BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ARCHITECTURA

50E JAARGANG 1929

424.3

BIBLIOTHEEK
DER
TECHNISCHE HOGESCHOOL
DELFT

N.V. BOEK- EN KUNSTDRUKKERIJ v.h. MOUTON & Co., 's-GRAVENHAGE.

159 B

T. H. S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

INHOUD

VAN DEN 50EN JAARGANG 1929.

Blz.

INHOUD VAN HET REDACTIONEEL GEDEELTE.
(Met uitzondering van prijsvragen, boekwerken en tijdschriften).

Projecten voor de Beurs te Rotterdam 1, 9, 17, 25, 34, 41, 49
J. P. M. Kroniek van de week 1, 15, 23, 25, 32, 55, 57, 80, 84 169
De arbitrage in het bouwbedrijf, door Mr. E. H. P. Rosenboom . . 18, 58
B. G. Hordijk's wandschilderingen in de Remonstrantsche Kerk te den Haag, door Ir. A. J. van der Steur 21
Voor Dr. Willem Royaards † Een afscheid door H. Th. Wijdeveld . . 33
De arbitrage in het bouwbedrijf, door Prof. Ir. G. Diehl 42
De arbitrage in het bouwbedrijf, door Mr. Ph. J. van Vliet 45
Het Raadhuis van Leiden 49, 57, 137, 168, 193, 209, 217, 227, 369.
Bij den aanvang van een Nederlandsche Cement-Industrie, door W. J. M. v. d. Wijnpersse 51
De arbitrage in het bouwbedrijf, door C. J. Kruisweg 55
Tentoonstelling Praktische Studie, door v. d. S. 62
Verslag van de causerie, gehouden door Dick Greiner, betreffende het geluids-isolatie-vraagstuk, door C. B. Posthumus Meyjes . . . 63, 67
Het Hofplein te Rotterdam, door Alb. Otten 65
De restauratieplannen voor de Ned. Herv. Kerk te Ginniken, door Dr. Ir. J. H. Plantenga 73
In memoriam A. v. d. Sandt, door J. P. M. 81
De arbitrage in de bouwbedrijven, door Mr. W. A. M. Cremers . . . 81
Aanteekeningen over het Gebouw „de Volharding", door Ir. Fred. Smets 82
Het Gebouw der „Volharding" te 's-Gravenhage, architect Ir. J. W. E. Buys, door A. B. 85
Het Luxor-Theater te Rotterdam, door Alb. Otten 86
Schetsplannen Raadhuis Enschedé 89, 97, 105
Fabrieksgebouw-van Nelle, door Ir. A. J. v. d. Steur 97
Een brief van Le Corbusier 105
Wettelijke bescherming van den titel en de beroepsuitoefening van den architect, door Alb. Otten 113, 130, 169, 177, 185, 317, 318, 331, 337
1930. Het jaar van het 12e Arch. Congres, door Alb. Otten 113
De Rotterdamsche Bijenkorf, door Ir. A. J. v. d. Steur 121
Het Paleis voor Volksvlijt . . 129, 131

Blz.

Techniek en Bouwkunst, voordracht gehouden door H. Th. Wijdeveld, door W. B. 138
Naar een nieuwe architecturale vormgeving, door H. Th. Wijdeveld 140
De kunstnijverheid in onzen tijd, door W. Lotz 142
Het stadhuisvraagstuk te Amsterdam 144
School voor Voorbereidend Onderwijs aan de Corn. v. Noordestraat te Haarlem. Ontwerp Bureau Openbare Werken 149
Russische Ikonen, tentoongesteld in de Militiezaal Amsterdam, door A. v. d. Boom 153
De reclame als beeldende kunst, door V. Huszar. 155, 195
Rotterdamsche problemen, door Alb. Otten 161
B. W. Wierink 168
Tentoonstelling van den kring Hilversum van den B.N.A., door v. d. St. 176
Het nieuwe museum Boymans, door Ir. A. v. d. Steur 177
Wijdeveld-Schnell-Läufer??, door B. Merkelbach 183
Wijdeveld-Schnellläufer, door H. Th. W. 184
Causerie gehouden op 2 Mei door Ir. Wiebenga voor den Kring Amsterdam 185
Het gebouw van de Kennemer Golfclub, van Architect A. P. Smits B.N.A. 188, 193
Werk der gediplomeerden H.B.O. . 188
Tentoonstelling van werken vervaardigd door den beeldhouwer J. G. Wertheim, Prix de Rome 1926, gedurende zijn tweede stipendiumjaar, door H. C. V. 189
Toelichting op het plan Heldring & Pierson, door B. Hoogstraten B.N.A. 199
Gemeentewerken van Rotterdam, door Alb. Otten en Ir. C. B. v. d. Tak 201, 241
Tentoonstelling van moderne Nederlandsche toegepaste Kunst in het Stedelijk Museum door J. Zietsma 225
De schoonheid van Limburg en haar behoud 227
Bolsward en het ontwerp van het Groene Kruisgebouw, door Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk 233
De Wagnervereeniging en het moderne tooneeldecor, door A. van der Boom 237
Architectonisch toezicht op de stadsontwikkeling in Zwitserland, door W. B. 241
Over een artikel van H. B. Creswell T.R.I.B.A. in „Garden Cities and Town Planning", door W. B. . . . 247
Das neue Frankfurt, door Ir. A. J. v. d. Steur 249, 257
De Groszmarkt-Halle van Frankfort a.M. door J. P. M. 262
Huurhuizen voor „Berufstätige Frauen" 264

Blz.

Csaky, door V. Huszar. 269
De opdracht en de prijsvraag, door Ir. A. J. v. d. Steur 274
Scheepvaart-reclame, door Wieger Bruin 277
Dokterswoning te Ede, door G. Feenstra B.N.A. 278
Over prijsvragen in ons land en daarbuiten, door v. d. St. 280
Bij het werk van Dr. Ir. J. H. Plantenga, door Ir. A. J. v. d. Steur . . 281
Berekening van het draagvermogen van hei-palen met de formule van Brix, door Pl. van den Berg, Arch. B.N.A. Vlaardingen 283
Naar aanleiding van een bezoek aan den Dom te Limburg aan de Lahn, door H. C. Verkruysen 289
Van daktuinen gesproken . . . . door W. B. 292
Jubileumtentoonstelling M.T.S. Haarlem, door H. T. Zwiers 295
Openbare prijsvragen, door A. Eibink 296
Dr. Berlage te Moskou gehuldigd . . 296
Het Heilige Bloedaltaar in de St. Jacobskerk te Rothenburg, boven de Tauber, door H. C. Verkruysen 301
Van een grooten daktuin, door A. O. 303
Aalsmeer, door Ir. J. G. Wiebenga . 305
Een praatje over meubelen, door A. F. van der Wey 313, 321, 336
Een landhuis van B. J. Koldewey, door Just Havelaar 329
Het „Universum" van Erich Mendelsohn, door Alb. Otten 331
G. Friedhoff, betreffende het artikel van den heer v. d. Wey 333
T. Spanjaard, betreffende het artikel van den Heer van der Wey . . . 334
Verbouwing van den Koninklijken Schouwburg te 's-Gravenhage, Gem. Werken den Haag 337
Indrukken van de Edison Lichtweek te Amsterdam, door C. B. Posthumus Meyjes 345-374
De beslissing inzake de bebouwing van het Allebé- en Minervaplein 352
In memoriam Prof. Henri Evers, door Ir. A. J. van der Steur 353
Programma van eischen voor de bebouwing van het Allebéplein en het plein, dat gevormd wordt door kruising van den Stadionweg met de Minervalaan 354-370
Toelichting bebouwing Minervaplein, door C. J. Blaauw 357
Toelichting bebouwing Allebéplein, door J. Boterenbrood 362
Eenige werken van George Minne, door Theo van Reyn . . . 371, 378
De opdracht voor het Leidsche Stadhuis, door het bestuur van den B.N.A. 377
Finsche indrukken, door Ir. G. Friedhoff 385
Het Raadhuis te Schoonhoven, gerestaureerd door G. de Hoog Hz. 393, 406

Blz.

W. M. Dudok zal ontwerpen maken voor het stadhuis te Leiden . . . 404
Bepalingen voor den bouw van het nieuwe Volkenbondspaleis 405
Raadhuisbouw te Bloemendaal . . . 405
Klaas van Leeuwen, door Huib Luns 407
De Spiegel, door Ir. A. J. v. d. Steur 409
Grafieken voor het behandelen van verkavelingsvraagstukken, door J. B. 413

BEELDHOUWKUNST EN SCHILDERKUNST.

Bij G. Hordijk's wandschilderingen in de Remonstrantsche Kerk te 's-Gravenhage, door Ir. A. J. v. d. Steur 21
Russische Ikonen, door A. v. d. Boom 153
Csaky, door V. Huszar 269
Eenige werken van George Minne, door Theo van Reyn 371-378

BOEKWERKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„Beton als Gestalter", „Der Stuhl", door A. Eibink 7
Uitzichten en stroomingen in de kunstnijverheid, Jaarboek van Ned. Amb. en Nijverheidskunst, door H. C. Verkruysen 8
Woningbouw Helmond 1916—1928, door H. T. Z. Innen-Dekoration, 40ste Jrg., Heft 1 . . . 20, 27, 31
Lux Numéro 9 Novembre 1928 . . . 33
Die Form 1929, Heft 1 34
Ten Hagen's Jaarboek voor de bouwvakken 41
Berlin in Bildern 41
Landelijke Bouwkunst, door A. Bontenbal 41
Die Form, Heft 4 1929 50
Prof. J. A. v. d. Kloes, Handleiding voor den timmerman 60
Prof. J. A. v. d. Kloes, Handleiding voor den verver en glazenmaker, door H. T. Z. 61
Die Welt ist schön, door J. P. M. . 64
Frans Masereel La Ville, 100 bois gravés, door A. van der Boom . . 69
Een brief van Le Corbusier 105
Serie „Nederlandsche Bouwmeesters", door H. T. Z. 111
Prenten van Albert Hahn Sr., door H. C. Verkruysen 136
De kunstnijverheid in onzen tijd door W. Lotz, Die Form, Heft 8, 1929 . 142
Nieuwe beeldhouwkunst in Nederland, Uitg. Mij. Kosmos, door H. C. Verkruysen 143
Fritz Stark, Das Netzhautbild, door H. T. Zwiers 145, 326
Bouwen in het dorp en op het land, door Edw. Leonard 150
Prof. Dr. Ir. D. F. Slothouwer, Amsterdamsche Huizen 1600—1800, Uitg. v. Kampen & Zn. 184
Prospectus Intern. Tentoonstelling Gem. Openbare Werken te Utrecht in 1930, door J. P. M. 200

Blz.

De Schoonheid van Limburg en haar behoud, door A. v. d. Sandt en E. Franquinet 227
L'art international d'aujourd'hui, Editions d'art Charles Moreau, door Ir. A. Boeken 276
Répertoire du Goût Moderne, Edition Albert Lévy, door Ir. A. Boeken . 277
Een groot werk van Le Corbusier, door H. T. Zwiers, uit „Cahiers d'art" 293-297
Ontwerp van een sky-scraper van Frank Lloyd Wright, door J. Z. . . 298
Buitenlandsche tijdschriften, Romantische en Zakelijke romantiek, door J. Z. 301
Boekaankondiging F. Vermeulen. Handboek tot de geschiedenis der Nederlandsche Bouwkunst . . . 328
Nieuwe Nederlandsche bouwkunst, door Prof. Wattjes 391
Boekbespreking „Befreites Wohnen", door Siegfried Giedion 399
Boekbespreking, Domtoren, door W. B. 401
Neue Villen, boekbespreking door J. P. M. 407

INGEZONDEN.

Comité Erich Wichman 9
Mededeeling van Dr. Ir. J. H. Plantenga betreffende prijsvraag Stadhuis te Katwijk 145
Ingezonden door den Heer M. J. Muylaert 317, 345
Ingezonden door den Heer Dr. G. ten Doesschate 326
Hooykaas en Lockhorst over prijsvraag Raadhuis te Katwijk . . . 329
G. Friedhoff, betreffende het artikel van den Heer v. d. Wey 333
T. Spanjaard, betreffende het artikel van den Heer v. d. Wey 334

ONDERWERPEN VAN RECHTSKUNDIGEN, SOCIALEN EN ADMINISTRATIEVEN AARD.

De arbitrage in het bouwbedrijf, door Mr. E. H. P. Rosenboom . . 18, 58
De arbitrage in het bouwbedrijf, door Prof. Ir. G. Diehl 42
De arbitrage in het bouwbedrijf, door Mr. Ph. J. van Vliet 45
De arbitrage in het bouwbedrijf, door C. J. Kruisweg 55
De arbitrage in de bouwbedrijven, door Mr. W. A. M. Cremers . . . 81
Wettelijke bescherming van den titel en de beroepsuitoefening van den architect, door Alb. Otten 113, 130, 169, 177, 185, 317, 318, 331, 337
De opdracht en de prijsvraag, door Ir. A. J. v. d. Steur 274

ONDERWERPEN VAN VERSCHILLENDEN AARD.

Kroniek van de week, door J. P. M. 1, 15, 23, 25, 32, 55, 57, 80, 84, 169

Blz.

Het Raadhuis van Leiden 49, 57, 137, 168, 193, 209, 217, 227
Bij den aanvang van een Nederl. Cement-Industrie, door W. J. M. v. d. Wijnpersse 51
Restauratieplannen voor de Ned. Herv. Kerk te Ginneken, door Dr. Ir. J. H. Plantenga 73
Rijksacademie van Beeldende Kunsten 77
Het Paleis voor Volksvlijt . . 129, 131
Een monument voor den oud-directeur van Gemeentewerken, G. J. de Jongh 129
Naar een nieuwe architecturale vormgeving, door H. Th. Wijdeveld . . 140
Het Stadhuisvraagstuk te Amsterdam 144
Adres van den Tentoonstellingsraad aan de Regeering 145
De zaak Vrijman beëindigd 153
De reclame als beeldende kunst, door V. Huszar 155, 195
Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de bouwbedrijven in Nederland 162
Commissie Hoogbouw te Amsterdam 166
Het nieuwe Gemeente-Museum te 's-Gravenhage 177
Wijdeveld-Schnell-Läufer, door B. Merkelbach 183
Wijdeveld-Schnellläufer, door H. Th. W. 184
Werk der gediplomeerden H.B.O. . 188
De Wagnervereeniging en het moderne tooneeldecor, door A. van der Boom 237
De kerk te Rolde, Restauratieplannen 240
Het werk der Schoonheidscommissies 243
Jaarverslag van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht, Amsterdam 273
Scheepvaart-reclame, door Wieger Bruin 277
Over prijsvragen in ons land en daarbuiten, door v. d. St. 280
Jaarverslag Instituut voor Sier- en Nijverheidskunst 286
Naar aanleiding van een bezoek aan den Dom te Limburg aan de Lahn, door H. C. Verkruysen 289
Van daktuinen gesproken . . ., door W. B. 292
Het Heilige Bloedaltaar in de St. Jacobskerk te Rothenburg, boven de Tauber, door H. C. Verkruysen 301
Van een grooten daktuin, door A. O. 303
Een praatje over meubelen, door A. F. van der Wey 313, 321, 336
Stichting voor Materiaalonderzoek 313
Jaarverslag Instituut voor Volkshuisvesting 341
Warmwatervoorziening arbeiderswoningen 343
Indrukken van de Edison Lichtweek te Amsterdam, door C. B. Posthumus Meyjes 345-374
Verslag van den Thermotechnischen

Blz.

Dienst der Warmtestichting over het jaar 1928 345
Stadhuisbouw te 's-Gravenhage . . 353
Persbericht Hoofdcommissie voor de Normalisatie in Nederland . . . 354
Monument Dr. Cuypers 361
De Leipziger Messe 368
De opdracht voor het Leidsche Stadhuis door het bestuur van den B.N.A. 377
Bebouwing van den zeeweg te Bloemendaal, adres aan den Gemeenteraad van Bloemendaal 382
Finsche indrukken door Ir. G. Friedhoff 385
Het Raadhuis te Schoonhoven, door G. de Hoog Hz. 393
Jaarverslag 1928—1929 Ver. H.B.O. 399
„Het Oversticht" 403
Klaas van Leeuwen, door Huib Luns 407
Woningbouw en Allergische ziekten 408
De Spiegel, door Ir. A. J. v. d. Steur 409
Ministerieel schrijven aan Comm. Koningin i.z. bestrijding van brandgevaar 409
Grafieken voor het behandelen van verkavelingsvraagstukken, door J. B. 413

ONDERWIJS-EXAMENS.

De vakopleiding van bouwkundige technici, door H. B. van Broekhuizen 9, 7, 61
Examencommissie voor het afnemen van het Voorbereidend en Definitief Examen voor Bouwkundig Opzichter B.N.A. in 1929 74
Uitslag examen voor het diploma Bouwkundig Opzichter B.N.A. 1929 151
Gecommitteerden Examen M. T. S. Haarlem 169, 233-281
Uitslag Middelbaar Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht . . 233
Een Middelbaar Technische School in Twente 340

PERSONALIA.

Voor Dr. Willem Royaards, † Een afscheid door H. Th. Wijdeveld . . . 33
In memoriam A. v. d. Sandt, door J. P. M. 81
B. W. Wierink 168
Voorzitter Raad van Arbitrage voor de bouwbedrijven in Nederland . . 280
Dr. Berlage te Moskou gehuldigd . . 296
In memoriam Prof. Henri Evers, door Ir. A. J. van der Steur 353
Ir. J. Witteveen, leeraar M.T.S. Haarlem 403
Jubileum Ned. Cement Syndikaat . . 410
A. R. Veenstra † 416

PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag voor een beeld te Barcelona 9, 17
Studieprijsvraag voor een kerkgebouw uitgeschreven door de Commissie voor Gemeenteleven, uit de Centrale Commissie voor het Vrijzinnig Protestantisme 24, 167, 193, 207, 217
Prijsvraag Fabrieksmerk N.V. Ned. Kunstzijde fabriek E.N.K.A. . . . 31
Prijsvraag L.O.V. voor een huiskamerameublement 37, 43
Prijsvraag voor een Gemeentehuis te Katwijk 48, 115, 215, 244, 252, 257, 265, 321, 329
Het Volkenbondspaleis 50
Prijsvragen Bouwkunst en Vriendschap 1928 . . . . . 56, 129, 148
Permanente Prijsvraag Commissie 59, 89, 113, 194, 203, 209
Prijsvraag H.A.V. Bank . . . 64, 97
Prijsvraag Begraafplaats Gem. Zwolle 81, 96, 305
Prijsvraag Ned. Spaarbankbond 113, 144, 153
P.P.C. over de Prijsvraag Aula Wageningen 113
Prijsvraag „De Ambtenaar" 160
Studieprijsvraag voor een reclamezuil 162
De Prijsvraag voor het Columbus-Monument te San-Domingo . . . 248
Prijsvraag voor een wandkalender, uitgeschreven door het weekblad „Verf en Kleur" . . . . . 278—283
Openbare prijsvragen, door A. Eibink 296
De Nederlandsch-Engelsche Uitgeversmaatschappij te den Haag prijsvraag omslag voor de uitgaven „Die Haefen Rotterdams" . . . 322—396
Meervoudige opdracht voor het maken van schetsontwerpen voor een tehuis voor ouden van dagen, te Rotterdam 376
Prijsvraag Ned. Jack London Verbond 393
Studie prijsvragen 1929 „Bouwkunst en Vriendschap" 393
Vierde prijsvraag Verf en Kleur . . 412

STEDENNUMMERS.

Frankfurt am Main 249, 257
Aalsmeer 305

STEDEBOUW EN VERKEERSWEZEN.

Demping Vijzelgracht te Amsterdam 39
Plan Hofplein te Rotterdam 65
Rotterdamsche Problemen, door Alb. Otten 161
Architectonisch toezicht op de stadsontwikkeling in Zwitserland, door W. B. 241
Over een artikel van H. B. Creswell T.R.I.B.A. in „Garden Cities and Town Planning", door W. B. . . . 247
Das neue Frankfurt, door Ir. A. J. v. d. Steur 249, 257
Het uitbreidingsplan van Madrid . . 272
Jaarverslag van het Gem. Bouw- en Woningtoezicht, Amsterdam . . . 273
Aalsmeer, door Ir. J. G. Wiebenga . 305

TECHNIEK EN BOUWMATERIALEN.

Gemengd beton als handelsartikel . 28

Blz.

Evolutie en vooruitgang op het gebied van kalk- en cementfabricage . . 29
Groen beton 30
Beton van geklopte baksteen . . . 31
Nog eens metalliseeren van hout . . 31
Nieuwe methode om betonbuizen te maken 32
Waterstandaanwijzer voor reservoirs 32
De drukweerstand van beton als basis voor betonkeuring 34
Verf voor ijzerbouw 35
Nieuwe draadnagelvorm 37
Draaiende borstel om muren te reinigen 46
Cadmium als roestwerende laag . . 46
Zaagselbeton 47
Bij den aanvang van een Ned. Cement-Industrie, door W. J. M. v. d. Wijnpersse 51
Thermisch bouwen 65
Vuurvast beton 68
Mortel en beton 77
Reinigen van beton-kistinghout . . 79
Isolatie met dunne metaalbladen . . 79
Geluid en warmtetechniek 80
Gewapendbetonvoorschriften . . . 81
Luchtreiniging langs electrischen weg 82
Aantasten van ijzeren pijpen door elec. stroom 112
Luchtdruk slijpwerktuig 112
Geluidsisolatie 119
Kleine koelinstallaties 120
Gewapend metselwerk 149
Beton en waterglas 150
Vensterglas 153
Isoleerend vermogen van sommige stoffen 167
Union-Baustahl 168
Proefbelasting van palen 191
Belastingproef tot breukbelasting . 191
Meting van spanningen 191
Beton. Berekening van bekistingen . 214
Mortel 215
Lichtornamenten 221
Geluidsisolatie 224
Automatische zekeringen 224
Afgepaste waterhoeveelheid bij beton 224
Zilver als filtermateriaal 224
Bescherming van ijzer tegen roest door verven 233
Een moderne bouwmethode 239
Corrosieverschijnselen bij metalen daken 250
Berekening van het draagvermogen van heipalen met de formule van Brix, door Pl. van den Berg, Arch. B.N.A. Vlaardingen 283
Fundeeringen 289
Vuurvastbeton 290
Aanhechting tusschen paalkoppen en beton 291
Beproeving van hout 291
Vianini betonhuizen 292
Aantasten van beton 293
Prodoriet 294
Versnelde droging van verf 294
Gewapend metselwerk 295

Blz.

Bescherming tegen hoog water . . 295
Water in zand en grind 298
Verlichting, Verwarming en ventilatie 304
Het schilderen van reeds geschilderd houtwerk 305
Verlichting, verwarming en ventilatie paneelverwarming 312
Proeven op hout 314
Hout 315
De bakelisatie van hout 316
Beperking van warmteverliezen . . 317
Triplex-glas 324
Grondwaterspiegelverlaging 325
Beton met hoogwaardig staal bewapend 325
Kurk-isolatie voor daken van textielfabrieken 325
Koperhoudend staal 326
Fundeeringswetenschap 327
Het vraagstuk van het afvalwater, door Pl. van den Berg 343
„Picus" Triplex 353
Proeven van vuurbestendigheid der bouwmaterialen in het Rijksproefstation te Stockholm 369
Vervaardiging van glazen platen . . 370
Moderne brandkasten en hunne electrische bescherming 372
Torenhuisgeraamten van staal of beton? 373
Torenhuismuren zonder kolommen . 378
Chemische fundeering 378
Berekening van glazen platen . . . 380
Trillingen in gebouwen door vrachtauto's 381
Tegen noodeloos gebel 383
Minder vraag naar spiegelglas . . . 403
Behangsel van hout 406
De aantrekkingskracht van de bouwwerken. 406
Indische edelmetaalkunst 415
Aanbrengen van electrische geleidingen 416

TENTOONSTELLINGEN, CONGRESSEN EN VOORDRACHTEN.

Voordrachten van Prof. Dr. A. Fokker over acoustiek 17, 47
Tentoonstelling van teekeningen en schetsen van den Heer J. P. L. Hendriks, Prix de Rome 27
Lezing Kurt Schwitlers. 30
De geestelijke waarde van het goede ambacht, Rede van Prof. R. N. Roland Holst 38
Tentoonstelling Praktische Studie, door v. d. S. 62
Verslag van de causerie gehouden door Dick Greiner, betreffende het geluids-isolatie-vraagstuk, door C. B. Posthumus Meyjes . . . 63, 67
Voordracht G. Pepler over „The Conservation and Development of Town and Country" 65
Tentoonstellingsraad voor Bouwkunst en Verwante Kunsten 84, 97, 145, 151, 164, 193, 202, 242

Blz.

Voordracht van Stadtrat Ernst May . 112
1930. Het jaar van het 12e Architectencongres 113, 285, 401
Tentoonstelling van de ontwerpen voor het gebouw van „de Bijenkorf" te Rotterdam 119
Congressen voor Godsdienstonderwijs en Bouwkunst 130, 193, 207, 225, 321
Voordracht H. Th. Wijdeveld „Techniek en Bouwkunst" 138
Tentoonstelling van werk leden Kring Hilversum 153, 168, 176
Tentoonstelling Congres Intern. Kamer van Koophandel 177
Causerie gehouden door den Heer Ir. Wiebenga voor den Kring Amsterdam 185
Tentoonstelling van werken, vervaardigd door den beeldhouwer J. C. Wertheim 189
Tentoonsteling van Moderne Ned. toegepaste kunst, te Amsterdam 214, 225
Frankfurter cursus voor modern bouwen van 5—7 September 1929 te Frankfurt a. Main 251-297
Bauhaus Dessau, aankondigingen leergangen Wintersemester . . . 279
Tentoonstelling voor Bouwkunst en verwante kunsten 288
Jubileumtentoonstelling M.T.S. Haarlem, door H. T. Zwiers 295
Tentoonstelling „Die Gebrauchswohnung" te Karlsruhe 314
Voordracht van P. W. Scharroo, Gem. Universiteit 329
Groote tentoonstelling in Stockholm 330
Tentoonstelling A.S.B. 352
Winterprogramma Architecten-kern „de 8" 355
Tweede Internationaal Congres voor hedendaagsche architectuur . . . 357
Lezing M. Léon Deshairs . . . 361-376
Tentoonstelling te Stockholm in 1930 394

UITGEVOERDE BOUWWERKEN EN ONTWERPEN

Projecten voor de Beurs te Rotterdam 1, 9, 17, 25 34, 41, 49, 170
Het Hofplein te Rotterdam door Alb. Otten 65
Aanteekeningen over het Gebouw „De Volharding", door Ir. Fred. Smets 82
Het Gebouw „De Volharding" te 's-Gravenhage, architect Ir. J. W. E. Buys, door A. B. 85
Het Luxor-Theater te Rotterdam, door Alb. Otten 86
Schetsplannen Raadhuis Enschedé 89, 97, 105
Fabrieksgebouw-van Nelle, door Ir. A. J. v. d. Steur 97
De Rotterdamsche Bijenkorf, door Ir. A. J. v .d. Steur 121
School voor Voorbereidend Onderwijs aan de Corns. van Noordestraat te Haarlem, ontwerp Bureau Openbare Werken 149
Het nieuwe museum Boymans, door Ir. A. v. d. Steur 177
Het Gebouw van de Kennemer Golfclub, van architect A. P. Smits, B.N.A. 188, 193
Toelichting op het plan Heldring & Pierson, door B. Hoogstraten, B.N.A. 199
Gemeentewerken van Rotterdam, door Alb. Otten en Ir. C. B. v. d. Tak 201, 241
Bolsward en het ontwerp van het Groene Kruisgebouw, door Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk 233
Dokterswoning te Ede, door C. Feenstra, B.N.A. 278
Bij het werk van Dr. Ir. J. H. Plantenga, door Ir. A. J. van der Steur . 281
Een landhuis van B. J. Koldewey, door Just Havelaar 329
Het „Universum" van Erich Mendelsohn, door Alb. Otten 331
De verbouwing van den Koninklijken Schouwburg te 's-Gravenhage, Gem. Werken den Haag 337
De beslissing inzake de bebouwing van het Allebé- en Minervaplein en programma van eischen 352-354, 370
Toelichting bebouwing Minervaplein, door C. J. Blaauw 357
Toelichting bebouwing Allebéplein, door J. Boterenbrood 362
De bouw van het Leidsche Stadhuis, beschouwing van het bestuur van den B.N.A. 369

VARIA.

Gewestelijk plan voor Chicago . . . 16
Nachtkluis 16
Monumenten-Commissie te Amsterdam 42
De Zuiderkerk 42, 226, 239
Een nieuw Stadhuis te 's-Gravenhage 42
Het Paleis te Amsterdam 119
Het parkeervraagstuk 154
Vorstschade 154
Ebenezer Howard Fonds 167
Het Damrak versierd, door J. P. M. . 192
Het woontheater te Ascona, door J. P. M. 231, 240
Een groote tuinstad 232
Het station van Charing-Cross te Londen 238
Washington 238
Tunnels voor voetgangers te Brussel 242
Het forum Mussolini 275
De Museumbouw te 's-Gravenhage . 277
Hoeveel gebouwen ontwerpt de Amerikaansche architect 293
Uit: Dr. A. Pit „Denken en Beelden" . 295
Invloed van kleur op snelheid . . . 304
Een geweldige skyscraper 344
Tot welke hoogte kunnen wolkenkrabbers gebouwd worden? . . . 356
De herkomst van den Romaanschen gewelfbouw in Limburg 361

Blz.

Grondwater oorzaak scheefstaan van den toren van Pisa 377
„Bauhaus" behangselpapier 395
Reclame en raadsels 409

AFBEELDINGEN IN DEN TEKST.

Ontwerp Beurs te Rotterdam, Arch. J. F. Staal B.N.A. . . 1, 10, 26, 162
Ontwerp Beurs te Rotterdam, Arch. W. M. Dudok B.N.A. . . . 11, 30, 162
Ontwerp Beurs te Rotterdam, Arch. Ir. H. F. Mertens B.N.A. . 13, 28, 162
Watertoren te Zutphen 15
Wandschildering in de Remonstrantsche Kerk, Den Haag, door Ir. G. Hordijk 20
Woningbouw aan de Willemstraat te Helmond, Arch. L. de Vries . . . 26
Zonnehof te Helmond, Arch. A. Otten B.N.A. 27
Hoofdtrappenhuis in een huis te Soest, Arch. Prof. Bruno Paul . . 30
Secretaire van Arch. Fritz Gross te Weenen 31
Portret Dr. Willem Royaards geteekend door Arch. M. de Klerk . . 33
Ontwerp Beurs te Rotterdam, Arch. Prof. Ir. M. J. Granpré Molière 35, 166
Ontwerp Beurs te Rotterdam, Arch. W. Kromhout B.N.A. 36, 165
Ontwerp Beurs te Rotterdam, Arch. Meischke en Schmidt B.N.A. 38, 165
Lichtkroon van Sabino glas 36
Fragment kerkhof te Frankfurt . . 37
Ontwerp Beurs te Rotterdam, Arch. J. J. P. Oud 42, 50, 166
Chineesche Pagode 48
Een zeeslak 48
Ontwerp Beurs te Rotterdam, Arch. de Roos en Overeynder B.N.A. 50, 167
Middengedeelte van een roteerenden oven 52
Stadhuis te Leiden 57
Afbeeldingen uit: „Die Welt ist schön" 62
Muurschildering door Mej. Paula Rooseboom 64
Studieontwerp voor een brug Haagwegwerken te Delft. Tentoonstelling „Practische Studie" te Delft . 64
Hofplein te Rotterdam 65
Raadhuis te Leiden na den brand . . 68
Houtsneden van Frans Maserael . . 72
Ontwerp van de Nieuwe Beurs te Milaan, Arch. Paolo Mezzanotte . . 72
Restauratieplan voor de N. H. Kerk te Ginneken, Arch. Dr. Ir. J. H. Plantenga B.N.A. 74
Gebouw „de Volharding" te 's-Gravenhage, Arch. Ir. J. W. E. Buys B.N.A. 82
„Luxor Palast" te Rotterdam, Arch. J. van Wijngaarden B.N.A. . . . 86
Portret van Alfred Fechtheim door Rudolf Belling 87
Ontwerp Raadhuis te Enschedé, motto „In d'oude stad", Arch. Ir. G. Friedhoff B.N.A. 83, 90

Blz.

Ontwerp Raadhuis te Enschedé, motto „Rostra", Arch. Ir. J. Boterenbrood B.N.A. 94, 103
Ontwerp Raadhuis te Enschedé, motto „Heeke", Arch. H. F. Symons B.N.A. 94, 108
Ontwerp Raadhuis te Enschedé, motto „Tubantia", Arch. J. Luthmann B.N.A. 95, 106
Ontwerp Raadhuis te Enschedé, motto „Passen en meten", Arch. Ir. J. Klynen B.N.A. 95, 102
Fabrieksgebouw v. d. Fa. Wed. v. Nelle, Arch. J. A. Brinkman en L. C. v. d. Vlugt 98
Interieur in een woning te Stuttgart, Arch. Mart. Stam 106
Logeerkamer in een woning te Stuttgart, Arch. Prof. Thiersch 107
Een werkkamer, Arch. Hans Scharoun 107
Marionetten Theater Münchener Künstler 110
Ontwerp H.A.V. Bank te Schiedam, motto „Tini" 114
Ontwerp H.A.V. Bank te Schiedam, motto „236" 115
Ontwerp H.A.V. Bank te Schiedam, motto „1.000.000" 116
Ontwerp H.A.V. Bank te Schiedam, motto „Expansie" 117
Rheinische Pappenfabrik te Monheim, Arch. Fritz Fusz 118
Woonhuisgroep te Berlijn, Schöneberg, Arch. Paul Mebes en Paul Emmerich 119
Ontwerp Bijenkorf te Rotterdam, Arch. W. M. Dudok B.N.A., motto „Vele Facetten" 121
Ontwerp Bijenkorf te Rotterdam, Arch. J. F. Staal B.N.A., motto „Tertium" 126
Ontwerp Bijenkorf te Rotterdam, Arch. de Roos en Overeynder B.N.A., motto „Rotterodamum" . . 126
Ontwerp Bijenkorf te Rotterdam, Arch. Ir. D. Roosenburg B.N.A., motto „Melitta" 127
Ontwerp Bijenkorf te Rotterdam, Arch. D. Brouwer B.N.A., motto „B.B.B." 128
Het Paleis voor Volksvlijt voor en na den brand 129, 152
School te Haarlem, Openbare Werken 150
Russische Ikonen 153
Uit het kladschrift van Jantje . . . 156
Affiches 156, 277
Plattegrond van Rotterdam 161
Stilleven, B. v. d. Leck 161
Schilderij 1920, El. Lissitzky . . . 161
Museum Boymans, Arch. Ir. A. v. d. Steur 178
Gevel Keizersgracht 183
Gebouw Kennemer Golfclub te Aerdenhout, Arch. A. P. Smits B.N.A. 186
Plan voor een Academie gebouw. Eindproject cursus H.B.O., Arch. W. de Gooyer 190
Plan voor een Academie gebouw. Eindproject cursus H.B.O., Arch. H. M. Martens 191
Versiering van het Damrak, Arch. Heineke en Kuipers 192
Teekening uit „de Telegraaf" van 8 Juni 192
Affiches 196
Bankgebouw Heldring en Pierson te 's-Gravenhage, Arch. B. Hoogstraten B.N.A. 198
De verbeterde Willemsbrug over de Maas 201
Tuindorp Vreewijk 203
Uitbreidingsplan voor de Linker Maasoever 204
School aan de Mare, Gemeente Werken, Rotterdam 204
Bewaarschool aan de Kameliastraat, Gemeente Werken Rotterdam . . 204
Bewaarschool aan de Putsche Bocht, Gemeente Werken Rotterdam . . 206
Stadhuis te Leiden 220
Lichtornamenten van H. W. Gispen 222
Tentoonstelling moderne Nederlandsche toegepaste Kunst. Sted. Museum Amsterdam 225
Afbeelding uit de schoonheid in Limburg en haar behoud 228
Het woontheater te Ascona . . 232, 240
Groene Kruisgebouw te Bolsward, Arch. C. J. Wierda 234
Kantoorgebouw te Amsterdam, Arch. Th. J. Lammers B.N.A. 239
H.B.S. aan het Africanerplein te Rotterdam, Gemeente Werken Rotterdam 241
Uitbreidingsplan „Dijkzicht", Gemeente Werken Rotterdam 244
Kantoorgebouw Gemeentelijk Electriciteitsbedrijf te Rotterdam, Gemeente Werken Rotterdam . . . 245
Ontwerpen voor de Prijsvraag voor het Columbus-Monument te San-Domingo 245
Illustraties bij het Frankfurt-nummer 249, 257
Prijsvraag Gemeentehuis Katwijk, 1e prijs ontw. Hooykaas en Lockhorst, Rotterdam 265
Prijsvraag Gemeentehuis Katwijk, 2e prijs, ontw. Ir. H. T. Zwiers B.N.A., Haarlem 266
Prijsvraag Gemeentehuis Katwijk 3e prijs, ontw. Jos. de Jonge, B.N.A., Rotterdam 267
Prijsvraag Gemeentehuis Katwijk 4e prijs, ontw. C. Feltkamp, Amsterdam 268
Beeldhouwwerk Csaky 269, 280
Prijsvraag Gemeentehuis Katwijk 5e prijs, ontw. S. J. Bouma, Groningen 273
Terras van een villa te Neuilly, Arch. Gabriel Guévrékian 276
Woonhuis te Ede, Arch. C. Feenstra B.N.A. 279

Blz.

Landhuis te Wassenaar, Arch. Dr. Ir. J. H. Plantenga B.N.A. . . 281, 287
Landhuis te Bergen, Arch. Dr. Ir. J. H. Plantenga B.N.A. 284
St. Georg te Limburg a/d. Lahn . . 289
Daktuin op een huis te Bagneux (Seine) 1924 Arch. André Lurçat 292
Centraal Vereenigingsgebouw te Moskou, Arch. Le Corbusier en Jeanneret 294
Torenhuis, beton, koper en glas. Architect Frank Lloyd Wright . . 297
Woningbouw in Velbert, Arch. Paul Flieter 299
Woningbouw in Opladen, Arch. Paul Flieter 300
Woningbouw in Stuttgart, Arch. Paul Schmitthenner 301
Heilig bloed altaar te Rothenburg aan de Tauber 302
Het warenhuis „Karstadt" met daktuin te Berlijn 304
Illustraties bij het Aalsmeer-nummer 505-320
Illustraties bij het Meubel-nummer. (Marcel Breuer, Paul Bromberg, Piet Kramer, W. Penaat, H. Wouda,

Blz.

F. Spanjaard, G. Roobol, A. F. v. d. Wey) 313-321
Landhuis bij Nijmegen, architect B. J. Koldewey 329
Ufa filmtheater „Universum" te Berlijn. Arch. Erich Mendelsohn . . . 332
Verbouwing Kon. Schouwburg te den Haag. Bur. Gem. Werken 338
Illustraties Edison lichtweek . . . 345
Portret Prof. Henri Evers 353
Situatieteekening van het Allebéplein en Minervaplein te Amsterdam . . 355
Ontwerp bebouwing Minervaplein van arch. C. J. Blaauw B.N.A. . . 356-361
Ontwerp bebouwing Allebéplein van arch. J. Boterenbrood B.N.A. . . 364
Beeldhouwkunst van George Minne 369-379
Ontwerp bebouwing Allebéplein van arch. C. J. Blaauw B.N.A. 370
Ontwerp bebouwing Minervaplein van arch. J. Roodenburgh B.N.A. . . 372
Ontwerp bebouwing Minervaplein en Allebéplein van arch. J. M. van Hardeveld B.N.A. 374
Ontwerp bebouwing Allebéplein en

Blz.

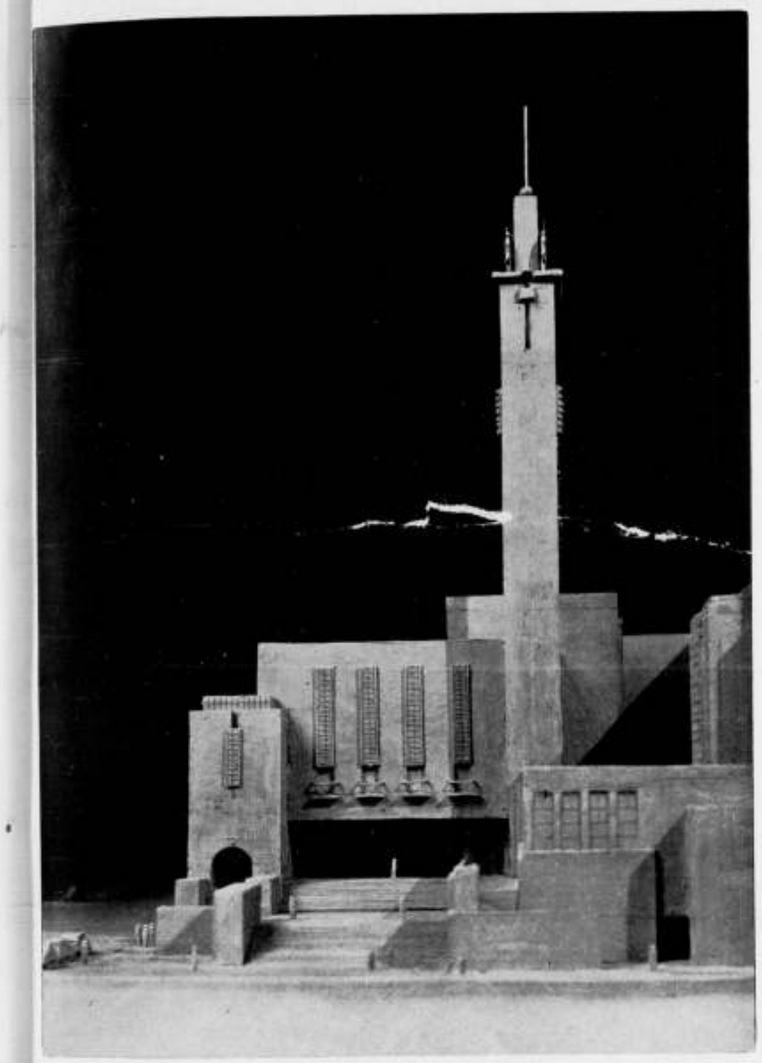
Minervaplein van arch. F. A. Warners 380
Ontwerp bebouwing Minervaplein van architect J. J. B. Franswa 383
Illustraties bij het Finsche nummer (artikel van den Heer Ir. G. Friedhoff) 385
Raadhuis te Schoonhoven 393
Afbeelding Hotel Verseput te Middelburg 400
De Domtoren te Utrecht 401
Bebouwingsplannen voor het Minerva- en het Allebéplein te Amsterdam, arch. Ir. J. Gratama B.N.A. 403
Doorsnede plantenkas in den palmentuin te Frankfurt 403
Bebouwingsplan van het Minervaplein te Amsterdam, arch. G. J. Rutgers B.N.A. 405
Bebouwingsplannen voor het Allebé- en Minervaplein te Amsterdam, ontwerp arch. H. Th. Wijdeveld B.N.A. 410
Bebouwingsplannen voor het Allebé- en Minervaplein te Amsterdam, architecten B. Merkelbach en Ch. J. F. Karsten Jr. 414
Torso van een jong meisje 416

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. D. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. Nº 36736

1929 5 JANUARI Nº 1

MAQUETTE ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT J. F. STAAL. B. N. A.

DE PROJECTEN VOOR DE BEURS TE ROTTERDAM. In dit en de volgende nummers zullen de projecten, die gemaakt zijn voor de Rotterdamsche Beurs worden gepubliceerd. Zooals men reeds uit de dagbladen heeft vernomen zijn er oorspronkelijk acht projecten gemaakt te weten door de heeren W. M. Dudok, W. Kromhout, de Roos & Overeijnder, J. F. Staal, Meischke & Schmidt, Prof. M. J. Granpré Molière, J. J. P. Oud en Ir. H. F. Mertens.

Deze projecten zijn beoordeeld door een Jury, bestaande uit de heeren Dr. H. P. Berlage, Voorzitter, Prof. Ir. J. A. G. v. d. Steur, Ir. W. G. Witteveen, Secretaris, A. J. M. Goudriaan en Mr. K. P. van der Mandele.

Op deze prijsvraag is een tweede gevolgd, waarbij de projecten ingezonden zijn door de heeren J. F. Staal, W. M. Dudok en Ir. H. F. Mertens, die daartoe alleen waren uitgenoodigd. Het programma van deze prijsvraag was opgesteld mede in verband

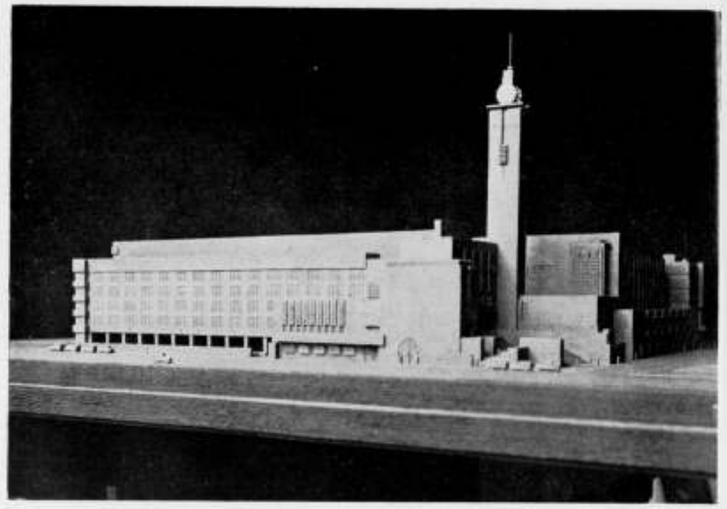
KRONIEK VAN DE WEEK DOOR J. P. M. — 10 Jaren B.N.A. Van den hak op den tak. Personen en stelsels. Feiten en beschouwingen. — Wie het nummer van het Bouwkundig Weekblad opslaat dat heden voor 10 jaren verscheen, zal daarin, vlak vooraan op de eerste pagina, de oproeping vinden voor de constitueerende vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten B. N. A., te houden op 11 Januari 1919 in het Vereenigingsgebouw Marnixstraat 402. Met andere woorden: de B. N. A. bestaat op 11 Januari a.s. 10 jaren. Aanvankelijk werd in den boezem van het Bestuur gedacht dit feit op luisterrijke wijze te vieren: de gevel van het Bureau aan de Weteringschans zou met groen worden versierd en 's avonds met vetpotjes geïlluminneerd, het Bestuur zou een receptie houden en ten slotte zou een Gedenkboek worden uitgegeven, dat aan alle leden gratis zou worden verstrekt en overigens in den boekhandel verkrijgbaar zou worden gesteld. Vijf en twintig genummerde en geteekende in marokko gebonden exemplaren op geschept oud-Hollandsch papier zouden bij wijze van uitzondering niet worden gedrukt. Maar zooals het meer met aanvankelijke plannen gaat, bij nader inzien werd besloten een en ander minstens nog 15 jaren uit te stellen. Intusschen is het feit belangrijk genoeg om naar aanleiding ervan eenige gebeurtenissen uit de afgeloopen 10 jaren in herinnering te brengen. De fusie van de M.B.V.A. met den „ouden" B.N.A. werd door Candidus voorgesteld als een huwelijk tusschen een oude vrouw en een jongen man. Waar moest dat op uit loopen? Deze vraag hield een antwoord in zich, maar Candidus heeft te zwart gezien. De optimistische veronderstelling van de leiders in de fusiecomminie, de heeren Paul de Jongh en Versteeg, dat de tegenstellingen, die aanvankelijk naar voren komen als men nader tot elkander wil komen, geleidelijk en zelfs vrij spoedig zouden verflauwen, is uitgekomen. Het gevoel oud B. N. A.-man of Maatschappij-man te zijn in den B.N.A. is vrij spoedig verdwenen. De heer Weissman bleek dus verkeerd te zien, wat hem intusschen niet vaak gebeurde. Op de bewuste ledenvergadering althans toonde hij het zeer ingewikkelde gebeuren, wat de tot stand koming der fusie was, precies te doorzien. Hij maakte een opmerking, zoo staatsgevaarlijk, dat de fusie een oogenblik dreigde niet te zullen doorgaan. Hij vroeg nl. oogenschijnlijk langs zijn neus weg, maar met het volle bewustzijn van de beteekenis van zijn vraag: of deze vergadering de constituante was, ja of neen. De vergadering als constituante betiteld, was het eigenlijk niet, of eigenlijk wel! Zoo was de fusie! Het was den laatsten keer dat de heer Weissman op een ledenvergadering kwam. Hij had er zijn helderen en nuchteren kijk op de

dingen het laatst getoond. Ik zag hem nog één maal, eenige jaren later toen hij als redder in den nood, werd uitgenoodigd op zeer korten termijn een voordracht te houden voor een gezelschap Engelsche woningbouwarchitecten. De tijd was kostbaar, alles moest vlug worden geregeld. Ik ging hem bezoeken, hij ontving me op zijn wonderlijke kamer aan de Heerengracht van waaruit het hart van Heemeclut klopte. Hij vertelde mij anderhalf uur lang bijzonderheden van de fraaie grachtenhuizen aan den overkant. Het was of hij den bouw zelf had meegemaakt. Hij was een merkwaardig man.

Van Januari tot aan Mei hield het Bestuur tweewekelijksche vergaderingen. Zooveel zaken waren er af te doen. De ziel van het Bestuur was de heer Paul de Jongh. Hij bleef het tot zijn dood in Januari 1924. Hij was eenige malen secretaris, maar hij ambieerde de functie niet. Hij vond zich zelf „uitgesecretarieerd". Samen met hem heb ik de eindredactie van het z.g. fusierapport opgemaakt. Het was in den tijd van de gasdistributie. Iederen avond een uur in donker zitten. Daarom kwam de heer de Jongh om op te schieten bij mij, waar electrisch licht was. Maar dien avond was er kortsluiting, wij zaten in donker, en zoo ontstond het fusierapport bij een olielampje! Als secretaris van de fusie-commissie had ik contact met beide „partijen". Ik stond er neutraal tusschen. Ik bezocht den heer Versteeg van de M. B. V. A., besprak met hem enkele details, deze telefoneerde met den heer Paul de Jongh van den B. N. A., vroeg inlichtingen, kreeg vriendelijk bescheid en verzekerde mij uit den [illegible] klank te kunnen

[illegible], besprak met [illegible], deze telefoneerde met den heer Versteeg van de M. B. V. A., vroeg inlichtingen, kreeg vriendelijk bescheid en verzekerde mij uit den vriendelijken klank te kunnen opmaken, dat de fusie er niet slecht voor stond. Ik gaf mezelf dan de verzekering dat de fusie er inderdaad niet slecht voor stond. Zoo ontstond de fusie. De heer Paul de Jongh was de ziel van de fusie van het Bestuur. Hij was geen stuwende kracht in den gewonen zin, hij was een verlichtende kracht. Door zijn groote ervaring en de verfijnde perfectie waarmede hij „zaken" wenschte af te handelen, schiep hij orde en regelmaat in de afdoening zelfs van de meest ingewikkelde of rommelige aangelegenheden. Daardoor kon makkelijk een beslissing worden genomen en konden vele zaken worden afgewerkt. Die waarbij hij het leeuwenaandeel had, was de omwerking van de honorariumtabel van 1916, tot de algemeene regelen van 1922. Zonder zijn voorbeeldige leiding, zou zeker de totstandkoming der Algemeene Regelen langer hebben geduurd. Er was in 1922 zeker een groote oppositie tegen de „snelle" wijze van behandelen van de voorstellen der A. R. Maar de heer de Jongh was er van overtuigd, dat langdurige behandeling geen verbetering zou brengen. Daarom hield hij voet bij stuk en liet geen discussie meer toe over artikelen die aangenomen waren, ook niet als de discussie over hoog genummerde artikelen wijziging van reeds aangenomen laag genummerde wenschelijk deed schijnen.

Zoo kwam de ledenvergadering gereed met de 45 artikelen, maar het opstellen van de eindredactie werd het oplossen van een..., kruiswoordraadsel. De heer de Jongh toonde zijn practisch vernuft, als het niet alleen horizontaal en verticaal, maar

MAQUETTE ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT J. F. STAAL. B. N. A.

met de gegevens die de eerste prijsvraag had verschaft. De verschillende projecten worden niet in chronologische volgorde gepubliceerd, aangezien op deze wijze het door de Jury aanbevolen en het door het Beurscomité tot uitvoering bestemde project van den heer J. F. Staal eerst worden gepubliceerd, terwijl de lezers [illegible] eerst kennis te nemen.

[illegible] projecten van de heeren Dudok en Mertens [illegible] een tweede reproductie van enkele teekeningen van het project van den heer Staal, waardoor onderlinge vergelijkingen mogelijk zullen zijn. Daarna zullen de projecten uit de eerste ronde volgen. RED.

PROGRAMMA VOOR HET BEURSPROJECT (2e WEDSTRIJD). In het algemeen wordt gevraagd een beursgebouw te ontwerpen, waarvan in bijlage III een overzicht der benoodigde ruimten wordt gegeven — dat geheel of grootendeels binnen het met arceering aangegeven terrein aan den Coolsingel zal moeten worden ontworpen. Door het vooruitbrengen van sommige partijen van het Beursgebouw of door het verplaatsen der rooilijn van het zuidelijk eind van den Coolsingel, tusschen Sint-Laurens- en Boymansstraat, zal de noodige vrijheid worden gevonden, het gebouw op harmonisch stedebouwkundig verantwoorde wijze in het stadsbeeld in te passen. Er zal rekening mee moeten worden gehouden, dat de Coolsingel niet smaller dan 45 M. mag worden geprojecteerd.

De opzet van het voorloopig schetsplan zal zoodanig moeten zijn, dat de hoofdgedachte van den ontwerper er duidelijk uit spreekt.

Meer bepaaldelijk wordt gevraagd:

a. een situatie-teekening 1 à 1250 van het geheele op de situatie van bijlage I aangegeven stadsdeel, waarop eventueele door den ontwerper noodzakelijk geoordeelde wijzigingen in het stadsplan zullen zijn aangegeven. Ter nadere toelichting mag, indien dit wenschelijk wordt geacht, op schaal 1 : 2500 het betrokken stadsdeel nader worden bezien;

b. de gevelwanden van het te ontwerpen beursgebouw, zoo noodig de straatwanden langs den Coolsingel, zoo dit voor een juiste beoordeeling van het project wenschelijk wordt geacht, op schaal 1 : 500;

c. de hoofdgevel, de plattegronden van het souterrain en de beide hoofdverdiepingen van het Beursgebouw, benevens de lengte- en breedtedoorsneden op schaal 1 : 200;

d. een toelichting, waarin in elk geval zal moeten worden opgenomen de inhoud van het Beursgebouw. Onder „inhoud" wordt verstaan de totaalinhoud berekend van 1 M. — het straatpeil van den Coolsingel. De inhoud mag niet meer dan 250.000 M³. bedragen.

De wijze van bewerking der teekeningen wordt aan den inzender overgelaten.

Andere dan de gevraagde teekeningen worden terzijde gelegd zonder beoordeeling.

De ontwerpen zullen worden beoordeeld door een Jury bestaande uit de heeren:

MAQUETTE ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT J. F. STAAL. B. N. A.

Dr. H. P. Berlage, Voorzitter; Prof. Ir. J. A. G. van der Steur; Ir. W. G. Witteveen; A. J. M. Goudriaan; Mr. K. P. van der Mandele. Ir. W. G. Witteveen zal als Secretaris der Jury optreden.

Het door de Jury in rangorde eerstgenoemde ontwerp zal door haar ter uitvoering worden aanbevolen.

Bijlage III. Toelichting tot de indeeling van de Beurs.

De hoofdverdieping van het Beursgebouw, in den vervolge genoemd 1e verdieping, zal moeten bevatten:

a. een groote hal van 4500 M²., waarin zullen moeten worden ondergebracht, dus in één zaal:

de groote Beurs, de Graanbeurs, de Effectenbeurs en de Wisselbeurs, tezamen groot 3800 M². De Schippersbeurs, ± 400 M². kan, indien het plan daartoe aanleiding geeft, als een min of meer afzonderlijke zaalruimte worden behandeld mits het zoozeer gewenschte directe contact met de Graanbeurs niet wordt geschaad. Te afzijdige ligging ten opzichte van de groote Beurs verdient evenmin aanbeveling. De overige 300 M². kunnen als aansluitende reserveruimte worden ondergebracht. De Graanbeurs vraagt een overvloedige noordelijke belichting. Deze eisch zou ten gevolge kunnen hebben, dat de geheele groote zaal noorderlicht moet krijgen. Bizondere waarde zal er aan worden gehecht, wanneer met inachtneming van den belichtingseisch voor de Graanbeurs, de groote zaal, behalve een noordelijke, ook nog een eenigszins beteekenende zuidelijke verlichting zou kunnen krijgen. Bij de distributie der ruimten zal er op moeten worden gelet, dat de Graanbeurs, de Schippersbeurs en de onder b te noemen Termijnbeurs Granen en de Veilingzaal Granen voor een practisch gebruik samen een eenheid dienen te vormen:

b. aan de hal zullen moeten aansluiten:

1.	Termijnbeurs granen.	250 M²
2.	Termijnbeurs oliën en vetten	200 „
3.	Rijkstelefoon	250 „
4.	Gemeentetelefoon	150 „
5.	Postkantoor	50 „
6.	Rijkstelegraaf	150 „
7.	Schrijfkamer	150 „
8.	Garderobes	150 „
9.	Beursbureau	100 „
10.	Veilingzaal granen	250 „
11.	Vergaderzaal	300 „
		2000 M²

benevens de noodige toegangen, trappen, liften (bedienings- en paternosterliften), gangen enz.

ook schuins en diagonaal moest kloppen. Voor den woningbouw, op de wijze zooals de meeste zijner collega's dezen beschouwden, voelde hij niets. Woningbouw was voor den architect geen andere materie dan welke andere bouwwerken ook. De woningbouw rechtvaardigde volgens den heer Paul de Jongh in geen enkel opzicht de speciale regelingen (zooals de aparte hon. tabel en de aparte arbitrageregeling) die men voor hem trof of wilde treffen. De heer de Jongh meende dat alle moeilijkheden, die voor de architecten uit de woningbouwopdrachten voortvloeiden, voortgesproten waren uit de bijzondere beteekenis die men (volgens hem ten onrechte) aan de woningbouwopdracht hechtte. Ingewijden weten dat de woningbouw als sociaal gebeuren zijn volle belangstelling had. Maar het eeuwige gehaspel met de woningbouwopdrachten moede, liet hij de ledenvergadering op zijn initiatief een aparte commissie voor woningbouwaangelegenheden instellen en zei met een zucht van verlichting: „Nu zijn we er van af." En hij wás er van af. Hij kende zijn mannetjes.

Maar niettemin speelde de woningbouw een groote rol in den B.N.A. Vrijwel alle vraagstukken die bij den woningbouw betrokken waren, werden den B.N.A. voorgelegd. Tot oplossing kwamen zij doorgaans niet, door het eenvoudige feit dat het woningbouwaspect haast bij de week veranderde. Het was een kaleidescoop, alleen waren de figuren niet zoo fraai. Een vraagstuk, waarvan de oplossing zeer veel voeten in de aarde heeft gehad, was dat van de honoreering van woningbouw. Er was in 1915 een tabel voor woningbouw vastgesteld. Maar allenge stegen de prijzen, de woningen werden duurder, de woningnood werd grooter, en hoewel relatief er minder werd gebouwd, werden er in absoluten zin steeds meer woningen gebouwd. Met dit verhoogen van de bouwsom steeg het honorarium en de opdrachten vermeerderden. Inmiddels was de woningnood een sociale nood, was het moreel om als architect daarvan te profiteeren? Neen, hebben de architecten toen gezegd, dat doen wij niet. De architecten verlaagden hun honorarium. Laten wij eens zien hoe op dit toch niet anders dan sympathiek standpunt van de architecten is gereageerd. Het verlaagde honorarium werd berekend volgens de bouwsommen van 1914 met een zekeren toeslag. Inmiddels stegen de kosten der levensbehoeften in de jaren '17 en '18 zóó sterk, dat een verhooging van den toeslag niet anders dan billijk was, en ook redelijk, want het toeslagsysteem was juist uitgevonden om het honorarium aan de schommelingen van het algemeene indexcijfer te kunnen aanpassen. Maar nu werden de architecten voor je reinste uitbuiters uitgemaakt! Eindelooze conferentie met de hemel weet welke belanghebbenden, Directeuren van alle groote gemeenten, de bestuurskamer vol, maar geen cent en geen sou. Ieder verwees naar het beroemde Departement van Arbeid, maar het beroemde Departement van Arbeid gaf niet thuis, voor architecten, belagers van de Staatskas.

Langzamerhand rijpte het idee voor een nieuwe tabel, onafhankelijk van de bouwsom, afhankelijk van het aantal repetities zooals dat bij woningbouw voorkomt. De B.N.A. en de Nat. Woningraad zochten officieel overleg met de regeering. De regeering kon zich echter vooruit aan niets binden, en zag gaarne eventueele voorstellen tegemoet. De voorstellen zijn toen door een commissie opgemaakt, waarin de regeering semi-officieel vertegenwoordigd was. Een der inspecteurs van het Instituut voor Volkshuisvesting was nl. bereid

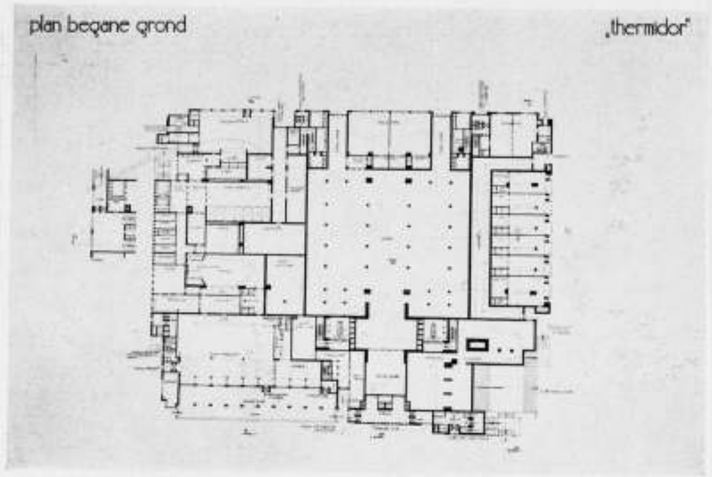
in de bedoelde Commissie zitting te nemen, hetgeen bij zijn drukke ambtsbezigheden inderdaad zeer te waardeeren was.

Na veel vieren en vijven kwam het rapport gereed en na evenzooveel vijven en zessen was het goedgekeurd in den B.N.A. en den Nat. Woningraad. Toen zei de Minister, wien gevraagd werd zijn sanctie aan de nieuwe tabel te hechten: „Deze regeling is buiten mij om vastgesteld, ik wensch daartegenover volledige vrijheid van handelen te behouden." Dus eerst wilde de Minister niet mee doen en ten slotte zei hij dan had je me maar mee moeten laten doen. De waarheid eischt te vertellen dat deze Minister 2 verschillende personen was. Maar daarom is de waarheid niet minder droevig. Een gelijke houding nam de Regeering aan tegenover het honorarium en voorschotten van architecten voor opdrachten, die, gewoonlijk als gevolg van een van de ontelbare ministeriseele circulaires betreffende den woningbouw waren geannuleerd. Tientallen van architecten zijn daar op ernstige manier de dupe van geworden. Al is het wel gebleken dat verschillende architecten op al te lichte gronden en op al te vage toezeggingen zich een opdracht voor officieel gegeven beschouwden, onder de gedupeerden zijn er zeker geweest, die wettelijk volkomen in hun recht waren. En onder degenen, wier opdracht juridisch niet al te zuiver was, waren er ook die zich hadden laten verleiden een opdracht op losse schroeven te aanvaarden, aangespoord als ze werden door de organen van de overheid zelve. Het bedrag dat hiermede gemoeid was, was zeker niet van dien aard dat de uitbetaling daarvan door een ernstig bewindsman tegenover de volksvertegenwoordiging niet kon worden verantwoord, gezien de milliioenen die in de crisisjaren aan andere vergissingen en tegenvallers waren uitgegeven. Niettemin zijn alle pogingen daartoe vruchteloos gebleken en al zijn misschien sommige vorderingen met enkele architecten individueel verrekend, een principieele erkenning van de rechtmatige verlangens van de architecten in deze is nooit afgekondigd.

De fusie bracht verschillende onderwerpen aan de orde. Zoo de verkoop van het Gebouw in de Marnixstraat. Het was een voorwaarde sine qua non voor de fusie. Een taxatie-commissie schatte het gebouw angstwekkend hoog. De ledenvergadering bepaalde de limiet op niet minder dan ƒ 180.000.—.

Particulieren boden ƒ110.000.—, ƒ 130.000.—. Het Bestuur besloot het gebouw openbaar te doen veilen. Op 26 Januari 1920 had de veiling plaats. De heer Paul de Jongh en Slothouwer en ik waren gasten in de loges van Frascati en tegen half tien werden wij uitgenoodigd plaats te nemen in de hoogste bank op het verheven podium achter den fameuzen afslager. Was ooit het Bestuur dieper gezonken, dan toen het zijn trouw aan zijn paleis met verglaasde groene tegeltjes verkocht voor een hand vol zilverlingen? Honderd negentig duizend waren het er en krachtens een bestuursbesluit eischten wij ze bij het transport, steunend op de wet, in Nederlandsche munt. Nooit heeft het geldbedrijf in Amsterdam meer de architecten verwenscht, dan dien dag, die juist op Zaterdag viel, en waarop gebrek is aan vlottende middelen.

Het kiezen en het installeeren van het nieuwe bureau van den B.N.A. ging niet zoo vlot, en in het overigens vrij geschikte bureau aan de Weteringschans is menigmaal overwogen hoe, waar, en op welke wijze de zetel van den B.N.A. het best kan worden gevestigd. Zooveel hoofden zooveel zinnen. Sommige droomen van een paleis der kun-

ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT J. F. STAAL. B.N.A.

In verband met bovenstaande zij nader opgemerkt, dat:

1e. Aan de Noord-Westzijde van het gebouw een toegang tot de Graanbeurs gemaakt moet worden.

2e. De telefoon- en postruimten een centrale ligging l a n g s de hal vorderen.

3e. De veilingzaal granen van ongeveer vierkanten vorm, dicht bij de graanafdeeling gelegen moet zijn.

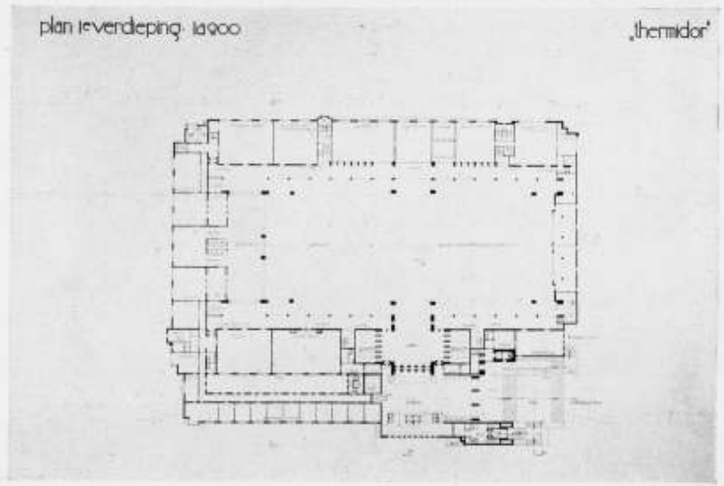
4e. Alle bovengenoemde ruimten zoodanig zijn te ontwerpen, dat zij bij eventueel gebleken behoefte aan de groote hal kunnen worden getrokken, zonder dat het aesthetisch aanzien dezer hal wordt verbroken.

5e. De garderobe(s) der beursbezoekers moeten zoodanig zijn gelegen, dat men ze na het passeeren der controles gemakkelijk kan bereiken. Het is niet noodig, dat ook deze ruimten in de toekomst aan de groote hal kunnen worden getrokken.

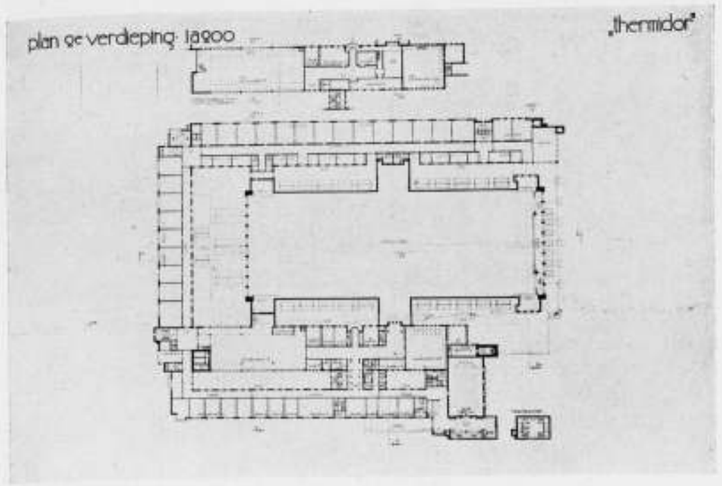
6e. De schippersbeurs moet een afzonderlijke telefoongelegenheid krijgen, dus geheel onafhankelijk van de bovengenoemde telefoonruimte in de groote hal.

7e. Als eisch wordt gesteld, dat de lavatories voor de beursbezoekers op den beganegrond worden aangebracht. Het zal dus noodig zijn, dat men ze na het passeeren der contrôle langs een luie breede trap gemakkelijk kan bereiken.

De voorkeur wordt gegeven aan een reeks hoofdtoegangen aan de Zuidzijde van het gebouw. In dit geval zal de hoofdas van de zaal loodrecht op den Coolsingel

ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT J. F. STAAL. B.N.A.

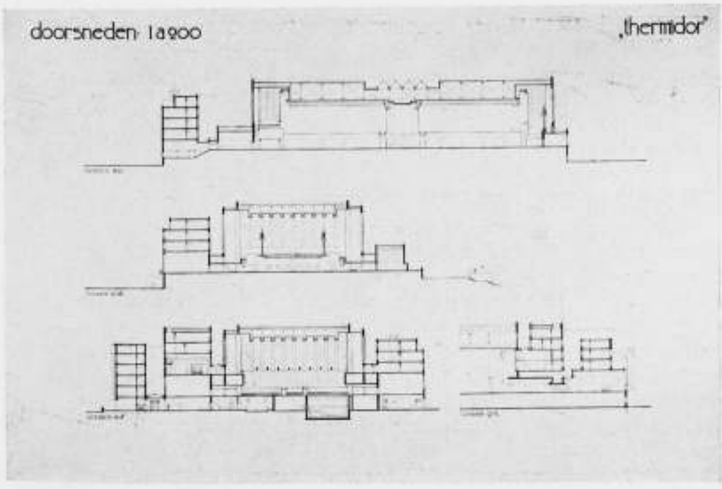
ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT J. F. STAAL. B.N.A.

dienen te worden ontworpen. Eventueel kunnen de ingangen aan den Coolsingelkant worden aangebracht, in welk geval de hoofdas der zaal evenwijdig aan den Coolsingel zal moeten worden geprojecteerd. Er moet naar worden gestreefd, dat het contact tusschen de beurszaal en de straat zoo gemakkelijk mogelijk wordt gemaakt. Behalve deze hoofdtoegangen zullen neventoegangen noodig zijn. Er dient echter op gelet te worden, dat deze een ondergeschikte functie moeten blijven vervullen.

De eerste verdieping mag hoogstens 5 M. boven het straatpeil worden ontworpen. De begane grond of souterrainruimte moet zoodanig worden ingericht, dat zij behalve de noodige ruimten voor verwarming, ventilatie, dienstruimten, toiletten, veilingzalen, rijwielbergplaatsen, garages enz. gelegenheid biedt tot het onderbrengen van winkels en een restaurant. Dit restaurant moet aan den Coolsingelkant worden ontworpen.

Ten behoeve van de Schippers is in dit souterrain een tweede restaurant ontworpen. Het is gewenscht, dat de ingang daarvan niet aan den Coolsingel wordt geprojecteerd. Dit restaurant moet bovendien vanuit de Schippersbeurs binnendoor toegankelijk zijn.

Van deze souterrainverdieping rekent men ± 6000 M². te kunnen verhuren ten dienste van het bovengenoemde restaurant, het Schipperskoffiehuis, de rijwiel-

ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT J. F. STAAL. B.N.A.

sten, met tentoonstellingsruimten met een tooneel, met een concertzaal, met een balzaal, met Bad- en Zweminrichting, met Café en Restaurant, met logeergelegenheid, met coiffeursalons, leeszalen, recreatiezalen en dergelijke. De architectuur, als Moeder der Kunsten, bescheidenlijk ondergebracht aan de schoonste zijde van het machtige bouwwerk, neerziende op een stillen vijver, uitgegraven in één van de opgehoogde polders in Amsterdam-Zuid. Anderen zien het ideaal in een als Amerikaansch bankkantoor geoutilleerd complex van lokaliteiten in een modern glasachtig bureaugebouw in de City. Thans komt een nieuw denkbeeld naar voren: een schoon historisch gebouw te benutten om daar ook den zetel van den B.N.A. waardig onder te brengen. Ik denk bij dit alles: „Profeten links, profeten rechts, en de B.N.A. voorloopig op de Weteringschans."

Minder succesvol dan het veilen van het oude gebouw waren de pogingen om het bestaan van 2 A. A. V.'s uit den weg te ruimen. In de fusievoorwaarden stond dat ten spoedigste moest worden getracht de beide A. A. V.'s, van den ouden B. N. A. en de M. B. V. A. te doen samensmelten tot één A. A. V. Gelukkig stond niet imperatief vermeld dat de beide A. A. V.'s spoedig samengesmolten moesten zijn. Want wel is zeker reeds op 12 Januari 1915 met mannenmoed begonnen dit onderwerp te behandelen, maar gezegde mannenmoed heeft die behandeling desondanks tot op heden niet tot een eind kunnen brengen! Tien jaren en geen resultaat! Waarlijk aan zulk een onderwerp ziet men hoe stroef het raderwerk van het maatschappelijk werk meestentijds draait. Het is een zeer eigenaardig geval. In één vereeniging kunnen de leden 2 verschillende A. A. V.'s toepassen. Deze vreemde toestand hàd inderdaad spoedig moeten worden opgelost. Hij is echter nog onopgelost. Treft hier den B. N. A. schuld? Ingewijden weten dat de sta-in-den-weg hier het fameuse concept van de nieuwe Rijks A. V. is en ieder weet ook dat een poolreiziger over ijswanden van 1000-voet hoog heen komt, maar dat ook hij machteloos staat tegenover een bureau-ministre met de laadjes. Zou radio hier kunnen helpen? Daar heeft de fusiecommissie eerlijk gezegd niet aan gedacht.

Intusschen zal men moeten toegeven, dat een toestand, die 10 jaar mogelijk blijkt, niet geheel onmogelijk is en zal men ook in de houdbaarheid van den toestand een oorzaak kunnen vinden van het geringe resultaat der actie.

Hier tegenover staan gevallen waarin de actie van den B. N. A. spoedig het gewenschte succes mocht boeken. Een der belangrijkste daarvan voor de standing van den architect is die, waarbij de architecten B. N. A. niet verrekeningsplichtig werden verklaard krachtens de Ongevallenwet. De heer Van Goor en Mr. Rooseboom hebben hierin tegenover den Raad van Beroep overtuigend de stelling verdedigd, dat er verschil is tusschen een bedrijf en een beroep en dat de architect B.N.A. krachtens de statuten van den B. N. A. een beroep uitoefent.

Degenen, die zich de moeite zouden geven na te gaan hoeveel de B. N. A. in de laatste 10 jaren heeft gedaan, zou versteld staan van de bijkans onoverzienbare hoeveelheid onderwerpen, die behandeld zijn, en tegelijkertijd zou hij versteld staan over de geringe hoeveelheid van werkelijk „zichtbaar" resultaat. Dit is geenszins teleurstellend en ontmoedigend.

Wanneer men de beteekenis van den B. N. A. als organisatie wil schatten met de maat van het aan-

tal gevallen van „succes" eener actie, dan miskent men reeds in die verkeerde maat de beteekenis. De architecten, zooals de B. N. A. zich deze denkt, vormen een groep, die maatschappelijk niet als noodwendig vaststaat. Men kan zich best een gemeenschappelijke samenleving indenken zonder architecten B. N. A. Maar dit moet noodwendig een samenleving zijn van een andere maatschappelijke structuur, met een andere moraal ook met een andere ethiek. De architect B. N. A. ontleent zijn bestaansrecht aan een bepaalde maatschappelijke structuur met een bepaalde moraal en een bepaalde ethiek. Deze beide factoren hangen dus intensief met het „architect B. N. A." schap samen en daardoor zijn de successen eener organisatieve actie van een vereeniging als de B. N. A. imponderabilia. Neem het volgende voorbeeld! Voor tien jaren gold algemeen de klacht dat de eerste rangs architecten verstoken bleven van de groote bouwwerken in Nederland. Thans, na tien jaar, zijn de groote bouwwerken alle in handen van de beste architecten. Dit verschijnsel staat ongetwijfeld onder den invloed van den B. N. A. Toch is niet na te gaan, welke invloed de B. N. A. daarop heeft. Onmeetbaar, ondefinieerbaar zelfs is hier de mate van het succes van den B. N. A.

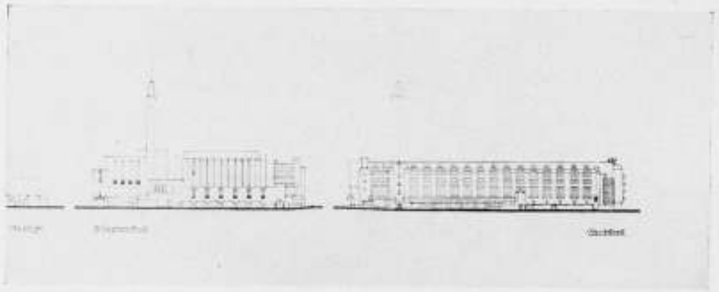
Men kan in deze maatschappij architect zijn met een andere moraal en een andere ethiek. Maar dan is men anders dan een architect B. N. A. Stereometrisch glad anders. Is deze een kegel, dan is de andere een bol. Maar dan passen ook de statuten van den B. N. A. niet voor architecten P. Q. R. en X. Y. Z. Copie van de statuten van den B. N. A., zooals de N. I. V. A. doet, met hier en daar een kleine wijziging, is niet alleen kinderachtig en laf en waar ook zelfs de instellingen worden nagebootst, beschamend, maar zij miskent een eigen bestaansrecht en erkent implicite dat van den B. N. A.

Zulk een organisatie naast den B. N. A. is zinloos in de bestaande maatschappelijke structuur met hare tendenzen. Wanneer men bij een vakbeoefening, zooals de B. N. A. voorschrijft, desondanks geen lid kan worden van den B. N. A., dan ligt dit aan den candidaat, en niet aan den B. N. A.

De correctie moet dan gevonden worden bij den candidaat zelf. Dit heeft meer zin en getuigt van meer zelfkennis dan lotgenooten te zoeken, deze te wapen te roepen en zelf B. N. A. te gaan spelen. Met zulk een houding veroordeelt men zich zelf. Het eenige gevolg is dat men het behartigen van de beroepsbelangen van den architect bemoeilijkt. Hiernaar te streven schijnt ook zijn plezierigen kant te hebben.

Merkwaardig is het dat in 10 jaar tijd het aantal leden is constant gebleven en steeds tusschen de 250 en 260 heeft geschommeld. Als men bedenkt dat de B. N. A. een vereeniging is waarin elk oogenblik reden kan zijn om er bij bosjes uit te loopen, dan is het constant zijn van het ledental een verheugend feit. Dat ambtenaren lid kunnen zijn van den B. N. A. is ook verheugend. Het heeft veel strijd gegeven. De kwestie viel juist samen met de beroemde splijtzwam. Alles wat voor enkele jaren moeilijkheden in den B. N. A. brengen kon, kweekte de splijtzwam. De discussies in de ledenvergadering waren biologische verhandelingen.

Een ambtenaar, zoo doceerde de heer v. Loghem, is een man van de klok en de bel. Dus kon hij geen lid van den B. N. A. zijn. Dit dus, meer Multatuliaansch uitgesproken dan gedacht, was niettemin voor de arme groep der Schizomyceten niet opwekkend.

ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM ARCHITECT J. F. STAAL. B. N. A.

bergplaatsen, de veilingzalen en de autogarages.

Op de tweede verdieping zal naast andere lokaliteiten moeten worden ondergebracht de Kamer van Koophandel.

Programma Kamer van Koophandel.

Ingang liefst centraal gelegen.

Eenerzijds: a. Secretarie en Handelsvoorlichtingsdienst.

Anderzijds: b. Handelsregister.

Om den ingang moeten enkele kleine kamers worden ondergebracht, als: bodenkamer, werkruimten voor boden, spreekkamer, garderobe, telefoniste enz.

a. de Kamer van den Secretaris van de Kamer van Koophandel zoo te projecteeren, dat de Secretarie aan den eenen en de Handelsvoorlichtingsdienst aan den anderen kant ervan ligt.

a. Secretarie.

1. Kamer voor den Secretaris 6.10 × 6.35 groot	40	M²
met daarbij behoorende waschgelegenheid	10	„
2. secretarie (met verhevenheid voor chef de bureau)	60	„
3. drie kamers van elk minstens 25 M². oppervl.	60	„
4. voorzitterskamer, tevens te gebruiken als kleine vergaderzaal	40	„
5. groote vergaderzaal	200	„
6. commissiekamer	30	„
7. op de daarvoor het best gelegen plaats in te voegen een buffetkamer en een ruime waschgelegenheid (1 afd. dames, 1 afd. heeren, 1 afd. Leden Kamer)	60	„

Handelsvoorlichtingsdienst.

8. aansluitend tegen de kamer van den Secretaris een spreekkamer	20	„
9. kamer Chef Handelsvoorlichtingsdienst minstens	25	„
met daarbij behoorende waschgelegenheid en W.C.	10	„
10. groote zaal Handelsvoorlichtingsdienst, 180 M². + 35 M². voor vertrekjes deze zaal is tevens bibliotheek. Zij moet in direct contact staan met de op de 2e verdieping voor de Kamer van Koophandel gereserveerde ruimten. Deze ruimten krijgen een soortgelijke bestemming.	215	„

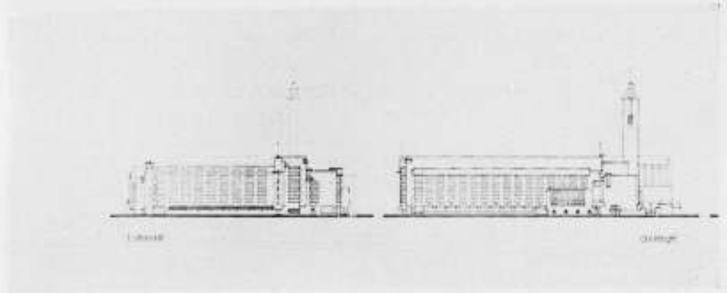
De Groote Zaal H.V.D. moet in directe verbinding staan met de kamer van den Chef H.V.D.

11. Waschgelegenheid voor personeel en publiek	20	„

b. Handelsregister.

De afdeeling Handelsregister kan, indien het plan er aanleiding toe geeft, een aparte toegang van de straat krijgen (dan liefst in één der zijstraten van de Coolvest). Er is dan echter op te rekenen, dat publiek van de afd. Handelsregister binnendoor de secretarieafdeeling bereiken kan, zonder door de groote zaal van het Handelsregister te behoeven te gaan.

12. groote zaal voor Handelsregister	450	„
met twee ingebouwde spreekkamers	40	„
13. enkele kluiskamers, toegankelijk vanuit de zaal van het Handelsregister	30	„
14. Zaal voor de N.V. Registers, deze zaal moet aan die voor het Handelsregister aansluiten.		
15. Een bergruimte voor archief (liefst grenzend aan zaal Handelsregister)	30	„
16. twee kamers met elk min. 25 M². met	50	„

ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT J. F. STAAL. B. N. A.

privé waschgelegenheid en W.C.	10	M².
17. fotografiekamer, droogkamer enz.	50	„
benevens enkele reserveruimten	20	„
18. materiaal archief	20	„
19. vergaderzaal	30	„
20. waschgelegenheid	20	„

Bovendien zal voor dit lichaam ± 350 M². als archiefruimte in het souterrain en ± 150 M². aan kantoorruimte op de 3e verdieping zijn onder te brengen. De laatste ruimte moet zoodanig gelegen zijn, dat zij een directe verbinding met de lokalen van den Voorlichtingsdienst door middel van een trap mogelijk maakt.

De afdeeling van het Handelsregister moet door middel van een goederenlift contact met de voor de Kamer gereserveerde souterrainruimte verkrijgen.

De vergaderzaal van de Kamer van Koophandel moet liggen aan den Coolsingelkant op de tweede verdieping, mits maatregelen worden getroffen, dat geen hinder wordt ondervonden van het gedruisch van den Coolsingel. Een afdoende ventilatie zal onder het oog moeten worden gezien.

De groote zaal van het Handelsregister moet uitsluitend bovenbelichting hebben, of een belichting, verkregen door ramen, die zoo hoog zijn gesteld, dat voldoende hoogte overblijft daaronder kasten van ± 2 M. hoogte te plaatsen.

Te verhuren kantoorruimte in 't geheel, inclus. ruimte voor de K. v. K. ± 11.000 M².

De ontwerpers zijn vrij deze kantoorruimte naar eigen inzicht over de verschillende verdiepingen te verdeelen, mits aan de eischen van de K. v. K. wordt voldaan. Er is op te rekenen, dat deze kantoorlokaliteiten zoodanig worden ontworpen, dat zij afzonderlijk of in combinatie kunnen worden verhuurd. Het zal noodig zijn aparte toegangen van de straat af te ontwerpen. Van waarde moet hierbij worden geacht, dat deze toegangen zooveel mogelijk in de richting van het Postkantoor worden ontworpen. Ook moet de eisch worden gesteld, dat de kleinere vergaderlokalen afzonderlijke uitgangen naar de straat krijgen.

Het personeel van de Post-, Telegraaf- en Telefoonkantoren in het Beursgebouw zal deze ruimten buiten de eigenlijke beurshal om moeten kunnen bereiken.

Ten dienste van de beursbezoekers zullen de noodige liften moeten worden geprojecteerd, die directe verbinding met de vestibules van de groote hal tot stand brengen.

„BETON ALS GESTALTER," van Julius Vischer en Ludwig Hilberseimer, is No. 5 uit de reeks „Baubücher," welke wordt uitgegeven door Julius Hoffman Verlag. Van deze reeks heb ik No. 1. „Wie baut Amerika?" en No. 2 „Internationale Neue Baukunst" al eens eerder doorgezien en ik vind hiervan tot nog toe alleen bij No. 1 een zekere harmonie tusschen titel, inhoud en prijs. Immers daarin vindt men naast 105 interessante foto's en afbeeldingen van hoogbouw en hoogbouwconstructies, wetenswaardige mededeelingen over de wijze van werken, het construeeren en organiseeren in Amerika; zoodat de prijs M. 8.50 niet onbillijk genoemd kan worden.

No. 2, „Int. Neue Baukunst", geeft na een algemeene beschouwing van nog geen bladzijde, 137 afbeeldingen van wat volgens Hilberseimer tot de I. N. B. behoort.

Na een zooveel belovenden titel had ik hier en daar, aan de hand van de foto's wel willen vernemen waar de samensteller zijn keuze op baseert. De prijs M. 5.20, is voor de materieele prestatie die het boek vertegenwoordigt waarschijnlijk niet hoog.

Of wij echter met de verschijning van boeken van dit gehalte gediend zijn?

Hetzelfde geldt voor „Beton als Gestalter". De titel doet vermoeden dat de samenstellers belangwekkende, gedecideerde meeningen zullen uiten over het al of niet aanwezig zijn van karakteristieke, vormgevende eigenschappen van beton als

Er waren echter ook leden van den B. N. A. die van oordeel waren dat zoo'n kijk-op-de-klok en zoo'n druk-op-de-bel zeer goede, zelfs begaafde architecten kunnen zijn; echte architectonische splijtzwammen dus, en daarom vond men aanleiding het pasteurisatieproces van den B. N. A. nog eens te overwegen. De B. N. A. is tenslotte niet gepasteuriseerd, is dus niet vrij van ziektekiemen, maar hij is van Oud-Bussum, hetgeen langzamerhand gebleken is geen noemenswaardige kwade gevolgen te hebben.

Het troetelkind van den B. N. A., de examens voor Bouwkundig Opzichter, is eigenlijk een stiefkind, doch wordt niet als zoodanig behandeld. De examens hebben in de laatste jaren groote veranderingen ondergaan. Misschien mag de B. N. A. het mes van Colijn, dat op een kwaden dag de regeeringssubsidie uit de staatsbegrooting sneed, dankbaar zijn, want de plannen tot hervorming van de examens, die al sinds jaren latent aanwezig waren, kwamen daardoor sterk naar voren. Ontegenzeggelijk is het gereorganiseerde examenprogramma een verbetering bij het oude. Het beheerschen van een complex van 25 vakken op een bepaald oogenblik was inderdaad te zwaar, de splitsing die thans is gemaakt en de jongelieden de gelegenheid geeft het bestudeeren van de materie over eenige jaren te verdeelen, komt het resultaat van hun studie ten goede. Het examen voorziet in Nederland in een behoefte. Het constante aantal van een 250 candidaten (ook voor de examens 1929 hebben zich dit aantal candidaten opgegeven) is hiervoor het meest doorslaande bewijs. Helaas zijn de resultaten, zooals uit de gepubliceerde verslagen is gebleken, niet zeer bemoedigend. De Commissie van Onderwijs doet thans een ernstige poging om alle factoren na te speuren die een inzicht zouden kunnen geven in de oorzaak van dit feit. De oorzaken liggen echter dieper dan men oppervlakkig vermoedt en zeker niet bij het technische onderwijs alleen. Ook de invloed van het algemeen vormend lager en M. U. L. O. onderwijs heeft hierop betrekking. Inmiddels is de zorg door den B. N. A. aan dezen tak van werkzaamheid besteed, alle moeite waard, en de steun dien de B. N. A. hierbij ondervindt door de samenwerking van de organisaties van Bouwkundige Technici en sinds 1928 ook van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs heeft recht op alle waardeering.

Toen de B. N. A. tot stand kwam, slechts luttele maanden na het eindigen van de gewelddadigheden van den wereldoorlog, waren alle buitenlandsche betrekkingen voor hem verbroken. De oude Maatschappij had voor den oorlog dank zij de bemoeiingen in deze van den oud-Voorzitter den heer Salm, vriendschappelijke connecties met vrijwel alle architectenorganisaties in Europa. Men kan gerust zeggen dat het herstel van deze connecties tien jaren heeft geduurd. Van de zijde van den B. N. A. werden al spoedig pogingen in het werk gesteld meer tot toenadering te komen. Als collega's uit een neutraal land te midden van de partijen die elkaar hadden bevochten, voelden wij ons als 't ware intuitief daartoe aangewezen. Reeds in 1920 wist de heer Slothouwer, die toen Secretaris was van den B. N. A. op een congres in Parijs Holland te vertegenwoordigen. Spoedig kwamen ook vele architecten uit Engeland naar hier toe, en talrijk zijn de avonden geweest, waarop de vertegenwoordigers uit de verschillende landen verzameld waren bij de Nederlandsche architecten en waarop oude vriendschapsbanden werden hersteld en nieuwe

aangeknoopt. Langzaam aan begonnen ook de plannen voor het herstel van het internationaal architectencongres post te vatten. Dit ging zeer langzaam. De Nederlandsche leden van het Comité Permanent, de heeren Cuypers, Stolhouwer en Jan Wils, hebben echter alle moeilijkheden kunnen overwinnen om het instituut van de internationale congressen te herstellen. En de B. N. A. mag het zich zeker als een eer rekenen als Bond daartoe het initiatief te hebben kunnen nemen. Het elfde Architecten-Congres, dat in September van 1927 in ons land werd gehouden, was „internationaal". Het zal niet onbekend zijn dat het internationale meer in den vorm lag dan in de werkelijke deelname der nationaliteiten, maar het herstellen van den vorm was toch de eenige mogelijkheid om ook voor de toekomst de deelname internationaal te maken. Wanneer op de volgende internationale congressen meer nationaliteiten aanwezig zullen zijn, dan zal dit alleen mogelijk zijn geworden door de gelegenheid die, dank zij het Nederlandsche Congres, daartoe is geschapen.

Meer en meer blijkt dat de B. N. A. een beteekenis heeft ook voor de vakbelangen in andere landen van Europa. Er zou hier kunnen worden gewezen o.a. op het advies dat de Bund Deutscher Architekten eenigen tijd geleden aan den B. N. A. vroeg inzake een zeer belangrijke aangelegenheid betreffende de uitoefening van het architectenberoep.

Van de z.g. permanente commissies was de taak van de Commissie van Onderzoek zeker de zwaarste. Het is zeker geen aangename positie rechterttje te spelen in eigen kring. Vooral als daarenboven zelfs de wijsheid van Salomo toch nog altijd scheele oogen maakt. Maar wel kan men aannemen dat in den B. N. A. de overttuiging leeft, dat de leden van de Commissie steeds naar recht en billijkheid en volgens hun sterkste overtuiging uitspraak hebben gedaan. Eigenaardig is ook de positie van de Commissie van Voorlichting. Niet zonder vrees werd in de boezem van het Bestuur het optreden van deze Commissie waartoe na uitvoerig en veelvuldig overleg werd besloten, tegemoetgezien. Inmiddels kan worden geconstateerd dat deze Commissie er tot nog toe in geslaagd is steeds de moeilijke klippen te omzeilen, en nog nooit op de rotsen is gelooopen. Daartegenover staat dat ze uit gebrek aan deze ervaring ook niet weet wat rotsvast is.

De Commissie van Financiën was steeds bezet door eerste rangs specialisten, grooter lof kan haar waarlijk niet worden toegezwaaid, en de Penningmeester van den B.N.A. weet tegenwoordig zijn begrooting lang voordat het Poincaré gelukt, zonder het stellen van de kwestie van vertrouwen, zonder algemeene beschouwingen en hoofdelijke stemming, zegevierend aangenomen te krijgen vóór 31 December. De Commissie van Geschillen heeft in het afgeloopen decennium geregeld werk gehad, 'tgeen ook verheugend is.

Hoewel daartoe een zekere neiging bestaat moet worden afgezien van het opmaken van een balans. Ongetwijfeld zullen daarop de activa de passiva overtreffen, en zal de B.N.A. een winst boeken. Deze winst is samen te vatten in onze overtuiging dat de B.N.A. in Nederland een vereeniging is, die erkenning geniet, en zoo niet alles, dan wijst toch veel er op, dat de B.N.A. er zich in kan verheugen, dat die erkenning in de afgeloopen tien jaar ten goede is gekomen aan de bevordering van de bouwkunst en het architectenberoep, en dat er geen reden is te betwijfelen of dit zal in de komende jaren in verhoogde mate het geval zijn. J. P. M.

bouwmateriaal.

Inplaats daarvan vindt men ongeveer 15 pagina's drukwerk, waarin ordelijk en overzichtelijk verteld wordt, wat de schrijvers al zoo van hun onderwerp weten en begrijpen maar wat m.i. niet uitkomt boven datgene wat als algemeen bekend en begrepen geacht mag worden, weshalve men dat liever niet nog eens in boekvorm koopen zal. Hiertoe wordt men echter gedwongen wanneer men de overigens wel interessante collectie foto's van in beton uitgevoerde bouwconstructies en bouwwerken wil bezitten. Maar voor die foto's alleen is de prijs M. 16 weer hoog.

Dat ik er toe kom den prijs eens te bekijken in verhouding tot titel en inhoud, komt doordat er onder den stroom boeken welke in Duitschland het licht zien en nog altijd over onze grenzen komen, zoo'n groot percentage is waarbij men, na ze doorgewerkt te hebben, het irriteerende gevoel krijgt geruimen tijd aan de praat gehouden — en wanneer het boek uw eigendom is, bovendien bekocht te zijn.

Overigens is het een aardige bezigheid de wisselwerking tusschen titel en inhoud van boeken te bekijken, vooral waar de vaststelling van de titels tegenwoordig wel schijnt te geschieden door hen die de wetenschappelijke bedrijfsreclame beoefenen. Bij voorbeeld „Internationale Neue Baukunst," deze titel is zeer beslist, men kan achter dezen titel niet verwachten dat het bestaan van een I. N. B. in twijfel getrokken zal worden, maar men acht het toch ook weer niet uitgesloten dat allerlei schuchtere vragen, die men zoo half bewust half onbewust over I. N. B. ronddraagt, in dit boek hun beantwoording zouden kunnen vinden.

Wanneer men dan echter niets dan afbeeldingen vindt, doet zich deze titel plotseling, al naar uw eigen aard of stemming waarin ge verkeert, aan u voor, b.v.:

1e. als een bevel dat u eenvoudig decreteert den inhoud eens en voorgoed als I.N.B. aan te nemen;

2e. als een reclame van het gehalte: kunstboter versch gekarnd;

3e. als een oolijke spotter, zoo met het hoofd naar links, linkerschouder omhoog, linkeroog dicht en met den linkerduim schuin naar achter naar den inhoud wijzende, of als een die zich achteraf onnoozel houdt en heelemaal niet gezegd wil hebben wat de lezer meent dat hij gezegd had, enz.

Ook kan men vóór men den inhoud van een boek gaat bestudeeren eens opschrijven wat men alzoo achter den titel verwacht. Daar hebt u b.v. als No. 4 van „Baubücher" „Der Stuhl". Heeft men eenige slechte ervaringen met boeken koopen opgedaan, dan kijkt men wel met eenig wantrouwen naar dezen titel, want nietwaar, zal de inhoud Der Absolute Stuhl te zien geven, of Der Stuhl in der Kunst aller Zeiten, of zoo maar onverschillig stoelen, of Der Stuhl als Gebrauchsgegenstand, of 130 afbeeldingen van mooie stoelen of weer het bevel: dit zijn stoelen en buiten deze ..... ausgeschlossen ..... ???? A. F.

UITZICHTEN EN STROOMINGEN IN DE KUNSTNIJVERHEID. JAARBOEK VAN NEDERLANDSCHE AMBACHTS- EN NIJVERHEIDSKUNST, 1928, DOOR H. C. VERKRUYSEN. De jaarboeken van de V.A.N.K. (Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst) zijn altijd uitstekend verzorgd, zoowel typografisch als wat betreft de keuze en indeeling van het fotomateriaal. Men zou inderdaad kunnen volstaan met hulde te brengen aan den samensteller, het bijéén gebrachte werk is n.l. grootendeels bekend uit vroegere publicaties; met het jaarboek wil men ook een overzicht brengen van hetgeen gemaakt werd. Men zou zich, zooals gezegd, tot die hulde kunnen bepalen, ware het niet, dat er in dit jaarboek toch eenige bijzondere factoren zijn, die een nadere bespreking wenschelijk maken. In de eerste plaats is het een sympathieke gedachte geweest, om na de korte inleiding van Jo de Jong die het boek samenstelde te openen met een herdenking van den grooten Toorop. In warme bewoordingen getuigt Huib Luns van het meesterschap van dezen kunstenaar. Een reeks prachtige foto's van Toorop's sectieldecoraties in de St. Aloysiuskapel in de nieuwe St. Bavo te Haarlem begeleiden den tekst. De tweede factor, die het Jaarboek opmerkelijk maakt is het artikel van een kultuurhistoricus, n.l. Dr. F. H. Fischer, „een leek op het gebied der kunst", zooals hij van zichzelf zegt. Het is echter dikwijls belangrijk het inzicht te leeren kennen juist van leeken op dit terrein, wanneer zij tenminste een eigen visie hebben. Deze is den heer Fischer zeker niet te ontzeggen, en al ware men het met dit of dat niet eens, dan zal het artikel toch interessant blijken, omdat het altijd boeiend is, wanneer iemand die iets eigens te zeggen heeft, ons dit wil mededeelen. Wij kunnen dan ook de lezing van het stuk van Dr. Fischer: „De moderne kunstnijverheid als historisch verschijnsel", ieder aanraden, waarbij tevens het jaarb. 1928 als zoodanig in de aandacht wordt aanbevolen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. D. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 12 JANUARI N° 2

TOELICHTING TOT HET NIEUWE VOORLOOPIGE SCHETSPLAN VOOR EEN BEURSGEBOUW TE ROTTERDAM. MOTTO „M. D. S." ARCH. W. M. DUDOK.[1])

Door herhaalde besprekingen en door het formuleeren van een nieuw programma van eischen is de bedoeling der prijsvraag duidelijker omlijnd. Ontwerper heeft ernaar gestreefd zooveel als eenigszins mogelijk was de in het programma en bij de besprekingen tot uiting gebrachte voorkeur tot basis van zijn project te maken. Van primaire waarde voor het geheele plan is vanzelfsprekend de ligging van de groote beurszaal met haar verschillende toegangen. Het programma vermeldt te harer aanzien dat de voorkeur wordt gegeven aan een reeks hoofdtoegangen aan de zuidzijde van het gebouw, waarbij dan de hoofdas van de zaal loodrecht op den Coolsingel zal dienen te komen. Bovendien werd bij de besprekingen groote waarde gehecht aan het bezit van een vrije ruimte voor den hoofdtoegang tot de beurs, uitsluitend ten bate van de beursbezoekers. Deze eischen en verlangens hebben het hierbij aangeboden ontwerp in hoofdzaak bepaald, en brachten ontwerper ertoe, zijn eerste plan volkomen los te laten. De ontwikkeling dezer grondbeginselen bleek bij de uitwerking vele voordeelen te bieden. De groote beurszaal met haar lengteas loodrecht op den Coolsingel; aan de Zuidzijde voor de beurszaal een verhoogd terras, een „forum" als het ware, van waaruit door een reeks ruime hoofdtoegangen, niet ver verwijderd van den voornaamsten toegangsweg, den Coolsingel (dus in het Z.W.) en ook door een neventoegang (in het Z.O.) de beurszaal zeer gemakkelijk is te bereiken, deze statige zaal zelve als het ware vrij liggende tusschen de omringende kantoorgroepen, waardoor een overvloedige verlichting uit een reeks staande ramen in den noordwand over de volle zaallengte kon worden verkregen en bovendien een „eenigszins beteekenende zuidelijke verlichting" mogelijk werd, ziedaar in hoofdzaak het kenmerkende van het nieuwe plan.

Bij de architectonische ontwikkeling daarvan is gelijktijdig met de stedebouwkundige eischen der situatie nauwgezet rekening gehouden. Er is zeker niet gestreefd naar „aanpassing bij de omgeving" door het zoeken naar oppervlakkige overeenstemming in detailvormen. Ontwerper is ervan overtuigd dat bij het scheppen van het grootste handelsgebouw in een zich steeds ontwikkelende koopstad geen enkele overweging mag leiden tot het aanvaarden van overgeleverde bouwvormen, integendeel: de beteekenis en de aard van het vraagstuk eischen een oplossing die karakteristiek is voor onzen tijd. Maar dat neemt niet weg dat in volume en in silhouet, in stand en houding, wel degelijk rekening gehouden moet worden met de naastliggende groote bouwwerken. Eenerzijds is daarbij getracht de opzichzelf monotone ligging van het beursgebouw naast de beide andere groote bouwwerken door een contrastwerking in de architectonische oplossing te verlevendigen, anderzijds is daarbij naar groote orde en naar het verkrijgen van een gaven straatwand gestreefd. Daartoe mogen de uitmondingen der op den Coolsingel uitkomende dwarsstraten (Hofstraat en St. Laurensstraat) niet breeder worden dan uit een verkeersoogpunt wordt vereischt, m.a.w. het Beursgebouw moet aan den Coolsingel een zoo groot mogelijke frontbreedte verkrijgen. Daarom is het „verhoogde forum" aan den Coolsingel overbouwd. Het is van dezen hoofdtoegangsweg bereikbaar door een reusachtige poortopening, waarvoor een zeer monumentale trap is geprojecteerd. Dit gebouw, dat in korten tijd een grooten stroom bezoekers zal moeten ontvangen, die buiten de verkeersdrukte een rustigen toegang moeten vinden, heeft op deze wijze een suggestief en machtig entree gekregen; de verlangde „reeks toegangen aan de Zuidzijde" is tot stand gebracht, terwijl nochtans in architecturalen zin de hoofddoorgang daartoe aan den Coolsingel komt te liggen, hetgeen uit een stedebouwkundig oogpunt zeker de voorkeur verdient. Want het op gewone wijze projecteeren van een belangrijk element als de hoofdingang van de beurs aan een tamelijk onbelangrijke zijstraat, terwijl de voorgevel van de beurs aan den belang-

[1]) Zooals in het vorig nummer werd medegedeeld, vervolgen wij de publicatie van de Beursprojecten. In dit nummer zijn opgenomen de projecten van de heeren W. M. Dudok en Ir. H. F. Mertens, met de memories van toelichting. Tot onzen spijt konden wij nog niet de beschikking krijgen over de toelichting van den heer Staal bij zijn project, zoodat dit later zal worden opgenomen.

MINISTERIE VAN ONDERWIJS, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen brengt ter algemeene kennis, dat, blijkens een mededeeling van het Spaansche gezantschap te 's-Gravenhage, de firma Subirana te Barcelona (Balmes 56, 58) ter gelegenheid van de in 1929 daar ter stede te houden internationale tentoonstelling een internationale prijsvraag heeft uitgeschreven voor een beeld, ter hoogte van één tot twee meter, voorstellend het Heilig Hart van Jezus. Voor het beste ontwerp is een prijs van 50.000 peseta's beschikbaar gesteld; de eigendom en het uitsluitend productierecht van het bekroonde beeld gaat op de firma Subirana over.

Kunstenaars, die aan deze prijsvraag denken deel te nemen, wordt verzocht hiervan vóór 1 Januari a.s. mededeeling te doen aan de firma Subirana.

's-Gravenhage, 28 December 1928.

Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
C. Feith.

INGEZONDEN.

Teneinde te voorzien in den directen nood van de nagelaten betrekkingen van den schilderbeeldhouwer-publicist Erich Wichman hebben eenige vrienden van den overledene zich samengevoegd tot een comité.

Een inzameling onder een gedeelte der aanwezigen bij de teraardebestelling had reeds eenig succes. Het bijeengebrachte bedrag is echter lang niet voldoende voor de bestrijding van de allereerste noodzakelijke kosten. Daarom wendt het comité voornoemd zich tot de vrienden, bekenden en belangstellenden van den overledene met het dringend verzoek bijdragen te zenden aan den penningmeester van voornoemd comité: P. J. Somer, Amsterdam, Prinsengracht 485, Telef. 34850, Postrekening No. 83817.

JOHAN POLET, Voorzitter, Tel. 51106.
H. A. SINCLAIR DE ROCHEMONT, Secretaris
Maarsmanssteeg 19a, Leiden.
P. J. SOMER, Penningmeester, Tel. 34850.
CHR. AGTERBERG.
H. F. BIELING.
J. W. HAVERMANS.
JOHN RADECKER.

DE VAKOPLEIDING VAN BOUWKUNDIGE TECHNICI door H. B. VAN BROEKHUIZEN.

Op 22 De 1928 werd een buitengewoon congres gehouden van het Verbond van Vakorganisaties van Hoofdarbeiders in Nederland. Op dit congres werd o.m. behandeld een referaat van den heer H. B. v. Broekhuizen, Lid van den Ned. Bond van Technici, en afgevaardigde van de Technische Vakbonden in de Commissie van Onderwijs van den B. N. A., dat wij hieronder afdrukken:

SITUATIE BEURSPROJECT DOOR J. F. STAAL J.

De aan mij opgedragen taak een verhandeling te geven over de vakopleiding van bouwkundige technici, werd door mij met gemengde gevoelens aanvaard. Levendig stond nog in mijn herinnering het congres in 1926 door het verbond van vakorganisaties van hoofdarbeiders in Nederland te Utrecht gehouden, waar wijlen onze collega A. P. van Assendelft een belangrijk referaat uitbracht over de opleiding van technici.

Dat deze collega, die op dit gebied zoo volkomen terzake kundig was, nu niet meer in ons midden is en zijn toen begonnen werk niet verder heeft kunnen voortzetten, zal wel door velen betreurd worden. Voordat dan ook hier tot het te behandelen onderwerp wordt overgegaan, meen ik, dat zeker een woord van eerbiedige herinnering geuit moet worden aan het werk van hem, die in de kracht van zijn leven, midden in den strijd voor onze idealen, zoo plotseling van ons werd weggerukt, nadat hij zich zoo geheel met hart en ziel aan de bevordering van de vakopleiding van de technici had gegeven.

INLEIDING.

Dat in ruimen kring door het verbond van vakorganisaties van hoofdarbeiders in Nederland, de aandacht eens op de vakopleiding van bouwkundige technici wordt gevestigd, kan niet anders dan goed worden geacht. De bij dit Verbond aangesloten Nederlandsche Bond van Technici, heeft dit voornemen dan ook krachtig gesteund, hetwelk niet veel verwondering behoeft te wekken, indien men zich herinnert, hoe deze Bond zich altijd heeft beijverd ter zake van de opleiding de belangen der technici te dienen.

In dit verband zou kunnen worden herinnerd aan het zoo buitengewoon belangrijk Congres ter bespreking van het Middelbaar Technisch Onderwijs, hetwelk in 1908, op aanstichting van den ouden Bond van Technici werd gehouden en welk congres zeker een belangrijken invloed heeft gehad op de nadien ontstane ontplooiing van het Middelbaar Technisch Onderwijs.

Sedert dien is op dit onderwijsterrein reeds veel verbeterd, doch een in alle opzichten bevredigende oplossing of regeling is nog niet verkregen, hetwelk in het hier volgende nader zal worden aangetoond.

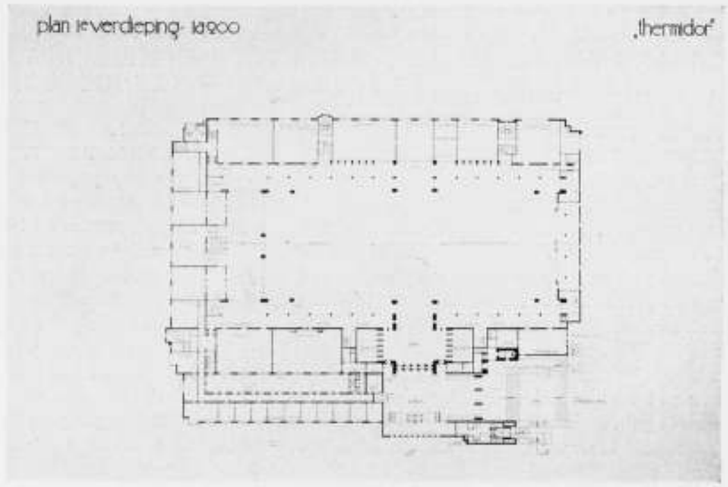
In verband met den te rechtvaardigen wensch, zal ik mij echter in den omvang van deze verhandeling moeten beperken.

BESTAANDE z.g. OFFICIEELE ONDERWIJSINRICHTINGEN VOOR OPLEIDING VAN BOUWKUNDIGE TECHNICI.

In verschillende deelen van ons land hebben we Middelbare Technische Scholen en andere min of meer officieele inrichtingen waar een opleiding tot bouwkundig technicus kan worden verkregen.

Hiertoe behooren onder meer:

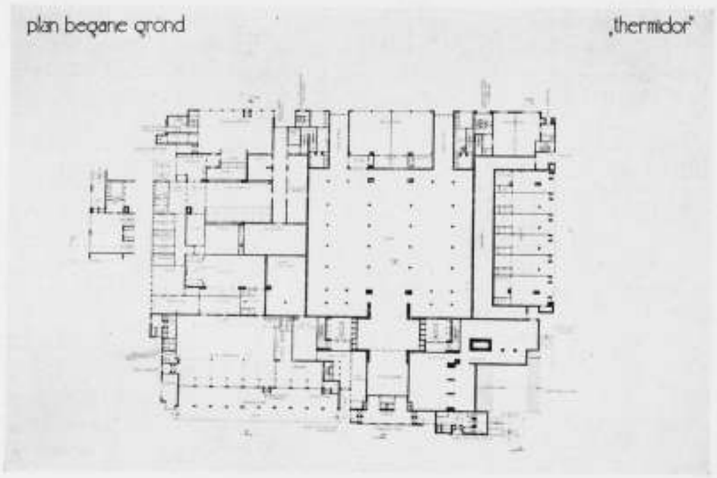
Middelbare Technische School te Utrecht (Dagschool).

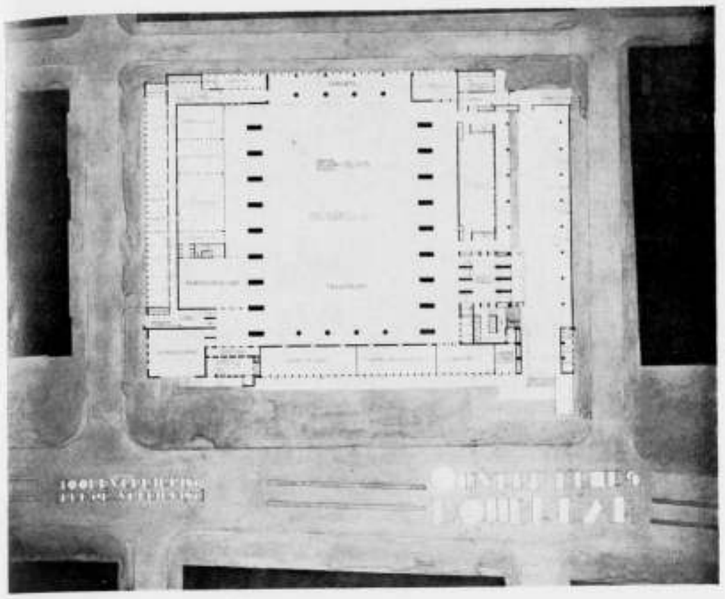
PROJECT VOOR DE BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT J. F. STAAL. B. N. A.

rijksten boulevard der stad komt te liggen zou ontwerper onbevredigd hebben gelaten. (De machtige poort zal bovendien een fraai aspect opleveren vanuit de Van Oldenbarneveltstraat).

Hoofdverdieping (1e verdieping). De boven ontwikkelde overwegingen hebben de oplossing van het plan der hoofdverdieping in hoofdzaak bepaald. Er is een groote beurszaal ontworpen, waarin de Graanbeurs het Westelijke deel en de groote, effecten- en wisselbeurs de overige ruimte inneemt. Van de vrijheid, om de Schippersbeurs (en de reserveruimte) als min of meer afzonderlijke zaalruimte op te lossen, is mede om redenen van beknoptheid, gebruik gemaakt. Deze Schippersbeurs vormt met de ruimten voor post, telegrafie en telefonie en de daarvoor gelegen hal een door bovenlicht intensief belicht zaalcomplex van betrekkelijk geringe hoogte, waardoor de rechtstreeksche, staande verlichting van de groote beurszaal mogelijk werd. (Anderzijds voorkomt de beurszaal een hinderlijke zonlichtinval in deze lage ruimten). De oplossing van den hoofdtoegang tot de beurszaal aan de Zuidzijde is hierboven uiteengezet; de vestibulen zijn echter niet uitsluitend vanaf het „verhoogde forum" te bereiken maar ook rechtstreeks vanaf den beganegrond. Ruime trappen en een groot aantal liften (ook paternosterliften), op de teekening met P.N.lift aangeduid, voeren van den beganegrond langs alle vestibulen van de beurszaal. Deze zaal is voor zooveel noodig omgeven door een

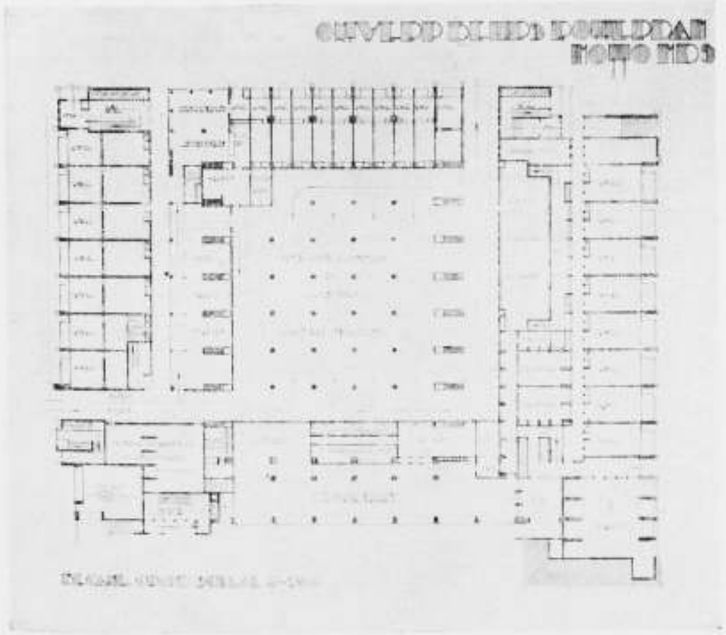

PROJECT VOOR DE BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT J. F. STAAL. B. N. A.

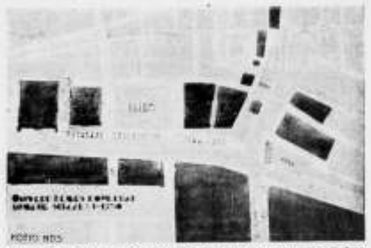

PROJECT VOOR DE BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT W. M. DUDOK. B. N. A.

breed opgevat gangenstelsel, dat het verkeer tusschen de verschillende programmatisch verlangde nevenruimten buiten de beurszaal om ten goede zal komen. Ter voldoening aan het programma is aan de noordwestzijde van het gebouw (zijde Hofstraat) een neventoegang tot de graanbeurs ontworpen: de distributie der verschillende ruimten is daarbij zoodanig dat graanbeurs, schippersbeurs, termijnbeurs granen en veilingzaal granen voor een practisch gebruik samen een eenheid vormen. Nabij alle toegangen bevinden zich garderobes: een bijzondere oplossing verkreeg de groote garderobe bij de hoofdentree, welke garderobe als het ware

PROJECT VOOR DE BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT W. M. DUDOK, B. N. A.

SITUATIE BEURSPROJECT DOOR W. M. DUDOK

Middelbare Technische School te Haarlem (Dagschool).
Middelbare Technische School te Leeuwarden (Dagschool).
Middelbare Technische School te Groningen (Dagschool).
Middelbare Technische School te Heerlen (Dagschool).
Middelbare Technische School voor Bouwkunde te Sneek (Dagschool wintermaanden).
Koninklijke School voor Kunst, Techniek en Ambacht te 's-Hertogenbosch (Dagschool).
Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam (Dag- en Avondschool).
Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage (Dag- en avondcursus).
Mathesis Scientiarum Genitrix te Leiden.
Cursus Voortgezet Bouwk. Onderwijs aan de School voor Beeldende-, Nijverheids- en Bouwkunst te Arnhem, (Avondcursus).
Middelbare Kunstnijverheidsschool te Maastricht (Avondcursus).

VERLANGDE VOOROPLEIDING TOT TOELATING AAN DE ONDERWIJSINRICHTINGEN.

Als vooropleiding tot het volgen van de lessen aan de Middelbare Technische School (dagscholen) wordt algemeen aangehouden, dat tot de eerste klasse worden toegelaten:

1o. zij, die in het bezit zijn van het diploma H.B.S. met 5jarigen cursus;

2o. zij, die onvoorwaardelijk zijn overgegaan van de 3e naar de 4e klasse eener mathematische H. B. S. met 5-jarigen cursus, of daarmede overeenkomende klasse van een Lyceum, voor zoover deze gerechtigd zijn, zelf het eindexamen af te nemen;

3o. zij, die het eind-examen eener H. B. S. met 3jarigen cursus met goed gevolg hebben afgelegd, mits het leerplan dezer H. B. S. niet teveel afwijkt, voor wis- en natuurkunde, van dat der eerste drie klassen eener mathematische R. H. B. S.

4o. zij, die het M. U. L. O. diploma B bezitten met een voldoende cijfer (tenminste 6) voor wis- en natuurkunde, talen en teekenen.

Bovendien is het bij deze inrichtingen in het algemeen mogelijk, dat leerlingen met diploma ambachtsschool, of met een daarmede gelijkstaande ontwikkeling, na aflegging van een schriftelijk en mondeling examen in rekenkunde, algebra, meetkunde, Nederlandsch, Duitsch, aardrijkskunde en natuurkunde, kunnen worden toegelaten.

De leerlingen die worden toegelaten aan de hiervoor aangeduide inrichtingen met avondcursussen, moeten in 't algemeen in het bezit zijn van het diploma van een vakteekenschool, van een ambachtschool, eventueel met diploma van zoogenaamde avond-vervolgcursussen van een ambachtschool. Ook worden toegelaten zij, die het bewijs

kunnen overleggen, de eerste drie klassen eener H.B.S. met 5-jarigen cursus met goed gevolg te hebben doorloopen, of die in het bezit zijn van een diploma eener H.B.S. met 3-jarigen cursus, of van het M.U.L.O. diploma B. Bovendien zij, die een vóóropleiding in de praktijk hebben genoten en van wie bovendien uit een af te leggen toelatingsexamen blijkt, dat zij voldoende onderlegd zijn om het onderwijs met vrucht te kunnen volgen.

GEWENSCHTE VOOROPLEIDING.

In het algemeen kan men met de vooropleidingen zoo als die hiervoor zijn aangegeven genoegen nemen en de praktijk heeft al voldoende bewijzen gegeven, dat deze vooropleidingen tot de vorming van goede bouwkundige technici voeren.

Welke van de hier aangeduide vooropleidingen in verschillende gevallen de voorkeur hebben hangt van vele factoren af. Een algemeene gedragslijn is daaromtrent niet te geven.

Naar mijn oordeel, getoetst aan dat van vooraanstaande menschen bij het M. T. O. zoo ook aan dat van architecten en bouwkundige technici, zijn goede vooropleidingen:

1. H.B.S. 3-jarigen cursus of overgang 3e naar 4e klasse H. B. S. met 5-jarigen cursus;
2. Mulo-diploma B. of A., met aanvullend onderwijs;
3. Ambachtschool met aanvullend onderwijs;
4. Voorbereidende cursus zoo als die aan diverse ambachtscholen is verbonden.

Volgens verkregen inlichtingen, is in de hoogste klassen van de diverse inrichtingen eenig verschil tusschen de leerlingen met een z.g. practische of theoretische opleiding moeilijk meer te constateeren. Hieruit zou kunnen blijken, dat de wijzen van vooropleiding gelijk hierboven zijn aangeduid, uiteindelijk er weinig toe doen.

ONDERWIJS AAN DE M.T.S. (DAGSCHOLEN).

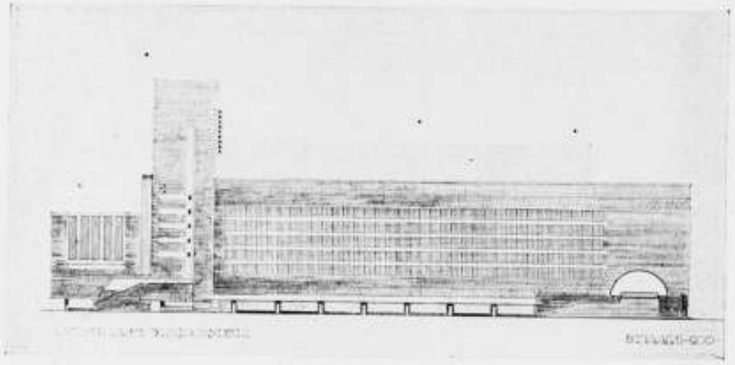
Het onderwijs, dat aan de verschillende M.T.S.en (dagscholen) wordt gegeven, is niet overal gelijk. Een volledige aanduiding van de op deze scholen te behandelen leerstof kan hier achterwege blijven. Daartoe kan verwezen worden naar de verschillende leerplannen, welke deze scholen op aanvrage verstrekken. Hier wordt dan ook volstaan met slechts een aanduiding van de op deze scholen onderwezen vakken.

Het zijn in het algemeen:

Berekening bouwconstructies, beschrijvende meetkunde, bestekken en begrootingen, boekhouden en handelswetenschappen, boetseeren, bouwkunde, bouwstoffen, bouwwetgeving, Duitsch, economie, electrotechniek, Engelsch, eerste hulp bij ongelukken, Fransch, geschiedenis der bouwkunst, gewapend beton, gonio- en trigonometrie, hand- en ornamentteekenen, landmeten en waterpassen, natuurkunde, Nederlandsch, perspectief, scheikunde, staatsinrichting en wetgeving, statistische berekeningen, stereometrie, technische hygiëne, werkplaats-praktijk, werktuigen en gereedschappen, werktuigkunde, ijzerconstructie.

UTRECHT.

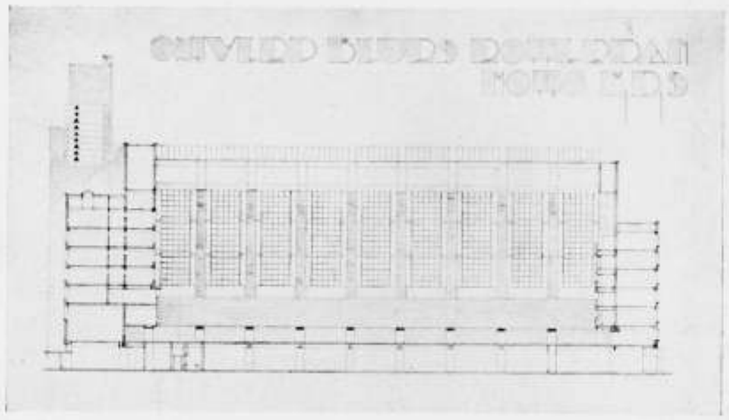
De M. T. S. te Utrecht heeft een 3-jarigen cursus. Aan deze school is een voorbereidende cursus verbonden, uitsluitend bedoeld voor hen, die geen practische vooropleiding hebben genoten en welke één jaar duurt. Voor bezitters van een goed eind-diploma eener H. B. S. met 5-jarigen cursus kan de gelegenheid opengesteld worden den voorbereidenden cursus en het eerste jaar M. T. S. tegelijk te volgen. Het leerplan van de drie klassen is voor alle leerlingen gelijk.

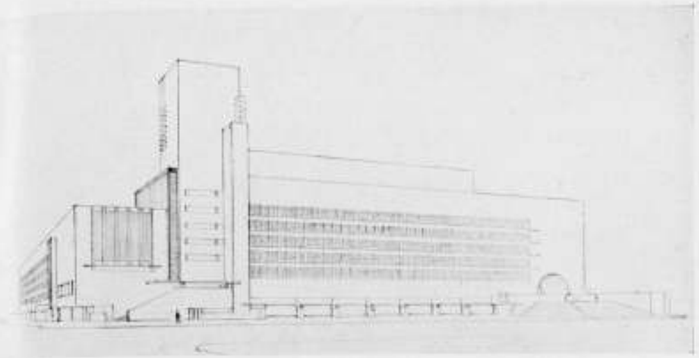
PROJECT VOOR DE BEURS TE ROTTERDAM. GEVEL AAN DEN COOLSINGEL. ARCHITECT W. M. DUDOK, B. N. A.

gespannen is tusschen de beide hoofdtoegangen aan de zuidzijde van het beursgebouw en van waaruit langs zeer gemakkelijke trappen de rechtstreeks verlichte en geventileerde toiletten (op den beganegrond) bereikbaar zijn. Groote zorg is gewijd aan de verlichting van alle ruimten, in de eerste plaats van de groote beurszaal, die naast de reusachtige staande ramen bovendien nog over de geheele oppervlakte van bovenlicht werd voorzien (zoodanig dat geen zonnestralen in de zaal kunnen doordringen, hetgeen door schermen tusschen de beide glazen overdekkingen wordt voorkomen). Wanneer men dit wenscht kan de Zuidverlichting ter plaatse van de graanbeurs door gemakkelijk bedienbare gordijnen worden afgesloten.

Plan Beganegrond. Bij de distributie der verlangde ruimten in het plan beganegrond werd allereerst gelet op de rentabiliteit; in het algemeen zijn de zij- en achtergevels van het gebouw door winkels ingenomen, welke een diepte- en breedteafmeting hebben verkregen in overeenstemming met de belangrijkheid der straten. Deze winkels zijn bovendien aan de achterzijde voor goederenaanvoer bereikbaar. Aan den Coolsingel is een restaurant van monumentale afmetingen geprojecteerd, hetwelk met de hoofdvestibule van de beurszaal in verbinding staat. Zeer ruime rijwielbergplaatsen zijn bij de verschillende hoofdtoegangen geprojecteerd, zoodanig dat het verkeer in één richting geschiedt. Het centrale gedeelte wordt ingenomen door een uitgebreide stalling voor automobielen, waarbij eveneens aan den eisch van een vloeiend verkeer in één richting wordt voldaan. Het Schippersrestaurant werd om economische redenen aan den achtergevel ontworpen; het is door een speciale „Schippersgang" verbonden met den toegang tot de Schippersbeurs, waardoor wordt voorkomen dat de schippers zich in grooten getale buiten het beursgebouw moeten ophouden. De teekening toont verder aan hoe de verschillende pro-

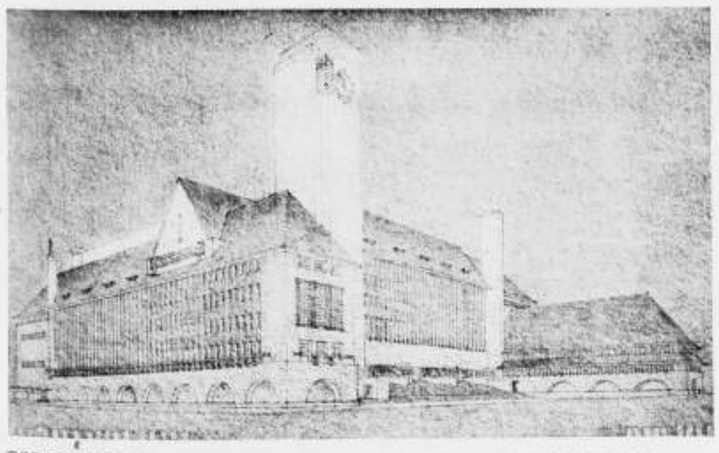
PROJECT VOOR DE BEURS TE ROTTERDAM. LENGTE DOORSNEDE OVER DE GROOTE BEURSZAAL. ARCHITECT W. M. DUDOK, B. N. A.

PROJECT VOOR DE BEURS TE ROTTERDAM. PERSPECTIEF. ARCH. W. M. DUDOK B.N.A.

grammatisch verlangde ruimten zijn gedistribueerd. Er bestaat een oppervlak van 8105 M². te verhuren ruimte ten dienste van het restaurant, het schippersrestaurant, rijwielbergplaatsen, veilingzalen, winkels, en de centrale autogarages. (Hierbij is dus niet gerekend het archief der K. v. K. en de centrale verwarmingsruimte).

Tweede Verdieping. Deze verdieping wordt voornamelijk ingenomen door de vertrekken der kamer van koophandel, welke aan den voorgevel en den rechterzijgevel zijn ontworpen, en waartoe het grootste trap- en liftenstelsel op een centraal punt toegang verschaft. Deze trap en liften bedienen op deze verdieping uitsluitend de vertrekken der K. v. K. Bij de distributie dezer vertrekken is zooveel mogelijk orde betracht; aan den voorgevel liggen eenerzijds de vertrekken der secretarie, anderzijds die van den handelsvoorlichtingsdienst; aan den rechterzijgevel konden op economische wijze de ruimten voor het handelsregister, met de hoofdzakelijk door bovenlicht verlichte groote handelsregisterzaal worden gedistribueerd. Het trap- en liftenstelsel in den Z.O.hoek van het gebouw vormt een afzonderlijke toegang tot de vertrekken van het handelsregister. De groote zaal is door twee goederenliften verbonden met de archiefruimte op den beganegrond. Een bijzondere oplossing verkreeg de toegang met de monumentale trap (tot de eerste verdieping tevens als buitentrap behandeld) naar de vergaderzaal van de Kamers van Koophandel, welke als een hoofdmoment in de gevelarchitectuur werd ontwikkeld. Deze toegang is zoo rechtstreeksch mogelijk, waardoor wordt voorkomen dat bij officieele ontvangsten in de groote vergaderzaal een lange weg door dienstgangen zou moeten worden afgelegd. Deze trap voert direct naar een ruime vestibule voor de vergaderzaal, met verrassend uitzicht op den binnenlichthof ten noorden van de beurszaal, waardoor de monumentale werking van dezen toegang zeker zal worden verhoogd. Een reeks balcons tusschen de gang der vertrekken van de secretarie en de beurszaal biedt een fraai uitzicht

PROJECT VOOR DE BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT ir. H. F. MERTENS B.N.A.

HAARLEM.

Aan de M. T. S. te Haarlem moeten leerlingen, die niet voldoende practisch werkzaam zijn geweest vóór hun komst op de M. T. S., tusschen het tweede en het laatste studiejaar gedurende één jaar in de practijk werkzaam zijn.

Aan deze school wordt gedurende de eerste 1½ jaar het onderwijs voor hen, die een z.g. theoretische opleiding genoten meer practisch technisch gegeven, voor hen met practische vooropleiding meer theoretisch (talen en wiskunde). Daarna komen theoretici en practici samen en krijgen voor de rest van den cursus geheel hetzelfde onderwijs.

LEEUWARDEN.

Op de M. T. S. te Leeuwarden is het onderwijs zoodanig geregeld, dat de jongelieden met theoretische vooropleiding, die in September tot de school worden toegelaten, het onderwijs volgen gedurende een half jaar in den voorbereidenden cursus. Vervolgens blijven zij nog twee halfjaren in de school, om daarna, van 15 Februari tot 1 September, in de praktijk buiten de school te werken. Van 1 September tot 15 Februari d.a.v. blijven zij weer aan de school, gaan weer des zomers in de praktijk en wisselen zoodoende hun schoolsche opleiding telkens met een practische af, zóó lang tot zij gedurende 5 halfjaren de school hebben bezocht. Hun gansche opleiding duurt dus 3½ jaar.

De jongelieden met practische vooropleiding komen met 15 Februari. Zij volgen gedurende een jaar het onderwijs aan de school, waarna zij gedurende het tijdvak 15 Februari—1 September wederom in de praktijk buiten de school gaan werken. Daarna krijgen zij weer onderricht van 1 September—15 Februari en wisselen ook zij hun opleiding aan de school gedurende het winterhalfjaar af met werken in de praktijk gedurende het zomerhalfjaar. De duur van hun opleiding is totaal 3 jaren.

GRONINGEN.

De M. T. S. te Groningen heeft een 3-jarigen cursus. De leerlingen met diploma ambachtsschool, of van daarmede gelijk staande ontwikkeling, ontvangen in het eerste jaar onderricht in het Fransch, Duitsch en Engelsch gedurende den tijd, dat de andere leerlingen van dit studiejaar onderricht hebben in houtbewerking.

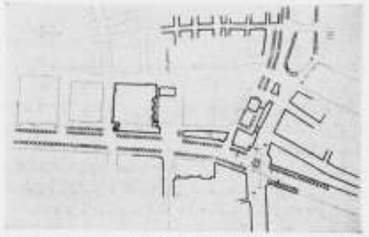
HEERLEN.

De M. T. S. te Heerlen heeft eveneens een 3-jarigen cursus. Ook hier is het onderwijs voor leerlingen met overwegend theoretische vooropleiding (H. B. S. of Mulo-school) in het 1e en 2e jaar verschillend met dat van de leerlingen met overwegend practische vooropleiding (ambachtsschool).

Het leerplan is zoo ingedeeld, dat aan het einde der tweede klasse beide groepen van leerlingen theoretisch en praktisch zooveel mogelijk gelijkwaardig zijn geworden. In de 3e klasse is het onderwijs voor de theoretisch en practisch ontwikkelde leerlingen gelijk geworden en volgen alle leerlingen van eenzelfde vakafdeeling hetzelfde onderwijs.

SNEEK.

Het onderwijs aan de Middelbaar Technische School voor Bouwkunde te Sneek wordt alleen in de wintermaanden gegeven in de 5 z.g. semestercursussen. Des zomers zijn de leerlingen in de praktijk werkzaam. Wel bestaat er gelegenheid om bij verzuim van een gedeelte van den cursus, veroorzaakt door ziekte, militairen dienst e.d., den achterstand gedurende den zomer in te halen onder leiding van de hoofdleera-

SITUATIE BEURSPROJECT Ir. H. F. MERTENS. B. N. A.

ren, die het geheele jaar door aan de school verbonden zijn, terwijl in het algemeen de leervakken die des winters onvoldoende bestudeerd blijken te zijn, door middel van een zomertaak bijgewerkt en gerepeteerd kunnen worden.

Deze school, met sterk plaatselijke werkingssfeer, is echter ook al door de bezuinigingswoede getroffen en tot verdwijnen gedoemd. In April 1929 zal de school geheel worden opgeheven, hetgeen door zeer velen zal worden betreurd.

ROTTERDAM.

De indeeling van het onderwijs aan de M. T. S. der Academie van Beeldende kunsten en Technische wetenschappen te Rotterdam wijkt heel wat af van die der hiervoor aangeduide inrichtingen.

Het onderwijs aan de hierbedoelde school is zoodanig ingericht, dat gedurende de eerste twee studiejaren uitsluitend avondlessen worden gegeven, teneinde de leerlingen in de gelegenheid te stellen overdag in hun vak praktisch werkzaam te zijn. De avondlessen worden gegeven van September tot eind Maart.

Voor de leerlingen, die naar het 3e studiejaar kunnen overgaan, staan twee wegen open om hunne studie voort te zetten, te weten:

a. door het blijven volgen van avondlessen gedurende 4 jaren;

b. door het volgen van daglessen gedurende 2 jaren.

Voor hen, die den eersten weg volgen, bedraagt de geheele studietijd dus zes jaren, voor hen, die gebruik maken van de daglessen vier jaren. Er bestaat echter ook gelegenheid 4 jaren avondlessen te volgen en 1 jaar daglessen; de geheele studietijd bedraagt dan 5 jaren.

Gedurende de eerste twee studiejaren wordt bij het onderwijs rekening gehouden met het verschil in vooropleiding van de leerlingen. De leerlingen worden n.l. gesplitst in twee afdeelingen. In de eerste afdeeling worden geplaatst de leerlingen met practische vooropleiding. In de tweede afdeeling vinden plaatsing de leerlingen zonder practische vooropleiding, dus de z.g. technici.

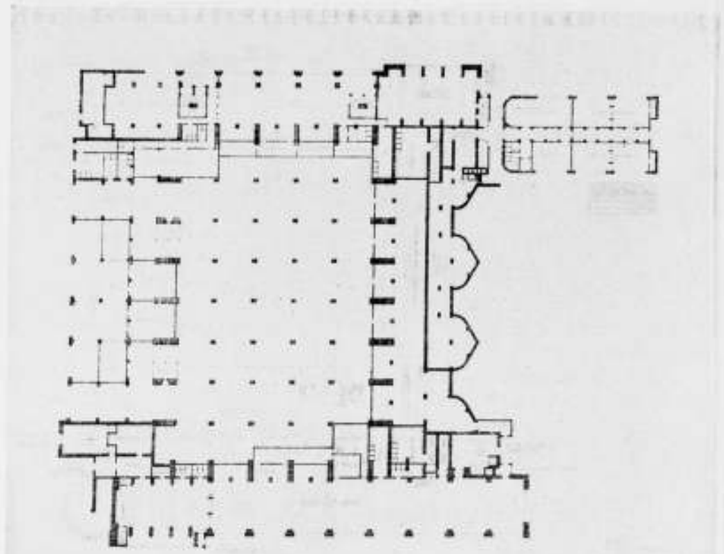
De leerlingen van de tweede afdeeling zijn verplicht overdag in een fabriek of werkplaats werkzaam te zijn in de practijk van hun vak.

Het onderwijs in de twee afdeelingen is zoodanig ingericht, dat bij het einde van het 2e studiejaar de leerlingen geacht kunnen worden eenzelfde opleiding ontvangen te hebben.

'S-HERTOGENBOSCH.

De Koninklijke School voor Kunst, Techniek en Ambacht te 's-Hertogenbosch (M. T. S.) heeft een 3-jarigen cursus.

Hier wordt ook, wat het te geven onderwijs betreft, rekening gehouden met de genoten vooropleiding van de leerlingen. Voor enkele vakken is reeds in de 2e klasse, voor de overige vakken in

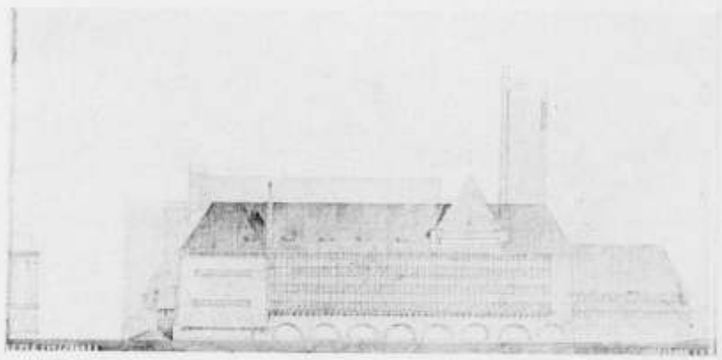

PROJECT VAN DE BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT Ir. H. F. MERTENS B.N.A.

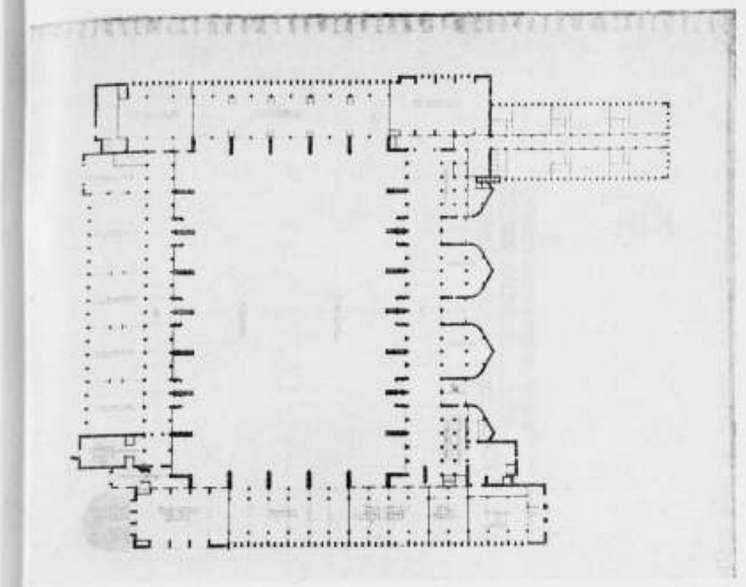
op deze zaal.

Overige verdiepingen. Voor de distributie der (kantoor)lokalen, vergaderzalen, toiletruimten enz. op de overige verdiepingen wordt naar de verschillende teekeningen verwezen, waaruit blijkt dat totaal 11605 M². te verhuren kantoorruimte ter beschikking komt. Alle kantoren zijn overvloedig verlicht door staand licht, slechts een zeer klein deel (voornamelijk lokalen 6e verdieping aan den Coolsingel) krijgt bovenlicht, hetgeen voor verschillende doeleinden aanbevelenswaard kan zijn. Het spreekt vanzelf dat de op de teekeningen aangeduide onderlinge afscheidingen tusschen de kantoorlokalen slechts schematisch zijn; de bedoeling is slechts aan te toonen dat de aangenomen raambreedte het vormen van kantoorlokalen van behoorlijk gevarieerde breedte toelaat. Ontwerper stelt zich voor de constructie zoodanig te maken dat de scheiwanden tusschen de verschillende kantoorlokalen naar behoefte versteld kunnen worden, waartoe de betrekkelijk geringe verdiepinghoogte (welke onder de gewapend betonbalken overblijft) medewerkt.

Architectuur (inhoud, versiering enz.). Ontwerper heeft zooveel mogelijk de zakelijkheid betracht en gestreefd naar uiterste beknoptheid. Het element der herhaling, — herhaling van de enorme reeksen kantoorlokalen — werd het hoofdmotief zijner architectuur. Daarbij is ernaar gestreefd door zuivere middelen van ruimtedistributie en van massaverdeeling, te voorkomen dat dit element der her-

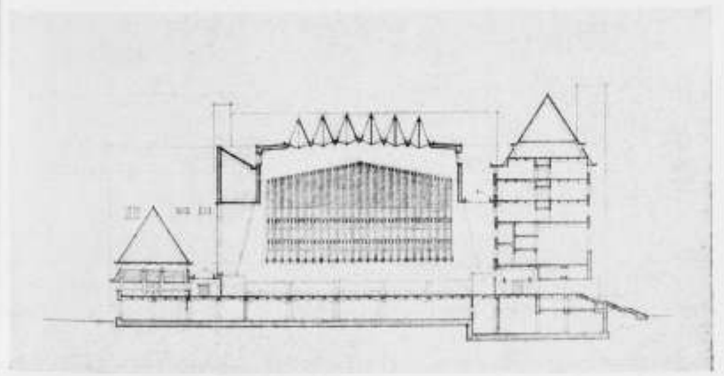

PROJECT VOOR DE BEURS TE ROTTERDAM. GEVEL AAN DEN COOLSINGEL. ARCHITECT Ir. H. F. MERTENS B.N.A.

PROJECT VOOR DE BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT Ir. H. F. MERTENS B.N.A.

haling aan het gebouw het armelijk karakter van een fabriek zou opleggen. Want deze beurs, „de vergaderplaats van den handel in den uitgebreidsten zin des woords" in de grootste koopstad te stichten aan haar voornaamsten verkeersweg, is inderdaad nog heel iets anders dan een fabriek en heeft ten deele zeker ook wel een representatief karakter. Dat neemt niet weg dat ontwerper zich voorstelt uiterste soberheid bij de ontwikkeling van het plan te betrachten. Want kostbare middelen zijn niet noodig om in deze groote ruimten, en in deze groote vlakken grootsche effecten te bereiken. Zooals de teekeningen aantoonen is de eenvoud in de architectuur gebaseerd op eenvoud in de constructie, zoowel wat het uiterlijk als het inwendige betreft. De beurszaal is, evenals trouwens het geheele bouwwerk, vlak afgedekt; nergens komen gecompliceerde constructies voor. In het algemeen zal het gebouw als geraamteconstructie van gewapend beton of — zooals meer en meer geschiedt — van ijzer moeten worden uitgevoerd met gewapend-beton vloeren en baksteenvullingen. De eenvoud van den bouwkunstigen opzet zal de bouwkosten tot het noodzakelijke beperken; de herhaling van dezelfde maten, de normaliseering, zal eveneens van gunstigen invloed zijn op het kostencijfer; men zal moeten erkennen dat deze bouw niet kostbaar is. Dit is van meer beteekenis dan de vermelding van het inhoudscijfer, dat zooals uit de bijlage blijkt, ± 284.200 M³. bedraagt. Wan-

PROJECT VOOR DE BEURS TE ROTTERDAM. DWARSDOORSNEDE OVER DE GROOTE BEURSZAAL. ARCHITECT Ir. H. F. MERTENS B.N.A.

WATERTOREN TE ZUTPHEN.

de 3e klasse het onderwijs hetzelfde, zoowel voor de leerlingen met theoretische als met practische vooropleiding.

'S-GRAVENHAGE.

De cursus van de M. T. S. voor de Bouwkunde van de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage duurt 3 jaren.

De z.g. practici krijgen in het 1e studiejaar lessen in algebra, planimetrie, Duitsch en Engelsch, terwijl ook nog verschil wordt gemaakt in dit jaar, wat betreft het bouwkundig teekenen, tusschen de z.g. theoretici en de practici.

De avondcursus aan de hier genoemde school duurt 6 winterhalfjaren.

Het onderwijs voor practici en theoretici is volgens het programma gelijk.

Bovendien is aan deze school een avondcursus voor architectuur verbonden, welke 3 winterhalfjaren duurt en waartoe worden toegelaten zij, die het diploma van de dag- of avondschool hebben verkregen.

KRONIEK VAN DE WEEK DOOR J. P. M. De gustibus non est disputandum. Aan de waarheid van deze bekende spreuk wordt al sinds lang ernstig getwijfeld of liever er wordt ernstig gepoogd duidelijk te maken dat men er aan twijfelen mag. Het volgende geval brengt echter de waarheidskracht van de spreuk op een merkwaardig sterke wijze weer eens naar voren. De Hoefijzercorrespondent van het Algemeen Handelsblad, een all-round journalist, beweegt zich zoo nu en dan op het gebied van de beeldende kunsten en de bouwkunst. Het is een feit dat de architecten zijn beschouwingen gaarne lezen en zijn leekeninzicht waardeeren. Los van de banden die het deskundigenoordeel toch altijd min of meer inperken, staat hij frank en vrij tegenover zijn onderwerpen, en maakt menige opmerking waarmede de architecten gaarne rekening houden. Zijn smaak strookt met die van het meerendeel van de architecten. Hij heeft een doorsnedearchitecten-smaak, zooals er journalisten zijn met een doorsnedecomponisten-smaak, en een doorsnededichters-smaak. Maar zie, plots krijgt deze correspondent een tegenzin in een bouwwerk, dat bij het meerendeel van de architecten zeker in den smaak staat, en blijkt hij een liefde te koesteren voor andere bouwwerken, die in het algemeen bij de architecten eer het tegengestelde van liefde (hoe heet dat precies) opwekken. De Hoefijzercorrespondent vindt n.l. (zie zijn „Torentje Bussekruit" in het Hbld. van 25 Dec.) den nieuwen Watertoren van Wassenaar een kinderachtig ding, zelfs een architectonisch gedrocht", een werk zonder phantasie, zonder eenig besef van eigen schoonheid, een steenen cylinder, waarop men ook weer het oude recept

uit den tijd der botterikken heeft gevolgd: men heeft er, wezenloos en willekeurig een volkomen zinloos „versiersel" ingeprikt. Ten slotte een „monster". Daartegenover herinnert de schrijver aan de afbeeldingen van watertorens bij een artikel van den Ingenieur Sangster (in „De Ingenieur") die getuigden van „vindingrijkheid en artistieken smaak." Nu ben ik er zeker van dat de meerderheid van de architecten toch wel van oordeel zijn, dat de Watertoren van Wassenaar een werk is van vindingrijkheid en van artistieken smaak en dat de watertorens, die destijds in „De Ingenieur" werden gepubliceerd zonder uitzondering kort en goed „monsters" zijn. Ik zelf schaar mij bij deze meerderheid; j.l. Zaterdag ergerde mij zulk een monster wederom te Zutphen waar het de poezie van de ragfijne teerheid van een der fraaie singels eenvoudig vertrapt. Volgens mijn gevoel. En den Wassenaarschen toren vind ik, zoo boven op de duinen staand, een juweeltje. Geen kostbaar juweeltje. Meer een genoeglijk juweeltje. Volgens mijn gevoel.
Neen, voorloopig ben ik er zeker van. De gustibus non est disputandum.

GEWESTELIJK PLAN VOOR CHICAGO. De commissie, welke een gewestelijk plan voor de omstreken van Chicago ontwerpt, beveelt de volgende breedten van wegen aan: woonstraten met licht lokaal verkeer. Totale breedte 20,13 m, verdeeld in 2 troittoirs met wandelpad en boombeplanting, elk breed 6,10 m, een rijweg breed 7,93 m, bestaande uit één rijstrook van 3,05 m en 2 parkeerstrooken, elk van 2,44 m.
Woonstraten met meer verkeer. Totale breedte 20,13 m, verdeeld in 2 troittoirs met boombeplanting, elk 4,575 m, een rijweg breed 10,98 m, bestaande uit 2 rijstrooken van 3,05 m en 2 parkeerstrooken, elk van 2,44 m.
Straten met drukker verkeer, voor zakenwijken en dergelijke. Totale breedte 24,40 m, verdeeld in 2 trotteirs met boombeplanting, elk breed 3,66 m, een rijweg breed 17,08 m, bestaande uit 4 rijstrooken van 3,05 m en 2 parkeerstrooken van 2,44 m.
Straten met zeer druk verkeer. Totale breedte 30,50 m, verdeeld in 2 troittoirs met boombeplanting elk breed 3,66 m, een rijweg, breed 23,18 m, bestaande uit 6 rijstrooken van 3,05 m, en 2 parkeerstrooken van 2,44 m.

NACHTKLUIS. In Amerika worden sinds eenigen tijd aan de Bankgebouwen inrichtingen gemaakt, waardoor het mogelijk is, om des avonds na sluittijd van de Banken toch een pakket met waarden of geld in de kluis te brengen.
Aan de buitenzijde van den muur in een klein ijzeren kluisdeurtje aangebracht, waarvan de sleutel in het bezit van de gebruikers moet zijn. Achter dit deurtje is een stalen koker, die door het metselwerk loopt en waarin het pakket naar beneden glijdt in de kluis.
Het bezwaar van deze inrichting was, dat een handige inbreker onder bepaalde omstandigheden het pakket terug kon halen. Om dit bezwaar te ondervangen, heeft een Duitsche firma deze inrichting verbeterd.
De koker loopt nu schuin naar boven en het pakket wordt mechanisch-automatisch door den koker naar boven getransporteerd en valt dan eerst in de kluis.
Hierdoor is het gevaar voor diefstal en beschadiging zoo goed als uitgesloten.
(Vraag en Aanbod).

neer omstandigheden van financieelen aard daartoe aanleiding geven, kan eraan worden gedacht de uitwendige architectuur aan den Coolsingel te verrijken door sculpturale versiering, op enkele markante punten gesteld voor de opgaande muren van het gebouw. De aard der opgave, welke slechts een voorloopig schetsplan beoogt, maakt de verdere uitwerking dezer gedachte voorloopig overbodig.
Van een hoog, markant punt roepen twee reeksen (electrisch gedreven) beurklokken langs den Coolsingel de kooplieden van Noord en Zuid op ter beurze.
Wijziging Stadsplein. Ten slotte meent ontwerper nog een woord te moeten wijden aan de bijzonderheden der situatie, waarbij hij zich op grond der besprekingen (blz. 3 notulen vergadering 11 Febr.) tot het eigenlijke beursterrein en zijn onmiddellijke omgeving meent te kunnen beperken. Voor zoover de hierbij gevoegde situatie 1 : 1250, alsmede de teekening „straatwand Coolsingel" 1 : 500 verdere wijzigingen aangeven, geschiedt dit eenvoudig als suggestie, waaraan ontwerper zeker geen groote waarde wenscht te hechten. Het plan toont intusschen wel aan, dat bij een oplossing van den Oost-West verkeersweg in dezen zin uitstekend te benutten bouwblokken beschikbaar komen, welke een compensatie kunnen vormen voor de aan deze wijziging verbonden kosten.
Van directe beteekenis voor het hierbij geboden beursplan is, dat het beursgebouw zooveel mogelijk achterwaarts is geplaatst, zoodat langs de Oostzijde van den Coolsingel een lange straatwand kan ontstaan, waaruit in het Noorden het Raadhuis naar voren treedt, terwijl in de toekomst deze straatwand van de zuidzijde eveneens door een naar voren springend bouwwerk kan worden afgesloten. Of het Passagegebouw o.a. daarbij zal worden voorgebouwd is een kwestie van ondergeschikt belang. Aesthetisch zou ontwerper dit wel toejuichen.

MOTTO: „IZED". TOELICHTING BIJ DE PLANNEN VOOR DE TWEEDE PRIJSVRAAG VOOR EEN BEURSGEBOUW TE ROTTERDAM.
Stratenplan. Bij het ontwerpen van het stratenplan is een scheiding gemaakt tusschen het sneller rijverkeer en het voetgangersverkeer; voor het laatste is gereserveerd de Boymansstraat, de Groote Pauwensteeg met aanliggend pleintje bij het Museum-Boymans, alsmede de nieuwe straat bij de Passage; dit zijn de winkelstraten.
Het rijverkeer zal dan uitsluitend geleid worden langs den Coolsingel, Schiedamschen Singel en Binnenweg en de verbreede Karresteeg.
Op de kruising is een ronde vluchtheuvel geteekend met boombeplanting, waaromheen het rijverkeer in één richting kan worden geleid. Het midden van dezen vluchtheuvel is wellicht een geschikte plaats voor een wachthuisje van de tram.
De verbreede Karresteeg mondt uit op een nieuw te maken brug, welke verbinding geeft met den Wolfshoek en de Blaak tegenover het terrein der tegenwoordige Vischmarkt gelegen.
Tegenover de Van Oldenbarneveltstraat is een nieuw beursplein ontworpen, waar het mogelijk zal zijn zonder het verkeer op den Coolsingel te hinderen de Beurs te betreden en te verlaten. Iets dergelijks werd ook ontworpen tegenover het postkantoor, terwille van de toegang voor de Graanbeurs.
De noordelijke gevel van de vergaderzaal van de Kamer van Koophandel werd zoo ver naar het Zuiden geschoven, opdat deze aansluit met den zuidelijken wand van de Aert van Nesstraat. Op dit vrijkomende gedeelte is een monumentale buitentrap ontworpen.
De oostelijke zijde van het nieuwe Beursplein is afgesloten door een lage bebouwing, waardoor de St. Laurenstoren, welke zichtbaar is van het einde van de Van Oldenbarneveltstraat ook zichtbaar blijft vanaf den Coolsingel.
Bij het maken van het stratenplan is eveneens zorggedragen, dat het mooie gezicht op de Luthersche kerk met de koperen koepel vanaf den Coolsingel verkregen wordt.
De gevel aan den Coolsingel is rustig gehouden ten einde de straatwand van den Coolsingel voort te zetten.
Wat hoogte betreft werd rekening gehouden met Postkantoor en Stadhuis. Deze beide gebouwen zijn in natuursteen uitgevoerd, derhalve werd een gedeelte van de Beurs eveneens ontworpen in natuursteen, met name dat gedeelte, waar zich de Vergaderzaal van de Kamer van Koophandel bevindt, ten einde ook in kleur een aansluiting te verkrijgen met beide bovengenoemde gebouwen. Verder is alles behalve de beganegrond-verdieping, in baksteen gedacht. (Wordt vervolgd)

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. Nº 36736

1929 19 JANUARI Nº 3

TOELICHTING BEURSPROJECTEN VOOR ROTTERDAM.
Stel der toelichting op het Project Motto: „Ized". Architect Ir. M. F. Mertens B.N.A.
Om het Beursplein een meer besloten karakter te geven en den straatwand zooveelmig mogelijk te onderbreken is aan de bebouwing voor de Passage een laag gedeelte ontworpen met een doorgang. In dit lage gedeelte kan een bloemenkiosk, sigarenmagazijn of een winkel voor kranten en tijdschriften worden gevestigd. In een kelderverdieping zouden de toiletten, welke op den Coolsingel zijn komen te vervallen, wederom een plaats kunnen vinden.
Voorts heb ik getracht van den Coolsingel af zichtbaar de Beurszaal in de architectuur te doen meespreken.

Beursplan. De Beurszaal is ontworpen met de lange as loodrecht op den Coolsingel, zoodat de gevraagde noordelijke belichting van de graanbeurs een wand verkrijgt evenwijdig aan het Postkantoor.
De afdeeling voor de Post en Telegrafie is slechts één verdieping hoog gemaakt om de noordelijke belichting goed tot haar recht te laten komen.
Verder zijn er enkele ramen ontworpen aan de zuidzijde, ten einde ook zuiderlicht in de zaal toe te laten, zooals eveneens in het programma wordt gevraagd.
Behalve dit staande licht is ook een bovenlicht ontworpen. Dit bovenlicht is op de teekening op 2 manieren aangegeven.
Het is n.l. mogelijk het verticale spant, gelegen tusschen het legraam en de bovenglasvlakken en dienend tot ondersteuning dezer glasconstructie, te voorzien van schermen. Deze schermen kunnen naar verkiezing geplaatst worden, ten 1e in het vlak van het spant, ten 2e in het vlak van één der boven-glasvlakken, hetwelk zuiderlicht in de zaal doorlaat, waardoor het te sterke zonlicht kan worden getemperd.
De archieven ten dienste der kantoren kunnen op de zolders worden ondergebracht.
Op de 5e verdieping is een lunchroom voor het personeel van de kantoren aanwezig; hierboven zijn de keukens gelegen.
Liften zorgen voor de bediening van lunchroom en café-restaurant op den Coolsingel en zijn op de plannen aangegeven.
De oppervlakten der kantoorlokalen zijn op de teekeningen ingeschreven.
Tevens is een teekening bij het project gevoegd, waarop duidelijk is aangegeven, hoe de inhoud van het gebouw is berekend.

TOELICHTING OP HET PROJECT MOTTO „THERMIDOR". ARCHITECT J. F. STAAL, B.N.A.
Betreffende de verlichting der Beurszalen meent ontwerper, dat de gekozen oplossing een overvloedig licht verzekert; zonder bezwaar echter kan het bovenlicht vergroot worden. De Noord-verlichting van de Graanbeurs (aan haar lengte-wand), kan door het Zuider-licht, noch door de zijverlichtingen (met sheds) gestoord worden. De schrijfkamer ontvangt bovenlicht door glastegelvloeren, verdeeld in balconvloer, aangebracht onder het Zuiderraam van de Groote Beurs.
De groote Beurshal is van alle omringende straten met directe toegangen (met liften) bereikbaar. Alle zalen om de Beurszaal (Termijnbeurs en Veilingzaal, Granen, Oliën en Vetten, Vergaderzaal, Beursbureau, Post- en Telegraafkantoren, alsmede de Reservezalen achter de Schippersbeurs) zijn direct met eigen ingangen van de straat bereikbaar en voorzien van Garderobes en Toilet. De toegang tot de Schippersbeurs is zóó ruim en lang ontworpen, dat de schippers zich niet op het trottoir behoeven op te stellen. De verbinding van Schippersbeurs met Schippers-café gaat langs de ingangstrappen, zonder dat de bezoekers buiten het Gebouw behoeven te treden. Een binnenverbinding ware gemakkelijk te maken langs de urinoirs op de tusschenverdieping, doch werd door ontwerper verworpen.
De lokalen 17 en 18 van de groep Handelsregister heeft ontwerper, in afwijking van het programma, op de Tusschenverdieping boven Handelsregister en Handelsvoorlichtingsdienst geplaatst, meenende daarmede de compactheid dier groepen te bevorderen, zonder den dienst te schaden. Een mogelijk gewenschte directe verbinding

VOORDRACHTEN VAN PROF. Dr. A. FOKKER OVER ACOUSTIEK Hierbij maken wij de leden en lezers erop attent dat in de Teylers Stichting te Haarlem, op 2, 9 en 16 Februari a.s. van 3 tot 5 uur n.m. een voordracht zal worden gehouden door Prof. Dr. A. D. Fokker, Curator van het Natuurkundig laboratorium van Teylers Stichting, over de acoustiek. In het bijzonder over de acoustiek van zalen, muziekinstrumenten en van de menschelijke stem, alles beschouwd uit een natuurlijk oogpunt. Belanghebbenden voor deze voordrachten kunnen op aanvrage bij Prof. Fokker (Teylers Stichting, Haarlem) kosteloos toegangskaarten verkrijgen.

INTERNATIONALE PRIJSVRAAG.BARCELONA. De redactie maakt hierbij bekend, dat het volledige programma voor de internationale prijsvraag, gepubliceerd in het vorige nummer, pag. 9, voor belangstellenden in het bureau van den B. N. A., Weteringschans 102 te Amsterdam, ter inzage ligt. Zooals bekend is, worden de programma's niet in bruikleen afgestaan.

VAKOPLEIDING v. BOUWKUNDIGE TECHNICI DOOR H. B. VAN BROEKHUIZEN. (Vervolg).
ARNHEM.
De avondcursus van de afdeeling Voortgezet Bouwkundig Onderwijs van de School voor Beeldende-, Nijverheids- en Bouwkunst te Arnhem duurt 4 winterhalfjaren, terwijl het daarna mogelijk is een vervolgcursus in het bouwkundig teekenen te volgen. Voor de zomermaanden wordt den leerlingen nog voornl. teekenwerk mede gegeven.
In sommige vakken wordt in het eerste studiejaar vrijstelling verleend aan de theoretici.

MAASTRICHT.
Het onderwijs aan de Middelbare Kunstnijverheidsschool te Maastricht, welke school in 1923 haar huidigen vorm verkreeg, strekt zich, voor wat betreft de bouwkunde, over 5 avondwintercursussen uit. Hier bepaalt men zich echter niet enkel tot de bouwkunde, doch in den 3en en 4en cursus wordt ook de interieurkunst behandeld, terwijl het 5e winterhalfjaar uitsluitend daaraan is gewijd.
Aan de hiergenoemde avondcursussen wordt in het algemeen in dezelfde vakken onderwijs gegeven als voor de M. T. S. (dagscholen) is genoemd, met uitzondering van de vakken Duitsch, Fransch en Engelsch. Alleen aan den avondcursus van de Academie te Rotterdam worden ook lessen in Fransch en Duitsch gegeven.

VOOR- EN NADEELEN VAN HET ONDERWIJS AAN DAGSCHOLEN EN AVONDCURSUSSEN.
In het algemeen is men van meening, dat het onderwijs aan de M. T. S. (dagscholen) vrij goed is. Ook wat de te verwerken leerstof betreft, vindt men die algemeen ruim voldoende. Soms wordt in architectenkringen de opmerking gemaakt, dat de M. T. S., door de wijze waarop sommige leervakken wel eens worden uitgebreid, de gedachte bij de

jongelieden opwekt, dat zij bij het verlaten van de school voor de helft of meer reeds architecten zijn. Men moet er dan ook bij deze scholen streng voor waken, dat de architectuur niet te veel op den voorgrond wordt geplaatst. Jonge menschen krijgen soms al zoo spoedig de gedachte dat zij het o, zoo goed weten! De ervaringen op dit gebied wijzen er dan ook wel op, dat er heel wat jongelieden zijn, die, als zij pas van de M. T. S.en afkomen, zich architect, ingenieur en ik weet niet wat al meer gevoelen. Ook is het wellicht een ietofwat jeugdige overmoed, die hen, na het volbrengen van hun theoretische studie, op hun naamkaartje verschillende initialen doet laten drukken, doch men kan er niet te sterk op wijzen, dat voor hen dan pas het doorloopen van de voornaamste school, de school der praktijk, begint.

Het volgen van dagonderwijs, daardoor het regelmatig kunnen voortzetten van de studie, het voldoenden tijd overhouden om leerstof zelfstandig uit te werken, heeft natuurlijk niet te onderschatten voordeelen, hetwelk hier niet nader uiteengezet behoeft te worden.

Dat de practische kennis, direct na het verlaten van deze scholen, over het algemeen nog niet groot is te noemen, zal niemand tegen kunnen spreken. De practijk heeft echter reeds voldoende aangetoond, dat indien de aldus en met succes opgeleide jongelieden meerdere jaren op bouwwerken en bureaux praktisch werkzaam zijn geweest, zij gerangschikt kunnen worden tot de bouwkundige technici, die min of meer verantwoordelijke posities in kunnen nemen.

De opleiding aan de avondcursussen wordt door de betrokkenen bij het M.T.O. (dagonderwijs), en dit is wel eenigszins verklaarbaar, minder goed geacht.

Alhoewel hiervoor wel een en ander pleit, meen ik daaromtrent een andere meening naar voren te mogen brengen. Een meening, welke ook door anderen wordt gedeeld, zelfs door den directeur eener M.T.S., die op mijn vraag daaromtrent gesteld, mij antwoordde, dat hij „de opleiding in avondcursussen zeer doeltreffend en noodzakelijk acht".

De op deze cursussen opgeleide leerlingen hebben toch het voordeel, dat zij gedurende den studietijd des daags in de praktijk werkzaam kunnen blijven. Dit voordeel mag zeker niet worden onderschat, daar toch, en men vatte dit in het algemeen op, de bouwkundige technici, willen zij geheel voor hun taak berekend zijn, nog in de eerste plaats practici moeten zijn en blijven.

Heeft men in andere vakken, door de geweldige vorderingen der techniek, waardoor geheel nieuwe productiewijzen zijn ontstaan, daarmede een algeheele verandering van vakbekwaamheid en tevens een algeheele omvorming van het vakonderwijs gekregen, in de burgerlijke bouwkunde is dit niet in zoo sterke mate het geval. Een specialiseering is daardoor op dit gebied niet zoo doorgedrongen en de bouwkundige technici moeten nog, om het zoo maar eens uit te drukken, van alle markten thuis zijn.

Dat aan het volgen van het avondonderwijs het bezwaar is verbonden, dat het onderwijs gedurende de zomerhalfjaren wordt onderbroken en de geheele opleiding dus langer duurt, kan niet ontkend worden. Hier staat echter tegenover, dat de leerlingen die het onderwijs volgen, voor een goed deel jonge menschen zijn, die een vrij groote dosis doorzettingsvermogen bezitten en voor een flinke krachtsinspanning om hun studie te voltooien, niet

tusschen de boven elkaar liggende lokalen 15 en 18, is door een trapje in die lokalen desgewenscht tot stand te brengen.

De ingang naar het Archief Kamer van Koophandel op den beganegrond is direct uit het Centrale Trappenhuis Kamer van Koophandel ontworpen. De toegang naar de groote Zaal van de Kamer van Koophandel geschiedt zoowel direct van den Coolsingel als langs de bij die toegang behoorende stoep-partij, over de statietrap, met bijbehoorende lift.

De dagelijksche dienst naar de kantoren en zalen Kamer van Koophandel vindt plaats langs het daarvoor ontworpen Centrale Trappenhuis, hetwelk weliswaar is doorgetrokken naar de 3e en 4e Verdiepingen, doch voor die verdiepingen niet noodzakelijk is, in aanmerking genomen de overige Kantoor-Trappenhuizen.

Ontwerper heeft er naar gestreefd de Kamer van den Secretaris zóó aan te brengen, dat deze Kamer centraal ligt voor alle diensten (Secretarie, Handelsvoorlichting en Handelsregister), alsmede voor de groote Vergaderzaal met President- en Commissiekamer. Behalve voor de Secretarie behoeft het publiek de gangzijde Coolsingel niet te betreden.

De aan den Coolsingel voorgebouwde groepen steunen zich tegen het gesloten vlak van den hoogsten gevelwand op het tweede plan, welke gevelwand in één vlak ligt met den straatwand Postkantoor, hetgeen gezien van de Noordzijde Coolsingel, volgens ontwerper, stedebouwkundig gewenscht is.

DE ARBITRAGE IN HET BOUWBEDRIJF, DOOR Mr. E. H. P. ROSENBOOM.

Op 1 Januari 1929 is in werking getreden het besluit der aannemersbonden, waarbij den leden verboden wordt, in te schrijven op werken voor openbare lichamen, indien niet in het bestek is opgenomen eene clausule, waarbij arbitrale beslissing van alle geschillen wordt voorgeschreven. Tot dusver hebben voor zoover bekend het Rijk, negen provincies en een groot aantal gemeenten, waaronder Rotterdam, den Haag en Utrecht, dezen eisch der aannemers niet aanvaard. Deze houding der openbare lichamen, die, naar ik reden heb om aan te nemen, niet berust op eene voorliefde voor den overheidsrechter, doch in wantrouwen in de arbitrale rechtspraak op grond van ervaringen, daarmede tot dusver door particuliere aanbesteders opgedaan, is een opmerkelijk feit, dat ook dien particulieren aanleiding moet geven, zich afte vragen, of inderdaad het instituut der arbitrage in het bouwbedrijf, gelijk dit tot dusver is ingericht en werkt, ongewijzigd kan blijven gehandhaafd. Naar mijne meening moet die vraag ontkennend worden beantwoord.

Op den voorgrond wil ik stellen, dat mijns inziens de arbitrale rechtspraak op zichzelve voor de eigenaardige en gecompliceerde verhoudingen in het bouwbedrijf de voorkeur verdient boven de gewone rechtspraak, zoodat mijne bezwaren zich niet richten tegen het instituut zelf doch tegen de toepassing, die het goede beginsel in vele gevallen blijkt te vinden.

Wanneer ik na ruim twintig jaren de balans van mijne ervaringen op dit gebied opmaak, kom ik tot de conclusie, dat inderdaad de tegenzin tegen de thans bestaande wijze van arbitrale berechting, gelijk deze tegenzin blijkt uit de houding van de meerderheid der openbare lichamen en zich steeds meer openbaart ook bij particuliere aanbesteders en architecten, niet zonder grond is.

In tal van gevallen laat de leiding door den voorzitter van arbiters bij de mondelinge behandeling, — die als het zwaartepunt der arbitrale procedure mag worden beschouwd, omdat hier juist, in tegenstelling tot de gewone procedure, een rechtstreeksch contact bestaat tusschen rechters en partijen —, veel te wenschen over. Niet alleen, dat sommige voorzitters de objectiviteit zoozeer uit het oog verliezen, dat zij reeds bij die behandeling partij kiezen en actief deelnemen aan het debat, doch een vaker voorkomend bezwaar is, dat die voorzitters niet in staat blijken, hoofdzaken van bijzaken te onderscheiden, waardoor het debat ontaardt in een eindeloos en verward gepraat over bijkomstigheden, en de punten, waarom het juist gaat, niet tot hun recht komen.

Voorts toonen vele arbiters eene eigenaardige opvatting te hebben van de gebruikelijke clausule, dat zij hebben uitspraak te doen „als goede mannen naar billijkheid". Gelijk het in eene recente arbitrale beslissing, die onder de aannemers nogal stof heeft opgejaagd, zoo juist geformuleerd wordt: „goede mannen" wil niet zeggen „goedige mannen", die uit medelijden maar bedragen toekennen, waarop eigenlijk uit geen enkelen hoofde aanspraak kan worden gemaakt. Vooral bij de behandeling van door de aannemers vaak met onmiskenbare virtuositeit opgestelde schadevorderingen vormt deze opvatting een ernstig en tastbaar gevaar voor de aanbesteders. Die eigenaardige overschatting van hunne positie brengt ook mede, dat herhaaldelijk arbiters uitdrukkelijke besteksbepalingen, als bijv. deze, dat betaling van bijwerk alleen gevorderd kan worden, indien dit schriftelijk is opgedragen of op eenigerlei wijze van tevoren is vastgelegd, als niet-geschreven beschouwen.

Ook de wijze, waarop het arbeidsgerecht in tal van gevallen wordt samengesteld, geeft aanleiding tot ongewenschte toestanden. Immers, waar, gelijk vaak voorkomt, in der strijdende partijen één arbiter aanwijst, en deze tezamen den derden benoemen, gevoelen de door partijen aangewezen arbiters zich gewoonlijk niet in de eerste plaats onpartijdig rechter, doch achten zij zich moreel gehouden, om in de eerste plaats de belangen van h u n partij te bevorderen, waardoor niet alleen bij de mondelinge behandeling met partijen onaangename incidenten voorkomen, die het prestige van het scheidsgerecht niet verhoogen, doch vooral de beraadslagingen in raadkamer vaak ontaarden in een debat tusschen deze partijarbiters, waarin dan de derde arbiter den doorslag moet geven, en het resultaat vaak afhangt van de vraag, welke partij den handigsten arbiter-pleitbezorger heeft weten te kiezen.

Een en ander maakt het volkomen verklaarbaar, dat aanbesteders en directies zich door deze wijze van rechtspraak steeds minder bevredigd gevoelen, en er alle aanleiding bestaat om te overwegen, of met behoud van de voordeelen der arbitrale rechtspraak de in de praktijk gebleken nadeelen zooveel mogelijk kunnen worden ondervangen.

„Zooveel mogelijk", omdat een deel dier bezwaren, die nu eenmaal inhaerent zijn aan leekenrechtspraak, niet te ondervangen is, doch aanvaard dient te worden tegenover de onmiskenbare voordeelen, die de arbitrage voor het bouwbedrijf ongetwijfeld biedt.

In de eerste plaats dan dient radicaal te worden gebroken met het instituut der partijarbiters, en de samenstelling der scheidsgerechten, de keuze der arbiters, uitsluitend te geschieden door eene onpartijdige derde instantie, waarbij iedere invloed van partijen op die keuze uitgeschakeld is.

In de tweede plaats behoort aan het juridisch element meer plaats te worden ingeruimd. Rechtspreken en beoordeeling van het essentieele in een geschil is nu eenmaal iets, waarvan evenals van andere zaken geldt, dat men, om het te kunnen, het geleerd moet hebben. Weliswaar laten vele scheidsgerechten zich bijstaan door een juridischen secretaris, doch deze heeft alleen een raadgevende functie, geen stem in het kapittel, als het op beslissen aankomt. Naar mijne meening dient in bouwquaesties het scheidsgerecht dan ook te bestaan uit twee technici en een jurist.

In de derde plaats acht ik het ten zeerste gewenscht, dat het voorzitterschap van het scheidsgerecht steeds bekleed wordt door het juridisch lid. Van hem mag worden verwacht, dat hij door zijne opleiding en ervaring beter dan zijne niet-juridische medearbiters in staat zal zijn, bij het debat de hoofdzaken van de bijzaken te onderscheiden, de essentieele punten naar voren te brengen, en aan de discussies tusschen partijen een zoodanige leiding te geven, dat de punten, waarom het gaat, inderdaad tot hun volle recht komen, een eerste vereischte voor eene juiste beslissing.

In de vierde en laatste doch zeker niet de minste plaats dient de mogelijkheid te worden geschapen, om van eene arbitrale beslissing in hooger beroep te komen bij een hooger arbitraal college. Het is volkomen onbevredigend, dat, zooals thans nagenoeg zonder uitzondering het geval is, partijen gebonden zijn aan een arbitraal vonnis, ook al blijkt daaruit ten duidelijkste, dat arbiters zich hebben vergist of bepaalde onderdeelen van het geschil bij het debat niet tot hun recht zijn gekomen. De mogelijkheid van hooger beroep zal ook stimuleerend werken op de arbiters in eerste instantie, om hunne beslissing zoo goed mogelijk te formuleeren en beargumenteeren, en daardoor aan het gehalte der vonnissen ten goede komen.

De vrees is wel geuit, dat hooger beroep tengevolge zal hebben een langeren duur der gedingen, omdat als regel de in het ongelijk gestelde partij zich zoude wenden tot het appèlcollege, doch die vrees acht ik niet gemotiveerd, noch door de praktijk bij den gewonen rechter, noch door de ervaring bij de scheidsgerechten, als bijv. dat van den graanhandel, waar ook thans reeds het hooger beroep bestaat. Het kostenrisico is gewoonlijk voldoende rem, om partijen van lichtvaardig hooger beroep te weerhouden, en in ieder geval weegt het bezwaar, dat wellicht in een enkel geval van dit instituut misbruik kan worden gemaakt niet op tegen het groote belang, dat in eerste instantie gemaakte fouten alsnog door het hoogere college kunnen worden terugschrikken. Over het algemeen dus goed te keuren „materiaal".

Het is algemeen bekend, dat leerlingen die onder moeilijke omstandigheden zich hebben ontwikkeld, tot de zeer goede krachten behooren, terwijl van degenen, die onder gunstige omstandigheden verkeeren, ten slotte nog een betrekkelijk belangrijk aantal mislukken.

De opgedane ervaring heeft wel duidelijk aangetoond, dat de op de hierboven aangegeven wijze opgeleide leerlingen meestal in de praktijk niet minder zijn dan zij, die de hiervoor geschetste opleiding verkregen.

De groote waarde van de door de praktijk gevormde bouwkundigen, in het bijzonder voor het dagelijksch toezicht op de bouwwerken, wordt door vele architecten erkend.

Wellicht zullen er zijn, die daar een afwijkende meening over hebben en misschien een eenigszins andere ervaring verkregen, doch het kan niet worden ontkend, dat deze wijze van opleiding nu nog niet gemist kan worden en zelfs uitbreiding daarvan ernstig dient te worden overwogen.

Het is tegenwoordig voor vele jongelieden, die op het land en in provincieplaatsen wonen, nog steeds zeer moeilijk de door hen gewenschte opleiding te verkrijgen. De bevoorrechting van hen die in de groote steden wonen, waar goede onderwijsinrichtingen zijn, komt hierin ook weer sterk naar voren. Het tegemoetkomen aan gerechtvaardigde wenschen behoort dan ook zeker niet te worden nagelaten.

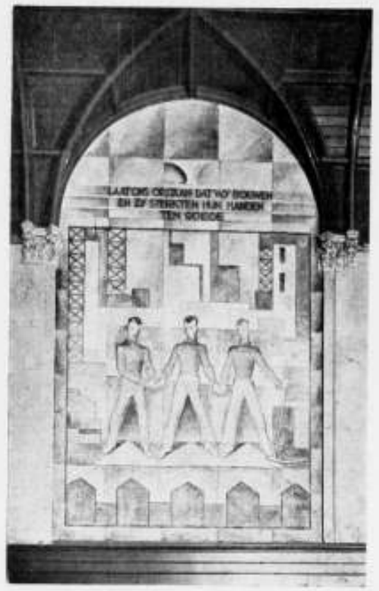
Dat hieraan door het Rijk ook wel meer ten koste mag worden gelegd blijkt ook, als men nagaat wat voor het Nijverheidsonderwijs en het Hooger Technisch Onderwijs op de Staatsbegrootingen van de laatste jaren is uitgetrokken in vergelijking met dat voor het Middelbaar Technisch Onderwijs.

Dat de hier bedoelde wijze van opleiding niet gemist kan worden zal men ook moeten toestemmen indien men in aanmerking neemt welk een vrij kostbare opleiding die aan een M.T.S. (dagschool) tot nog toe is.

In de eerste plaats mist men bij het bezoeken van een dagschool de gelegenheid om voor ouders en zichzelf eenig geld te verdienen (enkele uitzonderingen daargelaten). Woont men buiten de plaats waar de school is gevestigd, dan gaat het bezoeken van een M.T.S. gepaard aan het leven buiten het ouderlijk huis, is daardoor vrij kostbaar en alleen te bekostigen door beter gesitueerde ouders.

Men zal hiertegen aanvoeren, dat aan min- of onvermogenden verlaging of vrijstelling van schoolgelden kan worden verleend. Maar juist deze menschen kunnen de inkomsten van hun kinderen over een drietal jaren zoo moeilijk ontberen. Wonen deze lieden dan nog buiten de plaats waar de school is gevestigd, dan zullen zeker de meerdere uitgaven voor huisvesting van hun kinderen het onmogelijk maken hen naar de M.T.S. te sturen, hoe pijnlijk dit ook voor deze ouders moge zijn. De mogelijkheid bestaat wel in aanmerking te komen voor een Rijksstudiebeurs, hetwelk later weer terugbetaald moet worden, indien men een buitengewonen aanleg bezit, doch dat is een geval dat zich maar sporadisch voordoet en hier dus feitelijk buiten beschouwing kan blijven.

Uit den hieronder volgenden staat, bevattende de aantallen geslaagden van de laatste jaren in de bouwkunde aan de Middelbare Technische dagscholen, blijkt ook wel, dat het aantal nog verre van groot is.

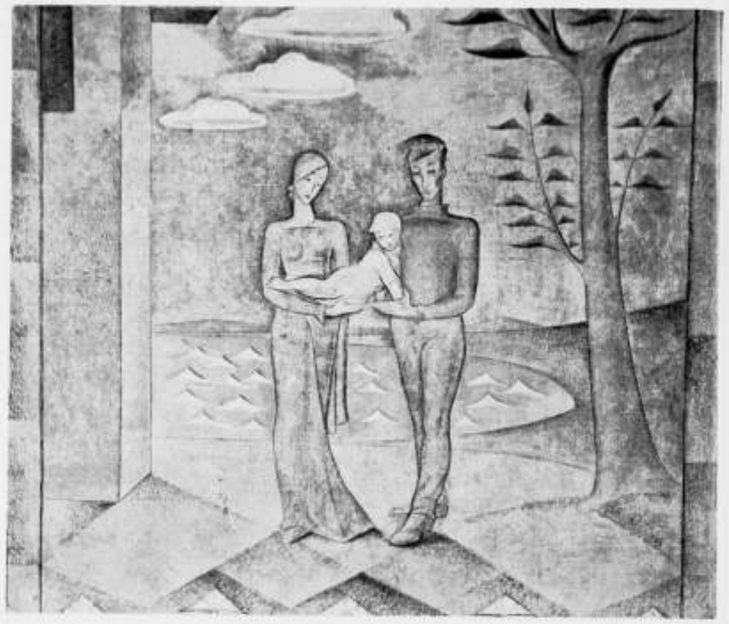
WANDSCHILDERING IN DE REMONSTRANTSCHE KERK, DEN HAAG, DOOR Ir. G. HORDIJK.

NAAM DER SCHOOL	1924	1925	1926	1927	1928
Middelbare Technische School te Utrecht	16	17	18	18	27
Middelbare Technische School te Haarlem	5	3	9	12	8
Middelbare Technische School te Leeuwarden	gemiddeld 10 per jaar.				
Middelbare Technische School te Groningen	—	—	8	10	6
Middelbare Technische School te Heerlen	—	—	—	—	4
Middelbare Technische School voor Bouwkunde te Sneek	gemiddeld 4 per jaar.				
Academie van Beeldende kunsten te 's-Gravenhage (dagcursus).	14	12	13	16	13
Koninklijke School voor Kunst, Techniek en Ambacht te 's-Hertogenbosch	3	3	3	5	4

Het aantal geslaagden aan de z.g. avondcursussen is in den volgenden staat aangegeven.

NAAM DER SCHOOL	1924	1925	1926	1927	1928
Academie van Beeldende kunsten enz. te Rotterdam	25	17	23	26	34
Academie van Beeldende kunsten te 's-Gravenhage (avondcursus)	8	10	[1])—	12	6
School voor Beeldende-, Nijverheids- en Bouwkunst, afd. voortgezet bouwkundig onderwijs te Arnhem	—	—	4	5	7
Middelbare Kunstnijverheidsschool te Maastricht afd. bouw- en interieurkunst	Geen geslaagden op gegeven. Bestaat nog te kort.				

[1]) geen examen afgenomen daar de cursus gebracht werd van 5 op 6 winterhalfjaren.

WANDSCHILDERING IN DE REMONSTRANTSCHE KERK, DEN HAAG, DOOR Ir. G. HORDIJK.

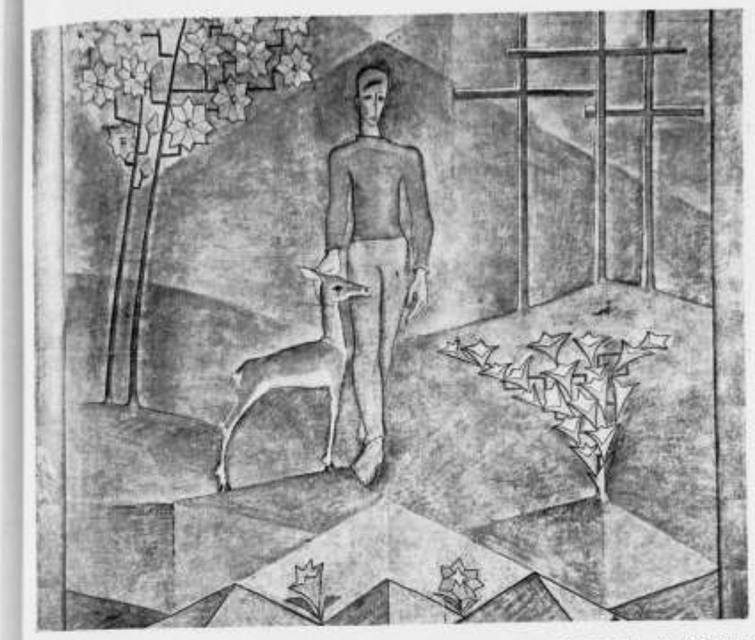
hersteld. Aan het prestige der arbitrale rechtspraak kan zulks slechts ten goede komen.

Het komt mij voor, geheel te liggen op den weg van den B.N.A., om na te gaan, of het instituut der arbitrale rechtspraak in het bouwbedrijf ongewijzigd kan blijven, en, zoo niet, welke wijzigingen dan daarin dienen te worden aangebracht. Immers, de architecten zijn ook op dit gebied de raadgevers en vertrouwensmannen hunner opdrachtgevers, die gewoonlijk zelf volslagen onbekend zijn met de beteekenis en draagwijdte der arbitrale clausule, aangenomen al, dat zij zich er bewust van zijn, dat die clausule een onderdeel vormt van hunne overeenkomst met den aannemer. Willen de architecten de verantwoordelijkheid, die ook ten aanzien van dit punt hunne vertrouwenspositie medebrengt, met gerustheid kunnen dragen, dan dienen zij voor zichzelf de overtuiging te hebben, dat de door hen in hunne bestekken opgenomen wijze van beslissing van geschillen inderdaad zoo goed mogelijke waarborgen biedt, dat de belangen van hunne opdrachtgevers niet in het gedrang kunnen komen. Op het oogenblik bestaan die waarborgen naar mijne meening niet.

WONINGBOUW HELMOND 1916—1928, DOOR H. T. Z. „Het Gemeentebestuur van Helmond heeft gemeend goed te doen, door hetgeen hier op dit gebied der volkshuisvesting is tot stand gebracht in een tijdperk van 12½ jaar, op aanschouwelijke wijze voor te stellen," luidt het voorwoord van de in 3 talen gestelde brochure. Het werkje verschaft verschillende cijfers, betreffende het toenemen van de bevolking, woningbouwvereenigingen, woningproductie, gemeentelijk grondbedrijf enz. Woningtypen en stichtingskosten zijn in tal van teekeningen en statistieken nader toegelicht, terwijl een uitvoerige collectie foto's laat zien, dat hier in het algemeen goed en sober werk werd tot stand gebracht.

Hoewel dit bij boekbespreking geen gewoonte is, meenen wij ditmaal een paar cliché's te mogen toevoegen. Het in het boekje gepubliceerde werk is grootendeels afkomstig van den Dienst van Publieke Werken, Arch. L. de Vries en van den Arch. B.N.A. Alb. Otten.

Merkwaardig is, dat bij overigens groote volledigheid het uitbreidingsplan, dat toch niet van de jongste maanden dateert, ontbreekt. Slechts worden partieele plannen getoond, terwijl wèl een overzichtskaart van Helmond wordt gegeven waarop bestaande woningbouw en voor lateren woningbouw bestemden grond zijn aangeduid. Juist waar uit de vele partieele plannen het streven naar goede indeeling blijkt, is dit ietwat geheimzinnig aandoende ontbreken van de voornaamste schakel te betreuren.

WANDSCHILDERING IN DE REMONSTRANTSCHE KERK, DEN HAAG, DOOR Ir. G. HORDIJK.

BIJ G. HORDIJK'S WANDSCHILDERINGEN IN DE REMONSTRANTSCHE KERK TE 'S-GRAVENHAGE, DOOR IR. A. J. VAN DER STEUR. In de Remonstrantsche kerk te 's-Gravenhage kreeg de jonge architect-schilder Ir. G. Hordijk de gelegenheid om zijn krachten te wijden aan een drietal wandschilderingen, waarbij hij zelf de volgende sobere toelichting heeft verstrekt:

„De drie wandschilderingen, door mij op verzoek van het kerkbestuur vervaardigd, beelden de volgende teksten uit:

1. „Een iegelijk, die liefheeft, is uit God geboren."

Deze schildering, links van het orgel, stelt voor:

Man, vrouw en kind. Het kind, gedragen door de vrouw, wordt door den man ondersteund. Ter weerszijden: huis en bloeiende boom, op den achtergrond een watervlakte, op den voorgrond bloemen.

De grondgedachte van deze schildering is de verhouding van mensch tot mensch.

2. „Laat ons opstaan, dat wij bouwen, en zij sterkten hun handen ten goede."

Deze schildering, rechts van het orgel, stelt voor:

Drie mannen, staande hand in hand op den onderbouw van een werk. Op den achtergrond een stad in aanbouw.

De grondgedachte is de verhouding van mensch tot gemeenschap.

3. „Staat in de vrijheid, waarmede Christus U heeft vrijgemaakt."

Deze schildering, boven den preekstoel, stelt voor:

Een man, met de hand op den kop van een ree, beide staande in de kruising van twee lichtbundels. Drie kruisen, rechts, herinneren aan Golgotha. Op den voorgrond rotsblokken.

De grondgedachte is de verhouding van mensch tot Kosmos.

Deze drie wandschilderingen, elk circa 4 M. breed en 8 M. hoog, werden uitgevoerd in Keim's Künstlerfarbe, een systeem, waarbij een speciale pleisterlaag door etsen met een zuur poreus gemaakt wordt, zoodat verf en fixeermiddel door den muur opgezogen worden.

Niettegenstaande het hooge idealisme van een Berlage, een Roland Holst, een Derkinderen, heeft de wandschildering in ons land tot heden nog niet de vurig begeerde erkenning gevonden. Het is nog steeds gebleven bij enkele geisoleerde opdrachten, en nog steeds zoeken wij tevergeefs naar den voorspelden groei van de wandschilderkunst als uiting van een nieuw begrip der collectiviteit. Dat nieuwe gemeenschapsbegrip is er nog geenszins; en wat er in den nieuwen groei der kunst ook moge leven aan min of meer onderbewust gemeenschapsbesef (het is niet aan ons, den graad

WANDSCHILDERING IN DE REMONSTRANTSCHE KERK, DEN HAAG, DOOR Ir. G. HORDIJK.

OPLEIDING BUITEN DE GENOEMDE DAGSCHOLEN EN AVONDCURSUSSEN.

Buiten de hier genoemde onderwijsinrichtingen wordt echter nog een grooter aantal bouwkundige technici gevormd op inrichtingen door particulieren ingesteld, door privaatonderwijs bij diverse leeraren, door middel van correspondentieonderwijs, door zelfstudie, enz.

Dat dit gedeelte vrij omvangrijk is weet ieder, die in de praktijk van de bouwkunde thuis is en dit kan voor wat betreft een gedeelte daarvan worden aangetoond door te verwijzen naar de groote deelneming aan de examens van Bouwkundig Opzichter, ingesteld door den Bond van Nederlandsche Architecten. (B.N.A.)

In den hieronder volgenden staat is dit over een tijdvak van 10 jaren aangegeven, waarbij opgemerkt kan worden, dat in 1926 de examens zijn gewijzigd en toen voor het eerst het z.g. voorbereidend examen werd afgenomen.

Jaar.	Examen Bouwk.-Opzichter		Voorbereidend gedeelte		Definitief examen	
	Deelnemers	Geslaagden	Deelnemers	Geslaagden	Deelnemers	Geslaagden
1919	192	98				
1920	183	115				
1921	230	80				
1922	246	81				
1923	190	33				
1924	144	52				
1925	103	35				
1926			198	65	9	1
1927			228	61	31	24
1928			210	45	47	12

Uit het zeer groot aantal candidaten, dat aan bovenstaande examens deelneemt blijkt, dat nog zeer velen, die pogen in de groep bouwkundige technici opgenomen te worden, geen opleiding op een M. T. S. of dergelijke inrichting hadden.

Ook valt er uit op te maken, dat aan deze examens in de praktijk nog groote behoefte bestaat, maar bovendien blijkt duidelijk uit een vergelijking van het aantal, dat zich voor de examens opgeeft en daarvoor niet slaagt, dat aan de opleiding

van deze candidaten wel heel veel moet ontbreken.

De candidaten, die aan deze examens deelnemen, hebben behoudens zeer enkele uitzonderingen, die hun opleiding verkregen op een der genoemde M. T. S.-en of avondcursussen, hun kennis verkregen op particuliere cursussen, door privaatonderwijs of wel door het volgen van correspondentieonderwijs, dan wel door eigen studie.

Ondanks het feit, dat op deze wijzen zeker goede krachten zijn gevormd, kan niet worden ontkend, en de ondervinding heeft dit wel overtuigend aangetoond, dat aan dit onderwijs toch wel vele bezwaren kleven.

Hierbij moet echter worden opgemerkt, dat bij een schoolopleiding met de overgangsexamens en ook bij de toelating reeds een dusdanige schifting heeft plaats gehad, dat een groot aantal wel moet slagen. Door de zeker toe te juichen splitsing van de examens B. N. A. in een voorbereidend en definitief gedeelte, is in deze richting al wel iets verbeterd.

Behalve dat een groot aantal menschen, die toch eenmaal zullen behooren tot de kringen van de bouwkundige technici, niet voldoende onderwijs kunnen ontvangen, mag niet worden vergeten, dat bovendien hun opleiding toch nog vrij kostbaar moet zijn en veel hooger dan indien voor deze menschen het onderwijs beter aan het doel beantwoordde.

Hieruit volgt mede, dat het dringend overweging verdient om na te gaan op welke wijze de opleiding van de hier bedoelde groote groep kan worden verbeterd.

Reeds lang is onzerzijds aangedrongen, ook in de Commissie van Onderwijs van den Bond van Nederlandsche Architecten, onder wiens leiding de examens voor Bouwkundig Opzichter worden afgenomen, stappen te doen en invloed uit te gaan oefenen om voor de hier bedoelde groep van aanstaande bouwkundige technici een betere opleiding te verkrijgen.

Met vertrouwen verwachten wij dat deze Commissie op den duur zich ook niet zal onthouden, daadwerkelijk op dit gebied haar bemoeiingen uit te strekken. Dat de geringe medewerking van de overheid op dit terrein niet bevorderlijk is aan een streven in die richting, kan niet worden ontkend. Indertijd gaf het Rijk een subsidie tot bestrijding van de kosten van de B. N. A.-examens, terwijl het tevens examinatoren bij deze examens aanwees. Doch de bezuiniging is hierin ook zoo ver gedreven, dat de subsidie sinds verscheidene jaren niet meer wordt verstrekt. Wellicht schuilt hier tevens een oorzaak, welke de hiervoor genoemde Commissie tegenhoudt haar bemoeiingen op dit terrein zonder eenige hulp of steun (zelfs niet van moreelen aard) van het Rijk, verder uit te breiden.

Dat de medewerking en steun van de regeering betreffende het zooveel mogelijk geven van een goede vakopleiding aan bouwkundige technici, soms ver is te zoeken, ondanks de uitingen van hare officieele vertegenwoordigers, welke iets anders konden doen verwachten, heeft men nog kort geleden kunnen lezen in De Bondsstem, het orgaan van den Nederlandschen Bond van Technici. In een daarin opgenomen artikel werd de aandacht gevestigd op den Cursus voor Voortgezet Bouwkundig Onderwijs aan de School voor Beeldende- Nijverheids- en Bouwkunst te Arnhem, waarvan reeds sinds lang duidelijk is gebleken dat hij in een groote behoefte voorziet, doch waarvan door de wijze waarop de regeering daarmede handelt het verder

WANDSCHILDERING IN DE REMONSTRANTSCHE KERK, DEN HAAG, DOOR Ir. G. HORDIJK.

hiervan te peilen, maar aan de na ons komenden) voor het uiterlijk zijn en blijven wij voorshands nog individualisten in een meer op het individueel dan het collectief begrip gerichte samenleving.

Zoo blijft de eenheid der kunsten — opperste uiting van een voldragen cultuur — vooralsnog een vrome wensch, en blijft de wandschilderkunst, als typeerend symbool dezer eenheid, in dezen tijd nog steeds een geïsoleerd verschijnsel, dat alleen daar optreedt, verdedigers, apostelen vindt — en ook opdrachtgevers — waar inderdaad eens een greintje van dat als voedingsbodem voor deze kunstuiting onontbeerlijke gemeenschapsbesef aanwezig is. De doorsnêe-bouwheer, de doorsnêe-architect, de doorsnêe-schilder ook, zij weten feitelijk met die wandschilderkunst geen raad, en zij bepalen zich, waar zij er eens een gedachte of een woord aan wijden, tot een platonische liefdesverklaring.

Alleen waar gemeenschapsbesef aanwezig is, kan ook een wandschilderkunst tot waarlijke uiting geraken. En ik geloof dan ook, dat het inderdaad geen toeval is, dat wij in de laatste jaren het vaakst nog opdrachten voor wandschilderingen zagen geven in de Katholieke kerk, die een collectief geloofsbeginsel als fundament bezit. Dat het verklaarbaar is, dat de Protestantsche kerken, zelfs in die richtingen, die allen tooi van het kerkgebouw niet à priori verwerpen als strijdig met den geest van Gods woord, aarzelen. Want waar bij de Protestanten het geloof het sterkst collectivistisch getint is, heerscht ook de oud-vaderlandsche afschuw voor „heidenschen" opschik en ijdelheid en wordt de aloude witkwast in eere gehouden. En de kerkgenootschappen, die zich vrijer verhouden tegenover kunstzinnige uitingen, zijn doorgaans de verzamelplaatsen van de meer individualistisch voelenden, de toevluchtsoorden voor persoonlijk religieus leven, en uit dien hoofde gedragen door een minder sterk collectief bindend begrip.

Wat bij de vrijzinnig religieuse groepen zich strekt naar de eenheid, staat nog in de kinderschoenen. En zoo ook zijn uiting in de kunst.

Reden te meer om het met hooge waardeering te memoreeren, dat een Remonstrantsch kerkbestuur blijk gaf van een voldoend sterk besef van geestelijke eenheid zijner gemeente om het te durven bestaan, elke week opnieuw zijn gemeenteleden a.h.w. een kristallisatie van hun religieuse leven voor oogen te stellen. De eenigszins subtiele verhouding van lidmaat tot kerk wordt op deze wijze bij een op persoonlijk geloofsleven berustende gemeenschap min of meer aan een krachtproef onderworpen, en de kunstenaar, die in een geval als dit toch evenzeer heeft te werken vanuit een persoonlijk aanvoelen van de verhoudingen van mensch tot mensch, van mensch tot gemeenschap en van mensch tot Kosmos, heeft het maar af te wachten, hoe zijn opdrachtgeefster — de gemeente — op zijn uiting reageert en welke daarvan de gevolgen voor de kerk als zoodanig zullen zijn. Deze overwegingen zijn m.i. voor den kunstenaar, die zich bij de verwezenlijking van zijn opdracht waarlijk rekenschap geeft van de diepere gronden van zijn arbeid, geenszins bijkomstig, want hij zal zich hebben te doordringen van het zeer wezenlijke verschil tusschen de ezelschilderij, die persoonlijke uiting kan en mag blijven — het misschien zelfs krachtens haar wezen blijven moet (en desnoods zoo l'art pour l'art-achtig als hij zelf verkiest) en de wandschildering, die krachtens haar wezen gemeenschapskunst heeft te zijn, ondergeschikt aan, en dienend de niet minder collectivistische zusterkunst: de architectuur.

Wij droomen van een eenheid der kunsten, en wij zien die niet. Ook hier niet. Hier was een vrij karakterloos kerkgebouw in zeer indifferente Neo-Renaissance, zwak van expressie, twee traveeën diep en drie traveeën breed; in elke travee een boograam ofwel een gesloten boogveld van denzelfden uitwendigen vorm en afmeting. De preekstoel staat onder zulk een veld tusschen twee ramen, die den blik op den kansel door hun fel licht tamelijk verblinden; aan den anderen wand zijn twee boogvelden, waartusschen het orgel het middelste veld beslaat. Deze drie velden zijn het, die Hordijk te beschilderen kreeg. Hij heeft het daar niet bij kunnen laten: er is heel wat vorige-eeuwsche prullaria van boogjes en pilastertjes en in de pleister getrokken voegen van de muren moeten worden afgebikt en met een fijn-grauwe kalkpleister vlak moeten worden afgewerkt, eer hij tenminste beschikken kon over een ruimte, waarin de aandacht niet werd afgeleid door waardelooze bijkomstigheden. En toen heeft hij in de drie boogvelden zijn schilderingen in toon gebracht met dat gezuiverde interieur. Hij is hierin m.i. voortreffelijk geslaagd — het is alles wand gebleven — de schilderingen zijn transparant op de pleister gebracht, die zijn oorspronkelijke structuur zuiver behield en laat zien. Voor mij is de tweede schildering — mensch-gemeenschap — met de drie wijdbeens staande, elkaar de hand gevende figuren, de sterkste, het meest vast van bouw en het krachtigst van expressie. De eerste, mensch tot mensch — met de man, vrouw en kind, weifelt voor mijn gevoel ietwat tusschen horizontaal en verticaal en is in de plaatsing der figuren min of meer zwak. De derde — mensch-Cosmos — heeft het sterk verticaal centreerende accent, dat zijn plaatsing boven den kansel noodig maakte, maar ik mis hier in de wat kleine en wat misteekende figuur het expressieve van de tweede schildering.

Toch, ook waar hij faalde, blijft dit werk voor mij sympathiek, om zijn zeer eerlijke bedoeling, en wijl Hordijk inderdaad blijk wist te geven van een kunnen, dat niet ten onrechte durfde te grijpen naar een ook technisch zoo uiterst moeilijk gegeven als de wandschildering nu eenmaal is. Men moge begrijpen, dat een kunstenaar eerst door het te doen zijn volle kracht zal kunnen ontwikkelen en te zijner tijd zal kunnen doen kennen.

KRONIEK VAN DE WEEK, DOOR J. P. M. Projectie van bouwkundige teekeningen in de Marekerk te Leiden. — Tot haar spijt moet de Redactie bekennen, dat de reproducties van de verschillende teekeningen van de ontwerpen van het Rotterdamsche Beursproject, niet alle even duidelijk zijn uitgevallen en de Redactie behoeft niet te verhelen, dat er van enkele zijden op een dergelijke reproductie aanmerking is gemaakt. Wij vinden dit alleszins begrijpelijk.

Inmiddels meenen wij er goed aan te doen er de aandacht op te vestigen, dat het verwijt als zou hier de schuld uitsluitend aan de reproductie liggen, onbillijk is. Aan het vervaardigen van de reproducties van het Rotterdamsche Beursplan is voortbestaan onmogelijk dreigde gemaakt te worden. Dank zij echter de pogingen o.m. van genoemden Bond bij den Minister van Onderwijs aangewend, blijft deze cursus behouden. Wij zijn evenwel nog wel ver af van de vervulling van punt 4 van de resolutie aangenomen op het reeds eerder genoemde Congres van het Verbond van vakorganisaties v. hoofdarbeiders in Nederl., en welke luidt: „Opdat een goede vakopleiding door allen, die deze wenschen, verkregen kan worden, bevordere de overheid het stichten en instandhouden van goede vakscholen, hetzij door zelve de stichting ter hand te nemen, hetzij door ruime subsidieering".

ALGEMEEN.

Indien in het voorafgaande een zij het dan ook beknopte aanduiding is gegeven op welke wijze de vakopleiding van bouwkundige technici is en moet zijn, benevens de tekortkomingen en wenschen welke daaromtrent nog leven, dan wil ik er hier ook nog even op wijzen, dat nimmer het onderwijs uitsluitend ten doel mag hebben, alleen de materieele zijde van het leven te verzorgen.

Soms wordt nog te veel aandacht besteed uitsluitend aan het verstrekken van de vereischte technische en wetenschappelijke kennis, alles te veel geregeld naar vaste wetten en lesroosters.

Toch, en dit niet in de eerste plaats, dient er aan gedacht te worden, bij de jonge menschen en dus ook bij onze aanstaande bouwkundige technici, aan te kweeken het verlangen om niet alleen het materieele in het leven na te streven, doch ook naar het geestelijk goed, dat van zoo groote waarde is, dat het boven het materieele uitstijgt.

Indien dit bij het onderwijs mede wordt voorgestaan, dan zal men kweeken de krachten, die zich zullen ontplooien tot volle menschelijke persoonlijkheden en die in de rijen van de bouwkundige technici, evenals overal elders, nog te veel ontbreken.

Men dient te bedenken, dat de taak van de bouwkundige technici zoodanig is, dat voor het vervullen daarvan niet uitsluitend technische kennis noodig is, dat zij niet alleen met dood materiaal, doch om zoo te zeggen ook met „levend materiaal", met menschen, hebben te werken. Daartoe zijn karaktereigenschappen noodig, welke dikwijls in de praktijk van zoo onschatbare waarde zijn, dat men daarvoor gaarne het gemis van eenige theoretische kennis over het hoofd kan zien.

In dit verband zou ik dit gedeelte dan ook willen besluiten met de woorden van Hendrik de Man, neergeschreven in zijn bekend werk De Psychologie van het Socialisme: „Levenswaarden zijn hooger dan zakelijke waarden en de geestelijke levenswaarden zijn de hoogste."

CONCLUSIES.

Komende tot mijn conclusies, wil ik die niet naar meer of mindere mate van belangrijkheid, doch naar de indeeling van 't voorafgaande als volgt stellen:

1°. Zoowel een z.g. practische als een theoretische vooropleiding voor bouwkundige technici kan tot het verlangde doel leiden.

Een verdere opleiding aan een Middelbare Technische School (dagschool) is aan te bevelen. Het volgen van dit onderwijs ook door hen, die niet bemiddeld zijn, moet meer dan tot dusver het geval is, mogelijk worden gemaakt.

2°. Het rekening houden met de genoten theoretische of practische vooropleiding van de leerlingen aan de onder 1° genoemde scholen is zeer wenschelijk.

3°. Onderwijs aan avondcursussen, mits met voldoende leerprogramma's, toezicht en selectie van de leerlingen, blijft noodzakelijk.

4°. De bestaande onderwijsinrichtingen, welke door het Rijk worden gesubsidieerd en waar dus toezicht op wordt gehouden, blijken niet in staat te zijn om aan de behoefte welke in ons land tot het verkrijgen van een opleiding tot bouwkundig technicus bestaat, te voldoen. Uitbreiding is dan ook noodzakelijk.

5°. De examens van Bouwkundig Opzichter, afgenomen door den Bond van Nederlandsche Architecten zijn tot dusver een leiddraad bij de studie van een groote groep van aanstaande bouwkundige technici, die geen z.g. schoolopleiding kunnen volgen.

Noodzakelijk wordt het geacht, dat het Rijk deze examens subsidieert en een vertegenwoordiging daarbij instelt.

6°. De instelling van meerdere avondcursussen of andere instituten in verschillende plaatsen van ons land, met steun en toezicht van het Rijk dient sterk te worden bevorderd.

7°. Bij de eindexamens van de diverse inrichtingen voor opleiding tot bouwkundige technici dient invloed te worden toegekend aan vakorganisaties van architecten en bouwkundige technici, opdat zooveel mogelijk door deze inrichtingen wordt geprofiteerd van de ervaring en inzichten van in de praktijk bestaande bevoegden.

8°. Het onderwijs aan de onderwijsinrichtingen zij niet alleen ingesteld op het verstrekken van technische en theoretische kennis, doch bevordere tevens de vorming van die karaktereigenschappen, welke tot hooger levenshouding voeren.

STUDIE-PRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW, uitgeschreven door de Commissie voor Gemeenteleven, uit de Centrale Commissie voor het Vrijzinnig Protestantisme.

Naar aanleiding van een tweetal ingekomen brieven kan het volgende worden medegedeeld:

Een situatie kan niet worden gegeven omdat zich ook hierin het karakter van het kerkgebouw kan uitspreken.

Daar het hier een studie-prijsvraag geldt en de prijsvraag-uitschrijver geen bepaald geval op 't oog heeft, kan een bouwsom niet worden genoemd.

Het is de bedoeling dat de kerkbezoekers hun jas, mantel, hoed, enz. vóór het bezoeken van de kerkruimte, zullen afleggen. De groote van de garderobe, enz. houdt dus verband met het aantal zitplaatsen.

Met een kamer voor andere doeleinden wordt bedoeld de beschikking te hebben over een vertrek voor doopouders, collectanten, kleine vergaderingen enz.

De wijze van ontwerpen der rijwielbergplaats wordt vrijgelaten. De afmeting van de ruimte voor de centrale verwarming is afhankelijk van het systeem van verwarming dat de ontwerper wenscht toe te passen.

De torenhoogte en een eventueele verlichting wordt vrijgelaten.

De perspectiefschets kan uit den plattegrond schaal 1 a 100. wordt afgeleid.

Bepaalde kleuren worden niet voorgeschreven, evenmin de compositie van eventueel glas-in-lood ramen.

Tenslotte wordt er nog de aandacht op gevestigd dat in afwijking met het bepaalde in het programma, de ontwerpen moeten worden ingezonden:

OOLGAARDTHUIS, Klingelbeekscheweg 88, ARNHEM.

meer dan groote moeite en zorg besteed en met medewerking van een bekwaam vakfotograaf. Niettegenstaande dat alles is het resultaat niet bevredigend. De oorzaak hiervan moet worden gezocht in den aard van de teekeningen. De reproductietechniek is voldoende ontwikkeld om zelfs de fijnste teekeningen zeer gevoelig weer te geven. Dit kan het best geschieden in daarvoor speciaal geoutilleerde inrichtingen. Wanneer daarvan gebruik kan worden gemaakt heeft men vrijwel zekerheid reproducties te krijgen die aan de hoogste eischen voldoen. Wanneer het echter niet mogelijk is de teekeningen op een atelier voor technische reproductie te doen fotografeeren vervalt men in methoden, waarvan het resultaat van de meest verschillende bijkomstige factoren afhangt. En dit is doorgaans het geval wanneer teekeningen, welke voor een prijsvraag zijn vervaardigd vóór de reproductie ingezonden zijn bij den prijsvraaguitschrijver. Voor dezen toch vertegenwoordigt het verkregen materiaal een groote waarde en aangezien hij zelf geen direct belang heeft bij reproductie, voelt hij er weinig voor om zijn kostbaar bezit uit handen te geven ten gerieve van wenschen van anderen.

Aangezien het voor de ontwerpers der plannen onaangenaam is hun teekeningen slecht gereproduceerd te zien, meenen wij dan ook te moeten aanbevelen zich goede reproducties te verzekeren vóórdat de teekeningen aan den prijsvraaguitschrijver worden afgestaan. Daarbij komt nog een andere factor.

Men zou de vraag kunnen stellen of het vervaardigen van „opgewerkte" teekeningen principieel wel juist is. Muziek wordt genoteerd in zwart notenschrift op wit papier. Dit zwart op wit is in staat gebleken de substielste gedachten, de fijnste nuanceeringen te kunnen weergeven. In den modernen tijd is men zelfs niet tot het oude chromatische notenschrift behoeven terug te keeren. Evenzoo kan een zwarte inktteekening op wit papier een architectonische gedachte voor deskundigen volkomen duidelijk weergeven, door middel van projecties. Het is daarbij zelfs niet noodig de omtrekken van terugwijkende vlakken dunner te teekenen; de deskundige ziet door middel van projectie dat de vlakken terugwijken. De aanduiding van muurdoorsneden door diverse kleuren is geheel overbodig, want ook materiaalaanduidingen zijn grafisch duidelijk aan te geven. Blijft over de kleur van het bouwwerk. Wanneer men deze om architectonische redenen wil aanduiden, dan is zuks principieel het best te doen door ze zoo nauwkeurig mogelijk te omschrijven. De aanduiding daarvan op de projectieteekening is niet juist, want een projectieteekening beeldt de vlakken zelf niet af, maar slechts hun omtrekken. De vlakken zelf staan als zoodanig niet op de teekening, maar worden door den teekening-lezer in zijn voorstellingsvermogen g e d a c h t. Een gekleurde projectieteekening is een dualisme, het is projectie en perspectief door elkaar heen.

Niettemin behoeven wij afgescheiden van het bovenstaande niet te ontkennen, dat er van „opgewerkte" teekeningen een groote charme kan uitgaan, dat zij ook aan leeken een hulp geven om de beteekenis van het project aanschouwelijker te maken. Maar de architect kan volstaan met zuiver zwarte projectieteekeningen op witten grond. Deze teekeningen hebben het voordeel onder alle omstandigheden bijkans zonder bezwaar te fotografeeren te zijn en te reproduceeren. Er zijn dus voldoende middelen om teekeningen goed reproduceerbaar te maken. Het gaat er alleen maar om te zorgen, dat de geschiktste middelen worden toegepast.

Wij ontvingen van het Marekerk-Comité te Leiden een circulaire, waarop wij gaarne de aandacht vestigen. De Marekerk te Leiden, Hollands oudste koepelkerk, een meesterstuk van architectuur, van den stadsbouwmeester Aert van 's-Gravensande, vereischt dringend de noodige restauratie. Helaas, de noodige middelen, door deskundigen geraamd op ca. ƒ 50.000.— ontbreken.

Een groote campagne om althans een gedeelte dier middelen bijeen te brengen is te Leiden ingezet, doch het vereischte bedrag zal ook met de uiterste krachtsinspanning van de Leidsche Gemeente niet binnenkomen.

Leiden doet dan wat in deze redelijkerwijze van haar kan worden verwacht, wanneer men bedenkt, dat zij tevens staat voor de voortdurende zorg van het onderhoud harer beide kathedralen, de St. Pieterskerk en Hoogl. of St. Pancraskerk, die jaarlijks beduidende sommen vragen. Als dus Leiden aan den thans tot haar gerichten oproep gehoor geeft, zijn de kosten van uitvoering slechts halverwege gedekt.

Het is daarom dat het Marekerk-Comité geldelijken steun ook buiten Leiden verzoekt voor de restauratie van dit merkwaardige kerkgebouw. De Penningmeester van dit Comité is de heer J. de Geus te Leiden, wiens postrekeningnummer 41878 is.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 26 JANUARI N° 4

DE ONTWERPEN VOOR DE BEURS TE ROTTERDAM.

Wij vervolgen in dit nummer de publicatie van de ontwerpen voor de Beurs te Rotterdam. Thans worden achtereenvolgens de ontwerpen opgenomen, ingezonden bij de eerste prijsvraag, door de Architecten J. F. Staal, Ir. H. F. Mertens, W. M. Dudok, Prof. Ir. M. J. Granpré Molière, W. Kromhout, Meischke en Schmidt, J. J. P. Oud en de Roos en Overeynder. Van elk plan plaatsen wij den hoofdplattegrond, een gevel of perspectief, een situatieteekening en een doorsnede; voorts een uittreksel uit de bij die ontwerpen behoorende toelichting.

MOTTO „CIVITAS". TOELICHTING. ARCHITECT J. F. STAAL. B. N. A.

S i t u a t i e. Voor de situatie zijn hoofdzakelijk de mondelinge aanwijzingen der Jury gevolgd: Zuid-Blaak verbreed (met aanneming van het één-richtingsverkeer langs de beide zijden van de Blaak), brug over de Leuvehaven, verplaatsen van Gerzon.

Ontwerper heeft het van Hogendorpplein opgegeven en een verkeers-verruiming meer Oostelijk aangebracht. Het Boymans-Museum, dat ontwerper niet als losstaand gebouw in het drukke verkeer mogelijk acht, heeft hij als uitgangspunt voor een L-vormigen nieuwbouw genomen, welke een plantsoen of openbaar binnenhof omsluit en welke den knik Coolsingel—Schiedamschedijk een gedecideerden vorm verschaft. Uitbreiding van het museum is in den nieuwbouw onder te brengen. De aanbouwing van het museum kan door een lagen terugliggenden poortbouw verbonden worden, zoodat het museum als bouwwerk zichzelf blijft. Bedoeling is het museum stedebouwkundig vast te leggen. Het Caland-monument is verplaatst en als een richtingspunt voor den Schiedamschedijk gesteld.

Ontwerper heeft zich, ter verlenging van het N. Blaaktrottoir, de Soetensteeg, Boymansstraat en Coolvest als voetgangersweg gedacht (met mogelijkheid van zeer ondergeschikt rijverkeer voor verhuiswagens e.d.), teneinde een ononderbroken winkel- (of slenter-)straat te krijgen van N. Blaak tot Hofstraat, welke zich langs het Beursrestaurant laat vervolgen in de verbreede Meent.

Ontwerper acht in de toekomst het sloopen van de noordzijden der blokken aan de Witte Leeuwensteeg en Karresteeg wenschelijk, in verband met de verbinding N. en Z. Blaak en te verbreeden Binnenweg. De waardevolle nieuw-geprojecteerde bouwterreinen (blok Gerzon en groote aanbouw v. h. Museumgebouw) zullen de kosten reduceeren. Een overgangstoestand naar de op de situatie 1 à 1250 aangeduide voorstellen, is op de situatie 1 à 2500 bijgevoegd. Hierbij zou een tijdelijke demping, overbrugging o.d. van de Westelijke wal van de Blaak wenschelijk zijn voor het verkeer over de nieuwe brug van de Leuvehaven.

De van Oldebarneveldtstraat en Aert van Nesstraat geven in hunne langsrichting uitzicht op de plastisch meest rijke deelen van het Beursgebouw, terwijl de doorgaande zijgevel, zichtbaar uit de Leeuwenstraat ter plaatse zich onderbreekt.

G e b o u w. Waar de Coolsingel zich in een teveel van 3 naast elkaar staande groote bouwwerken zal verheugen en de architectonische opvattingen van Raadhuis en Postkantoor uiteenloopen, achtte ontwerper zich aangewezen op een architecturale samenwerking van Postkantoor met Beursontwerp, teneinde het Raadhuis als stedebouwkundig monument te doen domineeren. Het bestaand contrast tusschen Raadhuis, verticaal-actief en het Postkantoor, horizontaal-actief, schreef ontwerper aansluiting op de horizontale werking van het Postkantoor voor.

Deze aansluiting heeft ontwerper uitdrukkelijk willen betoonen, in het overnemen van het kapprofiel van het Postkantoor voor zijn Beursontwerp, langs den Coolsingel, terwijl hij getracht heeft dezen kapvorm als eerste motief te gebruiken voor het uitdrukken der burgerlijke monumentaliteit, welke hij voor de Beurs gewenscht acht.

De horizontale nadruk van Postkantoor en Beurs verbindt deze gebouwen tot één stuk straatwand, maakt eenigszins hun afzonderlijk bestaan als monumentale bouwwerken ondergeschikt aan hun taak: in de eerste plaats straatwand te zijn, opdat het Raadhuis te sterker uitkome.

Dezelfde overweging sluit het onderbreken van den Coolsingelgevel door hoofdin-

PROGRAMMA VOOR HET VERVAARDIGEN VAN EEN VOORLOOPIG SCHETSPLAN VOOR EEN BEURSPLAN TE ROTTERDAM.

Wij geven hieronder een uittreksel uit het programma voor de eerste prijsvraag. Deze prijsvraag was vrijwel een ideeën-prijsvraag. Verschillende eischen betreffende de indeeling van het Beursgebouw zijn door het Beurscomité, de Jury en de deelnemers op vergaderingen nader vastgesteld. Wij meenen echter dat het ter beoordeeling van de plannen niet noodig is het programma in al zijn finesses af te drukken. Wij bepalen ons dus tot de hoofdzaken. De Jury was dezelfde als die voor de 2e ronde.

Programma.

In het algemeen wordt gevraagd, een Beursgebouw te ontwerpen, waarvan de benoodigde ruimten worden gegeven — dat geheel of grootdeels binnen het met harceering aangegeven terrein aan den Coolsingel zal moeten worden ontworpen.

Door het vooruitbrengen van sommige partijen van het Beursgebouw of door het verplaatsen der rooilijn van het zuidelijk eind van den Coolsingel, tusschen Sint-Laurens- en Boymansstraat, zal de noodige vrijheid worden gevonden, het gebouw op harmonisch stedebouwkundig verantwoorde wijze in het stadsbeeld in te passen.

Er zal rekening mee moeten worden gehouden, dat de Coolsingel niet smaller dan 45 M. mag worden geprojecteerd.

De opzet van het voorloopig schetsplan zal zoodanig moeten zijn, dat de hoofdgedachte van den ontwerper er duidelijk uit spreekt.

De hoofdverdieping van het Beursgebouw, in den vervolge genoemd te verdieping, zal moeten bevatten:

a. een groote hal van 4500 M², waarin zullen moeten worden ondergebracht: de groote Beurs, de schippersbeurs, de graanbeurs, de effectenbeurs, en de wisselbeurs. Indien de indeeling van het plan ertoe leidt, kan deze hal worden onderverdeeld; echter zal de overzichtelijkheid er niet onder mogen lijden. Wordt tot onderverdeeling overgegaan, dan zal er mede rekening moeten worden gehouden, dat:

groote beurs, effectenbeurs en wisselbeurs te samen pl.m. 2300 M². beslaan, de graanbeurs pl.m. 1500 M². en de schippersbeurs pl.m. 400 M². De overige 300 M². kunnen dan als reserve dienen, of over de drie bovengenoemde afdeelingen naar behoefte worden verdeeld.

De schippersbeurs zal moeten grenzen aan de graanbeurs.

b. aan de hal zullen moeten aansluiten:

1. Termijnbeurs granen
2. Termijnbeurs olie en vetten
3. Rijkstelefoon

WONINGBOUW AAN DE WILLEMSTRAAT TE HELMOND. ARCHITECT L. DE VRIES.

4. Gemeentetelefoon
5. Postkantoor
6. Rijkstelegraaf
7. Schrijfkamer
8. Garderobe
9. Beursbureau
10. Veilingzaal
11. Vergaderzaal

benevens de noodige toegangen, trappen, liften, gangen enz.

In verband met bovenstaande zij nader opgemerkt, dat:

1e. de graanbeurs een goede verlichting uit het noorden moet verkrijgen;

2e. de telefoon- en postruimten een centrale ligging langs de hal vorderen;

3e. de veilingzaal van ongeveer vierkanten vorm, dicht bij de graanafdeeling gelegen moet zijn.

4e. alle bovengenoemde ruimten zoodanig zijn te ontwerpen, dat zij bij gebleken behoefte, aan de groote hal kunnen worden getrokken, zonder dat het aesthetisch aanzien dezer hal wordt verbroken.

De 1e verdieping mag hoogstens 5 M. boven het straatpeil worden ontworpen.

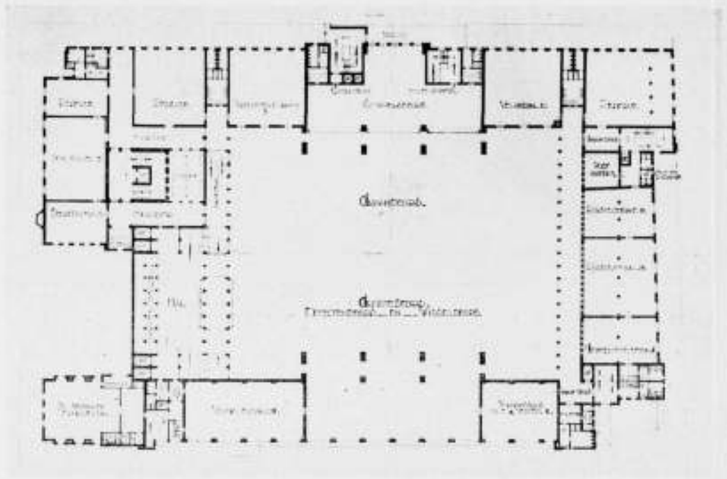
De begane grond of souterrainruimte moet zoodanig worden ingericht, dat zij behalve de noodige ruimten voor verwarming, ventilatie, dienstruimten, toiletten, veilingzalen, rijwielbergplaatsen enz., gelegenheid biedt, tot het onderbrengen van winkels, een restaurant, enz. Eventueel mag dit restaurant worden behandeld als een z.g. „Ratskeller".

Ten behoeve van de schippers is in dit souterrain een tweede restaurant te ontwerpen. Het is gewenscht, dat de ingang daarvan niet aan den Coolsingel wordt geprojecteerd. Dit restaurant moet bovendien van de schippersbeurs uit binnendoor toegankelijk zijn.

Op de 2e verdieping zal naast andere lokaliteiten moeten worden ondergebracht de Kamer van Koophandel.

Bovendien zal voor dit lichaam pl.m. 350 M². als archiefruimte in het souterrain en pl.m. 150 M². aan kantoorruimte op de 3e verdieping zijn onder te brengen.

De laatste ruimte moet zoodanig zijn gelegen, dat

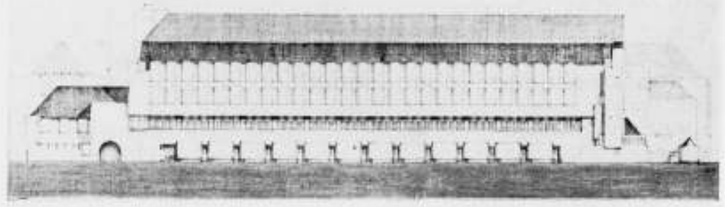
HOOFDVERDIEPING. ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT J. F. STAAL B.N.A.

gangen uit; deze gevel kan, in den aangeduiden gedachtengang, niet anders dan zijgevel van de Beurs zijn; één der korte gevels wordt gevolgelijk kopgevel met de hoofdingangen, waarvoor dan natuurlijk de gevel aan de Hofstraat, als groote verkeersweg verlengd in de Meent, aangewezen werd.

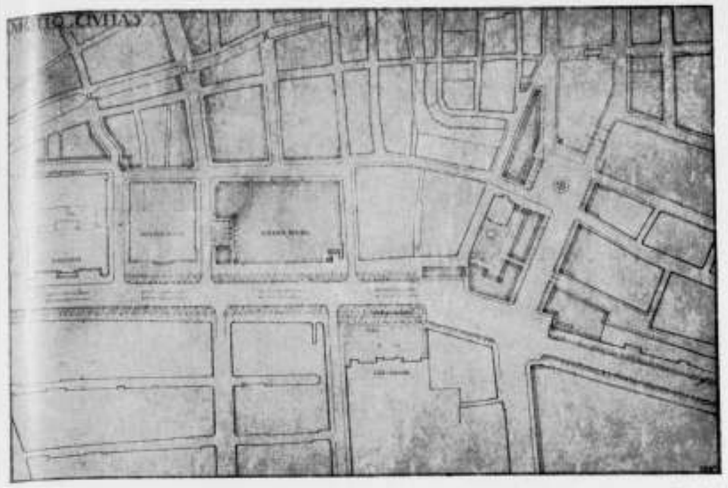
Een voorplein voor de hoofdingangen oordeelt ontwerper, aesthetisch en practisch, onontbeerlijk. De risaliet-indeeling van den Postkantoor-zijgevel bepaalde de breedte van het voorplein, dat ontwerper zooveel mogelijk naar den Coolsingel wilde verschuiven. De aanwezigheid is aangeduid door den overdekten doorgang van Coolsingel naar voorplein en door den Toren. De overdekte doorgang voert bezoekers langs den kortsten weg van den Coolsingel naar de hoofdingangen, terwijl zij hierdoor niet gehinderd worden door de auto's, welke dicht vóór die hoofdingangen kunnen aanrijden. In de lengteas van den doorgang ligt de voornaamste ingang naar de Kamer van Koophandel, waarboven de klokketoren gebouwd is, welken men dus omhoog ziet rijzen, komende uit den doorgang.

In plan en opstand is de ringbebouwing rond de Beurshal in 2 gebouwen van verschillende kaphoogten gescheiden, welke zich om het voorplein en tegen den klokketoren vereenigen. Het hooge gebouw bevat voornamelijk de winkels en particuliere kantoren, het lage de afdeelingen van de Kamer van Koophandel, terwijl de groote vergaderzaal van de Kamer van Koophandel naar het voorplein het Front vormt. Aan de St. Laurensstraat zijn de hooge en lagere afdeelingen verbonden door het gebouw van Post, Telefoon en Telegraaf.

Ontwerper heeft vestibule en hoofdtrap naar de Beurshal zoo kort en zakelijk mogelijk trachten op te lossen, zonder paleis- of schouwburgachtige allure. Alle afdeelingen van het gebouw hebben aparte ingangen die grootendeels ook voor

GEVEL AAN DEN COOLSINGEL. ONTWERP BEURS TE R'DAM. ARCH. J. F. STAAL B.N.A.

SITUATIE ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT J. F. STAAL B.N.A.

neventoegangen tot de Beurshal dienen en dus de verbinding dier afdeelingen en de Beurshal mogelijk maken.

Ontwerper heeft zich voor zijn ontwerp gehouden aan de breedtemaat van het Postkantoor, daar de in de situatie ingeschreven breedtemaat van het bouwterrein hem onjuist voorkwam.

De totale inhoud van het Beursgebouw bedraagt, gemeten vanaf 1 M. minus het straatpeil van den Coolsingel: 233.891 M³.

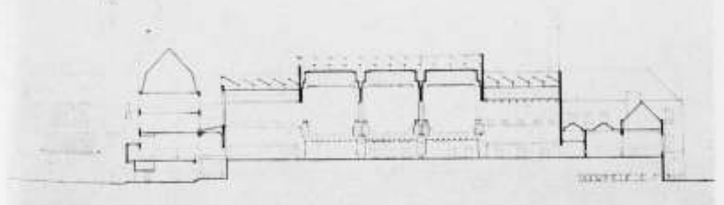
KORTE TOELICHTING BIJ DE SCHETSONTWERPEN VOOR DE BEURS TE ROTTERDAM. MOTTO R. B. ARCH. IR. H. F. MERTENS. B.N.A.

Stadsplan.

Ontwerper heeft gemeend het buitengewoon drukke verkeer op sommige uren van den dag te moeten scheiden, door het meer rustige voetgangersverkeer te leiden door de Boymansstraat en de Pauwensteeg; het rijverkeer door de verbreede Karresteeg. Deze splitsing zou althans aanbeveling verdienen op drukke uren van den dag. Hierdoor zal vanzelf deze nogal rommelige omgeving van het Museum Boymans worden herschapen in een meer rustige winkelwijk, zoo ongeveer als te Amsterdam is geschied, waar de Kalverstraat het voetgangersverkeer opneemt; Rokin en N. Z. Voorburgwal het rijverkeer.

De gevel van het Museum Boymans is op korten afstand interessanter, dan op grooteren, zooals die op het oogenblik bij het tegenwoordige Calandplein bestaat. Het van Hogendorpplein is derhalve belangrijk verkleind, waardoor tevens het intieme karakter der winkelstraat wordt versterkt. De gevel aan de Korte Hoogstraat is in tegenstelling hiermede opengelegd, zoodat men deze van ver af langs den met boomen beplanten weg kan zien.

Voorts komt aan de eene zijde de verbreede Karresteeg uit op den verbreeden Bin-

DOORSNEDE ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT J. F. STAAL B.N.A.

WONINGBOUW „DE HOOP" TE HELMOND. ARCHITECT L. DE VRIES.

ZONNEHOF TE HELMOND. ARCHITECT A. OTTEN, B.N.A.

zij een directe verbinding met de lokalen van den voorlichtingsdienst, door middel van een trap, mogelijk maakt.

De eventueel nog te ontwerpen kantoorlokalen en kleine vergaderlokalen, niet bestemd voor de bovengenoemde diensten, moeten zoodanig zijn gelegen, dat zij afzonderlijk of in verschillende combinaties kunnen worden verhuurd. Het zal dan noodig zijn aparte toegangen van de straat af te ontwerpen.

Ten dienste van de beursbezoekers zullen de noodige liften moeten geprojecteerd, die een directe verbinding met de vestibules van de groote hal tot stand brengen.

BOEKBESPREKING WONINGBOUW „HELMOND 1916—1928." In deze boekbespreking op pag. 20 werd medegedeeld dat nog enkele afbeeldingen erbij zouden worden opgenomen. Door gebrek aan plaatsruimte moest dit echter worden nagelaten. Thans nemen wij de plaatjes op met werk van architect L. de Vries en van Albert Otten.

TENTOONSTELLING VAN TEEKENINGEN EN SCHETSEN VAN DEN HEER J. P. L. HENDRIKS PRIX-DE ROME. De heer Hendriks heeft in de Rijksacademie zijn studies geexposeerd, welke hij op zijn reizen in zijn 4e, laatste, stipendiumjaar maakte.

We vonden op de tentoonstelling reisschetsen uit Stockholm, Helsingfors en Kopenhagen. Voornamelijk heeft de heer Hendriks zich geconcentreerd op het Raadhuis van Stockholm. Na een aantal studiereizen door Duitschland, Frankrijk en Italie was het goed gezien zich in Ostberg's schepping eens in te leven. Hoe meer toch men zijn Raadhuis beschouwt, hoe meer dit zich doet kennen als een wonderlijk amalgama van de architecturale gedachten die Europa beheerscht hebben en nog beheerschen. Het is of deze gedachten alle naar het Noordelijkste punt van de Europeesche beschaving zijn opgezogen en daar tegen het glas, dat de atmosfeer van Europa van de doode koude scheidt, gecondenseerd zijn in het prachtige bloemenspel van Ostberg's Raadhuis. Het is een bouwwerk als

het Dogenpaleis, waarin destijds de architecturale gedachten zich concentrisch tezamen voegden en leven gaven aan deze fantastische bloem. Maar Stockholm's Raadhuis is een Noordelijk Dogenpaleis en een van 5 eeuwen later. De barbaarsche van stedelijke macht daar in het Zuiden, heeft plaats gemaakt voor zachtheid, daar in het Noorden.

Uit den aard hebben opmetingsteekeningen van zulk een recent bouwwerk niet die beteekenis als die van een oud bouwwerk. De beschikbare bestektekeningen kunnen méér bijbrengen dan het uitmeten en in teekening brengen van een travée. Toch heeft Hendriks dit deel van zijn taak zeer serieus volbracht.

In Helsingfors teekende hij den gevel van het bekende flatgebouw van arch. Borg aan de Luthergatan, waarvan het plan echter veel belangrijker is dan de gevel. Uit Kopenhagen schetsen van het Hoofdbureau van Politie.

Ten slotte wijzen wij op het sympathieke afscheid dat de voltallige Jury bij de opening van de tentoonstelling van dezen Prix de Rome heeft genomen. En bij den wensch van Prof. Roland Holst, dat de heer Hendriks in zijn praktijk de vruchten moge plukken van het offer van zijn jarenlange afwezigheid, sluiten wij ons gaarne aan. J. P. M.

GEMENGD BETON ALS HANDELSARTIKEL. — De practijk in Amerika heeft geleerd, dat het zeer wel mogelijk is, een fabriek van plastische beton op te richten, en dit op bestelling aan verschillende bouwwerken af te leveren. Reeds in „P.W." 1926, no. 24, wezen wij erop, dat op deze wijze de betonningsinstallatie meer intensief kan worden geëxploiteerd, waardoor het product goedkooper kan zijn. Ook uit een oogpunt van toezicht is voor centrale menging veel te zeggen; er kan dan doorloopend een ambtenaar van de bouwpolitie worden gedetacheerd. Thans deelt de heer E. N. Jones, directeur van de „Ready Mix Concrete Company" te Pittsburgh, Pa in „Eng. News Rec.", 9 Aug. 1928, verschillende ervaringen mede, welke hij in een dergelijk bedrijf opdeed.

Een ernstig bezwaar, dat ondervonden werd, is, dat het fabricageproces zich geheel regelen moet naar de afname, waardoor met toplasten is te rekenen. De beste oplossing bleek te liggen in eenheden met 2½ m³ molencapaciteit welke over de stad verspreid liggen, zoodat hierdoor tevens de vervoersafstand beperkt werd. In het algemeen worden zand en cement naar gewicht, en grind naar volume afgemeten.

De eerste fabriek bezat slechts één cementsilo, hetgeen echter spoedig tot moeilijkheden met de klanten leidde, die ook andere merken wenschten. Tenslotte is men tot een compromis gekomen, waarbij aan elke eenheid 3 silo's verbonden zijn, zoodat keus uit 3 cementsoorten kan worden gegeven. Steeds wordt het cement per spoorwagon in massa aangevoerd, en pneumatisch gelost en naar de silo getransporteerd.

De menginstallatie is erop ingericht, beton van de gewenschte water-cementverhouding te produceeren. Een om de verticale lengteas draaibare zeshoekige staaf heeft op elk der zijvlakken eene maatverdeeling voor een bepaalde w/c-verhouding (0,5—1,0 naar volume). Op de gewenschte deelstreep klemt men een hefboompje vast, dat de waterautomaatvulling regelt.

Een van de grootste moeilijkheden bleek het transport op te leveren. Aan de hiervoor bestemde wagens moest de eisch worden gesteld, dat zij binnen 45 min. na het mengen het materiaal op de bouwplaats hadden afgeleverd, dat tijdens het rijden geen noemenswaard uitzakken van het grind plaats vindt, en dat de voertuigen om economische redenen ook voor zand en grind te gebruiken zijn. Eerst plaatste men ¾ m³ kipkarren op een vrachtauto, doch dan werd hinderlijke segregatie waargenomen, indien de slump > 2"—3" was; men kon dus slechts zeer stijf aangemaakt beton behandelen. Proeven met eene roerinrichting op den auto leerden, dat dit buiten economische mogelijkheden lag, aangezien de vakvereenigingen dan den eisch stelden, dat zoo'n auto door een leerling-machinist moest worden bestuurd. Tenslotte slaagde men erin, eene bevredigende oplossing te vinden, door bij de lossing het beton opnieuw dooreen te mengen. Op een 5-tons chassis werd een onderlossende ijzeren bak van V-vormige doorsnede en ruim 2 m³ inhoud geplaatst. Deze lost eerst zijn inhoud in den veel wijderen autokipbak, waarna deze achterover zijn last uitstort; een paar schuiven regelen daarbij de snelheid. Spr.

EVOLUTIE EN VOORUITGANG OP HET GEBIED VAN KALK EN CEMENTFABRICAGE. — Eenige zeer interessante beschouwingen worden door Ing. P. Feron gegeven in de „Revue des Matériaux de Construction", Juni 1928.

Gaat men de evolutie der kalk- en cementfabricage gedurende de laatste 28 jaar na dan stelt men vast dat vóór 1914 er merkwaardige verbeteringen werden verworven bij het branden en het malen van cement, terwijl er feitelijk weinig werd gedaan om de intrinsieke kwaliteit der producten op te voeren. Na 1914 ging de cementfabricage met reuzenschreden vooruit, maar voor de kalk werd bijna niets gedaan.

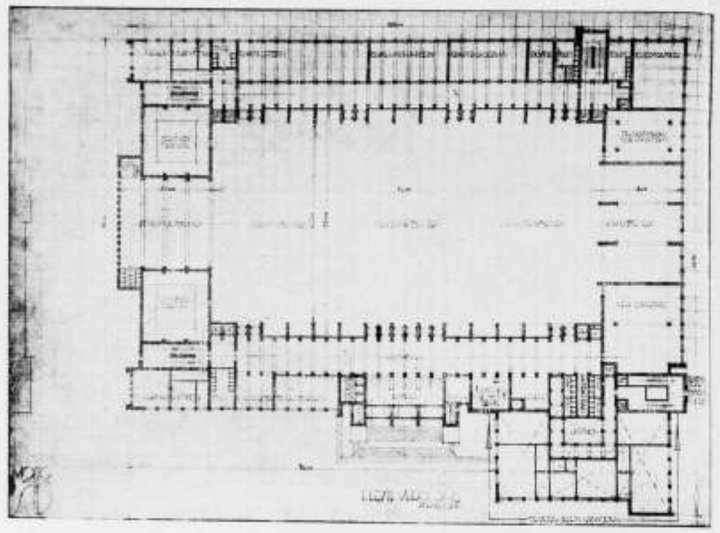
Onder den invloed der buitengewone kwaliteiten van Al-cement hebben de Portlandfabrikanten al hun best gedaan om vooral den aanvangsweerstand van hun cement op te voeren. Een der fabrikanten uit de buurt van Boulogne slaagde er in een Portland op de markt te brengen wiens verhardingsaanelheid niet voor die van Alcement moest onderdoen, en dit zonder tot de „kunstgreep" der vergedreven maalfijnheid zijn toevlucht te nemen: die maalfijnheid blijft veeleer beneden de hooge cijfers. Het Alcement blijft nochtans zijn onschatbaar overwicht bewaren van onaantastbaarheid door sulfaathoudend water.

Wat de kalk aangaat, zoo heeft men in de laatste jaren dank zij een groote maalfijnheid, buitengewone weerstanden en trouwens een groote stabiliteit bekomen. Men vindt doorgaans kalk welke niet meer dan 2 % overschot laat op de 4900 mazen zeef.

Zonder eenige uitzonderingen bekommeren de kalkfabrikanten zich weinig om de verbeteringen hunner producten. Stabiliteitsproeven voeren zij zelf weinig uit alhoewel dat hoofdzaak is.

Is de cementindustrie in de laatste jaren met reuzenschreden vooruitgegaan, de kalkindustrie daarentegen doet het niet en gaat zelfs achteruit. Nochtans, nu de gewone Portland's zich stilaan tot supercementen omhoog werken, is er voor degelijke waterkalk een ruim arbeidsveld om de plaats der natuurcementen en „lage" Portland's in te nemen. Vooral het blusschen van de kalk speelt een hoofdrol. De temperatuur is daarbij hoofdzaak, kan men die doelmatig regelen zoo slaagt men erin de kalk met een maximum waterhoeveelheid te blusschen, hetgeen natuurlijk de ideale toestand is. Het te bereiken doel is vooral de expansie van de kalk te niet te doen.

Onnoodig te zeggen dat ook voor de kalk het per-

PLATTEGROND ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT Ir. H. F. MERTENS B.N.A.

nenweg; aan de andere zijde splitst zij zich in de Noord- en de Zuidblaak over de nieuw te maken brug. Hierbij aan het water stelt ontwerper voor een café te maken, om den stratenkruisingen meerderen vorm te geven.

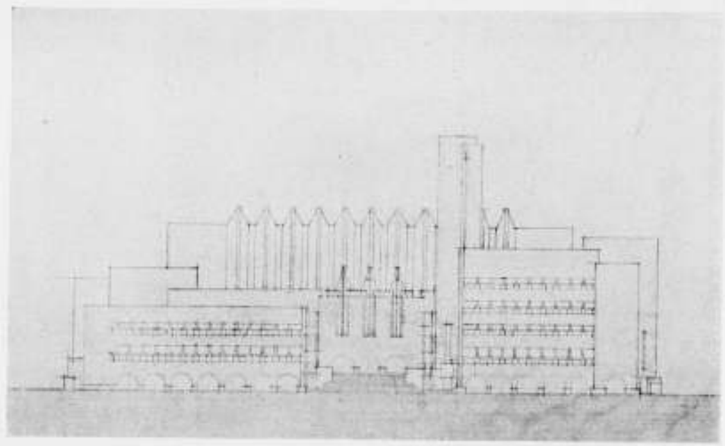
De Karresteeg is gebracht op eene breedte van 25 M. Als men hier een rijvlak maakt van 15 Meter (welke breedte gelijk staat met de breedte van het rijvlak van den Boulevard Haussman) zoo zal deze wel voldoende zijn voor het verkeer, te meer daar de voetgangers een anderen weg kunnen gaan. Voor de verbreeding van de Karresteeg is behalve de op de verstrekte situatieplannen gestippelde perceelen ook een strook afgenomen van het pand der firma van Nelle; dit pand komt door het bouwen der nieuwe fabriek voor deze firma vermoedelijk vrij. Door de verbreede Karresteeg krijgt men van af de Coolvest een aardig kijkje op de Luthersche Kerk.

Beursgebouw.

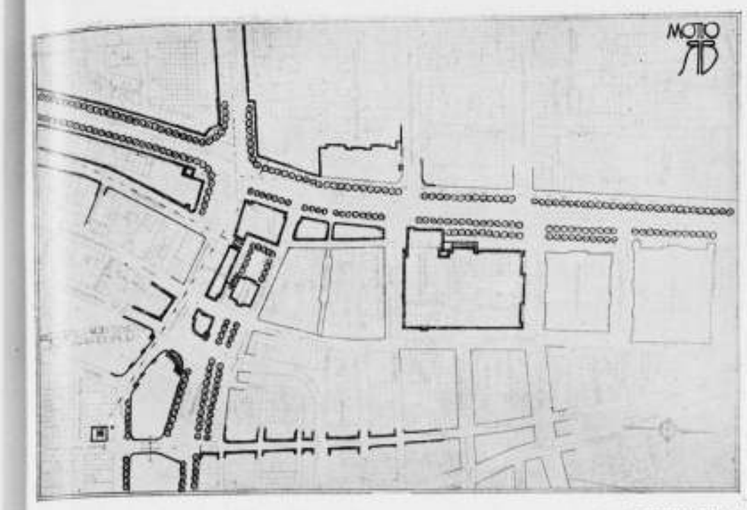
Ontwerper heeft 2 plannen ingezonden. De Jury meende echter slechts één ontwerp te mogen beoordeelen. Ontwerper heeft toen het ontwerp onder Motto R. B. gekozen en aan de Jury ter beoordeeling voorgelegd. R. B. ligt geheel langs de Coolvest, de uitbouw met het café sluit bij dit plan de Coolvest af.

De verlichting der groote beurshal geschiedt terwille van de graanbeurs met noorderlicht, terwijl in het plan altijd mogelijk blijft gedeeltelijk ook zonlicht toe te laten.

De Kamer van Koophandel heeft een statietoegang, welke in hoofdzaak kan worden

GEVEL AAN DEN COOLSINGEL. ONTWERP BEURS TE R'DAM. ARCH. Ir. H. F. MERTENS B.N.A.

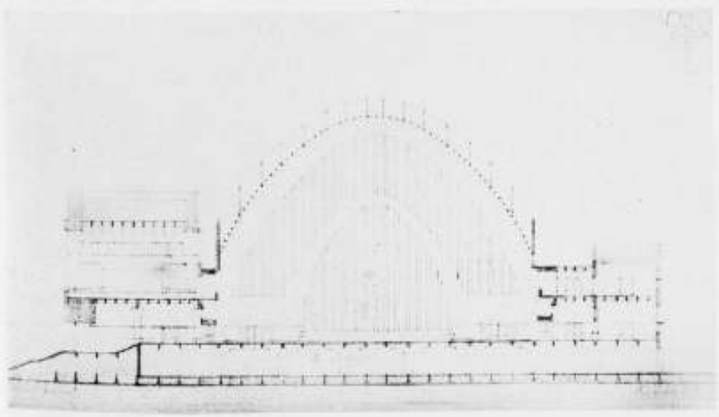
SITUATIE ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT Ir. H. F. MERTENS B.N.A.

gebruikt voor de vergaderzaal. Tevens zijn ten dienste dezer kantoren nog een of meer neventrappen gemaakt op de hoeken van het gebouw.

Bij motto R. B. is een trap gemaakt bij de St. Laurensstraat, welke toegang geeft zoowel voor de Kamer van Koophandel als voor de te verhuren kantoren. In de St. Laurensstraat nabij de Coolvest zijn de trappen ten dienste der K. v. K. en der te verhuren kantoren door elkaar heen geconstrueerd, zoodat deze beide aparte opgangen hebben.

De plannen zijn op calqueerpapier geteekend, dat bij het opplakken is gerekt, zoodat niet meer mogelijk is hierop zuiver te meten. De maten zijn derhalve ingeschreven, de travee-verdeeling is ingeteekend. Deze bestaat uit vierkanten van 3 M. breed.

MOTTO „DAS LIED VON DER ERDE". ONTWERPER W. M. DUDOK, ARCHITECT B.N.A. De ontwerper wijst er op dat de zeer bijzondere ligging van het te ontwerpen gebouw naast twee omvangrijke bouwwerken aan een breeden boulevard aan den architect den eisch stelt met groote middelen te werken. De opzichzelf monotone ligging der groote gebouwen naast elkaar moet tot leven bezield worden door contrastwerking. De architect zal dus moeten streven naar een sterk bewogen, een plastische architectuur. Daarom heeft de ontwerper de geboden gelegenheid om „sommige partijen vooruit te mogen bouwen", aangegrepen, ter bereiking van een grootsche massawerking, waarbij het detail op den achtergrond treedt, en vooral van een rustig, kernachtig, grootlijnig silhouet. Ontwerper laat aan den Coolsingel de bouwmassa's laagsgewijze achter elkander oprijzen, bundels horizontalen vormende, welke in evenwicht worden gehouden door het machtige bouwblok

DOORSNEDE ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT Ir. H. F. MERTENS B.N.A.

ILLUSTRATIE UIT INNEN-DEKORATION.
HOOFDTRAPPENHUIS IN EEN HUIS TE SOEST.
ARCHITECT PROFESSOR BRUNO PAUL.

fectionneeren der ovens evenals bij cement een superieur product zal leveren. Pol. Weekbl.

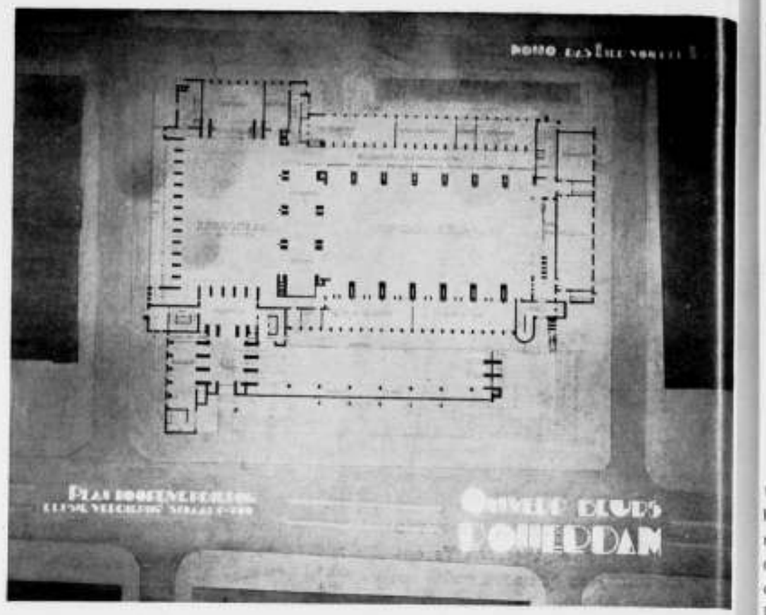
GROEN BETON. — Bij dit opschrift zal men onmiddellijk denken aan eene vertaling van het Amerikaansche „green concrete", waarmede bedoeld is de eigenaardige lichtgroene kleur, welke vaak onmiddellijk na het ontkisten aan beton kan worden waargenomen, en welke aan de lucht spoedig verdwijnt. De groene kleur wordt ongetwijfeld veroorzaakt door in het cement voorkomende ijzerzouten, waaruit bij aanmaken het Fe $(OH)_2$ verdreven wordt. Ook bij gebruik van hoogovencement werden herhaaldelijk groenzwarte vlekken aan het beton waargenomen, welke eveneens spoedig wegtrekken.

Het „Hüttenzement-Verband" deelt over dit verschijnsel mede, dat de verkleuring te wijten is aan de verbinding van ferrohydroxyde met ferrosulfide. Beide zouten zijn weinig stabiel en oxydeeren aan de lucht. Het optreden van de groene kleur moet als een kenmerk van goede betonkwaliteit worden aangezien, daar deze slechts kan ontstaan, indien het beton werkelijk dicht is. Een donkergroene kleur gaat steeds gepaard met eene behoorlijke drukvastheid. Schadelijke gevolgen daarvan zijn niet bekend.

Het is algemeen bekend, dat „wit cement", dat deze verkleuring niet vertoont, eigenlijk niets anders is dan uit ijzervrije grondstoffen gebrand portland cement. De bovengenoemde verklaring kan dus wel aannemelijk worden geacht.

(„Beton u. Eisen" 1928, H. 47). Spr.

LEZING KURT SCHWITTERS. De heer Kurt Schwitters uit Hannover zal op Dinsdag 29 Jan. 8½ uur in het Muziek Lyceum te Amsterdam voor de Ver. Architectenkern „De 8", spreken over: Gestaltung in Malerei, und Plastik, Typographie und Schrift, Architectur und in Dichtung.
Belangstellenden hebben toegang tot deze lezing.

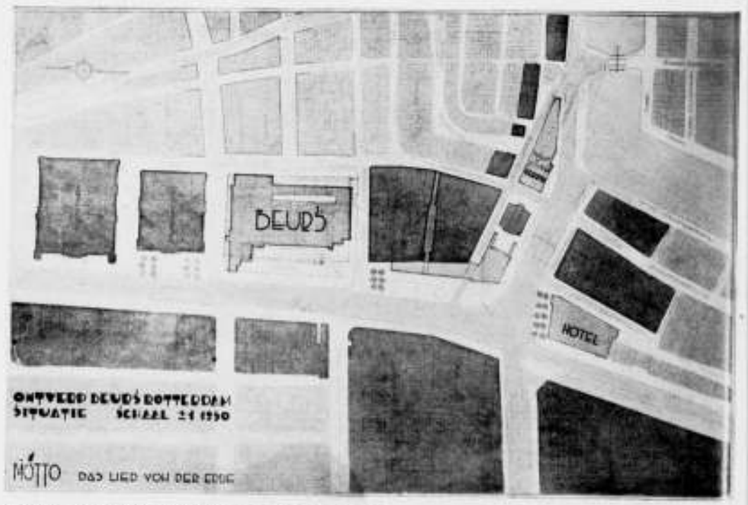

PLATTEGROND ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT W. M. DUDOK B.N.A.

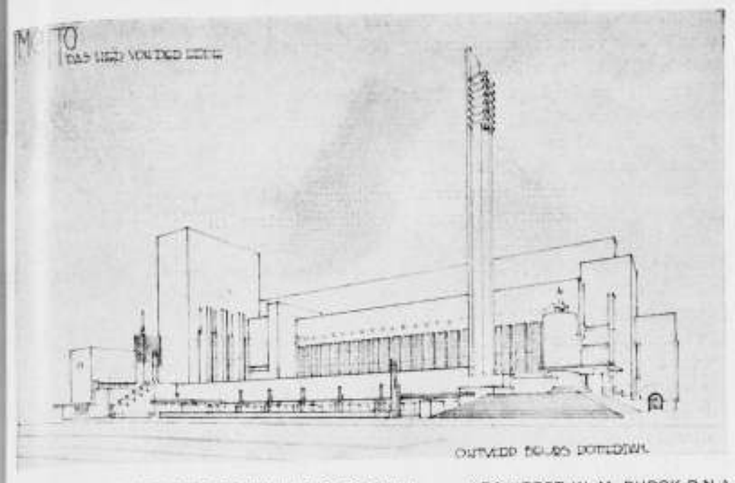
boven den hoofdingang.

Met de vooruitgeschoven bouwmassa aan de Noordzijde van het bouwwerk krijgt het Postkantoor een besloten ligging tusschen Raadhuis en Beurs, terwijl het gebouw zich van uit het Zuiden (vanwaar verreweg de grootste toevoer van bezoekers is te verwachten) in zoo rijk mogelijke geleding toont.

De ontwerper meende — gezien de weinig bevredigende pleinwand van den tegenoverliggenden kant van de St. Laurensstraat, wanneer aan deze zijde de hoofdingang was geprojecteerd — dat de hoofdentree aan den Coolsingel behoort te liggen en dat er alle aanleiding bestaat om daaraan een bijzondere oplossing te geven. In dezen gedachtengang kwam de ontwerper op het ontwerpen van een zeer monumentale hoofdtrap, welke naar een verhoogd terras voert: een verhoogd „forum", van waaruit het beurszalencomplex (op 2 punten) te bereiken is. Dit verhoogde afsluitbare terras is gelegen boven het op den beganegrond vóór het beursgebouw uitgebouwde restaurant. Dit „forum" ondervangt het verkeersbezwaar tegen de

SITUATIE ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT W. M. DUDOK B.N.A.

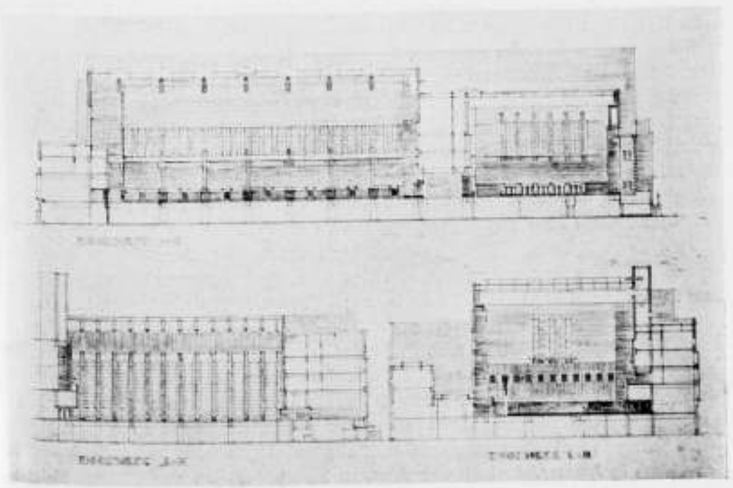
PERSPECTIEF ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT W. M. DUDOK B.N.A.

ligging van het hoofdentree aan den Coolsingel; het treedt in de plaats van de ruimte tusschen de ruitengalerijen in de renaissancistische beursgebouwen. In deze hoofdingang heeft de ontwerper ideëel trachten tot uitdrukking te brengen dat dit bouwwerk periodiek een groote menschenmassa moet ontvangen.

De hoofdverdieping is 4.40 M. boven het straatpeil geprojecteerd. Ontwerper heeft aan een zalencomplex de voorkeur gegeven boven één ononderbroken zaal, omdat de eisch van noorderlicht voor de graanbeurs, in het laatste geval het in alle opzichten weldadig zonlicht zou hebben buitengesloten. Daarom richtte hij zijn plan zoodanig in dat tusschen graanbeurs en groote beurs eenige afscheiding tot stand kwam, echter met dien verstande dat de continuiteit en de overzichtelijkheid in het groote zaalcomplex niet geschaad wordt. Slechts enkele steunpunten onderbreken het ongehinderd verkeer. Tusschen deze steunpunten is de Schippersbeurs geplaatst, grenzende aan de graanbeurs en tevens aan de groote beurs, echter zoodanig dat ook buiten de Schippersbeurs een vrije gemeenschap tusschen beide groote zalen mogelijk is. Bij de distributie dezer zalen (alle nog van reusachtige afmetingen) heeft de ontwerper naar climax gestreefd in de reeks van indrukken, die elk bezoeker zal ontvangen van het betreden van het forum af, door alle zalen van het complex heen.

De hoofdingang is niet alleen via het verhoogde forum, maar ook door een buitentrap, rechtstreeks met den Coolsingel in verbinding gebracht.

Voor de localiteiten voor telegrafie en telefonie heeft de ontwerper een hall ont-

DOORSNEDEN ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT W. M. DUDOK B.N.A.

ILLUSTRATIE UIT INNEN-DEKORATION.
SECRETAIRE VAN ARCHITECT FRITS GROSS TE WEENEN.

PRIJSVRAAG FABRIEKSMERK N.V. NEDERL. KUNSTZIJDEABRIEK E.N.K.A. De N.V. Nederl. Kunstzijdefabriek ENKA deelt mede, dat in de door haar uitgeschreven prijsvraag voor een fabrieksmerk de eerste prijs is toegewezen aan W. Heynen, te Venlo; de tweede prijs aan H. van Kesteren te Rotterdam; de derde aan P. Th. Pijper te Rotterdam; terwijl door de directie nog een extra premie werd beschikbaar gesteld welke de jury toekende aan P. A. Heldoorn te s-Gravenhage.

INNEN-DEKORATION 40ste JAHRGANG HEFT 1. De jaargang opent met een groote collectie afbeeldingen vooral van een Weenschen architect: Friten Gross, verder van Bruno Paul, Ruth Hildegard Gryer Raack e.a. In 't algemeen zijn deze uitingen van een gezondere sfeer dan de bekende „wuchtige" architectuur tendenzen van vroeger. Soberheid en fijnheid worden nagestreefd terwijl wel eens een oververfijning ontstaat.

Een serie uitspraken van bekende architecten als Tessenow, Gropius, Theodor Fischer e.a. betreffende techniek, kunstornament enz. geven dit nummer een bijzondere waarde, daar hierbij serieuse mannen van uiteenloopend inzicht hun meening weergeven.

De verzorging is als gewoonlijk zeer goed, mooie groote platen en een typografisch uitmuntend verzorgde indeeling.

BETON VAN GEKLOPTE BAKSTEEN. In de Vereenigde Staten is een proef genomen om na te gaan, of beton van geklopte baksteen sterker was dan van steenslag. Hiertoe werden 2 gewapend betonbalken gemaakt.

Na 28 dagen bleek de balk van geklopte baksteen ongeveer 1½ keer meer drukweerstand te hebben dan die van steenslag. Na 38 weken was de drukweerstand in de eerste balk zelfs bijna 2 maal zoo groot. Vraag en Aanbod.

NOG EENS METALLISEEREN VAN HOUT. Het patent om langs electro-chemischen weg hout te

metalliseeren, is aangekocht door „The British Airship Ltd", daar het gemetalliseerde hout vooral voor den vliegtuigbouw buitengewone eigenschappen schijnt te bezitten. Het metaal dringt nl. tot op een bepaalde diepte in het hout en verbindt er zich dus innig mee. Van afbladeren onder bepaalde omstandigheden is dus geen sprake.
Bovendien worden de houtsoorten, die min of meer broos zijn, door het metaallaagje veel taaier en vaster, vooral voor de dunnere lagen.
Op een onlangs gehouden tentoonstelling werden dunne houtspaanders getoond, die gemakkelijk te breken waren, doch na gemetalliseerd te zijn, niet meer met de hand waren stuk te breken.
De nerf van het hout blijft zichtbaar.

Vraag en Aanbod.

NIEUWE METHODE OM BETONBUIZEN TE MAKEN. Zooals wij reeds eenigen tijd geleden vermeldden, wordt in Japan gebruik gemaakt van een binnenkern bij het maken van betonbuizen, die ongeveer hetzelfde is als een binnenband van een rijwiel.
Deze gedachte is verder uitgewerkt en het is dan ook een Japanner, die er in Nederland octrooi voor aangevraagd heeft met eenige wijzigingen. De kern van rekbaar materiaal, bestaat nu uit 2 in elkaar gelegde buizen. De binnenste heeft de grootste doorsnede en de buitenste de kleinste. Wanneer deze kern nu opgepompt wordt, vormt deze een harde glad gespannen massa, waardoor het beton volkomen vlak en glad wordt. Zoodra de lucht er echter afgelaten wordt, krimpt de buitenste buis ineen en drukt de binnenste buis ook in elkaar. Hiermede is het groote voordeel bereikt, dat de geheele kern op zeer gemakkelijke wijze te verwijderen is, hetgeen met de enkelvoudige binnenbuis nog al moeilijkheden opleverde. Het is duidelijk, dat voor bochten en dergelijke, de buigzame kern zeer veel voordeelen oplevert.

Vraag en Aanbod.

WATERSTANDAANWIJZER VOOR RESERVOIRS. Over het algemeen wordt voor het aanwijzen van den waterstand in reservoirs gebruik gemaakt van vlotters, al of niet verbonden met electrische bellen of ook wel van een verdeelschaal met wijzer.
Daar deze inrichtingen niet altijd voldoen, heeft men gezocht naar een andere inrichting, die zoowel nauwkeurig als betrouwbaar werkt. Hiervoor is onlangs een toestel gevonden, genaamd Aegio, dat langs electrischen weg geheel zonder vlotter werkt. Het water dient hier nl. als geleider in een stroomkring. In het reservoir wordt een weerstandslichaam gemonteerd op een staaf, die geaard wordt. Tusschen een electrische geleiding en het weerstandslichaam sluit het water den stroomkring. In dien stroomkring wordt een nauwkeurig meetinstrument geplaatst. Naarmate nu de spiegel van de vloeistof rijst of daalt wordt de weerstand grooter of kleiner en de stroomsterkte kleiner of grooter. De stand van de vloeistof is op deze wijze tot in mm nauwkeurig af te lezen en kan desnoods geregistreerd worden. Het apparaat werkt met 75 v wisselstroom, die verkregen wordt uit een lichtleiding, waarin een kleine transformator is ingebouwd.

Vraag en Aanbod.

worpen, aansluitende aan de beurszalen. Door deze hall laag te houden (en van bovenlicht te voorzien) werd het mogelijk de groote beurszaal door groote monumentale zijlichten te belichten.
In het plan van den beganegrond heeft ontwerper getracht zoo doelmatig mogelijk te zijn. Aan den Coolsingel is het groote restaurant geprojecteerd, waardoor voorkomen werd dat aan het voornaamste front de voet van het bouwwerk wordt ontsierd door een verscheidenheid van winkeluitstallingen, terwijl 's avonds het restaurant de gewenschte verlevendiging brengt.
Verder bevat het souterrain ruime rijwielbergplaatsen en stalling voor automobielen, beiden met éénrichtingsverkeer, terwijl de zij- en achterfronten van het gebouw zooveel mogelijk bestemd zijn voor winkels, waardoor de rentabiliteit wordt gediend. 's Avonds helpt het gebouw mede tot verlevendiging van het stadsbeeld.
Overigens laat deze groote ruimte nog altijd eenige verandering der bestemming van sommige ruimten toe, waarop de ontwerper wijst.
De tweede verdieping is volgens het programma hoofdzakelijk bestemd voor de Kamer van Koophandel, wier vertrekken de ontwerper zoo nauwkeurig mogelijk volgens het programma van eischen heeft ontworpen.
Omtrent de afwerking van het gebouw deelt de ontwerper in zijn toelichting mede, dat hij zich voorstelde het gebouw sober te detailleeren; bij een beursgebouw zijn met eenvoudige middelen groote effecten te bereiken. Baksteen en gewapend-beton zijn de hoofdmaterialen. De hoog oprijzende torenzuil — welke een waardevol ornament vormt, zonder eenige gedachte aan concurrentie met den raadhuistoren, draagt een beursklokkenreeks. Juist het feit, dat deze torenzuil oprijst uit de architectuur voor het vaste plan en dus voor den zich bewegenden beschouwer voortdurend verschuift tenopzichte van de daarachter gelegen bouwmassa's, maakt deze zuil tot een ruimtelijke versiering van groote beteekenis voor het geheel.
Ten opzichte van de wijziging van het stadsplan merkt de ontwerper op, dat de oplossing der z.g. Oost-West-verbinding geen onmiddellijk verband houdt met den beursbouw. Evenwel heeft ontwerper een situatieplan ingediend, waarbij de nieuwe weg Oost-West tusschen het Museum Boymans en de zuidelijke rooilijn van de Karresteeg is ontworpen. Belangrijke nieuwe bouwblokken ontstaan aldus ten Westen en Oosten van het Museum Boymans, (het Oostelijke geheel of gedeeltelijk beschikbaar te stellen voor de firma Gerzon, wier pand zou komen te vervallen). Verbetering kan voorts ontstaan door verlegging van de Coolsingelrooilijn ter hoogte der Passage naar het Westen en de terreinwinst architectonisch te benutten.
KRONIEK VAN DE WEEK, DOOR J. P. M. Reorganisatie. — Voor wie het nog niet weet wat reorganiseeren is, zij een beschouwing over de reorganisatie van de technische gemeentediensten te Amsterdam aanbevolen. Er was een Dienst van Bouw- en Woningtoezicht en er was een Woningdienst. Nu is er een Dienst van Bouw- en Woningtoezicht en een Woningdienst en een afdeeling Stadsontwikkeling van den Dienst van Publieke Werken. Deze nieuwe afdeeling heeft een Hoofd, een Bij-Hoofd, een Voor en Achter Hoofd en een Waterhoofd, een assistent van het Hoofd, en daaronder 2 Hoofdassistenten, een Hoofdingenieur, een eerst-aanwezend Ingenieur, een Architect-chef-titulair van de teekenkamer, een chef voor het karteerbureau, een sociaal-econoom voor de statistiek en een analyste voor de statistische-economie. Voorts het gewone lagere personeel, beneden den rang van officier.
Inmiddels verlaat de equipage het zinkende jacht van den Woningdienst, waarvan er enkele overspringen op de zoo juist van stapel geloopen trawler „Stadsontwikkeling". Een poging om het Woningtoezicht bij den Woningdienst onder te brengen, zooals analoog het schooltoezicht onder „onderwijs" en niet onder „koloniën" ressorteert, mislukte door een zeer te betreuren volmaakt onnoodig ingrijpen van de zijde van de politie. Wat niet wegneemt, dat een nuchtere kroniekschrijver de naakte waarheid wil zien en dus de vraag blootlegt, of er op het bureau van den Woningdienst soms brand is geweest. Zoo iets van: „Het vuur vernietigde alle de kaarten, de bescheiden en de statistieken." pag. 118 (zie Jules Verne, 20.000 Mijlen onder zee). En is het Gemeentelijk Bureau voor de Statistiek zóó achter gebleven met zijn waardevolle gegevens omtrent dezen stedelijken groei en bloei, dat het opnieuw scheppen van dit onontbeerlijke materiaal een bureau wettigt voor 2 doctoren in de criminalogie, 4 technologen voor het onderzoek van den invloed daarvan op de stadsontwikkeling in het algemeen, en 12 jurist-psychologen voor het onderzoek van idem idem in Amsterdam in 't bijzonder, en 24 topographen en 48 assistent-topographen, en 96 microscopen en 192 telescopen? De vraag is: Hoe zit dat?

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. D. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. Nº 36736
1929 2 FEBRUARI Nº 5

VOOR DR. WILLEM ROYAARDS †. Portret, geteekend in 1922 door Architect M. de Klerk.
Een afscheid door H. Th. Wijdeveld.

Niet droefenis om uw verscheiden doet onze taal nu vloeien, niet weemoed om uw niet meer zijn geeft ons de woorden voor dit Afscheid, maar op uw lijden is de duistere ondertoon van deze woorden afgestemd en in uw lot ligt de bitterheid van onze taal verscholen. Niet doorgronden, niet gedenken, niet begraven willen wij u. Wij wenschen u met en in ons!
En toch mededoogen, en toch begrijpen, en ook rust en stilte zoeken wij en willen wij geven.
In tweevoud splitst zich heel ons denken, in veelvoud ons gemoed. Hier staan wij op het slagveld en weten u gesneuveld aan de wonden in den strijd ontvangen. Zijn wij uw makkers geweest, sterk genoeg om te steunen ook daar, waar de strijd verliep in ongelijkheid of tegenslag? Zijn wij u gevolgd alleen reeds uit respect.... of in de overtuiging van uw nooit vliedende kracht, ook daar, waar onze inzichten afweken? Was niet heel uw leven een zekerheid ook voor de twijfelaars?
Moeizaam en stroef gaan onze gedachten nu over de vijftig jaren van uw arbeid.

LUX, NUMERO 9, NOVEMBRE 1928. De Franschen, die lang achter zijn gebleven bij andere volken in het beproeven van nieuwe materialen en effecten zijn door de Exposition des Arts décoratifs in 1925 te Parijs wakker geschud en zijn met de bekende Fransche geestdrift hard bezig dezen achterstand snel in te halen. In 't bovengenoemde tijdschrift, geheel aan de electrische verlichting gewijd, vinden we een paar voorbeelden van glazen lichtkronen, die zeker waard zijn meer bekend te worden. De heer M. Sabino (Verrier d'art) schrijft bij zijn laatste proeven het volgende:
Eén van de gelukkigste resultaten van de bestudeering der electrische verlichting is het wegnemen der verblinding. Net als men indertijd aan de eerste auto denzelfden vorm gaf als aan een rijtuig zonder paard, draaide men ook eerst electrische lampjes aan lichtkronen die voor gas of kaarsen bestemd waren. Daarna kwam de reactie, hevig, wilde steeds meer het lichtpunt wegwerken en verstopte het ten slotte bijna geheel. Of, evenals een grijze dag, hoe licht hij overigens ook moge zijn, een triesten indruk maakt, veroorzaakte de indirecte verlichting een onbetwistbaar trieste stemming. Hier tegen moeten we met alle kracht opkomen. In alle tijden is het schitterende het aantrekkelijke van ons zien geweest. De primitieve volken verheerlijken de groote lichtbron: de zon. Zonder zon verliezen de voorwerpen hun waarde, hun vorm, alles wordt onduidelijk en vlak. De kunstenaar moet vreugde brengen in het leven. Door de eeuwen heen heeft hij gepoogd door middel van lichteffect zijn voorwerp mooier te maken, belangrijker te maken, van welke kanten men 't ook mocht bezien en aan dat licht zelfs een overwegende rol toebedeeld. Zeker willen we, meer dan ieder ander, dat de lichtbron, die wetenschappelijk juist is doch daardoor zoo dikwijls onaesthetisch, verborgen wordt. Maar van deze noodzakelijkheid doordrongen hebben we getracht enkele lichtende lijnen weer te doen verschijnen, vele kleine oppervlakjes van levend licht en niet gelijkmatig diffuus gemaakt door een banaal transparant scherm. Vreugde is altijd kenbaar geweest door het schitteren van lichtende punten; vreugde vuren, vuurwerk, fakkeloptochten. Wat zou een diamant aan de hand van een vrouw zijn wanneer geen lichtend punt het oog trof? Heeft de dichter van de nachtvorstin niet gezongen dat elk harer stralen een blauwe glimlach was? De stralen onderdrukken is hetzelfde als den glimlach onderdrukken.
We hebben nu geprobeerd aan de lichtbron een duidelijk relief te geven dat alleen verkregen kan worden door gegoten of geperst glas. Inplaats van het matteeren door zuren hebben we het glas met de zandstraal bewerkt: ieder korreltje zand slaat met kracht tegen het oppervlak en veroorzaakt een

kleinen schitterenden breuk; deze geeft ondertusschen aan 't geheel een heel zacht uiterlijk, daar ieder puntje bijna niet merkbaar is. Deze hobbelige oppervlakte hebben we daarna flink gepolijst, waardoor het glas weer doorschijnend werd. We wilden het werk van den beeldhouwer en zijn daarbij geholpen door 't onvergelijke materiaal glas en het licht speelt er over en door en accentueert het relief. In één woord hebben we getracht een levend kunstvoorwerp te maken waarbij we het wezen van de verlichting en de techniek volledig eebiedigden om een nauwe samenwerking tot stand te brengen tusschen den kunstenaar en den ingenieur. We hopen daarin te zijn geslaagd.

DE DRUKWEERSTAND VAN BETON ALS BASIS VOOR BETONKEURING. — Door Prof. Gehler werd op de hoofdvergadering van den Duitschen Betonverein een merkwaardige lezing gehouden over de betonproeven en het vertrouwen dat men in die proeven mag hebben om de zekerheid van een betonconstructie te beoordeelen.

„Der Bauingenieur", 1928, No. 1 tot 4, geeft een verslag over de interessante beschouwingen waarvan de détails buiten het bereik van dit artikeltje vallen. Wij zullen er ons toe beperken de conclusies samen te vatten.

De spanningsverdeelingen bij de drukproeven met teerlingen werden tot hiertoe door de wrijving op de drukvlakken zóó verduisterd dat het vrijwel onmogelijk was daaruit duidelijke conclusies te trekken. De ondernomen proeven en de beschouwingen die er uit voortvloeien laten toe de onzekerheid weg te ruimen. De drukweerstand zonder wrijving op de drukvlakken doet zich als een nieuwe materiaalkarakteristiek voor.

De vraag werd opgeworpen of het beter is de drukweerstand met kubussen dan wel met cylinders te bepalen. Gehler concludeert ten voordeele der eerste: omdat bijv. bij aanname der theorie van Mohr de drukweerstand dan even zoo groot is als de drukweerstand door buiging.

Met vrij hooge cylinders daarentegen kan men in het midden nauwkeurige vormveranderingsmetingen uitvoeren omdat de invloed der locale drukspanningen slechts bij de uiteinden beperkt blijft.

Er moeten nog meerdere proeven worden uitgevoerd om definitief te besluiten welke vorm der proefblokken te verkiezen is.

De genomen proeven bewijzen volgens Gehler dat de nieuwe Duitsche betonvoorschriften voldoende zekerheid geven en het materiaal goed benutten.

Pol. Weekbl.

DIE FORM 1929 HEFT 1. Een kort artikel over kerkhoven, waarover in ons land nog te weinig gedacht wordt, nemen we hierbij over:

We hebben reeds meer in ons tijdschrift over de vormgeving der kerkhoven gesproken. We komen er nu nog eens op terug, daar we een paar afbeeldingen ontvingen die ten opzichte van dit vraagstuk zeer belangrijk zijn.

Het kerkhof der Hernhutter broedergemeente te Königsfeld in 't Badensche Zwarte woud kent geen accentueering van een enkel graf, maar bestaat uit volmaakt gelijkwaardige grafzerken, die in strenge regelmaat in rijen zijn gelegd en een weinig schuin zijn gesteld naar den weg die midden er door voert. Nadrukkelijker kan de gelijkheid der menschen voor den dood niet worden gedemonstreerd. Hier heerscht echter geen aesthetische wet, doch een godsdienstige gedachte. De kerkhofaanleg spruit voort uit den geest van de Hernhutters, hij is niet voorgeschreven. De indruk dien het kerkhof maakt

Nog kan de groote lijn niet getrokken worden, nog zijn wij in het nabije Heden en komt de bitterheid der laatste jaren onze stem verstikken. Wij zien nog tezeer uw laatsten zwaren strijd, uw tegenslag en ziekte, uw plannen om opnieuw een taak te aanvaarden; aldus uw neerzinkend leven vervullend met daden, die geen daden zijn. Wij zien u nog afscheid nemen van uw vliedende energie en in dit machteloos aanschouwen woelt nog de bitterheid in ons gemoed tegen de Gemeenschap, die vrij schuldig noemen.

Maar nu zij alles rust en stilte .... want wij zagen in uw lijden ook het schoon verglijden naar de oneindigheid waarin gij nu zijt opgegaan. Daarom, bezinkt zij warrelende gedachten om een doodessponde! Grootere lijnen hebt gij zelf getrokken, breedere banen zelf begaan. Laat uw strijd dan maar vergaan, en als uw lijden is geëffend, zal overblijven het beeld van Hem, dien wij Groot zullen zien en dankend gedenken. Vrees niet dat wij u zullen vergeten ...., al zullen de détails maar al te snel verdoezelen. Het beeld van de onverwoestbare energie en algeheele overgave, dat heel uw leven heeft gedragen kan niet vergaan. Niet in het sterk omlijnen van een aesthetische overtuiging lag uw kracht, niet het synthetisch opbouwen van vernieuwde en nieuwe waarden was het wezen van uw arbeid ...., veeleer waart gij de praallievende romantist, edelsmid van de schoonste verzen, menner van duizende gebaren en toch beheerscht Acteur ineen! Gij waart de nederigste in uw bedrijf, handwerker in uw vak en toch Regisseur en Leider tevens! Gij waart wellusteling der klanken, overweldiger der vormen en toch Meester eener edele taal! Gij kendet de ontroeringen der schoonheid, de verrassingen uit de wonderwereld, de weerspiegelingen van het gemoed, de metamorphose van het karakter, de schijn in werkelijkheid en de werkelijkheid in den schijn.

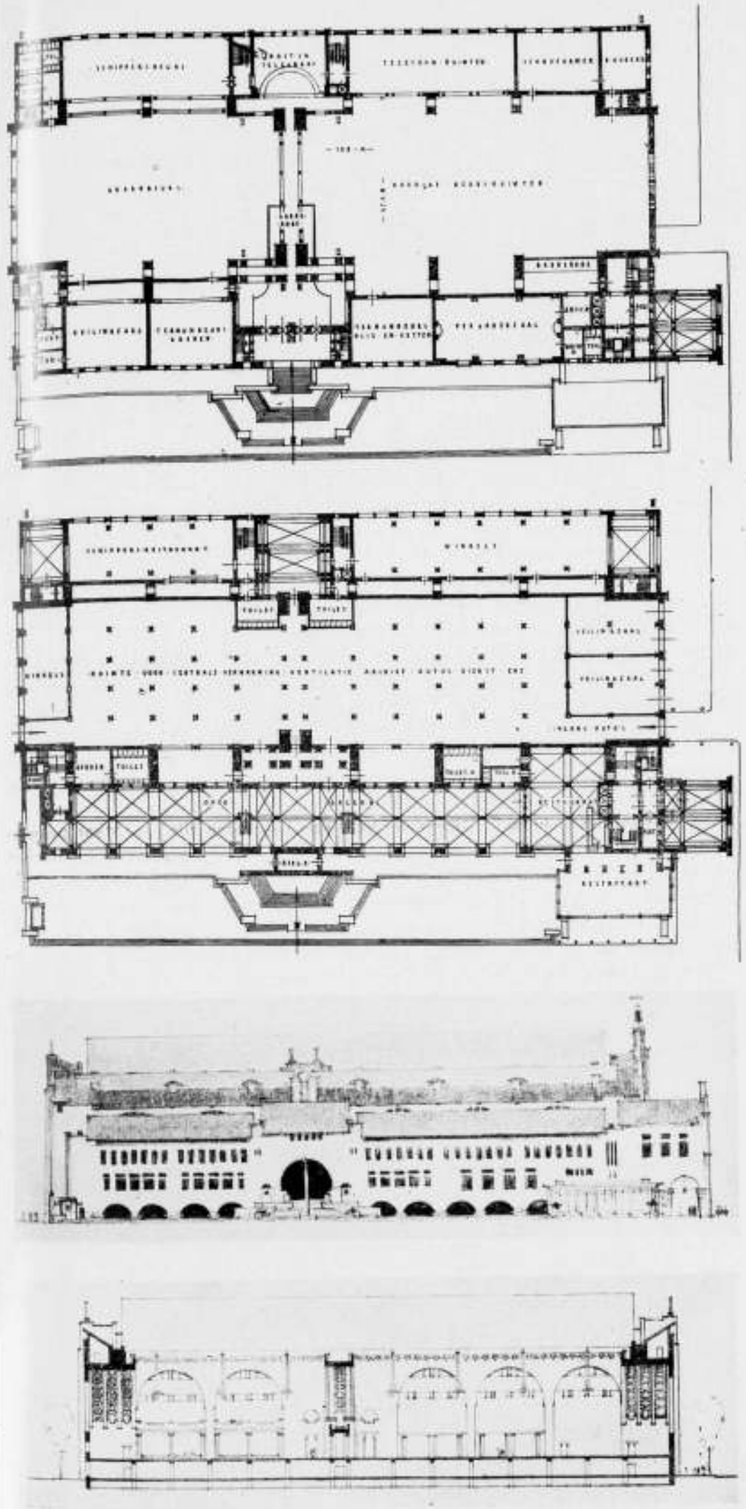
Dáár ligt het geheim van uw groote taak, want hoe kan men zoo ver van de Architectuur verwijderd zijn en haar toch zoo toebehooren, hoe kan men zoo weinig de muziek verstaan en haar toch zoo verwant zijn, hoe zoo snel leven en toch zoo blijvend zijn? Omdat uw wegen de wegen waren waarop de kunsten alle gaan, gezamenlijk, in strijd, in harmonie .... Hoe menigmaal hebben wij het woord tot u gericht soms hevig en in strijd en hoe uw wederwoord ontvangen, hoe menigmaal uw blik gevoeld, vereerd, getrotseerd zelfs, om door uw harde woorden veelal in ontzag te wijken.

Hard en koud, bruut bijna .... soms vol haat kon uw wezen zijn .... Maar bovenal stond bij u de Liefde, want al uw daden waren niet op uzelf gericht, maar op wat uw genegenheid verworven had en gij in uw geweldige kracht aanbadt: „Het Theater". De liefde voor het Tooneel dat al uw daden droeg, vereeren wij. Uw Overgave was uw benijdbaar Bezit. Gij waart Idealist in Uwe wereld, in Onze wereld als wij haar schoonen schijn eens zullen aanvaarden.

Nu zijt gij ineengestort, omdat gij uw hartstochtelijke liefde hebt uitgeleefd, uw spanningen hebt gedragen tot boven het menschelijke. Nu is uw strijd gestreden! Maar gij blijft in uw schoon geweld voor ons staan en wie het Theater bemint als gij, weent niet om uw verlies, maar ziet in de verheffing van de Tooneelspeelkunst in Nederland de blijvende uitstraling van uw wezen, de blijvende waarde die ons niet bedrogen heeft noch verlaten zal. Moge uit uw stof nieuwe kracht ontspruiten, nieuwe energie opstijgen en nieuwe schoonheid bloeien gaan.

TOELICHTING BIJ HET ONTWERP MOTTO: „GLAS". ARCH. PROF. IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE. „Voor alles," aldus ontwerper „moet het verkeersvraagstuk in de omgeving van het Calandplein onder de oogen worden gezien." Rotatieverkeer is hier zeer goed door te voeren. Het bezwaar van de as-verspringing Binnenweg—Hogendorpplein ware grootendeels te verhelpen door verbreeding van den Binnenweg door onteigening aan de Noordzijde daarvan. Ontwerper meent dat de gedachte om een nieuwe oever-verbinding in het verlengde van den Schiedamsche Singel te vinden, meer en meer haar vervulling schijnt te naderen. Dat zou voor den Coolsingel, die thans te kort is tegenover haar breedte, een groot aesthetisch voordeel beteekenen. Niet de Blaak, maar de Schiedamschesingel zou het natuurlijk vervolg van den Coolsingel worden. Ontwerper meent bovendien dat de voorbouw van het Ziekenhuis zal moeten verdwijnen om plaats te maken voor een gebouw (al of niet tot het Ziekenhuis behoorend) in het gevelwandvlak van den Coolsingel.

In de plaatsing van 3 geïsoleerde openbare bouwwerken naast elkaar, ligt een conflict. Het was er inzender om te doen dit conflict op te heffen; situatie en groepeering zijn uit deze overweging ontstaan, de sterk gerekte vorm, de volkomen

ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCH. PROF. Ir. M. J. GRANPRE MOLIERE.
PLAN BEGANE GROND EN HOOFDVERDIEPING. GEVEL EN DOORSNEDE.

SITUATIE. ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM.
ARCH. PROF. Ir. M. J. GRANDPRÉ MOLIERE.

is zeer groot, het ligt midden in 't bosch, en grenst aan een zijde aan een weide complex, waarover men een prachtig uitzicht over de boschen heeft. Het wordt slechts door wat dennentakken omsloten en een eenvoudig klassiek portaal, zonder hek, duidt den ingang en den uitgang aan. Want de boschweg voert door het kerkhof, zoodat iedere voetganger gedwongen is door het kerkhof te gaan. Niet een enkele grafsteen, doch de heerlijke ligging van het geheele kerkhof in het bosch en de werking der geheel gelijke rijen grafsteenen maken een diepen indruk.

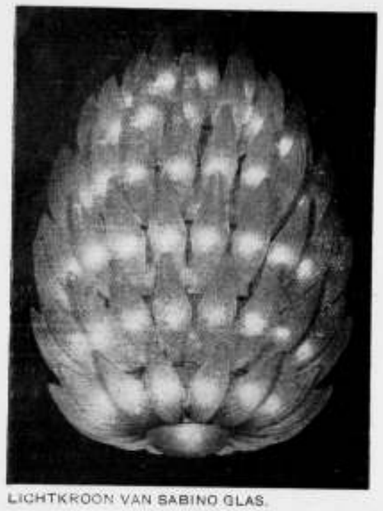
Een ander voorbeeld van een kerkhof met gelijkwaardige grafsteenen is het Jodenkerkhof te Amsterdam dat ook ten sterkste de eenheid van die gemeenschap tot uitdrukking brengt.

Daarnaast geven we een paar afbeeldingen van het vak J. van het hoofdkerkhof te Frankfort a. d. M., waar uit blijkt hoe formalistisch men hier te werk is gegaan, en wat bouwwerken daar ontstonden toen men met opzet de vormen gewelddadig ging veranderen om interessante kubische plastiek te maken. Hier is kunstmatig een kunstzinnige samenstelling nagejaagd, waarvan we niet het recht erkennen dat ze zich vergelijkt met een kerkhof als dat van de Hernhutters of de Joden in Amsterdam. Een hervorming van de kerkhoven, die zoo ver wil gaan dat zij den vorm der grafsteenen en haar opbouw dicteert, moet mislukken, daar een religieuze gedachte daaraan ontbreekt: alleen daaruit kan iets ontstaan dat gelijkt op de beide genoemde voorbeelden. Fr.

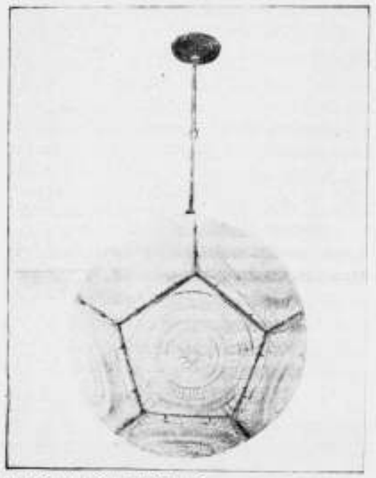
VERF VOOR IJZERBOUW. — Reeds verschillende malen is hier de aandacht gevestigd op de in Duitschland in gang zijnde onderzoekingen betreffende de eigenschappen van verf. Deze zijn thans zoover gevorderd, dat de Duitsche Reichsbahn er toe over kan gaan, haar voorschriften betreffende levering en gebruik van verfstoffen voor den ijzerbouw te herzien. Wij vinden deze nieuwe voorschriften uitvoerig besproken in de „Bautechnik" 1928, No. 33 en 35.

In de eerste plaats blijkt, dat men er toe over is gegaan, de te leveren verfstoffen en kleuren nauwkeuriger dan voorheen te preciseeren, zoodat thans slechts een beperkt aantal mengsels voor verschillende soorten werk in aanmerking komen. Als grondverf is uitsluitend loodmenie toegelaten, als dekverf komen twee groepen, nl. weervaste en rookvaste verven in aanmerking: waarbij de laatste bedoeld zijn voor ijzerwerk, dat gedurende het verven reeds aan rookgassen is blootgesteld. Deze moeten daarom sneldrogend zijn, wat bereikt wordt door het toevoegen van houtolie.

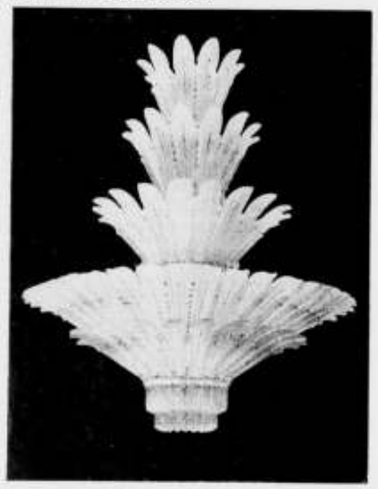
De samenstellingen der verven zijn nauwkeurig opgegeven, evenals de kleuren, waarvoor in de voorschriften een kleurenkaart aanwezig is.

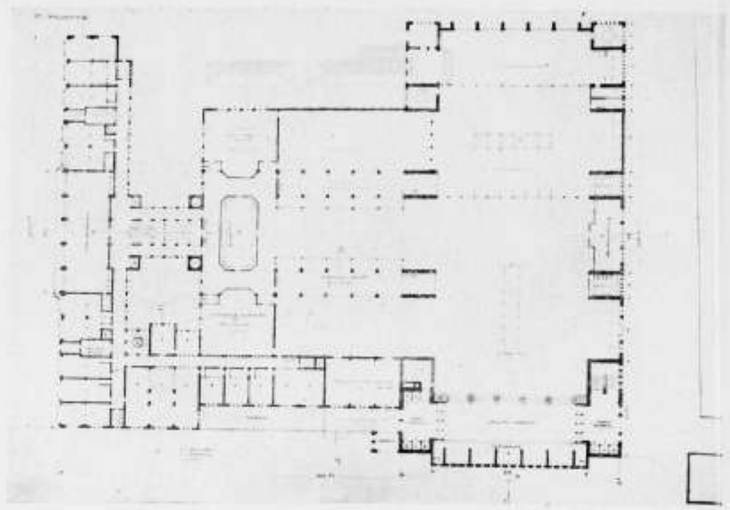
LICHTKROON VAN SABINO GLAS.

LAMP VAN SABINO GLAS.

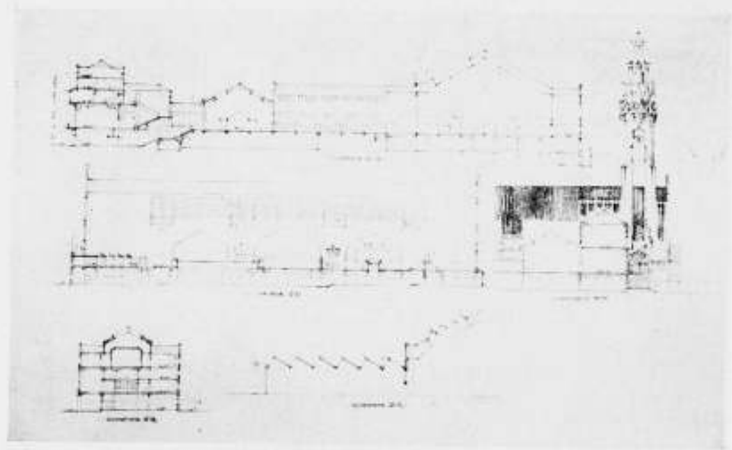
LICHTKROON VAN SABINO GLAS.

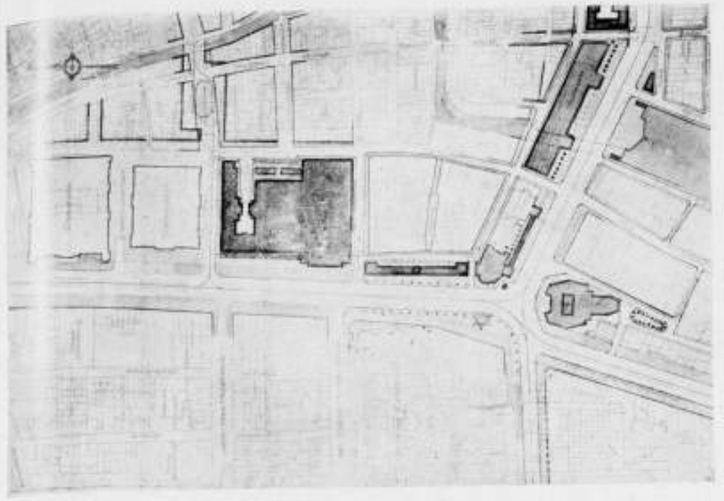
PLATTEGROND ONTWERP BEURS ROTTERDAM. ARCHITECT W. KROMHOUT Czn. B.N.A.

vlakke gevel, het afwijzen van de symmetrie houden daarmede verband. Terzijde van het gebouw is gerekend op een standplaats voor auto's, aan de achterzijde voor auto's en auto-omnibussen.

Ontwerper heeft gemeend de eigenaardigheid van het beursbedrijf, dat zich bij voorkeur ook naar buiten voortzet, te moeten bevorderen door het aanbrengen van terras, voorgalerij en portieken. Ook zijn hoofdtrap en vestibule in de open lucht ontworpen. De galerij en de portieken doen als rijwielbergplaatsen dienst. Een reeks revolvingdeuren is feitelijk het eenige wat straat en beurszaal scheidt. Alle beursruimten zijn, met uitzondering van de Schippersbeurs, in één zaal ondergebracht, de ruimte is alleen doorbroken door een brug in twee verdiepingen, en afgedekt door één ondoorbroken glasvelum. Het karakter van de zaal wordt voornamelijk bepaald door de tegenstelling van diepe, massale arcaden, met zware schaduwen en het vlakke glasvelum. De uitvoering is geheel gedacht in zeer sober metselwerk. Door de groote schaal der arcaden worden alle onderdeelen als galerijen, onderscheidene opstallen, e.d. volkomen ondergeschikt. Er is naar gezocht om de afmetingen en het karakter van de zaal naar buiten uit te drukken. Behalve in de zijgevels zal ze ook in de balustrade zichtbaar zijn, zoowel vanuit de Zandstraat als vanaf beide trottoirs van den Coolsingel; bovendien is het glazen dak vanaf het westertrottoir van den Coolsingel voor een belangrijk gedeelte te zien. Van alle standpunten zal dan wel de zaal het overheerschend motief zijn. Wanneer men van

DOORSNEDE-SCHETSEN. ONTWERP BEURS R'DAM. ARCHITECT W. KROMHOUT Czn. B.N.A.

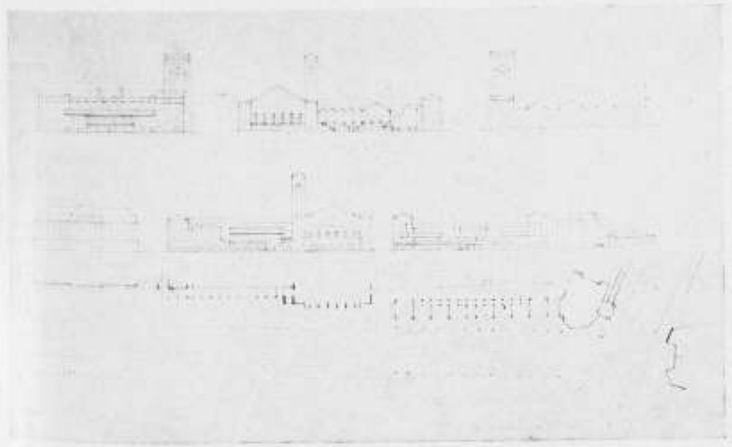
SITUATIE. ONTWERP BEURS ROTTERDAM. ARCHITECT W. KROMHOUT Czn. B.N.A.

de rivier komend over den Schiedamschesingel nadert, zal men het gebouw met één blik kunnen overzien.

TOELICHTING BIJ HET ONTWERP MOTTO: RONDOM EEN TAPIJT. ARCH. W. KROMHOUT Czn. B.N.A. Ontwerper heeft zich wat de situatie aangaat hoofdzakelijk geconcentreerd op het Coolsingel en Blaakgedeelte. Zijn beginsel daarbij is drieledig: 1 . het scheppen van een doorgaand verkeer Coolsingel—Gedempte Blaak, 2 . het scheppen van rendabele nieuwe winkelstraten aan de Noordzijde van de Blaak en als voortzetting daarvan een dito langs de Coolvest, 3 . het architectonisch maskeeren van het complex tusschen St. Laurensstraat en het Hogendorpplein. Tegenover de nieuwe winkelstraat, welke langs de Passage-monding loopt, heeft spreker een der hoofdingangen van de beurs ontworpen.

De architectonische afsluiting van den Coolsingel denkt ontwerper zich links door een nieuw annex van het Boymans Museum (met een verbindingsgang daarmede verbonden), rechts door het verplaatste Calandmonument en au fond het nieuwe Hotel. [1]) Ontwerper heeft de Blaak gedempt, maar getracht de onvergelijkelijke schoonheid van de Leuvehaven, meer direct te doen spreken en tot haar recht te laten komen. Tegenover de Leuvehaven een groot gebouw (Nieuw Gerzon?) en een afsluitmuur met zitbanken.

[1]) Dit Hotel wordt niet meer gebouwd. Op de plaats daarvan komt het nieuwe gebouw van de „Bijenkorf". Red.

GEVELSCHETSEN, ONTWERP BEURS R'DAM. ARCHITECT W. KROMHOUT Czn. B.N.A.

FRAGMENT KERKHOF TE FRANKFURT.

KERKHOF VAN DE HERNHUTTERS TE KÖNIGSFELD.

De voorschriften behandelen voorts monstertrekking, uitvoering, onderhoud en gunning van verfwerk.

Enkele bijzonderheden mogen hier nog nader worden aangestipt. Zoo moeten alle verfstoffen strijkklaar (bij 20° C.) worden geleverd, wat vooral voor loodmenie hygiënische voordeelen heeft. De aangemaakte verfstoffen mogen geen onoplosbaar bezinksel geven (voor loodmenie geldt deze bepaling slechts gedurende de eerste twee maanden). Verder is de maalfijnheid voorgeschreven; alles moet gaan door de 6400 mazen zeef. Voor de bovenste deklaag is gebruik van standolie voorgeschreven.

(Pol. Techn. Wbd.).

NIEUWE DRAADNAGELVORM. De Amerikanen hebben een nieuwen vorm bedacht voor draadnagels. Een gewone draadnagel doet het hout gemakkelijk scheuren en daarom fabriceeren zij thans draadnagels met een lange driekante punt, die volgens hen de houtvezel niet op zij dringt maar afsnijdt. De nieuwe draadnagel moet beter houden dan de tot nog toe gebruikelijke. (Vraag en Aanbod).

UITSLAG PRIJSVRAAG L. O. V. Voor een huiseetkamerameublement Motto M. G. W. eerste prijs ad f 150.— den heer G. van Bueren, Zeist.

Dito tweede prijs ad f 100.— motto Miss den heer B. J. van Belt, Voorburg.

Voor de zitkamer werd de eerste prijs niet toegekend.

Wel werd het ontwerp zitkamerameublement eveneens onder motto Miss van genoemden heer B. J. van Pelt met den 2en prijs bekroond.

De Jury: G. Pelt J.J.zn., A. P. Smits, J. A. Muntendam, W. P. de Koo, W. Berends.

FRAGMENT V. H. KERKHOF TE FRANKFURT.

DE GEESTELIJKE WAARDE VAN HET GOEDE AMBACHT. Rede van Prof. R. N. Roland Holst.

Op uitnoodiging van de litteraire faculteit van Leidsche studenten, heeft Prof. R. N. Roland Holst hoogleeraar-directeur der Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, gisteravond in het klein-auditorium der Leidsche Universiteit gesproken over: de geestelijke waarde van het goede ambacht.

Spreker ving zijn lezing aan met het noemen van de volgende grondbeginselen, waarop het ambacht moet steunen, wil het geestelijke waarde bezitten: 1°. de volledige kennis van aard, mogelijkheden en beperkingen van het materiaal, met daarnaast den wil van den ambachtsman, het materiaal tot zijn recht te doen komen, en het geen geweld aan te doen;

2°. volledige kennis van het doel, waartoe datgene wat vervaardigd wordt moet dienen; daarnaast den wil, dit doel tot volle uitdrukking te brengen.

De eerste eisch bepaalt de moreele houding tot den geest. Slaagt de ambachtsman er in, deze twee eischen te verwezenlijken, dan krijgt, dank zij het werk van zijn handen, de stof deel aan den geest, en de geest krijgt in het tot stand gekomene tastbare werkelijkheid.

De erkenning van stof en doel vormen de sterke basis van ieder ambacht.

Dit lijkt, zoo vervolgde spr., aldus geformuleerd, van zelf sprekend. De geschiedenis der laatste eeuwen toont echter aan, dat het verval der ambachten samen gaat met het wegvallen van dit beginsel, waardoor ook het ambacht zijn geestelijke beteekenis volkomen verloor.

De hand, die vormt en de geest, die denkt, moeten in het ambacht één zijn. Wanneer zij niet vereend zijn — de geschiedenis bewijst dit — wordt de geest hoogmoedig en dwaalt van de werkelijkheid weg, en de hand verliest haar bezieling en gaat onder in beuzelarijen.

In de XIXe eeuw vooral wordt de ontwerper de tusschenpersoon tusschen doel en stof. Tot hun beider schade en schande. Wat gebouwd, gesmeed, getimmerd, geweven, gedreven, gebeiteld of gesneden moet worden, wordt nu ontworpen, dat wil zeggen: geteekend.

De ambachten zijn aan al dit geteeken te gronde gegaan.

De ontwerper stelde zich wel den strijd tusschen geest en stof voor, maar hij streed zelf niet. Al teekenend verloor hij het werkelijk begrip van het doel en van de materie. In plaats daarvan ontstond bij hem de zucht naar schoonheid, die, beleden als een op zich zelf staand begrip, het ambacht rechtstreeks naar de karakterloosheid voerde.

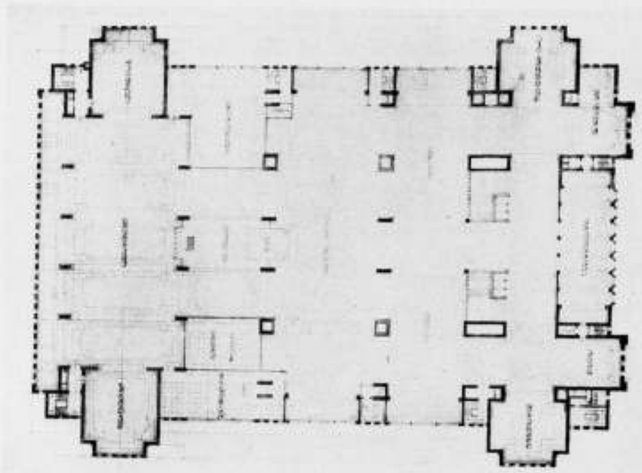
Schoonheid moge vaak het gevolg zijn van het juist verwerken van de eischen, door doel en stof gesteld, zij verliest haar inhoud en wordt leeg, zoodra zij het verband met de werkelijkheid verliest.

Van ieder der vele prachtige ambachten zou dit proces van verwording door treffende voorbeelden te bewijzen zijn, aldus spr., maar hij wilde zich dezen avond ertoe bepalen, dit proces aan te toonen, zooals het zich in de glasschilderkunst voltrok.

Met vele lichtbeelden liet spr. voorbeelden zien uit den grooten tijd der glasschilderkunst, toen geest en hand en de erkenning van doel tot stof innig verbonden waren. Daarna toonde hij aan, hoe ook in deze kunst de ontwerper aan dit ambacht zijn geestelijke waarde had ontnomen.

Ten slotte memoreerde hij, hoeveel inspanning het kost, de ware opvattingen weer in alle ambachten door te voeren. Want al verandert de tijd aan de methoden van toepassing, aldus besloot spr., zoo blijft het grondbeginsel toch onaangetast.

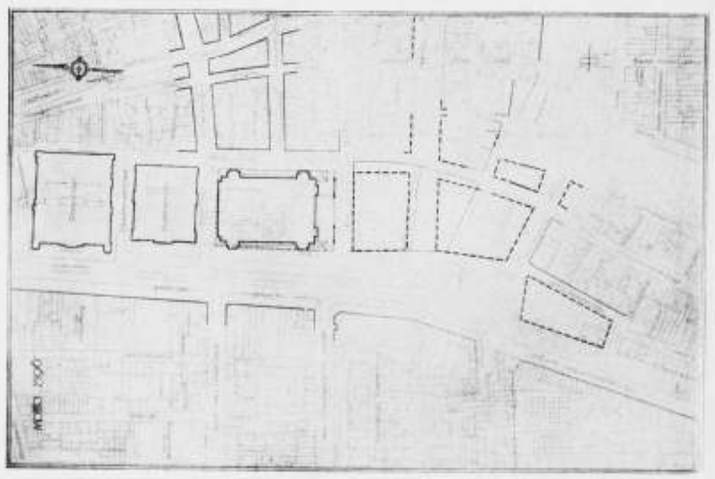
(N. R. Ct.)

PLATTEGROND ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCH. MEISCHKE EN SCHMIDT B.N.A.

De hoofdingangen van het Beursgebouw zijn aan den Coolsingel. De Schippersbeurs heeft een afzonderlijke ingang aan de Oostzijde. Op den beganegrond liggen het groote Café-restaurant en het Schippers-restaurant onder de groote Beurszaal, gevat tusschen Coolsingel, St. Laurensstraat en Roode Zand. Langs Coolsingel en Hofstraat zijn winkels gedacht. Die langs den Coolsingel voorafgegaan door een winkelgalerij. De verlichting geschiedt vanuit de straten en door de groote lichtsleuven. Voorts bevat de beganegrondverdieping 3 veilingzalen met opslagruimten, centrale verwarmingsruimte, een werkplaats, een ruimte voor het register, fietsenbewaarplaats, standplaatsen voor auto's.

Bij de plaatsbepaling der groote beurszaal heeft ontwerper hoofdzakelijk rekening gehouden met den gestelden eisch om één overzichtelijke ruimte te maken en met dien van licht uit het Noorden voor de graanbeurs. Deze laatste bestaat in dit plan uit 2 gedeelten, een algemeene graanbeurs aan de Oostzijde van de groote Hall en een gedeelte voor het eigenlijke monsteronderzoek aan de Noordzijde van de andere afdeeling. De verlichting van de groote Hall geschiedt door één glasvlak aan de Noordzijde van de kap, het overige beursgedeelte door sheddaken. Ontwerper acht ook overkapping der ruimte mogelijk met ononderbroken lichtvoortzetting vanaf

SITUATIE ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCH. MEISCHKE EN SCHMIDT B.N.A.

PERSPECTIEF ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCH. MEISCHKE EN SCHMIDT B.N.A.

de sheddaken tot de groote trap van 30° helling, derhalve zonder de open afscheiding, welke thans op de teekening voorkomt.

De kantoren beslaan de geheele Hofstraat (na aftrek van de groote vergaderzaal) en een gedeelte van den Coolsingel.

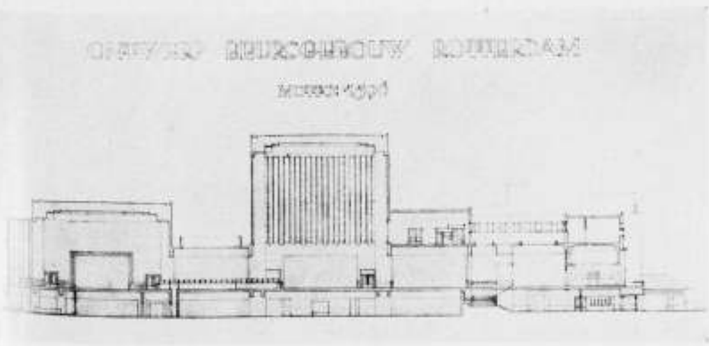
Ter toelichting van zijn schetsplannen, die 3 torentypen bevatten, schrijft ontwerper: Het aspect in de richting Noord-Zuid van den Coolsingel speelt een rol in het bepalen van de architectuur-mogelijkheden. Dit legde den klemtoon op den hoofdingang met kloktoren in de as der winkelgalerij. Voor dezen kloktoren maakte ontwerper 3 typen. Bij deze typen is aan het beginsel van een open toren vastgehouden, den a-jour toren die nergens voor dient dan om de klok zichtbaar te bevatten.

Daar geen perspectief gevraagd was en ontwerper geen gelegenheid had diverse perspectieven voor zich zelf te maken om daaruit tot den z.i. meest geschikten torenvorm, in samenhang en massa-tegenstelling met de overige partijen te concludeeren, heeft ontwerper gemeend deze studie voor eventueel later te mogen reserveeren. In 't algemeen is in de architectuur er naar gestreefd, de groote beurszaal tot uitdrukking te brengen.

TOELICHTING BIJ HET ONTWERP MOTTO: 1596. ARCHITECTEN MEISCHKE EN SCHMIDT.

Ligging. Het gebouw is geheel ontworpen binnen het op de situatieteekening aangegeven terrein en is geplaatst ongeveer in de rooilijn van Postkantoor en Gymnasium.

Wijzigingen in het stadsplan zijn niet als noodzakelijk aangegeven. Ongetwijfeld zal in de omgeving van museum Boymans in de toekomst wijziging noodzakelijk zijn. Het voor de beurs aangegeven terrein echter wordt wel in sterke mate beheerscht

DOORSNEDE ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCH. MEISCHKE EN SCHMIDT B.N.A.

DEMPING VIJZELGRACHT TE AMSTERDAM.

Het gemeenteraadslid de heer G. van den Bergh heeft een uitvoerige memorie aan den raad gezonden, terzake van de demping der Vijzelgracht. Het Handelsblad ontleent hieraan dat ook de schrijver van oordeel is, dat de oplossing van het Vijzelgracht-probleem slechts zal mogen worden gezocht in verband met de algemeene verbetering der verkeerswegen in de binnenstad.

De heer Van den Bergh is van oordeel, dat een goede oplossing met behoud van het water zelfs op verschillende manieren te verkrijgen is. Een viertal „gedachten" tot oplossing van het vraagstuk mèt behoud van het water zet de schrijver dan nader uiteen.

Het komt den schrijver voor, dat het alternatief, van B. en W. (óf de gracht naar het Westen verleggen, óf de bebouwing aan de Oostzijde achteruitbrengen) te eenen male onjuist is. Zijns inziens kan een zeer behoorlijke toestand, (en zelfs op minstens twee verschillende manieren) worden verkregen, zonder verlegging van de gracht en zonder eenige verandering in de bebouwing.

Wordt het hier ontwikkelde denkbeeld aanvaard, dan ontstaat de volgende toestand: de stille zijde blijft geheel ongewijzigd; de gracht, met uitzondering van de genoemde geringe overkluizingen, blijft eveneens onveranderd behouden; de drukke zijde kan echter een zeer belangrijke verbetering ondergaan, die de verkeersmoeilijkheden op, naar schrijver meent, voldoende wijze oplost."

„Wat het tweede plan betreft, ook hierbij wordt de gracht niet vergraven. Het kenmerkende van dit plan is, dat hierbij, met uitzondering van de tram, het één-richtingsverkeer wordt ingevoerd. De brug bij de Prinsengracht moet in verband hiermee zeer breed worden genomen. Het feit, dat de stille zijde van de Vijzelgracht ietwat lager is gelegen, behoeft, naar schrijver van deskundige zijde is verzekerd, geen bezwaar op te leveren. Bij de Lijnbaansgracht zijn twee bruggen ontworpen."

„Het derde plan brengt de vergraving van de Vijzelgracht in Westelijke richting. De stille zijde wordt hier in verband met haar zeer geringe beteekenis voor het verkeer tot een kade van ongeveer 6 m breed teruggebracht. Aan de drukke zijde blijft dan ruim 19 m beschikbaar, indien de gracht op de bestaande breedte van ongeveer 10 m gehandhaafd blijft. Een rijweg van 14 m breed is dan zeer wel mogelijk."

„Het vierde plan brengt de meest ingrijpende veranderingen. Het noordelijke deel van de Vijzelgracht blijft hier onveranderd behouden, met uitzondering van den inspringenden hoek bij de Prinsengracht. Het zuidelijk deel van de Vijzelgracht evenwel wordt in oostelijke richting verlegd gedacht, zoodat dit nauwkeurig in de as van de Ferdinand Bolstraat komt te liggen. Aan de Oostzijde zou dus een gedeeltelijke onteigening noodzakelijk zijn. Ook aan het zuidelijk deel van de Westzijde is deze gewenscht, waarbij dan eenig bouwterrein zou worden gewonnen. Volledig éénrichtingsverkeer zou moeten worden ingevoerd, en over Prinsengracht en Lijnbaansgracht zouden zeer breede bruggen moeten worden geslagen."

Eindelijk deelt schrijver mede, dat hij niet beschikt

over de noodige gegevens om tot een kostenberekening van deze plannen te komen.
De schrijver doet deze vier „gedachten" van teekeningen vergezeld gaan.
Voorts heeft de architect Jan Schouten een adres aan den Raad gezonden naar aanleiding van het voorstel van B. en W. tot demping van de Vijzelgracht.
Naar zijn meening is demping niet noodig, indien ook de Westelijke oever van die gracht voor tram- en autoverkeer geschikt wordt gemaakt. Ter bereiking van dat doel is het noodig over de Prinsengracht een brug te slaan, en verder de Broodfabriek en de H.B.S. te amoveeren zooals dat trouwens ook bij de dempingsplannen voorgesteld wordt. De Westelijke oever moet verbreed worden tot op een breedte van 12 meter, waartegenover de Oostelijke oever tot die breedte versmald kan worden. Na deze veranderingen blijft een grachtbreedte van 12 meter over of wel 2 meter méér dan de tegenwoordige breedte.
Op deze wijze wordt het verkeer volkomen bevredigd met behoud van het stadskarakter. Adressant heeft behalve tegen de demping als zoodanig ook nog bezwaar tegen de wijze waarop men het verschil in hoogte tusschen de beide oevers wil elimineeren. Dit zou geschieden door een talud waarvan de zijde naar het Westen gekeerd is, en welk talud zich geheel onder zware boomen zal bevinden. Onder die ongunstige omstandigheden heeft het gazon geen enkele levenskans en het zal daarmede gaan als met het gazon op het voorgedeelte van den Overtoom, dat meestal een vaal modderig aanzien heeft en dan ook zal worden verwijderd.
Na deze mislukte proef op den Overtoom is geen reden hetzelfde onder nog slechter omstandigheden te probeeren met de Vijzelgracht.
Het raadslid Dr. F. M. Wibaut heeft in de op den 23en Januari geopende vergadering van den Raad de volgende motie van orde ingediend naar aanleiding van het op de agenda staande voorstel van B. en W. inzake demping van de Vijzelgracht:
De Raad, van oordeel:
dat het wenschelijk is tot ingrijpende verbetering van verkeerswegen in de binnenstad niet over te gaan, eer over een algemeen plan voor verkeerswegen, in den geheelen omvang en in onderlingen samenhang voor de geheele stad, door den Raad een beslissing zal zijn genomen;
Overwegende dat de erkenning van deze wenschelijkheid medebrengt, dat in afwachting van zulk een door B. en W. bij den Raad in te dienen algemeen verkeersplan aan elke aan te brengen verkeersverbetering de eisch moet worden gesteld, dat deze strikt beperkt blijve tot het volstrekt onvermijdelijke;
van oordeel, dat het voorstel van B. en W. betreffende demping van de Vijzelgracht enz. aan dezen eisch niet voldoet;
besluit, de behandeling van dit voorstel aan te houden tot de Raad ten opzichte van een algemeen plan als bovenvermeld een beslissing zal hebben genomen.
De behandeling van deze motie en de stemming daarover is veertien dagen uitgesteld. De uitslag moet dus worden afgewacht.

EINDHOVEN GAAT EEN NIEUW STADHUIS BOUWEN.

De Gemeenteraad van Eindhoven heeft in principe besloten tot den bouw van een nieuw stadhuis, dat op de plaats zal komen, waar vroeger het oude stadhuis was gevestigd. (C.B.B.B.)

door de twee nieuwe monumentale gebouwen aan den Coolsingel, doch is niet meer dan in de verte betrokken bij een eventueele doorbraak Binnenweg—Blaak.
Dit doorbraakplan zal een belangrijk onderdeel moeten uitmaken van een plan van stadsverbetering, een afzonderlijke studie, waartoe zouden noodig zijn vele belangrijke gegevens, elk voor zich voor deze studie van veel ingrijpender belang dan de uitwendige afmetingen van het beursgebouw aan den Coolsingel.
Onder deze omstandigheden is het gebouw eenvoudig geplaatst tusschen Postkantoor en Gymnasium, met dien verstande evenwel dat ruimte is gelaten voor een voorplein aan de Zuidzijde, alwaar de beursbezoekers zich kunnen verzamelen zonder het verkeer te hinderen. Overigens is geheel secundair met stippellijnen op de situatie, schaal 1 : 1250, aangegeven hoe wellicht een belangrijke verkeersverbetering door de oude stad in de richting Oost-West zou kunnen tot stand komen, zonder aantasting van vitale stadsdeelen als Blaak en Nieuwehaven. Bij het al of niet volgen ook van dit niet nieuwe denkbeeld is evenwel het geprojecteerd beursplan slechts zeer zijdelings betrokken.

Toegangen tot de Beurs. Waar zoowel de Coolsingel als de nieuwe verkeersweg naar de Jonker Fransstraat van niet te onderschatten waarde zijn voor de plaatsing van de in het programma gevraagde winkels en waar ook verlangd werd een gebouw dat 's avonds aan den Coolsingel licht uitstraalt was mede om deze redenen de Zuidzijde van het terrein voor een uiteraard breeden hoofdingang aangewezen.
Neveningangen voor de groote beurs als voor de graanbeurs zijn daarbij geprojecteerd aan de zijde van den Coolsingel en aan de zijde van de Zandstraat. Een van de laatste is gedacht onmiddellijk naast een groote beurs-garage, meer speciaal ten dienste van hen die per auto aankomen en vertrekken en geen chauffeur medebrengen.

Beganegrondplan. De indeeling van dit groote plan bracht eigenaardige moeilijkheden mede ten opzichte van een behoorlijke ontluchting der verschillende vertrekken. Aan deze moeilijkheid is getracht tegemoet te komen door aan de achterzijde der gevraagde winkels, restaurants, veilingzalen, enz. ventilatiegangen te ontwerpen, uitmondende eenerzijds op een met hekken af te sluiten dienstgang, anderzijds op naar boven opgetrokken luchtschachten. De groote beurs-garage kan afzonderlijk door twee ventilatieschachten worden ontlucht.
Het Beurs-Restaurant en het complex veilingzalen kan in verbinding staan met de groote vestibule. Daarnaast is het beurs-restaurant door een diensttrap verbonden met de groote vergaderzaal op de 1e verdieping. Ook het controlebureau staat door een diensttrap met de 1e verdieping in verbinding.
Plan 1e verdieping. Speciale zorg is aan deze verdieping besteed om het mogelijk te maken, dat de gevraagde ruimten bruikbaar zullen zijn als één groote hall, zoowel als voor de doeleinden voor elk in het programma beschreven.
De geprojecteerde breede toegangen tot verschillende lokalen zijn uiteraard, indien dit gewenscht wordt, tot kleinere afmetingen terug te brengen.
Voor een natuurlijke als voor een kunstmatige luchtcirculatie zijn ook hier de noodige luchtschachten aanwezig.
Buiten architectuur. De meer belangrijke ruimten zijn in sterk verticale lijnen naar buiten uitgedrukt, de meer ondergeschikte ruimten zijn horizontaal gehouden. Aan deze tegenstelling tusschen de verschillende ruimten dankt alzoo het gebouw voornamelijk zijn karakter.
De winkels zijn grootendeels als geheel bijkomstige ruimten tegen den voet van het gebouw geplaatst, om daaraan lijn en schaal te verleenen.
De achterzijden van de lange winkeldaken zijn gedacht in glas, zoo dat niet alleen meer van het daglicht kan worden geprofiteerd, doch dat tevens bij deze winkels het hinderlijke spiegelen der etalageramen niet behoeft voor te komen.
Bij de hall van de graanbeurs, die geheel van zonlicht moet gespeend blijven, valt het licht uitsluitend van de Noordzijde binnen en zijn alzoo drie zijden geheel gesloten gebleven.

Constructie. De hoofdconstructies van het gebouw zijn gedacht in gewapend beton, binnen en buiten gedeeltelijk te bekleeden met natuursteen, baksteen, tegels, enz., waarvan de soorten en kleuren nader zijn te overwegen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 9 FEBRUARI Nº 6

TOELICHTING BIJ HET ONTWERP MOTTO: X VOOR EEN BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT J. J. P. OUD.

De opzet is beheerscht door de noodzakelijkheid van twee groote verkeerswegen (een Noord-Zuid en een Oost-West-verbinding) aan de kruising waarvan ongeveer de Beurs zou komen te liggen, en door de gegeven groepeering van drie groote bouwwerken naast elkaar, waarvan de beide bestaande (Raadhuis en Postkantoor) als factoren van „blijvenden" aard in aanmerking te nemen zijn. Een breede Noord-Zuid en een breede Oost-West-boulevard zijn voor Rotterdam onontbeerlijk. Een voortreffelijke mogelijkheid daartoe is nog voorhanden: als tracé daarvoor heb ik in mijn project aangenomen voor het Noord-Zuid-verkeer en omgekeerd: de voortzetting van den Coolsingel naar beide zijden (via gedempte Schiedamsche Singel, eventueele brugverbinding, Parallelweg naar het Zuiden; aansluiting op den nieuwen Haagweg naar het Noorden); voor het Oost-West-verkeer en omgekeerd: de voortzetting van de Blaak naar beide zijden (— verdwijning van Gerzon, Oude Postkantoor, Beursstation, verplaatsing van Museum Boymans — via verbreede Oude Binnenweg, Rochussenstraat, Schiedamscheweg naar het Westen; via gedempte Nieuwe Haven naar het Oosten, d.w.z. richting Gouda en Bosch en Parkplan). Raadhuis, zoowel als Postkantoor zijn om hier misplaatste aesthetische redenen in zichzelf axiaal gegroepeord. De Coolsingel verlangt optisch, dat zijn bebouwing de stuwing van het verkeer dwingend insluit. Het „stoppende" van de axiale groepeering van Raadhuis en Postkantoor is opgeheven door de Beurs te ontwerpen als samenvattend element, waardoor voor het oog een „vloeiend" verloop van het gebouwencomplex ontstaat. De „Beurs" (met trap) is „aanzet", het Raadhuis — op grond van zijn moreele waarde en massaoverwicht — hoogtepunt, het Postkantoor neutrale wand. Het laatste is bereikt door het overheerschende gedeelte van de Beurs aan den Coolsingel van gelijke hoogte en in dezelfde rooilijn te houden als het front van het Postkantoor. Van de andere zijde komend is het bij de Beurs ontworpen hooger opgaand kantoorgebouw dominant.
Gedacht is in de toekomst een grootsche werking te verkrijgen door de Boulevardwanden gelijke hoogte en zooveel mogelijk gelijke bouwwijze te geven als het kantoorgebouw. Door voortzetting van de rooilijn van het kantoorgebouw naar de zijde van de Blaak rijt de Beurs zich dan als vanzelf in de bebouwing in.
Vóór het reeds genoemde gedeelte van de Beurs aan den Coolsingel zijn tot op verdiepingshoogte ruimten geprojecteerd, waarvoor voortdurende verandering van bestemming mogelijk is (ter gemakkelijker exploitatie): winkels, warenhuis, café e.d. Te rekenen is daarbij dat de bestemming steeds bij zal moeten dragen tot verlevendiging van het ter plaatse doode Coolsingelaspect (licht, licht-reclame's, enz.). Met dezelfde bedoeling bevindt zich op deze ruimten een groot café-terras: de Beurs geen representatief troetelkind, maar levend deel van het stadsbedrijf. Het constructiesysteem is gewapend beton: balken op pijlers, hart op hart 5 M. (= maat voor twee dubbel bezette schrijftafels). Tusschen deze pijlers is de binneninrichting voortdurend om te leggen, ook trappen, liften, enz., zonder dat dit wijziging van het uiterlijk aanzicht noodzakelijk maakt. Alle ruimten, ook de groote Beurszaal, zijn te vergrooten of te verkleinen; kantoorlokalen zijn links, rechts of aan weerszijden van gangen aan te brengen (overal gelijke ramen).
In plaats van één onpractisch „monumentaal" trappenhuis, zijn meerdere kleine trappen met paternosterliften aan de einden van de gangen aangebracht: deze trappen en liften liggen zooveel mogelijk bij Beurstoegangen en gaan door tot souterrain en dak.
De hoofdtoegang tot de Beurs mondt door een buitentrap, evenwijdig aan de verkeersrichting op den Coolsingel: zijdelings, buiten het verkeer, ontstaat daardoor meteen een pleintje tot oponthoud van vóór of na Beurstijd converseerende Beursgangers.
Vanaf dit pleintje voeren 3 roltrappen (grooter capaciteit dan liften!) in de Beurs. Ook de Kamer van Koophandel heeft hier haar ingang.
In de Beurszaal doet een rondloopende „licht-courant" mededeelingen (koersen, enz.). Verschillende aanwijzingen geschieden eveneens door licht-apparaten. Eén

ONTVANGEN BOEKWERKEN. Ten Hagen's Jaarboek voor de Bouwvakken 1928.
De N.V. Drukkerij Ten Hagen te 's-Gravenhage heeft met het uitgeven van dit Jaarboek, liever gezegd, dit adresboek, een nuttig boek verkrijgbaar gesteld. Zulke boeken zijn altijd noodig en daarom altijd welkom. De indeeling van de adreslijst waarin aannemers, architecten, bouwkundigen, handelaren in bouwmaterialen, benevens gegevens over organisaties, personalia aan de technische diensten zijn opgenomen, is overzichtelijk. De uitgeefster erkent dat het adresboek, hoewel volgens de laatste gegevens samengesteld, niet foutloos is. „Geen enkel adresboek is ooit foutloos" schrijft zij. Dit is de oorzaak dat men altijd naar een adresboek als redder in den nood grijpt, om het daarna mopperend te verwenschen. Dit is het noodlot van adresboeken en ik geloof niet dat dit adresboek aan dit lot ontkomt. Een steekproef, geen critische, maar één genomen in het praktische gebruik, gaf mij daarvan een bewijs. Maar de serieuze opzet wettigt het vertrouwen dat bij volgende édities het noodige zal worden bijgeschaafd. Het boek heeft zijn eigen lot in handen.

Berlin in Bildern. Aufnahmen von Saska Stone. Herausgegeben von Adolf Behne. Verlag Dr. Hans Epstein. Een zeer mooi platenboekje uit de serie Orbis Urbium. Deze 96 zeer fraaie foto's geven inderdaad een beeld. En dit is zeer moeilijk te bereiken voor een stad, die langzamerhand een complex van heterogene deelen wordt. Het is daarvoor niet alleen noodig met kennis van zaken de meest karakteristieke punten en gebouwen van zoo'n stad te zoeken, maar die kennis moet samen gaan met gevoel. Dit was in dit geval, te oordeelen naar het resultaat, zeker aanwezig. De heer Behne schreef een korte karakteristiek met enkele historische gegevens. J. P. M.

LANDELIJKE BOUWKUNST., door A. Bontenbal, gemeente-architect van Wassenaar.
Deel I. Kleine landhuisjes en andere eengezinswoningen.
N.V. Uitgeversmaatschappij „Kosmos", Amsterdam.
„Een portefeuille met 32 platen met perspectief-, „gevel- en detailteekeningen, plattegronden en „doorsneden"..... dit zegt het titelblad, ja — maar het gaat nog verder: balklagen met ingeschreven maten, houtzwaarten, detailteekeningen op groote schaal, met aanduiding van materialen en constructie. Makkelijk, niet? Jan de bouwer heeft het nu maar voor het uitzoeken. En dit is pas het begin: morgen komen de groote landhuizen aan de beurt, en dan de boerderijen, en de coöperatieve zuivelfabrieken, en de bloembollenschuren, en de veilinggebouwen.....
De auteur van dit boekwerk is ongetwijfeld met de allerbeste bedoelingen bezield geweest, maar ik

vraag mij heel ernstig af, of hij zich eigenlijk goed bewust is van wat hij met een dergelijke uitgave eigenlijk bereiken zal. Zijn collega's-architecten van dienst zijn? Hij zal zich dit moeilijk kunnen voorstellen; als hij werkelijk architect is, zal hij weten, dat een zoo-maar toevallig neergeteekend plannetje voor een huisje wel heel bijzondere kwaliteiten zal moeten hebben om voor een architect in de praktijk van waarde te kunnen zijn. Wij weten het toch allen tè goed, hoezeer een project pas zijn innerlijk leven ontvangt — gebouw wordt, geen papieren knutselwerkje — door het feit, dat het ontspruit aan een opdracht, d.i. aan het werkelijke leven zelf. Dat eerst het besef, dat het ernst is met zulk een stuk werk, den maker brengt tot de concentratie, die hem uit een opgave doet halen, wat erin zit. En ik heb in geen van die hier zoo zorgvuldig neergeteekende plannetjes meer kunnen vinden dan een op het eerste gezicht wel aangename, maar tenslotte toch vrij schematische oppervlakkigheid. Het leven is er verre van gebleven, en daarom zijn het dan ook niet meer dan studieontwerpjes, die niet verder dan de portefeuille van den ontwerper hadden mogen komen.

Wat wil de auteur er dan mee? Voorbeelden geven? Aan wie? Aan studeerenden? Het is moeilijk aan te nemen, tenzij hij nog niet doordrongen mocht zijn van het feit, dat als studie-object het allerbeste nauwelijks goed genoeg kan zijn.

Er blijft voor mij maar één kans over, en die duidde ik in het begin reeds aan: dat dit boek een bron van „inspiratie" zal worden voor de gretig grasduinende beunhazen, die op die manier misschien weer eens kans zien om een paar van hun plannetjes goedgekeurd te krijgen door die vervelende schoonheidscommissie.

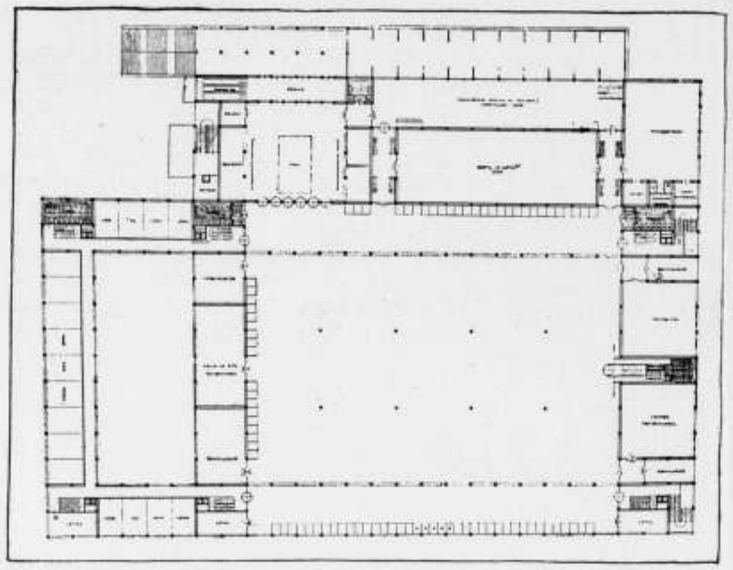
Wie wordt hier dan mee gediend: de bouwkunst of haar parasieten? v. d. S.

MONUMENTEN COMMISSIE TE AMSTERDAM. Door de Schoonheidscommissie is een monumentencommissie benoemd, die de groote commissie zal adviseeren omtrent het plaatsen van gebouwen, welke uit architectonisch standpunt van beteekenis zijn op de monumentenlijst. Deze commissie bestaat uit de heeren prof. dr. F. W. Hudig, voorzitter en de architecten Jan Gratama, Jan de Meyer en C. J. Blaauw, voorts de directeur van bouw- en woningtoezicht ir. M. E. H. Tjaden, terwijl mr. J. F. Franken als secretaris zal optreden.

VERKOOP VAN DE ZUIDERKERK. De Zuiderkerk, gebouwd door Hendrick de Keyser, en sedert eenigen tijd buiten gebruik, zal verkocht worden aan de Vereeniging tot behoud van architectonisch of historisch belangrijke oude gebouwen „Hendrick de Keyser". In de vergadering van den kerkeraad der Ned. Hervormde Gemeente is ten minste besloten om nadere onderhandelingen met genoemde vereeniging aan te knoopen over den verkoop van dit architectonisch fraaie gebouw. (Tel.)

EEN NIEUW STADHUIS TE 'S-GRAVENHAGE. Aan de architecten Limburg en Dr. Berlage is indertijd opgedragen, voor-ontwerpen te maken voor den bouw van een nieuw stadhuis te 's-Gravenhage. De opdracht luidde, dat plannen moesten worden gemaakt zoowel voor den bouw op de Groenmarkt als aan het Spui, opdat de Gemeenteraad zou kunnen beslissen, welke de meest geschikte plaats voor het nieuwe stadhuis zou zijn. De vóóront-werpen zouden vóór 1 Januari 1929 gereed moeten zijn.

Naar de „Msb." verneemt, hebben de architecten zich, niettegenstaande Dr. Berlage eenigen tijd ziek

PLATTEGROND. ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT J. J. P. OUD.

keuken bedient café, schippersrestaurant, bar, vergaderzaal, Kamer van Koophandel, dakcantine. Verhuurbare garages (voor Beursbezoekers of particulieren) liggen aan de achterzijde van het gebouw.

De ramen zijn ijzer met aluminium geschoopeerd, volgens standaard-model, gevat in verglaasd steenwerk. Beneden is tot reikhoogte hard materiaal aangebracht. Het overige blijft beton, geborsteld (kleur ongeveer als kleur van Postkantoor en Raadhuis).

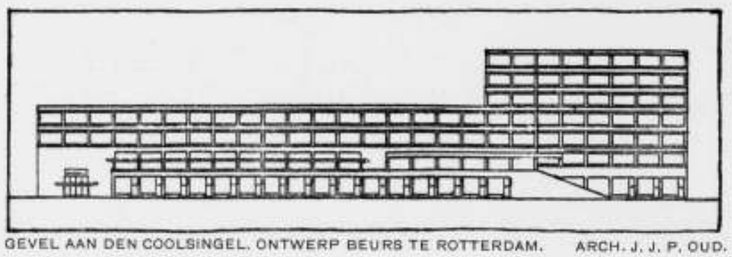
De groote Beurszaal heeft Shed-daken met staand licht van het Noorden (graanonderzoek!).

DE ARBITRAGE IN HET BOUWBEDRIJF, DOOR PROF. IR. G. DIEHL. Naar aanleiding van het artikel in het B. W. van 19 Jan. j.l. van Mr. E. H. P. Rosenboom, „De arbitrage in het bouwbedrijf" en meer nog van het feit, dat zijne beschouwingen geen aanleiding hebben gegeven tot een weerwoord in het B. W. van 26 Jan. d.a.v., heb ik de eer voor het onderstaande opneming in het weekblad te verzoeken. Het laatste toch zou de meening kunnen doen post vatten, dat de inzichten van den geachten schrijver ook door het meerendeel der leden van den B.N.A. zouden worden gedeeld, een opvatting, die ik onjuist acht en door stilzwijgen niet wensch te bevorderen.

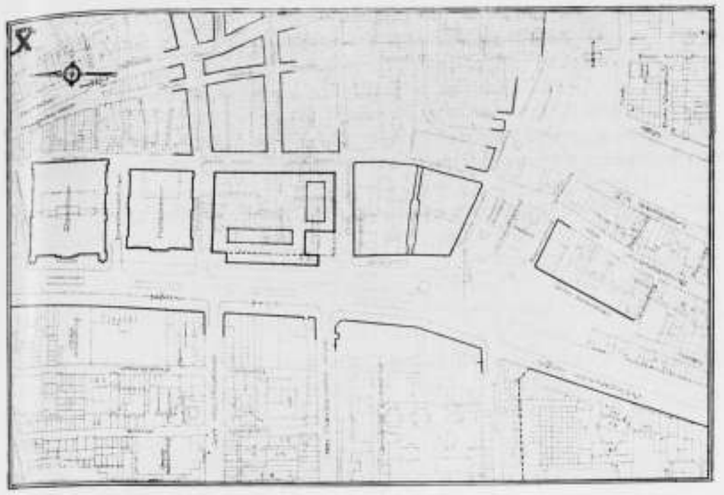
Mijn bezwaren tegen het artikel van Mr. R. zijn samen te vatten in twee bezwaren, gericht tegen:

1. Het m.i. onjuist gelegd verband tusschen de houding van de Overheid inzake arbitrage en de grieven, die geacht worden te bestaan tegen den vorm van arbitrale berechting;
2. De voorgestelde wijziging in den bestaanden vorm van arbitrage.

1. In den aanhef van zijn artikel, dat blijkt ingegeven door de omstandigheid, dat

GEVEL AAN DEN COOLSINGEL. ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCH. J. J. P. OUD.

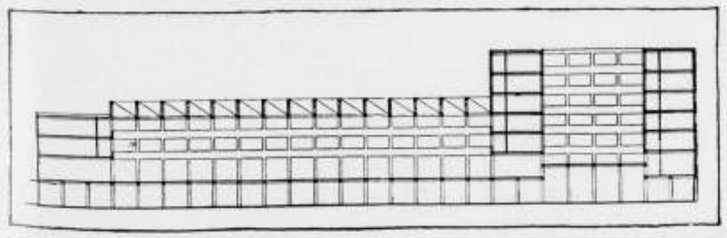

SITUATIE. ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT J. J. P. OUD.

op 1 Jan. j.l. het bekende besluit der aannemersbonden, inzake arbitrage voor werken voor openbare lichamen, in werking is getreden, koppelt Mr. R. zijn beschouwingen over arbitrage, met betrekking tot haar toepassing, aan motieven, die het Rijk, enkele Provincies en Gemeenten zouden hebben geleid tot hunne afwijzende houding inzake arbitrage voor overheidswerken en vindt in die beschouwingen rechtvaardiging voor die motieven.

Dit nu is in deze phase van beginselstrijd (en geen strijd over toepassing) tusschen de Overheid en de aannemers m.i. te betreuren, omdat daaruit averechtsche conclusies kunnen worden getrokken. Vooreerst toch kan de vorm, waarin arbitrage wordt uitgeoefend, het Rijk geen reden, althans geen hoofdreden, tot afwijzing zijn, gezien het feit, dat arbitrage in den meest afkeurenswaardigen vorm door het Rijk is toegelaten voor bepaalde gevallen van geschil en ten tweede heeft het Rijk het toch in de hand, den vorm, waarin de arbitrage haar toepassing zal vinden, zelf voor te stellen. De strijd loopt in hoofdzaak dan ook niet over de wijze waarop, maar over de gevallen waarin en zou reeds lang zijn uitgestreden, als het Rijk zich, als een particulier, partij kon gevoelen in de transactie, die bouwen in aanneming vormt. Ook hier blijft het lofwaardig de hoofdzaken van de bijzaken gescheiden te zien en vooral te laten zien.

2. Wat de beschouwingen ten aanzien van arbitrage op zich zelf betreft, valt het op, dat Mr. R., sprekende over en voorbeelden gevende met betrekking tot „het instituut der arbitrage in het bouwbedrijf, gelijk dit tot dusver is ingericht en werkt", geen onderscheid maakt tusschen de verschillende vormen van arbitrage en samenstelling van scheidsgerechten, die van toepassing zijn en geen uitzondering blijkt te maken voor georganiseerde arbitrage, als is belichaamd in den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland. Deze wordt in zijn beschouwingen dan ook niet genoemd, hoewel zijn conclusie, dat het wenschelijk is, dat de B.N.A. naga „of het instituut der arbitrale rechtspraak in het bouwbedrijf ongewijzigd kan blijven", niet anders kan bedoelen, dan dat de B.N.A. actie voore tot herziening van

DOORSNEDE ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT J. J. P. OUD.

is geweest, stipt aan den termijn gehouden en op Oudejaarsavond hun plannen aan B. en W. toegezonden. De plannen zijn thans bij B. en W. in studie.

JURYRAPPORT L.O.V. PRIJSVRAAG. — Op de door de N.V. Meubelfabriek L.O.V. te Oosterbeek uitgeschreven twee Prijsvragen voor een Huis-Eetkamer en een Zitkamer ameublement kwamen in 41 antwoorden onder de navolgende motto's: MISS, VESTA, SERMAR, KOOS, EENVOUD, POGING, M.G.W., J.O.G.U., L.O.V. 1929, fig. (cirkel-sector door lijnen verdeeld), MIEGREJA, THUIS, EENVOUD II, RING, VIERKANT, V.I.E., M.B., RUST, EENVOUD III, A.B.C., L.U.C.I., K.J., K.V.R., MODERN, STYLUS + KRING, ROMP + DRIEHOEK, SIMPLIA, KLEUR, V.G., DE EIK, SOLITUDE, W.K., RUST II, LABORI, PROEF, POGING EN SFEER, H., ECONOMISCH, FEMIA, EENVOUD IV, fig. (gelijkz. driehoek met id. omgekeerd daarin), B.P.

Volgens het programma werd als eerste eisch gesteld, dat de ontwerper rekening moet houden met de mogelijkheid, dat voor de vastgestelde bedragen genoemde meubelen als eerste klasse werk fabriekmatig (als seriemeubels) vervaardigd zullen moeten kunnen worden.

Bij de eerste beoordeeling zijn terzijde gelegd die inzendingen, welke doordat zij in 't algemeen als ontwerp te zwak bleken of wel zoodanige tekortkomingen vertoonden, dat zij voor een verdere beoordeeling niet in aanmerking kwamen, en wel de navolgende inzendingen: Motto: SERMAR, KOOS, EENVOUD, POGING, JOGU, fig. (cirkel-sector door lijnen verdeeld), EENVOUD II, RING, VIERKANT, V.I.E., RUST, LUCI, MODERN, STYLUS + KRING, ROMP EN DRIEHOEK, KLEUR, V.G., H., ECONOMISCH, EENVOUD IV, fig. (gelijkz. drieh. met id. daarin omgekeerd).

Hierbij zijn in de eerste plaats de beginnelingen te noemen, die hiermede een kans gewaagd hebben en niet ontmoedigd behoeven te zijn, daar hoe eenvoudig deze opgaven wellicht in hun oogen mogen schijnen, een voldoende juist inzicht en vakkennis nog ontbreekt, om het tot een bevredigende oplossing te kunnen brengen. Ook zij, die het zoeken in allerlei buitenissigheden, even zoovele overtolligheden, welke het wezen van de zaak niet raken en hierdoor ook niet bijdragen tot de oplossing van de gestelde vraag.

Voor een herbeschouwing kwamen de volgende inzendingen in aanmerking:

Motto: W.K. Wanneer men de op zich zelf niet onaardige kleurstelling rood, zwart, geel, op de teekeningen aangegeven, wegdenkt, blijkt de compositie vrij zwak, in het dressoir is veel verloren ruimte, de tafel is weinig belangrijk van vormgeving en te mager evenals de stoelen, alhoewel aan de laatste vrij veel hout verwerkt is, de armleggers van de fauteuils zijn bepaald te smal en daardoor onpractisch.

Motto: LABORI, PROEF. Over het geheel is de vormgeving bij deze inzendingen te gezocht, de verhoudingen zijn niet fraai en de ontwerpen missen de noodige eenheid, hetgeen o.a. uitkomt in de steunpunten van de tafel, stoelen, dressoir en het theemeubel, welke alle zeer uiteenloopend van karakter zijn. Het dressoir zou beter zijn zonder het bovenstuk er op. De combinatie bank met boekenkast er boven is onpractisch, hierdoor komt het meubel te ver naar voren en ontstaat achter de bank een groot ruimteverlies. Uit de meubelconstructies blijkt vakkennis en het teekenwerk is zeer goed.

Motto: VESTA. De verdeeling van de voornaamste

meubels is onrustig door het niet zuiver aanvoelen van de vlakken tegenover elkaar. De ontwerper hinkt op twee gedachten, symmetrisch van opzet en toch door iets weg te laten van de compositie, onsymmetrisch willen zijn. De laden en deurtjes naast elkaar bij het zitkamermeubel zijn zonder verband. De knop op den hoek van het deurtje is slecht geplaatst ook ten opzichte van de verdeeling der ladeknoppen.

Motto: THUIS. Deze inzending heeft zekere verdiensten, doch ook bij dit ontwerp valt het op, dat deontwerper gezocht heeft naar een onsymmetrische indeeling, terwijl deze in wezen eigenlijk toch wel symmetrisch gedacht is, waardoor de afwijkingen als willekeurig aandoen. De onderdeelen staan niet in een zuivere verhouding tot elkaar, waardoor de compositie vooral van de grootere meubelen, onevenwichtig is.

Motto: MIEGREJA. Alhoewel uit dit werk wel een zekere toewijding blijkt, is de ontwerper niet voldoende uit de materie gekomen, het geheel is nog te veel getimmerd en te weinig meubel, de details doen dit ook sterk uitkomen, de op z'n kant aangebrachte plank als voetregel is bepaald hinderlijk. Het teekenwerk is met zorg gedaan.

Motto: EENVOUD III. Dit ontwerp blijkt bij nadere beschouwing door kleine willekeurige afwijkingen als geheel vrij zwak en niet voldoende verantwoord wat de samenstelling betreft. De bank met voorregel opliggend op de breede stijlen is als meubelconstructie niet zonder bedenkingen en het aangegeven oor van het kussen, bij den weinigen voorsprong, onuitvoerbaar.

Motto: A.B.C. Het dressoir is aantrekkelijk door de aardige hoofdverdeeling, de verdere meubelen vallen echter tegen, de stoelen hebben veel te dunne pooten. Het streven om het profiel van de tafelpoot (welke wel zwaar genoeg is) over te brengen op het theekastje, heeft geen zin, doordat de klepjes van dit meubel een geheel andere vormgeving noodig maken.

Motto: B. P. Over het geheel valt er in deze inzending weinig persoonlijks te waardeeren, veel erin herinnert aan wat er zoo in de magazijnen te zien valt. Verhoudingen en detailleering zijn zwak.

Motto: K.J. De vormgeving en onderverdeelingen zijn rustig gehouden, doch het ontwerp doet slap aan, omdat de verhouding er juist even naast is. De stoelruggen zijn te open.

Motto: K.V.R. De algemeene opzet van dit ontwerp heeft kwaliteiten, de fauteuilarmen vallen echter geheel buiten het karakter. De bijzettafel is te veel experiment, constructief erg gezocht, en niet in overeenstemming met de andere meubelen. Over het geheel is dit werk nog niet rijp genoeg om voor uitvoering in aanmerking te kunnen komen.

Motto: SIMPLIA. Alhoewel de indeeling en verhouding van de groote meubelen wel eenige verdienste bezit, is de vormgeving van bepaalde onderdeelen vrij zwak. De slap gebogen laadjes in het dressoir doen schade aan het geheel. De dunne ondereinden aan de pooten van de meubelen zijn leelijk.

Motto: DE EIK. Er is gestreefd den hoofdvorm van de meubelen eenvoudig te houden, wat een groote verdienste zou kunnen zijn, dit werk is echter al te simpel, waardoor het poover aandoet, de tafel is bepaald arm van gedachte, een onderdeel van het ameublement, waaruit de meeste ontwerpers niet uitgekomen zijn. Het teekenwerk is met veel zorg gedaan.

Motto: SOLITUDE. De hoofdindeeling van het dressoir is niet gelukkig, doordat de verhouding

dien R. v. A. Immers de B.N.A. heeft als mede-oprichter en in zekeren zin deelhebber in den R. v. A. zich als zoodanig uitgesproken tegen andere vormen van samenstelling van scheidsgerechten en procedure van behandeling en een bepaalden vorm gekozen, die in vele opzichten tegemoet komt aan de bezwaren, die Mr. R. als illustratie van de vigeerende vormen van arbitrage aanvoert. Wat den B.N.A. dus zou te doen blijven, is het herzien van den R. v. A. zelf.

Als voornaamste punten, waarop deze herziening dan zou moeten plaats vinden, blijft niet anders over dan:

a. de grootere plaats, die aan het juridisch element in het scheidsgerecht, volgens Mr. R., zou moeten worden toegekend en wel in den vorm van Jurist-Voorzitter en

b. het hooger beroep.

Van partijarbiters toch kan bij de samenstelling der scheidsgerechten door den R. v. A. geen sprake zijn, althans de regeling is zoodanig, dat ieder zich als partij kan hoeden voor partijdige keuze der arbiters, door de aanwijzing, (zooals haast regel is en m.i. zonder bezwaar zou kunnen zijn), door den Voorzitter van den R. v. A. te doen geschieden.

a. Wat de waarde van een jurist als voorzitter in het scheidsgerecht aangaat, moet ik met den geachten schrijver in den graad van appreciatie wel eenigszins verschillen.

Ik wil gaarne aannemen, dat Mr. R. in zijn twintig-jarige ervaring menig voorzitter van een scheidsgerecht in zijn l e i d i n g te kort zag schieten, maar het is mij nog zeer de vraag, of de voorzitter, tevens arbiter, van een scheidsgerecht, die in de mondelinge behandeling het zwaartepunt der arbitrale procedure ziet, niet in zijn t a a k te kort schiet. Ik ben van meening, dat bij een mondelinge behandeling, die inderdaad in een debat ontaardt, over het hoofd wordt gezien, dat deze mondelinge behandeling een toelichting is, op de voorafgaande schriftelijke behandeling van een, niet tijdens de mondelinge zitting op te bouwen zaak, maar van een wel omlijnd geval, waarvan de voorafgaande memories en contra-memories, practisch gesproken, altijd door juristen zijn en zeker kunnen zijn opgesteld. Het is toch niet aan te nemen, dat deze van weerszijden in den arm genomen juristen geen kans zouden hebben gezien, schriftelijk de hoofdzaken naar voren te brengen en dit den arbiters-niet-juristen te doen gevoelen? Bovendien hebben die zelfde juristen bij de mondelinge behandeling alle gelegenheid, bij welke slecht geleide commissie ook, bij afwijking op zijpaden weer op het hoofdpad te wijzen,

Dat juist veel „goeijige", in plaats van „goede" mannen, in het scheidsgerecht plaats zouden vinden, is onaannemelijk; ook kan men evenzeer de mogelijkheid in het oog stellen, dat juristen „verleerd" mochten hebben als goede mannen te oordeelen, als dat van uitgekozen vaklieden maar moet worden aangenomen, dat zij door juridische studie „geleerd" moeten hebben objectief te zijn.

Toch zou ten slotte m.i. geen bezwaar tegen een jurist-voorzitter bestaan, indien hij echter niet tevens vakkundig-arbiter moest zijn. Want het ontbreken van vakkennis aan het derde lid van het scheidsgerecht, brengt dit terug tot een arbitrage van twee vaklieden, die inderdaad ieder voor zich, juist op grond van vakkundig inzicht, meer geporteerd kunnen zijn voor de argumenten van de eene of de andere partij. Het feit, dat in die gevallen het derde lid als mede-vakkundige een meerderheid in een vakkundig-bevoegd oordeel omtrent een betwist punt kan aanbrengen, geeft de zuivere bedoeling weer van het heele beginsel, om uitspraak in vakaangelegenheden te onttrekken aan de berechting van den gewonen rechter.

Aangenomen, dat juridische kennis ook bij arbitrage een niet genoeg te prijzen voordeel kan zijn voor het meest bevredigend verloop van de daaraan verbonden procedure, dan is bovendien de kans zeer groot, dat een voorzitter-vakman tevens tamelijk wat rechtskennis zal bezitten, eer dan dat een jurist-niet-vakman meer dan een vage notie van vakaangelegenheden bezit.

Overigens is het bekend genoeg, dat de scheidsgerechten van den R. v. A. rechtskundigen bijstand hebben in den toegevoegden jurist-secretaris, wiens advies, al heeft hij maar adviseerende stem, toch gelijk staat met dat van een jurist-voorzitter, welke laatste het toch ook verliest, als zijn beide andere arbiters ongevoelig blijven voor zijn juridische argumenten.

b. Het hooger beroep. Dit voert tot een belangrijke wijziging, die op billijkheidsgronden zeer zeker overweging waard is, maar alleen op deze gronden zonder meer nog geen actie wettigt. Of aan de practische waarde van arbitrage in het bouwbedrijf, waar spoed een groote factor beteekent, niet meer afbreuk zou worden gedaan door een kwalitatieven vooruitgang, die echter een normalen achteruitgang zou kunnen inhouden, is m.i. nog te veel open vraag.

ONDERSCHRIFT. Bovenstaand artikel achterhaalt het voornemen van het Bestuur, om zelf van zijn afwijkende meening inzake de beschouwingen van Mr. Rosenboom over de arbitrage in het bouwbedrijf te getuigen. De beschouwingen van Prof. Diehl geven de opvatting van het Bestuur ter zake geheel weer.

Het Bestuur van den B.N.A.

DE ARBITRAGE IN HET BOUWBEDRIJF, DOOR Mr. PH. J. VAN VLIET. Het door Mr. E. H. P. Rosenboom in het Bouwkundig Weekblad van 19 Januari 1929 over dit onderwerp geschrevene geeft mij aanleiding tot de volgende opmerkingen.

Al kan ik dan niet — als hij — bogen op een twintigjarige ervaring, toch meen ik dat een bijna 6-jarige practijk op dit gebied voor mij aanleiding mag zijn hierover ook het mijne te zeggen.

In de eerste plaats dan moet ik er op wijzen, dat — van hoe groot belang ook ongetwijfeld een critisch onderzoek naar de werking van het arbitrage-instituut moet worden geacht — het een onjuiste redeneering is, die den geachten schrijver aanleiding heeft gegeven tot dat onderzoek.

Hij gaat er immers van uit, dat bij het Rijk en bij tal van provincies en gemeenten zou bestaan „wantrouwen in de arbitrale rechtspraak op grond van ervaringen, daarmede tot dusver door particuliere aanbesteders opgedaan", hetwelk dan den schrijver aanleiding geeft te onderzoeken, in hoeverre dit „wantrouwen" gerechtvaardigd is.

Het is te betreuren, dat het overigens ongetwijfeld belangwekkende betoog van Mr. Rosenboom is gebaseerd op deze onjuiste inleiding en motiveering.

Het is nl. uit het door de aannemersbonden gepubliceerde algemeen bekend, dat die bonden noch van het Rijk noch van andere overheidslichamen ooit op hun reeds sedert jaren op dit punt gedane verzoeken ten antwoord hebben gekregen, dat tegen de arbitrale rechtspraak bepaalde bezwaren bestonden, laat staan dat die bezwaren op wantrouwen of iets van dien aard zouden zijn gegrond.

Dat een zoo groot aantal provincies en gemeenten met het Rijk hun standpunt nog niet hebben bepaald, is eenvoudig hieraan toe te schrijven, dat het meerendeel der overheidslichamen wenscht af te wachten, wat „Waterstaat" doet.

Hieraan kan worden toegevoegd het eveneens gepubliceerde feit, dat de Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten reeds maanden her aan de aannemersbonden een conceptregeling der arbitrage ter beoordeeling heeft toegezonden, waarin arbitrage voor alle geschillen werd voorgeschreven, behoudens een enkele onbeteekenende uitzondering (arbitrage over personen zou niet zijn toegestaan). Later heeft deze Vereeniging verklaard, ten aanzien dezer materie op den Minister van Waterstaat te willen wachten.

En wat nu betreft den Minister, dat diens aarzelende houding een gevolg zou zijn van wantrouwen in de arbitrale rechtspraak, ook daarvan is op geen enkele wijze gebleken.

Bij de behandeling der Waterstaatsbegrooting in de Tweede Kamer heeft de Minister verklaard, „t e g e n e e n a l g e m e e n e t o e p a s s i n g van arbitrage op het oogenblik nog wel eenig bezwaar te hebben".

W e l k dat bezwaar tegen die algemeene toepassing is, kan slechts worden gegist. Dat het zou zijn een w a n t r o u w e n in de arbitrale beslissingen in het algemeen, ligt niet voor de hand, aangezien bij den Minister blijkbaar geen bezwaar bestaat tegen de thans in de A.V. voorkomende arbitrageregeling.

Voorliefde voor den overheidsrechter k a n het niet zijn, aangezien de A.V. den overheidsrechter kort en goed uitschakelt, en alle geschillen, voor zoover niet aan arbitrage onderworpen, door den Minister in hoogste instantie worden beslist.

Juist dit laatste echter zou eerder de reden kunnen zijn, waarom de Minister aarzelt de arbitrage tot alle geschillen uit te breiden: na die uitbreiding zal de aannemer, die zich thans in vele gevallen (zonder beroep op den rechter) heeft te vergenoegen met de eindbeslissing van den Minister (zijn tegenpartij), ten allen tijde in beroep kunnen komen bij eene commissie van deskundigen, die tot taak hebben het geschil op onpartijdige wijze te onderzoeken en daarna aan partijen hunne bindende beslissing op te leggen.

van middenpartij en zijkastjes niet juist is. Van het gekozen type kast op schraag (als onderstel) zijn bij antieke meubelen prachtige voorbeelden te vinden, doch het komt aan op de goede verhoudingen en hoe de kast op den voet staat. De achterstijlen van de fauteuils zijn teveel geknikt en daardoor niet sterk genoeg. Bank en crapaud acht de Jury bedenkelijk.

Tenslotte blijven over 7 ontwerpen, motto: M.B., POGING EN SFEER, MISS, M.G.W., RUST II, L.O.V. 1929 en FEMIA.

EETKAMER.

Motto: M.B. Een smakelijk en vlot geteekend ontwerp met goede eigenschappen. De dressoirbekroning en het linkerzijkastje zijn minder geslaagd, het groote overstek van het blad rechts heeft weinig zin, de stoelen zijn van een bekend type, de te breede pooten van de theetafel en het te dunne blad van de tafel zijn slecht van verhouding.

Motto: POGING. Een goed verzorgde inzending, eenvoudig en strak bewerkte meubelen, wellicht zijn hierdoor de stoelen wat t e recht geworden. Het dressoir vormt geen voldoende geheel met de tafel en stoelen. Doordat de naar voren uitstekende armleggers op de zelfde hoogte zijn aangebracht als het tafelblad, kunnen de armstoelen niet aangeschoven, de regel onder dit blad is te laag bij den grond, beide een practisch bezwaar voor het gebruik.

Motto: MISS. Een ontwerp van eenvoudig beschaafd karakter en duidelijk uitgesproken proporties. Het dressoir ziet er frisch uit, de hoofdindeeling is rustig en van goede verhouding, stoelen en tafels vormen hiermede een goed geheel. Jammer, dat de pooten wat te dun zijn.

Motto: M.G.W. Dit ontwerp is als geheel zeer geslaagd, het dressoir vooral doet bijzonder prettig aan door de eenvoudige groot gehouden behandeling, evenals het theemeubel, hetwelk daarmede een eenheid vormt. De stoelen doen in projectie heel goed, met het oog op de optische werking zou het aanbeveling verdienen de achterpanden minder breed te maken dan de voorzijde. Met eenvoudige middelen is veel bereikt.

Motto: L.O.V. 1929. Doordat de meubelen geheel met afrondingen zijn bewerkt, doen ze wel verzorgd aan, doch dit werk staat in zijn groote verhoudingen verre ten achter bij motto M.G.W. De detailleering is te bewerkelijk en de meubels zijn hierdoor niet voor den opgegeven prijs te maken. Zoowel in vorm als samenstelling zijn de gecombineerde achterstijlen van de stoelen niet gelukkig gekozen. Het teekenwerk is fraai.

Motto: RUST II. Een ontwerp met goede eigenschappen. Het dressoir is in zijn verhoudingen geslaagd, jammer, dat de ontwerper schijnbaar met opzet naar een zekere willekeurigheid in de indeeling heeft gezocht, welke schade doet aan het geheel. De stoelen zijn wel het best gelukt, de armleggeratoelen echter weer minder. De tafel is beslist te klein.

Motto: FEMIA. Deze inzending munt uit door een zeldzaam zorgvuldige en decoratieve wijze van teekenwerk. De hoofdindeelingen der verschillende meubels zijn alle mooi van verhouding en goed en logisch van samenstelling. De combinatie van eikenhout met ebben of zwart gemat eiken geeft aardige vondsten te zien, het geheel is echter daardoor te gecompliceerd van bewerking geworden, waardoor deze meubels onmogelijk voor den vastgestelden prijs te maken zijn.

ZITKAMER.

Motto: M.B. Dit ameublement vormt geen vol-

doende geheel, er zijn op zichzelf gezien wel aardige meubelen bij, zooals de bank en het ronde tafeltje, doch de boekenkast en stoelen zijn van een andere opvatting.

Motto: MISS. Het groote meubel heeft beslist verdienste evenals het kleine kastje, verhoudingen en indeeling doen over het geheel wel aangenaam aan. De bank is weer minder gelukkig in dit opzicht. De bewerking is eenvoudig en beantwoordt aan de gestelde vraag.

Motto: SFEER. Over het geheel eenvoudig van opzet. Het groote meubel is in silhouet wel goed, doch in de onderverdeeling minder geslaagd. De bank doet het wel door de groot gehouden proporties. De bij den zittingregel van de stoelen teruggeplaatste pooten doen statisch zwak en technisch is het geen verbinding, de armleggers zijn slecht van vorm,

Motto: FEMIA. Meubelen in karakter en bewerking gelijk aan het eetkamerameublement van denzelfden ontwerper, met de goede eigenschappen daarvan reeds genoemd. De kap boven de bank als toevoegsel zonder reden en van gansch andere vormgeving dan de rest, zou beter weggelaten kunnen worden evenals het glas in lood in de kastjes. Het is wel jammer, dat bij de buitengewone moeite, welke ontwerper zich heeft gegeven, niet meer aandacht is geschonken aan een eenvoudiger bewerking van het geheel, waardoor zeker termen aanwezig zouden zijn voor een bekroning. Wanneer bij de L.O.V. zich de vraag zou voordoen naar kostbaarder meubels, zou de jury gaarne het contact met ontwerper willen aanbevelen.

Tenslotte is de Jury met algemeene stemmen tot de eindconclusie gekomen, dat naar haar oordeel de inzendingen onder motto M.G.W. en motto MISS het best aan de in het programma gestelde eischen beantwoorden en besloot voor de prijsvraag Huis-Eetkamer ameublement aan de inzending onder motto M.G.W. den eersten prijs toe te kennen van ƒ 150.— en aan die onder motto MISS den tweeden prijs van ƒ 100.—. Voor de prijsvraag Zitkamer ameublement (waarvoor geen eerste prijs kan worden toegekend) aan de inzending onder motto MISS den tweeden prijs van ƒ 100.— toe te kennen. Bij opening van den naambrief bleek, dat inzender Van Motto M.G.W. is de heer G. van Bueren, Bouwkundige, Veldheimlaan 9, Zeist en van Motto MISS de Heer B. J. van Pelt, v. d. Wateringestraat 4, Voorburg.

De Jury:
G. PELT J. Jzn.
A. P. SMITS, Rapporteur.
N. P. DE KOO.
J. A. MUNTENDAM.
W. BERENDS.

Oosterbeek, Januari 1929.

DRAAIENDE BORSTEL OM MUREN TE REINIGEN. — Dit toestel, dat ook voor het schoonmaken van ruiten gebezigd kan worden, wordt op een tuin- of waterslang gezet. In plaats van een straalpijp is aan de voorzijde een borstel aangebracht, die door den waterdruk gaat draaien doch ook tegelijkertijd spuit.

Het voordeel van dit werktuig springt duidelijk in het oog als men bedenkt dat afschrobben geheel overbodig is, daar de draaiende borstel dit werk verricht. Het schoonmaken van muren bij het voegen kan hiermede hoogstwaarschijnlijk heel wat grondiger en gemakkelijker geschieden dan op de gewone wijze.

CADMIUM ALS ROESTWERENDE LAAG. — In Amerika wordt het cadmium meer en meer toegepast om metaal tegen roesten te bewaren.

Er bestaat geen enkele aanleiding, deze aarzeling van den Minister in verband te brengen met „wantrouwen in de arbitrale rechtspraak".

Bovendien is het bekend, dat ook de in 1920 ingestelde Staatscommissie tot herziening der A. V. in het door haar uitgebracht rapport arbitrage onbeperkt voorschrijft.

En hoe staat het met den „tegenzin tegen de thans bestaande wijze van arbitrale berechting bij particuliere aanbesteders en architecten"?

Mr. Rosenboom meent dezen „tegenzin" te kunnen constateeren en daarvoor een aantal gronden te kunnen aangeven.

Nu moet men met het constateeren van een dergelijken „tegenzin" wel zeer omzichtig te werk gaan, aangezien een partij, die, te goeder trouw meenende het recht aan haar zijde te hebben, desondanks in het ongelijk wordt gesteld, bijna altijd de voor haar ongunstige beslissing zal wijten aan onjuist inzicht of verkeerde opvattingen (zoo niet erger) van hem die de beslissing gaf. Deze ongunst van den in het ongelijk gestelde echter valt werkelijk niet alleen den scheidsrechter te beurt, immers in precies dezelfde mate krijgt de overheidsrechter hierin zijn deel.

Of de „tegenzin" van een aantal dezer verongelijkten een goede maatstaf is voor de beoordeeling of het instituut der arbitrage beantwoordt aan hetgeen men er van mag verwachten, schijnt mij twijfelachtig.

Heel wat belangrijker dan de „tegenzin" der teleurgestelden schijnt mij dan ook de langjarige ervaring van Mr. Rosenboom, die van meer objectief standpunt de werking van het instituut der arbitrage gedurende vele jaren heeft kunnen waarnemen.

Mr. Rosenboom voert tegen het bestaande systeem van arbitrage een drietal bezwaren aan, die ik nader wensch te onderzoeken, als ook de middelen, die hij tot opheffing dier bezwaren meent te moeten aanbevelen.

a. Bij de mondelinge behandeling eener arbitrage zou de leiding meermalen veel te wenschen overlaten, doordat de voorzitter de objectiviteit uit het oog verliest en aan het debat deelneemt, en voorts doordat hij, hoofd- en bijzaken verwarrende, de zaak niet tot haar recht laat komen.

Inderdaad komen soortgelijke arbitrages voor, en wordt de mondelinge behandeling daardoor dikwijls een teleurstelling voor beide partijen.

Hieraan moet echter terstond worden toegevoegd, dat een dergelijke gang van zaken toch als regel niet wordt aangetroffen, en er tal van voortreffelijke (niet-juridische) voorzitters van arbitrage-commissies worden gevonden, die de kracht bezitten hun oordeel op te schorten tot dat het volledig verhoor van partijen en getuigen heeft plaats gehad, en die met groote wijsheid hun zeer groote bevoegdheden (grooter dan die eens rechters) weten te gebruiken.

Overigens moet men niet de fout begaan, bij de beoordeeling der gedragingen van een arbitrage-voorzitter dezen te vergelijken met een beroepsrechter. De wettelijke voorschriften voor de rechterlijke procedure immers geven de leiding van het proces onmiskenbaar in handen van partijen, en geven den rechter slechts een „lijdelijke" rol.

De procedure voor scheidslieden is aan geen wettelijke voorschriften gebonden, en de „leiding" der arbitrage (zeer zeker bij de mondelinge behandeling) berust in handen der scheidslieden, tenzij partijen dit bij acte van compromis (met medewerking der scheidslieden) hebben willen voorkomen.

De scheidslieden kunnen dus zelf bepalen op welke wijze zij tot de waarheid willen doordringen, terwijl de beroepsrechter moet afwachten, of partijen hem tot het vinden der waarheid in de gelegenheid zullen stellen.

Deze grootere bewegingsvrijheid van scheidslieden zal meermalen in het oog van partijen (of van een harer) den indruk maken van bemoeizucht, ongeduld, voorbarigheid, of gebrek aan onderscheidingsvermogen.

Wie gewend is in de rustige sfeer der rechtzaal zijn gedachten te ontwikkelen, zal een oogenblik verbouwereerd staan, wanneer in een arbitrage zijn pleidooi op het onverwachtst wordt onderbroken, doordat de voorzitter het gewenscht acht, enkele door den pleiter gestelde feiten of gemaakte veronderstellingen meteen maar te verifieeren door op dat punt vragen te gaan stellen aan een door de tegenpartij op goed geluk maar vast meegebrachten getuige.

Evenmin moet men verwonderd zijn, wanneer men plotseling gewaar wordt, dat arbiters zich vóór de behandeling der zaak buiten partijen om reeds volkomen op de hoogte hebben gesteld van allerlei feiten, op een oogenblik dat partijen zich nog moeizaam beijveren om het bewijs voor een en ander bijeen te brengen.

Zoo zijn er bij de behandeling eener arbitrage tal van wonderlijke dingen te beleven, wanneer men een vergelijking wil maken met de volgens oud beproefd systeem gevoerde rechterlijke procedure.

Intusschen is die vormvrijheid, ten gevolge waarvan scheidslieden reeds bijna alles kunnen weten en hun oordeel gevestigd hebben op een oogenblik waarop de gewone rechter nog bijna niets kan weten en tot oordeelen nog niet in staat is, een door velen gewenschte toestand, en de gevolgen daarvan mogen niet zonder meer worden geweten aan onjuiste leiding.

Maar voor zoover ze daaraan wèl te wijten zijn, en dus moet worden gezocht naar betere voorzitters, kan ik niet inzien, waarom die alleen in de kringen der juristen zouden kunnen worden gevonden.

Dit remedie wordt nl. door Mr. Rosenboom aanbevolen.

Het moge juist zijn, dat opleiding en practijk den jurist in het bijzonder scholen tot het objectief wegen en waardeeren van argumenten en het juist onderscheiden van hoofd- en bijzaken, een monopolie van de juristen kan dit toch moeilijk genoemd worden.

Zelfs meen ik, dat niet zoozeer een juridische opleiding als wel een goed verstand en voorts een groote mate van algemeene ontwikkeling en beschaving noodig zijn om deze taak naar behooren te kunnen vervullen.

En ik wensch hier te herhalen, dat ik tal van niet-juridische arbitrage-voorzitters heb aangetroffen, die op volmaakte wijze bij de mondelinge behandeling de leiding hadden en behielden.

Naast verstand, beschaving en algemeene ontwikkeling is m.i. noodig een groote ervaring als scheidsman.

Een zeer groot voordeel van het bestaan van vaste scheidsrechterlijke colleges (als de Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland) is dan ook, dat de leden dier colleges door langjarige ervaring bijzondere geschiktheid krijgen om als voorzitter eener arbitrage-commissie te fungeeren.

Daarentegen zal bij een arbitrage, waar direct contact bestaat tusschen arbiters en partijen, een jurist als voorzitter al te dikwijls te kort schieten door gebrek aan vakkennis, hetwelk de meest ongewenschte gevolgen kan hebben.

b. Een tweede bezwaar van Mr. Rosenboom is, dat arbiters meermalen hunne positie overschatten, en meenen „als goede mannen naar billijkheid" het recht met voeten te kunnen treden, althans daarmede geen rekening te behoeven te houden.

Deze ervaring van den geachten schrijver deel ik niet.

De woordspeling over „goedige mannen", onlangs in een bindend advies ten beste gegeven, was overbodig, aangezien de uitdrukking „goede mannen naar billijkheid" volkomen duidelijk is.

Inderdaad is de aan scheidslieden opgedragen taak een hooge en uiterst verantwoordelijke, en van overschatting hunner positie kan nauwelijks sprake zijn, omdat die positie inderdaad geweldig is, en zij van hunne verantwoordelijkheid nooit een te hoogen dunk kunnen hebben.

Overigens is de bovenbedoelde krasse beschuldiging van zeer weinig waarde, zoolang zij niet door feiten wordt gestaafd, en hetzelfde geldt van de hoogst eigenaardige opmerking over „schadevorderingen van aannemers".

Het eenige door Mr. Rosenboom aangehaalde voorbeeld schijnt intusschen wel zeer ongelukkig gekozen: het is toch met de goede trouw volkomen in strijd, dat een aannemer, die bijwerk heeft gemaakt ingevolge mondelinge opdracht van den principaal tot het bewijs daarvan niet zou worden toegelaten, omdat die principaal heeft verzuimd de opdracht zwart op wit te geven.

Een bewijs voor onjuiste opvattingen van arbiters kan in dit voorbeeld moeilijk worden gezien, eerder het tegendeel.

c. Ten slotte veroordeelt Mr. Rosenboom de zgn. „partij-arbitrage". De door hem opgesomde nadeelen daarvan kan ik onderschrijven. Alleen dan heeft men kans op een behoorlijke onpartijdige beslissing, wanneer de drie scheidslieden geheel en al buiten partijen om benoemd zijn.

Intusschen moet niet vergeten worden, dat het de Algemeene Voorschriften van Waterstaat zijn, die het door den schrijver veroordeelde systeem hebben in het leven geroepen en nog handhaven: de eigenaardige positie van arbiter-pleitbezorger vinden we terug in par. 496 dier A. V.

Bij vergelijkende proeven met metaalbedekking werden de volgende resultaten verkregen: Vernikkeld roestte na 2 uren, electrolytisch verzinkt na 316 uren, in het vuur verzinkt na 650 uren en met cadmium bedekt na 1860 uren. Voor bouwonderdeelen, die niet roesten mogen, schijnt dit dus een zeer waardevol middel van conserveering te zijn.

ZAAGSELBETON. — Waarschijnlijk doordat met zaagsel en magnesiet goede harde vloeren te maken zijn, heeft men reeds geruimen tijd proeven genomen om ook van portlandcement in zaagsel beton te fabriceeren voor verschillende doeleinden.

De proeven hebben aangetoond, dat het grovere zaagsel of fijn haksel geschikter waren dan fijn zaagsel, maar bovendien hebben deze proeven ook laten zien, dat het zwellen en krimpen een bezwaar is, dat natuurlijk des te sterker werd naarmate het zaagsel grover is.

Allereerst werd dus getracht, deze eigenschap van het hout althans grootendeels te overwinnen.

Een drenking met chloorcalcium of met waterglas schijnt het gewenschte gevolg te hebben om het hout, zooals men dat noemt, te versteenen.

Toen dat gevonden was is men gaan beproeven, welke waarde het beton als bouwstof had en heeft daartoe verschillende onderzoekingen gedaan, waaruit bleek, dat het brandwerend is en ook de slijtproeven gaven gunstige resultaten. Voor de fabricatie van afscheidingen, wandplaten en vloerbedekking heeft het dus gunstige eigenschappen.

Een minder gewenschte eigenschap is, dat het zaagselbeton altijd nog veel vocht op kan zuigen; wel is waar vermindert dat sterk naarmate het cementgehalte hooger is, maar het versteenen van het zaagsel heeft toch niet kunnen beletten, dat het beton vocht op blijft slorpen zoodat het voor buitenwerk ongeschikt is.

Een voordeel tegenover magnesiet-vloeren heeft het daarentegen, dat het niet krimpt, vandaar dan ook, dat het in een groote drukkerij als estrich ondervloer is gebruikt. In een menging van 1 cement, 2 scherp zand en 1 zaagsel, werd een beton verkregen, dat goed vast was en zich bovendien zeer goed liet spijkeren.

In de bedoelde drukkerij werd op de zaagselbetonlaag van 2,5 cm dikte een vloerbedekking van geperste kurkplaten gespijkerd, nadat de onderlaag eerst 4 maanden gelegen had, om te zien of deze ook krimpen zou. Na afloop van dien tijd bleek er geen enkele scheur in te zijn.

Vooral voor wanden is de gemakkelijkheid, waarmede het beton gespijkerd kan worden, van waarde. Op het oogenblik is men in Amerika doende om het materiaal ingang te doen vinden; jammer genoeg vermelden de berichten niets omtrent het isoleerend vermogen tegen koude en geluid, hetgeen toch ook een belangrijke factor is.

(Vraag en Aanbod)

VOORDRACHT OVER ACOUSTIEK. — Wij herinneren hierbij aan de voordrachten van Prof. Dr. A. Fokker over acoustiek, waarvan de laatste zal gehouden worden op 16 Febr. des n.m. 3 uur te Haarlem in de Teylers Stichting. Wij rectificeeren hier nog de vergissing in ons eerste bericht in ons nummer van 19 Jan., waarin gedrukt staat dat alles beschouwd zal worden uit een natuurlijk oogpunt. Dit moet natuurkundig oogpunt zijn.

STADHUISBOUW TE ENSCHEDE. — Naar men weet zal Enschede een nieuw stadhuis krijgen waarvan de kosten ongeveer een millioen gulden bedragen. Voor het maken van plannen zijn indertijd zes architecten uitgenoodigd. De termijn voor

CHINEESCHE PAGODE

EEN ZEESLAK. (FOTO UIT WANDLUNG DER FORM IM XX JHRT.).

de indiening der schetsplannen is thans verstreken. Vijf architecten hebben aan de uitnoodiging gevolg gegeven, nl. de heeren J. Boterenbrood te Amsterdam, ir. G. Friedhoff te Haarlem, ir. J. Klijnen te Den Haag, J. Ruthman te Den Haag en F. Symons te Blaricum.

De adviescommissie bestaande uit de heeren ir. A. R. Hulshoff, stadsarchitect te Amsterdam, S. de Clercq te Den Haag, C. F. Klaar, gemeentesecretaris van Enschede en ir. H. G. Mos, directeur van Gemeentewerken te Enschede, zal binnen acht weken een besluit moeten nemen.

Mr. Rosenboom geeft nu een drietal punten aan, waarop verbetering zou kunnen worden verkregen in het tegenwoordige systeem der arbitrages.

In de eerste plaats pleit hij voor benoeming van het geheele scheidsgerecht door een autoriteit buiten partijen om.

Inderdaad zou zulks een zeer belangrijke verbetering kunnen geven.

Gewezen moet er op worden, dat deze regeling bestaat bij den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland, wiens Voorzitter na daartoe gedaan verzoek van een of beide partijen een commissie van drie scheidslieden benoemt.

Voorts meent hij, dat verbetering zal worden verkregen door als voorzitters der arbitrage-commissies juristen te benoemen.

Ik kan niet inzien, dat dit een verbetering zou zijn.

Reeds mocht ik er op wijzen, dat de niet-deskundigheid van een jurist een beletsel is om op de gewenschte wijze het onderzoek te doen plaats hebben, nog meer zal het dit zijn bij het geven der beslissing.

Is bij een „partij-arbitrage" een jurist voorzitter, dan loopt men het zeer positieve gevaar, dat een der beide partij-arbiters door grootere bekwaamheid den technisch niet tot zelfstandig oordeelen bevoegden jurist op zijn hand zal weten te krijgen, waarmede de waarheid zeer zeker niet is gediend.

Ten slotte meent Mr. Rosenboom nog te moeten aanbevelen de mogelijkheid van hooger beroep bij arbitrages.

Hoewel het niet gemakkelijk is op dit punt een positief oordeel te hebben, meen ik toch wel te kunnen zeggen, dat de door Mr. Rosenboom aangewezen bezwaren der arbitrage door die mogelijkheid van hooger beroep zeer zeker niet zullen worden opgeheven.

Aangenomen moet immers worden, dat een arbitrage-commissie ten allen tijde zal trachten in een geschil de juiste beslissing te vinden, en dat niet de dreiging van het hooger beroep noodig is om haar tot haar plicht te brengen.

Waar in het algemeen de op te lossen geschillen geen rechtskwesties zijn, die voor tweeërlei uitlegging moeten worden vatbaar geacht, schijnt het twijfelachtig, of het oordeel der deskundige Commissie in tweede instantie wel ooit belangrijk zal afwijken van dat der deskundige Commissie in eerste instantie.

Daartegenover staat het zeer ernstige bezwaar, dat een volledig nieuw onderzoek in ernstige mate den bestaansduur der geschillen zal verlengen, en de kosten en andere beslommeringen voor beide partijen zal verdubbelen.

Op het eerste gezicht ben ik dan ook van meening, dat hooger beroep eerder nadeel dan voordeel zal kunnen brengen, en het instellen eener tweede instantie dan ook wel zeer ernstig zal moeten worden overwogen, alvorens men die gaat binnenhalen met de wellicht daaraan verbonden teleurstellingen.

Amsterdam, Januari 1929.

PRIJSVRAAG VOOR EEN GEMEENTEHUIS TE KATWIJK. Burgemeester en Wethouders van Katwijk hebben een algemeene nationale prijsvraag uitgeschreven voor een ontwerp voor een gemeentehuis, te bouwen op een terrein gelegen aan den Nieuwen Duinweg en vóór den Acaciaweg. Het programma is op franco aanvraag kosteloos te verkrijgen aan de Gemeente Secretarie te Katwijk aan den Rijn.

Blijkens dit programma zal het gebouw moeten bevatten een souterrain, een begane-grondverdieping, een verdieping en een zolder, benevens een conciergewoning. De bouwkosten (zonder aankoop kluisdeuren, verwarmingsinstallatie, meubileering en stoffeering, tuinaanleg, architectenhonorarium, salaris opzichter en kosten der werkteekeningen) zijn maximum ƒ 125.000.—. Er worden gevraagd: een situatieplan op schaal 1 à 250, de 4 plattegronden, de gevels, doorsneden alle op schaal 1 à 100, een perspectief-schets, en een globale begrooting. Er worden uitgeloofd een eerste prijs van ƒ 1200, een 2e prijs van ƒ 900, een derde van ƒ 600, een vierde van ƒ 500 en een vijfde van ƒ 400. Wanneer het eerst bekroonde ontwerp niet mocht worden uitgevoerd, wordt den ontwerper ervan een schadeloosstelling uitgekeerd van ƒ 2000.

De Jury bestaat uit de heeren W. Verschoor, te Rijswijk, Voorzitter, A. P. Smits, te Aerdenhout en Herm. v. d. Kloot Meyburg, Voorburg, Secretaris.

Inzending der plannen moet geschieden tot uiterlijk 1 Juli 1929. Inlichtingen kunnen tot 1 April schriftelijk worden gevraagd aan het adres van den Secretaris, Parkweg 7, Voorburg. Beantwoording der vragen geschiedt in ons blad.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 16 FEBRUARI Nº 7

TOELICHTING BIJ HET ONTWERP-MOTTO „REVEIL" VOOR EEN BEURSPROJECT TE ROTTERDAM. ARCHITECTEN DE ROOS EN OVEREYNDER. Op de situatieteekening is aangegeven welke wijzigingen door de ontwerpers noodzakelijk worden geacht in de omgeving van de te bouwen Beurs. Ze bestaan in hoofdzaak uit: Verkeer Oost-West; Demping van de Blaak en van een deel van de Leuvehaven: afbraak van de vischmarkt, afbraak van de bebouwing aan de Noord- en Zuidzijde van het gebouw Gerzon, dito van het blokje Noordblaak, Visschersdijk, Keizerstraat, dito van de bebouwing tusschen Karresteeg en Pauwensteeg en verbreeding van den Binnenweg (als aangegeven op de, bij het programma behoorende, situatie). Dit alles gepaard gaande met vorming van nieuwe bouwblokken als op de teekening aangeduid.

Hierdoor zal een duidelijke, gemakkelijke, verkeersweg Oost-West ontstaan en zal het rommelige, onregelmatige, plaats maken voor ordening.

Coolsingelboulevard: Wijziging van de rooilijn ter plaatse van het nieuwe Beursgebouw, door het vooruit brengen van een deel van dit gebouw tot de toegelaten 45 Meter uit de overzijde; daardoor wordt een noodzakelijke afsluiting verkregen voor het uitzicht zoowel naar Noord als Zuid en ontstaat, vóór de hoofdtoegangen naar het nieuwe gebouw, een min of meer afgesloten pleintje, waar de bezoekers zich kunnen verzamelen.

Verder wijziging van den rijweg en vorming van zeer breede trottoirs van Passage naar St.-Laurensstraat, zoodat het Calandmonument nog in de voetstraat wordt opgenomen. Beplanting met lage, breede boomen van dit deel of bebouwing met een lage galerij, tot vorming van een overgang naar het Beursgebouw.

Vorming van een nieuw bouwblok van af de Passage tot de Noordelijke rooilijn van den verkeersweg Oost-West, met overbouwing van de Boomansstraat: daardoor — in samenwerking met het volgende — duidelijk aangeven van de hoofdverkeersrichting.

Vorming van het nieuwe bouwblok tusschen Gedempte Vest en Schiedamsche Singel met het tweeledige doel de verkeersrichtingen, zoowel Noord-Zuid als Oost-West aan te duiden en een afsluiting te geven aan het — anders in de ruimte verloren — uitzicht in Zuidelijke richting.

De vorming van de aangegeven nieuwe bouwblokken geeft gelegenheid de bebouwing daarop een waardig karakter te geven en aldus — waar hun vorm en grootte de omgeving overheerscht — de stemming te doen ontstaan die aan dit allerbelangrijkste stadsgedeelte behoort eigen te zijn.

De duidelijke verlenging van den Coolsingelboulevard in Zuidelijke richting door de oprichting van het blok Gedempte Vest—Schiedamschesingel en de oplossing van het Hofpleinvraagstuk zal den indruk van doelloosheid van dien boulevard doen verdwijnen en onmiddellijk in het oog doen springen welk een groote rol deze verkeersweg heeft te vervullen.

Thans, in 't kort, iets over de plaatsing van het Beursgebouw zelve en over de architectonische vormgeving.

Ofschoon, als reeds gezegd, de groep van drie groote, belangrijke, gebouwen te samen in het stadsbeeld zal verschijnen, zal, niettemin het Beursgebouw een eigen karakter moeten vertoonen; sprekende van zijne afzonderlijke bestemming als Koopmansbeurs, en als Kantoorgebouw, waarbij dan nog de restaurants en winkels een, niet te verwaarloozen, factor vormen.

Reeds uit de verte zal het gebouw deze verschillende bestemmingen, doelbewust, moeten weergeven. Voor vreemdelingen zal het onmiddellijk te ontdekken moeten zijn: vandaar het torentje voor de „beursbengel", vlak voor de v. Oldenbarneveltstraat en zichtbaar van beide zijden van den Coolsingel. Vandaar verder, de, duidelijk sprekende, hoofdtoegangen aan den Coolsingel met neveningangen aan Noordwest, Noordoost en Zuidoosthoeken, waardoor het publieke karakter ten dui-

HET RAADHUIS VAN LEIDEN, DOOR ALB. OTTEN. Dinsdagmorgen op de redactievergadering brachten de buiten Amsterdam woonachtige leden de schokkende tijding, dat het Raadhuis van Leiden in brand stond. De stemming daalde plotseling, of wij de doodstijding van een der meest begaafden onder ons hadden te aanvaarden. Zekerheid te verkrijgen omtrent den omvang van de ramp deed de vergadering snel verloopen en eenige leden spoedden zich naar Leiden om zich op de hoogte te stellen.

Alleen de voorgevel stond nog, ontdaan van de hooge pinakels, de drie topgevels zonder verband, de middelste naar voren, de beide andere eenigszins naar achteren gebogen, geblakerd door de vlammen, de steen plaatselijk afgesprongen en nu haar gele kern toonend, gedeeltelijk door bevroren bluschwater als met druipsteen overdekt, de groote top zichtbaar in beweging door den fellen Noordenwind, angstwekkend door het gevaar voor instorting, afwisselend omgeven door rookwolken, en door de namiddagzon belicht tegen een blauwgrijze lucht.

Aan den voet van dit fantastisch schouwspel bewogen zich de bedrijvige brandweerlieden die zilveren stralen richtten door de gaten der kozijnen, waardoor de scheefgezakte verkoolde moesbalken zichtbaar waren, waar langs zoo nu en dan nog vlammetjes liepen.

Het was een onvergetelijk schouwspel.

Het Leidsche Raadhuis van Lieven de Key ging in schoonheid onder. Wij treuren met de inwoners van Leiden om het verlies van zooveel schoons.

Het benedengedeelte van den gevel met zijn fraaie poortjes en zijn monumentale trap bleef ongeschonden. Waar toe zullen zij verder toegang geven? Waar zullen wij hen terugvinden?

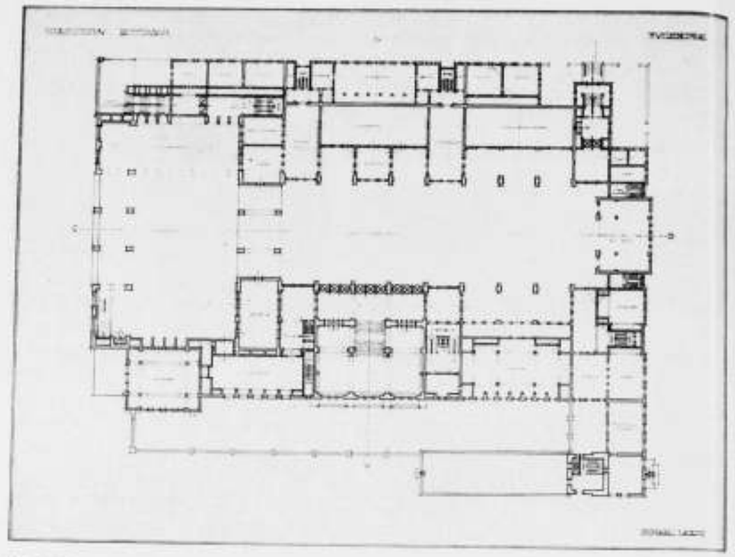

SITUATIE ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM.
ARCH. DE ROOS EN OVEREIJNDER.

HET VOLKENBONDSPALEIS. — Genève, 11 Febr. (Eigen Tel.) Het „Journal de Genève" maakt zich hedenavond ongerust over den stand der werkzaamheden van de architecten-commissie, belast met de uitwerking van de definitieve bouwplannen van het Volkenbondspaleis. Het meent te weten dat de architecten tot de conclusie zijn gekomen, dat de nieuwe terreinen, die in September ter beschikking van den Volkenbond zijn gesteld, een geheel nieuw bouwplan noodzakelijk maken en dat zij direct de hand aan den ploeg hebben geslagen. Zij zouden het hieromtrent evenwel niet eens zijn geworden, omdat ieder zijn eigen ideeën op den voorgrond wilde stellen. Die oneenigheid zou oorzaak zijn, dat thans te Genève ernstig sprake is van een geheel nieuwe prijsvraag.
In Volkenbondskringen is men veel optimistischer gestemd. De gerezen moeilijkheden zijn blijkbaar van geheel anderen aard. Een der erfgenamen van den Zwitser Revilliod, die indertijd het park Ariana aan de stad Genève heeft vermaakt, onder beding dat de bestemming niet gewijzigd mocht worden, heeft bezwaren gemaakt tegen de overdracht van een gedeelte van dit park aan den Volkenbond in ruil tegen de oorspronkelijke terreinen. De autoriteiten der stad hebben met deze erfgename onderhandelingen gevoerd, die tot een compromis hebben geleid. Dit hield in dat de architecten-commissie het advies van alle negen architecten, wier plannen bij de prijsvraag bekroond zijn, zou inwinnen aangaande de wijzigingen, die in de bouwplannen aangebracht moesten worden in verband met de verandering der terreinen. Hiertoe is de architectencommissie onlangs overgegaan. Dit heeft in de Duitsche pers aanleiding gegeven tot de onjuiste voorstelling als zou een nieuwe prijsvraag in voorbereiding zijn. Het „Journal de Genève" neemt die veronderstelling hedenavond over.
In secretariaatskringen neemt men aan, dat de architecten in Maart definitieve bouwplannen aan den Raad ter goedkeuring zullen voorleggen.

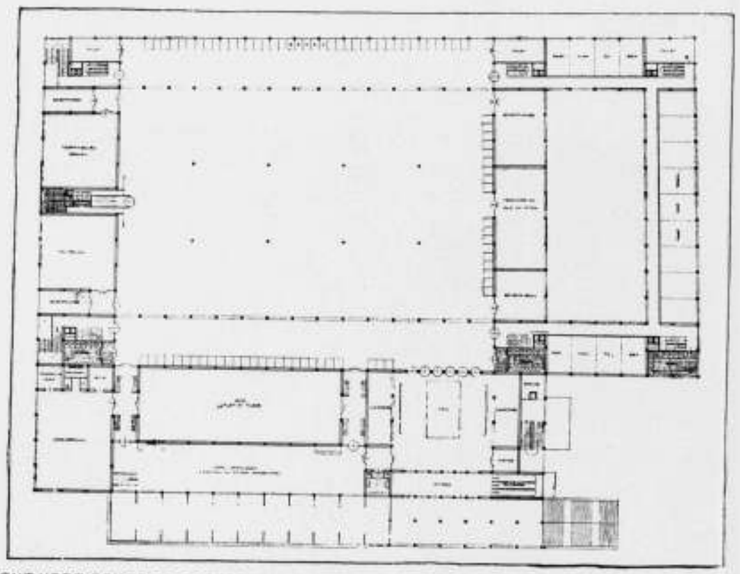
H.bld.

DIE FORM HEFT 4 1929. Paul Renner schrijft over het schrijfonderwijs op kunstacademies en waar in dit artikel zulke principieele kwesties worden aangeroerd, plaatste de redactie het aan het hoofd van het nummer. De inhoud behandelt inderdaad uiterst belangrijke problemen: Prof. Roland Holst behandelde er ook van op een lezing, waarvan een overgenomen bericht in onze kleine kolom verslag deed. Inderdaad is het ook juist daarom van dezen Duitschen gedachtegang kennis te nemen.
We weten, dat we de moderne vormgeving niet te danken hebben aan het door den enkeling eenmaal vervaardigde hand- of kunstwerk, maar aan de

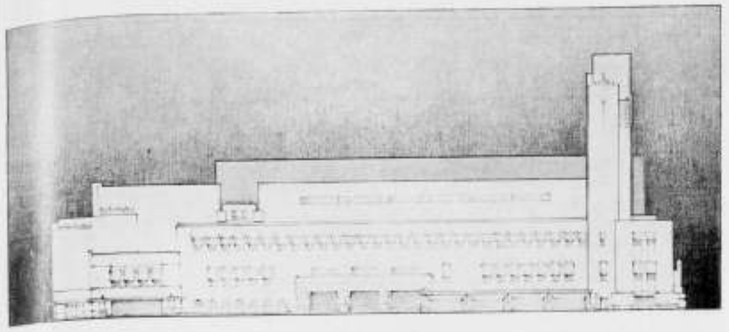

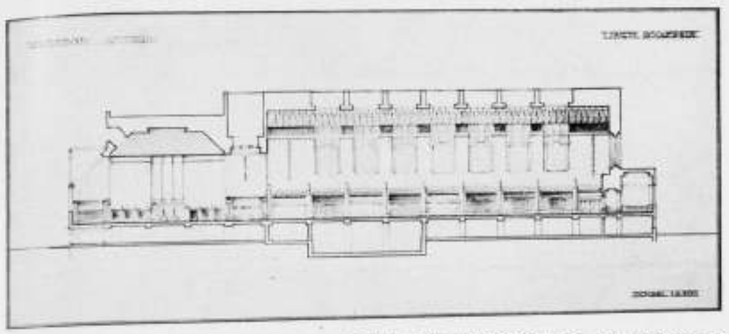
ONTWERP BEURS TE R'DAM. PLAN HOOFDVERDIEPING. ARCH. DE ROOS EN OVEREIJNDER.

delijkste zal spreken. Vandaar, ten slotte de verhoogde terrassen aan den Coolsingel met intieme galerijen, noodende tot winkelen en tot bezoek aan de restaurants.
De groote hal, de feitelijke Beursruimte, zal duidelijk naar buiten spreken, terwijl het groote aantal kantoorlokalen voor de Kamer van Koophandel en de belangrijke Vergaderzalen mede hun stempel aan de gevels zullen geven.
Inwendig zal de hal, met hare waarlijk imposante afmetingen, het geheele gebouw beheerschen. Eenvoudig en waardig zal een betonconstructie, waarin groote lichtopeningen, doch ononderbroken door steunpunten, de ruimte overspannen en den indruk geven van de machtige krachten die hier te samen komen om den handel te drijven.
In het, hierbij aangeboden, plan is getracht de boven geschetste denkbeelden te belichamen en een oplossing te geven waardig aan het, zoo bij uitstek belangrijke, vraagstuk.

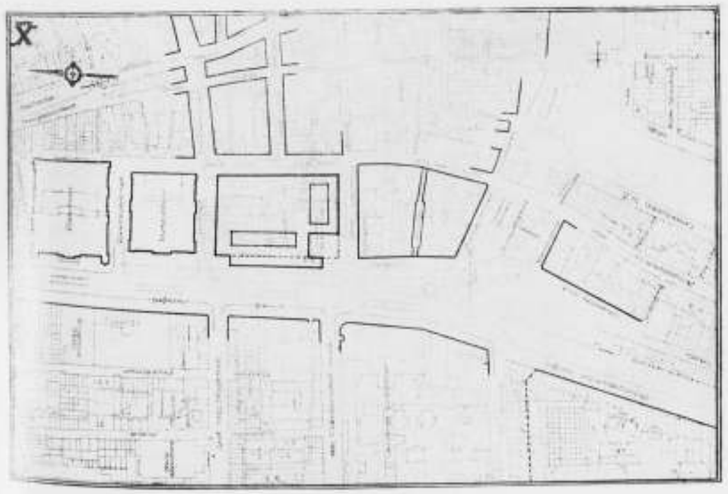
ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT J. J. P. OUD.
(CLICHÉ HERPLAATST WEGENS MISSTELLING).

ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. GEVEL AAN DEN COOLSINGEL EN DOORSNEDE.
ARCHITECTEN DE ROOS EN OVEREIJNDER.

BIJ DEN AANVANG VAN EENE NEDERLANDSCHE CEMENT-INDUSTRIE, DOOR W. J. M. v. d. WIJNPERSSE. De in-bedrijfstelling der groote fabriek van portlandcement door de N.V. Eerste Nederlandsche Cement-Industrie is voor de economie van het bouwkundig leven een belangrijk feit. Het cementverbruik in Nederland bedraagt thans per jaar ± 800 millioen kilogram en werd geheel uit het buitenland betrokken; de nieuwe fabriek is in staat een derde deel hiervan te produceeren met in hoofdzaak Nederlandsche grondstoffen en arbeidskrachten.
De E.N.C.I. beslaat een 420 M. lange terreinstrook langs het kanaal Maastricht—Luik, aan de eene zijde begrensd door den straatweg, aan de andere zijde leunend tegen den Pietersberg, die met een vertikalen wand hoog 60 M. oprijst. „Twee vijandige machten" is de eerste indruk, — de fabriek verslindt den berg. — maar een volgend oogenblik is voldoende om de onjuistheid van deze klacht in te zien. De

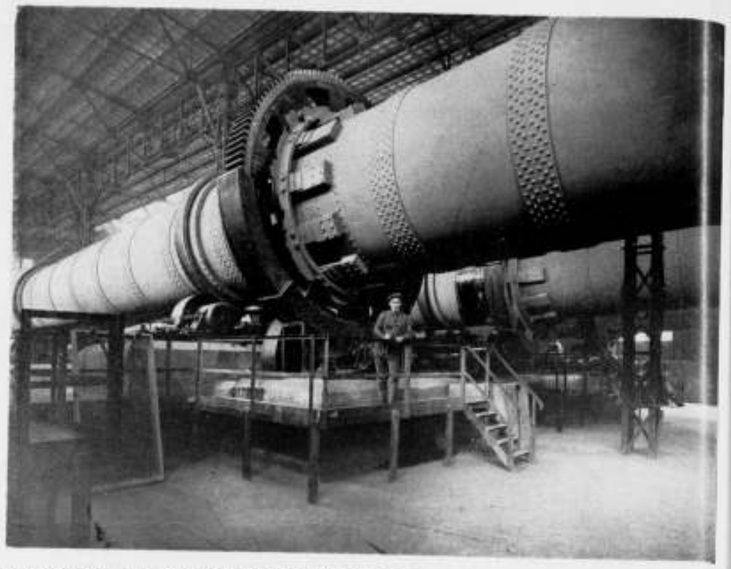
machinale techniek en haar seriearbeid; dezelfde kracht, die voor tachtig jaren de ineenstorting der kunsten te weeg bracht. De nieuwe stijl is niets anders dan de door den mensch weer herwonnen beheersching over de machine.
Maar ik geloof dat we erg hoog over onze zege opgeven; ik geloof dat we in een roes en zorgeloos, zooals overwinnaars meestal zijn, het gevaar over het hoofd zien, dat ons wederom van den kant van de overwonnene dreigt. Döplin zegt ergens: „De machine is midden in de menschheid gezet. Ze scheurt alles in twee stukken. Maar we krijgen 't gedrocht er wel weer onder. Dat is de sedert tientallen van jaren verloopende revolutie." Het is eigenlijk de tegenrevolutie, aan wie het nog niet gelukt is om den opstand van de schepping tegen den schepper te bedwingen. Nog altijd moet de mensch de doode dingen die hij zelf geschapen heeft meer vreezen dan den mensch zelf.
Ik houd van de machine ofschoon (of hoewel) ik haar demonischen geest ken. Ik behoor niet tot hen die haar gelijkwaardigheid betwijfelen door te zeggen dat haar voortbrengselen evenals de schoone natuurvorm slechts aesthetisch welbehagen kunnen opwekken, terwijl het kunstzinnig effect het handwerk voorbehouden blijft. De leegheid van dit kunstbegrip beginnen we te erkennen.
Als Sokrates reeds niet begreep wat men in een school voor redenaars leerde, als hij reeds in de redenaarskunst van zijn tijd oorzaak en kentekenen van het algemeen verval zag, daar nu de redekunetenaar zich verbeeldde beter over den bouw van schepen, over het wel van het lichaam te kunnen spreken dan de scheepsbouwers of dokters, hoe zouden wij hem dan kunnen verklaren wat voor een soort kunst men op kunstscholen leert? Wat zou hij van deze „Kunst an sich", van deze Kunst zonder meer gezegd hebben, van deze kunst van kunststeden en kunsthandelaren? Is dat niet iets waaruit nog veel meer als uit de redenaarskunst alle substantie als door termieten is weggevreten? Bij de Grieken noemde men Techne wat we in het Hollandsch, als we 't geen geweld aan doen, onder Kunst verstaan. We spreken van rijkunst, vechtkunst, bouwkunst, geneeskunst, vliegkunst, de kunst van 't schrijven, schilderen, steenhouwen, tooneelspelen, van den staatsman en den veldheer. Er is geen kunst waarin niet bijna alles techniek is.
De techniek van den zanger is niet eenvoudiger dan de techniek van het allergewikkeldste instrument. Kunst is werkelijk gekende, dus ook geestelijk beheerschte, geestelijk vervulde techniek. Techniek en Kunst zijn twee zijden van één en dezelfde zaak, die in gezonden toestand nooit gescheiden zijn. Pas toen de techniek van den laatsten tijd zoo rijk en veelzijdig werd dat de mensch het meesterschap er over verloor, zoodat hij dit vormprobleem, dat met iedere nieuwe techniek wordt gesteld, niet meer beheerschte, toen kwam het begrip techniek op voor het gebied der door hem nog niet beheerschte technieken, terwijl men de oudere als Kunst liet gelden.
Iedere nieuwe techniek dringt in het dumein van de oudere binnen en strijd om haar plaats en rang. Zoo heeft inderdaad de boekdrukkunst aan de boekschrijvers hun maatschappelijke bestaansmogelijkheid ontnomen; maar minstens even zoo dikwijls blijft de oudere handwerktechniek zich ook maatschappelijk naast de nieuwe mechanische handhaven. De film heeft den tooneelspeler niet lang geschaad; het goede tooneel bloeit meer dan

ooit. Ook gramofoon en radio hebben het brood niet aan de musici ontnomen. Maar we zullen het niet over maatschappelijke toestanden hebben. Ons interesseert het meest de vraag of de oudere technieken verouderd zijn, of zij hun beteekenis verloren hebben aan de nieuwe? En verder: of de aesthetiek der nieuwe technieken zich al dan niet moet onderwerpen aan de wetten der „Entpersonlichung".

Onze kunstscholen hebben mooie werkplaatsen waarin meubels worden gemaakt, gesmeed, getimmerd en geweven wordt; men leert er ook met stalen- en ganzenpennen schrijven. Doch het zijn de slechtste scholen niet waarin men zich afvraagt of hiermede met een rustig geweten mag worden verder gegaan. Of men daarmede het smartelijk einde van een reeds bijna verworden kunstnijverheid niet afschuwelijk verlengt? Men zou het liefst slechts modellen bouwen, uitvinden, construeeren, laboratoriumproeven nemen ten bate van een serieproductie.

Mijn antwoord op deze vragen is misschien niet in overeenstemming met den tijdgeest; doch slechts waarheden, die niet met dezen tijdgeest overeenstemmen verlichten den weg, welke naar den nieuwen tijd voert. Ik denk: Omdat de boekdruk, film, gramofoon, fotografie en elke mechanische techniek nog niet meester zijn, zoolang we ze als namaak zien van kunst, namaak van handschrift, tooneelspel, gezang, teekening of iedere handwerkstechniek; omdat deze technieken pas kunst werden, dat is dus tot geestelijk beheerschte technieken in die mate werden, wanneer we ophielden ze als „reproductie" te gebruiken; omdat ze steeds geestvoller, steeds meer kunstzinnig werden, hoe meer we ze van ieder voorbeeld vrij maakten en hun typische sfeer vonden, daarom geloof ik, dat de oudere technieken door de nieuwe principieel niet vervangen zijn; ze mogen vaak broodeloose kunsten geworden zijn, maar ze hebben ook in onzen tijd nog burgerrecht. En omdat iedere nieuwe techniek autonoom is en slechts kan worden beheerscht als men haar wetten vindt en acht, zoo volgt daaruit dat ieder een stumpert en prutser moet worden in iedere oudere handwerkstechniek als we deze aan vreemde wetten onderwerpen.

We mogen deze vraag niet ontwijken door erop te wijzen, dat de industrie haar leerlingen met het handwerk opvoedt, b.v. als bankwerker of smid, omdat overal waar de mensch ingrijpt, handwerk verricht wordt; zooals ook de handels- en oorlogsvloot haar scheepsjongens en officieren op zeilschepen met het element vertrouwd maakt, dat ze moeten bedwingen. Industrie noch scheepvaartmaatschappijen geven geld uit voor romantische landziekigheid; ze vinden deze opleiding rationeeler. Dit voorbeeld zou ons er toe kunnen brengen om den leerlingen het halve handwerk te leeren, dat, wat als handwerk de eigenlijke trots van den vakman uitmaakt, maar niet het geheele, waartoe ook de geestelijke beheersching behoort, de in tijden van hooge kultuur begrijpelijke en zelfstandige vormgeving. Het is noodzakelijk er een oogenblik bij stil te staan, waardoor deze splitsing in de wereld is gekomen. De oude handwerker, die steeds ook dat was, wat wij nu kunstenaars noemen, was uitvinder en uitvoerder in één persoon. Hij zag den vorm in den geest voor zich, voor hij met de hand vormde; dat is juist de gelukkigste voorwaarde om tot vormen te komen die ook werkelijk in den geest zijn voor te stellen. En hier raken we aan het geheim

MIDDENGEDEELTE VAN EEN ROTEERENDEN OVEN. LANG 72 M.; PRODUCTIE 200.000 K.G. CEMENT PER DAG EN PER OVEN.

doode materie van den berg wordt uit den veelduizendjarigen slaap opgewekt om aan ondernemingsgeest en kapitaal gelegenheid te geven, langs middellijken weg, brood voor velen te produceeren.

Het is voldoende bekend, hoe de moderne cementfabricage in groote trekken bestaat uit een tot in het oneindige malen, zuiveren en controleeren van de grondstoffen: kalkhoudende mergel en klei, die tot slib worden vermengd, dat in reusachtig-lange roteerende ovens wordt geleid (photo), terwijl in het andere uiteinde poedervormige steenkool en heete lucht worden geblazen. Uit de ontmoeting van deze stoffen bij een temperatuur van 1400° wordt het cement geboren, dat vervolgens uiterst fijn gemalen, verpakt en verzonden wordt.

Bij deze fabriek zijn de allernieuwste machines in gebruik, die eenerzijds de technische perfectie zoo hoog mogelijk kunnen opvoeren en anderzijds de economie tot de verste grens bevorderen, om den kostprijs tot een minimum te brengen.

Een achterstand van 50 jaren is thans ingehaald.

Het is naar aanleiding van dit beteekenisvolle feit, dat het zijn nut kan hebben na te gaan hoe op dit oogenblik de gestie in de fabricage en het verbruik van portlandcement zich heeft ontwikkeld.

Er zijn aan dit artikel in hoofdzaak 2 eischen te stellen, n.l. de grootst mogelijke vastheid na aanmaak met water en zoo gering mogelijke verandering in vorm ten opzichte van de vochtige, weeke massa. Dit betreft het portlandcement op zichzelf, — daarbij komt nog de zorg om door een oordeelkundige keuze van de bijmengselen, het skelet, aan die zelfde eischen het eindproduct, mortel en beton, te doen beantwoorden.

Nu spreekt het vanzelf, dat al die eischen voortvloeien uit de bestemming en dat zij varieeren al naar gelang men een ander gebruik, een andere toepassing, op het oog heeft.

Men kan zeggen, dat aan den eisch van vastheid de noodige aandacht wordt geschonken, — de trek- en drukcijfers zijn een reclame-middel geworden voor de verschillende soorten, alsof het welslagen der toepassing daarvan in hoofdzaak afhankelijk ware! Dit streven heeft een verkeerde uitwerking: niet de vastheid is hoofdzaak maar de volumebestendigheid. Met onze betonvoorschriften wordt die groote vastheid toch niet benut, want met de voorgeschreven samenstelling van het beton en de toe te laten spanningen kan cement van gewone vastheid worden gebruikt.

Vermindering van het cementgehalte — in verband met grootere vastheid — wordt niet toegelaten en m.i. terecht, omdat het gevaar voor cement-arme plaatsen bij vermindering van het gehalte toeneemt.

Wat baat het een beton van groote vastheid toe te passen als die grootere weerstand gepaard gaat met grootere initiaalspanningen ten gevolge van een heviger krimpwerking?

De kans van scheurvorming neemt sterk toe bij het gebruik van vet cement, — de ervaring leert dit. Nu is het ongelukkig, dat ons voorschrift absoluut geen waarborg tegen de door mij bedoelde krimpwerking oplevert. Ik heb nooit ander cement verwerkt, dan dat aan de voorschriften voldeed en niettegenstaande alle zorg, was de vorming van barsten in vloeren bij de eene cementsoort veel grooter dan bij de andere. In de praktijk onderscheiden we vette en schrale cementen; waarom kan het onderzoek ons niet te voren waarschuwen? Bij een volgende gelegenheid weren we het vette merk, maar het is volstrekt niet uitgesloten, dat dezelfde fabriek een volgende lading schraler maakt.

Naar mij wordt medegedeeld, wordt getracht door toevoeging van kiezel, en dientengevolge vermindering van het calciumgehalte, o.a. de volumebestendigheid te vergrooten; dit zou geheel in de lijn zijn van de dagelijksche ervaring, dat vettigheid synoniem is met overmaat van kalk. De kiezel zou in twee vormen worden toegepast nl. als fijn gemalen en gebrand kwarts, dat de kristallijne vorm is van SiO_2, en in den vorm van kiezelgoer, dat gebrand voor 95% uit amorph SiO_2 bestaat.

De krimpwerking is nimmer geheel op te heffen, want na afloop der chemische werking is het beton een gesteente, dat onderhevig is aan de wet, die voor alle gesteenten geldt, nl. dat het uitzet bij wateropname en krimpt bij waterverlies. Dat bij gewapend-beton het ijzer niet hieraan mededoet, kan tot bedenkelijke gevolgen aanleiding geven.

Het zou een schoone taak zijn voor onze nieuwe cement-industrie indien bij háár volumebestendigheid tot een middelpunt van belangstelling zou worden gemaakt. Aan de vastheid wordt bijna vanzelf voldaan; bovendien is de contrôle hiervan gemakkelijk en betrouwbaar. Zou zij haar product in deze richting hoog opvoeren, dan zou de ideaal-toestand worden bereikt: „vraag dat merk en ge kunt gerust zijn!" Een zoodanig merk heeft zich een sfeer van vertrouwen weten te scheppen, tegenslagen komen daarmede niet voor, keuren wordt overbodig.

Het zou een goed ding zijn, als men bevrijd kon worden van het keuren, een toestand die practisch voor een goed deel reeds ten opzichte van het constructie-ijzer is bereikt. In mijn jongen tijd keurden wij zelf, klopten proefblokjes en werkten met zeeften en een Michaelistoestel; zeer terecht heeft men daarna het onderzoek opgedragen aan de proefstations, maar ook thans zijn wij er nog niet. Het is genoeg bekend, dat de resultaten betreffende eenzelfde monster cement bij verschillende stations aanmerkelijke verschillen kunnen opleveren, — zelf ondervind ik het bij 2 monsters onmiddellijk onder elkaar uit een zelfden zak genomen. Men schrijft dit toe aan het gebruik van verschillende typen toestellen, verschil van zand, wijze van monstertrekken enz. Er bestaat een streven om hierin eenheid te brengen. Naar mij werd medegedeeld is de Commissie voor Normalisatie in deze richting werkzaam en bestaat dezelfde meening bij het kortgeleden opgerichte Centraal-Instituut voor Materiaalonderzoek. Of dit streven succes zal opleveren?

Het onder één handelsmerk vereenigen van meerdere cementfabrieken lijkt mij onjuist. Het zou onaanvechtbaar zijn, als al het fabrikaat op zoodanigen trap van volkomenheid stond, dat geen gebreken van eenige beteekenis voorkwamen. Zoover zijn we echter nog niet. Elke fabriek heeft haar eigen vindplaats voor de grondstoffen en haar eigen staf van leidend personeel, kwaliteitsverschillen zijn onvermijdelijk. Worden er fouten gemaakt, dan moeten die hun gevolgen op die bepaalde fabriek overbrengen. Op de bedoelde wijze wordt de waarde van het fabrieksmerk, dat van primair belang moet zijn, ter zijde geschoven. Alleen van één fabriek-afzonderlijk kan verwacht worden dat haar fabrikaat niet varieert, noch in grondstof noch in bewerking, — en alleen dáár is de gezonde prikkel der reputatie aanwezig. Mogen wij er toe geraken dat onze eigen nieuwe industrie die plaats zal innemen. Vóór alles wordt door de verbruikers één eigenschap verlangd „betrouwbaarheid". Prijsverschil komt eerst in de tweede plaats, zoolang de technicus de leiding heeft. Omtrent de edelcementen zijn in de laatste jaren de ervaringen toegenomen.[1])

[1]) Deze jaren zijn nog niet lang genoeg om algemeene ervaringen vast te stellen. Wat men hoort en ziet zijn feiten, die nog geen voldoende basis leveren om te generaliseeren, en slechts als afzonderlijk staande ervaringen moeten worden gewaardeerd. Onder „edelcement" worden hier alle cementen met hooge aanvangsvastheid, uitgezonderd alcement, bedoeld.

van de Ars Una en hare Mille Species. Iedere kunstuiting heeft eigen wettelijke sfeer. Maar de vormenschoonheid, of als men het liever hoort, de kunstzinnige kwaliteit van alle Beeldende kunsten, wendt zich slechts tot het oog. Er is geen dubbele aesthetiek: één voor de kunstwerken en één voor den technischen vorm. Het heeft een diepe beteekenis dat aesthetiek de leer beduidt van het schoone, de leer van de waarneming. We weten nu, dat waarnemen niets minder is dan de som van ondervindingen, niets minder dan een mechanische of getrouwe afdruk van de „werkelijkheid". Maar ieder van ons schept zich reeds als kind in zijn fantasie beelden van de dingen om zich heen, en deze fantasiebeelden ziet hij voor zich als hij „waarneemt." Eerst in den loop van een lang leven corrigeeren we deze beelden van onze fantasie meer en meer en passen ze aan de „werkelijkheid" aan. Er bestaat geen probater middel dit visionaire zien en alle fantasie te verstoren en voor goed te verlammen dan de te vroege correctie van deze beelden bij de natuurstudie van het gewone teekenonderwijs in scholen en academies.

Wanneer de handwerksman in iedere phase van zijn werk slechts zijn verbeelding volgt, voldoet hij onbewust aan de vormen van een „zichtbare logica", welke de adel van iederen vorm uitmaakt. Deze natuurlijke werkwijze wordt reeds door de arbeidsverdeeling in de fabrieken geschaad. Toch staat nog lang aan de spits van het bedrijf de werkmeester, die niet slechts de arbeidsmethode, doch ook den vorm van 't produkt bepaalt. Het aanzien van den werkmeester en de roep van de werkplaats berusten op gedegenheid en vormenschoonheid der waren. Het invoeren der machine verandert dit geheel. De werkplaats groeit, wordt fabriek, wordt grootindustrie, produceert in een dag meer dan vroeger in tien jaren. De ondernemer heeft zijn handen vol met de organisatie van de productie, het afzetgebied, het verschaffen van kapitaal. De eer van de onderneming zit nu in zijn crediet, in zijn maatschappelijke welvaart, in den stand der aandeelen. Het produkt is niet meer het getuigschrift van een voleindigd meesterschap. Het steeds razender tempo van de machine verlangt gebiedend, dat het artikel aftrek vindt, dat het aan de klanten bevalt. Ook is de klant niet meer de trouwe, verstandige klant van het oude handwerk, doch een anonyme massa, de snel vermeerderende, uit alle lagen der oude kultuur gerukte en in een nieuw industriecentrum samengestroomde bevolking; daarbij nieuwe rijkdom, die slechts protserij en genoegen kent. In deze kunstzinnig ineengestorte 19e eeuw treedt voor het eerst de „kunstenaar" op, de kunstenaar, zonder meer, de op kunstnijverheidsscholen in alle mogelijke stijlen, maar zonder eigenlijke kennis van het arbeidsgebeuren, opgevoede teekenaar. Zijn beklagenswaardige rol in het arbeidsproces is door Godfried Semper voor zestig jaren geschilderd; kunnen we thans zeggen dat het zoo veel anders is?

„Een groot aantal gedeeltelijk wel begaafde kunstenaars werkt op een vaste aanstelling voor de Engelsche en Fransche industrie; en wel in dubbelen dienst: de patroon aan den eenen kant, die ze als tamelijk lastige smaaksspecialiteiten en vormgevers niet voor vol aanziet en zelden goed betaalt; de mode van den dag aan den anderen kant, die den afzet der koopwaar garandeeren moet, waarvan ten slotte alles afhangt: doel en bestaansvoorwaarden van de industrie. Hierdoor blijft het initiatief ten opzichte van de industrieele produc-

tie gewoonlijk ver van den kunstenaar; deze treedt veel meer als een rubriek onder de specialisten op, waarmede de directie te maken heeft; ongeveer net als voor de bereiding der kleimassa een bijzonder kneder noodig is, of voor de leiding der ketels een chef-stoker, die een aantal stokers onder zich heeft. Slechts met dit onderscheid, dat de directie deze laatste de vrije hand laat, daar hij hier zijn eigen gebrek aan kennis voelt; terwijl iedere ezel wat van kunst wil begrijpen. Aanduidingen van den kunstenaar worden zonder bedenking becritiseerd, vervalscht en verprutst, als ze niet overeenkomen met den smaak van de directie, of als een bedrijfsleider bezwaren met het oog op de uitvoerbaarheid, het twijfelachtige succes, de kosten of iets dergelijks maakt." — De nieuwe stijl kon slechts daar ontstaan, waar de beeldende mensch de verantwoordelijke en leidende plaats terug veroverd heeft welke hij bij 't oude handwerk had: of men hem ingenieur of kunstenaar noemt is van geen essentieel belang.

Deze scheppingen hebben zich vroeger of later vrij gemaakt van de vormtraditie van het handwerk en hebben den vorm gevonden welke bij de machine past.

Handwerk is het spoor van duizend menschelijke bewegingen. Zooals het handschrift als een grafisch zichtbaar gemaakte beweging op onbedriegelijke wijze het karakter van den schrijvende verraadt; zooals de trekken in het gezicht, de vorm der handen, de lichaamsbouw en nog meer het spel der gelaatstrekken, de geste van de hand, de gang en de houding van den mensch duidelijk zijn geheele wezen toonen, zoo verwachten we ook van het handwerk een menschelijk uiterlijk. In de karakterleer geldt beperkte uitdrukkings-mogelijkheid eenvoudig als gebrek aan kunstzinnige gave. Geen expressionisme, dat een gewilden en geaffecteerden vorm geeft, maar ongebondenheid, vrijheid, losheid van vorm eischen we voor de kunsten op, die ons in het werk zelf den mensch toonen.

Het machinale product is niet het onmiddellijke resultaat van menschelijke bewegingen, doch wordt door de mechanische bewegingen der machine gevormd; doch naar de plannen en de voorstellingen van den mensch. Iedere onmiddellijke, vitale vormgeving van dit machineproduct zou ons daarom pijnlijk aandoen als zijnde domme bedriegerij; de koele abstracte wereld van den technischen vorm heeft ons hiervan leeren afzien. Ook wanneer ze nog zoo zakelijk is, zoo zien we toch in de zuiverheid, den eenvoud, de logica en economie van haar vormgeving als in een spiegel de geestelijke zuiverheid van de menschelijke grondgedachte. De vormwaarde van het machinale product is steeds slechts van spiritueelen, geestelijken aard, terwijl de vorm van het handwerk daarenboven nog direct, vitaal is, daar de handenarbeid het resultaat is van de menschelijke beweging, van menschelijke uitingen.

Zoowel bij handwerk als bij machinaal werk kan het peil waarop de vormgeving staat hoog of laag zijn; beide kunnen een zoodanig verheven uiterlijk hebben, dat het voorwerp opvalt, en zijn beeltenis zich onmiddellijk boven andere beelden stelt die de fantasie uit onze omgeving heeft opgebouwd. Maar machinale arbeid wordt steeds slecht wanneer hij bovendien menschelijke beweging tracht voor te spiegelen, welke alleen aan het handwerk is voorbehouden; en het handwerk wordt een pijnlijke zelfkastijding als het zijn eigen karakter tracht te verdoezelen en de nauwkeurig-

Naast de reeds spoedig bereikte groote vastheden zijn ook minder gunstige verschijnselen getreden.

Tusschen partijen van eenzelfde fabriek worden wel eens aanmerkelijke verschillen geconstateerd. Het komt voor, dat de versnelde versteening in gebreke blijft. De gevoeligheid voor verblijf in magazijn en voor overmaat van aanmaakwater schijnt grooter te zijn dan bij gewoon portlandcement. Het is voorgekomen, dat tengevolge van aanzienlijke warmteontwikkeling scheurvorming intrad o.a. bij een keldermuur op afstanden van 2 à 2.5 M. Aangezien vóór alles de eisch van volumebestendigheid geldt, zou deze ervaring al mede van de ergste soort zijn. Met het oog op de reputatie van het edelcement zou het aanbeveling verdienen, dergelijke gevallen nader te onderzoeken.

Tegenover deze minder gunstige ervaringen kan ik o.a. die van mij persoonlijk stellen, die geen teleurstellingen heeft opgeleverd.

Het Bouwtoezicht, zoowel te 's-Gravenhage als te Amsterdam, acht voorzichtigheid noodig en neemt het zeer rationeele standpunt in, dat alleen dan vroegere ontkisting wordt toegestaan indien proefblokken op 't werk genomen een behoorlijke drukvastheid aanwijzen. Wordt hieraan voldaan, dan nog wordt de tijd van bekisting, die bij gewoon cement 4 weken bedraagt, zelden minder genomen dan 14 dagen te 's-Gravenhage en 10 à 12 dagen te Amsterdam. De gedachte, die hieraan ten grondslag ligt, doelt echter nog meer op het levende dan op het doode materiaal.

Bij de moeilijkheden, die de verbruikers van bouwmaterialen in het algemeen en van portlandcement in het bijzonder ontmoeten, als zij zoeken naar zekerheid betreffende de deugdelijkheid van het materiaal, zou van de zijde der proefstations een zeer goede invloed kunnen uitgaan, indien deze ook de taak van vóórlichting op zich wilden nemen. Dáár alleen is een op deugdelijk onderzoek gegrond oordeel aanwezig; een verbruiker van eenige beteekenis zou zonder hooge kosten dáár zijn licht moeten kunnen opsteken.

Dit is echter niet mogelijk zoolang de proefstations financieel afhankelijk zijn van hun clientèle; zij zouden onafhankelijk moeten zijn, wil er vrijheid bestaan om ook de minder gunstige eigenschappen van het door hen onderzochte materiaal mede te deelen. Dit is alleen te verwachten bij een proefstation, dat van een groot onafhankelijk lichaam uitgaat: rijk, gemeente, Nederlandsche spoorwegen enz. De gemeente 's-Gravenhage geeft hierin een voorbeeld. Haar proefstation is organiek een onderdeel van het Bouwtoezicht; daardoor wordt vanzelf verkregen, dat van een materiaal alle bijzonderheden, die door ervaring te voorschijn komen, rechtstreeks aan de onderzoekers van het proefstation worden bekend gemaakt en de reeks van alleenstaande ervaringen tot een doorloopend geheel verzameld wordt. Dit proefstation is ook voor particulieren opengesteld.

Tegen overmaat van water is in den laatsten tijd vooral in Amerika de strijd aangebonden. Vrij algemeen is thans nog de meening verbreid, dat een grootere hoeveelheid water wel op de aanvankelijke vastheid een ongunstigen invloed uitoefent, maar dat het nadeelige verschil op den duur wordt ingehaald. Deze meening was noodig om het gieten van beton in dunvloeibaren toestand te rechtvaardigen. Zij is reeds lang bestreden (Schumann in 1912, Foerster in 1921) maar ook hier geldt, dat onkruid niet vergaat. In de laatste jaren zijn het Amerikaansche ingenieurs, die door uitgebreide proeven het gevaar voor overmaat van water in het licht hebben gesteld. Zij verdedigen de stelling, dat de vastheid van een betonsoort niet afhankelijk is van het cementgehalte alleen, maar van de verhouding: cement—water; m.a.w. om een bepaalde vastheid te verkrijgen bij gebruik van 1½ × zooveel water moet ook het cementgehalte 1½ × zoo groot worden genomen.

Om tegen overmaat van water te waken, heeft in Amerika een keur van het beton op het werk ingang gevonden, een onderzoek naar de vloeibaarheid, dat op 2 manieren wordt verricht, beide met behulp van een vorm, die de gedaante heeft van een afgeknotten kegel, een soort pudding-vorm. Nadat deze met beton is gevuld, wordt hij op een plank omgekeerd. De hoogte-vermindering, of wel de grondvlak-vergrooting, vormt een maatstaf voor de vloeibaarheid. In 't laatste geval wordt de plank een weinig (nauwkeurig voorgeschreven) geschud. Het lijkt mij toe, dat ook voor ons deze proef nut zou kunnen opleveren. Misschien heeft zij het bezwaar, dat juist de vetste cementen het meeste water kunnen verdragen, — zoodat deze proef het gebruik van vette cementen zou bevorderen, iets waardoor de krimpwerking wordt in de hand gewerkt.

De toepassing voor wegbouw heeft aan de vraag, op welke wijze de deugdelijkheid van het beton in verband met de kosten te verhoogen, m.a.w. de vraag om de grootste deugdelijkheid bij een *minimum* van kosten te bereiken, een zeer bijzondere beteekenis gegeven. Terwijl toch bij gewapend beton in de gewone toepassingen de belastingen meestal zonder, of met geringe schokken optreden, zijn bij wegbouw voortdurend trillingen aanwezig, terwijl het beton rechtstreeks mechanisch door de overtrekkende lasten wordt aangegrepen. Bovendien is het beton blootgesteld aan vocht en droogte, hitte en afkoeling. Hier zijn de eischen van vastheid en volumebestendigheid al bijzonder groot, — redenen, waarom ook de samenstelling van het skelet een zaak van uitgebreid onderzoek is gaan uitmaken. Voor de lezers van dit weekblad is echter deze zaak van minder belang, zoodat daarop niet verder wordt ingegaan.

Het bovenstaande samenvattend hebben wij aan onze nieuwe Industrie een „Welkom" willen toeroepen en tevens onze behoeften mededeelen.

Moge zij tot grooten bloei geraken en mogen onze verlangens — voor zoover die op haar artikel betrekking hebben — bevredigd worden!

DE ARBITRAGE IN HET BOUWBEDRIJF, DOOR C. J. KRUISWEG. In het Bouwkundig Weekblad Architectura van 19 Jan. jl. heeft Mr. E. H. P. Rosenboom een quaestie opgeworpen, welke m.i. terecht de volle aandacht verdient, juist thans, nu ondanks verzet van publieke zijde, gestreefd wordt naar algemeene doorvoering van het instituut. In het midden latend, of Mr. R. door zijn wijze van behandeling der stof met bedoeld artikel opbouwend werk heeft verricht, meen ik ook mijn stem uit de praktijk der arbitrale rechtspraak te moeten doen hooren.

Dit in de eerste plaats om er voor te waarschuwen dat men door een zoodanige afbrekende critiek aan mogelijk wantrouwen tegen arbitrage in het bouwbedrijf, welke ook Mr. R. de voorkeur geeft boven het beslechten van geschillen door den gewonen rechter, voedsel kan geven.

Zoomin wij kunnen dulden, dat in onzen rechtstaat generaliseerend gesproken wordt van „klasse-justitie" wanneer de een of andere beslissing indruischt tegen het rechtsgevoel van personen of groepen, zoo min gewenscht is het m.i. de algemeen door insiders als juist erkende arbitrale rechtspraak in het bouwbedrijf in haar bestaande constitueering neer te halen, in een streven om persoonlijk aangevoelde tekortkomingen in een bepaalde richting te herstellen. Toegegeven dat de arbitrage fouten aankleven, — welk menschenwerk is volmaakt, — toegegeven dat in sommige gevallen de leiding der commissies te wenschen laat, dat leden hebben zitting gehad die niet reikten tot de hoogheid van „goede mannen" en als „goedige mannen" medewerkten, moet daarom het geheele instituut der arbitrale rechtspraak minderwaardig worden genoemd? Mr. R. spreekt van „leekenrechtspraak". — Volkomen ten onrechte m.i. — Juist de deskundigheid der arbiters geeft waarborgen, welke een juristen-rechtspraak zou ontberen.

Zoo kom ik dadelijk tot de door Mr. R. in de tweede plaats wenschelijk geachte hervorming van het instituut, het als arbiter doen zitting nemen van een jurist in elke commissie. Men heeft dat meer gehoord. Maar m.i. ligt daarin een bron van ontaarding, welke de arbitrage onherroepelijk in discrediet brengen zal. Immers, bij een samenstelling der commissies uit twee technici en één jurist zullen de beide eersten als regel zijn een directielid (architect of ingenieur) en een aannemer. Willekeurig of onwillekeurig zullen zij ook in die qualiteit zitting nemen en zich gedrongen voelen het onderhavig geschil van een bepaald standpunt te bezien. Als vanzelfsprekend zal in de arbitrage-commissies de strijd der partijen worden doorgezet en de beslissing over meestal technische quaesties zal feitelijk worden gelegd in handen van het niet-deskundig lid.

Is dit lid bovendien jurist-voorzitter, zooals Mr. R. zich dat voorstelt, dan wordt m.i. de samenstelling nog bedenkelijker. Hoe zal deze kunnen medewerken tot verhelderi[ng] van een debat over onderwerpen die hem zelf niet helder zijn. Want Mr. R. zal toch niet meenen, dat juristen-arbiters gekozen moeten worden uit het geringe aantal advocaten, dat zich op bouwzaken gespecialiseerd heeft. Niet alleen dat dan de keuze zeer beperkt wordt, maar het beurtelings optreden als raadsman en als arbiter tegenover collega's, zal zeer zeker tot ongewenschte toestanden aanleiding geven.

heid, die een machine zonder moeite bereikt, tracht na te volgen.

Na eenige opmerkingen over teekenkunst en boekdrukkunst besluit de schrijver als volgt:

Bij het schilderen van opschriften is het nog droevig gesteld. Ook de onversierde groteske letters kunnen uit de vrije hand worden opgebouwd en worden dan veel beter dan wanneer men passer en liniaal te hulp roept. Maar dat eischt een oefening die nergens verkregen kan worden. Er zijn tegenwoordig veel technieken die het geteekende schrift nabootsen, uitgezaagde triplex letters enz. Maar ook deze letters moeten eens ontworpen worden. Tot de juiste vormgeving, die ieder schrift als t goed is heeft en als 't niet goed is ook niet heeft, kan een leerling slechts komen als hij goed schrijfonderricht verkrijgt, waardoor hij met het vormprobleem der letters en met het vormprobleem op zichzelf vertrouwd raakt. Zelfs dan wanneer vormgeving en begaving door onderricht verbeterd en vermeerderd zou kunnen worden, zou de leerling tenminste de grenzen van zijn kunnen ondervinden; ook in de kunstzinnige opleiding is de kennis van deze grenzen bijna even belangrijk als het kunnen op zich zelf.

Bij ieder onderricht dreigt gevaar. Iedere zorg die we aan handwerk besteden heeft te kampen tegen de overmacht van oude historische voorbeelden. Aan den anderen kant dreigt echter het niet geringere gevaar dat we zonder dit onderricht zelfs geheel vergeten wat juiste vormgeving is en dat we ten slotte uit louter angst voor formalisme en aesthetiek het gevoel voor de kwaliteit van den vorm verliezen.

KRONIEK VAN DE WEEK DOOR J. P. M. DE VIJZELGRACHT TE AMSTERDAM. De Gemeenteraad van Amsterdam heeft een motie aangenomen, ingediend door het raadslid Mr. v. d. Bergh als gevolg waarvan de Vijzelgracht voorloopig althans niet zal worden gedempt. De motie drukte het gevoelen uit dat het niet vast staat dat de verkeersverbetering op de Vijzelgracht het dempen van de gracht per sé noodzakelijk maakt, dat dus de mogelijkheid van een verkeersverbetering zonder dempen nog maar eens moet worden bekeken. Met andere woorden, de 35000 mogelijkheden die nog openstonden, komen nu stuk voor stuk aan bod. Dit is echter van geen groot belang. Wat wél van belang is, is dat duidelijk uitgesproken is dat de meerderheid van den Raad tegen dempen is. Laten wij dit goed stipuleeren, de Raad heeft een dégoût tegen demping, zuiver tegen het gooien van zand in water, in die mate dat het zand het wint van het water en het water verdwijnt. Het water moet blijven. Dit heeft niets ende niets met het doen behouden van stadsschoon te maken. Zooals men misschien oppervlakkig zou denken. Let wel. Water in een stad kan haar schoonheid verhoogen, maar kan ook volmaakt nutteloos zijn voor haar schoonheid. Zoo'n voor de schoonheid volmaakt nutteloze gracht is de Vijzelgracht. Niemand ziet het water. Honderd duizenden menschen gaan jaarlijks langs de Vijzelgracht, zonder ooit een vierkante centimeter grachtwater te zien. Zelfs een lang menschpersoon ziet vanaf den kant van het zeer breede trottoir, niets van het grachtwater. Slechts hij, die zich buiten het maatschappelijk verkeer stelt en zijn weg langs de leuning van den wallekant neemt (ziet men daar ooit iets anders loopen dan jonge dichters, geldtellende incasseerders en fantasieloopers) en zij, die zich kwijt van een missie naar de kiosk aan de andere zijde van de brug der zuch-

ten (om een dubbeltje „fijntjes",) zouden in staat zijn te getuigen dat er inderdaad ter plaatse een vloeistof aanwezig is, mogelijk iets als water. Deze substantie, zegt nu de gemeenteraad, noemen wij water, het geheele geval een gracht, en de gracht zal niet gedempt worden. Hij wekt daarmede den indruk zóó vol liefde te waken over de schoonheid van de stad, dat hij het dempen van een gracht verbiedt, die heelemaal niet mooi is. Dit is roerend, als de liefde van een aap, die zijn jongen doodknuffelt. Maar het is allemaal larie.

Want wanneer het gaat om het behoud van een uniek brok stadsgezicht zooals bijv. de (gedempte) Rozengracht nog was, dan laat de Raad, tegen het advies van deskundigen in, den boel bederven. Dan gelden blijkbaar plots andere belangen dan het stadsschoon. Daarom is het larie, zie boven.

Het behouden van stadsschoonheid wil volstrekt niet zeggen een principieel verzet tegen het verdwijnen van alles wat goed en mooi is. Zoo ergens, dán geldt hier geen principe, ieder fragment van de stad moet afzonderlijk worden bekeken. Tegenstrijdigheid van houding is in deze materie zeker niet laakbaar. De vrees voor consequenties ongegrond. De redeneering dat de demping van de Vijzelgracht het precedent is waarop kan worden doorgezet de demping van het Rokin, is onredelijk. Men kan voorstander zijn van de demping van de Vijzelgracht en tegenstander van die van het Rokin blijven.

Een motie van den heer Wibaut, die uitstel wenschte, totdat een algemeen plan voor de stadsuitbreiding en de grootе verkeerswegen zou zijn vastgesteld, werd jammer genoeg verworpen. De aanneming ervan had kunnen leiden tot een juistere houding van Raad tegenover Dienst P.W.Want de Raad had zich dan tot het algemeene plan der hoofdzaken kunnen bepalen, de uitvoering daarvan aan den Technischen Dienst overlatende.

Nu heeft de Raad den Dienst een lesje gegeven, waarop hij mogelijk erg trotsch is, maar waarmede hij het zoo hoog noodige vertrouwen, dat tusschen Raad en Dienst moet heerschen, allerminst heeft bevorderd.

PRIJSVRAGEN BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP 1928. Antwoord op de vragen betreffende de prijsvragen 1928.
Een Politiepost.

1. Wat is het beschikbare terrein en hoe groot is dit?
Antwoord. Alleen de plaats is op de situatieteekening aangegeven. Betreffende de plaatsing van het gebouwtje en de daarvoor benoodigde afmetingen van het terrein is de ontwerper vrij.

2. Hoe is het noordpijl?
Antwoord. Ook hierin is de ontwerper vrij.

3. Moeten voor de cachotten nog bepaalde maten worden aangehouden en zoo ja, welke?
Antwoord. Neen. De afmetingen moeten zoodanig gekozen worden dat de cachotten aan hun doel beantwoorden.

4. Moeten in de cachotten misschien slechts kleine ramen komen, met het oog op het uitbreken der bewoners?
Antwoord. Zie tweede gedeelte antwoord vraag 3.

5. Moet in het plan gerekend worden op een verwarming, hetzij centrale of gas of kolen?
Antwoord. In de wijze van verwarming wordt de ontwerper vrijgelaten.

De invoering van juristen-arbiters, ik noemde dit reeds als bezwaar, zou in wezen het partij-arbiterschap doen herleven, hetwelk gelukkig in de praktijk reeds voor vijf-zesde is overwonnen. De Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven is juist geboren door tegenzin in die partij-arbitrage, welke de gekozenen maakt tot pleitbezorgers, en het volle gewicht van de beslissing legt op den derde. Nimmer kan daar de eene partij een arbiter aanwijzen die niet tevens door de wederpartij wordt aanvaard. Wordt geen algeheele overeenstemming bereikt, dan beslist de onpartijdige voorzitter van den Raad over de keuze van arbiters. Dit laatste wordt meer en meer regel, en daaromtrent blijft nog slechts weinig te wenschen over. Het daardoor groeiend vertrouwen in de arbitrale rechtspraak mag m.i. door de vermomde partij-arbitrage welke Mr. R. voorstaat, niet in gevaar worden gebracht.

Dit vertrouwen is gerechtvaardigd. In de praktijk is gebleken, dat de normale samenstelling der commissies, twee directieleden en een aannemer, een enkele maal twee aannemers en een directielid, de beste waarborgen biedt tegen het optreden van partij-arbiters. Mocht de eenling aanvechting gevoelen om het objectieve standpunt te verlaten, dan vindt hij de meerderheid tegenover zich, tracht hij mede objectief naar een billijke oplossing van het geschil te zoeken, oordeelend volgens zijn persoonlijke ervaring, dan vindt hij gehoor. Een meerderheid van directieleden, in het besef van haar verantwoordelijkheid juist als meerderheid, zou zich niet op partijstandpunt durven plaatsen. Dit is een ervaring, welke door ieder die achter de schermen gezien heeft zal worden beaamd; het streven naar objectiviteit is sterk, en de sporadisch nog voorkomende uitzondering bevestigt den regel.

Wat Mr. R. wil bereiken met het doen zitting nemen van een juridisch lid, het naar voren brengen van het essentieele in het geschil, is reeds praktijk geworden doordat partijen zich als regel door een rechtsgeleerde doen bijstaan. En indien werkelijk rechtsvragen aan het oordeel van arbiters worden onderworpen, dan moge Mr. R. weten dat zij trouw plegen te luisteren naar het advies van den juridischen secretaris. Doch de quaesties die uitsluitend technisch inzicht en rechtvaardigheidsgevoel eischen om naar eer en geweten te worden opgelost, quaesties die toch verre in de meerderheid zijn, daarbij is de juristerij, men vergeve het mij, uit den booze.

De quaestie van het voorzitterschap. Inderdaad, die is van groot gewicht. Veel, zoo niet alles hangt af van de leiding der mondelinge behandeling. Maar kan het als axioma gelden, dat een jurist-voorzitter juist in technische aangelegenheden beter hoofdzaken van bijzaken kan onderscheiden dan een technisch-voorzitter? Zou deze, die partijen of getuigen onmiddellijk begrijpt, niet beter de werkelijke argumenten van de voorwendsels kunnen onderscheiden? De ervaring als arbiter speelt hierbij een groote rol, dit kan niet worden ontkend. En daarom is het m.i. in hooge mate te betreuren, dat twee der drie constitueerende vereenigingen een rouleeringssysteem voorstaan en doorvoeren, dat het instituut van den Raad m.i. niet ten goede komt.[1])

Blijft ten slotte Mr. R.'s als vierde uitgesproken wenschelijkheid, de mogelijkheid scheppen van hooger beroep. Dit lijkt mij het eenige punt in zijn opsomming, dat discussiabel kan worden genoemd. Er is veel vóór te zeggen, maar ook veel tegen. Er kunnen beslissingen vallen, waarbij het gemis van een tweede instantie gevoeld wordt; arbitrage is ook maar menschenwerk, dus onvolmaakt. Men zou zich een tweede instantie kunnen denken, samengesteld uit leden die in den Raad van arbitrage hun sporen hebben verdiend, een opschuiving naar een hooger college zooals bij de gewone rechtspraak het geval is.

Maar aan die tweede instantie zijn ook gevaren verbonden.

In de meeste gevallen is bij bouwgeschillen de quaestie er niet een van uitlegging of scherp bewijs, maar een van billijkheid of technisch inzicht. In de eerste gevallen is appèl van beteekenis, minder bij de laatste. Arbitrage is een middel om een geschil te beslechten. Partijen onderwerpen zich in beginsel daaraan, zij leggen zich neer bij de meening, de opvatting van een onpartijdig, bekwaam man, of groep van zulke personen. Is de uitspraak gevallen, welnu men schikke zich daarnaar. Beter het geschil snel beëindigd, dan het langdurig te doen voortsleepen.

[1]) Wat betreft de periodieke aftreding van de leden van den Raad van Arbitrage, aangewezen door den B.N.A., kan worden medegedeeld, dat hierover nog nader overleg gaande is met het Bestuur en de andere constitueerende vereenigingen van den Raad van Arbitrage.

Het Bestuur van den B.N.A.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. Nº 36736

1929 23 FEBRUARI Nº 8

MIDDENFRONT EN BORDES VAN HET STADHUIS TE LEIDEN (1598) AFBEELDING UIT „SPROKKELINGEN IN NEDERLAND" DOOR Mr. A. LOOSJES. UITGAVE SCHELTEMA EN HOLKEMA'S BOEKHANDEL.

BIJ DE AFBEELDINGEN VAN HET STADHUIS TE LEIDEN. In 1872 verscheen in de bekende uitgaaf van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst „Afbeeldingen van oude bestaande gebouwen" een aflevering met 17 platen, gewijd aan het Stadhuis te Leiden. De oudere leden van den B.N.A. hebben vermoedelijk nog wel een exemplaar van dit nummer, de jongeren zullen hem niet bezitten, aangezien het nummer totaal uitverkocht is. De oorzaak hiervan ligt, behalve in het onderwerp, waarschijnlijk ook in de zeer kostbare uitvoering van dit nummer, dat toenmaals blijks zeer de aandacht trok. Wij geven hierbij enkele van de voornaamste gravures, waarbij de heer J. H. Leliman den tekst schreef. In de overtuiging dat dit Stadhuis voldoegzaam bekend is in de kringen van de architecten, achten wij een beschrijving van overbodig. In het volgende nummer zullen wij eenige foto's van den toestand na den brand opnemen.

KRONIEK VAN DE WEEK door J. P. M. — Zijn onze oude monumenten veilig? De Installatie van de Adviescommissie voor Uitbreidingsplannen in Zuidholland. — Na het gevoel van verslagenheid over de ramp die Leiden heeft getroffen, en den weemoed over het vele schoons dat voor altijd verloren is gegaan, heeft de brand van het Leidsche stadhuis ook ongerustheid gewekt. Men behoeft het Leidsche stadsbestuur, nu het slechts neer kan zien op de puinhoopen van het kostbare bouwwerk, waarlijk niet méér te bezwaren door hem bij deze ramp de vraag te stellen of zij had kunnen worden voorkomen of van minder betreurenswaardigen omvang had kunnen zijn. Maar wèl zullen allen die onze oude openbare gebouwen liefhebben (en ze een weinig kennende), zich afvragen: Kan, wat Leiden trof, niet elk oud stadhuis van ons land treffen? Wij weten het allemaal, dat van Middelburg, van Gouda, van Delft, van Schoonhoven, van Haarlem, van Maastricht, van Den Bosch, Bolsward, Sneek en van zoovele plaatsen meer, het zijn alle gebouwen van een kostelijke atmosfeer, in de statige kamers en in de genoegelijke nauwe gangetjes, met de uitgesleten wenteltrapjes. Daar gaat ongetwijfeld een groote bekoring van uit, maar, zoo vragen wij ons thans af, verbergt zulk een knus geheel wel die beveiliging tegen den verraderlijken geesel van den brand, een beveiliging die juist in zulke bouwwerken meer dan ergens noodig is. Zijn alle oude stadhuizen van ons land in voldoende mate brandvrij gemaakt, met de noodige waarborg dat een brand gelocaliseerd kan worden; hebben ze alle centrale verwarming, waardoor aanleiding tot brand in elk geval vermindert. Radiatoren passen misschien slecht in 15e en 16e eeuwsche raadhuizen, maar een afgebrand raadhuis is nog minder prettig. Het uitsparen van de kosten van een centrale verwarming is zuinigheid die de wijsheid bedriegt.

Laten de openbare besturen, die beschikken over oude waardevolle gebouwen, — niet alleen de raadhuizen, o.m. ook plaatselijke musea, e.d. — uit deze Leidsche ramp de les putten, dat het noodig is de meest uitgebreide voorzorgsmaatregelen te nemen tegen brand. Aan het noodlot is niet te ontkomen, maar het behoeft ons toch — dank zij onze techniek — niet zoo makkelijk parten te kunnen spelen als in vroegere tijden.

Dezer dagen werd te Den Haag de Commissie van advies voor de uitbreidingsplannen in Zuid-Holland geïnstalleerd door den Commissaris van Zuid-Holland, Jhr. Mr. Dr. van Karnebeek. De Commissie bestaat uit de heeren: H. van Boeyen, lid van Ged. Staten, voorzitter, Ir. L. T. van der Wal, hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat, Ir. G. J. van den Broek, Hoofdingenieur

van den Rijkswaterstaat, W. van Boven, Inspecteur van de Volkshuisvesting, J. W. Hanrath, architect te Hilversum, H. v. d. Kloot Meyburg, architect te Voorburg, Ir. J. A. S. van der Steur te Delft, en Mr. J. D. Verbroek, oud-wethouder te Den Haag en Ir. G. C. Lange b.i. als secretaris.
In zijn installatierede zei Jhr. v. Karnebeek o.m. over de werkwijze van de Commissie het volgende:
„Gedeputeerde Staten nu hebben zich een commissie gedacht vooreerst als het orgaan, in welks handen zij om advies de zaken kunnen stellen, waarover zij op dit gebied hebben te beslissen maar tevens als het centrale punt, waar de gemeentebesturen bij den opzet en de uitwerking van hun uitbreidingsplannen de noodige voorlichting kunnen verkrijgen met het oog op een behoorlijke behartiging van al de belangen, die door zoodanige plannen worden geraakt. Wanneer zich in de toekomst een regelmatig overleg tusschen hun bureau en de gemeentelijke diensten mocht ontwikkelen, zou dit niet zonder belang zijn voor een vlotte totstandkoming van uitbreidingsplannen.
Wat nu de adviseerende functie van uw commissie betreft, zijn Gedep. Staten, met het oog op de positie der gemeentebesturen, van de gedachte uitgegaan, dat de gemeenten, wier zaken aanhangig zijn, zich bij het beraad der commissie moeten kunnen doen gelden, zóó, dat zij ook op voet van gelijkheid met de leden der commissie deelnemen aan de vaststelling van het uit te brengen advies. Ook zij zullen desverlangd bij afwijkend standpunt, daarvan in een afzonderlijke nota kunnen doen blijken. In uw reglement zijn daartoe de noodige voorzieningen getroffen.
Maar bovendien scheen het wenschelijk een zoodanige constructie aan de functie van uw commissie te geven, dat zoo min mogelijk aan de zelfstandigheid en verantwoordelijkheid van Ged. Staten wordt te kort gedaan en evenmin de waarborg wordt aangetast, die daarin voor de gemeentebesturen is gelegen. Terwijl zij er prijs op hebben gesteld de leiding der commissie aan een hunner leden op te dragen voor het behoud van het noodzakelijk verband en ten teeken van de waarde, die zij aan haar toekennen, kwam het in dezen gedachtengang anderzijds raadzaam voor aan den voorzitter en den vertegenwoordiger in de commissie van den Provincialen Waterstaat, die geroepen zou kunnen worden nopens een uitgebracht advies alsnog te rapporteeren, slechts te geven een raadgevende stem. In overeenstemming hiermede is in de commissie de positie geregeld van den inspecteur van de volksgezondheid en den hoofdingenieur van den Rijkswaterstaat, wier toetreding tot de commissie, met de instemming der betrokken ministers, hoogelijk wordt op prijs gesteld. Het advies wordt derhalve vastgesteld door de leden, die niet ambtshalve deel van de commissie uitmaken, in vereeniging met de gemeenten, wier zaak bij de commissie in behandeling is. Ik teeken in dit verband nog aan, dat het Gedeputeerde Staten zijn, die, de commissie gehoord, bepalen, welke gemeenten geacht kunnen worden bij een bepaald plan betrokken zijn.
Gedeputeerde Staten vleien zich, dat bij dezen opzet de commissie het vertrouwen en de medewerking der gemeentebesturen deelachtig zal worden, die zij behoeft om zich te ontwikkelen tot een nuttig orgaan in ons administratief bestel. Met name zullen de kleinere gemeenten, die niet altijd over de vereischte outillage beschikken, met de informatie, die zij bij uwe commissie, wanneer haar bureau zich verder zal hebben ontwikkeld,

GRAVURE VAN HET LEIDSCHE STADHUIS IN „AFBEELDINGEN VAN OUDE BESTAANDE GEBOUWEN".

DE ARBITRAGE IN HET BOUWBEDRIJF, DOOR MR. E. H. P. ROSENBOOM.

Mijne beschouwingen over bovenstaand onderwerp, opgenomen in het Bouwkundig Weekblad Architectura van 19 Januari jl., hebben van verschillende zijden in dit blad bestrijding ontmoet, welke bestrijding er in wezen op neer komt, dat op dit gebied tout est pour le mieux dans le meilleur des mondes, en verandering geheel onnoodig is.
Ik kan daartegenover stellen, dat ik van een aantal architecten en anderen, ongevraagd, bewijzen van instemming ontving met hetgeen ik schreef, terwijl de aanleiding tot mijn artikel gevormd werd door het feit, dat mij bij herhaling uit architectenkringen klachten bereikten over de werking van het bestaande instituut, klachten, die mijn eigen ervaring bevestigden.
De tevredenheid met het bestaande is dan ook blijkbaar niet zoo groot, als men uit de bestrijding van mijn standpunt zoude afleiden. Welke strooming de sterkste is, staat voorloopig niet vast en zal ook door eene voortzetting van deze polemiek niet kunnen blijken. Daartoe zal een andere weg moeten worden ingeslagen en wel deze, dat het bestuur van den B.N.A. deze voor de opdrachtgevers, doch zeker niet minder voor de architecten belangrijke quaestie aan de orde stelt in eene ledenvergadering van den B.N.A. Daar zal, vrijer dan in de pers, ieder lid mededeeling kunnen doen

MIDDENPARTIJ VAN HET LEIDSCHE STADHUIS. UIT „AFBEELDINGEN VAN BESTAANDE OUDE GEBOUWEN".

van zijne, gunstige of ongunstige, ervaringen op dit gebied, en aan de hand van die mededeelingen geconcludeerd kunnen worden, of inderdaad, gelijk mijne bestrijders meenen, de architecten als vertrouwensmannen der bouwheeren met gerustheid den bestaanden toestand kunnen handhaven, dan wel, of ook zij van meening zijn, dat eene herziening van het instituut noodzakelijk is, in welk geval over de middelen tot verbetering nader beraadslaagd kan worden, en overleg gepleegd kan worden met andere belanghebbenden.
Op grond hiervan zal ik mij thans niet begeven in eene uitvoerige „Memorie van Repliek", — die vermoedelijk ook bij de Redactie bezwaar zoude ontmoeten — doch mij beperken tot enkele hoofdpunten van hetgeen ter bestrijding is aangevoerd.
In de eerste plaats wordt mij verweten, dat ik ten onrechte de aarzeling der opdrachtgevers, om het voor uw commissie van groot belang zijn, wanneer de gemeenten haar vriendschappelijk tegemoet komen met al de gegevens, die zij voor de richtige vervulling van haar taak behoeft. Ik veroorloof mij daarom op de medewerking der gemeentebesturen een ernstig beroep te doen en de hoop uit te spreken, dat de samenwerking van de commissie en de gemeentebesturen voor dit gewest een gelukkig gevolg moge hebben."
Spreker hoopte hiermede „den geest waarin de regeling moet worden begrepen", te hebben aangeduid. Ik weet niet hoe de commissieleden op dit vertrouwen in hun verstandelijke ontwikkeling hebben gereageerd, maar de herzens van een normaal intellect worden met een dergelijke poging om een begrip te krijgen van den geest van een regeling tusschen overheidsorganen, wel méér dan wenschelijk is belast. Analoog zou men den geest waarin de verbinding van den makelaar van een kapspant met den nok moet worden begrepen kunnen aanduiden met de groef, onder de loef, boven de pen van het spant, bij de lip achter de schuine haaklasch met zwaluwstaart, afgeschuind volgens de helling van de kap, met een voorloef aan het andere eind dan bij de hanebalk, boven aan de makelaar.
De voorzitter van de commissie toonde een zelfs bij deze koude nog opmerkelijke koelbloedigheid door namens de commissie, na eerst geconstateerd te hebben dat de vraagstukken in Zuid-Holland moeielijker zijn dan waar elders, de taak gaarne te aanvaarden en (groote hemel!) de hoop uit te spreken, dat de commissie iets moge bijdragen tot den bloei en de gezonde ontwikkeling van dit welvarend gewest.
Niettemin, we zullen maar zeggen als Vauvenargues: „Les grandes occupations élèvent et soutiennent l'âme.

PERMANENTE PRIJSVRAAGCOMMISSIE. Aan de Constitueerende Vereenigingen.
Naar aanleiding van eene onlangs uitgeschreven prijsvraag voor eene „Aardewerkversiering" acht de P. P. C. het gewenscht het navolgende ter kennis van de Constitueerende Vereenigingen te brengen en haar te verzoeken dit in hare organen te publiceeren.
De prijsvraag werd uitgeschreven door den Heer G. J. M. Brugman te Amsterdam, Generaalvertegenwoordiger en verkooper van de Plateelbakkerij „RAM" te Arnhem en betrof het ontwerp voor eene Aardewerkversiering voor een kop en schotel. Op haar aanvraag om toezending van een programma ontving de P. P. C. een ontwijkend antwoord. Niettemin kwam haar de inhoud van het programma langs anderen weg ter kennis en daaruit bleek haar dat het in geen enkel opzicht voldeed aan de bepalingen van de A. N. P.
De Jury werd niet genoemd, van een Juryrapport was geen sprake noch van een correspondentieadres, tentoonstelling der antwoorden, verzekering tegen schade, terugzending der niet behouden ontwerpen enz. enz.
Uitgeloofd werden een prijs van ƒ 100.— en een van ƒ 50.— maar.... de uitschrijver behield zich het recht voor om 40 ontwerpen aan te koopen tegen ƒ 10.— elk, waardoor hij zich voor een totaalbedrag van ƒ 550.— de beschikking verzekerde over 42 ontwerpen, dus tegen ƒ 13.— per ontwerp, met het onbeperkte recht daarvan het gebruik te maken dat hem goeddacht.

De P. P. C. maakte den Heer Brugman en den Directeur van de Plateelbakkerij „RAM" opmerkzaam op de leemten in het programma, doch uit de daaruit voortgevloeide correspondentie bleek wel dat de betrokkenen, hoewel onder allerlei schoone beloften voor de „toekomst", niet bereid waren om ook maar in de geringste mate tegemoet te komen aan de bezwaren van de P.P.C. tegen het programma.

Dat niet zelden uitschrijvers van prijsvragen het hierop aansturen (en met succes) wordt mogelijk gemaakt o.a. door het feit dat nog zoo weinigen van de leden der C.V. voldoen aan het herhaaldelijk gepubliceerde verzoek om zoodra zij iets vernemen aangaande een prijsvraag, de P.P.C. zoo goed mogelijk op de hoogte te houden. Werd dit regel dan zou de kans dat zij te laat bekend werd met het geval en daardoor niet vroeg genoeg kan ingrijpen, tot een minimum worden teruggebracht. Zij dringt er dus nogmaals bij de leden der C.V. op aan haar altijd zoo spoedig mogelijk op de hoogte te brengen, wanneer zij, hoe dan ook, in aanraking komen met een prijsvraagplan of iets daaromtrent vernemen.

Het behoeft geen betoog dat de wijze om, langs den weg van een prijsvraag met een paar prijzen als lokmiddel, maar in werkelijkheid „voor een prijsje" zich de volledige beschikking te verschaffen over een uitgebreid en waardevol materiaal ten dienste van zuiver commercieele doeleinden, niet als een toelaatbaar gebruik van het prijsvraagsysteem kan worden gekwalificeerd.

De P.P.C. betreurt het levendig dat nog altijd een groot aantal kunstenaars wordt gevonden dat door zijne medewerking het slagen van dergelijke prijsvragen mogelijk maakt.

Zij begrijpt maar al te zeer hoe moeilijk aan de maatschappelijk zwakken onder de kunstenaars de eisch van onthouding kan worden gesteld en te dieper gevoelt zij de verplichting deze juist daarom zoo onwaardige toepassing van „den wedstrijd" te signaleeren en waar zij kan tegen te gaan.

Doch de algemeene medewerking der kunstenaars zelve kan zij hierbij niet ontberen. Mogen allen er meer en meer van doordrongen worden, dat men door zijn arbeid in dergelijke loterijen te verspelen, het algemeen belang der kunstenaars, maar ten slotte ook zijn eigen belang deerlijk schaadt.

Wellicht dat dan ook bij het meer en meer doordringen van den geest en de beginselen, waaraan de A.N.P. hun ontstaan te danken hebben, zij die, met de P.P.C., het boven gesignaleerde misbruik van het prijsvraagstelsel afkeuren, ook als „gebruikers" hun gevoelen tot uiting brengen door het voorbijgaan van de met behulp daarvan tot stand gekomen producten.

voor de Permanente Prijsvraagcommissie
C. N. VAN GOOR,
Secretaris.

Rotterdam, 12 Februari 1929.

PROF. J. A. v. d. KLOES. HANDLEIDING VOOR DEN TIMMERMAN, 6e druk. Het is niet gemakkelijk de taak te vervullen dit werk te bespreken zonder verdacht te kunnen worden van gebrek aan eerbied voor den persoon van den schrijver. Door schrijvers inleidende mededeeling, dat hij, getrouw aan het beginsel der beknoptheid daarin „wel eenige verbeteringen, doch geen uitbreiding" heeft gebracht, wordt misschien ten deele de opmerking ontzenuwd, dat het werk niet geheel meer op-de-hoogte van zijn tijd is, daarmee is het groote gebrek, dat dit werkje heeft, niet te niet gedaan. Er staat nog altijd veel leerzaams in het boekje, maar of daarmee in de eerste plaats de timmerman gebaat is, valt te betwijfelen.

In een werk dat wèl microscopische houtonderzoekjes leert, mag o.i. de machinale houtbewerking niet ontbreken. Spouwmuren, naar buiten draaiende ramen kent het werk niet, de 6 goten van blz. 111 zijn niet alle wind-, en géén van alle sneeuwdicht! Of het voorzichtig is den timmerman aan te raden buitenpaneelen te lijmen (blz. 128)? En naarbinnen-draaiende ramen-met een onderregel-en-wisseldorpel-als-bij-een-schuifraam, zoodat je het maar anderhalven centimeter in zijn paumelles omhoog hebt te tillen om het over de vensterbank naar binnen te laten draaien. Arm raam en arme vervelooze vensterbank!

De vormgeving van de in het werkje gegeven constructies laten wij daar, zij zouden ons niet hebben bewogen het boekje te recenseeren. Uit constructief oogpunt is het echter in meer dan één opzicht voor den nog niet vakkundige een verkeerde raadsman.

DEZELFDE HANDLEIDING VOOR DEN VERVER EN GLAZENMAKER. Bij dezen vierden druk wordt meer dan tevoren gewezen op den staat van verval, waarin het ververs-ambacht verkeert: 't verderf is zoo algemeen dat uit eigen boezem van het gild bezwaarlijk afdoende beterschap te wachten is. Daarom is 't van zoo groot belang, dat de bouwmeesters zorgen voor deugdelijke besteksbepalingen, waaraan zonder onredelijkheid streng de hand te houden is." Aldus de inleiding. Schrijver geeft daartoe in een slothoofdstuk een aantal besteksbepalingen ten voorbeeld. Tegenover het tevoren terecht gesignaleerde „verval" en „verderf" zijn deze bepalingen m.i. veel te mak! Zeer zeker te weinig gedetailleerd om daaraan „streng de hand te houden."

Overigens bevat het werk veel leerzaams, vooral t.a.v. keuring en controle van materiaal en werk. Het werkje staat in zijn soort op een hooger vakpeil dan het vorige en kan in handen van opzichters zijn nut hebben. H. T. Z.

VERBETERING.

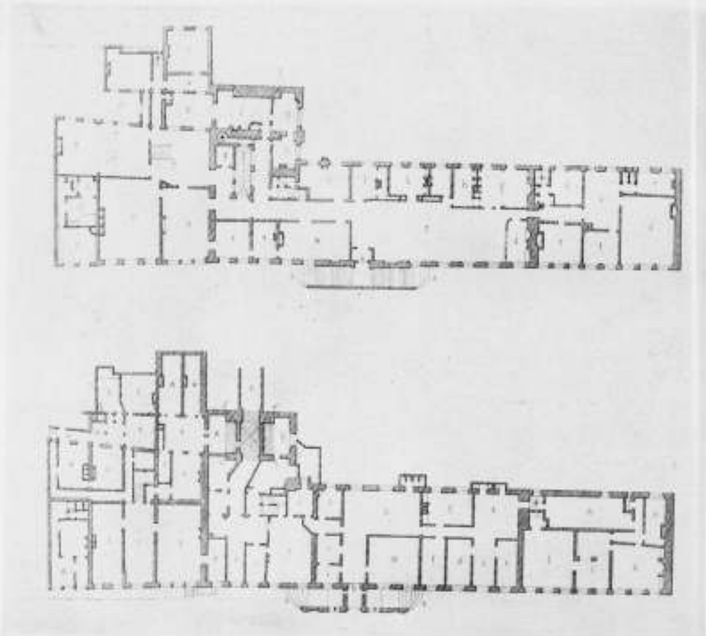
In het referaat „De Vakopleiding van bouwkundige technici" opgenomen in het Bouwkundig Weekblad Architectura No. 3 van 19 Januari l.l. blz. 20 komt een tabel voor, waarin voor de Academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen te Rotterdam de geslaagden als behoorende tot de avondcursussen staan aangegeven.

De indertijd daartoe verstrekte opgave blijkt niet geheel juist geweest te zijn en is verzocht alsnog de juiste cijfers zooals hieronder zijn aangegeven te willen vermelden.

Het einddiploma voor Bouwkunde uitgereikt bedroeg:

1924	Dagcursus 9		Avondcursus 16.	
1925	„	5	„	12.
1926	„	9	„	14.
1927	„	11	„	15.
1928	„	8	„	26.

De diploma's voor beide soort opleidingen zijn geheel gelijkwaardig.

PLATTEGRONDEN VAN HET STADHUIS TE LEIDEN VOLGENS DE OPMETINGEN VAN DEN HEER J. W. SCHAAP, GEMEENTEARCHITECT IN 1871. OP HET VERDIEPINGPLAN ZIJN O DE BEKENDE RAADSZAAL, N DE FRAAIE KAMER VAN B. EN W. (MET HET SCHOORSTEENSTUK VAN FERDINAND BOL) E DE KAMER VAN DEN BURGEMEESTER, D DE Z.G. VOORMALIGE WEESKAMER (DE KAMER GEHEEL RECHTS).

bare besturen, om het bindend besluit inzake arbitrages te aanvaarden, toeschrijf aan wantrouwen in de goede werking van dit instituut. Ten aanzien van dit punt wil ik er op wijzen, dat ik dit motief niet op losse gronden, als een persoonlijken inval, heb genoemd, doch dat ik daarbij steun op besprekingen met leidende personen uit de in aanmerking komende kringen der openbare besturen, waarbij onomwonden werd te kennen gegeven, dat men zich bij de tot dusver met arbitrage opgedane ervaringen niet verantwoord achtte, dit instituut ongewijzigd als bindend voor de openbare lichamen te aanvaarden. Waar deze besprekingen echter in besloten kring plaats vonden, gevoel ik geen vrijheid, daarover thans in het openbaar nadere mededeelingen te doen, te minder, omdat dit punt voor de zaak in quaestie van ondergeschikt belang is.

Wat deze zaak zelve betreft breng ik even in herinnering, dat mijne bezwaren betreffen de wijze van samenstelling der scheidsgerechten, die samenstelling zelve, en het ontbreken van hooger beroep.

Wat het eerste punt betreft verwijzen mijne bestrijders naar den Raad van Arbitrage. Het bestaan van dien Raad en de inhoud van zijn Statuten waren mij niet onbekend. Die statuten stellen echter als het normale geval voorop, dat partijen zelf de arbiters aanwijzen, hetgeen in de praktijk hierop neerkomt, dat iedere partij den door haar meest gewenschten arbiter kiest en bij wijze van contrabeleefdheid ook den uitverkorene der tegenpartij aanvaardt, waarna dan de derde door partijen in onderling overleg of door den Voorzitter wordt benoemd. Volgens de Statuten komt de benoeming door den Voorzitter eerst in de tweede plaats. Dat deze subsidiaire methode langzamerhand de voorkeur krijgt, is een gelukkig verschijnsel, doch neemt niet weg, dat de door mij gewraakte methode statutair als de normale wordt genoemd, althans aanvaard.

Daarnaast moet niet uit het oog worden verloren, dat vele architecten en opdrachtgevers bezwaar hebben tegen den Raad met het oog op de inderdaad hooge kosten aan de rechtspraak door dien Raad verbonden. Ook voor die gevallen dient een bevredigende regeling te worden geschapen en kan men niet volstaan met partijen naar den Raad te verwijzen. Dat de B.N.A. heeft medegewerkt tot de stichting van

GEVEL VAN HET LEIDSCHE STADHUIS. UIT „AFBEELDINGEN VAN BESTAANDE OUDE GEBOUWEN".

den Raad en nog steeds medewerkt aan zijn instandhouding brengt voor de leden van den B.N.A. geenszins eene, zij het ook moreele, verplichting mede, om aan dit instituut de voorkeur te geven boven eene andere regeling der arbitrage.

Ten aanzien van het tweede punt, de samenstelling van het scheidsgerecht, blijkt de wenschelijkheid van eene versterking van het juridisch element, en wel in dier voege, dat de voorzitter een jurist zal zijn, door mijne bestrijders niet te worden gedeeld. Ik wil hierbij op den voorgrond stellen, dat dit denkbeeld niets nieuws of buitenissigs bevat, doch op ander gebied reeds verwezenlijking heeft gevonden in een aantal, door den wetgever in het leven geroepen rechtsprekende organen, als bij de Raden van Beroep voor de Ongevallenverzekering en den Raad voor de Scheepvaart, die eveneens bestaan uit een aantal deskundigen op speciale gebieden, doch wier voorzitter bepaaldelijk jurist moet zijn.

Blijkbaar is de wetgever hierbij geleid door dezelfde overwegingen, die mij er toe brengen, ook voor scheidsgerechten in bouwquaesties dit voorzitterschap gewenscht te achten.

Prof. Diehl zoekt het zwaartepunt der arbitrale rechtspraak in de schriftelijke voorbereiding, en acht blijkbaar de mondelinge behandeling van secundair belang, bij welke opvatting inderdaad het gehalte der „leiding" van minder gewicht is. Het komt mij echter voor, dat hij hiermede juist de groote voordeelen der arbitrage, met haar rechtstreeksch contact tusschen partijen en rechters, boven de gewone rechtspraak, die in hoofdzaak op papieren gegevens oordeelt, volkomen miskent.

Bovendien acht Prof. Diehl een correctief voor eene zwakke leiding gelegen in het feit, dat beide partijen gewoonlijk door juristen worden bijgestaan, die den voorzitter wel op het rechte pad zullen houden.

Afgezien ervan, dat een dergelijke gang van zaken nu niet bepaald bevorderlijk ware voor het prestige van het scheidsgerecht, geloof ik, dat deze voorstelling van zaken wel wat naief is. Het ware ongetwijfeld de ideale toestand, wanneer beide partijen van ganscher harte medewerkten met arbiters, om het volle licht der waarheid over alle geschilpunten te doen opgaan, doch in de praktijk blijkt helaas maar al te vaak het tegendeel en zoeken partijen dikwijls liever hun kracht in de bedreide taktiek d'embrouiller les affaires. In zulke gevallen is eene krachtige leiding onmisbaar.

Mr. van Vliet hecht wel meer waarde aan de mondelinge behandeling en erkent, dat het gebrek aan leiding, waarover ik klaag, meermalen voorkomt, doch stelt daartegenover, dat ook tal van malen voortreffelijke niet-juridische voorzitters worden aangetroffen. Dit laatste geef ik onmiddellijk toe — het tegendeel is trouwens niet door mij beweerd — doch wanneer de leiding van dergelijke voorzitters uitstekend is, blijkt zulks steeds te danken te zijn aan het feit, dat zulke voorzitters „geboren

VINGERHOEDSKRUID.

LÜBECK.

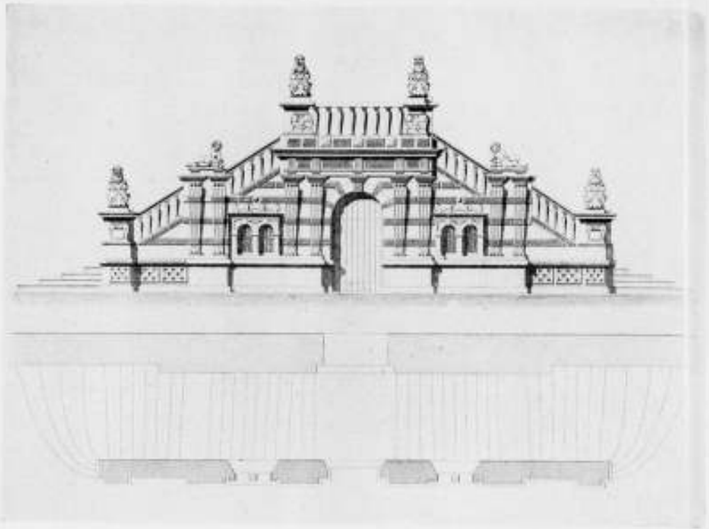

ACHTERGEVELS.

KAAIMUUR.

AFBEELDINGEN UIT: „DIE WELT IST SCHÖN". FOTO'S ALB. RENGER-PATZSCH.

STOEP VAN HET RAADHUIS TE LEIDEN. UIT „AFBEELDINGEN VAN OUDE BESTAANDE GEBOUWEN".

juristen" zijn. Tot dusver is het aan het toeval te danken, wanneer een scheidsgerecht over een juridisch georiënteerden voorzitter beschikt, mijne bedoeling is, de kans daartoe belangrijk te vergrooten, door alleen juristen met het voorzitterschap te bekleeden, waarbij uit den aard der zaak verlangd mag worden, dat die juristen geen vreemdelingen zijn in het bouwkundig Jeruzalem.

Tenslotte het hooger beroep. Mijn beide bestrijders opperen hiertegen het bezwaar van den langeren duur der geschillen, een bezwaar, dat ongetwijfeld bestaat en trouwens door mij reeds was aangeroerd. Toch acht ik dit bezwaar niet overwegend, omdat de kosten en het risico eener nieuwe behandeling het hooger beroep zullen beperken tot een klein deel der geschillen, gelijk zulks eveneens bij den gewonen rechter het geval is.

Mr. v. Vliet acht bovendien hooger beroep vrijwel overbodig, omdat appèl-arbiters toch wel nooit belangrijk in hunne beslissing zullen afwijken van het scheidsgerecht in eersten aanleg. Hij grondt deze meening op de omstandigheid, dat in het algemeen de geschillen geen rechtsquaesties zijn, waarover verschillend gedacht kan worden. Zelfs aangenomen, dat zulks juist ware — hetgeen ik geenszins beaam — dan blijft toch altijd nog bestaan een groote bron van onjuiste beslissingen, t.w. de achteraf uit het vonnis blijkende omstandigheid, dat op bepaalde onderdeelen arbiters eene onjuiste of onvolledige opvatting van de feiten hebben gekregen. Juist voor eene correctie in die gevallen kan eene tweede behandeling, in hooger beroep, niet gemist worden.

In laatste instantie is het de vraag, wat zwaarder moet wegen: snelheid van berechting met de mogelijkheid, dat aan een der partijen onherstelbaar onrecht wordt aangedaan, of een zoo rechtvaardig mogelijke beslissing, ook al zal in sommige gevallen de snelheid daaronder lijden. Voor mij is de keuze tusschen die twee niet twijfelachtig.

Ik moet het bij het bovenstaande laten, daar ik toch reeds uitvoeriger ben geworden dan ik wenschelijk acht. Gelijk ik boven reeds opmerkte, is deze quaestie van genoegzaam belang, om daaraan eene bespreking in de ledenvergadering van den B.N.A. te wijden, en ik vertrouw dan ook, dat het bestuur — al heeft het thans reeds zijn standpunt openlijk bepaald — de leden spoedig in staat zal stellen, in besloten kring van hunne meening met betrekking tot dit vraagstuk te doen blijken.

TENTOONSTELLING PRACTISCHE STUDIE. In de tentoonstellingszaal van de bibliotheek der T. H. opende op Vrijdag 15 dezer „Practische Studie" de tweejaarlijksche tentoonstelling van het werk harer bouwkundige leden, ditmaal, vanwege de gelijktijdige viering van het 7e Lustrum van het gezelschap, met ietwat meer officieel vertoon en ietwat meer luister dan dat in normale omstandigheden het geval pleegt te zijn. Men koopt nu aan den ingang ook een catalogus; dat was in vroeger dagen niet het geval.... erg noodzakelijk is het dingetje overigens niet, want de omvang van deze tentoonstelling is nog niet zoodanig, dat het overzicht ervan ook zonder nummering en aanduiding der inzenders, onmogelijk wordt. Heeft men het er echter eenigszins op aangelegd, de overzichtelijkheid te verminderen door de schotten, waarop de teekeningen, schetsen enz. zijn geëxposeerd, zóó op te stellen, dat men nergens doorzicht heeft en de zaal moet doorgaan in een slingerlijn? Ik vind het niet zoo erg prettig, mij op een tentoonstelling ingeknield te voelen tusschen twee wanden, die anderhalve Meter van elkaar staan, vooral als men weet, dat de zaal wel niet zoo heel groot is, maar toch bij een andere opstelling heel wat grooter zou kunnen lijken.

Soit! Ik ben er niet heen gegaan om aanmerkingen te maken, en als ik hier nu iets uit, dat erop lijkt, laat het dan genomen worden als een verschil van inzicht, waarover zou te praten zijn. Men gaat niet naar een tentoonstelling van „Practische Studie", zooals men een deftige tentoonstelling van architectuur of kunstnijverheid in het Stedelijk Museum bezoekt. Men heeft het hier tentoongestelde anders te zien en anders te nemen. Het gaat hier niet in de eerste plaats om het tentoongestelde zelf, maar meer om wat men daarachter heeft te speuren aan onvoldragen, jonge uitbottende groeikracht van jonge talenten.

Als men een jaar of acht geleden de Delftsche studentensamenleving heeft verlaten, is het terugkomen daarin een prettige sensatie van herkennen en van kennismaking met nieuws. Als men vroeger zelf eenige malen een dergelijke tentoonstelling heeft gearrangeerd, is het aardig om na zooveel jaren te constateeren, hoe men het nu doet, in hoeverre dat anders werd, en ook, hoe de onontkoombare invloeden uit het leven der bouwkunst buiten zich nu weer spiegelen in het werk van een komende generatie. Tien jaar geleden leefden wij daar op de kentering tusschen de Messel-Hoffmann- en de Lloyd Wright-periode; daarop volgde de Amsterdamsche school, en nu zien wij de eigenaardige mengeling van Dudok-Vreewijk-Skandinavië en Neue Sachlichkeit. Het is goed, dat dit zoo is; het bewijst, dat de Delftsche opleiding zich ook nu niet afsluit in bepaalde den student ingegoten architectonische voorstellingen, die het werkelijke leven toch niet kunnen weerstaan.

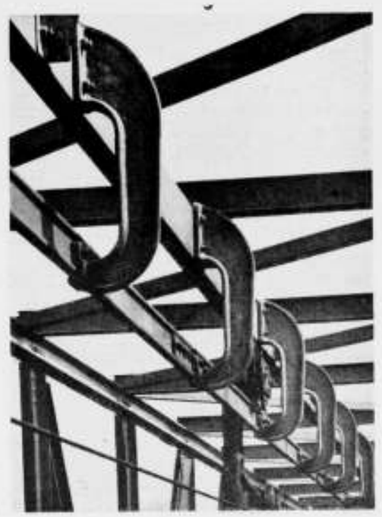
Eén frappant verschil is er met vroeger: men vertoont minder, véél minder in het kader der T. H., onder leiding der hoogleeraren gemaakte projecten, méér zelfstandig werk; op allerlei gebied van toegepaste kunst: weefwerk, houtsneden, meubels, affiches en tooneeldécors. En veel, heel veel reisschetsen: een onderdeel der studie, waaraan tegenwoordig meer aandacht wordt gewijd dan vroeger. Ik vrees wel eens, dat er sommigen zijn, voor wie dit middel te veel doel werd; in elk geval nemen de schetsen voor mijn gevoel op deze tentoonstelling een tè groote plaats in. Ik had er graag wat meer architectuur gezien.

Maar de hoofdzaak is, dat er iets blijkt te leven. En leven, opgewekte werkkracht en vreugde in den arbeid, blijkt er wel op deze tentoonstelling. Dat is ten slotte de hoofdzaak.

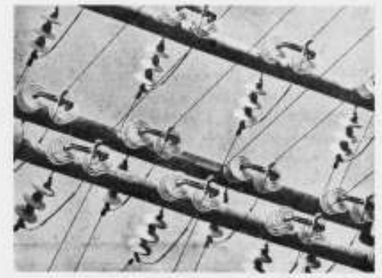
v. d. S.

VERSLAG VAN DE CAUSERIE, GEHOUDEN DOOR ARCH. DICK GREINER OP DE KRINGVERGADERING TE AMSTERDAM d.d. 17 DECEMBER 1928, BETREFFENDE HET GELUIDS-ISOLATIE-VRAAGSTUK ZOOALS DIT IN HET MUZIEK LYCEUM TE AMSTERDAM IS BESTUDEERD. Indien men het aantal kringleden, dat geregeld de kringvergaderingen bezoekt, omgekeerd evenredig stelt met de belangrijkheid van het te behandelen onderwerp, dan is dit ongetwijfeld bewaarheid ten aanzien van de causerie, die Greiner hield over zijne ervaringen in het bestrijden van de „gehoorigheid" in het pas voltooide Muziek Lyceum. Wellicht was de geringe opkomst debet aan het feit, dat zich tijdens en na de uiteenzettingen van Greiner een geanimeerde gedachtenwisseling ontspon, die ongetwijfeld vruchten zal kunnen afwerpen voor hen, die gedwongen zijn met dit lastige vraagstuk terdege rekening te houden.

En wie onzer is dat eigenlijk niet? Men zal zeggen, de architect, die zich in hoofdzaak met woningbouw bemoeit, want immers onze eigen woningen lijden nu eenmaal alle in meer of mindere mate aan dit euvel en de beschikbare gelden voor „woningbouw" laten nu eenmaal niet toe, dat men in deze richting ernstige pogingen kan doen om onzen gehoor-organen een weinig meer rust te gunnen. Het voorbeeld, dat ter sprake werd gebracht van het Betondorp, waar in een rij van 10 woningen

LOOPRAILS VAN EEN ZWEEFBAAN.

ISOLATOREN.

KRAAN AAN EEN STOOMMACHINE.

TRAPPEN AAN DEN ZWINGER.

AFBEELDINGEN UIT: „DIE WELT IST SCHÖN". FOTO'S ALBERT RENGER-PATZSCH.

MUURSCHILDERING DOOR MEJ. PAULA ROOSEBOOM.

STUDIEONTWERP VOOR EEN BRUG HAAGWEGWERKEN TE DELFT. TENTOONSTELLING „PRACTISCHE STUDIE" TE DELFT.

„DIE WELT IST SCHÖN", 100 fotos van Albert Rengers Patzsch. Uitgave Kurt Wolff te München. Die Welt ist schön! Canaletto liet het ons zien, Rembrandt, van Dijck, van Gogh, Bracque, Mondriaan, en hoe vele anderen en nu geeft het objectief van Rengers Patzsch ons weer een indrukwekkend beeld van al het mooie. Laten wij constateeren dat van de 100 foto's er 83 gebaseerd zijn op het rythme, beter nog op het regelmatige rythme. De schoonheid hiervan zal wel niets nieuws zijn, maar komt door zulke boekwerken weer uit zijn verborgen schuilhoek, waar een vorige generatie haar angstvallig weggeborgen had naar voren. Dat geeft aan dergelijke werken een beteekenis, die uitgaat boven het kijkspel. Toch is dit alleen al de moeite waard.

J. P. M.

PRIJSVRAAG H. A. V. BANK. Ingekomen ontwerpen 88, onder motto:
No. 1. En toch; 2. Hoek; 3. HAVBANK; 4. Safe; 5. Eenvoud; 6. Voorzorg; 7. Elisabeth; 8. Semper Paratus; 9. A.P.K.; 10. Cas; 11. Hà Na Tja Ra Ka; 12. 'n Greep; 13. Voor 't komende; 14. Cambio; 15. B. V. (in cirkel); 16. Gerrit Verboon; 17. A.Z.-; 18. Magneet; 19. Schiedam; 20. Beertje; 21. Centrum; 22. Dringend; 23. T.H.G.; 24. N.; 25. M.; 26. Afzakkertje; 27. Havenhoek; 28. Waal; 29. Le Souhait; 30. Probleem 1928-1929; 31. A.B.C. (in driehoek); 32. Klaar; 33. Lachesis; 34. Assurantie; 35. 236; 36. A.B.; 37. C2 H5 OH; 38. I.R.O.; 39. Pont'ifex; 40. Aan de Haven; 41. Hola Verba; 42. Waarom niet; 43. 3579; 44. Prevoyance; 45. Lucter et Emergo; 46. Ora et Labora; 47. Holland; 48. Probleem; 49. Eegan; 50. Baksteen; 51. Bij de Brug; 52. 1000000; 53. HAV; 54. Meander; 55. Safe; 56. W.K.S.; 57. Haven; 58. Elpoj; 59. A.S.; 60. Oesje; 61. Omhoog; 62. Zaftra; 63. In alles Spaarzaam; 64. B.N.A.; 65. Safe; 66. Bonnes Affaires; 67. Bouwen; 68. Lijn; 69. Ass; 70. Expansie; 71. Tini; 72. In Stilte; 73. Hoeksteen; 74. Radio; 75. Klaar; 76. H.T.H.; 77. 10; 78. Klassiek; 79. H.A.V.B.; 80. Rêve du H.A.V.Bank; 81. Dit en dat; 82. Recht en Rond; 83. T.H.; 84. Marja; 85. A.E.; 86. H.B.W.; 87. Providing; 88. J.G.

(ruim 45 M. lengte) muren en vloeren van poreuse-slakken-beton gemaakt waren en waar de bewoner van het rechter hoekhuis op de eerste verdieping de inwoners van alle overige woningen vergastte op zijn piano-études, staat werkelijk niet op zichzelf. Het wonderlijkste was wel, dat het uiterste hoekhuis links hiervan den meesten hinder ondervond. Lag de oorzaak hier in den onderlingen afstand der woningen, in de vrijwel gelijkvormige plan-indeeling van beide hoekhuizen, in resonantieverschijnselen, in ..... ja wie zal hier uitmaken waar de oorzaak te vinden is? Toch is ook in den woningbouw naar onze meening nog wel iets te bereiken, om dit euvel te bestrijden, zonder dat de kosten belangrijk hooger worden. Het is hiermede als met zooveel vraagpunten, die zich bij het ontwerpen voordoen en die in eerste instantie hun natuurlijke oplossing vinden in het plan zelve. Want hoe vernuftig vele constructies in het Muziek Lyceum ook waren bedacht, toch sprak Greiner een waar woord toen hij concludeerde, dat alle in den handel voorkomende z.g. isolatiemiddelen ten slotte niet anders zijn dan lapmiddeltjes, die de gehoorigheid, welke een gevolg is van de plan-indeeling en de onderlinge ligging der geluidsbronnen t.o.v. elkander moeten trachten weg te werken. Helaas weten wij echter maar al te goed, hoezeer wij door omstandigheden buiten onzen wil liggende, als terrein-vorm en grootte, opgedrongen distributieeischen der diverse ruimten e.d., aan handen en voeten gebonden zijn.

Indien men mij een kleinen „abstecher" toe wil staan, geloof ik, dat ter zake van den „gewonen" woningbouw veel hinderlijke geluiden voorkomen kunnen worden door zorgvuldige overweging van de plaatsing van kranen, W.C. reservoirs en niet het minst van de piano. De keukenkraan van den buurman en de vleugel, waarop twee huizen-ver iederen ochtend vingeroefeningen worden gehouden, waarvan wij noodgedrongen de stille toehoorders zijn, dit zijn alle van die inconvenienten, die ons door de kracht der gewoonte reeds minder hinderlijk treffen en waaromtrent toch zoo menigmaal het advies van den architect wordt ingeroepen, om te trachten een oplossing te vinden. En dan komen de vele hulpmiddelen voor den dag, het korsil, het korfund, de solomite, het celotex, het heraclith, zeegras-matrassen en wat dies meer zij. Alles naar mate de beurs reikt kwistig toegepast, om niet te zeggen geprobeerd, om ten slotte tot de conclusie te komen, dat àls die ongelukkige waterleiding van den buurman nu direct tegen den buitenmuur was gelegd (en goed gelegd, zoodat die niet bevriezen kan) en àls de piano van Marietje van twee huizenver nu niet net met twee van der pooten op een der binten môest terecht komen en als die vloerbinten nu niet zoo akelig aan de minimum maat waren — dat de minimaal dunne vloer daaroverheen een prachtige klankkast ging vormen, ja als.... och wij begaan uit de kracht der gewoonte en uit een zekere sleur allen dezelfde fouten, tenzij wij zoo opeens, op een avond als die, waarop zulk een onderwerp eens ter sprake wordt gebracht, worden wakker geschud en het onderwerp ons zoodanig gaat boeien, dat wij over deze zaken eens ernstig gaan nadenken.

Maar ter zake: „wij kunnen beginnen de gemakkelijkste wegen te bewandelen als daar zijn:

1e. „De vertrekken, waar geluid ontstaan zal, en die, waar men het niet wenscht te hooren, zoover mogelijk uiteen te leggen." In het M. L. is dit in zekeren zin gelukt, door de koffie-kamer in verticalen zin te projecteeren tusschen twee geluidsbronnen in.

2e. „Door aan de vertrekken het stadsgerucht of lawaai toe te voegen." (Omdat dit in casu niet bezwaarlijk was en uit overweging, dat, hoe stiller het is, hoe meer het oor ontvankelijk wordt voor het opvangen van geluiden). Het is hier als bij de radiomuziek, waar alle geluiden tot ons komen, gesuperponeerd op een zekeren grondtoon (draaggolf). Is er muziek, dan hoort met de draaggolf niet, is er „stilte", dan kan men de draaggolf als een zachten grondtoon duidelijk waarnemen.

3e. „Door gebruik te maken van de ervaringen en onderzoekingen van derden."

Wat dit laatste punt betreft, heeft de causerie van Greiner wel de waarde hiervan bevestigd, want de openhartigheid, waarmede de spreker zijn ervaringen heeft medegedeeld, waarbij de teleurstellingen, die nu eenmaal aan iedere uitwerking van gedachten verbonden zijn, niet verzwegen werden, zullen ongetwijfeld een aansporing zijn, om op dit gebied verder werkzaam te blijven.

Zooals bekend mag worden verondersteld, zijn er twee soorten van geluid, het contactgeluid (kloppen, tikken, loopen enz.) en het trillingsgeluid (zang, vioolspel enz.).

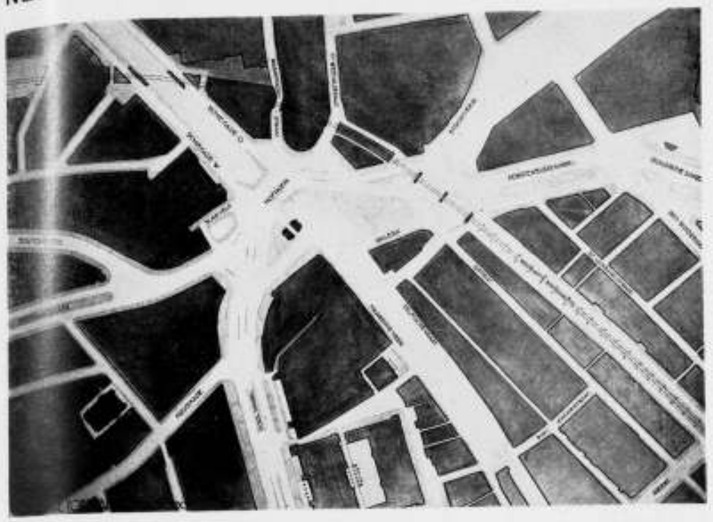
(Wordt vervolgd).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

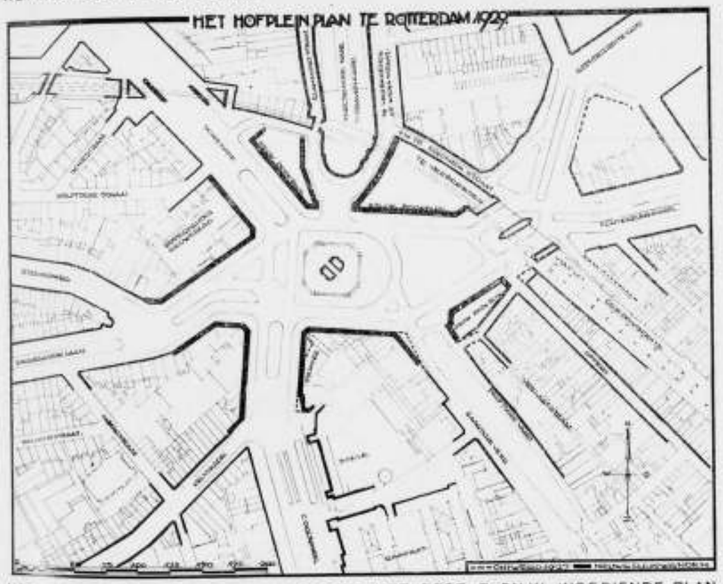
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. D. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM, TEL. N° 36736

1929 2 MAART N° 9

HET HOFPLEIN TE ROTTERDAM. BESTAANDE TOESTAND.

HET HOFPLEIN TE ROTTERDAM VOLGENS HET DOOR B. EN W. INGEDIENDE PLAN.

HET HOFPLEIN TE ROTTERDAM, DOOR ALB. OTTEN. Een ruim jaar geleden hadden de Directeur van Gemeentewerken Ir. L. W. H. v. Dijk en de Stadsarchitect Ir. W. G. Witteveen na slechts drie maanden arbeid hun Hofpleinplan gereed. Nog een jaar is noodig geweest om de groote economische voordeelen van dit plan te doen doordringen.

In dit jaar zijn in de pers nogmaals de plannen van Dr. Berlage vergeleken met het thans door Burgemeester en Wethouders ingediende plan. Maar hoe groote architectonische verdiensten die plannen ook hebben, zij konden het niet winnen tegen de groote verkeersvoordeelen en den simpel logischen, economischen opzet die het nu ingediende plan kenmerken waardoor het zich zoo goed voegt in den bestaanden

Op 9 Maart a.s. zal de heer G. Pepler, Hoofdambtenaar van het Ministry of Health te Londen een lezing houden voor de Afdeeling Amsterdam van het Genootschap Nederland-Engeland, over „The Conservation and Development of Town and Country".

De heer Pepler geldt als één der voormaamste autoriteiten op het gebied van gewestelijke uitbreidingsplannen in Engeland.

De leden van den B.N.A. zijn in de gelegenheid gesteld deze lezing bij te wonen. Toegangskaarten daarvoor zijn kosteloos, op aanvrage, verkrijgbaar op het bureau van den B.N.A. Weteringschans 102, te Amsterdam.

THERMISCH BOUWEN. — De Warmtestichting schrijft ons:

De winter van 1929 is er een die ons heugen zal. Hij valt ons dan ook na de rustig doorstane periode van kwakkelwinters, al heel koud op 't lijf. Talloos zijn de klachten over woonruimten en lokalen, die niet op temperatuur te brengen zijn, niettegenstaande men heftig stookt. Talloos zijn de klachten over bevroren en gesprongen waterleidingen, loozingen, centraalverwarmingsbuizen, verstopte gaspijpen, overramen en deuren die de barre oostenwind doorlaten enz.

Overal klachten en toch bewoont het meerendeel van de menschen als een makke kudde schapen hun huizen, zonder dat zelfs de vraag bij hen rijst of al dit onverkwikkelijke getob noodig is, of er niets tegen is te doen.

Er zal zeker wel een geslacht moeten voorbij gaan voordat de mensch bij het zoeken naar een woning als eerste eisch stelt, dat zij hem een goede beschutting tegen weer en wind biedt, omdat men weet, dat men het eischen k a n, dat het mogelijk is een huis te bouwen dat al de euvels, waaronder wij nu te lijden hebben, niet heeft.

Van het publiek moet de opvoedende kracht uitgaan nadat het zelf opgevoed is in de wetenschap, dat men in een goedgebouwd huis geen last mag hebben van tochtende vensters en deuren, van ijskristallen, die zich afzetten op wanden van kamers gelegen aan buitenmuren. In een goed gebouwd huis behoeft bij normale bewoning en verwarming van vertrekken de waterleiding niet te bevriezen. Een goed gebouwd huis moet voor den verbruiker zijn een veilige wijkplaats tegen de barre elementen.

De thermotechniek is de wetenschap die o.m. zich ten doel stelt aan deze eischen tegemoet te komen door het in studie nemen van problemen, die zich voordoen bij het bouwen en door er praktische oplossingen voor te geven.

Het spreekt van zelf dat niet onmiddellijk op de vragen het antwoord en de oplossing volgen. De

VOGELVLUCHT PERSPECTIEF VAN HET HOFPLEIN TE ROTTERDAM EN OMGEVING, NAAR HET PLAN VAN DEN STADSARCHITECT Ir. WITTEVEEN VAN FEBRUARI 1928.

moeilijkheden, die wij ondervinden zijn daartoe te veel in aantal en van te uiteenloopenden aard. Zij zijn echter niet onoverkomelijk, noch technisch, noch geldelijk.

Er zijn geen bijzondere kosten verbonden aan het leggen van waterleidingen vrij van buitenmuren en in een omgeving waar, althans in een normaal bewoond perceel, een temperatuur onder het vriespunt niet optreedt.

Ook is het mogelijk spouwmuren te bouwen, die aan thermische en bouwkundige eischen voldoen en zonder daarbij de grens van het economisch mogelijke te overschrijden. Uit onderzoekingen en metingen is met zekerheid gebleken welke verhoogde bescherming tegen afkoeling de simpele aanwezigheid van een luchtlaag tusschen twee wanden ons geeft, mits wij een oordeelkundig gebruik maken van goede materialen en constructies.

Er zijn ramen te maken en aan te brengen waarachter wij niet wegwaaien door de tocht of waarlangs de koude, afgekoelde binnenlucht niet bij vlagen naar omlaag stroomt, vloeren die geen koude voeten geven.

Men kan lokalen maken, die tijdig en zelfs in korten tijd op temperatuur zijn enz. enz., het is alles mogelijk indien wij maar thermisch weten te bouwen en daartoe begrip hebben van de warmtedoorlaatbaar- en warmtetraagheid der daarvoor in aanmerking komende materialen en constructies, indien wij maar beschikken over de noodige betrouwbare gegevens en deze kunnen verwerken. Een gebouw, bij het ontwerpen opgevat als een

toestand die hierbij afzonderlijk wordt afgedrukt.

Burgemeester en Wethouders doen hun voorstel tot verbetering van den toestand op het Hofplein van een uitvoerige toelichting vergezeld gaan met bijbehoorende rapporten van de Directie van Gemeentewerken, de Commissie van plaatselijke werken, de Directeur van de Bouwpolitie en den Woningdienst, de Commissie voor de Volkshuisvesting en de Commissie van Financiën. Voorop wordt gesteld dat de volle eer voor de samenstelling van het ontwerp toekomt aan den Stadsarchitect.

In het thans ingediende plan zijn in vergelijk met het oorspronkelijke plan, gereproduceerd op blz. 34 van de Jaargang 1928, slechts zeer kleine wijzigingen aangebracht die door stippellijnen op het plan zijn verduidelijkt. De teekening van het plan geeft de te onteigenen perceelen en den ouden toestand van tramlijnen en trottoirs niet aan, hiervoor wordt verwezen naar de reproducties en de toelichtingen op blz. 33—37 en 41—44 van de Jaargang 1928.

Het verkeer is op zeer eenvoudige wijze opgelost. Op het in de kleine kolom aangegeven verkeersschema is duidelijk gemaakt hoe het hoofdverkeer over het plein wordt geleid. Het verkeer Coolsingel—Schiekade (d.w.z. in de toekomst Gedempte Schie) wordt rechtstreeks over het Hofplein doorgevoerd. Het verkeer Oost-West Pompenburgsingel—Diergaardelaan en Stationsweg vloeit daarentegen ter weerszijden langs den pleinwand.

Hiermede wordt dus Oost-West een zuiver éénrichtingsverkeer ter weerszijden van de poort ingevoerd. Dit geldt zoowel voor het gewone als voor het tramverkeer.

Indien in de toekomst het verkeer zoodanig zal toenemen, dat kruising niet meer houdbaar is, dan kan het geheele verkeer cirkelend om de poort heengeleid worden, hetwelk ongetwijfeld te eeniger tijd noodzakelijk zal worden, en waarin dus bij voorbaat is voorzien.

In het plan wordt vastgelegd, dat de later door te trekken Diergaardelaan van grooter belang zal worden dan de Kruiskade, waarvoor verwezen wordt naar de reproductie van het plan met omgeving op bladzijde 42 van de Jaargang 1928.

In afwijking met de een tiental jaren geleden door de Staats-Commissie voor verbetering van de spoorwegen in en om Rotterdam voorgestelde verbinding van het Delftschepoort-station met het Maasstation over den Goudschen Singel, wordt thans in de rapporten gewezen op de voorgestelde verbreeding van het bestaande viaduct. Een gezicht van uit de Delftsche poort naar de Delftsche vaart toont de hoogte van de gedachte bebouwing die de ontwerper zich beperkt denkt tot 18 Meter, dat is ongeveer de hoogte van het Café Pschorr. Het voorstel van B. en W. vraagt hierover echter nog geen beslissing, wel wordt bepleit dat de ontwerpen te zijner tijd uitsluitend door den Stadsarchitect zullen worden beoordeeld, een beslissing die door alle deskundigen als de eenig juiste zal worden erkend.

Omtrent de uitvoeringsmogelijkheid van het plan wordt medegedeeld dat direct met verbreeding van de tegenwoordige Schiebrug kan begonnen worden; voor de onteigeningen wordt drie jaar gerekend, terwijl de verdere uitvoering van het plan in vijf perioden kan plaats hebben.

De voorbereiding heeft met veel zorg plaats gehad, zelden zal een vraagstuk zoo grondig zijn bestudeerd als dit. Van elk standpunt waaruit het plan te beschouwen is, geeft het rustige bevrediging, zelfs van die der eigenaars wier eigendommen onteigend zullen worden, want voor hen bestaat de mogelijkheid op ongeveer dezelfde plaatsen nieuwen bouwgrond te verwerven.

Het bezwaar van te groote afsluiting van de twee nieuwe bouwblokken voor het Station van de Electrische Spoor is te ondervangen door het maken van een of twee kleine winkelpassages in elk der twee bouwblokken.

Aanvaarding van dit plan zal voor Rotterdam de Hofpleinquaestie oplossen, die van af 1915 de gemoederen bij herhaling in beroering heeft gebracht, die ruim twintig plannen deed ontstaan, die ons schoone perspectieven opende als het eerste plan van Dr. Berlage, en die voor de deskundigen en belangstellenden een ruime bron van studie is geweest.

De aanvaarding van dit plan zal ons geven een bruikbaar geheel, dat zich volkomen aanpast aan de omgeving, een geheel uitmuntend door eenvoud, ruimte en overzichtelijkheid, een geheel van maatschappelijk verkeer, van de gezelligheid van het Rembrandtplein te Amsterdam.

De aanvaarding van dit plan zal voor de verkeerspolitie de oplossing brengen van een vraagstuk van zeer groote zorg, die ongetwijfeld gaarne dit vraagstuk van de lijst der verkeerspuzzles zal afvoeren, alhoewel deze nog niet de grootste van dat soort in Rotterdam is.

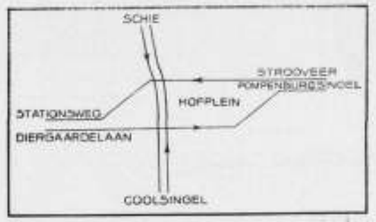
Binnenkort zullen wij gelegenheid hebben op dit allergrootste verkeersvraagstuk van Rotterdam terug te komen.

VERSLAG VAN DE CAUSERIE, GEHOUDEN DOOR ARCH. DICK GREINER OP DE KRINGVERGADERING TE AMSTERDAM d.d. 17 DECEMBER 1928, BETREFFENDE HET GELUIDS-ISOLATIE-VRAAGSTUK ZOOALS DIT IN HET MUZIEK LYCEUM TE AMSTERDAM IS BESTUDEERD. Vervolg van pag. 64.

„Wanneer men bij het isoleeren van een gebouw de constructief noodzakelijke hechtheid niet behoefde te betrachten, dan was het probleem veel eenvoudiger. Doch de eischen, die wij moeten stellen aan de hechtheid in het algemeen en het constructieve verband staan lijnrecht tegenover de eischen, die wij aan de isolatie van een gebouw moeten stellen. De isolatie tegen geluid toch eischt geen contact der samenstellende deelen (het ideaal: de vrij zwevende, geheel gesloten ruimte). Het contactgeluid vindt z'n weg door vrijwel al onze gewone bouwmaterialen en vooral door binten, vloeren en muren (bij proefnemingen bleek dat de geluiden gemakkelijker door de vloeren een weg vonden dan door de wanden), waarbij door de verkeerde constructies dikwijls het geluid versterkt of gelijk van kracht overkomt, terwijl bovendien de leidingen van al onze technische installaties (centr. verwarming, waterleidingen enz.) nog meer roet in het eten doen.

En dan het overigens prachtige gewapend-beton, elk stootgeluid wordt door dit materiaal niet alleen opgenomen, maar bovendien neemt het trillingsgeluiden gemakkelijk op.

De isolatie-middelen zijn in het Muziek Lyceum niet alleen in alle leskamers, maar ook in de gangen toegepast. Waar zij niet zijn aangebracht, zooals in den vloer van de groote zaal, omdat de kosten anders te hoog zouden worden, blijkt het, dat de Directeur in zijn daaronder gelegen woning elk concert geheel kan volgen. In de leslokalen echter, waar de isolatie-middelen in ruime mate verwerkt zijn, is het niet mogelijk de lessen in een aangrenzend vertrek te volgen, wel is hier en daar

VERKEERSCHEMA OP HET HOFPLEIN VOLGENS HET PLAN VAN B. EN W.

UITKIJK OVER HET HOFPLEIN VAN UIT DE DELFTSCHE POORT RICHTING DELFTSCHE VAART.

thermisch probleem en als zoodanig goed opgelost, is ook behoorlijk en gelijkmatig verwarmbaar indien daarmede gepaard gaat een juiste keuze en uitvoering van het verwarmingssysteem. Ook wat dit laatste betreft staan wij nog voor tal van mogelijkheden, die echter nog geenszins zijn doorvorscht.

Er is op dit gebied veel te bereiken mits wij zakelijk onderzoeken, meten en, op grond van goede gegevens, waarborgen eischen.

De Warmtestichting heeft zich de studie en oplossing van dergelijke problemen ten doel gesteld, doch kan dit slechts in een versneld tempo bereiken, indien zij de medewerking en steun heeft van velen en de beschikking over velerlei objecten. Zij kan er toe bijdragen ons exacte betrouwbare gegevens te verschaffen van de warmte-isoleerende eigenschappen van allerlei bouw- en bekleedingsmaterialen en stelt al reeds verschillende noodzakelijke onderzoekingen in, waaronder die van de warmtedoorlaatbaarheid van verschillende materialen, van spouwmuren, platte daken enz. en verzamelt daarbij tal van gegevens en cijfers over temperaturen en warmtestroomingen.

Zij arbeidt onder de leiding en beschikt over de medewerking van personen die geheel onafhankelijk en onbevooroordeeld staan tegenover de vele vraagstukken, die zich hier voordoen en tegenover de daarvoor te zoeken oplossingen.

Volledigheidshalve zij nog opgemerkt dat wij ons

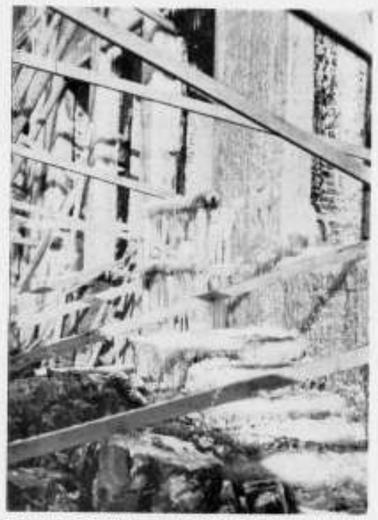

RAADHUIS TE LEIDEN NA DEN BRAND.

bij beschouwingen als de bovenstaande niet blind moeten staren op de koude, doch ook aan de warmte moeten denken, want krijgen wij perioden te doorleven van warmte, zooals thans van koude, dan zijn wij al evenmin gelukkig. Waar men in meteorologische kringen spreekt van bepaalde weertypen die een tijdlang heerschen, daar dienen wij er voor te waken dat wij ontkomen kunnen aan de funeste gevolgen, die aanhoudende koude zoowel als de warmte voor ons kunnen hebben. Thermisch bouwen is daarom een dringende noodzakelijkheid. Het is een praktisch oplosbaar probleem.

UNGER,
Leider van den thermotechnischen dienst.

VUURVAST BETON. — De Fransche Domaniale mijnen hebben proeven genomen om vuurvaste steenen te maken voor ovens of ketels, die goed geslaagd zijn.

DE ROEPSTOEL AAN DEN GEVEL VAN HET LEIDSCHE RAADHUIS 20 FEBR. 1929.

HET RAADHUIS TE LEIDEN NA DEN BRAND, OPGENOMEN OP 20 FEBRUARI 1929.

nog eenig geluid uit andere vertrekken, als ware het van heel ver af komend, waarneembaar."

Het hoofdbeginsel, dat in het M. L. is toegepast, is geweest het zooveel mogelijk omgeven van ieder vertrek met twee of meer geluiddichte doozen. Om zoo iets volledig vol te houden, bleek buitengewoon lastig, omdat de lekken bij ramen en deuren zelden geheel te dichten zijn. Een open raam bij twee aangrenzende kamers maakt iedere poging om die kamers te isoleeren, overbodig, want het geluid vindt via de buitenlucht zijn directen weg. Daarom is isolatie van binnen naar buiten toe moeilijk vol te houden en trouwens ook zelden noodzakelijk.

Men kan, zoo gewenscht, de ramen gesloten houden, terwijl in het M. L. de ramen in het algemeen bezet zijn met twee spiegelruiten in een en hetzelfde raam gevat. Dat met de weeke stopverf hierbij niet op bekrompen wijze moet worden omgegaan, spreekt wel vanzelf, terwijl men hierbij ook op vorming van condensatie-vocht tusschen de beide ruiten, acht moet slaan. Het maken van dubbele ramen is natuurlijk in ieder opzicht beter, maar zooals gewoonlijk was hiervoor geen geld beschikbaar. (Vraag: Waarom bezuinigt een Opdrachtgever ten onzent altijd op datgene, waar hij later spijt van heeft en dat hij, in het buitenland zijnde, steeds zoo weet te waardeeren?).

HET RAADHUIS VAN LEIDEN NA DEN BRAND, OPGENOMEN OP 20 FEBR. 1929.

Inzake de centrale verwarming is een warmwaterverwarming gekozen, waarbij snel-circulatie moest worden toegepast. Het pompagregaat is opgesteld op een 6 c.M. dikke laag korfund, terwijl de koppelingen van lood zijn voorzien. Dit bleek geheel afdoende om het geluid van dit pompagregaat te lokaliseeren. Alle koppelingen zijn voorzien van looden plaatjes, terwijl de muur- en plafond-doorgangen met looden hulzen en wolvilt zijn gedicht. Dat dit laatste moeite kost om consequent doorgevoerd te krijgen, zal geen betoog behoeven. Ook het materiaal Solomite (Heraklith was toen nog niet aan de markt) is op ruime schaal toegepast. Het is uit proeven gebleken, dat het afpleisteren van deze materialen het isolatie-vermogen tegen geluids-doordringing aanmerkelijk verhoogt.

Ten aanzien van de bouw-constructie zijn alle doorgaande verbindingen vermeden, hetgeen door talrijke lantaarnplaatjes, naar teekeningen op ware grootte vervaardigd, werd toegelicht. Zoo zijn b.v. de balken onderling nimmer gekoppeld, doch ieder met een eigen haakanker in den muur verbonden, terwijl tusschen de binten isolatie-materiaal van ongeveer 5 c.M. dikte is aangebracht. Alle verankeringen aan ijzeren binten zijn met lood van deze binten gescheiden.

Telkens op vier lagen boven de balklagen is ter voller dikte van de binnenspouwmuren en van de binnenmuren rondom in ieder vertrek een horizontale laag Anti-

FOTO OPGENOMEN VAN AF HET BORDES VAN DE STOEP, KIJKENDE IN DE RUINE.

Fijngeklopte chamottepuin wordt vermengd met aluminiumcement in een verhouding van 2 à 3 puin op 1 cement en 20 pct. water. De steenen, die van dit beton gemaakt zijn, worden in 3 à 4 uur hard en kunnen, wanneer zij ingemetseld zijn, een temperatuur van 1400 graden verdragen, alvorens te smelten.

(Vraag en Aanbod)

FRANS MASEREEL. LA VILLE, 100 BOIS GRAVES; L'ŒUVRE, 60 BOIS GRAVES *), DOOR A. VAN DER BOOM. — De figuur Masereel mag in deze kringen bekend worden verondersteld. Omtrent 's mans levenswandel is al bijzonder weinig te vertellen, zoodat zijn Duitsche commentator Thomas Mann, die een inleiding schreef tot de „vertaling" van het allengs beroemd geworden dagboek „Mon livre d'Heures", niet veel meer kon zeggen dan dat Masereel in 1889 te

*) Uitgave Galerie Billiët (Pierre Vorms) Parijs.

TOESTAND VAN DE HAL OP 20 FEBRUARI 1929.

Blankenberghe als zoon van „gutbürgerlichen Eltern" geboren werd. En zelf heeft de kunstenaar gezegd, dat hij over de moderne houtgravuur in het algemeen niets denkt en bovendien, dat men ter nadere kennismaking slechts zijn werken heeft te bekijken. Tegenover de vele passende en onpassende commentaren op het werk van Masereel, dat met z'n sterk episch karakter juist zoo weinig commentaar van noode heeft, geeft een dergelijke uitspraak van den kunstenaar zelf toch zeker te denken.

Veel werd er reeds over Masereel geschreven. Men heeft zijn in boekvorm verschenen platenreeksen, z'n groote houtsneë-bladen, de schrijnende oorlogsparaphrase „Debout les Morts", de verrassende „Histoires sans Paroles", het prachtig en innig werkje „Idee" (sa naissance — sa vie — sa mort), het bovenvermelde dagboek en andere der kosmische prentenboeken van dezen internationalen zwerver voorzien van velerlei verklaringen, die zich dikwijls meer als lyrische ontboezemingen in de plaats van het werk zelve deden gelden. Het is dan zoo langzamerhand bekend geworden dat de groote oorlog in Masereel de vonk heeft doen ontspringen, dat de ellende der namelooze massa hem tot een soort openbaar geweten heeft gemaakt. Het was de geest van een Romain Rolland, toen in de oorlogsjaren te Genève, welke vaardig werd over een klein groepje artisten en intellectueelen en waardoor Masereel den stimulans vond tot z'n bewogen prenten, waarvan vooral „Debout les Morts" een verschrikkelijke aanklacht werd tegen de verwekkers van den grootsten massa-moord, die ooit gepleegd is.

Maar thans is er dan toch reden om dit werk te bezien, ontdaan van alle zijdelingsche invloeden, overtollige enthousiasmen, haastige verrukkingen, etc. Zien we Masereel voorloopig als een groot artiest, als een waarlijk modern houtsnijder, als een, die het moderne leven — vooral dat van de groote metropolis in al zijn schakeeringen, tragische verwikkelingen, etc. in duizenden bewogen prenten heeft gepeild en veelal naar zijn rudimentaire wezenlijkheid verbeeld.

„Niemand heeft" — zegt Roger Avermaete — „zoo als hij de eenzaamheid van den mensch naast de ontzagwekkende wolkenkrabbers geschilderd, noch de jacht van den man achter de onschuldige vrouw, noch de monumentale buiken van de machtigen der aarde, noch de groote mierenhoopen van drukdoende menigten".

* * *

De sneden voor La Ville, welke thans in een bundel naar de origineelen zijn gereproduceerd (ik vermoed het althans, want de titel laat daaromtrent in het onzekere) verschenen reeds eerder in anderen vorm. Het kleinere boekje l'Oeuvre behoort tot Masereel's laatste creaties. Een vergelijking tusschen deze beide werken doet ons La Ville kennen als een uiting van felle realiteits-weërgave, scherp — soms vizioenair — gezien en verbeeld; l'Oeuvre daarentegen is een droom, een wijdsche vlucht van uit de barre realiteit. Het is machtig en grootsch van gedachte en tegelijk zoo naïef in de voordracht. Een moderne verbeelding zou het kunnen zijn van Gulliver, den stoutmoedigen reiziger naar Lilliput. Want als een dergelijke figuur speelt de groote onbekende gestalte zijn rol door het gansche verhaal. Telkens ziet men hem weer als het „Leitmotiv" opduiken van het eerste prentje af, waar hij zich losmaakt uit den gebeeldhouwden steenklomp, om, na op deze

TOESTAND VAN DEN GEVEL VAN HET LEIDSCHE RAADHUIS OP 20 FEBRUARI 1929.

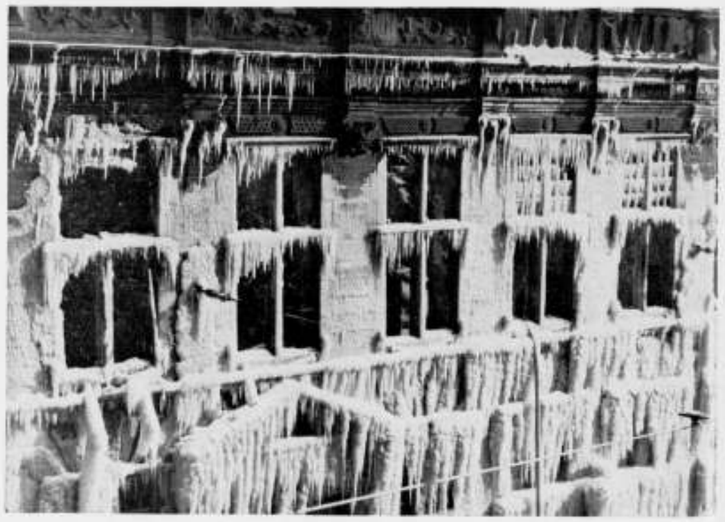
vibrite ingemetseld. Dit met het oog op het lokaliseeren van in het metselwerk opstijgende trillingsgeluiden.

Voorts zijn alle koppen van houten binten rondom geisoleerd met een koker, bestaande uit een bodem van antivibrite en verder samengesteld uit korsilplaten. Dat onder de binten en in het metselwerk antivibrite, een hard materiaal, is toegepast, is een gevolg van de noodzakelijke drukvastheid, die andere isolatie-middelen in het algemeen missen.

De scheidingswanden bestonden uit twee afgepleisterde solomite platen, bevestigd tegen dubbel regelwerk en stijlen, zoodanig geplaatst, dat geen contact tusschen beide eenheden ontstond. Tegen een der wanden is een laag absorbite aangebracht. Alle materialen zijn op de naden en hoeken gedicht met een bitumen product. Dit laatste is van groot belang, omdat juist de geluids„lekken" de toepassing van alle mogelijke isolatie-middelen vrij illusoir maken. Het is hier als met den ketting, waarvan de zwakste schakel de sterkte bepaalt.

De deuren vormen een vraagstuk op zichzelf.

„Indien de beschikbare ruimte groot genoeg ware geweest, had ik zeker voorpor-

TOESTAND VAN DEN GEVEL VAN HET LEIDSCHE RAADHUIS OP 20 FEBRUARI 1929.

TOESTAND VAN DEN GEVEL LEIDSCHE RAADHUIS OP 20 FEBRUARI 1929.

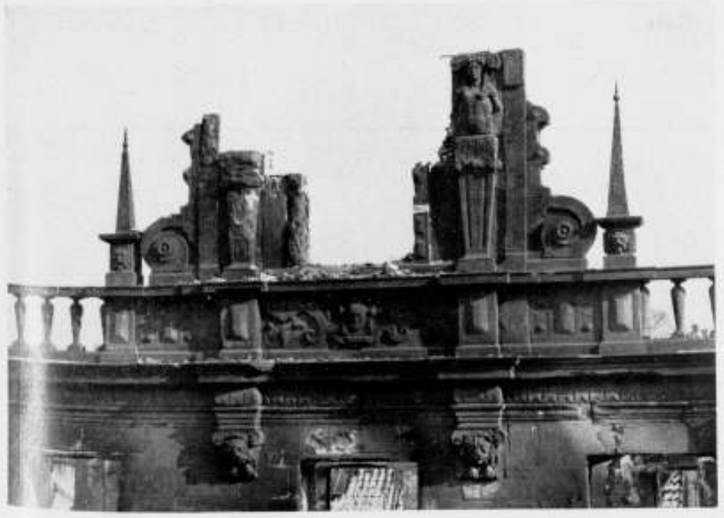
talen toegepast" betoogde Greiner.

„De Directeur wenschte verder, dat de deur met één handbeweging te openen was, waardoor de toepassing van twee achter elkaar liggende deuren verworpen werd. Tenslotte is een zwaar geisoleerde deur, bestaande uit twee deelen, ontstaan. Ze zijn verbonden door een houder met kogellager en hebben elk een afzonderlijk draaipunt. Het totale gewicht was groot, waardoor een zwaar kozijn noodig was, dat op zichzelf niet uit twee gedeelten te maken was, in verband met de muurdikte. Hierdoor en door de naden en slot-openingen ontstonden geluidslekken, waardoor ze niet in alle opzichten antiphoon bleken te zijn."

Uit de medegedeelde ervaringen bij dezen bouw opgedaan, moge ten slotte nog het volgende worden aangestipt:

„Voor de binnenbouwmuren is zeer zacht waalrood toegepast, dat aan hooge eischen van geluids-isolatie voldoet.

Absorbite heeft een goed isoleerend vermogen, het aanbrengen moet met veel zorg geschieden, want het is niet bepaald gemakkelijk te verwerken, brandvrij is het niet.

OVERBLIJFSELEN V. D. NOORDELIJKEN TOPGEVEL. LEIDSCHE RAADHUIS OP 20 FEBR. 1929.

wijze zijn kluisters verbroken te hebben, zijn vlucht over stad en land aan te vangen. Al bladerende in deze synthese van het verbeeldingsleven van den mensch ontmoeten we prenten van een bijzondere suggestiviteit. Ik noem speciaal die, waar deze „bovenmensch" te midden van de grafzerken op een kerkhof zich tot rusten heeft gezet, leunende tegen een kerk.

In zulke prenten bereikt Masereel een sfeer die inhaerent is aan de heimelijke stilte van Nietzsches Nachtwandelaarslied, want... „stil! stil! Nu wordt gehoord heel veel dat daags niet luide worden mag..."

Van welk een lichtende pracht is dan de volgende snede, waar de opgaande zon het ontwaken van den zelfden mensch tot een gebeurtenis maakt, die het louter accidenteele verre te buiten en te boven gaat (zie afb.).

Te ver zou het voeren in een soort paraphrase het gansche verhaal op den voet te volgen of omtrent de verschillende prentjes in afzonderlijke critische beschouwingen te treden. Natuurlijk zijn in een dergelijke reeks niet alle sneden van gelijke waarde of komt de bedoeling van den kunstenaar altijd even direct naar voren. Doch de synthese van het doorloopend verhaal is meesterlijk.

Welk een contrast met dit werk vormen de 100 sneden van La Ville, waarin inderdaad de „cultuur" van dezen tijd als een „document humain" volledig voor het nageslacht is vastgelegd. Met z'n dikwijls stugge en zeker niet op uiterlijk behagen ingestelde vormentaal roept Masereel soms onmetelijke ruimten op en krijgen de groote complexen van de metropolis en de fabriekksstad hun sterke expressie. Een onverwacht licht, dat de dingen hun felle indringende vormen geeft, laat hij plots in een verlaten straat schijnen of op een zwart-berookt fabrieksgebouw, zóó, dat het woord van Stefan Zweig: „dieser junge Flame bedeutet ein Stück ehrlicher und unerschoepflicher Naturkraft inmitten einer schwaechlich gewordenen Zivilisation" er in bewaarheid wordt. Een prent als „Sexueele moord" b.v. (afb.) wordt van een ontzettende en rauwe realiteit, een opgeheven vuist uit een volksmenigte tot een gebaar van algemeene vervloeking.

De middelen waarmede dit alles wordt bereikt zijn even simpel als direct beeldend. Men kan zelfs niet eens zeggen dat Masereel de houtsnede zeer karakteristiek naar haar diepste wezenlijkheid beoefent. Z'n gudsteek is noch geniaal, noch zwierig, noch principieel decoratief. Hij epateert niet, doch is eër stug en herinnert nog dikwijls aan de penseel-en-inkt teekening. Ook de uitbeelding der figuren is vrijwel nimmer verbluffend of buitengewoon rap van teekening, maar dikwijls moeilijk, hoewel de expressies der gemoedsaandoeningen steeds uitnemend zijn gevonden. Wel mag m.i. worden vastgesteld, dat uit de puntige spitse vormgeving der oudere prenten als het verrassende vouwblaadje „Fait-divers" en het reeds genoemde „Idee" (1920) zich een vrijere minder principieele vormentaal ontwikkelde, welke vooral in het laatste werk culmineert. Maar afgezien van deze betrekkelijke detailkwesties over al of niet principieele kwaliteiten, heeft Masereel vrijwel nimmer houtsneden gemaakt, die niet onmiddellijk een bevestiging waren van den algemeen als juist erkenden regel, dat een techniek eerst dán recht van bestaan heeft als hetgeen zij tracht uit te drukken slechts op de wijze van het „zoo-en-niet-anders" moet kunnen ontstaan.

3 HOUTSNEDEN VAN FRANS MASEREEL UIT „LA VILLE".

2 HOUTSNEDEN VAN FRANS MASEREEL UIT „L'OEUVRE".

De aannemer haatte het. Antivibrite, korsil, asphalt korsil, enz. zijn alle eenvoudig te verwerken.

Gewoon bruin carton en ook lood zijn voorts prima isolatie materialen. Carton laat zeer weinig geluid door en is buitengewoon eenvoudig te verwerken."

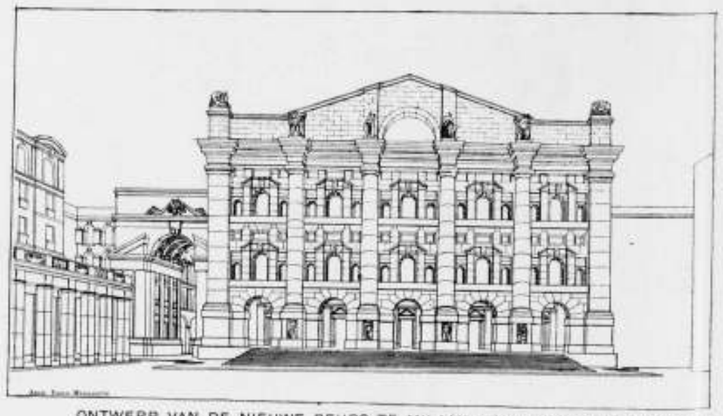
„Het is mijn meening" aldus concludeerde Greiner, (en wiens ervaring is dat niet?) „dat al wat aannemer of werknemer is, zich verzet tegen het verwerken van hem onbekende materialen. Als bovendien de constructies nog anders gemaakt worden dan vader en grootvader het deden, dan is het verzet dikwijls daadwerkelijk aanwezig. Bovendien hebben bijna geen der medewerkers geloof in de toe te passen maatregelen en moet de Directie (in casu was de opzichter wèl van het belang van een consequente toepassing dezer nieuwe denkbeelden overtuigd) voortdurend op haar hoede wezen, om sabotage of onachtzaamheid tegen te gaan."

Er zijn dan ook in het M. L. menigmaal heele stukken muur weer afgebroken, omdat uit sleur of vergeetachtigheid, de isolatie materialen niet waren aangebracht.

„Verder zijn de monteurs een gevaar op zichzelf ten aanzien van geluids-isolatie. Zij hakken en sloopen in gewone gevallen al veelal gewetenloos, maar als zij door omstandigheden een leiding moeten verleggen of vernieuwen, dan hebben ze buitengewoon weinig respect voor de volledigheid eener isolatie-massa."

Januari, 1929.

C. B. POSTHUMUS MEYJES.

ONTWERP VAN DE NIEUWE BEURS TE MILAAN. ARCH. PAOLO MEZZANOTTE.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS
102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 9 MAART Nº 10

DE RESTAURATIEPLANNEN VOOR DE NEDERDUITSCH-HERVORMDE KERK TE GINNEKEN, DOOR DR. IR. J. H. PLANTENGA. In Ginneken staat, half verscholen achter een rij eeuwenoude kastanjeboomen de kerk der Nederduitsch-Hervormde gemeente. Van af het dorpspleintje met de fraaie pomp ziet men het hooge laat-Gothische koor oprijzen boven den ouden kerkhofmuur.

Loopt men het terrein op, dan ontwaart men tusschen transept en toren een laag, zeer vervallen schip. Een eenvoudige kosterswoning, voortreffelijk specimen van landelijke 18e eeuwsche bouwkunst, sluit het terrein af langs de Brugstraat.

Ziehier in korte trekken de situatie der Ginnekensche kerk, die, hoewel vele elementen van schoonheid bevattend, in den loop der jaren ontzaglijk geleden heeft. En niet alleen door den tand des tijds, ook door menschenhand — ten tijde vooral van den strijd tusschen Hollanders en Spanjaarden — werd zij deerlijk gehavend.

Doch erger dan door den tijd en den strijd zijn de verminkingen geweest, ontstaan door de onkunde van hen, aan wie voor een honderd jaar de zorg voor het gebouw was toevertrouwd. Het is te algemeen bekend, wat de 19de eeuw tegenover de bouwkunst op haar geweten heeft, om daar lange beschouwingen aan te wijden. Genoeg zij het op te merken, dat wat aan de kerk en de omgeving het meest hindert, afkomstig is uit de jaren 1800—1875.

Naar waarschijnlijkheid en zekerheid laat zich de geschiedenis der kerk ongeveer als volgt samenstellen:

Oorspronkelijk zal een kleiner Godshuis, mogelijk slechts een kapel aanwezig zijn geweest. De kern van den toren van dit gebouwtje wordt nog vermoed in den tegenwoordigen toren (zie Kalf, Baronie van Breda, blz. 248—249). In 1261 werd deze kapel, die daarvóór van Gilze afhankelijk was geweest, tot een „media ecclesia" verheven [1]); in 1316 werd zij tot parochiekerk gemaakt.

Naar de vormen te oordeelen werd de kapel eerst in de 15de eeuw vervangen door de groote Gothische kerk, waarvan nu nog over zijn de — toentertijd verbouwde — toren, het koor en het dwarspand. Het schip was drie-beukig, hetgeen nog blijkt uit den vorm der, heden ten deele weggetimmerde, vieringpijlers en uit de dichtgemetselde doorgangen naar de vroegere zijbeuken in den Westwand van het transept.

Toen Spinola Breda belegerde, gebruikte hij de kerk als graanmagazijn. Dit was voor Prins Maurits voldoende reden haar door een spion in brand te doen steken (1623). Zeer waarschijnlijk is bij die gelegenheid het schip te gronde gegaan.

Na de inneming van Breda werd de kerk hersteld; deze herstelling werd mogelijk gemaakt door de geldelijke hulp der Infante Isabella, de gouvernante der katholieke gewesten, en door de abdis van Torn. Het nieuwe schip kwam gereed ongeveer in de jaren 1630—1640.

Met den vrede van Munster, dus omtrent het midden der 17de eeuw zal de kerk voor goed in het bezit gekomen zijn der Hervormden, wier eigendom zij sedert dien is gebleven. Reeds vóór 1648 moeten er predikanten uit het Noorden gepreekt hebben; in 1623 had er reeds een zich met geweld toegang verschaft.

De financieele hulp der Aartshertogin had een geheele opbouw van het driebeukige schip blijkbaar niet mogelijk gemaakt, en zoo verbond men dan het hooge dwarspand en den toren door een laag éénbeukig schip. Waarschijnlijk is het, dat de toren, ten tijde van de volledige Gothische kerk hooger was dan nu en dat hij, na den torenbrand van 1649, tot de tegenwoordige gedaante en afmetingen werd teruggebracht.

Ten slotte werd het schip, dat in de 19de eeuw voor den dienst niet meer noodig was, van het transept afgescheiden op een wijze als toen gebruikelijk was (zie fig. 9). Het oude schip werd onderverdeeld in een vergaderzaaltje, een consistoriekamer en bergruimten. Tijdens de mobilisatiejaren zijn er eerst Belgische vluchtelingen in

[1]) De historische gegevens zijn ontleend aan het genoemde boek van Dr. Jan Kalf.

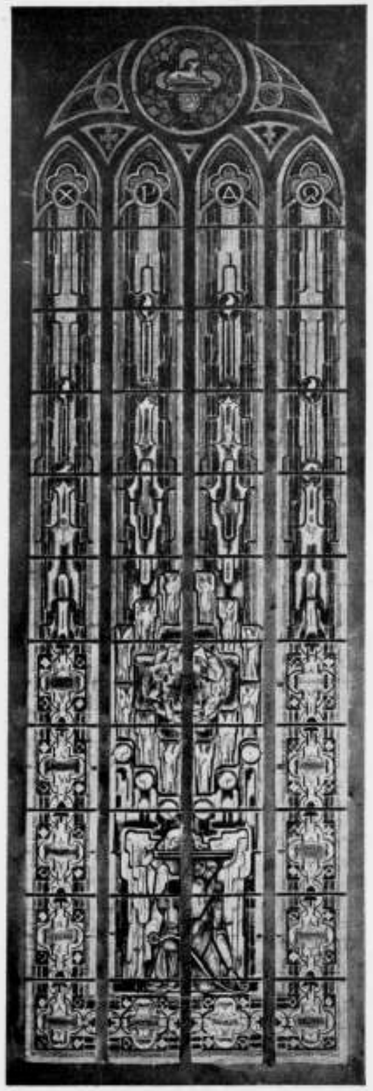

FIG. 1. JAAP WEYAND. SCHETSONTWERP VOOR HET ZUIDER TRANSEPTRAAM (OPENBARING VAN JOHANNES).

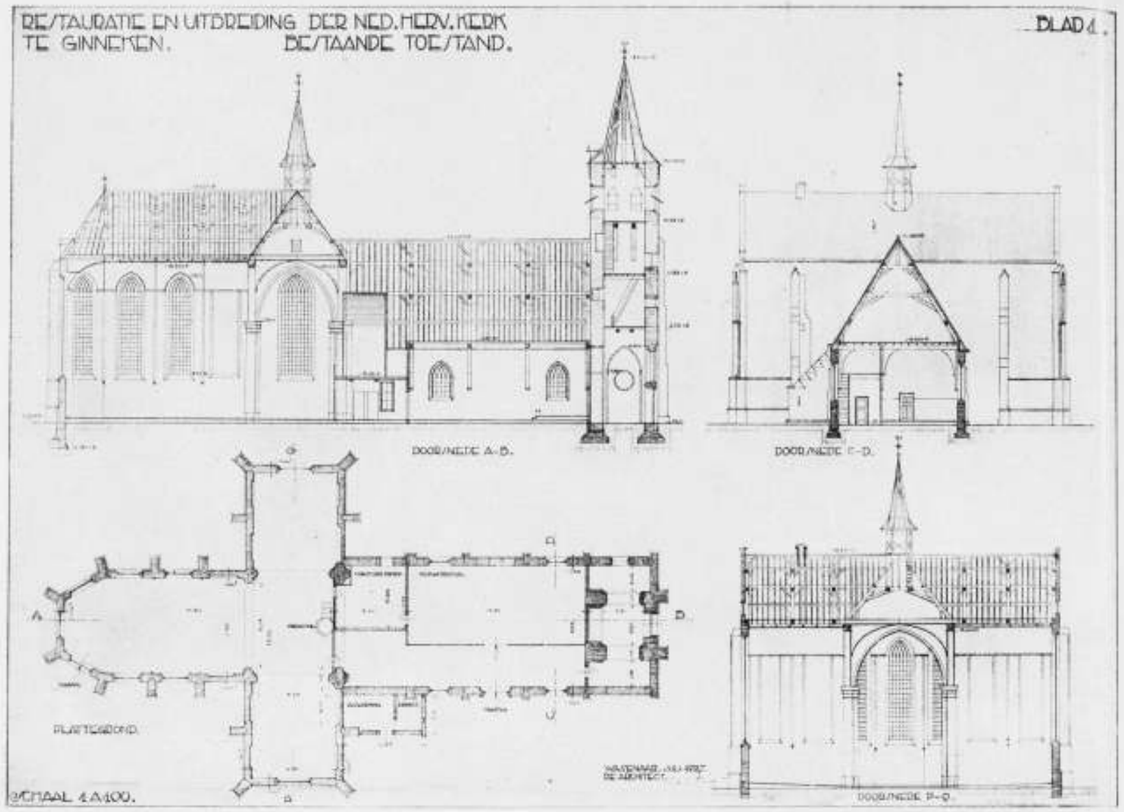

FIG. 2. RESTAURATIEPLAN VOOR DE N. H. KERK TE GINNEKEN. BLAD No. 1. DR. IR. J. H. PLANTENGA. ARCHITECT B.N.A.

EXAMEN-COMMISSIE VOOR HET AFNEMEN VAN HET VOORBEREIDEND EN DEFINITIEF EXAMEN VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER B. N. A. IN 1929. Samenstelling van de Commissie van Onderwijs: G. Versteeg, Voorzitter, Architect B.N.A., Amsterdam; P. Vorkink, Vice-Voorzitter, Architect B. N. A., Amsterdam; J. P. Mieras, Secretaris, Directeur B. N. A., Weteringschans 102, Amsterdam; J. Bouman, Architect, Utrecht; H. B. van Broekhuizen, Architect Gem. werken, Arnhem; Ir. J. Emmen, Hoofding. Rijksgebouwendienst, den Haag; H. v. d. Kloot Meijburg, Architect B. N. A., Voorburg; Ir. W. de Vrind Jr., Architect B. N. A., den Haag; Ir. W. K. de Wijs, Architect B. N. A., Enschede.

Gedelegeerde van het Bestuur van den B. N. A.: Prof. Ir. G. Diehl, Hoogleeraar T. H. te Delft.

Examen-Commissie: G. Albers, Architect B. N. A., den Haag; A. Baart, Architect B. N. A., Leeuwarden; A. Bakker, Architect, Dordrecht; Dr. N. G. W. H. Beegen, Leeraar H. B. S., Amsterdam; Kr. v. d. Berg, Architect b. d. Ned. Spoorwegen, Utrecht; Pl. v. d. Berg, Architect B. N. A., Vlaardingen; Mevr. Dr. H. B. van Bilderbeek, Leerares, Dordrecht; D. Booyinga, Architect, Amsterdam; J. M. den Breeje, Bouwkundige Gem. werken, Utrecht; P. J. den Breeje, Directeur 3e Ambachtsschool, Amsterdam; G. Broekens, Leeraar Wiskunde, Bussum; J. Broeren, Leeraar Ambachtsschool, Amsterdam; C. Broerse Jr., Inspecteur Gem. B. W. Toezicht, Amsterdam; Ir. J. H. de

het schip ondergebracht, terwijl er daarna 3 gezinnen hun woning in hebben opgeslagen. Het beganegrond gedeelte van den toren werd brandstoffenbergplaats.

Het deel, dat na het in brand steken in 1623 was blijven staan, omvattende koor en dwarspand, diende nu verder voor de godsdienstoefeningen. Hoe jammerlijk ook deze prachtige partijen der kerk verminkt werden, daarvan geven de figuren 7 en 9 slechts een vage voorstelling. De gewelven werden vervangen door een blauw-grijs geschilderd gedrukt tongewelf met steekkappen boven de ramen; de schalken met de fijne kraagsteentjes en kapiteelen werden gedeeltelijk weggehakt. De kapiteelen der vieringpijlers werden ontdaan van hun bladkransen en ijzeren banden met gips maakten de Gothiek tot „classieke schoonheid".

De montans der ramen werden uitgebroken, de geprofileerde dagkanten weggehakt en houten en gietijzeren ramen ingezet. Het inwendige werd verder met een kalklaag overdekt. Het weinige aanwezige eikenhout en meubilair werd geverfd en „geëikenhout" en ten slotte werd het gebouw voorzien van zeer onaanzienlijke en ongemakkelijk zittende banken. Hier en daar werden 19de eeuwsche „Gothische" deuren ingebroken en achterin het koor een soort van tochtportaal gebouwd. Er was dus reden te over voor de kerkvoogdij om het geheel te herzien. Toch gaven — en dat is begrijpelijk — practische overwegingen den doorslag tot het doen vervaardigen van een restauratieplan. Ten eerste bleek het, dat de fundamenten totaal onvoldoende waren, waardoor de veiligheid der kerkbezoekers in het gedrang kwam en ten tweede had het Gemeenteleven zoozeer aan intensiteit gewonnen, dat koor en transept samen te klein geworden waren om op dagen van drukken kerkgang alle bezoekers een plaats te kunnen bieden. Zoo kwam men er dan toe, zoowel de fundamenten te doen herstellen, als een plan te laten maken, waardoor de geheele ruimte van de kerk van 1640 wederom voor den dienst benut zou kunnen worden. Bij dit laatste plan, dat aan ondergeteekende werd opgedragen, en dat, wanneer

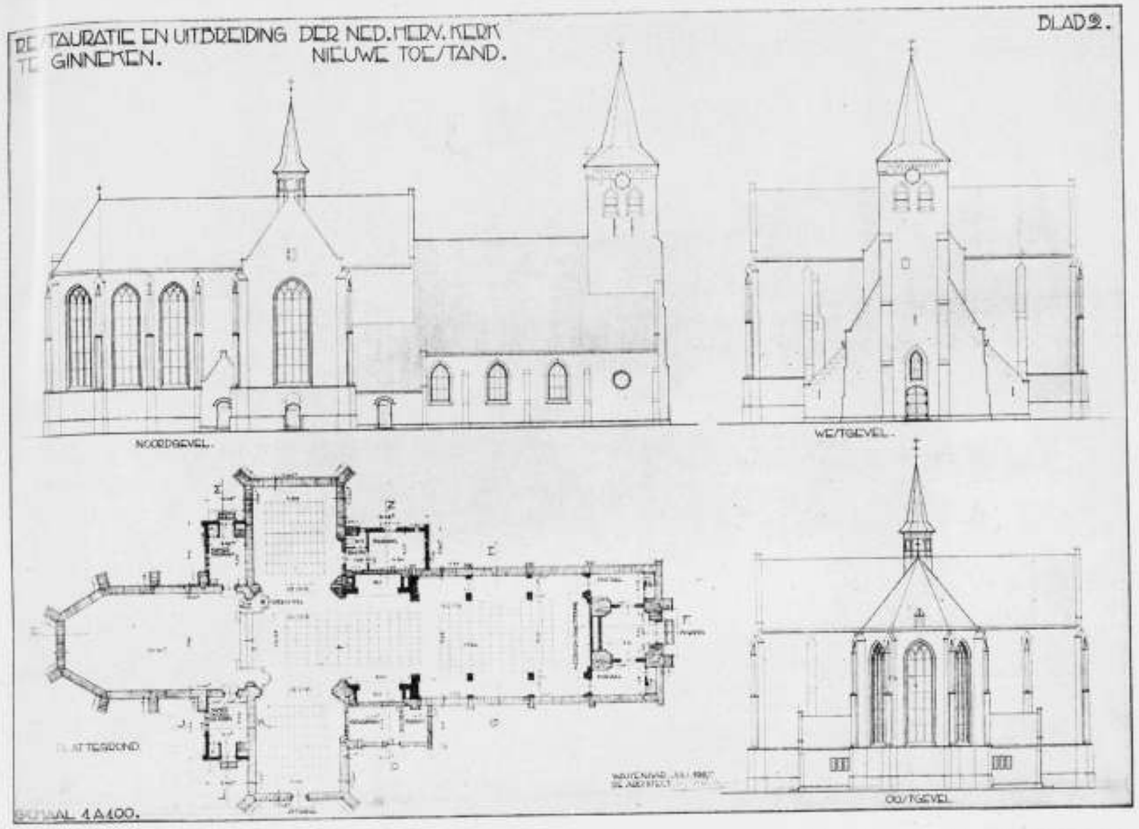

FIG. 3. RESTAURATIEPLAN VOOR DE N. H. KERK TE GINNEKEN. BLAD No. 2. DR. IR. J. H. PLANTENGA. ARCHITECT B.N.A.

subsidie of andere geldelijke steun zal zijn verkregen, zal worden uitgevoerd onder leiding van Ir. A. J. v. d. Steur, was dus de hoofdeisch deze: het lage schip en het hooge koor te verbinden zóó, dat inwendig een behoorlijke éénheid werd verkregen, plaats biedende voor een kleine vierhonderd kerkbezoekers, terwijl om financiëele redenen moest worden afgezien van den bouw van een geheel nieuw verhoogd schip. Van af elk der zitplaatsen moest de predikant behoorlijk te hooren en te zien zijn.

Verder moesten koor en transept worden hersteld, terwijl een viertal aanbouwen — voor kamer predikant, kamer ouderlingen en kerkvoogden, voor de centrale verwarming en toilet en berging — moesten worden toegevoegd. [1])

Om aan bovengenoemden hoofdeisch te voldoen is onderstaande gedachtengang gevolgd:

Waar het koor hoog is en het schip laag (zie fign. 2 en 3) en waar bij het koor de ruimtevorm afgesloten wordt door gewelven, die met de kruin onder de hoogte van de muurplaat liggen, daar moest men trachten een evenhooge ruimtevorm in het schip te vormen niet onder maar in de kapconstructie, om aldus gelijke hoogte in beide deelen van de kerk te verkrijgen.

Teekent men het profiel van den triomfboog (fig. 2, doorsn. P-Q) in de dwarsdoorsnede van het bestaande schip (fig. 2, doorsn. C-D) dan blijkt, dat deze lijn slechts weinig buiten de constructie uitkomt. Een profiel, vrijwel evenwijdig aan den triomfboog en niet heel veel lager was echter mogelijk (fig. 4, doorsn. G-H en fig. 5,

[1]) Het herstellen der fundamenten en het toevoegen van de ruimte voor de centrale verwarming is geschied vóór het maken van het restauratieplan, ten deele door het Rijksbureau v. d. Monumentenzorg, ten deele door den heer C. D. Bakker te Ginneken. C. D.

Bruijn, Civiel-Ingenieur, Amsterdam; H. Bunders, Architect B. N. A., Hilversum; J. Coenraad, Architect, Zaandam; Mej. W. Coppens, Onderwijzeres, Amsterdam; J. Doets, Architect-leeraar M. T. S., den Haag; H. H. J. Egbers, Architect, Hengelo; Dr. I. v. Esso Bzn., Arts, Amsterdam; H. Evers, Directeur 4e Ambachtsschool, Amsterdam; H. G. van Eijden, Architect B. N. A., Bussum; Mevr. Ir. J. E. van Everdingen-Ferguson, Architecte, Breda; J. Th. van Gerven, Inspecteur Gem. Bouwtoezicht, Amsterdam; K. van Geijn, Architect, Amsterdam; Ir. W. C. van Goor, Directeur Gem. Werken, Hillegersberg; F. de Graaf, Leeraar H. B. S., Amsterdam; J. B. v. d. Haar, Architect B. N. A., Amersfoort; H. Hendriks, Architect, Schoonhoven; Th. J. H. Hendriks, Architect, Amsterdam; N. Hollander, Leeraar Ambachtsschool, Amsterdam; G. de Hoog, Architect Rijksmonumenten Commissie, den Haag; D. R. Hueting, Inspecteur Hoofd Bouwtoezicht, Bussum; Fr. Hulsbosch, Architect, Amsterdam; Ir. Jos. Klijnen, Architect B. N. A., den Haag; Ir. G. Knuttel, Architect-Leeraar M. T. S., den Haag; L. Koerts, Onder-Directeur 3e Ambachtsschool, Amsterdam; A. Kool, Architect B. N. A., Utrecht; A. P. Koster, Architect, Utrecht; Ir. E. H. Kraaijvanger, Architect, Rotterdam; J. Kroon, Onderwijzer, Amsterdam; A. J. v. d. Lee, Architect B. N. A. Lector T. H., Delft; P. Leith, Inspecteur B. W. Toezicht, Rotterdam; C. v. d. Linde, Architect, Haarlem; J. P. Logemann, Architect B. N. A., Rotterdam; G. A. M. Loogman, Architect B. N. A.,

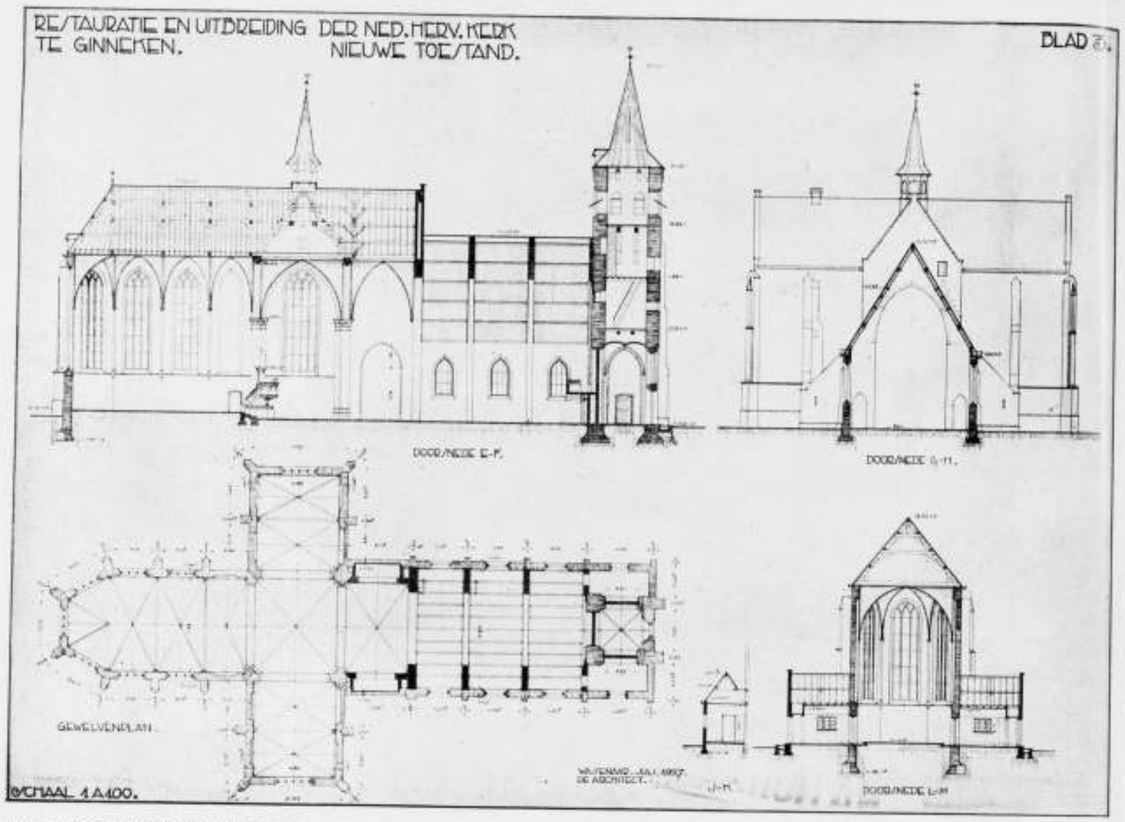

FIG. 4. RESTAURATIEPLAN VOOR DE N. H. KERK TE GINNEKEN. BLAD No. 3. DR. IR. J. H. PLANTENGA. ARCHITECT B.N.A.

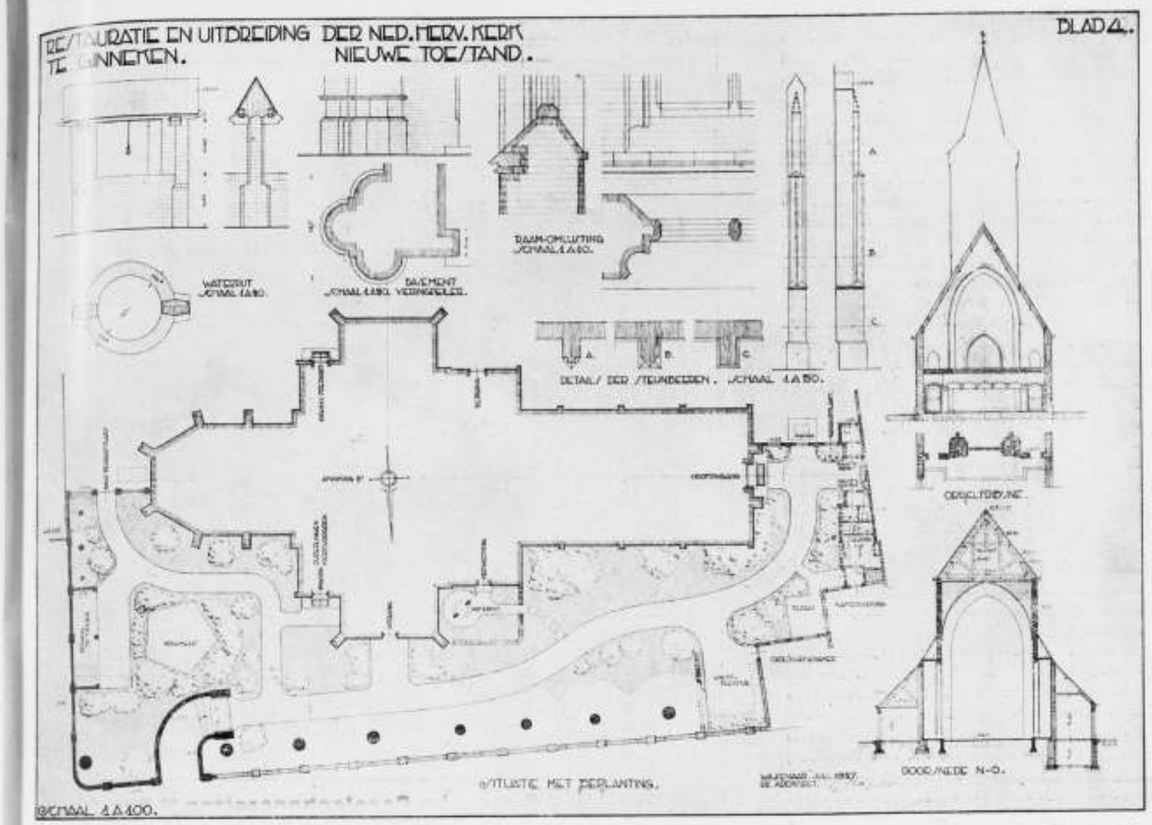

FIG. 5. RESTAURATIE VOOR DE N. H. KERK TE GINNEKEN. BLAD No. 4 (SITUATIE EN DETAILS) DR. IR. J. H. PLANTENGA. ARCHITECT B.N.A.

Amsterdam; P. Lijdsman, Directeur M. T. S., Utrecht; D. Meintema, Architect B. N. A., Leeuwarden; Ir. G. I. Meijers, Civiel-Ingenieur, Amsterdam; J. Moerman, Architect, den Haag; J. Molenaar, Architect, Amsterdam; Mej. Ir. J. Mulder, Ir. Gem. werken, Delft; H. W. Nijman, Hoofdopz. adj. hoofd afd. Geb. P. W., Amsterdam; Ir. W. Ouëndag, Architect, Amsterdam; M. Plate, Architect B. N. A., Overveen; G. Post, Onder-Directeur 2e Ambachtsschool, Amsterdam; J. Roosing, Architect Gem. werken, Amsterdam; J. Th. van Rossum, Architect B. N. A., Delft; A. C. A. Rotgans, Architect, Amsterdam; G. L. J. Schönbeck, Chef Projectenbureau Gem. Telefoon, Amsterdam; J. H. Schoorel, Bouwkundige, Dordrecht; J. C. Slagter, Architect-Leeraar M. T. S., Haarlem; Dr. Mathilde v. Son, Arts, Amsterdam; Dr. I. Spangenthal, Arts, Amsterdam; J. C. Speelman, Architect-Assistent T. H., Rijswijk; Ir. A. J. v. d. Steur, Architect B. N. A., Amsterdam; A. Th. Stornebrink, Chef Teekenbur. Gem. Woningdienst, Amsterdam; H. Sutterland, Architect, Rotterdam; Ir. H. Thunnissen, Architect B. N. A., den Haag; A. J. v. d. Tol, Inspecteur B. W. Toezicht, Amersfoort; Jan v. d. Valk, Architect, Tilburg; J. H. v. d. Veen, Architect B. N. A., Amsterdam; A. J. Verbeek, Architect, Geldermalsen; D. Visser, Architect B. N. A., Schoonhoven; Mr. Ph. J. van Vliet, Advocaat-procureur, Amsterdam; L. Vogelesang, Leeraar C. I. N., Amsterdam; M. Vrijenhoek, Wethouder, den Haag; W. v. d. Weg, Architect, Zutphen;

doorsn. N-O). Dit profiel nu werd aangehouden voor de gemetselde bogen, die de kap van het schip zullen dragen.

Doch om de vier bogen op de kruising van langs- en dwarsschip ongerept te houden, werd het schip over de breedte van de travee, grenzende aan de viering, tot de hoogte van het koor gebracht en van een kruisgewelf voorzien (fig. 4 doorsn. E-F en plattegrond) om op de plaats van de aansluiting van dit verhoogde gedeelte en de rest van het schip de overgang te maken, welke in de langsdoorsnede van fig. 4 en de dwarsdoorsnede van fig. 5 is aangeduid.

Deze inwendig zoo noodzakelijke plaatselijke verhooging van de laatste travee van het schip, komt ook het uiterlijk zeer te stade. Daardoor toch ontstaat inderdaad weer een kruising van twee nokken, waardoor het kruistorentje organisch het dak bekroont. (Vergelijk fig. 7 en fig. 6). Doch meer is er nog gewonnen door de wijze, waarop nu uitwendig het lage en het hooge gedeelte van de kerk verbonden zijn.

De bijgevraagde ruimten kregen na velerlei overwegingen en schetsen de vormen, die men ziet op fig. 3.

Zal de restauratie voltooid zijn, dan zal men als ingang weer de hoofddeur van den toren benutten. Vandaar geven — links en rechts — twee tochtportalen toegang tot het kerkruim. De constructiebogen in het schip zijn doorbroken door poortjes (fig. 4 doorsn. G-H en fig. 8) waardoor de bezoekers zich naar hun plaatsen kunnen begeven.[1]) Vanuit de portalen gaan trapjes naar de orgel- en zangtribune (zie fig. 4 en lengtedoorsnede fig. 5).

In de nis aan de noordzijde kunnen later nog extra zitplaatsen worden aangebracht in de nis aan de zuidzijde zullen zeer fraaie, bij het gedane werk gevonden, graf-

[1]) In overleg met de Rijks-commissie tot keuring van restauratieplannen, zal de vorm dezer doorgangen eenigszins gewijzigd worden.

zerken worden ingemetseld.

De vloer van het koor, welke 0,45 M. hooger is dan de kerkvloer heeft twee naar voren gebogen gedeelten, waartusschen de koortreden liggen (fig. 3). Deze twee verhoogde vloergedeelten geven, evenals het koor, waarin de avondmaalstafel en het doopvont gezet kunnen worden, gelegenheid tot het plaatsen van een catheder en een preekstoel, beide noodig voor het houden van den dienst naar de opvatting van den liturgischen kring, welke opvattingen door den predikant Ds. B. ter Haar Romeny worden voorgestaan.

Het behoeft hier geen betoog, dat ook een menigte onderdeelen van de kerk in het restauratieplan zijn herzien; wij noemen de goten, de steunbeenafdekkingen, de montans der ramen, enz. enz.

Inwendig zal de geheele kerk van de pleisterlaag worden ontdaan en de schalken, de pijlers, de kapiteelen enz. worden hersteld; eikenhouten kruisgewelven zullen het koor en het transept afsluiten.

Tenslotte is in fig. 5 het ontwerp voor het herstel der omgeving vastgelegd. Een belangrijke verbetering zou het zijn, wanneer het mogelijk ware het monument van Chassé te verplaatsen. Die koele hardsteenen massa staat een vrij uitzicht op het koor met zijn prachtige warme baksteentoon wel op zeer pijnlijke wijze in den weg. Noodig zal het verder zijn, den kerkhofmuur weer door te trekken, het onooglijke ijzeren toegangshek te verwijderen en aldus een behoorlijke afsluiting te vormen.

Verder zijn ontworpen een aantal niet te zeer in het oog loopende toiletten, een fietsenbergplaats en een kleine verbetering aan de kosterswoning, terwijl in schema de beplanting is aangegeven.

Terwijl de Kerkvoogden, de heeren L. U. van Stenis, P. M. Tutein Nolthenius en C. Berghuijs, gesteund door de gecombineerde vergadering van kerkvoogden en notabelen er hare krachten aan gaf de fundeeringen te verbeteren en de plannen

G. Westerhout, Arch. Rijksgebouwendienst B. N. A., Kijkduin; B. de Wilde, Architect, den Haag; Ir. G. F. Wttewaall, Civiel-ingenieur, Halfweg; J. Zietsma, Architect B. N. A., Amsterdam; Ir. H. T. Zwiers, Architect B. N. A., Haarlem.

RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN. Indertijd heeft het gemeentebestuur van Amsterdam gelden beschikbaar gesteld om het groote raam in het trappenhuis der herbouwde Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam met gebrand glas te voorzien, en de bronzen paneelen terzijde van den hoofdingang met gedreven voorstellingen te versieren.

In overleg met den hoogleeraar-directeur der Rijks Academie zijn twee oud-leerlingen der instelling met deze werken belast. De kunstschilder Jaap Weyand te Bergen heeft na voltooiing van zijn ontwerp thans de definitieve opdracht gekregen, het glasraam uit te voeren, terwijl aan den Prix de Rome-winnaar F. J. van Hall het maken van de bronzen gevel-versieringen is toevertrouwd.

Voor het begin van den nieuwen cursus zullen, naar verwacht mag worden, deze werken ter plaatse zijn aangebracht.

MORTEL EN BETON. — Dikwijls wordt beweerd, dat de z.g. supercementen of hoogwaardige cementen alleen door een fijnere maling verkregen worden. Interessant zijn daarom de proeven, die Ir. Dahlgren heeft genomen en waaruit blijkt, dat deze bewering geen stand houdt.

Bij bijzonder fijn gemalen cement kan men met normaal mortel dikwijls een verhoogde vastheid verkrijgen, doch in de practijk zal men het meeste hebben aan een verhoogde vastheid in beton. De bovengenoemde proeven bewijzen nu, dat maalfijnheid nog geen supercement geeft.

Allereerst nam hij een cement, dat 10,5 pct. rest gaf op de 4900 mazenzeef en een tweede cement, dat 3 pct. rest gaf op die zeef. Met normaalmortel van 1 op 3 werd met cement a na 7 dagen een vastheid verkregen van 402 kg en met cement b van 481 kg. De fijnheid van maling geeft dus een verschil van bijna 80 kg drukvastheid. Geheel anders wordt het resultaat echter, wanneer van de zelfde cementen beton wordt gemaakt.

Met beton 1, 2, 3, met 80 pct. water van het cementgewicht aangemaakt, geeft cement a een vastheid van 85,5 en cement b van 86,8 kg., waaruit blijkt, dat de grootere maalfijnheid voor beton geen verschil maakt.

Om nu te onderzoeken of supercement werkelijk verschil maakte met gewone cement, werd een tweede proef genomen, en wel met een extra fijn gemalen cement tegenover een super-cement, beide met een zeefrest van 3 pct. op de 4900 mazenzeef. Als normaal mortel gaven deze cementen resp. 596 en 648 kg drukvastheid na 7 dagen.

In beton als bovengenoemd, gaven deze cementen echter drukvastheden van 97,2 tegenover 147 kg, waardoor dus de superioriteit van het supercement duidelijk blijkt.

Om dus de eigenschappen van een of andere hoogwaardige of super-cement (bij gebrek aan een goeden Nederlandschen naam, zoo genoemd) te onderzoeken, moet men zoowel mortel als betonproeven nemen en dient er vooral op gelet te worden, dat bij gelijken ouderdom de verhouding tusschen den weerstand in mortel en in beton een ongeveer gelijk cijfer moet blijven geven. Dat dit niet het geval is bij gewone cement en wel bij supercement bleek uit een derde proef van Ir. Dahlgren. Hij vergeleek de uitkomsten van de twee laatstgenoemde cementsoorten, dus die elk 3 pct. rest gaven, bij de 4900 mazenzeef voor normaal mortel en beton.

De verhoudingscijfers zijn dan: gewoon cement na 2 dagen 8,3; na 3 dagen 7,8; na 7 dagen 8; supercement na 2 dagen 4,6; na 3 dagen 4,4; na 7 dagen 4,4, waaruit alweer blijkt, dat het supercement een constante verhouding geeft en gewoon cement niet.

Interessant zou het zijn, als ook voor de bij ons gebruikelijke cementsoorten eens dergelijke verhoudingscijfers gepubliceerd werden, die zeer goeden kijk geven op het wezen van de cementsoort.

REINIGEN VAN BETON-KISTINGHOUT. — Het reinigen van beton-kistinghout kost veel arbeid en vormt een niet te verwaarloozen onderdeel van de kostprijsberekening van betonwerken.

Vandaar dan ook, dat er gezocht wordt naar goede en goedkoope oplossingen voor dezen arbeid, die door het uithalen van de spijkers nog kostbaarder wordt.

Onlangs is voor dit doel een machine geconstrueerd, die o.i. een goede oplossing voor het vraagstuk geeft.

Deze machine bestaat uit een stel walsen van chroomnikkelstaal, die aan de 4 zijden, dus ook aan de kanten van de planken, opgesteld zijn. De plank wordt met spijkers en al tusschen deze walsen doorgevoerd. Het beton brokkelt er af en de spijkers breken af, of worden plat gedrukt. De machine regelt zich automatisch naar de breedte en dikte der planken, zoodat deze 5 tot 30 cm breed kunnen zijn en van ¾ tot 1½ duim dik.

Een man bedient de machine en kan dan 100 m bekisting in een uur reinigen. Het aandrijven kan met een riem of direct met een electromotor geschieden. (Vraag en Aanbod)

ISOLATIE MET DUNNE METAALBLADEN. — Men past tegenwoordig metaalbladen toe voor isolatie van tusschenvloeren.

Het metaalblad heeft de grootste isolatie, wanneer het als vloer gekreukt wordt en dan in lagen op elkander gelegd.

Het geleidingsgetal voor vlakke bladen is 0,027 en voor gekreukelde bladen 0,004. Het isoleervermogen ontstaat doordat de warmtestralen teruggekaatst worden op de gladde spiegelende oppervlakten van het metaalblad. Het gewicht van deze

FIG. 6. SCHIP EN TRANSEPT NA DE RESTAURATIE (AANBOUW VOOR DE VERWARMING REEDS EERDER VOLTOOID: ZIE TEKST).

FIG. 7. SCHIP EN TRANSEPT VOOR DE RESTAURATIE.

der algeheele restauratie voor te bereiden, werkte een andere groep van leden der kerk aan het ideëele doel, het herstelde gebouw den luister van gebrandschilderde ramen te hergeven. Het initiatief hiertoe werd genomen door den heer J. M. Lietz. Na vele en velerlei overdenkingen is als schema een reeks van tafreelen aangenomen, waarbij van het oude tot het nieuwe Testament 's werelds loop zal worden afgebeeld, te beginnen met schepping en zondeval en eindigende met het Hemelsch Jeruzalem.

Het ligt in de bedoeling, dat deze ramen respectievelijk de volgende momenten zullen verzinnelijken: God schept — God verdrijft — God bindt samen — God spreekt — God geeft zijn Zoon — God zendt het Evangelie uit — God stort den H. Geest uit — God bindt samen — God bouwt.

Deze negen momenten zullen gestalte kunnen krijgen in de voorstellingen van: de Schepping — de verdrijving uit het Paradijs — de Wet — de Profetie (bijv. Elias) — Het scheuren der Hemelen (de komst van Christus) — Een apostelfiguur — de uitstorting van den H. Geest — Het Avondmaal — Het Hemelsch Jeruzalem.

Om practische redenen zal het laatste tafereel het eerst verwezenlijkt worden; wij geven daarvan hierbij de schets (fig. 1). Het project is van den Bergenschen schilder Jaap Weyand, die, na het ontwerp te hebben uitgewerkt, het geheele raam zelf zal vervaardigen.

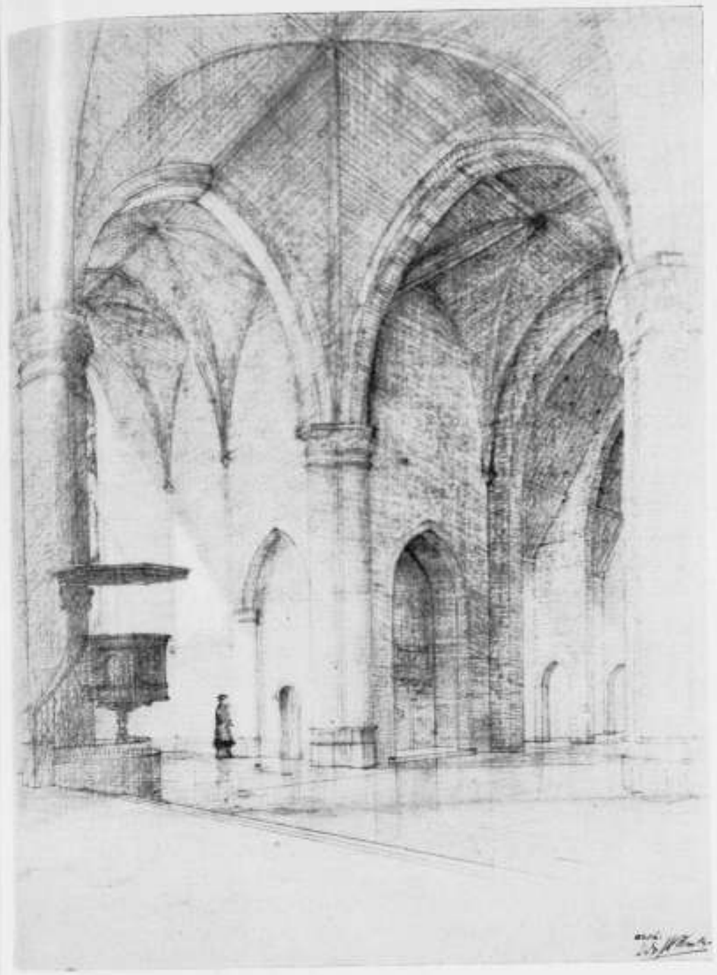

FIG. 8. INTERIEUR NA DE RESTAURATIE, DE ZUIDERTRANSEPT-ARM EN HET HERSTELDE SCHIP.

Als uitgangspunt nam de ontwerper: Johannes' Openbaring, Hoofdstuk 21 vers 9 tot 27 en het begin van Hoofdstuk 22. Op Patmos aanschouwt Johannes de stad, die is „als de steen jaspis, blinkende gelijk kristal" (21-11). Als een kristal heeft Weyand de stad Gods geteekend, omgeven door de twaalf poorten met de twaalf engelen (21-12). Om de ziener-figuur en de stad zijn de namen der twaalf apostelen, die de fundamenten verzinnelijken, gegroepeerd (21-14).

Johannes heeft de perkamentrol over de knie gelegd en de schrijfstift in de rechterhand. Achter hem ontwaart men den Engel met den gouden meetstaf (vers 15). De Engel toont aan Johannes de „zuivere rivier van het water des levens, klaar als kristal, voortkomende uit den troon Gods, en des Lams" (22-1). Het Lam is in den bovencirkel van het raam aangebracht.

Op dit raam, dat reeds in de gekleurde teekening schoonheden bergt, die in de reproductie geheel wegvallen, hopen wij later, na de voltooiïng, uitvoeriger terug te komen.

Tot slot moge worden gememoreerd, wat tot nog toe is tot stand gebracht.

Na het voltooien van de fundamentsversterkingen en het aanbrengen van den centrale-verwarmingsuitbouw, zijn de muren, die in een prachtigen goud-gelen steen zijn opgetrokken, van de pleisterlaag ontdaan tot aan den onderkant der kerkramen.

FIG. 9. INTERIEUR VOOR DE RESTAURATIE: HUIDIGE TOESTAND.

isolatie bedraagt slechts 3 kg per m³.

(Vraag en Aanbod)

GELUID EN WARMTETECHNIEK. — In Stuttgart is een instituut voor geluids- en warmtetechniek opgericht, dat samenwerkt met een dergelijk instituut van de Hoogeschool te München. Het doel is op wetenschappelijke basis, geluid, trillingen, dreuningen enz. te onderzoeken en de isoleeringen daartegen. Evenzoo voor de warmte. Hoe noodig het is, dat geluidsisolatie op technisch-wetenschappelijke wijze geschiedt, is nog onlangs bij de beroemde Pleyelzaal te Parijs gebleken. Door het onoordeelkundig gebruik van watten als acoustiek verbeteringsmiddel, is deze zaal tot den grond toe afgebrand. (Vraag en Aanbod)

FIG. 10. DE ONLANGS GEMETSELDE BOVENBOUW VAN DE OUDE WATERPUT.

Nieuwe vloeren zijn gelegd in koor en transeptarmen. Nieuwe banken zijn ontworpen, uitgevoerd en geplaatst. Het pompje (fig. 5 en fig. 6) is gemetseld. Een aantal openingen uit de 19de eeuw zijn gesloten en enkele dichtgemetselde poortjes en nissen geopend.

Zoo biedt zoowel het inwendige als het uitwendige reeds een aanmerkelijke verbetering vergeleken bij een jaar geleden. Doch hoeveel zal het kerkgebouw nog winnen aan warmte van toon en aan wijding, wanneer het raam van Weyand aan het einde van dit jaar zal zijn geplaatst!

Het is van harte te hopen, dat het kerkbestuur den geldelijken steun van Rijk, Provincie, Gemeente en Synode spoedig moge ontvangen, om het begonnen werk voort te zetten. Van harte is het tevens te wenschen, dat de leden der kerk de raamencommissie in staat zullen stellen, den ontwerper van het eerste raam meerdere te doen uitvoeren.

De schoonheid van wat nu nog over is van de oude kerk van Ginneken rechtvaardigt ten volle de pogingen haar den luister te hergeven, die in den loop van vijf eeuwen verloren ging.

KRONIEK VAN DE WEEK, DOOR J. P. M. PATENTEN. We leven nog steeds in de eeuw van de uitvindingen en al zijn ze niet alle zoo origineel als die van Celsius die het kookpunt van water uitvond, er worden toch nog wel vindingen gedaan, die aanleiding zijn tot patenten en octrooien, die lang niet voor de poes zijn. In de bouwtechniek komen ze ook en vogue. Niet alleen zich meer bepalend tot de beroemde sluitingen van bovenlichten (leve de Heseman), maar een ruimer gebied bestrijkend. Straks zal het moeilijk worden als architect een villatje te ontwerpen zonder voor de volgende verrassingen te kunnen te komen staan. Een collega wijst U er minzaam op, dat de plaatsing van de kastdeur in de gang, rechts van de tochtdeur, kennelijk een zoodanige verwantschap vertoont met het door hem gepatenteerde plaatsing-van-kastdeur-in-gang-naast-tochtportaal-systeem aanvrage 767005 Ned., ingediend 29 Febr. 1929, 3 uur 35 min., openbaar gemaakt 30 Juli 1928), dat zulks schending van het door hem verkregen patent kan worden geacht. Een reisje naar het Bureau van den Industrieelen Eigendom te 's-Gravenhage, kan hoogstens de kostenverrekening, uit een en ander, collegiaal voortvloeiend, slechts verhoogen. Een kleine deceptie, maar onaangenamer is de telefonische mededeeling (U spreekt met Uw collega, uitvinder), dat de geconstrueerde verholen goten tot vervolging van rechtswege zullen leiden, aangezien het nummer van het gebezigde zink No. 16, mitsgaders de helling van het dakvlak, overeenstemt met die in de specifieke constructie-wijze van het verholen gootpatent, (aanvrage 6666606 Ned., ingediend zus en zoo) en in den handel gebracht door de N.V. Vereenigde fabrieken tot het construeeren van Patent-Verholen Goten „Pahogot". Maar eerst recht bevangt je de schrik als een jongedame, in een zwart-blauw moiree costuum overtrokken met een jumper van crème-kleurige georgette met gouddraadstiksels, van onder een zwart hoogst elegant vilthoedje met een kleinen vleermuisvleugel opzij, na een minzame reverence, en een allerliefst glimlachje, zich, met haar rechterhand schuin over haar kloppend hart, verontschuldigt, maar dat U de heele dwarsdoorsnede van Uw villa hebt ontleend aan het patent van Mademoiselle Marcelle Rose — „Aangenaam" — te Parijs, wier uitvinding van de decoratieve dwarsdoorsnede (Coupe transversale décorative) slechts door haar, Mlle Rose, in toepassing en in verveelvoudiging mag worden gebracht.

Zoo'n jas zit U als architect niet glad, maar de moed zal U bepaald in Uw schoenen zinken, wanneer U per exploit, wordt gesommeerd Uw honorarium uit te betalen aan de Original-Architektur Verhältnisse Aktiengesellschaft, m.b.H. (Aktienkapital 2.1 Mill., gegründet 1929) wegens ongeoorloofde toepassing van haar patent op de verhouding 2 bij 3. Aangezien in Uw ontwerp de woonkamer ontworpen is op 4 bij 6 M., de porte brisée op 1.80 bij 2.70, en uw bestek voorschreef 2 dakpannen op 3 panlatten en — zéér solide — 2 maal plamuren en 3 maal gronden — heeft U zich aan schending van het alleenvertooningsrecht van de verhouding 2 bij 3 schuldig gemaakt.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. D. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 16 MAART Nº 11

IN MEMORIAM A. v. d. SANDT, ARCHITECT B.N.A. Op Vrijdag 8 Maart j.l. is te Maastricht op 64 jarigen leeftijd na een korte ongesteldheid overleden de heer A. v. d. Sandt, Architect B.N.A. Wellicht is het niet in den geest van dezen man die zoo stil en bescheiden zijn levensweg ging, hem recht op aanspraak te verleenen, maar als één architect aanspraak mocht maken op lof over zijn onafgebroken belangstelling voor den B.N.A., dan was het de heer v. d. Sandt. Hij bekleedde bescheiden functies, maar vervulde die met een ijver, die tot het laatst onverflauwd is gebleven. Van de 51 vergaderingen die de kring Maastricht sinds zijn oprichting in 1917 heeft gehouden, heeft de heer v. d. Sandt er op geen enkele ontbroken. Gedurende het grootste deel van die periode bekleedde hij functies in het kringbureau, en was sinds 1 Januari waar als Voorzitter van den Kring opgetreden. Hij was een stille werker, die zijn niet altijd dankbare taak met toewijding bleef vervullen. En het is zeker te betreuren dat het hem niet is gegund geweest een gunstiger periode van den Kring te hebben mogen beleven, die, als de teekenen zich niet bedriegen, thans zal aanbreken. Zooals de heer v. d. Sandt zijn plichten jegens den B.N.A. naleefde, zoo streng van geweten was hij ook bij de volvoering van zijn taak als architect en wellicht is dat de aanleiding geweest dat zijn werk niet dien omvang nam, als velen oorspronkelijk dachten, die voor hem zou zijn weggelegd. Want de heer v. d. Sandt was een talentvol architect en een bekwaam teekenaar, die eenige jaren nog assistent was bij Prof. Gugel en bij de studenten bewondering afdwong. In later jaren gaf hij een deel van zijn tijd aan het Bouwkundig onderwijs, want als opvolger van den heer Jac. van Gils werd hij Directeur van het Stadsteeken Instituut te Maastricht, een betrekking die hij een groot aantal jaren waarnam.

In al zijn arbeid behartigde deze man de belangen van het architectenberoep en trachtte ze te bevorderen en beschouwde zich slechts als een voorbeeld voor zichzelf. Maar hij was het zeker ook voor anderen, en daarom zal de B.N.A. zijn nagedachtenis in dankbare herinnering bewaren.

J. P. M.

DE ARBITRAGE IN DE BOUWBEDRIJVEN, DOOR Mr. W. A. M. CREMERS.

Ware de zaak niet zoo uiterst belangrijk, dan zoude ik het niet wagen mij te mengen in het debat van Mr. Rosenboom, Prof. Diehl, Mr. van Vliet en den Heer Kruisweg. Ik meen dat er nog een aspect van de zaak is buiten die welke deze heeren naar voren gebracht hebben.

Een der rechtzoekende partijen is steeds een leek op bouwkundig gebied; de ander is de aannemer, een vakman, wiens meening vaak gedeeld wordt door den architect, ook een technicus. Tal van malen ondervond ik het hoe aanbesteders huiverig zijn voor een oordeel van een commissie uit den Raad van Arbitrage, op den enkelen grond dat deze geheel uit vaklieden bestaat. Zij hebben het gevoel in het hol van den leeuw te stappen. In hoeverre deze opvatting juist is, blijve buiten bespreking. Feit is dat vele personen over wier belang door den Raad van Arbitrage beslist wordt, daarin geen onpartijdig rechter zien. Het feit dat de opdrachtgever aan de benoeming der commissie kan medewerken is niet voldoende; de keuze is immers tot vaklieden beperkt; daarbij komt dat aanwijzing der commissie door den Voorzitter regel is. Reeds om deze reden moet de samenstelling der commissie herzien worden.

Ten tweede wijs ik erop dat de verschillende debaters den nadruk leggen op den technischen aard der geschillen. Ongetwijfeld zijn er zuiver technische vragen — de z.g. qualiteitsarbitrage, b.v. over de deugdelijkheid van het gemaakte werk, het aantal regendagen, voldoende medewerking der directie, enz. Daartegenover staan zuiver juridische geschillen tusschen aanbesteder en aannemer b.v. over de rechtsgeldigheid eener cessie, over de geldigheid van een derden-beslag, over het recht van vorderingen van leveranciers op de aanneemsom te korten en legio andere. Voor meestal doen zich naast qualiteitsarbitrage vragen van billijkheid voor, b.v. of de aanbesteder het maximum der boete moet eischen; of zekere schade ten gedeele van den aannemer gebracht moet worden; hoe extra-kosten, door tegenslag veroorzaakt, zullen verdeeld worden.

Voor een richtige beantwoording van billijkheidsvragen zijn juristen onmisbaar. De tegenwoordige commissies vragen zich slechts af wat zij in ieder speciaal geval

De Gemeente Zwolle heeft uitgeschreven een prijsvraag voor een ontwerp eener begraafplaats tevens parkaanleg op het landgoed „De Kranenburg" aan den Meppelerweg nabij Zwolle, in de gemeente Zwollerkerspel.

De jury bestaat uit de heeren Hugo A. C. Poortman te Diepenheim, Leonard A. Springer te Haarlem, H. F. Hartogh Heijs van Zouteveen te Wageningen, P. H. Wattez te Delden, Ir. W. P. C. Knuttel te Deventer.

De ontwerpen moeten vóór 1 Juni 1929 zijn ontvangen door den secretaris der jury: Mr. D. Sanders, Koestraat 42 te Zwolle, bij wien het prijsvraagprogramma tegen toezending van f 1.—, verkrijgbaar is.

GEWAPENDBETON VOORSCHRIFTEN. Over bovenstaand onderwerp, meer bepaaldelijk over de nieuwe Belgische Voorschriften, sprak op 27 Februari jl. te Amsterdam voor de Betonvereeniging, de heer G. Magnel secretaris-rapporteur van de Commissie tot wijziging der Belgische Voorschriften. Spreker wil voornamelijk de Belgische met de Nederlandsche Voorschriften vergelijken. Het principieele verschil tusschen beiden is, dat in Nederland de wijze van berekenen tot in details is vastgelegd, terwijl de Belgische Voorschriften zich meer tot algemeene zaken beperken. Het laatste heeft het voordeel, dat de gewapendbeton-constructies ontworpen worden door bevoegde krachten. De Nederlandsche Voorschriften bevorderen door hunne eenvoudige voorstelling van de grootte van buigende momenten, enz. het construeeren door theoretisch onbevoegden.

Bij de uitvoering van gewapendbeton-werken wordt in de nieuwe Belgische Voorschriften een premie gesteld op die uitvoeringen, die van de wetenschappelijke resultaten der laatste jaren profijt weten te trekken; ook dit zal beter kunnen geschieden door bevoegde krachten. De aannemer zal zelf de toe te laten beton-drukspanningen mogen vaststellen (tot een maximum van 90 kg per cm²), maar hij zal den controleerenden ingenieur moeten bewijzen, dat het door hem in het werk vervaardigd beton van dusdanige vastheid is, dat de hooge betonspanningen kunnen worden toegelaten.

Aan de contrôle van het door den aannemer uitgevoerde werk wordt de eisch gesteld, dat die geschiedt door particuliere deskundige civiel-ingenieurs (in het algemeen gediplomeerden van Technische Hoogescholen). Deze contrôle wenscht spreker niet van overheidswege (Bouw- en Woningtoezicht), welke het bezwaar heeft van het starre van iedere Overheidsbemoeiing.

De nieuwe Belgische Voorschriften zullen meer profijt trekken van de ontwikkeling van de kennis omtrent het gewapendbeton. Deze Voorschriften

geven den technisch-wetenschappelijk geoutilleerden aannemer de gelegenheid voor minder geld betonconstructies te maken met gelijke of meer zekerheid dan de uitvoeringen door minder bekwame aannemers.

Een uitvoerig debat volgde op deze belangrijke rede; daarbij bleek, dat vele aanwezigen het Belgische standpunt verkozen boven het Hollandsche; anderen o.w. de Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, ir. M. E. H. Tjaden, gevoelden meer voor de in Nederland gebruikelijke wijze van controleeren van gewapendbeton-uitvoeringen, zooals die geschiedt door de Gemeentelijke Diensten voor Bouwtoezicht.

LUCHTREINIGING LANGS ELECTRISCHEN WEG. — Om de lucht van stof te reinigen, zooals b.v. in textielfabrieken, wordt sedert eenige jaren electriciteit toegepast.

Dit procédé is zeer belangwekkend. Op afstanden van 20 tot 30 cm worden electroden opgehangen, die uit 1 tot 2 mm draad bestaan en op isolatoren zijn bevestigd. Daartusschen hangen de opvangelectrodraden, die het best van vlakke of gegolfde platen kunnen gemaakt worden. De hoogspanningselectriciteit stroomt uit de eerstgenoemde electroden en maakt de stofdeeltjes negatief electrisch. Daar de opvangelectroden positief electrisch zijn, trekken deze de negatief geladen stofdeeltjes aan. Zoodra de stofdeeltjes de plaat raken, verliezen zij hun lading en vallen naar beneden of worden door schudden in een verzamelbak gebracht en van daaruit verder verwijderd. De te reinigen lucht behoeft dus slechts tusschen de electrodenbatterij doorgevoerd te worden, en wordt dan voor 95 tot 98 pct. gereinigd.

Voor 1000 m lucht is slechts 0,2 KW stroom noodig. Het procédé is voor allerlei fabrieken te gebruiken, zoowel om lucht als gassen te reinigen. Zoo is het b.v. reeds toegepast voor briketten fabrieken, voor generatorgas, om dat van teer te reinigen, voor het neerslaan van den damp bij lakfabrieken enz. enz. De aanschaffingskosten van een dergelijke installatie zijn vooralsnog echter zeer hoog.

(Vraag en Aanbod)

AANTEEKENING VAN DEN HEER Ir. FRED SMETS over het gebouw van de „Volharding". Dit gebouw is door zijn ligging aan een breed verkeerspunt, zijn enorme glazen gevelwanden en de orientatie ervan naar het Zuidoosten en Zuidwesten zeer gevoelig voor weersinvloeden, zoowel t.a.v. de schommelingen der buitentemperatuur als van windaanval en zonnebestraling, waaraan de gevels zijn blootgesteld.

Bovendien moest hier rekening worden gehouden met een grooten toevloed van publiek, zoowel tot de winkels als tot de tandheelkundige kliniek en de administratie, zoodat een overvloedige luchtverversching hier wel als een hoofdvereischte mag worden beschouwd.

Te meer is dit van belang waar met het oog op straatrumoer, stof, rook, benzinelucht als gevolg van het intense verkeer op een van de drukste punten der stad, het wel noodig zal blijken alle ramen van het gebouw doorloopend gesloten te houden.

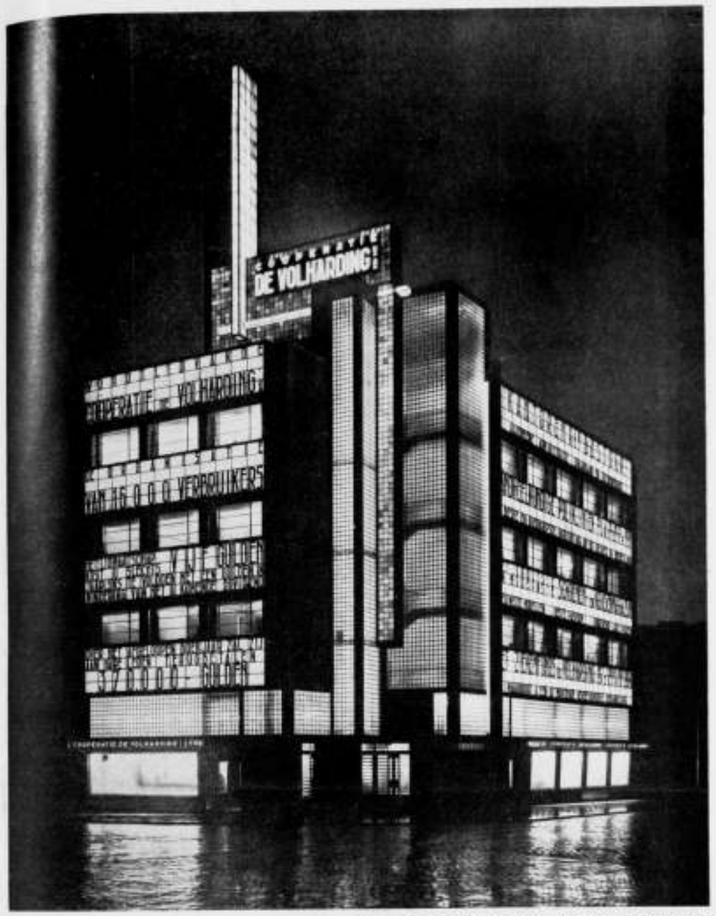
De centrale verwarming geschiedt door warmwater. De natuurlijke circulatie kan echter nog mechanisch versneld worden door middel eener electrisch gedreven pomp, waardoor het aanwarmen 's ochtends wordt bespoedigd en de regeling bij plotselinge weersomslagen snel in de hand wordt gewerkt.

GEBOUW „DE VOLHARDING" TE 'S-GRAVENHAGE. ARCHITECT Ir. J. W. E. BUYS. B.N.A.

GEBOUW „DE VOLHARDING" TE 'S-GRAVENHAGE. HAL IN DE TANDHEELKUNDIGE POLIKLINIEK. ARCHITECT Ir. J. W. E. BUYS. B.N.A.

GEBOUW „DE VOLHARDING" TE 'S-GRAVENHAGE. OPNAME BIJ AVOND. ARCHITECT Ir. J. W. E. BUYS. B.N.A.

GEBOUW „DE VOLHARDING" TE 'S-GRAVENHAGE. LOKETTEN. ARCH. Ir. J. W. E. BUYS B.N.A.

Bemerkenswaardig is de wijze waarop de zeer weinig naar voren springende en vrij uit de vloeren opgehangen verwarmingslichamen breed onder de groote glasramen zijn uitgespreid. Hierdoor is een behoorlijke verwarming der vertrekken zeer zeker gebaat.

Deze verwarmingslichamen zijn naar hemelsrichting vereenigd tot afzonderlijke groepen, waarvan de werking naar omstandigheden centraal kan worden geregeld.

Alhoewel de leidingen vrijwel overal uit het gezicht blijven zijn zij toch allen bereikbaar gebleven. Dit is gevonden door een oordeelkundig gebruikmaken van de holle ruimten die in het betongeraamte van het gebouw aanwezig zijn.

Vooral de kunstmatige ventilatie-inrichting in dit gebouw is interessant te noemen. Op heete zomerdagen zal deze gepaard gaan met het koelhouden der fel door de zon bestraalde gevelwanden, die als reeds opgemerkt vrijwel geheel uit glas bestaan.

Vanaf de beschutte binnenplaats wordt de buitenlucht door middel van twee groote electrisch gedreven en geruischloos werkende ventilatoren aangezogen en naar alle lokalen van het gebouw geperst, na eerst door een filter te zijn gepasseerd, waardoor zij van stof wordt bevrijd. 's Winters wordt de lucht gevoerd over caloriferen, die door het warme water der centrale verwarming worden verwarmd. 's Zomers daarentegen wordt zij gekoeld door koud bronwater dat op een diepte van 40 M. uit den aardbodem wordt gehaald en door een reusachtig koelapparaat wordt geperst. Het water voor verwarmen of koelen komt niet in contact met de lucht.

De relatieve vochtigheidsgraad der lucht daalt aanzienlijk bij het verwarmen ervan en stijgt bij het koelen. Zoowel een te lage als een te hooge vochtigheidsgraad der lucht is nadeelig voor de gezondheid. Te droge lucht irriteert de slijmvliezen, te natte lucht geeft een drukkend gevoel. Daarom is het noodig dat, bij vriezend weer, de ventilatielucht wordt bevochtigd en bij heete zomerdagen gedroogd.

Het bevochtigen der lucht geschiedt, tusschen het vóór- en naverwarmen in, door het verstuiven in den luchtstroom van verwarmd water. Het drogen der lucht daarentegen geschiedt door het afkoelen ervan tot beneden dauwpunt, waardoor de overtollige waterdamp als neerslag wordt afgescheiden, waarna deze lucht door vermenging met warmere lucht tot op de vereischte inblaastemperatuur wordt gebracht, dit ter voorkoming van tochverschijnselen.

Langs een afzonderlijk kanalenstelsel wordt de verbruikte lucht door eveneens electrisch gedreven en geruischloos werkende exhaustoren afgezogen en naar buiten gevoerd.

Door het bepalen der juiste verhouding tusschen de capaciteit der ventilatoren (toevoer) en exhaustoren (afvoer) wordt, in verband met de windkracht op de gevels, een geringe luchtoverdruk in de lokalen teweeggebracht, dit met het doel te voorkomen dat buitenlucht ook door de onvermijdelijke ondichtheden der bouwconstructie, in hoofdzaak door de reten en kieren der ramen, zou naar binnen dringen.

Het geheele bedrijf der centrale verwarming, koeling en kunstmatige ventilatie wordt overzien, bediend en geregeld vanuit één enkel punt, of beter gezegd vanuit een reeks van aaneengrenzende ruimten in het souterrain.

Daar bevindt zich het ketelhuis met brandstof-

fenbergplaats, de ventilatiekamers en de pomp- en regelkamer.

In het ketelhuis bevinden zich drie verwarmingsketels, die naar behoeften, om beurten of te zamen worden gestookt.

In de ventilatiekamers zijn opgesteld de apparaten voor het stofvrij maken, het vóór- en naverwarmen en bevochtigen, alsmede voor het koelen en drogen der lucht, verder nog de ventilatoren en de hoofdluchtkleppen.

In de pomp- en regelkamer bevinden zich de twee koelwaterpompen voor het koelen der lucht, de circulatiepomp voor de centrale verwarming en de luchtbevochtigingspomp, verder de regelorganen met de bijbehoorende thermometers voor de centrale verwarming. Tenslotte is daarin opgesteld een groot marmeren bord met de fijnere meet- en regelinstrumenten, n.l. voor het aflezen van de temperatuur en vochtigheidsgraad der lucht in de diverse lokaliteiten en ook buiten, den luchtoverdruk op meerdere plaatsen in het gebouw, het door de ventilatoren geleverde luchtdebiet, verder de schakelaars voor het electrisch instellen der luchtkleppen met daarbij tevens een aanwijzing van den stand, waarin deze kleppen zich bevinden, de schakelaars en regelweerstanden voor de verschillende pompen, ventilatoren en exhaustoren, tenslotte de ampèremeters aangevende het momenteele stroomverbruik der motoren en een Kilowattuurmeter, waarmede dit gebruik wordt geregistreerd.

Door deze centralisatie is het mogelijk gemaakt de bediening van dit ingewikkeld systeem in handen van één enkel persoon te stellen terwijl, door de technische verzorging van den aanleg, brandstof- en stoomverbruik tot een minimum is beperkt.

TENTOONSTELLINGSRAAD VOOR BOUWKUNST EN VERWANTE KUNSTEN. Aanvulling Fotocollectie. Teneinde de fotocollectie, welke op het oogenblik ongeveer 400 stuks bevat, zoo volledig en zoo algemeen mogelijk te doen zijn, richt de Tentoonstellingsraad tot alle kunstenaars een oproep om afbeeldingen van hun werk voor de collectie af te staan. Verzocht worden foto's van architectuur en interieurs (geen enkele meubelen) zooveel mogelijk in het formaat 36 maal 48 cM., onopgeplakt.

Toevoeging van foto's aan de collectie geschiedt zonder keuring. De samenstelling van inzendingen naar tentoonstellingen geschiedt door Commissies van Toelating, daartoe in den regel voor elk geval met het oog op het samenstellen van collecties afzonderlijk door den Tentoonstellingsraad benoemd.

Voor weldra te houden exposities te Amsterdam en te Parijs, wordt spoedige inzending op hoogen prijs gesteld.

De Tentoonstellingsraad is bereid zijn medewerking te verleenen voor het maken van vergrootingen tegen gereduceerden prijs. Hiervoor moet een negatief of scherpe glansafdruk worden ingezonden.

Inzending moet geschieden aan het adres van den voorzitter, Heerengracht 388, Amsterdam (C.).

De Tentoonstellingsraad,

Ir. J. DE BIE LEUVELING TJEENK, Voorzitter.
B. T. BOEYINGA, Secretaris.

KRONIEK VAN DE WEEK DOOR J. P. M. Het Rijksmuseum. De heer Henri Polak heeft bij de behandeling van de Rijksbegrooting voor 1929 afdeeling Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, in de Eerste Kamer eenige opmerkingen gemaakt, over de veranderingen in het Rijks-Museum, die de weerklank zullen zijn van de gevoelens van velen, die de metamorphose van het inwendige van het

GEBOUW „DE VOLHARDING". WINKEL IN HET GEBOUW „DE VOLHARDING". ARCHITECT Ir. J. W. E. BUYS. B N.A.

billijk vinden. Het gevolg is dat verschillende commissies in gelijke gevallen verschillend oordeelen. Dit systeem geeft rechtsonzekerheid en is dus verkeerd. Er behoort te komen één enkele commissie, die alle geschillen berecht. Deze moet niet ieder geval naar haar subjectief billijkheidsgevoel beslissen, maar zij moet objectieve normen — ontleend aan de billijkheid — vaststellen en deze daarna op ieder geval toepassen. Zij moeten dus r e c h t spreken naar de billijkheid en zijn niet aan de normen der Wet gebonden. Daartoe is het noodig dat juristen deel uitmaken van de commissie.

Ten derde: De groote fout der meeste commissies is dat zij op billijkheidsgronden afwijken van hetgeen partijen uitdrukkelijk overeenkwamen; dit is het hoofdbezwaar der Regeering tegen arbitrage. De bepalingen der overeenkomst binden immers niet slechts partijen, maar ook de arbiters. Zijn die bepalingen in zich onbillijk, dan moeten de scheidslieden zich toch eraan houden. Is een bepaalde risicoverdeeling in het contract of voorschriften vastgelegd, dan is men daaraan gebonden. Ik denk aan de A. V. die in § 453 en 463, 2e, alle risico op den aannemer leggen en slechts één uitzondering kennen, n.l. voor schade aan het gemaakte werk zelf en aan goedgekeurde materialen (§ 475). De bonden kunnen tegen die onbillijkheid ageeren, aannemers kunnen weigeren op onbillijke bestekken in te

TRAPPENHUIS IN HET GEBOUW „DE VOLHARDING". ARCH. Ir. J. W. E. BUYS B.N.A.

schrijven, maar arbiters mogen daaraan niet tornen. Aan juristen, die geleerd hebben contracten juist te ontleden, behoort daarom een belangrijk deel der rechtspraak overgelaten te worden.

Mr. Rosenboom wil het voorzitterschap steeds aan juristen opdragen, anderen bestrijden dit. Mijns inziens hangt het van de omstandigheden van iedere zaak af. Is het geschil zóó technisch dat een jurist de partijen niet zoo goed zal begrijpen als een vakman, zoo moet hij niet de leiding hebben. In hoofdzakelijk juridische geschillen is hij de aangewezen voorzitter. In de meeste gevallen zal het onverschillig zijn of de voorzitter jurist is, hoofdzaak is dat hij een ervaren leider van arbitrage is.

Het beste acht ik een vaste commissie bestaande uit vaklieden en juristen, die zelf hun voorzitter voor ieder geschil aanwijzen. Dezen berechten alle geschillen zonder hooger beroep. Zoodoende krijgt men eenheid van behandeling en van rechtspraak met een waarborg voor snel en goed recht. Practiseerende architecten, aannemers of advocaten mogen daarin geen zitting hebben, zulks zoude de objectiviteit niet bevorderen.

HET GEBOUW DER „VOLHARDING" TE 'S-GRAVENHAGE, ARCHITECT IR. J. W. E. BUYS, B.N.A. Wij geven hierbij een serie foto's en teekeningen van het Rijks-Museum hebben gevolgd. Ongetwijfeld had de Directeur van het Rijksmuseum een goeden grond om het Rijksmuseum aan een algeheele verbetering te onderwerpen. Het was een pakhuis van schilderijen. Dat had de vorige Directeur, de heer van Riemsdijk er van gemaakt. Daarvoor mogen wij hem niet anders dan dankbaar zijn, want hij heeft daarmede de mogelijkheid geopend door selectie tot een uitmuntende, overzichtelijke schilderijenverzameling te komen. Zijn arbeid is zoo te waardeeren, omdat hij een mooi Rijksmuseum in de toekomst mogelijk maakte. Maar al was het Rijksmuseum een pakhuis, het was altijd toch een pakhuis met cachet. Misschien niet met een cachet dat geschikt was voor het ongestoord genieten van een kunstverzameling, maar goed, het had cachet. Het was werk van Dr. Cuypers, werk van 1883, misschien verouderd, misschien niet al te superieur, maar de zalen en hallen van het Rijksmuseum hadden toch een bepaald karakter. Met alle lof voor het knappe reorganisatievermogen van den huidigen Directeur, moet men het toch betreuren dat de karakteristieke eenheid van het inwendige verloren is gegaan, ook is het te bejammeren dat de fijnheid van detail aanmerkelijk heeft geleden. De oude Eeregalerij, met zijn verhoogde kabinetten aan weerszijden is totaal verminkt, en in de plaats daarvan is een gelijkvloersche ruimte gekomen, met vitrines van een stijl als van een duur Duitsch warenhuis, afdeeling Meubelen. Terecht wees ook de heer Henri Polak op de voorhal en met weemoed vragen we ons af of de tijdelijke behuizing van de Gouden Koets destijds niet stijlvoller was dan de kille hal van nu met den Mozesput als pièce-de-milieu. Napoleon gapte op zijn veldtochten altijd mooie houten of marmeren ronde tafels van grooten omtrek mee, die thans in iedere hal of rotonde der groote Fransche Musea, hun prachtig effect geven. Bij het zien van den Mozesput merkt men eerst welke onschatbare diensten Napoleon de kunst bewees. Uiteraard bepalen wij ons hier slechts tot de architectuur van het Museum, niet tot zijn verzamelingen. Maar de rangschikking van de schilderijen heeft op die architectuur toch ook wel invloed. In de rangschikking nu der schilderijen is de symmetrie in de uiterste consequentie doorgevoerd. Het wordt een obsessie, die symmetrie! De eene zaal na de andere, de eene wand na de andere, alles symmetrie en de hoop, in een volgend kabinet, al was het maar één, één stukje gespijkerd te zien buiten het ondragelijk geworden schema, helaas, zij is ijdel.

Wat de verdere plannen zijn met het Rijksmuseum weten we niet, maar wellicht is er nog gelegenheid, nu de groote schoonmaak nog niet klaar is, een en ander nog eens nader te overwegen. Men krijgt het geval dat bij de reorganisatie de belangstelling en de aandacht allereerst en domineerend uitgaat naar de museumtechnische zijde van het vraagstuk. Men kan hier een museumdirecteur niet een verwijt van maken en den heer Schmidt Degener zeker niet. Maar als de collectie ondergebracht is in een architectonisch gaaf bouwwerk, dient de architectonische kant van het vraagstuk toch ook vooral nauwkeurig en gevoelig bestudeerd te worden. De heer Henri Polak sprak na zijn bemerkingen op het Rijksmuseum in één adem over de Monumentwet en vroeg waar deze bleef.

Zóó dicht verband tusschen de twee bedoelde hij waarschijnlijk niet en zal de wet ook nooit willen vastleggen. Maar voor den architect is dit verband er in wezen wèl en daarom heeft de reorganisatie van het Rijksmuseum ook zijn aandacht.

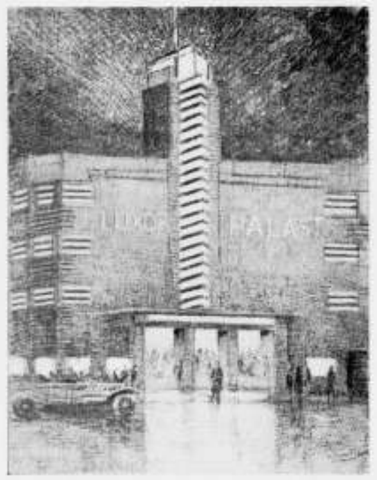
VERGADERZAAL IN „DE VOLHARDING".
ARCH. Ir. J. W. E. BUYS B.N.A.

HET LUXOR-THEATER TE ROTTERDAM. Tot slot van den aanstaanden 23en Maart waarop de voorjaarsvergadering van den B. N. A. in de stad aan de Rotte gehouden zal worden ligt het in de bedoeling een kort bezoek te brengen aan het herbouwde Luxor-Theater aan de Kruiskade.

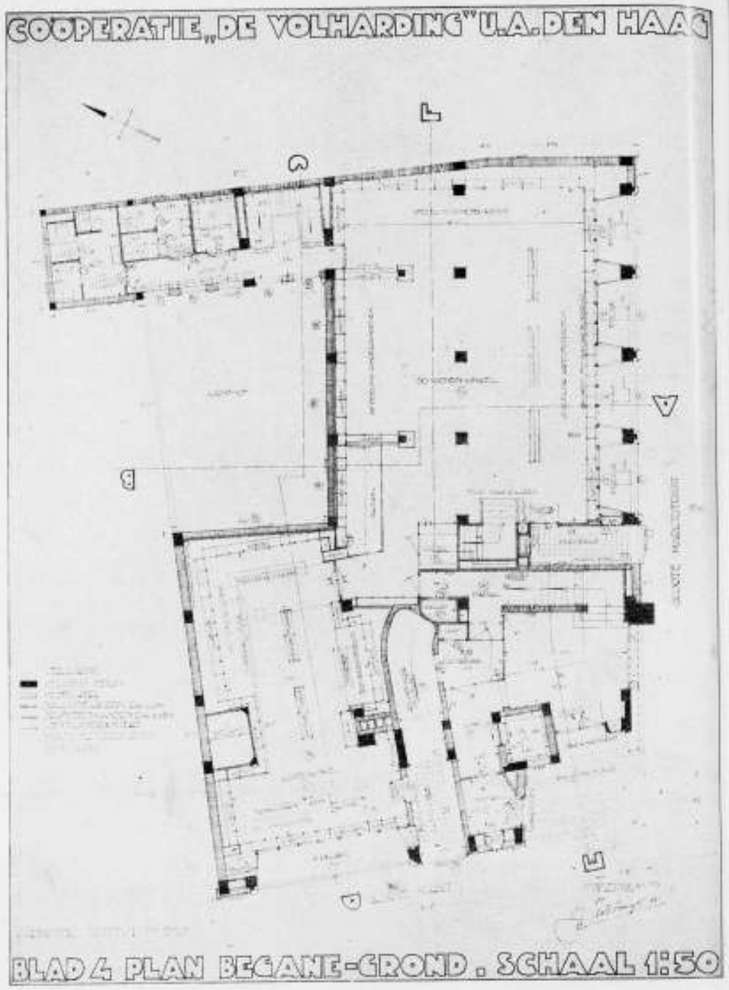
Tot den afbraak van het oude welbekende „Luxor", werd in 1927, tien jaar na zijn geboorte besloten; eenige aangrenzende panden werden aangekocht en in December 1927 ontving ons medelid J. v. Wijngaarden de opdracht tot den bouw van een nieuw bioscoop-theater voor ± 1400 personen.

In Mei 1928 draaide voor het laatst de rolprent in het oude theater en op 14 December 1928 werd het nieuwe theater voor het publiek geopend, doch herdoopt in „Luxor Palast", waaraan Duitsche invloeden niet vreemd schijnen te zijn en die zich behalve in den naam ook uiten in de inwendige decoratie en verlichting.

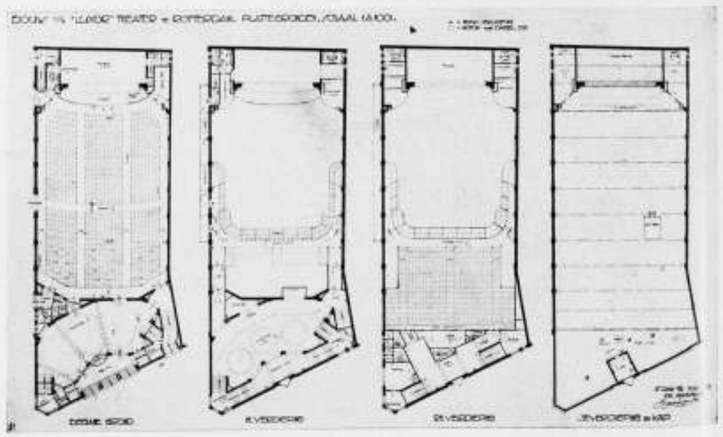
De architectuur toont een bezadigd, wel verzorgd

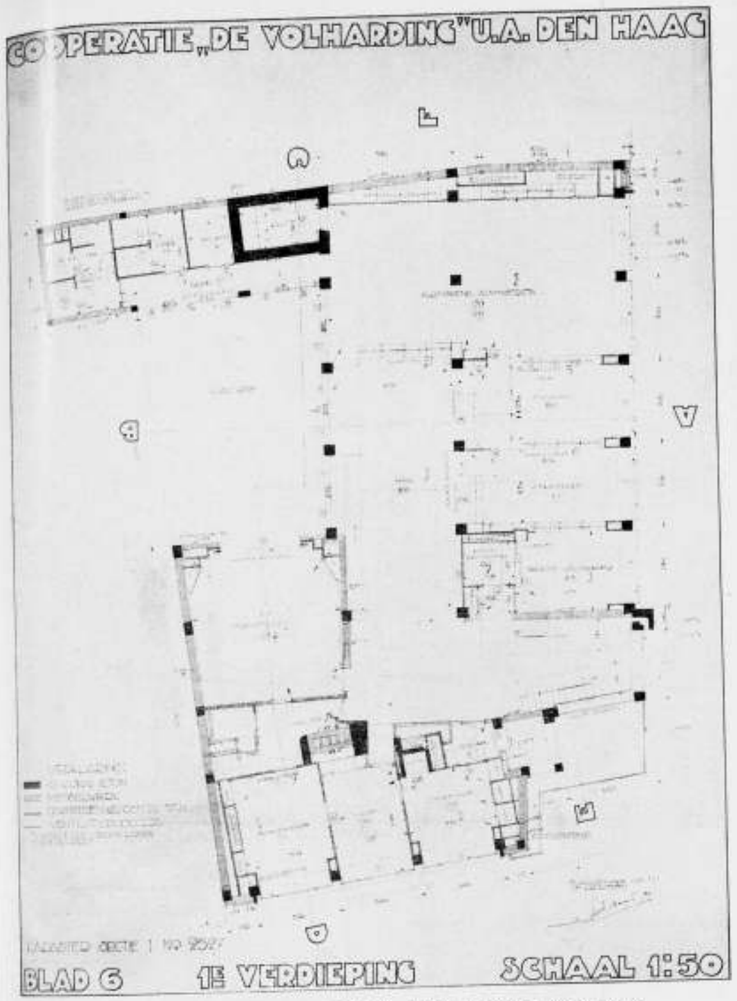
„LUXOR PALAST" TE ROTTERDAM.
ARCH. J. VAN WIJNGAARDEN B.N.A.

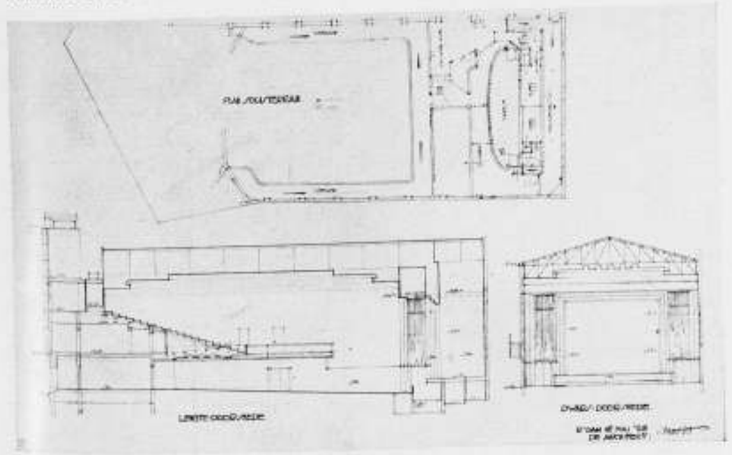
PLAN BEGANE GROND VAN „DE VOLHARDING". ARCH. Ir. J. W. E. BUYS B.N.A.

PLATTEGRONDEN VAN HET „LUXOR PALAST" TE R'DAM. ARCH. J. v. WIJNGAARDEN B.N.A.

PLAN Ie VERDIEPING VAN „DE VOLHARDING". ARCH. Ir. J. W. E. BUYS B.N.A.

PLATTEGROND EN DOORSNEDE V.H. LUXOR PALAST, R'DAM. ARCH. J. v. WIJNGAARDEN B.N.A.

KANTOOR IN „DE VOLHARDING".
ARCH. Ir. J. W. E. BUYS B.N.A.

karakter dat met zijn kostbare materialen en zijn indirecte verlichting een sfeer van rust en behaagelijkheid voor ons toovert, waardoor een bezoek tot een weldoend genoegen wordt opgevoerd.

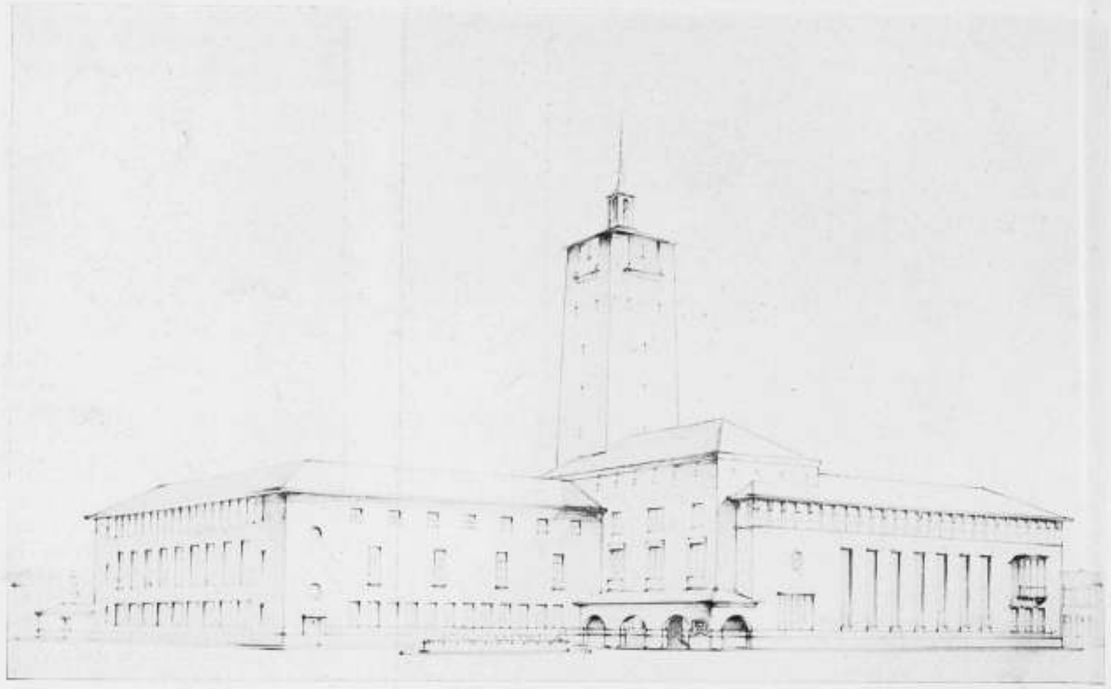
Het terrein heeft den vorm van een rechthoekig trapezium, waarvan de schuine zijde ligt aan de Kruiskade; door drie groote openingen komt men in de kaaa-hal en van daaruit in den foyer. Van hier uit voeren deuren naar de groote zaal en twee ruime trappen naar het balcon en den foyer op de eerste verdieping.

De verdeeling der plaatsen is zeer gunstig, zoodat men van af iedere zitplaats een onbelemmerd uitzicht heeft op het witte doek of de tooneelvoorstelling.

Zoowel de foyers, de zaal, als de trappenhuizen zijn van mahoniehouten betimmeringen voorzien. Plafonds en wanden zijn met een decoratief mozaïek van bladgoud en zilver gedecoreerd en

PORTRET VAN ALFRED FECHTHEIM. DOOR RUDOLF BELLING. (UIT DAS KUNSTBLATT).

RAADHUISBOUW TE ENSCHEDÉ. HET PROJECT, INGEZONDEN ONDER HET MOTTO „IN D'OUDE STAD" DAT DOOR DE COMMISSIE VAN ADVIES TER UITVOERING AANBEVOLEN WORDT.

geven met de mahoniehouten betimmeringen, de roode tapijten en zijden stofbespanningen het geheel een behagelijk voornaam aanzien.

De verlichting van foyers en zaal geschiedt uitsluitend door indirecte verlichting. In de groote zaal is het drie kleuren-systeem toegepast, zoodat deze hetzij in witte, roode, blauwe of gemengde kleur verlicht kan worden.

Het tooneel is naar de nieuwste eischen des tijds ingericht. Geen variété-nummer is technisch meer onmogelijk. Hoog boven in de zaal tegen het tooneel aan, voor het oog verborgen, hangt de lichtbrug met de schijnwerpers en het nieuwste snufje voor tooneelverlichting het horizont- en wolken-apparaat. Het groote concertorgel bestaat uit een deel links en een deel rechts van het tooneel onzichtbaar geplaatst, en bovendien een echo-orgel, dat in het midden boven de zaal in de kap is ingebouwd. Dit orgel gebouwd door de firma Standaart te Schiedam voldoet technisch aan de hoogste eischen. De speeltafel in de orkestruimte wordt bij orgelsolo door middel van een lift in de hoogte gevoerd, waardoor speeltafel en organist voor het publiek zichtbaar zijn. De cabine is van de nieuwste vindingen op filmgebied en de beste veiligheidsinrichtingen voorzien. Tegen brandgevaar op het tooneel bevinden zich de brandleiding naast en een waterscherm boven het tooneel.

Voordat de schutting verdween, waren reeds de gevelreclamen aangebracht, zoodat nog geen behoorlijke foto's van het uitwendige genomen konden worden.

Reproducties van de bestekteekeningen geven een begrip van de afmetingen en de hoofdconstructies van dit bezienswaardig geheel, waartoe bij den overgang van den dag naar den avond van den 23en Maart a.s. voor de leden van den B. N. A. gelegenheid zal zijn.

ALB. OTTEN.

gebouw der coöperatie „De Volharding", dat de architect B.N.A. Ir. J. W. E. Buys in het vorige jaar aan de Groote Markt in den Haag gebouwd heeft.

Niet als curieus staal van „moderne architectuur" — „glas-architectuur" nog wel — laten wij dit gebouw hier zien, — een goed bouwwerk is waarlijk te belangrijk om als curiositeit beschouwd te worden — maar als een eerlijk stuk werk van een architect, die in de opgave van het bouwwerk zelf, zooals hij die zag, genoeg heeft om een goed stuk architectuur te maken, en die in deze schepping weer eens aangetoond heeft dat een volledig opgaan in de dwingende eischen en de uitgelokte mogelijkheden veeleer aanleiding kan geven tot onverwachte groote werkingen dan vrije zoogenaamd autonome kunstenaarsfantasie.

Het gebouw is geconstrueerd op een geraamte van gewapend beton met lichte scheidingswanden, zoodanig dat op eenvoudige wijze de indeeling der verdiepingen gewijzigd kan worden, (zoo bijvoorbeeld de verdieping van het Tandheelkundig Instituut dat op den duur elders gehuisvest zal worden).

Aan het uitwendige trekken de groote ingebouwde lichtreclames bijzonder de aandacht. Het systeem dezer reclame, die wisselbaar moet zijn, berust op schaduwwerking van ondoorzichtige letter- of figuurschablonen tegen wit melkglas. De lichtbakken zijn ongeveer 2 Meter hoog en 0,70 Meter breed, zoodat een persoon zich dus daarin kan bewegen en de tekstsen kan verwisselen. De vakken worden door zwakke lampen gelijkmatig belicht, de ruimten zelf zijn wit geschilderd. De stroomkosten zijn uiterst gering en bedragen voor alle vakken te samen nog geen ƒ 0,50 per uur. De letters zijn van zink en worden aan de boveneinden aan de raamroeden vastgeklemd. Aan de onderzijde hangen ze vrij, kleine lamellen zorgen ervoor dat ze niet verschuiven kunnen.

In het inwendige van het gebouw treft in het bijzonder onze aandacht de ruime toepassing van opakglas voor de bekleeding van wanden en kolommen; ook het gebruik van electroglazuur voor de afwerking van pleisterwerk. Voor de overige verwerkte materialen en de kleuren verwijzen we naar de bijschriften onder de afbeeldingen. Het werk werd uitgevoerd door den aannemer Ir. J. Hidde Nyland te Amsterdam, terwijl als adviseerend ingenieur voor de hygiënische en technische installaties optrad Ir. Fred. C. Smets te den Haag. Diens aanteekeningen over de installaties zijn opgenomen in de smalle kolom.

A. E.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 23 MAART Nº 12

PERMANENTE PRIJSVRAAGCOMMISSIE. De Permanente Prijsvraagcommissie, kennis genomen hebbende van het programma van een prijsvraag, uitgeschreven door de Kamer van Koophandel te Groningen, meent de kunstenaars en in 't bijzonder de reclameteekenaars te moeten wijzen op de onaannemelijke voorwaarden van het programma.

Gevraagd wordt een ontwerp voor een „Reclamecampagne".

Voor zoover reclametechnische gegevens deel van de antwoorden zullen uitmaken, valt deze prijsvraag buiten de spheer die door de Algemeene Prijsvraagregelen wordt bestreken; doch het ligt voor de hand dat allerlei reclame-ideeën, waaronder ook teekeningen en dergelijke, evenzeer worden verwacht (Art. 3 van het programma doelt daarop). Welnu, de inzender doet volgens Art. 5 afstand van alle rechten, betreffende ieder bestanddeel van zijne inzending.

Bekroond of niet bekroond is men, in den meest volkomen zin kwijt wat men ingezonden heeft en de prijsvraaguitschrijver zal daarmee doen wat hem goeddunkt.

Deze exorbitante bepaling, die aan de ergste prijsvragen uit den tijd der onbevochten misbruiken, op dit terrein, herinnert, spreekt voor zich zelf en het lijkt de P. P. C. overbodig om hierna nog licht te laten vallen op de overige gebreken van het programma.

Aspirant inzenders, die onder de bekoring mochten komen van een paar aannemelijke prijzenbedragen, zijn gewaarschuwd om in deze loterij niet te spelen, daar de prijsvraaguitschrijver zich ook in art. 6 het recht heeft voorbehouden om enkel nieten uit te deelen.

C. N. VAN GOOR, Secretaris.

RAPPORT VAN DE COMMISSIE VAN BEOORDEELING DER INGEKOMEN SCHETSPLANNEN VOOR EEN RAADHUIS TE ENSCHEDE. Bij allereerste kennisname van de ingekomen ontwerpen trof het de Commissie, dat de belangrijkheid daarvan boven het normale uitgaat. Door nadere bestudeering der plannen is zij in deze verwachting niet bedrogen. En deze bestudeering heeft haar tot de volgende overwegingen geleid.

Wat de zakelijke punten van het programma betreft heeft de Commissie zich vergewist, — door een vergelijkenden staat van inhouden, oppervlakte-maten, alsook van bestemming en groepeering der ruimten, — of de plannen in alle opzichten rekening houden met te dien aanzien gestelde eischen.

Met voldoening kan worden vastgesteld, dat alle ontwerpen aan die zakelijke punten ten volle recht doen. Over de belangrijk verschillende inhouds-opgaven der diverse ontworpen gebouwen is onze Commissie van meening, dat het voorloopig opgegeven bedrag voldoende kan beschouwd worden om elk der projecten tot uitvoering te kunnen brengen. Slechts zou bij de gebouwen met grooteren inhoud getracht moeten worden bezuiniging aan te brengen in de massa, en zou bij de uitwerking de detailleering soberder moeten zijn. Elk der plannen moge hieronder een bespreking vinden.

Motto: Meten en Passen. (Inhoud 38500 M³.)

Dit ontwerp onderscheidt zich van alle andere door een groote mate, wellicht àl te groote mate van oorspronkelijkheid. Met alle waardeering van wat in dit opzicht moge zijn bereikt, kan, naar het oordeel der Commissie, niet worden gezegd dat het verkregen karakter in overeenstemming is met wat, zoowel voor arbeids- als representatief-centrum van een Gemeente mag worden verwacht.

Waar eenerzijds wel practische denkbeelden op scherp doordachte wijze verwezenlijking vonden, b.v. de aparte ruimtegroepen met geheel afzonderlijke ingangen en accomodatie, — en met verdere factoren, als daar zijn licht, zon en uitzicht op nauwgezette wijze is rekening gehouden, — is het noch in plattegrond, noch in opbouw gelukt deze factoren tot een indrukwekkende eenheid te binden.

Bij de situatie is aan de toekomstige belendingen geen aandacht geschonken, terwijl aan de Hofstraat een te belangrijke beteekenis is toebedacht. Ook aan den toestand die aldaar zal ontstaan, zoolang de in het raadhuis-bouwblok nog aanwezige woningen bestaan blijven, is te weinig aandacht besteed. Mede valt op dat het speciale stadhuisverkeer bij de hoofdtoegangen onvoldoende van het straatverkeer afgezonderd gehouden is.

TOELICHTINGEN OP DE INGEZONDEN ONTWERPEN VOOR EEN RAADHUIS ENSCHEDE.

BESCHRIJVING. Motto: In d'oude stad.

Situatie. Het oude stadsplan van Enschede is een goed voorbeeld van middeleeuwsche stedebouwkunst. De opbouw is tengevolge van den brand in de vorige eeuw daarmede niet in overeenstemming. De nieuwe bouw heeft echter het oude stadsplan geheel gevolgd, waardoor het karakter van een middeleeuwsche stad in straatbreedten ten opzichte van bebouwingshoogten, pleinvorming, enz. is blijven bestaan. In deze sfeer is ook de groepeering van het nieuwe raadhuis gehouden. De twee nieuw gevormde pleinen (één voor den hoofdingang en een rustige binnenhof na uitbreiding achter de raadzaal) passen in het karakter van het stadsplan. Wil het raadhuisplein tot zijn recht komen, dan dienen het v. Heekplein en het Windbrugplein te vervallen. Deze ruimtelooze pleinen hebben geen zin, eene reguleering is zeker gewenscht. De weg van het station naar het raadhuis zal dan hier langs loopen (en eventueel ook de tram). De hoofdingang van het raadhuis is naar de twee voornaamste wegen toegekeerd, d.w.z. naar den weg van de markt en van de Getfertstraat komende. Wanneer de naam van H. J. van Heek van het desbetreffende plein verdwijnt, zal een waardiger plein daarnaar genoemd worden.

Het rijverkeer kan voor het raadhuis plaats vinden, zonder het doorgaande verkeer te storen.

De toren staat in de as van verscheidene straten en zal door zijn grootere massa den ouden kerktoren overvleugelen, doch door zijn geheel andere karakter daaraan geen schade doen. Het stadsbeeld van Enschede vraagt een zware massa, slanke accenten zijn er in den vorm van schoorsteenen genoeg. De hoogte van den Oostgevel is momenteel in strijd met de letter van de bouwverordening, doch zal dat niet meer zijn, als de Hofstraat achter het raadhuis tot een plein is verbreed.

Uitbreiding kan geschieden: 1ste, voor de secretarie door den raadhuistuin er bij te trekken; 2de, voor de kantoorruimten door den West- en Oostvleugel van het administratieve deel (zie verdere beschrijving) naar het Noorden te verlengen.

De Planindeeling. Het plan bevat twee afdeelingen, n.l. een in hoofdzaak representatief gedeelte en een meer administratief gedeelte, welke door den toren worden gekoppeld.

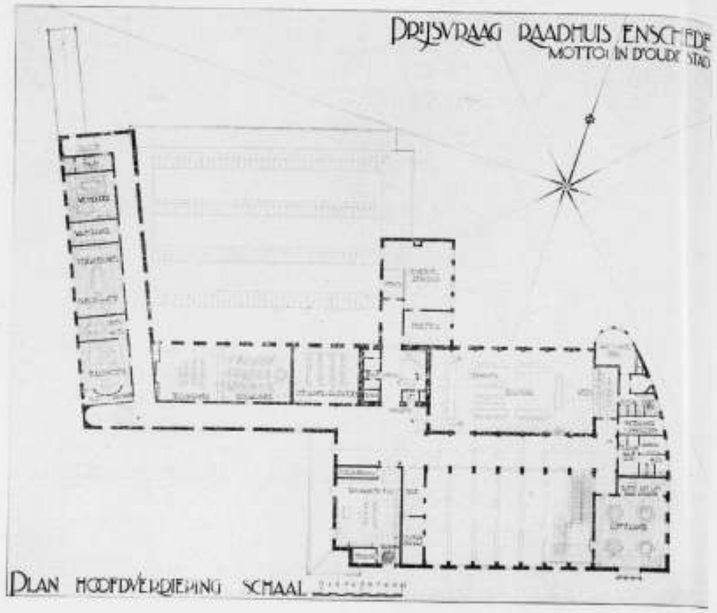
Voor den hoofdingang is een overdekte loggia aangebracht, welke het publiek gelegenheid biedt, de gemeentelijke aankondigingen ook bij ongunstig weer goed te lezen.

Ingevolge den uitgesproken wensch is één hoofd-

ingang aangebracht. Inplaats van de garderobe zou een tweede, meer officieele ingang gemaakt kunnen worden, echter ten koste van de aanplakruimte. De ingang binnentredende ziet men een van terzijde verlichte nis, met een daarvoor geplaatst symbolisch beeldhouwwerk. Hierna splitsen de bezoekers zich in twee groepen: a. de representatieve en b. de zakelijke.

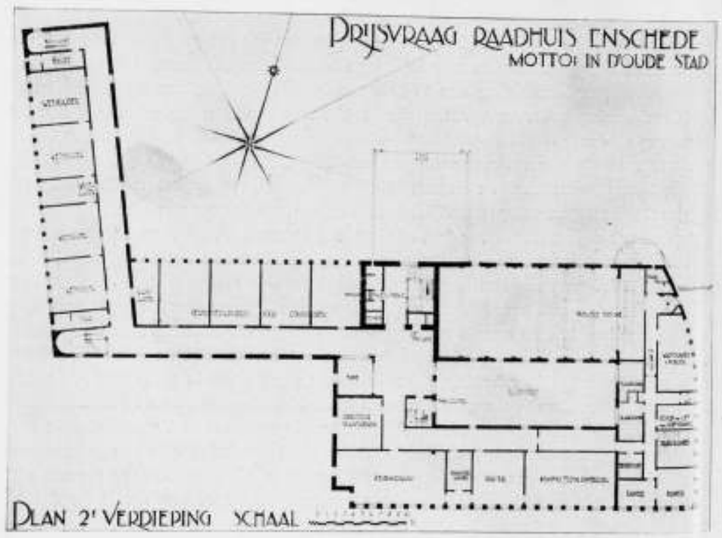
a. De representatieve,
zooals b.v. raadsleden, trouwpartijen, congressen e.d. slaan rechts af en betreden daarna de raadhuishal (zijlicht, ramen zelf niet direct zichtbaar) aan het eind waarvan de monumentale trap zich bevindt, die naar de eerste verdieping voert. De raadsleden vinden hier direct hunne apartementen, zooals garderobe, toiletten en koffiekamer (uitzicht in de hal en op straat door middel van erker).
De raadsleden begeven zich van de gang der eerste verdieping in de raadszaal, welke van twee zijden licht ontvangt (overwegend noorderlicht). De ruimtewerking van hal-corridor-zaal zal, door de tusschengeschakelde horizontaal werkende gang een waardigen indruk maken. De leeskamer is rustig t.o. van de wandelgang en koffiekamer gelegd, aan de achterzijde van het gebouw.
De trouwstoet beweegt zich verder door de gang der eerste verdieping (verschillende perspectieven op den stoet en het gebouw) naar de trouwzaal eerste klasse. De overgang der openingen met balustrades, welke uitzicht op de hal geven en die gelijkwaardig voor de bodenkamer wordt doorgevoerd, met den vlakken muur, wordt door een paar gebeeldhouwde kolommen (zijlicht) gemarkeerd. De trouwkamer binnentredend, ziet men direct voor zich het roosvenster (gebrand glas, op het Zuiden), waaronder een monumentale schaal met bloemen. Twee hooge glasdeuren verlichten deze feestelijke ruimte.
Ontvangsten van congressen, het houden van kleine tentoonstellingen kunnen in de hal plaats vinden.

b. De zakelijke bezoekers
gaan onmiddellijk naar links en vinden in de as de gang, welke rond de secretarie loopt, terwijl dan rechts het kantoor voor den ontvanger gelegen is en zijn tevens bij het hoofd-trappenhuis (verlichting door hoog staand licht op tweede verdieping), de lift, enz. Dit trappenhuis is de spil van het heele gebouw, waarin ook de leidingen en ventilatiekanalen een plaats vinden. De diverse kantoorruimten zijn hier alle vlak bij gelegen.
De bezoekers van arbeidsbeurs kunnen ook door de hoofdingang gaan, beter lijkt het den ontwerper dezen door de ingang der ambtenaren binnen te laten komen en zoo de arbeidsbeurs, waar uit den aard der zaak een druk komen en gaan is, een meer speciale plaats in het gebouw te geven.
De ambtenaren komen in de Hofstraat binnen (per fiets via fietsenhelling en souterrain), bereiken hierna spoedig de centraal gelegen garderobe (kunstmatig verwarmd en geventileerd door warme of koude lucht) om zich daarna door het geheele gebouw te verspreiden. Burgemeester en Wethouders kunnen langs verschillende wegen hunne kamers bereiken, naar gelang ze verschillende deelen van het gebouw wenschen te begaan (ongezochte controle).
Het publiek voor de raadzittingen gaat via het trappenhuis van de concierge-woning. De

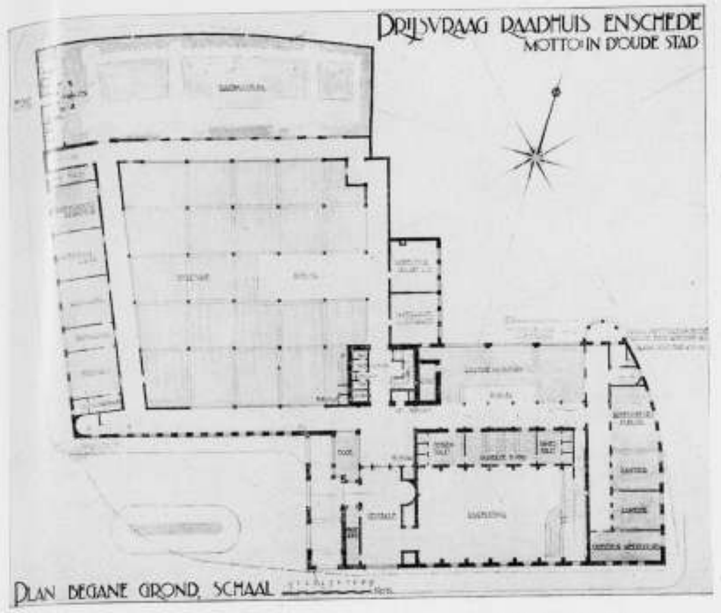

ONTWERP RAADHUIS TE ENSCHEDE. MOTTO „IN D'OUDE STAD".

Van de plattegronden is dus op te merken dat de hoofdgevels direct in de rooilijn staan, wat ongewenscht is; ook is de hoofdingang niet voldoende gemarkeerd en bovendien geplaatst op vrijwel het nauwste gedeelte van de verkeerswegen. De secretarie zal, zoolang de uitbreiding, die eerst in verdere toekomst noodig zal zijn, niet tot stand is gekomen, een verminking vertoonen welke weinig aantrekkelijk is. De gevels maken een ietwat verwarden indruk, zoowel wat groepeering der massa's, contouren, als raam- en deur-verdeeling aangaat. Ditzelfde is te zeggen van de inwendige groepeering, ruimtewerking, en vormgeving. Een zekere overtuiging van den ontwerper is echter aan de in- en uitwendige architectuur en behandeling niet te ontzeggen.
Motto: Rostra. (Inhoud 49500 M³.)
In dit plan is het persoonlijke niet zoo nadrukkelijk als in het voorgaande onder-

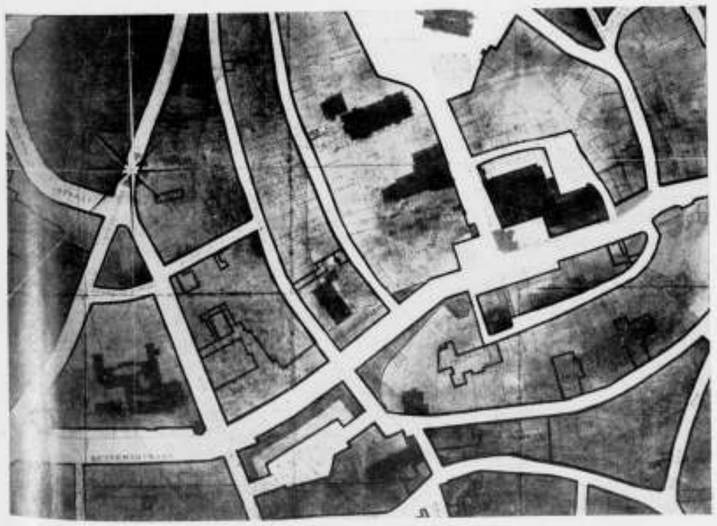

ONTWERP RAADHUIS TE ENSCHEDE. MOTTO „IN D'OUDE STA

ONTWERP RAADHUIS TE ENSCHEDE. MOTTO „IN D'OUDE STAD".

streept. Het begrip raadhuis is hier zoowel in hoofdconceptie als in onderdeelen in meerdere mate benaderd. Toch worden, ook hier, te zeer gemist die eenheid en waardigheid, welke onmisbaar zijn, wil de beteekenis van zulk een bouw voldoende tot haar recht komen.
Hoewel dit in het programma niet uitvoerig gevraagd is, heeft de ontwerper zich wel wat heel weinig bekommerd om de naaste omgeving, waarin zijn raadhuis zich in de toekomst zal bevinden; er wordt zelfs een bescheiden aanduiding van het stadsbeeld, waarin hij zijn plan componeert, gemist. In dit plan blijft het rijverkeer ten dienste van het Stadhuis nagenoeg volkomen vereenigd met het algemeene verkeer, terwijl, indien een voorhof, van de beteekenis zooals hier, gereserveerd wordt, deze zeker ook ten behoeve van het speciale raadhuisverkeer behoorde te zijn benut.

ONTWERP RAADHUIS TE ENSCHEDE. SITUATIE. MOTTO „IN D'OUDE STAD".

wachtkamer en de tribune zijn lager gelegen en daardoor goed afgescheiden van de woning.
De Secretarie is volgens opgaaf als één ruimte gedacht, afgedekt met een doorloopend glasplafond, waarboven sheddaken zijn aangebracht. Tusschen de kolommen kunnen gestandariseerde schotten worden aangebracht; aan alle zijden is gelegenheid tot het aanbrengen van loketten.
De Westvleugel van het raadhuis bevat de vertrekken van het dagelijksch bestuur der gemeente. De trouwzalen, welke buiten de eerste-klaszaal gevraagd zijn, liggen aan de achterzijde en kunnen door glas-in-lood-ramen eene passende stemming verkrijgen.
De commissiekamers zijn eveneens aan de achterzijde gelegen (rustig, tevens mooi uitzicht op den ouden kerktoren, 's zomers koel).
Van de zonrichting is speciaal profijt getrokken: op het Zuiden geen werkkamer dan onder de kap (gootoverstek beschermt voor hoogstaande zomerzon, laat echter de winterzon door). De andere werkkamers krijgen bijna alle een gedeelte van den dag zon, behalve dan de commissiekamers, waarvoor het zonlicht niet eens zoo verkieselijk is.

Centrale Verwarming enz. Deze zal bestaan uit eene warmwaterverwarming met circulatie voor de vertrekken en een warme luchtverwarming voor de raadzaal, de raadhuishal, garderoben en toiletten ambtenaren en secretarie. Alle leidingen worden gecentraliseerd in verticale schachten en tusschen de dubbele vloeren der gangen naar de vertrekken gevoerd.

Materialen. Gevels van geelgrijzen baksteen, plat vol gevoegd, Beucha graniet voor het basement, Bentheimer zandsteen voor de raamomlijstingen en afdekking middenbouw (met looden goot afgedekt), geglazuurde donker-bruine Romaansche dakpannen, stalen ramen in smalle teakhouten kozijnen, niet te groote kantelaaf, waardoor diepe binnendaggen ontstaan. Als vloerconstructie zou gebruik gemaakt kunnen worden van N. P. betonbalken. Gangen enz. van steen, kamers enz. linoleum of parket naar gelang van het karakter. Torenafdekking en bedekking van koper. De hekjes voor de trouwzaal, dat voor het balcon van de koffiekamer in de hal en de hekjes in de torens: verguld. Halkolommen met natuursteen bekleed, raadzaal met houten betimmering. Vergaderzaal Burgemeester en Wethouders, oudste wethouderskamer en trouwzaal eerste-klasse: stofbespanning. Verder in het algemeen geschilderde of behangen wanden.
Architectuur. Zoowel in- als uitwendig is in de architectuur gestreefd naar rust, waardigheid en eenvoud, als zijnde de karakteristieke eigenschappen van een goed geordend stadsbestuur. In de gevels is een tegenstelling in massawerking gezocht, terwijl ook in de verschillende gevelvlakken tegenstellingen in raam-indeelingen zijn aangebracht (b.v. tegenover den rijkeren ingangsgevel een sobere gangwand, waarvan de eenigszins speelsche raamindeeling naar dezen belangrijken gevel toe is gegroepeerd). De raadzaal is uitwendig geflankeerd door de lage halfronde partij aan den rechterkant, welke in evenwicht is met den (later te verlengen) oostvleugel van het administratieve gedeelte, waardoor de raadzaal aan den toekomstigen rustigen binnenhof op voorname wijze zal uitkomen.
De ontwerper heeft er zich rekenschap van gegeven, dat de perspectiefschets van een punt is

genomen, waarvan in werkelijkheid het gebouw niet te zien is, doch daardoor werd een beter overzicht der massa's verkregen.

De daken zullen voor een gedeelte wegvallen, wat echter de architectuur niet zal schaden (voorstudies hebben hem daarvan ten overvloede overtuigd). Met opzet is het overstek bij den hoogen middenbouw weggelaten, om eene afsluiting dezer partij te voorkomen, welke eene voortzetting in den toren vindt.

De juiste afmetingen van de torenbekroning zullen bij eventueele uitvoering ter plaatse worden bepaald. Een stelpost in het bestek zou daartoe gelegenheid kunnen bieden; daar deze bekroning zoowel van dichtbij als van ver af te zien zal zijn, en wel van de meest verschillende hoeken uit, is dit noch op teekening noch op een maquette geheel afdoende te bepalen. Slechts het karakter er van is op de schetsteekening vastgelegd.

Verder is in het gebouw volop gelegenheid om decoratief schilder- en beeldhouwwerk aan te brengen en tevens voor het plaatsen van meer vrijere plastiek. Het vrijwel overwegend zijlicht is ook daarvoor gunstig.

De kubieke inhoud van het gebouw bedraagt 35.500 M³.

Bij feestelijke gelegenheden kunnen uit de kleine zolderramen groote en van de balcons van den toren kleinere vlaggen worden uitgestoken.

TOELICHTING „MOTTO ROSTRA".

Aansluiting bij omgeving. Verondersteld werd, dat de verbinding Getfertstraat, van Heekplein-Langestraat-Markt, een belangrijke is, en zal zijn, mogelijk tevens wel de hoofdtoegangsweg vanaf het station.

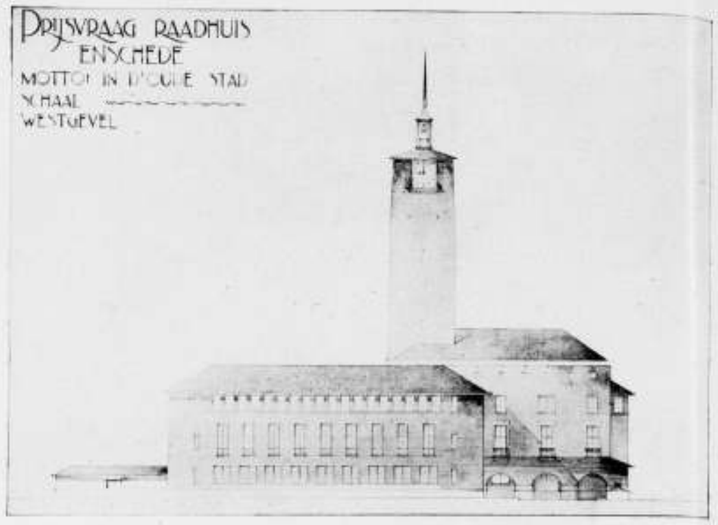
De afmetingen van de Langestraten zelf geven, naar de meening van ontwerper, niet veel aanleiding, direct aan die straten, een eenigszins monumentale architectuur te ontwikkelen. Getracht is daarom zoo eenvoudig mogelijk bij de Langestraten aan te sluiten. In de Langestraat (N.Z.) is het zelfs ongewenscht, concurreerende massa's aan te brengen ten opzichte van het kerktorenspitsje, dat, vooral bij voortgezette straatverbreeding, een fijne afsluiting zal geven van den Oostelijken straatwand. Eenigszins representatieve elementen direct met de straat te verbinden, heeft ontwerper dan ook gemeend te moeten verwerpen. Los van de straat zelf is er in tweede plan natuurlijk meer vrijheid tegenstellingen te maken, waarvan gebruik gemaakt werd.

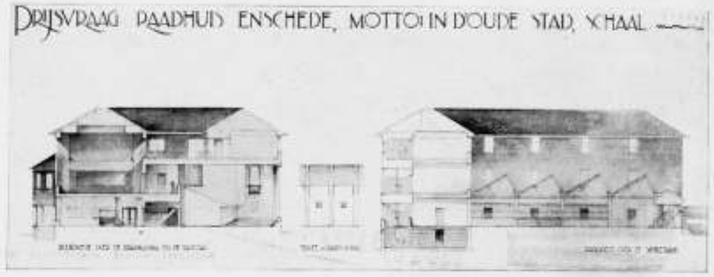
Komende van het Van Heekplein geeft het schuin aangezette O. W. gedeelte van de Langestraat een verandering in wijking, die zonder meer reeds van waarde is. Eenige meerdere speelschheid in de beëindiging met den trappenhuis-uitbouw, scheen hier niet misplaatst.

Gaande den hoek om naar Langestraat (N.Z.) zag ontwerper in een teruggeschoven gevel Raadzaal een welkome mogelijkheid den Oostelijken straatwand in tweede plan te beëindigen dus buiten de eigenlijke straat om.

Toegangen. Waar de mogelijkheid ontbrak, belangrijke inleidende ruimten vóór het gebouw te maken, is een dergelijke ruimte in het gebouw zelf ondergebracht; uit den aard der zaak kan dan volstaan worden met meer bescheiden afmetingen. Getracht werd, dit te bereiken door een hal, waarbij het mogelijk was, links een omsloten, rechts een meer open doorkijk te maken.

De keuze voor de plaats voor den hoofdingang

ONTWERP RAADHUIS TE ENSCHEDE. MOTTO „IN D'OUDE STAD".

De hoofdingang trekt niet voldoende de aandacht, waar zij nagenoeg geheel in den straatwand is opgenomen, en niet op de plek der ruimste straatbreedte is gelegen. Een afzonderlijke feestingang werd niet gevraagd. Deze is hier niet tot een logische uitwerking gekomen. Zoowel de pergola (die in ons klimaat en bij dit soort bouwwerk weinig past), als ook de in de toelichting aangeduide meer directe toegang tot het hoofdtrappenhuis, zijn niet tot haar recht gekomen.

Bovendien is de gewenschte scheiding tusschen dienstruimten eenerzijds en de ruimten van vertegenwoordigend karakter anderzijds niet strikt doorgevoerd.

De secretarie met annexen is goed overwogen, doch de circulatiegangen op de verdieping daarop uitziende, zullen aan het gewenschte isolement afbreuk doen.

Het raadzaal-complex stelt te leur. Door de overigens prijzenswaardige gedachte, de raadzaal tweezijdig te verlichten is aan de logische circulatie en het goede gebruik van het raadhuis te kort gedaan, waar de ligging van verscheidene lokalen, die ongestoorde of directe verbinding met de raadzaal vragen, deze niet hebben kunnen verkrijgen.

Als ongunstig zijn nog op te merken de plaatsing van conciergewoning en publieke privaten.

De plattegronden zijn gecompliceerd zonder dat bijzondere voordeelen tot uiting komen, die daar somtijds aan verbonden kunnen zijn.

Evenmin is het in de gevels gelukt, de twee vrijwel even groote massa's waaruit het gebouw bestaat, aesthetisch te vinden. Deze twee gedeelten van het gebouw worden niet voldoende door den toren alleen tot de zoo noodzakelijke eenheid opgevoerd, terwijl de pergola deze rol evenmin vermag te vervullen. De meer vooruitspringende architectonisch belangrijke deelen zijn niet gelukkig opgelost. Er valt een verscheidenheid van detail-vormen b.v. ramen op te merken, welke onrustig werkt en aan de monumentaliteit schade doet.

Het pleit in zekeren zin voor de consequentie in den gedachtengang van den ontwerper dat gelijksoortige opmerkingen als voor het exterieur, ook voor het interieur zijn te maken. De reeds vermelde, niet zeer overzichtelijke circulatie, dwingt tot een verscheidenheid van indrukken der inwendige ruimten, welke aan het geheel niet ten goede komt.

Motto: Tubantia. (Inhoud 38500 M³.)

Veel gunstiger is de algemeene indruk van het ontwerp Tubantia, omdat hier de eenvoud is beoogd, welke in het algemeen kenmerk mag wezen van een gebouw van deze bestemming. Er is een ingehoudenheid in conceptie en uitwerking, die voor het plan inneemt, doch het is alsof ontwerper zich daardoor zoodanig gebonden heeft gevoeld, dat zijn plan trots alle kwaliteiten nog niet volkomen tot een wezenlijk bevend en belangrijk geheel is kunnen groeien.

Ontwerper heeft zich ook niet te zeer met toekomstplannen der stratentraceering bezig gehouden, doch alleen duidelijk aangegeven, dat het overhoeksche aanzicht op het gebouw moet worden verruimd.

Op juiste wijze heeft hij de beide eindpartijen van den bouw wèl, doch het raadhuiscentrum niét in de rooilijn van de Langestraat geplaatst, — waardoor de verruiming van het stadsbeeld langs die straat zoowel aesthetisch als practisch doeltreffend wordt.

Het valt te betreuren dat de uitwerking van dit beginsel bij de hoofdingang niet tot een voldoende resultaat heeft geleid.

Het file-verkeer van het raadhuis voor die hoofdingang zal toch nog eenigermate belemmerend voor het stadsverkeer blijven, vooral bij de stoep welke te dicht bij den straathoek is gelegen. Ook de rijwielhelling zal, afkomende van de stoep, aldaar als een ongewenscht element gevoeld worden. De ingang zelf en de vestibule zijn wel wat gering van afmeting.

Geslaagd is de onderverdeeling van dienst en representatie. De dienstlokalen, die veel contact behoeven met het groote publiek, liggen alle beganegronds aan enkele overzichtelijke circulatiegangen en zijn bereikbaar van de vereischte afzonderlijke toegangen. De groepeering van arbeidsbeurs, keuringsdienst, woning concierge en dergelijke zijn wel doordacht.

De representatieve vertrekken, op de eerste verdieping ondergebracht, vormen slechts ten deele een rustig en afgezonderd complex, hoewel het gewaardeerd kan worden, dat daarbij van overdreven vertoon is afgezien.

Bij de twee hoofdgroepen zijn wellicht in onderdeelen nog verbeteringen aan te brengen, ja zelfs in de toelichting voorgeslagen, in één woord er kan niet worden ontkend dat hier een zeer bruikbare plattegrond is ontstaan.

Met alle waardeering voor het verkregen resultaat, kan wat betreft gevels en interieur verwezen worden naar hetgeen als algemeene indruk in den aanvang werd weergegeven. Met name is voor stadhuis-massa en -gevels iets waardigers te verwachten dan hier is geboden. Hoe goed de lage bijgebouwen der uiterste vleugels zich ook aansluiten bij den woonhuisbouw der Langestraat, een bepaald boeiend effect van de middenpartij van het raadhuis, dat zou duiden op de speciale beteekenis daarvan, wordt noode gemist. Dit te meer waar zoowel de hoekoplossing der Langestraat, alsmede de toren niet het gelukkigste deel der conceptie vormen.

Plattegrond-omhulling welke gevels zijn, moge hier rythmisch geslaagd zijn, een bijzondere charme gaat er niet van uit, en dit wijl de bedoelde soberheid somwijlen tot eentonigheid dreigt over te gaan, doordat accenten in de plattegronden aanwezig, niet in den opbouw tot uitdrukking zijn gebracht. Het interieur is te dien aanzien aantrekkelijker; het is logisch, eerlijk en beschaafd.

Motto: Heeke. (Inhoud 55000 M³.)

Een hooger plan bereikt het Motto Heeke, waarbij een zeker élan te waardeeren valt, dat boven de nuttigheidswaarde van een bureau-gebouw uitgaat en het gegeven dadelijk brengt op het niveau van een gemeenschapsgebouw voor de stad, en dat wel met gansch natuurlijke middelen en zonder te veel nadruk.

Terzijde latende de uitvoerige behandeling van het van Heek-plein, is in de directe omgeving van het gebouw de situatie aantrekkelijk en de verkeersverbetering grondig onder oogen gezien, terwijl de naaste omgeving van het stadhuis niet te zeer daarbij betrokken wordt. Zoowel langgerekte oprij-mogelijkheid van de hoofdingang als bijzondere nadruk op deze toegang zelf gelegd, zijn van hooge waarde.

Ook in dit plan is de dienst hoofdzakelijk beganegronds, de representatie op de verdieping ontworpen, waardoor een volkomen juiste en schoone scheiding is bereikt.

viel op de Langestraat (N.Z.) en wel op voldoenden afstand van den hoek, om het rondgaand verkeer niet te hinderen. Een zekere lengte v. d. ingang is gewenscht om voorrijden, ook bij te verwachten toename van autoverkeer, makkelijk te maken.

Een enkel tourniquet achtte ontwerper voldoende, onder bepaalde omstandigheden kan een meer directe ingang te verkiezen zijn, waarom die als zijingang mede werd aangebracht.

Als toegang voor meer feestelijk verkeer is de ingang aan de Langestraat (O.W.) gedacht. Voor het voorrijden is deze ingang van een luifel voorzien, zoover vooruit te bouwen, als de verordening slechts toelaat. Genoemd verkeer kan langs pergola zijingang bereiken of doorgaan langs galerij tot ingang tegenover hoofdtrap. De ingang publieke tribune wordt bereikt langs de galerij. Alle genoemde ingangen staan onder onmiddellijke controle van den portier, die tevens den geheelen voortuin overziet.

Voor verdere bestemming pergola zie onder a bij variant.

De ingang ambtenaren is gecombineerd met dien voor de rijwielen. Er wordt wel zooveel van rijwielen gebruik gemaakt in Enschede, dat verondersteld mag worden, dat elk ambtenaar per fiets komt. De grootte van de rijwielberging geeft hiervoor bovendien een aanwijzing. Een eenvoudige, zij het ook meer preventieve, controle op de ingang Rijwielberging is vanuit de woning concierge mogelijk.

Voor andere mogelijkheden zie onder b bij Variant.

Raadzaal. Ontwerper meent, dat het terwille van gebruik en representatief karakter noodig is, de Raadzaal zoo in te richten, dat nóch B. en W., nóch Raadsleden, tegen het licht inzien; aan twee kanten valt dit daarom van terzijde binnen. Aan de eene zijde ziet de Raadzaal uit op voortuin, aan de andere in binnenhof, waarop, terwille van het besloten karakter, op de verdieping alleen Raadzaal en koffiekamer uitzicht hebben.

De ligging in de breedte werd verkozen, om op eenvoudige wijze de toehoorders dicht bij de sprekers te kunnen brengen; bovendien zijn zóó de tribunes ondiep te houden. De bovenramen der raadzaal zijn dubbel gedacht; in de tusschenruimte is licht aan te brengen, wat volgens ontwerper niet alleen een aangename manier van verlichten geeft, maar wat het mogelijk maakt, de vaak storende overgang van dag en avondlicht geleidelijker te maken.

Secretarie en Bevolking. Daar het er bij een schetsontwerp in de eerste plaats om gaat, dat voldoende ruimte gereserveerd wordt, is de meest-ruimte-vergende oplossing in het plan opgenomen. Andere mogelijkheden zijn onder c. bij Variant aangehaald.

Het besprokene ter vergadering d.d. 6 September 1928, geeft ontwerper aanleiding tot een toelichting op die meest-ruimtevergende oplossing. Over de voor- en nadeelen van verschillende wijzen van groepeeren bestaat geen eenstemmigheid; de voorkeur wordt geleid door zede en gewoonte. Hoe Enschede zich bij die zede aan zal passen, valt moeilijk uit te maken. De overweging, dat, kantoor in midden en publiek er omheen, aanleiding geeft tot vergissingen van personeel, en verder dat de sensatie van aan verschillende kanten door publiek omringd te zijn, op den duur geen aangename is, en onnoodig afmattend werkt, hebben ontwerper tenslotte geleid bij de keuze van zijne

indeeling. Bovendien deze, dat het publiek zich in een hal makkelijk oriënteert. De ramen zoowel als de raamdammen zijn smal gehouden, wat ontwerper wenschelijk scheen voor wijziging in afmeting van de afdeelingen.

Bediening Koffiekamer c.a. De koffiekamer Raadsleden is door middel van een lift met de conciergewoning verbonden. Om het doordringen van keukengeurtjes tegen te gaan, werd een afzonderlijke koffiekeuken gemaakt. Mocht zóó nog geen voldoende isolatie verkregen kunnen worden, dan is daar met ventilatiemiddelen in te voorzien. Behalve deze gevraagde verbinding is er geen direct contact tusschen gebouw en woning; met het oog op besmettelijke ziekte in gezin concierge leek ontwerper dit ongewenscht. De verbinding met gebouw gaat in open lucht door wolfakuil achter woning.

Scheidingswand Trouwzalen. Deze is gedacht van dubbele platen isolatie-materiaal (kurk, celotex) op frame van voldoende sterkte, uitgebalanceerd om naar boven opgeschoven te kunnen worden. Naar gelang van constructie is het zoo mogelijk een opening van 2.50 M. of 3.50 M. te maken tusschen de vertrekken!

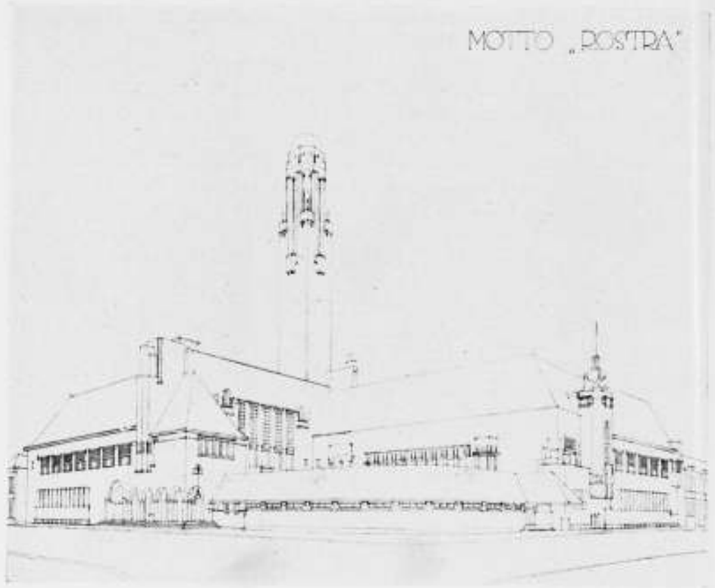
Toren. Het Stadssilheuet speelt een groote rol voor de vormgeving van een toren. De vlakke ontwikkeling van de bebouwing in Enschede brengt naar de meening van ontwerper mede, dat een rijzige toren gewenscht is. Een betrekkelijk groote hoogte is meer gemotiveerd wanneer de toren zooveel mogelijk gebruikt wordt. Ontwerper heeft daarom gemeend aan zeer voldoende ruimte voor een klokkenapel te moeten denken, het totaal oppervlak der openingen voor doorlating van het geluid is rond 100 M².

Situatie. Gezien de geringe kans, dat wijzigingen in het stadsplan spoedig tot uitvoering zullen komen, heeft ontwerper vermeden, ingrijpende veranderingen te projecteeren. Een betere bebouwing van het Van Heekplein c.a. schijnt hem toe, dat in den loop der tijden in de hand gewerkt dient te worden. Voor het zoover is, zal het mogelijk zijn, met boomenrijen op bescheiden wijze een ruimtewerking te krijgen. De toegang van af het Van Heekplein is wel belangrijk. De Zuidelijke straatwand van de Langestraat O. W. evenzeer. Tegenover het Raadhuis zal het wenschelijk zijn, daar de Langestraat een meer afsluitend karakter te geven.

Inhoud. De inhoud van het geheele gebouw met toren en conciergewoning bedraagt 49516 M³.

Uitbreiding. De mogelijkheid van uitbreiding is aangegeven op afzonderlijke vellen calqueerpapier, die op de plannen beg. grond en te verdieping te leggen zijn.

Materialen. Er is niet aan de toepassing van bijzondere materialen gedacht. De gevels zijn gedacht van dunnen handvormsteen met spaarzame toepassing van natuursteen, de daken met klein model pannen gedekt.
Voor de vensters langs de Langestraat zal het, vooral voor in de toekomst noodig zijn dubbele ramen toe te passen.
Op enkele punten wordt op teekening beeldhouwwerk aangeduid; aan den voet van den toren op den vleugel-muur is dergelijk beeldhouwwerk bedoeld.
Onderwerpen uit folklore van stad en omgeving schijnen ontwerper toe geschikte motieven daartoe te kunnen leveren.

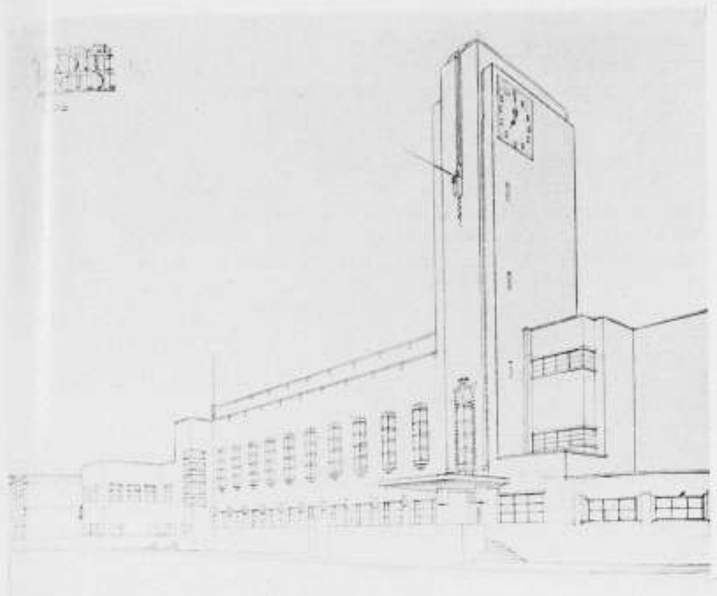

ONTWERP RAADHUIS TE ENSCHEDE. MOTTO „ROSTRA".

reikt. De dienst is onderverdeeld speciaal in die groepen van vertrekken, die voor de verschillende bestemming zijn geëischt, en de toegangen daartoe met zorg en succes ontworpen. Ook de representatieve vertrekken zijn goed gegroepeerd en enkele lokaliteiten, die meer beteekenis eischen, hebben die ook verkregen. Daarbij bedenkende, dat de fraaie traphal op beide verdiepingen die ruimtegroepen bindt, wordt verklaard, waarom eentonigheid is uitgesloten, terwijl aan de daarbij vereischte hoogere eenheid geen schade is toegebracht.
In de plattegronden vallen echter als niet geslaagd op de te lage verdieping van het demi-sousterrain voor zoover het woon- en wachtruimten betreft; ook de brandstofberging en publieke privaten zijn ongunstig gelegen. Het vraagstuk der dagverlichting van de raadzaal kan hier niet als goed opgelost beschouwd worden. De groepeering der gevelpartijen kan zeer geslaagd genoemd worden. Het doel van het

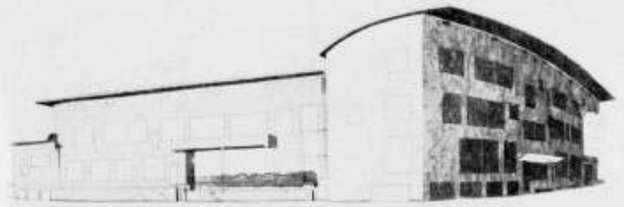

ONTWERP RAADHUIS TE ENSCHEDE MOTTO „HEEKE

ONTWERP RAADHUIS TE ENSCHEDE. MOTTO „TUBANTIA".

raadhuis is ook in de details goed tot uitdrukking gekomen.
Het deel van den zuidgevel, waarin de ramen van de koffiekamer zijn opgenomen, is echter niet in alle opzichten verantwoord. Ook bestaat er in het algemeen een teveel aan detailpartijen, waardoor het spreken der hoofdmassa's noodeloos wordt verzwakt, terwijl de hoofdvorm uit den plattegrond toch zoo uitstekend is opgebouwd. De bekroning van den toren vraagt een nadere bestudeering.
Het inwendige is van een fraaie ruime werking, en waarborgt een in vele opzichten groot gedacht geheel.
Motto: In d'oude stad. (Inhoud 35500 M³.)
Zoowel bij de eerste kennisname als nadere bestudeering vertoont dit schetsontwerp bijzondere kwaliteiten. Men gevoelt hier een zeer waardevol ontwerp voor zich te hebben. Het is moeilijk zich in alle details rekenschap te geven, waardoor deze zekerheid wordt teweeggebracht, doch vast staat dat de goede massa-verdeeling, de klare eenvoud, de sobere middelen, de doeltreffende doch niet te zeer zich op-

ONTWERP RAADHUIS TE ENSCHEDE. MOTTO „PASSEN EN METEN".

SCHETSPLAN RAADHUIS ENSCHEDE. Motto: „Rostra".
Variant. Ontwerper maakte geen variantplan, enkele variant-mogelijkheden zijn te noemen: ontwerper achtte het niet noodig, die in plan meer precies uit te werken.
a. In verband met pag. 13, tweede antwoord Voorzitter, achtte ontwerper het geen bezwaar, arbeidsbeurs te projecteeren zooals is geschied. Bij verandering van inzichten op dit punt moet het mogelijk blijven, arbeidsbeurs meer direct te bereiken. Zooals uit plan duidelijk blijkt, is het met een kleine verandering mogelijk, een toegang te maken aan zijde pergola. Op dagen, dat de meer feestelijke toegang niet gebruikt wordt, kan dan beurs bereikt worden, gaande voorbij portier langs pergola. Het hek aan de Langestraat O. W. blijft dan natuurlijk gesloten.
b. Is een meer speciale toegang voor ambtenaren tóch gewenscht, zoo is die op eenvoudige manier aan te brengen, door een verbinding te maken tusschen voorruimte van ingang fietsen en dienst-trap.
c. de arceering ||| in plan beg. grond stelt de mogelijkheid voor, loketten te maken aan weerszijden van die gearceerde ruimte. De ruimte thans als Hal voor publiek aangegeven, wordt dan bij kantoorruimte getrokken.
De arceering \ in plan beg. grond stelt de mogelijkheid voor, loketten aan één zijde van een gang te maken (kruisarceering), de overige ruimte (enkele arceering) voor vertrekken te benutten.

RAADHUIS ENSCHEDE. „Meten en Passen". Toelichting.
Begane grond. Gestreefd is naar scheiding der verschillende diensten.
De Alg. Secretarie geheel apart, omgeven door ruime gangen.
De Ontvanger apart.
De Reiniging apart. Het publiek is hier buiten het Raadhuis gehouden.
De Arbeidsbeurs apart. Het publiek buiten het Raadhuis gehouden. Mannen en vrouwen gescheiden.
De hallen voor de mannen en vrouwen zijn door middel van wenteltrappen verbonden met Psych. Techn. dienst en keuringsraad. Het publiek behoeft dus bij keuring niet weer de straat over.
De trouwzalen tweede klasse zijn eveneens door ruime en lager gelegen hal gescheiden van de gangen om de Alg. Secretarie. Deze hal is geschikt voor de wachtenden en tevens gunstig bij recepties.
Aparte trouwingang.
Trouwplechtigheden, enz. kunnen geschieden terwijl het gewone bedrijf om de secretarie voortgaat.
Bij de ondertrouwkamer is een wachtruimte gelegd.
De Secretarie heeft bovenlicht. Het opgesloten karakter van de Secretarie is veel verminderd door ruime uitzichten naar de omgevende straten, via de gangen.
De Ontvanger heeft staand licht en aan de loketten bovenlicht, zoodat maximum licht op de gelden kan vallen.
Arbeidsbeurs en Gemeentereiniging hebben bovenlicht en staand licht.
In het algemeen heeft elke ruimte zon en uitzicht.
De toiletten voor het publiek zijn op zij gemak-

kelijk van uit de hal bereikbaar en toch niet opvallend.
De toiletten voor de ambtenaren zijn over eenige punten verdeeld en mannen en vrouwen gescheiden.
Eerste verdieping. Deze plattegrond spreekt genoeg voor zichzelf.
Even zij nog gewezen op maximum zon en uitzicht der vertrekken, het gemakkelijk combineeren van diverse ruimten.
De Raadzaal heeft aan de twee lange zijden staand licht, (hoogstaand licht aan de Westzijde en staand licht aan de Oostzijde). In de zaal is ook een kleine loge geprojecteerd voor de hoofdambtenaren.
Tweede verdieping. De Zuidzijde is zooveel mogelijk benut.
Souterrain en Entresol. Toelichting overbodig.
Bij de Constructies. Balklooze vloeren van gewapend beton.
Kolommen van gewapend beton en plaatselijk van brons.
Belangrijke draagconstructies van gewapend beton.
Waar bovenlichten, dunne ijzeren spanten.
Gewone muren van baksteen.
Scheidingsmuren van trussietgaas en deugdelijke isolatie-materialen.
De buitenmuren van baksteen of zoo de middelen het toestaan van koatbaarder materialen, b.v. op diverse wijzen bewerkte granieten platen.
De hoeken der buitenmuren zijn plaatselijk schuin en overgewerkt.
De dakconstructies van gewapend beton, bekleed met koper; de onderkanten der overstekende daken met brons bekleed.
De ramen brons met spiegelglas.
In het algemeen zijn edele materialen verwerkt gedacht. De vormgeving zal zich daarnaar bepalen.
Verwarming en ventilatie. Oliestookinrichting, waarvan de geheele installatie vanaf de straat zichtbaar is.
De ventilatie zal zeer de aandacht verdienen bij de Algemeene Secretarie; zoo zal 's zomers tusschen velum en glazen dak kunstmatig geventileerd en 's winters verwarmd moeten worden.
Uit te voeren gedeelte van het werk. De teekeningen geven de geheele bebouwing aan. De scheidingslijnen wijzen aan datgene wat nog niet voltooid kan worden.
De afscheiding zal gevonden worden door de tijdelijke gangen om de Secretarie plat af te dekken.
De architectuur daar ter plaatse zal tijdelijk in harmonie met de belendende perceelen moeten worden gebracht.
Inhoud. De inhoud van het gebouw bedraagt 38500 kubieke Meter.
Bouwsom. De bouwsom van f 1000.000.— zal zeer zeker toereikend zijn.

PRIJSVRAAG BEGRAAFPLAATS „DE KRANENBURG" TE ZWOLLE. Burgemeester en Wethouders van Zwolle hebben, met betrekking tot de prijsvraag voor een ontwerp eener begraafplaats tevens parkaanleg op het landgoed „De Kranenburg" aan den Meppelerweg nabij Zwolle, den termijn voor het inzenden van ontwerpen verlengd tot 1 Augustus 1929.
In verband daarmede blijft voor hen, aan wie het prijsvraagprogramma is verzonden, de gelegenheid om aan de jury inlichtingen te vragen opengesteld tot 15 April a.s.

dringende accenten en de beschaafde vormgeving daarbij een groote rol spelen. Noch de representatie, noch de dienst vallen speciaal op; integendeel, de volledige harmonie van een gebouw uit één stuk als dit, geeft blijk van een juist begrip van wat een raadhuis heeft te symboliseeren.
De naaste omgeving, het stadsbeeld is in de toekomst vrij belangrijk hervormd gedacht: aan de Hofstraat ietwat overschat, en, wat het voortreffelijke voorplein aan de Langestraat betreft als geheel niet zonder nader overleg en wellicht belangrijke offers te verwezenlijken! Doch ook zonder dat, zal reeds van den aanvang af een doeltreffende, zij het ook minder grootsche indruk verzekerd zijn. Nadere studie vereischen de verkeersfile en opstelling van het rijverkeer voor de hoofdingang. Evenzeer de voorbouw aan de overzijde van de Langestraat, welke begane-gronds als trottoir niet kan worden gemist en dus als overbouwing daarvan zou moeten worden opgevat.
De hoofdgedachte van den plattegrond is goed, duidelijk en tevens aantrekkelijk; de boven reeds meermalen aangeduide scheiding in de hoofdbestemming der ruimten zorgvuldig doorgevoerd; bepaaldelijk de waardige opgang naar de representatieve localiteiten op de verdieping is van een voorname allure. De verschillende ingangen beantwoorden zoowel wat plaats als uitwerking aangaat volkomen aan haar doel. Gelukkige vondsten zijn nog de directe en toch verspreide circulatie vanaf den ingang in de gewenschte richtingen, en de oplossing der moeilijke vraag hoe, bij één ingang voor zoovele heterogene bestemmingen dienende, aan elk dezer zoo veel mogelijk recht te doen.
De secretarie waarborgt naast die voortreffelijke circulatie een doeltreffende uitbreidingsmogelijkheid, de trappen zijn goed gelegen, de publieke privaten hebben in dit plan haar juiste plaats verkregen. Onder nadere aandacht ware echter te brengen de ingangs-loggia en vestibule (waarbij echter de aanplakruimte geen rol behoeft te spelen). Ook verlangen nadere studie de verlichting van het zuidelijk gedeelte der secretarie, alsmede die van de galerij langs de raadzaal en de ietwat bekrompen neven-vertrekjes daarvan aan de Hofstraat. Overleg is nog onafwijsbaar met betrekking tot de ligging der straatdeur van de concierge-woning en die van de garderobe en toiletten van ambtenaren als van stadhuispubliek. Ook is niet geheel verantwoord de wijze waarop de lichthof 2e verdieping is geprojecteerd, terwijl de keuringsdiensten, welke op enkele dagen veel publiek ontvangen, niet op de bovenste verdieping kunnen zijn gelegen.
Waar echter de verwisseling van bestemming van enkele ruimten in zulk een klaren plattegrond met eenig overleg wel mogelijk blijkt, zijn deze onvolkomenheden wel te ondervangen, zonder dat aan de verkregen oplossing geweld zou worden aangedaan. Juist echter wegens groote kwaliteiten van dit plan is het geboden, ook op de bezwaren daarvan wat dieper in te gaan, dan bij voorgaande ontwerpen is geschied.
Van de gevels kan niet anders dan worden herhaald wat in den aanvang over den algemeenen indruk is opgemerkt: aesthetisch verantwoord, van goede massawerking, van vertegenwoordigend karakter, van sobere haast strenge en toch boeiende vormgeving, welke den aanschouwer overtuigt hier het stadhuis voor zich te hebben, waarbij echter de torenbeëindiging en de partij van de hoofdingang aesthetisch nog niet voldoende zijn doorgewerkt. De stand van den toren, zijn hoogte behooren daarbij echter onveranderd te blijven, even als de gelukkige plaatsing van de hoofdingang. Het inwendige bezit dezelfde karakteristiek, waarbij vooral de opgang naar de verdieping als bijzonder geslaagd mag worden gekenmerkt.
Doch ook andere momenten van beteekenis als raadzaal, trouw- en ontvangzalen zullen aan haar bestemming op juiste wijze beantwoorden, mede omdat de vormgeving daarvan volkomen geslaagd genoemd mag worden.
Ten slotte is de Commissie van Beoordeeling eenstemmig van meening dat het raadhuisontwerp, ingezonden onder het motto: In d'oude stad, niet alleen als het beste der ingezonden plannen moet worden beoordeeld, doch dat het tevens op zichzelf beschouwd een zoodanig peil, zoowel practisch als aesthetisch, bereikt heeft, dat het ter verwezenlijking door onze Commissie wordt voorgedragen.
Door totstandkoming van den bouw volgens dit ontwerp zal de gemeente niet alleen een bouwwerk van beteekenis, doch ook een Raadhuis harer waardig, verkrijgen.
De Commissie van Beoordeeling:

(get.) S. DE CLERCQ.
„ A. R. HULSHOFF.
„ C. F. KLAAR.
„ H. G. MOS.

's-Gravenhage, 4 Maart 1929.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 30 MAART Nº 13

BIJ HET FABRIEKSGEBOUW-VAN NELLE, DOOR IR. A. J. VAN DER STEUR.

Elke keer, als ik word gesteld tegenover een werk van een diergenen, die het evangelie van de „Neue Sachlichkeit" belijden, word ik gegrepen door een haast onbedwingbaren lust om te polemiseeren. Ik heb dit weer heel sterk gevoeld bij de beschouwing van Oud's Beursproject; ik voel het weer — zij het in mindere mate — bij dit inderdaad heel belangrijke en als conceptie zeer gave fabrieksgebouw van Van Nelle. En och, waarom ook eigenlijk niet? Alle uitingen van deze familie zijn als het ware manifesten; zij hangen de zakelijkheid als een uithangbord — wat zeg ik: een groote, groote lichtreclame — op de plaats, die het meest in het oog valt — „wie doet me wat?" Men wil het zoo, men wil aangevallen, men wil tegengesproken, men wil bestreden worden. Dat is een van de voorwaarden voor het bestaan van een architectonische beweging.
Architectonische beweging, dus: kunstbeweging? Wil men het waarlijk zoo? Ik heb altijd het gevoel, dat men poseert met een zeker soort onverschilligheid ten aanzien van het kunstbegrip. Niet de kunst is primair bij de Neue-Sachlichkeits-mannen, maar de rationaliteit. Het leven zal zijn de gemechaniseerde gemeenschap, de mensch koning of slaaf van die mechanisatie (wat van de twee eigenlijk, is mij tot heden nog nooit heelemaal duidelijk geworden), het wonen een tot in het absurde doorgedachte aaneenschakeling van gemechaniseerde handelingen, het bouwen een industrieel bedrijf, het gebouw een industrieel product, en de schoonheid ervan is de rationaliteit, zij dekt deze volkomen, is er niet van los te denken, zij kan er niet onder-, maar zij kan er evenmin bovenuit.
Waar vinden wij dit nu feitelijk het zuiverste als uiting verwezenlijkt? Er zijn in deze beweging graden, er zijn daarin verschillende tendenzen, en een Walter Gropius, een Mies von der Rohe, een Oud hebben elk voor zich weer een geheel ander stempel dan een le Corbusier, een Mallet-Stevens of een Lurçat. Het is voor mij zelfs nauwelijks een vraag, of deze beide laatsten er wel bij hooren, en le Corbusier is zonder twijfel bij al zijn schijnbare radicaligheid vaak een romantisch sensitivist, die voor de Amsterdamsche school weinig onderdoet. Ik sluit de oogen niet voor het feit, dat hij inderdaad zuiverder en organischer van binnen uit zijn concepties opbouwt, en maling heeft aan den schoonen schijn van Amsterdam-Zuid en -West.
Voor den toeschouwer is er naast de reclame-achtigheid van le Corbusier's optreden een buitengewone aantrekkelijkheid in zijn echt-Fransche klaarheid en zijn speelschen geest. Waar hij theoretiseert, is hij altijd licht, prikkelend en geestig; alle zwaarwichtigheid is hem vreemd, en zijn werk is de volkomen spiegel van een geest, die in de zon leeft en de zon zoekt om der wille van de vreugde des levens. En daarom scheidt hem een diepe kloof van zijn Duitsche en Hollandsche medestanders, die zijn lichtvoetige gedachteconstructies omzetten in het zwaarwichtig hanteeren van dogmatische stelsels. Als le Corbusier zegt: „Zoo zult gij bouwen", dan gaat het altijd met een glimlach, een knipoogje, of een enorme bewering, waarbij men twijfelt, of de auteur dat nu heusch ernstig meent; als het Bauhaus hetzelfde zegt, gaat het met duister-zware formules en met banvloekbezweringen voor wie niet vast in de leer mocht zijn. En daarom wekt le Corbusier, ook als men het niet met hem eens is, tenslotte toch bijna altijd een half-ontwapenende geamuseerdheid, maar de mannen van de Neue Sachlichkeit maar al te vaak een stemming van kregelig verzet.
Ik vraag mij af, of juist in dit verschil van gesteldheid niet de sleutel ligt tot een inzicht in het wezen van deze kunstbeweging. Men moge de zaak keeren zooals men wil, maar le Corbusier is en blijft tenslotte een artist, d.w.z. een stuk mensch, dat de zaken aanvat vanuit zijn gevoelsleven, in elk geval, zelfs, waar hij uiterst rationeel wil zijn, en denkt te zijn, zijn gevoeligheid niet opzij kàn noch wil zetten, en juist daardoor altijd levend blijft. Terwijl bij de Duitsche „internationalen" deze principieele zijde van de zaak gewelddadig wordt weggedacht, in elk geval niet wordt erkend in zijn fundamenteele beteekenis, sterker nog: wordt òntkend. Zonder dat daarbij een verklaring wordt gegeven voor het hiermee gansch niet kloppende feit, dat men wel degelijk zoekt, in hetzelfde kader, naar „zeitgemässe" ontwik-

HET RAADHUIS TE ENSCHEDE. In de Raadsvergadering te Enschedé van 25 Maart is het ontwerp ingezonden onder het motto „In d'oude stad", met algemeene stemmen voor uitvoering aangenomen. De architect ervan is de heer Ir. S. Friedhoff, architect B.N.A. te Haarlem.

TENTOONSTELLINGSRAAD VOOR BOUWKUNST EN VERWANTE KUNSTEN. Tentoonstelling van kleine kunstnijverheidsvoorwerpen, kleinplastiek en foto's van architectuur en interieurs in het Stedelijk-Museum te Amsterdam, van 22 Juni tot 21 Juli 1929.
In verband met het te Amsterdam te houden congres van de Kamers van Koophandel van 8—13 Juli a.s., acht de Tentoonstellingraad het wenschelijk een gelegenheid te scheppen, waardoor de buitenlandsche congressisten kennis kunnen nemen van hetgeen in ons land in de laatste jaren op het gebied der toegepaste kunsten werd tot stand gebracht.
Van het Gemeentebestuur van Amsterdam werd de beschikking verkregen over eenige zalen van het Stedelijk Museum, waar van 22 Juni tot 21 Juli 1929 door den Tentoonstellingsraad eene tentoonstelling zal worden georganiseerd.
De Tentoonstellingsraad heeft gemeend, onder meer met het oog op verkoop, deze demonstratie tot kleine voorwerpen te moeten beperken, omvattend de toegepaste kunsten (ambachts- en nijverheidskunst, grafische kunst, kleinplastiek, e.d.), met uitzondering van meubelen en andere voorwerpen van te groote afmetingen (een en ander ter beoordeeling van de Tentoonstellingscommissie). Van architectuur en interieurs zullen foto's uit de collectie van den Tentoonstellingsraad, door speciaal daarvoor aan te wijzen commissies te kiezen, worden geëxposeerd.
Voor de afdeeling kunstnijverheid en kleinplastiek zijn de Voorwaarden van Deelneming en aanmeldingsbiljetten verkrijgbaar bij de secretaresse van de Tentoonstellingscommissie, Mej. Jo de Jong, Gabriël Metsustraat 16 Amsterdam.
Voor de foto's wordt verwezen naar het bericht in het vorig nummer van het Bouwkundig Weekblad Architectura.

AAN DE DIRECTIE DER HAVBANK TE SCHIEDAM.
Naar aanleiding van de door U uitgeschreven prijsvraag voor een nieuw hoofdkantoor van Uwe Bank te Schiedam heeft de Jury hierbij het genoegen U het navolgende rapport aan te bieden.
Bij het secretariaat zijn aangevraagd 325 programma's, hetgeen de kans op een zeer groote deelname, aan het mooie doch moeilijke probleem dat deze prijsvraag stelde, deed verwachten.
Het was echter niet te verwonderen dat het aantal ingezonden ontwerpen van 88 stuks, in ver-

houding tot die vele aanvragen een meer dan normale beperking vertoonde. De kennisname van de veelheid van eischen, die hier tot een doeltreffende en schoone eenheid moest worden gebonden, heeft blijkbaar meerdere deelnemers afgeschrikt deze taak ten einde te brengen. Ook de lange lijst van vragen en antwoorden over de eigenaardige situatie, de verscheidenheid van indeeling en de bijzondere functies der onderdeelen van het gevraagde ontwerp wijst in dezelfde richting.

Zelfs de ingehaalde oogst toont aan dat er zich onder dit koren een groote hoeveelheid kaf bevindt, grooter dan gewoonlijk, waarvan achterstaande beoordeeling zooveel mogelijk blijk zal geven. Die beoordeeling betreft niet alle of de meeste inzendingen, — zooals de gewoonte is bij studie-prijsvragen, — doch is voornamelijk gericht op die ontwerpen, die wegens hun goede kwaliteiten voor engere keuze in aanmerking komen, omdat het hier in hoofdzaak gaat om de juiste aanwijzing van zoo niet het allerbeste, dan toch de beste plannen.

De navolgende motto's, waarvan zoo spoedig mogelijk opgave werd gedaan ter publicatie in het Bouwkundig Weekblad Architectura, werden in ontvangst genomen:

No. 1. En toch; 2. Hoek; 3. Havbank; 4. Safe; 5. Eenvoud; 6. Voorzorg; 7. Elisabeth; 8. Semper Paratus; 9. A.P.K.; 10. Cas; 11. Hà Na Tja Ra Ka; 12. 'n Greep; 13. Voor 't komende; 14. Cambio; 15. B.V. (in cirkel); 16. Gerrit Verboon; 17. A.Z.; 18. Magneet; 19. Schiedam; 20. Beertje; 21. Centrum; 22. Dringend; 23. T.H.G.; 24. N.; 25. M.; 26. Afzakkertje; 27. Havenhoek; 28. Waal; 29. Le Souhait; 30 Probleem 1928-1929; 31. A.B.C. (in driehoek); 32. Klaar; 33. Lacheses; 34. Assurantie; 35. 236; 36. A.B.; 37. C2 H5 OH; 38. I.R.O.; 39. Pontifex; 40. Aan de haven; 41. Hola Verba; 42. Waarom niet; 43. 3579; 44. Prévoyance; 45. Luctor et Emergo; 46. Ora et Labora; 47. Holland; 48. Probleem; 49. Eegan; 50. Baksteen; 51. Bij de brug; 52. 1000000; 53. Hav; 54. Meander; 55. Safe; 56. W.K.S.; 57. Haven; 58. Eipoj; 59. A.S.; 60. Oesje; 61. Omhoog; 62. Zaftra; 63. In alles spaarzaam; 64. B.N.A.; 65. Safe; 66. Bonnes Affaires; 67. Bouwen; 68. Lijn; 69. Ass; 70. Expansie; 71. Tini; 72. In stilte; 73. Hoeksteen; 74. Radio; 75. Klaar; 76. H.T.H.; 77. 10; 78. Klassiek; 79. H.A.V.B.; 80. Réve du H.A.V. Bank; 81. Dit en dat; 82. Recht en rond; 83. T.H.; 84. Marja; 85. A.E.; 86. H.B.W., 87. Providing; 88. J.G.

De moeilijkheid van het gestelde vraagstuk blijkt tevens uit het feit, dat er geen kleine groep van zéér hoogstaande oplossingen werd aangetroffen, doch veeleer een groote groep van redelijkgeslaagde pogingen, die echter geen van alle zonder hinderlijke gebreken bleven.

Vandaar dat de uitgeloofde prijzen niet konden worden toegekend, doch slechts tot premiëering kon worden besloten, waarvan de motiveering aan het slot van dit rapport te vinden is.

De jury heeft hare werkzaamheden als volgt ingedeeld:

Alle ontwerpen zijn aan een voorloopig onderzoek onderworpen, waarna daaruit zijn geschift in de eerste plaats, die welke blijk gaven dat de ontwerper te hoog had gegrepen, die dus onovERkomelijke tekortkomingen vertoonden. Dit neemt niet weg dat in details der oplossing, in teekenwerk of op andere punten soms wel wat was bereikt. De Jury twijfelt echter niet dat na kennisname van de ontwerpen der volgende categorieën, ont-

FABRIEKSGEBOUW v. d. Fa. Wed. v. NELLE TE R'DAM. J. A. BRINKMAN EN L. C. v. d. VLUGT, Arch.

keling van tooneel, dans en film, drie kunstuitingen, die het toch zeker op den duu
nooit zullen kunnen stellen zonder werkelijken gevoelsinhoud, zonder dezen zelf

FABRIEKSGEBOUW v. d. Fa. Wed. v. NELLE TE R'DAM. J. A. BRINKMAN EN L. C. v. d. VLUGT, Arch.

enlijk niet denkbaar zijn.
Tot zekere hoogte gaat dat allemaal in de architectuur nog wel zijn gang. Maar

werpers zullen inzien dat zij beneden het normaal te vorderen zijn gebleven. Het waren de motto's: 2. Hoek; 5. Eenvoud; 7. Elisabeth; 8. Semper Paratus; 9. A.P.K.; 10. Cas; 11. Hà Na Tja Ra Ka; 12. 'n Greep; 16. Gerrit Verboon; 17. AZ.; 18. Magneet; 19. Schiedam; 21. Centrum; 27. Havenhoek; 28. Waal; 29. Le Souhait; 34. Assurantie; 37. C2 H5 OH; 38. I.R.O.; 40. Aan de haven; 41. Hola Verba; 43. 3579; 44. Prévoyance; 45. Luctor et Emergo; 46. Ora et Labora; 47. Holland; 50. Baksteen; 54. Meander; 55. Safe; 57. Haven; 59. A.S.; 61. Omhoog; 62. Zaftra; 67. Bouwen; 68. Lijn; 69. Ass; 74. Radio; 75. Klaar. 76. H.T.H.; 77. 10; 79. H.A.V.B.; 80. Rêve du H.A.V. Bank; 81. Dit en dat; 83. T.H.; 85. A.E.; 86. H.B.W.; 88. J.G.

Daarna is een tweede schifting ondernomen, nadat de hoofdbezwaren waaraan vele oplossingen lijden, — waaronder verscheidene welke strijden tegen het programma of de beantwoording der gestelde vragen, — zijn bepaald. Bezwaren zijn: Een weinig overzichtelijke plattegrond of overschrijding der rooilijn. Een slechte verlichting der hoofd- en nevenvertrekken; een te klein verschil in beteekenis van hoofd en dienstrappen; — het toepassen van een galerij voor de winkels, waarop geen prijs werd gesteld. Andere schaduwzijden waren dat de verbinding der vertrekken van het personeel onderling, zoowel als met die der directie niet buiten het publiek om mogelijk is; — terwijl bovendien geen onbelemmerd verkeer van het personeel van de straat af naar zijn schrijftafel zonder contact met het publiek geschieden kan. Tevens komt veelvuldig voor dat de W.C.'s en dienattrap te ver van de zaal personeel zijn verwijderd. Bovendien is de personeel-zaal soms te klein óf weliswaar gesplitst in twee gedeelten, doch deze zonder nauw verband. Voorts is die zaal dikwijls niet voor rationeele uitbreiding vatbaar; — en de chef de bureau niet zoodanig geplaatst, dat hij het personeel grootendeels kan overzien.

Indien de plannen een of meer van deze gebreken vertoonden, zijn zij in de tweede schifting begrepen. Moge het hier en daar de jury leed hebben gedaan daartoe te moeten overgaan, omdat de ontwerpen andere kwaliteiten van beteekenis bezaten, — het is onafwijsbaar, dat zulke ontwerpen niet tot hoogere waardeering aanleiding kunnen geven, daar ontwerper zich niet voldoende in de praktijk van het gebruik blijkt te hebben verdiept.

De uitvallende ontwerpen dragen de kenmerken: 1. En tôch; 3. H.A.V. Bank; 4. Safe; 14. Cambio; 15. B.V. (in cirkel); 20. Beertje; 22. Dringend; 23. T.H.G.; 24. N; 26. Afzakkertje; 30. Probleem 1928-1929; 31. A.B.C. (in driehoek); 36. A.B.; 39. Pontifex; 42. Waarom niet; 48. Probleem; 49. Eegan; 56. W.K.S.; 60. Oesje; 63. In alles spaarzaam; 64. B.N.A.; 65. Safe; 66. Bonnes Affaires; 73. Hoeksteen; 78. Klassiek; 82. Recht en Rond; 84. Marja.

Het gevolg van beide voorafgaande schiftingen is, dat er 14 ontwerpen aan een meer tot in onderdeelen gaande beschouwing zijn onderworpen waarvoor in aanmerking kwamen de motto's:

Voorzorg; Voor 't komende; M.; Klaar; Lachesis; 236; Bij de brug; 1.000.000; H.A.V.; Eipoj; Expansie; Tini; In stilte; Providing.

Voorzorg. (eenheidprijs van ƒ 11,50 per M², veel te weinig).

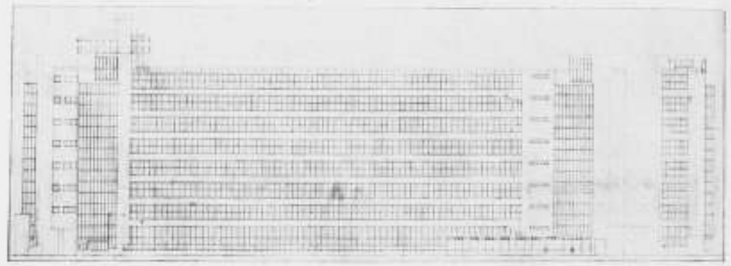
Algeheele indruk: verzorgd, ook het teekenwerk.

Bebouwing terrein: goed.

Beg. grond: Loketten niet goed gescheiden, uitbreiding nu reeds aanwezig.

Verdieping: Bovenhal met spreekkamers zeer geslaagd. Toiletten wat ver weg. Vorm groote zaal voorloopig niet aantrekkelijk, door trapjes bovenhuizen winkels. Chef de bureau ontbreekt hier. Alle verdiepingen veel te hoog waardoor te duur.
Gevels: Aantrekkelijk, behalve de pijlers welke schijnbaar slechts op winkelruiten rusten. Karakter der bestemming goed monumentaal uitgedrukt. Voor 't komende. (eenheidsprijs van ƒ 13.— à ƒ 14.— p. M³, te weinig).
Algeheele indruk: goed met verzorgd teekenwerk.
Bebouwing terrein: goed.
Beg. Grond: De verbinding tusschen entree en wachthal is niet breed van opvatting; loketten in een afzonderlijke, wel iets te groote hal zijn gunstig. De haven-rooilijn is niet geëerbiedigd in den stand van den gevel, die ten deele buiten de grens van het bouwterrein treedt. Afdeeling publiek (loketten) verdient lof. Reserve-kantoor beg. grond niet aanwezig. Diensttrap niet voldoende afgesloten van het kantoor der Crediet bank.
Verdieping: Mogelijke uitbreiding over de winkelwoningen tast de gevels te zeer aan. Hal publiek met spreekkamer en gangen goed. Hoofdtrap voor zoover zichtbaar foutief en noodeloos ingewikkeld.
Gevels: Aantrekkelijk, partijen in hare beteekenis goed weergegeven. De toren geeft geen zuiver beeld van de onderliggende trapruimte.
M. (eenheidsprijs ƒ 16.— p. M³. is voor dit plan verdedigbaar).
Algemeene indruk: Verzorgd doch teekenwerk niet zeer beschaafd.
Bebouwing terrein: Volgens programma.
Beg. Grond: Overdekte doorrit achter winkels verdient geen aanbeveling wegens licht- en luchtenderschepping.
Inganghal te grootsch; geen portier bij voordeur.
Verdieping: Beide loketgroepen in een hal niet gewenscht. Bij uitbreiding over de winkelwoningen moet ook de toilettenzaal worden verplaatst. Traphal in alle opzichten buiten verhouding groot.
Gevels: Wellicht rationeel doch niet boeiend en meer van het karakter van een woningcomplex waaronder winkels, dan van een bankgebouw. Dit geldt ook voor hoofdingang.
Klaar. (eenheidsprijs ƒ 10.— à ƒ 18.— p. M³, als gemiddelde te laag).
Algeheele indruk: Verzorgd, beschaafd en behoorlijk geteekend.
Bebouwing terrein: Voldoende.
Kelders: Slecht verlichte gangen. Winkeldepots moeilijk bereikbaar. Opvolging garderobe rijwielen onjuist.
Beg. grond: Hoewel niet bijzonder aantrekkelijk voldoet aan het programma. Ruimte ontwikkeling ingang en hoofdtrap ongunstig; plaatsing loketten Crediet bank goed.
Verdieping: Hal met loketten goed opgelost, ook spreekkamers liggen juist, doch zouden ook uit dienstgang bereikbaar moeten zijn. Zaal-personeel profiteert niet van licht achtergevel, plaatsing chef de bureau ongunstig van vorm en in gebruik. Plattegrond niet boeiend van conceptie.
Gevels: De poging om uitdrukking te geven aan het karakter van Bankgebouw is slechts op de hoekpartij en aan de Havenzijde eenigermate gelukt. De aansluiting van den toren met de belendingen is niet interessant.
Lachesis. (eenheidsprijs ƒ 14.— p. M³ te weinig).
Algeheele indruk: Weinig belangrijk, doch wel verzorgd.
Bebouwing terrein: goed.
Beg. grond: De toekomstige uitbreiding is hier

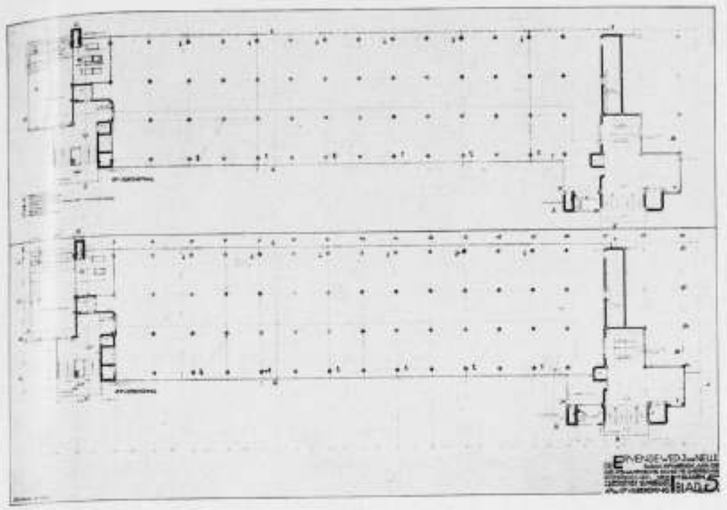

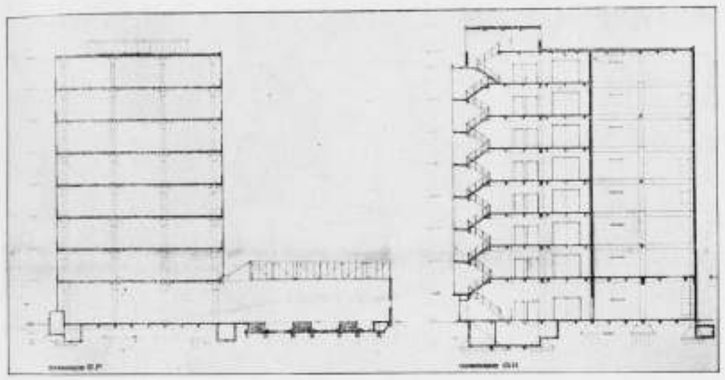

FABRIEKSGEBOUW v. d. Fa. Wed. v. NELLE TE R'DAM J. A. BRINKMAN EN L. C. v. d. VLUGT, Arch.

men kan toch kwalijk uit het oog verliezen, dat ook hier in laatste instantie de theorie slechts bestaat bij de gratie van den scheppenden kunstenaar, en alleen in zooverre als hij die voor zijn conceptie behoeft. En tenslotte is de verhouding, waarin de theorie en het intuïtief scheppend denken van den kunstenaar in zijn werk tot elkander staan, de toetssteen voor de beteekenis van zijn werk. Architectuur veronderstelt in zijn vol-ontwikkelde uiting zonder twijfel een zoo gaaf mogelijke technische behandeling, maar deze bepaalt niet de uiteindelijke waarde.

Ik wil hiermee maar zeggen, dat ik tegenover een bouwwerk als het nieuwe fabrieksgebouw van Van Nelle de juiste houding meen aan te nemen, wanneer ik het tracht te begrijpen als een conceptie, waarin het intuïtief scheppen en het rationeel denken in evenwicht zijn. Het spreekt wel vanzelf, dat de aard van de opgave natuurlijkerwijze leidt tot een sterk overheerschen van zuiver technische rationaliteit. Het gaat hier niet om climax, om ruimtewerking, om stemming. Men heeft eenvoudig te bouwen een complex van zoo practisch mogelijke, zoo goed mogelijk verlichte werkruimten; men bouwt deze in een zuiver gedachte mushroomconstructie boven op elkaar in zooveel verdiepingen als er noodig zijn, en voor de rest is er dan nog de omsluiting van het geval, en er is het streven naar een zoo geraffineerd mogelijke technische doorwerking, die bij dit gebouw inderdaad eerbied afdwingt voor het nooit aflatende en in de kleinste bijzonderheden afdalende technische verantwoordelijkheidsgevoel van den architect. Dat de middelen voor een zoo volmaakte verzorging hier beschikbaar waren, is een gelukkige omstandigheid, maar men mag er tevens bijvoegen dat niet ieder van ons het vermogen bezit, een zoo ruim geboden kans op zóó systematisch doorgevoerde manier te gebruiken. In technisch opzicht is dit gebouw inderdaad voorbeeldig voor dezen tijd van flodderig gebrek aan gevoel voor wat een gaaf stuk werk feitelijk beteekent.

FABRIEKSGEBOUW v. d. Fa. Wed. v. NELLE TE R'DAM. J. A. BRINKMAN EN L. C. v. d. VLUGT, Arch.

Dit gebouw is een glas-beton-staalconstructie, gelijk de meest radicale modernist het niet radicaler zou kunnen wenschen. Zeven verdiepingen in mushroomsysteem; de vloerplaten uitstekend buiten de naar binnen geplaatste kolommen, en het geheel gedicht met een enorme stalen glaswand met borstweringen van dubbele staalplaat met isoleerende vulling (o, arme verwarmingsbuizen). De trappenhuizen heelemaal wandloos: glazen kooien van boven tot onder (waarom?). Op den beganegrond de fabrieksruimte aan de achterzijde uitgebreid met een shedbouw geheel zonder tusschensteunpunten; de staande lichtwanden zijn tevens liggers, die de geheele constructie dragen. Dit is werkelijk gaaf. Op elke verdieping de kleed- en toiletruimten in meer gesloten partijen ondergebracht, die de geheele bouwmassa de noodige geslotenheid en stabiliteit verleenen. En boven op het dak een ronde theesalon-belvédère, die het silhouet en de massawerking van de enorme kist een bewegelijkheid verleent, die niet der Neuen Sachlichkeit is. Er staat nog 'n vlaggestok ook bij....

Ik vrees een beetje, dat de maker van dit bouwwerk mij eenigszins scheef zal aanzien, omdat ik het waag, heel even een loopje te nemen met een paar van zijn heel-Hollandsch-degelijk gefundeerde begrippen en mij er nu in verkneuter om de hand te kunnen leggen èn op een paar gevallen van klaarblijkelijke Prinzipienreiterei, èn op een paar inconsequenties. Moet ik mij daardoor ervan laten afhouden, zo te signaleeren? Ik geloof het niet, want het zijn van die dingen, waarin ik de menschelijkheid van den architect ontdek, en die mijn sympathie voor dit werkelijk zoo mooie werk eerder verhoogen dan verminderen. Het zijn dingen, die mij tenslotte het recht geven, om dit gebouw te zien als een architectonische conceptie als een-andere, een architectonische conceptie, die gewogen en gemeten kan reeds dadelijk inbegrepen, hetgeen niet bedoeld kan zijn. Schuine ingang niet gelukkig en loketten niet voldoende afgezonderd.
Verdieping: Planvorm personeel-zaal te gerekt.
Gevels: zijn wat droog, terwijl het aantrekkelijk moment van de hoofdtrap en centrale trap niet in de gevels tot uitdrukking komt.
236. (eenheidsprijs ƒ 12.— p. M³, veel te weinig).
Algeheele indruk: Zeer verzorgd, goed geteekend.
Bebouwing terrein: Goed.
Beg. grond: Ingang, portalen en hoofdtrap zijn aardig gevonden, doch wel wat al te beknept; hal publiek met loketten zeer geslaagd.
Verdieping: Deze vertoont zeer aantrekkelijke kwaliteiten onder meer een aardige en practische hal. De eerst bedoelde uitbreidingsmogelijkheid is niet aangegeven. Het niveauverschil in het bureaucomplex geeft bezwaren (trapjes) en is moeizaam voor den chef de bureau; ofschoon voor het overzicht een voordeel. Ligging wachtkamers en spreekkamers uitmuntend.
Gevels: Zij vertoonen een passend karakter en het hoekaccent is optisch wel gunstig, doch geeft slecht weer het accent van een diensttrap.
Bij de brug. (eenheidsprijs ƒ 18.— p. M³, goed).
Algemeene indruk: Geeft geen aanleiding tot bijzondere opmerking, tenzij: wel wat traditioneel.
Bebouwing terrein goed.
Beg. grond: Geen goede verhouding tusschen vestibule en hal welke laatste tot een gang is geworden. As-verspringing trap weinig aantrekkelijk. Toegang kantoor onbeduidend en niet ruim genoeg voor dit bankgebouw. Wachtkamer Crediet bank niet goed geplaatst, hetgeen ten deele ook geldt voor kamer directeur.
Verdieping: Trap en hal publiek niet architectonisch ontwikkeld en toegang spreekkamer Directeur door dienstgang onjuist. Diensttrap zelf benepen. Twee winkels hebben nu reeds contact doordat een trap naar beide bovenhuizen voert, hetgeen ongewenscht is.
2e Verdieping: Lichthof waaraan bovendien slaapkamers zeer bekrompen.
Gevels: Bezitten niet genoegzaam het karakter van bankgebouw en zijn vrij droog van opvatting.
1.000.000. (eenheidsprijs ƒ 12.50 p. M³, veel te weinig).
Algemeene indruk: Goed, wel verzorgd en het teekenwerk is handig.
Bebouwing terrein: goed.
Beg. grond: Loketten Crediet bank wel wat ver weg gelegen.
Uitbreiding der Crediet bank nu reeds inbegrepen. De benedenhallen zijn wat donker, diensttrap zeer goed gelegen.
Verdieping: Loketten in een gang geplaatst, ruimte niet mooi en slecht verlicht, dienstgang naar directie niet doeltreffend voltooid. Zaalruimte en spreekkamer goed. In de eerstbedoelde uitbreidings-mogelijkheid is voorzien, doch de derde uitbreiding vereischt een te omvangrijke verbouwing van den hoek Tuinlaan.
Gevels: Zijn goed van uitdrukking en relief, doch toren en ingang zouden nader zijn te bestudeeren. Het karakter is juist en vermijdt hinderlijke reclame.
H.A.V. (eenheidsprijs ƒ 11,60 p. M³, veel te weinig).
Algeheele indruk: gunstig en teekenwerk goed.
Bebouwing terrein: goed.
Kelder: Ingang rijwielen en trap onjuist.
Beg. grond: Ligging diensttrap ongeschikt en directiegang daardoor verbrokkeld. De toiletten zijn nagenoeg zonder direct licht. Uitbreiding in-

begrepen, hetgeen direct meer kosten meebrengt. De loop der hoofdtrap is te weinig bestudeerd en hare vrije hoogte te gering, ook de aankomst op de verdieping in een donkere gang is onbevredigend. De eerste uitbreiding, zonder opoffering van toiletten vrijwel onmogelijk. Winkels ontvangen veel te weinig licht.

Verdieping: Indeeling verdieping ingewikkeld en onbevredigend. Ligging spreekkamers niet gunstig achter zaal-personeel op zichzelf goed. In het algemeen zijn de verdiepinghoogten veel te groot, waarvan het groote kubiek en de hooge eenheidsprijs noodlottige gevolgen zijn.

Gevels: zijn noodeloos effectvol, door te groote en te gezochte contrastwerkingen, onder meer zijn de raamvormen van den hoek der gevels bij de brug te gewild.

E i p o j. (eenheidsprijs ƒ 15.— p. M³, nog iets te laag).

Algeheele indruk: verzorgd, beknopt, zorgvuldig ontworpen en geteekend.

Bebouwing terrein: goed.

Beg. grond: Eerste traparm te breed en daardoor te kort op tourniquet. Zeer goed gevonden zijn de aparte halletjes, hier en daar op de verdieping, ten behoeve der loketten, welke niet direct met het trappenhuis aaneenvallen. Diensttrappen goed gelegen. De reeds nu verwezenlijkte reserves zijn te omvangrijk, waardoor bezuiniging door lateren bouw der reserve-lokalen niet is verkregen. Directielokalen liggen wat ver van het personeel.

Verdieping: De voorgestelde uitbreidingsmogelijkheden zullen niet tot een voor den dienst practische oplossing leiden.

Prijzenswaardig is dat de rustige ligging van alle werklokalen is verzekerd. Het oppervlak van de personeelzaal is echter te klein en de chef de bureau heeft niet voldoende contrôle over het zaal-personeel. Verbinding van het kantoorpersoneel en de verdere groepen is echter niet ideaal. De lange dienstgang is niet voldoende geïsoleerd en practisch gesproken vrij voor iedereen.

Gevels: Doordat de Gerrit Verboonstraat alleen door winkels en woningen is ingenomen, is aan die zijde het bankkarakter niet tot uitdrukking kunnen komen. Daarentegen is de Havenzijde karakteristieker. Bovendien is de hoek-oplossing bij de brug wat bot.

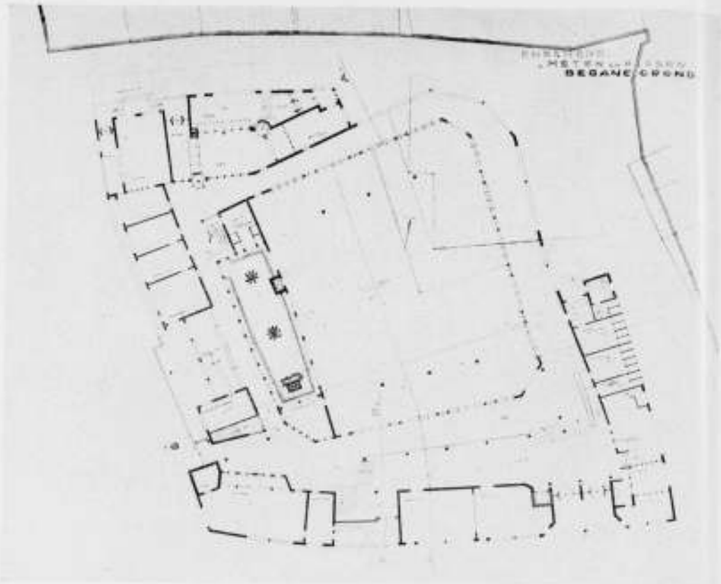
E x p a n s i e. (eenheidsprijs ƒ 16,50 p. M³, goed).

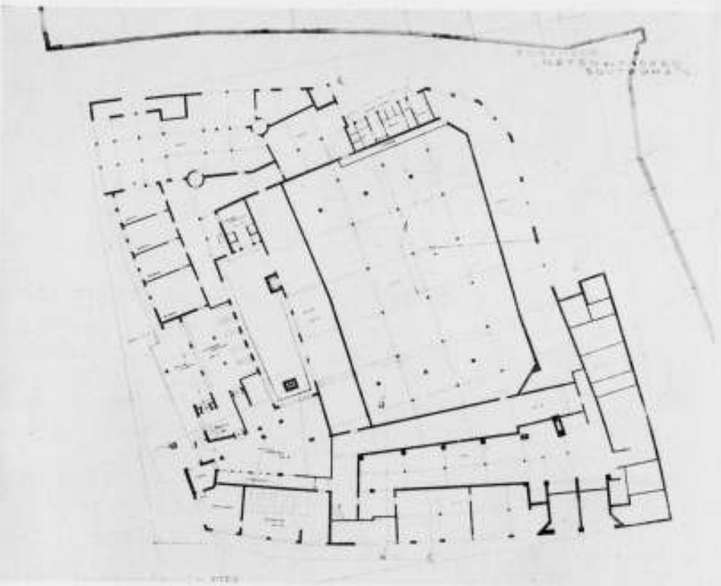
Algeheele indruk: Bestudeerd, verzorgd en vlot van teekenwerk.

Bebouwing terrein: Gunstig.

Beg. grond: Het is gelukt in de plattegronden véél van de zeer uiteenloopende eischen in vervulling te doen gaan. Insteek maakt de verdieping te hoog; 5 M. vooral voor vertrekken directie en personeel niet voldoende gemotiveerd; bedenkelijk is ook dat het glas voor trap en lokalen uitsluitend op effect berekend en niet economisch is. Indien de directie-kamer als commandobrug ook eenige originaliteit zou bezitten, is zoowel de verdiepinghoogte als het glas-oppervlak in dit vertrek te veroordeelen. Het publiek voor de loketten, in de traphal zelf staande, is ongewenscht. De entree is te beknopt en de hoofdtrap overschrijdt de rooilijn. De winkels zijn zeer goed bestudeerd.

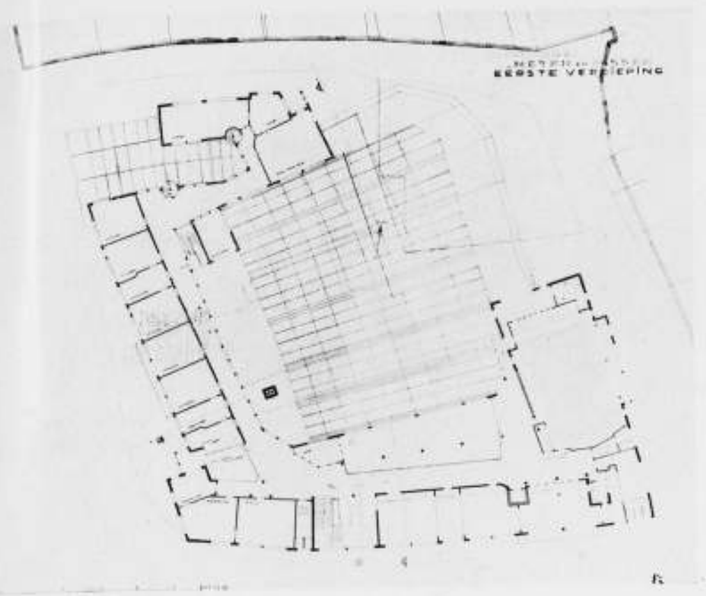
Verdieping: Gang personeel achter de diensttrap zonder beteekenis. De zaal voor het personeel is geslaagd, doch mist een afzonderlijke trap en lift naar het archief. De uitbreidingsmogelijkheden zijn goed onder oogen gezien. Voor wat betreft de spreekkamers is de scheiding tusschen

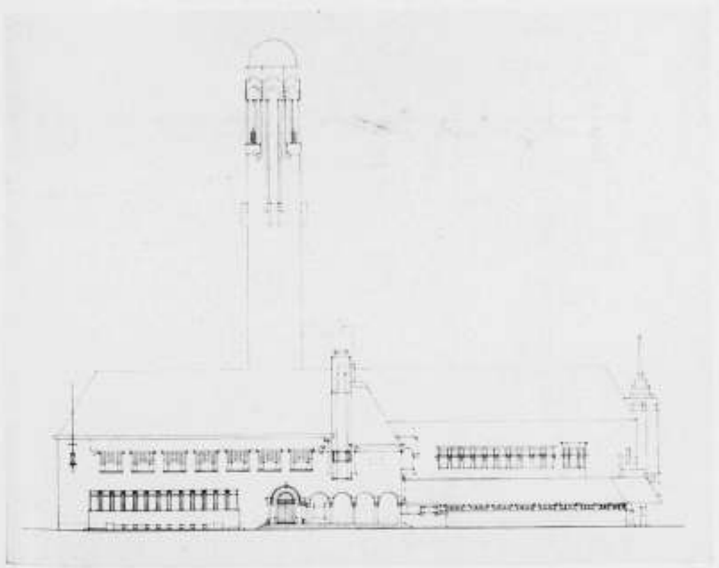

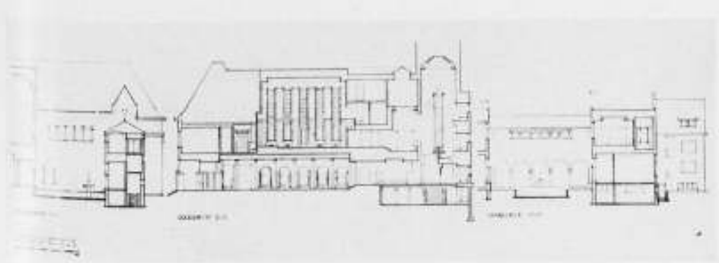

ONTWERP VOOR EEN RAADHUIS TE ENSCHEDE. MOTTO: „METEN EN PASSEN". ARCHITECT Ir. JOS. KLIJNEN.

ONTWERP VOOR EEN RAADHUIS TE ENSCHEDE. MOTTO: „METEN EN PASSEN". ARCHITECT Ir. JOS. KLIJNEN.

ONTWERP RAADHUIS TE ENSCHEDE. MOTTO: „ROSTRA". ARCH. Ir. J. BOTERENBROOD.

publiek en dienst niet volkomen doorgevoerd.

T i n i. (eenheidsprijs ƒ 13.— p. M³ te gering).

Algeheele indruk: Verzorgd, doch ietwat gewild.

Bebouwing terrein: Gunstig.

Beg. Grond: Loketten Credietbank moeten meer geïsoleerd zijn. De personeel-zaal is ten deele slecht verlicht, en de uitbreiding dezer zaal, tegelijkertijd met een blijvende goede plaatsing van het vertrek van den chef-de-bureau is niet mogelijk. Winkels accoord, hoewel de insteek op zichzelf niet zonder bezwaar is te achten. Hoofdkantoor 6 M. boven de straat! Ongunstig is ook de plaatsing van de tourniquet-deur direct naast de doorloopende hoofdtrap.

Verdieping: De torenruimte boven de trap in open verbinding met de hal publiek zeer ongewenscht. De directie-vertrekken en zaal-personeel zijn zeer goed gevormd. Deze geheele verdieping is van simpele en doeltreffende conceptie.

Gevels: Een streven naar monumentaliteit is niet te ontkennen, doch een zoeken naar een reclame-effect, dat in den glazen toren tot uitdrukking is gekomen, is niet in overeenstemming met een instelling als de onderhavige. De hoofdgevels zijn goed geslaagd, door een gepaste afwisseling en duidelijke vormgeving. De glazen toren is nagenoeg geheel overbodig. De hoofdingang vereischt nadere studie.

I n s t i l t e. (eenheidsprijs ƒ 14.50 p. M³, te gering).

Algeheele indruk: zeer verzorgd, beknopt en beschaafd voorgedragen.

Bebouwing terrein: Uitstekend.

Beg. Grond: Opgang hoofdkantoor eenvoudig, doch niet voldoende breed opgelost; de centrale hal en de ruimte voor het publiek zijn niet voldoende verlicht. De rooilijn van het terrein langs de Haven is niet voldoende gerespecteerd, waardoor deze gevel zich niet voldoende in den kanaalwand voegt. De chef-de-bureau heeft geen overzicht over personeel en loketten en is moeilijk in contact te brengen met het publiek. Winkels en binnenhof uitstekend.

Verdieping: Architectonische vorm en vormgeving van publieke hal en zaal personeel niet goed doorwerkt. Doch de uitbreiding der zaal met vrucht ontworpen. De dienst is overigens zoowel wat trappen als gangen aangaat goed bekeken.

Gevels: Het is den ontwerper niet gelukt de verschillende gevels, die ieder voor zich groote verdienste hebben, en waarvan speciaal aan den gevel aan de Haven een representatief karakter niet kan worden ontzegd, — tot een harmonisch geheel te verbinden. De perspectief geeft duidelijk aan, dat de voorname hoek bij de brug ten onrechte een inzinking van effect en gevelverbrokkeling toont die te betreuren valt.

P r o v i d i n g. (eenheidsprijs ƒ 13.— p. M³ te gering).

Algemeene indruk: is verzorgd en talentvol. Het teekenwerk is uitnemend en smaakvol.

Bebouwing terrein: goed.

Beg. grond: De entree is behoudens de voor ons klimaat zonderlinge buitentrap goed, de voorgestelde beschutting dier trap om in de bezwaren eventueel te voorzien is gebrekkig, terwijl ze over de waterrooilijn steekt. De aantrekkelijke ingangsruimten zijn in verhouding tot de daarachter liggende bescheiden kantoorruimten te monumentaal. Ook is weinig aan te bevelen op beide verdiepingen het diensttrap-verkeer te leiden door de hal publiek.

Hoewel de secundaire trappen voor verlichting gunstig konden zijn, is deze laatste op onverant-

woordelijke wijze aan de geslotenheid der gevels ten offer gebracht. De hoogere ligging van den vleugel der directievertrekken van de Crediet bank is in gebruik onpractisch. De W.C. directie Credietbank wel wat ver van de directeurskamer. In die bank geen toezicht van den chef-de-bureau op het personeel. De reserve-ruimte personeel-zaal is onbevredigend en zal straks niet aansluiten met de oorspronkelijke zaal. Bij de centrale winkels zijn alle kantoren donker en de hoekwoning boven den winkel is ongunstig.

Verdieping: Indien de buitentrap zou zijn gedicht, zijn de kantoren en de hal publiek goed opgelost. De spreekkamers zouden meer geïsoleerd van de dienstgang behooren te liggen. De zaal personeel heeft niet geprofiteerd van de gelegenheid hoog invallend licht in den achtergevel te verkrijgen. De chef-de-bureau bij de toiletten te plaatsen is ongewenscht. Een beter overzicht van den tweeden chef over de zaal zou het geheel ten goede komen. De uitbreidingen der zaal zijn echter gunstig.

Gevels: Zij drukken de beteekenis en het karakter van een belangrijk kantoorgebouw op juiste en smaakvolle wijze uit. De verbrokkelde hoekoplossing en de gebrekkige aansluiting van de gevelmassa aan de havenzijde, maken het gebouw van ter zijde gezien onsamenhangend. De perspectieftekening geeft daarvan een te geflatteerden indruk. Deze perspectief klopt wat betreft de havengevel niet met de geometrische teekening daarvan.

Tot nog toe kweet de jury zich van haar taak zonder op den eenheidsprijs speciaal de aandacht te vestigen, dit met het doel om plannen van architectonische beteekenis in ieder geval te kunnen bespreken. De volgende schifting moet er echter een zijn, waarbij elk ontwerp op het verband tusschen zijn omvang, karakter en vormgeving en zijn eenheidsprijs wordt getoetst.

Er blijven aldan nog vier ontwerpen No. 25. M; No. 51. Bij de brug; No. 58. Eipoj; en No. 70. Expansie; — welke, hoewel aan de prijsbepaling voldoende door hun andere eigenschappen, boven omschreven, naar het oordeel der jury niet voor een prijs in aanmerking komen.

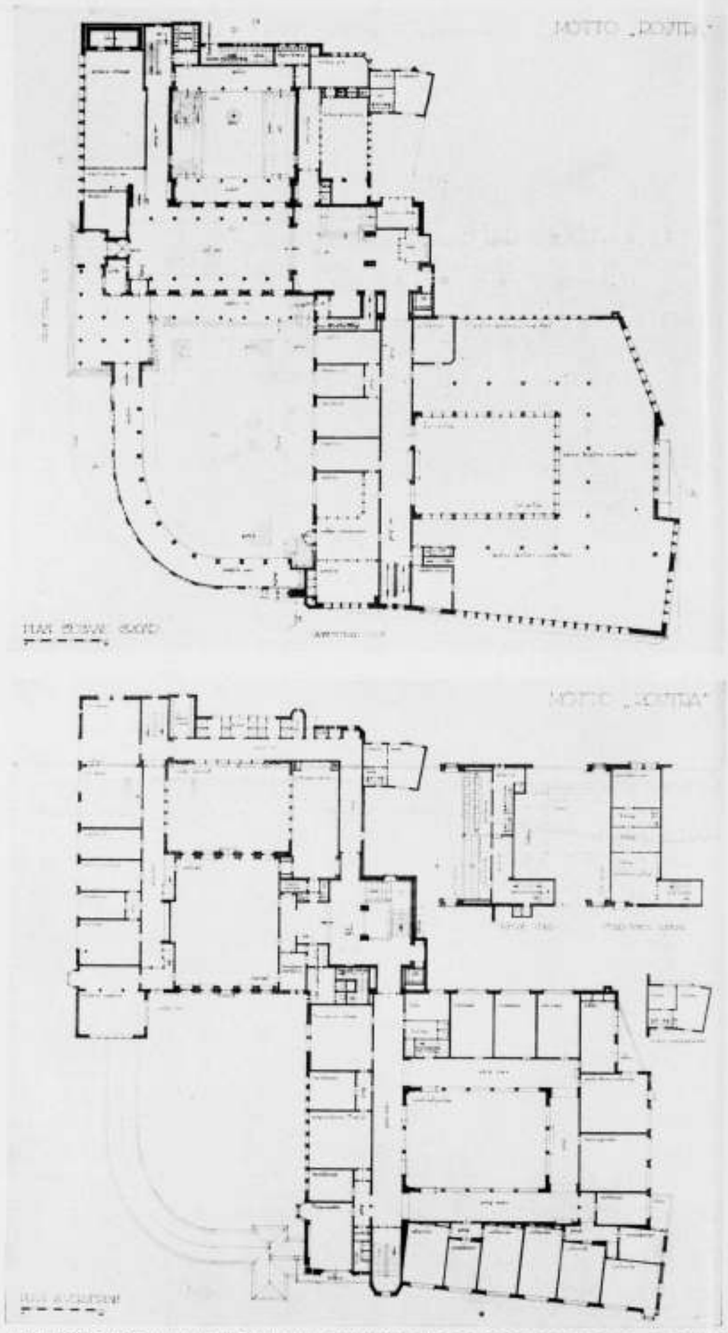
Het doet haar leed geen bekroningen te kunnen toekennen, doch zij maakt gebruik van het bepaalde in Art. VI van het programma om tot premiëering over te gaan, — en daarvoor het bedrag van de helft van de beschikbare prijzensom, dus ƒ 2125.— te bestemmen.

Bij deze premiëering stelt de jury zich op het standpunt zekere afwijkingen van het programma, van aesthetischen of practischen aard te mogen aanvaarden, wanneer zij uit het ontwerp de overtuiging heeft gekregen, dat ontwerper het bewijs heeft geleverd over zeer voldoende kwaliteiten te beschikken om een goed ontwerp te leveren, al is hij in de aangeboden oplossing niet voldoende geslaagd.

De beslissing van de jury is om aan de ontwerpers van Motto: Tini en van Motto: 236 elk een prijs van ƒ 700.— toe te kennen, voor den inzender van het Motto: 1000.000 een bedrag van ƒ 400.— te bestemmen en den vervaardiger van het Motto: Expansie de som van ƒ 325.— uit te betalen.

De Jury:

w.g. Herm. v. d. Kloot Meyburg,
H. F. Mertens,
G. C. Bremer,
S. de Clercq.

PLATTEGRONDEN VAN HET RAADHUIS-ONTWERP VOOR ENSCHEDE. MOTTO: „ROSTRA". ARCHITECT Ir. J. BOTERENBROOD.

worden naar voor mij principieele grondslagen der bouwkunst: op massawerking en proportie, op de relatie van openheid tot geslotenheid, en, wat het zwaarst weegt: op zijn expressieve waarde, d.w.z. op de mate, waarin in de architectuur de ideëele uitdrukking van den aard van het bouwwerk is bereikt.

En dan aarzel ik geen oogenblik om te zeggen, dat ik die waarde groot acht. Dat ik dit fabrieksgebouw het beste vind in zijn soort, dat wij in ons land bezitten.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. V. D. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 6 APRIL Nº 14

EEN BRIEF VAN LE CORBUSIER. De laatste éditie van „Decorative Art", het „Special number" van The Studio, dat ieder jaar ons weer een blik geeft op de verscheidenheid van kunstuitingen in Europa, is dit jaar bijzonder gelukkig voor den dag gekomen door vooral de aandacht te vestigen op de uitingen van de nieuwe stroomingen in Europa. Onder de vele afbeeldingen treffen we zeer goede werken aan van Fransche, Duitsche en Oostenrijksche kunstenaars, maar wat dit nummer bijzonder belangwekkend maakt is de bijdrage die le Corbusier op verzoek van de Redactie inzond. Wij laten deze merkwaardige bijdrage, die opgesteld is in den vorm van een brief, hieronder in haar geheel volgen.

Mijnheer de Redacteur,

U zegt mij dat U een verslag wilt uitbrengen over de hedendaagsche architectuur en vraagt mijn oordeel over dit onderwerp.

Er zijn reeds veel verschillende en dikwijls met elkaar in strijd komende theorieën over de hedendaagsche architectuur. Dit is merkwaardig, als men ziet dat deze architecturale beschouwingen uiterlijk heel nauw aan elkaar verwant zijn. Sommige theorieën lijken mij van het levende deel van de architecturale beweging gescheiden te zijn, en daarom, natuurlijk wat bekrompen. Zij kunnen misschien beschouwd worden als disciplinaire maatregelen genomen met het doel den steun van het publiek te verzekeren, voor wie een enkel „Credo" soms een vaste overtuiging is. Zoo is er b.v. beweerd dat de moderne architectuur het onmiddellijk resultaat is van nieuwe constructiewijzen. Die en die materialen brengen die en die architectuur voort en maken er zuiver alleen een geval van directe oorzaak en gevolg van. Maar, metaal is reeds voor een honderd jaar gebruikt in Frankrijk, Engeland, Duitschland, Amerika en elders: en toch zijn in de praktijk alle metaal-constructies van de 19e eeuw reeds verdwenen.

Gewapend beton trad op den voorgrond 20 jaar geleden, en toch maakten Hollandsche, Duitsche en Engelsche architecten er weinig gebruik van. Frankrijk is de bakermat van de voornaamste beweging op het gebied van gewapend beton en toch is er geen land waar dit materiaal als het ware met zooveel zorg door den architect weggewerkt is. Daarom, de vorm en de aesthetiek van moderne architectuur zijn zeker niet stelselmatig voorgeschreven door gewapendbeton-constructie. „De vorm en de aesthetica van Architectuur." Deze woorden zijn de banvloek voor een andere groep van theoretici — de volgelingen van de „Neue Sachlichkeit", de Hollanders en de Duitschers (wier nieuwe dogma overgenomen is door de Zwitsers en de Tsjecho-Slovaken). Dit is hun theorie: dat de z.g. architectuur niet bestaat. Er bestaan alleen functies.

Bouwkunst, „de manier van bouwen" is een veroordeelde term, waarvoor eenvoudig „bouwen" in de plaats is gekomen. De architect evenals de ingenieur houdt zich alleen bezig met het materialiseeren van deze functies, zonder er in het minst rekening mede te houden of het resultaat mooi of leelijk is. Een gebouw kan alleen „goed" zijn, in die beteekenis dat het gebruikt kan worden met minimum kosten en met maximum profijt.

In overeenstemming met deze theorieën is er niets in de wereld, behalve de stoffelijke processen van eten, slapen en voortbrengen. Een buitenstaander zou kunnen opmerken, niettegenstaande dat alles, dat deze theoretische p u r i s t e n in werkelijkheid fijne en talentvolle architecten zijn, beeldende kunstenaars wier woorden een hartstocht voor een m o o i e architectuur verbergen. De tegenspraak kan als volgt worden verklaard: dat zij eerlijke menschen zijn die in opstand zijn tegen academische valschheid, en dat er dringende vraagstukken bestaan eigen aan onzen eigen tijd van meer huizen bouwen en van ze zoo goedkoop en geriefelijk mogelijk te bouwen, in wier oplossing de academische architect duidelijk zichtbaar heeft gefaald.

Een zin dien ik in 1921 neerschreef (l'Esprit nouveau) „het huis is een machine om in te leven" is zeer in zwang gekomen bij deze theoretici, maar de schrijver ervan is sindsdien hevig becritiseerd door de aanhangers van de „Neue Sachlichkeit" omdat hij voortging den zin nader te verduidelijken door te zeggen „het huis moet

ONTWERP VOOR EEN RAADHUIS te ENSCHEDE. Toelichting bij het ontwerp „Tubantia".

Een voor een raadhuis vrij onbelangrijke situatie. De ontwerper mocht aangeven hoe hij zich de naaste omgeving van het raadhuis in de toekomst dacht. Maar over de kansen tot verwezenlijking van eventueele rooilijnwijzigingen liepen de meeningen in de commissie van beoordeeling nogal uiteen.

In ieder geval zou het ontwerp er niet op beoordeeld worden. Dat kwam dus practisch neer op een aanvaarding van de situatie zooals ze was.

Het ontwerp wordt grootendeels beheerscht door den eisch van een groote ondoorbroken secretariehal (met uitbreidingsmogelijkheden) waaromheen (of waarbinnen) circulatie-mogelijkheden voor het publiek en verder door den eisch dat de raadzaal niet aan de Langestraat gelegen mocht zijn.

Het tot uitdrukking brengen van juist de twee karakteristiekste elementen van een raadhuis daar waar zulks het dankbaarste zou zijn, was dus ook hier vrijwel uitgesloten.

Van de overige ruimten van representatief karakter bleven als voornaamste over de twee trouwzalen welke tot één receptiezaal vereenigd moesten kunnen worden.

De Langestraat N-Z. is een nogal stille deftige straat met niet doorgaand verkeer. Het kwam ontwerper logisch voor hier de grootste ruimteontwikkeling te zoeken. Aldus kwamen hier de hoofdingang alsmede de voren genoemde representatieve vertrekken.

Groote waarde heeft ontwerper gehecht aan de Langestraat N-Z. als zijnde de voornaamste toegangsweg vanuit het centrum der stad (Markt en omgeving, Station) naar het raadhuis, hij heeft zich als eisch gesteld dat men, komende uit deze richting, het gebouw onmiddellijk in zijn voornaamste verschijning voor zich moest hebben.

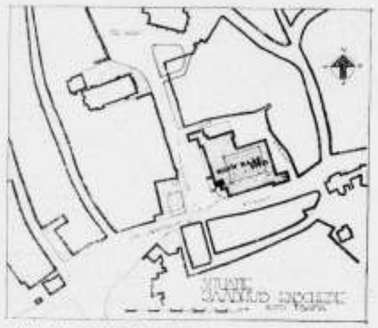
Uit deze overweging werd de toren in het front geplaatst, waarbij tevens de verlevendiging van het stadsbeeld een rol speelde. Zijn plaats boven de Hoofdingang geeft hem eene oriënteerende functie terwijl hij de scheiding vormt tusschen het meer representatieve front in de Langestraat N-Z. en het meer zakelijke front in de Langestraat O-W.

Door de groepeering der vertrekken ontstond vanzelf overeenstemming tusschen het karakter der gevels en de overeenkomstige straten (de Langestraat O-W. is een levendige straat met overwegend doorgaand verkeer).

Beide fronten hebben lagere uitloopers welke aansluiting zoeken bij de bestaande bebouwing.

De hier geschetste oriënteering t.o.z. van het vraagstuk bracht mede dat het aanzicht op den hoek voor ontwerper een secundaire beteekenis kreeg.

Bij de planindeeling is voorts gestreefd naar de

SITUATIE-TEEKENING RAADHUIS-ONTWERP TE ENSCHEDE. ARCH. J. LUTHMANN B.N.A.

mogelijkheid eener vlotte oriëntatie en circulatie van de verschillende categorieën bezoekers van het raadhuis, terwijl voor de uiterlijke verschijningsvorm als „Leitmotiv" gold dat het hier betrof een raadhuis voor een industriestad, centrum van stoeren arbeid en zakelijk beleid. Geen stad van het verleden maar stad van de toekomst.

J. Luthmann.

TOELICHTING op het ontwerp voor den bouw van een raadhuis voor de gemeente ENSCHEDE. Motto: HEEKE, Architect H. F. Symons.

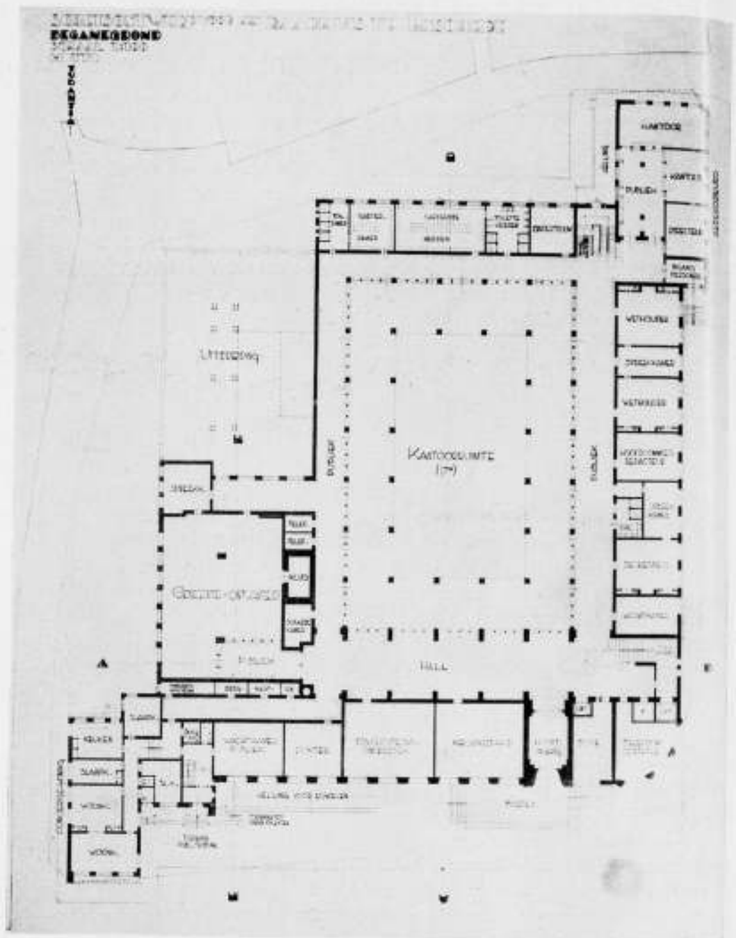
Inleiding. Enschede is, wat de kern betreft, een oude stad, die nog duidelijk de kenmerken van een vesting draagt. Het marktplein met het fraaie kerkje, de straten in de omgeving van het Raadhuis: alles heeft nog een rustig, stemmig karakter, een bepaalde sfeer, waarvan men moeilijk precies kan zeggen, hoe ze is en wat ze is. Alvorens tot een eerste visie op het vraagstuk te komen, heeft de ontwerper getracht die sfeer op zich te laten inwerken, en het is vooral die eigen stemming, welke de vormgeving van het ontwerp, aangeboden onder het motto „Heeke", heeft bepaald.

Situatie. De plaats, voor het te bouwen Raadhuis bestemd, moge uit historisch oogpunt de juiste zijn en om zijne centrale ligging aantrekkelijk, het is toch niet de plaats en de omgeving, welke men allereerst om stedebouwkundige redenen zou verkiezen. Waar echter in dit geval van keuze geen sprake meer kan zijn, kwam het er op aan „to make the best of it".

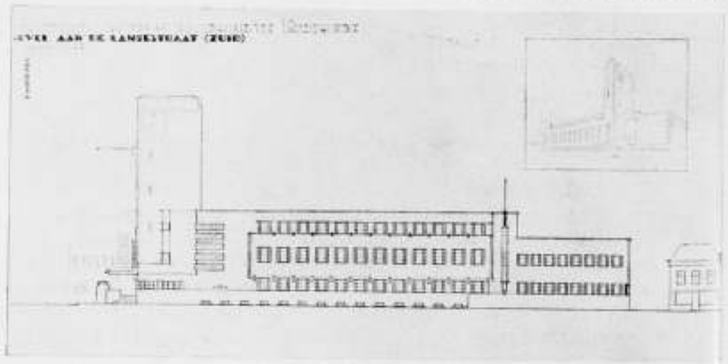
Hoewel op de te Amsterdam gehouden vergadering de Heer Gemeente-Secretaris den architecten eenige vrijheid meende te kunnen toestaan inzake verbetering (verruiming) van de omgeving der gekozen bouwplaats, toch was het laatste woord over dit punt dat van den Heer Hulshoff (Sten. verslag blz. 16 onderaan en blz. 17) toen hij zeide: „Men kan alleen op wat verruiming rekenen, meer niet."

INTERIEUR IN EEN WONING TE STUTTGART. WEISSENHOF. ARCHITECT MART. STAM. (UIT „DECORATIVE ART 1929")

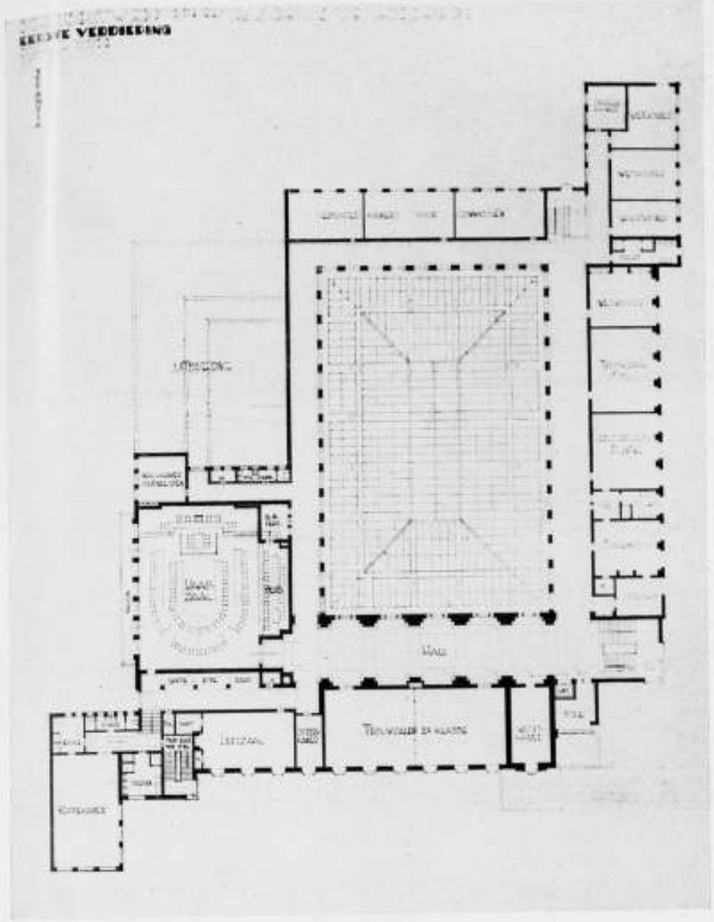
ONTWERP VOOR EEN RAADHUIS TE ENSCHEDE. PLAN BEG. GROND. MOTTO „TUBANTIA" ARCHITECT J. LUTHMANN B.N.A.

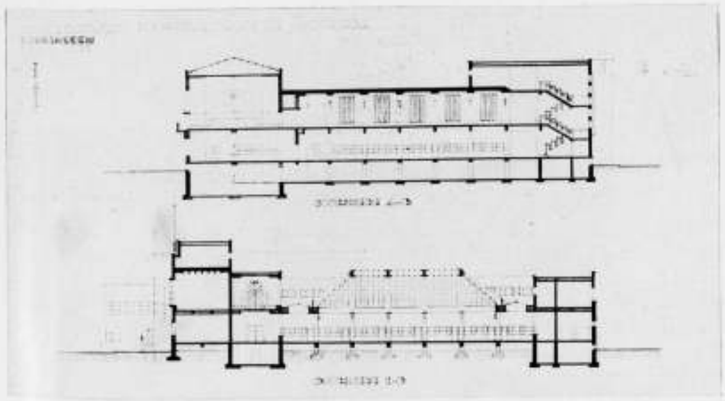
ONTWERP VOOR EEN RAADHUIS TE ENSCHEDE. GEVELTEEKENING. MOTTO „TUBANTIA" ARCHITECT J. LUTHMANN B.N.

zoowel het lichaam als den geest bevredigen".

Een andere theorie, van verre komende en van een super-Cartesiaansche gestrengheid, het „Russisch Constructivisme", zooals die in afbeeldingen is toegelicht in artikelen, die onze westersche kranten hebben weten te bereiken, scheen o

ONTW. VOOR EEN RAADHUIS TE ENSCHEDE. PLAN VERDIEPING. MOTTO „TUBANTIA". ARCHITECT J. LUTHMANN B.N.A.

ONTWERP VOOR EEN RAADHUIS TE ENSCHEDE. DOORSNEDEN. MOTTO „TUBANTIA". ARCHITECT J. LUTHMANN B.N.A.

de oppermacht van een onbarmhartig schema van staal, glas en wiskunde te vragen. Ik ben naar Rusland gegaan om die werken te zien en bekend te worden met hun makers, maar hun uitingen geven ons niet de werkelijke waarheid. Hun

LOGEERKAMER IN EEN WOONHUIS TE STUTTGART. ARCHITECT PROF. THIERSCH.

De ontwerper heeft gemeend in de eerste plaats met deze omstandigheid rekening te moeten houden door te trachten verruiming te verkrijgen zonder kostbare aankoopen in de directe omgeving van het Raadhuis. Hij heeft dan ook een zoodanige verruiming, als hij voor het verkrijgen van een behoorlijk zicht op het gebouw in de gegeven omstandigheden voldoende achtte, op het bouwterrein zelve gevonden.

Dit bracht tevens de volgende voordeelen:

A. door het terugleggen van den hoofdingang kon een inrit worden ontworpen, welke het mogelijk maakt, dat de voertuigen, waarmede de bezoekers naar het Raadhuis komen, buiten het doorgaande verkeer worden gebracht en daarin weder op eenvoudige wijze kunnen terugkeeren; men kan dan bij trouwpartijen, ontvangsten, e.d. deze voertuigen onder de luifel verlaten en zonder hinder van regen of sneeuw de vestibule bereiken;

B. de boven ingang en vergaderzaal van B. en W. oprijzende toren zal van de Getfertstraat af op een gewenschten afstand gezien kunnen worden. Dit zal te belangrijker zijn, indien het beloop van de genoemde straat, van het van Heekplein, van het Windbrugplein en van de Van Loenstraat is gewijzigd, zooals op de situatieteekening is aangegeven, waardoor een toegang tot de binnenstad langs den hiervoor geëigenden weg zou worden verkregen. Hierbij is overwogen, dat het verleggen van de trambaan voor de Marktstraat en het ongeveer Noord-Zuid loopende deel van de Langestraat een belangrijke verbetering zou zijn (een

EEN WERKKAMER. ARCH. HANS SCHAROUN. UIT („DECORATIVE ART 1929").

verlegging zoodanig, dat de route zou worden: van het station langs de Ruiterlaan, Ruiterplein, Ripperdastraat, Getfertstraat, Van Heekplein, Langestraat (West-Oost), Gronauschestraat, enz.).

De bovenbedoelde wijziging zou voldoende nieuw bouwterrein opleveren om de uitgaven, noodig voor den aankoop van enkele perceelen, te dekken, terwijl het achteruit brengen van de gevels der perceelen, omgeven door Van Loenstraat, Knijphoekstraat en Kerkgang, direct uitvoerbaar is, aangezien deze perceelen thans reeds door de gemeente Enschede worden bezeten in eigendom. De beschikbaar komende terreinen zijn op de situatieteekening in donkerbruin aangegeven.

Het komt den ontwerper voor, dat eene verbreeding, althans een zoodanige, als de rooilijn nu aangeeft, van het Noord-Zuid loopende deel der Langestraat, bij verlegging van het tramspoor niet meer noodzakelijk is. Is dit zoo, dan zou deze omstandigheid het gebouw ten goede kunnen komen, hetzij door verandering van den algemeenen grondvorm, hetzij door het geheel iets te verschuiven in westelijke richting, waardoor dan nog eenige verbreeding van de Oostelijke Hofstraat zou worden verkregen. Zulks zou ook een goede circulatie van de trouwrijtuigen kunnen bevorderen. Tenslotte zij nog vermeld, dat de toren georiënteerd is op verschillende straten of lanen, te weten: Gronauschestraat (gedeeltelijk), Oldenzaalschestraat (gedeeltelijk), Haaksbergerstraat (gedeeltelijk), Emmastraat (gedeeltelijk), Billitonstraat, Borneostraat, Kuipersdijk, Bisschopstraat, Hengeloschestraat, Joan Coststraat, Kottendijk, Cort van der Lindenstraat, e.a.

I n w e n d i g e d i s t r i b u t i e. Het voorschrift van één ingang voor allen, behalve voor het personeel en de bezoekers der publieke tribune, de wensch om de algemeene secretarie ingericht te zien ongeveer als de afdeeling Bevolking in het Rotterdamsche Raadhuis, alsmede het verbod tot het projecteeren van de Raadzaal aan de Langestraat, bleken de beheerschende factoren te zijn bij het ontwerpen der indeeling van het gebouw.

Souterrain.

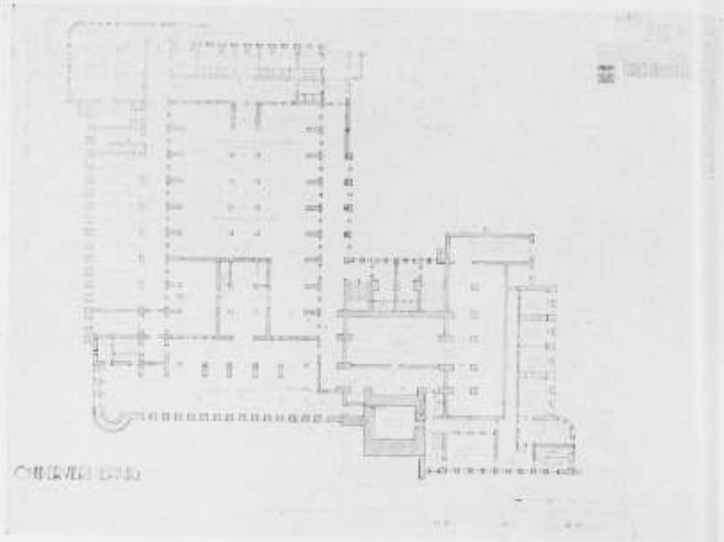
De Secretarie is zoodanig ingericht, dat de ambtenaren van dezen dienst hunne afdeeling bereiken door middel van een in deze ruimte uitkomende trap, langs welke zij ook steeds de toiletten kunnen bereiken.

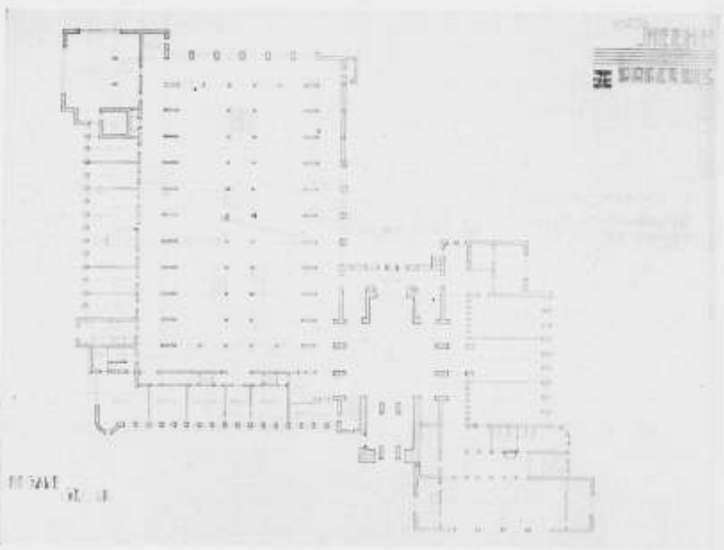
De entree voor deze en voor de andere ambtenaren is in het souterrain aan de Noordelijke Hofstraat; de wielrijdende ambtenaren kunnen van het slechts weinige treden tellende trapje, rechtdoor, de rijwielstalling bereiken, en zich vervolgens naar de garderobe en hunne afdeelingen begeven; de secretarieambtenaren langs bovengenoemde trap, de anderen langs de in den noordwestelijken hoek geprojecteerde trap. De niet-wielrijdenden kunnen, met vermijding van de rijwielstalling, na door een afzonderlijke vestibule te zijn binnengetreden, overigens op gelijke wijze handelen.

Het archief is eveneens direct van de Secretarie uit, door middel van een trap en de gevraagde lift, te bereiken.

Archief en garderobe der ambtenaren zijn langs de gevels ontworpen, teneinde van een goede dag verlichting te kunnen profiteeren.

Hierbij is er echter aan gedacht, dat eventueel deze inrichtingen in de ruimte onder de secretarie kunnen worden ondergebracht, en de ruimten, die thans voor archief en garderobe zijn aangewezen, later als kantoorlokalen zullen kunnen worden gebruikt.

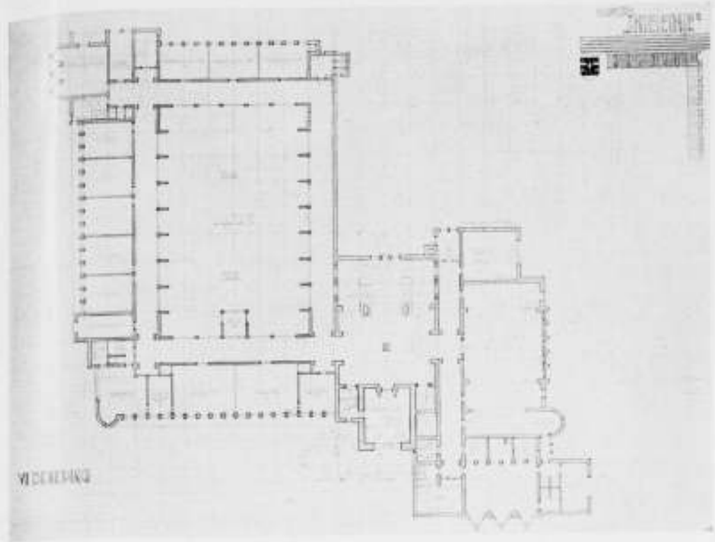

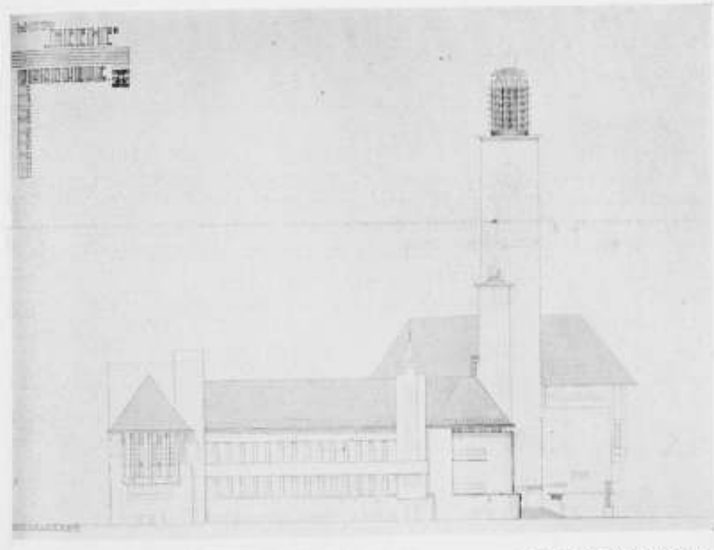
ONTWERP VOOR EEN RAADHUIS TE ENSCHEDE. PLATTEGRONDEN. MOTTO „HEEKE". ARCHITECT H. F. SYMONS B.N.A.

werken zijn schitterende uitbarstingen van lyrische dichterlijkheid. Zij zijn dichters in staal en glas. Vorm gaat voor doel en de plattegronden en de constructies zijn bijna achterlijk. De bouwkunst te Moskou is een enthousiast getuigenis van het geloof in den dichterlijken aard van de bouwkunst van den modernen tijd.

Het heeft geen zin er nog den nadruk op te leggen dat in het land van den wolkenkrabber de tegenstelling tusschen den werkgever (den architect) en den werknemer (het staal) volkomen is. Er is hier geen gevolgtrekking te maken, en geen theorie heeft zich nog kunnen ontwikkelen.

Moeten we dan besluiten dat er een algemeene chaos, gebrek aan samenhang, misverstand is? Zeker niet. De praktijk van het bouwen gaat door en .... theorieën zijn dikwijls (zooals ik hierboven zeide) alleen „disciplinaire maatregelen" de slagwoorden van een bepaalde phase. Iedere phase heeft zijn eigen nieuw slagwoord. Maar het zij opgemerkt, dat een elk daarvan één van de elementen van de nieuwe architectuur aanduidt. Architectuur heeft een strekking buiten de gewone con-

ONTWERP VOOR EEN RAADHUIS TE ENSCHEDE. MOTTO: „HEEKE". ARCHITECT H. F. SYMONS B.N.A. PLATTEGROND EN GEVEL.

structievraagstukken om. Als resultaat van de belangrijke beschouwingen op dit gebied bij de prijsvraag voor het Volkenbondspaleis te Genève, probeerde ik de architecturale idee uit te drukken met het voornemen het academisme te veroordeelen en den weg naar de moderne school aan te geven.

Bij de uitgave van mijn boek „Une maison - un palais", schreef ik deze woorden neer om de geheele bedoeling weer te geven; de titel had ook kunnen luiden: „De onvermijdelijke groei van een architectuur".

„Want architectuur is als voorbestemd te ontstaan in het scheppende oogenblik wanneer de geest, geheel in beslag genomen door de materieele behoeften, plotseling omhoog geheven wordt met een hooger verlangen, om die lyrische kracht te manifesteeren, die onzen geest verkwikt en ons blijdschap geeft."

We hebben gezien dat gewapend beton bij de vorige generaties ons geen architecturalen vorm gegeven heeft. De ingenieurswerken, zulke „kunstwerken" als bruggen, stoomschepen en machines, ontstonden echter in steeds grooter getale, en wekten

In het souterrain bevindt zich verder de rijwielbewaarplaats voor het publiek, met een ingang aan de Noord-Zuid Langestraat, d.i. op niet te grooten en ook niet te kleinen afstand van de hoofdingang.

De ingang voor de bezoekers der publieke tribune van de Raadzaal is, met de wachtkamer, zoo dicht mogelijk bij de conciergewoning ontworpen, opdat een behoorlijke contrôle mogelijk zal zijn.

De ontwerper is er verder van uitgegaan, dat het gewenscht kan zijn de trappen naar de publieke tribune ook te benutten voor het verlaten van het gebouw door de bezoekers van de Arbeidsbeurs.

De conciergewoning is zóó geprojecteerd, dat deze beambte alle deelen van het gebouw, waarmede hij het meest te maken heeft, spoedig kan bereiken.

Voor den aanvoer van brandstoffen ten behoeve der centrale verwarming is overigens een afzonderlijke, ruime ingang ontworpen.

Begane grond.

Alle dienstlokalen zijn op den beganen-grond ontworpen, wat geen nadere toelichting zal behoeven. Slechts zij vermeld, dat van de secretariskamer uit een eigen, afzonderlijke verbinding (trap en lift) is ontworpen naar de Burgemeesterskamer, en dat de ontwerper gemeend heeft het — blijkens de voor het publiek gevraagde ruimte — drukst bezochte kantoor der Arbeidsbeurs zoodanig te moeten inrichten, dat eenige ontlasting van het andere dienstgedeelte wordt verkregen. Zooals reeds is gezegd, is het mogelijk gemaakt, dat de bezoekers van de Arbeidsbeurs het gebouw door een andere uitgang kunnen verlaten.

De Secretarie is verdeeld in vakken, welke alle (behalve de 3 noordelijkst gelegene, welke ook van den Noordgevel uit worden belicht) eigen bovenlicht hebben. In afwijking van de meer gevolgde methode om één lichtkap voor een dergelijke ruimte te maken, is hier gedacht aan een vlakke afdekking van glastegels in betonijzer-constructie. Deze lichtdoorlatende afdekking is met zeer goed resultaat toegepast aan een belastingkantoor te Rotterdam en heeft het voordeel zeer soliede te zijn. Zij is gemakkelijk door gewoon personeel schoon te houden.

De bovenbedoelde vakken zijn van steunpunt tot steunpunt gescheiden door met licht-gekleurd glas bezette stalen bovenramen, waarlangs de verlangde scheidingswanden (eveneens stalen raamwerken met glas bezet) kunnen schuiven en die, indien zij niet in gebruik zijn, opgeschoven kunnen worden. Wanneer een vak van andere gescheiden moet worden kan zulk een wand — in ieder scherm bevindt zich een deur — door middel van een eenvoudig windwerk worden neergelaten. Op deze wijze is een bijna onuitputtelijk aantal combinaties van vakken mogelijk, terwijl door de plaatsing der binnenste steunpunten a.h.w. een passage naar de trappen en de lift kan worden uitgespaard. Indien om financieele of andere redenen bezwaar tegen dit systeem zou bestaan, kunnen ook lichte, draagbare wandvlakken, b.v. bestaande uit regelwerk met paneelen van triplex of celotex, met pennen in den vloer geplaatst, en aan den onderregel van het bovenraam bevestigd worden met enkele schroeven.

De vestibule is zóó ingericht, dat zooveel mogelijk de nadeelen van de enkelvoudige ingang worden opgeheven. Zij is n.l. ook door een zij-ingangsdeur te betreden. Bezoekers van de groote dienstafdeeling kunnen deze door de links aangebrachte tochtdeur bereiken; die van de etage

komen daar door middel van de lift, zoodat b.v. een trouwpartij niet gestoord behoeft te worden. Op tijden, waarop bepaalde plechtigheden plaats vinden, zou de afdeeling Arbeidsbeurs tijdelijk direct van buitenaf (toegang en trap publieke tribune) bereikt en verlaten kunnen worden.

Bij het projecteeren van de hoofdtrap heeft de ontwerper gewild, dat zoowel op den beganen grond de opgaande — als op de verdieping de bovenkomende trap in de as van de hall zouden komen te liggen, waardoor in beide gevallen de ruimte en de met gebrandschilderd glas te bezetten ramen overzien kunnen worden.

Verdieping.

Bij het bovenkomen ziet men in de bovenhall een statue „De Onbaatzuchtigheid", voorgesteld door een Moeder, en, als hoofdmoment daarachter, den ingang van de vergaderkamer van B. en W.

Dat deze zaal, ter wille van de ideëele plaats, iets verder van de Burgemeesterskamer is verwijderd, dan men misschien zou wenschen, acht de ontwerper geen groot bezwaar, aangezien deze lokaliteit voor haar eigenlijke doel toch niet dagelijks zal worden gebruikt, en dus de Burgemeester, wiens vertrek, evenals dat van den Secretaris, in het centrale punt van zijne werkzaamheid is geprojecteerd, de wandeling naar de vergaderzaal van B. en W. niet al te vaak zal behoeven te maken. Afgezien hiervan zal deze wandeling bovendien wel eenige bekoring kunnen hebben, omdat zij voert naar de hall, waarvan de atmosfeer aantrekkelijk en voornaam behoort te zijn.

De plaatsen voor de kamers van Wethouders en Commissiën behoeven, naar de ontwerper meent, geen toelichting.

De Raadzaal is geprojecteerd met den gevel aan de Oostelijke Hofstraat, en is voldoende van het gedruisch der straat verwijderd; de koffiekamer is op voldoenden afstand van de Raadzaal gelegd, teneinde ongewenschte geluiden buiten deze zaal te houden. Toch ligt de koffiekamer weder in de nabijheid der Raadzaal, en vormt als het ware een appendix daarvan. Hierdoor werd het mogelijk ook in den gevel, zoowel als in het volume, dit complex tot uitdrukking te brengen.

De wachtkamer voor de pers is in de nabijheid van tribune en koffiekamer gelegd, zoodat b.v. tijdens geheime vergaderingen de journalisten eventueel ook van deze koffiekamer zouden kunnen gebruik maken. Journalisten, die tusschentijds het gebouw wenschen te verlaten, b.v. tijdens een toch niet dagelijks voorkomende besloten zitting, zouden dit langs de dienstrap van den concierge kunnen doen.

Leeskamer en spreekkamer zijn buiten elk gewoel rustig gelegen.

De garderobe c.a. der Raadsleden is in de nabijheid der koffiekamer ontworpen, omdat de ontwerper meent, dat deze inrichtingen uiteraard het meest zullen worden benut wanneer de Raadsleden zich verpoozen, en zij zich allicht na afloop der zittingen nog naar de koffiekamer zullen begeven. Zij zullen dan onmiddellijk daarbij hun garderobe aantreffen.

Voor de tweetrouwzalen, welke tot één geheel moeten kunnen worden gemaakt, heeft de inzender gemeend boven, en wel op eene voorname plaats, ruimten te moeten ontwerpen, aannemende, dat desgewenscht deze zalen tezamen óók moeten kunnen dienen als receptiezaal bij ontvangsten en andere feestelijkheden.

MARIONETTEN THEATER MÜNCHENER KÜNSTLER. LEIDER PAUL BRAU. SCÈNE UIT „WASIF UND AKIF".

een heftig gevoel van afkeer op. Thans worden deze werken zeer bewonderd. Een wonder is voltrokken, een geestelijke revolutie „de geest van de eeuw die zichzelf bewust wordt".

Er zijn dus geestelijke stroomingen in de onbewuste tendenzen van het groote publiek, buiten hun waarnemingen, die hun op een zeker tijdstip leiden, om. Zoo is het. En waar bestaan die stroomingen uit? Uit imponderabilia, en tallooze factoren, die alle te zamen, een kracht vormen.

Een bepaalde evolutie brengt hen op het psychologische moment te samen en sleept dan alles onweerstaanbaar voort. Een nieuwe kentering in gedachten en gevoelens openbaart zich en met den vooruitgang vermeerdert de energie. De drukpers verbreidt haar komst en zij krijgt een internationaal karakter. Elk bereikt resultaat wordt naar voren gebracht, wordt uitgesponnen en weer gepubliceerd en wat er duurzaam van is treedt op den voorgrond in dit universeele proces. Aldus hebben onzaggelijke revoluties in het denken plaats, en om te overtuigen en uit te leggen, ontstaat de eene theorie na de andere, als een resultaat van het werk, dat door onderbewuste krachten is ontstaan.

MARIONETTEN THEATER MÜNCHENER KÜNSTLER. LEIDER PAUL BRAU. SCÈNE UIT „WASIF UND AKIF".

MARIONETTEN THEATER MÜNCHENER KÜNSTLER. LEIDER PAUL BRAU. SCÈNE UIT „WASIF UND AKIF".

Mijnheer de Redacteur, de Engelschen zijn bewoners van een eiland en eenigszins meer afgesloten van deze stroomingen dan wij op het vasteland. In opstand tegen Uw spoorwegen en Uw fabrieken, richtte Ruskin zich tot U in een taal, die hoofdzakelijk de geestelijke factoren aanroerde. Ik heb den indruk dat Ruskin eerder onze voorlooper was dan de Uwe. Edoch, thans voelt U den tocht van de geestelijke strooming langs U gaan en U vraagt een oordeel over de hedendaagsche architectuur. U voelt ook de aanwezigheid van een crisis.

Uw land, Engeland, is de kern geweest van den academischen tegenstand te Genève bij de prijsvraag voor het Volkenbondspaleis. Ik ben persoonlijk onder den ban van Engeland te Genève. Maar bezorgt deze crisis U nu een catastrophe? Zou alles geheel veranderen? Ja! Maar de toestand van architecturale disharmonie waartoe het academisme U gebracht heeft (zoo als ieder ander) zal gevolgd worden door een nieuwen toestand van harmonie. De tijd is rijp. Architectuur ligt in de bevrediging van het redelijke denken, in de oplossing van praktische vraagstukken, met het verlangen zich harmonisch te uiten. En juist terwijl ik schrijf, bemerk ik dat „harmonieus" het patent van het academisme is. Ik wil het woord verbeteren. Niet academisme maar traditie. De architectonische gratie-volle houding wordt gevonden in de harmonieuse werken die, het een na het ander, de traditie hebben gevormd. Ik besluit met U de volgende verrassende inlichting in vertrouwen mede te deelen: „Die Pyramide" uitgegeven te Berlijn (vol. 14, 1928 no. 8) publiceerde de foto's van een oud Engelsch huis uit den tijd van Queen Anne. In hetzelfde nummer staan de foto's van mijn eigen villa te Garches. De „Queen Anne"-woonschuur, onlangs inwendig gerestaureerd is precies van dezelfde architecturale geest als mijn interieur te Garches. Hun gevoel voor constructie en hun menschelijke schaal gelijken veel op elkaar. En toch weet God dat ik geheel onbekend ben met Queen Anne. Waarde Heer, geloof mij, we staan onafwijsbaar op den drempel van een nieuwe architecturale harmonie.

Uw LE CORBUSIER.

SERIE „NEDERLANDSCHE BOUWMEESTERS" onder leiding van W. Retera. A. J. Kropholler door ir. G. Knuttel, W. M. Dudok door ir. G. Friedhoff.

Het is een goede gedachte geweest van den samensteller van deze serie, persoonlijk alleen de beschrijving ter hand te nemen van die figuren, wier werk hem zelf het best „ligt": Kromhout, de Klerk, Kramer.

Zoo behandelden ook anderen verschillende bouwmeesters o.a. schreef Just Havelaar over dr. Berlage, terwijl kort geleden de bovengenoemde twee deeltjes verschenen.

Het nadeel van één-zijdige beschouwing wordt door dit systeem zeker vermeden,

De publieke tribune is aan de lange zijde der Raadzaal (zie doorsnede 9-B-C) boven den corridor gelegd. Het zou echter niet bezwaarlijk zijn deze tribune boven perstribune, dienkamer, enz. te ontwerpen.

Materialen. Interieur. Omtrent de bekleedingsmaterialen voor het interieur, en de behandeling van het interieur in het algemeen, zij gezegd, dat gedacht is aan een sobere uitvoering van alle kantoorruimten, gangen, enz.

Slechts in de groote hal zou ontwerper fraaie marmersoorten willen zien toegepast.

Hij stelt zich verder voor de wanden der Raadzaal te bekleeden: onder met grijs marmer, en boven met blauwgroene bespanning.

Het meubilair dezer zaal ware uit te voeren in Amerikaansch notenhout, met toepassing van ebbenhout.

De ramen van hall en Raadzaal zijn bedoeld als glas-in-lood-ramen, gedeeltelijk gebrandschilderd.

In de hall-ramen zou inzender de geschiedenis van de Stad, in die van de Raadzaal de cultureele beteekenis van Kunst, Wetenschap en Techniek willen uitbeelden.

Voor enkele plaatsen in het interieur is, behalve aan het reeds genoemde statue, aan eenige sculpturen gedacht.

Exterieur. De gevels zouden gemetseld moeten worden van groenen baksteen, met matige toepassing van groene syeniet voor drempels, banden en afdekkingen.

De dakbedekking zou moeten bestaan uit matzwartverglaasde leipannen.

De ramen: stalen, brons geschopeerde ramen. De lantaarn van den toren, waarin inzender een carillon zou willen plaatsen, zou dienen geconstrueerd te worden van beton-ijzer, met lood bekleed, de bekronende bollen en versieringen van koper.

In de buitenarchitectuur is gerekend op enkele beeldhouwwerken, waarschijnlijk in groenkleurigen zandsteen. De monumentale lantaarn bij inrit en ingang zijn van eenvoudig kunstsmeedwerk.

Op de plaats der uurcijfers van de torenklok kunnen glazen rosetten worden aangebracht, welke bij avond verlicht worden.

De inzender stelt zich voor het gebouw hoofdzakelijk samen te stellen uit baksteenmuren en ijzeren draagbinten waartusschen holle betonvloeren. Slechts indien zulks onvermijdelijk is, zullen voor de overspanning van secretarie, hall e.d. ruimten beton-ijzer-constructies worden toegepast. De ontwerper meent op deze wijze den bouwtijd belangrijk te kunnen beperken.

Uitbreidingsmogelijkheid. De mogelijkheid van uitbreiding van het gebouw is op de situatie aangegeven. Zij is tweeledig: a. eene uitbreiding, welke niet, en b. eene uitbreiding, welke wèl de noodzakelijkheid van wijziging der tegenwoordige Hofstraat met zich zou brengen.

In het eerste geval zou slechts de secretarie naar het Oosten uitgebreid kunnen worden (hiertoe is reeds in de muren een reeks c.ij. steunpunten ontworpen zoodat alleen het metselwerk zou moeten verwijderd worden), zonder rondgaande gang; in het tweede geval zouden ook eenige kanteren aan de Hofstraat kunnen tot stand komen. Zooals reeds eerder is gezegd, bestaat bovendien de mogelijkheid, de eerst noodige uitbreiding te vinden in de onderverdieping, door de garderobes voor de ambtenaren en het archief naar het midden te brengen, en de thans hiervoor geprojecteerde ruimten voor kantoren te bestemmen. Ook de zolderruimten zouden even-

tueel voor sommige doeleinden als kantoor kunnen dienen.

De totale inhoud van het gebouw is 55350 M³, waarin is begrepen kapruimte, fundeeringsruimte onder de secretarie en toreninhoud.

Hoewel de schaal, waarop het ontwerp moest worden gereedgemaakt, een anderen indruk zou kunnen vestigen, meent de ontwerper er ten slotte op te mogen wijzen, dat het karakter van dit plan toch dat is van een schetsontwerp.

De inzender moge er ten slotte nog op wijzen dat de teekeningen bij het opplakken vrij veel zijn gerekt en de afmetingen dus niet meer geheel juist zullen zijn, wel echter de ingeschreven oppervlakten. Het project is evenwel nauwkeurig volgens de afmetingen der situatieteekening geteekend. Calques welke dit zouden kunnen aantoonen worden ter beschikking der Jury gehouden.

AANTASTEN VAN IJZEREN PIJPEN DOOR ELECTRISCHEN STROOM. Het aantasten van ijzeren pijpen door de z.g. vagebondeerende electrische stroomen in den grond, heeft al heel wat zorg gebaard.

Bij een lezing van Dr. Wilhelm Beck van het Kaiser Wilhelm Instituut te Berlijn, heeft deze medegedeeld, dat uitwendige bescherming der pijpen tot nog toe weinig resultaat heeft gehad. Hij beveelt aan om geen gietijzeren pijpen doch getrokken ijzeren pijpen toe te passen.

In Amerika heeft men met veredeld gietijzer goede resultaten gehad. Het z.g. Armco ijzer schijnt voor pijpen gebruikt, tegen den nadeeligen invloed van de bovengenoemde stroomen, die hoofdzakelijk door de electrische trams opgewekt worden, beter den ander materiaal bestand te zijn.

Vraag en Aanbod.

LUCHTDRUKSLIJPWERKTUIG. Door de Chicago Pneumatic Tool Company is een nieuw luchtdrukwerktuig gefabriceerd, dat in tegenstelling met de bekende zware slijpmachines, dient om uit de hand vloeren te slijpen.

Omdat in Amerika veel werk wordt gemaakt van het vlakslijpen van beton inplaats van het zooveel minder solide pleisteren daarvan, is het werktuig ook daarvoor ingericht.

Het toestel, dat er als een soort kleine stofzuiger uitziet, kan van verschillende werktuigen voorzien worden. B.v. een slijper voor versch beton, een dito voor ruwe oppervlakten en een soort fraistoestel, dat de oppervlakte vlak snijdt of hakt. Doordat het werktuig betrekkelijk licht is, kan het ook gebruikt worden voor verticale vlakken en desnoods voor plafonds. Vraag en Aanbod.

VOORDRACHT VAN PROF. DIPL. ING. G. RÜTH. Op Donderdag 11 April 1929 te 2 uur n.m. zal Prof. Dipl. Ing. Rüth, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Darmstadt voor de Betonvereeniging, in het gebouw van de Industrieele Club, Vijgendam 2-6, Amsterdam, spreken over „Technische Sicherungen an gefährdeten Bauwerken" (Dome, Kirchen und Bauten mit Pfahlgründung).

Introducties zijn op aanvraag verkrijgbaar bij Ir. G. J. Meijers, Amsterdam C, Keizersgracht 262.

VOORDRACHT VAN STADTRAT ERNST MAY. Stadtrat Ernst May zal een voordracht houden over: Die neue Bauliche Entwicklung der Stadt Frankfurt am Main, voor de Architecten-Kern „de 8", op Woensdag 10 April a.s. 's avonds om 8½ uur in de bovenzaal van American, ingang Marnixstraat. Toegangskaarten zijn verkrijgbaar bij den heer Charles J. F. Karsten Jr., Keizersgracht 574, Amsterdam.

al dient erkend te worden, dat ook deze wijze van werken haar bezwaren kàn hebben, doordat de schrijvers in hun beschouwingen over de werken waaraan zij zich zelf het meest verwant voelen, verleid worden tot tè persoonlijke bewondering. Beide schrijvers hebben dit bezwaar weten te ontgaan wat voor den schrijver over Kropholler geen gemakkelijke taak moet zijn geweest. Diens werk wordt nu eenmaal niet, zooals dat van Dudok, in àlle kringen vrijwel gelijkelijk gewaardeerd. Hoe gemakkelijk had de schrijver zich kunnen laten verleiden het nu-lekker-eens-te-zeggen.

Dat hij dit niet deed, doch een rustige, objectieve beschouwing leverde, pleit niet alleen voor zijn inzicht, doch komt ook aan de figuur van Kropholler ten goede die ons hier nader wordt gebracht, dan in eenig polemisch gesteld betoog mogelijk geweest ware.

Hij had daarbij den steun van tal van op schrift gestelde uitingen waardoor hij de geheele beschouwing kon opbouwen aan de hand van Kropholler's eigen theorieën, die worden toegelicht met tal van zijn schetskrabbels.

Vanzelfsprekend bevat het boekje een groot aantal voorbeelden van Kr.'s kerkbouw, waarbij de schrijver opmerkt dat het werk is „baanbrekend zonder verrassend revolutionnaire vondsten"; „beziet men deze kerken, dan lijkt het alles zoo vertrouwd en natuurlijk, één met het ruige land, één met de eeuwen die achter ons liggen".

Hij legt verder den nadruk op „twee belangrijke factoren, die een bouwwerk aantrekkelijk doen zijn: doelmatigheid en naïveteit".

„In deze overwinning (n.l. op de stijl-nabootsing) is echter" zegt hij „nog veel schijn, want een vooruitgang wordt niet zoo zeer bepaald door de kwestie: oude of nieuwe vorm, maar door verovering van zuiver begrip, door de overwinning van werkelijken eenvoud over gekunsteldheid", waarna hij constateert, dat ook thans nog wordt „gecoquetteerd" zooal niet met historische, dan toch met „moderne vormen, niettegenstaande schijnbaren eenvoud soms zinloos".

Het werkje is door de wijze ook waarop het zèlf werd „opgebouwd" het lezen ten volle waard, niet alleen voor den leek, maar ook voor den architect; het zal de onderlinge waardeering ten goede kunnen komen.

Ir. Friedhoff had bij zijn beschouwingen minder theoretische leiddraad. Dudok immers heeft zich zelden en zeer zeker niet in die mate uitgelaten over zijn denkbeelden als Kropholler. Hier ontbrak het gegeven en moest het verband zelfstandig uit het werk worden afgeleid. De schrijver koos als leiddraad de onderlinge vergelijking van gelijksoortige werken. Vandaar dat zijn opeenvolging van stof en illustraties als geheel niet chronologisch is. Wel is ze dat in haar onderdeelen: Scholenbouw, enz.

Van de weinige aanhalingen die de schrijver kan maken is er één, dateerend uit 1914, welke hij echter, terecht, als karakteristiek naar voren brengt n.l. dat hij „in de bouwkunst vóór alles ziet de kunst om ruimten te scheppen, alle naar vele onderscheidene eischen niet alleen van utiliteit en techniek, maar om ze bovendien in juister samenhang te groepeeren tot een harmonisch geheel." „De kunst om fraaie gevels te scheppen" is daarbij niet het voornaamste: „een waardiger streven is het, de architectuur te doen worden tot de zuivere expressie, de karakteriseering der ideëele beteekenis van het bouwwerk, en daardoor de bouwkunst ver boven de simpele beantwoording van de nutsvraag te doen uitgaan."

De, terecht, door den schrijver aangebrachte spatieering en het slot van den zin vormen inderdaad de grondslagen van de latere ontwikkeling van Dudok's werk. Het boekje behandelt achtereenvolgens scholen, woningbouw en openbare bouwwerken, om de zakelijke bespreking te eindigen met het Hilversumsche Raadhuis en met uitingen van Dudok waarin diens sterke gevoel-van-verwantschap-met-de-muziek is vastgelegd, uitingen, slaande o.a. op Beethoven, Bach, Schubert e.z. „Het klinkt zoo eenvoudig, juist zoo als wij het verwachten, omdat het zoo diep menschelijk is. Toch hebben deze grooten in verhouding maar weinig gemaakt, wat op deze hoogte staat en weinigen van de duizenden anderen hebben deze „stilte" bereikt."

De beide boekjes leze men tegelijkertijd, om er de overtuiging uit te putten dat innerlijke en uiterlijke verschillen niet steeds evenredig behoeven te zijn en dat ook schijnbaar groote verschillen dikwijls.... veel overeenkomstigs verbergen. H. T. Z.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 13 APRIL Nº 15

WETTELIJKE BESCHERMING VAN DEN TITEL EN DE BEROEPSUITOEFENING VAN DEN ARCHITECT, DOOR ALB. OTTEN. In Juli 1927 werd door den B.N.A. een Commissie ingesteld, voor de positie van den architect, die haar werkzaamheden tijdelijk heeft laten rusten omdat over het punt architect-adviseur en architect-bouwer geen overeenstemming was te verkrijgen.

In No. 20 van de Jaargang 1928 van het Bouwkundig Weekblad is het rapport gepubliceerd van de Commissie voor de wettelijke bescherming van den architectentitel, waarvan de voornaamste conclusie luidt: „Aan de Regeering zal daarom moeten worden verzocht te bevorderen, dat een wet ter bescherming van den architectentitel tot stand komt."

Op het architectencongres in Augustus 1927 is ons gebleken dat bereids de titel en de beroepsuitoefening door wetten geregeld zijn in Italië, Hongarije en Portugal, en dat mede in België een wet in voorbereiding is, waarbij het beroep van Bouwmeester aan bepalingen zal worden onderworpen in den aard van de wetten van Augustus 1913 en Maart 1918, waarbij de beroepen van advocaat en van geneesheer worden geregeld.

Er is veel dat er op wijst, dat binnen niet al te langen tijd men in België ook een analoge wetgeving zal invoeren voor den titel van ingenieur en van boekhouder.

Van af 1907 tot op heden zijn voornamelijk in „l'Emulation" een reeks van rapporten van de congressen der Belgische architecten, alsmede tal van artikelen over dit onderwerp verschenen.

Ter verdere bestudeering van dit onderwerp komt het schrijver wenschelijk voor dat wij kennis nemen van de desbetreffende wetten in het buitenland en zal in de kleine kolom de volledige vertaling van de Italiaansche wet worden opgenomen, alsmede een uittreksel van de Hongaarsche wet.

Bij deze wetten wordt de titel en de beroepsuitoefening van den architect volledig geregeld, alsmede die van beambten in publieken dienst.

Bijzondere zorg is ook gewijd aan de behandeling en berechting van misbruiken, eerequaesties en geschillen betreffende salarissen.

(De bedoelde vertalingen zullen in een der eerstvolgende nummers worden opgenomen.)

1930. HET JAAR VAN HET XIIE ARCHITECTENCONGRES. Architect Moritz Pogany schrijft in de „Pester Lloyd":

1930! Dit jaartal is nu nog niet actueel. We schrijven pas eenige weken 1929, toch is het met vlammende schriftteekens geschreven op het met wolken bedekte uitspansel van de Hongaarsche kunst en wie deze vlammende teekens ziet en begrijpt, kan niet zwijgen. Hij mag het ook niet zelfs al heeft hij alle reden te vreezen dat zijn woord een vergeefsche roep in de woestijn zal zijn.

Op grond van een in 't afgeloopen jaar in Parijs genomen besluit van het Internationaal Architectencongres zal in het jaar 1930 Budapest de groote bouwmeesters binnen zijn muren als gast zien. Hoe men ze zal ontvangen, is geen vraagstuk. Gastvrijheid beoefenen is een kunst, waarop men zich nergens ter wereld zoo goed verstaat als bij ons.

Maar moeilijker en beslissender ook is de vraag hoe wij ons gedragen zullen tegenover de meesters der andere en nieuwe wereld, onze voortreffelijke gasten, om geen schande over ons te laten komen; ja om zelfs ons vernederd en verschopt volk in den zonneschijn van nieuwen roem te toonen.

In stille oogenblikken heb ik daar dikwijls over nagedacht. Zal het voor onze zaak heilzaam zijn wanneer wij den met kritisch oog rondkijkenden vreemdelingen de architectuur van Trianon-Hongarije laten zien?

Was het niet te voorbarig, de meest ernstige rechtschapen kunstenaars van de wereld in ons midden te noodigen om hier ons met wonden bedekte lichaam te laten zien. 't Heeft me hoofdbreken gekost en ik was al geneigd tot het besluit te komen dat het lofwaardiger en doelmatiger geweest zou zijn, ons in ons klein geworden Vaderland in te sluiten, de groote wereld verre van ons te houden, de Bouwmeesters uit het buitenland niet tot ons te roepen en ons met onszelf bezig te

PRIJSVRAAG VOOR EEN RECLAMEPLAAT UITGESCHREVEN DOOR DEN NED. SPAARBANKBOND.

De Nederlandsche Spaarbankbond gevestigd te Rotterdam schrijft een prijsvraag uit voor een reclameplaat in tenminste 3 kleuren, formaat 30 × 40 c.M.

Beschikbaar worden gesteld:

Een 1e prijs van ƒ 250.— plus honorarium bij uitvoering van ƒ 75.— of ƒ 150.—.

Een 2e prijs van ƒ 175.—.

Deze prijsvraag is goedgekeurd door de Permanente Prijsvraag-Commissie (P.P.C.).

Programma wordt op schriftelijke aanvraag verstrekt door den Secretaris van den Nederl. Spaarbankbond, Ged. Boterstoot 149, Rotterdam.

WAARSCHUWING VAN DE P. P. C. TEGEN EEN TWEETAL PRIJSVRAGEN. Prijsvragen van de British Holland Coal Cy.

In het maandblad „Reclame" van Januari j.l. verscheen eene advertentie waarbij vóór 1 Mei a.s. inzending werd verzocht o.m. van ontwerpen voor een affiche voor „Anthracietmerken" van de Br. H. C. Cy. Op een verzoek van de P. P. C. om nadere toelichting op de voorwaarden, waarop deze prijsvraag werd uitgeschreven, ontving zij geen antwoord. Waar deze voorwaarden, ten aanzien eener juiste beoordeeling der ingekomen ontwerpen, de eerbiediging van de auteursrechten der mededingers, de tentoonstelling, verzekering en terugzending der ontwerpen, niets bevatten, waaruit blijkt dat met deze rechten en belangen der mededingers rekening zal worden gehouden, meent de P. P. C. den kunstenaars ten ernstigste de medewerking aan deze prijsvraag te moeten ontraden. De Permanente Prijsvr. Commissie.

PRIJSVRAAG RECLAMEBILJET „V.E.R.T.A.". In de Arnhemsche plaatselijke bladen verscheen eene advertentie van de Reclame Commissie der Vak- en Reclame Tentoonstelling te Arnhem, waarbij vóór 15 April a.s. ontwerpen voor groote en kleine affiches worden gevraagd, voor deze Tentoonstelling.

Waar de voorwaarden, waaronder deze prijsvraag wordt uitgeschreven, in geen enkel opzicht voldoen aan de eischen, die ter bescherming van de rechten en belangen van de mededingers, in de Algemeene Nationale Prijsvraagregelen — A.N.P. — zijn neergelegd, moet de Permanente Prijsvraagcommissie den kunstenaars ten ernstigste de medewerking aan deze prijsvraag ontraden.

De Permanente Prijsvraag Commissie.

PERMANENTE PRIJSVRAAG COMMISSIE. Het Bestuur van den B.N.A. had zich gewend tot de Jury van de prijsvraag inzake Wageningen, om inlichtingen. De Jury antwoordde dat zij geen inlichtingen kon geven.

Daarbij had het de aandacht van het Bestuur getrokken dat in den laatsten tijd jury's op ingezonden stukken in het B.W.A. antwoorden met de mededeeling dat de Jury na haar uitspraak zich als ontbonden beschouwt.

Het Bestuur heeft zich tot de P.P.C. gewend om hare meening inzake deze 2 punten en kreeg daarop het volgende antwoord:

M. H.

De P. P. C. gaat uit van het standpunt, dat een prijsvraag is te beschouwen als een zaak tusschen twee partijen n.l. den prijsvraaguitschrijver en de mededingers, hetzij individueel, hetzij en bloc en dat het programma is een soort contract, waarin de wederzijdsche verplichtingen zijn opgenomen en waarin de jury wordt aangewezen om in hoogste ressort uitspraak te doen in de aangelegenheid waarover het programma (contract) handelt.

Van die uitspraak is geen hooger beroep, tenzij er aanwijsbaar een fout in den vorm mocht hebben plaats gehad, die van invloed op de uitspraak is geweest, in welk geval partijen (geen anderen) gerechtigd zijn, dit punt te doen onderzoeken b.v. op de wijze als in Art. 32 A. N. P. is voorgeschreven.

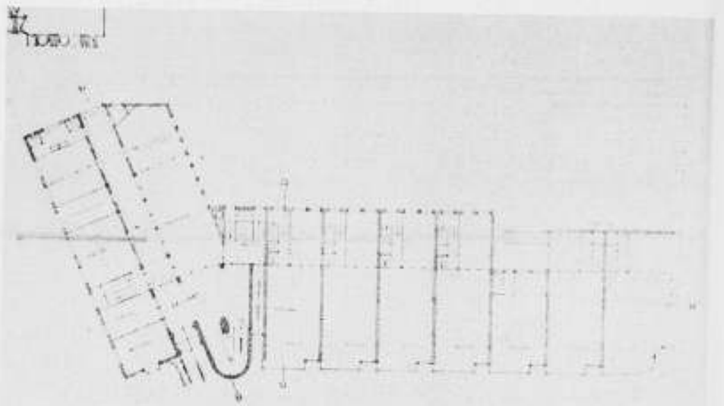
Partijen kunnen ook inlichtingen aan de jury vragen ter verduidelijking van haar uitspraak, wanneer eenige redactie voor meer dan één uitleg vatbaar is, doch verantwoording omtrent punten die ten slotte op appreciatie berusten, kan niet gevorderd worden, omdat geen enkele jury in staat is verstandelijk te bewijzen, dat alleen haar appreciatie de juiste is, evenmin als het tegenovergestelde mogelijk is. Partijen moeten uitgaan van het standpunt, dat de jury bevoegd en te goeder trouw is en zij moeten zich onderwerpen aan haar uitspraak, zooals trouwens in elk programma uitdrukkelijk wordt vermeld.

Het kan natuurlijk voorkomen, dat de jury in haar oordeel faalt en de dwaling kan van dien aard zijn, dat haar uitspraak in 't algemeen geen of weinig bijval vindt, doch daaraan kan geen recht ontleend worden om de jury ter verantwoording te roepen over haar rapport in dien zin, dat zij dat aannemelijk zou moeten maken voor hen, die niet met de conclusie daarvan instemmen, omdat zij er een andere appreciatie op na houden. Dit is een bezwaar, dat inhaerent is aan elke jury-uitspraak, doch het correctief kan nimmer gevonden worden in wijziging van de uitspraak, noch door dezelfde jury, noch door een andere, ware het alleen maar omdat inmiddels de anonymiteit van een aantal ontwerpen is opgeheven.

De eenige oplossing in zulk een geval geeft Art. 25 der A.N.P., waardoor eventueele noodlottige gevolgen van een algemeen onjuist geoordeelde jury-uitspraak kunnen worden terzijdegesteld.

Dit neemt echter niet weg, dat ieder, behalve partijen, het recht heeft om zijn oordeel tegenover dat van de jury te stellen, en daarvan openlijk getuigenis af te leggen, doch de goede trouw of de bevoegdheid van de jury mogen daarbij niet in twijfel getrokken worden. Zij, die vaak jurylid zijn geweest en hun functie serieus hebben vervuld, weten bij ervaring, welke schijnbaar nietige overwegingen, die niet verstandelijk zijn te beredeneeren, van invloed kunnen zijn op de eindbeslissing en hoe deze vaak heel andere uitvalt, dan de jury velve zich die aanvankelijk had gedacht.

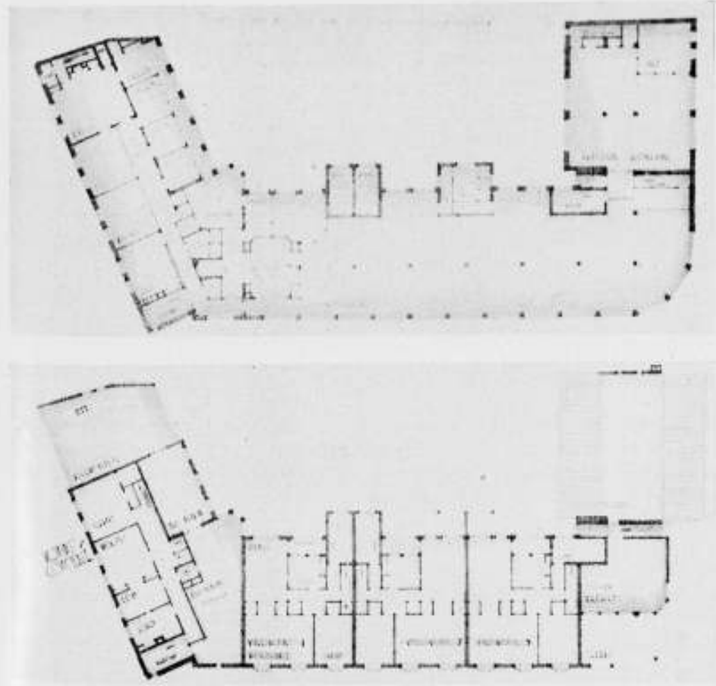
PRIJSVRAAG H.A.V. BANK TE SCHIEDAM. ONTWERP ONDER MOTTO „TINI". (ZIE JURYRAPPORT PAG. 103).

houden, maar daar dook het verleden voor mijn geest. Onze oude roem verscheen voor mij in een glans in een zoo romantisch licht, zooals voor de groote eposdichter toen deze den aan legenden rijke Hongaarschen heldentijd met zijn lier uit het verleden opriep. Ik zag den korten gouden tijd van de Hongaarsche Bouwkunst van het begin der eeuw tot het uitbreken van den wereldoorlog, het koortsachtige zoeken, het eerlijke streven naar wat nieuw, interessant, verrassend was, de Titanen-strijd der persoonlijkheden tegen stijlen en met allen eerbied voor de groote klassieke overlevering het planten der vlag van nieuwe ideeën op de tinnen der Hongaarsche Bouwkunst.

En aan den blik mijner ziel trokken de Hongaarsche meesters voorbij die met hun genie de Vaderlandsche kunst opnieuw schiepen, die streefden onze zich zo machtig ontwikkelende heerlijke Hoofdstad een nieuw beeld te geven en die daarenboven met hunne ideeën en ontwerpen de groote wereld ingingen en vandaar uit bekranst en met gouden medailles bekroond, thuis kwamen.

Toen gingen de Hongaarsche Bouwkunstenaars van hun tijd vooraan, wezen zij de

PRIJSVRAAG H.A.V. BANK TE SCHIEDAM. ONTWERP INGEZONDEN ONDER MOTTO: 236 (ZIE JURYRAPPORT PAG. 101).

De P. P. C. is dus van meening, dat de Vakvereenigingen wel het recht hebben, aan de jury om inlichtingen te vragen over een door haar uitgebracht rapport, doch dat deze niet den plicht heeft om die inlichtingen te geven, wanneer zij daartoe geen termen aanwezig acht.

Het is echter niet juist, dat een jury zich ontbonden verklaart vóórdat de prijsvraag waarvoor zij benoemd was, geheel is afgewikkeld.

Art. 13 van de A. N. P. regelt deze aangelegenheid, doch de verantwoordelijkheid van de jury voor de afwikkeling van de prijsvraag zou volgens dat artikel niet verder kunnen gaan dan tot na de terugzending der antwoorden.

Met het oog op onregelmatigheden in den vorm, die mogelijk eerst na die terugzending aan den dag komen, zou de P. P. C. die verantwoordelijkheid tot twee weken na den datum der terugzending willen uitbreiden.

De P. P. C. zou het op prijs stellen, dat het bovenstaande al of niet in extenso, met de instemming van het Bestuur in het Orgaan van Uw Vereeniging ter kennis van de leden werd gebracht.

Hoogachtend,
namens de P. P. C.
C. N. VAN GOOR.
Secretaris.

(Het standpunt van de P. P. C. inzake de verantwoordelijkheid wordt door het Bestuur gedeeld. De termijn, gedurende welke de Jury verantwoordelijk blijft, zou echter beter te stellen zijn op 1 maand. Het Bestuur van den B. N. A.).

PRIJSVRAAG VOOR EEN GEMEENTEHUIS TE KATWIJK.

Daar de plaatsruimte in dit blad niet toelaat de vragen, waaronder meerdere gelijk- of nagenoeg gelijkluidende, mèt de antwoorden, volledig op te nemen, volgt hieronder een nadere toelichting van die punten van het programma, waaromtrent onduidelijkheid schijnt te bestaan.

Situatie. De dubbele stippellijn op de situatieteekening aangegeven, duidt op een voetpad van ondergeschikte beteekenis, dat tevens de achtergrens van het beschikbare bouwterrein vormt.

In de traceering van dit voetpad, nóch in de omringende wegen, mag verandering worden gebracht. Omtrent een eventueele verbreeding van den Nieuwen Duinweg is thans geen beslissing mogelijk.

Het bouwterrein is vlak en ligt thans ongeveer 0,40 M. beneden de kruin van den weg.

De gevels van het gebouw moeten minstens 10 M. van het voetpad of van de wegen verwijderd blijven.

Voorzoover het terrein, dat door ingeschreven maten is aangegeven, niet door den bouw van het gemeentehuis in beslag wordt genomen, zal het worden aangelegd als tuin. Een verdere bebouwing is dus uitgesloten. Het wordt den ontwerper vrij gelaten of hij dezen tuinaanleg wenscht aan te geven. Het terrein achter het gemeentehuis, waarvan géén maten zijn ingevuld, zal bestemd worden voor park. Hiervoor behoeft de ontwerper echter geen aanwijzingen te verstrekken.

Indeeling. De bovenkant van den vloer van het souterrain mag niet dieper zijn dan 1.25 M. onder de kruin van den weg, behoudens wat de kelder voor de centrale verwarming betreft. Het terrein mag rondom het gebouw hellend, of vlak in sprongen, worden opgehoogd. De verdiepinghoogte en het lichtoppervlak wordt vrij gelaten,

mits deze voldoen aan de Bouwverordening. De overtollige ruimte in het souterrain behoeft niet productief te worden gemaakt.

Kasten kunnen, waar noodig, in den bouw worden opgenomen. Ofschoon platte daken niet worden toegelaten sluit dit niet uit dat voor enkele kleinere gedeelten, een platte afdekking veroorloofd is. Het maken van een terras of balcon op de verdieping is niet verboden. De daken mogen niet met riet worden gedekt.

Het wordt den ontwerper vrijgelaten of hij een klokketoren of een klok wenscht aan te brengen, een aanplakruimte is echter noodig.

De orientatie van de vertrekken wordt vrijgelaten; evenzoo of een scheiding tusschen representatief en zakelijk gedeelte zal worden gemaakt. Het karakter van het gebouw is evenwel uit den aard der zaak niet als uitsluitend kantoorgebouw op te vatten.

Het gebouw, met inbegrip van de conciergewoning, zal voorzien worden van een warmwaterverwarming. Een extra stookgelegenheid voor de kamer van den burgemeester en de kamer voor Commissie-vergaderingen is gewenscht doch niet verplicht.

Souterrain. De rijwielbergplaats dient alleen voor het personeel; het publiek wordt hier niet toegelaten.

De dienstingang (neveningang) mag tevens ingang zijn voor de rijwielbergplaats en voor de ruimte voor de centrale verwarming. Voor de toiletten voor personeel (dames en heeren afzonderlijk) moet gerekend worden op een totaal van minstens vijftien personen.

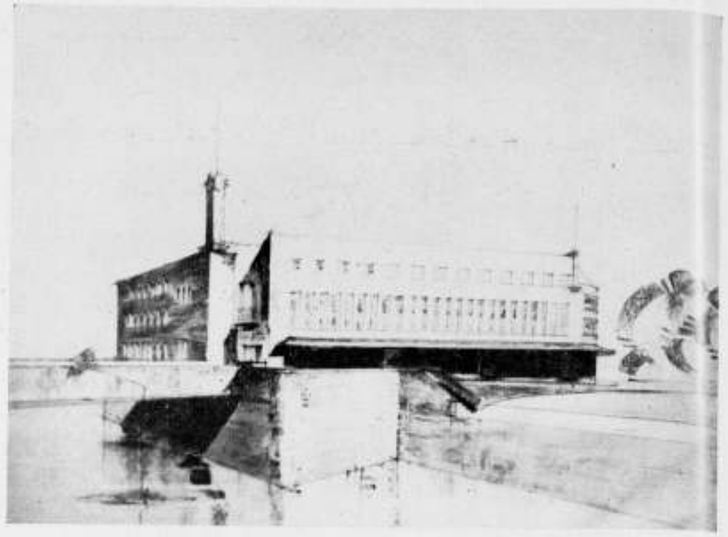
Archief- en bergruimte moeten ieder een afzonderlijken toegang hebben vanuit een gemeenschappelijk portaal of gang waarheen de trap uit de secretarie voert. De archiefruimte moet brandvrij zijn doch mag van kleine ramen worden voorzien.

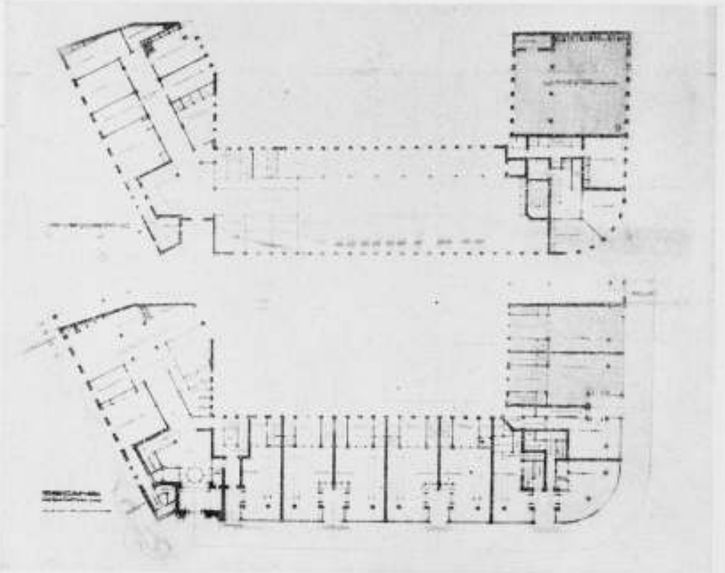
Begane grond. De afmetingen van de hal worden vrijgelaten. Ofschoon de ruimten a.b.c.d. en e. min of meer met elkaar in verband staan wordt de distributie niet zóó eng begrensd dat eenige vrijheid van opvatting is uitgesloten.

De concierge is tevens bode en portier, zoodat de bodekamer door den concierge wordt gebruikt. Een extra portiersloge is dus onnoodig. De bode-concierge behoeft geen controle uit te oefenen op het op tijd komen en gaan van het kantoorpersoneel. De bode-concierge behoeft ook geen toezicht te houden op den toegang naar de publieke tribune doch zoo mogelijk wèl op den toegang naar de ruimte voor het publiek (n.).

De wachtkamer is, behalve als wachtkamer voor de publieke tribune, voornamelijk bestemd voor bezoekers voor den Burgemeester, de Wethouders of den Secretaris. In verband hiermede is het gewenscht dat de wachtkamer ligt in de nabijheid van de kamer voor Burgemeester, de Wethouders en den Secretaris.

De kamer voor den Burgemeester moet met een deur in verbinding staan met de kamer voor den Secretaris die eveneens met een deur in verbinding moet staan met de secretarie. De isolatie tusschen deze vertrekken moet zoodanig zijn dat gehoorigheid is uitgesloten, b.v. door dubbele deuren. Tusschen de kamer voor den Burgemeester en den Secretaris mag een gang of portaal worden ontworpen mits niet voor het gewone publiek toegankelijk. Een dergelijke ruimte tusschen de kamer voor den secretaris en de secretarie is niet gewenscht. Vanuit de kamer voor den secretaris

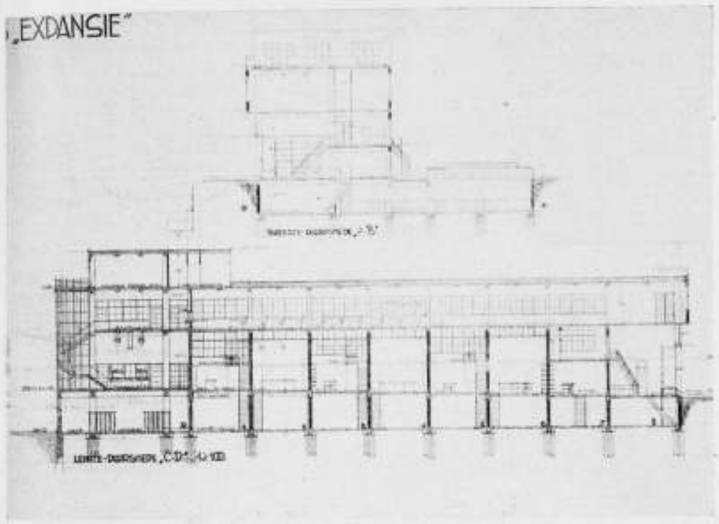

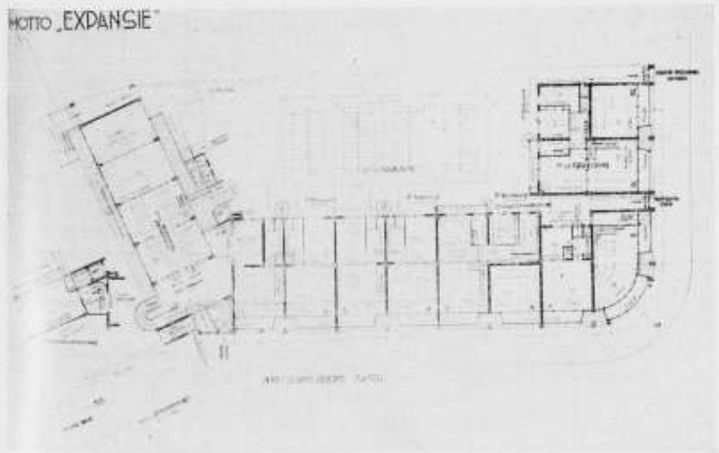
PRIJSVRAAG H.A.V. BANK TE SCHIEDAM. ONTWERP INGEZONDEN ONDER MOTTO 1.000.000 (ZIE JURYRAPPORT PAG. 101).

tegenwoordigen vooruitgang den weg: vijftien jaar vroeger verwezenlijkten zij dat, wat nu in Duitschland, Engeland nog broeiende is en uit de vormloosheid om nieuwe vormen worstelt. Toen poogden geniale Hongaarsche kunstenaars een uitsluitend Hongaarschen stijl te scheppen.

Dat was een machtig kloppend leven. Trotsch en verheugend zou het zijn aan dit verleden terug te denken als het heden zich niet zwaar als de Alpen op ons drukt. Een schrikkelijke afgrond gaapt tusschen verleden en heden. De wereldoorlog, de omkeer, de kerkhofstilte van Trianon; toen de beruchte Conjunctuur, die onder anderen ook liet bouwen, maar naar hàar evenbeeld waarin de scheppers der bouwplannen even droog waren als de bouwheeren, zoodat men haast van een aparte Conjunctuurstijl zou kunnen spreken, zooals men van Empire of Biedermeier spreekt. En terwijl hier in ons vaderland heel dikwijls de op kunstgebied onbehopenen, de alleen over goede protectieverbindingen beschikkende analphabeten naar

PRIJSVRAAG H.A.V. BANK TE SCHIEDAM. „EXPANSIE". (ZIE JURYRAPPORT PAG. 102). ONTWERP INGEZONDEN ONDER MOTTO

moet de secretarie bereikbaar zijn zonder de ruimte voor den hoofdambtenaar te betreden. De kamer voor den secretaris behoeft niet in verbinding te staan met de ruimte voor het publiek (n.).

Voor de ruimten f.g.h. en i. is geen afzonderlijke toegang noodig van buiten af. Zij moeten zoowel door het souterrain als door den hoofdingang bereikbaar zijn. Te veel ingangen bemoeilijkt de controle.

Hoofdambtenaar en chef zijn twee verschillende personen. De ruimten voor den hoofdambtenaar moet van de secretarie gescheiden zijn door een glaswand ter hoogte van ongeveer 2 M.

De Secretarie behoeft slechts met één der lange zijden te grenzen aan de ruimte voor het publiek. Hier moeten minstens vijf loketten zijn.

Waar de oppervlakte van de secretarie varieert van 80 tot 100 M², is het van geen beteekenis of de 4 M², voor de kluis daaronder al of niet is begrepen. Deze kluis mag niet in het souterrain worden ondergebracht. De deur moet in de secretarie (dus niet in de ruimte voor den hoofdambtenaar) uitkomen.

Een z.g. dubbele schrijftafel is bestemd voor vier personen en heeft een afmeting van ongeveer 1.5 × 2.5 M.

De kamer voor den gemeente-ontvanger moet bereikbaar zijn zonder het kantoor te doorschrijden. Het kantoor voor den ontvanger moet voorzien zijn van minstens twee loketten. De ruimte hiervóór behoort bij de beschikbare oppervlakte van de ruimte voor het publiek (n.).

Publiek voor de loketten, 't zij van de secretarie, 't zij voor den ontvanger, moet niet verplicht zijn de hal (b.) te betreden.

De ruimte voor het publiek mag geen 2de hands (indirect) licht ontvangen. De toegang tot deze ruimte moet gescheiden zijn van den toegang voor het personeel, een dergelijke combinatie is niet overeenkomstig het programma.

De diensttrap (o.) mag niet gecombineerd worden met de trap naar de publieke tribune. Wel mag deze laatst bedoelde trap toegankelijk zijn vanuit de ruimte voor het publiek in welk geval de afzonderlijke toegang van buiten kan vervallen. Het is echter niet gewenscht dat de trap naar de publieke tribune alleen bereikbaar is vanuit de hal (b.).

Het is veroorloofd, doch niet noodzakelijk, dat de gevraagde personenlift, waarvan de afmetingen worden vrij gelaten, dienstbaar wordt gemaakt voor het personeel op de verdieping of op den zolder. Deze lift behoeft niet toegankelijk te zijn vanuit de ruimte voor het publiek.

Een reservevertrek op den beganen grond wordt niet gevraagd. De cellen zijn bestemd voor tijdelijk onderdak van arrestanten. Zij mogen niet in het souterrain worden ontworpen. Aan de ruimte voor het publiek (n.) mogen zij in geen geval grenzen. Een politiewachtlokaal wordt niet gevraagd. De voorruimte van de cellen moet zoowel van buitenaf als vanuit het gemeentehuis, bereikbaar zijn. Deze cellen, waarvan de inhoud minstens 9 M³. moet bedragen, en die naast elkaar mogen liggen, moeten behoorlijk verlicht en geventileerd worden. De ruimte voor berging van brandweer-materiaal behoeft niet van binnenuit bereikbaar te zijn, de ontwerper wordt hierin vrij gelaten. Deze ruimte is ook bestemd voor een brandspuit. De vloer zal ongeveer op terreinshoogte moeten liggen doch het is ook veroorloofd de ruimte in het souterrain te maken mits een

gemakkelijke uitgang zonder te groote helling wordt verkregen. De deuren moeten dubbel zijn in de breedte (dus niet in de dikte). Een slangentoren wordt niet vereischt.

Verdieping. Bij de garderobe der Raadsleden moet worden gerekend op toilet voor dames en heeren afzonderlijk. Dit geldt ook voor de toiletten voor het personeel (h.).

Een buffet of thee keukentje bij het complex van Raadzaal, enz. is niet voorgeschreven.

De groepeering van Raadzaal, kamer voor Commissievergaderingen en leeskamer, wordt vrij gelaten. Wegneembare of draaiende wanden, zijn niet gewenscht, verbindingsdeuren zijn voldoende. De leeskamer mag niet uitsluitend vanuit de Raadzaal bereikbaar zijn.

Een afzonderlijke ruimte bij de trouwkamer wordt niet gevraagd. De oppervlakte van de publieke tribune is niet onder de oppervlakte van de Raadzaal begrepen. Op het oogenblik zijn er twee wethouders doch dit aantal is voor uitbreiding vatbaar. Het bepaalde omtrent de ligging van de kamer voor den Gemeente-bouwkundige, teekenkamer en reservevertrekken, moet worden aangehouden. De bergplaats voor teekeningen kan een afzonderlijke ruimte zijn van ongeveer 10 M².

Het is gewenscht dat de twee groepen van vertrekken op de verdieping, waarvan één door de hoofdtrap en één door de diensttrap bereikbaar is, in verbinding met elkaar worden gebracht.

Conciergewoning. Het wordt den ontwerper vrij gelaten of hij de conciergewoning als een afzonderlijk gebouw, doch dan b.v. door een gang met het hoofdgebouw verbonden, of als een onderdeel van het gemeentehuis zelf, wenscht op te vatten. Ook de indeeling en afmeting der vertrekken wordt vrij gelaten, mits deze voldoen aan de Bouwverordening.

Het overzicht vanuit de woning (door de ramen) op de ingangen van het gebouw heeft voornamelijk betrekking op den dienstingang in het souterrain, tevens ingang voor rijwielen en voor de centrale verwarming, en den ingang naar de ruimte voor het publiek. Toezicht op den hoofdingang en op den ingang naar de publieke tribune is niet noodzakelijk.

Bouwkosten. Het wordt mogelijk geacht dat, gezien de vele posten die buiten de begrooting worden gehouden, het uitgetrokken bedrag toereikend zal zijn. Een eenheidsprijs per M³ kan niet worden gegeven omdat deze afhankelijk is van den aard van het ontwerp.

Teekeningen, enz. Tegen het inzenden van goede duidelijke z.g. witdrukken (zwarte lijnen op wit papier) op niet te zwaar carton geplakt, bestaat geen bezwaar.

Er bestaat geen aanleiding het aangeven van schaduw, ook voor den Noordelijken gevel, te verbieden. De behandeling van de perspectiefteekening wordt vrijgelaten. Meer dan één perspectiefteekening mag niet worden ingezonden. Evenmin mag de inzending een maquette omvatten.

Onder een „Inhouds-schema" wordt verstaan een lijnen-schema van plattegrond en doorsneden, op kleine schaal, met ingeschreven hoofdmaten, waardoor de kubieke inhoud van het gebouw gemakkelijk is te controleeren.

Het programma, met toelichting als antwoord op gestelde vragen, is bindend.

Namens de Jury:
HERM. v. d. KLOOT MEIJBURG,
Secretaris.

RHEINISCHE PAPPENFABRIK TE MONHEIM. ARCHITECT FRITZ FUSZ.
UIT: JAHRBUCH DER BAUKUNST 1928.

voren kwamen, werd aan den anderen kant onzer grenzen heel ernstige arbeid verricht, ontwikkelde zich daarbuiten de vrije wedloop der talenten, waarin slechts de besten de hoop der overwinning wenkt. En daar in Parijs verzamelden zich in het jaar 1928 de meesters voor een congres, en onder hen waren de meesters der meesters. En zij besloten dat in het jaar 1930 Budapest hun verzamelplaats zou zijn. Wat zal er nu gebeuren? Zullen wij volgens Oud-Hongaarsch gebruik deze gasten voor een „magums aldomas" roepen? Zullen wij hun alleen onze bedrevenheid in de kunst van eten en drinken toonen? Zullen we alleen met debatten genoegen nemen, wier conclusies heilzame vernieuwingen tot uitdrukking kunnen brengen, maar die nooit tot verwezenlijking zullen leiden?

Ik geloof niet dat we ons daarmee tevreden moeten stellen. Het eerste plan was, aan het Kongres een tentoonstelling te verbinden, maar nu is het weer dat het plan van de tentoonstelling overboord gegooid moet worden. Dat bromt men elkaar toe, eerst fluisterend maar steeds duidelijker. En dat is het, waartegen we onze stem verheffen en waarop we de opmerkzaamheid aller bevoegde factoren en aller geestdriftige aanhangers der Hongaarsche kunst vestigen.

Het plan voor de tentoonstelling mag niet vervallen. Materiaal is in overvloed voorhanden en van een hoedanigheid, dat wij er gerust voor de geheele wereld mee voor den dag kunnen komen. Wij zijn in staat de werken van een Pollak,

WOONHUISGROEP TE BERLIJN. SCHÖNEBERG. ARCH. PAUL MEBES EN PAUL EMMERICH.
UIT: JAHRBUCH DER BAUKUNST 1928.

een Nikolaus IJbl, van Flessl, Zitterbach, Schulek, Edmund Lechner, Haussman aan te wijzen, diegenen naar voren te brengen, die in den gulden tijd van 1900 tot 1914 aan de spits van de moderne richting stonden en de waardeering van de geheele beschaafde wereld voor zich en hun volk wisten te veroveren. We kunnen op onze kostbare kunstgedenkteekens wijzen die van een warme en rijke kultuur uit vervlogen eeuwen spreken en wel van hun Hongaarsche kultuur: Saxa loquuntur. Wanneer de oprichters van de Tentoonstelling zich aan dit drievoudig programma houden behoeft niemand bang te zijn dat wij niet met eer zouden kunnen verschijnen voor den rechterstoel van den meest eischende en strengen Rechter. Maar het gaat er om te laten zien dat wat we hadden en wat we hebben. Het buitenland zullen we niet alleen menu's laten zien en niet enkel speechen laten hooren, maar het zal zien teekeningen en ontwerpen, leven en vooruitgang, kultuur uit het verleden en ontwikkeling in de toekomst.

En zoo kunnen de grootste Bouwmeesters in deze hoofdstad, in dit land komen. Zij moeten komen en zien en leeren. Want ook hier valt veel te leeren, nieuws, verrassend voor het verstand en heerlijk voor het oog. Hoofdzakelijk en in de eerste plaats willen we echter van hen leeren, van de meesters die hunne werken voor de

HET PLAN VOOR HET HOFPLEIN TE ROTTERDAM. De Rotterdamsche Gemeenteraad heeft zonder hoofdelijke stemming het Hofplein-plan van Ir. Witteveen aanvaard. Alle amendementen, die de strekking hadden wijziging te brengen in de voorgestelde rooilijnen en daarbij betrokken onteigeningen werden afgestemd.

TENTOONSTELLING VAN DE ONTWERPEN VOOR HET GEBOUW VAN „DE BIJENKORF" TE ROTTERDAM. Op Zaterdag 20 April des n.m. half drie zal in het Gebouw van den Rotterdamschen Kunstkring een tentoonstelling worden geopend van de ontwerpen voor het Gebouw van „de Bijenkorf" te Rotterdam.

HET PALEIS TE AMSTERDAM. Verschenen is het voorloopig verslag der Eerste Kamer over het ontwerp tot wijziging van het Ie hoofdstuk der Rijksbegrooting voor 1929 (herstellingen aan het Kon. Paleis te Amsterdam).

Enkele leden waren van oordeel, dat het hier een geval geldt van groote zorgvoosheid. Zij wezen er op, dat door een tweetal leden dezer Kamer op 22 Juni 1927 de aandacht reeds is gevestigd op den slechten toestand, waarin zich het paleis bevond. Zulks heeft evenwel niet tot eenig resultaat geleid. De leden, hier aan het woord, achtten de herstellingen, thans voorgesteld, te eenenmale onvoldoende en bepleitten onverwijld voorbereiding van een meer grondige reparatie van v. Campen's meesterwerk.

Andere leden sloten zich hierbij aan; zij drongen er op aan, dat een deugdelijk onderzoek daarnaar zal worden ingesteld om ongevallen te voorkomen.

Het Vaderland.

GELUIDISOLATIE. Voor vele gebouwen, met name ziekenhuizen, is het van groot belang, dat de verschillende vertrekken in voldoende mate beschermd zijn tegen het doordringen van geluid. Teneinde het bereikte effect te kunnen meten, beschrijft Ing. W. Waterfall in „Eng. News Rec.", 10 Jan. '29, een toestel, den zgn. „audiometer", hetwelk vervaardigd wordt door de Western Electric Co. Het instrument bestaat uit een electrischen brommer, een regelbaren geluidweerstand en een ontvanger-telefoon. Men houdt deze laatste tegen het oor, en regelt dan den weerstand zoo lang tot het in de microfoon gehoorde geluid even sterk klinkt als dat in het vertrek, hetgeen zeer scherp waarneembaar blijkt te zijn. Men drukt nu volgens een bepaalde schaal elk waargenomen geluid in cijfers uit; zoo is het ritselen van blaadjes = 10, fluisteren op 1,25 m afstand = 20, een gewoon gesprek = 35—65, nabmaal straatgedruisch = 60, het lawaai in een vliegmachine = 95. Wanneer een cijfer het dubbele is van een ander beteekent dit, dat het menschelijk oor het eerste geluid twee keer zoo hard waarneemt als het tweede. Uitgegaan werd van het zachtst hoorbare geluid op een zeer stille plaats, en dit = 1 genoemd.

Men moet onderscheid maken tusschen de intensiteit I (d.w.z. het mechanische arbeidsvermogen) en de hardheid i (indruk op het menschelijk gehoororgaan) van het geluid, tusschen welke beide grootheden een logarithmisch verband bestaat. Daarom is de isolatie, d.w.z. de procentische afname, gelijk aan het verschil der audiometercijfers, aan beide zijden van den isoleerenden wand opgenomen. Moet nu bijv. een normaal gesprek (55) worden afgedempt (tot 10), dan zal de afscheidende wand 45 eenheden moeten absorbeeren, hetgeen voor tusschenmuren een goed criterium is gebleken te zijn.

Pol. Weekbl.

KLEINE KOELINSTALLATIES. Een aantal koelinstallaties met kleine capaciteit werden op een tentoonstelling, gehouden te München 1928, gedemonstreerd. C. Guillery beschrijft de machines en wel compressiekoelmachines en absorptiekoelmachines aan de hand van talrijke foto's en teekeningen. Met de compressiekoelmachines beginnend, geeft hij in het kort hare werking weer en telt de koudmakende middelen op, die voornamelijk toepassing vinden. Hij noemt ammoniak, methylchloride en zwavelig zuur. De „Gesellschaft für Lindes Eismaschinen" A.G. te Wiesbaden bouwt compressiekoelmachines, bekend onder den naam „Autopolar" met een capaciteit van 200—500 cal. per uur. De compressor wentelt om een verticale as en wordt door een onder den compressor aangebrachten electromotor aangedreven. Als koudmakend middel vindt methylchloride toepassing. De gemiddelde verdampertemperatuur is -7° C. Bij de op de bovengenoemde machine vrijwel gelijkende compressiekoelmachine (Autofrigor) van Escher Wyss te Lindau ligt de motor boven den compressor. Het roteerende anker ligt geheel in de compressieruimte en is door een dicht sluitende bus van de magneten gescheiden. De verdamper is onder den compressor en den motor aangebracht. De door Siemens-Schuckert gebouwde Protos-koelkast is van een roteerenden compressor voorzien, die door een electromotor van ¼ pk. wordt aangedreven. Het aggregaat is in het benedenste gedeelte van de koelkast ingebouwd. Tot dezelfde groep behoort voorts de „Frigidaire" van de General Motors Co., die met zwavelig zuur werkt. De machine kan òf met water- òf met luchtkoeling werken. De „Maschinen- und Armaturenfabrik A. Tewes" te Frankfurt heeft in de koelkast een één-cylinder luchtgekoelden compressor, die door een motor van ¼ pk wordt aangedreven. Als koudmakend middel wordt methylchloride toegepast. De door Brown, Boveri & Co. nebouwde koelmachines zijn volgens het bekende systeem Audriffren-Singrün geconstrueerd. Als koudmakend middel wordt zwavelig zuur toegepast. De compressor en de condeneor zijn binnen in een bol gebouwd, die door koelwater gedeeltelijk omgeven is en die met den verdamper door een holle as verbonden is. De compressor heeft twee cylinders. Van de absorptiekoelmachines worden de door Electrolux gebouwde koelmachines, systeem von Platen en Munters beschreven. Deze absorptiekoelmachine die continu werkt, gebruikt ammoniak als koudmakend middel, dat in een gesloten buizenstel circuleert. Als absorptievloeistof dient water. De machine werkt zonder bewegende deelen. Het transporteeren van de ammoniakdampen wordt verkregen door een kleine hoeveelheid waterstof, die tusschen verdamper en absorber circuleert. Het effect van de koelmachine is 80—100 cal. per uur. Met behulp van een schakelaar kan het stroomverbruik ingesteld worden op 180, 280 of 360 Watt per uur. Ook verwarming met gas kan toegepast worden. De koelinrichting „Polaris", systeem Gebr. Bayer te Augsburg werkt intermitteerend en het omschakelen geschiedt automatisch. De kookperiode duurt 1½ uur. De daarop volgende koelperiode duurt ca. 22½ uur. Tenslotte is beschreven de intermitteerend werkende absorptiekoelmachine van C. Senssenbrenner te Düsseldorf. De omschakeling geschiedt met de hand. Deze koelmachine is uiterst eenvoudig en stelt geen hooge eischen aan de bediening. „Glasers Annalen", no. 1236.

Pol. Weekbl.

aan het Congres te verbinden tentoonstelling naar Hongarije zenden. Want dat in verband met het Internationale Congres alleen van een internationale tentoonstelling sprake kan zijn is duidelijk. Met vreugde zullen we ook van hen leeren, wij volwassenen, de gestudeerden en toch niet-afgestudeerden, want de ware kunstenaar ontwikkelt zich tot zijn laatsten ademtocht. Leeren zullen van hen de vele honderden studenten in de architectuur, die wellicht geen tweeden keer in de gelegenheid gesteld kunnen worden, de over de geheele wereld verspreide werken der groote meesters in een enkel gebouw tezamen te vinden en ook de gemeenschap, de ambtenaren, ondernemingen, de beheerders der groote en kleine banken, dus de bouwheeren, kunnen zich door de ontwerpen en schetsen der groote buitenlandsche kunstenaars laten inspireeren.

In het jaar 1930 zullen de Bouwkunstenaars der wereld zich in Budapest bevinden. Hier zullen zij zich verzamelen de kunstenaars voor wier geest ontwerpen van kerken, pakhuizen, particuliere heerenhuizen, openbare gebouwen als platonische ideeën worden opgeroepen. En zij brengen hun uitgewerkte ontwerpen en hun vluchtige schetsen mee, hun flink opgezette gevelteekeningen en hun knap bedachts plattegronden. Een les voor 't leven zal het zijn en overvloed van geestelijk voedsel voor jong en oud. Is dit geen lokkende perspectief, moeten wij dit vooruitzicht niet blij geestdriftig begroeten?

Toch zou hier een motief tot uitstel van de tentoonstelling kunnen gelden. Dreigt ons niet het gevaar vernietigd te worden op het slagveld eener internationale tentoonstelling waarop de grootste matadoren uit het buitenland in hun zwaarste wapenrusting zullen verschijnen? Of loopen wij minstens geen gevaar in den grooten wedloop der naties op beschamende wijze achter te blijven? Welnu, ik ben er vast van overtuigd dat deze angst of niet oprecht is of niet gegrond. Als wij tot 1914 kunstenaars bezaten die in het buitenland gouden medailles, onderscheidingen, diploma's, eervolle vermeldingen oogstten, dan zal het ons ook nu niet aan begaafdheden, aan meesters ontbreken wier kunnen niet vastgeroest is in deze stormachtige en treurige jaren. Laten we hen dus in het strijdperk te voorschijn laten komen! Laten we ze blootstellen aan de scherpe lucht en het nog scherpere licht van den internationalen wedloop.

Wij zijn niet bang voor dit land dat zoo over-rijk is aan groote gaven.

Laten wij dit sterke enthousiasme, deze aansporing, deze studie, maar ook deze bewuste demonstratie benutten. Wij moeten toonen dat we leven en wat presteeren kunnen, zooals we het getoond hebben in Milaan, Turijn, Rome, Stuttgart, Genève, Brussel, Parijs en elders. De tentoonstelling kan ons alleen voordeel geven en daarom kunnen we haar niet missen.

We hebben het gevoel dat deze tentoonstelling bestemd zal zijn om aan onze verdeeldheid, onze neiging naar tweespalt, het niet-kunstvolle misbruiken der kunst, de onbezonnenheid en het gebrek aan organisatie in alle vragen, kunst betreffende en met name de Bouwkunst, een einde te maken. Het gaat hier niet alleen om de belangstelling der Hongaarsche architecten maar om die van het geheele land. We moeten ons te weer stellen en moeten ook die factoren laten meewerken die ons tot besturen, in de eerste plaats den Minister van onderwijs, wien de Hongaarsche bouwkunstenaars en eigenlijk alle Hongaarsche kunstenaars dankbaar moeten zijn voor zijn in het Vaderland en in het buitenland gevoerde grooten strijd in het belang van onze Kultuur, en wien noch den goeden wil, noch de taaie volharding, noch de stuwende kracht ontzegd kan worden.

Maar ook hij moet weten welke groote schat hier in gevaar is wanneer er niet spoedig hulp komt. En ook zijn hechtste steun is de openbare meening die onze behoeften kent en over de zaak van onze kunst behoorlijk is voorgelicht.

1930; in gouden schriftteekens flitst dit jaartal aan onze droeve horizon. Ik verwacht van U de verlossing. Wee ons wanneer wij het verzuimen of slechts als zinlooze formaliteiten en als gelegenheid voor overvloedige maaltijden benutten, want wie weet wanneer weer eens de beurt aan Budapest komt.

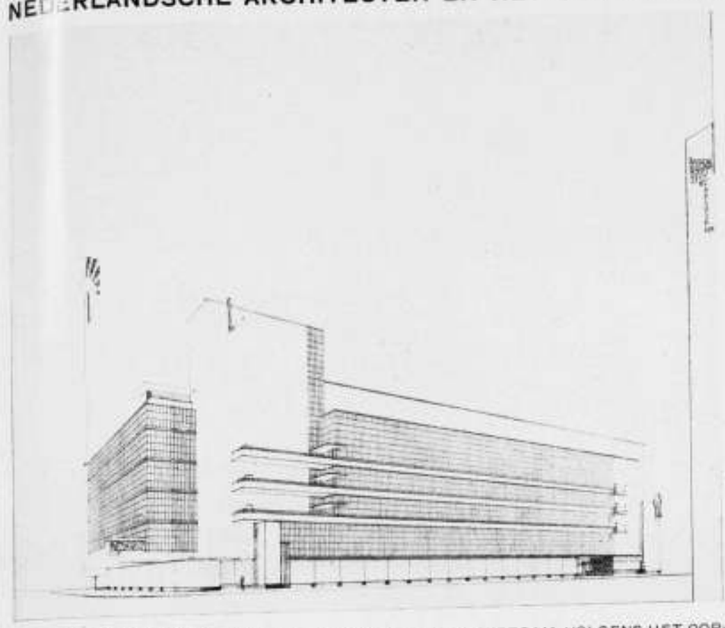
Daarentegen kunnen we een nieuwen opbloei verwachten wanneer we een verstandig gebruik ervan maken, wanneer we den grooten bouwmeesters der groote naties het bewijs brengen dat dit verstikte, uit duizend wonden bloedende volk in het verleden heeft gebouwd en in de toekomst bouwen zal aan het monumentale kultuurpaleis van de gansche menschheid wanneer zij maar tot het bewustzijn van haar kracht ontwaakt en wanneer de machten die zij op zoo onrechtmatige wijze geknot hebben, haar een leven mogelijk maken, een kultuurvolk waardig.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS
102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 20 APRIL Nº 16

PERSPECTIEFTEEKENING VAN „DE BIJENKORF" TE ROTTERDAM VOLGENS HET OORSPRONKELIJK ONTWERP. ARCHITECT W. M. DUDOK B.N.A.

DE ROTTERDAMSCHE BIJENKORF, DOOR IR. A. J. VAN DER STEUR.

De Directie van de N.V. „de Bijenkorf" heeft ons met groote bereidwilligheid in het bezit gesteld van alle door ons gewenschte gegevens betreffende de in 1928 gegeven meervoudige opdracht voor het „Bijenkorf"gebouw te Rotterdam, waarin, naar men weet, Dudok bekroond werd. Wij brengen deze publicatie eerst nu op uitdrukkelijk verzoek van de Directie van „de Bijenkorf", omdat deze geen publicatie wenschte voor de nu dezen Zaterdag te Rotterdam geopende tentoonstelling der ontwerpen. Wij meenden aan de inwilliging van deze voorwaarde des te gereeder te kunnen gevolg geven, omdat wij hier te doen hebben met een van de (gelukkig den laatsten tijd niet meer zoo zeldzame) gevallen, dat een groote particuliere instelling voor de verwezenlijking van haar bouwplannen zich ernstig beijvert om te geraken tot een bouwwerk van groote architectonische beteekenis, en daarvoor niet alleen contact zoekt met eenige van onze meest vooraanstaande architecten, maar ook de financieele offers niet schuwt, welke aan een op behoorlijke wijze geregelde meervoudige opdracht noodzakelijkerwijze verbonden zijn. Men heeft begrepen, dat deze offers tenslotte in vergelijking met het totale voor den bouw benoodigde bedrag betrekkelijk onbeteekenend bleven, en dat zij noodzakelijk waren om van elk der mededingers de volle maat van zijn kunnen te mogen verwachten. Er is in dit opzicht sinds het bestaan van den B.N.A. in ons land in de mentaliteit van onze opdrachtgevers wel iets veranderd. Een gelukkig resultaat als dat van deze meervoudige opdracht is een symptoom, dat wij dankbaar constateeren.

Dudok's plan is een gelukkige greep. Hij is feitelijk van het programma afgeweken, doordat hij den langen gevel van het gebouw tot volle hoogte optrok, maar deze afwijking bleek een zoo overtuigende verbetering van de massa-verhoudingen van het gebouw dat ook naar onze meening de bekroning ten volle gerechtvaardigd is. Dudok toont in dit groote stuk glasarchitectuur weer, met welke verbluffende zekerheid hij zijn massa's hanteert en met welk een subtiliteit hij de verhoudingen daarvan weet te bepalen.

Dit werk is weer „uit de verf". Het is in zijn schijnbare gemakkelijkheid van doen zelfs gevaarlijk voor wie, met minder zuiver inzicht en mindere zekerheid, uit de

„DE BIJENKORF" TE ROTTERDAM. UITTREKSEL UIT HET PROGRAMMA VAN EISCHEN, BEHOORENDE TOT DE MEERVOUDIGE OPDRACHT. Het bouwterrein is gelegen op den hoek gevormd door den Schiedamschen Singel en het van Hogendorpsplein. De ontwerpers hebben bevoegdheid in den gevel aan het van Hogendorpsplein voor- en terugsprongen te projecteeren, mits deze niet meer dan ± 1 Meter door de rooilijn gaan.

Het te bebouwen terrein voor het eigenlijke winkelgebouw is ± 3000 M², gerekend vanaf de rooilijn van het v. Hogendorpsplein. Hieraansluitend op een gedeelte van het terrein een weidsch opgevatte door geen galerijen of verdiepingen gehinderde verkooprulmte met bovenlicht te projecteeren, welke ± 500 M², groot moet zijn. Het overblijvende gedeelte zal voor expeditiebedrijf werden gebruikt.

Het gebouw zal een kelderverdieping en zes étages bevatten. De verdiepingshoogte van den kelder is 3.15 M., van de parterre 5.10 M., van de overige verdiepingen 4.05 M.

Aan den Schiedamschen Singel, het van Hogendorpsplein en aan de Gedempte Vest tot eene diepte vanaf het van Hogendorpsplein van 26 Meter mogen de gevels tot hunne volle hoogte worden opgetrokken.

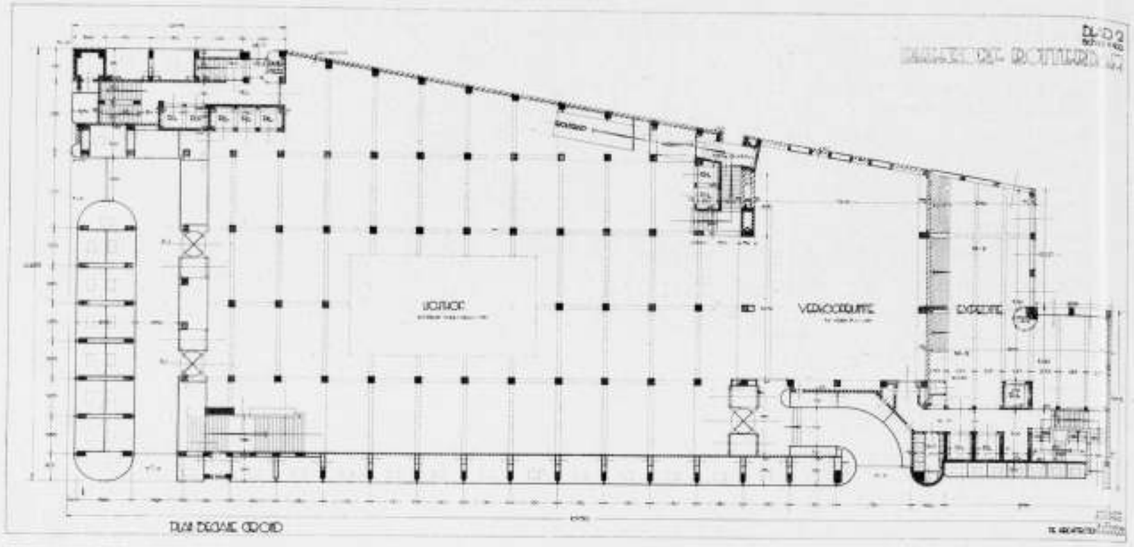
Op de Gedempte Vest vanaf deze 26 Meter tot het punt, dat gesneden wordt door de lijn, die loodrecht getrokken wordt op de tegenovergestelde rooilijn op een afstand van 72 Meter vanaf de Karresteeg, mag de gevel een hoogte van 24 Mtr. niet overschrijden om van hier onder een lijn van 45° terug te vallen. De overblijvende ruimte, voor zooverre hiervan gebruik gemaakt wordt, vanaf deze 72 M. niet hooger dan 18 Meter.

De afstanden van de kolommen, evenwijdig met den gevel aan het van Hogendorpsplein zullen hart op hart ± 7.60 Mtr. bedragen. Deze maat staat in verband met de noodige circulatieruimte en plaatsing der toonbanken.

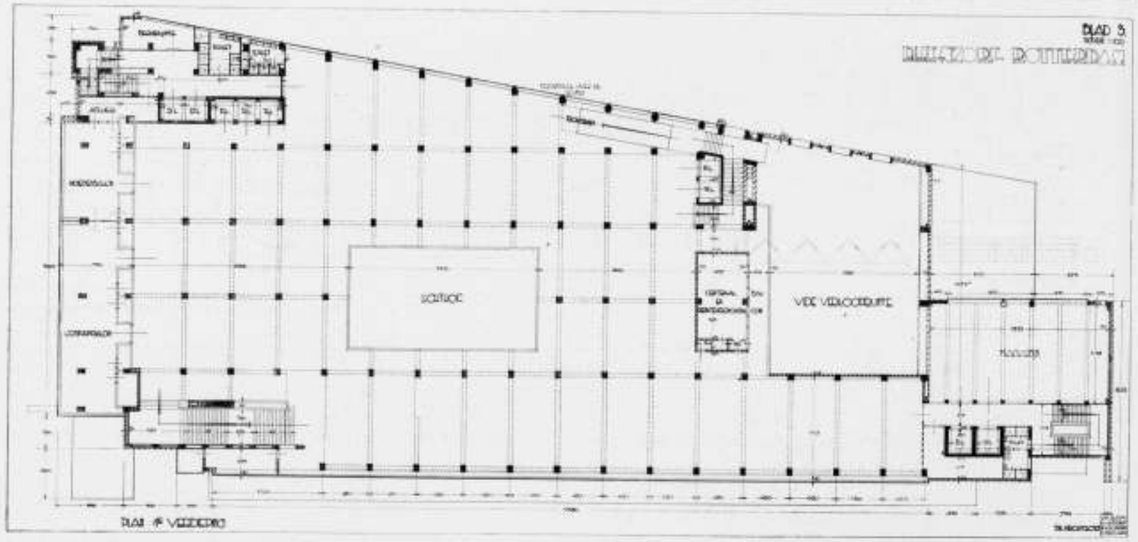
Voor de kolommen in de richting loodrecht daarop is de architect vrij, doch hij wordt gewezen op de breedte der etalages, die bij parterre omschreven zijn.

Het parterre zal bevatten een roltrap voor het publiek ter breedte van ± 1 Mtr. buitenwerks, gaande tot aan de 5de verdieping. Deze roltrap kan hetzij in één richting hetzij zigzagsgewijze worden aangelegd onder een helling van 30°. Hierbij rekening te houden met de noodige bordesruimte. Voor het publiek zijn 4 dames-WC's met voorportaal noodig.

De 4 personenliften, voor het publiek bestemd,

PLAN DERDE VERDIEPING

PLATTEGRONDEN BEGANE GROND EN 1e VERDIEPING. DEFINITIEF PROJECT VOOR „DE BIJENKORF" TE R'DAM. ONTW. W. M. DUDOK B.N.A.

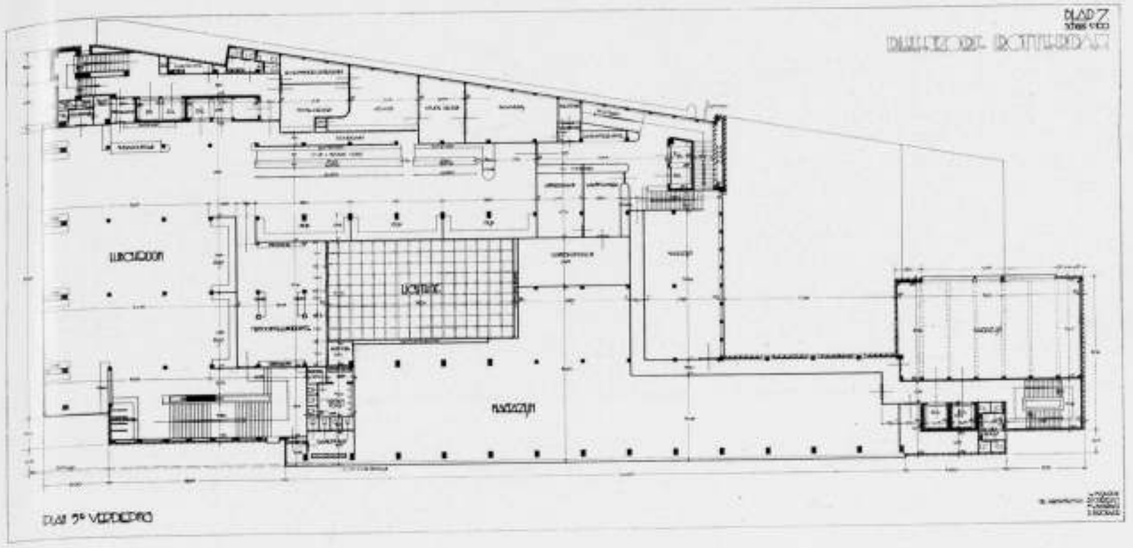
zijn elk 1,80 × 1,80 Mtr. groot en mogen 2 aan 2 op verschillende plaatsen worden aangebracht.
De goederenliften moeten uitkomen op de portalen der diensttrappen, welke van de verkoopruimte afgesloten zijn.

Langs den gevel aan het v. Hogendorpsplein en de Schiedamsche Vest etalagekasten te maken van 2,80 M. diepte bij ± 3,80 M. breedte,

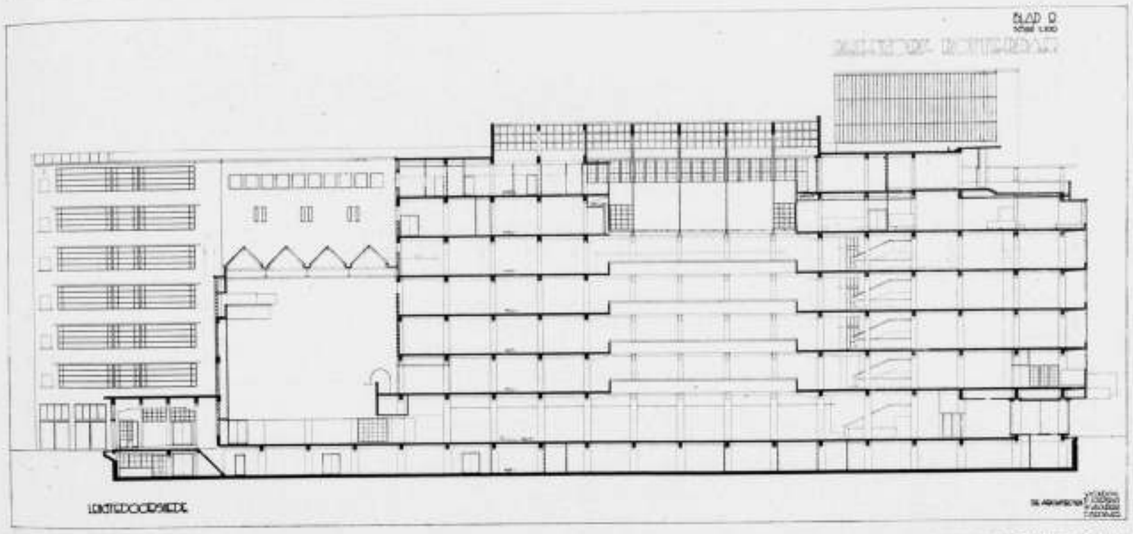
Gedeeltelijk aan de Gedempte Vest eveneens etalagekasten te maken. 4 à 5 dezer kasten zullen 3,20 M. diep moeten zijn. Het etalagefront aan de Schiedamsche Vest zal zich uitstrekken over de geheele lengte van het terrein, zoodat het gedeelte, dat onbebouwd is, aan de Schiedamsche Vest begrensd zal worden door etalagekasten, eventueel alleen onderbroken door diensttoegangen. Bij de 2 hoofd-entrées, die geprojecteerd moeten worden resp. aan het v. Hogendorpsplein en de

gaafheid van zulk een driedimensionaal spel-van-massa's mocht afleiden, dat navolging hiervan even gemakkelijk is en die navolging beproeft. Want, aan wien van ons is het gegeven, dit zoo spelend, zoo licht, zoo elegant en tevens zoo vast te doen, dat al het rationeele, al het organische, al het cerebrale en het theoretische dat ons architectonisch denken in deze dagen belast, als glimlachend worden opgeheven in een fijnere, lichtere sfeer, waarin de worsteling, die in wezen toch elke waarachtige kunstdaad is, een spel schijnt?
In dit werk is de levende, trillende gespannenheid van onzen nerveuzen tijd gestold tot een broos-fijn, maar glashelder evenwicht, dat tegenover het brute geweld van het havenstadgewoel zich handhaaft met de fijne, maar onwrikbare stelligheid van zijn geestelijke superioriteit.

Noot v. d. Red. In plaats van de bij de meervoudige opdracht door den heer Dudok onder het motto: „Vele facetten" ingezonden teekeningen, die wellicht in reproductie aan duidelijkheid zouden hebben verloren, plaatsen wij enkele van de thans reeds gereed zijnde definitieve teekeningen, welke mede onderteekend zijn door de uitvoerende architecten B. J. Ouëndag, Ir. W. B. Ouëndag en D. Brouwer.

PLAN 7e VERDIEPING

PLATTEGR. 5e VERDIEPING EN LENGTE-DOORSN. DEFINITIEF PROJECT VOOR „DE BIJENKORF" TE R'DAM. ONTW. W. M. DUDOK B.N.A.

RAPPORT VAN DE COMMISSIE VAN ADVIES OVER DE 4 INGEKOMEN PROJECTEN VAN EEN GEBOUW VOOR „DE BIJENKORF" TE ROTTERDAM.

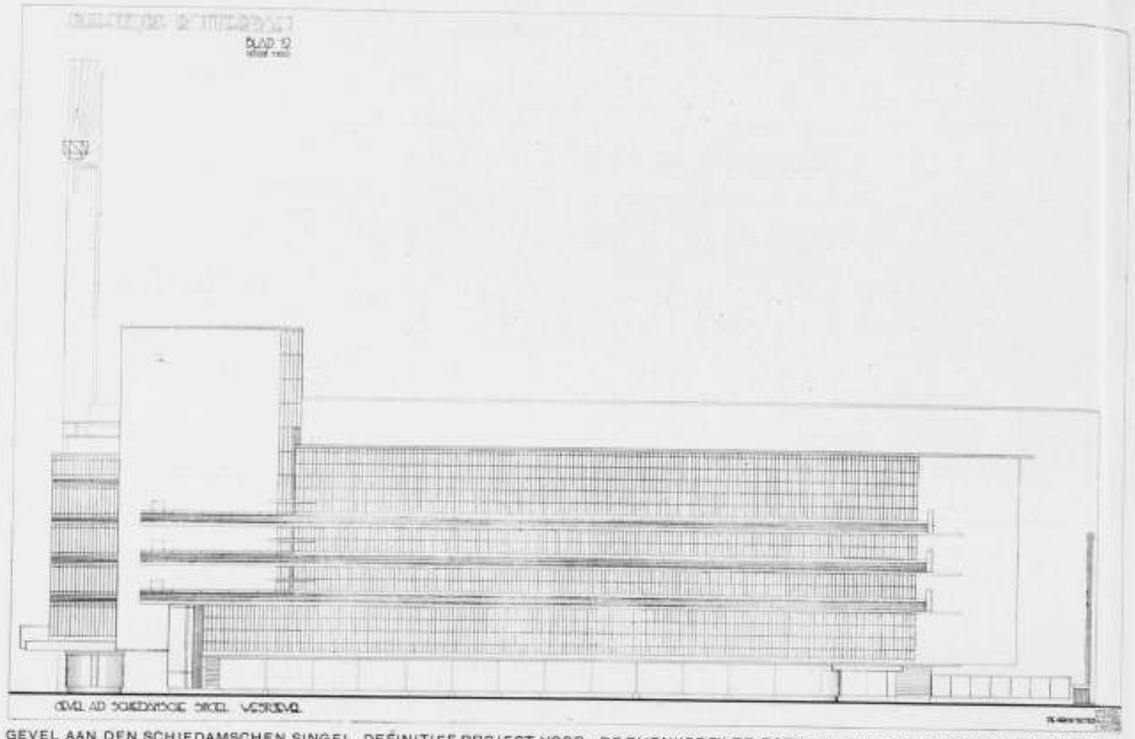
Aan de Directie van de N.V. Magazijn „de Bijenkorf" te A'dam.
Mijne heeren,
Ondergeteekenden hebben de ingekomen schetsontwerpen voor een Warenhuis te Rotterdam in hun bijeenkomsten op 23 en 24 November bestudeerd en bieden U hierbij het verslag hunner bevinding aan.
De Motto's der ontwerpen zijn: 1. Melitta, 2. Rotterodamum, 3. Vele facetten, 4. Tertium.
Alle inzendingen bleken aan de gestelde voorwaarden te voldoen.
Geen der plannen kan onze Commissie zonder voorbehoud ter uitvoering aanbevelen.
De groote, soms willekeurig verdeelde glasvlakken, die alle ontwerpen meer of minder vertoonen, acht zij niet gelukkig, en in verband met de specifieke eischen van den bouw, zoowel als om de voorname ligging in het stads-plan, niet verantwoord.

Schiedamsche Vest zullen zooveel mogelijk etalagekasten gemaakt moeten worden, eventueel eiland-etalages.

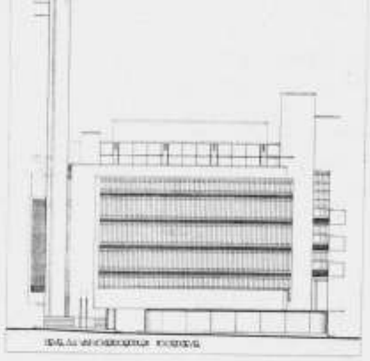
Verder zal gelegenheid gemaakt moeten worden voor stalling van 40 rijwielen voor het bezoekend publiek. De toegang hiertoe kan desverlangd door een helling geschieden.

De binnenplaats, die gevormd wordt door het resteerende terrein, zal overdekt moeten zijn, eventueel hieronder een kelder te projecteeren, die in verbinding gebracht moet worden met den kelder onder het gebouw.

Bij de entrée der aankomende-goederen, waaraan grenzend één der 4 genoemde dienstliften moet worden ontworpen, een kantoor van ± 3½ × 4 M. en een ruimte voor het plaatsen der goederen-weegschaal.

GEVEL AAN DEN SCHIEDAMSCHEN SINGEL. DEFINITIEF PROJECT VOOR „DE BIJENKORF" TE ROTTERDAM. ONTWERP W. M. DUDOK B.N.A.

GEVEL AAN HET v. HOGENDORPPLEIN. DEFINITIEF PROJECT VOOR „DE BIJENKORF" TE ROTTERDAM.

Artikel 3. De bouwsom van het warenhuis, dat partij A, zich voorstelt te stichten, mag een bedrag van totaal ƒ 1.800.000.— niet overschrijden. In dit bedrag zijn echter niet begrepen de kosten van: de geheele meubileering en stoffeering en inrichting van verkoopruimten, kantoren, kapsalon en lunchroom, aanitaire artikelen, centrale verwarming, electrische verlichting, telefoon-installatie, ventilatie-inrichting, koelinrichtingen, liften-

Omtrent de afzonderlijke ontwerpen merkt de Commissie het volgende op:

1. Melitta. De plattegrond heeft voortreffelijke eigenschappen, in het bijzonder door de duidelijke aswerking en den groot opgevatten lichthof; ook de aanleg der trappen is goed gevonden. Als een groot bezwaar wordt evenwel gevoeld dat door de ligging van lichthof en hoofdtrap de circulatie van het publiek wordt onderbroken. De gevels zijn eenigszins zwak; de eentonige opstapeling der verdiepingen zonder duidelijke bekroning is daaraan vooral schuld.

2. Rotterodamum. De plattegronden zijn zonder opvallende hoedanigheden of gebreken. De vormgeving der gevels heeft iets eigens; zij zijn voor een warenhuis te zwaarmoedig; de plastiek is krachtig, maar niet natuurlijk uit de gegevens afgeleid, waardoor men niet onmiddellijk de bestemming uit het uiterlijk afleest.
De kubische hoofdvorm doet minder prettig aan; bij een ev. doortrekking aan de zijde van den Schiedamschen Singel zou de architectuur aanmerkelijk winnen.

3. Vele facetten. De boeiende vorm der hoofdtoegangen en hun goede samenhang met trappen en liften trekt de aandacht.
De tapijtzaal heeft met zijn balcon in de verkoopruimte een dankbare ligging. Daartegenover is de gerekte dienstvleugel aan de Z.W.zijde te wijdloopig.
De buitenarchitectuur heeft fijne hoedanigheden, maar er is een opvallende overmaat aan doellooze glasvlakte; de vormen hebben een zekere gemanierdheid en maken zich te speelsch uit den organischen opbouw los.
Eigenlijk doen de beide torens aan den smallen gevel elkander afbreuk, en de Commissie vraagt zich af, of de architectuur door weglating van de minaret niet winnen zou.

4. Tertium. De indeeling is zeer bruikbaar; de ligging en groepeering van de toegangen en verschillende ruimten zijn verdienstelijk.
De bijeenvoeging der opgangen maakt het plan overzichtelijk, maar een mooie ontwikkeling van het trap-motief is daaraan opgeofferd. De gevel-ontwerpen verraden vluchtigheid in de bestudeering der onderdeelen; er zijn storende oplossingen en in den vorm van ramen en luifels is met de grillige effecten genoegen genomen. Daarnaast bieden de gevels veel aantrekkelijks, vooral door den logischen opbouw van den gevel aan den Schiedamschen Singel en in een uitgesproken tegenstelling der verschillende fronten. De wijze waarop dit in den voorgevel door het machtige glasgordijn is verkregen, acht de Commissie evenwel niet geoorloofd.
Vergelijking der plannen heeft onze Commissie tot de overtuiging gebracht, dat de beide laatste de grootste beloften inhouden.
„Vele facetten" munt meer uit door de indeeling, „Tertium" meer door de gevels.
Beide ontwerpen zouden naar onze meening noodzakelijke veranderingen moeten ondergaan; aangezien wij van oordeel zijn, dat vooruit niet kan worden uitgemaakt, welk ontwerp bij omwerking het beste resultaat zou opleveren, kunnen wij alsnog geen voorkeur voor een der beide uitspreken.
Om deze reden stellen wij U voor, beiden inzenders gelegenheid te bieden, om, nadat zij mondeling nader van onze algemeene, benevens uwe bedrijfstechnische opmerkingen hebben kennis genomen, hun plannen te herzien, hetgeen door aanvullende schetsteekeningen zou kunnen geschieden.

De Commissie van Advies.
w.g. W. KROMHOUT.
A. R. HULSHOFF.
M. J. GRANPRE MOLIÈRE.

TOELICHTING ONTWERP BIJENKORF. MOTTO „VELE FACETTEN". ARCHITECT W. M. DUDOK. B.N.A.

Planindeeling. Voor een warenhuis zijn de afmetingen, speciaal de lengten langs de straat, van groote beteekenis: die afmetingen zijn op zich zelf reeds een imponeerende reclame. De distributie der diensttrappen c.a. is er dus op gericht het gebouw zoo groot mogelijk te doen schijnen. Tevens blijft de duidelijk uitgesproken verhouding tusschen de beide hoofdgevels bewaard. (Waar de diensttrappen tot de 6e verdieping moeten doorloopen kunnen zij trouwens slechts in dat gedeelte worden ontworpen dat tot volle hoogte mag worden opgetrokken.)
Ontwerper achtte het voor het publiek aantrekkelijk, en tot zoo hoog mogelijk opvoeren der uitstalruimte gewenscht, de eiland-etalage langs het Van Hogendorpsplein over een zoo groot mogelijke lengte door te zetten. Door ruimen overbouw wordt het publiek tegen regen beschermd; langs den Schiedamschen Singel en Gedempte Vest worden hiertoe luifels aangebracht, waardoor tevens zonneschermen overbodig zijn. Naast de normale uitstalkasten zijn op vele punten kleinere aangebracht, ook enkele zeer hooge (bij den doorgang aan den Schiedamschen Singel en aan den voet van den toren) tot het sierlijk uitstallen van stoffen in groote lengten. De stijgmiddelen (hoofdtrap, 2 stel personenliften, roltrap) werden om practische redenen over de belangrijke hoeken gedistribueerd. Aan een monumentale oplossing van de hoofdtrap werd voor dit gebouw geen waarde gehecht, omdat die door het gebruik als warenhuis nooit tot haar recht komt. Wèl gevoelt ontwerper voor een ordelijke oriënteering van lichthal en weidsche verkoopruimte ten opzichte van elkaar en van de ingangen, omdat dit een waarde is welke door het gebruik niet verloren gaat. De distributie van de hoofdtrap en twee der personenliften houdt voorts rekening met een goede bediening van lunchroom (5e verdieping) en daktuin (6e verdieping), waarvoor het zeer aantrekkelijk uitzicht op den Coolsingel de plaats bepaalde. De „weidsche verkoopruimte" is 3 verdiepingen hoog ontworpen, omdat daardoor met relatief zeer geringe kosten inderdaad een statige zaal te verkrijgen was, ten opzichte waarvan de Oostersche tapijtzaal (3e verdieping) decoratieve mogelijkheden opent. (Voor latere uitbreiding van het vloeroppervlak kan de constructie er aanstonds op worden berekend dat in deze ruimte t.z.t. verdiepingvloeren met steunpunten worden aangebracht.) Ter voorkoming van ruimteverlies achtte ontwerper het niet wenschelijk de expeditieruimte in den kelder langs meer dan één afrit met de straat te verbinden. Deze afrit kan eventueel vervallen en de ruimten voor het expeditiebedrijf kunnen door trappen onderling worden verbonden zooals dat b.v. in het Haagsche warenhuis is geschied.
Architectuur; toe te passen materialen, versiering. Licht en lichtend denkt ontwerper zich het warenhuis: licht van binnen, en, tegen den schemer, lichtend naar buiten. Dit is een even aantrekkelijk als karakteristiek effect van het groote warenhuis in het moderne stadsbeeld. De glasvlakken worden bezet met doorschijnend, niet doorzichtig glas. De gelaagdheid van het bouwwerk geeft logisch tot een horizontaal geaccentueerde architectuur aanleiding; ontwerper vermeed naar buiten den schijn van één groote ruimte te wekken. Bijzondere ontwikkeling van den ongetwijfeld belangrijksten hoek, in verband met de ligging van de hoofdtrap, achtte ontwerper stedebouwkundigen eisch der situatie.

installaties, reclame-verlichting, roltrap, signaalsysteem, brandleiding, enz. en verder honorarium van den architect, salarissen opzichters, kosten van voorbereiding en werkteekeningen.

MEMORIE VAN TOELICHTING. MOTTO: „MELITTA".

De situatie, aan het einde van den Coolsingel, aan den kop van het Van Hogendorpsplein, en aan den breeden Boulevard, die de Schiedamsche Vest zal worden, beschouwende, kwam de conclusie naar voren, dat het zwaartepunt van het Gebouw op den hoek van de Schiedamsche Vest en het van Hogendorpsplein moest liggen. Deze opvatting wordt versterkt door het feit, dat de rooilijn van het Raadhuis den hoofdverkeersweg van den Coolsingel dusdanig heeft geplaatst, dat dit hoekpunt in de as daarvan komt te liggen. Als aangewezen is dit punt voor den hoofdingang aan het plein. Aan den gevel Schiedamsche Vest is de ingang geprojecteerd in nauw verband met de speciale Verkoophal. Ten opzichte van de groote massa van het Gebouw, zijn deze ingangen asymmetrisch geplaatst, en liggen, bij wijze van spreken, in langen haakvorm ten opzichte van elkander. Op dit motief voortbouwende, is het geheele gebouw verder ontworpen, en is de asymmetrische oplossing opgebouwd in plan en in ruimtelijken vorm.

Ook daardoor is in het Gebouw een decentralisatie van de communicatiemiddelen der verdiepingen onderling doorgevoerd. De liften zijn zoodanig in de hoekpunten der bovenlichthal geplaatst, dat van daar uit de afstanden naar de verschillende verkoopafdeelingen tot een minimum zijn beperkt. Bij den hoofdingang van Hogendorpsplein is de roltrap gedacht, terwijl bij den tweeden ingang aan de Vest de doorgang naar de Verkoophal, in verbinding met opgangen naar boven, is ontworpen. In de Bovenlichthal is van de trap naar de eerste verdieping een monumentaal motief gemaakt, hetwelk zich voortzet in de, vanuit deze hal zichtbare, bordessen van de naar de verdere verdiepingen doorgaande trap.

Het geheele plan van het opgaande gedeelte is geprojecteerd om de drie zijden van de Bovenlichthal, terwijl de vierde zijde grenst aan de Gedempte Vest. De hierdoor ontstane Bovenlichthal geeft aanleiding tot een aangename afwisseling: immers de wand aan de Gedempte Vest geeft door de zeer hooge verticale ramen, in de eerste plaats een zeer goede verlichting daarvan, en in de tweede plaats een architectonisch sterk motief, dat, in tegenstelling werkende met de horizontale galerijen, een dankbare oplossing geeft.

De verticale lichtwand is in het horizontale vlak van het bovenlicht in haakvormige motieven opgelost tegen de galerij voor de lunchroom. De bezoeker van het gebouw zal telkens door de perspectieven op dit motief aangenaam worden verrast.

Wat de verdere onderverdeeling der verdiepingen betreft: deze is, zooals in het programma geëischt, voor enkele afdeelingen geteekend, maar moet als zeer schetsmatig worden beschouwd. Een samenwerking met de Directie is voor een dergelijke verdeeling een der hoofdzaken. Immers doet zich hierbij direct het vraagstuk voor, of men de circulatie van het publiek door het midden laat plaatsvinden, of langs de buitenwanden. De eerste

methode ware te verkiezen wat ruimte, de tweede wat licht betreft. Beide manieren kunnen hier worden toegepast.

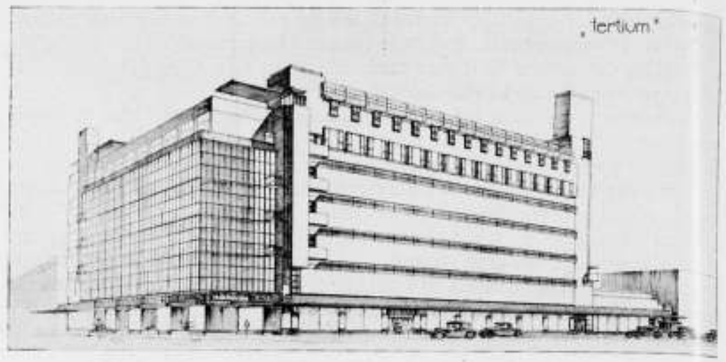
De groote Verkoophal is in hare lengterichting evenwijdig aan de Schiedamsche Vest geprojecteerd: hierdoor is de, daarachter gelegen, overdekte dienstcour direct aan den hoogbouw grenzend. De verbinding met de diverse magazijnruimten is daardoor directer, terwijl circulatie door de bocht in de Gedempte Vest goed kan plaats vinden.

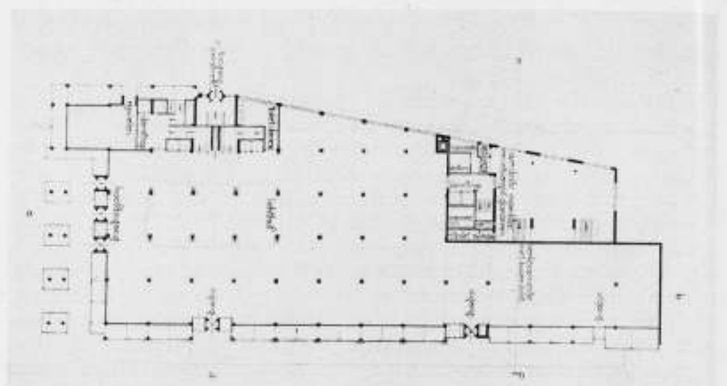
Een der dienstliften is meer direct voor het personeel bestemd; de andere resp. voor vervoer der aangekomen goederen, voor distributie van de magazijnen naar de diverse verkoopruimten, en voor vervoer van de verkoopruimten naar de expeditie. Doorvoering van de roltrap naar den daktuin leek de meest gewenschte directe verbinding daarvoor.

De onderverdieping heeft een indeeling, waarbij technische dienst, etalagedienst en ruimte voor personeel uit elkander zijn gehouden. Voor in- en uitgaan van personeel is een tweede trap ontworpen, zoodat circulatie kan plaats hebben.

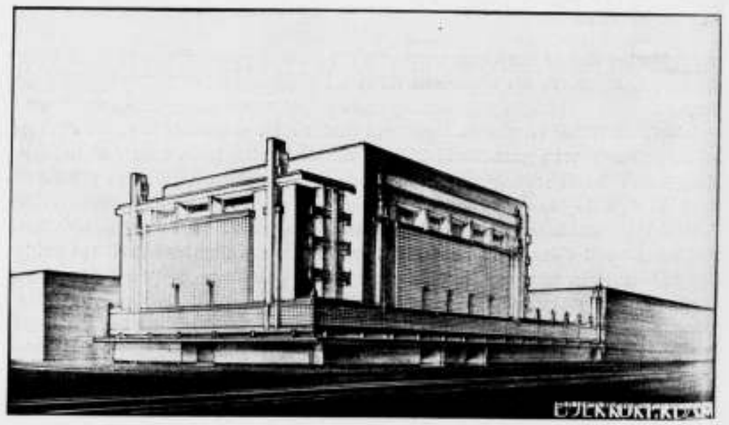
Een afzonderlijke trap naar de transformatorenruimte maakt deze van buitenaf makkelijk bereikbaar.

Voor de constructie van het gebouw is een overkragende paddestoel-constructie van gewapend beton gekozen; daardoor is het mogelijk, de buitenwanden van elke verdieping geheel van glas te construeeren. Deze doorgaande horizontale glaswanden bepalen de buitenarchitectuur, zoodat etalage zoowel als verdiepingen zich naar buiten uitspreken. Van de roltrap en de verlichting daarvan is het verticale motief gevormd. De vaste massa's die daar in het terugliggende vlak van de steunpunten zijn opgebouwd, vangen de horizontale glasfronten op; aan de andere hoeken gaan de horizontale verdeelingen om. Tegen de vlakke paddestoelplafonds zijn de horizontale luchtkanalen verdeeld, welke door de luchtschachten langs de lichthal, en de holle borstweringen worden gevoed, en van waar uit inblazen van ventilatielucht moet plaats hebben. Een gedeelte dezer kanalen moet dienen voor het afvoeren van lucht. Het ligt in de bedoeling, de beide verticale momenten aan den hoek, hetzij van baksteen, hetzij van natuursteen, massaal op te bouwen, terwijl de borstweringen tusschen de vensters van een bekleeding moeten worden voorzien: dit kan met baksteen, terracottaplaten of natuursteenplaten gebeuren. De uitgebouwde raamgroepen in de etalages, worden, door deze van metaal (brons en ijzer), te construeeren, uitgedrukt in hare zelfstandige functie. Door in de glasvlakken een variatie te brengen, door ornamentieke teekening der verdeeling, en door kleur, kan dit oppervlak ook den noodigen rijkdom van materiaal-uitdrukking verkrijgen. Op de perspectief is dit schetsmatig aangegeven. Als eindoplossing van de etalage, langs de Schiedamsche Vest, is op de ronde oplossing een Bijenkorf geplaatst. Deze kan, van glaskristallen geconstrueerd, en van mechanieken voorzien, waaraan in- en uitvliegende bijen, 's avonds, verlicht, dezelfde verrassende uitwerking hebben, als de figuren in oude klokkespelen, die op heele en halve uren verschillende handelingen verrichten. Op het hoogste punt van de hoekoplossingen is een verguld bronzen Mercuriusfiguur, als bekroning van 3 Bijenkorven, geteekend; een detail, dat nadere uitwerking behoeft, maar waarvan het gronddenkbeeld is een rank, verguld beeld, dat zich tegen blauw, zoowel als grijs, mooi zal afteekenen. Voor verdere decoratieve oplossingen leenen zich beide ingangen, en de trapopgang in het interieur van den lichthof. Voor aanbrengen van lichtreclames leenen zich de uitgebouwde horizontale glaswanden.

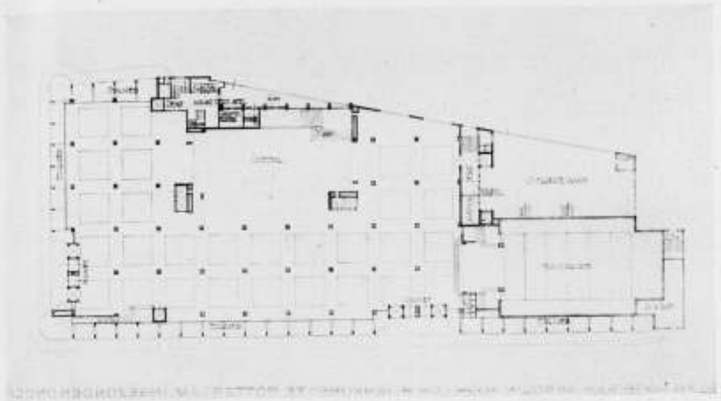
PLAN VOOR EEN GEBOUW VOOR „DE BIJENKORF" TE ROTTERDAM. INGEZONDEN ONDER HET MOTTO „TERTIUM". ARCHITECT J. F. STAAL B.N.A.

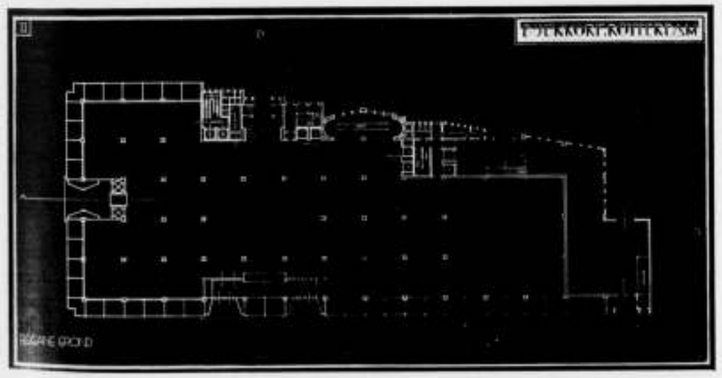
PLAN VOOR EEN GEBOUW VOOR „DE BIJENKORF" TE ROTTERDAM. INGEZONDEN ONDER HET MOTTO „ROTTERODAMUM". ARCHITECTEN DE ROOS EN OVEREIJNDER B.N.A.

De gewapend-beton constructie is bekleed gedacht met de lichtst denkbare gele verblendsteen, de raamgroepen worden gescheiden door betegelde strooken (zwart, wit, goud); langs den Schiedamschen Singel schieten deze voor de hoofdtrappenruimte door, balcons vormende, die aan vele bezoekers 's zomers een zeer welkome verfrissching kunnen bieden, en den belangrijksten hoek van het gebouw practisch en architectonisch verlevendigen. De tegelbekleedingen hebben naast haar decoratieve waarde het practische voordeel dat zij bij het schoonspuiten der ramen niet vuil worden. Een slanke torenzuil met dof-zwarte en -witte tegels bekleed, draagt

PLAN VOOR EEN GEBOUW VOOR „DE BIJENKORF" TE ROTTERDAM INGEZONDEN ONDER HET MOTTO „MELITTA". ARCHITECT IR. D. ROOSENBURG B.N.A.

PLAN VOOR EEN GEBOUW VOOR „DE BIJENKORF" TE ROTTERDAM. INGEZONDEN ONDER HET MOTTO „ROTTERODAMUM". ARCHITECTEN DE ROOS EN OVEREIJNDER B.N.A.

een sierend glaslichaam als een kristal met vele facetten, de veelzijdigheid van het warenhuis in den vorm eener steeds lichtende reclame symboliseerend, welke door haar voortreffelijke ligging ten opzichte van den Coolsingel van groote waarde is. Hierdoor is het silhouet met redelijke en bescheiden middelen verrijkt.

Ook inwendig denkt ontwerper het warenhuis met eenvoudige materialen te bewerken; zoo ergens dan heeft de architectuur hier een dienend karakter; de aandacht dient niet in de eerste plaats gevestigd op het huis, maar op de waren. De borstweringen langs de lichthal worden bekleed gedacht met wit marmer, overigens

De inhoud van het bouwwerk berekend volgens de in het programma bepaalde methode, bedraagt: 108.500 M³.

In het plan is gestreefd naar eene eenvoudige, zakelijke oplossing van het gestelde probleem.
De verkoopruimten zijn groot en overzichtelijk gehouden, zonder doode hoeken. Alle verkeer van verdieping naar verdieping is aan eene zijde van het gebouw geconcentreerd. De trappen zijn ruim verlicht door daglicht; evenzoo de roltrap met de, daarbij behoorende, verkeersportalen.

Door het terugstellen van de kolommen (op ± 2.80 Meter uit de gevels) is het mogelijk de gevelwanden ZONDER kolommen uit te voeren en daardoor de etalages zonder onderbreking van beteekenis over de geheele gevellengte te doen doorloopen. De hoofdconstructie van het gebouw is geteekend als gewapend beton; echter ware te overwegen deze als ijzerconstructie uit te voeren, waardoor — waarschijnlijk — een veel snellere bouw mogelijk zou blijken. De steunpunten zouden dan ook van zeer aanzienlijke kleinere afmeting kunnen zijn; hetgeen — vooral op den beganegrond — een zeer belangrijke vergrooting van de vloeroppervlakte zou geven.

Bij eventueele verbouwing of vergrooting geeft ijzerconstructie ook meer mogelijkheden terwijl, ten slotte, de meerdere soepelheid van ijzerconstructie bij altijd mogelijke kleine zettingen voordeelen boven gewapend beton heeft.

De gevels zijn bedoeld als baksteenbouw met etalagewanden van spiegelglas in metaal gevat; de luifel van glas in gewapend beton met metalen rand; de groote glaswanden van glazen bouwsteen in vakken, gevat in metaal; het geheel met accenten van bouwbeeldhouwwerk. Voor sprekende reclame bij avondverlichting dienen de vertikaal oprijzende glasbanden op de gemetselde pilasters. Ter verduidelijking zijn lichtdrukken van de geveltekeningen bijgevoegd waarop de materialen zijn ingeschreven.

Motto: ROTTERODAMUM. SCHETSPLAN WARENHUIS „DE BIJENKORF" ROTTERDAM. INHOUDSOPGAAF EN KORTE TOELICHTING.

De verkoopruimten op de verdiepingen zijn gemakkelijk uit te breiden; daartoe zou de open ruimte en de verkoopruimte van 500 M², aan de zijde van den Schiedamschen Singel tot de volle hoogte kunnen worden opgetrokken. In den gevel aan den Schiedamschen Singel zou dan het motief van den grooten glaswand te herhalen zijn met een afsluitende en ondersteunende partij aan de zijde van de belendingen.

MOTTO „TERTIUM". Toelichting.

De toepassing van doelmatige raamvormen is van grooten invloed op het uiterlijk van het Warenhuis.

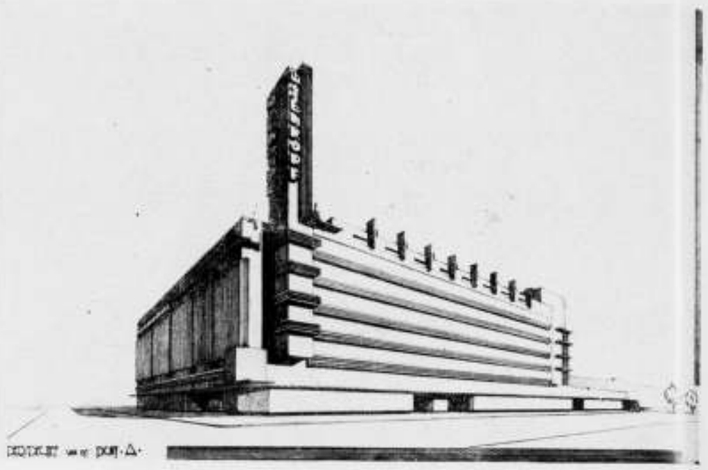
Ontwerper heeft deze vormen tweeledig gekozen. Eerstens: een ongebroken glasvlakte, niet of zeer weinig doorzichtig gedacht, waarachter op kleinen afstand van het glas de vloeren eindigen en worden afgesloten door een balustrade. Tegen deze balustrade kunnen kasten of waren naar noodzakelijkheid en onbelemmerd worden opgesteld, zonder van buiten hinderlijk zichtbaar te worden. De lichttoevoer is steeds het maximum dat de opstelling van kasten of waren veroorloeft. Tweedens: Doorloopende glasbanden onder de vloeren en boven de op te stellen wandkasten. Beide soort ramen zijn aan den binnenkant goed te reinigen. Ontwerper heeft zich zoowel het groote raam aan het van Hogendorpsplein als de glasbanden langs den Schiedamschen Singel bij avond geheel verlicht gedacht. De samenstelling der étalagekasten werd geleid door den wensch de weerspiegeling der étalageramen bij daglicht te voorkomen.

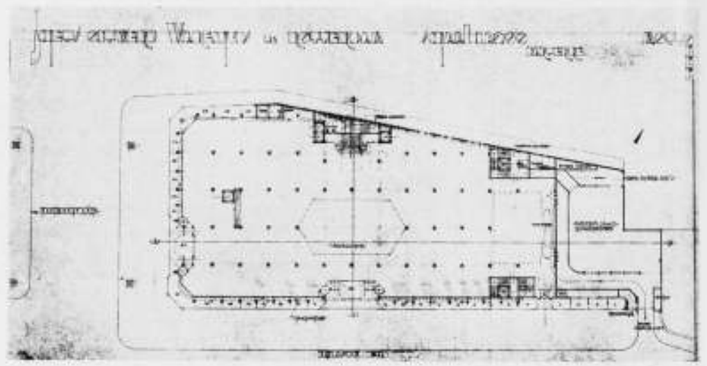
Het glazen gedeelte van den luifel wordt zoodanig van prismatisch geribd glas voorzien, dat het daglicht in de aangegeven richting gebroken wordt. (Zie bijgevoegd schema van étalagekast). Hierdoor wordt de étalage gelijkmatig helder verlicht, terwijl het gesloten gedeelte van den luifel het daglicht boven den toeschouwer afdekt en daarmee spiegeling in de winkelruit verhindert. In het algemeen schept een lichthof weinig bruikbaar daglicht in een Warenhuis (alwaar gewoonlijk, zelfs op heldere daguren, het kunstlicht direct om den lichthof brandt), doch hij heeft een groote beteekenis als ãântrekkend centrum voor de bezoekers, geeft de zoo gewenschte vrije en open ruimte tusschen de overigens uitgenutte gebruiksruimte. Ontwerper heeft getracht dit aantrekkend centrum te versterken door den lichthof niet in het midden van het gebouw aan te brengen zooals uit verlichtingsoogpunt redelijk ware, doch hem te verschuiven naar de belangrijke ingang van Hogendorpsplein en te verbinden aan de trap- en liftopgangen, zoodat het grootst effect bereikt wordt dãár waar de eerste en grootste toevloed van bezoekers plaats vindt.

Opgangen naar de bovenverdieping zijn voor de bezoekers bijeen gelegen, zóó dat bij bezoekers onzekerheid omtrent plaats van opgang voorkomen wordt.

PLAN, INGEZONDEN ONDER MOTTO „B.B.B."

Het hierbij opgenomen project onder motto B.B.B. werd, buiten beoordeeling door de Commissie van Advies ingezonden bij de meervoudige opdracht. Het was vervaardigd door het eigen Bouwbureau van „de Bijenkorf", waarvan de heer D. Brouwer, architect B. N. A. architect is.

PLAN VOOR EEN GEBOUW VOOR DE „BIJENKORF" TE ROTTERDAM. INGEZONDEN ONDER HET MOTTO „B.B.B." ONTW. BOUWBUREAU „DE BIJENKORF", ARCH. D. BROUWER B.N.A.

wordt de keuze beperkt tot eenvoudige, duurzame materialen. Uit het bovenstaande volgt dat de ornamentiek een bescheiden plaats zal innemen, een enkel zinrijk beeld bekroont den schermmuur die de rechterbegrenzing van den gevel langs den Schiedamschen Singel vormt; de steenen latei van den gevel langs het Van Hogendorpsplein is gesierd met reliefs, eenerzijds voorstellende het in het groot uit alle oorden aanvoeren van goederen in het warenhuis, anderzijds den uitvoer der verkochte goederen uit het gebouw.

Inhoud. De inhoud van het gebouw bedraagt pl.m. 114.100 M³. Door den overbouw aan het Van Hogendorpsplein en de ligging der diensttrappenhuizen komt daarbij een groot vloeroppervlak ter beschikking. Waar de opzet van het ontwerp zeer eenvoudig is, verwacht ontwerper dat met het in art. 3 genoemde bedrag kan worden volstaan.

Eventueele wijzigingen. Aangezien tot nog toe het contact met de opdrachtgevers slechts zeer voorloopig en onvolkomen was, vleit de inzender zich niet met de hoop een project voor te leggen dat in alle details aan de verlangens beantwoordt. Intusschen zal het mogelijk zijn het plan op vele punten te wijzigen zonder den algemeenen opzet te schaden. Zoo kan de weidsche verkoopruimte voorloopig slechts 1 verdieping hoog worden gemaakt; het expeditiebedrijf kan anders worden ondergebracht; er kan een neveningang voor het publiek aan de Gedempte Vest worden gemaakt ter plaatse waar thans de damestoiletten zijn geprojecteerd, enz. Ontwerper hoopt dat de jury dit schetsontwerp zal aanvaarden als een redelijke poging om aan het warenhuis een karakteristieke, van elk ander soort gebouw verschillende, oplossing te geven.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. V. D. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 27 APRIL Nº 17

HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT, NAAR EEN OUDE FOTO, OMSTREEKS 1875.

HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT †. Wie zich verdiept heeft in de perscommentaren, die naar aanleiding van den brand van het Paleis voor Volksvlijt gepubliceerd zijn, dien zal het als één der bijzonderheden zijn opgevallen, dat voor een ontwerp van dit gebouw een prijsvraag is uitgeschreven met deelname van tien architecten, waaruit echter geen keuze is gedaan, en de opdracht ten slotte is gegeven aan architect Outshoorn, wiens naam bij weinigen (te weinigen) bekendheid bezit.

Vervuld als we waren van de beteekenis van de zich destijds baanbrekende rationeele beginselen, daarna van de jongere meer romantische School en de laatste jaren gefascineerd door de uitdrukkingsmogelijkheden die de moderne techniek ons biedt — zijn we wel wat te kort geschoten in waardeering voor een architect als Outshoorn, die, meer dan 60 jaren her, een stadsaanleg heeft ontworpen die in onzen tijd nog vrijwel tot de grootste behoort die wij in Amsterdam bezitten.

Nu eens niet gesproken van de karakterlooze details van pilasters, kroonlijsten enz. — dat immers geen nieuws meer voor ons is — maar gezien als geheel is toch ook het fraai gelegen Amstel-hotel van een goede en aantrekkelijke verhouding.

Ach ja.... we liepen of reden wel vele malen heel dicht langs het ijzeren paleis, waaraan altijd wat op te kalefateren was, en dat meestal door grootere en kleinere aankondigingen en reclame „verlevendigd" werd.

We zagen te dikwijls al die ijzeren gegoten kolommen en kolommetjes, kapiteelen en kapiteeltjes, de vele bogen en boogjes.

En toch.... ja toch heeft dat zelfde gebouw ons op een afstand — ook door zijn plaatsing — wel weer bekoord met zijn fraaie silhouet van den koepel, die goed van de gestrekte horizontale lijn uitgroeide en ver buiten de stad de aandacht trok, en waarmee we zóó vertrouwd waren, dat het nog steeds moeilijk te realiseeren valt, dat hij nu toch heusch niet meer te zien is.

Behalve voor de onvermoeide pogingen voor de totstandkoming van een grooten stadsaanleg, kunnen we Sarphati dus zeker dankbaar zijn voor de keuze van architect Outshoorn.

En nu we van onze waardeering voor den aanleg van Sarphatistraat, Frederiksplein en omgeving — na de verwoesting van het domineerende Paleis voor Volksvlijt — willen getuigen, is het zeer zeker interessant eens een juist idee te krijgen

STUDIE PRIJSVRAGEN 1928. Op de door de Vereeniging uitgeschreven studie-prijsvragen voor een studenten-huis zijn ingekomen 3 antwoorden, onder de motto's: Io-vivat, Studie, Vorm.

Voor een politiepost zijn ingekomen 25 antwoorden onder de motto's: P.P., Vorm, Politie I, Politie II, Hermandad I, Hermandad II, The song is ended, Orde, A.Z., Eenvoud, N.N., Z., G.G., Zuid, Wacht, Annie of Bakunine, Centra, Müsze, Volharding, Realiteit, Wil, Gezag, Onderdak, Boevenschrik, Lijn en kleur.

Voor een diploma zijn ingekomen 7 antwoorden, onder de motto's: Lijn en kleur, Mastworp, D., Eenheid, 11-13-11, F.E.R., G.M.

Met waardeering voor het geleverde werk was de jury van oordeel, dat voor de prijzen-verdeeling volgens het programma moest worden afgeweken.

Voor het studenten-huis werd met algemeene stemmen aan de inzending onder motto „Io vivat", ontwerpers de heeren J. W. Blok en J. C. Bolten de 1ste prijs toegekend. Zilveren medaille + f 75.—.

Voor de politie-post was de bekroning als volgt: Motto Hermandad II 2e prijs: bronzen medaille + f 10.—, Motto Wil 3e prijs: eervolle vermelding + f 10.—, Motto Annie of Bakunine 3e prijs: eervolle vermelding + f 10.—, Motto Volharding 4e prijs: eervolle vermelding.

Voor een diploma:

Motto: Eenheid 2e prijs, bronzen medaille, Motto: Mastworp 3e prijs, eervolle vermelding.

De Jury bestond uit de heeren: J. C. Meischke, W. P. Meyer, H. v. d. Kloot Meyburg, J. Luthmann, A. Stahlie.

Namens het bestuur,
M. LOCKHORST, Voorzitter.
CORN. ELFFERS, Secretaris.

EEN MONUMENT VOOR DEN OUD-DIRECTEUR VAN GEMEENTEWERKEN G. J. DE JONGH.

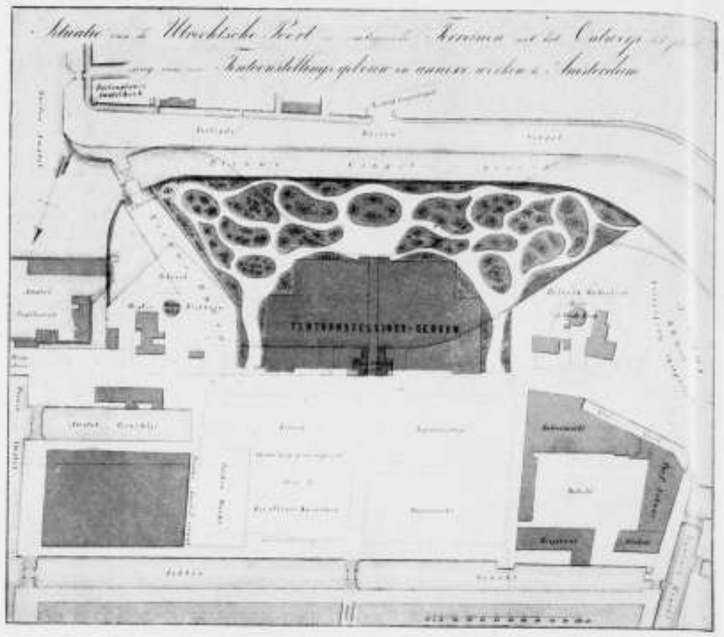
Naar wij vernemen, is eenigen tijd geleden aan de heeren ir. M. C. A. Meischke, hoofdleeraar aan de Academie voor beeldende kunsten en technische wetenschappen alhier; J. P. L. Hendriks, architect alhier; ir. D. Roosenburg, J. Luthmann en W. Kromhout, architecten te 's-Gravenhage; J. M. van der Mey en H. Th. Wijdeveld, architeiten te Amsterdam, opdracht gegeven voor het maken van een ontwerp voor het door den heer D. G. van Beuningen aan de gemeente aangeboden monument ter eere van de nagedachtenis van den oud-directeur van gemeentewerken wijlen den heer G. J. de Jongh.

Dit monument, dat vertolken moet het inzicht, hetwelk de heer De Jongh had ten aanzien van het havenplan en de belangen van Rotterdam, zal geplaatst worden in het water vóór het Prinsenhoofd, 30 à 40 meter verwijderd van den kademuur. Het grondvlak mag de afmeting 15 × 15 meter

niet overschrijden en aan beeldhouwwerk moet een zeer ruime plaats worden ingeruimd.
In de betreffende commissie is het denkbeeld bepleit om dit monument zoo te ontwerpen en te plaatsen, dat het zou kunnen aansluiten aan een eventueel aldaar te leggen tweede oeververbinding. Daar echter aangaande dit laatste nog niets bepaald is, is besloten, dat hieromtrent overleg gepleegd zal worden met den maker van het ontwerp, dat gekozen zal worden.
De termijn van inlevering van de ontwerpen was bepaald op 3 Juni, maar zal zeer waarschijnlijk verlengd worden tot 3 September. N.R.Crt.

CONGRESSEN VOOR GODSDIENSTONDERWIJS EN BOUWKUNST. Daar de congressen voor „Godsdienstonderwijs" en voor „Religie en bouwkunst" zouden samenvallen met de a.s. Kamerverkiezingen, zullen ze thans een week later worden gehouden.
Het 3e Congres voor Godsdienstonderwijs vangt derhalve aan op Zondagavond 7 Juli en eindigt in den middag van 9 Juli. Het 2e Congres voor Religie en bouwkunst vangt aan in den ochtend van 10 Juli en eindigt in den middag van 11 Juli. Beide Congressen worden gehouden in het Oolgaardthuis bij Arnhem onder leiding van Dr. R. Miedema te Amersfoort. Voor den avond van den 9en Juli wordt een feestelijke bijeenkomst in het Openluchttheater te Arnhem voorbereid, bedoeld voor de deelnemers aan beide Congressen en verdere belangstellenden.

WETTELIJKE BESCHERMING VAN DEN TITEL EN DE BEROEPSUITOEFENING VAN DEN ARCHITECT. (Onder verwijzing naar blz. 113 van het B.W.A. 1929.)
ITALIE. Bescherming van den titel en de beroepsuitoefening van de Ingenieurs en Architecten. Wet van 24 Juni 1923 nr. 1395 en het betreffende Reglement goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 23 Oct. 1925 nr. 2537. Gepubliceerd in het Staatsblad van 5 Juli 1923.
Victor Emanuel III bij de Genade Gods en den wil van het Volk, Koning van Italië.
De Senaat en de Kamer van Afgevaardigden hebben goedgevonden, Wij hebben gesanctioneerd en kondigen af hetgeen volgt:
Art. 1. De titel van ingenieur en die van architect komen uitsluitend toe aan hen die de betreffende diploma's verkregen hebben aan de Hoogere Onderwijsinrichtingen, bij de wet aangewezen die te verleenen, behoudens de beschikking van art. 12.
Art. 2. Ingesteld wordt de orde van Ingenieurs en Architecten, ingeschreven in het register in elke provincie.
Voor elkeen ingeschreven in het register, zal aangegeven worden de titel, op basis waarvan de inschrijving gedaan is.
Art. 3. Ingeschreven worden zij, aan wie toekomt de titel als vermeld in art. 1, die genieten van de burgerlijke rechten en zich niet eenige veroordeeling op den hals gehaald hebben, als vermeld in art. 28 der wet van 28 Juni 1874 nr. 1938. Ingeschreven kunnen ook worden de algemeene en hoogere officieren van het wapen der Genie, die tot de uitoefening van het beroep zijn in staat gesteld in den zin van het K. B. nr. 485 van 6 Sept. 1902.
Art. 4. De expertises en andere opdrachten betreffende het doel van het beroep van ingenieur en architect zijn bij rechtsmacht toegekend aan de ingeschrevenen.

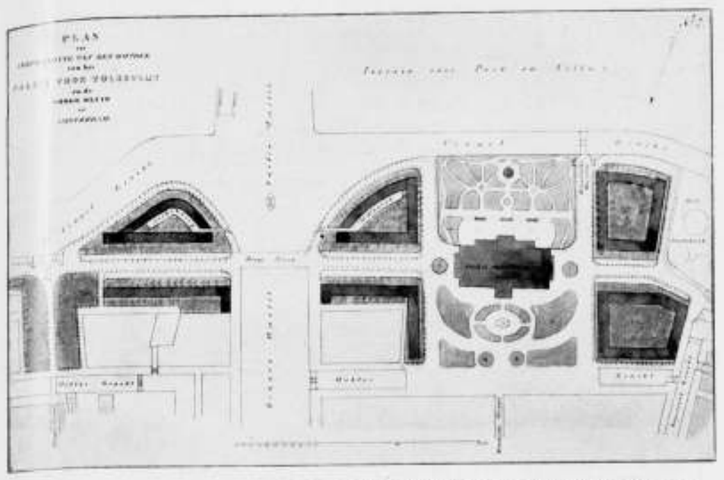
EEN DER SITUATIEPLANNEN VOOR HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT.

van den toestand zooals deze bestond voor den door Sarphati voorgestelde breeden stadsaanleg.[1])
En dan komt men natuurlijk tot de conclusie: het had — als immer — nog idealer gekund.
Beschouwen we b.v. het situatieplan, waarop de beide jachthavens aan weerszijden van de Hoogesluis zijn geprojecteerd, dan is dit zeker een fraai plan te noemen, te ideaal blijkbaar voor verwezenlijking.
Van den op dit plan voorgestelden parkaanleg en villabouw achter, dus ten Zuiden van het Paleis, is wel wat heel ver afgeweken, vermits de Pijpbuurt hiervan niet bepaald een verwezenlijking genoemd kan worden. (Wel is er zwaar gezondigd!).
Hetgeen in de overige situatieplannen verder opvalt is de verlegging („normaliseering" heette dat toen) of om duidelijk te spreken de aanleg in één rechte lijn (de tegenwoordige Stadhouderskade) van de zich oorspronkelijk naar binnen buigende Singelgracht, waardoor de plaats voor het Paleis geschapen kon worden. Ook toenmaals schijnbaar een grachtenkwestie!
Aardig niet alleen, doch ook wel van belang is verder de (gekleurde) afbeelding van den bouw van het Paleis, welke genomen is vanaf de zuidzijde, de tegenwoordige Stadhouderskade ongeveer ter hoogte waar de Hemonystraat begint.
En zoo is er meer dat de aandacht waard is: het Amstelgrachtje, waar nu het blok groote heerenhuizen staat met op den hoek het tegenwoordige Café-Royal; de Achtergracht die doorliep tot de Reguliersgracht; de ligging van het Drilveld met omgeving, verder de Utrechtsche Poort die aanvankelijk aan de voorzijde van het tentoonstellingsgebouw op de situatie staat aangegeven, doch in het uitgevoerde meer naar voren (naar het Noorden) geplaatste Paleis ongeveer in het hart van het gebouw had komen te staan.
Zonder in verdere aanduidingen te vervallen is het aan den belangstellenden lezer overgelaten de afbeeldingen, waaronder ook nog die van het menu van het opening-diner gehouden op 16 Augustus 1864, nader te beschouwen.
En wat de toekomst ons brengen zal, wellicht dat Goethe's woorden daarop van toepassing zullen zijn:

„Das Alte stürtzt,
Es ändert sich die Zeit
Und neues Leben
Blüh't aus den Ruïnen."

MAX SPEIJER.

[1]) Deze afbeeldingen en gegevens zijn verstrekt door den heer J. H. Cohen.

PLAN TOT VERFRAAIING VAN DEN OMTREK VAN HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT. (FIG. 1)

HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT. In verschillende toonaarden is een klaaglied over het zoo dramatische heengaan van het Paleis voor Volksvlijt gezongen.
En terecht.
Dit was een gebouw, dat een plaatsje had in het hart van elk Amsterdammer. Had of heeft hij niet „Paleisloten"? Maar mooier zijn voor velen de jeugdherinneringen aan de phantastische tooverballetten met de prachtige decors van Jan Maandag. Hoeveel triomphen heeft hij daarmede gevierd! En voor ons kunstenaars heeft de plek een wijding, omdat hier Royaards zijn levenswerk tot uiting bracht. Royaards, Jan Musch, de Moor, Lensvelt, Roland Holst, een groep namen, welke aan zooveel mooi pionierswerk blijft verbonden.
Dit monument was voor den Amsterdammer ook het zegeteeken van den ondernemingsgeest over den droomtoestand, waarin Amsterdam sedert meer dan een halve eeuw verkeerde.
Zeker er waren nog menschen met durf, doch weinigen demonstreerden dit zóó als Dr. Sarphati het deed. Deze man zag met werkelijk vooruitzienden blik de mogelijke grootheid van Amsterdam. Hij paarde praktisch idealisme aan koopmanschap. Hij wist zijn plannen te financieeren en zoodoende tot werkelijkheid te brengen.
Met een enkel gebouw was hij niet tevreden, want hij begreep, dat hoe groot een gebouw ook mocht wezen, dit alleen niet van voldoend diepgaanden invloed voor de stadsontwikkeling kon zijn.
De omgeving kon wel in het plan worden aangegeven, zooals Dr. Cuypers ook met zijn Rijksmuseumgebouw heeft gedaan, maar als niet (zooals hem wel is gelukt met de kerk van het Heilige Hart en den aanleg van de Vondelstraat) de mooie omgeving ook onmiddellijk wordt gebouwd, blijft er veel kans tot mislukken.
Indien Dr. Sarphati Amsterdam uit zijn gordel wilde verlossen, moest hij daarbuiten een geheel nieuwe wijk stichten met haar eigen kernpunt. De Leidsche buurt bood geen voldoende kansen, dus nam hij de Utrechtsche straat als basis.
Dat hij en zijn architect Cornelis Outshoorn hun blikken richtten op Parijs, dat toen met zijn doorbraken en veranderingen (zijne boulevards en pleinen) nieuwe stedebouwkundige uitingen bracht en toonaangevend was, ligt voor de hand.
Het Frederiksplein, de Sarphatistraat met de Hooge Sluis werd met het Paleis als kernpunt tot een gaaf stedebouwkundig geheel geschapen. Ook aan Oost en West Einde met Galerijen om een grooten binnentuin, werd gedacht. Al deze deelen werden weliswaar niet tegelijkertijd uitgevoerd, doch wel zeer spoedig achter elkander. Het Amstel-hotel, het tweede groote gebouw, dat dit stadsdeel mede bepaalde, werd door Outshoorn in 1864 begonnen, het jaar waarin het Paleis gereed kwam. Al is dit stadskwartier gaaf, toch blijft het een vreemdeling in Amsterdam, omdat het niet wortelt in het karakter van onze stad, doch in uitheemsche opvattingen, desniettegenstaande legden zij getuigenis af van een nieuwen geest. Dit is de beteekenis, welke het Paleis voor Volksvlijt voor ons had. Bovendien bezat

OUD KAARTJE, WAAROP DE HEEREN WITKAMP EN MOLENKAMP EEN VOORSTEL DOEN TOT HET AANLEGGEN VAN DE UTRECHTSCHESTRAAT.

De openbare administraties, wanneer zij gebruik moeten maken van het werk van de ingenieurs of architecten, die het vrije beroep uitoefenen, zullen de opdrachten toevertrouwen aan de ingeschrevenen.
Echter, om redenen van noodzaak of blijkbaar nut, kunnen opdrachten waarover in het voorgaande gesproken is, toevertrouwd worden aan personen van technische competentie ook niet ingeschreven, binnen de grenzen en volgens de normen die vastgesteld zullen worden bij reglement.
Art. 5. De ingeschrevenen kiezen den eigen Raad van de Orde, die de volgende opdrachten zal uitoefenen:
1°. Hij gaat over tot de vorming en jaarlijksche revisie en publiceering van het register, daarvan mededeeling doende aan de Rechterlijke macht en aan de openbare administraties;
2°. stelt de jaarlijksche bijdrage vast verschuldigd door de ingeschrevenen ter dekking van de kosten van werkzaamheid der orde; administreert de inkomsten en voldoet de kosten, maakt een begrooting en de jaarlijksche afrekening op;
3°. geeft, op verzoek, oordeel over beroepsgeschillen en over de afrekening van honoraria en kosten;
4°. waakt voor de bescherming van de beroepsuitoefening en voor het bewaren van het decorum der orde, onderdrukt misbruiken en misslagen waaraan de ingeschrevenen zich zouden schuldig maken bij de uitoefening van het beroep met de sancties en in den vorm als vermeld in art. 26, 27, 28 en 30 van de wet van 28 Juni 1874 nr. 1938, voorzoover zij toepasselijk zijn.
Art. 6. Tegen de besluiten van den Raad van de Orde betreffende ontbrekende (gebrekkige) inschrijving in het register is beroep toegestaan bij de Rechterlijke macht volgens de regels bij Reglement vast te stellen.
Art. 7. De regels betreffende de bepaling van het doel en van de grenzen der twee beroepen bij de samenstelling en functioneering van den Raad der Orde, bij het formeeren en de jaarlijksche revisie van het register, en voor de bestrijding

INTERNATIONALE TENTOONSTELLING IN HET P.V.V. NAAR EEN ONGEDATEERDE OUDE AFBEELDING.

(weerlegging) van disciplinaire voorzieningen, niet alleen die van coördinatie met de heerschende beschikking in de nieuwe provinciën, en alle andere voor de tenuitvoerlegging van deze wet en van de coördinatie, zullen uitgaan van het reglement, op voorstel van de ministers van Justitie, Binnenlandsche Zaken, Onderwijs, en Publieke werken, gehoord het oordeel van een commissie van negen leden, te benoemen bij Koninklijk Besluit op voorstel van den Minister van Justitie, in overeenstemming met de andere geinteresseerde ministers. Vijf dier leden zullen gekozen worden uit personen die de vereischten voor de inschrijving in het Register bezitten.

Ook zullen er in elke provincie bij de autoriteiten, aangegeven in art. 11 speciale registers gevormd worden voor de landmeters-deskundigen en voor andere categorieën van technische deskundigen (experts). Ook zullen kunnen worden ingeschreven in zoodanige registers, zij aan wie de betreffende beroepstitel is toegekend door met Koninklijke scholen gelijk zijnde of gelijk gemaakte. Met het bijgevoegde reglement, op voorstel van de Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Justitie, van Onderwijs en Publieke werken gehoord het oordeel van dezelfde commissie waarover in het eerste gedeelte van dit artikel sprake is, waaraan zullen worden toegevoegd twee vertegenwoordigers van de belanghebbende categorie, zullen worden ingesteld de regels voor de vorming van de bijzondere registers, de oprichting, de functie en de rechten van de betreffende colleges, de bepaling van het doel en de grenzen van de beroepsuitoefening en de overgangsbepalingen, van coördinatie en van uitvoering.

Overgangsbepalingen.

Art. 8. bevestigt den toestand dat van de in art. 3 genoemden kunnen worden ingeschreven in het register ook niet-bezitters van het vereischte van art. 1, personen die vóór de publicatie van deze wet, in staat gesteld waren tot de beroepsuitoefening bij de vigeerende beschikkingen.

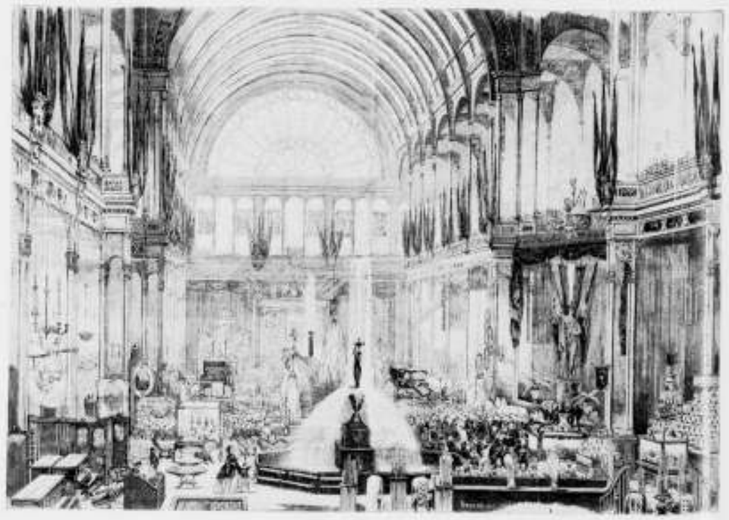
Art. 9. Ook kunnen worden ingeschreven in het register zij, die binnen 6 maanden vanaf de publicatie van het reglement, met bewijzen aantoo-

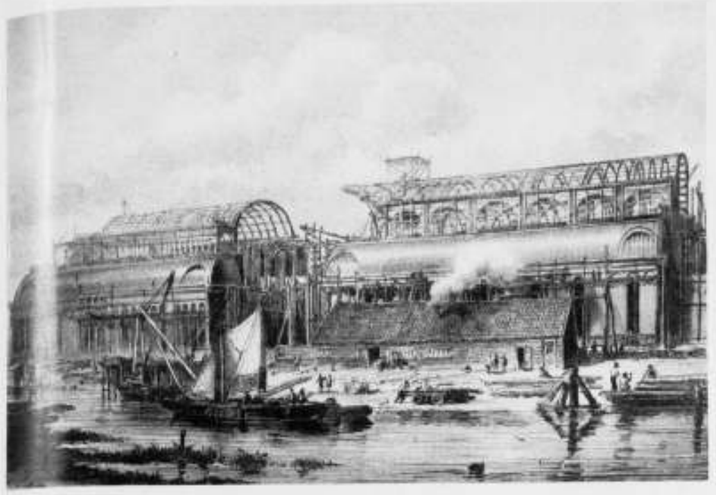
HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT, NAAR EEN OUDE AFBEELDING.

het in den opbouw der massa's in zijn silhouet een waarde, welke door velen is onderschat. Nu het grondig door het vuur is vernietigd en voorgoed weg is, zijn er vele bekeerlingen. Toen de inwendige ruimte nog niet was versnipperd en het als tentoonstellingsgebouw nog gaaf was, bezat het interieur architectonische grootheid. Aan zijn doel heeft het echter nooit voldoende beantwoord; zoover mij bekend is er slechts eenmaal, nl. in 1869 een tentoonstelling van „voorwerpen voor de huishouding en het bedrijf van den handwerksman" in gehouden. Later is het in verschillende deelen afgedeeld, voor alles en nog wat gebruikt en leidde een kommervol bestaan. Als bruikbaar instrument missen wij dus het gebouw niet. De ingebouwde, schamele schouwburg maakte het nog het meest bruikbaar; het gebrek aan schouwburgen in Amsterdam maakte, dat wij er genoegen mede namen; 't was een jammerlijk surrogaat. Het ruime tooneel was 't beste eraan. Het schouwburgontwerp, dat de architect Breman in 1890 publiceerde was, wat aankleeding der zaal betreft, bekoorlijker.

Op deze plek nu een schouwburg te bouwen Amsterdam waardig is dus de eerst opkomende gedachte, al zal een vroeger plan, hier een nieuw Stadhuis te bouwen, nog sterk het overwegen waard blijven. De oude conglomeratie, welke wij „Stadhuis" gelieven te noemen is door de nu pas gereed gekomen verbouwingen belang-

TENTOONSTELLING VAN NEDERLANDSCHE NIJVERHEID EN KUNST IN HET P.V.V. IN 18[illegible].

HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT, IN AANBOUW APRIL 1862.

rijk verbeterd; maar niettegenstaande dit, zal, al wordt er nog zooveel verbeterd en door aankoop van omliggende huizen vergroot, dit concentreeren in verband met zijn ligging niet houdbaar zijn in de toekomst. Het Frederiksplein is daartoe een veel meer aangewezen plek in het vergroote Amsterdam.

Afgescheiden echter of er een schouwburg, opera-gebouw, stadhuis of een ander monumentaal bouwwerk zal verrijzen, is het de eerste vraag uit te maken of deze plek al of niet bebouwd zal moeten worden. Er zullen natuurlijk voorstanders zijn van het tot één boulevard maken van Weteringschans en Sarphatistraat. Wellicht zweeft hen het beeld van een Champs Elysées voor de oogen. Een dergelijk ruim beeld is hier niet te bereiken; begin en eind leenen zich daar niet toe. Evenmin is de Galerij (was deze maar verdwenen) met binnentuin een Palais Royal.

Amsterdam is nu eenmaal geen Parijs, niet omdat wij de zaken bekrompener zien, doch onze levenshouding is, krachtens onzen volksaard, nu eenmaal anders. Amsterdam heeft bovendien een andere, sterk-uitgesproken geestelijke sfeer, welke onze stedebouwers wel eens hebben willen negeeren, doch waaraan zij ten slotte hebben te gehoorzamen, omdat deze sfeer niet aan mode onderhevig is.

Dan zullen er ook velen zijn, die blij zullen wezen met de open plek en zullen hopen, dat deze nu eens onbebouwd zal blijven en tot bloementuin zal worden bestemd, in het genre „Bauer".

De heele omgeving eischt echter een bebouwen van het terrein, zij het ook met wijzigen van de voorgevelrooilijn.

DE GROOTE ZAAL VAN HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT 1866.

HET MENU VAN HET OPENINGSDINER IN 1864.

nen gedurende 10 jaar het beroep van ingenieur of architect loffelijk te hebben uitgeoefend en voldoende ontwikkeling te hebben voor genoemde uitoefening.

Hunne overgelegde bewijzen zullen beoordeeld worden door twee toegevoegde commissies, benoemd door den Minister van Onderwijs, ieder samengesteld uit zeven leden; vier gekozen uit de leeraren aan de Hoogere Instituten en drie uit de vrije beoefenaren van de resp. beroepen.

Aan ieder dier Commissies zullen daarenboven worden toegevoegd, met raadgevende stem, nog twee vrije beroepslieden behoorende tot de categorie en tot de streek, waartoe de enkele aspiranten behooren.

De kosten voor het functioneeren van de commissies zullen worden voldaan uit de schatkist. Iedere candidaat zal een belasting moeten betalen van *f.* 500.— volgens de normen vastgesteld bij reglement.

Art. 10. Van nu tot 31 Dec. 1926 zullen zij, die in het bezit zijn van machtiging tot professor (leeraar) in architectonisch teekenen verkregen aan een Academie of Instituut van schoone kunsten in het Koninkrijk, en met lof gedurende 5 jaren het beroep van architect hebben uitgeoefend, in het register kunnen worden ingeschreven als architect.

De beoordeeling van de loffelijke beroepsuitoefening wordt gegeven door de commissie, in het vorig artikel genoemd.

Art. 11. Binnen drie maanden na de publicatie van het reglement, in de hoofdstad van elke provincie, zal de president van het Hof van Appèl, of in de provinciën waar geen zetel is van een Hof van Appèl, de president van de Rechtbank die jurisdictie heeft over de hoofdstad, overgaan tot de vorming van het register.

Art. 12. Aan de ingeschrevenen in het register volgens de regels van artt. 8, 9 en 10 komt resp. toe de titel van architect of van erkende tot het

uitoefenen van het beroep van ingenieur.
Bevelen enz. Gegeven te Rome 24 Juni 1923.

VICTOR EMANUEL

MUSSOLINI, OVIGLIO GENTILE CARNAZZO.
Gezien: De zegelbewaarder: OVIGLIO.

Koninklijk Besluit 23 Oct. 1925 Nr. 2537
Goedkeuring van het Reglement voor de beroepen van ingenieur en architect.
Gepubliceerd in het Staatsblad van 15 Febr. 1926.

VICTOR EMANUEL III

door de genade Gods en den wil van het Volk Koning van Italië.
Gezien de wet van 26 Juni 1923 Nr. 1395
Gehoord het oordeel van den Raad van State;
Gehoord den Ministerraad;
Op voorstel van onze Ministers Secretarissen van Staat, voor Justitie en Eeredienst, voor Binnenlandsche zaken; voor Openbaar Onderwijs en Publieke Werken;
Hebben goedgevonden en decreteeren:
Wordt goedgekeurd het Reglement voor de uitvoering en de coördinatie van de wet van 24 Juni 1923 Nr. 1395 met de vigeerende beschikkingen in de nieuwe provinciën, annex aan dit decreet en geteekend, op onze order, door de voorstellende ministers.
Wij bevelen dat dit decreet, voorzien van het zegel van Staat, worde gevoegd bij de officieele verzameling van wetten en decreten van het Koninkrijk Italië, onder opdracht aan ieder die het aangaat daarmede rekening te houden en te doen houden.
Gegeven te San Rossore 23 Oct. 1925.

VICTOR EMANUEL.

MUSSOLINI, ROCCO, FEDERZONI, FEDELE, GIURIATI.
Gezien de Zegelbewaarder: ROCCO.

REGLEMENT voor de beroepen van ingenieur en architect.

H o o f d s t u k I. Van het Register.

Art. 1. In elke provincie is geconstitueerd de Orde van ingenieurs en architecten, zetel hebbende in de hoofdgemeente.

Art. 2. Elke orde voorziet in de vorming van haar eigen register.

Wanneer de ingeschrevenen in het Register niet het aantal van 25 bereiken, zullen zij worden ingeschreven in het register van een naburige hoofdgemeente, die zal worden aangewezen door den eersten president van het Hof van Appèl.

Art. 3. Het register zal van iederen ingeschrevene bevatten: den familienaam en de voornamen, geboorteplaats en woonplaats.

De inschrijving in het register geschiedt in alfabetische volgorde. Bij iederen naam zullen vermeld worden de datum en de aard van het bewijsstuk dat recht geeft tot de uitoefening van het beroep met eventueele aanwijzing van de autoriteit door welke het bewijsstuk zelf werd uitgegeven, benevens den datum van de inschrijving.

Degene die ingeschreven is in het Register moet mededeeling doen aan den Raad van de Orde, per aangeteekenden brief van eventueele verandering van woonplaats.

Art. 4. Om ingeschreven te worden in het register moet men Staatsexamen gedaan hebben voor de uitoefening van ingenieur en architect in den zin van het K. B. van 31 Dec. 1923 Nr. 2909,

OOSTELIJKE ZAAL MET HET TOONEEL, VOOR HET INBOUWEN VAN DE SCHOUWBURGZAAL.

FOTO VAN DE RUINE, OP VRIJDAG 19 APRIL 1929.

RESTEN VAN DEN ACHTERGEVEL OP VRIJDAG 19 APRIL 1929.

DE RUINE GEZIEN IN DE RICHTING WEST-OOST. TOESTAND OP 19 APRIL 1929.

TOONEELRUIMTE, GEZIEN UIT DE GALERIJ, OP 19 APRIL 1929.

behoudens de bepalingen van art. 60 van dit Reglement.

Ook zullen kunnen worden ingeschreven in het Register, volgens art. 3 bijlage van de wet van 24 Juni 1923 Nr. 1395, de algemeene en hoogere officieren van het wapen der Genie die in staat gesteld zijn tot de uitoefening van het beroep, in den zin van K. B. van 6 Sept. 1902 Nr. 485.

Art. 5. Om de beroepen van ingenieur of architect te kunnen uitoefenen in het geheele grondgebied van het Rijk en de Koloniën, moet men Staatsexamen gedaan hebben op basis van K. B. v. 31 Dec. 1923 Nr. 2909, blijvende van kracht de overgangsbepalingen van de wet van 24 Juni 1923 Nr. 1395 en van dit Reglement.

Slechts daarom zullen aan de ingeschrevenen in het Register expertises en opdrachten als vermeld in art. 4 van genoemde wet van 24 Juni 1923 Nr. 1395 kunnen worden opgedragen (toegekend), behoudens in elk geval de uitzondering voorzien in de laatste alinea van hetzelfde art. 4 en in art. 56 van dit Reglement.

Art. 6. Geen inschrijving in het register kan plaats vinden tenzij als gevolg van een door den verzoeker onderteekende aanvraag.

Art. 7. De aanvraag tot inschrijving in het register moet worden gedaan aan het Bestuur van de Orde op gezegeld papier van *L.* 2 en voorzien van de volgende documenten.

a.) geboortebewijs;

b.) bewijs van Italiaansch burgerschap of van een Staat die een reciprociteits-verdrag met Italië heeft;

c.) bewijs van ingezetenschap;

d.) algemeen certificaat van het gerechtshof gedateerd niet vroeger dan 3 maanden voor het doen der aanvraag;

e.) bewijs van met goed gevolg afgelegd Staatsexamen in den zin van art. 4, eerste deel van dit Reglement, behoudens de bepalingen van het navolgende art. 60;

f.) verklaring niet ingeschreven te zijn, noch de inschrijving in een ander register van ingenieur of architect te hebben gevraagd.

Niet kan worden ingeschreven in het register, hij die, uit welken hoofde ook, niet in het genot is van de burgerlijke rechten, of een vonnis heeft beloopen als vermeld in art. 28, eerste deel van de wet van 8 Juni 1874 Nr. 1938, betreffende de uitoefening van het beroep van advocaat en procureur, tenzij rehabilitatie heeft plaats gehad volgens het Strafwetboek.

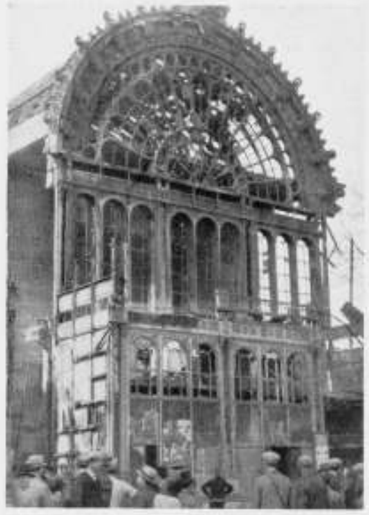
Art. 8. Niet later dan 3 maanden van af den datum der aanvrage, moet de Raad van de Orde beslissen op het verzoek tot inschrijving in het Register.

De beslissing moet worden gemotiveerd en genomen worden bij absolute meerderheid van stemmen der aanwezigen, in vervolg op een rapport van een raadslid, daartoe door den president aangewezen.

Art. 9. De beslissing als gemeld in art. 8 zal ter kennis gebracht worden van den belanghebbende binnen 5 dagen door middel van aangeteekenden brief, met ontvangstbewijs. Binnen denzelfden termijn wordt ervan kennis gegeven per officieelen brief aan den Procureur des Konings.

Art. 10. Tegen de beslissing van den Raad der Orde heeft de geinteresseerde het recht op beroep bij de Algemeene Vergadering binnen en maand na de kennisgeving.

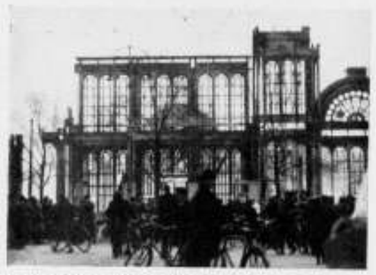
Binnen denzelfden termijn kan ook de Procureur

OOSTGEVEL. GENOMEN OP 19 APRIL 1929.

DETAILS VAN DE TOONEELRUIMTE.

WESTGEVEL NOG OVEREIND OP 18 APRIL 1929.

des Konings beroep instellen bij het Tribunaal wanneer de beslissing in strijd zou zijn met wettelijke of reglementaire bepalingen.

(Wordt vervolgd).

We slaakten zooeven de verzuchting, was de Galerij maar verdwenen! Hoe eerder dit onding verdwijnt, hoe beter het is. Voor een geschikte oplossing zou het ook het beste zijn, indien — mede in verband met den binnentuin — de huizen aan Oost- en West Einde in het nieuwe plan werden betrokken. Al doet de Schoonheids-Commissie pogingen het deftige karakter dezer straten te behouden, langzaam maar zeker vulgariseeren ook deze.

Onbebouwd laten behoort al in zoover tot de onmogelijkheden door de groote waarde van een terrein als dit. De Paleis-aandeelen waren niet voor niets den dag na den brand van 35 tot 75 % opgeloopen.

Wat er ook moge gebeuren laten wij hopen, dat we geen herhaling van het midden-Dam-terrein krijgen, dat we jaren met een schutting als monumentale afsluiting zullen zitten, zij deze dan ook op decoratieve wijze behandeld en beplakt.

JAN DE MEIJER.

PRENTEN VAN ALBERT HAHN Sr. EEN KEUZE UIT ZIJN WERK SAMENGESTELD DOOR A. HAHN Jr. MET EEN TOELICHTING TOT DE PLATEN DOOR ED. POLAK. UITGAVE VAN H. J. W. BECHT, AMSTERDAM.

Een groot werk, uitstekend gedrukt en met liefde verzorgd. Hoe weinigen bezitten een eenigszins belangrijke verzameling van Hahn's rake prenten. Terecht zegt de samensteller in zijn voorwoord: „Vaak wordt ons gevraagd of het niet mogelijk is een serie van de beste teekeningen van Albert Hahn Sr. opnieuw te reproduceeren. Voor velen is het onmogelijk het volledige politieke werk in het bezit te krijgen, terwijl er nog belangrijke prenten zijn, die of nooit in het licht gegeven werden, of zoodanig verminkt in de kranten kwamen, dat ze niet van beteekenis schenen." Aan dit verlangen is met deze uitgave voldaan. Het boek geeft in een selectie uit de nagelaten collectie een overzicht vanaf de eerste politieke prent van Hahn, die op 6 Juli 1902 verscheen in het Zondagsblad van Het Volk, tot de laatste die op 3 Augustus 1918 in de Notekraker verscheen. In zijn inleiding zegt Ed. Polak o.m.: „Hij was de gevoelige mensch, die genoot bij het zien van de kleurige luchten, die blij was als de zon speelde op het bloembezaaide wuivende grasveld voor het huis en die stil kon zitten droomen in de schemering als de dag in rijkdom van kleuren wegzonk achter de somber paarse silhouetten der gashouders." Verder zegt de inleider: „Ook de groote stad had zijn warme liefde, niet enkel omdat er stille grachtjes waren met verdroomde geveltjes ...." en hier teekent Ed. Polak den kunstenaar Hahn in zijn wezenlijke kracht: „Hij had het moderne leven lief, omdat hij in al die overmoedige uitingen het woelen en worstelen voelde om vrij te komen." „Hij stond aan den kant der zwoegers, leefde mee in hun ellende en ging ze vóór in hun strijd naar een schooner toekomst. Hij heeft het gedaan met opoffering van véél wat hem het leven gemakkelijker had kunnen maken." Wanneer wij de 135 prenten, die het boek bevat doorbladeren, genieten wij, door de prachtige groote reproducties (de gemiddelde breedte is 16 c.M.) volop van het krachtige werk van Hahn. Snijdende scherpte, bijtende spot, warm medegevoel en fijne humor wisselen met het omslaan der bladen. Onvergetelijk zal het in vele variaties gegeven Kuiper-type blijven; maar ook b.v. de Boissevain op bl. 21 uit 1907 is prachtig van typeering en Z.Exc. H. P. Staal, Minister van Oorlog uit 1907 op bl. 20 is een kostelijke prent.

Prachtige composities zijn er in de serie te vinden, vooral bij de na 1914 ontstane oorlogsprenten. De onderschriften door Hahn zelf gemaakt, zijn soms van een bittere ironie, zooals onder het beeld dat een tafreel in de diepte der zee voorstelt en waar de donkere massa van een getorpedeerden kruiser langzaam komt neerzinken tusschen de wieren en zeedieren. Dan zegt de ééne zeebrasem tot zijn broeder: „Op zij, Jô, daar komt weer een stuk menschelijke beschaving naar beneden zakken." In tal van vormen geeft Hahn uiting aan zijn ontroering, bij het bedenken der oorlogsnooden en naast de eigenlijke politieke prenten is deze kategorie van teekeningen wel een der rijkste aan inhoud geworden. Alles tezamen genomen is het boek met de Hahn-prenten een prachtig bezit.

H. C. VERKRUYSEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS
102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 4 MEI N° 18

ADRES AAN HET GEMEENTEBESTUUR VAN LEIDEN.

Het Bestuur van den B. N. A. heeft zich in het volgende adres tot het Gemeentebestuur van Leiden gewend.

Amsterdam 27 April 1929.

Aan het Gemeentebestuur van LEIDEN.

Edelachtbare Heeren,

De groote ontsteltenis alom in den lande over den brand, die niet alleen Uwe gemeente haar Stadhuis, maar het land een der schoone gebouwen der Hollandsche Renaissance, tevens vermaard monument uit de vaderlandsche geschiedenis ontnam, is gevolgd door een bijna even groote belangstelling over de vraag, wat thans met het gespaarde gedeelte moet geschieden.

Het wil het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten B. N. A. voorkomen, dat de in dezen te volgen gedragslijn van het grootste gewicht is voor het bereiken van het beste resultaat. Het meent daarom thans, waar ook het Stadhuiscomité zich reeds heeft uitgesproken, zijn meening dienaangaande aan Uw Bestuur kenbaar te maken.

Het Bestuur van den B. N. A. nu, is van oordeel, dat bij het bepalen van de te volgen gedragslijn uitgegaan dient te worden van de vraag op welke wijze de stad Leiden, beroofd van haar Stadhuis, zich een nieuw Stadhuis zal moeten verschaffen, een bouwwerk dat zoowel representatief als administratief aan alle eischen zal voldoen, die de tegenwoordige tijd aan een waardige huisvesting van een Gemeentebestuur stelt.

Het bouwen van dit nieuwe Stadhuis zal vanzelfsprekend een scheppende arbeid zijn, gelijk deze noodig is voor het tot stand komen van elk architectonisch werk. In dit geval is er echter een bepaalde, bijzondere omstandigheid, die dezen scheppenden architectonischen arbeid zeer sterk en uitzonderlijk zou kunnen beïnvloeden. Zij is hierin gelegen dat van het oude, overigens geheel verwoeste stadhuis, de gevel aan de Breestraat nog overeind gebleven is. Naar de meening van het Bestuur vraagt de architectonische en kunsthistorische beteekenis van deze fragmenten niet slechts de meest ernstige overweging van de mogelijkheid van haar behoud, neen, zij eischt dit, en wel in de eerste plaats als een karakteristiek domineerend element in het ontwerp voor het nieuwe Stadhuis.

Immers, het zoude wel van weinig eerbied voor de bouwkunst getuigen als men ter wille van het scheppen van hedendaagsche bouwkunst het doodvonnis zou uitspreken over een kostbare nalatenschap, die het verleden ons nog liet, zonder met den meesten ernst naar de mogelijkheid van behoud gestreefd te hebben.

Deze ernstige overweging zal slechts het resultaat kunnen zijn van een onderzoek in tweeërlei richting. In de eerste plaats toch zal dienen te worden nagegaan of de toestand van den overgebleven gevel na den zoo verderfelijken invloed van het vuur, uit technisch en kunsthistorisch oogpunt nog zoodanig is, dat zij inderdaad behouden kan blijven, een onderzoek dat uiteraard het beste kan geschieden door de Rijksmonumenten Commissie als zijnde het door het Rijk aangewezen orgaan voor het behoud en de zorg van onze oude monumenten. Maar tevens zal dienen te worden overwogen of er mogelijkheden zijn den eventueel te behouden gevel op te nemen in de nieuwe conceptie.

Is dus het in de eerste plaats genoemde onderzoek er één van overwegend technisch en kunsthistorisch karakter, het tweede onderzoek is er één van zuiver architectonischen, aesthetischen aard, waarbij de mogelijkheid van een nieuwe schepping nagegaan moet worden.

Dit laatste onderzoek nu moet naar onze stellige meening plaats vinden door een speciaal daarvoor in te stellen Commissie van de meest vooraanstaande architecten. De materie toch door deze tweede Commissie te behandelen is van geheel anderen aard dan die waarin de Rijksmonumenten Commissie krachtens haar opdracht, haar gedachten concentreert. Immers het gaat hier wel om een vraagstuk dat vast en onverbrekelijk verbonden is met de oude plaats van het stadhuis en met de bestaande ruïne maar overigens van veel ruimere strekking is dan van herstel alleen, het gaat hier om het onderzoek naar de mogelijkheid van scheppenden architectonischen arbeid onder bijzondere omstandigheden. Uit dien hoofde acht

ons Bestuur het noodzakelijk voor dit gedeelte van het onderzoek een speciale Commissie in te stellen in den geest als boven aangeduid.

Het zou naar de meening van ons Bestuur niet juist zijn dit tweeledig onderzoek ná elkaar te doen plaats vinden. De beide studies toch houden verband met elkaar, moeten samen tot een conclusie leiden; met het gelijktijdig plaats vinden ervan zal dus een aanmerkelijke tijdsbesparing worden verkregen.

Overigens zal voor het doen van verdere stappen of het nemen van verdere beslissingen het resultaat van dit tweeledig onderzoek moeten worden afgewacht. Eerst nadat dit bekend zal zijn, dus eerst nadat de meest-deskundigen zich er over hebben uitgesproken of de overgebleven fragmenten bruikbaar zijn, alsmede of deze in de nieuwe schepping betrokken kunnen worden, zal het vraagstuk van Leiden's nieuwe Stadhuis haar tweede definitieve stadium kunnen intreden.

Resumeerende, zou ons Bestuur Uw College met den meesten drang willen verzoeken om gelijktijdig met het onderzoek dat de Rijksmonumenten Commissie naar den toestand van den in stand gebleven gevel instelt, door een Commissie van vooraanstaande architecten het vraagstuk te doen bestudeeren in hoeverre het mogelijk zou zijn de fragmenten van den ouden gevel als conceptiefactor op te nemen in een ontwerp voor het nieuwe Stadhuis, dat Leiden thans noodig heeft.

Met verschuldigde gevoelens van hoogachting.

Het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten B.N.A.
w. g. Ir. J. DE BIE LEUVELING TJEENK, Voorzitter,
„ Ir. A. J. v. d. STEUR, Secretaris.

TECHNIEK EN BOUWKUNST. Geïllustreerd Verslag van de Voordracht door den heer H. Th. Wijdeveld, gehouden op 21 Maart j.l. voor den Kring Amsterdam van den B. N.A. Het was geen voordracht als een andere, waarbij het gesprokene achterna of onderdehand wordt verduidelijkt door lichtbeelden; neen het was méér: een lichtbeeldenfilm met muzikale begeleidende explicatie, een betoog in lichtbeelden met een synchroon betoog in woorden, een all-talkie: scenario, regie en eenig vertolker: Wijdeveld. Operateur: J. P. M.

We zien den groei van hut tot huis, tot paleis, tot stad, tot metropolis, tot . . . chaos. In de groote steden van Amerika krielt tusschen de torenhuizen het verkeer door, over en onder elkaar. Is dit geen einde? Daaruit komen garages voort van tientallen verdiepingen en van ondergrondsche, langs spiralen te bereiken. Is dat de juiste weg? Licht, lucht, zon zoeken de menschen dier steden zonder te vinden. Geen ont-spanning. Regulatie van de bouwwijze per verordening kan geen uitkomst brengen: de laagbouw daar zou hier hoogbouw heeten.

De krachten, die de mensch daar heeft opgeroepen kan hij niet meer bezweren. Tegenover deze blijken van menschelijke macht en onmacht tevens, uitingen van een materieele „instelling" staan de bouwwerken van Rusland: de oude, die in hun veelheid van koepels een mixtum van invloeden toonen en een vrije ontwikkeling tot eigen romantiek, en de nieuwe, die blijk geven van een nieuw zoeken, een wil tot het nieuwe, een andere houding tegenover het leven.

En tusschen materieel denkend en strevend Amerika en Rusland, land van een oer-groote menschelijkheid en religieuse ziel, daartusschen ligt Europa, ons werelddeel, ook ons eigen land, ons Holland. Gebonden zijn wij aan tradities en elke poging om daaruit te komen brengt reactie en daarmee strijd. Steden zullen ook hier tot metropolen groeien. Wij erkennen de pracht van het oude Amsterdam en bouwen daaraan voort, maar de charme van het roode hellende dak mag ons niet afhouden van het maken van platte-daken en den daktuin, waardoor we meer bloemen en speelgelegenheid kunnen brengen in de stad.

Niet zoo maar kunnen we echter traditioneele vormgeving laten varen of de architectuur van het oude overwinnen in bouw met platte-daken. Zoo, als overgangspoging, hebben we Dé Klerk's rechtopzetten van dakvlakken, het beplakken met pannen te bezien. Heden zien wij vooral in Le Corbusier den vernieuwer van het woonhuis, dat staat herschapen te worden tot een nieuw organisme en wij hebben te pogen deze nieuwe gedachten ook in de groote groepeering der woningen te verwerken.

Aldus zal normalisatie noodig zijn, ook voor de woningproductie. Zooals alle gebruiksvoorwerpen in 't groot, naar slechts enkele modellen worden gemaakt — onze schoenen, onze boorden, ons keukengerei, — zoo zullen ook de woningen in series geproduceerd moeten worden, geschoeid op een leest.

En men vreeze juist deze normalisatie niet, zij zal de persoonlijkheid niet in 't gedrang brengen, maar het leven verrijken!

Wij krijgen nu reeds licht uit één centrale met één lampsoort. De verwarming uit een centrale bron, in welken vorm ook, zal komen. En ook ons eten zullen we uit centrale keukens betrekken. Nu reeds is de keuken niet veel meer dan het rudimentaire overblijfsel van de eens het huis beheerschende woonkeuken. Maar ook de keukenis zal kunnen verdwijnen. De keuken zal worden een kast, die op zijn beurt weêr verdwijnen zal. De woning zal niet meer bestaan uit angstig afgescheiden vertrekken; een ineenvloeien der ruimten zal gewonnen worden. De centrale verwarming biedt reeds de mogelijkheid de wanden te doen vallen. Ook de buitenwanden hebben hun oude beteekenis verloren: interieur en exterieur worden meer één dan ooit tevoren; de begrippen omsluiting en afsluiting verliezen hun kracht. We zoeken nieuwe harmonieën tusschen geslotenheid en openheid, samenvloeiing! Verspringend, verschuivend, strekkend, zien we de lichte massa's der nieuwe woningen, en licht en strak zijn ook de interieurs. We zien een beperking, een terughouding in de detailleering, een niet-geven wat niet strikt noodig is en slechts zou kunnen vertroebelen. Maar toch is er ook romantiek in het pogen tot rationeele-architectuur en lyriek in de nieuwe, lichtende interieurs. De aanloop naar een schoonheid, een nieuwe noodzakelijke overbodigheid.

Het oude Japan heeft uit een strenge, vaste, stille levenshouding interieurs van gelijken geest doen ontstaan of beter gezegd: een interieur, dat eender is, het geheele land over. Als wij niet meer slaven van de machine zullen zijn, maar haar aan ons onderworpen hebben, kan wellicht ook hier die rust en stilte gewonnen worden. Een edele ingetogenheid!

Het nieuwe huis is nu reeds stil en strak, maar vol zoete zangen toch ook; het sentiment is uit de woning niet verdwenen. Nog is daaraan niet alles beheerscht, maar we nemen, verlangend naar een nieuwe wereld, reeds het zoeken voor lief. Het metalen meubel is al meer dan experiment en zal tot perfectie gebracht worden. Vol spanning is de wereld en spanningen en onrust voelen we ook in het nieuwe huis. Ook een fabrieksgebouw als dat voor van Nelle is van een lyrische schoonheid bij allen eenvoud en normalisatie en bij het ten volle benutten van de machine en de nieuwste technieken.

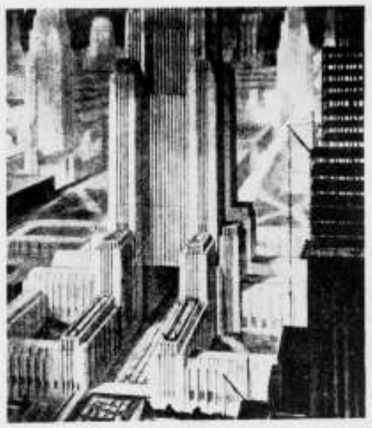
Nieuwe mogelijkheden zonder tal doemen op. De ingenieur, die wetenschappelijk construeert en de architect, ze zoeken langs verschillende wegen. Moet de een of de ander de wereld bouwen? Hun uitgangspunt verschilt, maar in één geest werkend, zullen ze samen harmonie en schoonheid vinden. De onbewuste wensch van den mensch naar schoonheid doordringt alles. Als vanzelf zal de schoonheid harmonisch opgroeien uit het zuiver stellen van de vraagstukken en de opgaven. Zonder vooropgezette kunstgedachte zijn machtige werken als stuwdammen en hangbruggen en luchtschiphallen ontworpen en zulke slechts op de natuurwetten gebouwde ingenieurswerken zijn van een natuurlijke schoonheid.

De oude architecturen zetten zwaar hun voet op den grond. Anders de moderne techniek! Zie het zweven, trillen boven de aarde: Transformatoren en bruggen: ijle constructies die wij architectuur zouden wanen. De oude basis der architectuur is weg, is opgeheven en ons oude statische gevoel kan ons niet meer leiden. De architecten, die niet méér zijn dan bouwkundigen, zullen het wonder niet zien en niet begrijpen en eens bemerken dat de ingenieur, de uitvinder, hen overvleugeld heeft. Aanvaard de nieuwe spanningen en verhef U boven den ouden geest. Zie hoe de techniek de wereld heeft omgewenteld en Uw bouwvak mee. Zie naast die wonderlijk ijle constructies in dienst der electrische krachtoverbrenging en transformatie de grootheid van een andere nieuwe wereld die weer oervormen vertoont: zie een moederschip voor vliegtuigen, een electrische locomotief, nog zwaarder aan spanning geladen dan de meest gigantische stoomlocomotief; een schaafmachine, straf tot het uiterste. Maar voor die dingen is ook het geld der aarde, ... het bouwen sukkelt helaas achteraan! Toch wordt de bouwwijze allengs vernieuwd en zien we gebouwen in ijzeren geraamten, als met vliezen omspannen.

IJl en gespannen is ook het snaarinstrument, dat door den kunstenaar bespeeld, ons schoonheid zal brengen.

Wat zal hier de toekomst in het stadsbeeld zijn?

We kennen le Corbusier's constructieve critiek op ziek Parijs. Moeten ook hier eerst in 't wilde wolkenkrabbers komen? Moet ook Amsterdam tot chaos groeien als nu Parijs, Berlijn? Of zal systematisch inplaats van opportunistisch worden uitgebreid

en zal Amsterdam en alle andere steden inplaats van als olievlekken zich uitbreiden volgens een groot gedacht systeem, zullen de maatschappelijke constellaties aldus veranderen dat juiste oplossingen door eenheid van willen, als in één greep mogelijk zijn?

Zien we nog eens naar den bouw in de Natuur, naar eenheid in de veelheid van kristallen wondersteden en naar de onvolprezen gaafheid van een simpele schelp, waarvan interieur en exterieur één zijn.

Zoo was deze avond gewijd aan de nieuwe beelding der architectuur. Zij was met alle beelden, daarbij de uitbeelding van den spreker zelve, want... zoo eindigde hij: Ieder vogeltje zingt zooals het gebekt is.

W. B.

NAAR EEN NIEUWE ARCHITECTURALE VORMGEVING DOOR H. TH. WIJDEVELD. Als wij in onze ontwikkeling terug staren op den weg, die de bouwambachtelijke vakken de laatste eeuwen hebben afgelegd, dan schrikken wij door de inzinking, die deze in onzen tijd ondergingen en zoeken naar een uitweg. De bouwvakken verliezen meer en meer hun waardevolle plaats. Maar hoewel wij weten dat de wisseling der tijden wisselende mogelijkheden schept en dat de arbeidsmethode van heden verschilt met die van vroeger, weten wij tevens dat er één ding is, dat van eeuwige waarde blijft: De beelding van ons leven door den arbeid.

Nu in den groei van de machine de oude vormen verloren gaan, zoeken wij naar nieuwe waarden en waar deze voorhanden zijn, worden zij gekweekt en gekoesterd. In de middeleeuwen waren het de bouwgilden, die in hun samenvattenden arbeid het geweldige wrochtten, waarvoor wij dien tijd nog dankend gedenken. Men had den zekeren weg gevonden om tot een stijl te komen,... alle krachten bijeen, alle kunsten bijeen. De „bijzondere" verhief zich boven de middelmaat, omdat hij zich in de werkplaatsen op de meest natuurlijke wijze kon meten en in en door de volle overgave aan den arbeid die plaats als belooning ontving.

Maar allen vonden erkenning en zeker was een timmerman of metselaar gelijk aan den wever of den goudsmid; zeker waren allen medescheppende werkers en deel van het groote geheel.

Zij vonden binding tot dit geheel door het gelijk gestelde doel, niet dat van het dagelijksch brood alleen, maar van den blik op een hooger plan. Het werk van den kunstenaar was het wijzende, het doelende, hij ging onbewust voor. Die tijd was frisch en vrij en greep den zin des kunstenaars en vereerde dien zin in al haar voortbrengselen. Eeuwenlang hield deze levensvisie stand, zelfs tot aan den naloop der renaissance.... de Baroktijden. Maar de gilden verloren hun aaneengeslotenheid. Stad en land en dorp vervielen in verschillende machten. Wat overbleef aan schoonheid was alleen de „kwaliteit" van den arbeid, de geest echter ontvlood. De afgeslotenheid der groepen verbrak meer en meer het onderling verband... Ja zelfs het verband met de praktijk der vakken. De werkplaats werd een leerschool en in plaats van „kunnen" kwam „kennen".

Eeuwen lang disorganiseerden zich de oude opvattingen. De eigenlijke zin voor het scheppende was verloren. Zoo kwam het einde der 18e eeuw met haar hooge Kunst en lage Kunst, Kunstnijverheid en Kunstambacht, alsof zoo iets ooit mogelijk was. De samenhang van den arbeid was verbroken en men had geen begrip meer voor de cultureele grondslagen, waarop alle rassen en volkeren staan.

Het karakter van dien tijd droeg zeer sterk den stempel van onpersoonlijkheid: men verzamelde alles wat niet van vroeger tijden was.... Alles wat studeerde, bewonderde het oude en de kunsthistorici traden op als smaakleiders en adviseerden hun opdrachtgevers zich in te richten met „Oude Kunst". De antiquaren leefden op en werden een klasse opzichzelf in de maatschappij.

Is het daardoor dan niet begrijpelijk, dat sommige van de zoekende geesten, welke nog in die vorige eeuw hun opleiding genoten, in hun wanhoop vreesden voor den „Untergang des Abendlandes"... Zij vreesden voor de vernietiging van den edelen geest der eeuwen, geloofden niet aan zijn veranderde opstijging, omdat zij deze niet herkenden in de nieuwe vondst der menschheid: de Machine, de Techniek. En schijnbaar zeer terecht: immers, hier was een fenomeen, dat niets met cultuur en kunst te doen had.... Deze doode vervanger van den menschelijken arbeid, geesteloze overheerscher, verbreker aller tradities, was een ijzeren imitator van oude vormen. Wat nog aan cultuur voorhanden was, werd nu geheel vernietigd. En toch.... juist achter dien gruwel verschool zich het grootste wat onze tijd in werkelijken vooruitgang bereikte.... Het scheppende werd de „uitvinding"!..

Daarmede was echter niet alles bereikt. Achter de wetenschappelijke kennis, achter het mathematische constructievraagstuk ligt het opnieuw opdoemende veld van den gecultiveerden vorm;... want wij weten, dat de zuiverst berekende oplossing nog geen bevredigenden vorm geeft en dat buiten de beheersching der techniek nog voldaan moet worden aan die geheime verlangens in ons, die wij gevoel voor verhouding en rhythme noemen en die altijd een persoonlijk, een „Eigen" accent aan ons werk geven,.... een accent dat door uitzonderlijke juistheid van aanvoelen, kennen en kunnen, tot meesterschap, tot kunstenaarschap kan opbloeien. Steeds zal het onbewuste den geest vooraf gaan en wederom zoekt de menschheid — (op haar weg naar de beheersching der Machine) — uitdrukking te geven aan een nieuw levensdoel en zij, die het eeuwige oude zoeken der menschheid hebben geerfd en het opnieuw laten vlieden, geven zich met zulk een overgave aan die taak, dat alleen reeds door hun zekerheid de hoop opnieuw in Allen gaat ontbranden. Dat is de opgaande kracht, die leeft zelfs in nedergaande tijden. Zij wil zich demonstreeren en zoekt dien uitweg bewust in het Moderne. In de kunsten doorvoelen wij reeds den aanloop naar een nieuwe eenheid, want alle richtingen in de plastiek- en schilderkunst wijzen op eenzelfde gevoel van Opbouw en Constructie, als in het Bouwen zelf. Het verlangen tot versieren neemt af en gaat over tot een zin voor het ruimtelijke. Wij kennen niet meer de melodie, maar nemen uit dezen fellen tijd voorloopig alleen het Rhythme in ons op. Ingenieurs, architecten, schilders en beeldhouwers zoeken wederom wegen en te midden van de nog steeds levende macht van het verdwijnende begint de samenleving opnieuw te ontbloeien.

Maar in deze hoopvolle tijden liggen moeilijke jaren, de up's en down's van de wisselende neigingen. Het schokt en stampt immers in onze hersenen al even sterk, als op de met auto's gevulde wegen van de snel groeiende steden, het trilt en spant in onze zielen niet minder hevig dan in de wereld van de radio en de vliegmachine. Wij worden van alle zijden bestormd, en gestuurd op wegen, die wij nauwelijks willen gaan. In deze stroomversnellingen der samenleving koers te houden is weinigen gegeven. De techniek, de industrieën, nooit gekende materialen, de economie, overvallen ons met hun nieuwe daadwerkelijkheid. Er zijn er die deze geweldige macht zonder eenig voorbehoud aanvaarden; zij gaan de nieuwe wegen als Rationalist en Constructivist. Zij willen den architect in den ingenieur doen opgaan, stellen voor den scheppenden geest, den wetenschappelijken. Zij willen dat door de duizenden bewonderenswaardige voortbrengselen der techniek, het onpersoonlijke zegeviert en overgaat in het collectieve.

Maar weten wij niet reeds lang, dat de technicus en constructeur het anonieme gaven en zijn wij niet tevens overtuigd van de volgende phase der ontwikkeling: — de onverbreekbare vereeniging van den Ingenieur (de hersens) en den Architect (het hart)?

Immers het is een onuitsprekelijk geheim, dat de rekenkunstige analytische constructie en de uit ons onderbewustzijn opkomende vormen in één punt samenkomen, ja, zoo zelfs, als herhaalde de onbewuste ontwerper in ons — op een hooger plan — het scheppingproces nog eenmaal voor hetzelfde doel.

En zooals in de Architectuur, is het ook in de Muziek — het gevoelsmatige ligt juist om het getallenstelsel —; de meetbare proporties worden voorafgegaan door intuitieve aanvoeling.

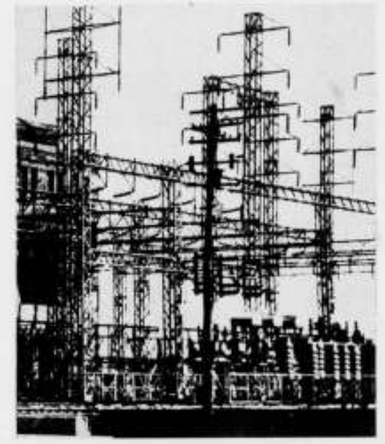
Temidden van de overwinningen der Machine en haar daverenden gang door de Moderne wetenschappen, lokt de Al-natuur ons eeuwig tot zich en stuwt ons voort tot verklaring van onze Eindigheid in hare Oneindigheid... en... zoeken wij de reflex van den eeuwigen Cosmos door het brengen van ons nietig zelf in Geestelijke Beelding.

Aldus stroomen onophoudelijk vernieuwde scheppende verlangens!

Laat de gevoelige mensch werken en hij zal vóórvoelend, als onbewust, betreden nieuwe wegen, die heel de menschheid als juist erkennen zal. Dat is Zijn vormende, beeldende arbeid, Zijn fantasie. En kunnen wij sterker de willekeur onzer verbeelding over onze composities laten gaan, dan in het ontwerpen van architectonische projecten? Wij kunnen niet aannemen, dat de door ons persoonlijk gedachte vorm de eenig-mogelijke is, dus de oplossing Aller vormen. De vormbepaler geeft alleen zichzelf, al geeft hij daarin tevens het door Allen gewilde. Hij preludeert de massa's om zijn gevoelige ziel, daarom is ook de Moderne architect individueel en zal wederom zijn: de gevoeligen-werkers-uitzonderlijkheid, dat is oncollectief in zijn arbeid voor Allen. Maar in de wirwar van wegen, die ieder van ons gaat, zijn botsingen niet te voorkomen. Een ding echter hebben wij Modernen allen gemeen. Wij verlaten de oude

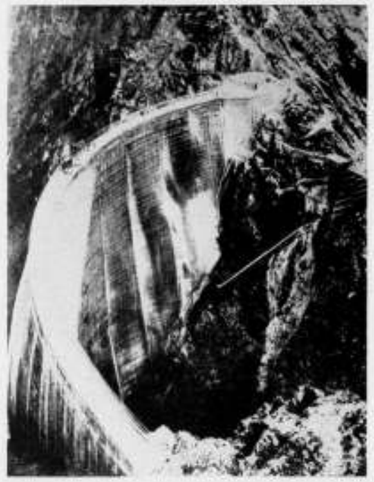

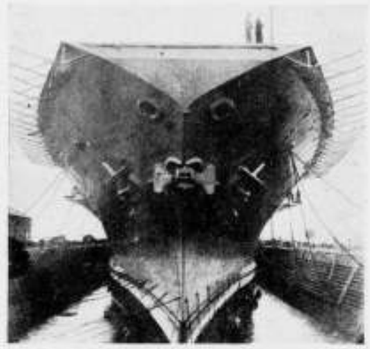

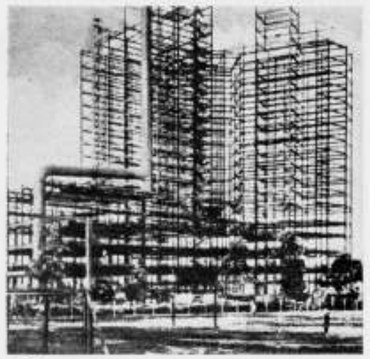

wereld-vormgevende-gedachten niet door onszelve, maar uit de noodzaak van het leven. Niet wij zijn het, die stuwen.... wij worden gestuwd. Modernen van geboorte zijn wij, als we ons slechts storten in het leven, zooals het zich heden vormt, dat is het wisselende, onbepaalde, zoekende.... dat is het groeiende leven.

Onze werken zijn stug en hard. Wij zijn stedebouwers met één slag, bouwen geen huizen meer, maar reeksen. Wij willen complexen van duizenden, wij stapelen massa's en wentelen blokken.

Wij zijn als het leven zelf, dat ons vormt, wij kennen slechts de schokkende cadansen, want wie denkt aan Melodie in de wereld der Techniek; in de jagende vaart van den Auto, in het razende Tempo van het vliegtuig, in de stampende vaart van de mailboot of in den ratelenden gang van de Film? Zonderlinge gedachte! De machine kent niet de Melodie, ... is het Rhythme!... zal nooit meer zijn.... haar ontbreekt de ziel! Maar in dit nieuwe Rhythme ligt een aantrekking, die ons stuwt naar den aanvang der dingen, naar de primitieve volkeren, naar den Jazz, de negerdansen....

Daar moeten wij nog overheen; verder, veel verder! Daarom, wij worden gedwongen het nieuwe te willen,... ook zij, die niet willen. Vandaar de paradoxen van het leven van heden: de reactionair in auto en vliegtuig, — de directeur van een motorenfabriek in een „stijl"-interieur — de dokter, die het terrasdak verafschuwt. Zij werken onbewust mede en worden zóólang in den stroom meegesleurd, dat ongemerkt, ja, plotseling Allen aan onze zijde staan.

En al mocht heden ook bij ons het oude-in-onze-harten nog navolgend hangen aan Beethoven en Chopin, aan Rembrandt en Rafael, aan Viollet le Duc en Bramante, wij verlaten, (gedenkend met eerbiedig ontzag deze grooten uit het verleden) ook dáár de beïnvloeding van onzen arbeid... om eindelijk weer een Eigen lied te zingen, Eigen plastiek te vormen en Eigen architectuur te scheppen. Ook wij zullen eens met de middelen van Onzen tijd klááR worden als een fuga van Bach, melodieus als de zangen van Schubert.

Daarom, zijt welkom, — Analytici, Ingenieurs, — verwerpers van alles wat „Kunst" wil heeten, noodig zijt gij, die Constructie laat voorgaan en Collectief bouwt, het onpersoonlijke stelt boven het Individueele, want Uw arbeid is het ontbolsteren eener nieuwe vrucht! Maar weet, dat Uw taak wordt aangevuld door anderen, ook zij zijn noodig,... omdat de strijd van de ziel der menschheid met den Geest, steeds zal eindigen in dat heerlijke compromis, dat H a r m o n i e heet, dat is Cultuur, dat is een hoopvolle toekomst, een B e e l d e n d - b e r e i k e n!

DE KUNSTNIJVERHEID IN ONZEN TIJD DOOR W. LOTZ. (Overgenomen uit Die Form, Heft 8 1929, door G. F. Tot de kunstnijverheidsvoorwerpen rekent men objecten welke bijzondere speciale toevoegingen bezitten, die niet voor hun bestemming vereischt zijn.

Voorstanders der kunstnijverheid beroepen zich op deze versiering en op de behoefte der menschen om bijzondere voorwerpen te willen bezitten.

De tegenstanders der kunstnijverheid zweren alle vormen af, die niet uit een technische of geestelijke noodzakelijkheid zijn ontstaan, doch die slechts verdoezelen en uit een voorwerp wat anders maken als zijn bestemming eischt. Zij veroordeelen de combinatie van doel en siervorm.

Er zijn er vele, die den siervorm afzweren, maar die verlangen dat de vormen „schoon" zijn. Men zegt dat men een koffiepot kan construeeren, die zuivere „Zweckform" is en toch geen mooien vorm bezit. Men kan ook de carrosserie van een auto mooi en leelijk maken, beide zonder eenige speciale toevoeging.

Hiertegenover kan worden aangevoerd, dat de ingenieursvormen, die ontstaan zonder een bepaalde eerzucht om iets moois te maken, volkomen schoon zijn. De ingenieur heeft geen gulden snede toegepast of rhythmische verhoudingen getoekend, hij heeft gerekend. Ook de romeinsche waterleidingen zijn door ingenieurs gebouwd en niet door kunstenaars. (Hierover is te debatteeren, zie o.a. het artikel uit Die Form overgenomen in B. W. A. No. 7. Vert.).

Toch is er bij de technische constructies een zekere speelruimte voor de vormgeving, want e r z i j n n a u w e l i j k s v o r m e n d i e u i t s l u i t e n d g e c o n s t r u e e r d z i j n. (Spat. vert.). Bijna alle ingenieurswerken bieden de mogelijkheid voor een vormgeving door het gevoel, boven de berekening uit. Alleen reeds daardoor, dat men steeds iets sterker construeert dan zuiver theoretisch noodig is. Deze overmaat van materiaal en constructie geeft eerst het gevoel van zekerheid. Wanneer we ingenieurswerken bewonderen, mogen we niet vergeten, dat niet

één ingenieur de vormgever is, maar dat hieraan een ontwikkelingstijd voorafgaat, waarvan het voorwerp, dat we zien, de momenteel bereikte trap voorstelt. De ingenieurs die daaraan gewerkt hebben, hebben onbewust constructief gevoel, materiaalgevoel en zelfs zoo nu en dan vormgevoel, dat bij zoo'n gemeenschappelijk werk tot uiting komt.

Wat wij nu in de kunstnijverheid zien is zonder traditie, maar belast met herinneringen en niet met valsche eerzucht iets bijzonders, een éénling, iets ongekends te maken. De chineesche pottebakkers hebben niet alleen een technische traditie, maar ook een traditie der vormgeving, zij hebben dezelfde vormen al maar weer opnieuw gemaakt, steeds fijner en edeler op gelijke wijze.

De 19e eeuw heeft de gebruiksvoorwerpen iets bijzonders willen geven door ze te versieren: „kunst"nijverheid. Dat wat men onder kunst verstond moest de voorwerpen een surplus geven, dat de menschen uit dien tijd, welke overwegend optisch-decoratief waren, verlangen. De vormgeving is niet alleen een theoretische vraag doch ook een van het leven. Niet alleen de schepper is de drager van de gevoelens van den tijd, maar ook hij die naar de voorwerpen vraagt. In alle tijden heeft de mensch meer verlangd dan brood, hij wenschte versiering, iets wat onderhoudend was, wat gemakkelijk was of religieuze stemming bezit.

Dit surplus wat de mensch verlangt is niet in alle tijden van hetzelfde wezen. Het houdt verband met grootere machten van dien tijd. Zeer religieuze perioden verlangen van het kleinste voorwerp dat het de inkarnatie der godheid of in dienst van het goddelijke is. Zoo ontstond de kerkelijke kunst. Al het zinlijke in iedere uiting, ook in de vormgeving is ondergeschikt aan het religieuze. De vorsten verlangden van het handwerk pronkstukken, rijk in vormen, arbeid en materiaal. De burgers namen deze pronkzucht over en zoo onstond in de 19e eeuw wat wij onder kunstnijverheid verstaan.

Laten we niet gelooven dat die zucht naar een zekere overwaarde ooit verdwijnen zal. Ook nu komt deze nog naar voren. De mode verschaft steeds nieuwe voorwerpen, de menschen willen auto rijden, niet om tijd uit te sparen, maar ook omdat ze zoo'n bewonderenswaardig functioneerende machine willen bezitten. We eischen van de voorwerpen die ons omringen, dat ze schitterend functioneeren. We hebben radio, gramofoon, electrische broodroosters. We hebben deze dingen niet alleen graag omdat ze ons leven zoo vergemakkelijken, maar omdat we pleizier hebben in hun technische volmaaktheid.

Misschien zal blijken dat dit wonderlijk functioneeren voor de komende tijden het surplus is. Misschien zijn de technische instrumenten onze kunstnijverheid.

NIEUWE BEELDHOUWKUNST IN NEDERLAND. EEN SERIE MONOFRAFIEEN ONDER LEIDING VAN A. VAN DER BOOM EN THEO VAN REIJN. Dr. J. MENDES DA COSTA DOOR T. B. ROORDA. UITGEVERSMAATSCHAPPIJ KOSMOS AMSTERDAM.

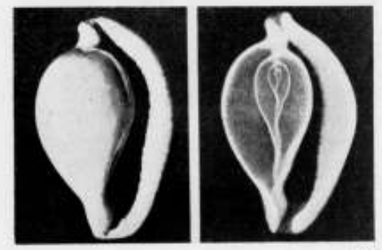
In bovengenoemde serie is thans verschenen een deeltje over Dr. J. Mendes da Costa. De omvang, waaraan deze uitgave nu eenmaal gebonden is, maakte het natuurlijk noodig uit het zeer uitgebreide oeuvre van onzen grootsten beeldhouwer een keuze te doen, die den samensteller van dit werkje wel zeer moeilijk zal gevallen zijn. Want ieder stuk van Dr. Mendes da Costa moest, in vele aanzichten afgebeeld, tot de velen gebracht kunnen worden voor wie deze serie boekjes bestemd is. Maar daar ligt nu juist de moeilijkheid van een dergelijke uitgave; wil men velen bereiken dan moet de prijs laag blijven en dus de foto's klein van afmeting zijn en niet te groot in aantal; de tekst moet kort en populair gehouden worden. Gelukkig hebben de verzorgers begrepen dat op druk en verschijningswijze niet bezuinigd moest worden en daardoor zijn alle tot nu toe verschenen deeltjes uitstekend gedrukt en zijn ook de reproducties in dit boekje alhoewel tamelijk klein, en ten deele in andere uitgaven reeds grooter verschenen, toch heel goed van uitvoering. In zooverre men uit een foto, en zelfs één foto, dus één gezichtspunt, een plastisch werk in zich kan opnemen, in zooverre is de geest van dit werk uit deze reproducties wel te verstaan. Wat onmiddellijk opvalt is, dat het inderdaad om den „geest" van dit werk gaat en niet om het in deze dagen zoo gewilde experimenteeren met vormen, die geen anderen inhoud hebben dan het spel dier vormen zelf, dan het geestelooze vormgedwarrel, dat wel vermoeit, maar niet verrijkt. De vorm in het werk van Dr. Mendes da Costa is drager van een inhoud, zoo groot-menschelijk en verheven en zoo vol van ontelbare details van uitdrukking, dat te voelen is, dat zulk werk

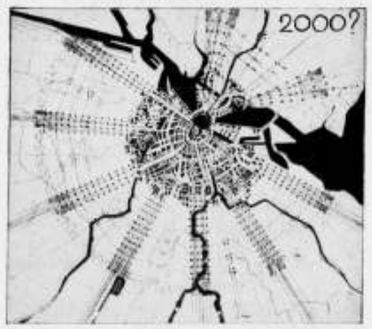

alleen kan voortgebracht worden door den zeer zeldzamen, en misschien éénmaal in langen tijd voorkomenden mensch in wien als het ware eeuwen van menschelijkheid gesublimeerd zijn. Dat verklaart ook de vaste kracht, den eigen stijl als men het zoo noemen mag en de teedere zorg, die door de uiterst bekwame hand aan het kleinste onderdeel van ieder werk is gewijd, want ook het kleinste detail in Dr. Mendes da Costa's werk is mede drager van de spanning, die leeft in het geheel. Zeldzaam is die volmaaktheid in technischen zin en die volmaaktheid van geestesgesteldheid in ons half verdwaasde tijdsgewricht, met zijn kunstmodes op ieder kunstgebied, zijn haast en slordigheid en hol klinkende en onmachtige bravour. Zeldzaam is deze sterke geest met de groote liefde voor het volmaakte in het kunnen, en voor wat rijk en diep van menschelijken inhoud is. Terecht zegt de inleider de heer Roorda: „Nergens wordt gerekend op toevallig effect; alles is doordacht, verantwoord, cerebraal zoo ge wilt, maar tegelijk doorgloeid van een religieuse passie die het „doen" zelf beschouwt, niet als het werken van den tijdelijken, al of niet begaafden mensch, doch als de openbaring in dezen van eene bovenindividueele persoonlijkheid."

„Het zekere weten en het, door voortdurende, geduldige scholing bereikte, ambachtelijke meesterschap veroorzaken ten slotte de bijna verontrustende feilloosheid der uitvoering, waardoor het kunstwerk zijner handen ons tegemoet treedt niet als een gemaakt ding, dat ook anders had kunnen uitvallen, doch als een door eigen machtsvolkomenheid ontstaan organisme dat slechts op deze — en op geenerlei andere wijze — in vorm zijn wezen heeft kunnen uitdrukken."

Na de kenschetsing van het werk en een korte bespreking der foto's geeft de heer Roorda nog eenige biografische gegevens. Dit vierde deeltje van de serie is een klein boekje, waarin een beteekenisvolle inhoud is samengebracht en dat wij in veler handen wenschen met het verlangen, dat dit zeer bijzondere werk meer en meer moge worden verstaan, tot verheffing van hen die er naar uitgaan.

H. C. VERKRUYSEN.

PRIJSVRAAG RECLAMEPLAAT NEDERLANDSCHE SPAARBANKBOND.

Vraag 1. Verlenging inzendingstermijn met het oog op deelname Ned. Indië.
Antw. Onmogelijk wegens vergadering van Spaarbankbond in Juni a.s.
Vr. 2. Verzoek om nadere gegevens over sparen, spaarbanken, spaarbankgebouwen.
Antw. Ligt niet op den weg van jury, men onderzoeke ter plaatse v. inwoning zelf.
Vr. 3 Moeten in den tekst zoowel worden opgenomen: De Ned. Spaarb. Bond als het Ned. Spaarb. Bureau?
Antw. Het programma schrijft vermelding van beide voor; lidwoorden mogen evenwel worden weggelaten.
Vr. 4. Mogen de verkleiningen ongekleurd?
Antw. Neen.
Vr. 5. Is eenige afwijking van het programma veroorloofd b.v. ten aanzien van afmetingen, kleuren-aantal, fotoformaat.
Antw. Neen, ten aanzien van gebruik lidwoorden zie antwoord op vraag 3.

HET STADHUISVRAAGSTUK TE AMSTERDAM. Wij lezen in het Handelsblad: Nog vóór tot verbouwing van den linkervleugel van het Prinsenhof werd besloten, was men het in raadskringen er over eens, dat de daardoor ontstane vermeerdering van kantoorruimte slechts zeer kort in de behoefte zou voorzien. Het laatste jaar werd dan ook eerst na veel moeite ten stadhuize onderdak gevonden voor de nieuwe afdeeling voor „Stadsontwikkeling en Stadsuitbreiding"; andere afdeelingen zijn in zoldervertrekken in den rechtervleugel ondergebracht. Meer en meer blijkt dan ook de noodzakelijkheid van uitbreiding van het bestaande Raadhuiscomplex, zij het ook voorloopig door vernieuwing van den rechtervleugel. Er is al een schetsplan voor dit doel ontworpen.

Ten einde nu tot verdere stappen in die richting over te gaan, is door B. en W. een kleine voorloopige commissie benoemd, wier taak het zal zijn, in overleg met den Dienst van P. W., te onderzoeken, door welke uitbreiding van het bestaande Raadhuis voor geruimen tijd aan gestelde eischen kan worden voldaan.

Als het ontworpen schetsplan wordt aanvaard, zal een definitieve bouwcommissie worden benoemd.

De voorloopige commissie ter bestudeering van het schetsplan bestaat uit de heeren: E. J. Abrahams, wethouder P. W., voorzitter; J. J. Roovers, gemeente-secretaris; dr. J. F. van Oss, bezuinigingsinspecteur, en H. Tulp, commies ter gemeentesecretarie.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. V. D. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. Nº 36736

1929 11 MEI Nº 19

FRITZ STARK: DAS NETZHAUTBILD. Wij achtten den inhoud van dit eind 1928 verschenen werk over het perspectivisch teekenen wel van zoo verstrekkend belang, dat wij meenden, daaraan méér dan een gewone boekbespreking te mogen wijden. Vooral voor het teekenen van grootere projekten, vogelvluchten, interieurperspectieven e.d. beteekent de in dit werk ontvouwde teekenwijze een zoo belangrijken vooruitgang, dat verwacht mag worden, dat de oudere perspectiefmethoden daardoor wellicht verdrongen zullen worden.

Onze normale wijze van perspectiefteekenen bestaat feitelijk in het projekteeren van het voorwerp vanuit een aangenomen standpunt en door middel van vertikale projekteerende vlakken op een t a f e r e e l, dat steeds v l a k is gedacht.

Hiervan uitgaande zijn de bestaande perspectiefmethoden alle zuiver theoretisch opgebouwd en als zij dus fouten vertoonen, ligt dat niet aan de mathematische zuiverheid van het stelsel, maar aan de onjuistheid van het grondbeginsel.

Naast het bezwaar dat de bekende methoden alle uit één punt projekteeren en alleen al daardoor niet in staat zullen zijn het waargenomen beeld zuiver weer te geven, leveren alle bekende methoden meer of minder sterke verteekeningen.

Deze verteekeningen zijn niet hinderlijk wanneer kleine objekten van groote afstanden gezien worden, blijkbaar omdat de stralen van het oog tot het tafereel door dezen grooten afstand betrekkelijk weinig in lengte verschillen.

Deze verteekeningen worden echter vaak in hooge mate hinderlijk wanneer men het objekt van korten afstand wil bezien of met een grooten gezichtshoek (stadsbeelden, interieurs, vogelvluchten). Dan ontstaan groote verschillen in de lengten der projecteerende stralen, d.w.z. het tafereel is op sommige plaatsen twee of meer malen zijn loodrechte afstand tot het oog daarvan verwijderd, tengevolge waarvan een volkomen onjuist beeld ontstaat. Men neemt dan zijn toevlucht tot het kiezen van een volkomen o n r e ë e l o o g p u n t. Voor i n t e r i e u r s gaat men in gedachten eenige malen de grootste afmeting b u i t e n de ruimte staan, waardoor wel de gezichtshoek verkleind en de verteekeningen verminderd worden, maar de ware diepteverhoudingen ook geheel verloren gaan. Voor menig projekt kiest men zijn standpunt ergens midden in een bebouwd gedeelte, omdat de perspectief anders te veel verteekent!

Een nadeel van de bekende methoden is voorts, dat men in veel gevallen een standpunt inneemt waarbij men o n g e l i j k e verteekening van het geheel krijgt, doordat men links en rechts t.o.v. de loodlijn uit het oog op het tafereel geheel ongelijke gezichtsvelden kiest, dikwijls uit noodzaak.

Ik laat in het midden of de schrijver van „das Netzhautbild" voor zijn werk de juiste titel koos; zelfs betwijfel ik of de gebogenheid van het netvlies wel het juiste argument is om het verschil tusschen het waargenomen beeld en de perspectivische teekening toe te lichten. Eerder geloof ik, dat de oorzaken gezocht moeten worden in de neiging een in-eens-overzichtelijk beeld te scheppen, d.w.z. een beeld waarbij met dezelfde oog-instelling tegelijkertijd het geheel wordt waargenomen gedacht, waarbij dus het werkelijke „tafereel" g e b o g e n is.

Het werken met een dergelijk g e b o g e n t a f e r e e l is niet nieuw, de Rijksgebouwen Dienst heeft er, meen ik, reeds mee geëxperimenteerd.

Wel nieuw is echter, voorzoover ik kan nagaan, de m e t h o d e en het e e n v o u d i g e h u l p m i d d e l, dat Stark ons aan de hand doet om met dit gebogen tafereel te werken. Dit hulpmiddel bestaat in het geheel weglaten van het eigenlijke gebogen tafereel, doch het gebruiken van een h u l p k r o m m e (Projektionskurve) welke dient om het beeld, dat op het gebogen tafereel z o u ontstaan, d i r e c t in het platte vlak der teekening over te brengen.

De figuren 1, 2 en 3 verduidelijken zijn bedoeling. Fig. 1 toont aan hoe een lijn a. b. volgens de bekende methoden geprojekteerd wordt op een tafereel B (Bildebene), waarbij blijkt, dat bij gelijke gezichtshoeken uit het oogpunt F de schijnbaar waargenomen deelen in het beeld ongelijk zijn en wel naar buiten toe steeds meer gaan verteekenen (vergrootend).

Figuur 2 toont het „ware" tafereel (Netzhaut) om F als middelpunt. Bij gelijke gezichtshoeken behooren gelijke deelen op het tafereel. Deze kunnen echter niet

MEDEDEELING VAN DE REDACTIE: „Dr. Ir. J. H. Plantenga verzoekt ons mede te deelen, dat hij sedert zijn benoeming tot Directeur van de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage niet meer aan de Nieuwe Rotterdamsche Courant medewerkt als schrijver van de „Brieven over Bouwkunst".

ADRES VAN DE TENTOONSTELLINGSRAAD AAN DE REGEERING.

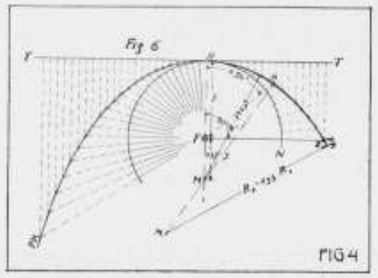
Door den Tentoonstellingsraad voor Bouwkunst en Verwante Kunsten werd het volgende schrijven gericht aan de Ministers van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, van Arbeid en van Koloniën:

Naar aanleiding van de voorstellen van de Regeering aan de Staten-Generaal om deel te nemen aan de in 1930 te Antwerpen te houden tentoonstelling en daarvoor een bedrag beschikbaar te stellen, mede met het oog op andere internationale tentoonstellingen, heeft de Tentoonstellingsraad voor Bouwkunst en Verwante Kunsten, vertegenwoordigende de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten B.N.A., het Genootschap Architectura et Amicitia, de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst V.A.N.K. en de Nederlandsche Kring van Beeldhouwers de eer het volgende onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen.

Naar de meening van den Tentoonstellingsraad zal er op tentoonstellingen als hier bedoeld, waaraan de meeste landen deelnemen niet alleen naar moeten worden gestreefd, dat de verschillende inzendingen het beste beeld toonen van hetgeen op het betreffende gebied in ons land wordt tot stand gebracht, ook de Nederlandsche afdeeling als geheel moet den toets met de overige landen kunnen doorstaan.

De ervaring heeft den Raad geleerd van welk een overwegend belang het is voor den indruk, dien de verschillende landen op internationale tentoonstellingen maken, dat zoowel aan het uiterlijk, als aan het inwendige aanzien der paviljoens, alsook aan de opstelling der inzendingen de grootste zorg wordt besteed. Een eerste vereischte voor de Nederlandsche afdeeling is dan ook, dat aan den bouw van het nationale paviljoen zeer hooge eischen worden gesteld.

De Tentoonstellingsraad meent daarom Uwe Excellentie eerbiedig maar met den meesten aandrang te moeten verzoeken het Nederlandsche paviljoen te doen bouwen en inrichten volgens de plannen van een of meer van de meest vooraanstaande kunstenaars opdat het een waardige uiting worde van onze hedendaagsche bouwkunst en interieurkunst, die ook in het buitenland een goede reputatie heeft.

JURYRAPPORT. Prijsvragen van de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, uitgeschreven in het jaar 1928.

In de gehouden bijeenkomsten van de Jury moest reeds dadelijk worden geconstateerd dat het ingezonden werk, vooral wat de hoedanigheid betrof, niet aan de verwachting heeft beantwoord.

De Jury betreurt het, dat ditmaal de studieprijsvragen van Bouwkunst en Vriendschap niet die belangstelling gehad hebben, welke zij verdienen. Wellicht dat voor de categorie deelnemers aan de groote prijsvraag hiervoor een verklaring te vinden is in het samenvallen met eenige andere belangrijke prijsvragen.

Volge thans een kort overzicht van het ingezonden werk.

1e Prijsvraag. Studentenhuis.

Van de drie ingezonden ontwerpen moesten reeds dadelijk twee ter zijde worden gelegd wegens onvoldoende beheersching van het onderwerp. Aan het overblijvende motto „Io Vivat" kon met algemeene stemmen de eerste prijs worden toegekend.

Motto: Io Vivat. De geheele indeeling valt te prijzen, waardoor een zeer goed geheel verkregen is. De verlichting en uitwerking van de groote zaal is goed, terwijl de doorkijken vanuit de verschillende gangen juist gezien zijn. Echter hadden de ingangen en trappen ruimer opgevat en meer aandacht aan het licht in de gangen geschonken moeten worden. De algeheele indruk van plan en architectuur is beschaafd en eenvoudig. Jammer echter dat geen één partij krachtig tot uitdrukking is gekomen, wat vooral opvalt bij den gevel glaswand groote zaal. Het teekenwerk van de plannen en details is smaakvol verzorgd en verraadt een gevoelige hand.

Motto: Vorm. Deze inzending voldoet niet aan het program van eischen wat betreft aansluiting aan de belendingen. Het geheel boven de kracht van den inzender.

Motto: Studie. Het ware wenschelijk geweest dat deze studie op het teekenbord van den ontwreper ware gebleven en geen inzending was geworden. Spreken is zilver maar zwijgen is hier in dit geval nog veel meer waard.

2e Prijsvraag. Politiepost.

Bij de eerste schifting vielen uit de motto's Vorm, Zijn en Kleur, Hermandad I, Politie, Macht, Eenvoud, A.Z., Gezag en Realiteit.

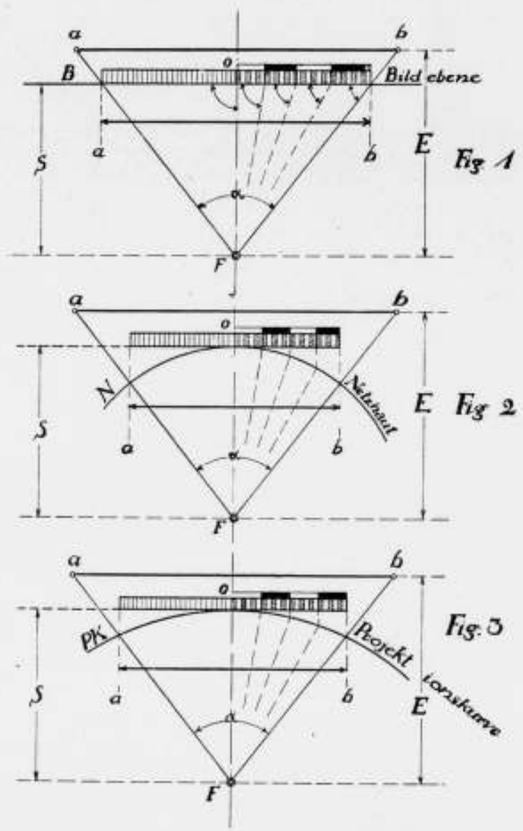
Bij de tweede schifting vielen uit de motto's Musze, Onderdak, Boevenschrik, Orde, P.P., G.G., Politie, The Song is ended, Centra en Zuid.

Bij de derde schifting vielen uit de motto's N.N, en Z.

Bleven over de motto's: Hermandad II, Wil, Annie of Bakunine en Volharding.

Motto: Hermandad II. Het geheel zeer overzichtelijk. Plan en indeeling zeer beknopt en goed,

Tafel I

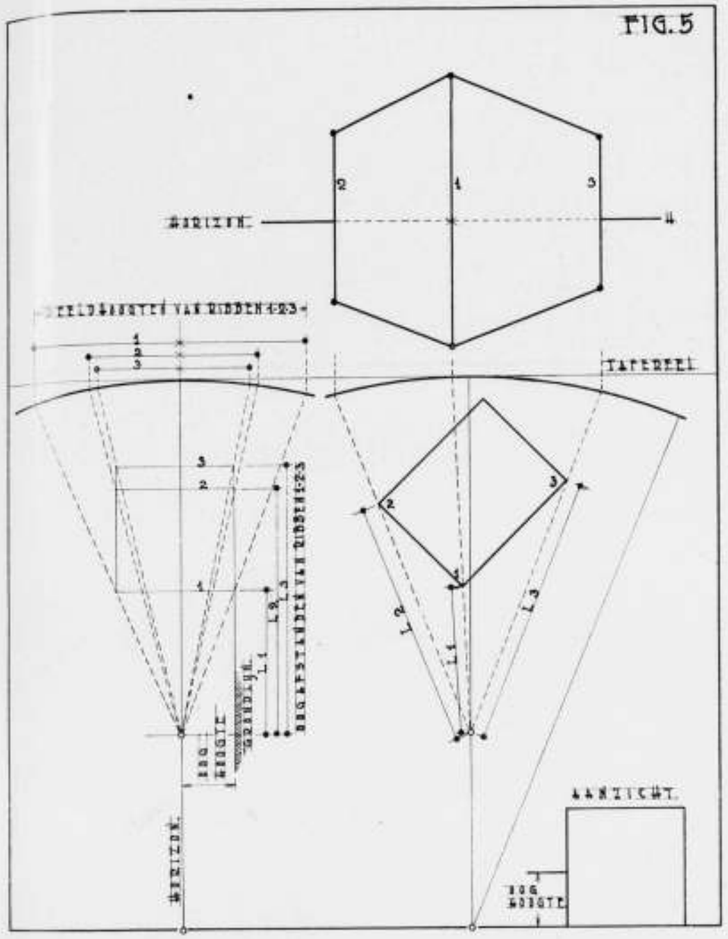
zonder meer op het platte vlak geprojekteerd worden, daar dan een verteekening ontstaat die naar buiten toe steeds sterker wordt (nu in verkleinenden zin).

Fig. 3 geeft tenslotte de hulpkromme P.K., die tusschen het ware gebogen tafereel en het platte vlak gelegen is en zoo samengesteld moet zijn, dat bij gelijke gezichtshoeken uit F. ook gelijke breedtedeelen van het platte vlak der teekening behooren. Vrijwel zuiver kan deze hulpkromme worden benaderd in cirkelbogen en wel tot een spreidingshoek van 100° (!) door een cirkel met straal 1.55 maal de tafereelafstand en daarboven tot een gezichtshoek van 180° (!) door cirkels met een straal van weer 1.55 maal de vorige. (Zie figuur 4).

Bovendien heeft de methode Stark het in veel gevallen niet te versmaden voordeel, dat desgewenscht geheel zonder vluchtpunten gewerkt kan worden, daar alle hoogten door directe meting zijn vast te leggen.

In zijn eenvoudigsten vorm geeft fig. 5 daarvan een voorbeeld. Door n.l. de afstanden van het oog tot elk der vertikalen uit te zetten zijn deze hoogten alle op te meten en de gedeelten boven en onder den horizon direct op hun plaats te zetten, zooals uit de figuur duidelijk blijkt. De beide bewerkingen (projectie van plattegrond en van hoogten) zijn in deze figuur gescheiden gehouden. Het spreekt vanzelf, dat men na eenige oefening deze beide kan combineeren. (Zie fig. 6).

Heeft men talrijke horizontale geledingen, dan zal men natuurlijk het werken met vluchtpunten verkiezen. Men moet er zich dan echter rekenschap van geven, dat

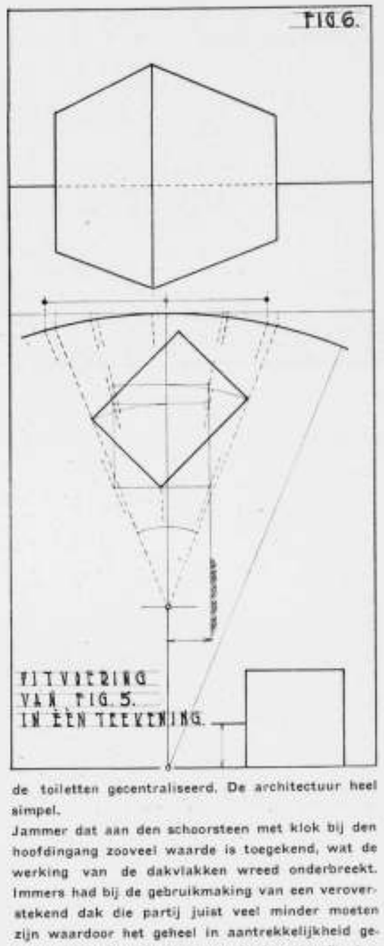

feitelijk alle door ons recht geteekende lijnen in geringe mate gekromd verloopen, waardoor ook deze methode in dit opzicht weer slechts benaderd kan zijn: d.w.z. feitelijk hebben niet alle horizontalen een en hetzelfde vluchtpunt. Wanneer men echter de vluchtpunten steeds vast blijft leggen door eerst de uiterste schuinen te zoeken en deze dóór te trekken kunnen slechts geringe afwijkingen ontstaan. Dit bepalen der vluchtpunten is ten overvloede in fig. 5 geschied.

Ook de vertikalen blijven wij vertikaal teekenen. In zekeren zin dus ook slechts benaderend. Met den schrijver ben ik het echter in dezen niet geheel eens. Dat wij in het wijken van vertikalen een onaangenaam aandoend verschijnsel waarnemen zou m.i. niet onmogelijk in verband te brengen zijn met het feit, dat wij, met 2 oogen ziende, in dit opzicht in de beide oog-indrukken t.o.v. deze wijkingen een zeker correctief hebben, waardoor wij ons wel in horizontalen, doch niet in vertikalen zin met het bestaan van vluchtpunten kunnen vereenigen.

Welke beteekenis de methode heeft voor het interieur moge blijken uit fig. 7, waarbij het beeld geconstrueerd is vanuit een oogpunt binnen de ruimte en met een spreidingshoek van 120°.

Ook hier zijn vluchtpunten gebruikt. Deze zijn echter niet voor alle 4 omgrenzingen dezelfde! Zij zijn bepaald uit en door middel van hoogtemeting, dus weer als benaderde (d.w.z. voor alle v/h betreffende vlak liggende horizontalen geldig beschouwde) vluchtpunten. VR en VL zijn de vluchtpunten voor de horizontalen resp. in den rechtschen en den linkschen vertikalen wand, die beide zijn gelegen op de horizonlijn. De snijpunten van de overgangsribben van deze wanden naar vloer

de toiletten gecentraliseerd. De architectuur heel simpel.

Jammer dat aan den schoorsteen met klok bij den hoofdingang zooveel waarde is toegekend, wat de werking van de dakvlakken wreed onderbreekt. Immers had bij de gebruikmaking van een verooverstekend dak die partij juist veel minder moeten zijn waardoor het geheel in aantrekkelijkheid gewonnen zou hebben. Teekenwerk niet gevoelig, terwijl de boomen van de perspectief sterk herinnerden aan een reclameplaat van een firma in stalen ramen. 2e prijs bronzen medaille + f 10.—.

Motto: Wil. Wat betreft het plan van indeeling is dit het beste. Het geheel zeer logisch in elkaar gezet, waarbij alleen de toegang naar hoofdagent vanuit de vestibule niet doordacht is. Jammer dat de gevelarchitectuur zoo verschillend is met wat de plattegrond biedt, waardoor een verbrokkeld geheel verkregen is. Het teekenwerk is verzorgd. 3e prija. Eervolle vermelding + f 10.—.

Motto: Annie of Bakunine. Plan van indeeling goed, waarbij kast en fietsenberging eenigszins misplaatst. Het atrium met cellen juist gezien, wat in de doorsnede zeer goed tot z'n recht komt. De buitenarchitectuur eenigszins te monumentaal, te groote waarde toegekend aan klokketoren met schoorsteen terwijl de willekeurige aanbouw fietsenberging storend werkt. De situatie niet ten volle benut. Teekenwerk verraadt een vaardige hand. 3e Prija. Eervolle vermelding + f 10.—.

Motto: Volharding. Plan van indeeling eenigszins verbrokkeld. Rijwielberging en toiletten versnipperd. De buitenarchitectuur geeft een weifelenden indruk. Combinaties van hout en steenbouw hier niet gewenscht. Dakvlakken van verschillende hoogten verstorend.

Het teekenwerk slap. Perspectief doet denken aan een boerenwoning in Zuid-Duitschland. 4e Prijs. Eervolle vermelding.

Motto: Vorm. Plattegrond niet begrepen. Architectuur daarmede in overeenstemming.

Motto: Lijn en Kleur. Geheel verwant aan Motto Vorm.

Motto: Hermandad I. Plattegrond wel eenvoudig, maar niet doorwerkt. Gevelarchitectuur zwak. Perspectief doet denken aan een alpenweide; van het teekenwerk is het detail het best geslaagd.

Motto: Politie. Plattegrond zwak, architectuur daarmede in overeenstemming. Detail grof, perspectief doet denken aan een uitheemsch landschap.

Motto: Wacht. De plattegrond gezocht, heeft in den opstand aanleiding tot moeilijkheden gegeven, welke niet overwonnen zijn. Teekenwerk matig.

Motto: Eenvoud. Hoewel eenvoud het kenmerk van het ware is, is hier de ware eenvoud nog lange na niet bereikt. Het geheel boven de kracht van den ontwerper.

Motto: A.Z. Plattegrond onvoldoende, heeft zeer groote allures waardoor de architectuur gecompliceerd. Perspectief niet geheel overeenkomstig den plattegrond.

Motto: Gezag. De plattegrond te groot van opzet. De grootte der verschillende ruimten niet in overeenstemming met functie in het plan. Architectuur matig, teekenwerk strak maar droog.

Motto: Realiteit. Plattegrond te verward, architectuur daarmede in overeenstemming.

Motto: Musze. Ligging ten opzichte der wegen goed, echter niet voldoende profijt getrokken van uitzicht. Plan van indeeling is goed, alhoewel de hal wat donker en de toegang naar toiletten vanuit voorruimte cellen niet juist is. Loge portier niet gevraagd. Architectuur niet zonder verdienste. De schoorsteenen gewild monumentaal en in verband met den eenvoudigen gevelopzet niet op hun plaats. Perspectief zeer gewild.

Motto: Onderdak. Plattegrond in hoofdzaak goed van indeeling, maar in details niet doorwerkt. De architectuur simpel en eenvoudig.

Motto: P.P. Plaatsing van het gebouw is goed. De ligging der vertrekken in verband met het gewenschte uitzicht niet geheel voldoende. Voorruimte bij de cachotten niet afgescheiden van de hal.

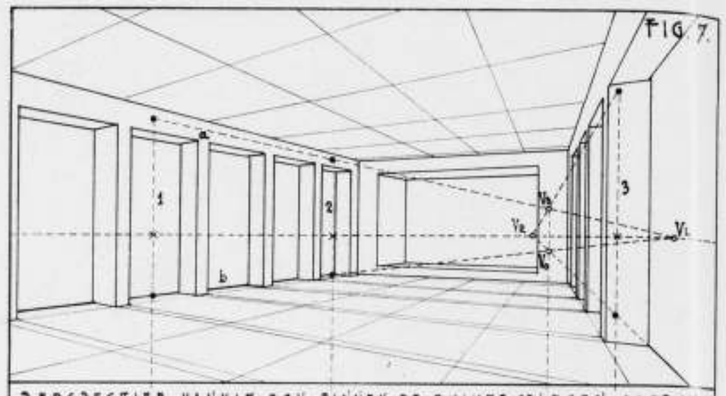
De architectuur hoewel niet slecht doet meer denken aan paviljoen-gebouwtje van een tentoonstelling. De zolderruimte totaal overbodig. Teekenwerk goed.

Motto: G.G. Ligging ten opzichte van de wegen goed, maar het uitzicht niet vrij genoeg. Plattegrond eenvoudig. Kap te hoog. De gevels doen een andere groepeering van vertrekken vermoeden dan uit den plattegrond blijkt. Ingang op den hoek niet juist en niet opgelost. Teekenwerk goed verzorgd.

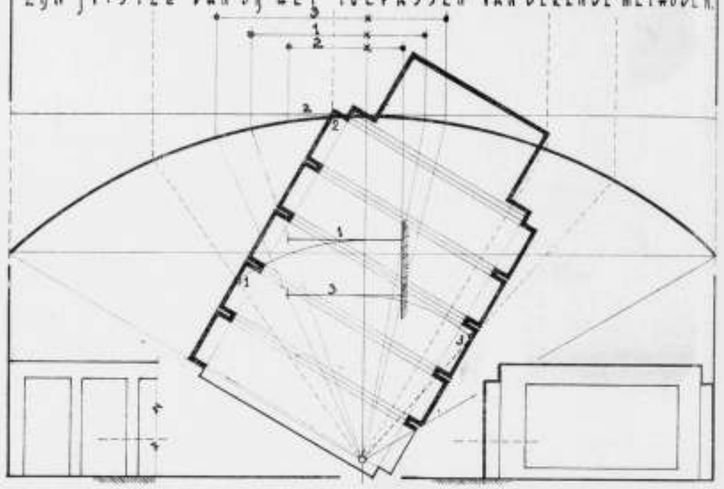
Motto: The Song is ended. Plattegrond is goed van indeeling, echter zijn de urinoirs te veel naar binnen gebracht. De architectuur gezocht en gewild. Teekenwerk zeer goed voorgedragen.

Motto: Politie. Aangezien een situatie ontbreekt, blijkt niet hoe de ligging ten opzichte van de wegen gedacht is. De urinoirs te dicht bij den hoofdingang geplaatst. De architectuur van goeden eenvoud, hoewel de aansluiting van dak en platbouw niet geslaagd. Teekenwerk goed.

Motto: Centra. Plattegrond van indeeling beknopt en doordacht. De vorm der vertrekken echter niet fraai en verantwoord. Architectuur eenvoudig. Teekenwerk goed.

PERSPECTIEF VANUIT EEN BINNEN DE RUIMTE GELEGEN OOGPUNT; DE VERHOUDINGEN DER WANDTRAVEEN IN DE DIEPTEWERKING ZIJN JUISTER DAN BIJ HET TOEPASSEN VAN BEKENDE METHODEN.

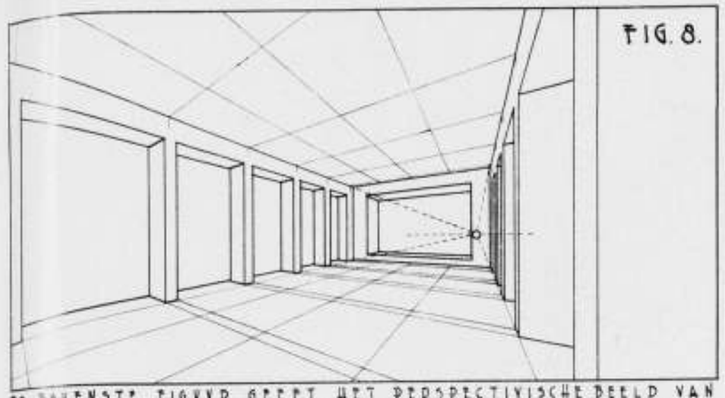
en plafond leveren ook de vluchtpunten voor de in boven- en ondervlak gelegen horizontalen. Deze beide zijn loodrecht boven elkaar gelegen en wel op die plaats waar de gezichts-straal uit F loodrecht staat op den achterwand.

In figuur 7 is VL bepaald door twee vertikale ribben (1 en 2) in perspectief te brengen, d.w.z. hun juiste plaats en hoogte vast te stellen. Van deze beiden ligt ribbe 2 zoodanig, dat zij vrijwel in ware (schaal)-grootte in de perspectief voorkomt. Daar feitelijk de lijnen a en b een kromming zouden moeten vertoonen, zal bij verwaarloozen daarvan de keuze van ribbe 1 wel van belang zijn. Het meest juiste benaderde beeld ontstaat blijkbaar door deze ribbe op ongeveer één derde deel van het linker wandvlak te kiezen.

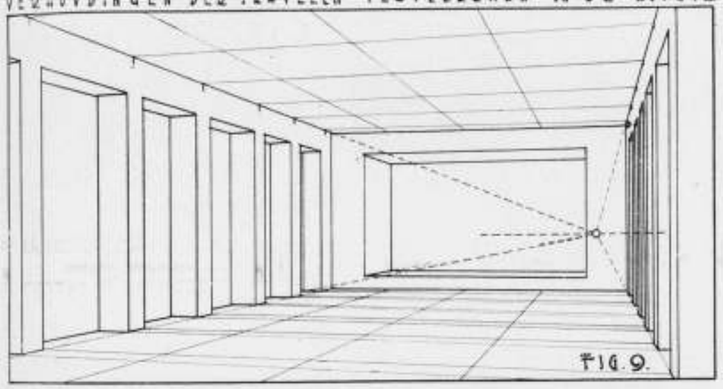
De boven- en onderpunten der aldus in perspectief gebrachte ribben 1 en 2 worden verbonden, de lijnen a en b leveren, doorgetrokken het punt VL.

Door uit het oogpunt F een lijn loodrecht op den achterwand te trekken vindt men de vertikale ribbe van dezen wand waarop de vluchtpunten Vb en Vo moeten liggen. Daarna is ribbe 3 aangenomen ook weer op ongeveer één derde deel van het rechter wandvlak en in perspectief gebracht. De uiteinden van deze ribbe zijn nu verbonden met Vb en Vo en leveren tenslotte VR.

Het vluchtpunt voor de lijnen in den vloer is nu Vo, voor die in het plafond Vb, enz. Met behulp van dezen merkwaardigen vluchtpuntsvierhoek verkrijgt de perspectief van het inwendige een heel wat vertrouwder voorkomen, dan wanneer men zooals fig. 8 aangeeft uit hetzelfde oogpunt (dus binnen de ruimte) volgens de oude methode te werk ging of zooals fig. 9 aangeeft zich buiten de ruimte zou moeten plaatsen om de bezwaren van fig. 8 te ontgaan.

DE BOVENSTE FIGUUR GEEFT HET PERSPECTIVISCHE BEELD VAN UIT HETZELFDE OOGPUNT ALS FIG. 7. VOLGENS DE BEKENDE STRAALMETHODE. ZE HEEFT DEZELFDE SPREIDINGSHOEK EN BEELDGROOTTE, DOCH VERTEEKENT IN DE VERHOUDINGEN EN % DIEPTE. DE ONDERSTE FIGUUR IS GENOMEN VANUIT EEN BUITEN DE RUIMTE IN DEZELFDE LIGGING OP DEN ACHTERWAND GELEGEN OOGPUNT. DE DIEPTEWERKING IS DAARDOOR ECHTER ONWERKELIJK EN DE VERHOUDINGEN DER TRAVEEEN VERTEEKENEN IN DE HOOGTE.

Voor de verdere uitwerking moet ik helaas verwijzen naar het werk zelf; helaas, omdat de stijl, waarin het werk is geschreven niet geheel klaar en scherp geformuleerd is. Een aandachtige bestudeering der teekeningen zal echter voor de meeste lezers voldoende blijken om tot een inzicht van de nieuwe methode te komen en deze zelfstandig te kunnen toepassen. Wij zouden wenschen, dat binnen afzienbaren tijd een vertaling, zoo mogelijk iets vrijer en iets vlotter geschreven, tot stand kon komen.

H. T. ZWIERS.

SCHOOL VOOR VOORBEREIDEND ONDERWIJS AAN DE CORN. v. NOORDESTRAAT TE HAARLEM.

In een arbeiderswijk in het Zuid-Oostelijk deel der Gemeente Haarlem is een school gebouwd voor voorbereidend onderwijs door het bureau Openbare Werken van voornoemde Gemeente. Het gebouw is zoodanig op het terrein geprojecteerd, dat de speelplaats op het Zuiden is gelegen, terwijl deze gedeeltelijk aan het Oosten en Westen door het schoolgebouw tegen de koudste winden wordt beschut. In het midden van de speelplaats is een fontein aangebracht. De ingangspartij ligt aan de Noordzijde. In de overdekte toegang zijn een drietal reliefs aangebracht van den beeldhouwer M. Andriessen, welke tafereelen uit de bekende kindersprookjes voorstellen. De centrale verwarmingsschoorsteen accentueert in aansluiting met een lagen torenbouw een bocht van de straat, welke aan de Noordzijde langs de school gelegen is.

De lokalen en de beide speellokalen zijn op het Zuiden en het Westen ontworpen. De ruime borstweringen in de lokalen zijn in overeenstemming met het karakter van dit soort onderwijs.

Motto: Zuid. De situatie is niet goed voor symmetrisch ontwerp. Plattegrond daardoor gezocht en een te veel aan gangen. De gevels goed en een voorbeeld van eenvoudige architectuur. Het teekenwerk zeer gevoelig voorgedragen.

Motto: N.N., Motto: Z. Bij deze combinaties van daken en platbouw hebben de ontwerpers zich situatie geschapen, waar zij niet bij machte waren uit te komen. Teekenwerk van beide goed verzorgd.

Motto: Boevenschrik. Bij het plan van indeeling is het plan te klein. De rijwielbergplaats waarin ook brancard niet juist. De gang voor toegang naar de cachotten te gering en te bekrompen.

Aan den klokketoren is te veel waarde toegekend, welke niet past bij de gevels. De architectuur overigens niet zonder verdienste maar grof. Het teekenwerk netjes, terwijl het detail met kleurencombinatie niet gelukkig is.

Motto: Orde. Indeeling plattegrond niet goed. Echter is het uitzicht te weinig en is de bergplaats rijwielen niet op z'n plaats. De architectuur rustig en eenvoudig, maar bij ingangen zijn de details niet tot hun recht gekomen. Teekenwerk verzorgd. 3e Prijsvraag. Diploma voor de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap.

Bij de eerste schifting vielen uit de motto's F.E.R., Lijn en kleur, 11-13-11, D. en G.M., ten deele omdat de inzendingen geen goed karakter uitdrukten, de letters te groot of te klein of onleesbaar waren en de vlakversiering te groot in verhouding tot het overige gedeelte.

Bleven over de motto's Eenheid en Mastworp waarvan bij nadere beschouwing bleek dat geen van beide voor een 1en prijs in aanmerking konden komen. De kwaliteiten van motto Eenheid wettigden een 2den prijs, terwijl de derde prijs aan motto Mastworp werd toegekend.

Motto: Eenheid. Vlakversiering te groot in verhouding tot het overige gedeelte. De letters eenigszins grof en de plaats voor de handteekeningen der Jury te klein. De kleurencombinatie is beschaafd.

Motto: Mastworp. De verdeeling eenigszins verward en de letters veel te groot. De geheele wijze van voordragen had gevoeliger kunnen zijn.

Rotterdam, Mei 1929.

De Jury.
Was geteekend,
J. C. Meischke.
W. P. Meyer.
H. v. d. Kloot Meiburg.
J. Luthmann.
A. Stahlie.

GEWAPEND METSELWERK. Het is in de techniek een eigenaardig verschijnsel, dat constructies of werkmethodes, die jarenlang gebruikt zijn en goed gebleken, dikwijls geheel gelocaliseerd blijven tot bepaalde landstreken.

Zoo is het ook met het gewapend metselwerk.

Reeds lange jaren zijn de z.g. vloeren of zolders van Kleine in Duitschland in gebruik, die zooals bekend is, uit metselwerk bestaan, waarin tusschen elke laag steenen bandijzer is gelegd.

In het vorig nummer werd deze constructie-methode nog genoemd als toegepast aan het afgebrande warenhuis Tietz.

Eenige jaren geleden werd ook veel reclame gemaakt door Belgische firma's, die moerbinten en vloerplaten construeeren van gewapend metselwerk.

Overigens scheen deze constructiemethode òf onbekend te zijn òf niet vertrouwd te worden, althans het gebruik er van was sporadisch.

Thans komt Amerika plotseling tot de ontdekking, dat in Britsch-Indië in de laatste jaren vele constructies met dit materiaal uitgevoerd zijn en wel op veel logischer manier en geheel in den geest van het gewapend beton.

Hier wordt namelijk de ijzerbewapening geheel gelegd op dezelfde wijze van gewapend beton met opbuigingen, beugels, enz. enz., terwijl zelfs in veel gevallen voor vierkante platen kruiswapening wordt toegepast. Dergelijke platen hebben overspanningen tot 4,90 m. Verder zijn balconplaten met consoles daarvoor tot 1 m sprong gemaakt, latijen boven deuren, balken en T-balken. Deze laatste zijn zelfs toegepast voor kleine bruggen. Ten slotte zijn ook scheidingswanden en zelfs hangende scheidingswanden van gewapend metselwerk gemaakt.

Uit den aard der zaak is deze constructie ook geschikt voor kolommen en bogen en gewelven.

Wakker geworden door de resultaten in Indië met dit materiaal bereikt, waar de baksteenen veel slechter zijn dan in Amerika, is men daar ook proeven gaan nemen.

Uit deze proeven bleek o.a. dat een vloer van steenen op hun plat gelegd met 6 mm staven bewapend in één richting, belast kon worden met een gebruikslast van 135 kg per m² met drievoudige zekerheid over een spanning van 2,40 m. Met een halfsteensvloer op dezelfde wijze bewapend, kon een spanning van 5,30 m bereikt worden, eveneens voor 135 kg/m² met drievoudige zekerheid.

De resultaten van deze proeven, die aan de Universiteit van Missouri zijn genomen, hebben aanleiding gegeven om in de vakpers allerlei beschouwingen daaraan te wijden.

De voordeelen worden opgesomd als volgt: eenvoudige constructie, goed werk met weinig onderhoudskosten, groote weerstand tegen brand, hoog isoleerend vermogen tegen warmteverlies, het gemak om gaten te maken zonder vernieling der constructie en ten slotte de groote weerstand tegen aardbevingen.

Hoewel dit laatste voor ons van niet veel belang schijnt, blijkt er toch uit, dat gewapend metselwerk een zekere taaiheid heeft, hetgeen ook bij slappen ondergrond van veel waarde is.

Ten slotte kan hier nog genoemd worden, dat ook voor trappen dit materiaal verrassende resultaten kan opleveren.

Zoo zijn b.v. wenteltrappen daarvan gemetseld in den geest als door onze voorvaderen werden gemaakt, die echter door hun groote kostbaarheid in het werkloon voor onzen tijd vrijwel onuitvoerbaar zijn. Met gewapend metselwerk wordt dit echter geheel anders.

De treden met de stootborden staan haaks tegen elkander alsof zij van planken in elkaar zijn gespijkerd en de boom is als rollaag gemetseld. Door de wapening wordt een dergelijke trap, die aan sierlijkheid niets te wenschen overlaat, met een minimum van arbeid en materiaal even sterk als de bovengenoemde trappen. Het onafzienbaar aantal mogelijkheden van deze werkmethode is voor ons land, met zijn prima metselsteenen meer dan tot nog toe het geval was, de aandacht waard.

BETON EN WATERGLAS. Het gebruik van waterglas als dichtingsmiddel voor beton is reeds zeer oud, en heeft bij den wegenbouw eene nieuwe toepassing gevonden. Verder wordt wel aan het mengwater waterglas toegevoegd teneinde den bindtijd te verkorten. Voorts zijn een aantal geheimmiddelen ter verkrijging van de waterdichtheid in den handel, waarin door zuren gepraecipiteerd waterglas (colloidaal kiezelzuur) een groote rol speelt. Dr. Richard Grün publiceert in „Zement", 14 Febr. 1929, het resultaat van laboratoriumonderzoekingen naar den invloed van waterglas op enkele betoneigenschappen.

Zooals bekend is wordt waterglas bereid door samensmelting van kwartszand (kiezelzuur) met natriumhydroxyde. Het product, waterglas A genoemd, is slecht in water oplosbaar. Door blootstellen aan stoom onder druk verkrijgt men de bekende strooperige vloeistof uit den handel, waaruit door indampen het gemakkelijk oplosbare waterglas B wordt verkregen. Van deze beide soorten waterglas werd 5 pCt. aan het cement toegevoegd, en daaruit met normaalzand kubussen gemaakt, welke aan eenige chemische invloeden werden blootgesteld.

Het verhardingsproces van portland- en hoogovencement wordt door waterglas slechts weinig beïnvloed, in het algemeen gaan de druk- en trekvastheid daardoor achteruit.

De weerstand tegen magnesiumsulfaatoplossing vermindert bij waterglastoevoeging aanmerkelijk bij gebruik van P.C. en slechts weinig bij hoogovencement. Ook bij blootstelling aan azijnzuur treedt geen verhooging van weerstand in door waterglas. Bij verharding in lijnolie werkt waterglas, toegevoegd aan hoogovencement, bepaald schadelijk. Cement zonder waterglas gedraagt zich beter dan met dezen toeslag. Een verschil in waterdichtheid door waterglastoevoeging, geobserveerd aan platen bij 2 atm. druk, kon niet worden geconstateerd.

Uit het bovenstaande onderzoek volgt, dat toevoeging van waterglas in poedervorm aan de betonspecie steeds moet worden afgeraden.

Spr.
Pol. Weelbl.

SCHOOL TE HAARLEM. ONTWERP BUREAU OPENBARE WERKEN.

De gevels zijn opgetrokken van rooden handvormsteen, de dakpannen zijn dofzwart geglazuurd. De lambrizeering in de gangen is van geelgrijzen baksteen van boven met een rand zwarte baksteenen afgesloten. Voor de vloerbedekking zijn roode hardgebakken tegels gebruikt, een zwarte tegel vormt den overgang naar de lambri. In de lokalen zijn riftvloeren aangebracht. Het schilderwerk in de gangen is geel met zwart, de lokalen zijn roodbruin, grijs en zwart geschilderd met licht okerkleurige wanden. Het buitenschilderwerk is licht geel met groen.

De ingangspartij en de hal worden verlicht door glas in lood ramen en een glas in lood velum, waarvan de ontwerpen zijn vervaardigd door Mevrouw de Bordes—van Alderwerelt.

BOUWEN IN HET DORP EN OP HET LAND DOOR EDW. LEONARD. Uitgave van „de Sikkel" te Antwerpen, C. A. Mees te Santpoort.

Met deze uitgave is de serie boeken, die beoogen het publiek voorlichting te geven over goede en slechte architectuur, op de methode van het vóór- en tegenvoorbeeld, met een belangrijk werkje uitgebreid. Het is misschien een vraag of de methode van vóór- en tegenvoorbeeld wel het meest doeltreffend is, of men er wat meer mede bereikt dan „prêcher pour les convaincus". Natuurlijk hangt het effect veel van de welsprekendheid van de gekozen voorbeelden af, en van den aard van de tegenstellingen. Groote scherpte schaadt het effect. In het boekje van den heer Léonard zijn deze groote tegenstellingen, waardoor de te verwerpen bouwvormen zoo vaak onnoodig worden geridiculiseerd, vermeden, en daarom lijkt het ons, dat het goed aan zijn doel zal kunnen beantwoorden. Dit doel is méér „dan alleen een opwekking te geven tot liefde en waardeering voor de frissche schoonheid van ons land en de aantrekkelijke innigheid van onze dorpen" zegt de schrijver in zijn voorwoord.

„Het wil meer zijn dan een protest tegen de thans algemeen gangbare bouwwijzen, die onze oude landelijke bouwkunst binnen korten tijd naar een waardelooze,

SCHOOL TE HAARLEM ONTWERP BUREAU OPENBARE WERKEN.

SCHOOL TE HAARLEM. ONTWERP BUREAU OPENBARE WERKEN.

TENTOONSTELLINGSRAAD VOOR BOUWKUNST EN VERWANTE KUNSTEN. De Commissies van Beoordeeling, die zullen bepalen, welke foto's van architectuur en interieurkunst uit de collectie van den T. R. op de tentoonstelling in het Stedelijk-Museum te Amsterdam van 22 Juni tot 21 Juli a.s. zullen worden geëxposeerd, komen begin Juni bijeen.

Daarom zullen slechts die foto's in aanmerking kunnen komen, welke vóór 1 Juni in het bezit zijn van ondergeteekende, adres Heerengracht 388, Amsterdam.

Nogmaals wordt er de aandacht op gevestigd, dat alleen vergrootingen in formaat 36 × 48 cM. en opgeplakt in de collectie worden opgenomen.

Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk,
Voorzitter.

UITSLAG EXAMENS VOOR HET DIPLOMA BOUWKUNDIG OPZICHTER B.N.A. 1929. Aan bovengenoemd examen hebben dit jaar deelgenomen 37 candidaten, waarvan 16 candidaten het diploma Bouwkundig Opzichter B.N.A. verwierven. Deze Heeren zijn:

L. Atema te Leeuwarden, K. Bouma te Amersfoort, M. J. Dijkers te Terheijden bij Breda, F. Groesbeek te Dordrecht, A. A. Guikink te Hengelo, H. van Heusden te Oosterbeek, W. van Hoorn te Gouda, A. J. M. Kalkhoven te Hilversum, M. Kokje te Blaricum, R. Kool te Groningen, J. F. C. de Lange te Groningen, A. A. Rinkens te Wijchen, A. A.

GANG IN HET SCHOOLGEBOUW AAN DE CORN. v. NOORDESTRAAT TE HAARLEM.

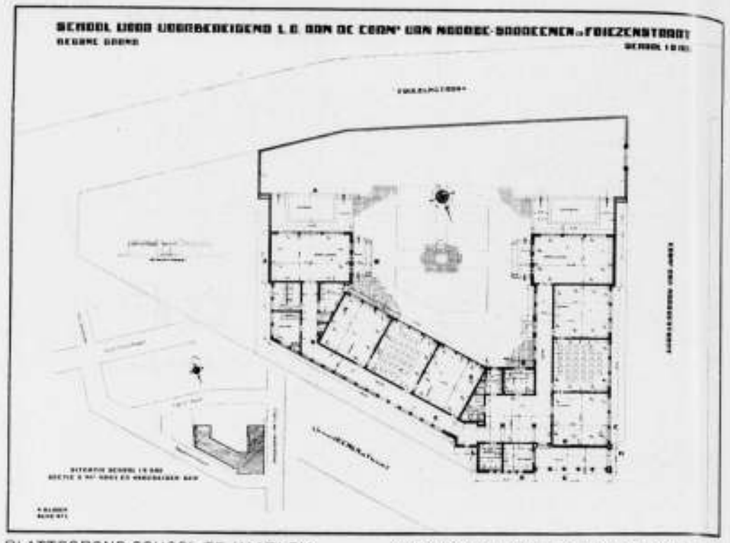
Rozema te Kortezwaag, A. J. van Velthuijsen Jr. te Hilversum, A. Waalboer te Vlaardingen en S. Wijman Jr. te Amsterdam.

Van de 255 candidaten voor het voorbereidend examen werden er 72 tot het Definitief Examen toegelaten.

HET EINDE VAN HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT. DE RESTEN 1 MINUUT VOOR DEN VAL.

EVEN NA DEN VAL.

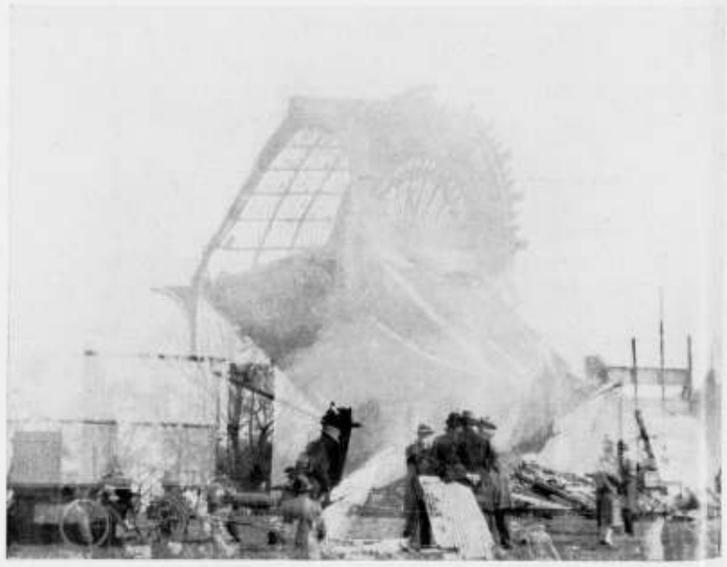

PLATTEGROND SCHOOL TE HAARLEM. ONTWERP BUREAU OPENBARE WERKEN.

karakterlooze banaliteit voeren. Met dit boek wordt vooral betracht den weg te wijzen naar een betere, gezondere ontwikkeling van ons landelijk schoon." De schrijver heeft tot het bereiken van dit doel niet geschroomd, enkele ontwerpen van landelijke bouwwerkjes op te nemen „als inspiratiebron waaruit een goede landelijke bouwwijze kan groeien".

In ons land zou men zich wel tweemaal bedenken, eer men zou besluiten, het succes van zijn betoog in de waagschaal te stellen, door het te doen toetsen aan recente voorbeelden. Uit de blijmoedige en ongekunstelde wijze waarop de heer Léonard deze ontwerpen aan zijn betoog verbindt, merkt men in een ander land te zijn, in het land van het zoete Vlaamsch, welks kleur en verve dit boekje siert en het een ongemeene bekoring geeft.

Ook de fleurige en fraaie wijze waarop het boek is uitgevoerd, met zijn vele afbeeldingen en gekleurde platen, draagt hiertoe bij. J. P. M.

DE VAL VAN DE TOONEELRUIMTE VAN HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT OP VRIJDAG 3 MEI DES V.M. 9 UUR.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. Nº 36736

1929 18 MEI Nº 20

„DE HEILIGE MAAGD MET KIND" VAN OMSTREEKS 1550. AFMETING 104 × 83 cM.

RUSSISCHE IKONEN, TENTOONGESTELD IN DE MILITIEZAAL, SINGEL 423, AMSTERDAM, DOOR A. VAN DER BOOM. Wat hebben deze beelden met hun spiritueele voorstellingen van menschen en dieren, die bijkans verschijnen als bovenaardsche wezens, ons, Westerschen aestheten, eigenlijk nog te zeggen? Ik weet het niet. Maar wel weet ik, dat deze Christusverbeeldingen, deze madonna's en heiligen, bisschoppen, patriarchen en engelen, in hun kleur- en vormabstracties en hun statig gebarende verschijningen mij voor langen tijd onvergetelijk zullen zijn. Hier toch staat ge als beschouwer in vreemde huivering voor de zielsuitingen van een millioenenvolk in hun meest gekristalliseerde vormen; ge ervaart de aanwezigheid van de duistere, smachtende Russische psyche, waarin de boosheid en de hartstochtelijke vervoeringen van gansch een tijd bezonken liggen, waaruit ten slotte deze beeldteekens met hun mysterieuze epiek opbloeiden. Want inderdaad zijn het teekens, vlammende teekens van een heiligen geloofsijver en overtuiging. Zag men b.v. ooit een rood geschilderd zóó vol van smarten, zóó als 't ware doortrokken van het bloed van het groote offer?

Maar laten wij dan toch vooral beseffen, hoe wij van deze Ikonen slechts de minst belangrijke zijde, n.l. de aesthetische, vermogen te waardeeren. Toch bevreemdt het niet dat juist de loutere kunstenaarsprestatie in deze werken in onzen tijd belangstelling ondervindt.

DE ZAAK VRIJMAN BEEINDIGD. De Tweede Kamer heeft in haar vergadering van 15 Mei j.l. met groote meerderheid van stemmen de conclusies en voorstellen van de Kamercommissie, betreffende de zaak van den oud-Rijksbouwmeester Vrijman aangenomen, ertoe strekkende dat billijkheid worde betracht ten opzichte van de door den Heer Vrijman gesloten leeningen, en dat het aan den Heer Vrijman verleende ontslag worde gewijzigd in eervol ontslag. Nog werd met 43 tegen 28 stemmen een motie van Schaik aangenomen waarin de Regeering wordt uitgenoodigd den Heer Vrijman een billijke genoegdoening te verschaffen. Blijkens het debat was de Regeering bereid zulks te doen.

TENTOONSTELLING VAN WERK DER LEDEN VAN DEN KRING HILVERSUM VAN DEN B.N.A. Van Woensdag 22 Mei tot en met Dinsdag 4 Juni houdt de Kring Hilversum van den B.N.A. een tentoonstelling in de Kunstzaal van Brok aan de van Lenneplaan 6 aldaar. Het werk van ± 16 inzenders, die vrij waren in de keuze ervan, zal er te bezien zijn.

Goede herinneringen aan vorige exposities doen de Redactie een bezichtiging aanbevelen.

PRIJSVRAAG RECLAMEPLAAT NEDERLANDSCHE SPAARBANKBOND.

Vraag 1. Verlenging inzendingstermijn met het oog op deelname Ned. Indië.

Antw. Onmogelijk wegens vergadering van Spaarbankbond in Juni a.s.

Vraag 2. Verzoek om nadere gegevens over sparen, spaarbanken en spaarbankgebouwen.

Antw. Ligt niet op weg van jury, men onderzoeke dit ter plaatse van inwoning, zelf.

Vraag 3. Moeten in den tekst zoowel worden opgenomen: De Ned. Spaarb. Bond als het Ned. Spaarb. Bureau.

Antw. Het programma schrijft vermelding van beide voor: lidwoorden mogen evenwel worden weggelaten.

Vraag 4. Mogen de verkleiningen ongekleurd.

Antw. Neen.

Vraag 5. Is eenige afwijking van het programma veroorloofd b.v. ten aanzien van afmetingen, kleuren-aantal, fotoformaat.

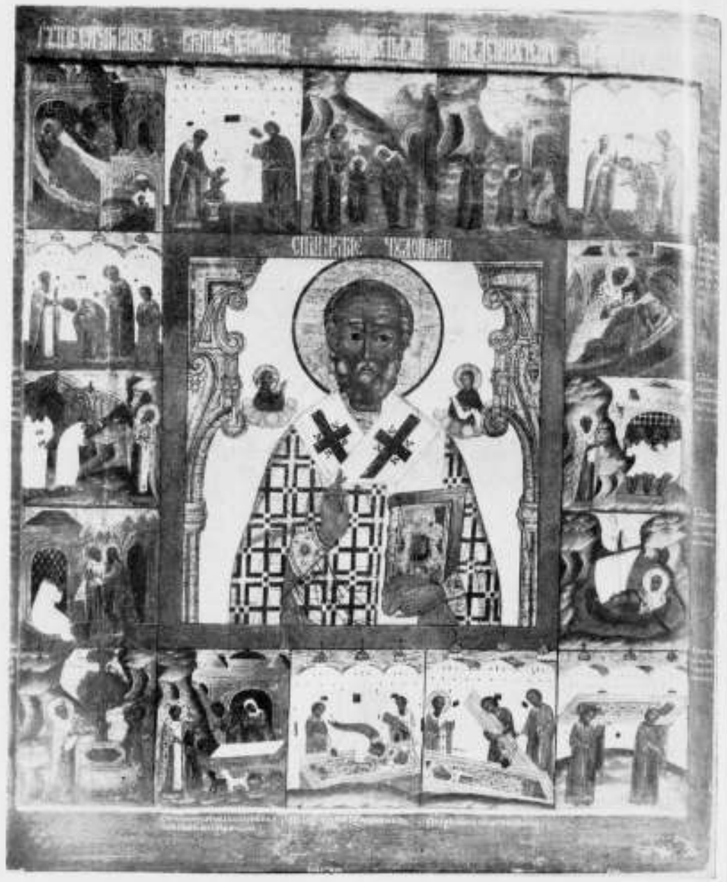
Antw. Neen, ten aanzien van gebruik lidwoorden zie antwoord op vraag 3.

VENSTERGLAS. Nu het machinaal getrokken vensterglas bijna de geheele productie omvat en het geblazen glas slechts sporadisch begint voor te komen, is het de moeite waard kennis te nemen van het normalisatievoorschrift van de Duitsche Normalisatiecommissie.

Deze verdeelt het vensterglas in 4 soorten.
De eerste soort is niet bedoeld voor den bouw, doch voor auto's, meubels, schilderijen en dergelijke.
De tweede soort is dan het beste, wat men voor eerste klasse bouwwerken eischen kan; daarin mogen slechts zeer weinig golven en strepen zijn.
Wanneer onder een gezichtshoek van 30 graden met de ruit er doorheen gezien wordt, mogen de golven in het glas het doorzicht niet belemmeren of het voorwerp, dat bezien wordt, verteekenen.
Blazen mogen in geen geval midden in de ruit voorkomen en dan overigens slechts zelden voorkomen.
De derde soort, die dan voor den normalen bouw dient, mag kleine blaasjes en golven of strepen hebben, mits deze bij een gezichtshoek van 45 graden niet hinderlijk zijn als boven.
De vierde soort is dan eigenlijk slechts voor fabrieken, kassen of dergelijk werk bruikbaar.
5 pct. van het glas mag meer gebreken hebben dan bij de verschillende soorten vermeld is.
Om de gebreken te constateeren moet het oog zich op 1 m. afstand van de ruit en op de hoogte van het midden daarvan bevinden. De achtergrond, waartegen gekeken wordt, mag niet te dicht bij en niet te licht zijn, dus zooveel mogelijk als de toestand, waarin de ruit zich bevinden moet bij normaal gebruik.
De dikte, die gemeten wordt door 10 ruiten op elkaar te leggen, moet zijn:
voor 4-4 dik 2,2 mm
„ 6-4 „ 3,0 „
„ 8-4 „ 3,8 „
Dunner glas dan 2,2 mm mag niet gebruikt worden.
Ruiten, die 0,8 m² groot zijn, moeten van 6-4 glas zijn.
Tot zoover het voorschrift voor Duitsch glas.
Voor het Belgische getrokken glas is een andere sorteering gangbaar. Dit wordt officieel geleverd in 1e, 2e, 3e en 4e soort, terwijl de kwaliteit C (coarse) het minste is.
Over het algemeen worden in het getrokken Belgische glas slechts de soorten C en 4e soort in voorraad gehouden, daar dit het meest gangbare is. Ook hier gelden de verschillen weder in de meer of mindere zichtbaarheid van de golven of strepen, die meestal het minst opvallen, wanneer deze loodrecht geplaatst worden.
De dikten worden in simple, demi, double verdeeld, hetgeen overeenkomt met 4-4, 6-4 en 8-4 als boven genoemd.
Hoewel de fabricatie van het machinale glas vrijwel gelijk is, wordt toch nog aan enkele Belgische fabrieken de voorkeur gegeven, omdat hun product mooier is dan dat van de andere, terwijl ondanks de machinale bewerking het Belgische glas het toch nog van het Duitsche wint in de meeste gevallen.

HET PARKEERVRAAGSTUK. In Chicago is in Januari 1928 voor de winkelstraten een parkeerverbod uitgevaardigd. Ondanks allen tegenstand is het doorgevoerd.
Het resultaat is, dat de winkelstraten een stijging van hun inkomsten hebben, dat de straten door meer personen bezocht worden en dat de snelheid voor het rijverkeer meer intens kon zijn.
Het aantal verkeersongevallen is bovendien met ongeveer 14 pct. verminderd.

VORSTSCHADE. Een buitenlandsch vakblad op het bouwgebied roept zijn lezers op, om wanneer door hen buitengewone gevolgen van de zeer sterke vorst op bouwmaterialen of constructies zijn waar-

„SINT NICOLAAS". RONDOM SCENES UIT HET LEVEN VAN DEN HEILIGE. ICONE UIT DE 2e HELFT v.d. 16e EEUW UIT DEN TIJD VAN IWAN „DE VERSCHRIKKELIJKE". AFM. 102 × 87 c.M.

Het wezen dezer Ikonen als kunstenaarsarbeid is vooral dit, dat ze gemaakt zijn met een toewijding en een liefde, zóó fel en zóó warm als gold het slechts de diepste belevenis van den schilder te realiseeren, terwijl ze tegelijk door hem zijn geobjectiveerd tot de mysterieuze gestalten, die onmiddellijk en zonder eenige weifeling zijn gericht op de liturgische voorschriften van het zoozeer van het Westersche Katholicisme verschillende Russische Christendom. Hoe langer men zich tot beschouwen zet, des te sterker wordt de overtuiging als of dit alles, bestuurd en geleid door een hoogere macht, volgens onzichtbare wetten, in vrijheid èn gebondenheid tegelijk, uitgroeide tot het magisch beeld, de Ikoon.
Het is dan ook geen wonder dat wij juist thans, nu in zekeren zin zijn gekomen de bevestigingen na den strijd, die was een keergang van impressionisme tot verdiepte beschouwelijkheid, de oude Ikoon-kunst — (die weliswaar ontstond uit wijder en veel meer de diepste potenties van het leven rakende bestrevingen dan een aesthetische formuleering van dit of dat principe ooit zijn kan) — als 't ware aan onze eigen idealen verwant voelen.
Plaatsruimte belet mij uitvoeriger op de afzonderlijke werken, die bij alle eenheid van opvatting zulk een oneindige verscheidenheid van uitbeeldend vermogen bezitten, in te gaan.
Zoo ergens sprake was van een kunst, waarbij de kunstenaar slechts het medium is tot verstoffelijking van de goddelijke inspiratie, dan dienen, naast de groote producties van het verre Oosten, de merkwaardige voortbrengselen der Russische Ikonen-kunst te worden genoemd — zoowel uit den eigenlijken tijd der kerkschilderingen uit de 11e en 12e eeuw, als die, welke in de 14e en 15e eeuw haar hoogtepunt bereikte in centra als Kiëf, Novgorod en Moskou om ten slotte in de

17e eeuw een laten bloei te beleven, waarvan de tentoonstelling in de Militiezaal (die nog tot einde Mei geopend blijft) begrijpelijkerwijs, de meeste en gaafste specimen toont.

DE RECLAME ALS BEELDENDE KUNST, DOOR V. HUSZAR. Dit artikel is ontstaan naar aanleiding van een uitnoodiging om over „beeldende reclame" te spreken, waarin ik de laatste jaren praktisch werkzaam ben.
Dat ik in praktijk afweek van de theorieën 12 jaar geleden verkondigd, toen ik het kunstbegrip secondair noemde, had dezelfde oorzaak als bij anderen o.a. bij Le Corbusier die van de woonmachine-idee afstapte om tot iets anders te komen.
't Zou te uitvoerig worden om op dit vraagstuk dieper in te gaan, wat zeer de moeite waard zou zijn, al was het alleen maar om te laten zien hoe dergelijke schijnbare inconsequenties geheel in overeenstemming zijn, tenminste kunnen zijn, met de idee van evolutie in de kunst. De moderne kunst-ontwikkeling is niet aan mode onderhevig; mode maken de imitateurs — tegenstanders. Dit klinkt paradoxaal, maar 't is historisch, dat b.v. de tegenstanders van de z.g. stijlgroep van 1917, zij die in dien tijd nog in Wiener-Sezession-Stil — in romantische vormgeving werkten, ons eerst klakkeloos nagebootst hebben, en ons nu overvleugelden met „hyperrationalisme".
Dit is een internationaal verschijnsel, een mode. Een voorbeeld daarvan is o.a. het Bauhaus in Dessau, dat zijn onwaarachtige producten aan de markt brengt, en daarmee bijval oogst, ten koste van waarachtig werk.
't Is logisch dat de moderne kunstontwikkeling met sterke prikkels, sterke uitingen gepaard gaat, daar een sterke persoonlijkheid zich in elk opzicht laat gelden. Dit wordt steeds verwisseld met individualisme, dat een geheel andere beteekenis heeft. Wij hebben behoefte aan persoonlijkheden, daar de gemeenschap alleen door dezen gedragen wordt. Een tijd zonder persoonlijkheden is zwak.
Het is niet mijn bedoeling een volledig overzicht te geven over reclame-kunst, maar mijn persoonlijke opvatting en ervaringen daaromtrent.
De individueele produkten, die ik behandelen zal, beschouw ik alleen als tijdsuitingen, ze worden niet beschouwd als objecten voor kritiek, maar als materiaal om tot een inzicht te voeren.
Er zijn in den laatsten tijd zeer veel reclames geteekend. De meeste naturalistisch voor het groote publiek het z.g. Kitsch.
Deze laat ik hier buiten bespreking daar het in mijn betoog gaat om de mogelijkheid, de reclame als beeldende kunst op te vatten. Hiervoor is het noodig een parallel te trekken tusschen de beeldende-kunst in het algemeen en de reclamekunst in het bijzonder en na te gaan in hoeverre daar het element „beeldende kunst" in is terug te vinden. Opzettelijk behandel ik de typografische reclames niet, daar deze geheel buiten de beeldende kunst vallen.
De reclame-kunst was tot nu toe op een mindere plaats gezet dan de beeldende kunst; als iets tijdelijks dat even verschijnt en even vlug weer verdwijnt.
De beeldende kunst in den vorm van schilderijen enz. wordt zoowel bij particulieren als in musea als kostbare stukken bewaard. Moet hieruit de conclusie getrokken worden, dat de reclame op straat, tijdelijk voor het groote publiek verschijnend, minder van gehalte zou moeten zijn dan de schilderij? Kan de straat niet even goed beschouwd worden als een kunstverzamelplaats of als een museum? Moet het groote publiek, omdat het nog niet rijp is voor de ware kunst steeds met pseudo kunst opgevoed worden? Moet de reclamekunstenaar met de „soort" van publiek rekening houden? Mag hij, als 't een bekendmaking aan het z.g. beschaafde publiek is, zijn reclame z.g. „artistiek" maken, en als 't geldt den verkoop van margarine of goedkoope cigaretten, zijn reclame „onartistiek" produceeren?
Op al deze vragen antwoord ik: neen! Juist op de straat, juist voor het groote publiek, waarvan de meesten nooit naar een kunstverzamelaar of naar de musea gaan, juist voor dezen moet het hoogste wat men in de kunst bereiken kan, tentoongesteld worden. Ik ben er mij van bewust, dat een dergelijke opvatting als „idealistisch", „onzakelijk" enz. wordt uitgekreten, in verband met opdrachten en de economische verhouding der kunstenaars.
Maar de tijd, de praktijk hebben geleerd, dat zich de mogelijkheid voordoet, deze idealistische opvatting wel te verwezenlijken, ofschoon ook door sommige autoriteiten en vakbladen, kritieken enz., de z.g.n. aesthetische adviseurs, tegengewerkt wordt.
Wie in „Kunst voor het Volk" gelooft, heeft geen beter middel ter bereiking van

UIT HET KLADSCHRIFT VAN JANTJE IN DE GROENE AMSTERDAMMER VAN 11 MEI 1929
HET (ALS U WILT NOODLOTTIG) BEZOEK VAN DE EENIGSZINS OVERWERKTE ROODE HAAN AAN HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT INSPIREERDE JANTJE TOT EEN PROFETIE
DE HEMEL ZENDE ONS SPOEDIG EEN TWEEDE SARPHATI OM ONS VOOR DE VERWERKELIJKING DAARVAN TE BEHOEDEN.

FIG. 1. G.H.BREITNER, AFFICHE VOOR „DELFTSCHE SLAOLIE" IMPRESSIONISTISCH, L'ART POUR L'ART, ANTI-SOCIAAL, ALLEEN INDIVIDUALISTISCH. HEEFT MET DE GEGEVENS NIETS TE MAKEN.

FIG. 2. A. WILLETTE. AFFICHE. ILLUSTRATIEF ANECDOTISCH. LEIDT AF VAN DE BEELDING.

FIG. 3. TOULOUSE-LAUTREC. „UNE TABLE AU MOULIN-ROUGE" SCHILDERIJ PSYCHOLOGISCH-NATURALISTISCH ZONDER COMPOSITIE.

FIG. 4. J. TOOROP. „FATALISMA" 1893. TEEKENING. GESTYLEERDE VORMGEVING: SYMBOLISCH.

zijn doel dan de reclamekunst. Het is zeer moeilijk het kaf van het koren te scheiden; een z.g. leelijk maar eerlijk beeld, heeft meestal minder succes dan een mooie zoete leugen op dit gebied.

Het spreekt vanzelf dat als men op deze wijze de kunst als 't ware op straat brengt, de individualistische kunstuitingen onbruikbaar zijn; maar de moderne beeldende kunsten zijn al over het individualistische stadium heen, wat U in de voorbeelden duidelijk zien kunt.

Reclame maken is: voor een „waar" de aandacht vragen. Dit gebeurt of door de waar zelf af te beelden met vermelding van den producent, of door een teeken, d.w.z. merk, of door uitsluitend tekst.

Wij hebben dus drie gegevens. Voorstelling of beeld, willekeurige vorm d.i. teeken of merk, en tekst (alle met of zonder letters). De vraag is nu, hoe staat een beeldend kunstenaar en in 't bijzonder de moderne beeldende kunstenaar hier tegenover.

Er zijn verschillende levensopvattingen op kunstgebied, waarvan ik de volgende voor mijn betoog belangrijk vond; ik spreek over levensopvatting, daar het alleen in beeldende kunst mogelijk is deze „in beeld te brengen" en b.v. niet in de decoratieve kunsten.

De impressionistische, de expressionistische, de psychologische, de decoratieve, de constructivistische of de mechanistische, de illustratieve, de kubistische, de abstrakt beeldende, de neo-kubistische.

De decoratieve kunst styleert, d.w.z. haar doel is de natuurlijke voorstelling zonder ombeelding te vervlakken: zij verdiept zich niet in het onderwerp, maar verdeelt en rangschikt het vlak, met of zonder smaak. Het kan ook gebeuren met geometrische vormen, maar bij deze ontbreekt een levensopvatting, dus ze zijn niet beeldend.

De illustratieve geeft de voorstelling primair zonder meer. Versterkt in den vorm van verhaal of anecdote. Haar aard brengt dus mee dat ze naturalistisch is. Het vlak wordt in drie-dimensionaliteit veranderd.

De impressionistische, uitgaande van een willekeurigen indruk, zonder zich te bekommeren om 't opgegeven onderwerp, maakt een plaat „l'art pour l'art".

De expressionistische uitgaande van het gegeven brengt dat op karakteristieke wijze geprononceerd naar voren. Hierdoor ontstaan deformaties, met een sterk individueelen kijk op het onderwerp. Het vlak wordt willekeurig gebruikt en niet als vlak. Dit zelfde geldt ook voor de psychologische uitbeeldingen.

De symbolische gebruikt 't gegevene als een teeken. Daar wij in onzen tijd geen symbolen bezitten, vervalt deze kunst in reminiscenties van andere tijden, is niet modern. Ze vervalt ten slotte meestal in Decoratieve vlakverdeeling. Heel veel onwaars wordt hierdoor geproduceerd.

De constructivisten of de vermechaniseerende kunsten, (als wij hier nog 't begrip „kunst" kunnen toelaten) gebruiken de moderne technische hulpmiddelen, zooals typografie, fotografie enz.; verschillende deelen worden op en door elkaar

FIG. 5. STEINLEN. AFFICHE. ILLUSTRATIEF-DECORATIEF.

FIG. 6. TOULOUSE-LAUTREC. AFFICH PSYCHOLOGISCH MET NATURALIST SCHE COMPOSITI

gepikt. Een nieuw gefröbel. Haar oorsprong is te vinden bij de dadaïsten, die de kunst een bespot hebben.

Ik ken geen enkele kunstuiting van hen aantoonen, behalve experimenten waarbij deze werkwijze beproefd is.

Op de kubisten en de abstrakt beeldende kunsten kom ik straks terug. Al deze kunstuitingen, die een uitsluitend individualistische levensopvatting geven, vinden wij in de reclame terug.

Wij kunnen de reclame als een der jongste kunsten rekenen.

De kunstenaars van vroeger, behalve enkele uitzonderingen, bemoeiden zich niet met de reclamekunst: ze werd als iets minderwaardigs beschouwd. Pas in de laatste jaren wordt meer aandacht geschonken aan dit zeer belangrijke vak. Dit komt hoofdzakelijk door het moderne kunstbegrip dat van de opvatting l'art pour l'art geheel los gekomen is.

Zooals het warenhuis een modern architecturaal vraagstuk is, zoo is het met de reclame als beeldende kunst.

Onze tijd kan er niet buiten. Zelfs een stadsbeeld wordt er mee bedreigd, omdat de oude elementen in een stadsbeeld een sterke moderne reclame niet verdragen kunnen.

Dat de kunstenaars tot nu toe weinig aandacht aan reclame schonken, komt hoofdzakelijk daardoor, dat de vroegere kunstenaars zich vrij en ongebonden op een los doek konden uiten, dus sterk individualistisch. Bij reclames is men even vast aan banden gelegd als in de bouwkunst. Er zijn gegevens waaraan men zich houden moet. Men is dus niet meer geheel vrij. 't Is hetzelfde als bij alle monumentale kunsten.

Toen hebben architecten er zich mee bemoeid, ze namen deze afdeeling ook voor zich, zooals zooveel meer. Dit zijn nog de renaissancistische overblijfselen, aan wier gebruik een moderne architect zich al minder bezondigt.

De vakkennis ontwikkelt zich hoe langer hoe meer en eischt een zeer geprononceerde studie.

In de schilderkunst kwamen geheel nieuwe problemen. Nemen wij de futuristen in hun periode voor den oorlog.

Als reaktie op de starre, onbewegelijke kunstuitingen, kwamen ze als een vulkanische uitbarsting, met hunne ideeën en beelden aanstormen. 't Was een vitaliteit, die heel wat opschudding teweeg bracht. Het perspectief, dat tot nu toe in diepte werkte, kreeg een geheel andere waarde.

Ongeveer in denzelfden tijd werkten wat ingetogener en minder bombastisch de kubisten. Hunne levensopvatting, zooals trouwens die van de meeste kunstenaars, wordt gebeeld.

FIG. 7. LION CACHET. AFFICHE. ORNAMENTAAL DECORATIEF.

FIG. 8. J. THORN-PRIKKER. AFFICHE. ORNAMENTAAL DECORATIEF MET SYMBOOL. TEKST HEEFT ER NIETS MEE TE MAKEN

FIG. 9. MUCHA. AFFICHE. SIERLIJK DECORATIEF, DE Z.G. SMAAK.

FIG. 10. J. THORN-PRIKKER. WANDSCHILDERING 1904. ORNAMENTAAL DECORATIEF, SYMBOLISCH.

FIG. 11. J. SLUYTERS. VROUW MET KAN. SCHILDERIJ 1919. EXPRESSIONISTISCH.

FIG. 12. PROPAGANDAPLAAT VOOR DE RUSSISCHE VLOOT. FORMALISTISCHE CUBISTISCHE VORMGEVING. EENHEID ALS IN EEN SCHILDERIJ.

FIG. 13. L. SURVAGE. „PAYSAGE" 1920. NAIEF-CUBISTISCHE SCHILDERIJ.

FIG. 14. Mc. KNIGHT-KAUFFER. NAIEF-CUBISTISCHE AFFICHE.

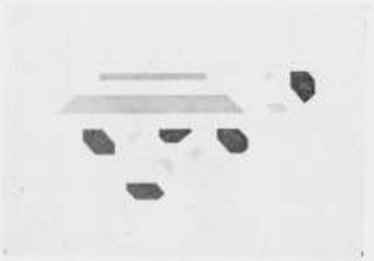

FIG. 15. B. v. d. LECK. STILLEVEN 1922. SCHILDERIJ. ABSTRACTE BEELDING. UITGAANDE VAN DE WAARNEMING.

De beteekenis van de waarde van alles wordt een essentieel vraagstuk. letters, stukken courant, schuurpapier, dienen als middel tot bereiking van het doel, letters krijgen beeldende waarde.

Niets is onbelangrijk, achtergrond, voorwerp, mensch, alles doordringt elkaar: de accidenteele waarden krijgen een universeele beteekenis. Zoo ontstond vanzelf, ongezocht, de geometrische vormbeelding, niet a priori, zooals nu sommigen doen, maar steeds door werken aan een motief, dat men van alle kanten bestudeerend weer in elkaar zette. Door de gecompliceerde vormen heen kwam men tot eenvoud. De futuristen en de cubisten hebben het vlak, het terrein der schilderkunst, moeten destructiveeren om weer opnieuw er op te kunnen bouwen.

In den oorlogstijd hoorde men minder van hen. De concentratie werd op ander gebied geschoven; kunst was niet belangrijk.

Dit hebben de dadaïsten in sterke mate verkondigd. Het zich uitleven en een cynische levenshouding aannemen kenmerkt deze periode, waarvoor de dadaïsten de meeste propaganda maakten. Ze waren ook de eerste artisten, die wisten voor hun doel reclame te maken. Hun vraag was: Wat doen jullie met je kunstwerken? Hoe brengen jullie ze op de markt? Je zit in je atelier te werken, afgezonderd en weet niet wat in de maatschappij gebeurt. Wij dadaïsten willen in het middenpunt staan; wij willen dat men over ons spreekt.

Ze hebben dit ook bereikt met hunne tooneelstukken, geschriften, geplakte letters en fotobeelden. De fotoplakkerij kwam in de mode. Met dit middel kan men zeer gemakkelijke bespottingen en lacheffecten bereiken.

Zoo vlug als ze kwamen, zijn ze weer verdwenen, en wat ze achter lieten was niet belangrijk voor de moderne beeldende kunst, wel op tooneelgebied, maar dit vraagstuk behoort hier niet thuis. Men kan hun streven als een wanhoopsdaad beschouwen met betrekking tot de steeds miskende kunstenaars in de samenleving. Ze wilden een soort „anti"kunst, met de moderne techniek. Er was bij hen gemis aan innerlijke concentratie.

Na den oorlog kwam weer concentratie op kunstgebied. De kunstuitingen worden abstrakter en strakker. De universeele levensopvatting blijft doorwerken. Hoe universeeler een kunstopvatting is, hoe eenvoudiger en algemeener haar vormen zijn. De vorm is een gevolg van den inhoud.

Zoo iets komt niet door styleering, maar door ombeelding der waarneming.

De ware kubistische vormgeving berust op een ander inzicht dan alleen op den vorm. Ik onderscheid twee opvattingen van het kubisme, de formalistische en realistische.

Het eerste is historisch terug te voeren tot P. Cézanne, deze sprak over kogel, cylinder, kegel enz. en trachtte in de natuur de vormen te ontdekken of terug te vinden, teneinde een meer constructief karakter in de vormen te bereiken, de vormen te beheerschen en niets aan de impulsie over te laten, zooals de echte impressionisten dat deden.

Het formalistische kubisme kan beschouwd worden als een reactie op de heidensche ziening der impressionisten, daar men door de geometrische vormbepaling meer tot verinnerlijking kwam. De verinnerlijking heeft minder direct contact met het visueele, in plaats hiervan komt meer het begrip, maar het begrip is nog individueel. De geometrische vormen zijn nog vergezeld van bijzonderheden als licht, schaduw, gevolg van de nog gedeeltelijke visueele weerneming. Goede voorbeelden van deze richting zijn: Franz Marc, Herbin, Suvrage, Kontchalofsky enz.

Het realistisch-kubisme heeft geen individueelen oorsprong, maar ontstond bij een groep schilders, die van de uiterlijke vormverschijning wilden loskomen om meer het functioneele der dingen te bereiken.

Om het wezenlijke (absolute) als beelding te benaderen door het geven van het functioneele of het bewegende als het meest werkelijke van de realiteit, is de bijzonderheid (het tijdelijke) als verschijning een belemmering.

Een realistisch-kubist gaat anders te werk dan een formalistisch-kubist. Hij zoekt de volkomenheid uit de functie der dingen. Hij wil er eerst achter komen, wat de bestaansoorzaak is van het eene object ten opzichte van het andere. Hij ziet niet elk ding apart, maar het eene in beïnvloedend verband met het andere. Beweegt een mensch in zijn interieur, zoo beweegt het interieur met den mensch.

Het eene staat in verband met het andere en zoo komt het, dat wat eerst ondergeschikt of achtergezet was (achtergrond) dezelfde waarde krijgt als wat vooraan was. Zoo komt de gelijkwaardigheid, de gelijktijdigheid met de beelding te voorschijn. Alles beweegt om ons heen en wordt als kosmische ziening in beeld gebracht. Hierin onderscheidt zich de realistische kubist van den futurist, dat de futurist naturalistisch de gebeurtenissen wil laten zien (continuiteit van voorstellingen). De realistische-kubist abstraheert, d.i. trekt af van de waarneming, om van het schijnbare tot het wezenlijke te komen. Hij streeft naar beelding.

Zoo komt in plaats van schijndiepte (perspectief) het vlak en de vlakruimte; in plaats van het geval (natuurlijke voorstelling) een algemeen beeld; in plaats van toonverhouding (atmosfeer) kleurverhouding enz., m.a.w. het universeele vervangt het accidenteele, het volstrekte vervangt het betrekkelijke en komt als beelding te voorschijn.

Holland bleef niet buiten invloed van al deze stroomingen. Door het voorrecht dat hier geen oorlog gevoerd werd, was er meer gelegenheid tot concentratie. De architectuur neemt bij ons een belangrijke plaats in.

FIG. 16. J. TOOROP. AFFICHE. EENHEID IN OPVATTING, UITGAANDE VAN HET ESSENTIEELE, DEZELFDE WAARDE ALS DE SCHILDERIJ.

FIG. 17. J. SLUYTERS. AFFICHE. EXPRESSIONISTISCH, SPONTAAN, DEZELFDE WAARDE ALS DE SCHILDERIJ.

FIG. 18. P. PICASSO. „STILLEVEN 1912". SCHILDERIJ. REALISTISCH-CUBISME. BEHEERSCHTE BEELDING VAN HET GELIJKWAARDIGE, ELKAAR DOORDRINGENDE WAARDE VAN ALLES. ZETTERS ALS BEELDEND ELEMENT.

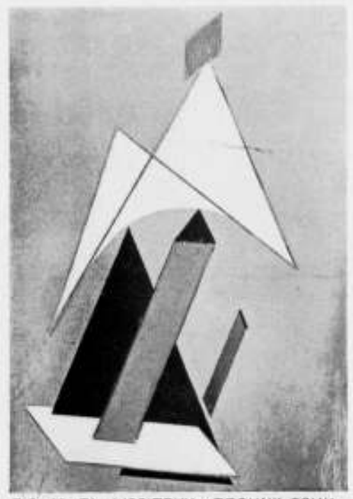

FIG. 19. EL. LISSITZKY „PROUN" SCHILDERIJ 1920. CONSTRUCTIVISME. GEBRUIKT DE GEOMETRISCHE VORMEN A PRIORI OM METHAPHYSISCHE WERKING TE BEREIKEN. ANTIKUNST.

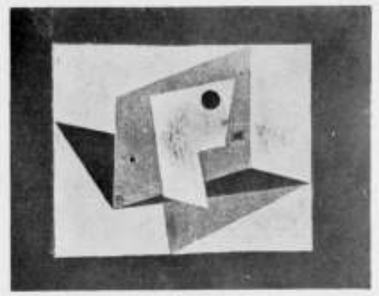

FIG. 20. P. PICASSO. „STILLEVEN 1920". SCHILDERIJ. REALISTISCH-CUBISME. DOOR DE GECOMPLICEERDE VORMEN HEEN TOT EENHEID GEKOMEN (A POSTERIORI).

FIG. 21. V. HUSZAR. AFFICHE 1928. NEO-CUBISME. VLAK-RUIMTE-COMPOSITIE, UITGAANDE VAN DE REALITEIT. CIGARETTEN-ROOK. LETTERS-MERK.

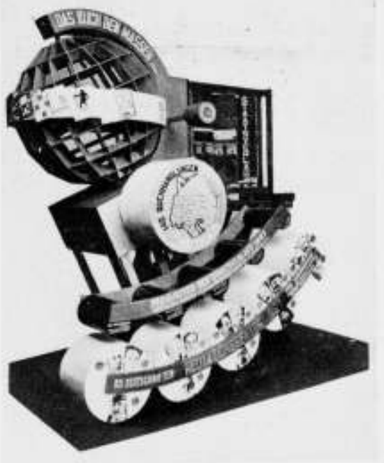

FIG. 22. NAUMON. „RECLAME OBJECT" 1928, VOOR PROPAGANDA. CONSTRUCTIVISME. STERKE OVEREENKOMST MET No. 25.

genomen, deze aan de redactie te melden, opdat ook anderen daaruit hun voordeel kunnen doen door de publicatie van die gevallen. Ook voor ons land zal zeer zeker de strenge vorst wel ongedacht gevallen van schade teweeg hebben gebracht.

Zoo is ons b.v. een geval bekend, dat een grondkeerende gewapend-betonmuur van 3,50 m hoogte een vertikale scheur van bijna 1,5 cm wijdte heeft gekregen door de vorst.

Interessant zou het zijn wanneer meer dergelijke gevallen konden medegedeeld worden.

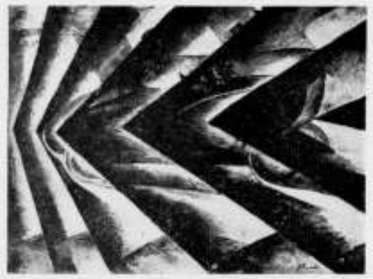

FIG. 23. L. RUSSOLO. „DYNAMISME D'UNE AUTO". SCHILDERIJ 1912. FUTURISME. SNELHEIDSIDEE DOOR WAARNEMING. SPONTANE UITING. BEWEGING IN CONTRA BEWEGING UITGEBEELD.

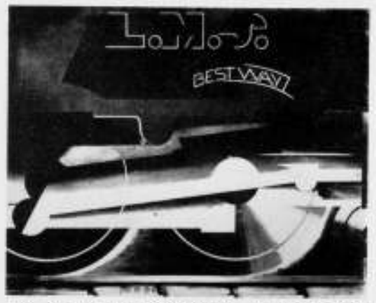

FIG. 24. A. M. CASSANDRE. AFFICHE 1928. CUBISTISCHE BEELDING VAN KRACHT IN MACHINE.

FIG. 25. R. HAUSMANN „CONSTRUCTION". FOTO. GEPLAKT. DADAISME 1914. NOG TE AESTHETISCH IN VERGELIJKING MET No. 28.

FIG. 26. V. HUSZAR. „STRIJKORKEST" SCHILDERIJ 1923. NEO-CUBISME. UITGAANDE VAN REALISTISCH-CUBISTISCHE WAARNEMING.

Wegens gebrek aan plaatsruimte moeten nog een drietal afbeeldingen tot een volgend nummer, waarin tevens een vervolgartikel van den Heer Huszar zal worden opgenomen, blijven liggen.

De Redactie.

De handwerkelijke kunstnijverheid neemt af, de mechanische neemt toe. Men ziet de moderne beeldingsvormen steeds toenemen.

't Gevaar hierbij is altijd dat men alleen bij den vorm blijft. 't Lijkt zoo eenvoudig, maar de inhoud ontbreekt. Men kan gelukkige „vondsten" bereiken, zooals men in 't algemeen bij het reclamevak ziet, maar de vondsten zijn geforceerd en gezocht. De beelding daarentegen is een ongeforceerd proces, en schept steeds nieuwe vormen en is daardoor doeltreffend.

Zooals dus blijkt uit het voorafgaande, is iedere sterke levensopvatting in de beeldende kunst als 't ware gebeeld.

Wij zijn nog te veel midden in dit alles om hier al een bepaalden vorm aan te kunnen geven, maar één ding staat vast: wij zijn aan de verstrakking, en waar verstrakking waar te nemen is, daar is men reeds uit het individueele, het willekeurige, en men werkt meer beheerscht en bewust. De abstracte vorm is al een tijdsverschijning: iets dat bijna 20 jaar bestaat heeft een diepere beteekenis dan alleen als mode, en hij is niet willekeurig ontstaan, maar consequent van uit het impressionisme via het kubisme tot den huidigen vorm gekomen.

Elk beeldend kunstenaar heeft zijn karakteristieken beeldingsvorm, in welken kunstvorm ook, geobjectiveerd en zal dat stééds doen, of het een schilderij of een reclameplaat is.

Hiermede heb ik getracht het w e z e n l i j k e van dit vraagstuk te behandelen.

Bij de uitvoering der idee komen de t e c h n i s c h e vraagstukken, zooals de belangrijkheid van het onderwerp, de letters als beeldende vorm, het vlak als vlakruimte, enz. enz. die op zichzelf stof genoeg zouden leveren voor een artikel en die de moeite waard zijn om te analyseeren in verband met theorie en praktijk.

Ook kon ik er niet dieper op ingaan waarom de naturalistische n i e t en de geometrische beeldingsvorm w e l de vorm is voor onzen tijd; en in de begrippen omtrent „beelden" moet nog veel meer helderheid komen. Want a f b e e l d e n, o m b e e l d e n en u i t b e e l d e n zijn drie in wezen verschillende opvattingen, die met aesthetica niets te maken hebben. In een volgend artikel hoop ik al deze vragen uitvoerig te behandelen.

Voorburg, November 1928.

PRIJSVRAAG „DE AMBTENAAR". Door den Centralen Nederlandschen Ambtenaarsbond werd een prijsvraag uitgeschreven voor een „Kop" voor zijn orgaan: „D e A m b t e n a a r". De Permanente Prijsvraagcommissie heeft bevonden dat de voorwaarden, waaronder deze prijsvraag werd uitgeschreven, in geen enkel opzicht voldoen aan de Algemeene Prijsvraagregelen en geen waarborg geven voor eene juiste afwikkeling van deze prijsvraag en eene juiste behartiging van de belangen der mededingers, zoodat zij den kunstenaars ten ernstigste moet ontraden aan deze prijsvraag mede te werken.

FIG. 27. ROSSEN. AFFICHE 1926. NATURALISTISCH BEELD. APARTHEID VAN LETTERS. SNELHEIDSIDEE DOOR STOF EN ROOK.

FIG. 28. EL. LISSITZKY EN S. SENKIN. FOTO-RECLAME VOOR 1928. PROPAGANDA PRAKTISCH-TECHNISCH-DOELMATIG. DIRECTE REËELE ANTIKUNST. CONSTRUCTIVISME.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 25 MEI Nº 21

PLATTEGROND VAN ROTTERDAM MET DE DOOR DEN ARCHITECT OUD GETROKKEN GROOTE VERKEERSWEGEN.

ROTTERDAMSCHE PROBLEMEN. DOOR ALB. OTTEN. Het Hofpleinvraagstuk heeft zijn beslag gekregen, het voorstel van Burgemeester en Wethouders werd zonder stemming aangenomen, een der groote Rotterdamsche verkeersvraagstukken is tot oplossing gebracht; niet echter zonder strijd — zonder vergelijking, zonder kritiek.

Ir. A. Plate gaf in de Telegraaf van 25 en 28 November 1928 een breedvoerige beschouwing over de plannen van Dr. Berlage en Ir. Witteveen en kwam tot de slotsom, dat alles tezamen genomen aan het plan Berlage, ook na de publicatie van het hoogst verdienstelijke werk van Ir. Witteveen, nog beslist de voorkeur moet worden gegeven.

In het Vaderland van 9 April 1929 leest P. ■ den ontwerper en den Rotterdamschen raadsleden de les; roekeloosheid — saboteeren van de verkeersregeling — onzakelijkheid — verouderd begrip — geldzak — gebrek aan moed en inzicht en nog veel meer is niet voldoende om de gevoelens van dezen Hagenaar ten opzichte van de minder helderziende Rotterdammers te kenschetsen. Hij voorspelde zichzelf geen succes!

Een dag voor de beslissing meende het bestuur van „Opbouw" aan alle Rotterdamsche bladen het bijgevijlde ontwerp-„v. Gils-Klawer" nogmaals ter publicatie te moeten zenden. Ook deze „oplossing van het late uur" heeft het plan Witteveen niet tegen kunnen houden.

Het bestuur van de Rotterdamsche Diergaarde voelde zich bezwaard over het doortrekken van de Diergaardelaan en vreesde daardoor een zoodanige verminking van haar schoon bezit, dat ernstig protest werd kenbaar gemaakt.

Een Raadslid maakte de opmerking dat met dit Hofpleinplan eigenlijk een algemeen plan tot stadsverbetering aanhangig moest worden gemaakt. P. ■ schrijft: Hij raakte hierin de kernfout van het project, dat een voldongen feit schept, waarvan de ondoordachtheid en onvoldoendheid binnen zeer korten tijd zal blijken.

En zie — de drukinkt is nog niet droog of het bericht bereikt ons, dat over het plan Blijdorp overeenstemming verkregen is tusschen architect Kromhout en Ir. Witteveen, waarbij ook het Diergaardeprobleem behandeld is. Het plan tot verbetering van de binnenstad ligt nog onder een dekvel.

RECTIFICATIE. In de figuren behoorende bij het artikel van den heer V. Huszar, over „De Reclame als Beeldende Kunst", is er een tweetal verkeerd geplaatst. Hieronder volgt daarom herplaatsing van de bewuste clichés in de goede stand. Tevens zij vermeld dat het woord zetters in het onderschrift van fig. 18 moet zijn: letters.

FIG. 15. B. v. o. LECK. STILLEVEN 1922. SCHILDERIJ. ABSTRACTE BEELDING. UITGAANDE VAN DE WAARNEMING.

FIG. 19. EL. LISSITZKY „PROUN" SCHILDERIJ 1920. CONSTRUCTIVISME. GEBRUIKT DE GEOMETRISCHE VORMEN A PRIORI OM METAPHYSISCHE WERKING TE BEREIKEN. ANTIKUNST.

SITUATIE BEURSPROJECT DOOR J. F. STAAL Jr.

JAARVERSLAG VAN DEN RAAD VAN ARBITRAGE VOOR DE BOUWBEDRIJVEN IN NEDERLAND over 1928. Het bovengenoemde Jaarverslag is thans in druk verschenen en voor de leden van den B.N.A., die er belangstelling voor koesteren, verkrijgbaar aan het Secretariaat van den Raad van Arbitrage, Amsterdam, Keizersgracht 392.

JURY-RAPPORT „STUDIEPRIJSVRAAG RECLAMEZUIL". Op Dinsdag 12 Maart is de Jury, ingesteld door het Genootschap voor Reclame, ter beoordeeling van de ingekomen ontwerpen op de uitgeschreven „Studieprijsvraag voor een reclamezuil" te Amsterdam bijeengekomen. Ingekomen zijn, binnen den voorgeschreven termijn, 21 ontwerpen die voldeden aan de in het Programma gestelde eischen en dus voor beoordeeling in aanmerking kwamen, terwijl 1 ontwerp niet vergezeld was van correspondentie-adres en naambrief en dientengevolge buiten beoordeeling moest blijven. De algemeene indruk, dien de Jury ontving, is, dat het resultaat van de prijsvraag niet aan de gestelde verwachtingen voldoet en dat over het algemeen de inzendingen niet volkomen bevredigend zijn. Geen der ontwerpen munt uit of vraagt sterk de aandacht. De meeste ontwerpen getuigen van een vrij bekrompen voorstelling van de werking van een reclamezuil in het stadsbeeld.

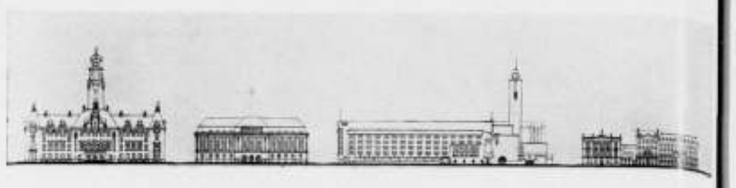
Bij de eerste schifting der 21 ontwerpen vallen direct uit de ontwerpen onder de Motto's: X.Y.Z., Publication, Lokvogel, Labor, Vide, Attentio, Geel en Zwart, Rationeel, Motto 1929, Resu.

Er blijven nu 11 ontwerpen voor nadere beoordeeling over, waarvan het resultaat hieronder volgt:

Vierkant. Dit ontwerp toont te weinig originaliteit in vorm. Het geheel is te zwaar van constructie, nl. hoofdzakelijk in metselwerk uitgevoerd, hetgeen niet harmonieert met het eenigszins tijdelijk karakter van het onderwerp. Het ontwerp toont een stapeling van vormen zonder aesthetisch verband, terwijl de bestaande mogelijkheden niet voldoende zijn benut.

Floreli. Het inspringen der vlakken is uit reclametechnisch oogpunt af te keuren. Dit ontwerp geeft trouwens geen zuil maar een samenstel van borden. Een bezwaar is, dat de verticale lijnen der uitstekende borden telkens het beeld van de affiches op het naastliggende bord doorsnijden. De afdekking is niet opgelost in logisch verband met de benedenconstructie. De vorm van deze zuil brengt nog het gevaar, dat daarvan, althans bij avond wel eens een gebruik kon worden gemaakt, waarvoor ze niet bestemd is.

Polychroom. Dit ontwerp toont een opeenstapeling van willekeurige stereometrische lichamen zonder logisch verband. Weliswaar biedt dit ontwerp wel veel plakruimte, maar de zuil zou zeker niet mooi staan in het stadsbeeld.

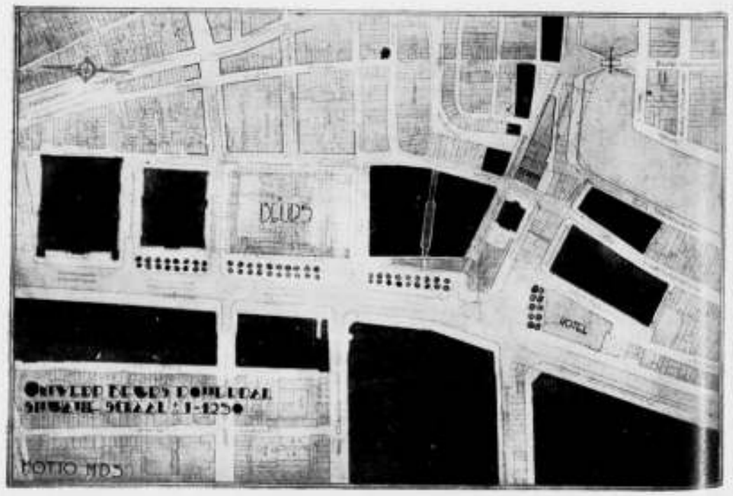
OOSTWAND VAN DEN COOLSINGEL VOLGENS ONTWERP J. F. STAAL Jr.

Het aangenomen Hofpleinplan schijnt in zijn consequenties niet zoo slecht bestudeerd als door eenigen werd verondersteld.
Binnen de hoofdlijnen van het plan zal nog ongetwijfeld veel gewijzigd worden, maar de aansluiting in het stadsplan is goed, het past er in; de groote bruikbaarheid is den Raadsleden niet ontgaan.

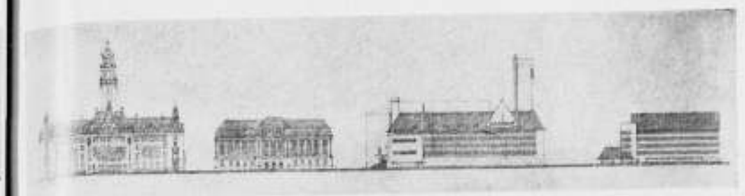
De nieuwe Beurs. Met uitzondering van P. ■, die in het Vaderland van den 3en Februari '29, tien van de elf plannen met zwart heeft overstreken, heeft alleen Tinbergen in het Rotterdamsche Weekblad deze puzzel der puzzels besproken; den oorsprong te zoeken, waarom dit vraagstuk tot een der grootste puzzels van Rotterdam gemaakt moest worden, moge hier volgen.
Vooraf worde vastgelegd dat Staal de gestelde puzzel heeft opgelost tot tevredenheid van de puzzelvormers. Wij Rotterdammers denken hem toe de versobering van dit gecompliceerde vraagstuk met de zekerheid der opdracht van de leiding van den beursbouw, dat hij zelf het programma zal kunnen vormen en niet meer gebonden zal zijn aan zoo veel eischen, aan zoo intensief volbouwen van het billijkste van alle terreinen in het centrum van Rotterdam. Wij wenschen hem toe herziening van zijn plan zonder een in onderdeelen bindend programma en met de te voren vastgestelde zekerheid, dat hij — de bouwmeester zal zijn van de nieuwe Rotterdamsche Beurs.
Met streng doorgevoerde geheimhouding is deze prijsvraag voorbereid. Onbekend is nog altijd wie adviseur van het Comité en samensteller van het eerste programma

OOSTWAND VAN DEN COOLSINGEL VOLGENS ONTWERP W. M. DUDOK

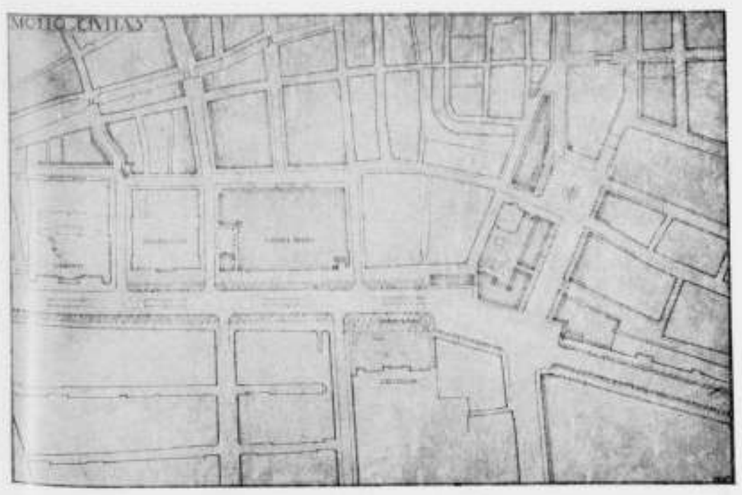

SITUATIE BEURSPROJECT 2e RONDE DOOR W. M. DUDOK.

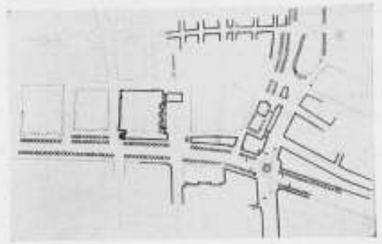

OOSTWAND VAN DEN COOLSINGEL VOLGENS ONTWERP IR. H. F. MERTENS.

is geweest, alsmede of een voorontwerp tot basis van de te stellen eischen heeft gediend.
Het eerste programma liet meer vrijheid dan het tweede. Zij die van de vrijheden van het eerste programma gebruik hebben gemaakt, om te trachten uitwendig de „beurs" te laten zien, werden geëlimineerd.
Alle deelnemers aan de eerste ronde hebben medegestudeerd, om tot de conclusie te komen, dat het programma wijzigingen noodig had en geen daarvan had mogen worden uitgesloten voor die tweede ronde. „Het ging hier tusschen uitgenoodigden", met een eenigszins rekbaar programma.
De eerste prijsvraag was geen zeef om de korrelgrootte of het goudgehalte vast te stellen, daarvoor is een ideeënprijsvraag.
Oud was de eerste die de plaats vastlegde van de hoofdingang met aan drie zijden ommanteling der beurshal met kantoren.
Hij werd voor de tweede ronde uitgesloten.
Meischke & Schmidt trachtten een beursgebouw te vormen en maakten gebruik van de vrijheid van het eerste programma de kantoorommanteling weg te laten — en nu rijst de groote vraag: Is die bijna totale ommanteling met kantoren noodig?
De Beurs-Commissie heeft zich blind gestaard naar buitenlandsche en vooral Amerikaansche voorbeelden, waar beurshallen torenhoog omgeven zijn door kantoorgebouwen, wegens het rendabel maken van den kostbaren grond.
Twee Rotterdammers die weten welk een matig bedrag bij de onteigening voor de voor den beursbouw bestemde terreinen is betaald, hebben van die gelaten vrijheid gebruik gemaakt. Dit geeft te denken. Kunnen die kantoren gemist worden? Is er vrees voor gebrek aan kantoren in het centrum? Zullen er zich Sky-scrapers moeten vormen om daarin te voorzien? Neen — driemaal neen!
De bebouwing van het Hofplein wordt voorgesteld met drie inplaats van vijf verdiepingen. De herbouw van alle complexen aan Cool- en Schiedamschesingel wacht op het gebrek aan bestemming voor de twee of drie hooger te bouwen verdiepingen. Het vooruitzicht van zooveel kantoren als beurs-ommanteling, belemmert de noo-

SITUATIE ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT J. F. STAAL B.N.A.

SITUATIE BEURSPROJECT IR. H. F. MERTENS.

In Glas. Om de eenvoudige grondvorm is dit ontwerp te waardeeren. De oplossing om de biljetten achter glas aan te brengen is echter af te keuren, wegens de kans op het spiegelen der ruiten en de breekbaarheid van het glas.
Draaizuil. Is weinig origineel van vorm. De indruk van draaibaar te zijn wordt te weinig zichtbaar gemaakt. Aan het hellen der aanplakvlakken wordt te veel waarde toegekend, en deze eigenschap van de zuil motiveert niet voldoende de ingewikkelde constructie.
Straatmeubel. Weliswaar biedt de grondvorm practische mogelijkheden voor goede beplakking en is ook de hoogte der vlakken van den grond goed gezien. De lichten aan de bovenzijde zullen practisch niet het effect hebben dat de ontwerper zich heeft gedacht en moeten dus meer als een „Spielerei" worden beschouwd. De architectonische vorm is echter door de stapeling aan de bovenzijde en de onevenwichtige bekroning niet als geschikt te achten.
A.B.C. De Jury is van oordeel, dat dit ontwerp wel goede verhoudingen heeft en bij een rustigen vorm ook wel practisch bruikbaar is. De letters aan den luifel zullen niet sterk van werking zijn. Als geheel spreekt hieruit echter te weinig originaliteit.
Reclame. De kap van deze zuil werkt naar oordeel van de Jury storend in de compositie. De afstand van den grond tot de onderzijde der biljetten is onvoldoende. Het ontwerp brengt ook geen nieuwe gezichtspunten en komt dus niet voor bekroning in aanmerking. Zeer te prijzen acht de Jury de wijze waarop de teekeningen, vooral de perspectiefteekening, is uitgevoerd.
A.A.A. Dit ontwerp brengt een goede plakgelegenheid. De inspringende voet is te waardeeren. De afmetingen over één van de assen zijn echter te groot. De inspringende hoek aan de achterzijde brengt gevaar voor bevuiling. Het platvorm waarop de zuil is aangebracht is te groot. Voet en afdekking zijn van een vorm, die in strijd is met den vorm van de zuil. Het motief, dat de luifel beschermend werkt, gaat verloren voor wat den achterkant van de zuil betreft.
Omhoog. Toont de meeste originaliteit. Een bezwaar wordt echter de holle vorm der vlakken geacht, waardoor perspectivische verteekening der affiches ontstaat, evenals op een bolle oppervlakte. De vorm der lichtbakken wordt evenmin practisch geacht.
Doel. Hoewel de gekozen vorm niet buitengewoon origineel en gelukkig kan worden genoemd heeft dit ontwerp toch veel practische waarde, in het bijzonder de oplossing die voor den voet van de zuil is gevonden.
Op grond van bovenstaande beschouwingen meent de Jury dat geen dezer 11 ontwerpen voor een volledige bekroning in aanmerking komt. Ingevolge

het programma van de Prijsvraag zal nu een bedrag van ƒ 300.— in drie premiën, elk van ƒ 100.— worden verdeeld en worden toegekend aan de ontwerpen A.A.A., Omhoog en Doel. De Jury acht de inzendingen niet van dien aard om ze te exposeeren of om reproducties in het tijdschrift „De Reklame" te doen opnemen. Hiermede kan de Prijsvraag als gesloten beschouwd worden.

De Jury:

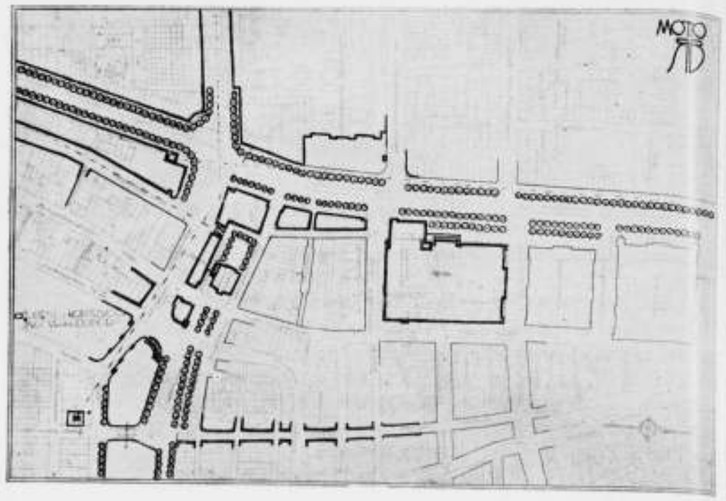
J. WILS, Arch. B.N.A., Voorburg.
P. J. DECLIPPEL, Oud-Aesth. adviseur van de Gemeente Amsterdam.
H. v. LEER, Dir. Fa. L. v. Leer & Co., A'dam.
J. D. VAN REES, Reclamechef v. d. Bergh's Fabrieken, Rotterdam.
E. A. C. ROEST, Arch. B.N.A., Zandvoort.
M. WILMINK, reclame-ontwerper, Rotterdam.
L. P. VLAANDEREN, Reclamechef Verkade's Fabrieken, Zaandam.

TENTOONSTELLINGSRAAD VOOR BOUWKUNST EN VERWANTE KUNSTEN. *Jaarverslag over 1928.*

Ook dit jaar kon de Tentoonstellingsraad geen besluit nemen tot het houden van een, in art. 2 van ons reglement voorgeschreven, periodieke tentoonstelling. Zooals reeds in ons vorig jaarverslag werd opgemerkt, regelt de practijk van het tentoonstellingswezen op ons gebied, ons werk, wat uit het hiervolgend verslag ook weder blijkt. De in het vorig verslag aangekondigde reglementswijziging is dan ook dit jaar tot stand gekomen. De wenschelijkheid werd gevoeld dat de T. R. een lichaam met rechtspersoonlijkheid zou worden. Daartoe werden statuten voor een vereeniging opgesteld, waarbij werd uitgegaan van het bestaande, voorheen door de C. V. vastgestelde reglement. De periodieke tentoonstellingen worden in dit nieuwe reglement niet meer vooropgesteld als het voornaamste deel van het werk van den Raad. Op verzoek van meer dan één der C. V.'n werd mogelijk gemaakt dat ook, naast tentoonstellingen van bouwkunst met alle verwante kunsten, de Raad zich zal kunnen bemoeien met tentoonstellingen van afzonderlijke groepen.

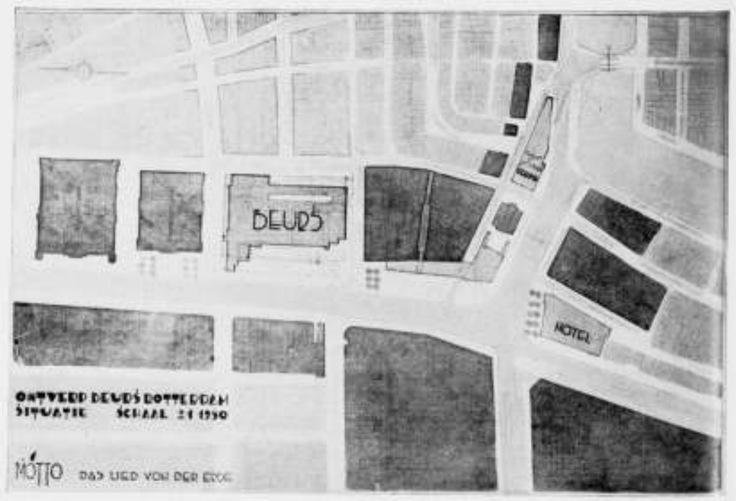
Van 21 Januari tot 5 Februari werd in het Stedelijk museum te Amsterdam de in het vorig jaarverslag reeds aangekondigde tentoonstelling van de Nederlandsche ontwerpen voor de prijsvraag voor een Paleis voor den Volkenbond te Genève gehouden. Zeven en twintig mededingers stonden hun werk af, waaronder de projecten van Wijdeveld en van Linge die door de Internationale Jury in de tweede groep en het project Luthman-Wouda, dat in de derde groep werd geplaatst. De opening geschiedde onder groote belangstelling, waaronder die van verschillende autoriteiten, terwijl het bezoek, ook uit niet-vakkringen, groot was. De T. R. meent hieruit te kunnen opmaken, dat de belangstelling in de bouwkunst in het algemeen toeneemt en dat tentoonstellingen als deze daarom temeer reden van bestaan hebben. Ook was er veel belangstelling bij de mondelinge toelichtingen, die door verschillende ontwerpers op hun ontwerp werden gegeven, op een speciaal daarvoor georganiseerden avond. Een woord van dank aan de leden van het Eere-Comité en aan de particulieren, welke de organisatie financieel mogelijk maakten, moge hier niet ontbreken.

De op verzoek van Dr. Hoff, directeur van den

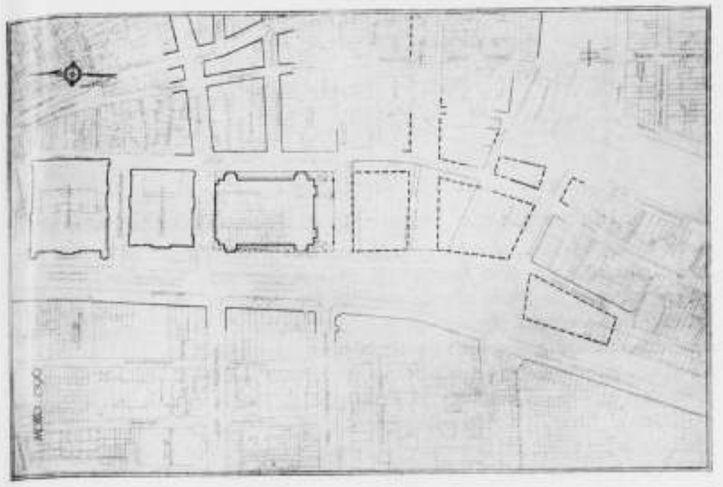

SITUATIE ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT Ir. H. F. MERTENS B.N.A.

dige hoogere bebouwing van de geheele omgeving.
In het Rotterdamsche Weekblad stelt Tinbergen de vraag: of het noodig is in de Beursexploitatie zooveel heterogene dingen te betrekken: „Beursrestaurant, Schipperskoffiehuis, Garage en Winkels", om van kantoren niet te spreken.
Alleen het opvoeren van de rendabiliteit van het te stellen beursgebouw is er de oorzaak van. Op de oude beurs worden de beschikbare boxen voor fancy prijzen verhuurd.
Ook op dat punt heeft Rotterdam verder te zien dan het heden — en geen gebouw te doen maken waarvan de lichttoetreding onvoldoende is — en men de bestemming uitwendig slechts aan één zijde kan zien.
Het programma is genomen naar buitenlandsche typen en is geen Rotterdamsch programma.
Het publiek begrijpt niets van het plan van Staal, het ziet geen beurs, men noemt het een groot flatgebouw, een groot kantoorgebouw, maar voelt het terecht niet aan als „Beurs".
Het verlangen naar het ontwarren van puzzels heeft de ontwerpers van het programma er toe gebracht aan het Beursvraagstuk de grootste verkeerspuzzel van Rotterdam te knoopen, bekend als de „groote doorbraak".

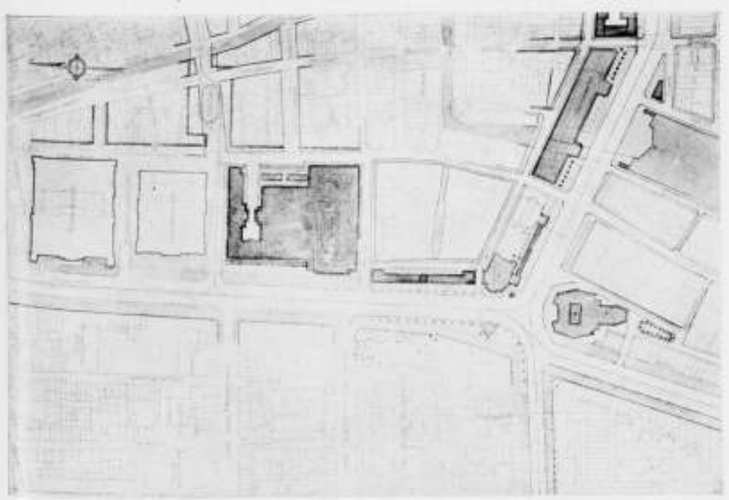

SITUATIE ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT W. M. DUDOK B.N.A.

SITUATIE ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCH. MEISCHKE EN SCHMIDT B.N.A.

In 1912 deden Burgemeester en Wethouders het voorstel om rondom het Museum Boymans door het wegbreken van groote blokken huizen en de Vischmarkt, alsmede door het terugbrengen van de rooilijn van het blok tusschen Baan en Schiedamschesingel, de toegang van de Blaak naar het Van Hogendorpsplein te verruimen, al of niet met behoud van het kort daarvóór gestichte pand van de firma Gerzon.
Het architect-raadslid P. G. Buskens en zes andere leden van den Raad dienden een motie in, dat niet tot onteigening van eenig perceel diende te worden besloten, alvorens de noodzakelijkheid daarvan uit een tevoren vastgesteld plan van verbetering zou blijken.
Een reeks van plannen zijn kort nadien door de bureaux van Gemeentewerken, raadsleden, particuliere architecten en anonymi gemaakt, die tezamen zelfs het aantal Hofpleinplannen verre overtreft. De oplossing van dit probleem heeft het Beurs-Comité tevens aan Rotterdam willen aanbieden en het daarom aan de Beursprijsvraag gekoppeld.
Het samenvoegen zou zijn verdienste gehad hebben, indien het verband onverbreekbaar was, maar slechts zijdelings is het met het Beursvraagstuk verbonden door de bepaling van de rooilijn waarin de Beurs te plaatsen zal zijn, zoodat niet door alle deelnemers volle aandacht aan dit voor Rotterdam zoo groote vraagstuk is gewijd.

SITUATIE ONTWERP BEURS ROTTERDAM. ARCHITECT W. KROMHOUT Czn. B.N.A.

Museum Verein te Duisburg, daarheen gezonden collectie van een tweehonderdtal foto's (waarover in het vorig jaarverslag reeds mededeelingen werden gedaan) werden daar op voortreffelijke wijze geëxposeerd. De tentoonstelling gaf een goed beeld, hoewel de Commissie's die de collectie's samengesteld hadden betreurden, dat het werk van enkele architecten, door weigering van medewerking, ontbrak. De Tentoonstellingsraad spreekt de hoop uit, dat hij in den vervolge de medewerking van deze zijde niet meer zal behoeven te ontberen.
De belangstelling in Duisburg was groot, terwijl de pers uitvoerige verslagen er over gaf.

Dezelfde collectie die in Duisburg was geweest, werd op verzoek van één der leeraren aan het Baarnsch Lyceum, den Heer van Winkoop, in dat gebouw tentoongesteld in de maand October. Na afloop schreef genoemde leeraar, dat hij zeer vele leerlingen met intense belangstelling naar de foto's had zien kijken, dat het hem scheen, dat het bezien van de foto's een sluimerend instinct wakker riep. In alle klassen had hij de tentoonstelling uitvoerig besproken.
De Tentoonstellingsraad hoopt dat het voorbeeld van Baarn navolging vinden zal.
De Tentoonstellingsraad hield zich, zooals ook reeds in het vorig jaarverslag werd gezegd, buiten medewerking aan de NENIJTO; een inzending van kunstnijverheid aldaar werd door de V.A.N.K. en door de B.K.I. verzorgd.

Van de Staatliche Kunstbibliothek te Berijn werd een verzoek ontvangen voor het afstaan van een collectie foto's voor permanente expositie's. Hieraan kon niet worden voldaan.

De organisatie van de tentoonstelling op het gebied van moderne huisinrichting, waarvan in het vorig jaarverslag gewag werd gemaakt, is dit jaar niet tot stand gekomen; de verwachtingen voor deze tentoonstelling zijn niet groot meer.

De Regeering vroeg aan den T.R. bericht en raad over een Nederlandsche inzending op een tentoonstelling van de Chambre Syndicale de la Bijouterie, de la Joaillerie et de l'Orfèvrerie, te houden te Parijs in Januari 1929. De T.R. stelde zich met belanghebbenden hierover in verbinding. Het resultaat was, dat na onderhandelingen met de V.A.N.K. de Heer C. J. A. Begeer bereid werd gevonden zich met een inzending uit ons land te belasten.

Uitvoerige correspondentie met het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen had plaats over een diplomatieke conferentie betreffende tentoonstellingen, welke in November 1928 in Parijs werd gehouden. Van het aanvankelijk voornemen van den Minister, dat de Voorzitter van den T.R. deel zou uitmaken van de Nederlandsche delegatie, werd door den Ministerraad om noodzakelijke beperking van het aantal gedelegeerden afgezien.

De T.R. heeft dus dit jaar slechts foto-tentoonstellingen kunnen organiseeren; voor tentoonstellingen van kunstnijverheid zijn uit den aard der zaak de kosten veel hooger wat steeds een groote moeilijkheid is.
De ervaringen tot dusver door den T.R. opgedaan,

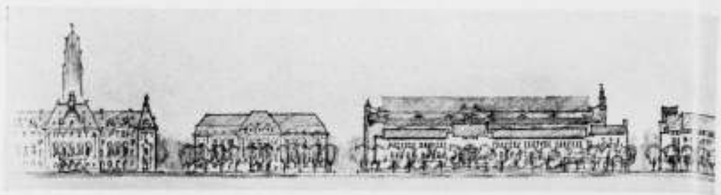
SITUATIE ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM.
ARCH. PROF. Ir. M. J. GRANDPRÉ MOLIÈRE.

niet alleen wat betreft de werkkrachten, die voor het organiseeren van werk nu eenmaal noodig zijn, maar ook vooral wat betreft het nuttige werk dat voor den T.R. op het gebied van de tentoonstellingen blijkt te zijn weggelegd, doen den Raad er op bedacht zijn, dat de organisatie van den T.R. hierop meer dan tot dusver zal moeten worden ingericht. De Raad stelt zich voor zoodra deze aangelegenheid er toe noopt bij de C.V. zoo noodig met voorstellen hiervoor te komen.

De aftredende leden van B.N.A., A. et A. en V.A.N.K. resp. de Heeren J. de Bie Leuveling Tjeenk, A. Eibink en Mr. J. F. van Royen, werden eind 1927 alle herkozen.
De Kring van Beeldh. benoemde in plaats van den Heer J. C. Altorf den Heer L. Bolle.
Door het besluit van uittreding van „Opbouw" waren de Heeren Otten en v. d. Vlugt geen lid meer van den Raad.
Voor 1928 was alzoo de samenstelling van den Raad:
Voor den B.N.A.: J. de Bie Leuveling Tjeenk ('30), E. J. Kuipers ('29), D. Roosenburg ('28).
Voor A. et A.: A. Eibink ('30), C. J. Blaauw ('29), B. T. Boeijinga ('28).
Voor de V.A.N.K.: J. F. van Royen ('30), W. H. Gispen ('29), Mej. J. de Jong ('28).
Voor de Kr. van Beeldh.: L. Bolle ('30), Theo van Reyn ('28).
(het jaartal achter de namen geeft het jaar aan, na afloop waarvan de afgevaardigde aftreedt).
In plaats van den Heer Blaauw, die in dit jaar bedankte, werd als afgevaardigde van A. et A. benoemd de Heer H. C. Verkruijsen.
Aldus vastgesteld in de vergadering van den T.R. den 15den Februari 1929.

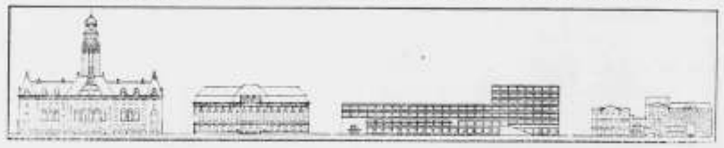
J. de Bie Leuveling Tjeenk, Voorzitter.
Boeijinga, Secretaris.

COMMISSIE HOOGBOUW TE AMSTERDAM. Te Amsterdam is kort geleden door B. en W. een commissie ingesteld ter bestudeering van het vraagstuk van den hoogbouw, waarin de groepen van de bij dit vraagstuk belanghebbenden en betrokkenen vertegenwoordigd zijn. De volledige samenstelling van de commissie is als volgt:
J. W. van Achterbergh, Alg. Ned. Bouwarbeidersbond „Concordia Inter Nos"; Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, Groep Groot-Amsterdam; L. van Buuren, Federatie van Woningbouwvereenigingen; Ir. E. A. van Genderen Stort, Ingenieur; W. J. Heeselaars, Bouwvakarbeidersbond „St. Joseph"; Mr. D. Hudig, Instituut Volkshuisvesting en Stedebouw; E. I. van Itallie, Voorzitter Gezondheidscommissie; Ir. H. van der Kaa, Hoofdinspecteur

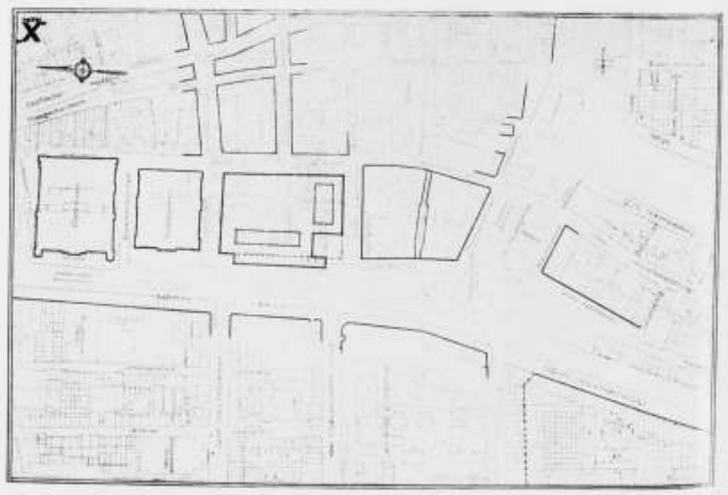

OOSTWAND VAN DEN COOLSINGEL VOLGENS ONTWERP PROF. Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE.

Op den hierbij gereproduceerden plattegrond van Rotterdam heeft Oud de twee groote verkeerswegen (een Noord-Zuid en een Oost-Westverbinding) met hun kruising waarvan de Beurs slechts een 150 M. verwijderd zal komen te liggen, duidelijk aangegeven en zijn de drie groote bouwwerken naast elkaar, Raadhuis, Postkantoor en Beurs, door drie zwarte stippen aangeduid.
Voor goed begrip diene, dat de bij het prijsvraagprogramma behoorende situatie de verbreeding van den Binnenweg aangeeft, dat de 2e oeververbinding Westplein-Parallelweg algemeen de juiste wordt geacht en dat de twee groote sta-in-den-weg's bij het kruispunt, het Museum Boymans en het gebouw van Gerzon zijn. (De Vischmarkt is voor spoedige verdwijning bestemd).
De nieuwe plannen lijden evenals de vele sinds 1912 ontstane oplossingen aan te veel volbouwen, aan het verlangen nieuwen bouwgrond terug te geven voor de kostbare reeds onteigende of nog te onteigenen panden, met uitzondering van het meest „radicale plan Oud", waarbij „Boymans en Gerzon" zouden verdwijnen, de Blaak zou worden gedempt en de wegen bij het kruispunt 80 en meer M. zouden verkrijgen.
Dit plan is echter niet meer uitvoerbaar door het bouwen van „de Bijenkorf" waardoor de gedempte Schiedamschesingel een breedte van 42 M. zal verkrijgen.
Staal heeft bij zijn situatie-ontwerp, dat voor zijn beide ontwerpen hetzelfde is, het gebouw van Gerzon doen vallen, maar juist op het kruispunt drie nieuwe bouwblokken ontworpen, die de opoffering van het gebouw van Gerzon volkomen overbodig maken.
Dudok heeft bij zijn situatie in de eerste ronde de verleiding niet kunnen weerstaan

OOSTWAND VAN DEN COOLSINGEL VOLGENS ONTWERP J. J. P. OUD.

SITUATIE ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM. ARCHITECT J. J. P. OUD.

OOSTWAND VAN DEN COOLSINGEL VOLGENS HET ONTWERP DE ROOS EN OVEREIJNDER.

de rooilijn van het bouwblok waarin de Passage aan den Coolsingel uitkomt naar voren te brengen, zijn tweede situatie behoudt „Boymans", verplaatst het gebouw Gerzon in de rooilijn van Boymans en onthoudt zich van het scheppen van nieuwe bouwblokken.
Mertens laat het gebouw Gerzon vervallen en schept vijf nieuwe bouwblokken.
Granpré Molière schept ruimte op het kruispunt, maakt een ovaal voor kringverkeer, vergroot Boymans, doet het gebouw Gerzon vervallen en schept een nieuw bouwblok.
Door den bouw van de Bijenkorf in den nu aangenomen vorm, is deze zeer aantrekkelijke oplossing niet meer mogelijk.
Kromhout schept behalve een vergrooting van het Museum Boymans en drie nieuwe gerekte bouwblokken, een ter vervanging van het gebouw van Gerzon, een pracht situatie voor het hotel, — dat er niet komt — maar beperkt de beschikbare ruimte van dit verkeersknooppunt al te zeer. Welk een tegenstelling met zijn Hofpleinplan van 1918!
De Roos en Overeynder behouden het gebouw van Gerzon en vormen daarenboven drie nieuwe bouwblokken.
Meischke en Schmidt stellen een parallelweg voor van de Blaak, door het verlengen van den Gedempten Middensteiger en het wegbreken van de Passage, hetgeen wel de eenige weg zal zijn om aan het dempen van de Blaak te ontkomen.
Welk een verkeerspuzzel hier om oplossing vraagt, blijke uit de opname, dat de trams op Dinsdag (marktdag) gemiddeld 12 en hoogstens 15 minuten noodig hebben van de Posthoornsteeg tot het Caland-monument, een afstand van pl.m. 350 M.
Door het verbreeden van den Binnenweg zal het tramverkeer waarschijnlijk een directe verbinding verkrijgen van Oost naar West en daardoor de Van Oldenbarneveltstraat ontlasten, maar steeds zal deze straat een groot verkeer moeten opnemen, hetwelk komende van de zijde van het Van Hogendorpsplein, het doorgaande verkeer van den Coolsingel moet kruisen. De dubbele rijweg daar ter plaatse gevormd door de toevallige verbreeding van den Coolsingel voor de Passage is de aangewezen plaats om de verkeersobjecten voor de kruising te doen wachten. De breedte, die hier ruim 70 M. bedraagt zou bij vermindering deze mogelijkheid wegnemen en is het daarom niet raadzaam de rooiing hier vooruit te brengen. Een bouwblok voor de Passage zooals de ontwerpen van Staal, het eerste ontwerp van Dudok en de ontwerpen van Mertens en Kromhout doen zien, zooals deze ook op hun Coolsingelwanden gedeeltelijk zijn aangegeven, is uit verkeerstechnisch oogpunt daar niet toelaatbaar.
Hylckama Vlieg geeft in het Rotterdamsch Weekblad van 13 April jl. een uitvoerig overzicht over dit vraagstuk, maar voegt daarbij een schetsoplossing van 1928 voor dit knooppunt, waarbij hij nog grooter bouwblokken vormt dan de deelnemers aan de Beursprijsvraag.
Hij schrijft: Ik meen echter, tenzij een krachtig welwillende, door de belangrijkste groepen der burgers gedragen, figuur dezen niet te ontwarren knoop doorhakt, dat nog tientallen van jaren met praten en schrijven, plannen, voorstellen maken en.... verwerpen, zullen heengaan!
Een reeks van vraagstukken als het dempen of vervormen van de Blaak, het behoud van de oude Beurs, de tweede overgang over de Maas en het verbreeden van den Binnenweg hangen met dit vraagstuk samen, waarover thans spoedig een plan van de Directie van Gemeentewerken het licht zal zien en de vrees van den laatstaangehaalden schrijver ongegrond zal blijken. Trouwens de brug over den Westersingel en het verlengde van de Witte de Withstraat is aanbesteed, de nieuwe toegang tot het z.g.n. land van Hoboken (de Coolpolder) komt daardoor tot stand en de oplossing van meerdere kleine daaraan verbonden vraagstukken gaat volgen, nieuwe bouwgrond wordt ter beschikking gesteld van de particuliere bouwnijverheid, waaraan in dat stadsgedeelte groote behoefte is.
De bouw van „de Bijenkorf" maakt de afbraak van de onteigende panden voor de

SITUATIE ONTWERP BEURS TE ROTTERDAM.
ARCH. DE ROOS EN OVEREIJNDER.

van de Volksgezondheid (Volkshuisvesting); Mevr. L. van der Pek-Went, Lid van de Gezondheidscommissie; H. van der Schaar, Bouwondernemer; Ir. A. J. v. d. Steur, Bond van Ned. Architecten; D. E. Wentink, Inspecteur Volksgezondheid; Ir. J. G. Wiebenga, Architectenkern „de 8"; E. Willebrands, Plaatselijke Federatie van Bouwvakarbeiders in Nederland; Mevr. M. Zegger-Tücker, Studie-Commissie voor practische woninginrichting; Directeur van den dienst der Publieke Werken; Directeur van den Gemeentelijken Woningdienst; Directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht; Directeur van den Gemeentelijken Geneeskundigen en Gezondheidsdienst; Commandant der Brandweer; Stadsarchitect; Hoofd der afdeeling stadsontwikkeling en stadsuitbreiding bij den dienst der Publieke Werken; Hoofd der afdeeling Grondexploitatie bij den dienst der Publieke Werken.
Voorzitter: E. I. van Itallie; Secretaris: Directeur van den Gemeentelijken Woningdienst; Adjunct-secretaris: Ir. Th. K. van Lohuizen. Medewerker aan de afdeeling stadsontwikkeling en stadsuitbreiding bij den dienst der Publieke Werken.

PRIJSVRAAG KERKGEBOUW. Men verzoekt ons mede te deelen dat de inzending van ontwerpen en gegevens ter deelneming aan de prijsvraag, door de Commissie voor gemeenteleven uit de Centrale Commissie voor Vrijzinnig Protestantisme, op advies van het 1e Congres voor Religie en Bouwkunst uitgeschreven, onherroepelijk op 15 Juni a.s. wordt gesloten.
Het adres van inzending is, wegens verplaatsing van het 2e Congres voor Religie en Bouwkunst naar het Oolgaardthuis te Arnhem eveneens gewijzigd en luidt thans:
Oolgaardthuis te Arnhem.
Secretaris van de jury is de heer G. Feenstra, architect te Arnhem.

EBENEZER HOWARD FONDS. Ter nagedachtenis van den stichter der grondgedachte voor de tuinsteden is een internationaal comité opgericht. Het doel is om in de door hem gestichte tuinsteden gedenkteekens voor Howard op te richten en verder een fonds te stichten, waaruit de kosten voor studie op het gebied van den loop der bevolking, den invloed daarvan op de gewestelijke plannen, den stedebouw, woningtoestanden enz., kunnen bestreden worden.
Dr. H. P. Berlage maakt deel uit van dit comité.

ISOLEEREND VERMOGEN VAN SOMMIGE STOFFEN. In den laatsten tijd zijn er allerlei isoleerende stoffen in den handel gekomen, waar-

van het warmtegeleidingsgetal meestal niet voorkomt in de handboeken of tabellen. Prof. Ir. Max Mayer van de Bau-Hochschule te Weimar publiceert eenige van die getallen, die de moeite waard zijn te vermelden.

Materiaal:	gew. per m³	warmtegeleid.-getal
Torfoleum	170	0,04
Vilt	150	0,05
Kurkplaten	260	0,05
Droog zaagsel	220	0,07
Celatex	270	0,06
Tektonplaten	300	0,07
Enso platen	600	0,07
Sintelopvulling	1000	0,16
Linoleum	1200	0,16
Gipsplaten	840	0,25
Bimsplaten	1200	0,30
Bimsbeton	1400	0,40
Drijfsteen metselwerk	1400	0,45
Droog zand	1600	0,50
Bakstsen metselwerk	1800	0,75
Kalkzandsteen metselwerk	1900	0,90
Glas	2600	0,80
Grintbeton	220	1,10
Gewapend beton	2400	1,30

Ter vergelijking voor de gemakkelijke keuze van het materiaal zijn eenige reeds bekende materialen tusschengevoegd, volgens de cijfers door bovengenoemden professor gevonden.

(Vraag en Aanbod)

UNION-BAUSTAHL. Bekend is het streven der Duitsche industrie, in de laatste jaren gericht op het fabriceeren van nieuwe, betere staalsoorten voor bouwdoeleinden. Naast de reeds langer bestaande St 48 en St Si komen sinds korten tijd verschillende speciale producten aan de markt, waaronder het Union-Baustahl der Dortmunder Union. Omtrent dit materiaal, waarover reeds in „P.W." 1928, No. 38, werd bericht, treft men enkele verdere gegevens aan in de „Bautechnik", 1929, No. 7.

Daaruit blijkt, dat het mogelijk is, een zeer gelijkmatig product te fabriceeren, dat in twee kwaliteiten wordt vervaardigd, n.l. met 52—62 kg/mm² trekvastheid en 36 kg/mm² vloeigrens (23 % rek), resp. 56—66 kg/mm² trekvastheid en 37 kg/mm² vloeigrens (21 % rek). In vergelijking met St Si is de strooiing dezer waarden bij verschillende charges gering. De vermoeidheidsgrens ligt hooger dan bij vorenbedoeld materiaal. De roestweerstand is, door de kopertoevoeging, aanmerkelijk verhoogd; bij oplossing in sterk verdunde minerale of organische zuren bedraagt het gewichtsverlies per tijdseenheid slechts 1/10 à 1/12 van dat van St 37. De invloed van roesten op de trekvastheid is eveneens gering in vergelijking met St 37.

v. Br.
Pol. Weekbl.

TENTOONSTELLING VAN WERK DER LEDEN VAN DEN KRING HILVERSUM VAN DEN B.N.A. Van Woensdag 22 Mei tot en met Dinsdag 4 Juni houdt de Kring Hilversum van den B.N.A. een tentoonstelling in de Kunstzaal van Brok aan de van Lenneplaan 6 aldaar. Het werk van 16 inzenders, die vrij waren in de keuze ervan, zal er te bezien zijn.

Goede herinneringen aan vorige exposities doen de Redactie een bezichtiging aanbevelen

groote doorbraak noodzakelijk en die afbraak dwingt tot vaststelling van het plan tot vervorming van het centrum, waaruit zullen volgen: de bouw van een nieuwe Academie, de nieuwe Beurs, en het nieuwe Museum Boymans, waarvan de plannen van Ir. van der Steur thans in het bestaande Museum zijn tentoongesteld en waarvan elders in dit blad de reproducties en de toelichting van den ontwerper worden opgenomen.

B. W. WIERINK. Op Zaterdag 1 Juni a.s. zal de Heer Wierink worden gehuldigd. Is er eigenlijk nog meer noodig dan te zeggen dat deze huldiging zal plaatsvinden in de groote zaal van het gebouw van de Maatschappij voor den Werkenden Stand te Amsterdam, en wel om 3 uur des namiddags precies? De naam Wierink toch associeert bij zoo ontelbaar velen gevoelens van bewondering, waardeering, vereering, genegenheid en vriendschap, dat er waarlijk niet méér noodig is, dan hem te verbinden met het substantief huldiging, om deze tot een appèl te maken.

Zelfs de vraag naar de aanleiding is meer pure nieuwsgierigheid uit gewoonte, dan zucht tot beslist te weten. Want er is eigenlijk altijd aanleiding menschen als Wierink te huldigen. Dat behoeft nauwelijks met een feit samen te hangen. Toch is er in dit geval wel een feit, dat directe aanleiding is. Want de Heer Wierink heeft, na één en veertig jaren als Directeur van de Industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand werkzaam te zijn geweest, zijn functie neergelegd.

Dit beteekent het einde van een taak, waaraan de Heer Wierink al zijn krachten en jaren heeft gewijd. Zijn Directeurschap vervulde hij als een waarlijk leider. Hij ging vóór. Van den eersten dag af tot den laatsten toe zag hij, wat de school, die haar leerlingen moest vormen voor de praktijk van het bouwvak en van den werktuigbouw, noodig had van deze praktijk en wat de praktijk noodig had van de school. Hij had het instinct om op deze wisselwerking steeds te reageeren en het onderwijs aan zijn school daaraan aan te passen.

Daardoor is het — wij hebben dit erkende deskundigen zoo juist weer hooren getuigen — zoo opvallend frisch en levend gebleven, zoodat er aan het eind van zijn meer dan veertig jarig directoraat nog zelfs geen symptoom van veroudering valt te bespeuren.

De huldiging hem op a.s. Zaterdag te brengen zal intusschen niet beperkt blijven tot den kring van zijn school. Wierink's levenswerk ging boven zijn school uit. Het is bekend, hoe hij gesteund door zijn merkwaardige gaven zijn beste krachten heeft gewijd aan het teekenonderwijs, aan de bevordering der grafische kunsten en een warmvoelend mensch als hij is, ook aan de behartiging van de maatschappelijke belangen van zijn collega's.

Al deze kringen zijn in de huldebetuiging betrokken en het is voor het comité een groote genoegdoening geweest dat tal van vooraanstaande autoriteiten en kunstenaars onder Voorzitterschap van den Burgemeester van Amsterdam, het eerecomité voor hem hebben willen vormen.

Wij hopen dat de eerste Juni voor den Heer Wierink, wiens persoon voor zoovelen onvergetelijk zal blijven, ook een onvergetelijke dag wordt. J. P. M.

MOTIE VAN DEN SENAAT DER LEIDSCHE UNIVERSITEIT IN ZAKE STADHUISBOUW TE LEIDEN. In zijn 22 dezer gehouden vergadering heeft de Senaat der Leidsche Universiteit de volgende motie aangenomen:

Nu het tijdstip nadert, dat het groote vraagstuk van Leidens stadhuisbouw moet worden opgelost, meent de Senaat der Universiteit zich van het uitspreken van een gevoelen niet langer te mogen onthouden.

Het onderzoek naar de mogelijkheid van den wederopbouw van gevel en toren, waarbij noch aan de eischen van een modern stadsbestuur, noch aan behoeften van aesthetischen aard te kort zou worden gedaan, is in de beste handen. Mocht de Rijkscommissie voor Monumentenzorg tot de conclusie komen, dat zij wederopbouw zou aandurven en bereid ware, daartoe leiding of advies te geven, dan kan een ieder gerust zijn, dat hier geen vrees voor slechte namaak of veronachtzaming van de eischen der praktijk behoeft te bestaan.

In dat geval, maar ook dan alleen, mag en moet men volle recht laten wedervaren aan het groot gewicht van Leidens historische traditie, de onschatbare waarde, die Leiden in zijn stadhuis bezat. De Universiteit, zelf het kind van 1574, gelijk het stadhuis dat was, mag zich geroepen achten om thans te waarschuwen: Laat datgene wat Leiden eer en genegenheid in de wereld heeft bezorgd, niet verloren gaan.

En wie mocht zeggen: een herbouwd stadhuis wordt immers toch nooit weer het echte, hij bedenke, dat zelfs al werd zulk een herstel niet meer dan een herinneringsbeeld aan het oude, met zorg en piëteit uitgevoerd, zulk een werk toch nog altijd in de wereld luider van Leidens stadsbewustzijn zou getuigen, dan een nieuwe bouw kan doen, die, hoe goed ook, slechts enkele resten van het oude als een droevig teeken van wat verging, zou kunnen bewaren. (Het Vaderland).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. Nº 36736

1929 1 JUNI Nº 22

KRONIEK VAN DE WEEK, DOOR J. P. M. SENAAT EN STADHUISVRAAGSTUK. Men behoeft waarlijk niet bijzonder scherpzinnig te zijn om neiging te gevoelen te veronderstellen, dat de motie van den Senaat van de Leidsche Universiteit inzake den herbouw van het Stadhuis (zie vorig nummer) eenig verband zou kunnen hebben met het adres, dat het Bestuur van den B.N.A. gemeend heeft aan het Leidsche Gemeentebestuur te moeten richten, (zie no. 18). Zonder aanleiding zal de Leidsche Senaat wel niet den aanbevelingsbrief voor de Rijks Commissie voor de Monumentenzorg hebben afgegeven en waar niemand in ons vaderland de taak van de Monumenten-commissie met betrekking tot het Leidsch Stadhuisvraagstuk aangeroerd heeft dan het Bestuur van den B.N.A., is het geen gewaagde veronderstelling, diens adres als de vermoedelijke vijandige beweging te zien, die den Leidschen Senaat tot mobilisatie heeft gebracht. Want, dat de nadering van het tijdstip waarop het groote vraagstuk van Leidens stadhuisbouw zal moeten worden opgelost, den Senaat heeft gebracht tot het uitspreken van een gevoelen, is voor een Academischen Senaat onaannemelijk, omdat het te oneerbiedig is hier aan een smoesje te denken, laat staan er van te spreken. De tweede en laatste alinea van de motie zeggen genoeg om zeker te kunnen zijn, dat de Leidsche Senaat heeft gemeend stelling te moeten nemen tegen het adres van het Bestuur van den B.N.A. Ze raken duidelijk en scherp de kernpunten van het B.N.A.-adres: de taak van de Rijksmonumenten Commissie en de poging het resteerende deel van den gevel zoo mogelijk nog als conceptiefactor op te nemen in het nieuwe ontwerp. Over de bevoegdheid van de Rijksmonumenten-commissie — natuurlijk ten aanzien van dit speciale geval — kan men met het Bestuur van den B.N.A. van meening verschillen. Het oordeel van den Senaat wordt echter door geen enkel argument toegelicht, hetgeen, na de motiveeringen terzake in het B.N.A.-adres wel wenschelijk, zoo niet noodig was geweest. Het ontleent zijn kracht dientengevolge niet aan overtuiging, die door betoog wordt gestaafd, maar aan autoritair gezag. Wat natuurlijk nogal zwak is.

Over het behoud van den gevel als conceptiefactor in het nieuwe ontwerp, kan men ook van gevoelen verschillen, zonder echter nog het hoogst bedenkelijke standpunt in te nemen van den Leidschen Senaat.

Het B.N.A.-adres heeft de uitsluitende strekking gehad, Leiden te behoeden voor een gebouw in stijlnamaak. De Leidsche Senaat drijft met kracht de openbare meening juist in die fatale richting (het voorbehoud, dat de eischen der praktijk niet veronachtzaamd mogen worden, is hier heelemaal geen voorbehoud!) En het is een bittere en bedroevende ervaring dat de gedurende 20 à 30 jaren met zooveel moeite, zorg en toewijding volgehouden pogingen om het publiek inzicht en begrip te geven van het essentieele van de bouwkunst, gefaald blijken te hebben dáár, waar als centrum van ontwikkeling en beschaving, medevoelen en begrijpen het eerst mocht worden verwacht. Erger is echter de manier, waarop de Senaat de Leidsche burgerij voor zijn opvatting tracht te winnen. Immers waar de Senaat de vrees tracht weg te nemen voor s l e c h t e n namaak, misleidt hij het publiek, dat niet weet, dat slechte namaak in de architectuur een pleonasme is. De Senaat brengt het publiek in den waan, dat bij bouwkunst-namaak nog een kwaliteit-graad zou bestaan, maar hij had, naar mijn meening, in deze motie niet van termen gebruik mogen maken, waarvoor het groote publiek het critisch onderscheidingsvermogen mist. De universeele kennis, waarover hij beschikt, had hem moeten weerhouden middelen te gebruiken, die alleen door het doel worden geheiligd, dat hij zelf beoogt. Op eenzelfde bezwaar stuiten we, waar in de motie gesproken wordt van behoeften van aesthetischen aard. Immers bij wederopbouw in ouden stijl, zooals blijkens de laatste alinea van den tekst van zijn motie, de Senaat het wenscht, is geen aesthetica meer noodig. Aan de eischen der aesthetica is voldaan door den bouwmeester, die in de 16e eeuw het bouwwerk heeft ontworpen. Bij wederopbouw kan men daar niets meer aan af of toe doen, wil het tenminste een zuivere wederopbouw in den ouden stijl blijven.

Men voelt aan de geheele 2e alinea van de motie waarin verschillende vraagstukken, die met bouwen samen hangen, met elkaar in verband zijn gebracht, zonder hier

GECOMMITTEERDEN. Tot gecommitteerden bij het eindexamen der Middelbare Technische School te Haarlem zijn door den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen benoemd de Heeren:

G. Versteeg, architect B. N. A., te Amsterdam, voor de afdeeling Bouwkunde; aangewezen door de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, B. N. A.;

C. Thomése, hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat van Noord-Holland te Haarlem, voor de afdeeling Weg- en Waterbouwkunde;

Ir. W. J. Burgersdijk, directeur van de N. Z. H. Tramweg-Maatschappij te Haarlem, voor de afdeeling Werktuigbouwkunde;

Ir. W. L. L. van der Vegte, Ingenieur bij de Kon. Nederl. Hoogovens en Staalfabrieken, te Beverwijk, voor de afdeeling Electrotechniek;

Ir. G. de Rooy, Ingenieur bij de Marine, te Voorburg, voor de afdeeling Scheepsbouwkunde.

De laatstgenoemde vier Heeren zijn aangewezen door het Kon. Instituut van Ingenieurs.

WETTELIJKE BESCHERMING VAN DEN TITEL EN DE BEROEPSUITOEFENING VAN DEN ARCHITECT. (Vervolg van bldz. 136).

Art. 11. De algemeene vergadering behandelt het beroep in plenaire zitting, die buitengewoon moet worden bijeengeroepen, indien niet binnen 2 maanden van de aanvrage tot beroep de gewone convocatie van de vergadering moet plaats vinden. In zoodanig geval beslist over het beroep de gewone zitting.

Art. 12. De beslissing wordt genomen bij absolute meerderheid van stemmen, in aanmerking genomen de bepalingen van art. 28.

De appellant heeft het recht persoonlijk tegenwoordig te zijn ter verdediging, en de president van den Raad der Orde heeft eveneens het recht mondeling de redenen van de genomen beslissing uiteen te zetten.

Voor de beteekening van de beslissingen van de algemeene vergadering zal worden gehandeld op de wijzen en binnen de termijnen als vermeld in art. 9.

Art. 13. Tegen de beslissingen van de Algemeene Vergadering is reclame toegestaan, zoowel van de zijde van den verzoeker der inschrijving, als, zoo noodig, van den Procureur des Konings, bij de Centrale Commissie, als vermeld in het volgende artikel.

Art. 14. Te Rome bij het Ministerie van Publieke Werken wordt ingesteld een Centrale Commissie aan welke competeert te beslissen over bestreden voorstellen, ook over de redenen, tegen de beslissingen van de Algemeene Vergadering.

De Centrale Commissie is samengesteld:

1. uit een president van de afdeeling van den Hoogen Raad van Openbare Werken, die haar voorzit;
2. uit drie ingenieurs of architecten, leden van den Hoogen Raad van Publieke Werken;
3. uit een magistraat van een graad niet lager dan Raadsheer van het Hof van Appêl of gelijkgestelde;
4. uit zes vertegenwoordigers van de Orden van ingenieurs en architecten, waarvan 4 ingenieurs en 2 architecten.

De leden der Commissie onder Nr. 1, 2 en 3 worden benoemd door den Minister van Justitie en Eeredienst, en den Minister van Publieke Werken volgens de resp. competentie; die onder nr. 4 worden aangewezen volgens keuze van de resp. vergaderingen, ten aanzien van de stemming, volgens de bepalingen van het later volgende art. 33.

Te dien einde gaat de vergadering van elke orde in de gewone zitting over tot stemming voor de aanwijzing van de leden der Centrale Commissie. Het resultaat der stemmingen, binnen den termijn van 15 dagen van af de beëindiging der stemming wordt medegedeeld aan den president der Centrale Commissie, die de rangschikking zal maken. Gekozen zullen zijn, zij die bij het geheel der stemmingen van de vergaderingen het grootst aantal stemmen zullen verkregen hebben. Bij gelijkheid van stemmen zullen gekozen zijn de oudsten in leeftijd. De leden der Commissie worden gekozen voor 3 jaar maar zijn daarna herkiesbaar.

Art. 15. In de kantoren van het secretariaat der Centrale Commissie zullen verblijven overheidspersonen van het Ministerie van Justitie evenals van het Ministerie van Publieke Werken benoemd door de resp. ministers.

Art. 16. Het verzet tegenover de Centrale Commissie wordt gedaan binnen den termijn van uiterlijk 30 dagen na den datum van den aangeteekenden brief met ontvangstbewijs, waarbij aan den geïnteresseerde de beslissing van de vergadering is medegedeeld of van den datum van de officieele mededeeling gedaan aan den Procureur des Konings.

Het verzet wordt gedaan aan het Secretariaat der Centrale Commissie per aangeteekenden brief, en het bewijs van de geschiede overbrenging kan slechts gegeven worden door vertoon van het reçu van aanteekening ter post.

Art. 17. Tegen de beslissing van de Centrale Commissie is geen enkel middel van verzet noch op administratieven noch op justitieelen weg, behalve het beroep op de Verëenigde zittingen van de Hoven van Cassatie van het Koninkrijk in de gevallen van incompetentie of machtsmisbruik.

Art. 18. De kosten voor het functioneeren van de Centrale Commissie worden proportioneel gedragen door alle beroepsorden naar verhouding van het aantal ingeschrevenen.

Het bedrag der kosten wordt vastgesteld door de Centrale Commissie die ook de verdeeling opmaakt over de verschillende Raden der Orde, op grond van het voorgaande, en uitgesproken de wijze voor de storting van de bedragen die aan iederen Raad van de Orde toekomen. De Raden van de Orde kunnen bij eigen huishoudelijk Reglement een speciale toeslagcontributie vaststellen ten laste van alle de ingeschrevenen voor de kosten in dit artikel vermeld.

verband te kunnen hebben, dat de Senaat een vorm heeft trachten te vinden, om zijn gevoelen uit te drukken, hetgeen niet gelukte en ook niet gelukken kon, omdat dat gevoelen in strijd is met het essentieele van zuiver bouwen.

De tekst van deze motie is een treurig staal van de gevolgen van onwaarachtige en ook overdreven gevoelens van piëteit. Die piëteit wordt nâár sentimenteel, als daar als maar dat ontzettende ontzet wordt bijgesleept, waar alleen maar een ander Raadhuis mee te maken heeft gehad, maar dat door onze voorvaderen uit piëteit achter de muren van het nieuwe werd weggestopt. En die piëteit begint zelfs vermakelijk te worden, als zij de waarschuwing brengt: „Laat datgene wat Leiden eer en genegenheid in de wereld heeft bezorgd, niet verloren gaan", terwijl men door de gaten van de schamele resten een chaotischen puinhoop ziet, dien men helaas niet meer éénig kan noemen, door dat ongelukkige Paleis voor Volksvlijt.

En hoewel ik mij bewust ben als simpel kroniekschrijver het in poids te moeten afleggen tegen een Academischen Senaat van een Universiteit, zelf kind van 1574, wil ik, meer kind van dezen tijd, de Leidsche burgerij en zijn Gemeentebestuur waarschuwen: „Laat datgene wat Leiden eer en genegenheid in de wereld heeft bezorgd, niet verloren gaan door levenloozen stijlnamaak."

Wanneer Leiden het nageslacht een stadhuis zal kunnen toonen van nieuwe conceptie waarin de enkele resten van het oude op aesthetische wijze zouden zijn opgenomen, zou dit geen droevig teeken zijn van wat verging, maar een voorbeeld van den ernst en de bekwaamheid van de architecten van 1929, die ongehoord moeilijke opgaven tot bevredigend resultaat wisten te brengen. De Senaat wil een herinneringsbeeld aan het oude. Juist! Subliem kan dit zijn, als het materie-loos blijft, en ons slechts een bescheiden rest, als een bijou, nagelaten wordt. Maar het herinneringsbeeld kan niet anders dan grof zijn, als, zooals in een Panopticum, de herinnering omgezet wordt in materie en in een vorm, die geen leven ademen en geen ziel weerspiegelen kan.

En als de poging, in het B.N.A.-adres voorgesteld, niet zoude slagen, zou de Senaat van Leidens Academie den architecten daarvan geen verwijt mogen maken. Wat waren de zoo bekende woorden van haar eigen stichter?

Waarlijk, op deze wijze zal Leiden haar eer en genegenheid in de wereld niet verspelen.

Zij zal dit echter zeker en onherstelbaar wèl doen, in de oogen van hen, die de bouwkunst en haar cultureele beteekenis meer beseffen dan de Leidsche Senaat, wanneer zijn advies zou worden gevolgd, waarmede wordt gestreefd naar zielloozen herbouw.

DE ONTWERPEN VOOR EEN NIEUWE BEURS TE ROTTERDAM. In aansluiting op de publicatie van de volledige situaties en silhouetten in ons vorig nummer, plaatsen wij thans de rapporten van de Commissie van Advies inzake de beide Beursplan concours (1e en 2e ronde).

Rapport over 1e ronde.

Aan de hand van een drietal foto's van elk der inzendingen hebben wij de ontwerpen bestudeerd. In een viertal bijeenkomsten hebben wij de meeningen getoetst en zijn tenslotte na rijp beraad tot de conclusie gekomen, dat helaas geen der ontwerpen voor bekroning in aanmerking kan komen.

Toch heeft deze prijsvraag het resultaat gehad, dat het probleem zeer verduidelijkt is en den weg gebaand heeft om tot een goed project te geraken.

De bestudeering van de ingekomen ontwerpen heeft de overtuiging gevestigd, dat de oplossing van het vraagstuk zal moeten worden gezocht in het systeem van een ononderbroken beurszaal.

Wij meenen, dat de ontwerpers der plannen „R.B." en „Civitas" daarin het best zijn geslaagd en dat de eerste het gebruik van de beurszaal volkomen heeft begrepen. De ontwerper van „Das Lied von der Erde" heeft daarentegen zooveel voortreffelijke andere kwaliteiten in zijn ontwerp weten te leggen, dat wij tenslotte tot de conclusie zijn gekomen, er bij het Kleine Comité op te moeten aandringen, dat de ontwerpers van genoemde plannen alsnog worden uitgenoodigd tot het maken van een nieuw plan aan de hand van een aangevuld en scherper omlijnd program.

Wij zouden er bij het Comité op willen aandringen, dat bij dezen nieuwen kamp gepoogd werd het mondeling contact met de ontwerpers zoo lang mogelijk voort te zetten, omdat wij van meening zijn, dat dan de kans het grootst wordt, dat een plan van bijzondere beteekenis wordt verkregen. De jury stelt zich gaarne beschikbaar, het Comité hieromtrent nader van advies te dienen.

Wij hebben ons bij de beoordeeling der plannen voornamelijk tot de hoofdverdieping bepaald en meenen ons daarom in de hieronder volgende en zich tot hoofdzaken bepalende critiek op elk der plannen ook voornamelijk tot deze verdieping te mogen bepalen.

Motto „1596". De indeeling der hoofdverdieping is ondergeschikt gemaakt aan de gevelarchitectuur langs den Coolsingel. Daarmede ook wordt een groepeering van zalen in dwarsrichting geforceerd, wat ons in beginsel onjuist voorkomt. Deze plan-indeeling sluit een soepel gebruik der beursruimte uit. Bovendien wordt de overzichtelijkheid door de vele steunpunten geschaad. Bij het onderbrengen der gevraagde nevenruimten is de ontwerper reeds daarmee in conflict gekomen. De hoofdtrap ligt niet bevredigend tenopzichte van de beurszalen.

De verlichting der zalen is over het algemeen goed. Overigens is de beganegrond goed bestudeerd en behoorlijk rendabel gemaakt.

Het restaurant is in directe verbinding met de hoofdvestibule gebracht, wat niet toelaatbaar is.

De tweede verdieping ontwricht den symmetrischen opzet.

Te verhuren kantoorlokalen ontbreken, wat met het oog op de rentabiliteit van het gebouw als een ernstig bezwaar wordt gevoeld.

De architectuur is niet geslaagd; zij vloeit niet logisch uit den plattegrond voort. De symmetrische en sterk geleede gevelwand aan den Coolsingel zal niet kunnen worden aanvaard.

In stedebouwkundig opzicht geeft het ontwerp geen bevrediging.

De oplossing van het Van Hogendorpsplein is kostbaar in verband met den doorbraak bij de Passage en voldoet niet.

Motto „Rondom een tapijt". De groote zaal wordt door de zware steunpunten te veel verbrokkeld. De lichthoven kunnen niet worden aanvaard, daar zij het gebruik der zalen beperken en de zoo noodzakelijk gevoelde beweeglijkheid in het gebruik der zalen te zeer belemmeren.

De variantoplossing schijnt ons, wat de distributie der ondergeschikte ruimten betreft, het best geslaagd. De ligging der toiletruimten is echter ontoelaatbaar.

De verlichting der zalen zal niet voldoen.

Er is een behoorlijk aantal bureauruimten ter beschikking gesteld.

Men kan zich niet aan de gedachte onttrekken, dat het geheele souterrain ondergeschikt is gemaakt aan het reusachtige café. De jury vraagt zich af of dit hier wel op zijn plaats is.

De winkels, langs de galerij ontworpen, schijnen minder aantrekkelijk, omdat deze galerij tegen de opgang naar de beurs stuit.

De hoofdtoegang tot de beurs is onpraktisch. De veilingzalen zijn goed gesitueerd.

De binnenhof, bedoeld als autostalling, is niet bevredigend en versnippert het plan te veel.

De groepeering der ruimten voor de Kamer van Koophandel is niet geslaagd.

De architectuur mist, door de verschillende massa's de gewenschte geslotenheid vooral aan den Coolsingel.

Het Van Hogendorpsplein biedt niet voldoende ruimte. Echter wijst het plan talrijke mogelijkheden aan. De noodzakelijkheid van het dempen van de Blaak is niet overtuigend.

Motto „Reveil". De ver in het gebouw dringende hoofdtrap heeft tengevolge, dat een zeer verbrokkeld zalencomplex ontstaat. De bruikbaarheid en overzichtelijkheid wordt er door geschaad.

Het plan zou zeker in waarde hebben gewonnen als de hoofdtrap meer naar buiten was geschoven. Dit zou de monumentaliteit van die ingang stellig ten goede zijn gekomen.

De termijnbeurs granen is geheel verkeerd geplaatst.

De ligging der nevenruimten voldoet niet geheel. Soepelheid in het gebruik der zalen ontbreekt. De verlichting der zalen is goed.

Er is slechts weinig ruimte voor kantoren beschikbaar.

In den beganegrond treft de eigenaardige ligging van het café-restaurant. De jury vreest, dat het weinig levensvatbaarheid zal hebben door de eigenaardig voorgebouwde winkelgalerij. Het plan is te gecompliceerd.

Ook de tweede verdieping voldoet niet geheel.

De architectuur beantwoordt niet aan de planindeeling. De centrale ingang komt als zoodanig niet in den gevel tot zijn recht.

Art. 19. De Centrale Commissie zal bij eigen huishoudelijk reglement de regels vaststellen voor de behandeling betreffende het voorgestelde beroep (appêl), en in hoeverre een en ander zal geschieden bij haar administratieve en comptabiliteitsfunctioneering.

Art. 20. De doorhaling in het register anders dan tengevolge van disciplinair vonnis, volgens den regel van art. 37, nr. 2 van dit Reglement, wordt uitgesproken door den Raad van de Orde, ambtshalve of op verzoek van het Openbaar Ministerie, ingeval van verlies van het Italiaansch burgerschap of van het genot der burgerlijke rechten uit welken hoofde ook, of van een vonnis dat verhindering van inschrijving zou medebrengen.

Art. 21. Ingeval van doorhaling, zal daarvan kennis gegeven worden aan den belanghebbende, die kan reclameeren bij de Algemeene Vergadering van de Orde en bij de Centrale Commissie overeenkomstig de voorgaande artt. 10, 13 en 16.

Bij ophouden van de oorzaken, die de doorhaling in het register motiveerden, kan de belanghebbende aanvragen er weder in gebracht te worden. Wanneer dit niet aangenomen wordt zal hij in beroep kunnen gaan overeenkomstig de bovengenoemde artt. 10, 13 en 16.

Art. 22. Onafhankelijk van de persoonlijke inschrijvingen of doorhalingen, op grond van de voorgaande artikelen, zal de Raad van de Orde, in de maand Januari van ieder jaar, overgaan tot herziening van het register, en het daarin aanbrengen van de veranderingen die noodig mochten zijn. De aangenomen voorzieningen zullen aan belanghebbenden worden medegedeeld, welke recht van reclame zullen hebben overeenkomstig de voorgaande artt. 10, 13 en 16.

Art. 23. Het register, gedrukt door de zorgen en op kosten van de Orde, wordt gezonden aan de Hoven van Appêl, aan de rechtbanken, kantongerechten, de Prefectuur, en aan de Kamers van Koophandel, zetel hebbende in het district van de Orde. Ook zal het worden overgelegd aan de Ministeriën van Justitie en Eeredienst, van Binnenlandsche Zaken, van Openbare Werken, van Volkseconomie en Onderwijs, aan de Centrale Commissie en aan de andere Raden van de Orde. Bovendien zal het worden gegeven aan Openbare en bijzondere lichamen die de Raad zal goedvinden, en tegen betaling zal er een copie van gelaten moeten worden aan ieder die het verzoekt. Aan de Bureaux en Lichamen aan welke het register verplicht moet worden terhandgesteld, volgens de bewoordingen van dit artikel zullen ook worden medegedeeld de persoonlijke en definitieve voorzieningen van inschrijving en doorhaling in het register.

Art. 24. Men kan slechts deel uitmaken van een enkele Orde van ingenieurs en architecten.

De ingeschrevene bij de Orde van een provincie, kan overdracht van inschrijving vragen naar een andere, door het indienen van een aanvraag voorzien van de documenten vastgesteld in art. 7 en van een certificaat, afgegeven door den President van de Orde waartoe de aanvrager behoort, waaruit blijken:

a. de datum en de andere aanwijzingen van de eerste inschrijving;

b. dat voldaan is aan de betaling van de contributie, waarover art. 37 spreekt en van die vastgesteld volgens art. 18.

Zoodra de inschrijving in het register van de nieuwe Orde geschied is, zal de president daarvan bericht geven aan den president van de andere, waar deze tot doorhaling overgaat.

Art. 25. De Raad van de Orde geeft aan iederen ingeschrevene een bewijs daarvan.

De inschrijving in een register heeft uitwerking (sorteert effect) over het geheele grondgebied van het Rijk en van de Koloniën.

Hoofdstuk II. Van de Orde en den Raad van de Orde. Afdeeling I. Van de Orde.

Art. 26. De oproep van de Orde tot de Algemeene Vergadering gaat uit van den president van den Raad van de Orde, door middel van kennisgeving aan elken ingeschrevene, per aangeteekenden brief, van de eerste en eventueel tweede bijeenkomst. De kennisgeving zal de agenda (orde van den dag) inhouden. De geldigheid van de vergadering, wordt gegeven, in eerste bijeenkomst, door de tegenwoordigheid van de absolute meerderheid der ingeschrevenen; de tweede oproep kan niet plaats vinden voor den dag volgende op de eerste en zal wettig zijn ongeacht het aantal opgekomenen.

Art. 27. De algemeene vergaderingen zijn gewone en buitengewone.

De gewone vergaderingen worden opgeroepen binnen de termijnen genoemd in art. 30 en zullen voorzien in de verkiezing van leden van den Raad, in de verkiezing wanneer dit het geval mocht zijn, van de aangewezenen voor de Centrale Commissie en voor de goedkeuring van de afrekening van het afgeloopen jaar, en de begrooting voor het volgende jaar. Verder zullen in debat gebracht worden de andere punten, aangegeven op de agenda. De buitengewone vergaderingen hebben plaats, telken als de Raad noodig acht deze bijeen te roepen of wanneer door ten minste een vijfde der ingeschrevenen een gemotiveerd verzoek daartoe gedaan wordt.

De vergaderingen zullen worden bijeengeroepen op de wijzen aangegeven in het vorige artikel.

Art. 28. Het voorzitterschap van de vergaderingen, gewone zoowel als buitengewone, wordt gevoerd door den president van den Raad der Orde; ingeval van afwezigheid van den president, en waar die bestaat, van den vice-president, neemt het oudste raadslid van de aanwezigen het voorzitterschap waar.

De functie van secretaris wordt vervuld door den secretaris van den Raad van Orde of bij zijne afwezigheid, door den jongste van de aanwezige raadsleden.

De beslissingen worden genomen bij absolute meerderheid van stemmen der aanwezigen. In gevallen van staking van stemmen, beslist de stem van den voorzitter.

Elke stemming is openlijk, tenzij de vergadering op voorstel van den voorzitter of ten minste $^1/_{10}$ der aanwezigen, beslist dat deze bij geheime stembus zal plaats vinden en behoudens de bepalingen van art. 33.

Afdeeling II. Van den Raad der Orde.

Art. 29. Elke orde van ingenieurs en architecten wordt beheerd door den Raad.

Art. 30. De leden van den Raad der Orde worden gekozen uit de ingeschrevenen in het register, opgeroepen in gewone vergadering in de maand Januari. Alle ingeschrevenen in het Register kunnen gekozen worden tot leden van den Raad.

De oplossing van het Van Hogendorpsplein is niet gelukkig.

Motto „Glas". Het plan van de hoofdverdieping is zeer geslaagd. De groote zaal is uitmuntend gelegen en ze is overzichtelijk en laat gemakkelijk verandering in het gebruik toe. Het valt te betreuren, dat de binnenarchitectuur er toe leidt, dat voor de hoofdingang een steunpunt is geplaatst. Dit steunpunt belemmert opvallend het vlotte contact van de entrée met de zaal. De garderoberuimten zijn niet met voldoende aandacht bezien. De beganegrond is niet voldoende bekeken met het oog op verhuurbare winkelruimten. De galerij is te diep en te schaars verlicht. De galerij mist van haar beteekenis, omdat zij niet over de volle lengte van het gebouw doorgaat.

De tweede verdieping biedt zeer weinig kantoorruimte. De indeeling voor den dienst van de Kamer van Koophandel echter is goed.

De architectuur is niet van de forschheid, die op deze plaats mocht worden verwacht. Zij zou in meer open bebouwing veel beter tot haar recht komen.

De oplossing van het Van Hogendorpsplein is niet zonder verdienste. Dit plein is fraai van compositie en biedt de zoo zeer gewenschte doorzichten.

Motto „X". Het plan van de hoofdverdieping heeft groote verdiensten in den opzet. Bij bestudeering echter rijzen allerlei vragen. De toegang tot de zaal is niet gelukkig gekozen. De ligging van het post- en telegraafkantoor zal, vreezen wij, niet geheel voldoen. Toiletten en trappen, hoewel goed gelegen, zijn te bekrompen opgevat, de noodige ruimte, die hier toch wel eisch is, ontbreekt.

Het is niet duidelijk, waarom de lange Oostwand der zaal niet een nuttiger bestemming heeft gekregen. Deze toch zou aangewezen zijn voor het onderbrengen van de post- en telegraafruimten. Te prijzen valt de wijze, waarop de entrée is ontworpen.

Het terras en het aangrenzende restaurant liggen uitmuntend. Het directe contact van dit restaurant met de beurs is echter ontoelaatbaar.

De afzonderlijk ontworpen kantoorvleugel is zeer te waardeeren.

In de beganegrondverdieping zijn de ruimten uitstekend gebruikt en zij getuigen van ernstige studie.

Het denkbeeld, de restaurants en eventueel hooger gelegen koffiekamers van een keuken-complex uit te bedienen, verdient de aandacht.

De groepeering der lokaliteiten van de Kamer van Koophandel is redelijk geslaagd. Hier treft echter de weinige vrije ruimte voor trappen en toiletten beschikbaar gesteld. De jury kan niet aan den indruk ontkomen, dat de ontwerper zich wat al te veel heeft laten leiden door het systeem. Zoo ook wat het karakter der architectuur betreft. De jury is dan ook van oordeel, dat de wijze waarop deze opvatting tot uiting komt, wat al te veel afwijkt van wat voor dat doel en daar ter plaatse wenschelijk is.

Stedebouwkundig is echter het gebouw uitstekend geplaatst.

De climax naar de Schiedamsche Vest is zeer te waardeeren, echter zal de geboden oplossing uit financiëel oogpunt onuitvoerbaar blijken te zijn.

Motto „Civitas". De toegang tot de groote zaal ligt niet gelukkig; de indeeling van het plan wordt er in ongunstigen zin door beïnvloed, hoewel moet worden erkend, dat het zalencomplex verdienstelijk is gegroepeerd.

De schrijfkamer ligt te ver weg, een gevolg van de minder juiste ligging van de trap van de Kamer van Koophandel.

In den beganegrond treft de zeer verdienstelijke ligging van de hoofdtoegang. Het pleintje is echter te kein. De jury kan de motiveering ervan niet volgen. De ligging van het wisselkantoor is niet bevredigend — dit wordt trouwens in het program niet gevraagd —. Het sluit het pleintje te veel af. De toegang tot de Kamer van Koophandel wordt daardoor te veel verstopt. De geboden oplossing geeft architectonisch een interessante mogelijkheid.

De winkels aan den Coolsingel zijn fraai in het plan verwerkt; minder gelukkig is de situatie van het beurs-restaurant.

In de tweede verdieping vooral wreekt zich de minder geslaagde indeeling der hoofdverdiepingen. Er is hier een overdaad aan gangruimte. Te loven valt de groote ruimte voor kantoorlokalen ter beschikking gesteld. Het streven, den straatwand van het postkantoor voort te zetten, is juist. Het komt de jury echter voor, dat de ontwerper te ver ging met het overnemen van het dakprofiel. Dit leidde tot conflicten; een continuiteit is niet bereikt. Afgezien van dit bezwaar is de architectuur verdienstelijk. De geboden stedebouwkundige oplossing biedt groote mogelijkheden. De jury mist echter een climax in de richting van de Schiedamsche Vest. Deze kan in den gevolgden gedachtengang niet worden gemist.

Motto „Das Lied von der Erde". De ontwerper heeft gestreefd naar een pittoreske inplaats van meer logische indeeling, waardoor de meest voor de hand liggende groepeering der zalen met opzet is prijs gegeven. Het verspringen der assen van graan- en gewone beurs is daarom onjuist. De oplossing van de beursopgang is origineel. De uitwerking echter brengt het bezwaar, dat de eigenlijke ingang der beurs te afzijdig komt te liggen. De schippersbeurs ligt niet goed, daar het onmogelijk is, haar van de overige beursruimten af te scheiden. De termijnbeurs granen ligt te ver van de graanbeurs verwijderd. Ook is de toegang tot de effectenbeurs niet zeer geslaagd. De verlichting der verschillende zalen is echter zorgvuldig en met succes bestudeerd.

De beganegrond is overigens voortreffelijk doorwerkt en getuigt van het juiste inzicht omtrent bestemming der verschillende lokaliteiten.

De tweede verdieping is evenzoo geslaagd van indeeling. Een vraag zij gewettigd, namelijk of het toelaatbaar kan worden geacht, dat de zaal van het handelsregister geen directe dagverlichting krijgt.

De algemeene opzet van de overigens zeer interessante architectuur zal naar de meening der Jury aan den Coolsingel niet voldoen, en zeker niet daar ter plaatse maar veeleer in afzonderlijke omgeving. De situatie van het gebouw in het stadsbeeld is overigens uitstekend. De oplossing van het Van Hogendorpsplein eveneens.

Motto „R.B.". De indeeling van de hoofdverdieping is voortreffelijk.

Het plan is logisch en met fijn gevoel voor schaal opgebouwd. In het bijzonder treffen de breede corridors ter weerszijden van de groote hal ontworpen. Zij zullen van groote waarde blijken voor het hoofdverkeer in en om de beurszaal. Het plan laat elk gebruik toe en daarmee biedt het zonder twijfel de beste geslaagde oplossing. Te betreuren valt, dat de uitbouw aan den Coolsingel niet is geslaagd. De beganegrond daarvan is onvoordeelig ingedeeld. De tweede verdieping mist de zekerheid en overtuiging van de hoofdverdieping. Hier wordt de uitbouw aan den Coolsingel bepaald door zijn ingewikkeldheid een storend element. De architectuur is echter te vluchtig. Er is een zekere twijfel, die vermoeden doet, dat de ontwerper de oplossing, die de Coolsingel vraagt, niet heeft gevat. De situatie van het gebouw in de omgeving is niet geslaagd.

De oplossing van het Van Hogendorpsplein is goed.

Rotterdam, April 1927.

De Jury.

RAPPORT VAN DE COMMISSIE IN ZAKE HET BEURSPLAN CONCOURS.

In een drietal bijeenkomsten hebben wij de ingekomen ontwerpen bestudeerd en besproken, nadat van elk der ontwerpen een nauwgezet vooronderzoek, in verband met de in het programma gestelde eischen, had plaats gehad.

Bij dit voor-onderzoek is komen vast te staan, dat de inzenders zich in het algemeen zorgvuldig aan de concrete eischen van het programma hebben gehouden. Alle ontwerpers hebben zich aan den wensch den hoofdtoegang aan de zuidzijde te ontwerpen gehouden en zij hebben allen gepoogd hem bij den Coolsingel te betrekken. Naar onze meening is de ontwerper van „Thermidor" hierin het best geslaagd.

De ontwerpers van „Ized" en „M.D.S." hebben de lengte-as van de groote zaal loodrecht op den Coolsingel, de ontwerper van „Thermidor" daarentegen evenwijdig aan den Coolsingel geplaatst. Bij vergelijking valt aanstonds in het oog, dat deze laatste stand van de groote zaal de meeste voordeelen biedt. Hierdoor toch werd een grootere bewegingsvrijheid in de groepeering der omliggende lokaliteiten verkregen. De ontwerper van „Thermidor" heeft op meesterlijke wijze de moeilijkheden, die deze stand van beurszaal aan de hoofdtoegang stelde, weten te overwinnen.

Oschoon van voorloopige schetsplannen niet verwacht mag worden dat de gevelontwerpen volledig en gaaf zijn, geven deze toch voldoende de bedoeling van den ontwerper weer. Welke verhouding er tusschen de beide bestaande representatieve gebouwen en de nieuwe beurs zal bestaan laat zich dan ook behoorlijk beoordeelen. Hoewel zeker niet gewenscht mag worden, dat de ontwerpers zich bij hun architectuur op eenige wijze door de vormgeving van het Raadhuis en Postkantoor laten beïnvloeden kan toch wel worden verlangd dat naar een zekere schaalharmonie wordt gestreefd.

Het wil ons voorkomen dat de ontwerper van „Thermidor" ook hierin het best is geslaagd. Wij zijn dan ook eenparig van meening, dat de ontwerper van „Thermidor"

Art. 31. De Raad bestaat uit 5 leden in de Orden van ten hoogste 50 ingeschrevenen; uit 7 voor die tot aan 200; uit negen tot aan 500; uit elf voor de andere.

De ingenieurs en architecten worden vertegenwoordigd in den Raad der Orde in verhouding van het aantal ingeschrevenen der resp. categorieën.

Art. 32. De leden van den Raad worden benoemd voor twee jaar. Bij het einde der eerste functie treedt de helft af (de helft van het totaal na aftrek van één).

De aanwijzing van de leden, waarvan de functie vervalt, wordt gedaan door loting. De leden zijn herkiesbaar.

Ingeval een plaats van Raadslid komt te vacceren, zal de Raad ambtshalve de ontbrekende plaats doen aanvullen tot aan de bijeenroeping van de gewone algemeene vergadering.

Art. 33. De verkiezing van de raadsleden heeft altijd plaats bij geheime stemming. De stemming heeft gelijktijdig plaats, door middel van 2 verschillende bussen, voor de raadsleden te verkiezen voor de categorie der ingenieurs en die voor de categorie der architecten. Elke ingeschrevene stemt voor een aantal als aan de eigen categorie toekomt.

Elke categorie moet ten minste één vertegenwoordiger in den Raad der Orde hebben.

Als gekozen zullen zij gelden, die het grootst aantal stemmen verkrijgen. Ingeval van gelijkheid van stemmen, geldt de voorkeur den oudste in leeftijd.

De president, bijgestaan door de 2 oudsten der aanwezigen onderzoekt de stembus en proclameert terstond de gekozenen. Hij zorgt ook dat het resultaat der verkiezingen medegedeeld wordt aan den eersten president en aan den algemeenen Procureur van het Hof van Appèl, evenals aan den President van de Rechtbank en aan den Procureur des Konings.

Art. 34. Indien na de proclamatie der gekozenen doch vóór het opheffen der vergadering, oneenigheid mocht ontstaan over de regelmatigheid der verkiezing, worden de stembriefjes onder zegel bewaard en gehecht aan het proces-verbaal der vergadering, waarvan in afschrift mededeeling wordt gedaan aan den Procureur des Konings binnen 3 dagen vanaf de verkiezing. In het tegenovergestelde geval zullen de stembriefjes verbrand worden.

De verkiezing kan niet worden aangevochten wanneer niet de betrijding heeft plaats gehad als in de vorige alinea vermeld.

De bestrijding heeft plaats vóór alles in de algemeene vergadering op gemotiveerd request en ingediend, met de onderteekening van ten minste 5 ingeschrevenen, binnen den termijn van 15 dagen van af den dag der verkiezing.

Afschrift van het rekest wordt binnen denzelfden termijn gegeven aan de leden van den Raad, die hunne argumenten in de zitting der discussie kunnen inbrengen vóór alles in de vergadering.

Binnen denzelfden termijn kan ook de Procureur des Konings beroep inleggen (aanvragen).

Het beroep heeft in geen enkel geval opschortende werking.

Tegen de beslissingen van de Algemeene Vergadering is beroep opengesteld bij de Centrale Commissie overeenkomstig de artt. 13 en 16 van dit Reglement.

Art. 35. De Raad kiest jaarlijks onder elkander den president, den secretaris, den kassier en kan ook een vice-president kiezen.

Art. 36. De Raad vergadert zoo vaak de voorzitter dit dienstig acht of 2 leden van den Raad daartoe het verzoek doen.

Art. 37. De Raad der Orde, boven en behalve de functies daaraan toegekend door het Reglement of door andere wettelijke of reglementaire beschikkingen:

1°. waakt voor de handhaving der discipline onder de ingeschrevenen, opdat hun taak vervuld worde met eerlijkheid en zorg;

2°. neemt disciplinaire voorzieningen;

3°. zorgt ervoor dat onderdrukt worde het misbruik van den titel van ingenieur en achitect en de misbuikte uitoefening van het beroep en zoonoodig dat daarover bij de rechterlijke macht aanklacht worde ingediend;

4°. stelt vast de jaarlijksche bijdrage van iederen ingeschrevene voor de functioneering van de orde, en eventueel voor de functioneering van de centrale commissie, evenals de wijze van betaling der bijdrage;

5°. stelt elke drie jaar, het beroepstarief samen, dat, bij gebreke van speciale overeenkomsten, als aangenomen geldt door de partijen, en waarde heeft voor alle prestaties van de ingeschrevenen in de Orde;

6°. geeft de oordeelen (meeningen) die verzocht worden door publieke administraties op argumenten behoorende bij de beroepen van ingenieur en architect.

Art. 38. De president van den Raad van de Orde vertegenwoordigt wettelijk de Orde en den Raad zelf.

In geval van afwezigheid van den president, en waar deze bestaat, van den vice-president, vervangt het oudste raadslid hem.

Art. 39. De secretaris ontvangt de aanvragen tot inschrijving in het register, draagt die in een speciaal aangelegd register en geeft ontvangstbewijs aan den aanvrager; maakt de raadsbeslisingen bekend, uitgezonderd die betrekking hebben op disciplinaire oordeelen, die verzameld worden door de rapporteurs; hij houdt de registers bij voorgeschreven door den Raad, behandelt de correspondentie, bekrachtigt de afschriften der beslissingen van de Orde en van den Raad; zorgt voor het archief en de bibliotheek. Bij ontstentenis van den Secretaris zal het jongste raadslid zijn plaatsvervanger zijn.

Art. 40. De penningmeester is verantwoordelijk voor de fondsen en de andere stukken van waarde, eigendom van de Orde; int de bijdragen, betaalt de mandaten, geteekend door den president en medegeteekend door den secretaris.

Hij moet de volgende registers houden:

a. register van de ontvangen bedragen;

b. kasregister van inkomsten en uitgaven;

c. register van betalingsmandaten;

d. inventaris van de eigendommen der Orde.

Ingeval van niet-uitstelbare behoefte wijst de president een raadslid aan om den penningmeester te vervangen.

Art. 41. Het raadslid dat, zonder gegronde reden niet verschijnt op drie achtereenvolgende vergaderingen, wordt beschouwd als vervallen van zijn

verreweg de beste oplossing heeft gegeven en dat hem thans moet worden opgedragen de aanvullende teekeningen te maken, waartoe in de vergadering van 8 Juni 1927 werd besloten.

Wij hebben ons bij de beoordeeling der plannen ook hier, evenals bij den vorigen prijskamp, voornamelijk tot de hoofdverdieping bepaald en meenen ons daarom in de hieronder volgende en zich tot hoofdzaken bepalende critiek bij elk der plannen ook voornamelijk tot deze hoofdverdieping te mogen bepalen.

„IZED". De hoofdverdieping. De ontwerper vatte de reeks toegangen aan de zuidzijde zeer ruim op en bereikte daardoor een aantrekkelijke distributie der zaaltoegangen. Als een bezwaar van dezen opzet wordt evenwel het gemis van liften nabij deze hoofdtoegangen gevoeld, waardoor de beursbezoekers die van de liften gebruik willen maken, te zeer op de neveningangen zijn aangewezen.

De ligging der garderobes en toilettoegangen is gunstig.

De ligging der zaal (lengteas loodrecht op den Coolsingel) is niet gelukkig. Zij dwingt tot een onderverdeeling — noorderlicht Graanbeurs — die een logisch verkeer in de zaal schaadt. Post., Telegraaf- en Telefoonkantoor liggen daardoor ongunstig.

De toegang der graanbeurs aan de noordzijde is naar onze meening te monumentaal opgevat, vooral in vergelijking met de zeer sobere behandeling die de er vlak naast gelegen hoofdtoegang van de Kamer van Koophandel heeft gekregen.

De speciale toegang tot de Schippersbeurs laat niet toe dat dit beursbezoek gemakkelijk kan worden gecontroleerd. Vooral de directe verbinding van Schippersbeurs met Schipperscafé moet worden verworpen.

Beganegrond. De verschillende gevraagde ruimten zijn gunstig gelegen. Slechts ten aanzien van de vergaderzaal nabij de schippersingang dient speciaal wat verlichting betreft een voorbehoud te worden gemaakt.

Het treft dat slechts weinig ruimte voor winkels kon worden gereserveerd. Hier schaadt de monumentale trappenopgang te zeer de gewenschte rentabiliteit.

In het groote beursrestaurant zij de dienstruimten te ondergeschikt behandeld en minder juist gegroepeerd.

Ketelhuis, kolenbergplaats en archief Kamer van Koophandel voldoen niet aan redelijk te stellen eischen.

Tweede verdieping. De ligging der verschillende afdeelingen van de Kamer van Koophandel voldoen aan de programma-eischen. Het trekt evenwel de aandacht dat teveel ondergeschikte ruimten op indirecte verlichting zijn aangewezen. Met name schijnt de ligging der toiletten in het algemeen niet bijzonder gunstig. De scheiding der voor verhuur beschikbare kantoorruimten door een gedeelte van de Kamer van Koophandel aan de zijde Zandstraat is niet gewenscht en de vraag rijst of de groote diepte (± 12 M.) van de op deze en volgende verdiepingen geprojecteerde kantoren geen ernstige bezwaren voor een vlotte verhuring zal medebrengen.

Architectuur. De architectuur is niet geheel geslaagd. Er ontbreekt de noodige eenheid. De combinatie van plat dak en schuin dak is niet tot een bevredigende oplossing gebracht.

Situatie. In de vormgeving is te zeer rekening gehouden met den ingang op het Zuiden, waardoor het meest bewogen gedeelte van de beursgevel zich in de Laurensstraat verschuilt. Vooral van de Schiedamschevest af zal deze groepeering een weinig interessante gevelontwikkeling toonen.

Het Van Hogendorpsplein is teveel als gewone straatkruising behandeld, wat toch voor de toekomstige beteekenis van dit knooppunt niet kan worden toegestaan.

Opgemerkt zij nog, dat voor verhuring beschikbaar komt:

Op den beganegrond 6510 M². (volgens progr. gevraagd ± 6000 M².).

Op de overige verdiepingen tezamen 11425 M².(volgens progr. gevraagd ± 11000 M².).

De inhoud werd geraamd op 295693 M³. (volgens progr. gevraagd ± 250000 M³.).

M. D. S. Hoofdverdieping. Het forum verliest belangrijk in beteekenis nu het langs de Laurensstraat is geprojecteerd. Waar bovendien de hoofdtoegang naar de beurszaal aan het begin van de forumruimte is ontworpen wordt de bedoeling van het gebruik problematisch. De afzijdige ligging der zaaltoegangen ten opzichte van de zaalas is niet voldoende gemotiveerd, vooral niet, waar hierdoor stellig invloed is uitgeoefend op de ligging der nevenruimten. De duidelijkheid van het plan heeft er door geleden.

De lifthal is veel te ondergeschikt behandeld.

De ligging van de Schippersbeurs is in verband met de ongewenschte onderbreking der galerij niet gelukkig.

Beganegrond. De toegang van het centrale trappenhuis van de Kamer van Koophandel, welke gelijktijdig dient voor de liftenhal der beursbezoekers is te ondergeschikt behandeld. Vooral de liftenhal heeft naar onze meening recht op een toegang die meer monumentaal behandeld is.

De ligging der ontworpen winkels aan de Hofstraat en de St. Laurensstraat is met het oog op de rentabiliteit van het gebouw gunstig.

De vraag is of het schipperscafé in voldoende contact met de schippersbeurs staat.

De verbindingsgang lijkt ons te smal en te donker.

De ligging en grootte der veilingzalen is niet geslaagd. Als een ernstig bezwaar moet worden genoemd dat deze zalen slechts op kunstverlichting zijn aangewezen. Dit laatste bezwaar geldt eveneens voor de keukens van beide restaurants.

De ruimte voor centrale verwarming en kolenberging schijnt ons te klein.

Tweede verdieping. De ligging der verschillende ruimten, welke ten behoeve van de Kamer van Koophandel, Handelsvoorlichtingendienst en Handelsregister wordt geëischt beantwoordt ten volle aan hetgeen daaromtrent in het programma werd bepaald.

Directe uitbreiding van den dienst van de Kamer van Koophandel is hier mogelijk door bijtrekking van de voor verhuring bestemde kantoorlokaliteiten.

Architectuur. De architectuur is te groot van schaal en zal zich minder goed bij de beide bestaande gebouwen aanpassen.

Situatie. In dit plan wordt het zwaartepunt van de gevelcompositie naar de Laurensstraat verplaatst. De hoofdentree heeft daardoor niet voldoende contact met den Coolsingel, wat in de architectuur nog versterkt wordt door de overbouwde toegang naar het forum.

Het Van Hogendorpsplein is evenals bij het ontwerp „Ized" te veel als straatkruising behandeld.

Ook hier zij nog opgemerkt dat in dit project voor verhuur beschikbaar komt:

Op den beganegrond 8103 M². (volgens progr. gevraagd ± 6000 M².).

Op de overige verdiepingen 11605 M². (volgens progr. gevraagd ± 11000 M².).

De inhoud werd geraamd op 284200 M³. (volgens progr. gevraagd ± 250000 M³.).

„Thermidor". Hoewel de hoofdingang van het gebouw aan de zuidzijde werd ontworpen, was dit voor den ontwerper geen aanleiding om de groote beurszaal met de lengteas loodrecht op den Coolsingel te projecteeren. Een ruim prostoum zal den stroom van beursbezoekers gemakkelijk opnemen en door een reeks toegangen centraal naar de groote hal leiden. In dit prostoum monden tevens de liften uit, die vanuit een ruime vestibule op straatniveau aan den Coolsingel bereikbaar zijn. Door dezen opzet wordt bereikt, dat zonder dat van het Coolsingel-verkeer hinder wordt ondervonden de hoofdingang direct bij den Coolsingel wordt betrokken, terwijl geen bizondere maatregelen, zooals het vormen van een beurspleintje of van een forum noodig zijn.

Hoofdverdieping. De opzet van de hoofdverdieping is aantrekkelijk en duidelijk.

De ligging der hoofdgarderobe direct bij den zaaltoegang is zeer gunstig, evenals de toegangen tot de toiletten voor de beursbezoekers.

De ligging der telefoon- en telegraafruimten is goed centraal.

De ligging der schippersbeurs is zeer aantrekkelijk, speciale toegang tot de schippersbeurs aan de Noord-Oostzijde van het gebouw bij de hoofdverdieping is tot een geslaagde belangrijkheid geworden. Geslaagd is de verbinding tusschen schippersbeurs en schippers-restaurant, op het beursbezoek blijft controle onverzwakt gehandhaafd.

De gewenschte eenheid tusschen graanbeurs, veilingzalen en termijnbeurs granen is volkomen bereikt.

Door de ligging van de graanbeurs aan de noordzijde kon deze ruimte de overvloedige noordelijke belichting krijgen die in het programma wordt geeischt. Bovendien is een uitstekende zuiderverlichting van de beurszaal verkregen.

Beganegrond. Het beursrestaurant is tot een belangrijke inrichting uitgewerkt en goed gelegen. De ligging der overige ruimten, veilingzalen, winkels etc. is gunstig en er is op voldoende wijze rekening gehouden met de eischen die ten behoeve van de verwarming en ventilatie zullen worden gesteld.

Tweede Verdieping. De monumentale buitentrap, die toegang geeft tot de functie. De raad van de orde voorziet in zijne vervanging tot aan de bijeenroeping van de gewone algemeene vergadering.

Art. 42. De Raad van de Orde kan bij huishoudelijk Reglement de uitoefening van zijne bevoegdheden verordenen (in tucht houden).

Hoofdstuk III. Van disciplinaire vonnissen.

Art. 43. De Raad van de Orde is geroepen tot het onderdrukken, ambtshalve of op verzoek van partijen, of op verzoek van het openbaar Ministerie, de misbruiken of gebreken (fouten), die de ingeschrevenen begaan hebben bij de uitoefening van hun beroep.

Art. 44. De president, de informaties bijeenvoegend die hij zal noodig (dienstig) achten, verifiëert de feiten, die het voorwerp der tenlastelegging vormen. Den beschuldigde gehoord, beslist de Raad, op rapport van den President, of er grond is voor disciplinaire berechting.

In bevestigend geval, benoemt de president den rapporteur, en dagvaardt door middel van bij het gerecht bevoegden, den beschuldigde om te verschijnen voor den Raad van de Orde, binnen een termijn niet korter dan 15 dagen om gehoord te worden en om eventueel documenten te zijner decharge in te brengen. Op den aangewezen dag heeft het onderzoek plaats, waarna, gehoord den rapporteur en den beschuldigde, de Raad zijne beslissing neemt.

Wanneer de beschuldigde niet verschijnt, noch een wettige verhindering aangeeft, zal in zijn afwezigheid voortgegaan worden.

Art. 45. De disciplinaire straffen, die de Raad kan uitspreken tegen de ingeschrevenen in het Register, zijn:

1°. waarschuwing;

2°. (aanmerking);

3°. schorsing in de uitoefening van het beroep voor een tijd, niet langer dan 6 maanden;

4°. schrapping uit het register.

De waarschuwing bestaat in het voorhouden aan den beschuldigde van de begane verzuimen, en in de vermaning die niet te herhalen.

Deze wordt gegeven bij brief van den president in opdracht van den Raad.

De aanmerking is een formeele verklaring van de begane verzuimen en van de beloopen berisping.

De aanmerking, schorsing en doorhaling uit het register, worden den beschuldigde beteekend door middel van gerechtsbeambten.

Art. 46. In geval van veroordeeling tot aanhouding of gevangenschap, zal de Raad, naar omstandigheid, de doorhaling in het register kunnen eischen, of schorsing uitspreken; het laatste heeft altijd plaats waar het geldt een bevel tot inhechtenisneming en tot aan de herroeping.

Wanneer het betreft een vonnis, dat de inschrijving in het register zou verhinderen, werkt art. 7 van dit reglement in betrekking tot art. 28, eerste gedeelte, van de wet van 8 Juni 1874 No. 1938, wordt steeds de doorhaling bevolen, op den norm van het voorgaande art. 20.

Art. 47. Die in het register geschrapt is tengevolge van disciplinaire rechtspraak, kan opnieuw ingeschreven worden op zijn verzoek:

a. in het geval voorzien bij art. 46, wanneer hij rehabilitatie verkregen heeft volgens het Wetboek van Strafrecht;

b. in andere gevallen, wanneer twee jaar verloopen zijn na de doorhaling in het register.

Het verzoek moet vergezeld gaan van de rechtvaardigingsstukken (bewijzen), en als die er niet bij zijn, kan de belanghebbende een beroep doen overeenkomstig artt. 10, 13 en 16 van dit reglement.

Art. 48. De beslissingen van den Raad in disciplinaire maatregelen kunnen bestreden worden door den beschuldigde voor de algemeene Vergadering binnen den termijn van 15 dagen voor de eerstvolgende aankondiging.

Zij kunnen eveneens bestreden worden voor dezelfde algemeene vergadering door den Procureur des Konings binnen den termijn van 10 dagen van de officieele kennisgeving, die hem gedaan wordt door den Secretaris van den Raad der Orde binnen 5 dagen.

Tegen de beslissingen van de Algemeene Vergadering is beroep opengesteld bij de Centrale Commissie zoowel aan den belanghebbende als aan den Procureur des Konings, overeenkomstig artt. 13 en 16 van dit reglement.

Art. 49. De beschuldigde, die lid mocht zijn van den Raad der Orde, is onderworpen aan de disciplinaire rechtspraak van den Raad der meest nabijzijnde Orde, te bepalen, ingeval van tegenspraak (geschil), door den eersten president van het Hof van Appèl.

De bestrijdingen der beslissingen van den genoemden Raad worden voorgelegd aan de Algemeene Vergadering der Orde, waartoe dezelfde Raad behoort.

Tegen de beslissingen van den Raad is beroep opengesteld bij de Centrale Commissie overeenkomstig artt. 13 en 16 van dit Reglement.

Art. 50. Weigering tot betaling van bijdrage volgens art. 37 en eventueel volgens art. 18, brengt disciplinaire rechtspraak mede.

Hoofdstuk 4. Over het doel en de grenzen van het beroep van ingenieur en architect.

Art. 51. Tot de bezigheid van het beroep van ingenieur behooren het ontwerp, de leiding en de schatting der werken tot het ontginnen, vervormen en benutten van de grondstoffen direct of indirect voorkomend bij het bouwen en voor de nijverheid, van de werken betreffende wegen en transportmiddelen, van ontwatering en gemeenschap (communicatie), bij constructies van elke soort, bij machines en industrieelen opbouw, alsmede in het algemeen bij toepassingen van natuurkunde, gewichtige meetkundige werken en taxaties.

Art. 52. Vormen het voorwerp van het beroep van ingenieur zoowel als van architect de werken van civiele bouwkunst, alsmede gewichtige meetkundige werken en de daarbij betrokken begrootingen. Echter zijn de werken van civiele bouwkunst die een uitgesproken artistiek karakter hebben en de restauratie en hernieuwing van de gebouwen, beschouwd bij de wet van 20 Juni 1909 Nr. 364, wegens antiquiteit en schoone kunsten, toegewezen aan de bevoegdheid van het beroep van architect; maar het technische gedeelte daarvan komt evenzeer aan den architect als den ingenieur toe.

Art. 53. De beschikkingen van de voorgaande artt. 51 en 52 gelden voor de begrenzing van de beroepen van ingenieur en architect en prejudicieeren niet, wanneer het betreft de beroepsactiviteit van bepaalde categorieën van gespecialiseerde technici, noch de beschikkingen die zullen gegeven worden bij de reglementen waarvan sprake is bij de laatste alinea van art. 7 der wet van 24 Juni 1923 N° 1395.

vergaderzaal van de Kamer van Koophandel is op vernuftige wijze tot één trappenhuis vereenigd met de direct aan den Coolsingel op straatniveau geprojecteerde vestibule voor dit doel. Weliswaar ontstaat hierdoor een gevoel van gewrongenheid, doch bij verdere uitwerking zijn hiertegen zeker maatregelen te nemen.

Overigens is door deze oplossing een geslaagde ligging van het min of meer officieele gedeelte van de Kamer van Koophandel verkregen: eenigszins afzijdig en toch direct grenzend aan de overige ruimten. De geheele opzet van deze afdeeling is bizonder geslaagd. De verschillende afdeelingen, zooals secretarie, Handelsvoorlichtingendienst en Handelsregister zijn gunstig om het centrale trappenhuis gegroepeerd, waarbij de secretarie a.h.w. het middelpunt vormt. Een goede verlichting van al deze ruimten is verzekerd door middel van de lichthoven, die op doeltreffende wijze werden aangebracht. Eén met het oog op eventueele uitbreiding van de K.v.K. gunstige bijomstandigheid is de aansluitende ligging van de voor verhuring beschikbare kantoorruimten a.d zijde Coolsingel, waardoor in de toekomst het geheele voorgedeelte van het gebouw op deze verdieping voor de K.v.K. kan worden aangewezen.

Architectuur. De ontwerper is er in geslaagd bij een geheel eigen vormgeving een zeker evenwicht met de beide andere representatieve gebouwen te krijgen. De wijze waarop in het plan als stedebouwkundig element de groote trappenopgang is verwerkt verdient alle lof. Op bizonder sierlijke wijze is de klokketoren in verband met de toeleidende straten geplaatst.

Situatie. De situatie is voortreffelijk bestudeerd. De afmetingen van het Van Hogendorpsplein — een lengteplein in de richting Coolsingel — zijn fraai en de wijze waarop het monument op het trottoir ter zijde van Coolsingel—Ziekenhuis werd geplaatst, verdient de aandacht.

Opgemerkt zij ook hier dat voor verhuring beschikbaar komt:

Op den beganegrond 8312 M². (volgens progr. gevraagd ± 6000 M².).

Op de overige verdiepingen tezamen 11037 M².(volgens progr. gevraagd ±11000 M².).

De inhoud werd geraamd op 248808 M³. (volgens progr. gevraagd ± 250000 M³.).

Rotterdam, September 1928.

w.g. J. A. G. VAN DER STEUR
„ A. J. M. GOUDRIAAN
„ K. D. VAN DER MANDELE.

De Jury,

w.g. BERLAGE, Voorzitter.
„ WITTEVEEN, Secretaris.

TENTOONSTELLING VAN DEN KRING HILVERSUM VAN DEN B.N.A., DOOR v. d. S. In de kunstzaal Brok te Hilversum werd op Woensdag 22 Mei de tentoonstelling van werk der leden van den kring geopend. De voorzitter, de Heer E. Verschuyl, wees in zijn openingswoord op de sterke concurrentie die de particuliere architect ondervindt van de eigenbouwerij en bepleitte de wettelijke bescherming van den architectentitel, waarna hij het woord gaf aan Mr. P. Reymer, Burgemeester van Hilversum, voor zijn openingsrede. De Heer Reymer getuigde van zijn warme belangstelling voor het werk van de Hilversumsche architecten en verklaarde, dat naar zijn meening de overheid de scheppende vrije krachten in de maatschappij behoort te steunen. In aansluiting op het betoog van den Heer Verschuyl aangaande de wettelijke bescherming van den architectentitel gaf hij te kennen, zich niet competent te achten om dit vraagstuk in al zijn consequenties te overzien, maar wel te kunnen verklaren, dat hij als overheidspersoon het belang van een krachtigen architectenstand ten volle inzag en te meenen, dat door een doelmatig werkend schoonheidstoezicht van overheidswege in elk geval een krachtige steun wordt verleend aan het streven, de belangrijke bouwwerken in bevoegde handen te brengen.

De tentoonstelling omvat werk van de architecten: Adriaans, van Anrooy, van Epen, van Eyden, Hamers, Ir. v. d. Heyden, Foeke Kuipers, van Laren, Middag, Symons, Trappenburg en Verschuyl.

Het is niet mijn bedoeling, al het tentoongestelde werk in het bijzonder te bespreken; onder het belangrijkste ervan wil ik noemen het ontwerp van H. F. Symons voor de Raadhuisprijsvraag te Enschedé (jammer genoeg ontbreken hierbij de plattegronden) en het Vrij-Katholieke kerkje te Amsterdam van van Anrooy, waarop wij in ander verband t.z.t. nog eens hopen terug te komen.

De (jury-vrije) tentoonstelling is bezienswaardig en vertoont veel plezierig werk, waarvan men als collega met genoegen nota neemt. Wie dezer dagen in de buurt komt, moge zich de tentoonstelling herinneren. De tentoonstelling duurt tot en met 4 Juni a.s. (Kunstzaal van Brok, van Lenneplaan 6, aldaar).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS
102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 8 JUNI Nº 23

HET NIEUWE MUSEUM BOYMANS, DOOR Ir. A. v. d. STEUR. Voor de bestudeering van het plan werden door den directeur van het Museum Boymans, den Heer D. Hannema en mij een groot aantal musea in binnen- en buitenland bezocht. Regelmatig werden de waarnemingen getoetst en verwerkt in het groeiende plan. Zooals bekend, is het terrein, dat gelegen is aan de zuidzijde van de doorgetrokken Witte de Withstraat, direct achter de huizen van den Westersingel, voor het nieuwe museum aangewezen. Bij het opzetten en uitwerken van het plan is dit terrein bij uitstek geschikt gebleken. Moet de rustige ligging aan een park al worden toegejuicht, des te meer is dit het geval, als men daarbij aansluit aan een bloementuin, die een kostelijke entourage waarborgt, zooals men slechts zelden zal aantreffen. De oostelijke begrenzing van den tuin wordt gevormd door een boomenrand, en waar deze een strakke besluiting vormt, zal het niet bezwaarlijk zijn t.z.t. een gedeelte daarvan door een gebouw te vervangen. De aldaar liggende vleugel van het gebouw kan dus verlengd worden, waarmede een mogelijkheid tot uitbreiding gevonden is, zonder dat het gebouw als zoodanig wordt aangetast. Het eigenlijke hoofdgebouw blijft dan gaaf bewaard en de gevel, die Dijkzigt direct afsluit, wordt niet verminkt.

De hoofdopzet is gebaseerd op het systeem van een vasten rondloop zonder dwang, want op enkele punten kan men afwijken, als men daar behoefte toe gevoelt. Het plan is nu grootendeels gecomponeerd volgens het systeem, waarbij de zalen in een enkele rij achter elkaar zijn gelegd. Deed men dat echter volledig, dan werd het complex te uitgestrekt. Daarom zijn aan dezen vierkanten bouw een tweetal vleugels toegevoegd — één voor tijdelijke tentoonstellingen, en een die als directievleugel werd gedacht, terwijl op de verdieping de schilderijzalen daarboven in drie rijen werden gelegd. Om dezen vleugel, die beneden dus een geheel aparte functie heeft, goed te kunnen bereiken is hij aan de noordzijde aan een open hof gelegd, die bereikt wordt door een poort, welke onder de middelste zaal voor tijdelijke tentoonstellingen doorgaat.

De hoofdtoegang werd aan den hoofdverkeersweg gezocht, de verlengde Witte de Withstraat, doch zoo, dat zij aan de zijde van het plantsoen duidelijk spreekt. Daardoor ontstond het groote terras met ruimen trappenaanleg, dat al min of meer als eerste ruimte van het museum fungeert, waardoor men even losgemaakt wordt van de straat.

Getracht is verder het plan zoo te projecteeren, dat ontkomen wordt aan het bekende bezwaar van bijna alle schilderijenmusea, n.l. de eindelooze trappen, die zoo zeer vermoeiend werken. Vele kleine trappen kunnen de bezoekers op de gewenschte niveau's brengen — ongemerkt zal men zich in de hal reeds op 3 M. boven de straat bevinden — de eerste schilderijzalen liggen dan slechts 1,5 M. hooger, terwijl men eerst na twee zalen gepasseerd te zijn de laatste 1,5 M. behoeft te klimmen. Alle trappen blijven dus beneden ooghoogte.

Een factor die het plan sterk beïnvloedt, is de as van den bloementuin, die een symmetrischen opzet aan deze zijde vraagt. Wel schuift het vleugelgebouw een eind den boomenrand in, doch deze vleugel speelt slechts als wand in den tuin een ondergeschikte rol. In den tuinaanleg kunnen dan overgangen gezocht worden van fraaie bloemenpartijen met kleurige borders, naar strakker aanleg met bloembedden, die voortgezet worden in een waterpartij met steenen boorden en trappen, besloten door geschoren boomgroepen, die tegen het gebouw aansluiten. Zal dus de tuin een groote verzorging eischen, niet minder zal dit het geval zijn met de beide hoven, den omsloten hof en den open hof. Een enkele maal vindt men in het buitenland dergelijke hoven. Somtijds is van dit aardige element in het gebouw niets gemaakt, soms is het uitzicht erin zelfs zooveel als het kan onmogelijk gemaakt. Zijn deze hoven fraai, dan dragen zij de sfeer, die in een museum heerscht en zij zijn dan van onschatbare waarde.

Het is ons wel duidelijk geworden, dat het bereiken van een sfeer, waarin men op de meest prettige wijze de kunstwerken bezien kan, het allerbelangrijkste is voor het ontwerp van een museum. De schilderijen en beeldhouwwerken moeten hier een tehuis vinden en het dient gezegd, dat in veel oude paleizen de sfeer, die daar-

TENTOONSTELLING CONGRES INTERNATIONALE KAMER VAN KOOPHANDEL. De tentoonstelling, welke de Tentoonstellingsraad in verband met het Congres der Internationale Kamer van Koophandel organiseert in het Stedelijk Museum te Amsterdam, is thans definitief vastgesteld van 29 Juni tot 28 Juli a.s.

Zij zal omvatten architectuur, beeldhouwkunst en kunstnijverheid, benevens inzendingen van de kunstnijverheidsscholen te Amsterdam, Rotterdam, Schoonhoven, Arnhem, 's Hertogenbosch, Groningen en Noordwolde.

KRINGBESTUUR 'S GRAVENHAGE. Den leden, die nog niet in de gelegenheid waren, te antwoorden op de hun gezonden circulaire over het percentage, geldend in de honorariumtabel voor het maken van werkteekeningen, wordt verzocht, dit alsnog ten spoedigste te willen doen.

Het Kringbestuur den Haag.

HET NIEUWE GEMEENTE-MUSEUM TE 'S GRAVENHAGE. Inzake de plannen voor den bouw van het nieuwe gemeente-museum op het daartoe bestemde terrein aan de Stadhouderslaan heeft de museumcommissie onlangs aan B. en W. haar advies uitgebracht, hetwelk strekt tot uitvoering van het laatste plan-Berlage.

Over dat advies, dat met de grootst mogelijke meerderheid der commissie is vastgesteld, hebben B. en W. nog geen beslissing genomen. Van den betrokken wethouder, dr. W. van der Meulen, die heden van zijn verlof is teruggekeerd, is de behandeling spoedig te verwachten.

WETTELIJKE BESCHERMING VAN DEN TITEL EN DE BEROEPSUITOEFENING VAN DEN ARCHITECT. (Vervolg van bldz. 176).

Art. 54. Zij, die het diploma van ingenieur verkregen hebben aan de Hoogere Inrichtingen van Onderwijs aangewezen bij Art. 1 van de wet van 24 Juni 1923 N° 1395 voor 31 Dec. 1924 of het zullen verkrijgen voor 31 Dec. 1925 volgens de normen van art. 6 van het Koninklijk Besluit van 31 Dec. 1923 N°. 2909, zijn gemachtigd ook de zendingen te vervullen aangegeven bij art. 52 van dit Reglement.

Zij die het diploma van ingenieur-architect verkregen hebben bij Hoogere Inrichtingen van Onderwijs aangewezen bij art. 1 der wet voor 31 Dec. 1924 of het zullen verkrijgen voor 31 Dec. 1925 volgens de normen van art. 6 van het Koninklijk Besluit van 31 Dec. 1923 N° 2909, zijn gemachtigd ook de zendingen te vervullen aangegeven bij art. 51 van dit Reglement, uitgezonderd de industrieele toepassingen.

Deze beschikking is ook toepasselijk op hen die het diploma van civiel architect binnen de boven-

TOELICHTING PLANNEN NIEUW MUSEUM „BOYMANS".

Plan Beganegrond. 1. Gehoorzaal, 2. Cabine, 3. Spreekkamer, 4. Commissiekamer en prentenarchief, 5. Assistent, 6. Directeur, 7. Secretaris, 8. Assistent, 9. Gang, 10. Leeszaal, 11. Hal, 12. Vestibule, 13. Toilet, 14. Zeventiende eeuwsche trap, 15. Prentenkabinet, 16. Administrateur, 17. Benedenhal, 18. Toilet personeel, 19. Werksters, 20. Suppoosten, 21. Lift, 22. Depôt kunstnijverheid, 23. id. schilderijen, 24. Ontpakruimte, 25. Bergruimte, 26. Conciergewoning, 27. Tentoonstellingszaal voor kunstnijverheid, 28. Lift, 29. Doorgang en expositie van glaswerk, 30. Zaal voor kunstnijverheid, 31. Omsloten hof, 32. Open hof, 33. Rijwielberging.

Plan 1ste verdieping. 1. Schilderijenmuseum, 2. Zalen voor tijdelijke tentoonstellingen, 3. Diverse dienstruimten, 4. Hal, 5. Voorhal, 6. Vestibule, 7. Ingang, 8. Uitgang, 9. Bordes, 10. Vestiaire.

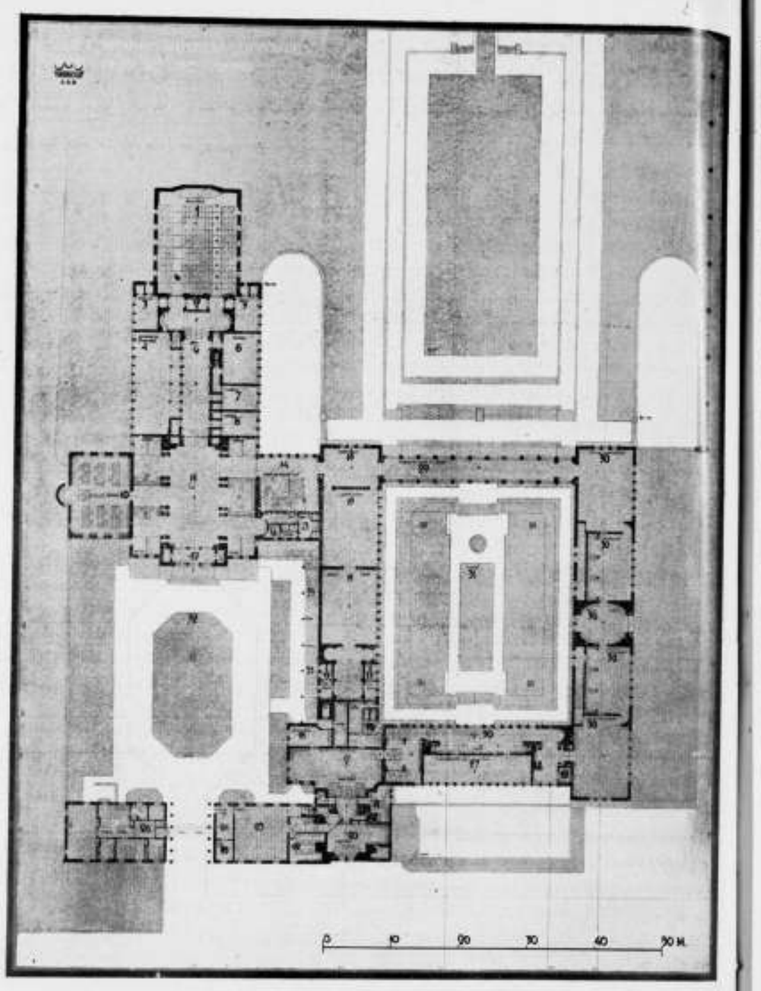
genoemde termijnen verkregen hebben, met uitzondering echter voor zoover het betreft de industrieële en physische toepassingen, evenals de werken van wegen, middelen van vervoer en communicatie, en hydraulische werken.

Art. 55. Uitgesloten zijn van de beschikkingen van dit hoofdstuk de werken van uitgesproken belangrijkheid die in het vervolg worden toegewezen aan openbare mededinging.
Voor deze werken is het steeds noodig dat het technische gedeelte uitgevoerd worde onder de directie en verantwoordelijkheid van personen bevoegd tot de uitoefening van het beroep van ingenieur of van het beroep van architect, mits het betreft werken, behandeld bij art. 52.

Art. 56. De expertisen en lastgevingen, vermeld in art. 4 van de wet van 24 Juni 1923 N° 1395 kunnen worden toevertrouwd aan personen, niet ingeschreven in het register alleen wanneer zich een der volgende omstandigheden voordoet:
a. wanneer het betreft gevallen van speciaal belang die het werk vereischen van een licht der wetenschap of van een technicus van bijzonderen roep, niet in het register ingeschreven;
b. wanneer het betreft eenvoudige toepassingen van techniek, die geen bijzondere wetenschappelijke voorbereiding vereischen, of wanneer op de plaats geen beroepslieden ingeschreven in het register zijn, aan wie de opdracht kon worden gegeven.

Hoofdstuk 5. Algemeene Bepalingen.

Art. 57. De Orden van ingenieurs en architecten en de resp: Raden worden gesteld onder den hoogen zorg (waakzaamheid) van het Ministerie van Justitie en zaken van Eeredienst, die deze uitoefent direct of door tusschenkomst van de Algemeene procureurs bij de Hoven van Appèl of der Procureurs des Konings.
De Minister van Justitie waakt met stipte inachtneming der wettelijke en reglementaire voorschriften en zoo noodig kan hij, direct of door bemiddeling van bovengenoemde magistraten, de dienstig zijnde eischen stellen aan de enkele orden en de resp. Raden.
De Minister van Justitie, gehoord de meening van den Raad van State, kan den Raad van de Orde ontslaan, wanneer die, geroepen tot het inachtnemen van de op hem gelegde verplichtingen door-

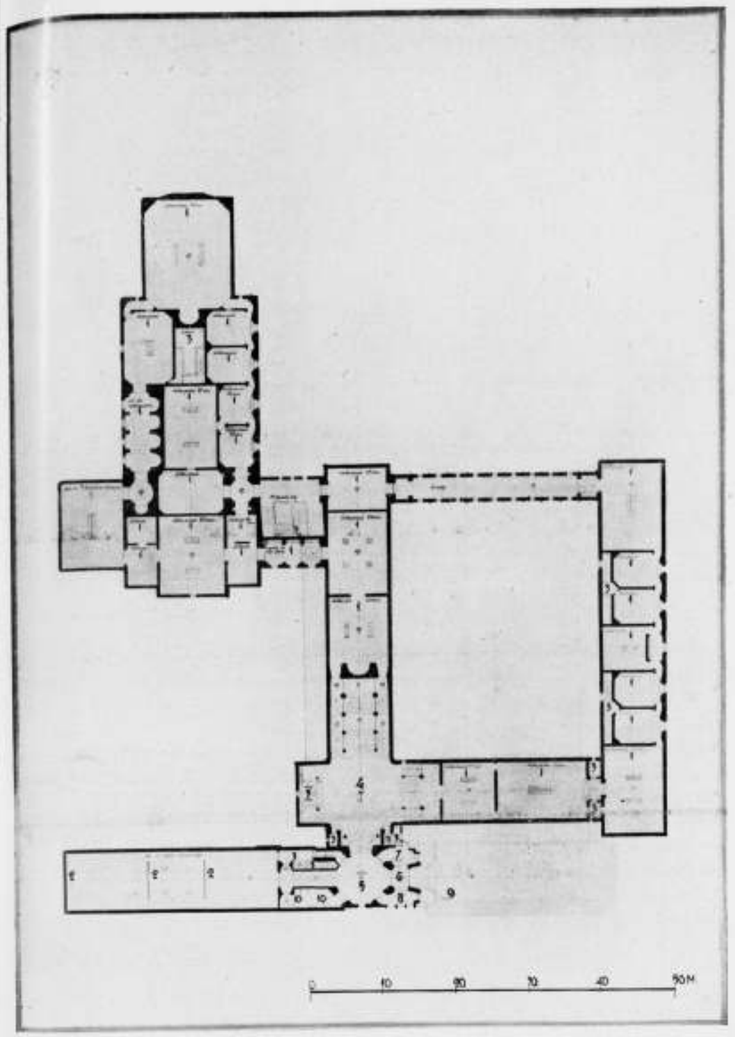

HET NIEUWE MUSEUM BOYMANS TE R'DAM. PLAN BEG. GROND. ARCH. IR. A. v. d. STEUR.

voor noodig is, beter gevonden wordt, dan in de gebouwen, die als museum werden gebouwd. De sfeer te zoeken die het kunstwerk behoeft, ziedaar de hoofdopgave en de moeilijkste opgave, die men den architect voorleggen kan. Noch in de richting van pompeuze architectuur, noch in die van romantisch spel, of in die van een fabriekachtige zakelijkheid, zal de oplossing te vinden zijn. Een zuiver aanvoelen van de sfeer, — een tasten en zoeken zal slechts tot fraai resultaat kunnen leiden. Is dus het plan eenerzijds gecomponeerd op de elementen, die boven werden aangestipt, anderzijds werd het opgebouwd uit verschillende groepen, die in het programma, opgesteld als volgt, kunnen worden ondergebracht.
Men vindt de volgende hoofdelementen in het plan:

a. Schilderijenmuseum.
b. Kunstnijverheidsmuseum.
c. Prentenkabinet. I. Expositieruimten. II. Studieruimten.
d. Zalen voor tijdelijke tentoonstellingen.
e. Directie-afdeeling.
f. Dienstafdeeling. 1. Personeel. 2. Depôts. 3. Verwarming en verlichting. 4. Woning concierge.

Het schilderijen museum en de zalen voor tijdelijke tentoonstellingen, die alle goed licht en voor het meerendeel bovenlicht vergen, zijn tezamen even groot van oppervlakte als de andere deelen tezamen. Daardoor vormen zij de eerste verdieping. De

HET NIEUWE MUSEUM BOYMANS TE R'DAM. PLAN VERDIEPING. ARCH. Ir. A. v. d. STEUR.

overige ruimten worden bijna alle op den beganegrond gelegd.
Men betreedt dus het gebouw aan het uitgestrekte voorterras, dat langs de verlengde Witte de Withstraat werd ontworpen. Men komt dan in een tochtportaal, passeert een loket voor toegangsbewijzen en komt in een voorhal. Hier ligt de garderobe en hierop mondt de toegang naar de zalen van de tijdelijke tentoonstellingen. In de voorhal heeft men dus de keuze naar het museum zelf of naar de tentoonstellingszalen te gaan. Deze laatste, drie in getal, liggen boven aan een trap, waar in een verruiming een garderobe voor officieele personen wordt aangetroffen, alsmede gelegenheid tot het heffen van afzonderlijk entreegeld werd gedacht.
De drie zalen zijn gescheiden door verplaatsbare wanden, die in deze ruimten van groote waarde kunnen zijn.
Gaat men vanuit de voorhal echter een kleine trap van ± 1 M. hoogte op, dan komt men in de hal, waarop eenige kleine trappen monden, die naar verschillende afdeelingen voeren. Rechts ligt een breede trap van 1½ M. hoogte, die naar de zalen met oude schilderijen voert. Rechtuit voert een breede trap naar beneden naar het prentenkabinet. De rondloop is gedacht te beginnen bij de oude kunst en dit is dus in het trappenplan gemarkeerd. Beneden ligt de rondloop echter andersom. De breede trap naar beneden ligt immers rechtuit.

gaat die te overtreden of niet toe te passen, of om andere gewichtige redenen.
In zulk een geval, worden de bevoegdheden van den Raad uitgeoefend door den President van het Gerechtshof of door een door hem afgevaardigden rechter, die binnen 3 maanden de Algemeene Vergadering van de Orde moet oproepen voor de verkiezing van den Raad. Wanneer de Raad van de Orde, om welke reden ook, zou ophouden te functioneeren, voorziet de president van de Rechtbank in de tijdelijk bewaring van het archief en van het beheer der Orde zelf en refereert zich aan het Ministerie van Justitie voor de noodig geachte voorzieningen.

Art. 58. Wanneer in dit Reglement melding gemaakt wordt van een gerechtelijke autoriteit, wordt daaronder verstaan, die jurisdictie heeft in de hoofdstad (residentiestad) van de Orde. De afgescheiden secties der Hoven van Appèl hebben dezelfde bevoegdheden van de Hoven van Appèl volgens art. 48 van het Koninklijk Besluit van 30 Dec. 1923 No. 2786.

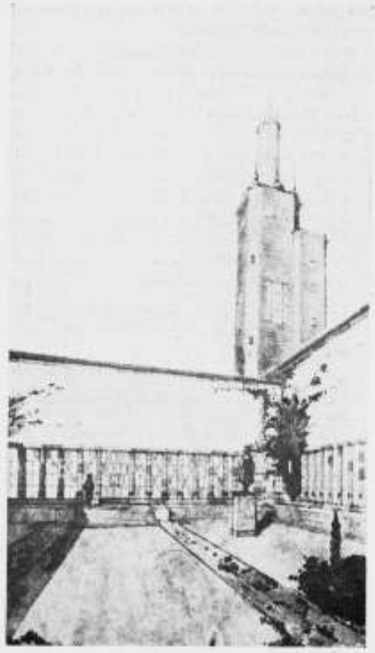
Hoofdstuk 6. Inrichtings- en overgangsbepalingen.

Art. 59. Binnen 15 dagen na de publicatie van dit Reglement zal, in de hoofdstad van elke provincie de eerste president van het Hof van Appèl, of in de provinciën waar geen zetel van een Hof van Appèl is, de president van de rechtbank, door het middel van publiciteit, dat hij het meest geschikt acht, hen die het diploma van ingenieur of architect verkregen hebben aan de instituten aangewezen bij art. 1 van de wet van 24 Juni 1923 N° 1395 of die zich bevinden in den toestand bepaald bij artt. 3, 8, 9 en 10 van dezelfde wet, of art. 74 van dit reglement, uitnoodigen, aanvragen in te dienen geredigeerd op de wijze aangegeven bij art. 7 van dit Reglement en voorzien van de documenten daarbij bepaald en van de verdere, die de verzoeker dienstig zal achten.

Art. 60. De diploma's vermeld in art. 1 van de wet van 24 Juni 1923 N° 1395, vormen, voor de inschrijving, den titel, als vermeld in art. 7, letter e, voor hen die het zullen hebben verkregen voor 31 Dec. 1924, volgens art. 31 van het Koninkl. Besluit van 25 Sept. 1924 No. 1585, of het zullen verkrijgen voor 31 Dec. 1925 volgens het vastgestelde bij art. 6 van het Koninkl. Besluit van 31 Dec. No. 2909.

Art. 61. De academische graad van ingenieur of architect, verkregen vóór de publicatie van de wet van 24 Juni 1923 N° 1395, onafhankelijk van elk examen, wordt evenwaardig geacht, ten aanzien van de werking van voornoemde wet en van dit Reglement, aan den graad, verkregen aan één der instituten genoemd in art. 1 van de wet zelf, op basis der examens vastgesteld volgens de normen van het hooger Onderwijs.

Art. 62. De ingenieurs en architecten, die in het werk gesteld zijn van een publieke administratie van den staat, van de provinciën of van de gemeenten en die ingeschreven zijn in het register van ingenieurs en architecten zijn onderworpen aan de discipline van de orde, voor zoover het betreft de eventueele uitoefening van het vrije beroep.
De genoemde ingenieurs en architecten kunnen niet het vrije beroep uitoefenen waar eenige onvereenigbaarheid bestaat voorzien bij wetten, al-

HET NIEUWE MUSEUM BOYMANS TE ROTTERDAM. ARCHITECT Ir. v. d. STEUR.

gemeene of bijzondere reglementen, of wel bij overeenkomsten.

Voor de uitoefening van het vrije beroep is in elk geval noodzakelijk uitdrukkelijk machtiging van de hiërarchische hoofden op de wijzen vastgesteld bij verordeningen van de administratie waarvan de functionaris afhankelijk is.

Voorbehouden is aan de bijzondere administraties van den Staat de faculteit aan de eigen functionarissen te liquideeren het hun toekomende voor de prestaties geleverd voor publieke lichamen of voor dezulken van openbaar belang.

Zulke toekomende bedragen zullen vastgesteld worden op basis van de tarieven voor de vrije beroepsmenschen met een reductie niet minder dan een derde noch boven de helft, behoudens bijzondere beschikkingen van het tegendeel.

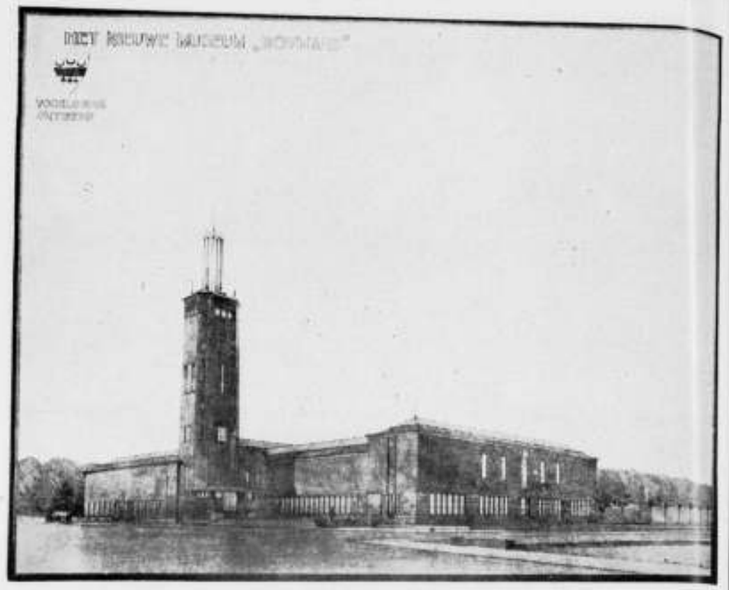
De reductie zal niet plaats hebben in het geval dat de praestatie geleverd is samen met vrije beroepsmenschen, als leden van een commissie.

Art. 63. Voor de functionarissen van de publieke administratie kan de inschrijving in het register geen titel (aanspraak) doen ontstaan voor zoover het hun betrekking betreft.

Art. 64. Degenen, die de inschrijving vragen volgens de bepalingen van art. 9 der wet van 24 Juni 1923 N° 1395 moeten bij het verzoek voegen een kwitantie van den Ontvanger van het register, die bevestigt de storting van L. 500.— volgens de laatste alinea van Art. 9.

Zij moeten bovendien verschaffen:

a. het bewijs van lofwaardige uitoefening gedurende 10 Jaar van het beroep van ingenieur of architect, bij middel van een de bijzonderheden omstandig vermeldend en gedocumenteerd verslag van hun beroepsleven, met specificatie van de opdrachten en aanwijzing van data en plaatsen en

HET NIEUWE MUSEUM BOYMANS TE ROTTERDAM. ARCHITECT Ir. A. v. d. STEUR.

Boven liggen dan achter elkaar de zalen voor de 15e, 16e en 17e eeuw, vervolgens brengt een kleine trap den bezoeker in een lange doorgang, waarin niet geëxposeerd wordt en waarin hij kan uitrusten van de vermoeienis der eerste zalen. Een blik in den tuin of op den hof geeft de gewenschte afwisseling.

Hierna volgt nog één zaal in het hoofdgebouw en vervolgens in het verbindingslid naar het belangrijkste vleugelgebouw de 17e eeuwsche trap. Ligt deze dus eenerzijds op de juiste plaats in de historische ontwikkeling — anderzijds biedt zij hier een mogelijkheid den gedwongen omloop te onderbreken, terwijl zij ook voor den dienst der directie hier geschikt ligt.

In het vleugelgebouw vindt men nu de schilderijen en eenige beelden — alle uit de 18e en 19e eeuw — tenslotte een zaal met aquarellen en vervolgens een zaaltje voor kleine moderne schilderijen. Een verbindingsgang met expositie van moderne kleinplastiek voert naar de laatste twee zalen voor moderne schilderkunst, van waaruit twee smalle trappen naar de hal terugvoeren, waar gelegenheid bestaat tot het koopen van reproducties en waar een paar banken gelegenheid tot uitrusten bieden.

Gaat men nu de breede trap naar beneden, dan komt men in de tentoonstellingszalen van het prentenkabinet — rechts ligt een gang met prachtig uitzicht op tuin en binnenhof; vanuit deze gang zal met mooi weer de gelegenheid bestaan, deze beide te betreden. Vooral op den gesloten hof, waar een kleine fontein de stilte breken zal, zal gelegenheid tot rusten en tot overpeinzen worden geboden.

Links van het prentenkabinet ligt de 17e eeuwsche trap naar boven en hier is ook de afscheiding die de studie- en directievleugel scheidt van de rest van het museum. Het gewone publiek komt dus slechts in de expositiezalen van het prentenkabinet, den studeerende wordt op meer uitgebreide wijze de gelegenheid geboden de prenten te bestudeeren.

In de reeds genoemde gang naar rechts wordt glaswerk geëxposeerd. Vervolgens komt men in de boekzaal, waar het bekende geschilderde plafond, dat in het bezit van het museum is, kan worden aangebracht. Hierop volgen een viertal zalen voor oude en moderne kunstnijverheid. Daarna voert een gang met kasten voor expositie van moderne potterie en ook met mogelijkheid van contact met den binnenhof, langs een zaal voor tijdelijke tentoonstellingen op het gebied van kunstnijverheid naar de hal terug.

In het vleugelgebouw is nu een bibliotheek, waaronder boekenmagazijn. De prenten kunnen hier bestudeerd worden, nadat ze door het personeel gehaald zijn uit de zaal voor het opbergen van prenten. Deze zaal zal gelijktijdig voor commissie-

HET NIEUWE MUSEUM BOYMANS TE ROTTERDAM. ARCHITECT Ir. A. v. d. STEUR.

vergaderingen kunnen dienen.

De hal, die toegang tot de bibliotheek geeft, is zeer ruim, omdat zij ook dienst doet voor garderobes, en foyer voor de voordrachtzaal, die aan het eind van dezen vleugel werd gelegd. Deze zaal biedt plaats voor 210 personen en is voorzien van een inrichting voor het projecteeren van beelden.

In dezen vleugel vindt men tenslotte de kamer voor den directeur, voor de secretaresse, 2 assistenten en een spreekkamer.

In het voorgebouw is nu in de poort een toegang naar de woning van den concierge en aan de tegenoverliggende zijde voor het depôt. De concierge kan dus toezicht uitoefenen op den toegang tot het achtergebouw. Het depôt, dat ongeveer volgens het Hamburgsche systeem met schuifrekken ingericht kan worden, is dus toegankelijk vanuit de poort, waar wagens droog kunnen lossen. De kisten komen in een ontpakruimte, waarachter een berghok voor pakrommel is gelegd. Het schilderij wordt dan in een groote lift naar de tentoonstellingszalen of naar de hal gebracht. In den open hof is een fietsenberging gelegd, onder toezicht van den concierge.

Op dezen hof ligt verder een toegang tot de benedenhal, die geheel ten dienste van het personeel staat. Hier kunnen zij hun fietsen stallen. Hier vinden zij hun toiletten, hier is de kamer voor den administrateur, die toezicht op het personeel houdt en verder de kamer voor de suppoosten en een voor werkvrouwen.

Bereikbaar langs een diensttrap voor geval van nood, normaal per lift, zijn boven in den toren de technici ondergebracht, wier bedrijf eenigen last aan het publiek zou kunnen bezorgen of wier werk aanleiding geeft tot min of meer onfrissche geuren. Dit zijn de boekbinder, de fotograaf, de schrijnwerkers en de schilderijenrestaurateur. De beide hoogste torenruimten zijn voor kistenberging bestemd.

Tenslotte voert een wenteltrap door een boventoren van glas en koper naar het hoogste bordes, waar de standaard geheschen kan worden.

In den glazen boventoren kan ter gelegenheid van lezingen b.v. 's avonds licht ontstoken worden, om den voorbijganger op het feit opmerkzaam te maken.

Tenslotte vindt men nog eenige dienstruimten, kasten voor schoonmaakgereedschap, gootsteen, diensttrappen naar de lichtkappen en goten, ruimte voor het opbergen van ezels van copiïsten en plaatsen, waar stijgleidingen voor centrale verwarming, waterleiding, verlichting enz. kunnen worden aangebracht.

Doorsneden. De belangrijkste doorsneden zijn die der zalen. Na langdurige bestudeering is gekozen het systeem van bovenlicht, veelal gecombineerd met zijlicht. De bovenlichten hebben een gewoon daklicht en daaronder een plafondlicht. In de kabinetten en sommige zalen is het bijbrengen van zijlicht zeer ge-

HET NIEUWE MUSEUM BOYMANS. ARCHITECT Ir. A. v. d. STEUR.

van wat verder de controle daarvan kan vergemakkelijken;

b. het bewijs voldoende ontwikkeling te hebben voor de uitoefening van het beroep van ingenieur of architect door vertooning van studietitels, certificaten van examen, publicaties van wetenschappelijken, technischen of artistieken aard, van verslagen (rapporten) van studies, experimenten en proeven.

De belanghebbende kan, wanneer hij zulks wenscht, aanvragen bij de Commissie genoemd in art. 9, alinea I, van de bovengenoemde wet van 24 Juni 1923, de voldoende ontwikkeling aan te toonen door een examen.

Art. 65. Degenen, die zich bevinden in den toestand waarvan sprake is in artt. 1, 3 en 8 van de wet van 24 Juni 1923 nr. 1395, moeten het verzoek indienen bij de Griffie van het Hof of van de Rechtbank binnen den termijn van 3 maanden na de publicatie vermeld in art. 59, als zij verblijfhouden in het Rijk, en binnen 6 maanden als zij in het buitenland resideeren.

De termijn van 6 maanden na de publicatie van dit Reglement geldt voor hen die de inschrijving verzoeken op basis van art. 9 van genoemde wet.

Art. 66. De eerste president van het Hof of de president van de Rechtbank, zal na afloop van de respect. termijnen van 3 of 6 maanden bepaald in art. 65, eerste lid, en na onderzoek van de ingediende aanvragen, daarover beslissen, door het toestaan of afwijzen van de inschrijving.

Tegen zoodanige beslissing is geen verzet toegestaan, maar de betrokkene kan het verzoek tot inschrijving hernieuwen bij den Raad van de Orde, zoodra deze is samengesteld.

De betrokkene en de Procureur des Konings hebben het recht tegen de beslissing van den Raad op te komen volgens de beschikkingen van art. 10

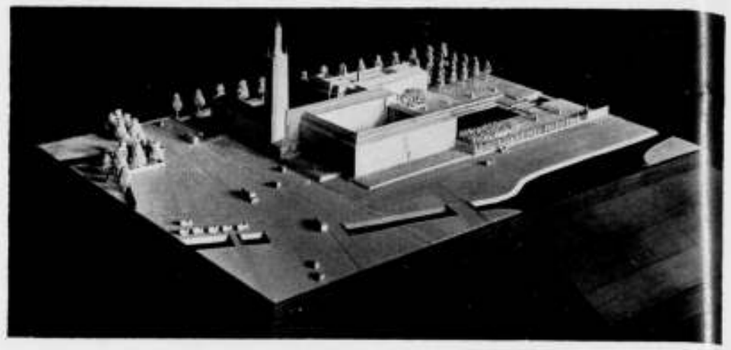

SITUATIE VAN HET NIEUWE MUSEUM BOYMANS TE ROTTERDAM.

van dit Reglement, altijd onder voorbehoud van het beroep op de Centrale Commissie, op basis van artt. 13 en 16.

Art. 67. Na vervulling der werkzaamheden volgens het voorgaande artikel, en na vorming van het register volgens art. 11 van de Wet van 24 Juni 1923 No. 1395, kondigt de eerste President van het Hof van Appèl, of de President van de Rechtbank de Algemeene Vergadering aan voor de verkiezing van den Raad van de Orde, overeenkomstig de bepalingen van dit Reglement.
De Algemeene Vergadering wordt voorgezeten door den eersten President van het Hof van Appèl of door den President der Rechtbank of door een Raadsheer van het Hof van Appèl of een Rechter van de Rechtbank, gedelegeerde van den resp. president.

Art. 68. De aanvragen, ingediend volgens de uitwerking van art. 9 der Wet van 24 Juni 1923, No. 1395 en van art. 65 2e lid, van dit Reglement, moeten worden ingezonden, nadat de termijn van 6 maanden afgeloopen is, aan de Commissies aangewezen in het zelfde art. 9, al naar hare resp. bevoegdheid.
De commissiën stellen de lijst samen van de adspiranten per Kanton (provincie) op grond van de woonplaats en doen door bemiddeling van den President de noodige verzoeken aan het Ministerie van Onderwijs voor de benoeming van twee (vrije) onafhankelijke beroepslieden, volgens art. 9 2e alinea van bovengenoemde wet.
Na gedane werkzaamheden geven de Commissiën de acten over aan den Raad van de Orde, welke bij aangeteekend schrijven aan de geïnteresseerden mededeeling doet van de beslissingen der commissies zelf, waartegen geen beroep toegestaan is.
Waar de beslissing van de commissie gunstig is en voldaan is aan de conditiën gesteld bij genoemde wet en dit Reglement, gaat de Raad van de Orde over tot inschrijving van den verzoeker in het register.
In het tegenovergestelde geval, wijst hij het verzoek af, doch blijft aan den betrokkene beroep overeenkomstig artt. 10, 13 en 16 van dit Reglement.

MAQUETTE VAN HET NIEUWE MUSEUM BOYMANS TE ROTTERDAM.

wenscht. De bezwaren daarvan, spiegeling van den achterwand en spiegeling van ramen in het naastliggend vertrek zullen zooveel mogelijk worden geëlimineerd. De spiegeling van den achterwand zal niet ernstig worden, omdat de ramen betrekkelijk smal kunnen zijn, nu ook bovenlicht hier wordt toegelaten. Het andere bezwaar zal worden bestreden door aan de doorgangen een typischen vorm te geven, die tevens den vorm van het vertrek aangenaam en intiem zal maken. De ramen zijn aan de zonzijde gelegd. De warme kleur van het licht doet de meeste schilderijen en niet in het minst de Hollandsche, beter tot hun recht komen dan het vroeger gangbare noorderlicht.
Op den beganegrond zal in verschillende vertrekken, waar de hoogte dit toelaat en waar de diepte der vertrekken dit noodig maakt, een gebogen plafond worden gelegd, teneinde het licht zoover mogelijk naar binnen te geleiden.
Opbouw. Het gegeven is in dit gebouw volledig aanvaard. Over het geheele gebouw zijn de glaskappen doorgetrokken, zoo breed als noodig. De rest van de overkapping zal in koper moeten worden uitgevoerd. De groote zalen met enkel bovenlicht vormen groote gesloten muurmassa's. Gezocht is op de juiste plaatsen de zalen met zijlicht tot uitdrukking te brengen. Door het toepassen van natuursteen in den onderbouw kunnen de steunpunten in de benedenverdieping dun blijven, hetgeen aan het licht zeer ten goede zal komen.
De binnenplaats zal in lichte kleuren gehouden worden. Dit zal aan het licht der omringende vertrekken ten goede komen; de kleur van dit licht kan dan ook zuiver blijven. Bovendien ontstaat daardoor een sfeer, die hoewel verwant aan die der gevels, toch een eigen karakter vertoont.
Het geheele karakter, zoowel binnen als buiten, zal eenvoudig moeten zijn, doch uiterst waardig. Fraaie materialen zullen niet ontbeerd kunnen worden, doch de toepassing zal in grooten eenvoud moeten gehouden worden.
Verwarming en ventilatie. Gezocht wordt, het geheele gebouw op de beste wijze te verwarmen, waartoe gepoogd zal worden, gezuiverde, bevochtigde warme lucht in te laten, terwijl in den zomer gekoeld moet kunnen worden. De dienstvertrekken en de woning zullen op normale wijze van een warmwaterverwarming worden voorzien. Voor de ontdooiing der lichtkappen zal stoomverwarming worden toegepast.
Avondverlichting. Voor avondverlichting zal een volledige electrische installatie gemaakt worden. Dit is iets, wat nog slechts in zeer weinig musea wordt aangetroffen. In een werkstad als Rotterdam, wordt echter de mogelijkheid van openstelling bij avond, zij het ook slechts een enkele avond in de week, zeer aantrekkelijk.
Organisatie van den bouw. Voor het vaststellen van verschillende maten van bovenlichten, ramen, enz. zal op het terrein een proefgebouwtje gesticht moeten worden.
Zal ruim 1½ jaar na het verleenen van het crediet de aanbesteding geschieden de oplevering zal dan ruim twee jaar later kunnen vallen. Er is dan dus ongeveer 4 jaar verstreken. Het gebouw is dan uitwendig geheel gereed, binnen niet geheel afgewerkt. Alvorens een enkel kunstwerk in het gebouw wordt gebracht, zal dit voldoende drooggestookt moeten worden, waarvoor bij een museum op 1½ jaar zal moeten worden gerekend. Daarna volgt de inwendige afwerking en eerste inrichting, waarvoor zeker een jaar gesteld moet worden. Alles tezamen zullen bouw en inrichting dus een tijdsbestek vragen van 6½ jaar na het verleenen van het crediet.
Voor het gebouw, inclusief installaties doch zonder waarde van den grond is een crediet aangevraagd van ƒ 1.498.000,—.

WIJDEVELD-SCHNELL-LAUFER??

Denn die menschliche Vernunft ist so baulustig, dasz sie mehrmalen den Turm aufgeführt, hernach wieder abgetragen hat, um zu sehen wie das Fundament desselben wohl beschaffen sein möchte. Es ist niemals zu spät vernünftig und weise zu werden; es ist aber jederzeit schwerer, wenn die Einsicht spät kommt, sie in Gang zu bringen.
Immanuel Kant.

Toen ik onlangs o.m. bovenstaande woorden van Kant aangehaald zag boven een Stedebouwkundige studie, [1]) moest ik onwillekeurig denken aan vele architecten die den laatsten tijd „omzwaaien". Verscheidene architecten zijn aan te wijzen, die voor enkele jaren nog zwolgen in de „romantiek" en die thans „abstract" beginnen te bouwen. „Ons werk wordt strakker" en daarmee tracht men aan te duiden dat men niet achteraan komt en toch geheel „bij" is. De vorm verandert, maar de geest blijft volkomen gelijk. De bekende spreekwijze: „De vos verliest wel zijn haren maar niet zijn streken", is op vele van deze architecten van toepassing.
Als één van de uitingen van deze, zich steeds verjongende, generatie van kunstenaars-architecten, zie ik het artikel van den Heer Wijdeveld in het Bouwkundig Weekblad-Architectura van 4 Mei j.l. „Nieuwe Architecturale Vormgeving" en het verslag van zijn lezing „Techniek en Bouwkunst".
Dit verslag heeft iets voor op het artikel, n.l. het is voorzien van illustraties, (waarschijnlijk een greep uit de lichtbeelden bij bedoelde voordracht vertoond) welke ons doen zien, beter dan de schrijverij doet lezen, hetgeen Wijdeveld voor een „Nieuwe Architecturale Vormgeving" houdt.
Opmerkelijk is overigens de nadruk die op de VORM wordt gelegd, even merkwaardig als de nadruk die men tegenwoordig op de materialen legt. „GLAS"-„BETON"-„IJZER"! zijn ze niet de geliefkoosde slagwoorden van de z.g. modernen? Ondernemende firma's adverteeren al „Bouwt met Glas". Wie echter iets verstaat, al is het nog zoo weinig, van hetgeen er EIGENLIJK aan de hand is, weet dat het niet de uiterlijke verschijningsvorm is, die het interessantste en het belangrijkste deel van de WERKELIJK moderne architectuur is.
Werkelijk, heel Uw voorraad plaatjes-boeken over „Moderne Bouwkunst", al de publicaties welke U moeizaam verzamelt, helpen U niet een inzicht te krijgen in de ware beweegredenen die leiden tot dit RESULTAAT, hetwelk U voor DOEL houdt.
Zoolang men nog komt aandragen met een torenhuis, gecomponeerd aan het water van een binnenstad, zoolang men nog niet beseft, dat ook het torenhuis, als het ooit zijn intrede in ons stadsbeeld mocht doen, geen DOEL maar MIDDEL moet zijn, zoolang men torenhuizen publiceert van zuiver aesthetisch-symmetrischen vorm (al heeft de ontwerper daarvan op ander gebied heel belangrijk werk gedaan), zoolang men een ideeën-ontwerp voor een stadsuitbreiding publiceert, zonder te beseffen dat het teekenen van een uitbreidingsplan de laatste etappe is in een reeks van zuiver nuchtere, zelfs vaak dorre, systematische onderzoekingen, zoolang men zich „beheerscher van alle richtingen" voelt en artikelen met vele hoofdletters schrijft in dichterlijke taal, zoolang is er nog „something rotten in the State". Misschien blijft dat zoolang Wijdeveld Wijdeveld is, maar laat hij zich dan niet belachelijk maken door zich op te werpen als een voorvechter van een richting, die op deze wijze in het geheel geen voorvechters behoeft, doch laat hij begrijpen dat er eerst dàn werkelijk verbetering, zoo U wil, verandering kan komen, wanneer de architecten met maatschappelijk besef hun arbeid verrichten, met een open oog voor de behoeften der massa, en niet voor de behoefte van den enkeling, i. c. Wijdeveld.

[1]) Lo Casseres „Grondslagen der Planologie". De Gids Maart 1929.

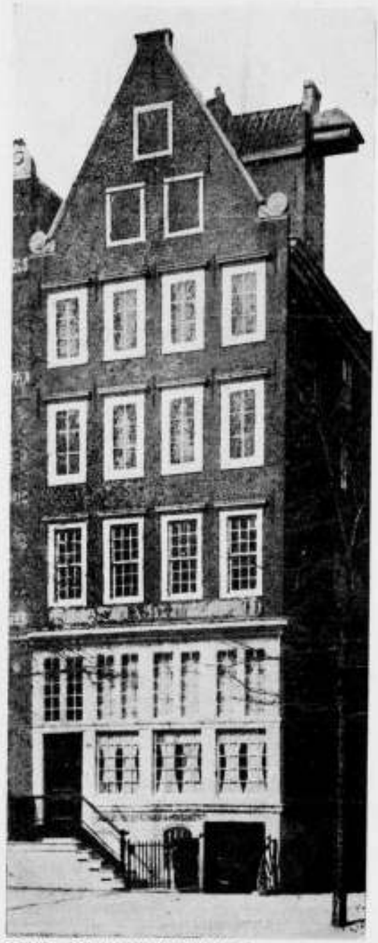

GEVEL KEIZERSGRACHT 743. UIT: AMSTERDAMSCHE WOONHUIZEN 1600-1800.

Art. 69. Degenen, die zich bevinden in de condities vastgesteld bij art. 10 van de Wet van 24 Juni 1923, No. 1395, moeten de verzoeken doen vergezeld gaan van titels en uitvoerige documenten, bewijzende lofwaardig 5 jaar het beroep van architect te hebben uitgeoefend.
De verzoeken worden onderzocht door de bevoegde commissie onder in achtname van de bepalingen van het vorig artikel. De commissie kan ook rekening houden met uitingen van de activiteit van den adspirant, zooals ontwerpen, concoursen, en publicaties.
Na afloop der werkzaamheden, geeft de commissie de acten over aan den Raad van de Orde, die bij aangeteekend schrijven, aan den belanghebbende mededeeling doet van de beslissingen der commissie zelf, waartegen geen beroep is toegestaan.
Waar de beslissing van de commissie gunstig is en de andere condities vastgesteld bij dit Reglement uitkomen, gaat de Raad van de Orde over tot inschrijving van den verzoeker in het register.
In het tegenovergestelde geval wijst hij de aanvrage af, behoudens aan den belanghebbende het beroep overeenkomstig artt. 10, 13 en 16 van dit Reglement.
In het Register worden aangegeven de datum van het diploma van leeraar van architectonisch teekenen en die van de inschrijving in het Register zelf.

Art. 70. Volgens art. 10 van de Wet van 24 Juni 1923, No. 1395 zullen zij die het beroep van architect uitoefenen van af 1 Jan. 1922 blijven genieten tot 31 Dec. 1926 van dien feitelijken staat en van de gebruiken en gewoonten, bestaande in ieder district van de orde, zoowel ten opzichte van de uitoefening van het beroep als van het gebruik van den titel.
Zij moeten daartoe eene verklaring bijvoegen aan den Raad van de Orde, aan welks waakzaamheid zij onderworpen blijven.

(Wordt vervolgd).

GEVEL O.Z. VOORBURGWAL 40.

GEVEL KEIZERSGRACHT 604. BEIDE AFB. UIT: AMSTERDAMSCHE WOONHUIZEN 1600-1800.

De Zwitsersche journalist Gideon heeft voor de „vormbewonderaars" eens een goed woord gebruikt, hij noemde ze „Schnell-laufer".
Is Wijdeveld zoo'n „Schnell-laufer"?
Amsterdam 10 Mei 1929. B. MERKELBACH.

WIJDEVELD-SCHNELLLAUFER!!! Als de schrijver bedoelde, storing in onzen arbeid te verwekken, dan is dat in het tegendeel veranderd. Immers de niet te remmen actie is juist datgene, waardoor Schnellläufer den anderen vooruit zijn. Ook Nurmi zal zich in den Olympischen strijd niet gestoord hebben aan de kreten uit het publiek en wat daarbij bedoeld was om te hinderen, kon slechts nieuwe aansporing zijn. Zoo is de oppervlakkigheid die uit bovenstaand stukje te voorschijn treedt een van die kreten, die snel verzinken in de groote beweging en die slechts even worden opgevangen door de voorbijsnellende groep.
Wil de schrijver gaarne op de baan van den strijd verschijnen, laat hij dan eerst ernstig trainen en alle oppervlakkigheid vaarwel zeggen, want niet het citeeren van citaten, die anderen citeerden, geeft inzicht, maar het lezen van de werken dezer Grooten zelve. Voor Kant adviseer ik hem dan ook ten zeerste „Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen". Niet het schermen met woorden als „abstract", „romantiek" en dergelijke geven een meening weer, maar de uiteenzetting van de achter deze woorden schuilende begrippen halen hem uit de sfeer van den leek.
De absurde verklaring dat „omzwaaien" van uit de wereld van het bouwen naar wat hij „abstracten" noemt voor een architect mogelijk is, ontneemt allen ernst aan het geval en de verbazingwekkende veronderstelling, dat de Schnellläufer Wijdeveld, dichterlijke visie en vormentaal vaarwel zou zeggen om in de armoede der „analytiker" te verzinken, ontlokt slechts een glimlach.... Met dezen glimlach nemen wij dan ook allervriendelijkst afscheid. H. Th. W.

PROF. DR. IR. D. F. SLOTHOUWER. AMSTERDAMSCHE HUIZEN 1600—1800. Uitgever P. N. van Kampen & Zoon, Amsterdam. Door H. T. Zwiers.
„Het Amsterdamsche Woonhuis verdient ten volle, dat daarover een monumentaal werk verschijnt...." zegt Schr. in zijn inleiding. Het thans verschenen boek is niet als zoodanig bedoeld en slechts „in afwachting" van een dergelijk uitvoerig standaardwerk verschenen.
Heeft het boek dus geenszins de pretentie volledig te zijn, de bestudeering van het reeds thans gebodene zal menig liefhebber van Amsterdam doen wenschen, dat de schrijver ons binnen afzienbaren tijd met een rijk gedocumenteerd en volledig standaardwerk zal verrassen.
Met opzet noemde ik den liefhebber van Amsterdam, en niet van Oud-Amsterdam. Immers voor den rechtgeaarden geboren en getogen Amsterdammer is er geen oud en geen nieuw, maar slechts één Amsterdam, waaraan wel allerlei min of meer krachtige invloeden achtereenvolgens een verschillend karakter hebben kunnen geven, maar dat daarbij door alles heen een eigen typisch Hollandsch karakter heeft weten te bewaren.
In dit verband treft de nadruk, dien de schrijver speciaal legt op de 18e eeuwsche woonhuizen, die ondanks de sterke beïnvloeding door de Fransche stijlen toch geenszins navolgingen daarvan werden, integendeel dóór-en-dóór Hollandsch bleven.
De gevels worden ingedeeld o.a. naar hun onderscheiden vormen van bekroning, waarbij bijna 400 gevels werden gedateerd en in een chronologische lijst vastgelegd, terwijl een groot aantal dezer gevels, meer in het bijzonder die, welke voor een bepaald type karakteristiek zijn, nader besproken worden.
Ook aan de plattegronden van de enkele en dubbele huizen wordt aandacht geschonken; de typische smalle perceelen met hun diepe bebouwing en de eigenaardige, daaruit voortkomende planvormen, met dikwijls een voor- en achterhuis, gescheiden door een binnenplaats, waardoor onze typische oude stemmige corridors met aan het einde de geconcentreerde zijdelingsche verlichting door de binnenplaats; dàn de statiger dubbele huizen, de latere axiale plannen; de eigenaardige combinatie woonhuis-koopmanshuis; kortom, die elementen, die hebben bijgedragen tot het karakter dezer huizen, en die het mogelijk maakten, dat zij met al hun onderlinge en individueele verschillen zich aan-één-rijden tot één merkwaardig geheel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. D. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. Nº 36736
1929 15 JUNI Nº 24

CAUSERIE GEHOUDEN OP 2 MEI DOOR IR. WIEBINGA VOOR DE KRING AMSTERDAM. De kring, die, zooals Bruin het zegt, weer op 30 leden na, geheel voltallig was, heeft met bijzondere aandacht de causerie van Ir. Wiebinga gevolgd, een causerie over Amerika. Nu eens geen reisherinneringen, die op slot van zake toch maar zoo heel betrekkelijk zijn, maar hij heeft ons een inzicht gegeven, hoe Amerika leeft, werkt en woont.
Vooral op het laatste heeft hij de aandacht gevestigd, een oordeel dat vanzelf moest komen, omdat hij er zelf heeft moeten werken en wonen.
Voor ons Hollanders lijken sommige opvattingen ondenkbaar en toch, als we het leeren zien door de Amerikaansche bril, dan is het zoo heel gek niet, dan heeft de opvatting alle reden van bestaan.
En ik kan mij nu voorstellen, dat Wiebinga, toen hij weer in Holland terug was, maar aan één ding dacht: al dat goede van Amerika moet ik voor mijn land zien te behouden en toe te passen. Want waarom blijkt de Amerikaansche huisvrouw werkelijk over zooveel meer tijd te kunnen beschikken als de Europeesche? Waarom kan zij zelf werken, na den werktijd koken, wasschen enz. en dan nog het als vanzelf sprekend vinden, dat ze om acht uur 's avonds uit kan gaan? Slechts omdat het huis alleen en uitsluitend is ingericht om te dienen, om haar het leven zoo eenvoudig mogelijk te maken, geen rompslomp, geen dwaasheden van allerlei werkjes, die niets om het lijf hebben. Het huis wordt er in de eerste plaats gezien als noodzakelijke beschutting tegen de natuurinvloeden. Men moet zich beschermen, goed, maar dan ook alleen dat. Geen salons, geen kamers of ruimten, die geen of weinig dienst doen, immers, alles moet onderhouden worden, kost geld, ten eerste als stichting, ten tweede in het onderhoud. En daar vrijwel iedereen er op aangewezen is, alles zelf te doen, moet men de woning zoo inrichten, dat ze tot in den uitersten vorm dienstbaar is. Geen onnoodige handelingen verrichten is de leuze van den Amerikaan, niet alleen in zijn werk, maar ook in zijn huishouding. Help je zelf, maar dan ook in alles. De keukens, die zij tot in een voor ons haast ongelooflijke perfectie uitwerken, zijn voorzien van alle mogelijke hulpmiddelen; alles is er op berekend, dat geen enkele handeling een meer dan normale inspanning kost. Het is bekeken tot op een armlengte toe.
Als we daar onze keukentjes eens mee vergelijken, staan we daarin toch wel heel wat ten achter. En waarom kan een Amerikaan dat alles bereiken? Waarom heeft elk normaal huis een geperfectioneerde inrichting? Omdat daar het z.g. persoonlijke is uitgeschakeld, omdat het ondenkbaar is, dat iemand op eigen gelegenheid zelf een huisje gaat bouwen. Neen, standaard artikelen, elk op zich zelf, vormen het beste wat er is. Nu spreek ik niet over het uiterlijk, maar over de hoedanigheid. Waarom aanvaarden wij Europeanen wel de normalisatie in ons veiligheidsscheermes, en niet in onze keukeninrichting? Ik geloof alleen en uitsluitend, omdat we nog vol van individueele ik-heidjes zitten. We willen onze persoonlijkheid niet prijs geven, ons eigen vormgevinkje toch vooral uitleven. We zijn bang, dat ons werk, ook maar heel in de verte, zal lijken opdat van onzen buurman. Daarom verzetten we ons tegen elk genormaliseerd artikel, vooral wanneer het van een grootere afmeting is dan een scheermes of een deurkruk. Als je, zooals Wiebinga, eens wilt gaan werken in de nieuwe wereld, dan schijn je wel gewapend met een groote dosis moed te moeten gaan. Ten eerste wil een Amerikaan niets weten van aanbevelingen. Verover zelf je positie, begin met het allereenvoudigste, doe je dat goed, nu, dan heb je kans om in een hoogere afdeeling geplaatst te worden. Maar owee, als het niet goed is, òf eruit, en wel op korte termijn, òf naar de oude afdeeling terug. Medelijden schijnen ze er niet met je te kennen in het werk, maar wel de verplichting, dat de werkgever, als je staat voor je taak, ook voor zijn werknemer en diens gezin opkomt. Dat hij niet alleen zorgt voor zijn assistent, maar, ook voor diens zieke vrouw, als het noodig is! Hij eischt het allerhoogste en het allerbeste van zijn menschen, maar is daartegenover toch weer een waardig mensch, die in al zijn haast, altijd weer de moeite neemt, zijn intresse voor zijn medewerker te toonen.
Alles is geheel anders, dan wij ons ook maar kunnen voorstellen. Nu weet ik wel

WETTELIJKE BESCHERMING VAN DEN TITEL EN DE BEROEPSUITOEFENING VAN DEN ARCHITECT. (Vervolg van blz. 183).
Art. 71. De termijnen vastgesteld bij artt. 9 en 10 van de Wet van 24 Juni 1923, No. 1395, zijn afdoend en kunnen om geen enkele reden verlengd worden.
Art. 72. De gediplomeerde ingenieurs en architecten van de vroegere Italiaansche staten genieten van dezelfde rechten als vastgesteld bij art. 1 van de Wet van 24 Juni 1923, No. 1395, voor hen die gediplomeerd zijn in het Koninkrijk.
Art. 73. De titel van ingenieur en resp. die van architect komt uitsluitend toe aan hen die behooren tot de gebieden geannexeerd aan het Koninkrijk bij de Wetten van 26 Sept. 1920, No. 1322 en 19 Dec. 1920, No. 1778, het Italiaanache burgerschap verkregen hebben op grond van Sectie VI, deel III van het tractaat van St. Germain, van art. 7, No. 2 van het tractaat van Rapallo, van het Koninklijk Besluit van 30 Dec. 1920, No. 1890 en van het Kon. Besluit-wet van 29 Jan. 1922, No. 43, en bovendien in het bezit zijn, ten tijde van de annexatie der genoemde gebieden, van een der volgende titels:
a. titel van geautoriseerd civiel-ingenieur;
b. attest van het 2e staatsexamen, verkregen aan een politechnicum van de vroegere monarchie Oostenrijk-Hongarije en van het laatste staatsexamen van de Hoogere School voor landbouwkunde te Weenen of van de Hoogere mijnwerkscholen;
c. Eindexamen ontslagbrief verkregen op dezelfde hoogere scholen als genoemd onder b. vóór 1885;
d. het diploma van ingenieur, verkregen aan politechnica en technische hoogere niet-Oostenrijksche scholen, gelijkstaande met het 2e staatsxamen van de Ministerieele Order van 27 Dec. 1893 (Blad der Keizerl. wetten No. 197);
e. de diploma's verkregen in andere staten aan instellingen, niet begrepen bij genoemde Order, en reeds geldig en evenwaardig erkend in persoonlijke gevallen door de Oostenrijksche ministeriëele autoriteiten.
Geen andere titel kan gelijkwaardig geacht worden aan de hierboven vermelde, ook indien besproken op basis van de Order van 14 Maart 1917 (Blad van Keizerl. wetten No. 130) van de vroegere Oostenrijksch-Hongaarsche monarchie;
Art. 74. De registers van de ingenieurs en architecten der gebieden genoemd in het voorgaande art. 73 zullen een bijzondere supplementaire en overgangsindex vormen, waarin zullen worden ingeschreven de gemachtigde civiele geometers van de nieuwe provinciën, welke bewijzen met succes het geodetisch examen afgelegd te hebben van een politechnische school van de vroegere Oosten-

rijk-Hongaarsche monarchie vóór 31 Dec. 1913 en te hebben bezeten op den 24 Juni 1923 de machtiging vermeld bij de Order van 7 Mei 1913 (Blad voor Keizerlijke wetten No. 77).

De belanghebbenden moeten, binnen den bealisten termijn van 3 maanden na de publicatie van dit reglement, het verzoek doen op basis van artt. 59 en 65.

Zij die vervat zijn in den index waarvan hierboven sprake is, onder behoud van den titel van civiele geometers hebben dezelfde rechten van de ingenieurs ingeschreven in de registers, met uitzondering van wat betreft de beroepsuitoefening, die tot doel (object) heeft de werkzaamheden in hoedanigheid van landmeter-expert (geometer) niet alleen, maar ook in den geest van § 5 van voorgenoemde Order van 7 Mei 1913, de uitvoering van projecten, en planimetrische en altimetrische metingen van alle soorten op geodetisch gebied en in het bijzonder, de samenstelling van (plannen) teekeningen van gesteldheid en waterpas, van terreinverdeeling, van samenvoeging en afronding; demarcaties van begrenzingen, vaststelling van begrenzingen en altimetrie, de samenstellingen en uitvoeringen van alle cartografische en fotogrammetrische werken; de revisie van de teekeningen en der geometrische en geodetische berekeningen en de toekenning van de bekrachtigingen op het bovengemelde.

Gezien, op order van Z. M. den Koning,

De Minister van Justitie en Eeredienst,
ROCCO.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
FEDERZONI.

De Minister van Openbaar Onderwijs,
FEDELE.

De Minister van Publieke Werken,
GIURIATI.

HONGARIJE WET XVII, Op de regeling van de Ingenieurs in werking getreden Maart 1923.

Hoofdstuk I.

Geschiktheid (bekwaamheid) en uitvoering.

Art. 1. Om op uniforme wijze de aan een hooge school verkregen bekwaamheid in een tak der technische wetenschappen aan te duiden zal gebruik gemaakt worden van den titel „Ingenieur" en om de bekwaamheid nader te preciseeren zal door de hooge scholen op de afgegeven diploma's vermeld worden:

ingenieur, architect, machine-ingenieur, scheikundig-ingenieur, mijn-ingenieur, bosch-ingenieur, economie-ingenieur.

Niemand zal den titel mogen voeren van „ingenieur", evenmin de titels samen gesteld uit „ingenieur" en architect, dan hij die

1. verkregen zal hebben een diploma aan een polytechnische school, van het land;
2. verkregen zal hebben zijn diploma aan de hooge school van mijnen en bosch;
3. verkregen zal hebben in het buitenland een titel overeenkomende aan de bekwaamheden genoemd onder 1 en 2 waarvan het diploma zal aangenomen zijn door een hooge chool uit het land of wel
4. hij die ingeschreven is in het register der ingenieurs op de basis der uitzonderings gevallen der artikelen 69 en 70. Een vreemdeling die niet voldaan zal hebben aan de voorschriften vervat in de vorige alinea zal geen gebruik mogen maken van den titel „ingenieur" of de verder genoemde titels. In twijfelachtige gevallen zal de Minister van Handel in overleg met de verder betrokken

GEBOUW KENNEMER GOLFCLUB TE AERDENHOUT. ARCHITECT A. P. SMITS B.N.A.

die cijfers, waar we al zoo langzamerhand heel weinig respect meer voor hebben, waar we niet eens meer bij stil staan, omdat we altijd maar weer grooter cijfers verwachten, ze zeggen ons zoo weinig. Ook zal het ons niet zoo heel veel zeggen, als we, zooals Wiebinga, om te beginnen op een bureau komen, waar slechts 150 teekenaars staan. Wat zegt het ons? We kunnen het ons niet voorstellen, niet eens de ruimte, die ervoor noodig is, om 150 teekenaars te herbergen. De afmetingen zijn ons onbekend. Normaliseering is alles, ook in de werkkrachten. Het lijkt ons tot een verschrikking te moeten leiden, maar de Amerikaan denkt er anders over. Voor hem is het geen verschrikking, altijd te moeten spijkers indrijven. De eerste slag slaat den nagel in het hout, maar bij den tweeden is deze tot gelijk met de oppervlakte in het hout verdwenen, niets meer en niets minder. Af moet het zijn. En of je nu met een magnetisch hamertje nageltjes slaat voor Ford- of dat je in den hoogbouw alleen maar klinknagels in een zwevenden balk steekt, dat geeft niets, alles komt op hetzelfde neer, werk met volle intensiviteit, werk zoo snel

INTERIEUR GEBOUW KENNEMER GOLFCLUB TE AERDENHOUT. ARCH. A. P. SMITS B.N.A.

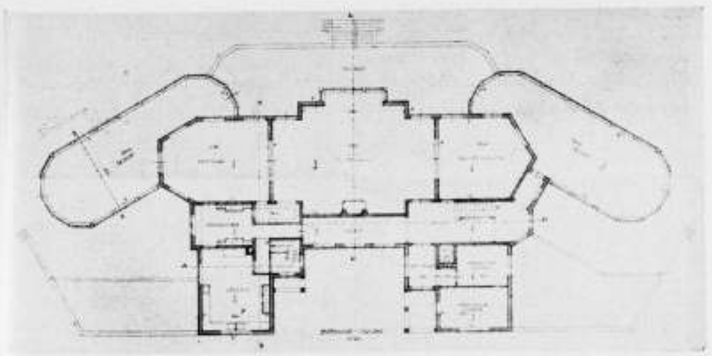
GEBOUW KENNEMER GOLFCLUB TE AERDENHOUT. ARCHITECT A. P. SMITS B.N.A.

mogelijk, want zoodra jij je tempo vermindert, zal alles er onder moeten lijden, zal de volgende ploeg last van jou hebben en dat is ondenkbaar.

Het schema voor een bouwwerk wordt, waar noodig, zooals b.v. te New York, tot op 5 minuten nauwkeurig voor den geheelen bouwtijd uitgewerkt, terwijl de maker van dit schema er voor moet zorgen, het met een drievoudige zekerheid te doen. Dus met andere woorden, zorgen, dat zoodra er stagnatie mocht komen in een levering — door welke oorzaak ook — er onmiddellijk ingegrepen kan worden en het onderdeel binnen 5 minuten op andere wijze is vervangen. Het lijkt ons ondenkbaar, als we denken aan het geweldige geduld, dat wij hebben bij de voor ons zoo normale stagnaties.

Dan wachten we, we denken er niet aan, den leverancier op 5 minuten precies te laten leveren, neen, we wachten dagen en weken lang, omdat mijnheer de leverancier kalm eerst dàn levert, wanneer het hem goeddunkt. Het tempo van Amerika kennen wij niet.

Voor ons is het volkomen ondenkbaar, dat we een watertoren bestellen en dezen den volgenden dag niet alleen op het werk hebben, maar dat die ook al gesteld is. Onbegrijpelijk en we beginnen met onze schouders op te halen en te zeggen: nu ja, het is weer Amerikaansch, d.w.z. humbug. Toch moet het, volgens de ervaringen van Wiebinga, heel normaal zijn, dat de bureaux dergelijke bestellingen doen op een termijn van een à twee dagen; dat ze een fabriek bestellen van 120 M. lang en meerdere étages hoog in 5, zegge vijf dagen geheel gereed opleveren. De absoluut zuivere afwerking van alle onderdeelen (een kolomvoet is afgewerkt en ge-

LATTEGRONDGEB. KENNEMER GOLFCLUB TE AERDENHOUT. ARCH. A. P. SMITS B.N.A.

Ministers beslissen betreffende de toelating, na te voren de betreffende hooge school gehoord te hebben.

Art. 2. De personen in publieken dienst daaronder begrepen de personen in actieven militairen dienst, na in werking treden van deze wet zullen niet bekleed worden met den titel „ingenieur" in de aanduiding hunner officieele positie, uitgenomen in het geval aangegeven in art. 31, van de Wet I van 1883, in het geval waar de titel volgens art. 1 van deze wet is verkregen. Deze wet heft op de tegenstrijdige bepalingen van de wetten van 1883 enz.

Aan de beambten die geen recht hebben op den titel „ingenieur" volgens art. 1 van deze wet, doch dezen hebben verkregen op de basis van art. 2 voor het in werking treden van deze Wet, zal geoorloofd zijn zich van dezen titel te bedienen om hun officieele positie aan te duiden en zij kunnen tot hoogere positie bevorderd worden bekleed met den titel van „ingenieur".

Art. 3. Niemand zal als onafhankelijk privé ingenieur kunnen optreden, dàn hij die als lid tot de Kamer van Ingenieurs is toegelaten.

De ingenieur in publieken dienst en in privé zal voor zijn patroon ingenieurswerken kunnen verrichten behoorende tot den werkkring van zijn dienst, zelfs indien hij geen lid van de Kamer van Ingenieurs is.

Deze wet staat den Minister van Handel toe een regeling op te stellen voor de experts van de rechtbanken enz.

Hoofdstuk II. Kamer van Ingenieurs en Raad van Ingenieurs.

Art. 4. Met het doel, de moreele en materieele belangen der ingenieurs te beschermen en te bevorderen in verband met het publieke belang zal er te Budapest een Kamer van Ingenieurs worden opgericht, waarvan de werkzaamheden zich zullen uitstrekken tot de oprichting van provinciale kamers in den Staat van Hongarije.

Geen kamers zullen worden gesticht met minder dan 80 leden.

Art. 5. De bestemming van de Kamer van Ingenieurs is te waken over de moreele reputatie en het patriotisme van de Vereeniging van Ingenieurs, door haar adviezen en voorstellen de verheffing van het moreele niveau te bevorderen en de belangen van de Vereeniging te beschermen.

Art. 6. Zal moeten worden toegelaten als lid van de kamer enz.

Art. 7. Moet ook worden toegelaten een ingenieur die drie jaren praktijk heeft enz.

Art. 8. Mag niet worden toegelaten als lid van de kamer - minderjarigen, hechtenis, enz.

Art. 9. Betreffende de toelating zal de kamer beslissen binnen 15 dagen.

Bij weigering beroep op een Comité.

Art. 10. Regeling aspirant-leden.

Art. 11. Regeling ledenlijst Kamer van Ingenieurs. Regeling ledenlijsten Provinciale Kamers.

De ledenlijsten zijn ten dienste van het publiek, jaarlijksche herziening.

Art. 12. Regeling adresveranderingen.

Mededeelingen van Rechtbanken aan de Kamer. Inschrijving van gegevens in het controle-boek betreffende personen gerechtigd den titel van „Ingenieur" te voeren, zal geregeld worden door den Minister van Handel, in overeenstemming met de belanghebbende Ministers.

Art. 13. Uitgaven van de Kamer, hoofdelijke omslag over de leden, percentage van uitgevoerde

werken. Inning als de belastingen. Vorming van een hulpfonds.
Doel hulpfonds. Hulp aan leden bij onvermogen tot eigen onderhoud, aan weduwen en weezen. Opstelling reglement goedkeuring vereischt van den Minister van Handel.
Art. 14. Regeling van ambtenaren en hulppersoneel der Kamers.
Art. 15. De algemeene vergadering wordt gevormd door alle leden van de Kamer. Tot haar arbeid behoort verkiezing Voorzitter, Secretaris-penningmeester, adviseerend advocaat enz. Opstelling reglement, jaarverslagen, algemeen beheer enz. enz.
Art. 16. De algemeene vergaderingen zijn publiek. De agenda zal te voren gepubliceerd worden door den president.
Bij niet voltalligheid binnen 30 dagen nieuwe vergadering uit te schrijven, die bevoegd is besluiten te nemen.
Art. 17. Het bestuur is samengesteld uit het bureau van de Kamer, president, twee vice-presidenten, secretaris, penningmeester, adviseerend advocaat en de leden van het bestuur.
Art. 18. De president enz., alsmede de leden van het bestuur worden voor 3 jaar gekozen door de Algemeene Vergadering met meerderheid van stemmen.
Verhoudingsgewijze vertegenwoordiging van de provinciale districten.
De helft van het aantal leden en van de beambten van de Kamer zullen domicilie hebben aan den zetel van de Kamer.
Van het bestuur, zullen slechts een zesde gedeelte van de kamerleden deel mogen uitmaken, die hun titel verkregen hebben op de basis van art. 70 oude regeling.
Art. 19. Bestuursleden moeten 1/3 der uitgebrachte stemmen op zich vereenigen. 2e vergadering kan benoemen zonder deze beperking.
Vermelding der reden bij uitschrijving van een tweede vergadering.
Bij gelijk aantal stemmen zal de Voorz. loten. Per brief kan gestemd worden.
Verdere regeling bij huishoudelijk reglement.
Art. 20. De uitslag der stemming is binnen 8 dagen aan den Minister van Handel te berichten. Bij onregelmatigheid kunnen 10 leden die aan de stemming hebben deelgenomen in appel komen bij den Raad van Ingenieurs.
Art. 21. Vacante plaatsen binnen de drie zittingsjaren worden aangevuld door de leden van de Kamer die bij de verkiezing bij opvolging de meeste stemmen op zich vereenigden.
Art. 22. Uitsluiting leden en beambten van de Kamer of het bestuur, die in preventieve hechtenis zijn enz.
Art. 23. Werkzaamheden van het bestuur:
1°. Uitvoering geven aan de besluiten van de Algem. Vergadering.
2°. Toelating van leden.
3°. Toezicht uitoefenen binnen de grenzen van de Wet.
4°. Ledenlijsten bijhouden.
5°. Beheer voeren der gelden van de Kamer.
6°. Algemeene Vergadering voorbereiden.
7°. Voorstellen doen verbetering beroep van Ingenieur.
8°. Beslissing nemen in alle zaken opgedragen aan het initiatief van de Kamer, die niet in de Algemeene Vergadering behandeld worden. Bij beslissingen moet een vierde van het aantal leden aanwezig zijn.

garandeerd tot op 1/1000 millimeter precies), de verantwoordelijkheid van alle ondergeschikten voor hun afdeeling, maakt het mogelijk, dat zoo iets inderdaad uitvoerbaar is en dat we het niet naar het land der fabels mogen verwijzen. Alleen om (voor ons een kleinigheid) tot de meest praktische oplossing voor een doelmatige ruimte te komen, durft de Architecten-vereeniging aldaar, een prijsvraag uit te schrijven. Voor ons ondenkbaar dat de B.N.A. zooiets zou doen en toch is het de eenige weg. Het allerbeste voor iedereen, dat moet de leus zijn. Wij doen ook wel eens Amerikaansch, we passen klapbare bedden toe, maar als je nu hoort, hoe een Amerikaan dat doet, nu, dan zijn we nog niet eens op weg naar den eenvoud; het begrip wil er nog niet in.
De zin voor een praktische oplossing mag niet gepaard gaan met een minder hygienisch resultaat. Klap je bed op, goed, maar dan moeten ze in een ruimte komen, die frisch is. Niet met een gordijntje alles weg bergen, waardoor een bed niet gelucht kan worden, neen, ze komen op een ruime luchtkoker uit, waarvoor in den kelder een installatie is opgesteld, die zorgt voor frissche lucht, vrij van stof en op een juist vochtgehalte.
Verder zien wij dan nog woningen voor de meer welgestelden, waar we in zekeren zin het ideale zien verwezenlijkt, waar in de vloeren wanden en plafonds fijne buisjes van 5 à 6 m.M. diameter zijn ingebouwd en er voor zorgen, dat we overal een gelijkmatige temperatuur verkrijgen, (althans van de wanden), zoodat al is de temperatuur in het vertrek 0 graden, men toch geen koude behoeft te hebben. Nu zal ik U de gecombineerde meubels in allerlei vorm en bestemming sparen, de cijfers van allerlei afmetingen, bouwprijzen en invloeden niet vertellen, maar alleen, dat toen we onder de wafels van de Nicht van Mees en den punch met koffie aan de nabetrachtingen kwamen, dat toen al direct uit den chaos van gedachten één ding naar voren kwam: waar blijft met dat al de mensch, de mensch in zijn hoogsten vorm? Want soms leek die wel uitgeschakeld, hoewel Wiebinga dat tegenspraak en meende, dat de Amerikaan zal komen tot dit stadium. Wijdeveld meende, dat het de taak van Europa was, om evenwicht te komen brengen in dien geweldigen chaos, dat Europa (ik zeg maar niet Holland) de meer idieele taak had, de aesthetische eenheid te brengen. Wiebinga gelooft er in, dat de Amerikanen de geheele tusschenperiode, die wij op het oogenblik doorleven, zullen overslaan en plotseling zullen komen te staan voor een nieuwe maatschappij, die niet alleen nieuw is in volkomen praktischen zin, maar ook, en wel in het bijzonder, in scheppende kracht, en dat, als het eenmaal zoover is gekomen, wij zullen moeten ervaren, dat er iets grootsch is tot stand gekomen, zonder dat wij er ook maar iets van hebben mogen beleven.
Want als wij het zelf beleven, zullen we er een daadwerkelijk aandeel in hebben, zullen we ons verheffen boven het individueele en komen tot een ongekenden vorm, die even schoon zal zijn als het allerbeste, dat wij van onze voorvaderen als erfenis hebben gekregen.

DICK GREINER. B.N.A.

HET GEBOUW VAN DE KENNEMER GOLF-CLUB VAN A. P. SMITS, ARCH. B.N.A. Het clubhuis is tusschen Aerdenhout en Zandvoort gelegen tegen een hooge duinkam op, vanwaar de zalen een ruim uitzicht hebben en een vrijwel beschutte ligging, open naar het Oosten.
Uit den aard van haar hooge ligging heeft men het beste gezicht op het gebouw van een niet te dichtbij gelegen standpunt.
De lichte kleur in het duinlandschap is zeer aantrekkelijk: boven het plint is de steen gebroken-wit gesausd, met het rieten dak.
Indeeling en uiterlijk vindt men in bijgaande reproducties toegelicht.
Op de verdieping zijn verschillende slaapkamers en ruime kleedkamers onder gebracht benevens een dienstwoning.

WERK DER GEDIPLOMEERDEN H. B. O. Het Hooger Bouwkunst Onderricht heeft bij de vele tekortkomingen, veel dat de praktische bestaansnoodzakelijkheid rechtvaardigt.
In veel opzichten stiefmoederlijk bedeeld wat de inrichting en regeling van het onderwijs betreft, zoo blijkt toch telkens weer, dat de stichters van dezen cursus een goeden kijk gehad hebben in de aanvulling van de leemte die bestond bij de voltooiing van het bouwkunstonderwijs.

Gemis aan eigen onderwijsgelegenheid is ook dit jaar oorzaak geweest, dat pas thans het werk der l.l. gediplomeerden kan worden gepubliceerd.
De hierbij gereproduceerde eindprojekten toonen ons een ontwerp voor een academiegebouw. Als programma van eischen is in groote lijnen gevolgd het programma der destijds uitgeschreven prijsvraag.
De ontwerpen van de Heeren de Gooijer en Martens laten ons zien een ontwerp gedacht in Amsterdam-Zuid op een terrein bij de splitsing van Noorder en Zuider Amstelkanaal. Plannen en doorsneden en bijgevoegde perspektieven geven een duidelijk beeld van de gedachte bebouwing.
Jammer dat in het programma een architectuurafdeeling achterwege moest blijven, wegens de anders te groote uitgebreidheid der opgave.
Waren de opgaven der vorige jaren vaak te wijdloopig en te idealistisch en daardoor vaak zeer oppervlakkig in uitwerking, dit jaar bleken de deelnemers met groote nauwgezetheid zich van hun opdracht gekweten te hebben in de uitwerking der plannen.

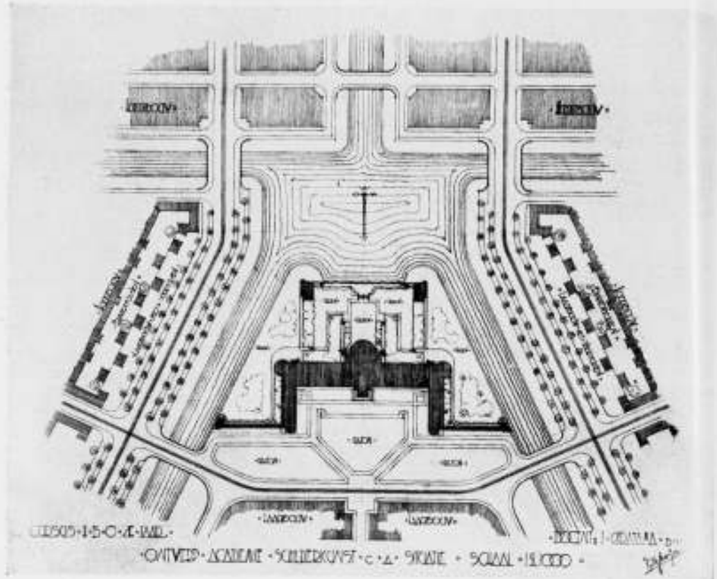
BEOORDEELING DER ONTWERPEN, DOOR DEN DOCENT Ir. JAN GRATAMA.

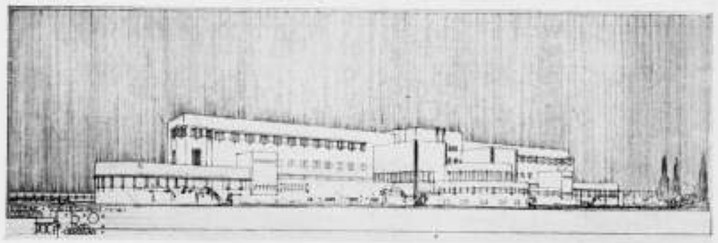
Ontwerp H. M. Martens. De situatie is goed. De lange verbindingsgang tusschen de woningen Concierge en Machinist en het Hoofdgebouw is te gesloten, moet meer open, waardoor beter contact van voorplein met tuin.
De plattegronden zijn goed; de groep: Vestibule, Hall, Prentenkabinet, Tentoonstellingszaal, Hall, Aula, is geslaagd. Evenzoo zijn de twee groote binnenplaatsen goed van vorm.
De groote Hall bij de Entrée is wel voldoende, maar niet mooi verlicht. Het geheele plan is rustig, regelmatig en ruim (misschien iets te groot) van aanleg.
Prentenkabinet en Tentoonstellingszaal op de verdieping liggen te geïsoleerd, en te ver van de twee Hoofdtrappen.
De toren boven de Hall vóór Aula doet goed in de compositie: de ramen erin hebben echter weinig zin.
De architectuur komt goed uit het plan voort en heeft verdienste in de tegenstelling der massa's en in de behandeling der onderdeelen. Bedenkelijk zijn echter enkele aansluitingen van lagere tegen hoogere partijen. Ook de detailleering van den toren is niet geheel gelukt; hinderlijk en onjuist is het veel te ver oversteken van het einde der daken.
Afgezien van bovengenoemde fouten is het geheele project goed, voldoende beheerscht en tot een aantrekkelijk geheel gemaakt. Het teekenwerk is bekwaam.
Ontwerp W. de Gooijer. De situatie is goed. De plattegronden zijn veel beknopter dan van het ontwerp Martens, maar eveneens verdienstelijk. De combinatie Hall, Gangen, Beeldenzaal, Gehoorzaal, Tentoonstellingszaal heeft verdiensten; ook de verdere indeeling van de plattegronden is goed. Echter de Garderobe ligt te ver van de Entrée.
De architectuur is eenvoudig, welbeheerscht, en goed verantwoord maar wat sober. Het geheele ontwerp heeft in zijn beknoptheid verdiensten. Het teekenwerk is goed.

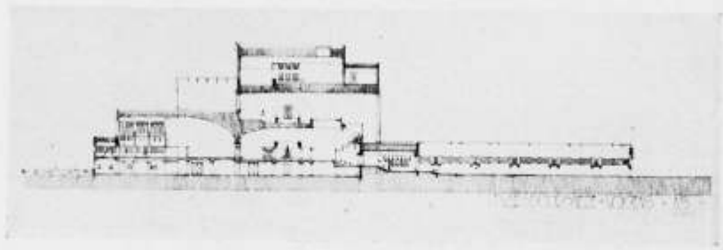
TENTOONSTELLING VAN WERKEN, VERVAARDIGD DOOR DEN BEELDHOUWER J. G. WERTHEIM (PRIX DE ROME 1926) GEDURENDE ZIJN TWEEDE STIPENDIUMJAAR, DOOR H. C. V. De heer J. G. Wertheim heeft in de Rijks-Academie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam eenige plastische werken en teekeningen uit zijn tweede stipendiumjaar geëxposeerd. De indruk, die zijn teekenwerk en tot zekere hoogte ook zijn plastische arbeid maakt, is, dat het gegeven werd door een gevoelige natuur, de schetsen vertoonen zelfs een zekere vlotheid en charme. Al het werk is zeker met zorg en toewijding gemaakt. We missen echter in zijn werk de uiting van een artistieke overtuiging, van een bewust willen, bovendien blijft het weifelend en maakt een zwakken indruk. Van een sterkenden invloed der klassieken is dan ook al even weinig te bespeuren als van een eigen opvatting, die karakter zou kunnen geven aan de wijze van beelden, hetgeen toch bij iemand op het standpunt van den heer W., al ware het slechts in aanleg, verwacht zou kunnen worden. Of eenige jaren van voortgezette studie, niet de studie die iedere arbeidende gedurende zijn geheele leven maakt, maar bepaalde schoolsche studie ter verdieping van kennis en inzicht, hierin verbetering zou kunnen brengen, durven wij niet voorspellen.

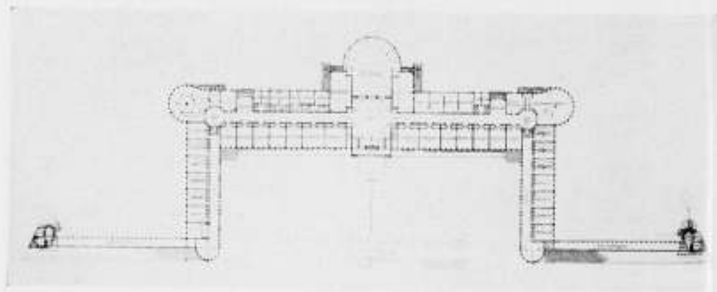
Art. 24. Het huishoudelijk reglement zal de verschillende takken van beroep regelen, die in de Kamer vertegenwoordigd zijn.
Art. 25. Het huishoudelijk reglement regelt de verplichtingen van den Voorzitter en den Vice-Voorzitter.
De president is aangewezen beroepsgeschillen tusschen Ingenieurs en aspirant leden-Ingenieurs op vreedzame wijze te regelen. Hij kan daartoe de hulp inroepen van andere leden van de Kamer.
Art. 26. Jaarverslag van de Kamer aan den Minister van Handel.
Art. 27. Van de beslissingen door het bestuur, genomen in geldelijke zaken is appel mogelijk bij de Algem. Vergadering, van andere zaken voor den Raad van Ingenieurs te Budapest. De beslissingen van de Algem. Vergadering zooals die van den Raad van Ingenieurs zijn beslissend. De Raad van Ingenieurs is samengesteld uit een president, 2 vice-precidenten en dertig leden — Regeling benoeming van deze dertig leden — 20 te benoemen door den Minister voor drie jaar, vijf door de Kamer, vijf door de administratie.
Regeling wie geen lid van den Raad kunnen zijn.
De Raad van Ingenieurs neemt zijn beslissingen in een raad van beroep samengesteld uit zes leden en den Voorzitter. Regeling van de verkiezing van deze zes leden. De regels van de procedure van den Raad van Beroep worden bij een afzonderlijk reglement geregeld. Dit reglement is goed te keuren door den Minister van Handel en Justitie.
Art. 28. Het toezicht op de werkzaamheden van de Kamer zal worden uitgeoefend door den Minister van Handel in overeenstemming met de belanghebbende Ministers.
Hoofdstuk III.
Rechten en verplichtingen van de leden van de Kamer van Ingenieurs.
Art. 29. De leden van de Kamer van Ingenieurs kunnen een bureau houden als ingenieur, architect enz. Niemand kan meerdere bureaux in het land hebben.
Een ingenieur in publieken dienst zal geen opdracht betreffende een particulier werk kunnen aanvaarden waarvan de beoordeeling of bespreking behoort tot den werkkring van het bureau waarbij hij werkzaam is.
De Minister kan vrijstelling verleenen indien het publieke belang hierdoor gediend wordt.
Art. 30. De ingenieur is verplicht een aanvaarde opdracht consciencieus uit te voeren enz.
Art. 31. De leden van de kamer van Ingenieurs zijn gehouden een register van aanvaarde opdrachten te houden met bijbehoorende uitgaven en betalingen. Alle bescheiden van partijen of daarop betrekking hebbende moeten twintig jaar bewaard blijven na de beëindiging van het werk.
Art. 32. Indien in een bij de Wet voorzien geval het bestuur van de Kamer van Ingenieurs een lid van de Kamer als curator aanwijst, is deze verplicht dit mandaat aan te nemen en het gewetensvol te vervullen.
De Ingenieur in publieken dienst zal geen curator kunnen zijn dan met toestemming van zijn superieuren.
Omschrijving der gevallen waarin men geen curator behoeft te zijn.
Hoofdstuk IV. Belooning aan de leden van de Kamer van Ingenieurs.
Art. 33. Leden van de Kamer van Ingenieurs hebben recht op een belooning voor geleverd werk en de daarbij behoorende stappen.

Over het bedrag van deze belooning kunnen partijen zich vrij verstaan.
Bij gebrek van een overeenkomst zal de ingenieur eene belooning kunnen eischen volgens het tarief en de condities opgesteld volgens het besluit van den Minister van Handel, gehoord de Kamer van Ingenieurs en de belanghebbende Ministers, enz. enz.
Art. 34. Ter beslissing in betwiste zaken voortkomende uit beloningsgeschillen, kan de Kamer van Ingenieurs een permanente arbitrale rechtbank stichten, enz.
De regels voor de samenstelling en procedure van de rechtbank zullen samengesteld zijn door het huishoudelijk reglement van de Kamer van Ingenieurs. In dit reglement moet voorzien worden, dat ingeval een der partijen geen lid van de Kamer is, deze een arbiter kan aanwijzen die geen lid van de arbitrale rechtbank is.
Hoofdstuk V. Verantwoordelijkheid van de leden van de Kamer van Ingenieurs.
Art. 35. Disciplinaire maatregelen.
Art. 36. In geval van onregelmatigheden van geringen omvang, kan een geldboete worden opgelegd.
Geen hooger beroep — na veertien dagen.
Indien binnen 1 jaar geen verdere klachten dan doorhaling.
Art. 37. De Ingenieur begaat een disciplinaire fout, door plichtverzuim enz., enz.
Art. 38. Straffen voor disciplinaire fouten.
1o. Berisping.
2o. Geldstraf van maximum 5000 kronen.
3o. Verbod vak uit te oefenen maximum een jaar.
4o. Ontheffing titel ingenieur.
Na 5 jaar aanvraag voor opheffing mogelijk.
Art. 39. De Kamer doet mededeeling van een strafbaar feit aan de Rechtbank.
Art. 40. Indien de Kamer kennis neemt van een klacht hoort zij eerst den ingenieur voor haar beslissing of een procedure zal worden gevoerd.
Art. 41. De disciplinaire rechtbank wordt samengesteld uit een Voorzitter en vier leden.
De beschuldigde kan voor verdediger kiezen een lid van de Kamer van Ingenieurs of een advocaat.
Art. 42. De beslissing van de Rechtbank is definitief.
Art. 43. Regeling van de enquête.
Art. 44. De Commissaris van de enquête hoort partijen, getuigen enz.
Art. 45. De Commissaris van de enquête stelt een proces-verbaal op.
Art. 46-56. Regeling van de procedure.
Art. 57. Herziening binnen een jaar mogelijk bij nieuwe feiten.
Art. 58. Inschrijving en publicatie in de staatscourant.
Art. 59. Strafbaarheid van onbelangrijke onregelmatigheden.
Art. 60. Regeling betaling der kosten.
Art. 61. Regeling plaatsvervanging.
Hoofdstuk VI.
Art. 62. Opheffing en onderbreking van het Kamerlidmaatschap.
1°. Dood.
2°. Opzegging.
3°. Nationaliteitsverlies als Hongaar.
4°. Disciplinaire ontheffing.
5. Schorsing.
Art. 63. Regelt de onderbreking van het lidmaatschap.

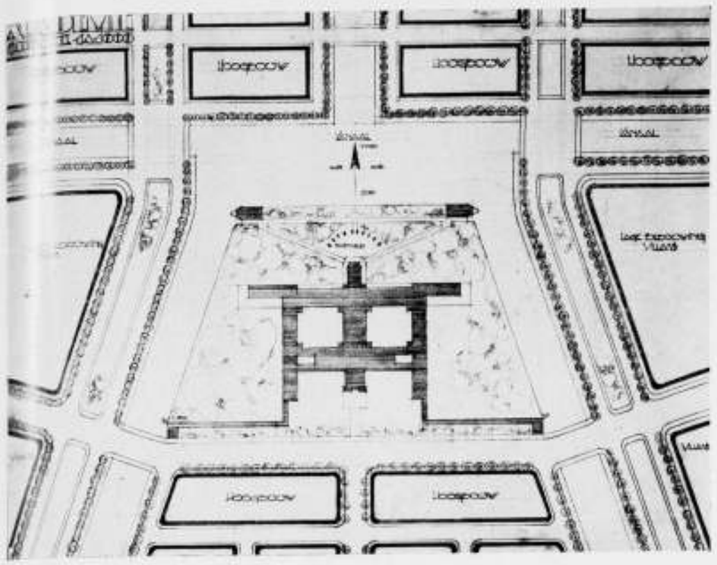

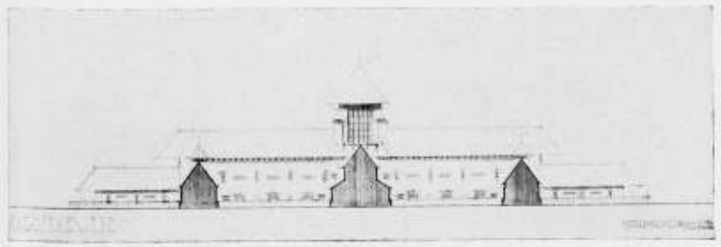

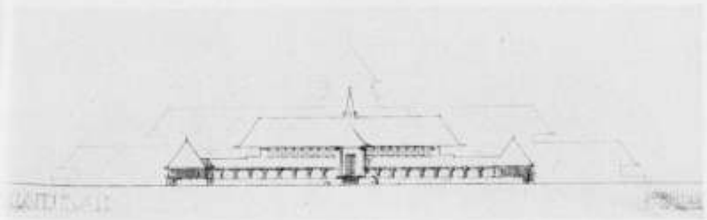

PLAN VOOR EEN ACADEMIE GEBOUW. EINDPROJECT CURSUS H.B.O. ONTW. W. DE GOOIJER.

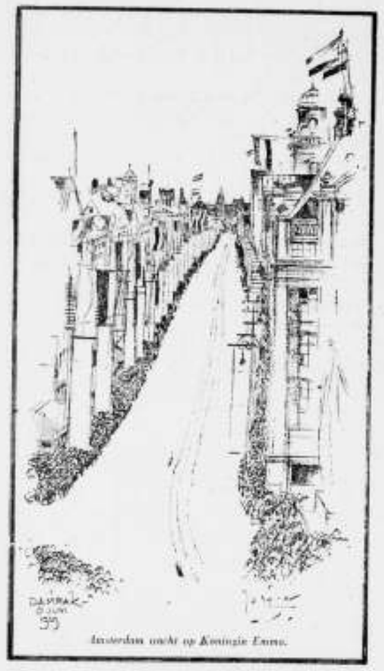
PLAN VOOR EEN ACADEMIE GEBOUW. EINDPROJECT CURSUS H.B.O. ONTW. H. M. MARTENS.

Art. 64. Bij onderbreking geen uitoefening als ingenieur.
Art. 65. Aanstelling van een Curator bij beëindiging van zaken.
Art. 66. Belooning en salaris van den Curator.
Hoofdstuk VII.
Art. 67. Strafbaarstelling van hen die wederrechtelijk gebruik maken van den titel van Ingenieur.
Art. 68. Geldboeten van 10-20000 kronen.
Hoofdstuk VIII.
Overgangsbepalingen.
Art. 69. Oud ingenieursdiploma, die in het buitenland gestudeerd hebben, oud-officieren van de Genie, ouder dan 35 jaar.
Art. 70. 8 jaar gevestigd als ingenieur enz. enz.
Art. 71. Regeling Géomètres (experts).
Art. 72. Regeling technische ambtenaren.
Art. 73. Commissie van 30 deskundigen om den Minister te adviseeren.
Art. 74. Inwerking treden van de Wet. Oprichting van de Kamer.
Uitvoering van deze Wet door den Minister van Handel in overleg met andere belanghebbende Ministers.

PROEFBELASTING VAN PALEN. Bij den bouw van een brug over de Oder, waarbij de palen belast zouden worden met 30 en 25 t, werd ter controle van de heiformule van Brix een proefbelasting uitgevoerd.
Hiertoe werd, dragend op de omringende palen, een plateau getimmerd, waarop een belasting van klinkers aangebracht werd. Vervolgens werd op den paal een hydraulische vijzel geplaatst en op deze wijze de paal naar beneden gedraaid.
Om de zakking te kunnen controleeren, werd aan den paal een wijzer bevestigd, die de zakking 5 maal vergroot op een plaat liet zien. De wijzer draaide om een vaste spil.
Het resultaat van de onderzoekingen was, dat de heiformule totaal onbetrouwbaar was. De paal droeg met de punt in grofkorrelig geel zand.

BELASTINGPROEF TOT BREUKBELASTING. Zooals reeds eenigen tijd geleden in deze rubriek vermeld is, werden onlangs in Amerika aan een brug van gewapend beton, die gesloopt moest worden, belastingproeven genomen. De brug was in 1922 gebouwd, dus nog nieuw. De brug bestond uit bogen, die 1,22 m breed waren en 1,07 hoog in de kruin. De spanning was 44,60 m.
Op een celluloïd waren vooraf dezelfde proeven genomen.
Bij het eindresultaat is gebleken, dat de proeven aan het model genomen, overeenstemden met de werkelijkheid.
Verder werd waargenomen, dat het beton werkelijk trekspanningen opneemt.
De elasticiteitsgrens van het beton werd door deze proeven vastgesteld op 280.000 kg/cm².

METING VAN SPANNINGEN. Een nieuwe methode voor het meten van spanningen, vooral bij bruggen, bestaat hierin, dat men tusschen de kritieke plaatsen een stalen snaar spant. Hoe meer de snaar gespannen wordt, hoe hooger de toon is. Vanuit een centraal punt worden de snaren door middel van een electro-magneet aangetikt.
De klank wordt verder overgebracht op een luidspreker of koptelefoon.
Op deze wijze is het mogelijk, alle spanningen te controleeren, veel nauwkeuriger dan met andere hulpmiddelen.
Bij de nieuwe brug over de Elbe moet deze methode met veel succes toegepast zijn.

TEEKENING UIT „DE TELEGRAAF" VAN 8 JUNI. HET LEIDSCHE STADHUIS. De voorzitter en de secretaris van de afdeeling B. der Rijkscommissie voor de Monumentenzorg hebben hedenochtend aan den burgemeester van Leiden overhandigd het rapport van die afdeeling over het weder opbouwen van het Leidsche stadhuis. Zij hebben daarbij het voornemen te kennen gegeven het rapport mede te deelen aan de pers ter publicatie, voor zoover het dagelijksch bestuur van Leiden daartegen geen bezwaar zou maken. De afdeeling is tot het besluit gekomen, dat de toren niet in zijn oude gedaante kan worden herbouwd, doch dient vervangen te worden door een nieuwen, in de vormen van onzen tijd.

Ten aanzien van den gevel bestond in de afdeeling geen volkomen eenstemmigheid. Het dienaangaande met tien tegen twee stemmen vastgestelde advies heeft de volgende strekking:

Aan een onzer beste architecten wordt opgedragen schetsontwerpen te maken voor een nieuw stadhuis ter plaatse van het oude, met een nieuwen toren en een nieuw front aan de Vischmarkt en met behoud van den te restaureeren ouden voorgevel en het daarbij aansluitend dakvlak, voor zoover die van waarde zijn, dus met prijsgeving, desgewenscht, van de gedeelten uit 1662 en 1735. Dezen architect worde volkomen vrijheid gelaten, zoowel wat afbakening en al of niet vrijlegging van het bouwterrein en de plaats van den toren betreft, als ten aanzien der vormgeving. De restauratie van den gevel geschiedt onder toezicht van den architect H. van Heeswijk en den beeldhouwer prof. A. W. M. Odé, die zich daartoe belangeloos beschikbaar stellen.

Tegen behoud van den voorgevel verklaarden zich de heer dr. Berlage en dr. Pit, vóór het behoud stemden de heeren jhr. mr. dr. Van Beresteyn, Hanrath, Van Heeswijk, dr. Kalf, Leeuw, prof. dr. Martin, prof. Odé, prof. Sluyterman, prof. ir. Van der Steur en prof. dr. Vogelsang.

VERSIERING VAN HET DAMRAK TE AMSTERDAM, ARCHITECTEN HEINEKE EN KUIPERS.

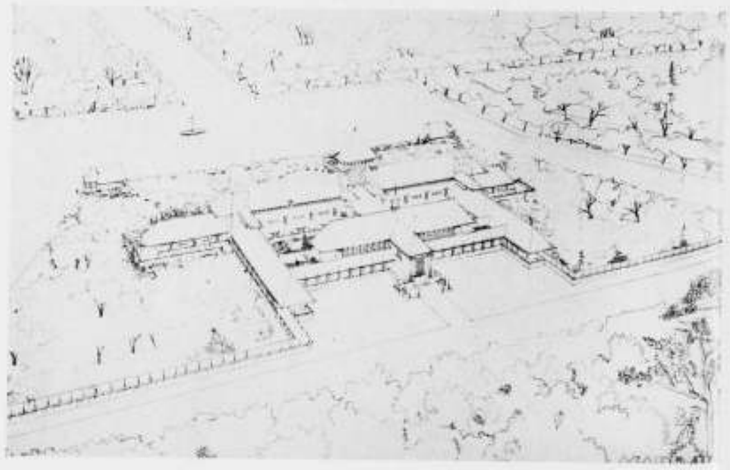
HET DAMRAK VERSIERD, DOOR J. P. M. Er zijn er geweest, die de koppen der masten goed, maar de voeteinden minder geslaagd vonden, er waren er die de oranje vlaggen te stijf, anderen die ze te dun, weer anderen die ze te breed vonden. Er waren er ook, die de masten en de vlaggen goed vonden, maar de plaatsing te ver uit elkaar, terwijl er ook geweest zijn die meenden dat ze te dicht bij elkaar stonden.

Sommigen vonden de masten wel een ietsje te hoog, hoewel zij toegaven, dat ze niet laag waren, anderen vonden ze daarentegen wel een tikje te laag, hoewel ze toegaven, dat ze ook niet te hoog waren. Velen vonden het er vroolijk uitzien op het Damrak, hoewel er een ietsje meer kleur geen kwaad zou hebben gedaan. Vele anderen vonden de oranje kleur aan al die masten wat fel, wat gedempter kleur zou „fijner" zijn geweest, hoewel het niet grof genoemd mag en kan worden.

Al deze menschen liepen echter op het Damrak, en namen dus een min of meer bekrompen standpunt in.

Jo Spier plaatste zich echter op het eenige goede standpunt, het imaginaire, en zag de versiering zooals zij was en wat de ontwerpers ermede bedoelden.

Het kostelijke prentje is uit „De Telegraaf" van Zaterdag 8 Juni.

PERSPECTIEF ACADEMIE GEBOUW. ONTWERPER H. M. MARTENS

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 22 JUNI Nº 25

LEIDEN, DOOR H. T. ZWIERS. In Nr. 24 publiceerden wij de conclusies van het rapport, dat ter zake van het weder opbouwen van het Leidsche stadhuis na een nauwgezet onderzoek is uitgebracht aan Burgemeester en Wethouders van Leiden door de afdeeling B. van de Rijkscommissie voor de monumentenzorg.

Deze conclusies zijn voor het voornaamste gedeelte vastgesteld met wel zeer groote stemmenmeerderheid. Met betrekking tot het onderzoek naar de mogelijkheid van een restauratie bevatten zij in het kort de volgende punten:

1. Herbouw van den toren in zijn oude gedaante is niet mogelijk.
2. De oude voorgevel worde met het daarbij aansluitende dakvlak gerestaureerd voorzoover deze van waarde is, dus zoo noodig met prijsgeven van de gedeelten uit 1662 en 1735.

Het zou ons inziens van weinig inzicht getuigen na deze conclusies van zoo bij uitstek deskundigen nog te twijfelen aan de mogelijkheid van de daarin aangegeven restauratiewerken.

Zelfs is het o.i. thans niet meer gerechtvaardigd, als architect te betwijfelen of die mogelijkheid ook kan worden omgezet in resultaten. Door en onder toezicht van de Rijksmonumentenzorg zijn, vooral in de laatste jaren, te veel voorbeelden van inderdaad bereikbare resultaten tot stand gekomen.

Wanneer wij dan nog erkennen, dat een bouwwerk als Leiden's stadhuis niet alleen bouwkunstige, maar ook cultuur-historische waarde heeft, en dat het er om gaat déze waarden voorzoover dat mogelijk is te behouden, dan kan van eenigen eerlijken tegenstand tegen de voorgestelde restauratie op zich zelf geen sprake meer zijn.

De R. C. zelf is ons borg voor het feit, dat het hier inderdaad zal gaan om restaureeren i.c. behouden van waardevol bezit en niet om een poging een herbouw in de een of andere oude stijl tot stand te brengen.

Ook haar uitspraak t.a.v. den herbouw van den toren bewijst ons, dat zij, waar zij de mogelijkheid van behoud niet meer aanwezig achtte, het oprichten van een nieuwen, quasi-ouden toren, verwerpt.

Ten slotte maakt de mededeeling over de gedeelten uit 1662 en 1735 ons duidelijk, dat het der Commissie niet a priori te doen geweest is om alles te behouden, wat mogelijk zou blijken, doch daarvan slechts datgene, dat werkelijk van waarde is. Zoo getuigen dus deze conclusies van de Commissie van een ruim en objectief standpunt, dat ons waarborg is voor de resultaten der te verrichten restauratie en tevens een deskundig wapen tegen de pleidooien van leeken-stijl-bouwers.

En zoo zien wij ook geen enkel bezwaar tegen het onderschrijven door alle architecten van een voorstel dat inhoudt: niet restaureeren van den toren en van de gedeelten van geen of weinig waarde; wel restaureeren van de overige deelen van den voorgevel met aansluitend dakvlak.

Ware de uitspraak der Rijksmonumenten-Commissie niet verder gegaan, dan deze formeele vaststelling van mogelijkheid en wenschelijkheid van restauratie, dan zou er o.i. geen enkele „maar" zijn.

Maar.... de uitspraak heeft zich daartoe niet bepaald en blijkbaar ook niet kunnen bepalen, omdat de aan haar voorgelegde vraag haar noopte verder te reiken. Immers, op de vraag, wàt thans diende te geschieden, antwoordde de Commissie, dat h.i. thans aan een onzer beste architecten diende te worden opgedragen schetsontwerpen te maken voor een nieuw stadhuis ter plaatse van het oude.... enz.

Dit antwoord nu is een o.i. onvolledig antwoord op een onvolledige, d.w.z. met een positieve restrictie gestelde vraag. De vraag n.l. wat nu dient te geschieden, wanneer men vooropstelt dat het nieuwe stadhuis ter plaatse van het oude moet worden opgericht.

Als antwoord op deze, beperkt gestelde vraag is tegen de conclusies der Commissie geen steekhoudend argument aan te voeren en zal men deze in het algemeen als juist moeten erkennen.

RECTIFICATIE. Onder de reproducties van het Gebouw voor de Kennemer Golf en Country Club staat abusievelijk als architect vermeld A. P. Smits, hetgeen moet zijn de architecten A. P. Smits en C. van de Linde.

TENTOONSTELLINGSRAAD VOOR BOUWKUNST EN VERWANTE KUNSTEN. De tentoonstelling van moderne Nederlandsche Toegepaste Kunst, georganiseerd door den Tentoonstellingsraad, zal geopend worden op Zaterdag 29 Juni a.s. des nam. te 2.15 uur in het Stedelijk Museum te Amsterdam.

Alle leden van de Constitueerende Vereenigingen van den Tentoonstellingsraad (B.N.A. A. et A., Nederl. Kring van Beeldhouwers en V.A.N.K.) worden bij deze tot de opening uitgenoodigd.

De Tentoonstellingsraad,
J. de Bie Leuveling Tjeenk, Voorzitter.
B. T. Boeyinga, Secretaris.

DE CONGRESSEN VOOR GODSDIENSTONDERWIJS EN RELIGIE EN BOUWKUNST TE ARNHEM. Ter verbetering van eenige onjuiste berichten in de pers verschenen, deelen wij mede, dat het congres voor Godsdienstonderwijs in het Oolgaardthuis aanvangt op Zondag 7 Juli des avonds te 7 uur en eindigt Dinsdag 9 Juli nam. 4 uur, dat het openluchtspel in het Openlucht-Theater op Dinsdag 9 Juli 's-avonds te 8½ uur wordt opgevoerd en het congres voor Religie en Bouwkunst Woensdag 10 Juli voorm. 11½ uur geopend wordt, eveneens in het Oolgaardthuis. De tentoonstelling van de Prijsvraag-ontwerpen is, voor niet-congresleden, geopend op Zondag 7 Juli van 10—5 uur, Donderdag 11 Juli van 4—8 en Vrijdag 12 Juli van 10—4 uur, in het Oolgaardthuis. De kosten van deelneming bedragen voor het Congres voor Godsdienstonderwijs ƒ 10.— (volledig logies van Zondagavond tot Dinsdagmiddag inbegrepen); voor het Congres benevens Openluchtspel ƒ 12.50 (volledig logies tot Woensdagavond inbegrepen); voor het Congres voor Religie en Bouwkunst ƒ 10.— (volledig logies van Woensdagavond tot Donderdagmiddag inbegrepen); voor dit Congres benevens Openluchtspel ƒ 12.50 (volledig logies van Dinsdagavond tot Donderdagmiddag inbegrepen); deelneming aan beide congressen bedraagt ƒ 22.50 (volledig logies van Zondagavond tot Donderdagmiddag inbegrepen).

STUDIEPRIJSVRAAG voor een kerkgebouw uitgeschreven door de Commissie voor Gemeenteleven, uit de Centrale Commissie voor het Vrijzinnig Protestantisme.

Ingekomen 15 ontwerpen onder de n.v. motto's: 1. Inkeer, 2. Religie, 3. Wijding, 4. A.G.O.G., 5. Le profond silence, 6. Vorm, 7. Mattheus 7 v. 21., 8. Vivos Voco, 9. Christe Centrisch, 10. Drievuldig-

heid, 11. Janna, 12. C.V.P., 13. A.U.B., 14. Vrede, 15. Vrede en rust.

Opmerking. Bij de zending A.U.B. blijkt wel de naambrief en de toelichting aanwezig maar niet het correspondentie-adres. De secretaris van de Jury G. Feenstra, van Lawick van Pabstatraat 70, Arnhem, verzoekt aan zijn adres per ommegaande (zoo mogelijk telefonisch, tel. 23219 of telegrafisch) dit alsnog op te geven.

PERMANENTE PRIJSVRAAGCOMMISSIE. JAARVERSLAGEN OVER 1927—1928. In afwijking van de gewoonte, kon het jaarverslag over 1927 door bijzondere omstandigheden, mede door de omvangrijke werkzaamheden, die de behandeling der, aan de orde gekomen, prijsvragen van de Commissie vorderen, niet op tijd verschijnen, en moest de P.P.C. besluiten, dit gezamenlijk met dat over het jaar 1928 uit te brengen.

Terugziende op deze tweejarige periode, kan de P.P.C. constateeren, dat hare hand, veel van allerlei aard op prijsvraaggebied te doen heeft gevonden en dat, de Algemeene Regelen langzaam maar zeker meer algemeene bekendheid verwerven, al blijkt ook vaak, dat de kennis omtrent inhoud en strekking hiervoor niet zoo diep gaat, dat misverstand omtrent hunne toepassing, ook wanneer de beste bedoelingen voorzitten, is uitgesloten.

Ook staat niet ieder den aard en den omvang van de taak van de P.P.C. helder voor oogen, en wordt vaak door anderen, zij het geheel onopzettelijk, in hare bevoegdheden getreden, waardoor bij prijsvraag-aangelegenheden soms verwikkelingen ontstaan, die niet altijd gemakkelijk uit den weg zijn te ruimen. Anderzijds kan geconstateerd worden, dat juist het aan den dag treden dezer verwikkelingen en de behandeling daarvan, aanleiding zijn, dat meer licht omtrent den inhoud van de A.N.P. en de taak van de P.P.C. ontstoken wordt, wat aan het instituut niet anders dan ten goede kan komen.

Ook bleek het de P.P.C. herhaaldelijk bij de behandeling van prijsvragen en meervoudige opdrachten, dat deze twee begrippen, in hun onderlinge tegenstelling noch de strekking van de A.N.P. en de bevoegdheden der P.P.C. ten dezen nog lang niet allen leden der Constitueerende Vereenigingen, duidelijk zijn.

Verwonderlijk is dit niet, waar de onderwerpen waarvoor, de vorm waarin, en de omstandigheden waaronder, wedstrijden worden uitgeschreven, zoo menigvuldig en de toepasselijkheid der vele bepalingen van de A.N.P. in overeenstemming daarmede, zoo afwisselend zijn, dat ook de P.P.C. weleens weifelt bij het hanteeren van hare bevoegdheid, hoe zij schoenen naar voeten moet geven en de juiste grens tusschen letter en geest van de A.N.P. moet trekken.

Hieruit zijn enkele malen conflicten voortgekomen, die de P.P.C. noopten, zich tot de C.V. te wenden en omgekeerd een der C.V. aanleiding gaven, opheldering aan de P.P.C. te vragen.

Naar aanleiding hiervan verzocht het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten, de P.P.C. het onderwerp: „meervoudige opdracht", dat in de huidige A.N.P. blijkt niet voldoende omschreven en geregeld te zijn, in studie te nemen en voorstellen tot aanvulling van de A.N.P. op dit punt, te doen.

Gevolg gevende aan dit verzoek heeft de P.P.C. dit vraagstuk ter hand genomen en hoopt zij spoedig haar voorstel te kunnen indienen.

Het zal den lezer van dit verslag treffen, dat in

De vraag zèlf echter, die dit antwoord uitlokte, werd beperkt en daardoor onjuist gesteld.

Was het de Monumenten-Commissie zelf, die deze restrictie aanbracht? Wij kunnen het nauwelijks aannemen. Eerder moeten wij veronderstellen, dat zij geen andere opdracht had, dan de beantwoording van de onvolledige vraag, zooals wij die stelden, dus op de basis van een te voren vaststaande koppeling van het nieuwe raadhuisvraagstuk aan het onderzoek naar de mogelijkheid van restauratie van het voormalige raadhuis.

Tegen het zóó stellen nu van de te beantwoorden vraag hebben wij overwegende bezwaren.

Immers, daardoor is een deel van het probleem buiten de beschouwing gebleven.

Er is één fase van het onderzoek overgeslagen, niet door hen die de vraag beantwoordden, maar door degenen, die haar stelden. Er mist nu een zeer belangrijke schakel van de keten, waardoor één toch hoogst belangrijke kant van het vraagstuk niet belicht is en één groep van mogelijke oplossingen a priori is uitgesloten.

En wie zal, zonder eveneens nauwgezette en eveneens deskundige bestudeering aan deze, tot nog toe ón-belichte, kant van het vraagstuk, kunnen vaststellen dat daarmee niet tevens de beste oplossing werd buitengesloten?

Met deze eene, onbelichte kant van de zaak, bedoelen wij de beantwoording van de vraag òf inderdaad de kwestie van een nieuw te bouwen raadhuis onverbrekelijk verbonden moet zijn met de situatie Breestraat-Vischmarkt.

Dit onderzoek zou van geheel anderen aard zijn geweest als het onderzoek van de Monumenten-Commissie er geheel onafhankelijk van had kunnen geschieden en gelijktijdig met het onderzoek naar de mogelijkheden van restauratie.

Het blijkt echter niet, dat een afzonderlijk onderzoek werd ingesteld naar het al of niet noodzakelijke van het aan-elkaar-koppelen der beide vraagstukken.

De vraag van de bouw- en stedebouwkundige noodzakelijkheid, vast te houden aan de situatie Breestraat-Vischmarkt werd, voorzoover bekend, niet aan in-dat-opzicht-deskundigen voorgelegd, zooals dat b.v. in den Haag geschiedde.

Bij een studie zooals wij die hier bedoelen, zal de keuze van de beste situatie een belangrijke rol spelen. Daarnaast zal men hebben te realiseeren, dat t.a.v. de bruikbaarheid de noodzakelijkheid vast te houden aan een gerestaureerd gevelfront vele moeilijkheden kàn geven.

Kerken en vrijstaande torens, stadspoorten e.d. geven ten aanzien van het mogelijke conflict restauratie-bestemming eenvoudiger problemen, omdat de aard van hun bestemming door de tijden weinig veranderde of doordat ze ook zonder nieuwe bestemming bewaard kunne blijven.

Een kerk restaureert men àls kerk; ze zal gemakkelijk aan haar bestemming blijven beantwoorden. Venetië herbouwde haar verwoeste Campanile ..... als zoodanig.

Bij gebouwen, waarvan de bestemming in den loop der tijden zich wijzigde zooals o.a. de raadhuizen der grootere gemeenten zal het in de meeste gevallen de voorkeur verdienen, ze niet voor haar oorspronkelijke bestemming, doch in de eerste plaats als monument te restaureeren.

De mogelijkheid, dat de beste oplossing voor den bouw van een nieuw Raadhuis ten slotte zou blijken een geheel andere situatie te vragen, is door de in één opzicht onvolledige voorstudie uitgesloten.

Te meer is dit te betreuren, omdat in het adres van den B.N.A. aan Burgemeester en Wethouders van Leiden om een dergelijk onderzoek — zij het niet in den volle omvang als m.i. noodzakelijk zou zijn — werd aangedrongen.

Dat onderzoek hàd kunnen leiden tot de uitspraak dat géén andere oplossing dan die aan Breestraat-Vischmarkt mogelijk of bereikbaar zou kunen zijn. In welk geval de thans reeds door de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg aangegeven richting inderdaad de eenig juiste zou zijn.

Evenzeer had echter eeen dergelijk onderzoek kunnen leiden tot het van elkaar los maken van de problemen van restauratie en stadhuisbouw. In welk geval toch evenzeer tot de mogelijke restauratie der waardevolle gedeelten van het voormalige raadhuis zou moeten worden overgegaan.

Het bij uitstek deskundige onderzoek over de mogelijkheden van restauratie van het voormalige raadhuis heeft volledig plaats gevonden. Wij weten thans op welke wijze deze het best kan geschieden.

Een eveneens noodzakelijk deskundig onderzoek naar de beste wijze om tot den bouw van een nieuw Raadhuis te komen heeft niet volledig plaats gevonden. Wij weten dus niet op welke wijze deze het best zou kunnen geschieden.

Het ligt daarom o.i. op den weg van de architecten-organisaties openlijk uit te spreken haar groote waardeering voor het objectieve en deskundige onderzoek van de Rijksmonumenten-Commissie en haar volledig te steunen in haar conclusies voorzoover die op de restauratie betrekking hebben.

Even zeer ligt het op haar weg te blijven aandringen op het alsnog laten bestudeeren door deskundigen van het situatievraagstuk.

Het komt mij voor dat de Rijks-Commissie voor de Monumentenzorg als geheel, en haar leden elk afzonderlijk, zullen kunnen onderschrijven een verzoek om alsnog de zeer belangrijke vraag te onderzoeken of het bouwen van het nieuwe stadhuis „ter plaatse van het oude" inderdaad tot de beste oplossing zal leiden.

RECLAME ALS BEELDENDE KUNST, DOOR V. HUSZAR. (Vervolg). In mijn vorig artikel in No. 20 heb ik getracht uiteen te zetten de verschillende opvattingen, zoowel in de beeldende- als in de reclamekunst, als gevolg van de levensbeschouwing van den beeldenden kunstenaar. Hierin behandelde ik dus het oorzakelijke verband tusschen levensbeschouwing en kunst, — thans wil ik spreken over het gevolg, n.l. hoe de beelding geobjectiveerd wordt.

Wij moeten eerst drie belangrijke en essentiëele uitingen goed trachten te onderscheiden. Ik zeg „trachten", daar de absolute grens: — een begin en eind —, niet vast te stellen is. Deze drie zijn: 1. afbeelden; 2. ombeelden; 3. uitbeelden. De eenvoudigste en tevens gemakkelijkst verklaarbare uiting is no. 1, daar deze aan de oppervlakte ligt.

Onder beeld versta ik de visueele waarneming, zonder persoonlijke opvatting. Wij zullen dit noemen de objectieve realiteit. Of een dergelijk begrip bestaat of niet is een vraagstuk voor de philosophie. Ter verduidelijking nog dit: het meest objectieve beeld is de photographische opname van de realiteit. Dus hij, die de visueele waarneming met de meeste objectiviteit weergeeft beeldt deze waarneming af op de wijze der photomachine. Hier heeft men te doen met het massa- of banaalonpersoonlijke beeld: de massa vindt zijn eigen voorstelling terug. Dit bepaalt tevens het vormbeeld. Voorbeelden behoef ik niet te noemen, daar wij deze wijze van beelden dagelijks voor ons zien, zoowel op straat als in dag- en weekbladen, enz. Bij het ombeelden van de realiteit van hetzelfde object, komt het ik als apartheid overwegend op den voorgrond. Dit persoonlijke „ik" ziet de realiteit op dezelfde wijze als de massa-ikken, maar daar dit „ik" een andere levensopvatting en een ander inzicht heeft dan de massa, wil het deze andere opvatting uiten en daar hier een beeldend kunstenaar aan het werk is, doet hij dit in den vorm van een beeld. Zoo krijgen wij te zien: het individueele inzicht en de individueele wedergave van de bepaalde realiteit. Hoe sterker en origineeler dit inzicht is, hoe meer het zal afwijken van de massa of van het normale of banale beeld. Terecht noemt men deze afwijking normaal, in dien zin, dat zij van den normalen vorm afwijkt. Hij zal, wat door de massa waargenomen wordt als blauw: blauwer geven; hij zal een kromme neus, krommer geven; met andere woorden: hij overdrijft alles ten einde meer uitdrukking te geven. Hierdoor ontstaan de typische of karakteristieke vormen.

Het woord uitbeelden, geeft reeds aan, dat de beelding van binnen uit komt.

De realiteitswaarneming en de weergave ervan, worden een geestelijk proces, in den zuiversten zin, menschelijk. In laatste instantie moet dit beeld dus tot iedereen spreken, die niet alleen bij de oppervlakte blijft, maar zich intens verdiept in het werk. In dit geestelijke proces komt de „idee", dus iets abstracts, in beeld.

De uitbeeldende kustenaar ziet de realiteit eveneens als de massa, doch hij heeft tevens een andere levensopvatting dan de massa; hem bevredigt niet de apartheid van het „ik" (het ombeeldende), daar hij het „ik" en de realiteit, of anders gezegd: alles in een kosmisch verband ziet. Zijn inzicht wordt dus al-omvattend, „universeel", hetgeen hij in beeld brengt en in ieder mensch aanwezig, doch niet ontwikkeld is. Hieruit volgt, dat „uitbeelden" een geestelijk product van den mensch is, gedragen en gevormd door een persoonlijkheid. De uitbeelding gebaseerd op en vervuld van den tijdgeest geeft tevens het beeld van den tijd.

vele gevallen de bemoeiingen der P.P.C. met uitgeschreven prijsvragen niet tot eenig resultaat leidden en dat haar den afloop daarvan niet ter kennis kwam. Dit vindt zijn verklaring hierin, dat haar vraag om nadere inlichtingen aan den prijsvraaguitschrijver over een gepubliceerd programma, of uittreksel daarvan, gewoonlijk gepaard gaande met aanbieding harer diensten en overlegging van een exemplaar der A.N.P., zeer vaak, zelfs na herhaling van het verzoek, onbeantwoord blijft.

In veel gevallen verstrijkt hierdoor het tijdstip, waarop nog effect zou zijn te verwachten van een persbericht, waarin de medewerking aan de prijsvraag wordt ontraden, een maatregel, waartoe de P.P.C., enkele gevallen uitgezonderd, meent niet te moeten overgaan dan nadat den prijsvraaguitschrijver de gelegenheid is geboden, en den tijd is gelaten, vrijwillig verbeteringen in de voorwaarden van den wedstrijd aan te brengen. In andere gevallen, als de tijd niet zoo beperkt is, volgt dikwijls eene uitvoerige briefwisseling, waarbij de prijsvraaguitschrijver een schijnbaar welwillende houding aanneemt, doch die zooveel tijd vordert, dat ook in zulk een geval, een persbericht tot ontrading der medewerking aan de prijsvraag, geen vrucht meer kan dragen, en de prijsvraag uitschrijver zijn doel helaas geholpen door de slachtoffers zelve, bereikt.

Dit een en ander geeft de P.P.C. veel schijnbaar nuttelooze arbeid, die toch achteraf wel eens blijkt zijn vruchten af te werpen en in zekere mate preventief bij volgende prijsvraaggevallen te hebben gewerkt.

De herziening der A.N.P. over welker voorbereiding in het vorig jaarverslag eenige mededeelingen werden gedaan, doorliep achtereenvolgens alle reglementaire studiën en kreeg in 1927 haar beslag. Ook de voorbereiding der Internationale prijsvraagregeling werd ten einde gebracht door de benoeming eener speciale Commissie, bestaande uit de leden der P.P.C. en de Heeren Jos. Th. J. Cuypers, Mr. J. F. van Royen en Hildo Crop.

Omtrent de in het jaarverslag 1926 genoemde prijsvragen, die op het tijdstip, waarop dit verscheen, nog niet waren afgewikkeld, kan het navolgende worden medegedeeld:

a. MEDAILLE VOOR DE KONINGIN WILHELMINA-STICHTING TE BATAVIA. Het resultaat van deze prijsvraag bleek niet aan de verwachting te hebben voldaan; geen der ingezonden ontwerpen kon voor uitvoering worden aanbevolen en de prijsvraag-uitschrijfster besloot een nieuwen wedstrijd uit te schrijven in den vorm van een meervoudige opdracht, die in overleg met het Instituut voor Sier- en Nijverheids-kunst werd voorbereid en waarvan de voorwaarden door de P.P.C. werden goedgekeurd.

b. MONUMENT VAN JULIANA VAN STOLBERG TE 's-GRAVENHAGE. Het resultaat van deze prijsvraag was, dat een der ingezonden ontwerpen voor de uitvoering werd aangewezen en daarmede een aanvang is gemaakt.

c. AULA VOOR DE LANDBOUW-HOOGESCHOOL TE WAGENINGEN. Deze prijsvraag heeft veel stof doen opwaaien: het met den eersten prijs bekroonde ontwerp is van verschillende zijden heftig aangevallen en bij het Bestuur van den B.N.A. zijn twee bezwaarschriften ingediend, naar aanleiding van de Prijsvraag, waaromtrent de P.P.C. aan dat Bestuur advies heeft uitgebracht.

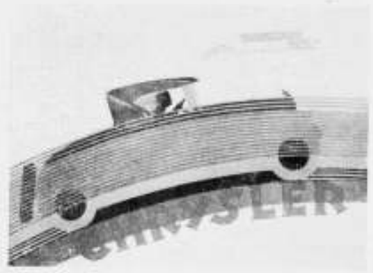
Het eerste van deze bezwaarschriften richtte zich

V. HUSZAR. AFFICHE 1928. NEO-CUBISME.

A.M. CASSANDRE. AFFICHE 1927 VERSTRAKTE VORM-CUBISME. EENHEID, SNELHEIDSIDEE DOOR DIAGONALE HORIZONTALE LIJNEN.

R. DE VALERIO. AFFICHE 1928. VERSTRAKTE VORMEN. DECORATIEF SNELHEIDSIDEE DOOR GEBOGEN LIJNEN GEDACHT, MAAR NIET UITGEBEELD.

Nu is de vraag, welke beteekenis heeft het voor de Reclame, het onderwerp in beeld te brengen en op welke wijze geschiedt dit.

In mijn voorgaand artikel heb ik gezegd „reclame maken is: voor een waar de aandacht vragen, enz." Er zijn duizenden objecten, welke als voorbeeld hierbij kunnen dienen. Uit die duizenden neem ik „de sigaret". Sigaretten worden in alle rangen en standen der maatschappij gebruikt. Nu hangt het van den fabrikant af aan wie hij zijn waar wil aanbieden. Daar er een wisselwerking plaats heeft tusschen producent en consument, moet deze zaak van beide kanten worden beschouwd. Het hoofddoel bij den producent is: zooveel mogelijk verkoopen, bij den kooper echter zijn meer factoren in het spel.

In verband met het bovenstaande willen wij ook het reclamebeeld op de drie genoemde wijzen beschouwen.

De afbeeldende reclame spreekt alleen voor die groep menschen, die dezelfde gesteldheid hebben als het reclamebeeld. Dit geschiedt dan op de meest oppervlakikge wijze, tevens de meest vluchtige, daar in het wezen hiervan opgesloten ligt: oppervlakte, hetgeen geen duurzamen indruk kan achterlaten.

Het doel van reclame is „aandacht trekken" of vragen, maar als de aandacht aan de oppervlakte blijft, zal de indruk even vlug verdwijnen als hij gekomen is. Zo'n reclame neemt maar een klein deel, ja, een zeer klein deel van den aandacht in beslag. Toch behoorde de „aandacht" ook tot de oeconomische zijde van het vraagstuk voor den producent en is als zoodanig voor hem van groot gewicht. Men zegt, dat een herhaalde indruk een sterken indruk maakt, doch in dit geval zal inplaats van een sterken indruk, een verveelde, niets achterlatende indruk ontstaan, totdat ten slotte niet meer „gezien" wordt. Deze soort reclame dwingt den producent steeds tot verandering en vernieuwing, tot steeds toepassen van andere processen, beelden enz., hetgeen zeer oneconomisch is, terwijl het doel toch niet ten volle bereikt wordt. Men probeert alle mogelijke kunstjes, trucjes, blikkenvangers enz. Men gaat zelfs zoo ver, dat men voor een Egyptische sigaret-reclame een Egyptischen prins of -koning (beeldhouwwerk) photographeert en in den mond van dezen koning een sigaret schildert!

Kan men zich grooter wansmaak denken? Ik kan niet gelooven, dat zoo iets den verkoop van de sigaret bevorderen zal. Op deze wijze kan men doorgaan met het ten toon spreiden van ridicule beelden tot vermaak van het publiek, doch dit is niet bevorderlijk voor den solieden naam van den fabrikant.

Wordt het reclamebeeld in ombeeldenden vorm gegeven, dan heeft het een andere uitwerking.

Het zal (volgens mijn beschrijving van ombeelden) op de massa irriteerend werken daar zij in haar gewoon dagelijksch-sleur-leven gestoord wordt door een klank, welken zij tot nu toe niet gehoord heeft. Deze klank grijpt in haar zieleleven in, houdt haar bezig, laat haar niet los en oefent een dwang op haar uit. Deze aandacht gaat dieper en soms op minder aangename wijze dan de eerste.

De psychologische uitwerking zal tweeërlei zijn in verband met het karakter en de levensopvatting van den beschouwer: aannemend of afwijzend.

Deze reclametoepassing wordt meer riskant, daar zij het nadeel heeft, dat zulk een beeld altijd overwegend individualistisch is, waardoor zoowel technisch als practisch niet het juiste reclamebeeld kan gegeven worden, ofschoon van een artistiek standpunt uit gezien een dergelijke uitvoering zeer interessant kan zijn.

Wij kunnen constateeren, dat de periode van deze uiting van reclamebeeld achter den rug is, daar in onzen tijd het streven naar algemeene beelden en vormen geconstateerd kan worden. Deze komen voort uit de verstrakte vormen, resultaat van de nieuwe beelding.

Een uitbeelding van „de sigaret" geeft niet een bepaald beeld, maar meer de synthese, de idee. Door verstrakking en abstrakeering ontstaat anti-naturalisme en hierdoor een „teeken" en zoo'n teeken heeft een algemeenen, geometrischen vorm en kan op alle mogelijke, practische wijzen toegepast worden. Dit kan niet van de twee vooraf besproken beeldingen gezegd worden, daar deze in naturalistische, dus drie dimensionale ruimte op het vlak werken, terwijl daarentegen de uitbeeldende wegens haar anti-naturalistisch karakter in twee dimensionaliteit blijft, dus in het vlak.

Het probleem letters als beeldend element te gebruiken, kan hiermede slechts worden opgelost, waardoor het dualisme van letters en beeld samenvloeit tot een eenheid door geometrische vormen, welke in de beelding ongezocht ontstaan. Daar deze beeldingswijze anti-individualistisch is, kan zij niet anders dan doeltreffend de aandacht trekken en beantwoordt dus aan de eischen van onzen tijd. Zij werkt n.l. klaar, overzichtelijk en duidelijk op onzen geest, hetgeen den diepsten indruk moet achterlaten.

Het is waar, dat de geest van de massa langzaam werkt, doch indien iets eenmaal daar doorgedrongen is, wordt het niet licht vergeten. De aandacht blijft geboeid en het beeld werkt door. Ik weet, dat dit in de practijk moeilijk gaat, maar ik stel hier vast het hoogste wat wij in dit opzicht bereiken kunnen, terwijl juist de practijk heeft geleerd en ons nog steeds leert, dat in het moderne reclamevak de uitbeeldende vormen meer en meer terrein winnen.

Als bij de opvoeding in de academies op deze werkwijze de aandacht gevestigd werd, dan waren wij heel wat verder. Helaas, het gaan op den gebaanden weg is gemakkelijker dan een nieuwen weg maken. Zoo geraken wij op het terrein der opvoeding, hetgeen ik thans niet behandelen zal.

De aesthetische eischen komen op den achtergrond, of juister gezegd: daaraan wordt vanzelf voldaan als het werk van den ontwerper zuiver is. Want zooals in de architectuur de practische eischen tot een geestelijke waarde omgezet worden, waardoor het architecturale karakter ontstaat, zoo is het ook bij het reclamebeeld. Alleen het nuttige doet het niet, alleen het aesthetische doet het evenmin, doch de persoonlijkheid waarin deze beelden tot een geheel worden, doet het. Hij weerspiegelt den tijdgeest in den vorm van een beeld, dus beeldt-uit en zulk een beeld moet op den duur het meest doelmatig-oeconomische reclamebeeld zijn.

Op welke wijze men een beeldende reclame in verband met het stadsbeeld moet beschouwen, is een zeer belangrijk vraagstuk waaraan tot op heden nog slechts weinig aandacht geschonken is. De betrokken stadsautoriteiten werken samen met allerlei commissies, welke met of zonder inzicht van zaken, handelend optreden. Van welk standpunt men dit vraagstuk ook beziet, zal men moeten begrijpen dat een stad zonder buitenreclame ondenkbaar en deze te verbieden even onmogelijk is, als het weren van auto's van de moderne straat.

Het aanwenden van gebouwen voor reclamedoeleinden, indien deskundigen hierbij worden geraadpleegd, kan een stadsbeeld slechts ten goede komen, zoodat dit een architectonische quaestie wordt.

Een bedenkelijker punt echter is de toepassing van lichtreclame op de daken. Hoe menige silhouet van een stadsbeeld werd reeds verknoeid door zoowel het plaatsen van lichtreclames als radiomasten op de daken! (overdag natuurlijk). Welk stadsbestuur heeft zich de moeite getroost aandacht te schenken aan de silhouet van het stadsbeeld, terwijl telkenmale juist door dit college aanmerkingen worden gemaakt op bestaande reclames. Edoch, critiseeren is gemakkelijker dan handelen. Hieruit volgt, dat het vraagstuk „buitenreclame" als een reëele noodzakelijkheid onder de oogen dient te worden gezien. Een verkeers- en lantaarnpaal, een urinoir, kiosk en monument!, hebben langzamerhand burgerrecht verkregen in de stad, daar een moderne stad niet uit gebouwen alleen bestaat.

Waarom wordt er door de gemeenten geen zorg gedragen voor het oprichten van zelfstandige reclame-objecten? Waarom moet de reclame nog immer als onderdeel aan een lantaarn, trampaal of huis hangen? Eene goede organische vorm-oplossing bezitten de steden Hamburg, Keulen, Bonn, Hannover enz., welke gevonden is door aan een wegwijzer bevestigde verlichte straatnamen te combineeren met lichtreclames, die overdag eveneens duidelijk te zien zijn (zie afb.). Vooral voor vreemdelingen zijn onze straatnamen des avonds zeer slecht leesbaar, zoodat het oprichten van de hierboven beschreven wegwijzers ons verkeer slechts ten goede komen kan. Dit is een gegroeide vormbepaling, evenals dit bij de seinpalen welke bij de spoorwegen in gebruik zijn, het geval is. Een dergelijk reclameobject in het verkeerswezen met het verkeerssein in verband gebracht, is vatbaar voor verdere ontwikkeling.

Evenals de tegenwoordige auto-vorm gegroeid is uit den vroegeren rijtuig-vorm, moet ook elk object zijn eigen vorm verwerven. Op deze wijze voltrekt zich het proces der evolutie, zoodat ten slotte de practische eischen tot een geestelijk product worden omgezet en het beeldend element zijn functie verkrijgt. Ik geef toe, dat deze quaestie niet zoo eenvoudig is en ernstige studie verlangt, doch de wijze waarop thans bij de gemeenten met het aanbrengen van reclames wordt omgesprongen, verdient geen aanbeveling, terwijl voortgaan in dezelfde richting absoluut onmogelijk is.

B. v. d. LECK. AFFICHE 1918. 'T ZELFDE ALS DE SCHILDERIJ. DE AANKONDIGING (LETTERS) WAREN ER APART BIJGEDRUKT

VOORBEELD VAN EEN WEGWIJZER MET DAARAAN VERBONDEN STRAATNAAMBORDEN EN LICHTRECLAMES.

WEGWIJZER MET STRAATNAAMBORDEN EN LICHTRECLAMES BIJ AVOND.

tegen een bepaling van het programma, omtrent de daarin gevraagde perspectiefteekeningen, vanuit een bepaald standpunt, wat den inzender dwong om zijn ontwerp van den, naar zijne meening, minst gunstigen kant af te beelden, terwijl de door hem, van een ander punt uit, genomen en bij zijne inzending gevoegde, perspectieven, ingevolge art. 15 van de A.N.P. buiten beoordeeling bleven. Hij meende op dien grond, dat dit artikel van de A.N.P. een inzender kan benadeelen en dus gewijzigd diende te worden.

De P.P.C. gaf als haar oordeel te kennen dat, een prijsvraag-programma, ook met behoud van art. 15 der A.N.P. den inzenders altijd de noodige vrijheid in de samenstelling van hun inzending kan geven, zoodat, in het belang eener gewenschte eenheid in de inzendingen onderling, wijziging van het artikel moest worden ontraden.

In het tweede bezwaarschrift werd een heftige aanval gedaan op de architectonische waarde van de bekroonde ontwerpen en met name op het eerstbekroonde ontwerp en werd, in niet voegzame bewoordingen, de goede trouw van de juryleden in twijfel getrokken.

Schrijver achte een speciaal college met justitieele bevoegdheid noodig om, in gevallen als de Aulaprijsvraag, tot vervolging en bestraffing van de jury te kunnen overgaan, en verlangde nog andere waarborgen, dat juryleden hun plicht zouden doen.

In een gemotiveerd advies aan het Bestuur van den B.N.A. heeft de P.P.C. elken stap in de door den schrijver gewenschte richting, ontraden.

d. TITELBLAD TEN BEHOEVE VAN HET WEEKBLAD VOOR GYMNASIAAL EN MIDDELBAAR ONDERWIJS. Deze prijsvraag was een overgangsvorm tusschen studie- en uitvoeringsprijsvraag, zoodat met zeer matige eischen in het programma genoegen kon worden genomen.

Bij de mondelinge en schriftelijke behandeling van het geval met den prijsvraag-uitschrijver bleek dat, als grondslag voor het programma genomen was, dat van de Firma Talens (Zie jaarverslag 1926) dat ten onrechte als goedgekeurd door de P.P.C. de wereld was ingegaan.

BANKGEBOUW HELDRING EN PIERSON TE 'S-GRAVENHAGE. ARCHITECT B. HOOGSTRATEN B.N.A.

Moge architecten der stadsontwikkeling en -uitbreiding het bovenstaande beschouwen als een werk, in hun projecten, reclame-objecten in verschillende vormen op te nemen en daarbij tevens het advies van ter zake deskundigen in te winnen. Dit is even belangrijk als het gebruiken van gebouwen in een gebouwencomplex, als uitbeeldend element.

Het onderhavige vraagstuk wordt moeilijker wanneer het de oude stadsgedeelten betreft. In een dergelijk geval echter zal de hier besproken gecombineerde straatwijzer en reclamepaal minder misstaan dan de somtijds topzware lichtreclame op den daarvoor ongeschikten gevel. Een moderne auto voor een oud gebouw werkt evenmin storend en kan met even weinig succes geweerd worden als de moderne kleederdrachten, of andere hedendaagsche technische producten.

Het moderne zakenleven, dat zich in het centrum der stad concentreert en waaronder ik eveneens de verschillende vormen van amusement wensch te rekenen, is ondenkbaar zonder reclame.

Kortom: het vraagstuk der reclame is een in alle opzichten belangrijk onderwerp, daar het zoovele verschillende factoren bevat, zoodat deze korte verhandeling hierover verre van volledig te noemen is.

Ten slotte wil ik nog op het volgende zeer belangrijke punt wijzen. De reclame gezien vanaf het standpunt der beeldende kunst, zijnde zelf beeldende kunst bij uitnemendheid, moet daarom niet met „schilderijenkunst" verwisseld worden.

HAL IN HET BANKGEBOUW HELDRING EN PIERSON TE 'S-GRAVENHAGE. ARCHITECT B. HOOGSTRATEN B.N.A.

Hierbij zijn vele gevaren zooals o.a. het hangen aan tradities. Niets belemmert zoo sterk de ontwikkeling van den modernen tijd als terugzien naar voorafgaande tijden. De moderne wetenschap en -technici, in het bijzonder de laatsten, trachten zooveel mogelijk los te komen van de oude cultuur, ten einde hun eigen cultuur verder te brengen. Dit streven en dit gelooven aan de toekomst, geeft hun de kracht, welke zij bezitten. Dit geeft aan hun werk het typische karakter van onzen tijd. In de kunstvakken wordt nog steeds te veel teruggekeken. Dit doen niet alleen de leeken, doch ook kunstenaars en wel de kunstcritici in het bijzonder. Het is veel gemakkelijker een oud werk te bewonderen, dat door de tijden officieel voor mooi uitgemaakt is en naam gekregen heeft, dan een werk van onzen tijd te waardeeren, hetwelk toch dikwijls op een hooger niveau staat en daardoor niet op zijn juiste waarde kan worden geschat.

Met de Renaissance begint de terugblik naar het verleden. Deze kwaal woekert nog steeds in onzen tijd voort, hetgeen de ontwikkeling van den tijd belemmert. De eenige nuttige terugblik in kunst moet zijn: leeren zien hoe men thans niet moet werken.

TOELICHTING OP HET PLAN HELDRING EN PIERSON, DOOR B. HOOGSTRATEN, B.N.A. In 1910 werd door de Heeren Heldring en Pierson, bankiers te 's Gravenhage, een nieuw bankgebouw gesticht aan de Korte Vijverberg.

Een noodzakelijk geworden vergrooting heeft thans geleid tot een verbouwing en

WEGWIJZER MET STRAATNAAMBORDEN EN LICHTRECLAMES BIJ AVOND.

Op de prijsvraag kwamen 50 antwoorden in, waaruit, blijkens het juryrapport een in alle opzichten te loven ontwerp met den prijs kon worden bekroond.

Omtrent de in het vorig jaarverslag vermelde in gang zijnde meervoudige opdrachten valt het navolgende merle te deelen:

a. MONUMENT VAN HEUTSZ TE WELTEVREDEN. Bij de inzending der ontwerpen, bleek het werk van een der drie uitgenoodigde beeldhouwers, te ontbreken, zoodat de Commissie van advies, niet kon besluiten, een der ingezonden ontwerpen voor uitvoering aan te bevelen. Zij vond daarin aanleiding om met een der beeldhouwers opnieuw in overleg te treden over de mogelijkheid van een nader project, opdat het Indische comiité in ieder geval de keuze zou hebben uit drie ontwerpen.

Ten slotte werd een der ingezonden ontwerpen voor uitvoering gekozen.

b. MONUMENT Dr. P. J. H. CUYPERS TE ROERMOND. Nadat, ingevolge het advies der P.P.C. eene Commissie van voorbereiding van den wedstrijd was benoemd, werden een aantal beeldhouwers aangezocht, om afbeeldingen van door hen uitgevoerd werk in te zenden, waarna aan drie hunner werd opgedragen een ontwerp voor het monument te maken. Uit de inzendingen werd een keuze gedaan, diet tot uitvoering zou worden gebracht, zoodra de fondsen daarvoor beschikbaar zouden zijn.

Dit is echter tot op heden nog niet het geval, zoodat nog geen begin met de uitvoering is kunnen gemaakt worden.

c. KOOPMANSBEURS TE ROTTERDAM. Na beëindiging der meervoudige opdracht voor dit onderwerp, werd een nadere wedstrijd uitgeschreven tusschen de ontwerpers der drie best gekeurde plannen, waarna een der ingezonden ontwerpen voor uitvoering werd aanbevolen. Omtrent het lot van dit plan is nog niets besloten.

In de jaren 1927 en 1928 zijn door de P.P.C. de navolgende prijsvragen behandeld geworden.

TOESTAND VÓÓR DE VERBOUWING VAN HET BANKGEBOUW HELDRING EN PIERSON.

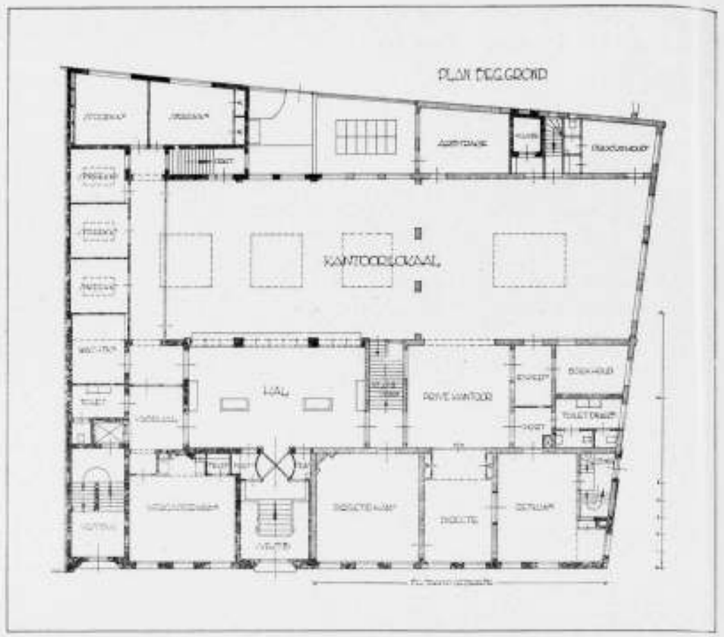
1. ONTWERP GELUKSTELEGRAM. Uitgeschreven door het Jeugdleiders-Instituut te Amsterdam. Het programma van deze prijsvraag werd opgesteld naar een concept, dat de P.P.C. daarvoor verschafte.
Uit het jury-rapport bleek, dat de bekroningen konden worden toegekend, doch voor zoover de P.P.C. heeft kunnen nagaan, is er nog overleg gaande omtrent een voor de uitvoering geschikt ontwerp en is het dus tot de uitgave nog niet kunnen komen.

2. WATERTOREN TE WASSENAAR. Ingevolge bespreking met den adviseur van B. en W. van Wassenaar, maakte de P.P.C. een concept-programma voor deze prijsvraag op, dat door den prijsvraag-uitschrijver werd geaccepteerd.
Het resultaat van de prijsvraag is, dat den eerstbekroonde de opdracht tot den bouw werd gegeven.

3. RAADHUIS TE BOSKOOP. De P.P.C. ontving van het Gemeentebestuur te Boskoop het verzoek, om het te willen inlichten omtrent de voorwaarden, waaronder eventueel een prijsvraag voor een Raadhuisplan zou moeten worden uitgeschreven. In een uitvoerig schrijven werden de gevraagde inlichtingen gegeven, en werden, onder overlegging van een exemplaar der A.N.P. de diensten der P.P.C. voor verdere voorlichting aangeboden. Het is de P.P.C. niet bekend of nog verdere stappen door het Gemeente-Bestuur van Boskoop in deze aangelegenheid werden gedaan.

4. RECLAMEBILJET HUNCKEMÖLLER LEXIS. Het programma van de prijsvraag voldeed in verschillende opzichten niet aan de A.N.P. Elke poging om in contact te komen met den adviseur van den Prijsvraaguitschrijver is afgestuit op diens besliste weigering daartoe. Ondanks dit, meende de P.P.C. niet tot een openbare ontrading tot medewerking over te moeten gaan, omdat zij hiervan wegens het verstrijken van den tijd geen effect meer kon verwachten.

5. STEMPEL, ONDERDEEL BRIEFHOOFD TEVENS PLAQUETTE VOOR DE KAMER VAN KOOPHANDEL TE MAASTRICHT. Omtrent het programma, dat in geen enkel opzicht voldeed aan de bepalingen der A.N.P., werd een uitvoerige briefwisseling gevoerd met den prijsvraag-uitschrijver, die echter niet bereid was zelfs de geringste inmenging van derden in deze aangelegenheid te dulden, veel minder wijzigingen in de prijsvraag aan te brengen.
De P.P.C. heeft hierin aanleiding gevonden om een openlijk protest in de Pers te verspreiden, waarin de aandacht op de onjuiste houding van den prijsvraaguitschrijver werd gevestigd.
(Wordt vervolgd).

PLATTEGROND v. h. BANKGEBOUW HELDRING EN PIERSON. ARCH. B. HOOGSTRATEN B.N.A.

uitbreiding waardoor het naastgelegen mooie oude huis gesloopt moest worden. De omstandigheid dat dit perceel voor enkele jaren officieele bescherming verkreeg door inschrijving op de monumentenlijst maakte het geval minder eenvoudig en zoo kon de monumenten-commissie zich alleen dan vereenigen met de amotie wanneer ook de gevel van het bestaande bankgebouw werd afgebroken en dus een geheel nieuw exterieur bereikt kon worden.
Bij het nieuwe project moest van den bestaanden toestand uitgegaan worden en kon bovendien een hoogere bebouwing niet toegelaten worden om den lichtinval van het Mauritshuis niet te schaden.
De situatie van het gebouw naast en achter het Kabinet van de Koningin en het Mauritshuis eischte voorts een architectuur welke aan beide monumenten volle waarde zou laten en in het bijzonder aan het Mauritshuis een rustigen achtergrond moest geven. In het onderhuis bevinden zich de kluizen, couponkamer-hal met knipkamers, archieven en dienstvertrekken, terwijl de étages welke een afzonderlijken toegang hebben, benut werden voor kantoorlokalen, koffiekamers, enz.
De sokkel werd gebouwd in Fransche kalksteen, terwijl voor den gevel Opijnsche baksteen werd gekozen. Voor de dakbedekking zijn donkerroestbruine matgeglazuurde Romaansche pannen gebruikt, door welke materialen het bouwwerk vrijwel in de kleur van dit stadsdeel gebleven is.
Rijswijk, Mei 1929.

PROSPECTUS INTERNATIONALE TENTOONSTELLING GEMEENTELIJKE OPENBARE WERKEN TE UTRECHT IN 1930, DOOR J. P. M. Dit is nog eens een ongeraakt mooie prospectus, met rood, blauw en goud. De ontwerper, de Heer A. Kurvers, heeft er grooten zorg aan besteed.
De tentoonstelling, die de Roodhuidachtige titel van I. T. O. W. U. draagt, zal van 18—28 Februari 1930 in het Jaarbeursgebouw te Utrecht worden gehouden en zal omvatten het tentoonstellen van plannen, teekeningen, ontwerpen, photographiën en maquetten van in Hollandsche en Buitenlandsche steden uitgevoerde of nog uit te voeren werken, als uitbreidingsplannen en plannen van stadsverbetering, waterbouwkundige werken, wegenbouw en plantsoenen, openbare gebouwen, woningbouw en grondbedrijf. Aan de tentoonstelling zijn lezingen en excursies verbonden o.a. door den Heer Ir. L. N. Holsboer, Ir. Jan Gratama, Ir. W. A. de Graaf, Ir. F. C. J. v. d. Steen van Ommeren, C. Snethlage, Ir. L. W. H. van Dijk, Ir. P. Bakker Schut, en Ingenieurs uit Milaan.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. Nº 36736

1929 29 JUNI Nº 26

DE VERBETERDE WILLEMSBRUG EN SPOORWEGBRUG OVER DE MAAS. *)

GEMEENTEWERKEN VAN ROTTERDAM, DOOR ALB. OTTEN EN Ir. C. B. v. d. TAK. Rotterdam werkstad, grootstad in wording, vertoont weder na jaren van depressie de resultaten van de krachtige leiding van bekwame technici en nu in samenwerking met aesthetici.
Vreemd verschijnsel in Rotterdam, na zoolang wachten, nu eindelijk dat samengaan, na instelling van de welstandsbepaling, waarvoor door de particuliere architecten twintig jaar gestreden is.
Een zoo lange achterstand waarvan alle oorzaken niet zoo eenvoudig zijn aan te wijzen, begint plaats te maken voor een nieuwe periode, waarbij als meest verheugende factoren te onderscheiden zijn, het zich bewust worden en niet langer dulden van een vrijwel passieve, in ieder geval onverschillige, houding tegenover het uiterlijk der stad en het aanvaarden van de opvatting dat van incidenteele „verbeteringen" of van het oprichten van opzichzelf architectonisch geslaagde bouwwerken, geen groote verbetering is te verwachten.
Rotterdam gaat onder de nieuwe leiding „woonstad" worden. Deze beweging en dat is een der verheugende verschijnselen, vindt haar basis in de burgerij zelve (Vereeniging voor Stadsverbetering Nieuw Rotterdam, Kunstkring, dag en weekbladen) en wordt langzamerhand geschraagd door hen die op overwegende wijze invloed willen en kunnen uitoefenen tot het bereiken van het gestelde doel.
Daartoe behoort wel in de eerste plaats de Gebouwenafdeeling aan het Bureau van Gemeentewerken van Rotterdam, waar onder leiding van den Stadsarchitect Ir. W. G. Witteveen gewerkt wordt door de Architecten Ir. A. van der Steur, W. Dahlen, J. Snuif, J. Poot, B. van der Lecq en Ir. A. Alberts (de laatste belast met de uitvoering der projecten).
Wat deze Dienst de laatste jaren presteert kan en moet van invloed worden op de verdere gezondmaking van het stadsbeeld en verdient waardeering en bewondering. Het is de bedoeling eenige der reeds behaalde resultaten af te beelden en te bespreken.
Allereerst komt daarvoor wel in aanmerking, een der meest vitale vraagstukken voor Rotterdam, de „rivierovergang". Als noodoplossing werd, ter verruiming van de overgangsmogelijkheid, voorloopig de verbetering beperkt tot een opvijzeling (minder openen van de draaibrug over de Koningshaven, welke draaibrug tevens

*) De met een *) aangegeven foto's zijn ontleend aan de brochure van Ir. A. Siebers, getiteld: „Groeiend Rotterdam".

BERICHT VAN DE REDACTIE. Dit nummer is het eerste van eenige nummers, die gewijd zullen zijn aan de Gemeentewerken van Rotterdam.

DE SCHOLEN MET BIBLIOTHEEK AAN DE MARE. Zie bldz. 204. Nabij het tuindorp „Vreewijk" is aan de Mare een complex van drie gebouwen in wording waarvan er twee zijn uitgevoerd en het derde nog op zijn nader te bepalen bestemming wacht. In het langgerekte gebouw zijn hier vier zesklassige G.L.O. scholen te samen gebracht, waarvan er zich twee op den beganengrond en twee op de eerste verdieping bevinden, en waaraan voor gemeenschappelijk gebruik één gymnastieklokaal is toegevoegd. Het ontwerp ontstond in 1925 en werd in 1927 voltooid.
Mare een complex van drie gebouwen in wording, waarvan er twee zijn uitgevoerd en het derde nog op zijn nader te bepalen bestemming wacht. In het langgerekte gebouw zijn hier vier zesklassige G.L.O. scholen te samen gebracht, waarvan er zich twee op den beganegrond en twee op de eerste verdieping bevinden, en waaraan voor gemeenschappelijk gebruik één gymnastieklokaal is toegevoegd. Het ontwerp ontstond in 1925 en werd in 1927 voltooid.
Het tweede gebouw bevat op den beganegrond een bewaarschool met daarboven een bibliotheek toegankelijk door een forsche open trap met overdekt bordes.
Dit geheel is symmetrisch ontworpen en de as van den ruimen hof waarvan het boven omschreven G.L.O. scholen complex een lange zijde inneemt en de tweede lange zijde gevormd zal worden door het nog te stichten derde gebouw hetgeen een gelijkwaardige bouwmassa zal verkrijgen.
De bewaarschool bevat drie speelleerlokalen met een overdekte speelplaats, toiletten, bergplaatsen enz. en is geheel op het kleine kind (grootste lengte 1.20 M.) ingericht. De lokalen zijn gemeubeld met tafeltjes en stoeltjes volgens het Montessori systeem en de ramen zijn zoodanig ingericht dat de kleuters naar buiten kunnen zien en de onderwijzeres over het kalf heen kijkt.
De Bibliotheek heeft een ruime hal met garderobes en toiletten, uitleenruimte, boekenmagazijn, leeszaal, kinderleeszaal en bergplaatsen en heeft voor de gangen een lambriseering van verglaasde steen en voor de zalen een van geschilderd hout.
Voor de bibliotheek in den hof is te midden van grasveldjes een fonteintje met beeld in exotisch geglazuurde terracotta van Willem Brouwer geplaatst, voorstellende „De Waarheid".
Ontwerp en uitvoering vonden in 1926 plaats.

SCHOOL VOOR VOORBEREIDEND ONDERWIJS AAN DE KAMELIASTRAAT HOEK PUTSCHE BOCHT. Het plan toont een winkelhaak waar-

BOUW VAN DE KONINGINNEBRUG.*)

door het mogelijk was de speelplaats aan den zuidkant te plaatsen.
De school bevat vijf speelleerlokalen, een speellokaal, een speelkamer, een onderwijzerskamer, een wachtlokaal, toiletten en leermiddelenbergplaats. Ook hier is alles op het kleine kind ingesteld, geen leermiddelen zijn boven 1 M. hoogte geplaatst. Het ontwerp ontstond in 1926 en was in 1926 voltooid.

TENTOONSTELLINGSRAAD VOOR BOUWKUNST EN VERWANTE KUNSTEN. In verband met het begin Juli te houden Congres der Internationale Kamer van Koophandel heeft de Tentoonstellingsraad voor Bouwkunst en Verwante Kunsten in het Stedelijk Museum te Amsterdam een tentoonstelling van hedendaagsche Nederlandsche toegepaste kunst ingericht, omvattende architectuur, beeldhouwkunst en kunstnijverheid, benevens de inzendingen van een zevental kunstnijverheidscholen. De tentoonstelling is geopend van 29 Juni—28 Juli.

PERMANENTE PRIJSVRAAGCOMMISSIE. JAARVERSLAGEN OVER 1927—1928. (Vervolg van pag. 200).

6. RECLAMEPLAAT VAN DE TENTOONSTELLING VAN ARTI ET INDUSTRIAE TE 's-GRAVENHAGE.
Deze prijsvraag, uitgeschreven onder de leden van de bovengenoemde Vereeniging was te beschouwen als een overgangsvorm van een studieprijsvraag naar een uitvoeringsprijsvraag, doch waar het doel van de prijsvraag geen enkele commercieele ondergrond had, meende de P.P.C. haar als een studieprijsvraag te moeten beschouwen en met het programma, waarin slechts een zeer matig honorarium werd genoemd voor de bemoeiingen van den bekroonde bij de uitvoering van diens ontwerp, genoegen te kunnen nemen.

7. JUBILEUMNUMMER HANDELSBLAD. Het Handelsblad zocht voor het uitschrijven van een prijsvraag voor een omslag van een jubileumnummer, contact met het Instituut voor Sier- en Nijverheidskunst, dat zich wederom tot de P.P.C. wendde en aan het verzoek van het Handelsblad om toezending van een exemplaar der A.N.P. voldeed. Eenigen tijd later wendde zich het Instituut voornoemd nog eens tot het Handelsblad om te informeeren hoe de zaak stond, doch daarop werd niets meer vernomen.

8. HET SCHILDEREN VAN EEN HUIS. UITGESCHREVEN DOOR DE REDACTIE VAN HET ORGAAN „DE SCHILDER". Ook deze prijsvraag had een gemengd karakter in hoofdzaak was zij studie-prijsvraag doch niettemin bleef de mogelijkheid van een op zichzelf staande uitgave van

NIEUW LANDHOOFD VAN DE WILLEMSBRUG. MAASKADE OOSTZIJDE.

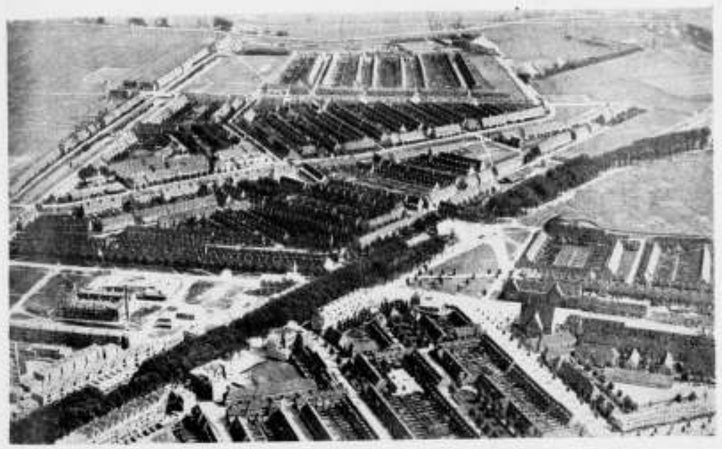

NIEUW LANDHOOFD VAN DE WILLEMSBRUG. MAASKADE WESTZIJDE.

door een basculebrug wordt vervangen) en verbreeding der voetpaden van de oude Willemsbrug, waarbij tevens getracht werd aesthetische correcties aan te brengen welke het algeheele aspect ten goede zouden komen.
Het gestelde doel was aanlokkelijk. De brug, een traliebrug over drie overspanningen, „doet het", afgezien van wat kinderachtige versieringen die tedientijde nu eenmaal ter verfraaiing onontbeerlijk geacht werden. Een verwijdering dezer fraaiigheden heeft tot gevolg gehad een accentueering van de goede aesthetische eigenschappen der brug.
Door het behangen der balustraden met rechthoekige schilden (mogen deze bespaard blijven voor reclames!!) werd het loopvlak als hoofdelement van elke brug nog op gelukkige wijze in effect versterkt.
Contrasteerend met de betrekkelijk fragiele ijzerconstructie, de nieuwe, massieve brughoofden, welke op goede wijze de oplegging en opsluiting uitdrukken.
Een paar in hoofdvorm eenvoudige pylonen accentueeren het bereiken van het doel, de verbinding der beide Maasoevers en scheiden de eigenlijke brug van de opritten en viaductenbouw aan Boompjes en van der Takstraat.
Een goede technische oplossing is voorts gevonden voor de scheiding van rijverkeer en voetgangersverkeer o.a. in de van der Takstraat, waar de oprit slechts het rijverkeer dient en het voetgangsverkeer direct door middel van trappen afgevoerd wordt op het oorspronkelijke niveau dezer straat, waardoor deze hare bestaansmogelijkheid als winkelstraat behield.
Samenvattend kan worden gezegd dat deze noodoplossing een juiste stap is geweest op den voor Rotterdam nog langen weg in den aanhef van dit artikel bedoeld.

BEELD VAN HET TEGENWOORDIGE HAVENCENTRUM.*)

TUINDORP VREEWIJK UIT DE LUCHT GEZIEN.*)

Moge zij echter gevolgd worden door den zoo noodzakelijken en urgenten volgenden stap, een vaste tweede oeververbinding!
De hierboven besproken oplossing bewijst dat de Gemeente Rotterdam beschikt over de krachten die in staat zijn daarbij een voor Rotterdam specifiek „Monument" te scheppen. In het verlengde van de Willemsbrug over de Koningshaven nadert de gigantische basculebrug haar voltooiing. De aesthetische samenwerking van de prachtige spoorweghefbrug en de basculebrug naast elkaar is nog moeilijk te beoordeelen. Dat echter niet overgegaan werd tot het oprichten naast de geweldige ijzerconstructies der hefbrugtorens van een soortgelijk „stel" in gewapend beton voor een eveneens als hefbrug uittevoeren brug over de Koningshaven, maar dat hier de voorkeur werd gegeven aan een contrastwerking in den vorm van een basculebrug met uitgesproken horizontaal accent, blijkt nu reeds juist te zijn geweest.
De beide bruggen tezamen verbinden „Rotterdam" met een nieuwe stad, een tweede Rotterdam en het is speciaal hier in het bijzonder dat onze aandacht gevraagd wordt voor verschillende bouwwerken opgericht in de laatste jaren naar ontwerpen van het Bouwbureau der Gemeentewerken.
Niet alleen wordt de stad door de rivier onderverdeeld, maar beide stadsdeelen dragen een dergelijk verschillend karakter, dat gevoeglijk van een tweelingstad

de bekroonde antwoorden. Aan het programma, dat ten slotte in overleg met de P.P.C. werd opgemaakt, kon zij hare goedkeuring hechten.
Uit het jury-rapport blijkt, dat 6 antwoorden waren ingekomen, die alle op zeer verdienstelijke wijze het vraagstuk hadden opgelost en waaruit de te bekronen antwoorden eerst na een zeer nauwgezet onderzoek konden worden gekozen, terwijl aan een derde antwoord nog een tweeden prijs kon worden toegekend.

9. RECLAMEBILJET NED. VEGETARIERSBOND. Deze Bond wendde zich tot het Bestuur van den B.N.A. met verzoek om voorlichting met betrekking tot het uitschrijven van een prijsvraag voor een Reclamebiljet, dat de zaak aan de P.P.C. endosseerde. De P.P.C. richtte zich daarop tot genoemden Bond, waarop een nadere bespreking van een der leden van de P.P.C. met den Voorzitter van den Bond plaats had, waarin de hoofdpunten van een programma werden besproken. Het is de P.P.C. echter niet ter kennis gekomen of de Bond aan zijn voornemen tot het uitschrijven van een prijsvraag gevolg heeft gegeven.

10. GEREFORMEERD KERKGEBOUW TE 's-GRAVENHAGE-WEST. Bij advertentie in het Kerkblad der Gereformeerde Kerken te 's-Gravenhage werden de Haagsche Gereformeerde Architecten opgeroepen, om plannen in te dienen voor een Kerkgebouw en op die wijze mede te dingen naar de functie van Architect voor een zoodanigen bouw. Twee Architecten, leden van den B.N.A. maakten de P.P.C. opmerkzaam op dezen wedstrijd. De P.P.C. wendde zich tot den betrokken Kerkeraad met het verzoek om een toezending van een programma, doch uit het antwoord daarop bleek, dat de uitschrijver van den wedstrijd, zich op het standpunt plaatste, dat geen „prijsvraag" was uitgeschreven en de A.N.P. dus niet van toepassing waren. Na een briefwisseling met de bovenbedoelde architecten, vernam de P.P.C. eenige weken later, dat een architect, lid van den B.N.A., zich bereid had verklaard, de beoordeeling van de antwoorden, die zouden inkomen, op zich te nemen.
De P.P.C. wendde zich tot bedoelden architect met een schrijven, waarin diens aandacht werd gevestigd op de ontoelaatbare voorwaarden, waarop deze wedstrijd, in strijd met de A.N.P., werd uitgeschreven.
Uit het antwoord van den betrokken architect bleek, dat hij zich op hetzelfde standpunt stelde als de Kerkeraad, n.l. dat geen prijsvraag was uitgeschreven en hij niet bereid was zich van den wedstrijd afzijdig te houden.
De P.P.C. verzond daarop een mededeeling aan de Pers, waarbij mededinging aan de prijsvraag werd ontraden.
Naar aanleiding van het optreden van het lid van den B.N.A. dat zich met de beoordeeling der ingekomen ontwerpen belast had, wendde zich de P.P.C. tot den B.N.A. met een desbetreffende klacht, welke later door de Commissie van Onderzoek van den B.N.A. werd behandeld en waar de P.P.C. werd gehoord.
Niettemin had de prijsvraag voortgang en werd de bouw van de kerk, ingevolge daarvan, aan den mededinger, wiens ontwerp het beste was gekeurd, opgedragen.

11. EMBLEEM VAN DEN BOND VAN BEDRIJFSAUTOHOUDERS IN NEDERLAND. Het programma, hoewel er een ruim prijzenbedrag was uitgeloofd, voldeed overigens niet aan de A.N.P.
De P.P.C. wendde zich te dezer zake tot den prijs-

FRAGMENT SCHOOL G.L.O. AAN DE MARE.

vraaguitschrijver, doch deze bleek niet bereid de gewenschte wijzigingen in het programma aan te brengen. Voor een bericht aan de Pers om de deelneming aan de Prijsvraag te ontraden, was inmiddels de tijd te ver verstreken.

12. **RECLAMEPLAAT VOOR DE NEDERLANDSCHE VEREENIGING VOOR DIERENBESCHERMING.** De P.P.C. vond in het Maandblad „Dierenbescherming" een bericht omtrent het uitschrijven van een prijsvraag voor een „Reclameplaat", en wendde zich tot de Redactie van dat blad met aanbieding van hare diensten en onder toezending van een exemplaar der A.N.P., welk schrijven niet werd beantwoord.

Vier maanden later schreef de Ned. Vereeniging tot Bescherming van Dieren (V.B. Criellaart stichting) te 's-Gravenhage zulk een prijsvraag uit, doch het programma voldeed in belangrijke punten niet aan de bepalingen der A.N.P.

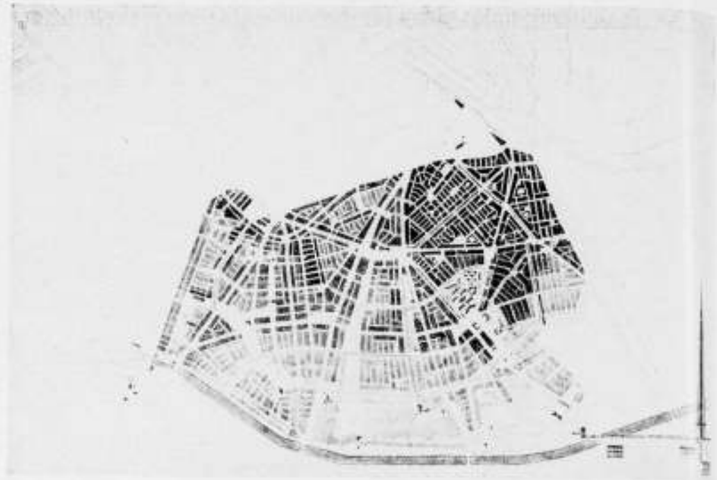
De prijsvraag-uitschrijfster bleek echter na hernieuwde correspondentie, niet bereid de noodige wijzigingen in het programma aan te brengen en waar inmiddels de tijd voor de inlevering der ontwerpen grootendeels was verstreken, meende de P.P.C. van een persbericht geen effect meer te kunnen verwachten, weshalve zij de zaak als afgedaan beschouwde.

13. **ONTWERP SPAARBANKGEBOUW.** Den 18en en 20en Mei 1927 verscheen een advertentie in de Apeldoornsche Courant, waarbij de Hulp- en Spaarbank te Apeldoorn H.H. Architecten uitnoodigde om vóór 6 Juni d.a.v. plannen in te leveren voor den bouw van een Spaarbankgebouw aldaar.

De P.P.C. wendde zich onmiddellijk tot de prijsvraag-uitschrijfster met aanbieding van haar diensten en onder overlegging van een exemplaar der A.N.P.

In verband met den korten termijn waarbinnen de ontwerpen werden ingewacht, zond zij tegelijkertijd een bericht aan het Bouwkundig Weekblad, waarin de leden der C.V. werd ontraden zich met dezen wedstrijd in te laten.

Niettemin bleek eenigen tijd later uit een bericht

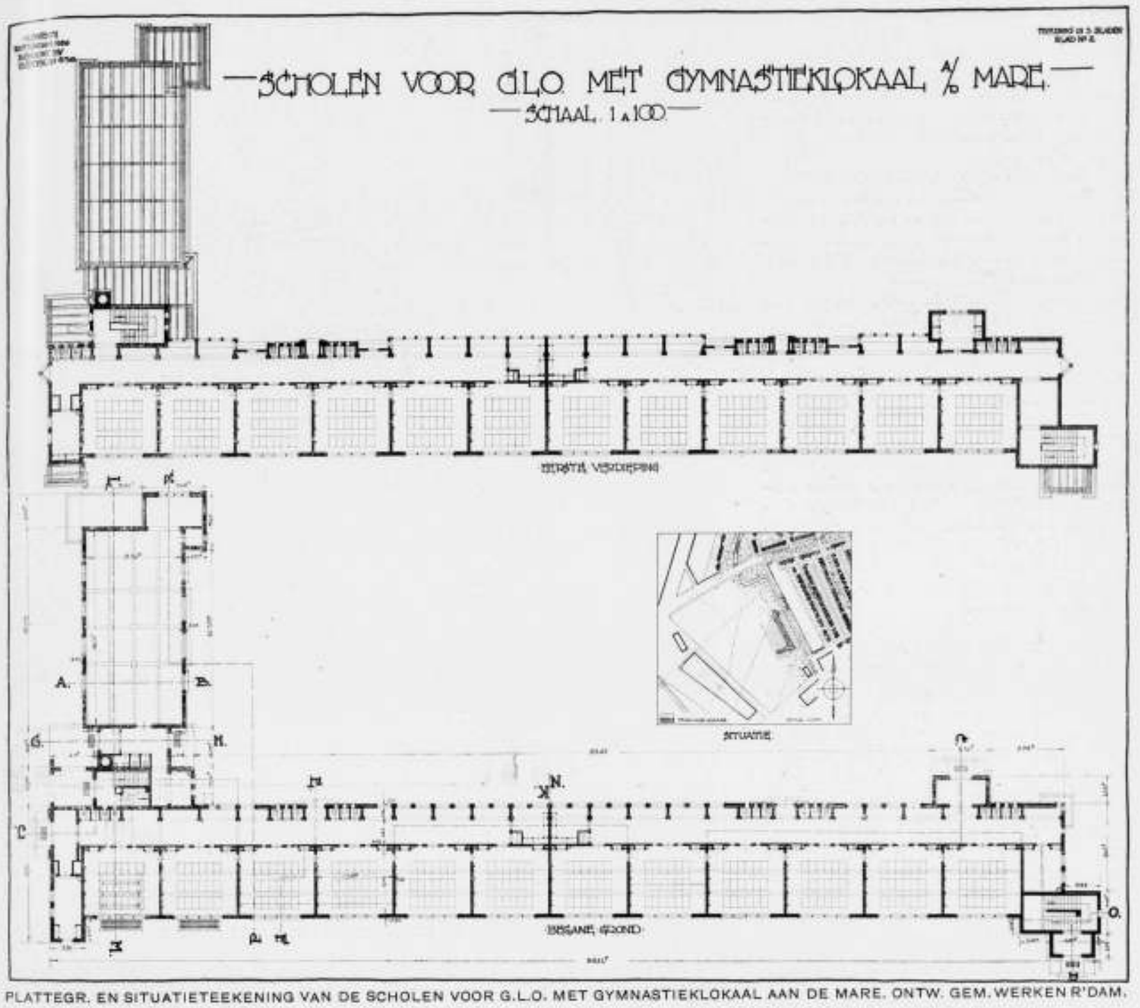
UITBREIDINGSPLAN VOOR DE LINKER MAASOEVER, PLAN ZUID.

SCHOLEN VOOR G.L.O. MET GYMNASTIEKLOKAAL AAN DE MARE. GEM.WERKEN R'DAM.

BEWAARSCHOOL KAMELIASTRAAT (GEVEL AAN DE PUTSCHE BOCHT). GEM.WERKEN R'DAM.

PLATTEGR. EN SITUATIETEEKENING VAN DE SCHOLEN VOOR G.L.O. MET GYMNASTIEKLOKAAL AAN DE MARE. ONTW. GEM. WERKEN R'DAM.

gesproken kan worden.

Aanvankelijk bestaande uit handels- en industrieterreinen en eenige oude dorpskernen (Charlois, Katendrecht) deed zich langzamerhand de behoefte gevoelen naar behoorlijke huisvesting van de in deze bedrijven op den Linker-Maasoever werk vindende arbeidersbevolking, niet in het minst daardoor dat tot voor eenige jaren de verbinding tusschen de beide rivieroevers alleen onderhouden werd door ferry-bootjes.

Het waren door particulieren geëxploiteerde autobuslijnen die ook hier, zooals in zoovele gevallen uitkomst brachten en toen na eenige jaren (!?) bleek dat deze een ongekende vlucht namen,.... volgde in 1928 (!?) de aanleg van de eerste tramverbinding tusschen de beide Maasoevers.

Deze eerste vestigingen op den Linker-Maasoever, om van de bebouwing op Katendrecht, Fijenoord (Rosestraat) maar liever te zwijgen, waren dan ook nauw verbonden aan verschillende grootbedrijven en werden veelal als „Tuindorp" uitgevoerd. (Heijplaat).

Het wonen aan den Linker-Maasoever was aanvankelijk weinig populair (mede dank zij de ideale verkeersmiddelen met de „oude stad") en was het wellicht ook niet zoo spoedig geworden, wanneer niet in de oorlogsjaren en daarna, het groote tekort aan woningruimte veelal dwong van de hier geboden gelegenheid gebruik te maken.

in de Apeldoornsche Courant, dat 10 ontwerpen waren ingekomen en dat de eerstbekroonde met den bouw was belast.

14. **PLAQUETTE LAWN TENNIS BOND.** Door een Bestuurslid van een Lawn Tennis Bond werd het verzoek gedaan de voorwaarden te willen opgeven, waaronder een prijsvraag kon worden uitgeschreven voor een Bondsplaquette uit te reiken aan spelers van bijzondere verdiensten. In eene daartoe belegde bijeenkomst van bedoeld bestuurslid van den L.T.B. met de P.P.C., werden deze voorwaarden besproken, waarop een beslissing zou worden genomen.

Eenigen tijd later bleek het Bondsbestuur meer te gevoelen voor een meervoudige opdracht voor het zelfde ontwerp, en werden door de P.P.C. ook daarvoor de condities vastgesteld.

Nadien heeft zij echter niets meer van de zaak vernomen, waaruit zij de gevolgtrekking maakt, dat het plan voor zulk een wedstrijd werd opgegeven.

15. **BUSETIQUET MIJ. DE VELUWE TE NUNSPEET.** Het programma voor deze prijsvraag voldeed in geen enkel opzicht aan de bepalingen der

A.N.P., waarop de prijsvraag-uitschrijfster attent werd gemaakt.
Het antwoord luidde, dat de Mij. de Veluwe er niet aan dacht, wijziging in de prijsvraag te brengen, waarop de P.P.C. besloot tot het publiceeren van een persbericht, waarin de medewerking aan de prijsvraag werd ontraden.

16. RECLAMEPLAAT LANDBOUWTENTOONSTELLING TE ZWOLLE. Het programma voldeed in geen enkel opzicht aan de bepalingen van de A.N.P., ingevolge waarvan de P.P.C. zich op de gewone wijze tot de prijsvraag-uitschrijfster wendde, echter zonder eenig succes.
De aangelegenheid leek de P.P.C. niet van zulk een belang, dat zij tot een perscommunique moest overgaan.

17. SCHOORSTEENBOEZEM-BEKLEEDING IN DE COMMISSIEKAMER DER N.V. JAVASCHE HOUTHANDEL MAATSCHAPPIJEN TE AMSTERDAM. Het programma van deze prijsvraag werd in overleg met de P.P.C. vastgesteld. Uit het juryrapport bleek, dat 5 ontwerpen werden ingezonden, waaruit een ontwerp kon gekozen worden, dat met den eersten prijs werd bekroond, terwijl de beide andere prijzen gelijkelijk over twee andere ontwerpen kon worden verdeeld. Den eerstbekroonde werd daarna de uitvoering van het werk opgedragen.

18. BEBOUWING TERREIN REINKENSTRAAT EN KRANENBURGWEG NABIJ DE LAAN VAN MEERDERVOORT, uitgeschreven door de Gemeente 's-Gravenhage.
Deze prijsvraag was een overgangsvorm tusschen studie- en uitvoeringsprijsvraag, waarbij echter de bedoeling voorzat den bekroonde bij de eventueele uitvoering van diens ontwerp te betrekken.
De voorwaarden der prijsvraag konden door de P.P.C. worden goedgekeurd.
Uit het juryraport bleek, dat uit de 73 ingekomen antwoorden geen volledige bekroning met den eersten prijs kon worden toegekend, doch dat het prijzenbedrag over een drietal zeer verdienstelijke ontwerpen kon worden verdeeld.

19. DIPLOMA VOOR DE VEREENIGING VAK EN KUNST TE DORDRECHT. De Vereeniging voor Vak en Kunst te Dordrecht schreef een prijsvraag uit voor een diploma, dat moest dienen ter uitreiking aan de bekroonden in een te houden wedstrijd van werkstukken op het gebied van een aantal technische, kunstnijverheids- en aanverwante vakken.
De prijsvraag was een overgangsvorm tusschen studie en uitvoeringsprijsvraag, zoodat met bescheiden bekroningen genoegen kon worden genomen in het programma, dat in overleg met de P.P.C. werd opgemaakt.
Uit het juryrapport blijkt, dat uit een 68-tal ingezonden ontwerpen, een drietal ontwerpen kon worden gekozen, waaraan de uitgeloofde prijzen ten volle konden worden toegekend.

20. OMSLAG VAN EEN VEREENIGINGSBLAD VAN DE EERSTE ROTTERDAMSCHE VEREENIGING VAN MAKELAARS IN ONROERENDE GOEDEREN, uitgeschreven door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap in opdracht van voornoemde Vereeniging.
De P.P.C. kon zich met het programma vereenigen.
Uit het juryrapport blijkt, dat er groote belangstelling voor deze prijsvraag bestond en dat er

BEWAARSCHOOL AAN DE PUTSCHE BOCHT. GEVEL AAN DE STOKROOSSTRAAT.

Als direct gevolg van den zgn. „woningnood" en niet te vergeten het gebrek aan geschikte bouwterreinen voor arbeiderswoningbouw op den rechter oever, ontstond o.a. het bekende Tuindorp „Vreewijk", gedurfd van opzet en uitvoering, Bloemhof, Riederlaan enz.
Daarna in steeds versneld tempo waagden ook de zgn. „eigenbouwers" zich op den linker oever met alle voor- en nadeelen aan speculatiebouw verbonden. Jammer genoeg wordt als direct gevolg hiervan, de opzet als „tuinstad" tendeele verlaten. Huurkazernes zoeken plaats tusschen als verdwaald lijkende oude boerderijtjes.
Een uitbreidingsplan van het werkelijk zoo hoog noodige „vooruitziende soort" wordt zoo noodzakelijk geacht, dat.... architecten (Granpré Molière, Verhagen en Kok) er een voorstellen, als aan- (of terecht (?)) wijzing voor de Overheid.
Bij dit in principe dan ook aanvaarde plan, moest jammer genoeg reeds te veel rekening gehouden worden met „onherstelbare factoren".
Constateert men dat een tweede oeververbinding, het wegenvraagstuk Amsterdam-Antwerpen, de spoorwegplannen, nog steeds „voorbereid" worden, en nog steeds niet definitieven vorm aangenomen hebben, dan moet men tot zijn spijt vaststellen dat de overheid zich hier heeft laten overrompelen.
Een nieuwe stad van thans 100.000 en in de toekomst 500.000 inwoners vraagt eigen openbare gebouwen en kan niet geheel afhankelijk blijven van, en zich oriënteeren naar, de oude stad.
Deze bouwwerken mogen hier uit meerdere reproducties duidelijk maken hoe het Bouwbureau der Gemeentewerken, zijn taak opvat.
De typische „dorpsscholen" der tuindorpen, het geestige bibliotheekgebouw, de

BEWAARSCHOOL EN BIBLIOTHEEK AAN DE MARE. ONTWERP GEMEENTEWERKEN R'DAM.

meer een monumentaal karakter dragende H. B. S. aan het Afrikaanderplein, toonen ons dat een bekwame en gevoelige hand hier den weg wijst. Een weg die daarom niet door allen ingeslagen wordt.
Ook op den Linker-Maasoever ontstaan nog straten, die in navolging van die op den rechter oever, een specifiek Rotterdamsch karakter dragen en waar ondanks uitnemende publicaties van de „Vereeniging voor Stadsverbetering Nieuw-Rotterdam" van de hand van Ir. Alph. Siebers, „De oogen open — wordt Rotterdam een goed gebouwde stad" en „Groeiend Rotterdam" nog heel veel, zelfs aan bescheiden eischen, niet voldoet.
En wat zijn wij Rotterdammers gauw tevreden!
Dit moge blijken uit een der reproducties uit „groeiend Rotterdam" waarvan Siebers zegt „zij dankt haar opname aan de doorgevoerde eenheid in de architectuur van den straatwand".!?
De werkelijk afschrikwekkende voorbeelden zullen wij den lezer sparen, en liever een afbeelding overnemen waarvan men ongetwijfeld kan zeggen: „er is een kentering ten goede duidelijk aan te wijzen". Keeren we nu terug naar de oude stad. Ook hier is „werk aan den winkel". Hofplein; Uitbreidingsplan voor het Land van Hoboken, dat eenige stukje hollandsche weide in het hart der stad; Uitbreiding van het Spangensche kwartier; Blijdorp enz. Ook hier kan slechts gewaardeerd worden de wijze waarop het Bureau van Gemeentewerken zijn taak opvat, rekening moetende houden met zoovele remmende oeconomische en andere factoren.
Tenslotte nog een voorbeeld dat den gezonden durf dezer Bouwafdeeling karakteriseert: het in uitvoering genomen torenhuis voor de Kantoren van het G. E. B. aan de Rochussenstraat. Een dergelijk voorbeeld moet invloed ten goede uitoefenen op het geheele stadsbeeld van Rotterdam, een stad waar veel verknoeid werd.

onder de 66 ingezonden ontwerpen, vele waren, die belangrijke kwaliteiten vertoonden, zoodat de uitgeloofde prijzen ten volle konden worden toegekend.

21. ONTWERPEN VOOR KAMERBETIMMERINGEN, uitgeschreven door het tijdschrift „BINNENHUIS"; N.V. Moorman's Periodieke Pers., voor welke prijsvraag de P.P.C. verzocht werd een concept-programma op te stellen.
Nadat de P.P.C. aan dat verzoek had voldaan, berichtte de redactie van het „Binnenhuis", dat zij binnenkort daarop hoopte terug te komen; doch tot nu toe is dit niet geschiedt.

22. RECLAMEBILJET VOOR DE VEREENIGING „KAMPEN VOORUIT". Het door de Vereeniging opgemaakte programma voldeed niet aan de eischen der A.N.P. Na herhaalde correspondentie werden in het programma de noodige wijzigingen aangebracht.
Uit het juryrapport bleek, dat uit het 32-tal inzendingen een aantal afgezonderd kon worden, dat op een hoog peil stond en waaruit er 3 konden worden gekozen, waaraan de bekroningen konden worden toegekend.

23. RAADHUIS NAALDWIJK. Aan B. en W. van Naaldwijk werd op hun verzoek een exemplaar der A.N.P. gezonden, met eenige toelichtingen, voor het geval het Gemeentebestuur het voornemen mocht hebben om een prijsvraag uit te schrijven. Hoewel deze toezending reeds geruimen tijd geleden plaats had, is deze aangelegenheid nog niet tot eene beslissing gebracht, doch bestaat de kans, dat dit eerlang zal geschieden.

24. RECLAMEPLAAT VOOR „OSTWALD" VERVEN, uitgeschreven door de Firma H. van Gimborn te Doorn.
Deze Firma deelde de P.P.C. eenige voorwaarden mede, waaronder zij voornemens was de bovenbedoelde prijsvraag uit te schrijven.
Waar deze voorwaarden in genen deele aan de A.N.P. voldeden, werden door de P.P.C. de bezwaren tegen haar voorstel aan de Firma medegedeeld, waarop deze, onder beroep op de prijsvraag „Talens" (Zie vorig jaarverslag) berichtte, dat zij aan de wenschen van de P.P.C. geen gevolg kon geven en de aangelegenheid als vervallen beschouwde.

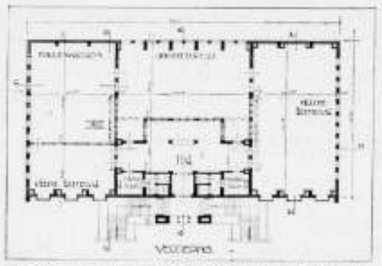
CONGRES VOOR RELIGIE EN BOUWKUNST van Woensdag 10 Juli v.m. 11.30 tot Donderdagmiddag 11 Juli in het C. S. Oolgaardthuis aan den Klingelbeekschen weg te Arnhem.

TENTOONSTELLING PRIJSVRAAGONTWERPEN VOOR KERKBOUW voor niet-congres leden in het Oolgaardthuis op Zondag 7 Juli 10-5 uur; Donderdag 11 Juli 4-8 uur; Vrijdag 12 Juli 10-4 uur.
Kosten van deelneming: logies en verblijf inbegrepen: ƒ 10.—
Kosten van congres en openluchtspel benevens verblijf vanaf Dinsdagmiddag 9 Juli: ƒ 12.50.

HET GODSHUIS IN DEN LOOP DER EEUWEN. Openluchtspel op 9 Mei a.s. in het Openluchttheater te Arnhem, des avonds te 8.30.

BEWAARSCHOOL EN BIBLIOTHEEK AAN DE MARE.

PLAN BIBLIOTHEEK BOVEN DE BEWAARSCHOOL AAN DE MARE.

Op den avond van den 9en Juli zal, tusschen de congressen voor Godsdienstonderwijs en Religie en Bouwkunst in, in het Openluchttheater te Arnhem de ontwikkeling van het Godshuis in den loop der eeuwen in een aantal tafereelen worden uitgebeeld.

De Egyptische, Joodsche, Grieksche tempel, de Romaansche, Gothische Renaissance kerk zullen in hun kenmerkende eischen architectonisch worden aangeduid.

Muzikale illustratie (harp, fluit, klokken, bazuinen, koorzang) en declamatie uit de verschillende cultuurtijdperken werken aanvullend.

Regie: J. Valk, Kunstschilder te Arnhem; Kommer Klein, Voordrachtkunstenaar te Amsterdam.

Architecten: G. Feenstra en W. Bronkhuizen te Arnhem.

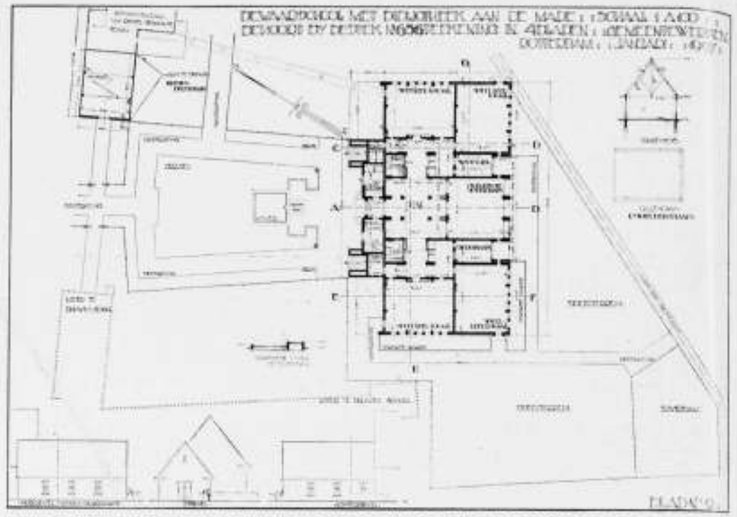
De voordrachten worden gehouden door den Heer Kommer Klein.

Koorzang. Vrijzinnig Zangkoor onder leiding van den dirigent Moolenaar.

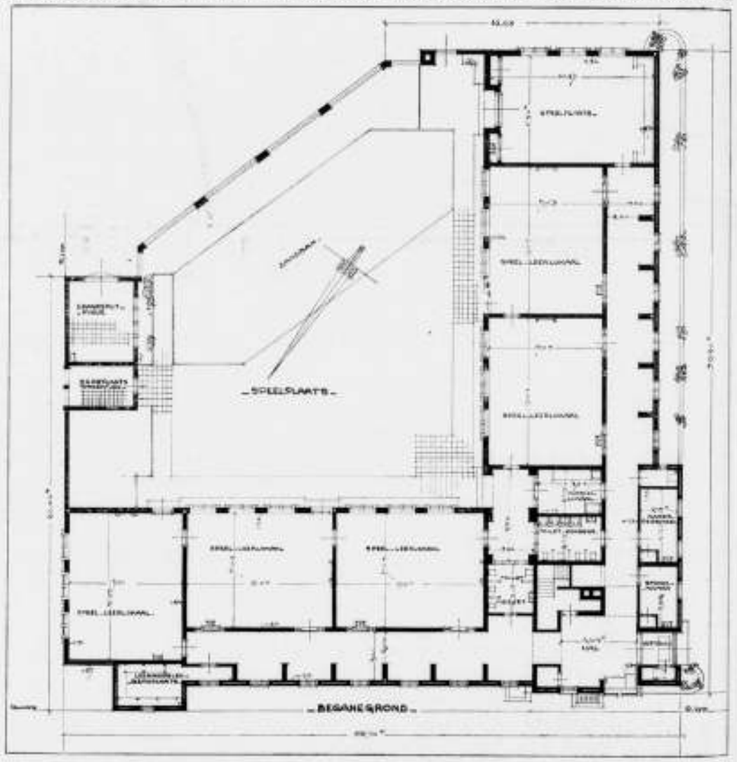
Het laatste bedrijf zal zijn een verbeelding van de kerk der toekomst.

Eerecomité onder voorzitterschap van Mr. S. J. R. de Monchy, burgemeester te Arnhem.

Uitvoerend comité: W. Broekhuyzen en G. Feenstra, architecten, Ds. I. Hooykaas, Dr. R. Miedema en J. Valk.

BEWAARSCHOOL MET BIBLIOTHEEK AAN DE MARE. ONTW. GEMEENTEWERKEN R'DAM.

PLATTEGROND BEWAARSCHOOL AAN DE PUTSCHE BOCHT. ONTW. GEM. WERKEN R'DAM.

De oogen gaan echter open, en er is een groote verbetering aan te wijzen, waar wij moed uit kunnen scheppen, dat Rotterdam, de „koningin van de Maas", woonstad wordt.

Als eenig lid van de Redactie van het Bouwkundig Weekblad buiten Amsterdam en Haarlem, heb ik assistentie gezocht bij jongere leden van den B.N.A. en had die gevonden in ons nieuw lid Ir. C. B. v. d. Tak. Nu hij benoemd is tot stadsarchitect en Dir. van Bouw- en Woningtoezicht der Gem. Amersfoort, worde het mij vergund langs dezen weg mijn wensch tot samenwerking kenbaar te maken. A. O.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. Nº 36736

1929 6 JULI Nº 27

HET VRAAGSTUK TOT HET BOUWEN VAN HET LEIDSCHE RAADHUIS.

Zooals bekend zal zijn, heeft het Bestuur van den B.N.A. zich in een adres tot het Gemeentebestuur van Leiden gewend, ter zake van den weg, die dient te worden ingeslagen om voor den bouw van het nieuwe Raadhuis tot een goede oplossing te komen. Het adres is afgedrukt in No. 18 van het B. W. A. De quintessens ervan was dat het Bestuur van den B.N.A. uitgaande van het standpunt, dat het hier gaat om een nieuwe schepping, een onderzoek voorstelde van architecten naar de mogelijkheid in die nieuwe schepping de overblijfselen van den ouden gevel aan de Breestraat als factor op te nemen, zoo de Rijksmonumenten-Commissie restauratie van dien gevel mogelijk zou achten.

Thans is gebleken dat de R. M. C. dit inderdaad mogelijk acht, maar tevens heeft zij aan het Gemeentebestuur van Leiden geadviseerd, dat de architect van het nieuwe Raadhuis den ouden gevel aan de Breestraat in zijn ontwerp zal moeten opnemen.

Het Bestuur meent dat het echter niet juist is dat het opnemen van den ouden gevel in het nieuwe ontwerp als een bindende voorwaarde aan den architect wordt gesteld en dat in het huidige stadium de verdere stappen ernstig overwogen moeten worden.

Het Bestuur stelt zich daarom voor op de op Zaterdag 13 Juli a.s. te houden Ledenvergadering te Leiden den B.N.A. een uitspraak te laten doen, over de richting waarin het vraagstuk het best zal kunnen worden opgelost.

Het zal daarbij de bespreking van de ledenvergadering willen baseeren op de — in de huidige omstandigheden voor de hand liggende — vraag, die het als volgt concreet heeft geformuleerd:

„In welke richting moet de oplossing van het Stadhuisvraagstuk te Leiden worden gezocht, aannemende dat blijkens het oordeel der Rijksmonumenten-Commissie de gevel, of althans het voornaamste gedeelte daarvan, gerestaureerd kan worden."

Het Bestuur heeft een 10-tal kunstenaars uitgenoodigd hun antwoord op deze vraag van te voren in het B. W. A. te willen geven. Alle uitgenoodigden hebben aan het verzoek voldaan.

Hieronder volgen hun antwoorden:

De Heer Blaauw schrijft: In antwoord op Uw schrijven van 12 Juni i. z. het Leidsche Raadhuisvraagstuk, beveel ik het volgende ter overweging aan: Aannemende dat de restauratie van den ouden raadhuisgevel inderdaad mogelijk is, komt het mij voor dat de vèrstrekkende conclusie, door de Rijksmonumentencommissie gesteld i. z. de verbinding van den ouden gevel aan het nieuwe Raadhuisproject, den aan te wijzen architect voor groote, wellicht onoverkomenlijke moeilijkheden zal plaatsen.

Men kan over de interpretatie van „het opnemen van den ouden gevel in het ontwerp voor het nieuwe Raadhuis" nog van meening verschillen, vooral wanneer men nog niet weet, wat dit nieuwe Raadhuis zal moeten inhouden. Verschillende architecten zullen dan ook deze „bindende voorwaarde" op zeer verschillende wijze in een project verwezenlijken. Het zou wellicht de moeite loonen verschillende oplossingen van het vraagstuk te doen vervaardigen, om een zuiver inzicht in de reëele mogelijkheden te verkrijgen.

Voorloopig is nog de eenige reëele mogelijkheid (getoetst aan nauwkeurig onderzoek): de restauratie van den ouden gevel. Rest thans: de bestudeering van het nieuwe raadhuisproject èn de verbinding met den ouden gevel.

De uitspraak: „de architect moet den ouden gevel in het nieuwe project opnemen", komt me eenigszins beperkend en ook wel wat voorbarig voor, want het is immers niet uitgesloten, dat de architect door de aan het nieuwe Raadhuis gestelde eischen en wellicht beperkte situatiemogelijkheden, daarin niet zou kunnen slagen! Niet uitgesloten ook is dat betere mogelijkheden alsnog buiten dit „moeten" zouden blijken te liggen.

Het Leidsche Raadhuis- en herbouwvraagstuk is thans één schrede verder gekomen. Met de thans voorhanden zijnde gegevens zal een nauwkeurige architecto-

PERMANENTE PRIJSVRAAGCOMMISSIE. JAARVERSLAGEN OVER 1927—1928. (Vervolg van pag. 207).

25. RECLAMEPLAAT BATAVIERLIJN. Deze Maatschappij wendde zich tot de P.P.C. met het verzoek om voorlichting bij het uitschrijven van een prijsvraag voor een reclamebiljet, ingevolge waarvan de P.P.C. na ampele bespreking met den vertegenwoordiger van die Lijn, een programma voor zulk een prijsvraag opstelde.

Het is de P.P.C. echter niet ter kennis gekomen of de Batavierlijn aan haar voornemen om een prijsvraag uit te schrijven, gevolg heeft gegeven.

26. OMSLAG VOOR HET ORGAAN „ONZE VLOOT", uitgeschreven door de Koninklijke Nederlandsche Vereeniging „ONZE VLOOT".

Het programma van deze prijsvraag werd door de P.P.C. opgemaakt en door de prijsvraaguitschrijfster aanvaard. Uit het juryrapport blijkt, dat uit de 58 ingekomen ontwerpen er drie konden worden afgezonderd, waaraan de uitgeloofde prijzen konden worden toegekend, doch dat in 't algemeen de inzendingen niet op een hoog peil stonden.

27. RECLAMEBILJET „ULTRAPHOON MAATSCHAPPIJ". Door de Ultraphoon maatschappij werd de voorlichting van de P.P.C. gevraagd voor het uitschrijven van een prijsvraag voor een reclamebiljet voor hare maatschappij en de door haar in den handel gebrachte artikelen, ingevolge waarvan de P.P.C. een concept-programma ontwierp en aan de Firma opzond.

Voor zoover de P.P.C. bekend is, werd echter niet tot het uitschrijven van een prijsvraag overgegaan.

28. BOEKBAND VOOR EEN ALBUM, voor reclameplaatjes, uitgeschreven door de Firma „Tiktak" Groningen en Amsterdam.

Na correspondentie met deze Firma ontving de P.P.C. een programma, waarmede zij accoord kon gaan.

Uit het juryrapport blijkt, dat 128 inzendingen waren ingekomen, waaruit ten slotte een drietal ontwerpen konden worden afgezonderd, waaraan de bekroningen konden worden toegekend.

29. BEGRAAFPLAATS EN PARKAANLEG TE ZWOLLE, uitgeschreven door het Gemeentebestuur van Zwolle.

Het door de adviseurs van het Gemeentebestuur geconcipieerde programma, werd de P.P.C. ter keuring gezonden, na eene voorafgaande uitvoerige briefwisseling. Aan de opmerkingen van de P.P.C. op dit programma werd grootendeels tegemoet gekomen, zoodat zij het ten slotte kon goed keuren, en de prijsvraag daarop werd uitgeschreven.

30. BANKGEBOUW MET WINKELS TE SCHIEDAM, uitgeschreven door de H.A.V. Bank, aldaar. Het programma voor deze prijsvraag werd in overleg met de P.P.C. opgemaakt, zoodat daarnaar de prijsvraag werd uitgeschreven.
Het aantal ingezonden ontwerpen bleek 88 te zijn, doch blijkens het juryrapport konden geen volledige bekroningen worden toegekend en werden aan een viertal ontwerpen premiën toegekend.
31. KOPPEN VOOR HET DRUKKERSWEEKBLAD. OMSLAG EN VOOR- EN ACHTERPAGINA VOOR EEN RECLAMEBOEKJE VAN GOED DRUKWERK, ENZ., uitgeschreven door de Federatie der Werkgeversorganisaties in het Boekdrukkersbedrijf.
De voorwaarden voor deze prijsvraag waren opgesteld zonder overleg met de P.P.C. en voldeden in enkele opzichten niet aan de A.N.P. Na overleg met de prijsvraag-uitschrijfster, die bereid was aan de bezwaren van de P.P.C. tegemoet te komen, meende zij de prijsvraag te kunnen laten passeeren.
32. OMSLAG VOOR HET MAANDBLAD NEERLANDIA, orgaan van het Algemeen Nederlandsch Verbond.
Het programma werd na correspondentie en mondelinge gedachtenwisseling met de P.P.C. vastgesteld.
Uit een persbericht bleek, dat 81 antwoorden zijn ingekomen, doch het resultaat van de prijsvraag is de P.P.C. niet ter kennis gekomen.
33. GEREFORMEERDE KERK, uitgeschreven door de Commissie voor Gemeenteleven, uit de Centrale Commissie voor het Vrijzinnig Protestantisme.
Deze prijsvraag was als studieprijsvraag niet aan de A.N.P. onderworpen; niettemin stelde de prijsvraag-uitschrijfster er prijs op om het programma zooveel mogelijk te doen aanpassen aan de A.N.P., ingevolge waarvan zij het onderwierp aan het oordeel der P.P.C. en gevolg gaf aan de opmerkingen door haar daarop gemaakt.
34. MONUMENT JOH. MESSCHAERT TE HOORN. Na correspondentie met de Commissie, die zich had gevormd om tot de stichting te komen van een monument voor den zanger Joh. Messchaert in diens geboorteplaats Hoorn, stelde de P.P.C. een programma daarvoor op, dat met enkele wijzigingen door de Commissie werd aanvaard.
Uit het Juryrapport blijkt, dat de beide prijzen konden worden toegekend en dat aan den eerstbekroonde de opdracht tot uitvoering werd gegeven.
35. FABRIEKSMERK VOOR DE EERSTE NEDERLANDSCHE KUNSTZIJDEFABRIEK TE ARNHEM E.N.K.A. Het programma voor deze prijsvraag kwam na overleg met de P.P.C. tot stand en werd door haar gesanctionneerd.
Uit het juryrapport bleek, dat de prijsvraag als zeer geslaagd is te beschouwen en dat behalve de uitgeloofde prijzen nog eenige premiën door den prijsvraag-uitschrijver beschikbaar werden gesteld.
36. RECLAMEZUIL, uitgeschreven door de Commissie voor de Buiten-Reclame van het Genootschap voor Reclame.
Deze prijsvraag was te beschouwen als een studieprijsvraag doch de prijsvraag-uitschrijfster stelde er prijs op, het programma zooveel mogelijk in overeenstemming te brengen met de A.N.P.
Diensvolgens werd het door de P.P.C. onderzocht en werden door haar eenige wijzigingen voorgesteld, die door de prijsvraag-uitschrijfster werden overgenomen.
37. WOONKAMER AMEUBLEMENTEN, uitgeschreven door de N.V. L.O.V. Meubelfabriek te

nische studie gemaakt moeten worden en zal aan verschillende oplossingen getoetst moeten worden welke de beste oplossing en de beste verbinding (of scheiding (?) van oude en nieuwe factoren zal zijn. Eerst dan zal kunnen blijken of op het „moeten" ook een „kunnen" kan volgen.
Amsterdam, 25 Juni. C. J. BLAAUW.

De Heer W. M. Dudok schrijft: In Uw schrijven dd. 12 Juni j.l. noodigt U mij uit de vraag te beantwoorden in welke richting de oplossing van het stadhuisvraagstuk te Leiden moet worden gezocht, aannemende dat de gevel gerestaureerd kan worden.
Voorzoover mij bekend is heeft het Gemeentebestuur van Leiden geen advies over dezen raadhuisbouw aan onzen Bond gevraagd. Het probleem wordt Uwerzijds dan ook terecht zeer algemeen gesteld, en kan in dit stadium niet anders dan zeer in 't algemeen worden behandeld. Persoonlijk acht ik een discussie, die niet gefundeerd is door een op juiste gegevens rustende studie, niet effectief, maar de bijzondere beteekenis van het boeiende vraagstuk noopt mij toch tot een voorloopige beantwoording.
Nu Leiden zijn prachtige stadhuis verloren heeft, moet m.i. de alles overheerschende vraag zijn, op welke wijze aan de stad een raadhuis geschonken kan worden dat aan de hoogste eischen van gebruik en schoonheid voldoet. De vraag of de fraaie Breestraatgevel geheel of gedeeltelijk in de nieuwe conceptie kan worden opgenomen, is uiterst belangrijk, maar niettemin, secundair. De herbouwde gevel zou in elk geval geen dood masker mogen zijn vóór een geforceerd plan; hij zou in het nieuwe gebouw een opnieuw bezield element moeten vormen, dat bovendien de redelijkheid en overzichtelijkheid der ruimteverdeeling niet schaden mag. Of dit mogelijk zal zijn hangt af van talrijke factoren o.a. van de bijzonderheden der situatie, het beschikbare bouwterrein enz. Het is m.i. niet juist dat wij ons begeven in een studie, die niet van ons verlangd wordt. Ik zou in beginsel den bouwmeester niet willen binden aan den absoluten eisch tot opneming van den ouden gevel; wèl dient hij m.i. te onderzoeken of het menschelijke verlangen tot herwinning der verloren schoonheid in dit geval te vereenigen is met een hooggestemd plan. Menschelijk is het verlangen tot herbouw inderdaad, maar het is de vraag of het vertrouwen in de beteekenis en het vermogen van onzen eigen tijd niet sterker bezieling wekken zal in den bouwmeester die straks tot dezen bouw geroepen zal worden. En of men, door hem te binden aan het ongetwijfeld waardevolle oude, niet nòg grootere waarden voor de toekomst in den weg zal staan. W. M. DUDOK.

De Heer Ir. J. Duiker schrijft: Zoekt mèt de R. M. C. één of meer architecten (meervoudige opdracht), die van den ouden gevel en wat er verder nieuws bij moet komen (dit laatste is o.a. een gebouw, maar de gevel staat ervóór, dus je kunt het niet zien staan, het blijft ergo buiten beschouwing), een smaakvol en aardig geheel weten te maken.
Over een paar jaar is alles vergeven en vergeten.
De tourist zal het nooit weten, of de man met de scheepsroeper moest het hem vertellen.
Een brand is altijd uit den booze, als het echter toch moet zijn, hopen wij dan slechts dat hij een volgend maal zijn werk zoo grondig verricht, dat er geen „kwesties" van komen kunnen.
Amsterdam, 1 Juli. J. DUIKER.

Prof. Ir. M. J. Granpré Molière schrijft: Het komt me voor dat hier de gewone vraag aan de orde is: hoe ontstaat een kunstwerk. Dit is immers altijd met voorhanden middelen, in gegeven omstandigheden den weg zoeken naar de beste oplossing. De vraag hoe met de overblijfselen gehandeld zal worden is geen beginselvraag en maakt dus deel uit van de som van overwegingen die alleen hij volledig overziet, die tot den bouw geroepen, deze dingen in hun samenhang bestudeert.
Gevaar dreigt van een anderen kant, n.l. dat door vooropgezette meeningen, kampen, twijfelingen, prae-adviezen, ideeën, prijsvragen enz. de mogelijkheid tot een spontane bezieling bij burgerij en architect al te voren wordt gedoofd. Deze bezieling is noodig, en voorts de vaste en eensgezinde wil van het stadsbestuur, een wijze architect, die in vol vertrouwen en met de ruimste bevoegdheid, in nauwe samenwerking met het allerkleinste aantal daartoe uit de Gemeente aangewezen personen, het nieuwe Raadhuis op historischen grond ontwerpt.
Het komt me voor, dat dit altijd zoo was, en dus nu en hier ook geldt, en dat dus de B.N.A. niet beter kan doen dan daartoe op te wekken.
M. J. GRANPRE MOLIERE.

De Heer Ir. Jan Gratama schrijft: In antwoord op Uw verzoek mijn meening over de kwestie van het nieuwe Raadhuis van Leiden als prae-advies aan U te willen uitbrengen, heb ik de eer U het volgende mede te deelen.
Het bouwen van het nieuwe Raadhuis van Leiden wordt beheerscht door twee belangrijke vragen:
Ten eerste: Wat is de meest geschikte en meest gewenschte plaats van het nieuwe Raadhuis?
Ten tweede: Moeten de fragmenten van het oude Raadhuis, die uit den brand gered zijn, bewaard blijven, en zoo ja, hoe?
De eerste vraag kan ik niet beantwoorden, want ik ben niet voldoende bekend met de stad Leiden om te bepalen, dat die of die plaats de beste plek is voor de stichting van het nieuwe Raadhuis. Het komt mij voor, dat, globaal gezien, de oude plaats aan de Breestraat niet de allerbeste situatie oplevert voor een aan de vele eischen van het hedendaagsche Leiden beantwoordend Raadhuis; men denke bijv. aan de gelegenheid van vóórrijden, autoparkeering, enz. Een nieuw, ruim terrein zal uit den aard der zaak een veel doelmatiger oplossing kunnen geven. Ik zou dan ook de keuze: een nieuw Raadhuis op een nieuw terrein, ten zeerste toejuichen. Mocht men hiertoe overgaan, dan moet men de fragmenten van het oude Raadhuis zorgvuldig en vooral liefdevol, herstellen en ze opnemen in een ontwerp voor een of ander openbaar gebouw, bijv. een museum, waarbij het ontwerp een bescheiden, maar tactvol dienende houding zal moeten aannemen tegenover de oude fragmenten.
Zoo eenvoudig blijkt de kwestie niet te zijn. Naar ik uit de dagbladen verneem, wenscht vrijwel de geheele Leidsche burgerij het nieuwe Raadhuis te doen verrijzen op de plaats van het oude, met zooveel mogelijk behoud der oude fragmenten. Ik kan mij deze voorkeur voorstellen; gevoels-overwegingen spelen hierbij een zóó sterke rol, dat, ook al is de Leidsche burger overtuigd dat hij op een nieuw terrein een doelmatiger Raadhuis kan krijgen, hij toch alles in het werk zal stellen, om het Raadhuis op de oude historische plaats te doen bouwen, zij het dan, dat het Raadhuis wat minder practisch zal worden.
Het lijkt mij de taak van den B.N.A. nauwkeurig te onderzoeken, of er inderdaad in Leiden een veel gunstiger plaats voor het nieuwe Raadhuis bestaat; en zoo ja, het Gemeentebestuur ernstig onder het oog te brengen wat de groote voordeelen van het nieuwe terrein vergeleken bij het oude terrein zijn. Ten slotte heeft de Leidsche burgerij uit te maken, waar zij haar nieuwe Raadhuis wil plaatsen.

Laten wij nu eens aannemen, wat vermoedelijk ook wel gebeuren zal: het nieuwe Raadhuis moet komen op de plaats van het oude; en laten wij verder aannemen, dat het bouwterrein en eventueel te onteigenen terreinen in de buurt, samen groot genoeg zijn, om het volledig-uitgeruste hedendaagsche Leidsche Raadhuis plaats te kunnen bieden, dan rijst allereerst de vraag: Wat moet er met de oude fragmenten geschieden?
Volgens de Monumenten-Commissie zijn deze nog gaaf genoeg om gerestaureerd te worden, zoodat zij deze belangrijke bouwdeelen wil behouden. Ook de Leidsche burgerij heeft dit laatste door allerlei uitingen bevestigd. Ik kan mij hiermede geheel vereenigen. Wij moeten elk specimen van goede oude-kunst, ook al is het maar een fragment, als het eenigszins kan, bewaren. Uit de oude kunst straalt een eigen-aardige levenskracht, een sterk levensgevoel, die hoewel anders dan de onze, ja misschien juist dáárdoor, onze groote belangstelling, onze groote liefde heeft. Wij worden daardoor aan de veel-zijdigheid van het leven, aan de een-zijdigheid van ons eigen levensinzicht herinnerd; wij kunnen bij het aanschouwen van de oude kunst eenigszins deelgenoot worden van de levensvreugde of de levenskracht, daar die kunst het leven gaf; wij worden opgenomen in een wereld vol schoonheid en sterkte, die natuurlijk een-zijdig, maar gaaf, compleet is, met al het overtuigende en meeslepende van die gaafheid. Daarom hebben wij de plicht deze oude schoonheid te bewaren, niet alleen voor ons zelf, maar ook voor het nageslacht; want ook voor het nageslacht geldt de bekende regel van Keats: „A thing of beauty is a joy for ever".

Oosterbeek.
Op verzoek van de prijsvraag-uitschrijfster stelde de P.P.C. een programma op van deze prijsvragen, dat door haar werd aanvaard.
Uit het juryrapport bleek, dat 41 antwoorden waren ingekomen, dat de beide uitgeloofde prijzen voor het Eetkamer-ameublement konden worden toegekend, doch dat voor het Zitkamer-ameublement de eerste prijs niet kon worden toegewezen.
38. GEMEENTEHUIS TE KATWIJK, uitgeschreven door het Gemeentebestuur van Katwijk. Het programma voor deze prijsvraag kon door de P.P.C. worden goedgekeurd, zoodat de prijsvraag daarnaar werd uitgeschreven.

Verder werd door de P.P.C. geadviseerd in een aantal gevallen, aan hen die voornemens waren een prijsvraag uit te schrijven, doch die van dat voornemen afzagen, wanneer het bleek dat daaraan kosten verbonden waren, of dat de kosten belangrijk hooger waren dan zij hadden vermoed, of zich konden veroorlooven.
In een enkel geval — de Christelijke H.B.S. en Marnix-gymnasium te Rotterdam, meende zij na eenige besprekingen te moeten adviseeren geen prijsvraag uit te schrijven, doch om aan het Bestuur van den B.N.A. te verzoeken, door de adviescommissie van dien Bond een architect te doen aanwijzen, welk advies met goed resultaat werd opgevolgd.
Ook ontving de P.P.C. enkele malen een bericht omtrent een vermoeden, dat een prijsvraag zou worden uitgeschreven, ingevolge waarvan zij zich tot de betrokkenen wendde onder aanbieding harer diensten en overlegging van een exemplaar der A.N.P., doch niet altijd met het gewenschte gevolg.
MEERVOUDIGE OPDRACHTEN. De P.P.C. adviseerde in de navolgende meervoudige opdrachten:
a. KERKBOUW HOOFDDORP HAARLEMMERMEER. Voor dezen Kerkbouw werd een meervoudige opdracht uitgeschreven, waarvan de P.P.C. eerst vernam, nadat de zaak reeds in kannen en kruiken was en de opdracht was verstrekt.
Na uitvoerige correspondentie kreeg de P.P.C. een afschrift van de opdracht, waaruit bleek, dat het aan de mededingers uitbetaalde honorarium belangrijk minder dan de helft was, van wat het zou hebben moeten bedragen. De P.P.C. meende dit geval ter kennis van het Bestuur van den B.N.A. te moeten brengen, dat het door de Commissie van Onderzoek deed behandelen, bij welke behandeling de P.P.C. als getuige werd gehoord.
b. KERKGEBOUW TE HILLEGOM. Het programma voor deze meervoudige opdracht kon door de P.P.C. worden goedgekeurd, ofschoon dit niet tijdig te harer kennis was gebracht. De opdracht voor den bouw werd aan den door den adviseur aangewezen deelnemer verstrekt.
c. GEBOUW VOOR DE VEREENIGING VOOR BLOEMBOLLENCULTUUR TE HAARLEM. Door een der uitgenoodigden tot deze meervoudige opdracht werd de P.P.C. medegedeeld, dat hij meende voor die uitnoodiging te moeten bedanken, omdat naar zijne meening niet was voldaan aan de bepaling, dat het uit te betalen honorarium aan de tabel van den B.N.A. voldeed.
Bij toetsing van het programma van eischen bleek de P.P.C. dat deze opvatting juist was, zoodat zij zich tot den opdrachtgever wendde met de vraag of deze bereid was het programma op dit punt te herzien.

Uit het antwoord bleek, dat de opdrachtgever daartoe niet bereid was, omdat de andere uitgenoodige architecten de gestelde voorwaarden hadden aanvaard. Het is de P.P.C. niet bekend geworden of onder de andere uitgenoodigde architecten zich nog leden van een der C.V. bevonden, doch zij achtte het gewenscht het geval ter kennis van den B.N.A. te brengen.

d. MONUMENT DE JONGH TE ROTTERDAM. Nadat reeds in 1919 plannen waren geopperd om de nagedachtenis van den Heer G. J. de Jongh, in leven Directeur der Gemeentewerken van Rotterdam door het stichten van een monument te eeren, werd in April 1927 door een particulier te Rotterdam een som beschikbaar gesteld om dit denkbeeld te kunnen verwezenlijken, nadat daarvoor een prijsvraag zou zijn uitgeschreven.

De P.P.C. wendde zich tot den schenker met het verzoek om bij de eventueele opstelling van een prijsvraag-programma, rekening te doen houden met de A.N.P., waarvan een exemplaar werd overgelegd.

Daarna bleef het geval rusten tot het eind van 1928, toen opnieuw contact gezocht werd met de P.P.C. en hare voorlichting werd gevraagd over een concept van een meervoudige opdracht, die daarna werd uitgeschreven.

e. NED. HERV. KERKGEBOUW IN AMSTERDAM „ZUID". De voorwaarden, die voor deze meervoudige opdracht golden, konden door de P.P.C. worden goedgekeurd, zoodat daarop de meervoudige opdracht werd uitgeschreven. Uit het rapport der advies-commissie blijkt, dat geen der ingezonden plannen ongewijzigd voor uitvoering kon worden aangewezen. Met den ontwerper van het eerste in de rang-orde geplaatste ontwerp is overleg gaande, omtrent de uitvoering van het plan.

f. RAADHUIS SASSENHEIM. De P.P.C. kon zich vereenigen met de voorwaarden voor deze voordracht, zoodat zij daarop werd uitgeschreven. Bij de afwikkeling bleek echter dat een der mededingers en wel juist degeen wiens inzending, als nummer één in de rang-orde was geplaatst, het plan niet zelf had gemaakt, doch daartoe de medewerking van twee collega's had ingeroepen, terwijl het plan werd ingezonden als door de 3 inzenders gezamenlijk vervaardigd.

De P.P.C. desgevraagd, keurde de handelingen der architecten af, gaf als haar oordeel te kennen, dat de uitgenoodigde architect niet aan de voorwaarde der opdracht had voldaan, door niet z e l f het plan te maken, zoodat hem het overeengekomen honorarium niet behoorde te worden uitbetaald, doch moest de juridische bevoegdheid van het Gemeente-bestuur om nochtans den bouw aan diens medewerkers op te dragen, niet betwisten.

De andere uitgenoodigden tot de meervoudige opdracht protesteerden bij het Bestuur van den B.N.A. tegen de geldigheid van zulk een opdracht, zoodat het geval werd voorgelegd aan den Eereraad van den B.N.A., die bij de behandeling daarvan de P.P.C. als getuige hoorde.

g. TEHUIS VOOR OUDE LIEDEN TE SCHIEDAM (Sint Jacobs Gasthuis). De voorwaarden voor deze meervoudige opdracht werden in overleg met de P.P.C. opgemaakt, zoodat zij daarop werd uitgeschreven. Uit het rapport der Commissie van advies blijkt, dat de inzendingen aan hooge eischen voldeden, doch eene beslissing omtrent de uitvoering van het door haar aanbevolen ontwerp is nog niet gevallen.

Hoe bewaren wij onze schilderijen uit de 17de eeuw niet! Wie het voorrecht gehad heeft de onlangs te Londen gehouden tentoonstelling van oud-Hollandsche schilderkunst te bezoeken, weet dat het allerbeste, wat het Hollandsche genie heeft voortgebracht, daar te zien was, een paar honderd jaar nadat het werk was gemaakt, maar nog vol-op stralend van kracht, van levensvreugd, van een voor onzen tijd ongekend rustig geluk. Heeft men wel voldoende beseft, dat wat daar tentoongesteld werd het allerbelangrijkste is, wat Holland heeft voortgebracht de Hollandsche ziel op zijn allerbest, zijn sterkst en zijn schoonst, belangrijker misschien dan zijn geschiedenis, en zijn koopmanschap. Die Oude Kunst zal voort durend blijven stralen en den mensch verkwikken, in lengte van eeuwen, verkwikken met den echt-Hollandschen geest.

De oud-Hollandsche bouwkunst is even belangrijk als de oud-Hollandsche schilderkunst. En zoo als wij fragmenten van schilderijen zorgvuldig en liefdevol bewaren, moeten wij het ook de oude bouwkunst doen. Dacht gij, dat de Vleeschhal te Haarlem van Lieven de Key minder belangrijk was dan een goed schilderij van Frans Hals? Hij, die èn de schilderkunst èn de bouwkunst weet te waardeeren, ziet dat de eerste zeker niet de mindere is van de tweede.

Wij moeten dus de fragmenten van het oude Leidsche Raadhuis bewaren; maar hoe? Herhaaldelijk wordt de vraag gehoord: kan een moderne nieuwbouw van het Raadhuis wel aansluiten bij die oude fragmenten? Menschen, die dit vragen zijn gewend alleen de typisch-moderne bouwkunst te zien, en zij vreezen dat een dergelijke uiting niet bij het oude Raadhuis zal harmonieeren. Hun vrees is gegrond; inderdaad zal het z.g. ultra-moderne moeilijk samengaan met het oude. Maar in deze richting moet de oplossing ook niet gezocht worden.

Het zou beschamend zijn voor onzen tijd, wanneer wij bij een fraai brokstuk oude bouwkunst niet meer goed konden aansluiten. Wij zouden dan niet meer kunnen, wat men in vroegere tijden altijd, en veelal met groot succes, wèl kon: een Gothische kerk met een Romaansch koor of met een Romaansch portaal; een Renaissance spits op een Gothische kerk; ja, Barock portalen in een Gothische kerk; een belangrijke Barockuitbreiding aan het fijne Renaissance Raadhuis in Den Haag, enz. Wij kunnen dit ook nog wel, d.w.z. een eigen schepping goed aansluiten aan het oude, al is de keuze van de daarvoor geschikte architecten beperkt.

Niet het utra-moderne moet hier aan het woord komen. Dit is nog te onzeker, te onontwikkeld, nog te veel probleem, te excessief, te onrijp, al is het in hooge mate belangwekkend door de durf, de kracht, en het getoonde talent.

De echt-moderne architect stoort zich niet aan een oude omgeving, noch aan traditie; hij wil, als revolutionair, vrij zijn, geheel zich zelf. Hij heeft bewust of onbewust, een zekeren afkeer van het oude, want dat is hetgene, wat hij bestrijdt, wat hem in den weg staat. Hij bestrijdt eigenlijk zichzelf, zijn eigen verleden, hij bestrijdt een groot deel van zijn eigen cultuur. Zijn werk is krachtig door eenzijdigheid, maar veelal onrijp; vaak ook on-wijs. Hij is niet gegroeid in een nieuwe cultuur; hij verlangt er slechts hevig naar. Daarom is zijn werk ook meestal niet meer dan een oprecht probeersel, een onzeker tasten, belangwekkend, maar veelal on-schoon.

Wij hebben deze voor-vechters noodig; zij zijn wegbereiders.

Maar in ons geval staat het anders; niet de eigen vrijheid en de ikheid vóórop; maar vóórop: het piëteit-vol behouden van het oude, de groote liefde en bewondering voor de oude schoonheid. Deze liefde moet het talent van den ontwerper doen bloeien, en hieruit zal zijn schepping naar voren komen. Natuurlijk moet hij de oude vormen niet imiteeren; in ware schoonheid is dit onmogelijk, omdat wij in werkelijkheid anders zijn dan het voorgeslacht. Styl-imitatie is „la mort sans phrase", ja erger: belachelijk en onze beschaving ont-eerend. De architect zal dienend moeten ontwerpen, en toch niet moeten zijn een gewone dienaar; al dienende zal zijn persoonlijkheid overal moeten doorschemeren.

Als hij een kunstenaar is zal hij iets moois en levends maken. Hij zal zelfs, als hij sterk is in zijn liefde voor het oude en daarbij begaafd met een goed talent, iets kunnen maken, dat boven het oude uitgaat, niet alleen in grootheid van afmetingen, maar ook in stemming. Hij kan zijn als de componist, die een symphonie maakt, naar aanleiding van een mooi volksliedje, zóó, dat de symphonie belangrijker wordt dan het oude liedje zelf, al zal er steeds een harmonische verbinding zijn tusschen symphonie en liedje.

De architect zal dus niet intellectueel-principieel moeten zijn (zooals zoovele ultra-modernen): hij zal slechts principieel moeten zijn in dit ééne: iets maken in schaal, verhouding en tegenstelling, dat fraai aansluit bij het oude; dat een eigen karakter heeft en toch het oude in zijn volle waarde laat uitkomen.

De Monumenten Commissie is terecht van oordeel, dat de toren, aangezien hij geheel verwoest is, niet meer in den ouden vorm herbouwd moet worden; zij voegt er echter aan toe: maar in vormen van onzen tijd.

Dit laatste acht ik onjuist. Ten eerste is het de vraag, of het nieuwe Raadhuis per se weer een toren moet hebben. Immers, de architect van het nieuwe Raadhuis moet geheel vrij zijn in zijn visie, en het is denkbaar, dat daarin geen toren past. Ook dit zou Uw Bestuur m.i. het Gemeentebestuur van Leiden aan het verstand moeten brengen.

Ten tweede is de omschrijving: „vormen van onzen tijd" onjuist, eigenlijk: nietszeggend.

Wij leven in een sterke, zeer snelle evolutie. Vormen van onzen tijd bestaan er niet. Binnen 10 jaar tijd hebben wij gehad: Expressionisme, Futurisme, Cubisme, en nu: „Neue Sachlichkeit". Welke zijn nu de vormen van onzen tijd? De omschrijving zou moeten luiden: „de toren moet ontworpen worden door een scheppend Kunstenaar;" deze brengt een levende architectuur voort, en dit is het belangrijkste.

De keuze van de architecten, die m.i. aangewezen zijn om de oude fragmenten goed op te nemen in den bouw van het nieuwe Raadhuis, is beperkt. Vele der talent-vollen zijn „modern" en geven daarom vaak sterk, maar exclusief en veelal on-rijp, d.w.z. on-schoon werk; de anderen hebben meestal geen talent genoeg, om een bouwwerk „levend" te maken. Toch zijn er wel enkelen te vinden, die een fraai Raadhuis in harmonie met de oude fragmenten zouden kunnen ontwerpen. Dezen zouden in staat gesteld moeten worden, door middel van een prijsvraag, hun krachten te wijden aan dit hoogst-belangrijke onderwerp. Daarbij moeten zij natuurlijk geheel vrij blijven in hun vormgeving en in de wijze, waarop zij de oude fragmenten in hun ontwerp willen opnemen; en tevens moeten zij niet te zeer beperkt zijn in het bouwterrein en in de bouwsom.

Concludeerend, kan ik mij dus wel vereenigen met het advies der Monumenten Commissie, behoudens de opmerking over den toren; en dan aannemend, dat volgens den wensch van Leiden's burgerij het nieuwe Raadhuis zal verrijzen op de plaats van het oude.

Juni '29. JAN GRATAMA, B. I.

Prof. R. N. Roland Holst schrijft: Het woord „s c h e p p i n g" acht ik, wanneer er sprake is van een te maken bouwwerk, zoo overdreven, dat het mij bijna den lust ontneemt, de door U gestelde vraag te beantwoorden.

Het naar mijn meening volkomen juiste advies der Rijksmonumenten-Commissie zal, wanneer het ook in zijn bindend karakter wordt aanvaard, het Leidsche Gemeentebestuur verplichten naar een architect uit te zien, die in staat is zijn volkomen redelijken wensch tot werkelijkheid te maken.

Het probleem dat de Rijksmon. Comm. in haar advies stelt, is niet daarom aesthetisch veroordeeld, omdat weinige architecten bij machte zullen zijn het op te lossen. De architect die daartoe wel bij machte is moet, naast zijn architectonische kennis en gaven, ook nog het dieper besef hebben, dat het bij bouwen er niet altijd om gaat in de eerste plaats eigen aesthetische illusies en inzichten te realiseeren, maar dat het in sommige gevallen — en zeer zeker in dit geval — een nog schooner opgave voor den kunstenaar kan zijn, aan het eerlijk verlangen van een gemeenschap te voldoen, ook al zouden zijn persoonlijke wenschen daarvoor moeten terugtreden.

R. N. ROLAND HOLST.

De Heer H. v. d. Kloot Meijburg schrijft: Aangenomen dat, overeenkomstig de uitspraak van de Rijks Commissie voor de Monumentenzorg, de gevel van het Raadhuis te Leiden, kan worden gerestaureerd, dringt zich de vraag op of het behoud ervan niettemin noodzakelijk is en zoo ja op welke wijze het te ontwerpen gebouw met den ouden gevel in aansluiting kan worden gebracht, waarbij wordt vooropgesteld dat in de gegeven situatie geen verandering zal worden gebracht.

In het midden gelaten of de gevel op een bijzondere schoonheid aanspraak kon maken, mag worden vooropgesteld dat deze als kunst-historisch monument van

h. RAADHUIS ENSCHEDE. De voorwaarden voor deze meervoudige opdracht werden onderworpen aan het oordeel der P.P.C., die zich daarmede kon vereenigen, zoodat de meervoudige opdracht daarop werd uitgeschreven.

Een der uitgenoodigden meende echter, dat niet voldaan was aan de bepalingen, omtrent de honoreering van de uitgenoodigden en meende de opdracht om die reden niet te kunnen aanvaarden. Hij gaf hiervan kennis aan het Bestuur van den B.N.A., dat daarin aanleiding vond, om eene bespreking te houden met den klager eenerzijds en de adviseurs van den opdrachtgever en de P.P.C. anderzijds welke op 7 November 1928 te Amsterdam gehouden werd en waar partijen hun standpunt uiteenzetten en de P.P.C. het hare verdedigde.

Bij deze gelegenheid kwam sterk naar voren de wenschelijkheid om het instituut, „m e e r v o u d i g e o p d r a c h t", en de bevoegdheden van de P.P.C. ten aanzien hiervan, nader in de A.N.P. te regelen.

i. AMBACHTSSCHOOL TE ZAANDAM. Vertrouwelijk werd de P.P.C. medegedeeld, dat te Zaandam een meervoudige opdracht was uitgeschreven voor den bouw van eene ambachtsschool ingevolge waarvan zij zich wendde tot het Stichtingscomité.

Op dit schrijven werd nimmer eenig antwoord ontvangen. Van den „zegsman", wien afschrift van den brief aan het comité werd gezonden, werd nader vernomen, wie de uitgenoodigden in de meervoudige opdracht waren, met de mededeeling, dat hij meende, dat hunne onkosten vergoed werden.

Onder de mededingers waren geen leden der C.V., zoodat de P.P.C. geen verdere stappen deed.

k. GEBOUW VOOR „DE BIJENKORF" TE ROTTERDAM. De voorwaarden voor deze meervoudige opdracht werden onderworpen aan het oordeel der P.P.C., die ze goedkeurde, zoodat de wedstrijd daarop werd uitgeschreven en de opdracht tot bouwen werd gegeven aan den mededinger, wiens plan door de Commissie van advies het eerst in de rang-orde was geplaatst.

l. WEESHUIS DER NED. HERV. DIACONIE TE AMSTERDAM. De voorwaarden voor deze meervoudige opdracht werden door de P.P.C. goedgekeurd, zoodat zij daarop werd uitgeschreven.

De P.P.C. was in het jaar 1927 samengesteld als volgt: H. van der Kloot Meijburg, Voorzitter, aftr. 1 Januari 1928; C. N. van Goor, Secretaris-penningmeester, aftr. 1 Januari 1929; W. F. Gouwe, Lid, aftr. 1 Januari 1930; L. Bolle, Lid, aftr. 1 Januari 1931.

Ingevolge het bepaalde in Art. 41 laatste alinea der A.N.P. verzocht de Heer Bolle, in verband met de behandeling van een wedstrijd, waarin hij zijn vrijheid wenschte te behouden om mede te dingen, tijdelijke vervanging door een andere afgevaardigde van den Nederlandschen Kring van Beeldhouwers, waartoe werd aangewezen de Heer S. Klinkenberg te Haarlem.

Na de herziening van de A.N.P. stelde zij en bloc haar mandaat ter beschikking van de Constitueerende Vereenigingen, die dit echter niet aanvaardden, zoodat zij geacht kon worden op 1 Januari 1928 in haar geheel opnieuw in functie te zijn getreden.

Zij constitueerde zich daarna opnieuw als volgt: H. van der Kloot Meijburg, Voorzitter, aftr. 1

Januari 1929; C. N. van Goor, Secr.-Penn., aftr. 1 Januari 1932; W. F. Gouwe, Lid, aftr. 1 Januari 1931; L. Bolle, Lid, aftr. 1 Januari 1930.
De rooster volgens art. 8 van het Huishoudelijk Reglement der P.P.C. tot nazien der rekening en verantwoording der P.P.C. luidt:
voor de rekening 1927: Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap; voor de rekening 1928: Ned. Vereeniging voor Ambachts-Nijverheidskunst; voor de rekening 1929: De Nederlandsche Kring van Beeldhouwers; voor de rekening 1930: De Mij. t. bev. der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten; voor de rekening 1931: Genootschap Architectura et Amicitia.

De Permanente Prijsvraagcommissie,
C. N. VAN GOOR, Secretaris.

Rotterdam, April 1929.

BETON. Berekening van Bekistingen. (uit het Pol. Weekblad).
Wenscht men eene bekisting voor betonconstructies te berekenen, zoo dient men met twee factoren rekening te houden: de op die bekisting werkende krachten door eigen gewicht of zijdelingschen druk van het beton, en de toelaatbare spanningen of vormveranderingen.
In het algemeen zal de bekisting geen grootere storthoogte dan 2—4 m toelaten. Omtrent den horizontalen druk vindt men belangrijke gegevens in de publicatie van Earl B. Smith in de „Proc. Am. Concrete Institute", 1920, Vol. XVI. Volgens Agatz kan men in het algemeen volstaan met 0,75 × den druk, welke door water zou worden uitgeoefend in plaats van plastisch beton. Noack leidt in „Beton u. Eisen", 1923, H. 17/18 uit gemeten doorbuigingen krommen af, welke een logarithmisch verloop hebben; de wetten voor volkomen vloeistoffen blijken niet meer op te gaan. Volgens metingen, zou de betondruk in tonnen/m² ongeveer 1,33 × de storthoogte in meters bedragen.
Omtrent de toelaatbare vormverandering deelt de heer A. G. Hampton cijfers mede in „Eng. News Rec.", 28 Maart en 4 April '29.
De verticale bekisting dekt gedeeltelijk het reeds verharde beton. Bij storten van een nieuwe moot buigt deze bekisting door, en zal er dus een richel ontstaan, welke voor in het gezicht komend werk niet grooter mag zijn dan 1½ mm.
In een kolom, fundament of muur mag de afwijking van één zijvlak 6 mm bedragen, maar de dikte van het constructiedeel mag niet meer dan 3 mm te groot zijn.
Voor een hooge bekisting moet men steeds centerpennen of warteldraden toepassen, en niet alleen op schoren vertrouwen. Men kan rekenen, dat bij belasting van 0—175 kg de vormverandering van een ½" bout lineair van 0—1 mm toeneemt. Bij gespijkerde kransen, zooals deze vaak rondom kolommen worden toegepast, vindt men de drievoudige waarde. Voor warteldraden moet men er van uitgaan, dat de spanning in uitgegloeid ijzerdraad ≤ 1400 kg/cm² blijft, terwijl de druk op hout 14 kg/cm² niet mag te boven gaan. Steeds zal men ter plaatse van stortvoegen extra kransen moeten aanbrengen.

TENTOONSTELLING VAN MODERNE NED. TOEGEPASTE KUNST TE AMSTERDAM. Wij herinneren hierbij aan de tentoonstelling van Moderne Nederlandsche Toegepaste Kunst die gehouden wordt in het Stedelijk Museum te Amster-

groote beteekenis is. Daarom hebben wij niet het recht dit overblijfsel eener vroegere cultuur-periode noodeloos te vernietigen; wij zijn geen eigenaren, doch slechts beheerders van de schatten die uit het verleden tot ons kwamen en die aan de toekomst moeten worden overgeleverd. Het behoud van dergelijke objecten is voor de kennis der beschaving, ook voor het nageslacht, van onmiskenbaar gewicht, evenals de scherven van een steenen pot, uit diepe aardlagen opgedolven, en met zorg aan elkaar gevoegd, voor de wetenschap van groot belang kunnen zijn. Het behoud van den gevel van het Raadhuis is niet in de eerste plaats een aesthetisch vraagstuk doch moet bezien worden in verband met de cultuur-geschiedenis.
Of deze oude gevel op een juiste wijze met het te stichten Raadhuis, zoo dit ter plaatse wordt herbouwd, in aansluiting kan worden gebracht, laat zich zonder een grondige studie van het vraagstuk in al zijn onderdeelen, niet bepalen. In 't algemeen zal een architectonische compositie van de ruimte-ontwikkeling uitgaan en de uitwendige begrenzing daaraan ondergeschikt maken. Doch in het onderhavige geval behoort dan een ander standpunt te worden ingenomen en getracht achter den bestaanden gevel met zijn regelmatige raamreeksen, vertrekken te projecteeren die daarmede in overeenstemming zijn. Waar een modern Raadhuis, naast representatieve ruimten, ook tal van gelijkwaardige vertrekken bevat, zal het waarschijnlijk niet onmogelijk zijn deze zoodanig te ontwerpen dat een juiste aanpassing bij den gevel wordt verkregen zonder tot gezochte oplossingen te geraken.
Het bovenstaande samenvattende, meen ik dat, waar de restauratie van den gevel mogelijk wordt geacht en aannemende dat de oude situatie in hoofdzaak moet worden aangehouden, het niet uitgesloten is dat ter plaatse een goed modern Raadhuis kan worden gebouwd met behoud van den ouden gevel.

HERM. VAN DER KLOOT MEIJBURG.

De Heer Alb. Otten schrijft: Aan het slot van het eerste berichtje over den brand van het Leidsche Raadhuis in het Bouwkundig Weekblad Architectura van 16 Febr. stelde ik de vraag: Waartoe zullen de fraaie poortjes en de Monumentale trap verder toegang geven? Waar zullen wij hen terug vinden? Nu de Rijks Monumenten Commissie haar oordeel over den gevel, althans over het voornaamste gedeelte daarvan heeft uitgesproken is hiermede de tweede van de gedurende den brand opgekomen vragen beantwoord.
Dus „Restauratie van den gevel, met het bijbehoorende dakvlak".
Achter den — gerestaureerden — gevel, zal echter een ruimte gesticht moeten worden waaraan te voren een bestemming te geven is, en nu beginnen eerst recht de moeilijkheden en komt de eerst gevormde vraag naar voren, die m.i. niet door een persoon in een kort advies tot klaarheid is te brengen.
Aan de oplossing van het Leidsche Stadhuisvraagstuk zijn zoovele nevenquaesties van economischen, plaatselijken en stedebouwkundigen aard verbonden, dat de beantwoording daarvan alleen doenbaar is, door het instellen van een speciale Commissie bestaande uit twee architecten, waaraan een econoom als derde lid is toe te voegen. Aan deze Studie-Commissie moet volle vrijheid gelaten worden om alle belanghebbenden te kunnen gaan spreken van wie zij inlichtingen meenen te kunnen verkrijgen tot het vormen van een gefundeerd advies.
De belastingen te Leiden zijn, ben ik goed ingelicht, hooger dan in de groote gemeenten, de financieele draagkracht van Leiden is waarschijnlijk onvoldoende om door onteigening in het Oude Centrum een plaats te maken voor den bouw van een nieuw Raadhuis, waarin alle Gemeentelijke diensten zouden worden opgenomen, naar het voorbeeld van Hilversum.
Stel, dat door giften de oude Raadhuisgevel gerestaureerd kan worden, dat het Rijk een en ander overneemt, verder financiert en daar aan een bestemming geeft, en dat de assurantie penningen geheel vrij komen voor een nieuw Raadhuis; is Leiden dan instaat een nieuw vrijstaand Raadhuis te bouwen? De Gemeenteraad kan geen decisie nemen op lukraak neergeschreven adviezen, hij kan niet besluiten alvorens hij de consequentie van de geopperde mogelijkheden kan overzien, hij kan zich niet iets laten opdringen dat boven de krachten der Gemeente gaat, want zulk een besluit moet gedragen worden door de sympathie van de burgerij. Burgemeester en Wethouders moeten den durf hebben zich een advies-commissie te assumeeren, zooals b.v. 's-Gravenhage door twee architecten voorontwerpen heeft doen maken en aldus gedocumenteerd gemakkelijker tot een decisie zal

komen. De beste bouwwerken toch ontstaan door vertrouwen in de bekwaamheden van en met overleg van den ontwerper.
Een advies van zulk een Commissie zou de uitwerking van een reeks overwegingen en voorstellen moeten bevatten a. d. z.:
restauratie van den gevel in verband met de bestemming van het daarachter te stichten gebouw;
het achteruit stellen van den gevel tot opheffing van de verkeersvernauwing ter plaatse; bestudeering van de mogelijkheid tot het bouwen van een Nieuw Raadhuis met den hoofdingang aan de Vischmarkt;
financieele opzet van de mogelijkheden betreffende het oude terrein;
bestudeering met de ontwerpers van het in voorbereiding zijnde uitbreidingsplan;
het aanwijzen van een terrein voor een vrijstaand Nieuw Raadhuis; het bestudeeren van ideeën die hier en daar gelanceerd zijn geworden;
het opstellen van een bouwprogramma;
financieele opzet van den bouw van een geheel nieuw vrijstaand Raadhuis;
eind-conclusie.
Terugkomende op de door het bestuur van den B.N.A. gestelde vraag, moet m.i. de oplossing van het Stadhuisvraagstuk te Leiden worden gezocht door het spoedig instellen van een bovenomschreven Studie-Commissie, aan wie een termijn gesteld wordt voor het uitbrengen van haar rapport, en vervolgens door het volgen, althans door het wikken en wegen van de door die Commissie te geven adviezen.
De Gemeente Leiden heeft thans te veel adviseurs. A. OTTEN.

Prof. Dr. Ir. D. F. Slothouwer schrijft: De door Uw Bestuur gestelde vraag kan alleen geboren zijn uit de overweging dat het advies van de Rijks-Monumentencommissie zich had moeten bepalen tot het uitspreken van de mogelijkheid van restauratie van den gevel aan de Breestraat en dat zij niet had moeten verklaren, dat in het project van het nieuwe Stadhuis de te restaureeren oude voorgevel dient te worden opgenomen.
Ik deel hier echter geheel het gevoelen van de overgroote meerderheid der voornoemde commissie.
Terwijl men zich tijdens den brand als beschouwer afvroeg welke maatregelen het Stadsbestuur zou nemen om den gevel zooveel mogelijk te redden is dadelijk daarna de zoo betreurenswaardige vergissing begaan de topgevels omver te halen, waarop ik elders reeds heb gewezen. Een vluchtig onderzoek ter plaatse, — in die dagen zeer bemoeielijkt door den sterken vorst — schonk mij de overtuiging, gezien wat in analoge gevallen na den oorlog in Frankrijk is geschied, — ik denk hier speciaal aan het Stadhuis van Reims — dat hier, mits voldoende fragmenten van de topgevels gevonden werden, een restauratie zeer wel mogelijk zou zijn. Deze topgevels waren bovendien reeds gerestaureerd en ik refereer mij nu gaarne aan het oordeel der Rijkscommissie, waarbij ik persoonlijk mij zou willen houden aan de wenschelijkheid, indertijd uitgesproken door den Oudheidkundigen Bond, om alleen die deelen die door geometrische vormen en vlakken nauwkeurig zijn te bepalen, in ouden vorm te herstellen en het beeldhouwwerk van de enkele hermenfiguren alleen in omschrijvenden ruwen vorm aan te geven. De ervaringen door mij opgedaan bij de restauratie van de Utrechtsche Domkerk geven mij de overtuiging, dat dank zij de methoden der steenbewerking, zooals aangegeven door den Heer Odé, uitmuntende resultaten bereikt kunnen worden.
Dit wat den ouden gevel betreft.
Wij kunnen ten volle verheugd zijn over het resultaat, waartoe de Monumentencommissie gekomen is, vooral ook omdat zij aan den architect, die met den bouw en herbouw belast zal worden, de vrijheid laat latere gedeelten van den gevel al of niet in zijn plan op te nemen.
Ook wat den toren betreft lijkt het advies niet aanvechtbaar, hoezeer het ons ook ter harte gaat een der prachtigste voorbeelden van onze zoo karakteristieke houten torenbekroningen te moeten missen. Er zou eenigszins aan dit verlies tegemoet gekomen kunnen worden door in het project een toren op te nemen, die door zijn klokkespel een band met het verleden kan vormen, en eventueel zelfs door de massawerking aan het vroegere silhouet kan herinneren.
Wat nu het advies betreft dat de voorgevel in het nieuwe stadhuiscomplex dient te worden opgenomen, ook daarmede kan ik mij ten volle vereenigen.
Er juist tegenover de opvatting, dat het beter zou zijn een geheel nieuw stadhuis

dam, onder auspiciën van den Tentoonstellingsraad. Deze tentoonstelling werd Zaterdag jl. door den Heer P. Visser, Chef Afdeeling Kunstzaken van het Departement van O.K.W. geopend. De Tentoonstelling blijft tot 28 Juli a.s. geopend en is dagelijks te bezichtigen van 10 tot 17 uur en des Zondags van 12.30 uur tot 17 uur.

PRIJSVRAAG VOOR EEN GEMEENTEHUIS TE KATWIJK. Ingekomen zijn 121 ontwerpen onder de navolgende motto's: Karakteristiek; Maken zoo: Zwanenzang; Magistraat; Rijn; Spes; In Plano; B. J. N. L. R.; Len; 10 M.; Dak; Van verre; Catvicenum; In 't Midden; Zee; Eenvoud I (in zwarte lijnen); Door de branding; Maris Stella; Katwijk; Fransy; At. Tempto; Pro Domo; S. P. K. R.; Maya; A. + M. + H.; Toren; Bij 't oude Duin; H. M. R.; Zee-aquarium; Drie; H. T. H.; Opus : 7; Jos.; Van Binnen naar Buiten; Felix I (donker grijze randen); Hermen; Meta; Speravi; Redenen waarom; Brittenburg; De Mensch wikt; G. M. W.; G. F. S.; Hou Zee; 125000; K. W. I (opschriften in potlood); Illusie; R. K. I (op bruin bordpapier); 't Regthuis; Semie; Eenvoud II (in blauwe lijnen); G. M. H.; Mis; Tien over Elven; Ulapen; Gerda; Carillon; Tyl; Cos. Q.; R. K. II (met zilveren randen); A. D. Duinvoet; K. W. 163; Symetrie; Marnita; Lijn 7; G. H. K.; L. I (op calqueerpapier); Half twee; U. P. N. O.; Driehoek in Cirkel; Charmian; Felix II (met licht grijze randen); In 't Raedthuis; A. Z.; Voor Vroede Vaderen; S. P. Q. A.; Et.; B. K. G.; J. A.; C. A. B.; Raadwijk; Ind'aa; Zoo; Tol; Fiat; Geluk; Co Ro Na; Good Luck; K. W. 29; E. R. O.; Vierschaar; Abstractum pro Concreto; Romantiek; K. W. II (met grijze randen); L. II (met gouden randen); J. O. P.; Duinrand; Aan de Zee; X.; Op 't Noorden; Tijd; Groen; P. B. Z. T.; Vroescip; 2; Rijngouw; Mande; Op Staal; Vostro; Zeedorp; Paul; Ynnai; Landelijk; 13579; K. a.d. R.; Alan; Mercedes; Je Maintiendrai; L. III (met zwarte randen); Jeanne d'Arq; K. W. III (opschriften in inkt).

HERM. v. d. KLOOT MEIJBURG.
Secr. der Jury.

3 Juli '29.

MORTEL. Prof. v. d. Kloes schrijft in het Juninummer van „Bouwstoffen":
Het is bekend dat ik een voorstander ben van het metselen met cement-tras-mortel, dat mijn voorschrift voor opgaande muren luidt: 1 cement, 1 tras, 5 zand en dat men daar over 't algemeen een afkeer van heeft. Ik kan klinkende namen noemen van bouwmeesters, die er niet aan willen, hetzij omdat zij het voorschrift niet vertrouwen, hetzij omdat zij zich laten overbluffen door aannemers en metselaars, die beweren dat het moeilijk of onmogelijk is die specie te verwerken en dat zij niet voor het werk kunnen instaan wanneer zij niet met hun gewone kalk-cementspecie mogen flodderen. Ik kan sprekende voorbeelden van gebouwen aanhalen, die de sporen dragen van het gebruik van cementspecie zonder bijmenging van tras of met te weinig tras of erger, met kalk erin (Administratie-gebouw der Nederlandsche Spoorwegen te Utrecht, Jaarbeursgebouw aldaar).
Het voorschrift is goed, afwijken ervan kan bedenkelijk zijn. Minder zand mag men voor opgaand werk niet gebruiken. In de lange muren van een

blok arbeiderswoningen te Utrecht ontstonden op de zwakste punten, onder en boven de kozijnen, doorgaande krimpscheuren doordien de bouwheeren tegen mijn raad en tegen dien van den bouwmeester in, 3 in plaats van 5 deelen zand hadden doen verwerken. Toen was men overtuigd en in een volgend blok werd 1 : 1 : 5 verwerkt.

Mengt men te weinig tras bij, b.v. ½ in plaats van 1 tras, dan heeft dit sterk uitslaan van de muren tengevolge. Verklaren kan ik dit niet, doch het feit is bekend; of die uitslag tijdelijk, dan wel blijvend is en of blijvend uitslaan in dit geval met erger gevolgen (muurkanker) gepaard kan gaan heb ik niet vernomen; ¾ tras op 1 cement schijnt geen kwaad te kunnen doen. Ing. Hijner, den Haag, werkt met 1 cement, ¾ tras, 6 zand en is zelfs tot 7 zand toe gegaan zonder dat de metselaars het bemerkten. Hij schrijft voor het zand ½ rivierzand, ½ duinzand voor. In het gebruik van het fijne duinzand ligt de verklaring van de verwerkbaarheid van zoo zandrijke speciën; fijn zand maakt den mortel smijdiger.

Uit de hiergenoemde mengsels blijkt de onzin der bovenvermelde beweringen van metselaars en aannemers.

En die zandrijke specie wordt zoo hard dat er geen spijker in te krijgen is. Nu daar zijn het klopboortje en de rawl-proppen goed voor.

Ing. Elion, den Haag, volgt mijn voorschrift 1 : 1 : 5 en gebruikt ⅓ duinzand, ⅔ rivierzand. Door hem kwam ik in de zeldzame gelegenheid tot onderzoek van de vastheid van metselwerk van kalkzandsteen in cement-traasmortel door proeven op aanhechting van den mortel aan den steen.

In een landhuis te Overveen, voor enkele jaren door hem uitgevoerd, had verbouwing plaats. In mijn bijzijn werden brokken gebroken uit een binnenmuur in het souterrein; daarvan werden in mijn werkplaats proefstukken gekloofd van twee halve steenen; deze werden in een bankschroef geklemd en de aanhechting gemeten door middel van belasting van een hefboom als beschreven in „Onze Bouwmaterialen", 3e druk, dl. VI, blz. 188—191 en in „Bouwstoffen", Jan. en Febr. 1926.

De uitkomsten waren als volgt:

Bij twee proefstukken werden hechtvastheden gevonden van achtereenvolgens 13.3 en 8.1 KG/cM². Bij een werd de steen kort boven de voeg, ongeveer evenwijdig daaraan stukgetrokken bij 16.3 KG/cM². Twee waren met de voorhanden hulpmiddelen niet stuk te krijgen bij achtereenvolgens 15.8 en 18.3 KG/cM². Na verandering van den toestel werden zij opnieuw beproefd; toen begaf zich de voeg van het eerste der beide proefstukken (15.8), dat blijkbaar bij het inklemmen geleden had, bij 14.1 KG/cM²; bij het andere bleef de voeg heel, maar werd de steen bij 20 KG/cM² evenwijdig aan de voeg in tweeën getrokken.

Vergeleken met de in O.B. opgegeven cijfers zijn de uitkomsten zeer hoog.

Ik heb zoo dikwijls afgegeven op het werk van op het punt van metselwerk onkundige architecten dat het mij een groot genoegen is de twee hiervoren genoemde heeren te prijzen wegens de buitengewoon degelijke en droge woningen, die zij bouwen. Ook de kalkzandsteen (van de fabriek „Arnoud" te Hillegom) verdient een woord van lof. Had die geen groote vastheid bezeten (235, 232, 229, 226, 226, 2 gem. 229.6 KG/cM², dan had hij tijdens de proeven moeten vergruizen en zou het niet mogelijk zijn geweest de hechtvastheid van den mortel onder cijfers te brengen.

op een andere plaats te stichten en dan achter dezen gerestaureerden gevel bijv. een historisch museum te bouwen benut ik gaarne deze gelegenheid om uit te spreken, dat mij nu juist hier de mogelijkheid geboden lijkt tot een schepping te geraken — in totaal — die niet een mode of strooming van een op zichzelf vrij onbelangrijk tijdsdeel laat zien, maar die, juist door het samengroeien met een prachtig voorbeeld van zoo echt Nederlandschen geest, tot een warmbloedig geheel kan leiden.

Wij hebben hier te maken met een bouwwerk uit dezelfde periode als waarin het onovertroffen Kronborg in Helsingor werd gemaakt, uiting van denzelfden geest, die toenmaals Nederlandsche begrippen over geheel noordelijk Europa, Engeland, N.-Duitschland, Denemarken en zelfs Zweden, deed zegevieren.

In weerwil van alle beweringen, dat wij in een periode zijn aangeland, waarbij alle banden met het verleden zijn verbroken en wij een eigen weg zijn ingeslagen, waar wij geen gebruikte vormen meer wenschen te erkennen, in weerwil van deze oppervlakkige ijdelheden, die zeker ook niet alle van dezen tijd zijn, geloof ik, dat een volksaard zich nooit geheel verloochent en dat het mogelijk moet zijn in het werk van een architect van dezen tijd veel terug te vinden van den geest van onze bouwkunst van omstreeks 1600. Want in dien tijd juist sprak het Nederlandsche karakter zich zeer sterk uit. Toen nadien het klassicisme zich wist door te zetten nam daarmee de academische richting de leiding en het volkseigene werd teruggedrongen. Hetgeen intusschen toch nooit geheel mogelijk is gebleken.

Naar mijne meening is hier een zeer bijzondere mogelijkheid geboden om in de sfeer van dit naïve, typisch Nederlandsche, grootsche bouwwerk, een geheel tot stand te brengen, dat, hoe verschillend de perioden mogen zijn, de eeuwige waarden van alle werkelijke schoonheid duidelijk doet voelen. Een benijdenswaardige opgave omdat men zich juist niet behoeft in te leven in een academische schoonheid, zooals het klassicisme, waar wij nu zoo los van zijn, maar omdat men voort kan gaan op en aan kan sluiten bij een werk, waarin de meest echte Nederlandsche gevoelens zonder schroom met een breede allure tot uiting zijn gekomen. Een dankbare opgave ook, omdat hier reeds atmosfeer aanwezig is en dat zelfs niet alleen aan de Breestraat maar ook aan de Vischmarkt. Want behalve het daar overgebleven poortje brengt de geheele situatie mee dat de Boterbrug als een waardevol element de stemming mede bepaalt.

Er is hier een schoon werk te verrichten, laat men niet door te lang twijfelen bewijzen, dat men de waarde van deze prachtige opgave onderschat.

D. F. SLOTHOUWER.

De Heer J. F. Staal schrijft: Aannemende dat, gezien het oordeel der Rijksmonumenten-Commissie, althans het voornaamste gedeelte van den gevel van het Stadhuis te Leiden met dakschild, gerestaureerd kan worden, en aannemende dat een nieuw Stadhuis gesticht zal worden op het terrein Breestraat, uitgebreid naar de Vischmarkt, rijst de vraag, welk practisch gebruik kan, in verband met de te ontwerpen Stadhuisplannen van het gerestaureerde bouwwerk gemaakt worden, welk practisch gebruik daarvan kan men den architect dier plannen voorschrijven?

Het schijnt mij vanzelfsprekend, dat de gerestaureerde gevel dienst kan doen voor een bruikbaar bouwwerk, dat misschien een onderdeel van een nieuw stadhuis zou kunnen vormen.

Maar het lijkt mij bedenkelijk, alvorens een goed situatieplan en een goede planindeeling van het nieuwe stadhuis vaststaat, den architect, met het restaureeren voor den voorgevel voor te schrijven dien gevel te benutten in de functie, welke zij ten opzichte van het verbrande stadhuis had, (als gevel o.a. met den hoofdtoegang en met de ramen van de Raadzaal en Burgemeesterskamer). Want daarmede is de kans groot, dat het te maken plan voor het nieuwe stadhuis bekneld zou worden tusschen niet meer geldende eischen en hedendaagsche eischen aan een raadhuis te stellen.

Mijn meening is daarom, dat de B.N.A. het Gemeentebestuur van Leiden moet adviseeren, bij opdracht tot het maken van nieuwe raadhuisplannen, den architect vrij te laten in het gebruik, dat hij van den te restaureeren gevel en het dak zal maken, in verband met zijn te ontwerpen bouwplannen.

J. F. STAAL.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 13 JULI N° 28

ADVIES VAN DE AFDEELING B DER RIJKSCOMMISSIE VOOR MONUMENTENZORG OVER DEN HERBOUW VAN HET LEIDSCHE STADHUIS.

Het rapport luidt als volgt:

„Gesteld voor de vraag of het wenschelijk is bij den herbouw van het stadhuis den grootendeels nog aanwezigen ouden voorgevel te behouden, heeft de Afdeeling gemeend, dat de beantwoording daarvan afhankelijk is van twee omstandigheden:

1e. of van den gevel voldoende is overgebleven om het mogelijk te maken hem te herstellen op zoodanige wijze, dat niet een nagemaakte antiquiteit ontstaat, maar een in hoofdzaak oud werk bewaard blijft;

2e. of het mogelijk is, bij behoud van den gevel, daarachter een stadhuis te bouwen, dat aan de in onzen tegenwoordigen tijd daaraan te stellen eischen volkomen voldoet.

Voor het vestigen van hare meening heeft onze Afdeeling deze beide vragen onder de oogen gezien. Daar de onderbouw van den toren, die nog stond, toen zij met haar onderzoek begon, sedert, op haar advies, grootendeels gesloopt is moeten worden, kan van „herstelling" van den toren geen sprake meer zijn en blijft alleen de vraag, of het wenschelijk is hem in den ouden vorm te herbouwen.

Het verslag van hare bevindingen laat zich aldus splitsen in drie hoofdstukken: A. De mogelijkheid van restauratie van den voorgevel, B. De bruikbaarheid van dien gevel voor een nieuw stadhuis, C. De toren.

A. De mogelijkheid van restauratie van den voorgevel.

I. Bouwgeschiedenis. Tot recht verstand van hare bevindingen en daarop gegronde beschouwingen moet de Afdeeling beginnen met een beknopt overzicht van de bouwgeschiedenis van het stadhuis, waarvoor, behoudens kleine afwijkingen, het resultaat der onderzoekingen van Uwen Gemeente-archivaris, Mr. Dr. Overvoorde, kan worden gevolgd.

Het stadhuis in zijn gedaante van vóór den brand is ontstaan door de verbouwing en vergrooting van een vijftiende-eeuwsch stadhuis, bestaande uit een eenigszins geëerenden rechthoek van ruim 42 bij 14 M., op welks noordoosthoek [1]) een oudere toren stond, met enkele vertrekken er omheen. Dit stadhuis was niet ineens gebouwd, maar in den loop van de vijftiende eeuw tot de genoemde afmetingen gegroeid door op verschillende tijdstippen uitgevoerde vergrootingen, waarvan in den plattegrond slechts zeer enkele sporen zijn terug te vinden, omdat de zware dwarsmuren — gewezen buitenmuren —, die men als gevolg van dezen gang van zaken zou verwachten, geheel ontbreken.

Men schijnt te moeten aannemen, dat het stadhuis, toen het tegen het eind der vijftiende eeuw zijn grootste oppervlakte verkregen had, uit twee verdiepingen bestond, gelijkvloers in hoofdzaak voor koophal bestemd en op de verdieping voor raadzaal en secretarie, welke ruimten alleen door lichte muren en schotten waren onderverdeeld. Dit gemis aan zware, tot in de kap doorgaande dwarsverbindingen is mede oorzaak geweest, dat de in den noordoostelijken hoek begonnen brand zich zoo snel en gemakkelijk door het gansche gebouw heeft kunnen uitbreiden. Ten noorden sloot bij het hoofdgebouw een wat hoogere, 6.80 M. breede aanbouw aan, opgetrokken in 1455.

Blijkens de gekleurde afbeelding in het „Chaertbouc" van ± 1588, waren de voorgevels van het hoofdgebouw en den aanbouw bekleed met witte natuursteen.

In 1595 besloot men het hoofdgebouw, dat tijdens het beleg nogal had geleden, te voorzien van een nieuwe façade, volgens een ontwerp, dat — naar ons inzien terecht — aan den Haarlemschen bouwmeester Lieven de Key wordt toegeschreven. Mr. Overvoorde heeft betoogd, en ons onderzoek heeft bevestigd, dat deze verbouwing heeft bestaan in het plaatsen van een nieuwen gevel tegen het bestaande gebouw. Wij hebben inderdaad bevonden, dat men, blijkbaar na den voorgevel te hebben ontdaan van de natuursteenbekleeding, tegen de omstreeks 0.70 M. zware kern, bestaande uit tamelijk zachte baksteen van 20 × 10 × bijna 5 cm., een halfsteensmuurtje heeft opgetrokken van een kleinere, maar veel hardere steen (20 × 9.5 × 3.5 cm.) en op eenigen afstand daarvan de nieuwe bekleeding gesteld, bestaande uit slechts 8 à 10 cm. dikke platen van uit Bückeburg aangevoerde zandsteen. De 3 à 4 cm. wijde spouw werd gevuld met een vette kalkspecie, die, daar staartstukken of andere verankeringen geheel ontbreken, de eenige verbinding vormt tusschen de bekleeding en den eigenlijken muur.

[1]) De lengte-as van het gebouw ligt vrijwel evenwijdig aan de lijn noordwest-zuidoost. Gemakshalve nemen wij aan, dat de oriëntatie zuiver noord-zuid is, waarbij het noorden zich dan aan de zijde van de Haarlemmerstraat zou bevinden en het westen dus aan de zijde der Breestraat.

STUDIEPRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW, uitgeschreven door de Commissie van Gemeenteleven uit de Centrale Commissie voor het Vrijzinnig Protestantisme.

Ingezonden ontwerpen:

Ingezonden werden 15 ontwerpen onder de motto's Inkeer, Religie, Wijding, A.G.O.G., Le Profond Silence, Vorm, Mattheus 7 v. 21, Vivos Voco, Christo Centrisch, Drievuldigheid, Janna, C.V.P., A.U.B., Vrede, Vrede en Rust.

Beoordeeling ontwerpen:

De Jury heeft na beoordeeling de plannen in drie groepen gesplitst.

In de eerste groep zijn geplaatst de plannen, waarvan de ontwerpers blijk gaven het onderwerp in algemeenen zin niet te beheerschen.

In de tweede groep de ontwerpen, welke in zeker opzicht wel verdienste hadden, maar bij nadere bestudeering toch belangrijke gebreken vertoonden. In het algemeen kan van deze ontwerpen worden gezegd, dat bij nadere bestudeering ze wel tot een goed geheel kunnen leiden. In de derde groep de ontwerpen, welke ondanks enkele tekortkomingen als bouwobject een goed geheel vormden.

Tot de eerste groep behooren: Motto Vorm. De ontwerper van dit niet zeer geslaagde plan heeft zijn naam bekend gemaakt, zoodat dit plan verder niet besproken kan worden.

Motto Janna. De situatie is ongunstig. De plattegrond is oneconomisch en zeer verbrokkeld, waarbij de groepeering van de verschillende ruimten ook niet voldoet aan de bedoeling van het programma. De vereischte wijding is niet bereikt; de architectuur is niet meer dan een poging.

Motto Wijding. In verhouding van het aantal zitplaatsen is dit plan veel te groot. De kerkruimte vormt met de uitgeb. kapellen geen organisch geheel. De ontwerper heeft zich te weinig laten leiden door practisch inzicht. De architectuur is zwak.

Motto Vrede. De plattegrond geeft niets nieuws, of iets, wat als een verbetering van bestaande types is te beschouwen. De toren is niet verantwoord. De architectuur is evenals bij de vorige zwak te noemen.

Motto Vrede en Rust. De situatie is onbelangrijk. De opzet van het geheele plan veel te groot. De plattegrond geeft niets nieuws. De koepel heeft door de benedenafsluiting louter decoratieve beteekenis en ontwikkelt zich niet organisch uit den plattegrond. De architectuur is te pompeus. De toren slecht.

Motto Religie. In den plattegrond is wel naar beknoptheid gestreefd, maar de groepeering van de ruimten is gebrekkig. De ligging van de ruimte voor de centrale verwarming is onjuist. De entree mist alle stemming. De architectuur is zoowel in-

als uitwendig onbeduidend te noemen.

Tot de tweede groep behooren:

Motto Inkeer. De plattegrond is beknopt, goed bestudeerd en in vele opzichten te aanvaarden. De plaatsing van den toren boven den kansel schijnt de Jury goed. De situatie is te loven. De moeilijkheden uit den eigenaardigen plattegrond voortkomend, zijn echter niet tot een goede ontwikkeling gebracht. Hierdoor is de architectuur in- en uitwendig niet bevredigend, ze is wel correct te noemen, maar zonder wijding.

Le Profond Silence. In den plattegrond is naar verschillende goede oplossingen gestreefd. Weliswaar gecompliceerd heeft hij verdienste, alleen is aan gangen te veel ruimte verloren gegaan. De Jury acht het bezwaarlijk, dat de spreker is gesteld tegen een glaswand. De aanleg aan de achterzijde is sympathiek. De architectonische opbouw is door inzender niet tot een goede ontwikkeling gebracht. De afsluiting van de centrale ruimte door een samenstel van kappen is onlogisch. Dit kan ook goezegd worden van den toren, die zonder eenig verband met den plattegrond is geplaatst De architectuur is verbrokkeld en niet bestudeerd. De vorm van den toren acht de Jury slecht.

Motto Vivos Voco. De ontwerper heeft zich ernstig rekenschap gegeven van de eischen van het programma en is wat den plattegrond betreft hierin uitstekend geslaagd. De wijze, waarop de afsluitbare gedeelten zijn ontworpen is voortreffelijk. Ook de ingangspartij is goed opgelost. Wederom blijkt de moeilijkheid om bij een dergelijke architectuur, zoowel in- als uitwendig tot een harmonisch geheel te geraken.

Hoewel schijnbaar niet onverdienstelijk, blijkt bij nadere bestudeering de architectuur verbrokkeld; de opgaande torenpartij is niet vrij van grofheid te noemen. De situatie is benepen. Van dit plan dient in het bijzonder te worden gezegd, dat bij nadere bestudeering, ontwerper wel een goed geheel bereiken kan.

Motto Drievuldigheid. De plattegrond heeft verdienste. Het tweeledig doel van de groote zaal is goed opgelost. Een bezwaar is, dat bij het gebruik van het tooneel het aantal zitplaatsen aanzienlijk minder is, dan bij een gewone dienst. Dit maakt den plattegrond vermoedelijk voor het doel ongeschikt.

Het interieur heeft wel karakter.

Het uitwendige blijft hierbij ten achter. Er is geen evenwicht tusschen het in- en uitwendige. De Jury waardeert, dat inzender zich goed in het programma heeft ingewerkt.

Tot de derde groep behooren:

Motto C. V. P. De plattegrond is goed van indeeling en voldoet in het algemeen wel aan de bedoeling van het programma. De wijze, waarop de afzonderlijke afsluitbare gedeelten zijn verkregen is architectonisch (ondanks den technischen raad, welke ontwerper in zijn toelichting geeft) niet opgelost. Het interieur, en wel in het bijzonder de kanselwand valt te loven. De uitwendige ontwikkeling is een goede vertolking van den plattegrond.

De Jury acht tot zoover het plan in hoofdzaak wel aanvaardbaar en zeker niet van verdienste ontbloot. Zij meent, dat de ontwerper in deze richting wel wat kan bereiken.

Bezwaren heeft de Jury tegen de groote glasoppervlakte. De meening is, dat dit in de practijk om verschillende redenen een te groot bezwaar zal

Het aantal vensters bleef hetzelfde, maar de assen werden hier en daar een weinig verschoven, zoodat de nieuwe neggen niet overal onmiddellijk aansloten bij de oude waardoor ruimten overbleven, die men omkokerde en opvulde met puin en kalk. De vloeren bleven liggen op de oude binten, ondersteund door karbeels, verbonden aan muurstijlen, die geplaatst waren in in de muren uitgespaarde sleuven van 40 × 11 cm.

Zoo komt het, dat de zoo monumentaal en massief schijnende muur reeds óór den brand op verschillende plaatsen innerlijk was verzwakt en overal weinig samenhang had.

Terwijl de vijftiende-eeuwsche gevel horizontaal bekroond was door een uitgekraagde weergang met zes spietorentjes, kreeg de nieuwe gevel sterke verticale accenten in den vorm van een drietal toppen: een breederen en hoogeren op de middenpartij, geflankeerd door smallere en lagere op de uiteinden der beide vleugels.

Een eerste vergrooting van het stadhuis had plaats in de jaren 1604 en 1605, toen de zuidelijke vleugel met 20 M. werd verlengd.

Bij dit nieuwe deel werd de gevel behandeld geheel in overeenstemming met het bestaande, met alleen dit verschil, dat de benedenvensters niet met lateien doch met zware strekken werden overdekt. Ook op dit deel werd een top opgetrokken, waarvan de afmetingen het midden hielden tusschen die van de bestaande toppen. Daar de gevel van den grond af nieuw werd opgetrokken, bestaat hij uit een kern van baksteen, in behoorlijk verband gemetseld met een bekleeding in blokken van zandsteen.

Terwijl in het overige deel van den gevel de steenen kruiskozijnen in 1858 werden uitgebroken, bleven zij in dezen aanbouw bestaan, die daarentegen, vermoedelijk bij de buskruitramp van 1807, zijn topgevel had verloren [1]).

Een tweede uitbreiding volgde in 1635 door den aankoop van een huis ten noorden van den aanbouw uit 1455.

Men schijnt den eenvoudigen trapgevel daarvan onveranderd te hebben gelaten tot 1735, toen men hem verbouwde in den trant van het overige deel van het stadhuis, waarbij de bekleeding echter niet in zandsteen, doch in hardsteen werd uitgevoerd [2]).

Een belangrijke verandering onderging het stadhuis in 1662, toen de aanbouw van 1455, die tot dat jaar ongewijzigd schijnt te zijn gebleven, werd verbouwd naar een ontwerp van Van der Helm, in een vormgeving, geheel onafhankelijk van die van het hoofdgebouw [3]) en met hardsteen als materiaal der bekleeding. In de verdieping kwam een drielichtvenster met zeer wijde openingen en slecht geconstrueerd, hetgeen zich bij den brand heeft gewroken, toen juist dit deel het minst tegen het vuur bestand bleek.

Later is het stadhuis nog vergroot door den aankoop van twee ten noorden der uitbreiding van 1635 gelegen panden, waarvan de gevels ongewijzigd bleven. De totale gevellengte groeide daardoor tot 92.50 M.

II. Toestand van den gevel na den brand. Ernstiger dan door den onmiddellijken invloed van het vuur heeft de gevel geleden door de tijdens en na den brand genomen veiligheidsmaatregelen, voor zoover die hebben bestaan in het omstooten en omtrekken van de drie gebeeldhouwde geveltoppen.

Onze Afdeeling kan niet volkomen beoordeelen in hoeverre er reden bestond tot deze maatregelen, maar zij wil toch uitdrukking geven aan hare meening, dat, indien van den eersten aanvang af de toeleg had bestaan van den gevel te redden wat te redden was, het mogelijk zou zijn geweest de toppen zóó te schoren of te tuien, dat zij nog enkele dagen hadden kunnen blijven staan, om daarna behoedzaam afgebroken te worden.

Mocht hierbij inderdaad overijld zijn gehandeld, dan gelooft zij, dat de omstandigheden dit goeddeels verontschuldigen. Onverdedigbaar echter komt het haar voor, dat, bij het omstooten van den middelsten top, geen maatregelen zijn genomen, als het wegnemen van de bekronende beeldhouwwerken en het leggen van zandzakken tegen en op de balustrade, om de monumentale stoep te beschermen tegen beschadiging door vallende stukken. Men heeft blijkbaar al te zeer vertrouwd, dat de geheele top naar achteren zou vallen en er geen rekening mede gehouden, dat hij kon knikken en daardoor voor een deel terecht komen op de stoep.

Nu de toppen grootendeels waren verwoest, moesten de maatregelen voor het onderzoek tweeledig zijn.

Tegen het nog aanwezige deel van den gevel moest een steiger worden gebouwd, tegelijk dienend om hem staande te houden en om een nauwkeurig onderzoek van zijnen toestand mogelijk te maken, en van de toppen moesten met de meeste zorg alle fragmenten uit het puin worden bijeengezocht en op een veilige plaats aan elkander gelegd, om een oordeel mogelijk te maken over de mate van bruikbaarheid er van. Een voortreffelijke plaats was gevonden, toen de Hervormde gemeente bereid bleek hiervoor het choor en den noordelijken kruisarm van de Hooglandsche kerk af te staan. De architect voor de Rijksmonumenten, de heer H. van Heeswijk, door den Minister van O., K. en W. ter beschikking van Uw Gemeentebestuur gesteld, is erin geslaagd uit de honderden stukken en brokken de toppen nagenoeg volledig samen te stellen.

Nadat de steiger was gesteld is ons gebleken — en na hetgeen hierboven over de samenstelling van het muurwerk is medegedeeld, zal dit geen verwondering wekken — dat groote deelen van den gevel, die thans nog staan, moeten worden afgebroken en wel:

de noordelijke aanbouwen uit 1662 en 1735 en de vijf noordelijke traveeën van het hoofdgebouw nagenoeg geheel, met behoud alleen van de borstwering en een zestal dammen der benedenvensters tot onder de lateien;

de neggen en onder- en bovendorpels van alle vensters, behalve van 7 benedenvensters in den zuidelijken aanbouw;

de geheele balustrade, de kroonlijst en enkele deelen van het fries daaronder; de toppen der beide zijgevels;

de geheele balustrade en eenige deelen van de penanten der stoep.

Op bijgevoegde teekening A zijn al deze deelen, met die, welke reeds door of tijdens den brand zijn ingestort of omgestooten, aangegeven in rood.

Voor de vraag naar de mogelijkheid van restauratie van den gevel is het al- of niet afbreken echter niet beslissend, omdat voor die gedeelten, waarvan de oude natuursteenbekleeding nog bruikbaar is, de mogelijkheid blijft bestaan van herbouw, zonder dat dit aan het aspect van het geheel noemenswaardig afbreuk doet.

Wij hebben daarom met de grootst mogelijke nauwkeurigheid van ieder stuk der bekleeding nader onderzocht of het nog bruikbaar is. Van dit onderzoek is het resultaat neergelegd in teekening B, waarin op de schaal 1 : 100, de geheele voegindeeling der bekleeding is ingeteekend en door verschillende kleuren aangegeven, wat met elk blok, bij restauratie van den gevel, zou moeten geschieden.

Op deze teekening zijn aangeduid:

met rood alle deelen, waarbij kernmuur en bekleeding, of althans deze laatste, niet meer bruikbaar zijn;

met bleek-rood de deelen, die eveneens geheel moeten worden afgebroken, maar waarvan de bekleeding bij den herbouw weder kan worden toegepast;

met lichtgrijs de deelen, die in hun geheel kunnen behouden blijven;

met donkergrijs de deelen, waarvan de bekleeding aanvankelijk verwijderd moet worden, omdat zij los ligt, maar kan worden herplaatst.

Met de aldus verkregen gegevens is tenslotte samengesteld teekening C, waarop in grijs zijn aangegeven alle deelen der bekleeding, die, na den herbouw, oud zullen zijn, terwijl wit zijn gelaten de stukken, die dan geheel nieuw zouden zijn.

Voor het oordeel over de mogelijkheid van restauratie is deze laatste teekening beslissend.

Zij doet blijken, dat, afgezien van de toppen, slechts zeer weinig vernieuwd behoeft te worden, dat de middenpartij met de stoep nagenoeg geheel gehandhaafd kan blijven, evenals de drie poorten, en dat hetgeen vernieuwd moet worden, uitsluitend bestaat uit eenige vlakke parementsteenen, de meeste vensterneggen, een klein deel van het fries en de geheele balustrade, alles dus eenvoudig steenhouwwerk, dat door de steenhouwers, gevormd onder leiding van ons medelid Prof. Odé, blijken, zoodat uitvoering in dezen vorm niet is aan te raden. De vraag kan bovendien gesteld worden, of door de noodzakelijke verstijving de vorm en teekening der ramen niet ongunstig zal worden beïnvloed.

Zooals reeds gezegd, meent de Jury, dat deze opvatting, mits aan de practijk getoetst, veel waarde heeft.

Motto Christo Centrisch. Er is bij dit ontwerp niet uitgegaan van de behoefte, die het Vrijzinnig Protestantisme heeft. Aan den eisch van afsluiting ter verkrijging van een meer intieme ruimte is niet voldaan. De allegorie, die in de toelichting ontwikkeld wordt is beredeneerd en kan niet als grondslag dienen bij de conceptie van een kerk voor het Vrijzinnig Protestantisme. De architectuur heeft karakter maar niet van gezochtheid vrij te pleiten. Van het inwendige gaat een gevoel van beklemming uit. Tegenover het waardevolle, schijnbaar onbewust uit het leven opgroeiende en waaraan de traditioneele kerkbouw zoo rijk is, is dit ontwerp te veel beredeneerd en daardoor samengesnoerd in een samenstel van vooraf bepaalde gedachten. De opzet getuigt van veel talent.

Motto A. G. O. G. Bij de opzet van het gebouw is uitgegaan van de idee en de behoefte van een vrijzinnig religieuse gemeenschap, zooals het door zeer velen wordt gevoeld. De verkregen ruimte biedt verschillende mogelijkheden.

Het is beknopt en doordacht en zakelijk uitvoerbaar gehouden. Als zoodanig heeft het ontwerp veel verdiensten. Een vrijzinnig predikant kan aan een dergelijk kerkje veel hebben.

De gedachtengang hiervoor ontvouwd is architectonisch niet voldoende ontwikkeld, doch aangepast bij een plantype, dat weleer aan andere eischen had te voldoen. De Jury acht dit a priori geen bezwaar, maar wijst alleen op de nadeelen hiervan. Zoo zal b.v. het podium veelal als een leege ruimte aandoen en voor een belangrijk gedeelte bij bijzondere gelegenheden van uit de zijruimten niet voldoende te zien zijn.

Ook de groepeering van de stoelen bij den terzijde gestelden preekstoel blijft een bezwaar. In tegenstelling hiermede gaat van de opstelling der stoelen om de tafel in het midden groote bekoring uit.

Overigens is dit ontwerp voor een bescheiden kerk aan te bevelen.

De architectuur is eenvoudig, aantrekkelijk en bekorend, maar niet in alle opzichten sterk.

De situatie is veel te wijdsch en daarbij zwak.

Motto A. U. B. De Jury heeft gemeend den wijdschen aanloop buiten beschouwing te moeten laten en alleen het project van de kerk in bespreking te brengen. Door den wijdschen opzet is het zwaartepunt verplaatst en de moeilijkheden, die in het programma besloten liggen, genegeerd. Als oplossing van het in het programma gevraagde is dit project niet te beschouwen. De kerkruimte is van het gewone geldende type. Niettegenstaande dit kent de Jury aan dit ontwerp toch groote verdienste toe en acht het voor de oplossing van het Vrijzinnig Protestantsche kerkgebouw niet onbelangrijk. De architectuur is voornaam. Het schoone wordt door eenvoud verheven. In het bijzonder komt dit uit bij de perspectiefschets van het interieur, al komt de Jury de kapconstructie hoogst bedenkelijk voor.

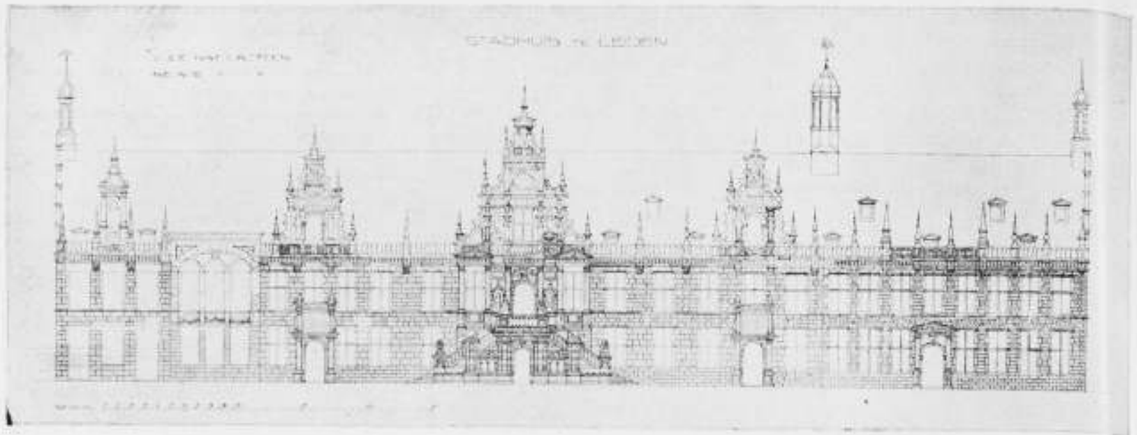
Dit ontwerp is geïnspireerd op een gezonde traditie.

Motto Matt. 7 v. 21. De ontwerper meent met

1) De meening van Mr. Overvoorde, dat deze top omstreeks 1868 zou zijn afgebroken is blijkbaar onjuist, daar hij op een afbeelding van vóór 1826 (gravure van James Redaway naar teekening van Capt. Batty, in: Scenery of the Rhine, Belgium and Holland, London, 1826) reeds ontbreekt.

2) Dat deze gevel niet reeds in 1635 is verbouwd, gelijk Mr. Overvoorde schijnt te meenen, blijkt uit de prent van Hagen, van omstreeks 1670, waarop hij nog als gewone woonhuisgevel voorkomt. Eerst op de prent van Delfos naar De Beyer (1763) is de nieuwe toestand te zien.

3) Dit bevestigt onze meening, dat de noordelijke vergrooting eerst in 1735 haar tegenwoordigen gevel verkreeg: tusschen het stadhuis en een eenvoudigen woonhuisgevel vormde de partij van Van der Helm niet in die mate een dissonant als thans, nu zij, tusschen twee deelen van nauw verwanten vorm en schaal, een moedwillige onderbreking schijnt.

De grijs-getinte deelen zullen na de herstelling uit oude steen bestaan, alleen de wit-gelatene moeten worden vernieuwd.

het verwijderen van de zitplaatsen aan de eischen van het programma te voldoen. Hij staat op het standpunt van meerderen, die meenen, dat een goed architectonisch geheel evenzeer kan boeien bij weinig, als bij veel bezoek.

Afsluiting van bijruimten komt dus hierbij niet in de eerste plaats. De oplossing, die ontwerper geeft, kan practisch wel eens moeilijkheden met zich meebrengen.

De ontwerper is verder gelaagd een ontwerp te maken, dat als bouwwerk aan hooge eischen voldoet en buitengewoon belangwekkend geacht dient te worden. De plattegrond is beknopt en overzichtelijk. Het geheel is een gaaf ontwerp, met groote liefde behandeld en evenals Motto A.U.B. geïnspireerd op een gezonde traditie.

Algemeene Conclusie:

In verband met het voorgaande is de Jury met algemeene stemmen tot de n.v. conclusie gekomen:

a. Uitgaande van de eischen van het programma is er geen inzending die een volledige oplossing biedt. Wel zijn enkele ontwerpen in plattegrond het gevraagde zeer nabij gekomen, maar daarentegen in den architectonischen opbouw niet geslaagd, terwijl bij de betere architectonische oplossingen de plattegrond of niet voldoende of geheel niet aan de gevraagde eischen voldoet. Gelet op het programma meende de Jury geen eersten prijs te mogen toekennen, doch heeft de vrijheid gevonden gebruik te maken van de clausule in het programma, waarbij een andere wijze van bekroning mogelijk is. De Jury heeft namelijk gemeend de beoordeeling op een andere basis te moeten stellen en zich te bepalen tot een beoordeeling van de architectonische conceptie in zijn geheel.

b. Op grond van het boven gestelde in de beoordeeling meent de Jury de volgende bekroningen te moeten voorstellen:

Een premie van ƒ 70.— aan ontwerper motto Matt. 7. v. 21; Drie premies à ƒ 35.— aan de ontwerpers van motto A.G.O.G., A.U.B., en Christo Centrisch.

Een eervolle vermelding aan den ontwerper van motto C.V.P.

Uit het bovenstaande mag echter niet worden afgeleid, dat de Jury de inzending minder belangrijk vindt. Integendeel heeft de Jury met genoegen kunnen constateeren, dat met liefde en ernst aan dit vraagstuk is gewerkt. Ook is het teekenwerk kan worden uitgevoerd even levend en levendig als het oude werk, zoodat het daarmede een goed harmonieerend geheel vormt.

Met de drie toppen is het juist andersom gesteld. Zij zijn nagenoeg volledig bewaard, maar in volkomen onbruikbare scherven. Slechts een minimaal deel zou bij herbouw wellicht opnieuw kunnen worden toegepast.

B. De bruikbaarheid van den gevel voor een nieuw stadhuis.

Ten einde ons hierover een oordeel te kunnen vormen hebben wij Uw College een programma van eischen voor het nieuwe stadhuis gevraagd. Uit het ons op 16 April verstrekte program is ons gebleken, dat de dispositie van het nieuwe stadhuis wordt beheerscht door het complex van diensten, waarvan verlangd wordt, dat zij gelegen zullen zijn op de hoofdverdieping. Ons houdende aan de afmetingen door Uw College voor de verschillende ruimten opgegeven, en voor zoover deze ontbraken, ze aanvullend door schattingen onzerzijds, komen wij voor de benoodigde oppervlakte tot de volgende berekening:

Raadzaal	200 M²
1 commissiekamer en verdere ruimten voor den Raad	266 „
Dienst van den Burgemeester en vergaderzaal B. en W.	199 „
Secretaris, Alg. Zaken, 3 commiezen-redacteurs, typisten en materieelkamer	446 „
Bibliotheek	80 „
Afdeeling Onderwijs met wethouder	270 „
Afdeeling Financiën met wethouder	298 „
Trouwzaal 1ste klasse	90 „
Hal, tevens receptiezaal	180 „
Te zamen	2031 M²
Hierbij 10% voor muren	203 „
	2234 M²

Dus, afgerond, 2250 M².

Hierbij moet worden gevoegd de oppervlakte, benoodigd voor accommodatie: portalen, gangen, trappen en binnenplaatsen voor lichttoevoer.

Het terrein, dat ter plaatse van het stadhuis gemeente-eigendom is, heeft een zoo grilligen vorm en wordt zóó nauw ingesloten door belendingen, dat het reeds met het oog op brandgevaar noodzakelijk zal zijn het door aankoop of onteigening zoodanig af te ronden, dat het geheele stuk grond tusschen de rooilijnen van Breestraat en Vischmarkt, ter lengte van den bestaanden gevel, d.i. omstreeks 92.50 M. ter beschikking komt. De gemiddelde diepte daarvan is 44 M., zoodat de oppervlakte 4070 M². bedraagt.

Voor de bovengenoemde accommodatie zou dus beschikbaar zijn 4070 — 2250 = 1820 M²., hetgeen ongetwijfeld voldoende is.

Daar de op den beganen grond te vestigen diensten minder ruimte vorderen, dan die welke op de eerste verdieping plaats moeten vinden, terwijl de binnenplaatsen hier overdekt kunnen worden en als bureauruimte benut, is het ook mogelijk te voldoen

aan den wensch van Uw College, dat aan de zijde van de Vischmarkt de onderbouw van het stadhuis uit winkels zou bestaan.

Voor de diensten van Gemeentewerken en Bouw- en woningtoezicht wordt omstreeks 1250 M². verlangd. In geval men ook deze in het stadhuis wil vestigen, is daarvoor ruimte te vinden op een tweede verdieping van het aan de Vischmarkt te bouwen deel, dat, zonder schade voor den gevel aan de Breestraat, belangrijk hooger dan deze kan worden.

Wanneer men daarentegen zou besluiten Gemeentewerken en Bouw- en woningtoezicht elders onder te brengen en een der thans op de eerste verdieping gewenschte afdeelingen op een tweede verdieping te huisvesten, zou uiteraard ook met een kleiner bouwterrein kunnen worden voldaan aan alle eischen.

Bij deze beschouwing is uitgegaan van de gedachte, dat het nieuwe stadhuis, aan zijn twee korte zijden, door andere gebouwen zou ingesloten blijven. Het is echter de vraag, of een royaler opzet en wellicht voor het verkeer gewenschte verbreeding van de Maarsmansteeg en de Korenbrugsteeg het niet geraden maken het geheele blok tusschen beide stegen te onteigenen.

Wij achten het niet onze taak dit te onderzoeken, het is een vraag, die, naar ons oordeel, ter bestudeering behoort te worden gegeven aan den architect, aan wien de bouw van het nieuwe stadhuis zal worden opgedragen.

Wij voor ons willen slechts uitdrukking geven aan onze overtuiging, die mede berust op verschillende door onzen Voorzitter geschetste plattegronden, dat het, wat de oppervlakte betreft, mogelijk is op het aan Breestraat en Vischmarkt te verkrijgen terrein een aan alle, zelfs zeer hooge, eischen voldoend nieuw raadhuis te stichten.

De vraag of het mogelijk is hierbij den ouden gevel te bewaren heeft een practischen en aesthetischen kant.

Wat de praktijk betreft, dient het volgende te worden overwogen. Daar van het interieur niets van belang bewaard is gebleven, behoeft alleen rekening te worden gehouden met den voorgevel en het daarbij aansluitende vlak van het lange zadeldak, waarmede het oude stadhuis gedekt was; de achtergevel kan desnoods worden verplaatst en ook de bedaking aan dien kant gewijzigd. Alleen de verticale en horizontale indeeling van den voorgevel heeft invloed op den nieuwen bouw.

In verticalen zin bepaalt de oude gevel de verdiepinghoogte. Bij toepassing van betonvloeren kan die worden gesteld op tenminste 4.40 M. voor den beganen grond en 4,20 M. voor de verdieping, hetgeen, behalve voor de raadzaal, die men reeds wegens het straatrumoer bij voorkeur niet aan de Breestraat zal leggen, te eer volkomen voldoende kan worden geacht, omdat de dispositie der middenpartij het mogelijk maakt de ruimte, waartoe de hoofdingang toegang geeft, desgewenscht, inwendig belangrijk hooger dan 4.20 M. te maken.

De horizontale indeeling kan, wat de vensters betreft, geen moeilijkheid geven, daar deze elke gewenschte groepeering van vertrekken toelaten. Eenig bezwaar zou het viertal toegangen gelijkstraats kunnen opleveren, vooral wanneer men, zooals voor de hand ligt, het front aan de Vischmarkt zoo breed mogelijk wil maken en het verkeer naar en van het stadhuis zooveel mogelijk naar die zijde verleggen. Secundaire toegangen zijn echter bij een gebouw als dit zeer zeker goed te gebruiken en de daaraan verbonden bezwaren van ruimteverlies en beperking in de vrijheid van schikking der lokalen achten wij niet overwegend.

Het is niet zoo eenvoudig een oordeel uit te spreken over de aesthetische mogelijkheid van behoud van den gevel.

Er is niemand in onze Afdeeling, die ook maar het geringste ervoor voelt te trachten aan het nieuwe stadhuis een karakter te geven in den geest van dat van den gevel. Onze Afdeeling wenscht een nieuw gebouw, dat, even onomwonden als het oude, het stempel toont van den tijd, waarin het ontstond. En niemand kan zich daarom ontveinzen, dat het aanzien van het nieuwe interieur geenszins zal beantwoorden aan de verwachting, dien de oude gevel wekt. Voor de vlak achter den gevel liggende vertrekken zullen de verhoudingen niet belangrijk behoeven te verschillen van de oude, men kan zich daarvoor ook een behandeling denken, die, zonder eenige vormnabootsing, bij de oude deelen zich harmonisch aansluit, maar het geheele wezen van het nieuwe gebouw zal toch volkomen van het oude verschillen en moeten verschillen, reeds de ruimte-ontwikkeling dwingt daartoe.

Deze overweging, gevoegd bij de gedachte, dat ook de best uitgevoerde restauratie ons den ouden gevel niet teruggeven kan, vooral nu de toppen volkomen zijn verover het algemeen bijzonder goed verzorgd.

Al moge deze prijsvraag al geen oplossing geven voor het gestelde vraagstuk, — omtrent de waarde en de beteekenis van het gestelde, alsmede omtrent de moeilijkheden aan de oplossing verbonden, heeft deze prijsvraag wel klaarheid gebracht.

Meer had de Jury ook niet verwacht en dit is reeds belangrijk genoeg te achten.

Arch. H. van der Kloot Meijburg, Voorzitter.
Arch. G. Feenstra, Secretaris.
Just. Havelaar
Ir. M. C. A. Meischke
Dr. J. Nieweg
Ds. G. J. Sirks
leden.

Bij opening der naambrieven, waarvoor daartoe vergunning was verleend, bleken de ontwerpers: Motto Matt. 7 v. 21: Wenscht voorloopig onbekend te blijven; Motto A.G.O.G.: H. B. Broekhuizen, Arnhem; Motto A.U.B.: B. van Heyningen en Ir. G. R. A. Koops, den Haag; Motto Christo Centrisch: Ferd. B. Jantzen F. Gzn., Amsterdam; Motto C.V.P.: H. W. van Kempen, Bloemendaal.

LICHTORNAMENTEN VAN W. H. GISPEN, DOOR J. Z. Met de ontwikkeling van de electriciteitstechniek en de verbetering van de gloeilamp hield de toepassing van de laatste geen gelijken tred.

Men kon zich aanvankelijk niet losmaken van karakter en eigenschappen van met andere media gevoede lichtbronnen als petroleum en gas.

Eerst de laatste jaren is men tot een zuiverder inzicht gekomen van de vele mogelijkheden die deze welhaast volmaakte lichtbron op veel uitgebreider terrein bood. Nu die toepassingsmogelijkheden als het ware gemeengoed geworden zijn doordat de lichttechnische eigenschappen van de gloeilamp in zijn verschillende vormen wetenschappelijk haarfijn uitgeplozen en vastgesteld zijn, heeft de techniek zich geworpen op de vervaardiging van den drager van de gloeilamp: het lichtornament. En waarlijk overstelpend is dan ook de veelheid daarvan die geboden wordt, een industrieel product naar de meest verscheiden doeleinden gevarieerd in vorm en eigenschappen.

De doorgaans doelmatige en technisch goed verzorgde producten van groote industriëele firma's als Siemens Schuckert, Zeiss, Körting & Mathiesen, A. E. G. e.a., op het gebied van straat- en fabriekverlichting, verlichting van kantoren, openbare gebouwen, woningen enz. zijn reeds van algemeene bekendheid.

Toch is daaronder weinig, dat, hoewel lichttechnisch misschien zeer volmaakt, den architect bevredigen kan.

Juist datgene waaraan, wat vorm aangaat, eenige eischen gesteld mogen worden, ontbeert dien technisch volmaakten vorm zooals we dien in automobiel, vliegmachine enz. bewonderen. Het is òf teveel technisch òf te opzettelijk mooi gemaakt.

Daarom is het een genoegen te kunnen wijzen op werk van W. H. Gispen, die onder den naam Giso-lampen een reeks lichtornamenten voor fabriekmatige vervaardiging ontwierp die meerendeels zeer geslaagd zijn en een vergelijking met alles wat op dit gebied geboden wordt zeker kunnen doorstaan. Klaar en eenvoudig van vorm is het wezen van lichtbron daarin tot hooger vorm gegroeid. Wellicht is aan licht-economische eischen hier en daar geofferd, aan vorm zal daardoor gewonnen zijn. Om tot een bepaling van het karakter te geraken zou men kunnen zeggen dat de vormgeving is afgestemd op het zakelijke. Waarmede niet bedoeld is het „zakelijk zakelijke" maar, wat iets heel anders is, het aesthetisch zakelijke.

Met dit alles zijn de Giso-lampen belangrijk genoeg om hier ter documentatie vermeld en afgebeeld te worden.

Hierbij gaan de afbeeldingen van eenige ontwerpen en een foto van de toonkamer te Amsterdam van Gispen's Fabriek voor Metaalbewerking.

LICHTORNAMENTEN VAN W. H. GISPEN.

nield, deed twee onzer leden, Dr. Berlage en Dr. Pit, tot het inzicht komen, dat de overblijfselen van den ouden gevel niet mogen gehandhaafd worden bij den bouw van het nieuwe stadhuis.

Zij meenden, dat de nog goed bewaarde onderdeelen, als de middenpartij met de stoep, en de drie poortjes, wel verdienden, als museumstukken, te worden bewaard en zouden er desnoods toe kunnen medewerken, dat zij werden opgesteld aan een voor dat doel te maken binnenplein van het nieuwe stadhuis. Maar het behoud van den gevel in zijn geheel en op zijn tegenwoordige plaats beschouwden zij als een te ver gedreven historisme, een verkeerd-begrepen piëteit, die het nieuwe gebouw zouden maken tot een miskenning van het karakter van zuivere bouwkunst.

De tien andere leden van onze Afdeeling, die medewerkten aan dit advies, de heeren Van Beresteijn, Hanrath, Van Heeswijk, Kalf, Leeuw, Martin, Odé, Sluyterman, Van der Steur en Vogelsang, zijn van andere meening.

Naar hun oordeel bleef van den eerbiedwaardigen ouden gevel zoo véél, en zooveel essentieels, bewaard, dat het niet geoorloofd is dat op te ruimen. Zij zijn van meening, dat de aesthetische waarde van den gevel niet uitsluitend is gelegen in de beëindigingsvormen, die door den brand werden verwoest, maar vooral in de compositie als straatwand, met het rhythme van de lange vensterrijen, en in de prachtige zilvergrijze kleur — in de elementen kortom, die bleven bewaard.

Zij meenen, dat dit stadhuis ook nog iets meer en iets anders is dan een architectonische schepping alleen, zij zien in den gevel, met zijn ontroerende opschriften en de uitgesproken blijdschap van zijn vormentaal, de steenen vertolking van een stemming uit het verleden, de verbeelding van een allergewichtigst tijdstip uit de stads- en de landsgeschiedenis.

Deze aesthetische en historische waarden kan de gevel behouden, ook al wordt hij gerestaureerd en terwille dáárvan — meenen zij — moet ook het aesthetisch contrast worden aanvaard, dat zij wel niet ontkennen, maar dat zij allerminst beslissend vinden. Zij wezen erop, dat men nimmer heeft geschroomd bij oude gebouwen in later tijd nieuwe deelen te voegen in op dat oogenblik „modernen" trant, dat men gothische choren heeft aangebouwd bij romaansche kerken en renaissance- of barok-vergrootingen bij gothische stadhuizen, dat men herhaaldelijk ook voor middeleeuwsche kerken in de zestiende, de zeventiende en de achttiende eeuw „moderne" gevels heeft gezet en dat al zulke contrasten de gebouwen dikwijls boeiender maakten en ons in den regel niet treffen als leelijk of hinderlijk.

Wanneer het Leidsche stadhuis niet verbrand was, zou de noodzakelijkheid het belangrijk te vergrooten, zich ongetwijfeld te eeniger tijd hebben voorgedaan en zeker zou geen „modern" architect dan hebben geaarzeld de opdracht tot het ontwerpen van deze vergrooting te aanvaarden. Toch zou een contrast dan evenmin te vermijden zijn en zou hij bovendien voor onvergelijkelijk moeielijker vraagstukken komen te staan dan thans, nu hij niet door een bestaande dispositie en alleen door een zeer bruikbare gevelindeeling gebonden is.

Het scheen den vier architecten onder de aanhangers van deze meening zelfs een zeer aantrekkelijke opgaaf voor een begaafd bouwmeester aan het hier door de omstandigheden-zelf gestelde probleem een ook aesthetisch bevredigende oplossing te geven.

C. De Toren.

De, volgens Mr. Overvoorde, vermoedelijk in de veertiende eeuw gestichte toren bestond uit een baksteenen romp, bekroond door een spits van ten deele met leien, overigens met lood, bekleed hout. Hij schijnt aanvankelijk vlak afgedekt geweest te zijn, verkreeg althans tegen 1460, nadat hij in 1411 was verhoogd, een nieuwe spits. Hoewel hij toen veel lager was dan wij hem hebben gekend, baarde zijn toestand reeds in 1512 zóóveel zorg, dat aan deskundigen de vraag werd voorgelegd, of hij niet veiligheidshalve behoorde te worden afgebroken. De meeningen waren verdeeld, maar een Goudsche metselaar nam aan hem staande te houden.

De in 1573 verbrande spits werd in 1577 door een nieuwe vervangen, die omstreeks 1760, met behoud van het oude silhouet, voor een belangrijk deel werd vernieuwd.

Voor zoover hij niet was ingebouwd, is de steenen romp in de achttiende of negentiende eeuw met nieuwe steen bekleed, waardoor hij zijn karakter grootendeels verloor.

In 1870 vond men in geconstateerde zettingen aanleiding geregeld te controleeren, of er beweging in het lichaam was.

De telkens blijkende vrees voor instorting was niet ongegrond, want de constructie van den toren was allerbedenkelijkst, daar hij niet alleen, in de richting oost-west, een met een spitsbogig tongewelf overkluisden doorgang had, maar ook in zijn noord- en zuidwanden over twee derden van de hoogte was doorbroken door met spitsbogen overdekte openingen, van zoo groote breedte, dat niet veel meer dan de muurdikte overbleef voor de pijlers, die deze bogen dragen. Toen bij den brand all balklagen door het vuur waren verwoest en de reeds vroeger aangebrachte ijzeren ankers door vallende stukken vernield, waren deze pijlers, niet door contreforten geschraagd, niet langer bestand tegen den zijdelingschen druk der bogen, die door het uitwijken van hun rechtstanden zich vervormden en los raakten van het overige muurwerk. In de oostelijke en westelijke wanden van den toren, die, verzwakt door talrijke later ingebroken vensters en een rookkanaal, toch reeds weinig samenhang bezaten, werden de oude verticale scheuren voortdurend wijder. De traptoren scheurde los.

De toestand werd ten slotte zoo bedenkelijk, dat wij op 16 April Uw College moesten adviseeren den toren onverwijld te laten afbreken, omdat hij gevaar opleverde voor de belendingen.

Nu op deze wijze niet alleen de spits, maar grootendeels ook de romp is verdwenen, achten wij herbouw in den ouden vorm te minder mogelijk, omdat wij in de bestaande opmetingen niet het geringste vertrouwen kunnen hebben, sinds ons is gebleken, dat in de opmetingen van den voorgevel, van dezelfde hand, fouten voorkomen van 1 M. en meer.

Voor het silhouet van de stad en ook als dominant en symbool van het stadhuis, achten wij een toren onmisbaar. Het zal echter goed zijn hem niet te bouwen op de plaats van den ouden, omdat die, midden op het bouwterrein gelegen, ons zeer belemmerend schijnt voor de dispositie van het nieuwe stadhuis.

De toren had vroeger het meeste belang voor het gezicht aan de zijde van de Vischmarkt. Wanneer hij in moderne vormen zal herrijzen, is er alle aanleiding hem aan dien kant te houden, waar hij kan samengaan met het daar te stichten nieuwe front, onafhankelijk van den ouden gevel. Zijn juiste plaats daar zal uiteraard door de compositie van het geheel worden bepaald.

Slotbeschouwingen. Onze Afdeeling in haar geheel acht herbouw van den toren in de oude vormen onmogelijk en sprak met 10 tegen 2 stemmen zich uit vóór het behoud en de herstelling van den ouden gevel aan de Breestraat.

De voorstanders van deze restauratie waren echter verdeeld in hun oordeel hoe daarbij behoort te worden gehandeld met de toppen.

Het is een feit, dat de toppen, zij het dan in scherven, zóó volledig zijn bewaard, dat het niet a priori onmogelijk genoemd kan worden ze in hoofdzaak na te volgen. Over de vraag, of zulke navolging ook wenschelijk is, onstond in onze Afdeeling een levendige gedachtenwisseling. Terwijl de heeren Berlage en Pit, principieel tegenstanders van elke restauratie van den gevel, hun oordeel niet uitspraken, werden door anderen twee tegenovergestelde meeningen verdedigd, die beide aanhangers vonden.

Prof. Odé, de beeldhouwer in ons midden, acht het gewenscht, dat nieuwe toppen worden gemaakt naar de — hoewel dan gebroken — toch nog zóó volledig aanwezige oorspronkelijke. Hij acht dit mogelijk op een wijze, dat zij het vroegere geheel, en dat ten volle, in de herinnering zouden terugroepen. Hij acht het niet gewenscht de toppen weg te laten en zeker niet geraden van den architectonisch-decoratieven, oorspronkelijken vorm af te wijken door een nieuwe, vrije vormgeving, daar hierdoor aan de conceptie van den oorspronkelijken bouwmeester geweld zou worden aangedaan en de pogingen daartoe z.i. op een teleurstelling zullen uitloopen.

Wat het beeldhouwwerk der toppen betreft, zou ook dat naar het oorspronkelijke, niet slaafs, maar interpreteerend, te copieeren zijn en dit acht hij gewenscht nu zóó volledige gegevens ons inlichten over de bedoelingen van den oorspronkelijken bouwmeester. Op slechts enkele deelen na is daarvan alles nog aanwezig, doch verreweg het grootste deel door breuk niet meer toe te passen.

Waar echter enkele deelen geheel verloren zijn gegaan en daarvoor dus nieuwe moeten worden geconcipieerd, zou nader te overwegen zijn en kunnen worden getracht al het beeldhouwwerk der toppen nieuw te scheppen, maar z.i. toch in elk geval met handhaving van den algemeenen architectonisch-decoratieven vorm der oorspronkelijke toppen en in voldoende harmonie daarmede.

Tegen het denkbeeld van het copieeren van het oorspronkelijk beeldhouwwerk werd

LICHTORNAMENTEN VAN W. H. GISPEN.

GELUIDSISOLATIE. De tendenz van brandvrije gebouwen, veelal bestaande uit ijzeren balken en kolommen met dunne muren, heeft een aantal vraagstukken met betrekking tot geluiddemping in het leven geroepen, welke voor den architect van belang zijn. Het United States Bur. of Standards heeft nu onlangs een rapport „Transmission of sound through wall and floor structures (R. V. Christler and W. F. Snijder, Bureau of Standards Journal of Research) hierover doen verschijnen: rond 150 verschillende soorten van bekleeding (papier tot tegels) zijn met het oog op geluiddemping onderzocht. Hierbij wordt onderscheid gemaakt in twee gevallen: waarbij de geluiden door trilling overgebracht worden (het moeilijkste isolatieprobleem) en door de lucht. Vaste, onbekleede wanden moeten zwaar zijn om goede isolatoren te vormen, betere resultaten verkrijgt men met spouwmuren. „Engineering", No. 3305 geeft een kort overzicht van dit rapport.

Pol. Weekbl. Wh.

AUTOMATISCHE ZEKERINGEN. De stoppen in het schakelbord van een electrische installatie die telkens weder gebruikt kunnen worden, zijn bekend. Thans is op dat gebied weder iets nieuws gefabriceerd, bestaande uit een kleine automaat. Zoodra overbelasting of kortsluiting optreedt, valt in dat apparaatje een handel naar beneden. Is de fout niet weggenomen en wil men den handel weder omhoog drukken, dan valt hij weder uit. Alleen na herstel van de fout is het mogelijk den handel weder in te schakelen. De levensduur van een dergelijk toestelletje is practisch onbegrensd.

(Vraag en Aanbod)

AFGEPASTE WATERHOEVEELHEID BIJ BETON. Nu men meer en meer begint in te zien, dat een te veel aan water noodlottig kan zijn voor gietbeton, wordt allerwege gezocht naar een afdoend apparaat, dat den man, die den betonmolen bedient, verhindert om meer water bij het betonmengsel te doen dan toelaatbaar is.

Bij de Gemeentewerken in 's-Gravenhage is een toestel in gebruik, dat volgens de beschrijving het meest overeenkomt met een automatisch werkend reservoir, zooals voor urinoirs of closets wordt gebruikt en dat in dit geval boven den betonmolen wordt geplaatst.

Op regelmatige tusschenpoozen loopt een afgepaste hoeveelheid water in het reservoir van den molen zelf, zoodat tusschentijds bijvullen niet mogelijk is. Wanneer nu het waterreservoir van den molen zelf ook niet meer water kan inhouden dan uit het automatische reservoir toestroomt, is geknoei zoo goed als uitgesloten.

De resultaten met de juiste hoeveelheid water in beton moeten verrassend zijn, daar de betonvastheden veel grooter worden. (Vraag en Aanbod).

ZILVER ALS FILTERMATERIAAL. Bij beproevingen om water te steriliseeren, heeft Prof. Degkwitz ontdekt, dat een toeslag van 10 pct. zilver aan een gewonen kwartszandfilter, een dusdanigen invloed had op het sterk besmette water, dat alle kiemen, die nog door het filter heengespoeld waren, binnen 20 min. waren gedood, terwijl het water dan nog een zoo geactiveerde werking had, dat na een besmetting met zeer groote hoeveelheden kolibacteriën, deze in 3 à 4 uren gedood waren. Een Berkefeld-filter, waaraan van binnen zilver toegevoegd was, liet na maandenlange proeven geen enkele kiem door. Voor plaatsen, waar nog geen drinkwatervoorziening is, heeft deze ontdekking groote waarde. (Vraag en Aanbod).

aangevoerd, dat, behoudens enkele inderdaad charmante stukken ornament, het te zwak is om van een hedendaagsch beeldhouwer te mogen vorderen het als voorbeeld te nemen. Men meende ook, dat vroegere pogingen de onmogelijkheid hebben getoond beeldhouwwerk te copieeren, vooral wanneer het, zooals hier, sterk verweerd is.

Men achtte het ook een zonde tegen de historie te willen verbergen, dat deze toppen zijn verwoest en men meende, dat aan de conceptie van den oorspronkelijken ontwerper voldoende recht werd gedaan, wanneer de caesuren van het dak door dwarse daken en de verticale accenten van den wand door toppen op de oude plaatsen, worden hersteld, terwijl de vormgeving van die toppen dan zou moeten worden overgelaten aan een hedendaagsch architect in samenwerking met een beeldhouwer.

Met de opvatting van Prof. Odé vereenigden zich de heeren Van Beresteijn, Van Heeswijk, Martin, Sluyterman en Van der Steur, met de andere meening de heeren Hanrath, Kalf, Leeuw en Vogelsang.

De heer Hanrath zou den gevel nog liever zonder toppen hersteld zien dan niet copieën van de oude, de heer Kalf achtte deze laatste zóó zeer principieel onjuist en bij voorbaat tot mislukking gedoemd, dat het hem beter voorkwam den gevel te sloopen dan aldus te vervalschen.

Onze Afdeeling heeft niet verheeld, dat in haar midden over een belangrijk onderdeel van deze restauratie groot meeningsverschil bestaat. Zij kan dit te gereeder doen, omdat de ervaring heeft geleerd, dat zulk verschil dikwijls tijdens de uitvoering van het werk bevredigend wordt opgelost. Zoo stelt zij zich voor, dat over de toppen niet definitief zal worden beslist, dan nadat een proef is genomen met de beide hierboven uiteengezette opvattingen.

Alles hangt er van af, of de leiding in goede handen komt en het verheugt haar daarom te kunnen mededeelen, dat de heeren Van Heeswijk en Odé, die van restauratiewerk zoo ruime ervaring hebben, bereid zijn zich belangeloos met het toezicht op dit werk te belasten, de eerste voor zoover de Minister van Financiën hem daartoe vrijheid zal willen geven.

Hare beschouwingen samenvattend, heeft de Afdeeling de eer Uw College te adviseeren als volgt:

Aan een onzer beste architecten worde opgedragen schetsontwerpen te maken voor een nieuw stadhuis voor Uwe Gemeente, ter plaatse van het oude, met een nieuwen toren en een nieuw front aan de Vischmarkt en met behoud van den te restaureeren ouden voorgevel en het daarbij aansluitend dakvlak, voor zoover die van waarde zijn, dus met prijsgeving, desgewenscht, van de gedeelten uit 1662 en 1735. Hem worde volkomen vrijheid gelaten, zoowel wat de afbakening en de al- of niet-vrijlegging van het bouwterrein en de plaats van den toren betreft, als ten aanzien der vormgeving. De restauratie van den gevel geschiede onder toezicht van de heeren Van Heeswijk en Odé.

Onze Afdeeling wil ten slotte, tegenover het gevoelen van hare leden Berlage en Pit, verklaren, dat naar haar oordeel, nu de mogelijkheid van behoud van den voorgevel mocht blijken, het een zedelijke plicht is van de Overheid, dat behoud te verzekeren.

Uit de moties, aangenomen door de commissie uit de burgerij, den Universiteitsraad en den Senaat van de Universiteit, zal Uw College zijn gebleken, dat het aanvaarden van dezen plicht beantwoordt aan het levendig verlangen van zeer velen, aan wier uitspraak groote waarde moet worden gehecht.

Onze Afdeeling wenscht Leiden het beste en het mooiste stadhuis toe, dat onze tijd kan bouwen. Zij ziet, nu de omstandigheden zelf een nieuw front aan de Vischmarkt eischen, de mogelijkheid van een gebouw, dat ook uitwendig getuigen zal van den tijd, waarin het ontstond, en zij heeft volledig vertrouwen, dat het talent van onze hedendaagsche architecten een waardig monument zal weten te scheppen en daarbij door het behoud van den ouden gevel eer aangespoord dan belemmerd zal worden.

Voor wat, met het interieur en den prachtigen ouden toren, verloren ging, kan Uwe Gemeente worden schadeloos gesteld door het nieuwe geheel, dat, ook voor zoover het van grooten eerbied voor het verleden getuigt, uitdrukking zal geven aan wat er leeft in onzen tijd, en dat aan de historische herinnering-zelve grooter geestelijke beteekenis zal ontleenen dan een volkomen nieuw gebouw bezitten kan.

De Afdeeling B der Rijkscommissie voor de Monumentenzorg:

J. A. G. VAN DER STEUR, Voorzitter. KALF, Secretaris.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. V. D. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. Nº 36736

1929 20 JULI Nº 29

TENTOONSTELLING VAN MODERNE NEDERLANDSCHE TOEGEPASTE KUNST IN HET STEDELIJK MUSEUM, DOOR J. ZIETSMA. Het hier ter stede te houden Congres van de Internationale Kamer van Koophandel, dat naast het gewone toeristenverkeer, oorzaak is dat veel vreemdelingen in onze stad vertoeven, was de Tentoonstellingsraad voor Bouwkunst en aanverwante kunsten een aanleiding een tentoonstelling in te richten die bedoelt den vreemdeling een beeld te geven van wat op dit gebied hier te lande gewrocht wordt.

Zoo iets in het zomerseizoen onder mededinging van eenige andere exposities te ondernemen getuigt van vergevorderd pessimisme ten aanzien van de metereologische verschijnselen en van hoog optimisme op het punt van onvermoeibare geestelijke belangstelling van een internationaal publiek. Baedekers geven omtrent hedendaagsche kunst nog geen opheldering en daar de veronderstelling gewettigd is dat vreemdelingen nog onschuldig zijn in de kennis van V.A.N.K. Jaarboeken,

CONGRES VOOR RELIGIE EN BOUWKUNST. Dit congres, dat te Arnhem werd gehouden op 10 en 11 Juli j.l. in het Oolgaardthuis, stond onder leiding van Dr. Miedema, Rem. Pred. te Amersfoort.

Aan het congres was verbonden een tentoonstelling van antwoorden op een prijsvraag voor een Kerkgebouw, waarop nadat 200 prospecti waren aangevraagd, 15 antwoorden waren binnengekomen.

De leider opende met een woord van welkom het congres, en herinnerde aan het vorig jaar, toen Ir. Gratema had gewaarschuwd, dat men voorzichtig moet zijn, nu er groei te bespeuren valt in deze dingen; wij mogen hier niets forceeren.

Architect Feenstra en Ds. G. J. Sirks hadden het onderwerp „Traditie en Kerkbouw" te behandelen.

De heer Feenstra sprekend over Traditie meent, dat terwijl men nieuwe wegen zoekt, men die zal zoeken langs den weg der traditie. Traditie is geen verouderd begrip. In den loop der eeuwen ziet men, hoe de tempel blijft de plaats voor de aanbidding Gods, hoezeer ook de Godsvoorstelling zich wijzigt. In de oudheid heeft alleen de ingewijde, in het Christendom ook de maasa toegang tot den tempel zelf, en niet meer alleen tot den voorhof. Dit komt in den kerkbouw naar voren. (Vgl. de Chr. kerk in kruisvorm gebouwd met den Joodschen of Egyptischen tempel).

Hoe kan nu, vraagt spr. zich af, de traditie in het heden levend zijn? En hoe moet de Vrijz. Protestant hier tegenover staan? Levende traditie veronderstelt gemeenschap. De tijd voor negatief stelling nemen is voorbij. Wij hebben de schoonheid in de kerk van vroeger eeuwen te aanvaarden en te erkennen en ook in de bouwkunst moet ons streven naar een levende gemeenschap gegrond zijn op een werkelijke behoefte.

Ds. Sirks behandelt ditzelfde onderwerp. Traditie zoo zegt hij, is een werkende macht in de geschiedenis. Traditie is overreiken, is: binden. Zij is een functie, die bindt in ruimte en tijd. De utiliteit spreekt hier mee: men heeft vaak als symboliek opgevat, wat in wezen een nuttigheidsfactor was. Traditie is onmisbaar, mits goed doorvoeld en begrepen. Het schiftend orgaan, waaraan onze tijd niet erg rijk is, moet zich bezinnen op het werkelijk bindende; zoodat de wezenlijke elementen worden overgereikt: utiliteit, ruimte, gewijde omgeving vooral. Maar dan zullen wij dienen te wachten, tot dit besef het Vrijzinnig Protestantisme heeft doordrongen.

Een levendige gedachtenwisseling ontspon zich naar aanleiding van deze referaten, waarbij Ds. Sirks tot de slotsom kwam, dat het toekomstig kerkgebouw in zich moet vereenigen: de innige vreugde, het ware gemeenschapsbesef, en de verheven aanbidding.

Dien avond sprak Just Havelaar: „Toegepaste kunst en kerkbouw".
Na een inleiding over de opvatting van de kunst in het algemeen in dezen tijd, legt spreker er den nadruk op, hoe het op de sfeer aankomt, op de harmonische eenheid, en niet op de weelde en den rijkdom. Want wanneer de kerk het huis is van de religieuse gemeente, zal haar inrichting sober, waardig er ernstig dienen te zijn. De protestantsche eeredienst is eenvoudig en zoo moet ook haar kerkgebouw wezen.
In de nabespreking wordt de vraag gesteld, waar de grens ligt tusschen geoorloofden eenvoud en de geraffineerde verfijning. Ook komt naar voren de gedachte, dat in het kerkgebouw ook het volle leven zijn uitbeelding moet hebben.
Den volgenden morgen spreken Dr. H. P. Berlage en Ds. W. J. Wegerif over: „Nieuwe strevingen in de kerkelijke bouwkunst". Dr. Berlage meent, dat, hoe de kerk ook zal worden opgebouwd, men niet mag verhaasten, wat nog moet uitgroeien en bezinken in het Vrijz. Protestantisme: het gemeenschappelijke, dat reeds op velerlei wijze wordt aangevoeld.
Na een gedachtenwisseling over het begrip „werkkerk" waarbij Dr. Berlage nogmaals den nadruk legt op het geduldig wachten, dat de hoofdfactor voorloopig zal moeten zijn, bespreekt Ds. Wegerif zijn ideaal van een kerk, die gebouwd is boven de meer profane ruimte, die vergaderzaal is, en waar de gemeente door kerkbestuur en predikant kan worden ontvangen op den Zondagmorgen, waar het onderling gesprek kan worden gevoerd, dat nu den tijd voor den kerkdienst in de kerk onrustig maakt, en vanwaar men dan, na te zijn opgegaan naar de kerkruimte, tot de aanbidding kan komen door het gesproken woord, geschaard om den liturg staande voor den absis achter de avondmaalstafel.
Over de scheiding van het wereldsche en het hemelsche is men het niet eens, evenmin als over de openstaande, stille leege kerk buiten den Zondagsdienst, waar men opbouwing van het innerlijk leven zou kunnen zoeken en vinden.
In den namiddag werd door Dr. Berlage toelichting gegeven bij een 50-tal lichtbeelden aangaande kerken en kerkgrondvlakken en sloot Dr. Miedema met een woord van dank, niet het minst aan de referenten, het congres.
Nog werd besloten tot uitgifte van de referaten in boekvorm, mits een voldoende som als waarborg bijeen gebracht kan worden. Laat dus ieder, die belang stelt in dit onderwerp nu reeds zijn exemplaar bestellen.

DE ZUIDERKERK. Zooals men weet zijn de onderhandelingen tusschen de Ned. Hervormde gemeente te Amsterdam en den Bond van Nederlandsche Architecten over de Zuiderkerk afgebroken; partijen schijnen het over den prijs niet eens te zijn geworden.

Dat is zeer te betreuren; een architectuurmuseum zou een goede bestemming voor het mooie oude gebouw geweest zijn. Niet zoozeer om hetgeen daarin kon worden opgesteld en den volke vertoond. Bouwkunst is den leek heel moeilijk te toonen, zoo dat hij er veel pleizier van heeft. Men moet zich bepalen tot maquetten, photo's en teekeningen. En al zijn mooie photografieën, zooals de tentoonstelling thans in het Stedelijk Museum bewijst, niet te versmaden, het blijven afbeeldingen, die toch tenslotte moeten opwekken tot het gaan zien van de bouwwerken zelven. Een architectuurmuseum, hoe belangwekkend ook voor sommigen, kan geen verzameling bevatten, die zeer velen zal aantrekken.

Het mooie van de voorgestelde oplossing der vraag wat er met de Zuiderkerk zal gebeuren, zat dan ook hoofdzakelijk in de zekerheid dat het kerkgebouw in wezen zou blijven en gebruikt worden voor een doel zijner waardig. Natuurlijk zou niemand beter er voor zorgen dan onze bouwmeesters, zeker niet wanneer het hun was toevertrouwd om het te gebruiken in het belang hunner kunst; ons dunkt, het moest der Ned. Hervormde Gemeente wat waard zijn te weten, dat het gebouw in zoo goede handen zou zijn.
Want men vraagt zich af: wat nu? Kerkvoogden zouden zeker niet willen, dat het voor alle doeleinden gebezigd werd: stel u voor, de Zuiderkerk met haar geestigen toren en mooi klokkenspel, verlaagd tot pakhuis of... garage en dan spoedig geruineerd natuurlijk!
Wij hopen dat zij die tot nu toe vergeefs onderhandeld hebben, alsnog tot elkaar zullen komen. Dat zou inderdaad de mooiste oplossing zijn.

DE SCHOONHEID VAN LIMBURG EN HAAR BEHOUD, door A. van de Sandt en E. Franquinet. Dit voortreffelijke boekje is als No. 1 uitgegeven van een serie uitgaven der Provinciale Schoonheidscommissie voor Limburg. De tekst ervan luidt als volgt:

I. DE SCHOONHEID VAN LIMBURG. Welige ronding van heuvels, zacht uitglooiend ofwel abrupt neerploffend in de bochtige dalen der kronkelende beken, die haar weg zoeken tusschen malsche weiden en rijke boomgaarden. Populieren, ruischend hun eeuwig lied; gouden graanvelden beklimmend de hoogten, bekroond met lommerrijke boschjes. Temidden van deze natuurweelde de woningen der menschen, die het voorrecht genieten, in dit heerlijke land te wonen.
Boerderijen en kleine landarbeiderswoningen, als blanke plekken zich afteekenend tegen het omringende groen: hier en daar tezamen gedromd in een dal of tegen een heuvelhelling, terwijl de silhouet van een spits kerktorentje omhoog schiet uit den wirwar der huizen: een dorp.
Trotsche kasteelen, statig ten toon dragend hun peervormige hoektorens. Hoeven als vestingen, in beslotenheid om hun middenplein, sprekend van rustigen, maar gestadigen arbeid. Groote steden aan breeden stroom, machtige bruggen, ontzagwekkende kerken, oude patriciërswoningen in statige pracht, schilderachtig smalle, Italiaansch aandoende steegjes en straatjes met allerwege mooie, oude geveltjes: daarnaast breed aangelegde parken en villawijken, en de mastbosschen der fabriekschoorsteenen.
Dan: boortorens, liften, koelers, huizenhooge steengruishoopen, kipwagentjes in eindelooze rijen, treinen in gestadigen loop, reeksen arbeiderswoningen: het mijngebied.
Of weer: de breede rivier temidden van een vruchtbare vlakte, zwaar geladen van den oogst, terwijl aan 't uiteinde ervan plotseling weer de heuvels oprijzen, bedekt met dicht groen.
Dorpen, als in plantsoenen aangelegd en prachtige rechte wegen, die zich uitstrekken, uitstrekken — En wijde, wijde moerassige gronden, waarop de weinige woningen schuilgaan, de daken laag bij den grond en breed verspreid, om den toornigen wind den minsten houvast te bieden. En overal weer de kerken en kasteelen met hun torens, als wachters over het land.

TENTOONSTELLING MODERNE NEDERL. TOEGEPASTE KUNST. STEDELIJK MUSEUM A'DAM.

Monografieën en tallooze andere uitgaven, doet dit voor het tentoonstellingsbezoek het beste hopen.
De Zaterdag 29 Juni geopende expositie geeft veel te zien omdat men het beeld van Nederlandsch kunnen zoo volledig mogelijk heeft willen maken.
De menigvuldigheid der uitingen en de veelheid der richtingen gesuperponeerd op de talrijke vakken die de tentoonstellingsraad uit den aard zijner samenstelling omvat, maken van deze expositie een interessant terrein van studie en vergelijking waarop weinig ontbreekt en dat ook voor den ingewijde van belang is.
Veel bekends laat zich opnieuw begroeten naast uiting van recenten datum. Gedurfdheid tart er het gedegene en bezonkenheid maant het uitgelatene tot kalmte. U kunt er naar uw aard en opvatting op een stoel van Rietveld uitrusten na beschouwing van een klok van Jan Eisenloeffel of Uw ergernis over de afbeelding van een garage te Utrecht, alweer van gezegden Rietveld, stillen in de beschouwing van het gesneden beeld van Dr. Mendes da Costa voorstellende „Beeldend denken".
De glazenier Joep Nicolas bezorgt U in de aanschouwing van een glasraam even kostelijke oogenblikken als bij het zien van een Breughel of het lezen van Pallieter.
Jan Sluyters laat zich direct herkennen in een gobelin (dansende negerin) en toont zich in meerdere plakaten een affiche-kunstenaar van eersten rang. Ook beeldhouwers en architecten betreden dit gebied met succes.
Lion Cachet toont zich als steeds een meester in de materiaalbehandeling blijkens een opstelling van paneel en dressoir van een betimmering zooals die uitgevoerd is of wordt in de eetzaal 1e kl. a.b. van S.S. Johan van Oldenbarnevelt der Mij. „Nederland".
Onze beeldhouwers zijn met uitstekend werk rijk vertegenwoordigd.
Om een eenigszins volledig verslag van de expositie te geven zou ik zoo door moeten gaan indien ik er in geslaagd ware op één middag een behoorlijk overzicht van het tentoongestelde te verkrijgen.
Ik moge mij daarom tot het weergeven van bovenstaande indrukken bepalen en nog vermelden dat Anton Kurvers het ontwerp, de aankleeding en de inrichting van de tentoonstelling verzorgde. Hij is daarin, de omstandigheden in aanmerking genomen, uitstekend geslaagd.
Dat alles binnen zeer korten tijd tot stand is gebracht stempelt zijn werk en dat van den Tentoonstellingsraad tot een prestatie die, door den vaak ondankbaren kant die er aan vast zit, lof verdient.
Dat de tentoonstelling eenigszins den indruk van overladenheid geeft is geen reden tot verwijt, maar hoogstens als een tekort aan expositieruimte aan te merken.
Het nijpend gebrek aan goede expositieruimte hier ter stede komt bij deze gelegenheid weer duidelijk aan den dag.

TENTOONSTELLING MODERNE NEDERL. TOEGEPASTE KUNST. STEDELIJK MUSEUM A'DAM.

De immer onvermijdelijke vrij kostbare betimmering en bedoeking is er een van de symptomen van.
Het is mij niet bekend hoe het thans met de uitbreiding van het Stedelijk Museum, waarbij met het scheppen van goede tentoonstellingszalen rekening zou worden gehouden, staat, nu de museumplein-bebouwing, waarmede het samenhing, weer in het quaestieuze moeras is teruggedrongen.
Te hopen is dat aan dezen voor Amsterdam onhoudbaren toestand spoedig een einde kome.
Wij herinneren er aan dat de tentoonstelling op 28 Juli a.s. gesloten wordt.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN. Alvorens des middags het vraagstuk van Leiden's stadhuis te bespreken, vergaderde de B.N.A. des morgens. Daarin verwelkomde de voorzitter in het bijzonder een aantal nieuwe leden terwijl hij den Heer Friedhof gelukwenschte dat zijn project voor het raadhuis te Enschedé door de Commissie van Beoordeeling als het beste was aangewezen en dat hem thans de definitieve opdracht gegeven was. Spreker wees er op dat dit de eerste meervoudige opdracht was, waarbij de B.N.A. in belangrijke mate betrokken werd; hij meende te kunnen constateeren dat een voor de gemeente zeer gunstig resultaat werd verkregen.
De voorzitter wees er op dat steeds meer adviezen betreffende de aanwijzing van architecten aan den Bond werden gevraagd. In het bijzonder deed hij uitvoerige mededeelingen betreffende het bekende conflict in zake het Groenekruisgebouw te Bolsward, dat dreigt het prestige van de Provinciale Schoonheidscommissie te schaden.
Uit de vergadering gingen stemmen op die er op wezen dat het onjuist is te achten dat deskundigen particulier zich mengen in scheidscommissies, een instituut waarvan niemand verwacht dat het slechte ontwerpen tot kunstwerken zal maken, maar niet anders voorstaat dan het slechte te weren en daarom steun verdient van allen die ontsiering van stad en land zeer ernstig betreuren.
Na de vergadering des middags heropend te hebben en den gast Mr. Dr. Overvoorde welkom te hebben geheeten, opende de Voorzitter de bespreking over het Leidsche Stadhuis met de volgende inleiding:
„Volgens zijn Statuten, aldus de Voorzitter, heeft onze Bond tot doel niet alleen de belangen van zijn leden in hunne beroepsuitoefening te behartigen, ook de bouwkunst te bevorderen in den meest uitgebreiden zin behoort tot zijn sfeer. Wat wij nu gaan bespreken is geen vakbelang; bij deze discussies is zuiver in het oog te houden wat is in het belang van de bouwkunst. Het Stadhuisvraagstuk van Leiden is uiteraard van eminent gewicht voor de Gemeente zelf, het heeft de volle

SINGELAANLEG THANS. AFBEELDING UIT DE SCHOONHEID IN LIMBURG EN HAAR BEHOUD

Een rijk tuinbouwland, glazen kassen en nog eens kassen, en daar vlakbij zandige hoogten, bedekt met brem en dennenbosschen. Heide, windmolens met waaierende wieken op de hoogten, watermolens met haar gedruisch langs de beddingen der beken. Steen- en mergelgroeven, kleiwaren- en aardewerkfabrieken, steenbakkerijen, schoorsteenen, schoorsteenen. Maar verzinkend in de weelderige schoonheid van het omringende landschap.

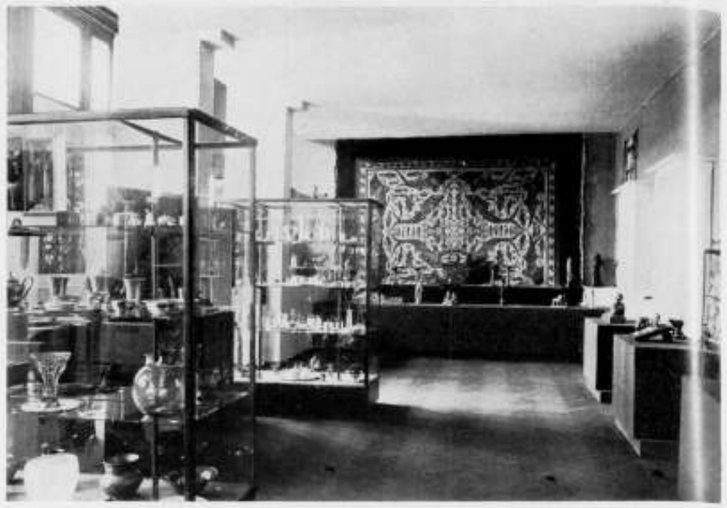
En allerwegen in de dorpen stille hoekjes van een vertrouwelijkheid, die met aandoening vervult, een spel van licht en schaduw, een rijkdom van bloementooi, die de eenvoudigste primitieve woninkjes een eigen schoonheid verleent. Innige samenwerking van natuur en mensch in het scheppen van eenheid tusschen gebouwen en gebouwtjes en hun omgeving; fantastische, soms groteske bouwtrant, gebruik van de meest uiteenloopende materialen, toch telkens weer op gelukkige wijze een harmonisch geheel vormend. Armoede vaak tot rijkdom wordend door innerlijke schoonheid en opgesmukten, logischen eenvoud.

Ziethier Limburg, zooals het tot nog toe was en gelukkig grootendeels nog is. Er bestaat echter gevaar, gevaar dat zich reeds op meerdere plaatsen inderdaad vertoont, dat het huidige geslacht van woningbouwers het intuitieve gevoel voor de eenheid van gebouw en omgeving mist, dat zijn voorgangers bleken te bezitten. Gebrek aan inzicht omtrent aard en wezen en verhoudingen van stads- en plattelands-woning komt meer en meer tot uiting. Haastigheid en massabouw dragen het hunne bij. En de schoone harmonie van ons Limburgsche landschap wordt bedreigd.

Hiertegen dient te worden gewaakt, willen wij verhoeden, dat onze nakomelingen worden beroofd van de vreugdevolle schoonheid, die ons mooie land thans nog weet te bieden.

E. FRANQUINET.

II. VOOR HET BEHOUD VAN LIMBURG'S SCHOONHEID. Het ligt ongetwijfeld op den weg der Overheden om op hare hoede te zijn, dat de tot ons gekomen boeiende schoonheid van ons Limburg niet verloren gaat en mede te werken om het bestaande landelijk- en stedenschoon te redden, te beschermen en naar mogelijkheid te verhoogen. En toch, de vernieling van zooveel schoons wordt terecht gevreesd te midden der snelle en krachtige ontwikkeling der mijngebieden in het Zuiden, de vestiging van andere industrieën en de toekomstige verhooging van het handels- en scheepvaart-verkeer, wanneer niet alom wordt gewaakt en alle zorg wordt aangewend om de welvaart der provincie tot sterke uitdrukking te brengen in het uitwendig aanzien, hetwelk nooit te aantrekkelijk kan zijn, noch voor het snel toenemende aantal

TENTOONSTELLING MODERNE NEDERL. TOEGEPASTE KUNST. STEDELIJK MUSEUM A'DAM.

aandacht van allen, die belang stellen in de bouwwerken uit vroeger tijd van groote cultuurhistorische waarde, maar ik meen te mogen zeggen, dat het niet minder de zeer bijzondere belangstelling vraagt van alle architecten. Wat thans hier te Leiden geschieden moet is een architectonisch vraagstuk van den eersten rang en van zeer bijzonderen aard. Dat is de reden, waarom het Bestuur gemeend heeft dit vraagstuk op een ledenvergadering in bespreking te moeten brengen, daarbij hopend, dat de discussies tot het formuleeren van een meening zullen kunnen leiden.

Van deskundige zijde is reeds een rapport opgesteld; het Bestuur meent dat thans de tijd daar is, dat thans wij, architecten, ons over het vraagstuk in zijn geheelen omvang uitspreken. Nu men in de laatste jaren tot een, ik meen vrijwel algemeen aanvaard standpunt betreffende restauratie en behoud van oude bouwwerken, ook in de bevoegde kringen in de ons omringende landen is gekomen en hetgeen op dit gebied in ons land geschiedt ook eerbied in het buitenland afdwingt, zou het terugkeeren tot verouderde opvattingen zeer zijn te betreuren. Wij kunnen volkomen begrijpen, dat voor allen, die de waarde van het oude stadhuis hebben gevoeld, het een vurige wensch is die weer terug te krijgen; het is aan de deskundigen om hen voor te lichten of dat mogelijk en wenschelijk is, hen zoo noodig te waarschuwen opdat geen verwachtingen worden gewekt, die niet verwezenlijkt zullen kunnen worden. Geen hunner immers kan wenschen, dat hier iets zal geschieden, dat niet verantwoord is tegenover het verleden, noch tegenover het heden, noch tegenover de toekomst.

Het verheugt het Bestuur ten zeerste, dat de kunstenaars wien wij hunne meening er over hebben gevraagd, die op schrift hebben willen stellen en dat de leden in zoo grooten getale hier zijn gekomen.

Zoodra op dien rampzaligen nacht de felle brand zijn verwoestend werk verricht had, heeft het Bestuur overwogen, wat de B.N.A. in deze moest doen. Wij vernamen dat de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg aan het Gemeentebestuur had aangeboden een advies uit te brengen en wij deelen de meening van dit bestuur, dat deze Commissie het aangewezen lichaam was om te rapporteeren over de vraag of herstel van den gevel al of niet mogelijk en wenschelijk was. Het vraagstuk echter heeft vele kanten en wij waren van oordeel, dat de Rijksmonumentencommissie, haar naam duidt het aan, zich moest beperken tot het uitspreken van advies inzake een mogelijke herstelling van hetgeen van het monument nog was gespaard.

Wij richtten daarom een request tot het Gemeentebestuur met het verzoek om gelijktijdig met het onderzoek van de Rijksmonumentencommissie aan een commissie van vooraanstaande architecten het vraagstuk van het bouwen van het nieuwe stadhuis in studie te geven. B. en W. hebben gemeend eerst het rapport der Rijksmonumentencommissie te moeten afwachten en de B.N.A. wachtte ook, omdat zonder een weloverwogen oordeel over den in stand gebleven gevel behandeling van het nieuwe stadhuisproject niet wel mogelijk was.

De Rijkscommissie heeft haar verslag aan B. en W. uitgebracht en allereerst een kort bericht in de pers gepubliceerd, dat voor het Bestuur van den B.N.A. aanleiding werd de vraag te stellen: in welke richting moet de oplossing van het stadhuisvraagstuk te Leiden worden gezocht, nu blijkens het rapport der Rijkscommissie voor de Monumentenzorg de gevel of althans het voornaamste gedeelte ervan kan worden gerestaureerd.

De antwoorden van een 10-tal kunstenaars zijn in het B. W. A. van 6 Juli j.l. opgenomen.

Begin van deze week is het volledig rapport van de Rijksmonumentencommissie verschenen, dat in de pers werd gepubliceerd en in het B. W. A. U werd toegezonden, zoodat ik meen te mogen aannemen, dat het U allen bekend is. Het schijnt dat uit het eerste korte bericht in de dagbladen velen een niet geheel juisten indruk hebben gekregen van de meening der Rijkscommissie; in het bijzonder is thans eerst bekend geworden, dat in de commissie groot meeningsverschil bestond over de zeker niet weinig belangrijke vraag, hoe ver de restauratie moet gaan. Het wil mij voorkomen, dat wij door dit meeningsverschil ons thans niet meer geheel kunnen refereeren aan de conclusie van het rapport der R. M. C., wat betreft het herstel van den gevel.

Ik hoop dat buiten de bespreking kan blijven, hetgeen de R. M. C. over den opzet van het nieuwe stadhuisplan zegt. Dit komt pas aan de orde bij het maken van het ontwerp. Ik wil er de aandacht op vestigen, dat toen de prae-adviezen werden uitgebracht, slechts het korte bericht over het rapport der R. M. C. bekend was; ik zou in het bijzonder daarom allereerst de prae-adviseurs in de gelegenheid willen stellen hunne prae-adviezen zoo noodig nader toe te lichten en verder hun inzicht te geven, nu het volledige rapport bekend is en een en ander hedenochtend kon worden bezichtigd.

Het Bestuur heeft het vraagstuk onder het oog gezien aan de hand van de uitgebrachte prae-adviezen alsmede het volledig rapport der R. M. C. en heeft gemeend, teneinde leiding aan de discussies te geven een drietal punten te moeten opstellen, welke het als schema voor de besprekingen zou willen aanhouden.

De Voorzitter gaf daarop het woord aan de praeadviseurs:

De heer C. J. Blaauw is van meening, dat herstel van den ouden gevel zeer wel mogelijk is. Een der vele vragen, die zich thans voordoen is: is het terrein achter den gevel voldoende om ter plaatse een nieuw stadhuis met een voldoende nuttig gebruik te doen verrijzen. Moet het nieuwe stadhuis op dezelfde plaats als het verdwenen gebouw komen, of dient dit elders te worden gebouwd. Dit zijn alle vraagstukken, die volgens spr. thans niet kunnen worden opgelost, doch zij dienen nader in studie te worden genomen.

De heer ir. J. Gratama heeft uit het zoo juist verschenen rapport ook als een totaal-indruk gekregen, dat het mogelijk is het oude raadhuis in zijn hoofdvormen te doen herbouwen. Bovendien eischt de Leidsche burgerij dezen herbouw op deze plaats, ten einde de herinnering van het verlorene levendig te houden. Met kracht zou spr. dezen eisch willen ondersteunen en hij zou gaarne zien, dat de architecten mede zouden zeggen, wij eischen dat ook. Een tweede eisch, die gesteld moet worden, is dat het huidige geslacht een flink nieuw raadhuis bouwt; wanneer wordt overgegaan tot annexatie der panden tot aan de aangrenzende stegen, dan kan een voortreffelijk raadhuis gebouwd worden. Spreker is niet bang het oude en het nieuwe te combineeren, men zorge er slechts voor een fraai harmonisch geheel te scheppen. Hoewel er volgens spr. fraaiere bouwwerken in ons land zijn dan het verbrande stadhuis, dat eenigszins boers was, zoo had het een eigen stoeren, levendigen geest, een karaktervol bouwwerk, geheel in den geest van de Gouden Eeuw, dat bewaard dient te blijven. Den architect moet volle vrijheid gelaten worden hoe hij restaureeren zal vooral wat de restauratie boven de gootlijst betreft. In geen geval is spreker een voorstander van het copieeren van het werk van Lieven de Key. Het is best mogelijk verschillende bouwstijlen in één gebouw te vereenigen. In dit verband wees spreker op tallooze bouwwerken aan de

SINGELAANLEG VOORHEEN. AFB. UIT DE SCHOONHEID IN LIMBURG EN HAAR BEHOUD.

inwoners, noch voor de bevordering van het vreemdelingenverkeer.

Nooit zal een gemeente of landstreek tot groote ontwikkeling komen, wanneer niet voldoende gezorgd wordt voor de onmiskenbare eischen waaraan zij moeten voldoen, d.w.z. dat zij de attracties dienen te geven zoowel voor vreemdelingen en toeristen als niet het minst, uit een sociaal oogpunt, voor de inwoners, die in hun directe omgeving vreugde moeten kunnen beleven, waartoe boschaanleg, parken en indien mogelijk ook waterpartijen in verband met goede uitbreidingsplannen en goede bebouwingen de noodige mogelijkheden openen.

Er is ook geen vreemdelingenverkeer naar niets zeggende gemeenten of nuchtere landstreken waar geen vogels leven te verwachten, tengevolge waarvan voor de inwoners en de gemeenten derving van inkomsten ontstaat. Heemschuts' streven „Beschut, beschermt, bewaart uw land" zij ook het wachtwoord voor gemeentebesturen, die de welvaart in hunne omgeving wenschen te bevorderen. Maar in tegenstelling daarmede is het treurig te moeten toezien, dat de prachtigste natuurmonumenten, de belangrijkste punten eener stad en de schilderachtigste van een dorp grondig worden bedorven. Waar zijn de belangrijkste patriciërshuizen, de roem van menige stad, die uit louter winstbejag als non-valeurs zijn afgebroken, terwijl er toch met overleg en goeden wil nog veel te behouden ware geweest, toen zoo goed als nu.

Menig belangrijk stadsbeeld werd reeds bedorven door ongevoelige verbouwing van den ouden toestand. Bij een vergelijking van de nieuwe met de oude dorpswegen zal meestal iedere schoonheidsvriend zich verheugen over de harmonie van natuur en kunst bij het oude en verstomd staan over de ontsiering van de geheele omgeving bij de meeste nieuwere wijken, in aanleg of bebouwing, waaruit de onbeholpenheid der minder vakkundigen blijkt. De grondplannen zijn dan meestal reeds verkeerd. Zij toch hebben in vele gevallen een onverbreekbaar verband met een karaktervollen opbouw. Het tot stand komen van goed werk zal daarom in den regel van het begin af behooren uit te gaan van een goed architect, die bij zijn ontwerp rekening houdt met de omgeving en het typische eener stad of streek.

Het is verkeerd te meenen, dat de schoonheid berust in den meerderen rijkdom aan vormen, materialen en versieringen, terwijl toch van menig hooget eenvoudig gehouden gebouw zooveel aantrekkelijkheid uitstraalt, dat het met recht een sieraad voor de omgeving is.

Bij een bouwwerk komt in de eerste plaats de contour, de groote lijn van het geheel in aanmerking. Zonder goede aansluiting van deze hoofdzaak

bij de omgeving zal een doorwerking der gevels geen goede resultaten brengen. Goede verhoudingen en groepeeringen van ramen, deuren, rustige dak- en muurvlakken als massa's en eene goede verdeeling van licht- en schaduwpartijen enz. kunnen in het algemeen veel bijdragen tot het verkrijgen van een goed geheel, bereikt zonder in zijn eenvoud meer te kosten dan een opgesmukt werk van minder begaafde bouwers. Natuurlijk sluit een meer of mindere rijkdom de schoonheid niet uit, zooals bouwwerken uit vroegeren en lateren tijd in hun ernstig, speelsch, grootsch of vriendelijk karakter voldoende bewijzen.

Velen voelen zich geroepen, maar weinigen zijn in staat om een bouwwerk in minutieus verband tot de situatie ervan, een karakteristieke vormgeving te verleenen.

Juist daarom is het noodzakelijk voor ons Limburg, te waken op de manier, zooals reeds lang in andere provinciën van ons land het geval is, namelijk door middel van eene Provinciale Schoonheidscommissie.

De behoefte hieraan wordt meer en meer gevoeld, nu de gilden met hunne gildemeesters en gezellen verdwenen zijn en het Architecten-beroep van Staatswege nog niet beschermd wordt.

De Provinciale Schoonheidscommissie voor Limburg heeft een semi-officieel karakter. Zij werd in 1927 door Zijne Excellentie den Commissaris der Koningin in de provincie Limburg geïnstalleerd en ontving van het provinciaal Bestuur en de Provinciale Staten reeds krachtigen moreelen en daadwerkelijken steun, waarvoor hier een woord van waardeering en dank ten volle past.

Volgens artikel 1 van haar Reglement heeft de Commissaie ten doel „Het geven van voorlichting in het belang van het behoud van de schoonheid van stad en land in de provincie Limburg in verband met het karakter en de traditie der streek".

De Commissie is eene advies-commissie, die gevormd wordt door twee leden, benoemd door Gedeputeerde Staten van Limburg, en acht leden, aangewezen door verschillende vereenigingen in Limburg, waardoor de geheele provincie in de Commissie vertegenwoordigd is, terwijl verder nog ten hoogste vier leden kunnen worden uitgenoodigd om zitting te nemen.

Zooals verder uit het Reglement blijkt, geeft de Commissie aan de Colleges van Burgemeester en Wethouders hare adviezen ingevolge de in de Bouwverordeningen opgenomen of nog op te nemen Welstandsbepaling. Artikel 3 van het Reglement immers bepaalt, dat de Commissie o.m. aan de gemeentebesturen desgevraagd adviezen verstrekt bij de toepassing van verordeningsbepalingen, die betrekking hebben op de handhaving of de bevordering van de schoonheid van stad en land; bij de beoordeeling van ontwerpuitbreidingsplannen en van plannen tot wijziging van den bestaanden toestand van bebouwing of aanleg.

Al kan een Schoonheidscommissie alleen met een vernis geen kunstwerken goochelen, toch worden, zooals te begrijpen is, veel misstanden door haar werk voorkomen.

Verschillende adviezen werden reeds aan Gemeentebesturen gegeven, die, hoewel nog niet officieel aangesloten, in bijzondere gevallen de opvatting der Commissie wenschen te vernemen. Maar het doel wordt eerst bereikt wanneer liefst alle gemeenten in Limburg zullen zijn aangesloten.

Van een voortdurend toezicht op alle bouwaanvragen is de meeste invloed te verwachten; ook werkt de constante aandacht van de Gemeentebesturen door geheele toetreding tot de Prov. Schoonheids-Commissie preventief, zooals reeds geconstateerd werd. Op den duur wordt het publiek toch meer en meer gewend aan de beoordeeling der bouwplannen uit een oogpunt van schoonheid en werkt deze opvoedend na.

De Commissie constateert met genoegen, dat zij meer en meer de medewerking der ambtenaren, die de Colleges van B. en W. ter zijde staan, bij de toepassing der voorschriften ondervindt. Dit feit is vooral van belang in verband met de omstandigheid, dat de Commissieleden niet voortdurend in de gelegenheid zijn om de uitvoering van de door hen aangegeven wijzigingen der bouwplannen te controleeren.

Tegenstand komt dan ook hoofdzakelijk uit de kringen der minder vakkundigen. Deze categorie wordt het echter bijzonder gemakkelijk gemaakt op grond van de bepaling van het reglement, die reeds vóór de officieele beoordeeling een officieuze bespreking tusschen de ontwerpers en de Commissie mogelijk maakt, waardoor veel tijd en arbeid voor hen wordt bespaard en de aanvankelijke tegenstand door ingenomenheid wordt gevolgd, aangezien toch ten slotte iedereen liever iets goeds maakt.

Veel verkeerd inzicht en onjuiste opvattingen kunnen uit den weg worden geruimd door het publiek op het werk der Commissie te wijzen door voorbeeld en tegenvoorbeeld.

Een en ander geeft de Commissieleden goed vertrouwen, dat vele Gemeentebesturen wien het aanzien hunner gemeenten ten zeerste ter harte gaat, eene spoedige toetreding zullen bevorderen

De Provinciale Schoonheids-Commissie voor Limburg doet pionierswerk en is ervan overtuigd, dat in haar arbeidsveld met succes moet kunnen worden gewerkt, ook in Limburg.

A. VAN DE SANDT.

HET WOONTHEATER IN ASCONA. In „Die Dame", het bekende fraai Dames modeblad, waar de heeren waarschijnlijk het meeste belang instellen, omdat van onwaarschijnlijke damesaangelegenheden voor de andere sekse wel veel bekoring uitgaat, vonden wij een geïllustreerde beschrijving van het woontheater in Ascona. Een stad is nu niet zoo direct een damesaangelegenheid, maar de heele zaak is toch wat onwaarschijnlijk, want, zoo begint de beschrijving: „Zunächst: Ascona gibt es wahrscheinlich gar nicht." Ascona dat dan waarschijnlijk niet bestaat, ligt dichtbij Moscia, dat op plaats van Ascona ligt, waar Ascona lag. Geographisch ligt Ascona dus op den 46sten breedtegraad aan het Lago Maggiore, zijn Piazza heeft bonbonkleurige huizen met balcons op het Zuiden, met veel lawaai, electrische piano's en maanlicht. Wil je meer van Ascona weten? Wie er op crediet koopt, krijgt rente toe. Wie geen horloge heeft, koopt een binocle, om op de torenklok te kijken, die 13 slaat. Verder is er een lift, waarvan niemand ooit heeft geweten, waarnaar hij opstijgt. Cultuurhistorisch heeft Ascona in het laatste 10 tal jaren, successievelijk anarchie, vegetarisme, schilderkunst en litteratuur doorgemaakt, en men eet er veel rauwe spijzen, er heerscht psychoanalyse en men doet aan Volkommene Ehe. Het wordt bevolkt door publiek, dat zonder publiek niet leven kan.

Zoo kwam er dus het Theater „Teatro San Materno". Het is niet slechts, maar ook theater, want het is primo natuurlijk een dansschool. Charlotte Bara, die een oud Lombardisch kasteel en

Amsterdamsche grachten. Onjuist achtte spr. het, dat in het betreffende rapport reeds gesproken wordt aan de heeren prof. Odé en aan ir. Van Heeswijk opdracht te geven tot de restauratie. Dit dient te worden uitgemaakt in overleg met de(n) te benoemen architect(en).

De heer H. van der Kloot Meyburg sluit zich in hoofdzaak bij de twee vorige sprekers aan. Uit het rapport der R. M. C. blijkt, dat de topgevels kunnen worden gerestaureerd, dit moet dan ook geschieden en wel op dezelfde plaatsen waar de oude gestaan hebben. Al liggen deze gevels thans in scherven, zoo zijn er toch meer dan voldoende gegevens tot restauratie dezer gevels, al kan den bouwmeester vrijheid worden gelaten hoe hij deze topgevels maakt; er zijn voldoende fragmenten, die bij een reconstructie gebruikt kunnen worden. De ornamenten zelf nabootsen moet als een onmogelijkheid beschouwd worden; maar het karakter kan bewaard blijven, de onderdeelen kunnen in overeenstemming van onzen modernen tijd gemaakt worden. Het behoud van de topgevels zal spr. warm verdedigen.

De heer Alb. Otten kan zich met de hoofdconclusies van het rapport van de R. M. C. zeer wel vereenigen alsmede ook met de wijze, waarop de heer Van der Kloot Meyburg zich de restauratie indenkt. Alvorens echter zijn meening definitief te geven, zou spr. het gewenscht achten de betreffende opvattingen te vernemen van de architecten, die op het oogenblik het uitbreidingsplan der gemeente onder handen hebben.

Prof. dr. ir. D. F. Slothouwer sprak er zijn groote vreugde over uit, dat allen zoo onder den indruk zijn van hetgeen hier gebeurd is, dat men het er over eens is, dat dit merkwaardig staal van onze bouwkunst dient bewaard te blijven. Spr. is er persoonlijk voor dat de architecten als eisch stellen, dat dit bewaard blijve. Verrassend vond spr. het te zien hoeveel van de oude fragmenten nog bewaard zijn gebleven, welke bij de restauratie gebruikt kunnen worden. Ook de oude topgevels dienen hersteld te worden. Spr. hoopte dat hier niet hetzelfde zal geschieden als bij het Koloniaal Instituut te Amsterdam is gebeurd. Er mag hier geen imitatie komen van het verloren stadhuis. Spr. hoopte ten slotte, dat de mogelijkheid zal geopend worden tusschen de beide stegen een geheel opzichzelfstaand bouwblok te doen verrijzen, waarbij den architect een zoo groot mogelijke vrijheid zal gegeven worden, waarbij hij tot de juiste verhouding zal kunnen geraken wat het samengaan van het oude met het nieuwe betreft.

De Voorzitter geeft thans het woord aan de Vergadering tot het houden van algemeene beschouwingen over de punten.

De heer Buurman merkt op dat hij in de prae-adviezen een uiteenzetting van de opvatting van Dr. Berlage en Dr. Pit heeft gemist. Deze toch zijn de eenige principieele tegenstanders van een nieuw Stadhuis achter den ouden gevel. Hij verzoekt den Voorzitter dit punt te willen bespreken.

De heer Pl. v. d. Berg verblijdt zich over het historisch gevoel dat uit de prae-adviezen is gebleken. Het fragment toch spreekt van ideëele goederen en het is verheugend dat er een sterke strooming is om die in levende herinnering te willen houden.

De heer Bettink wijst er op dat de Kring Den Haag in meerderheid de doelmatigheid en de architectonische eenheid van het nieuwe Stadhuis primair stelde. Spreker is het eens met den heer Gratama dat het behoud moet voorgaan. Het historische is iets levends. Bij behoud ervan zal de architectuur dus nooit iets „doods" kunnen worden. Wel is het voor het behoud van het oude noodzakelijk dat het terrein worde uitgebreid. Spreker acht dus punt 3 zeer gevaarlijk, als daaruit zou volgen dat de architect, ter wille van de architectonische gaafheid, het oude fragment ook zou kunnen doen sloopen.

De Voorzitter geeft als zijn meening te kennen, dat het noodig is dat de vergadering zich uitspreekt en wel gebaseerd op een sterke, onaanvechtbare conclusie. Daarom moeten wij ons tot de algemeene lijnen, wat betreft de opdracht aan den architect beperken.

Een uitspraak over de wenschelijkheid tot al of niet behoud van de toppen ligt niet op onzen weg, evenmin die over het verband van terreinuitbreiding en behoud van het oude fragment, als over de opvatting van Dr. Berlage. Al deze punten moeten door den architect, die de bouwleiding krijgt, worden onderzocht.

Spreker stelt voor de punten te behandelen.

Aldus wordt besloten.

Punt 1. In den afgedrukten tekst is een kleine fout geslopen. De tekst moet luiden: „Door de vrijwel volkomen vernietiging mag van wederopbouw van het Stadhuis met den toren in den ouden vorm geen sprake zijn."

De heer Blaauw acht het niet gewenscht, de uitspraak van den B.N.A. met iets negatiefs te beginnen.

Prof. Slothouwer gaat hier geheel mede accoord en stelt voor punt 1 als volgt te redigeeren:

„Het is gewenscht — dit in overeenstemming met het rapport van de R. M. C. — den gevel aan de Breestraat met het dakschild zooveel mogelijk te behouden. Van wederopbouw van den toren in den ouden vorm kan helaas geen sprake zijn."

De heer van Bilderbeek is van oordeel dat de vergadering zich in dit punt wel moet uitspreken over de toppen.

De vergadering kan zich aan het oordeel van den heer Meyburg refereeren. Bij herstel zonder de toppen is de gevel van nul en geener waarde. Dus zeggen: „de gevel aan de Breestraat met de toppen en het dakschild."

De Voorzitter merkt op dat de vergadering zich dan niet meer kan refereeren aan het rapport van de R. M. C.!

De heer Buurman acht nog steeds de bespreking van de opvatting van Dr. Berlage en Dr. Pit primair.

Volgens Prof. Slothouwer kan deze bespreking gevoegelijk achterwege blijven. Immers de voorstanders van de opvatting van Dr. Berlage en Dr. Pit stemmen tegen het 1e punt. Spreker is voorts tegen het voorstel Bilderbeek. Wij kunnen over de toppen, na de kerkbezichtiging, slechts een oppervlakkig oordeel uitspreken.

De heer van Bilderbeek meent dat hier moeilijkheden worden gezocht die er toch niet zijn.

De heer Verheul is het eens met den heer van Bilderbeek. De toppen vormen het domineerende deel van den gevel. Laten wij uitspreken dat de vergadering het zou betreuren, wanneer de toppen niet behouden zouden kunnen blijven.

De heer Versteeg heeft gezien dat de toppen in puin liggen, zoodat het wat eigenaardig is van het behoud van de toppen te spreken. Na lezing van het rapport van de R. M. C. was spreker dan ook aanvankelijk tegen behoud van den gevel, omdat dat zonder de toppen geen zin heeft. Inmiddels moet toch ook aan het oordeel van den heer Meyburg met zijn groote ervaring bij restauratiewerk, groote beteekenis worden gehecht. Steunend op diens oordeel is spreker dan ook voor herstel van de toppen, maar dan moet ook dit herstel als een verplichte voorwaarde voor het behoud van den gevel worden gesteld.

De Voorzitter wijst er op dat het moderniseeren van de toppen toch ook niet uitgesloten moet worden geacht.

De heer Blaauw is van oordeel dat de vergadering alleen moet te kennen geven dat de topgevels op den gevel gewenscht zijn, en wel op de oude plaats, hetzij in ouden vorm, hetzij in modernen vorm. Met deze conclusie behoudt de architect alle vrijheid van handelen.

De Secretaris, de heer v. d. Steur heeft het punt nu als volgt geformuleerd: „In de compositie van den gevel kunnen toppen op de plaats van de oude niet worden gemist. In welken vorm zij worden gemaakt is een zaak, welke aan het inzicht van den ontwerper der restauratie moet worden overgelaten."

Deze conclusie wordt aangenomen met 2 stemmen (die van de heeren Westerhout en Klijnen tegen).

Ter wille van de overzichtelijkheid wordt nu punt 1 gesplitst in 3 punten, n.l.:

Punt. 1. Het is gewenscht — dit in overeenstemming met het rapport van de Rijksmonumenten Commissie — den gevel aan de Breestraat met het dakschild zooveel mogelijk te behouden.

Punt. 2. Van een herstel van den toren in den ouden vorm kan helaas geen sprake zijn.

Punt. 3. In de compositie van den gevel kunnen toppen op de plaats van de oude niet worden gemist. In welken vorm zij worden gemaakt is een zaak, welke aan het inzicht van den ontwerper der restauratie moet worden overgelaten.

Thans is aan de orde het oude punt 2 luidende: „Het beste resultaat is te verwachten wanneer aan eenige der bekwaamste architecten wordt opgedragen schets-

HET WOONTHEATER TE ASCONA. AFBEELDING UIT „DIE DAME".

het klooster San Materno bewoont, heeft het theater laten bouwen. Door architect Carl Weidemeyer. De mop van het geval is dat men na afloop van de voorstelling, wanneer men na inspannend kunstgenot een natuurlijke behoefte aan slaap heeft gekregen, niet naar huis moet, maar blijven kan. Natuurlijk als men vooruit een appartement heeft besteld. En van de tinnen van het dak kijk je dan — droomend — neer over de Maggia-Delta, over het meer, naar de Italiaansche verten...

Alles wat in het bovenstaande belangrijk is, ontleende ik aan het epos van Grete Wels, dat de afbeeldingen begeleidde. Voor de rest stel ik mij overigens gaarne aansprakelijk. J. P. M.

EEN GROOTE TUINSTAD. Op 20 km ten Westen van Chicago wordt op een geheel onbebouwd terrein van 880 ha grootte een tuinstad gebouwd voor niet minder dan 98.000 inwoners, d.w.z. dat deze er op den duur zullen kunnen wonen.

De hoofdstraten van deze stad worden 18 m breed, de woonstraten 10 m, terwijl die voor de eengezinswoningen 8 m breed worden. Deze laatste zijn moedwillig zoo smal gemaakt, om het doorgaande verkeer te beletten van die straten gebruik te maken.

In menige Nederlandsche stad is het doorgaande verkeer wel verplicht om nog smallere straten te berijden. De opmerking, dat een breedte van 8 m dat verkeer tegen zal houden, geeft wel een eigenaardigen kijk op het Amerikaansche verkeerswezen.

(Vraag en Aanbod)

ontwerpen te maken voor het nieuwe Stadhuis, waarbij hun volle vrijheid wordt gelaten of, en zoo ja, in hoeverre het bestaande fragment hersteld zal worden."

De heer Westerhout vraagt of in dit punt vastligt, dat het nieuwe Stadhuis komt op de plaats van het oude. De Voorzitter antwoordt dat de architect zijn vrije meening dienaangaande moet behouden.

De heer Buurman staat aan den kant van Dr. Berlage in diens oordeel dat achter den ouden gevel geen nieuw Stadhuis moet worden gebouwd.

Prof. Slothouwer is van oordeel dat de kwestie van het behoud van den gevel alleen verband houdt met bouwen van het nieuwe Stadhuis op de oude plaats. Dienovereenkomstig moet in dit verband in dit punt, wat betreft het nieuwe Stadhuis, ook veronderstellenderwijze gesproken wordt, dat het op de oude plaats gebouwd zal worden.

Op grond van deze opmerking, waarmede de vergadering accoord gaat, wordt punt 4 als volgt geredigeerd en met algemeene stemmen aangenomen: „Aannemende dat het nieuwe Stadhuis zal komen op het oude terrein, eventueel uitgebreid, is het beste resultaat te verwachten, wanneer aan eenige der bekwaamste architecten wordt opgedragen schetsontwerpen te maken voor het nieuwe Stadhuis, waarbij hun zooveel mogelijk vrijheid worde gelaten ten opzichte van het oude fragment."

Punt 5. (het oude punt 3.) luidende: „De doelmatigheid en de architectonische eenheid en gaafheid van het nieuwe Stadhuis mogen niet lijden onder het behoud van het genoemde fragment."

Prof. Slothouwer is van oordeel dat dit punt overbodig is. Hetgeen daarin wordt uitgedrukt is voor de beoefenaars van de bouwkunst vanzelfsprekend. Hij stelt dus voor het punt weg te laten.

De Voorzitter acht juist dit punt van groot belang. Wij formuleeren onze meening ook voor niet-deskundigen.

De heer Gratama wil liever uitdrukken dat het nieuwe harmonisch moet samengaan met het oude.

De heer Blaauw acht de redactie van het Bestuur duidelijker en daarom beter. Dit punt wordt met algemeene stemmen aangenomen.

Vervolgens wijst de heer Blaauw er nog op dat het niet uitgesloten is dat de architect (of architecten) zouden ervaren dat het terrein te klein is, met het gevolg dat het nieuwe gedeelte afbreuk zou doen aan het oude fragment. In dat geval zal een andere plaats overwogen dienen te worden voor het nieuwe Stadhuis.

De heer Westerhout wijst hierbij op hetgeen de heer Otten in zijn prae-advies naar voren bracht, n.l. de vraag of het nieuwe Stadhuis om stedebouwkundige redenen op een andere plaats moet worden gebouwd.

De Voorzitter deelt mede van den Burgemeester vernomen te hebben dat stedebouwkundige vraagstukken in dit centrum van Leiden niet aan de orde zijn.

Punt 6 wordt door den Secretaris als volgt geredigeerd:

„Mocht na nauwkeurige studie het onmogelijk blijken het nieuwe Raadhuis op het oude terrein te doen verrijzen zonder schade voor het bestaande fragment, dan zal voor het nieuwe Stadhuis een andere plaats moeten worden gezocht en aan het oude fragment een andere bestemming worden gegeven."

De heer Pl. v. d. Berg kan zich met dit punt niet vereenigen, want dan is het historische fragment het Stadhuis niet meer.

Met zijn stem tegen, wordt het punt aangenomen.

De heer Gratama vraagt wie het advies zal geven over het verleenen van de opdracht en meent dat de vergadering zich daarover moet uitspreken. Ook moeten de aangenomen punten aan het Gemeentebestuur worden kenbaar gemaakt.

De Voorzitter antwoordt hierop dat het Bestuur om bepaalde redenen meent dat het in dit geval taktisch is om zulks niet te doen. Spreker verzoekt de verdere stappen aan het Bestuur over te laten.

De vergadering gaat hiermede accoord.

Ten slotte vraagt de heer Gratama om er nog op te wijzen dat het onjuist is, dat de R. M. C. voorstelde dat de restauratie van den gevel in handen zal komen van 2 bepaalde personen.

De heer Blaauw acht het beter om op dit punt niet de aandacht te vestigen. De vergadering is het hiermede eens.

Nadat de heer Pl. v. d. Berg, onder applaus van de vergadering, den Voorzitter hartelijk dank had gezegd voor zijn uitnemende leiding, sluit deze de vergadering.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. D. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. Nº 36736

1929 27 JULI Nº 30

BOLSWARD EN HET ONTWERP VAN HET GROENE KRUISGEBOUW, DOOR Ir. J. DE BIE LEUVELING TJEENK. Alles wat er te doen is geweest over het ontwerp voor een gebouw voor het Groene Kruis te Bolsward is wel een merkwaardig staal van de gecompliceerde wijze, waarop heden ten dage een eenvoudig bouwwerk tot stand kan komen. Het wil mij voorkomen dat wij, architecten, ons daarvan wel eens rekenschap moeten gaan geven, dat wij ons eens zullen moeten afvragen of al die administratieve rompslomp nu werkelijk niet gemist kan worden en nagaan of het algemeen belang, dat ten nauwste samenhangt met goed en snel bouwen, niet eischt, dat ook in het verkrijgen van bouwvergunning vereenvoudiging wordt gebracht.

Het is niet mijn bedoeling daar thans op in te gaan; de gedachte kwam in mij op, toen ik mij voornam iets over het geval Bolsward te schrijven. Gecompliceerd is dat inderdaad! En wanneer ik het nu waag het dossier van de — naar ik meen — omstreeks tachtig stukken benevens verschillende artikelen in dag- en weekbladen, nog met een korte beschouwing te vergrooten, dan is dat omdat de kwestie, die de gemoederen in heel dat Friesche stadje zoo in beroering heeft gebracht, die Bolsward „in het teeken der belangstelling plaatste" (ik citeer den burgemeester, Charivarius) ook voor de bouwkunst in het algemeen van belang is.

Het zal geen nader betoog behoeven dat in dit in den beginne heel eenvoudige geval, dat later echter tot zulke felle conflicten aanleiding gaf, naast het zuiver architectonische tal van andere vragen naar voren zijn gekomen. In die laatste wil ik mij hier niet verdiepen; het ligt niet op mijn weg om na te gaan van welk belang de stichting van dit gebouw voor Bolsward is te achten, noch of hoogere belangen der gemeente rechtvaardigen het advies der Provinciale Adviescommissie niet op te volgen. Ik wil mij houden bij het zuiver architectonische en allereerst mededeeling doen van den strijd die over de kwaliteiten van het project is ontstaan.

Het verloop is in het kort als volgt. Het Bestuur van het Groene Kruis koopt van de Gemeente een terrein en draagt aan den architect C. J. Wierda op een ontwerp voor het gebouw te maken. Modern „dus" platbouw is daarbij het wachtwoord van het Bestuur van het Groene Kruis. De Provinciale Adviescommissie keurt officieus het ontwerp af en geeft aan dat naar haar meening in dit geval met een project met kap eerder een bevredigend resultaat zal zijn te verwachten. De architect maakt een project met kap, dat hoogstwaarschijnlijk de goedkeuring der A. C. zal verwerven; het Bestuur blijft bij zijn eisch van platbouw. Het wendt zich tot Prof. Schoemaker die het project, in het bijzonder de hoekpartij, omwerkt. Hiernevens is het gepubliceerd.

Dit project Wierda-Schoemaker gaat thans officieel naar de Advies-commissie vergezeld van de vier volgende verklaringen:

Hoewel ik in beginsel mij nooit begeef in meeningsverschillen tusschen schoonheidscommissies en architecten, zoo wil ik in dit geval, nu het geldt de oprichting van het gebouwtje ten dienste van het „Groene Kruis" te Bolsward een uitzondering maken. Ten eerste omdat ik mij reeds indertijd, daartoe aangezocht door den heer Jans, over dat onderwerp in het algemeen gunstig had uitgelaten, en ten tweede omdat de professoren Schoemaker en Wattjes, ook daartoe aangezocht door Uw bestuur, daarover een gelijkluidend oordeel hebben uitgesproken.

Ik wil dan ook nu herhalen mij met het ontwerp van den architect Wierda zeer goed te kunnen vereenigen en daarom de uitvoering daarvan te kunnen aanbevelen. De enkele opmerkingen, die ik zou willen maken, betreffen dan ook uitsluitend het détail en niet de algemeene opvatting van het gebouw als zoodanig.

(w.g.) H. P. BERLAGE.

Ondergeteekende verklaart hierbij gaarne dat naar zijn meening het, door den architect C. J. Wierda ontworpen, „Groene Kruis Gebouw" aan de Gasthuissingel te Bolsward geheel in overeenstemming is met de beteekenis van het gebouw, naar moderne inzichten is opgezet en ontworpen en architectonisch geslaagd is te noemen.

(w.g.) R. L. A. SCHOEMAKER.

Deze dezen deel ik U mede, dat ik met zeer veel belangstelling en instemming kennis genomen heb van het ontwerp voor het Groene Kruis Gebouw ten Uwent, blijkens

MIDDELBARE TECHNISCHE SCHOOL TE HAARLEM. Aan de Middelbare Technische School te Haarlem verwierven het einddiploma:

Afdeeling BOUWKUNDE:

de Heeren A. Antonijsen, Beverwijk; F. Drijver en H. L. Klein Schiphorst, Haarlem; A. J. Rubenkamp en C. F. Ruyter, Amsterdam; A. C. Tates en N. P. Tweehuysen, Haarlem; A. van Welzen, Leiden.

Afdeeling Weg- en Waterbouwkunde:

de Heeren M. F. Fehres, Haarlem; P. de Hen, Leiderdorp; C. J. Krug en W. Metz, Haarlem; J. van Ooyen, Haarlem; G. Smit, Amsterdam; J. G. Tiemeyer, Haarlem; E. J. Vleeschdraager, Amsterdam.

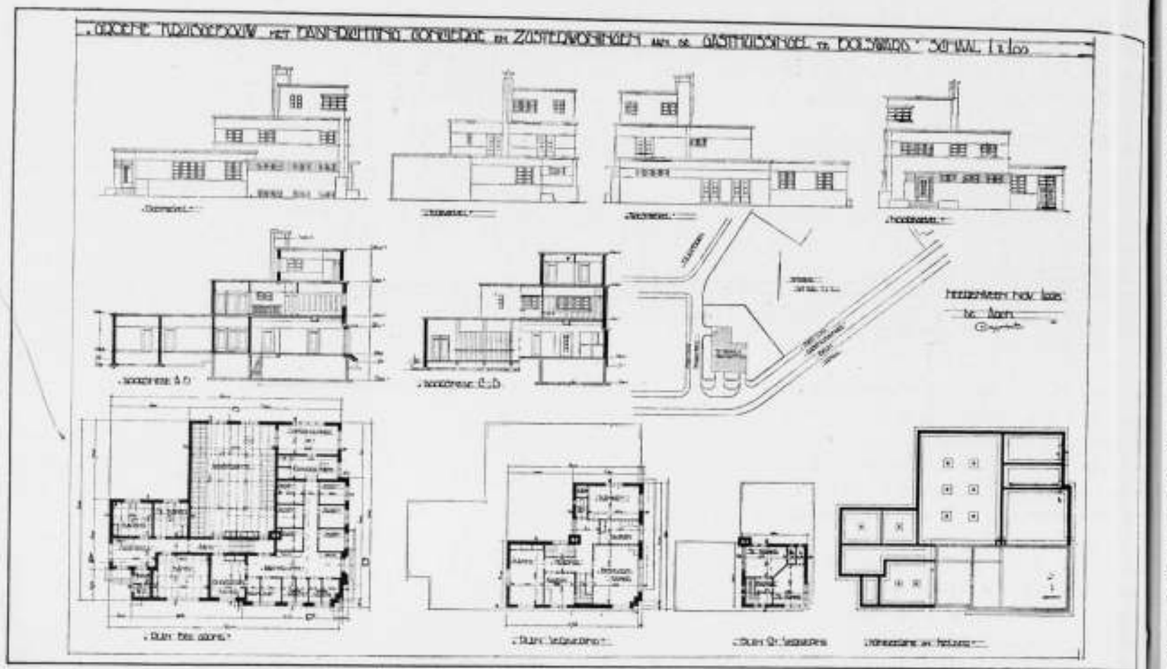
MIDDELBARE TECHNISCHE SCHOOL VOOR DE BOUWKUNDE TE UTRECHT. Aan de Middelbare Technische School voor de Bouw- en Waterbouwkunde te Utrecht, verwierven onderstaande candidaten het einddiploma:

Afdeeling Bouwkunde: L. C. Wirtz, Breda (met lof); P. T. F. ten Bensel, A. G. Brandt, W. Beunk W.B.U. en J. J. Sybrandy W.B.U., Utrecht; H. J. v. Embden, D. S. A. Hagenbeek en J. Jansen, Arnhem; H. Lammers en D. Stelling, Amsterdam; J. P. v. d. Bout, Winterswijk; J. G. v. d. Broek, Bussum; Joh. Evers, Zetten; A. Frederiks, Deventer; D. van Loon, Zeist; D. Masselink, Huis ter Heide; P. H. Mesters, Wijk-Maastricht; J. J. Poldervaart, Rijsenburg; M. C. Sanders, Eerbeek; A. A. Schinkel, IJsselstein; J. Slagt, Amersfoort; R. Slot, Zwartsluis; T. G. Slijkhuis, Apeldoorn; J. G. A. Smulders, Hilversum; M. C. A. Tolk, Alphen a. d. Rijn en J. Zeillemaker, Almelo.

Afdeeling Waterbouwkunde: C. J. Rijniersе, Amsterdam (met lof); F. Bal, J. W. Beukers, M. Buytenhuys, W. A. Endlich, A. Goud, F. C. G. Gremmen, H. Honingh, G. Krietemeyer, M. ter Riet en H. Visser, Utrecht; A. J. Arents, Middelburg; J. M. Bantjes, Amersfoort; W. I. Blok, Cadzand; D. L. Exalto, Moordrecht; J. Kunnen, Rotterdam; B. H. Nout, Nieuwveen; W. J. Riedé, Woerden; J. B. Visser B.B.U., Amsterdam; C. van 't Veer, Bussum en G. Vermeulen B.B.U., Breukelen.

BESCHERMING VAN IJZER TEGEN ROEST DOOR VERVEN. Aan voordrachten, op het onlangs in München gehouden verfcongres, ontleenen wij het volgende, overgenomen uit een verslag in de Nieuwe Rotterdamsche Courant.

Bij de roestbescherming van het ijzer onderscheidt men drie groepen. Tot de eerste groep worden gerekend de methoden, die berusten op toevoeging van andere stoffen aan het ijzer. Zeer gunstige ervaringen heeft men in dat opzicht opgedaan met ijzer, waaraan 0,20—0,25 pct. koper was toegevoegd. Zulk ijzer is niet alleen beter bestand tegen

atmosferische invloeden, doch ook de daarop aangebrachte verflagen hechten veel vaster en inniger dan aan niet koperhoudend ijzer, zooals gebleken is uit de proeven van de Carnegie Steel Company. De kostenbesparing door minder vaak verven rechtvaardigt daarom reeds het gebruik van koperhoudend ijzer in plaats van niet koperhoudend.

Tot de tweede groep behooren de methoden volgens welke een beschermende laag van ander metaal op het ijzer wordt gebracht (verlooden, verchroomen, vernikkelen, verzinken en vertinnen). Voor groote voorwerpen komt de metaalspuitmethode in aanmerking; de kosten hiervan zijn echter nog van dien aard, dat de toepassing beperkt blijft.

De derde groep der roestbeschermingsmiddelen omvat het verven. Als roestwerende verven hebben tot heden alleen olieverven voldaan. De beschermende verflaag bestaat uit twee deelen en wel a. de grondverf en b. de dekverf, die de bescherming van de grondverf tot taak heeft. De grondverf moet het direct door haar bedekte ijzer beschermen en daarom in de hoogst mogelijke mate roestwerende eigenschappen bezitten. Andere eigenschappen als bestandheid tegen atmosferische invloeden, rookgassen en chemische dampen treden op den achtergrond. Tot bescherming van deze uitwendige invloeden dienen de dekverven, die als gevolg van deze andere functie ook van andere samenstelling zijn zoowel ten opzichte van het verflichaam (pigment) als de hoeveelheid bindmiddel. Voor grondverf komt als bindmiddel lijnolie in aanmerking en als verflichaam wordt naast ijzeroxyde overwegend loodmenie toegepast. Als dekverf heeft loodwit goed voldaan terwijl als bindmiddel hoofdzakelijk lijnolie en houtolie worden gebruikt en houtolie alleen in vochtige streken. Voor de laatste streken heeft ook toevoeging van standolie goede diensten bewezen. Door de standolie worden de verflagen beter waterdicht en meer bestand tegen het weer, en men heeft vastgesteld, dat het weerstandvermogen van de verflaag toeneemt met het standoliegehalte.

onderteekening ontworpen door den architect Wierda en gedagteekend November 1928. Naar mijn meening is dit gebouw architectonisch van zeer goede kwaliteiten en geeft het blijk van begrip en gevoel voor de hedendaagsche bouwkunst-opvatting. Het gebouw vertolkt goed zijn functie.

In verband met de plaatsing op den hoek van een bouwblok zal het zeer goed mogelijk zijn- latere aansluitende bebouwing van anderen aard, o.m. ook woongebouwen, aesthetisch zeer goed aan dit thans ontworpen Groene Kruis Gebouw te doen aanpassen. Ik acht dan ook geen enkelen grond aanwezig om dit ontwerp uit schoonheidsoverwegingen af te keuren.

Afkeuring van dit ontwerp op schoonheidsoverwegingen beschouw ik als een verkeerd uitvloeisel van het op zichzelf goede en onmisbare instituut der schoonheidscommissies, hetwelk een enkele keer de gezonde ontwikkelingsvrijheid van de bouwkunst aantast.

(w.g.) J. G. WATTJES.

Ik acht dit plan op medisch-hygiënische gronden zeer geslaagd. Het lijkt mij in dit opzicht grondig bestudeerd; er is een goed gebruik gemaakt van het zonlicht, de groepeering der noodige ruimten is voor de eischen, die men heden stellen moet, juist; het biedt zeer voldoende uitbreidingsmogelijkheden met het oog op eventueele oprichting van een of meer consultatie-bureaux, kortom, ik geloof, dat van de betrekkelijk geringe geldmiddelen een zeer juist en economisch gebruik is gemaakt. Ik hoop van harte, dat U erin slaagt Bolsward te verrijken met een inrichting, die ik als een zegen voor de plaats beschouw.

De Inspecteur van de Volksgezondheid,
(w.g.) Dr. J. H. TUNTLER.

De Provinciale Adviescommissie meent hare goedkeuring ook aan dit plan niet te kunnen geven en B. en W. van Bolsward, zich aansluitend bij dit advies, weigeren de bouwvergunning. Het Bestuur van het Groene Kruis gaat in hooger beroep bij den Raad. Deze bepaalt allereerst dat aan den B.N.A. verzocht zal worden door een commissie van drie deskundigen een rapport te doen opstellen, een gedachte die door de Provinciale Adviescommissie zelf was voorgesteld.

Deze commissie bestaande uit de H.H. van der Kloot Meijburg, Mieras en Staal stelt zich ter plaatse op de hoogte en formuleert haar meening als volgt:

Amsterdam, 18 Juni 1929.

AAN BURGEMEESTER EN WETHOUDERS VAN BOLSWARD.

Edelachtbare Heeren,

Ondergeteekenden, H. v. d. Kloot Meijburg, J. P. Mieras, en J. F. Staal, door het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten B.N.A. benoemd tot leden van de Commissie, gevraagd in Uw schrijven van 6 dezer aan genoemd Bestuur, hebben na kennisname van de overgelegde bescheiden en teekeningen inzake het ontwerp (gemerkt B) voor het Gebouw voor het Groene Kruis te Bolsward, en bestudeering van de ligging van het bouwterrein in verband met de bestaande omgeving ter plaatse, de eer U het volgende te rapporteeren.

Waar het bedoelde project uitwijst dat de ontwerper getracht heeft een ontwerp te maken van moderne opvatting, zooals ook blijkt uit de toelichting van de zijde der opdrachtgevers (zie rede van den Heer Beekhuys, gehouden voor de S. C. op 4 Jan. 1929, dossiernummer 10) hebben wij gemeend bij de beoordeeling van dit standpunt te mogen uitgaan.

Wij stellen op den voorgrond, dat bij de moderne opvatting van een ontwerp waarbij de vorm van het gebouw niet gezocht, maar bepaald wordt door de eischen, die er zijn gesteld, de architect zich tot taak stelt, met vermijding van vóóropgestelde aesthetische bedoelingen, een bouwwerk te maken, door zoo nauwkeurig mogelijk aan de gestelde gebruikseischen te beantwoorden, d.w.z. op economische, hygiënische en duurzame wijze, daarbij toepassende die nieuwe constructies en materialen, waarvan hij met de meest mogelijke waarschijnlijkheid bouwtechnische voordeelen mag verwachten, boven het gebruik van meer geijkte constructies en materialen. Wij krijgen den indruk dat de ontwerper van het voorgelegde plan bij den opzet van zijn ontwerp aesthetische bedoelingen heeft laten voorgaan. De bestemming en de indeeling van de in het ontwerp zoo bijzonder opvallende 2e verdieping wijzen o.i. daar op.

Immers, het projecteeren van een 2-tal slaapkamertjes op deze, rondom aan weer en wind blootgestelde 2e verdieping kan, ook al om het feit dat de vorm der kamertjes het behoorlijk plaatsen van een bed niet eens toelaat, ten eerste niet doelmatig worden genoemd, en ten tweede niet economisch, omdat het projecteeren van de bedoelde kamers op de daarvoor veel gunstiger 1e verdieping het bouwen van een afzonderlijke trap zou hebben uitgespaard. Van een consciencieuze distributie der vertrekken, om daaruit den uitwendigen hoofdvorm van het bouwwerk te bepalen en daarin het karakter van het bouwwerk uit te drukken, is dan ook o.i. geen sprake.

De zakelijke opzet die als grondgedachte het ontwerp een typischen, misschien wel karakteristieken vorm had kunnen geven, is slechts schijn. En zoo de ontwerper een poging heeft gedaan zijn opzet in modernen zin zakelijk te willen houden, is zijn pogen verzwakt door zijn streven naar een bepaald aesthetisch effect in den opbouw.

Het bereikte aesthetische effect is intusschen, in verband met de geprojecteerde ligging van het bouwwerk, naar ons oordeel, niet bevredigend te noemen, en wel op grond van het volgende:

De opbouw van de 2de verdieping, die zich niet logisch uit de daaronder gelegen ruimten ontwikkelt, zal in sterke mate den hoek van het bouwwerk accentueeren, waardoor een gelijkwaardigheid der beide gevels gesuggereerd wordt. Het streven naar deze gelijkwaardigheid is echter door de ongelijke breedte en beteekenis van de ter plaatse samenkomende straat en Gasthuissingel, misplaatst.

Bovendien is het terugschuiven van het geheele bouwwerk naar het Zuiden weer in strijd met het accentueeren van den hoek, omdat het effect van zulk een hoekaccent eerst beteekenis krijgt op een wezenlijken scherpaangeduiden hoek en niet op een binnen de straatwanden teruggeschoven hoek.

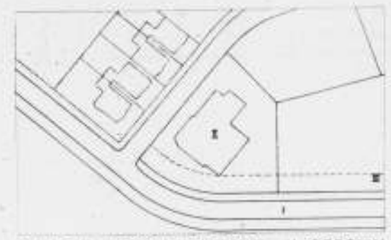
Tenslotte is het bereikte aesthetische effect onbevredigend, omdat de ontwerper de onregelmatigheid van het 5-hoekige terrein, gevolg van den stratenaanleg, niet heeft benut voor een karakteristieken plattegrond en hoofdvorm in opbouw. Het gebouw had op een normaal rechthoekig terrein ontworpen kunnen zijn. Dit zal tot gevolg hebben dat het niet mogelijk zal zijn, met dit gebouw een harmonische aansluiting te krijgen met de toekomstige bebouwing aan den Gasthuissingel.

Bij de nadere beschouwing van de gevels is het ons opgevallen, dat deze niet alleen goede verhoudingen missen, maar een zeer onrustigen indruk maken, ondanks de gelijkvormigheid der onderdeelen. Met name zijn de ramen op ongevoelige wijze in de gevels geplaatst, er als 't ware in gestrooid. De te zwakke horizontale geledingen heffen deze tekortkomingen niet op.

Bovendien valt het te betwijfelen of de ontwerper zich voldoende rekenschap heeft

PERSPECTIEF GEBOUW GROENE KRUIS.

SITUATIE: I. GASTHUISSINGEL. II. GEBOUW GROENE KRUIS. III. ROOILIJN.

Voor de houdbaarheid van een verflaag zijn de hoofdeischen: 1e. zorgvuldige voorbereiding van den ondergrond, 2e. een zaakkundige samenstelling van de verf en 3e. een juiste werkwijze. Ten opzichte van punt 1 kan men zeggen, dat de na zekeren tijd optredende gebreken als afbladderen of barsten niet alleen een gevolg zijn van de onjuiste samenstelling, doch dat ook de ondergrond hierin een belangrijke rol speelt. Bij nieuw ijzer is weliswaar door de walshuid reeds een zekere bescherming tegen roesten aanwezig, doch dit mag niet worden overschat en het is aan te bevelen, de walshuid voor het gronden met den zandstraal te verwijderen. Ten opzichte van de werkwijze dient men te bedenken, dat bij koel weer niet te vroeg met het werk moet worden begonnen, daar op koud ijzer de verflaag licht ongelijkmatig wordt; bij vochtig weer moet in 't geheel niet worden geverfd en ten slotte moet de verf voor het gebruik grondig worden geroerd, het eventueel zich daarop gevormd hebbende vlies moet zorgvuldig worden verwijderd, goede kwasten moeten worden gekozen en iedere volgende verflaag mag eerst dan worden aangebracht, wanneer de vorige volkomen droog is. Bij de in den loop van den tijd intredende gebreken van de verflagen kan men twee vormen onderscheiden: 1e. de normale, dat is de langzame verweering van de verffilm, iedere verflaag is evenals alles in de natuur vergankelijk; 2. de te vroegtijdige vernietiging, die een gevolg is van slechte aanhechting of gebrekkige elasticiteit van de verffilm (scheuren en afbladderen) of van physikalisch-chemische invloeden. Terwijl de slechte aanhechting meestal door het niet goed voorbereiden van den ondergrond veroorzaakt wordt, is de gebrekkige elasticiteit een gevolg van onjuiste samenstelling der verven, b.v. wanneer de verhouding tusschen verflichaam en bindmiddel niet goed gekozen is, d.w.z. wanneer de verf te mager is. De toenemende chemisch-physikalische invloeden vinden hun oorzaak in gassen en dampen van allerlei aard, gestadigen invloed van water en bijzonder sterke uitwerking van de lichtstralen in hooggelegen streken. In het industriegebied zijn het gassen van verschillenden aard, verder vliegasch en roet, waarvan de teerachtige bestanddeelen

een goed hechten op het verfwerk meebrengen. Aan de zeekust is het tenslotte het hooge vocht- en zoutgehalte van de lucht evenals de grootere neerslag, die vernielenden invloed op verfwerk hebben. Voor de normale langzame verweering van de verf zijn drie oorzaken aan te geven en wel de veranderingen in de verffilm tengevolge van een chemisch-physikalisch proces, de vochtigheid en de stralen van het zonlicht. Het chemisch-physikalische proces in de verffilm bestaat in het langzaam verteren van het bindmiddel door de inwerking van de zuurstof uit de lucht. Hierbij ontstaan vluchtige en in water oplosbare producten. Is nu de verf in sterke mate aan vocht blootgesteld, dan komt water in de verffilm onder gelijktijdig uittreden van de oplosbare bestanddeelen en de filmhuid scheurt langzamerhand. Als derde oorzaak van de verweering komt zooals reeds gezegd, het zonlicht in aanmerking.

De reeds genoemde gunstige resultaten met loodmenie zijn volgens dr. Bolte een gevolg van de bijzonder taaie en elastische filmhuid, die berust op het vormen van watervaste verbindingen tusschen menie en bindmiddel (loodzeepen). Door de loodzeepen wordt de hardheid van de film gunstig beïnvloed; gelijktijdig wordt een innig vergroeien van de pigmentdeeltjes met het bindmiddel bewerkt, het afsplijten van zuren wordt verminderd en het uitzetvermogen van de lijnolie gereduceerd. De vraag met welk loodsuperoxydegehalte de menie het maximum van roestbeschermend effect bereikt, is nog niet definitief vastgesteld. Het is daarom ook aan twijfel onderhevig of een hooger loodsuperoxydegehalte (nonsettingmenie) die door zuurstofoverbrenging een hoogere potentiaalveredeling van het ijzer zou kunnen verwekken, voordeeliger is dan een hooger loodoxydegehalte (gewone handelsmenie) die een sterkere verzeeping waarborgt. Op de houdbaarheid van het verfwerk, vooral met het oog op roestbescherming zijn ook de veelvuldige wisselwerkingen tusschen verflichaam en bindmiddel van beteekenenden invloed. Over desbetreffende proefnemingen deelde prof. A. Schob van het Staatsproefstation te Berlijn-Dahlem een en ander mede. Van de bindmiddelen werden gebruikt ruwe lijnolie, olievernis, lijnoliestandolie en houtoliestandolie terwijl 12 verfstoffen werden toegepast en wel ijzeroxydaat B 20 X, Spaansch ijzeroxied, ijzerglimmer, zinkwit, groenspaan, titaanoxied van groote zuiverheid, handelsmenie, tegomenie, non-setting-menie, carbonaatloodwit, sulfoloodwit en loodglit. Als verdunningsmiddel werd meestal lakbenzine gebruikt en als droogstof loodmangaansiccatief. Het daarmede gemaakte verfwerk werd aan gewone tijdproeven en aan snelheidsproeven onderworpen. Voor de laatste werd het toestel van H. A. Gardner en het proeftoestel van de Leunawerke gebruikt. Verder werd nagegaan de houding van het verfwerk tegen de inwerking van gedistilleerd water, zeewater, 5 pct. sodaoplossing en 5 pct. zoutzuuroplossing. Tenslotte werden de verffilmen ook aangebracht op gepreppareerd papier, na verschillende belasting van de onderlaag los gemaakt en gekeurd op trekvastheid, uitzettingsvermogen, waterdichtheid en zwellen en krimpen. De tijdproeven zijn nog niet afgesloten, waardoor hieromtrent nog geen eindresultaat kan worden medegedeeld. Van de trekproeven met de verffilms kan worden medegedeeld, dat van de een maand oude films, die van handelsmenie en loodglit het geringste uitzettingsvermogen hadden. Het hoogste uitzettingsvermogen bezitten de films met carbonaat- en sulfoloodwit.

Geordend naar bindmiddelen levert houtstandgegeven van de verschillende ventilatie eischen, die vertrekken van uiteenloopende strekking stellen, en die in een op doelmatigheid gerichte aesthetiek tot uiting moeten komen.

Een der hinderlijkste en bij herhaling bedreven fouten van het ontwerp is het aanbrengen van vóór-springende muren (z.g. muurplakken) die aesthetisch verwarrend zijn voor een klaren opbouw en praktisch verwerpelijk, daar zij inwatering en verontreiniging van de gevelvlakken bevorderen, hetgeen uit de doorsneden A-B, C en D duidelijk valt op te maken.

Deze details versterken onzen indruk dat de ontwerper, zuiverheid van conceptie niet kunnende bereiken, getracht heeft door decoratieve middelen tot een schijnbaar modern bouwwerk te geraken.

Het is onze Commissie bij het bestudeeren van dit ontwerp duidelijk geworden dat platbouw, verwerkt als in het voorliggend ontwerp, zeker geen aesthetische voordeelen biedt boven een bouw, afgedekt met pannen of leien daken. Waar het toch tot nog toe slechts enkelen begaafden architecten in de moderne bouwkunst gelukt is schoone oplossingen te geven voor gebouwen met platten afgedekt, kunnen wij ons zeer goed vereenigen met de opvatting der Provinciale Friesche Adviescommissie, die het ontwerpen van gebouwen met kappen in het algemeen aanraadt. Ons oordeel over het onderhavige plan ten slotte samenvattende, geven wij eenstemmig te kennen dat het naar onze meening op onvoldoende wijze voldoet aan de eischen, die men aan een bouwwerk van een dergelijke beteekenis en op zoo belangrijke plaats in het uitbreidingsplan van Bolsward moet stellen.

Wij geven Uw College dan ook in ernstige overweging den Gemeenteraad voor te stellen, de gevraagde bouwvergunning niet te verleenen.

De Commisse voornoemd,
(w.g.) H. v. d. KLOOT MEIJBURG.
J. P. MIERAS.
J. F. STAAL.

Inmiddels was Prof. Wattjes in het geweer gekomen. In een fel artikel getiteld: Een betreurenswaardig uitvloeisel van het Instituut der Schoonheidscommissies, bestrijdt hij de meening der Provinciale Adviescommissie en schrijft, dat „ernstig nadeel wordt toegebracht aan de bevordering van den welstand van den huidigen nieuwbouw". Algemeene publicatie, ook in de dagbladpers volgt. De Raad moet thans beslissen en met 7 tegen 6 spreekt hij zich uit tegen het voorstel van B. en W. om de bouwvergunning niet te verleenen. Uit de discussies blijkt van hoeveel invloed de rapporten van Dr. Berlage en de Professoren Wattjes en Schoemaker op deze beslissing zijn geweest.

Dr. Berlage geeft er zich rekenschap van, dat hij betrokken werd in een conflict, dat een vorm aannam als hij zeker niet had kunnen verwachten. Hij gaat naar Bolsward, houdt besprekingen met den Burgemeester en den voorzitter van het Groene Kruisbestuur, tracht tot een oplossing te komen, die de partijen bevredigt, maar bemerkt, als hij bij het bouwterrein komt, dat hij zich ten eenenmale een onjuiste voorstelling betreffende het terrein en de geheele situatie had gemaakt. Het gevolg is dat door hem het volgende schrijven aan het Bestuur van het Groene Kruis wordt gericht:

's-Gravenhage, 22 Juli 1929.

AAN HET BESTUUR VAN DE VEREEN. HET GROENE KRUIS TE BOLSWARD.

Mijne Heeren,

De vraag of het door Uw Bestuur, bij het Gemeentebestuur ingediende ontwerp voor een gebouw voor Uwe vereeniging uit een oogpunt van welstand al of niet is te aanvaarden, is van een kwestie van zuiver localen aard geworden tot eene, die in het geheele land de aandacht getrokken heeft. Dit werd voor mij aanleiding — waar ik in den beginne over het project mijn meening heb gezegd — mij nog eens goed van het geval rekenschap te geven, mede omdat een drietal collega's, wier oordeel ik zeer hoog aansla, in opdracht van den Bond van Nederlandsche Architecten ook een advies hebben uitgebracht en dit oordeel van het mijne afwijkt.

Ik heb mij daarom naar Uwe Gemeente begeven en de situatie ter plaatse bestudeerd. Daarbij is mij gebleken, dat de geprojecteerde plaatsing van het gebouw op het terrein, alsook de vorm van het terrein volkomen verschillen met hetgeen ik mij had voorgesteld.

Ik acht mij verplicht, U thans — nu ik ter plaatse ben geweest — mede te deelen, dat ik, behoudens de door mij indertijd toch al genoemde bedenkingen tegen de details van het project, nu bovendien zeer ernstige bezwaren heb om het gebouw te doen verrijzen, op de plaats waar Uw Bestuur het zich heeft gedacht.

Waar mijn eerste schrijven door U ter kennis van het Gemeentebestuur werd gebracht, heb ik het gewenscht geacht een afschrift van dezen brief aan Burgemeester en Wethouders van Bolsward te zenden met verzoek daarvan den Raad mededeeling te doen. Hoogachtend, (w.g.) Dr. H. P. BERLAGE.

Zie hier in het kort het verloop. Wat verder in Bolsward geschieden zal, moet worden afgewacht.

Voor ons architecten is echter thans naar mijne meening de zaak duidelijk. Tegenover vele tot oordeelen volkomen bevoegde collega's, die het plan op architectonische gronden afkeurden, stonden tot voor kort een drietal, die het verdedigden. Dr. Berlage heeft den moed gehad, toen hij ter plaatse de situatie had leeren kennen, zijn meening te herzien. Dat siert hem.

Slechts twee deskundige verdedigers van het project blijven er dus over.

Dat Prof. Schoemaker, nadat door hem voor twee gevels teekeningen zijn gemaakt, een advies er over uitgebracht, een oordeel dus, dat gedeeltelijk op eigen werk slaat, is een novum, dat naar mijn meening afkeuring verdient. Laat mij hopen, dat ook hij inziet dat men zich behoort te onthouden zich particulier te mengen in conflicten met Schoonheidscommissies.

Dat Professor Wattjes den kamp nog niet gewonnen geeft, is voor mij vrij waarschijnlijk. Maar hij zal, naar ik hoop, toch wel begrijpen, dat zijn felle aanval tegen de Schoonheidscommissie in de oogen van velen in een nederlaag is geëindigd, tenzij hij nog gezaghebbende medestanders kan vinden, die architectonische kwaliteiten zien in het project Wierda-Schoemaker, in het bijzonder wat de situatie betreft.

Ik zou hier willen vragen of één van zijn collega's aan de Technische Hoogeschool, of wel of één van onze gezaghebbende architecten, de meening en de houding van Prof. Wattjes in deze in verdediging kan en wil nemen. De Redactie van het B.W.A. is uiteraard gaarne bereid zijn kolommen daarvoor beschikbaar te stellen.

Ik heb gemeend naar de pen te moeten grijpen, niet om mijn meening over het project te zeggen, maar omdat ik voel dat hier onrecht, groot onrecht jegens de Provinciale Adviescommissie is begaan.

En wanneer men mij nu vraagt, welke de feitelijke oorzaak, althans één der oorzaken, van deze betreurenswaardige gebeurtenis is, die in Bolsward zelfs goede vrienden tot scherpe tegenstanders van elkaar maakte en aanleiding werd tot grove verdachtmakingen, dan zie ik die in de zonderlinge begrippen, die omtrent de hedendaagsche architectuur in de kringen van het Groene Kruisbestuur heerschten. Onze geïllustreerde boeken, waarin onze beste werken staan, hebben helaas niet er toe kunnen bijdragen een beter inzicht te vormen omtrent de moderne bouwkunst. Integendeel, zij hebben blijkbaar een groot deel van het publiek eerder vergiftigd en meeningen doen postvatten, welke met het wezen der bouwkunst niets te maken hebben.

Het is voor mij onbegrijpelijk, dat een tweetal hoogleeraren aan onze hoogste instelling van bouwkunstonderwijs, niet inzien dat, waar zulke wanbegrippen het aanzien van stad en land helaas reeds vrijwel overal in ernstige mate hebben bedorven, deze niet aangewakkerd, maar in het belang van het algemeen bestreden moeten worden.

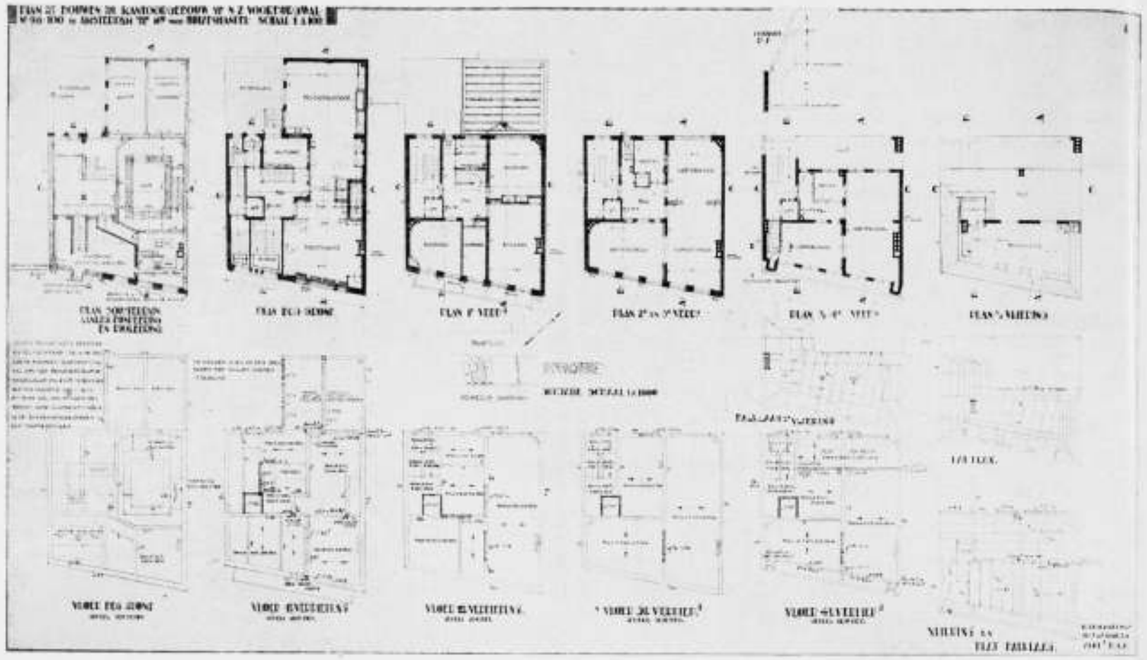
DE WAGNERVEREENIGING EN HET MODERNE TOONEELDECOR, DOOR A. VAN DER BOOM. „Tradition ist Schlamperei". Gustav Mahler.

De Wagner-vereeniging heeft enkele weken geleden in den Amsterdamschen stadsschouwburg een „model-opvoering" gegeven van Richard Wagner's Parsifal. Niet over de instrumentale en vocale kwaliteiten wil ik hier een meening uiten, een leeke-meening toch, die, als elk ander leeke-oordeel, haar waarde moge hebben, doch voor publicatie volkomen onbelangrijk is; doch wèl past het een enkele opmerking te maken over de decors, waarbinnen Wagner's laatste grandioze scheppingen voor het voetlicht werd gebracht. Laat het ons maar onmiddellijk zeggen, de mise en scène voor Parsifal was in elk opzicht beneden peil. De Wagner-vereeniging, dezelfde die het prachtig initiatief nam voor den bouw van een museumtheater, heeft Wagner's werk ten tooneele gebracht in een zóó ouderwetsch en van elk

olie in den regel de film met het geringste uitzettingsvermogen en de grootste vastheid. Terwijl een maand oude meniefilms ten deele na 500 uren nog geen water doorlieten, lieten de andere verfsoorten reeds na 24 tot 20 uren water door. Het thema van het technologisch onderzoek van verflagen door scheurproeven werd behandeld in een lezing van dr. Blom te Zurich. Het weerstandsvermogen van een verflaag tegen mechanische aantasting vormt in zekeren zin een maatstaf voor het ouder worden. Na het aanbrengen en drogen krijgen de verflagen eerst de gewenschte hardheid. Na overschrijding van een zeker maximum treedt tenslotte toenemende waardevermindering in. Na verloop van bepaalde perioden kan telkens worden vastgesteld of een verflaag, plastisch, taai of schraal geworden is of wel de oorspronkelijke elasticiteit behouden is. Het meten van de vasteheidseigenschappen van verflagen op genormaliseerde ijzeren staven door trekproeven werd volledigerr gemaakt door de breukfiguren. Het schijnt ook mogelijk te zijn de buig- en krasproeven met de exact meetbare doch niet voor iedereen toegankelijke scheurproeven in verbinding te brengen, waardoor men een eenvoudig middel in de hand zou hebben om ook aan bestaande bouwwerken het verloop van het ouder worden na te gaan. Hiervoor is slechts noodzakelijk een systematische verzameling van scheur-, kras- en breukfiguren.

Voor het probleem der roestbescherming door verven zijn ook nog eenige andere dingen van belang, waarop dr. Scheifele uit Heidelberg de aandacht vestigde. De verfstof onderscheidt zich van bijna alle andere werkstoffen fundamenteel doordat tusschen den vorm, waarin zij wordt gemaakt als vloeibaar materiaal en aan den verbruiker wordt geleverd en den vorm, waarin zij voor het gebruiksdoel aangebracht wordt nl. als beschermende en verfraaiende huid een zeer groot tijdsverloop ligt. Het materiaal wordt niet alleen in een zeer dunne laag op een groot vlak uitgespreid en moet zich met de vreemde onderlaag innig verbinden, doch het ondergaat door het droogproces vooral een ingrijpende verandering. Hieruit blijkt, dat de bestendigheid van een verflaag niet alleen van de samenstelling der verf afhankelijk is. Aard en voorbereiding van den ondergrond, hoedanigheid van de kwasten, wijze van uitstrijken en druk bij het spuiten, de mengverhouding tusschen spuitlucht en gespoten verf, de afstand van het voorwerp en de hoek, waaronder gespoten wordt en tenslotte de gedurende het droogproces heerschende temperatuur en het vochtgehalte van de lucht zijn belangrijke factoren, die op den levensduur van de verflaag van invloed zijn.

Bij de verwerking en de beoordeeling van sneldrogende verfstoffen met nitrocellulose of houtolie kan men aannemen, dat een verflaag onder grooter inwendige spanning staat en zich slechter aan den ondergrond hecht naarmate het drogen sneller gaat. Dit is te verklaren door de omstandigheid, dat de zich vormende verflaag sneller contraheert, d.w.z. sneller naar een zekeren evenwichtstoestand gaat en daarbij minder tijd heeft zich aan den ondergrond te verankeren. De verhoogde inwendige spanning bij verven met sneldrogende stoffen maakt het ook verklaarbaar, waarom bij houtolie en nog veel meer bij nitrocelluloselakken optredende gebreken een zeer grooten omvang kunnen aannemen. Het is een feit, dat de sneldrogende nitrocellulose- en ook houtolielakken een bijzonder zorgvuldige voorbereiding van den ondergrond eischen.

PLAN VOOR EEN KANTOORGEBOUW TE AMSTERDAM. ARCHITECT TH. J. LAMMERS. B.N.A.

HET STATION VAN CHARING-CROSS TE LONDEN. De Engelsche bladen deelen den inhoud van de overeenkomst mede, die tusschen den Londenschen graafschapsraad en de Southern Railway is aangegaan. Zij betreft de verplaatsing van het station Charing-cross naar den Zuidelijken oever van de Theems.

Daarmee is de weg gebaand voor den bouw van de nieuwe Charing-cross-brug voor wagenverkeer en de uitvoering van het grootste en meest weidsche plan voor verbetering van Londen in onzen tijd. Het nieuwe station zal den heelen rivieroever aan den kant van Surrey tusschen de Waterloo-brug en de bestaande spoorbrug van Charing-cross beslaan.

Op de plaats van het tegenwoordige station zal aan de rivier een groot hotel of anders een blok gebouwen voor de administratie verrijzen.

Langs de kade komt een wandelweg.

WASHINGTON. Het oog wil ook wat, en president Hoover en zijn regeering hebben zich o.m. tot taak gesteld, de federale hoofdstad nog te verfraaien door het zetten van nieuwe regeeringsgebouwen en het architectonisch opknappen van bestaande ministeries.

In het geheel zal er voor $ 75,000,000 worden gebouwd, en zal er voor de voltooiing van het plan een krediet van $ 75,000,000 moeten worden verleend. Als eerste termijn wordt $ 25,000,000 gevraagd. Daarvan zal $ 2,500,000 bestemd zijn voor het herbouwen van het blok, waarin het departement van Staat, en die van oorlog en marine zijn ondergebracht. Het is een reusachtig gebouw, in modernen Franschen stijl. Men zal er nu de muren aan alle kanten afbreken, om die te vervangen door boomenrijen.

Is de transformatie gereed, dan zal het gebouw harmonieeren met het neo-Grieksche gebouw van het dept. van de Schatkist.

monumentaliteitsbesef volkomen gespeend stel decors, dat we ons eerder toeschouwers waanden bij de „Uraufführung" te Bayreuth in 1882, dan bij die van 1929 te Amsterdam. In plaats van, zooals men toch mocht verwachten, een opvoering te zien volgens hedendaagsche begrippen over mise-en-scène (ik spreek hier nu nog heelemaal niet van het werk der avant-gardisten!) heeft men den Parsifal met z'n in den grond middeleeuwsch Christelijke mystiek door een naturalistisch stel decors en door karakterlooze costumeering gemaakt tot een „kijkspel" met klungelige en prutserige combinaties van waaiende zuilen en boschcoulissen, bordpapieren deuren, bibberende achterdoeken met kabbelende wateren etc., in een perspectief somwijlen (ik denk aan den Gralstempel, een grocje van wat Moorsch en wat Byzantijnsch) zóó onzinnig en volkomen er naast, dat men werkelijk kon spreken van een beleediging aan den goeden smaak. Ik althans heb het zoo gevoeld en gedurende de gansche voorstelling geen kans gezien de kwade suggestie van dit peuterig naturalistisch gedoe van mij af te zetten. Naturalisme, op zich zelf al ondramatisch, en dus volkomen in strijd met de essentieele beginselen van Wagner's muziekdrama's.

Is er dan sinds Wagner in 1882 voor de eerste opvoering te Bayreuth zijn eigen naturalistisch decor aangaf — dit schijnt een argument doch is er in waarheid geen, omdat het Wagner in een tijd van romantiek en tegelijk opkomend naturalisme wel moest ontbreken aan een monumentale visie — niets met het tooneel gebeurd? Of ligt dat alles buiten de sfeer der bemoeiingen van de Wagner-Vereeniging? Dit lijkt toch al heel onaannemelijk. Maar vergeet men dan hoe reeds tusschen 1897 en 1907 Gustav Mahler, in z'n beroemden en beruchten Weenschen Hof-opera-directie-tijd, in samenwerking met Alfred Roller, juist voor Wagner's werken met voor dien tijd merkwaardig moderne ensceneeringen kwam, waarbij vereenvoudiging een eerste principe was, het panopticumachtige werd verbannen en de gerenommeerde opera-requisieten zooveel mogelijk werden vermeden. E zijn daarna niet gekomen Gordon Craig, Appia, Copeau met z'n Vieux Colombie, Struad te Weenen, Reinhardt, Jessner (ik noem nu slechts de reputaties!) en i ons land — we hoeven slechts te herinneren aan de opvoeringen van Rooyaard en Verkade—Lensvelt en Wijdeveld. Weliswaar is deze arbeid meestal niet direct voor de Opera ontstaan doch ik zie niet in waarom hier essentieele verschillen moeten zijn, vooral niet waar het Wagner's werken geldt. Bij Wagner wordt het drama geboren uit de muziek — zijn zangers schieten als acteurs meestal te kor

KANTOORGEBOUW TE AMSTERDAM. ARCHITECT TH. J. LAMMERS. B.N.A.

het schijnt nu eenmaal onvermijdelijk — en waar het abstracte karakter der muziek zóó het geheel beheerscht, vraagt de ensceneering als vanzelf om een monumentaal door de architectonische idee gedragen besef; een nieuwe ruimte dus waarbinnen het spel der verbeelding in al zijn fazen en schakeeringen zich zal kunnen afspelen.

Terecht zegt Werumeus Buning in zijn boekje over het Tooneeldecor: „Het geniale sprookmoment redt noch een opvoering, noch een slechte tooneelvorm", en even terecht maakt de Franschman Gémier onderscheid tusschen de „mise en scène picturale" en de „mise en scène psychologique".

Tot welke belachelijkheden de eerste opvatting leidt bleek telkens weer bij dezen Parsifal, waar de somwijlen ruischend-extatische klank van Wagner's orchest een begeleiding vormde voor de z.g. „Verwandlungen" der scenes, waarbij het gansche apparaat met rotsblokken, hutjes, tuintjes, boomstronken (o, die verfoeilijke „toe-

DE ZUIDERKERK. Het berichtje in het vorig nummer was overgenomen uit het Algem. Handelsblad.

EEN MODERNE BOUWMETHODE. In Duitschland is een bouwmaatschappij, die zich speciaal toelegt op het bouwen van woningblokken met middenstandswoningen voor ambtenaren e.d. Zij noemt zich voluit: Gemeinnützige Aktiengesellschaft für Angestellten-Heimstätten, of bij verkorting: Gagfah.

Zij doet daarbij haar best, de woningen op de meest moderne wijze in te richten, en tevens de meest economische uitvoeringsmethoden te volgen. Zoo werd voor een der laatste blokken, bestaande uit 122 huizen, bevattende 750 woningen, de slakkenbeton-bouwmethode gekozen.

De huizen zijn drie à vier verdiepingen hoog en tamelijk lang, elk blok een geheele straatlengte.

Slakkenbeton kan niet gegoten worden als grintbeton, doch moet als lijvige massa worden verwerkt. Giet- of storttorens konden dus geen dienst doen bij den bouw. De Algemeene Maatschappij voor huizenbouw, die het werk had aangenomen, paste nu een geheel bijzondere methode toe voor de uitvoering. Naast de huizenblokken werd langs voor- en achtergevel normaal spoor gelegd.

Vervolgens werd een stellage gebouwd in den vorm van een reusachtige portaalkraan, die 12 m breed en 13 m lang was en zoo hoog, dat de muren onder het portaal geheel opgetrokken konden worden. Deze stellage stond op onderstellen met wielen op de rails. Boven in de stellages werd een driemotoren-loopkraan aangebracht, die zoowel in de breedte- als in de lengterichting kon worden voortbewogen. Het gemengde beton werd in een lift omhooggebracht en daarna in een groote silo gestort. Zoodra de loopkraan onder de silo kwam, opende de schuif van de silo zich automatisch en viel het beton in den verdeeltrechter, die daarna weder naar de stortplaats werd gevoerd. De schuif van den trechter werd met de hand geopend en gesloten. Op deze wijze was het mogelijk, 200 m³ per dag te storten. Zoodra de 13 m lengte van het huizenblok was afgestort, werd de geheele stellage verrold en begon het storten opnieuw.

Direct achter de betonstortstellage volgde een tweede, die als werksteiger dienst deed; in plaats van de lift was hieraan echter een hijschkraan bevestigd, die alle verdere materialen als balk- en kaphout over het geheele gereede afgestorte gedeelte kon verdeelen.

Het verrollen van de stellages ging zoo gemakkelijk, dat een man met een lier de beide stellages tegelijk kon verzetten.

Het betonmengen geschiedde op een vaste plaats en vandaar uit werd het over smalspoor naar de plaats gebracht, waar de lift in de stellage stond. Ook het betonmengen ging op eigenaardige wijze. Daar zoowel grintbeton voor lateien als slakkenbeton voor de muren noodig was, tegelijkertijd, was de menginrichting dubbel.

De grintbetonmolen kon 120 tot 150 m³ per dag afleveren, hetgeen noodig was, omdat de kelders van grintbeton werden gemaakt. De slakkenbetonmolen kon tot 300 m³ per dag afleveren.

Om nu een regelmatigen aanvoer van materiaal voor de molens te kunnen verkrijgen, werd een houten brug gemaakt, waarin metalen karen waren ingebouwd.

Onder de houten brug liep een kettingtransporteur met wagentjes. De wagentjes openden automatisch de uitloopen van de karen, zoodra zij daaronder doorliepen.

Op bepaalde punten lieten de wagentjes den ket-

ting los en reden door hun eigen gewicht langs een helling naar den storttrechter van den betonmolen en van daar weer terug eveneens over een helling, waar de teruggaande ketting, die dan zooveel lager lag, de wagentjes weder oppikte. Door deze, tot het uiterste doorgevoerde economische werkmethode was het mogelijk, den bouwtijd, die oorspronkelijk op twee jaar was gesteld, tot veertien maanden terug te brengen, hetgeen niet alleen een besparing aan renteverlies beteekende van tien maanden, maar ook zooveel eerder betrekken der woningen mogelijk maakte en dus huuropbrengst. Alle andere werk bij den bouw werd op dezelfde wijze aangevat als de opbouw. Het betonijzer werd machinaal gebogen, de binnenmuren werden met een spuitapparaat geverfd, alle houtwerk machinaal bewerkt, de voet van het gebouw met een zandstraal-machine bewerkt.

In totaal waren op het bouwterrein 85 electromotoren in werking en 7 smalspoor-locomotieven vervoerden het materiaal. (Vraag en Aanbod).

DE KERK TE ROLDE, RESTAURATIEPLANNEN.

Men schrijft ons uit Rolde:

In een bijeenkomst van kerkvoogden te Rolde werd besloten tot het aanbrengen van de noodzakelijkste verbeteringen in de sinds jaren, door geldgebrek, wel wat verwaarloosde kerk. Vermoedende, dat in zoo'n oude kerk van Roomsche herkomst wel iets van waarde verborgen zoude zijn, richtte men zich tot het Rijksbureau voor Monumentenzorg te Den Haag, welk bureau den heer Por afzond, om een onderzoek in te stellen. Vrijdag j.l. nu heeft deze heer zich van zijn taak gekweten. Hij legde al spoedig een circa vijf meter hoog beeld bloot, St. Christophorus voorstellende. De heer Por achtte deze schildering van niet veel beteekenis, maar vond weldra dingen, die wel voor restauratie in aanmerking kwamen. De kerk is nl. van binnen bepleisterd, waarover maar steeds is gewit, zoodat een dikke kalklaag alles heeft bedekt. De heer Por vond verschillende nissen, welke met een halfsteens muurtje waren dichtgemetseld. Bij verder onderzoek meende hij, dat het blootleggen dezer nissen zeer de moeite zoude loonen. Er valt volop licht in de kerk en de steen in oorspronkelijke kleur is nog zeer mooi. Ook de grafsteenen, welke in de kerk liggen en zeer gehavend zijn, zullen wel een andere plaats moeten krijgen, waar ze minder beloopen behoeven te worden. Er liggen er een tiental, waarvan nog een paar te herkennen zijn en wel die van de families Hiddingh, Oosting, Ram en m.a. De grafsteenen zijn zoowel van hardsteen als van Bentheimersteen en volgens den deskundige zeer mooi afgewerkt.

Een en ander zal wel aanleiding geven om geleidelijk tot algeheele restauratie over te gaan. Het kerkbestuur hoopt althans met steun van de daarvoor in aanmerking komende lichamen tot dit doel te geraken. Voorloopig zal met den oostelijken kant worden begonnen, welk gedeelte dan voor Avondmaalplaats zal worden ingericht, een weelde die men zich kan veroorloven, omdat er voor kerkgangers nog ruimte genoeg over blijft.

Een plan voor geheele restauratie is het kerkbestuur toegezegd. (H.bl.).

WOONTHEATER TE ASCONA.

'T WOONTHEATER TE ASCONA. Door een even afschuwelijke als betreurenswaardige samenloop van omstandigheden is de voornaamste foto van het Woontheater te Ascona niet opgenomen kunnen worden. Namelijk de foto van het theater zelf. Wij plaatsen haar in dit nummer en hopen dat daarmede het pijnlijk incident is bijgelegd. J. P. M.

vallig" midden op het tooneel afgeknapte boomen!) etc. etc. gelijk de plaatjes van een Italiaansch draaiorgeltje aan ons, ernstig kijkende Wagnerianen, voorbij ging. In het tweede bedrijf na de verrukkelijke muziek der Blumenmädchen verschijnt een Klingsortype ten tooneele om den reinen Parsifal met z'n speer te treffen (een speertje dat rinkinkelend langs een koordje glijdt!), een Klingsortype dat onder alle andere omstandigheden een waardig equivalent van Kleine Dias zou zijn.

Daar is echter nog een andere factor en tevens een argument te meer om met de verouderde speelmanier te breken, n.l. de gebrekkige outillage van het Stadsschouwburgtooneel. De geringe ruimte — het tooneel is vooral te smal — laat geen nastreven van werkelijkheidsillusies toe. Doet men dit wel dan moet het resultaat noodzakelijk beneden het peil blijven van de perspectieven, ruimten, panorama's e.d. zooals de groote buitenlandsche schouwburgen die kennen en helaas nog maar al te dikwijls toepassen. Dat alles is hier op geen stukken na te bereiken. Op ons tooneel wreekt zich een naturalistische decor- en spelopvatting dus nog eens speciaal, doordat de gebreken ervan nog eens extra naar voren worden gebracht, wat ook bij den Parsifal voortdurend is gebleken.

Het is dan ten slotte de vraag of Wagner's werken een dergelijke, laat ons zeggen, symbolische, aanduidende sfeer en een modernen tooneelvorm verdragen, die dus ook vooral vrij spel zal kunnen laten aan de verbeelding van den toeschouwer. M.i. de Parsifal met z'n zoozeer van de gewone opera verschillende expressiemiddelen zeer zeker. Maar ten slotte is dat een kwestie van inzicht, hoewel men eerst na een degelijke proefneming met eenig recht zou kunnen beslissen.

Met dat al heeft de W. V. een uitnemende gelegenheid om de Hollandsche tooneelontwerpers een kans te geven zich laten ontglippen. Temeer is zulks te betreuren omdat een werk als Parsifal, vanwege de groote kosten, niet spoedig weer een opvoering beleeft. Dit alles klinkt wat onvriendelijk aan het adres der W. V., die voor de propaganda van Wagner's kunst in ons land inderdaad groote verdiensten heeft. Als vitterij is dit stukje echter allerminst bedoeld, ook pretendeert het niet nieuwe gezichtspunten te openen. Het wil slechts herinneren aan het vele voortreffelijke wat door de wegbereiders en voorgangers van het tooneel werd bereikt, en aan het groote werk dat nog te doen valt, waarbij ook ongetwijfeld voor een lichaam als de Amsterdamsche Wagner-vereeniging een taak is weggelegd, die door haar niet moet worden onderschat of voorbijgezien.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS
102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 3 AUGUSTUS Nº 31

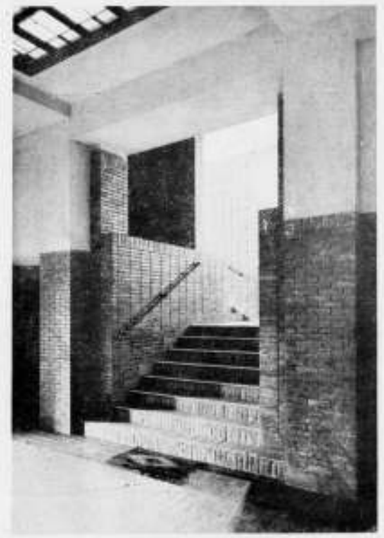
H.B.S. AAN HET AFRIKAANDERPLEIN TE R'DAM. ONTWERP DIENST VAN GEM. WERKEN.

ARCHITECTONISCH TOEZICHT OP DE STADSONTWIKKELING IN ZWITSERLAND. De wettelijke regeling van de stadsuitbreiding, de architectonische behandeling der bebouwing en het bouwtoezicht is geheel in handen der kantons; de Zwitsersche Bondsregeering is in deze niet bevoegd.

1. In het stedelijk kanton Bazel dient volgens de paragrafen 42 en 43 van het Besluit van 9 December 1911 op de invoering van het Zwitsersche Burgerlijk Wetboek vergunning tot de uitvoering van bouwwerken of verbouwingen geweigerd te worden, indien het aanzien van de straat, het plein, de stad, het landschap of het uitzicht daardoor belangrijk geschaad zouden worden. Ook wordt geen vergunning verleend tot verbouwing van bepaalde gebouwen van historische of kunstwaarde zoo hun karakter daardoor aangetast zou worden. Verder is volgens § 44 het aanbrengen van reclames van welken aard ook verboden, als die een belangrijke ontsiering van stadsgezicht of landschap of een der voornoemde gebouwen tengevolge zouden hebben.

Tegen bedrijfsreclame aan huizen, waarin dat bedrijf wordt uitgeoefend, wordt een tegemoetkomende houding aangenomen. Een bepaling, welke overeenkomt met die in de Heemschutverordening, komt voor in § 17 van de Bouwverordening van 10 October 1918, die ook op het onderhoud der gebouwen betrekking heeft. Voor bepaalde wijken en bij den aanleg van nieuwe en de verbetering van bestaande straten kunnen in afwijking van de bepalingen der Bouwverordening bijzondere voorschriften gegeven worden over de wijze van bebouwing der terreinen en over de afmetingen en architectuur der gevels. In 't belang van goede architectonische oplossingen van hoekbebouwingen, van gebouwen aan pleinen en van monumentale openbare en andere gebouwen kan vrijstelling worden verleend van de bepalingen betreffende bouwhoogten en rooilijnen. Voor de naleving der architectonische bepalingen is door den „Regierungsrat" een Heemschut-commissie van vijf leden ingesteld. Aan haar worden door het Bouwtoezicht alle belangrijke gevallen voorgelegd. Als het Bouwtoezicht met haar uitspraak niet accoord gaat, kan het de zaak voorleggen aan de commissie voor het Bouwtoezicht. Een eigenlijk Bauberatungsbureau bestaat er niet. De bouwpolitie wordt uitgeoefend door den kantonnalen Dienst v.h. Bouwtoezicht, met de mogelijkheid van beroep op de Kantonnale rechtbank (Verwaltungsgericht).

2. In het Kanton Bern wordt het bouwtoezicht hoofdzakelijk van Staatswege gehouden. Volgens het Decreet betreffende het verkrijgen van bouwvergunning van 13 Maart 1900 hebben de gemeentebesturen slechts bouwvergunning te verleenen voor kleine gebouwen zonder brandweerinstallatie en overigens de resultaten van hun vooronderzoek in handen te stellen van de staatsorganen, den „Regierungsstatthalter" (Commissaris d. K.) en den Dienst van openbare werken, die de eigenlijke bouwvergunning verleenen. Van hun beslissing staat beroep open op den „Regierungsrat". Volgens de kantonale Heemschutverordening van 28 October 1911 is de oprichting van nieuwe, zoowel als de uitbreiding en verhooging van bestaande gebouwen verboden, indien daardoor landschap, plaatselijke omgeving of uitzicht

TRAP IN DE H.B.S. AFRIKAANDERPLEIN.

BOUWWERKEN TE ROTTERDAM. Wij vervolgen in dit nummer de serie afbeeldingen van gebouwen, ontworpen en uitgevoerd door de Gemeentewerken te Rotterdam, waarvan de eerste serie werd opgenomen in No. 26, bij een artikel van de heeren Alb. Otten en Ir. C. B. van der Tak.

DE H.B.S. AAN HET AFRIKAANDERPLEIN TE ROTTERDAM. Het gebouw bestaat uit twee hoofdgedeelten: a. het eigenlijke schoolgebouw en b. de aula, gymnastieklokalen enz.

Beganegrond. Bij de hoofdtoegang bevinden zich de kamer van den directeur, de kamer van den concierge en het hoofdtrappenhuis. De linksche gang geeft toegang tot lokalen, die in hoofdzaak voor bijzondere doeleinden, natuurkunde, scheikunde enz. zijn bestemd. Achteraan bevindt zich een tweede trappenhuis, waaronder de bibliotheek gelegen is. De rechtsche gang leidt naar het gedeelte b, waarin zich de aula bevindt, de twee gymnastiekzalen, de bergplaats voor werktuigen en de twee kleedkamers.

Op de verdiepingen zijn de deelen a. en b. gescheiden.

Op de 1e verdieping van het gedeelte a. bevinden zich de kamer van de docenten met garderobe en verder aan weerszijden de lokalen; daarboven op de 2e verdieping bevinden zich de 2e bibliotheek, een tweede trappenhuis naar de lijnteekenzaal en verder aan weerszijden de lokalen, op de derde

verdieping daarboven bevinden zich de handteekenzaal en de reservehandteekenzaal met modellenbergplaats, en daarboven bevinden zich de bergzolder met donkere kamer.

Op de 1e verdieping van het gedeelte b. bevinden zich de aula, die voor 400 personen plaats biedt, een garderobe, een tooneel met kleedkamers, een brandtrap en een cabine voor projecties. In den kelder bevinden zich rijwielbergplaatsen en de centrale verwarming, terwijl zonder eenig contact met de school een badhuis daarin is ondergebracht.

Het gebouw is uitwendig geheel in bakateen uitgevoerd, terwijl voor de gangen tot op deurhoogte grijsgele verglaasde Friesche steen is toegepast met ruw geschuurd pleisterwerk daarboven. De lokalen zijn tot deurhoogte in schuurwerk behandeld met wit pleisterwerk daarboven. Het schilderwerk is in frissche kleuren gehouden, rood, blauw, geel, groen en oranje wisselen elkander af, terwijl de docentenkamers iets stemmiger zijn behandeld.

Voor het gebouw bevindt zich een groote botanische tuin met tuinmanswoning, kas en bergplaatsen.

Het ontwerp ontstond in 1924 en het geheel werd in 1927 voltooid opgeleverd.

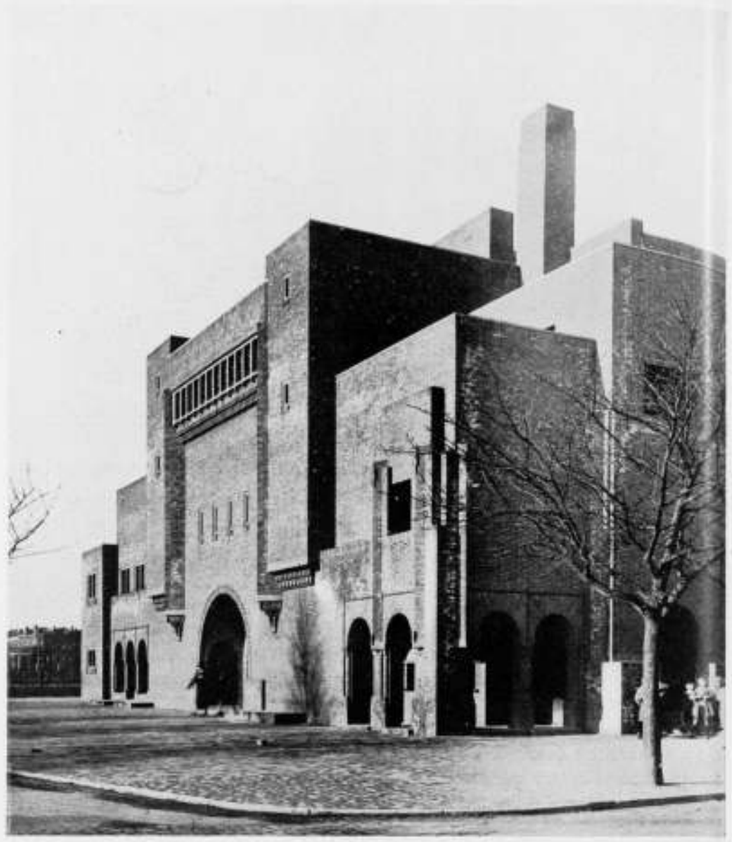
TENTOONSTELLINGSRAAD VOOR BOUWKUNST EN VERWANTE KUNSTEN. De tentoonstelling in het Stedelijk Museum te Amsterdam, welke 28 Juli gesloten werd, heeft veel belangstelling getrokken; het bezoek was, den tijd van het jaar in aanmerking genomen, zeer bevredigend. De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, Mr. Waszink en de Inspecteur-Generaal van het Nijverheidsonderwijs, de Heer H. J. de Groot, vereerden haar met een bezoek, terwijl ook tal van scholen haar bezochten.

Van de volgende kunstenaars werd werk verkocht:

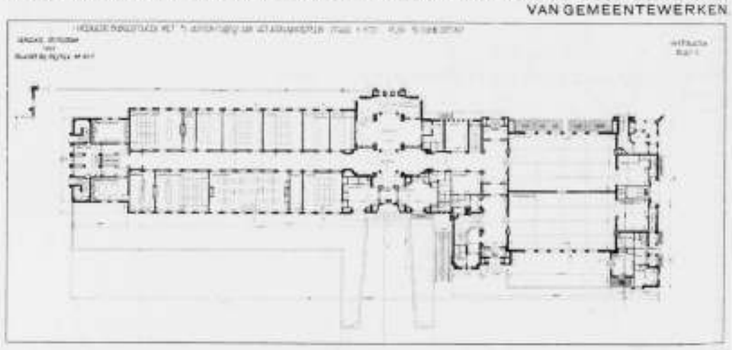
Mej. Ragnhild d'Ailly, C. J. A. Begeer, Louis Bogtman, Mej. Fré Cohen, Mej. A. C. Dekker, Pieter van Gelder, W. H. Gispen, F. J. van Hall, Jan van Ham, C. J. van der Hoef, Mevr. de Jager Meezenbroek, H. J. Jansen van Galen, Fr. van Katwijk, S. Klinkenberg, C. J. Lanooy, G. H. Lantman, Mevr. B. van Loghem, Mej. E. Loke, Gerard Muller, Bert Nienhuis, W. A. Raedecker, B. J. Richters, Mej. G. J. W. Rueb, Mevr. S. van Stolk, A. Termote, Mej. S. E. Verrijn Stuart, Leo Visser, H. J. Winkelman en F. Zwollo Jr.

Over verkoop van andere werken wordt nog onderhandeld.

TUNNELS VOOR VOETGANGERS TE BRUSSEL. In verband met de sterke toeneming van het autoverkeer in de hoofdstad, waardoor het oversteken van sommige uiterst drukke straten en pleinen, vooral op de spitsuren, voor de voetgangers zeer gevaarlijk is geworden, zijn onlangs aan den Brusselschen gemeenteraad verscheidene ontwerpen, het aanleggen van tunnels onder zekere straten en pleinen betreffende, overgemaakt. Een dezer plannen is nu door den gemeenteraad goedgekeurd. Het betreft een tunnel gaande van het Noorderstation, onder het Rogierplein door naar de Kruidtuinlaan. Een zijvertakking zal op den boulevard Adolphe Max uitkomen. In den tunnel, die 6 millioen mark zal kosten, worden uitstallingsvitrines voorzien. De kosten zullen gedragen worden door de gemeente St. Joost-ten-Noode, de Brusselsche Trammaatschappij en de Magasins du Bon Marché. Het heele werk moet einde Mei van het volgend jaar voltooid zijn. (N.R.Cr.)

H.B.S. AAN HET AFRIKAANDERPLEIN TE ROTTERDAM. ONTWORPEN DOOR DEN DIENST VAN GEMEENTEWERKEN.

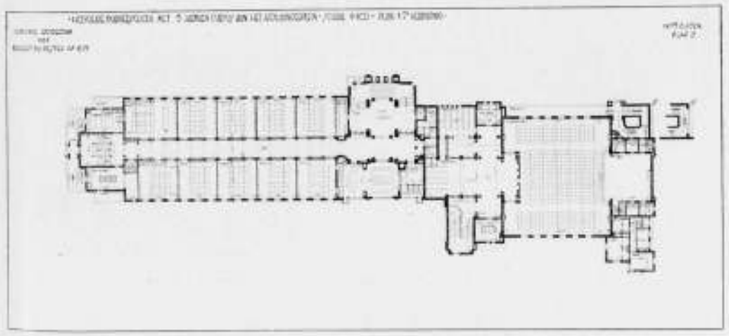

PLAN BEGANE GROND VAN DE H.B.S. AAN HET AFRIKAANDERPLEIN TE ROTTERDAM.

ontsierd zouden worden. De stad Bern heeft in haar gemeentelijke Welstands-verordening de volgende organisatie ingesteld: aan de Baudirektion I (Tiefbau) en II (Hochbau) is een vaste Commissie voor de stadsontwikkeling toegevoegd die bestaat uit negen leden, waarvan zes plaatselijke architecten, ingenieurs en deskundigen op verkeersgebied moeten zijn. Aan deze commissie wordt alles voorgelegd wat architectonisch, stedebouwkundig, kunsthistorisch of uit verkeersoogpunt van belang is. De Commissie heeft ook het recht van initiatief. Daarnaast heeft de stad Bern een Schoonheids-Commissie, bestaande uit 3 particuliere architecten, die de bouw- en verbouwingsplannen beoordeelt en wat verder voor het behoud van het karakter van bestaande straten en pleinen en voor de vormgeving van nieuwe van belang is. Tot het behoud van het bijzonder oude stedeschoon van Bern zal in de

H.B.S. AAN HET AFRIKAANDERPLEIN TE ROTTERDAM. ONTWORPEN DOOR DEN DIEN ST VAN GEMEENTEWERKEN.

PLAN VERDIEPING VAN DE H.B.S. AAN HET AFRIKAANDERPLEIN TE ROTTERDAM.

ontworpen nieuwe bouwverordening in 't bijzonder de eenheid van het straatgezicht beschermd worden en zal de verbouwing van bestaande merkwaardige en fraaie gebouwen slechts met voldoende waarborgen toegestaan worden. Een ambtelijk Bauberatungsbureau heeft Bern niet.

3. De eenige wettelijke regeling van den welstand in het kanton Genève is vervat in art. 70 van de Wegenwet (Loi sur les Routes, la Voirie, les Constructions etc.) van 6 April 1918. Hierin is bepaald dat bouwvergunning geweigerd wordt, indien de ontworpen gebouwen door hun afmetingen, bestemming of bouwwijze het aanzicht van straat, plaats, landschap of het uitzicht zouden schaden. De uitvoering van

HET WERK DER SCHOONHEIDSCOMMISSIES. De heer H(udig) schrijft in het Tijdschrift voor Volkshuisvesting, naar aanleiding van het geval te Bolsward:

Dat het met het werk der Schoonheidscommissies steeds een kwestie van tact is, en dat het, hoezeer men hun ingrijpen en goede bedoelingen mag waardeeren, in de praktijk vaak aanleiding geeft tot verschil van meening, is in Friesland weer eens opnieuw gebleken.

Het Groene Kruis wilde een gebouw plaatsen te Bolsward. Aangezien de welstandsbepaling in de bouwverordening voorkomt, wonnen B. en W. het oordeel van de Provinciale Schoonheidscommissie in. Deze ontving de plannen officieus en berichtte dat bij officieele indiening ongunstig zou worden geadviseerd. Het Bestuur van het Groene Kruis wenschte zich hierbij niet neer te leggen en riep, nadat het ontwerp op aanwijzing van professor Schoemaker, docent voor utiliteits-architectuur was herzien, en ook toen geen genade bij de commissie vond, de heeren Berlage, prof. Wattjes en den inspecteur voor de volksgezondheid, Dr. J. H. Tuntler, in het geding. Deze bleken bereid hun advies te geven en achtten het gebouw aannemelijk.

Het verzoek ging nu, vergezeld van het advies der drie genoemden (geen gezamenlijk advies), naar de Commissie, welke het ontwerp officieel afkeurde, waarbij het platte dak een belangrijke rol speelde. B. en W. weigerden de vergunning. Overeenkomstig de in de bouwverordening geopende mogelijkheid ging de aanvraagster nu in hooger beroep bij den Raad en werd het advies ingewonnen van een Schoonheidscommissie in hooger beroep, bestaande uit drie leden, aangewezen door den B.N.A., in casu de heeren van der Kloot Meijburg, Staal en Mieras, zeker geen conservatieve tegenstanders van moderne architectuur. De commissie adviseerde unaniem tot niet-goedkeuring. Tegen deze behandeling is Prof. Wattjes in Bouwbedrijf opgekomen; hij verwijt de Schoonheidscommissie gebrek aan tact, nu ze vasthield aan een door haar ingenomen standpunt, nadat drie mannen van gezag (de heer Tuntler wordt in dit verband uit-, de heer Schoemaker ingeschakeld) het gebouw niet van dien aard bevonden, dat weigering der vergunning zou zijn gerechtvaardigd. Gebrek aan tact ook, omdat het algemeen gezag der Schoonheidscommissie bij leeken wordt ondermijnd, wanneer blijkt dat zij af kan keuren wat drie andere gezaghebbenden goedkeuren.

Het is eenigszins zonderling hier door een der drie in het geding betrokkenen aan de Schoonheidscommissie gebrek aan tact te hooren verwijten, terwijl dit gebrek stellig in de eerste plaats is te vinden bij de drie, welke zich bereid verklaarden over een ontwerp te adviseeren, terwijl ze wisten dat de Provinciale Commissie het aangewezen orgaan is voor de behandeling, dat de aanvraag daar aanhangig was gemaakt en dat bovendien beroep op den Raad zou open staan. Men kan van de grootste vijanden eener Schoonheidscommissie een dergelijk optreden verwachten, maar niet van hen, die, zij het ook onder reserve, van meening zijn, dat de bemoeiing der overheid, van de noodige waarborgen omgeven, met het uiterlijk van gebouwen, in goede richting werkt. Men kan zich voorstellen dat men zich in het algemeen tegen de Schoonheidscommssie verzet, dat men het gezag van een speciale commissie betwijfelt, dat men tegen een speciale uitspraak groot bezwaar maakt, maar dat men zich hangende een geschil als buitenstaander partij stelt... er moeten wel zeer bijzon-

dere redenen voor zijn. Waar is het gebrek aan tact?
De Schoonheidscommissie heeft alle reden zich te beklagen over een optreden, dat haar gezag bij leeken ondermijnt. H.

PRIJSVRAAG VOOR EEN GEMEENTEHUIS TE KATWIJK AAN ZEE.

Namen van de bekroonde ontwerpers:
1e Prijs: Motto „Door de branding" ontwerpers Hooykaas en Lockhorst, architecten te Rotterdam;
2e Prijs: Motto „Hou zee" ontwerper Ir. H. T. Zwiers, architect B.N.A. te Haarlem;
3e Prijs: Motto „Romantiek" ontwerper Jos. de Jonge, architect te Rotterdam;
4e Prijs: Motto „10 M." ontwerper C. Feltkamp, architect H.B.O. te Amsterdam;
5e Prijs: Motto „Opus 7" ontwerper S. J. Bouma, architect te Groningen.

JURY RAPPORT INZAKE DE PRIJSVRAAG VOOR EEN GEMEENTEHUIS TE KATWIJK.

Ingekomen zijn 121 ontwerpen onder de navolgende motto's:
1. Karakteristiek; 2. Maken Zoo; 3. Zwanenzang; 4. Magistraat; 5. Rijn; 6. Spes; 7. In Plano; 8. B.J.N.L.R.; 9. Len; 10. 10 M.; 11. Dak; 12. Van Verre; 13. Catvicenum; 14. In 't Midden; 15. Zee; 16. Eenvoud I (in zwarte lijnen); 17. Door de branding; 18. Maris Stella; 19. Katwijk; 20. Fransy; 21. At Tempto; 22. Pro Domo; 23. S.P.K.R.; 24. Maya; 25. A + M + H.; 26. Toren; 27. Bij 't Oude Duin; 28. H.M.R.; 29. Zee-aquarium; 30. Drie; 31. H.T.H.; 32. Opus 7; 33. Jos; 34. Van Binnen naar Buiten; 35. Felix I (donker grijze rand); 36. Hermen; 37. Meta; 38. Speravi; 39. Redenen waarom; 40. Brittenburg; 41. De mensch wikt; 42. G.M.W.; 43. G. F.S; 44. Hou Zee; 45. 125000.—; 46. K.W. 1 (opschriften in potlood); 47. Illusie; 48. R.K. 1 (op bruin bordpapier); 49. 't Regthuis; 50. Semie; 51. Eenvoud II (in blauwe lijnen); 52. G.M.H.; 53. Mis; 54. Tien over Elven; 55. Wapen; 56. Gerda; 57. Carillon; 58. Tijl; 59. Cos. Q.; 60. R.K. II (met zilveren rand); 61. a/d Duinvoet; 62. K.W. 163; 63. Symetrie; 64. Marnita; 65. Lijn 7; 66. G.H.K.; 67. L. I (op calqueerpapier); 68. Half Twee; 69. U.P.N.O.; 70. Driehoek in cirkel (achter glas); 71. Charmian; 72. Felix II (met licht grijzen rand); 73. In 't Raedthuis; 74. A.Z.; 75. Voor Vroede Vaderen; 76. S.P.Q.A.; 77. Et; 78. B.K.G.; 79. J.A.; 80. C.A.B.; 81. Raadwijk; 82. Ind'as; 83. Zoo; 84. Tol; 85. Fiat; 86. Geluk; 87. Corona; 88. Good Luck; 89. K.W. '29; 90. E.R.O.; 91. Vierschaar; 92. Abstractum pro Concreto; 93. Romantiek; 94. K.W. II (met grijzen rand); 95. L. II (met gouden rand); 96. J.O.P.; 97. Duinrand; 98. Aan de Zee; 99. X.; 100. Op 't Noorden; 101. Tijd; 102. Groen; 103. P.B.Z.T.; 104. Vroescip; 105. 2.; 106. Rijngouw; 107. Maude; 108. Op Straal; 109. Vostro; 110. Zeedorp; 111. Paul; 112. Ynnai; 113. Landelijk; 114. 13579; 115. K. a/d R.; 116. Alan; 117. Mercedes; 118. Je Maintiendrai; 119. L. III (met zwarten rand); 120. Jeanne d'Arq; 121. K.W. III (opschriften in inkt).
Het is de jury aangenaam te kunnen constateeren dat deze prijsvraag niet alleen wat het aantal der inzendingen doch ook wat het gehalte van het werk betreft, zeer geslaagd mag worden genoemd.
Er is blijkbaar door vele bekwame bouwmeesters met liefde aan de oplossing van het vraagstuk gewerkt, waarbij echter niet altijd voldoende rekening is gehouden met de beschikbare bouwsom. Meerdere ontwerpers hebben plannen ingezonden die voor het uitgetrokken bedrag stellig niet uit

HOEK GROENE HILLEDIJK EN HEINLANDSTRAAT TE ROTTERDAM. AFBEELDING UIT „DE OOGEN OPEN" DOOR Ir. A. SIEBERS.

UITBREIDINGSPLAN „DIJKZICHT" (Z.G. LAND VAN HOBOKEN). UIT „GROEIEND ROTTERDAM" DOOR Ir. A. SIEBERS.

deze bepaling is in handen van het Kantonnale Bouwdepartement, dat voor zijn beslissing advies vraagt aan het gemeentebestuur. Elke bouwaanvraag wordt door dit departement voorgelegd, dat na overleg met den Gebouwendienst en den Dienst voor stadsuitbreiding beslist. In belangrijke en kwestieuze gevallen wordt bovendien de meening der Heemschutcommissie ingewonnen. Deze beoordeelt ook de plannen tot het aanbrengen van reclames en doet voorstellen tot het behoud van stads- en landschapsschoon. Van de beslissingen van het kantonnale bouwdepartement staat voor de betrokkenen beroep open op den „Regierungsrat".
4. In het kanton Zürich zijn voor het uiterlijk aanzien der gebouwen regelen getroffen in de Kantonnale Heemschutverordening van 9 Mei 1912. Deze beschermt

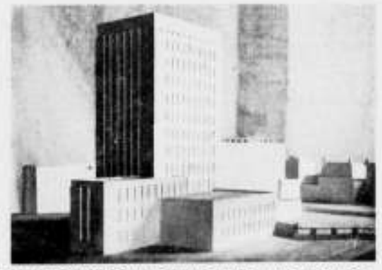

DE PUTSCHE LAAN TE ROTTERDAM. AFBEELDING UIT „GROEIEND ROTTERDAM" DOOR Ir. A. SIEBERS.

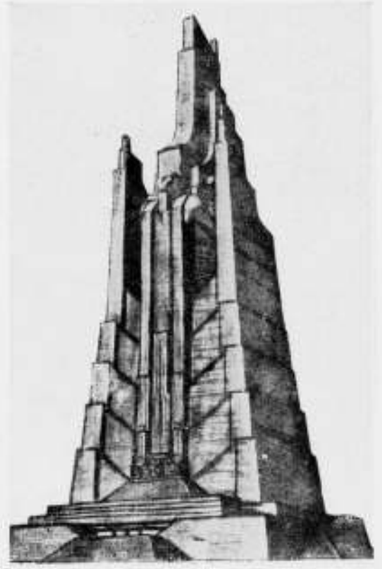
VOGELVLUCHTPERSPECTIEF VAN HET UITBREIDINGSPLAN „DIJKZICHT".

landschaps- en stedeschoon, straatgezichten en points de vue; het is verboden ze door bouwwerken of reclames van welken aard ook, te ontsieren. De uitvoering dezer bepalingen berust bij de gemeentebesturen, indien zij niet ingrijpen, kan de kantonnale overheid de noodige maatregelen nemen. Een kantonnale Heemschut-Commissie adviseert overheidslichamen desgevraagd in elk bepaald geval over de wenschelijkheid van bescherming. Op grond van de kantonnale verordening hebben verscheiden gemeenten regelingen voor de uitvoering daarvan getroffen, de stad Zürich op 18 Febr. 1925 door het uitvaardigen van de Voorschriften tot bescherming van landschaps- en stedeschoon. Deze wijzen Bouwsectie I — d.i. een Comm van den Gemeenteraad — en Bouwtoezicht I als organen aan voor de uitvoering der architectonische voorschriften. Van hun uitspraken staat beroep open op den Gemeenteraad, die voor zijn beslissing het advies van een deskundige gemeentelijke Schoonheids-Commissie inwint.
Voor de architectonische verzorging van steden en gemeenten kunnen deze, steu-

KANTOORGEBOUW GEMEENTELIJK ELECTRICITEITSBEDRIJF TE ROTTERDAM.

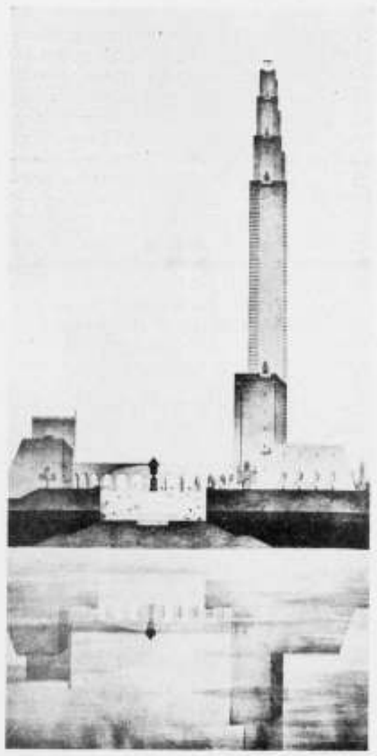
te voeren zullen zijn. Teneinde herhaling te voorkomen zal hiervan niet bij ieder ontwerp afzonderlijk worden gewaagd, temeer omdat dit punt alleen voor die ontwerpen van belang is welke voor een bekroning in aanmerking kunnen komen. Ofschoon de plannen, wat indeeling betreft, niet ver uiteen loopen, zijn toch verschillende hoofdopvattingen te erkennen. Het meerendeel der ontwerpers heeft er naar gestreefd alle ruimten zooveel mogelijk van staand licht te voorzien, doch er zijn er ook die gemeend hebben van bovenlicht gebruik te moeten maken. De jury is van oordeel dat in het onderhavige geval het aanbrengen van bovenlicht, zoomede voor de Secretarie, geen aanbeveling verdient. Bij de betrekkelijk geringe afmetingen der gevraagde ruimten is het niet moeilijk deze, in een geheel vrij liggend gebouw, zoodanig te groepeeren dat zij van staand licht worden voorzien. Moge deze oplossing voor een Gemeentehuis in een groote stad niet altijd mogelijk of raadzaam zijn, voor een landelijke Gemeente zal een vriendelijk contact met de omgeving, ook voor het personeel, van waarde zijn.
Opgemerkt moet bovendien nog worden dat sommige ontwerpers gemeend hebben dat een symmetrische oplossing van het bouwwerk op den voorgrond moest staan. Ook hiermede kan de jury niet instemmen. Ofschoon zij een symmetrischen

COLUMBUS-VUURTOREN. PROJECT VAN JOAQUIN VAQUERO EN LUIS MOYATE MADRID.

COLUMBUS-VUURTOREN. PROJECT VAN ARCHITECT JOSÉ WENTZLER TE DORTMUND.

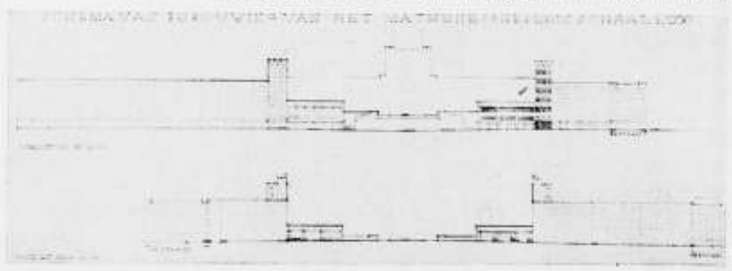

COLUMBUS-VUURTOREN. PROJECT VAN HELMLE, CORBET EN HARRISON TE NEW-YORK.

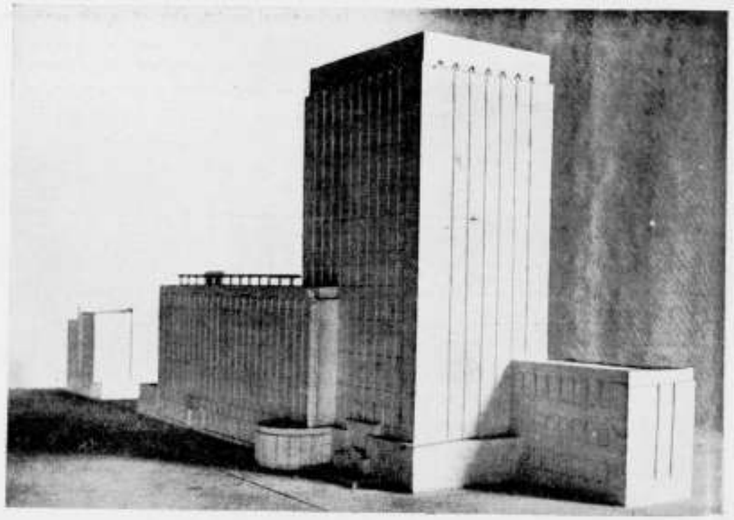
aanleg geenszins verwerpt, meent zij dat dit nimmer tot gezochte en gewrongen oplossingen mag leiden, welk gevaar bij deze opgaaf zeer groot is, daar een groot aantal ruimten worden gevraagd waarvan de waarde en beteekenis zeer uiteen loopend zijn. Inderdaad zijn enkele ontwerpers erin

BEBOUWING VAN HET MATHENESSERPLEIN TE ROTTERDAM.

SCHEMA VAN DE BEBOUWING VAN HET MATHENESSERPLEIN TE ROTTERDAM.

MAQUETTE VAN HET KANTOORGEBOUW VAN HET GEMEENTELIJK ELECTRICITEITSBEDRIJF AAN DE ROCHUSSENSTRAAT TE ROTTERDAM. AFBEELDINGEN UIT „GROEIEND ROTTERDAM" DOOR IR. H. SIEBERS.

nend op de kantonnale Bouwwet van 23 April 1893 (die juist herzien wordt), gemeentelijke bouwverordeningen uitvaardigen; voor afzonderlijke wijken zijn speciale reglementen mogelijk. Voor bouwwerken van bijzonderen aard en voor monumentale gebouwen kunnen afwijkingen van kantonnale en stedelijke normen worden toegestaan. De stad Zürich heeft reeds op 29 September 1912 Voorschriften voor open bebouwing gegeven, die sindsdien herhaaldelijk moesten worden aangevuld. Deze machtigen Bouwsectie I bouwvergunning te weigeren voor plannen die straat of landschappelijke omgeving zouden ontsieren. Overeenkomstige bepalingen komen voor in de Wijk-reglementen. Ook de stad Winterthur en de belangrijkste gemeenten in den omtrek van Zürich hebben op overeenkomstige wijze gemeentelijke bouwverordeningen met welstandsbepalingen uitgevaardigd. De bouwpolitie berust in het kanton Zürich bij de gemeenten; in de stad Zürich vormt zij een afdeeling van Bouwtoezicht I, die door een lid van den gemeenteraad wordt geleid. De beambten der Bouwpolitie zijn technici; zij toetsen de bouwaanvragen aan de Bouwwet. De Gebouwendienst adviseert over den welstand, de Dienst voor stadsontwikkeling keurt de plannen op overeenstemming met de bestaande uitbreidingsplannen. Bouwsectie I beslist; beroep staat open tot op den Gemeenteraad. Een eigenlijk Bauberatungsbureau bestaat in Zürich niet; feitelijk treden echter zoowel de stedelijke als de kantonnale Gebouwendienst met succes als zoodanig op, daar ze op verzoek bouwplannen beoordeelen en verbeteringsvoorstellen doen. In de andere kantons en steden van Zwitserland bestaan overeenkomstige voorschriften en bestuursorganisaties, waarom van afzonderlijke behandeling daarvan kan worden afgezien.

(Ontleend aan International Housing and Town Planning Bulletin nr. 18).

In het Juli-nummer van „Garden Cities and Town Planning" komt de beschrijving voor van een tournee door Holland en Duitschland, waaraan wij het volgende ontleenen uit het artikel „Technical Notes on a visit to Holland" van de hand van H. B. Creswell. F. R. I. B. A.

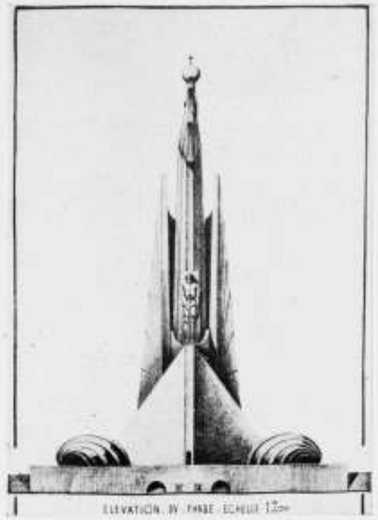
„De algemeene, door ons gezelschap verkregen indruk, was, dat Holland ons vóór is in organisatie, toezicht en technische perfectie bij stadsuitbreiding zoowel als bij planindeeling en architectuur. Vraagstukken, die bij ons tegenwoordig aan de orde zijn, hebben in Holland reeds lang geleden hun regeling gevonden. Het systeem van organisatie en contrôle, dat in dit land wordt gevoerd, is evenwel onvereenigbaar met de nationale Britsche geaardheid: er bestaat in Holland een onderwerping aan tot in onderdeelen afdalende voorschriften en regelingen, die protest zou uitlokken bij den vorm van sociale barbaarschheid, dien Engeland zorgvuldig koestert als een vasten grondslag voor vrijheid en individueel recht, ook al is dit systeem van regelingen een voorwaarde voor een beschaving die de onze ver vooruit is. Wanorde, wanstaltigheid, lawaai, vuilheid en schreeuwend gesnoef van adverteerders met opzichtige opdringerigheden, die zoowel de schoonheid van ons landschap, als de waardigheid van onze steden en de zuiverheid van onze bedoelingen wegvagen, zijn in Holland ver te zoeken."

„De Hollanders toonen bij hun uitbreidingen en bij hun planopzet een fijngevoeligheid, die onze experts niet kennen. In het bizonder vraagt de aandacht de wijze waarop zij de symmetrie behandelen, die zich onherroepelijk laat gelden in elke nieuwe woonwijk. De troosteloosheid van lange rechte straten wordt verzacht door plaatselijk het stadsbeeld te breken of te sluiten; voortuinen worden b.v. aan één zijde van een straat gelegd, of wisselen elkaar aan beide zijden af, terwijl het beloop van den rijweg daaraan wordt aangepast. De as van lange breede straten is dikwijls gebroken zoo, dat het stadsbeeld door de richtingsverandering gesloten wordt, en het is een speciaal beginsel van de Hollandsche stedenbouwers dat zij het blok, dat een lange straat afsluit niet voorzien van een symmetrische indeeling, maar daar een toren of ander belangrijk architectonisch accent plaatsen uit de as van den weg."

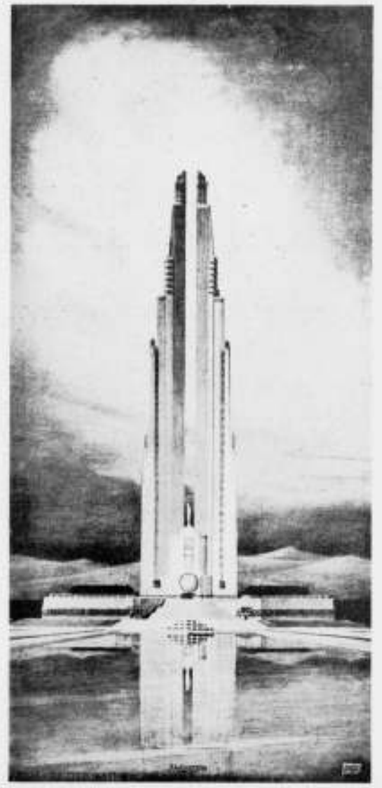
De schrijver merkt verder op dat „hoewel de verschillende woonblokken directtoegankelijk zijn uit de hoofdwegen en ruim voorzien met gemakkelijke doorgangen", de indeeling zoodanig is, dat „aan het verkeer in de hoofdstraten geen prikkel wordt gegeven daarvan af te wijken via secundaire straten".

Van de voorschriften in den Haag en Amsterdam, die de hoogten der bebouwing regelen en voorschriften geven over het aantal woonlagen, zegt de schrijver, dat zij „veel hebben bijgedragen tot het goede resultaat en tot een succes van architectonische beteekenis". Ook noemt hij als zoodanig het toezicht op de onderlinge aanpassing, ook in de kleur van de baksteen.

In de „frischheid en levendigheid, die aan Engeland vreemd is" onderscheidt de schrijver dan twee hoofdstroomingen. In de eerste strooming ziet hij aansluiting bij

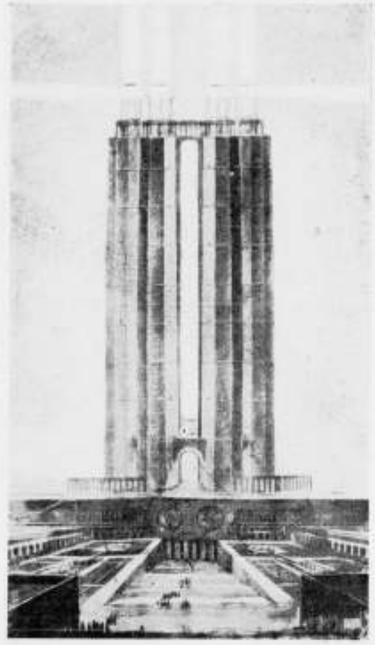
COLUMBUS-VUURTOREN. FELIPPO MEDORI TE ROME.

COLUMBUS-VUURTOREN. PROJECT VAN W. R. AMON TE PARIJS.

gelaagd een bevredigenden symmetrischen aanleg te verkrijgen doch daarentegen duiden vele symmetrisch ontworpen plannen erop dat de ontwerper getracht heeft zijn schepping in een keurslijf te wringen tot schade van de compositie.

(Wordt vervolgd).

COLUMBUS VUURTOREN. ONTWERP DOOR BERTHIN, DOVON EN NESTEROF TE PARIJS

COLUMBUS VUURTOREN. PROJECT VAN DONALD NELSON EN EDGAR LYNCH TE PARIJS

traditie, „zonder daarbij tekort te doen aan de vrije toepassing en de decoratieve behandeling van baksteenwerk, die dit materiaal veroorlooft".
De tweede strooming wordt gevormd door hen „in wier teekeningen geen herkenning van traditie" te vinden is. „Het gezelschap zag een groot aantal kleinere huizen in beton met platte daken en ver overstekende vrijdragende platen, luifels en balkons, waarvan het effect, voorzoover wij dat konden zien was: probeerend, exotisch èn.... aanmatigend. Het eerste om het groot aantal verschillende wijzen van constructie; exotisch wegens het thuishooren van dergelijke werken in de woestijnen van Afrika en de vlakten van Tibet; aanmatigend omdat het verwerkte materiaal het verwarrende karakter van een broddellap vertoont met vuilgeworden pleisterwerk, scheurende en verweerde muren en daken van mastiek-op-hout. In een land van baksteen is, dunkt mij geen gegronde reden voor deze niet van effectbejag vrije poging beton-bouw populair te maken. Wij mogen echter zeggen, dat, voorzoover wij konden nagaan, er geen aanwijzing is, dat het bouwen in beton bezig is in de plaats te dringen van het.... famous brick work of Holland."

DE PRIJSVRAAG VOOR HET COLUMBUS-MONUMENT TE SAN-DOMINGO.

Het is merkwaardig, hoe de gave van de menschen om groote en grootsche dingen te kunnen scheppen, steeds wordt overschat. Wij zien dat op alle gebieden van geestelijk leven, maar nergens komt het duidelijker naar voren dan in de kunst. Omdat dâár het verschijnsel geïsoleerd kan worden waargenomen. Het ligt in de menschelijke natuur naar het maken van groote dingen te streven. In zijn jeugd droomt men van groote dingen, de jonge kunstenaar wil iets groots maken. Wie is er, die als architect, als schilder, als musicus, als dichter, zich niet eens gewaagd heeft aan een buitennissig groot „ideaal" project, aan een doek van buitensporig formaat, aan een symphonie minstens met een koorzang, en een epos van drie deelen en een proloog. Werken, die nooit werden voltooid, maar op lateren leeftijd herinneringen geven aan jeugdige gevoelens, die wel als onbezonnen en ridicuul worden herdacht, maar dat toch nooit zonder een zweempje van heimelijken trots. Dit doodonschuldige zweempje trots — rechtmatige trots — speelt den mensch echter zijn leven lang parten. Want het verzwakt ongemerkt onze zelfkennis, ook onze zelfbeheersching, wanneer het er om gaat op lateren leeftijd de verleiding te weerstaan toch nog eens iets grootsch te wagen.
Wanneer dus de Pan American Union een prijsvraag uitschrijft om ergens aan de kust van Amerika een vuurtoren op te richten tevens herinneringsmonument aan Columbus, een prijsvraag voor een project-van-zoo-maar, dan kan zij er op rekenen in haar overschatting van het aantal van degenen die op onzen aardbol hier iets waarlijk goeds van zouden kunnen maken, op een groot aantal deelnemers, die wetens of onwetens óók hunne krachten overschatten, al naar gelang zij boven of onder de jaren des onderscheids zijn gekomen (of wellicht daar nooit aan toe komen). Het Spaansche tijdschrift Arquitectura heeft thans een extra nummer aan de resultaten van deze prijsvraag gewijd, d.w.z., een publicatie gegeven van alle bekroonde en gepremieerde plannen. Ook hier hebben de sceptici — zooals veelal in deze sombere wereld — gelijk gekregen. Het resultaat is weinig indrukwekkend. De eene fantastische dwaasheid doet niet onder voor de andere en omdat lang niet iedere fantastische dwaasheid origineel kan zijn, maar het wel moet, is het resultaat van deze geschiedenis ten slotte niets anders dan de apotheose van de armelijkheid van het menschelijk scheppen bij zijn streven naar grootschheid.
Frankrijk staat onder de bekroonden in aantal bovenaan. Dan komt Amerika, en volgen Duitschland, Engeland, Italië en Spanje met ieder één bekroond deelnemer. Hierbij nemen wij enkele van de bekroonde en gepremieerde werken op.
De Jury die door de deelnemers zelf werd gekozen, bestond uit de Heeren Eliel Saarinen, Raymond Hood en Horacio Acosta y Lara.
Nu ik zooveel lichtgevende zuilen bij elkaar zie, denk ik ineens, hoe staat het toch met de Damlantaarns?

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. Nº 36736

1929 10 AUGUSTUS Nº 32

Dit nummer is gewijd aan den nieuwen woningbouw van Frankfurt am Main. Het zal gevolgd worden door een tweede nummer, aan hetzelfde onderwerp gewijd.

DAS NEUE FRANKFURT, DOOR Ir. A. J. VAN DER STEUR. Het is misschien niet geheel overbodig, aan onze beschouwing over de architectonische aspecten van het nieuwe Frankfort een kleine verklaring te doen voorafgaan. Immers de vraag zou zich kunnen voordoen, of het nu eigenlijk nog wel zin heeft, om in ons blad nog eens in het bijzonder aandacht te gaan wijden aan bouwwerken, waarvan bijkans alle Duitsche, en verschillende andere bouwkundige tijdschriften reeds sedert eenige jaren al het noodige hebben gepubliceerd. Frankfort heeft zelfs zijn eigen tijdschrift, waarin het periodiek en zeer nadrukkelijk de aandacht van de buitenwereld op zijn architectonische praestaties vestigt.
Welnu, wij hebben dit ernstig en vele malen achtereen overwogen, maar wij kwamen na die herhaalde overweging tot de conclusie, dat niettegenstaande al die overwegingen een bezoek aan Frankfort nog wel degelijk zin had. Wij hebben overwogen, dat de publicatie van een architectonisch of stedebouwkundig werk op veel verschillende wijzen geschieden kan; dat een beschouwing, zooals „Das neue Frankfurt" die regelmatig geeft, zooals wij die vinden in „Der Baumeister", een beschouwing, door of vanwege den auteur van het werk zelf, uitsluitend ziende vanuit zijn gezichtspunt, noodzakelijk eenzijdig is, en dat een werkelijk oordeel over deze zaken, d.w.z. een oordeel betreffende het wezenlijk belang voor de architectuur, alleen kon worden gegeven na een bezoek. En dat dit bezoek zin had, zelfs na de reeds overvloedig gegeven publicaties in alle mogelijke bladen, juist omdat het noodzakelijk scheen, tegenover de tendenzen van dit werk een onafhankelijk oordeel te vormen. Zoo zijn wij dus gegaan.
Het beeld, dat de stad Frankfort aanbiedt, is inderdaad vrij merkwaardig. De overbekende, romantisch-pittoreske Altstadt met zijn ongeloofelijk nauwe straatjes, waar men elkander uit de aan weerszijden ver overgebouwde bovenverdiepingen gemakkelijk de hand kan reiken, met zijn naief-kleurig beschilderde vakwerkgevels (waaronder een paar opvallend goed in den toon gehouden moderne beschilderingen), is maar klein. Om deze Altstadt heen voegt zich de breede gordel van den 19e-eeuwschen uitleg der stad, die in geen enkel opzicht merkwaardig is, noch als stedebouwkundige conceptie, noch wat betreft het karakter der bebouwing. En daarna komt een tijd van absolute stilstand. De oorlog en de hierop volgende tijd van malaise, bezetting, ongeregelde toestanden en economischen druk hebben deze stad gedurende tientallen van jaren met lamheid geslagen, en het gevolg daarvan is, dat er een gaping schijnt te liggen tusschen het oudere deel van de stad en den

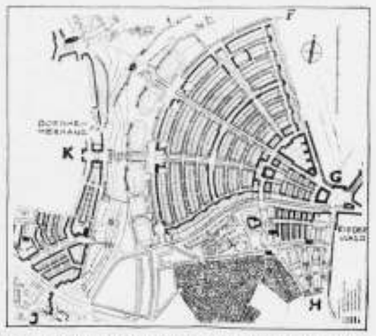

KIJKJES IN DE ALT-STADT VAN FRANKFURT AM MAIN.

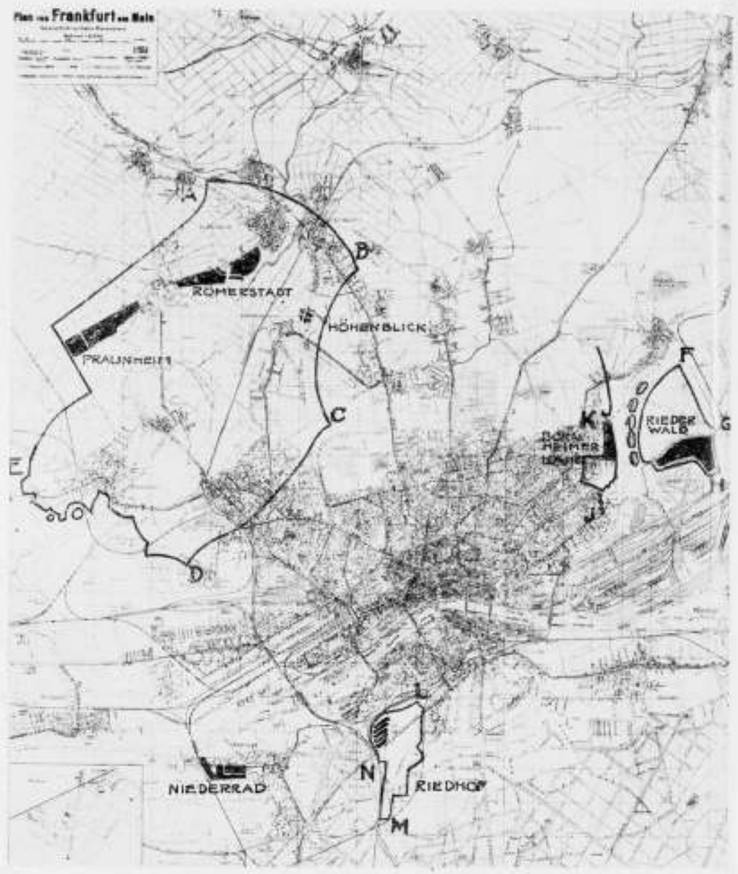
DE UITBREIDING NAAR HET NOORDEN (A-B-C-D-E) (NIDDA-DAL) MET DE SIEDLUNGEN PRAUNHEIM EN RÖMERSTADT.

DE UITBREIDING NAAR HET OOSTEN (F-G-H-K) MET DE SIEDLUNGEN RIEDERWALD EN BORNHEIMERHANG.

CORROSIEVERSCHIJNSELEN BIJ METALEN DAKEN. In het Tijdschrift „Das Neue Frankfurt" geeft Dr. Ing. Craemer een verslag van een lezing van den heer Forster, Directeur van de „Uedernheimer Kupferwerke over corrosieverschijnselen bij metalen daken. Wij lezen daarin: „Volgens Amerikaansche statistieken wordt jaarlijks 1.4 Milliard Mark aan ijzer door corrosie, d.i. door chemische en vooral door electrochemische werking vernield. Sinds Galvani en Volta is het bekend, dat er een electrische stroom ontstaat, wanneer 2 verschillende metalen in een geleidende vloeistof staan en hunne uiteinden door een metalen draad verbonden worden: op dit verschijnsel berusten de galvanische elementen. Aangezien de natuur echter niets voor niets levert, gaat hiermede geleidelijk verlies van de beide metalen gepaard: het element moet van tijd tot tijd vernieuwd worden.

Bij het maken van metalen daken moet men dan ook geen 2 verschillende metalen met elkaar in aanraking brengen, (bijv. koperen daken met zinken goten, koperen goten met ijzeren beugels), daar anders bij de aansluiting door galvanische verschijnselen de metalen wegvreten. Een andere oorzaak van verwoesting, de corrosie onder invloed van het weer, heeft bij vele metalen een eigen natuurlijke grens, doordat de ontstane oxyden een beschermende laag vormen: bij koper het kopergroen, bij aluminium het aluminiumoxyde. Het standvastigste zijn natuurlijk de edele metalen; omdat de bedekking met een laagje goud slechts

KAART VAN FRANKFURT MET OMGEVING. HIEROP IS AANGEGEVEN WELKE PLAATS DE UITBREIDINGEN AAN DE ZIJDE VAN HET NIDDA-DAL (A-B-C-D-E), BIJ HET RIEDERWALD (F-G-K-K) EN IN HET ZUIDEN BIJ RIEDHOF (L-M-N), TEN OPZICHTE VAN DE HUIDIGE STADSBEBOUWING INNEMEN.

groot opgezetten uitleg, die nu sinds 1925 aan den gang is. En deze gaping is zeker niet in de laatste plaats te constateeren in het architectonisch karakter. Er is geen overgang, geen aanloop tot het nieuwe merkbaar: plotseling is dat nieuwe er geweest, en het zette zich door met een onweerhoudbaren drang. Een nieuwe stad verrijst met fabelachtige snelheid.

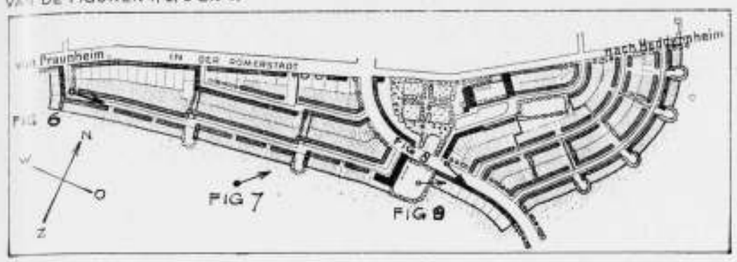
Men denke hierover vooral niet gering. Zelfs wie den snellen groei van onze eigen steden kent, zal nog wel even onder den indruk moeten komen van cijfers als de volgende:

In 1926, het jaar volgende op de opstelling van het eerste woningbouwprogramma, werden, hoewel er 1200 woningen op het programma stonden, 2200 gebouwd, in 1927 inplaats van de voorgenomen 1400 rond 3000, sindsdien bouwt men in verhoogd tempo verder: in het najaar van 1928 werd een bouwgramma opgesteld voor den bouw van 16000 woningen in 4 jaar, dat nu in uitvoering is. Hoe noodzakelijk deze bouw was, blijkt genoegzaam uit het feit, dat volgens eigen opgave van Stadtbaurat Ernst May sinds 1925 het woningtekort niet verminderd is, maar integendeel met niet minder dan 1500 woningen per jaar toenam. Aan sterke opvoering van het reeds zeer snelle tempo zal dus niet te ontkomen zijn.

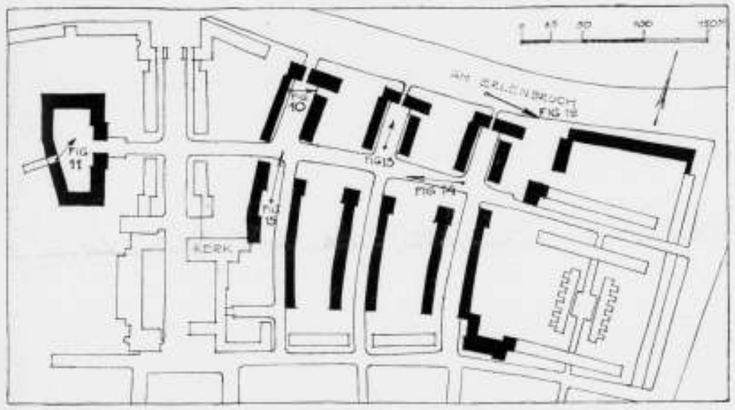
Deze uitleg van de stad geschiedt in hoofdzaak in den vorm van „Siedlungen", die min of meer bedoeld zijn als satellieten van de stad, welke in een doorloopende gordel er omheen zijn gegroepeerd, in hoofdzaak ten Noorden en ten Noordwesten. Wanneer men echter den tegenwoordigen toestand als maatstaf neemt, krijgt men van het geheele plan een totaal verkeerd beeld. Een blik op de kaart van het uit-

BEBOUWINGSPLAN VAN DE SIEDLUNG „PRAUNHEIM" MET AANGIFTE VAN DE PLAATS VAN DE FIGUREN 1, 2, 3 EN 4.

BEBOUWINGSPLAN VAN DE SIEDLUNG „IN DER RÖMERSTADT" MET AANGIFTE VAN DE PLAATS VAN DE FIGUREN 6, 7, 8 EN 9.

BEBOUWINGSPLAN VAN DE SIEDLUNG „RIEDERWALD" MET AANGIFTE VAN DE PLAATS VAN DE FIGUREN 10, 11, 12, 13, 14 EN 15.

breidingsplan leert onmiddellijk, dat nog slechts een zeer klein gedeelte van de voorgenomen bebouwing gereed is, en dat deze zich in voltooiden staat zal aaneensluiten tot zeer omvangrijke laagbouwcomplexen. Zoo bv. de bebouwing van het Niddatal, waarvan de Siedlung Praunheim voltooid is, de Siedlung Römerstadt nagenoeg gereed is, maar de voorgenomen bebouwing zeker minstens het tienvoud aan bebouwde oppervlakte zal komen te beslaan, terwijl alleen het middelste, langste deel van het rivierdal onbebouwd blijven zal. En dan zal het geheel vrijwel aansluiten aan de bebouwde kern van de stad.

Belangrijk in sociaal opzicht is de groote ruimte van de bebouwing, de groote bouwblokdiepte, waardoor groote oppervlakten aan tuinen open blijven, de groote openheid der bebouwing, waardoor geen rondom gesloten binnenterreinen ontstaan; de radicale scheiding van woon- en verkeersstraten, de nauwgezette aansluiting aan het relief van het terrein: inderdaad in vergelijking met de oudere stadskwartieren met hun quasi-monumentale alleeën en slecht gevormde, benauwd volgebouwde bouwblokken een beeld van veldwinnend modern begrip.

Komen wij nu tot de woningtypen, dan blijken deze zeer klein te zijn: kleiner dan wij in ons land als norm meenen te mogen stellen. Een normaal eengezinshuis met beneden een woonkamer en keuken, boven een groote en een kleine slaapkamer en douchekamertje is inderdaad zeer bescheiden, al moge dan ook de afmeting van

1/100 mM. dik is, en de kosten dus niet onoverkomelijk zijn, moest deze wijze van metaalbescherming, die tevens uit architectonisch oogpunt belangrijk kan zijn, vaker worden toegepast. Van de overige in aanmerking komende metalen worden lood en zink niet meer zoo gunstig beoordeeld als vroeger. Daarentegen vindt aluminium meer en meer toepassing; o.a. bij een Siedlung in Frankfort van arch. Roockle werden 5000 m² met een 0.7 mm. dikke laag aluminium bedekt. Sinds eeuwen wordt het koper als dakbedekking toegepast: o.a bij het Raadhuis te Dantzig, den Zwinger te Dresden enz.: al deze daken zijn goed gebleven. De hooge prijs van de 0,6—1 mm. dikke platen heeft echter steeds een veelvuldiger gebruik in den weg gestaan. De Uedernheimer Kupferwerke hebben daarom besloten, dunnere platen van 0.1—1 mm. dikte in den handel te brengen, onder den naam van Tecuta. Daar de stevigheid bij deze geringe dikte echter niet voldoende zou zijn, wordt in plaats van zuiver koper een legeering met gunstige vastheidseigenschappen gebruikt. Het ligt voor de hand dat het verwerken van deze dunnere platen beduidend makkelijker is.

FRANKFURTER CURSUS VOOR MODERN BOUWEN VAN 5—7 SEPTEMBER 1929 TE FRANKFURT a. MAIN. Het tijdschrift „Das neue Frankfurt" heeft in samenwerking met de afdeeling Publieke werken voor hoogbouw der stad Frankfort, een cursus voor modern bouwen georganiseerd, die bedoeld is zoowel aan de vakmenschen als aan de belangstellenden een beeld te geven van den omvang, speciaal wat de economische, organisatorische en financieele zijde betreft, dien Frankfurt op het gebied van bouwen heeft genomen.

Deze cursus is in drie afdeelingen verdeeld, en wel als volgt:

a. een systematische bezichtiging van alle nieuwe gebouwen;
b. besprekingen over enkele vragen;
c. voordrachten over de bouwkunst in het algemeen.

De afwikkeling van dit programma, voor bijzonderheden wordt naar het officieele programma verwezen, is als volgt:

1. dagelijks van 8—14 uur excursies;
2. in dit tijdsbestek is een pauze van een uur begrepen voor het nuttigen van het ontbijt, waarin tevens een kort referaat en een daarmede verband houdende uiteenzetting over enkele vragen zal worden gegeven;
3. dagelijks van 17—19 uur voordrachten over belangrijke onderwerpen.

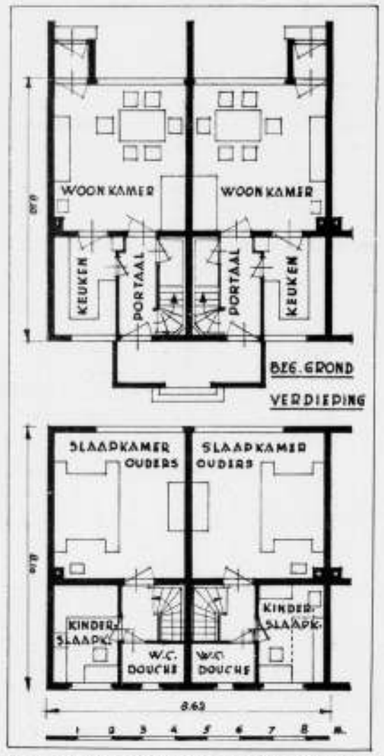
De referaten die tijdens die excursies zullen worden gegeven, zullen de volgende onderwerpen betreffen:

De organisatie van de afd. publieke werken voor hoogbouw,
De werkzaamheden van publieke werken afdeeling Tuindorp,
Nieuwe Scholen,
Stedelijke en gewestelijke plannen.

Het internationale verbond voor woning- en stedenbouw, enz. enz.

Tijdens deze avondvoordrachten zullen ook eenige hoofdpunten, die in nauw verband met Frankfort staan, uitvoerig worden behandeld. De sprekers zullen o.a. zijn Prof. Fritz Wichert, Stadtrat Ernst May, Baurat Kaufman, Stadtrat Asch, Magistratsbaurat Nosbisch u.s.w.

Het cursusgeld bedraagt totaal M. 20. Studeeren-

PLATTEGRONDEN VAN HET EENGEZINSHUIS.

den betalen den halven prijs. Aanmeldingen voor dezen cursus moeten geschieden bij de Redactie van „Das Neue Frankfurt" Frankfort a. M., Neue Mainzerstrasse 37, waarbij ook het volledige programma op aanvrage verkrijgbaar is.
De termijn van aanmelding sluit Maandag 2 September 1929.

JURY-RAPPORT INZAKE DE PRIJSVRAAG VOOR EEN GEMEENTEHUIS TE KATWIJK.
(Vervolg van blz. 247).
Om uit deze talrijke en belangwekkende ontwerpen de meest geslaagde ontwerpen naar voren te kunnen brengen, heeft de jury gemeend een viertal schiftingen te moeten houden.
Bij de eerste schifting vielen uit die ontwerpen waaruit bleek dat het onderwerp de krachten van den ontwerper is te boven gegaan of waaraan grove fouten bleken te kleven. Deze ontwerpen zijn aangeduid door de motto's:
Zwanenzang; Maris Stella; Katwijk; S.P.K.R.; Zee aquarium; 125000; R.K. I; Driehoek in cirkel; Et; L II (met gouden rand); X; Maude; Jeanne d'Arq.
Bij een tweede schifting werden terzijde gelegd die ontwerpen welke 't zij in plan, 't zij in opstand wel eenige goede kwaliteiten bezitten doch nog niet tot een voldoende hoogte zijn opgevoerd om voor een nadere bespreking in aanmerking te kunnen komen.
Het zijn de ontwerpen onder de Motto's:
Spes; Van Verre; Zee; Fransy; Maya; Jos; Felix I (met donker grijzen rand); Hermen; Meta; Brittenburg; Illusie; Semie; Tien over Elven; Tijl; Marnita; G.H.K.; Half Twee; Charmian; In 't Raedthuis; S.P.Q.A.; Raadwijk; E.R.O.; Rijngouw;

FIG. 1. SIEDLUNG „PRAUNHEIM", ARCHITECT ERNST MAY MET O. KAUFMANN. B.D.A.

woonkamer en groote slaapkamer: 18,1 M², uitgaan boven de hier te lande gangbare minima van 14-16 M². Het schijnt mij echter reeds moeilijk, zich in een dergelijke woning het familieleven voor te stellen van een gezin met twee kinderen in den puberteitsleeftijd en van verschillend geslacht. Het valt te vreezen, dat reeds bij een zoodanig gezin, en zeker bij een grooter, niet veel terecht zal kunnen komen van de scheiding tusschen woon- en slaapvertrekken, omdat de woonkamer noodgedwongen tevens tot slaapvertrek zal moeten dienen.
Men begrijpe goed, dat dit onontkoombaar zal blijken, omdat volgens eigen opgave van Ernst May de huur van deze woning reeds 60 Mark per maand bedraagt, d.i., in onze munt omgerekend reeds ƒ 9.— per week, en dat bij een loonstandaard, welke in het algemeen lager is dan bij ons te lande.
Nog sterker geldt de bovenvermelde bedenking ten aanzien van de z.g. „Kleinstwohnung", welke bestaat uit een door schuifdeuren in tweeën te deelen woonslaapkamer, waarvan het 18,9 M². groote woongedeelte twee onder een bank wegdraaibare bedden bevat; het slaapgedeelte twee boven elkaar geplaatste kinderbedden. Voorts is er nog een keuken en een badkamer. Deze woningen zijn zoo-

FIG. 2. SIEDLUNG „PRAUNHEIM", VEREENIGINGSGEBOUW. ARCHITECT ERNST MAY MET O. KAUFMANN B.D.A.

FIG. 3. SIEDLUNG „PRAUNHEIM", WOONSTRAAT. ARCHITECT ERNST MAY MET O. KAUFMANN. B.D.A.

danig gegroepeerd, dat het mogelijk is, twee van deze „Kleinstwohnungen" t.z.t. tot één enkele grootere woning samen te voegen. Gezien de bovenaangehaalde woningnoodtoestanden is dit echter nog verre toekomstmuziek. Het beeld wordt duidelijk, wanneer men in aanmerking neemt, dat in het woningbouwprogramma niet minder dan 50% der woningen als „Kleinstwohnung" zijn opgenomen, terwijl dit reeds zeer hooge percentage feitelijk 72% zou moeten zijn, wanneer bij de exploitatie rekening was gehouden met de gebruikelijke huren. Deze woningen zijn dus in het algemeen reeds duurder dan wat men ter plaatse voor een normale woning betaalt. Omtrent het percentage van het inkomen, dat normaal voor woninghuur wordt bestemd, ontbreken mij bij deze cijfers de gegevens. Ernst May vermeldt, dat het percentage van 72% tot 50% werd verlaagd, omdat een groot aantal huurders doorgaans niet bereid zijn, het benoodigde gedeelte van hun inkomen voor woninghuur te bestemmen, maar dit ongetwijfeld wel kunnen. Bij gebrek aan statistisch materiaal hangt deze mededeeling min of meer in de lucht, is althans oncontroleerbaar.
Voor deze „Kleinstwohnungen" is een huur berekend, welke neerkomt op ƒ 6.—

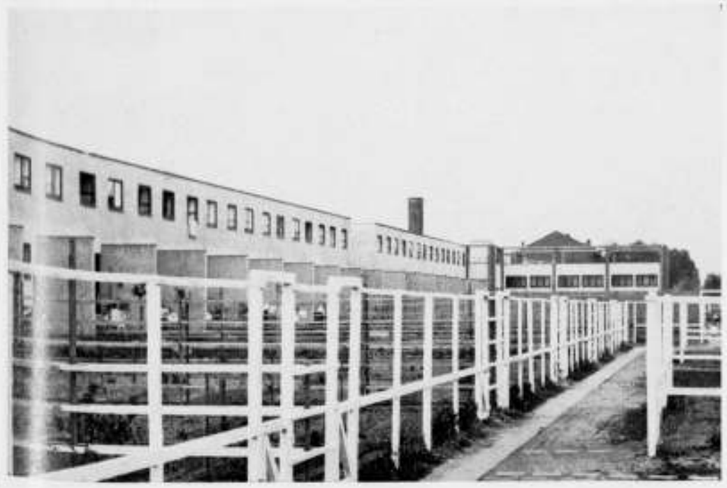
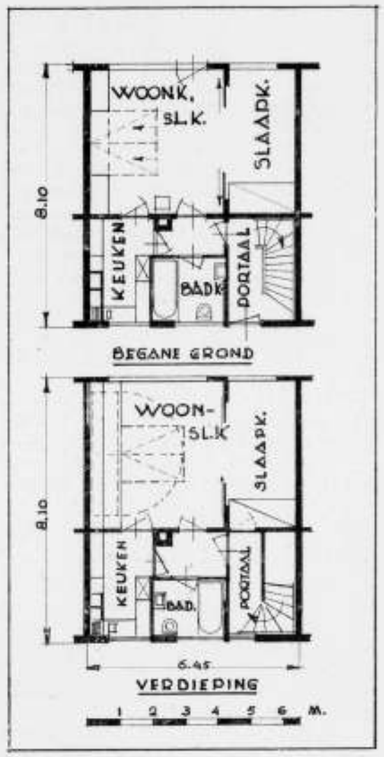

FIG. 4. SIEDLUNG „PRAUNHEIM", TUINTJES EN CENTRAAL WASCHGEBOUWTJE. ARCHITECT ERNST MAY MET O. KAUFMANN. B.D.A.

PLATTEGROND VAN EEN Z.G. „KLEINST-WOHNUNG".

Zeedorp; Ynnal; 13579; K. a.d R.; Mercedes; L III (met zwarten rand).
De ontwerpen die tot de derde schifting behooren vertoonen naast goede eigenschappen ook eenige ontoelaatbare fouten zooals in de navolgende bespreking op een beknopte wijze wordt aangeduid. Deze omvangrijke groep omvat 46 ontwerpen te weten:

DETAIL VAN EEN DER WONINGEN IN DE SIEDLUNG „PRAUNHEIM".

Motto Karakteristiek: De platte grond is verward, onorganisch met verschillende fouten. De architectuur is saai en weinig zeggend.

Motto Rijn: De platte gronden hebben goede hoedanigheden, doch voldoen niet in alle opzichten. Uitwendige architectuur is te opdringend en verbrokkeld.

Motto In Plano: De hoofdindeeling vertoont een goeden opzet, doch is niet zonder gebreken. Kapoplossing gezocht en verward. Het uitwendige is mede daardoor, als massawerking niet geslaagd.

Motto B.J.N.L.P.: Plattegrond is gezocht terwille van uitwendige effecten; te wijdloopig en teveel verloren ruimten. Het uitwendige is verbrokkeld en zwak.

Motto Dak: Platte grond heeft vooral in de hoofdgroepeering verdienste, doch de uitwendige architectuur is zwak en mist het karakter van een Gemeentehuis

Motto Catvicenum: De platte grond is wat betreft de Secretarie met omgeving, goed opgelost, doch verder geforceerd ter wille van voorop gestelde symmetrie (ramen Burgemeester rechts, gelijkwaardig met die van W.C. links). De gevels zijn matig.

Motto At. Tempto: De platte gronden vertoonen gebrekkige oplossingen terwijl de gevels terwille van zeker effectbejag gezocht zijn.

Motto Pro Domo: Een cardinale fout in dit plan is dat de ruimte voor publiek tevens dient voor raadhuis-hal, waardoor een scheiding tusschen dienst-en representatief gedeelte vervalt. De buitenarchitectuur is eenigszins zonderling doch zou in zijn hoofdpartijen wel een dankbare oplossing kunnen geven, indien de vormgeving wat minder vaag en onbestemd ware.

Motto Toren: De platte grond bezit qualiteiten doch bovenverlichting is niet gewenscht. Buitenarchitectuur is te verbrokkeld waarbij nog opvalt dat de toren te zwaar is en te veel overheerscht.

Motto Bij 't oude Duin: De platte grond is verward en niet organisch ontwikkeld; bovenlicht is niet gewenscht. Gevels zijn niet in het karakter van een raadhuis en zwak van compositie; slechte dakaansluitingen.

Motto Drie: Het plan vertoont ernstige gebreken, bovendien ontwikkelt de verdieping zich ten deele niet logisch uit den beganen grond. Zwakke punten zijn vooral: de verlichting der ruimten van het publiek en de slechte vorm en groepeering der representatieve ruimten. De gevels zijn aantrekkelijk.

Motto Van Binnen naar Buiten: De platte grond is niet duidelijk en vertoont verschillende gebreken; de wijze van lichtschepping heeft geleid tot een te gecompliceerden dakvorm. De gevels missen eenheid en doen de ruimten niet voldoende naar buiten spreken.

Motto Redenen waarom: De platte grond vertoont een onjuiste groepeering met verschillende fouten, o.a teveel ruimteverlies aan gangen en onvoldoende verlichting van sommige ruimten. Gevelperspectief geeft een geslaagde middenpartij en wekt verwachtingen, die in andere gevels teleurgesteld worden.

Motto De mensch wikt: De hoofdgroepeering is niet slecht doch het uitgangspunt, ruimte met bovenlicht, is niet juist bij een project van dezen omvang. De gevels die niet voldoende beheerscht zijn, missen den vereischten samenhang.

Motto G.F.S.: Voor een plan als gevraagd, is het niet geëigend de ruimten om een lichthof te groepeeren waardoor in deze niet op bevredigende wijze scheiding is gebracht tusschen het representatieve en zakelijke gedeelte. De ontwerper is er niet in geslaagd de verschillende elementen in de buitenarchitectuur tot een harmonisch geheel te brengen.

Motto K.W. I (opschriften in potlood): De platte grond is verbrokkeld en onduidelijk van indeeling, terwijl de verlichting ook in sommige opzichten te wenschen overlaat. Uitwendige architectuur is onsamenhangend en mist eenheid.

Motto 't Regthuis: De platte grond, behoudens gebreken, is niet zonder verdienste. De uitwendige architectuur is te wijdsch en niet in overeenstemming met het karakter van een Gemeentehuis van een landelijke Gemeente.

Motto Eenvoud II (in blauwe lijnen): Door het vooropstellen van symmetrie heeft de ontwerper zich laten verleiden ruimten op den beganen grond te projecteeren die op de verdieping gevraagd zijn en is daardoor buiten de eischen van het programma getreden. Afgezien hiervan en eenige andere tekortkomingen in het plan, ook uitwendig, heeft het ontwerp wel zekere verdienste.

Motto G.M.H.: De platte grond vertoont een onevenwichtelijke ruimte-verdeeling; ook is er een te groot ruimteverlies aan gangen enz. Het uitwendige heeft wel een zekere rust, doch de raampartijen zijn niet geheel in overeenstemming met de ruimten die er achter liggen, waardoor een gewenschte tegenstelling gemist wordt.

Motto Gerda: Ofschoon het plan wel enkele gunstige vonsten vertoont heeft de ontwerper zich door het plaatsen van den toren in de as, moeilijkheden geschapen die niet tot oplossing zijn gebracht. De massaverdeeling is niet onjuist, doch de detailleering is niet geslaagd.

Motto a/d Duinvoet: De hoofdgroepeering is in 't algemeen goed, behoudens dat de hal voor het publiek voorzien van onvoldoend bovenlicht op deze wijze niet gewenscht is en eenige ondergeschikte ruimten ongunstig zijn gelegen en gevormd. De kapafdekking op den achterbouw is niet logisch. De uitwendige architectuur is onsamenhangend.

Motto K.W. 163: Terwille van de symmetrie heeft ontwerper de eischen in een keurslijf gewrongen, waardoor onjuistheden zijn ontstaan en een ruimteverspilling mede het gevolg werd. De bovenbouw vloeit niet voort uit den beganen grond. De uitwendige massagroepeering is verward.

Motto Symetrie: Het plan vertoont vele gebreken, zoo laat de verlichting op den beganen grond in de kern veel te wenschen over. De hoofdtrap is te ver verwijderd van het centrum. Op de verdieping liggen de reserve-vertrekken niet goed. De uitwendige architectuur geeft in massawerking een aardige opgroeiing te zien, doch heeft meer het karakter van een paviljoen dan van een Gemeentehuis.

Motto Lijn 7: De platte grond is niet duidelijk; bovendien is aan verschillende ruimten als trappen en hallen te veel en aan andere ruimten te weinig waarde gehecht. De uitwendige architectuur heeft voor zoover den voorgevel betreft wel eenige verdienste.

Motto L I (op calqueerpapier): De begane grond voldoet in hoofdzaak aan de gestelde eischen doch is te veel uiteengerekt; de verdieping geeft een te eentonige aaneenrijging van ruimten te zien die in wezen ongelijkwaardig zijn. Mede hierdoor zijn de voornaamste ruimten niet tot uitdrukking gebracht in den voorgevel. De achtergevel vertoont een gebrekkige oplossing.

(Wordt vervolgd).

FIG. 6. SIEDLUNG „RÖMERSTADT". EEN DER WOONSTRATEN. ARCHITECT ERNST MAY MET MEDEWERKING VAN DE ARCHITECTEN RUDLOFF, SCHAUPP, BLATTNER EN SCHUSTER. B. D. A.

per week: een huurprijs, welke in ons land geldt voor een woning, welke nog wel wat meer gerief aan ruimte biedt dan dit minimumtype. Om de vergelijking zuiver te stellen, moet men echter in aanmerking nemen, dat in elke woning een volledig ingerichte keuken en badkamer, kastbetimmering en ledikanten, en centrale verwarming en warmwatervoorziening aanwezig zijn. De kosten voor het stoken en het warmwaterverbruik zijn in de huren niet begrepen: voor de verwarming betaalt men 11 Mark per maand, voor het warmwater 1.20 Mark per M².

Zien wij deze cijfers, dan blijft de sterke indruk bestaan, dat men met dat al in Frankfort toch niet zoo heel goedkoop woont. Het blijft voor mij dan ook vooralsnog een open vraag, of langs dezen weg nu werkelijk op afdoende wijze wordt gezorgd voor een woningvoorziening voor de massa tegen bereikbare prijzen. Wanneer een alleen voor een minimaal klein gezin aan zeer bescheiden eischen van ruimte voldoende woning reeds ƒ 6.— huur moet doen, rijst de vraag, of men niet veel beter zou gedaan hebben met in de moeilijke economische omstandigheden, waarin Duitschland verkeert, iets minder te schermen met Freiflächen en Offenes

FIG. 7. SIEDLUNG „RÖMERSTADT". ARCHITECT ERNST MAY MET MEDEWERKING VAN DE ARCHITECTEN RUDLOFF, SCHAUPP, BLATTNER EN SCHUSTER. B. D. A.

FIG. 8. SIEDLUNG „RÖMERSTADT". ETAGEBOUW. ARCHITECT ERNST MAY MET MEDEWERKING VAN DE ARCHITECTEN RUDLOFF, SCHAUPP, BLATTNER EN SCHUSTER. B. D. A.

Gelënde; of men dan tenslotte maar niet liever de zaak een beetje bescheidener had kunnen opzetten en dan de huren wat beter in verhouding tot de geboden woonruimte. Want dit kan dan toch geen enkel apostel van den nieuwen tijd bij mij wegpraten, dat het belangrijkste van een goede woning de ruimte is, en dat geen enkele nog zoo vernuftige mechanische inrichting, geen lift en geen gasfornuis en geen wegklapbaar bed met staaldraadmatras, een woning kan redden, die te weinig ruimte heeft.

En ik geloof niet, dat een Nederlandsch arbeidersgezin per maand 11 Mark aan brandstof uitgeeft.

Zoo is de sociale kant van deze woningbouwonderneming voor mij nog geenszins overtuigend, in elk geval zonder een dieper ingaande studie zonder meer voor onze verhouding zeker niet voorbeeldig te noemen. Tot op heden kan ik den indruk niet kwijtraken, dat de Neue Sachlichkeit het gestelde probleem toch niet zoo „restlos" heeft opgelost, als zij zoo gaarne pretendeert te doen.

En nu de architectonische zijde van de zaak. Men zegt aan de zijde van de Neue Sachlichkeit zoo gaarne, dat de architectuur er vanzelf komt, dat zij logisch en noodzakelijk gevolg is van een geperfectionneerde massale en machinale techniek.

FIG. ACHTERKANT VAN BOVENSTAAND BOUWBLOK. ARCHITECT ERNST MAY, MET MEDEWERKING VAN DE ARCHITECTEN RUDLOFF, SCHAUPP, BLATTNER EN SCHUSTER. B. D. A.

FIG. 12. SIEDLUNG „RIEDERWALD KOLONIE".

FIG. 10. „RIEDERWALD KOLONIE". SIEDLUNG AM ERLENBRUCH. ARCHITECTEN EDUARD EN OTTO FUCHER EN A. THYRIOT. B.D.A.

FIG. 13. SIEDLUNG „RIEDERWALD KOLONIE".

FIG. 14. SIEDLUNG „RIEDERWALD KOLONIE".

FIG. 15. SIEDLUNG „RIEDERWALD KOLONIE".

FIG. 11. „RIEDERWALD KOLONIE". SIEDLUNG AM ERLENBRUCH. ARCHITECTEN EDUARD EN OTTO FUCHER EN A. THYRIOT. B.D.A.

Ik wil de m.i. lang niet onbetwistbare waarheid van deze stelling even in het midden laten, maar moet dan toch in de eerste plaats vooropstellen, dat ik dan zonder eenigen twijfel den eisch moet kunnen stellen, dat die techniek ook werkelijk geperfectionneerd moet zijn, en dat men werkelijk zal mogen spreken van een bouwwijze, die, alweer „restlos", voldoet aan alle moderne hygiënische en constructieve eischen.

Als men dit dan in het oog houdt, wat dan te zeggen van een woningbouw, waarvan de ongeloofelijk kleine raamoppervlakte alleen te verklaren valt uit klakkelooze navolging van een gansch niet hygiënisch te verantwoorden locale traditie? O, internationale bouwkunst! Wat dan, om eens bij die ramen te blijven, te zeggen van de zeer lage plaatsing ervan, terwijl er geen ventilatie in de buurt van het plafond is aangebracht, en er geen beweegbare bovenlichten zijn, maar juist kleine uitzetbare raampjes aan de onderzijde? En dat óók in de keukens? (Slot volgt).

NOOT. De bebouwingsplannen van Praunheim, Römerstadt en Riederwald geven de tot op heden uitgevoerde bouwblokken aan. In het volgende Frankfort-nummer zullen afbeeldingen van de complexen bij Bornheimerhang, Niederrad, Riedhof en Höhenblick worden opgenomen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. D. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. Nº 36736

1929 17 AUGUSTUS Nº 33

TWEE AFBEELDINGEN SIEDLUNG BORNHEIMERHANG (ZIE KAART OP PAG. 250).

DAS NEUE FRANKFURT DOOR Ir. A. VAN DER STEUR (Slot). Wij hebben in ons land veel leergeld moeten betalen met de platte daken zonder druipkanten; wij hebben in de Watergraafsmeer een heel betondorp moeten voorzien van waterdichte bekleedingen, omdat het water er van boven, van voren en van opzij doorheen liep... Frankfort bouwt zijn wit gepleisterde gevels, nu ja, wel met een druipkantje en met een metalen gootje bovenlangs, maar die druipkant verhoedt niet, dat de muren na eenige jaren bestaan er buitengewoon ongelijk zijn gaan uitzien, dat in de Siedlung Niederrad een rood fries door den witten onderbouw is heengeregend, dat alle aan den regenkant liggende gevels, uitwendig gezien tenminste, doornat schijnen, dat men balkons en borstweringen nog zoo zonder afdekking en net zoo haveloos doorgeregend en vuil heeft gemaakt

JURY-RAPPORT INZAKE DE PRIJSVRAAG VOOR EEN GEMEENTEHUIS TE KATWIJK. (Vervolg van blz. 255).

Motto U.P.N.O.: De begane grond levert te veel verloren ruimten aan hal en gangen en is niet mooi van conceptie, zoo ook wat de representatieve ruimten op de verdieping betreft. De gevels vertoonen zwakke partijen.

Motto Felix II (met grijzen rand): De platte grond heeft in 't algemeen goede vondsten, doch is niet vrij van enkele bezwaren die in de praktijk zullen blijken. De buiten-architectuur is daarentegen teleurstellend, doordat de overgenomen historische motieven niet tot een zelfstandige, gave compositie hebben geleid.

Motto A.Z.: De platte grond is verward en onsamenhangend, bovendien ontwikkelt zich de verdieping niet consequent uit den beganen grond. De gevels zijn op het eerste gezicht aantrekkelijk, vooral de voorgevel, doch worden te veel door schijn beheerscht.

Motto Voor Vroede Vaderen: De platte grond is onoverzichtelijk en duidt hier en daar op te groote ruimte-verkwisting. De uitwendige architectuur heeft wel goede partijen, die evenwel niet tot een samenhangend geheel zijn verwerkt.

Motto C.A.B.: De platte grond is in de kern te gecompliceerd waardoor een verwarrende indeeling is ontstaan. De uitwendige architectuur is niet belangwekkend genoeg.

Motto Zoo: De platte grond is gebrekkig doch de gevels bezitten eenige goede kwaliteiten, v.n.l. wat den voorgevel betreft.

Motto Tol: De platte gronden zijn verward en ingewikkeld; de verdieping groeit niet logisch uit den beganen grond. De gevels zijn wat onrustig. Motto Fiat: De platte grond geeft geen fraaie onderlinge groepeering der ruimten te zien. De buitenarchitectuur is te veel op schijn-effect berekend.

Motto Geluk: De platte grond is veel te groot van opzet waardoor te veel ruimteverlies is ontstaan. De uitwendige architectuur die wel eenige goede elementen bevat is nog niet voldoende beheerscht.

Motto CoReNa: Voor een Gemeente als Katwijk is het geheele plan te weidsch van opzet. De platte grond vertoont te veel overmatig groote ruimten en het uitwendige aanzien wordt te veel beïnvloed door een vooropgezet streven naar monumentaliteit.

Motto Good Luck: De groepeering der vertrekken is niet gunstig zoowel op beganen grond als op verdieping. De ligging der woning is te geïsoleerd. De uitwendige architectuur v.n.l. zij- en achtergevels, is niet in alle opzichten bevredigend.

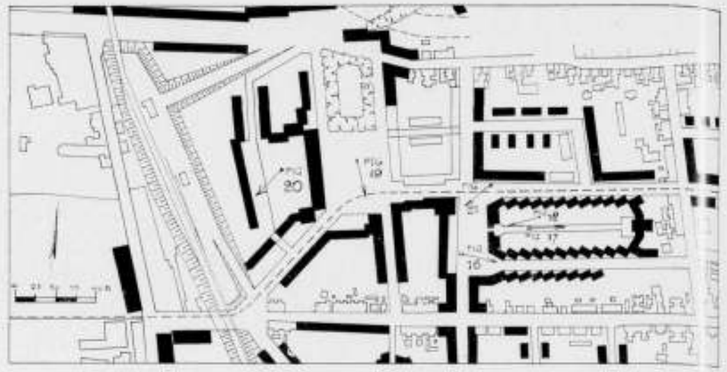
FIG. 19. SIEDLUNG „NIEDERRAD".

FIG. 20. DETAIL VAN EEN INGANG AAN EEN DER BOUWBLOKKEN IN DE SIEDLUNG „NIEDERRAD".

FIG. 21. SIEDLUNG „NIEDERRAD".

BEBOUWINGSPLAN SIEDLUNG „NIEDERRAD". MET AANGIFTE VAN DE PLAATS VAN DE FIGUREN 16, 17, 18, 19, 20 EN 21.

als wij ze helaas maar al te goed kennen in Amsterdam-Zuid. Beteekent Neue Sachlichkeit, dat men alle fouten van zijn voorgangers herhaalt?
Wie in Praunheim de Dachgärten heeft gezien, kan daarvan geen andere herinnering meenemen dan een havelooze verzameling van zwart doorgeloopen pleister tegen schoorsteenkanalen en niet veel minder groezelige muren van bovenverdiepingen. Moet ik nog spreken van de tuinafscheidingen, die van wit gesausde, ongeschaafde twee-en-drieën zijn gemaakt, zonder één enkele houtverbinding met steekspijkers in elkaar geslagen, ook zelfs de draaihekken, en dan vrijwel geen een regel of stijl buiten het hart? Ik zie nog die hekregels, die gedraaid waren als kurketrekkers, en dwars doormidden gescheurd. Voordat dat zaakje begroeid is, zooals de bedoeling schijnt te zijn, zal het zonder twijfel door verrotting te gronde zijn gegaan. Tentoonstellingswerk!
En dan hebben wij nog de „Mechanisierung des Wohnungsbaues". Hebt U het goed gelezen, in de Publikation 2 van het Internationales Verband für Wohnungswesen? Wij metselen niet meer, want dat is verouderd. Wij maken platen en balken van bimsbeton, alles genormaliseerd, dan zijn wij onafhankelijk van de weersgesteldheid, en dat is erg mooi en erg vlug, want dan monteeren wij, weer of geen weer, een huis met behulp van een paar groote kranen in een paar dagen in elkaar. Hebt U het goed gezien, in datzelfde interessante boekje, dat plaatje op blz. 35, en op blz. 36? Zoo bouwen wij in Frankfort!

FIG. 16. SIEDLUNG „NIEDERRAD". ARCHITECT ERNST MAY MET C. H. RUDLOFF B.D.A.

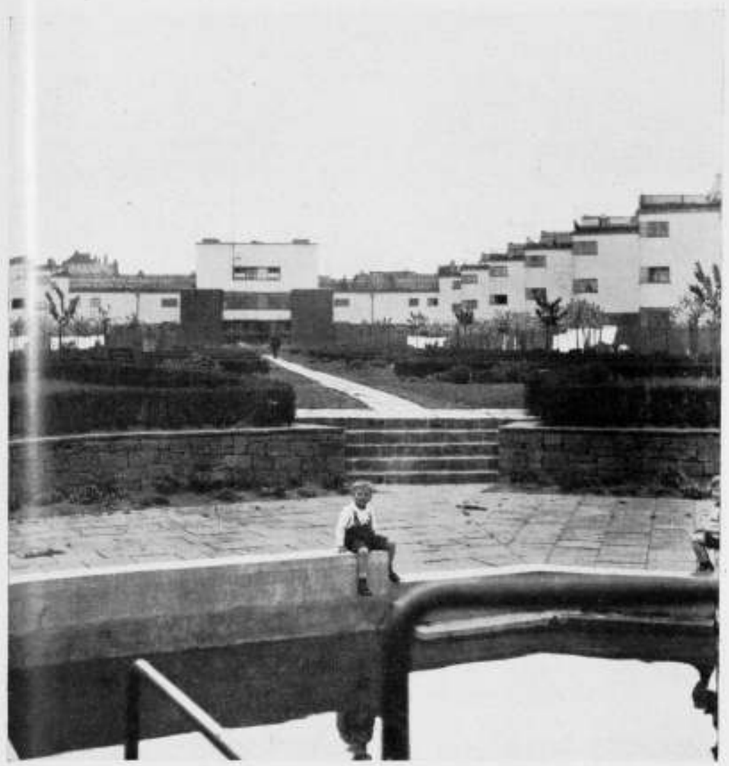

FIG. 17. SIEDLUNG „NIEDERRAD". BINNENPLAATS VAN HET BOUWBLOK AAN DE BRUCHFELDSTRASSE. ARCHITECT ERNST MAY MET C. H. RUDLOFF B.D.A.

Neen, zoo bouwen wij in Frankfort niet! Heelemaal niet! Zoo hèbben wij het misschien wel eens gedaan *) en in een boekje, dat het verslag geeft van een lezing van den Heer Ernst May op .... 12 Januari 1929, staat het nog allemaal met

*) In een klein complex voor ontoelaatbare gezinnen aan de Crontalerstrasse. Als proef?

FIG. 18. SIEDLUNG „NIEDERRAD". BINNENPLAATS VAN HET BOUWBLOK AAN DE BRUCHFELDSTRASSE. ARCHITECT ERNST MAY MET C. H. RUDLOFF B.D.A.

Motto K.W. '29: De totale groepeering is goed, minder fraai is de oplossing van de hoofdingang; de diensttrap is te ver van ruimte publiek verwijderd en de concierge-woning heeft onvoldoende controle. De muren van de verdieping ontwikkelen zich niet organisch uit den beganen grond. Gevels zijn eenvoudig en vrij rustig wat echter op sommige plaatsen ten koste van den logischen bouw is geschied.

Motto Vierschaar: Afgezien van den niet gewenschten lichthof boven de hal van het publiek en de conventioneele vorm en groepeering der ruimten, heeft de platte grond wel eenige qualiteiten. Ook de buitenarchitectuur is wat conventioneel, waardoor het ontwerp in algemeen karakter de eigenschappen mist die in het onderhavige geval gewenscht worden.

Motto Abstractum pro Concreto: De platte grond die een gezochten vorm vertoont, bezit naast enkele goede eigenschappen meerdere hinderlijke fouten. Het uitwendige aanzien is bescheiden en niet zonder eenige goede hoedanigheden, ofschoon sommige partijen te wenschen overlaten.

Motto Aan de Zee: De platte grond voldoet aan de eischen wat de hoofdgroepeering betreft, alhoewel het verlies aan oppervlakten voor portalen en gangen groot is en de type- en wachtkamer slecht verlicht zijn. De uitwendige architectuur is niet sterk.

Motto Tijd: De platte grond is te ruim van opzet en te ingewikkeld; onnoodige ruimteverspilling eenerzijds, anderzijds te benepen. De uitwendige architectuur is weinig belangrijk.

Motto P.B.Z.T.: De platte grond heeft goede eigenschappen, doch het gedeelte voor den dienst grijpt zoowel op den beganen grond als verdieping, teveel in elkaar, door onjuiste ligging van de diensttrap. Bovendien is het plan in sommige partijen te veel onderverdeeld. Het uitwendige heeft gedeelten die vallen te prijzen, doch is over het geheel te onrustig.

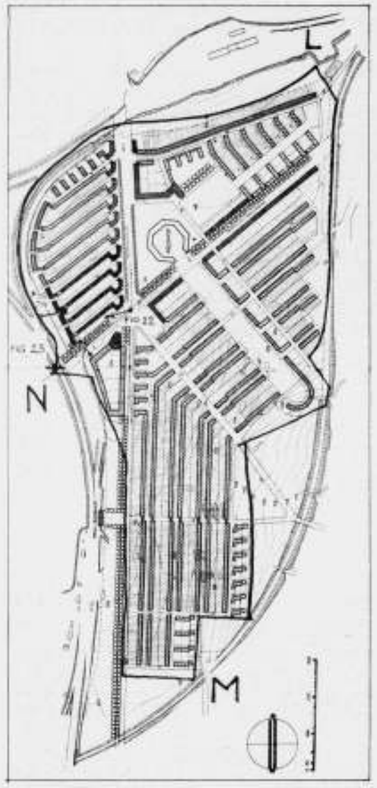
Motto Vroescip: Het plan doet een geforceerde symmetrie zien, waarbij aan ruimten van verschillende beteekenis dezelfde waarde is toegekend 't geen tot gewrongen oplossingen aanleiding heeft gegeven, en zich ook in de massawerking van het uitwendige wreekt. Het algemeen karakter van de buiten-architectuur kan niet geslaagd worden genoemd.

Motto Op Staal: De begane grond heeft wel goede eigenschappen doch de ruimteontwikkeling op de verdieping, v.n.l. wat betreft de groepeering van de gevraagde representatieve ruimten, is niet geslaagd. De buitenarchitectuur is strak en eenvoudig doch niet geheel bevredigend.

Motto Landelijk: De platte grond is compact doch verward, vooral wat betreft den linker vleugel. De buiten-architectuur is te veel op uiterlijk effect berekend en bevredigt daardoor geenszins.

Motto K.W. III (opschriften in inkt): De platte grond ofschoon onaangenaam van hoofdvorm, geeft een behoorlijke onderlinge verbinding der gevraagde ruimten, waarvan er echter verschillende niet fraai van vorm zijn. De uitwendige architectuur is weinig belangwekkend.

De vierde groep omvat de ontwerpen van onmiskenbare verdiensten, waaraan echter blijkens navolgende meer uitvoerige critiek, nog eenige fouten

BEBOUWINGSPLAN VAN DE SIEDLUNG „RIEDHOF". DE ZWARE BOUWBLOKKEN ZIJN DE TOT OP HEDEN VOLTOOIDE. DE FIGUREN 22. 23 EN 24 ZIJN HIERop AANGEDUID

kleven die een beletsel vormen om hen tot een definitieve beslissing toe te laten. Deze ontwerpen zijn de navolgende motto's:

Motto In 't Midden: De situatie is niet geheel bevredigend; de indeeling van het voorplein is belemmerend voor rijverkeer. De voorgezette symmetrie, heeft tot gewrongen oplossingen geleid, zoowel in platte grond als in gevels en heeft het plan onnoodig groot gemaakt. Zoo is de secretarie en de ruimte voor publiek ongunstig van vorm en indeeling. De diensttrap naar de verdieping te veel van de ruimte voor het publiek geïsoleerd. De opgang naar de publieke tribune is onnoodig groot. Op de verdieping is de dienst onvoldoende gescheiden van de representatieve vertrekken en liggen de reserve-vertrekken te veel verspreid. De toegang naar de trouwkamer is niet fraai. De gevels vertoonen goede verhoudingen en een juist karakter.

Motto Eenvoud ! (in zwarte lijnen): Op den eersten indruk is dit een compact plan doch bij nadere beschouwing blijkt het plan toch een te grooten inhoud te hebben gekregen en staat de bruikbare ruimte in ongunstige verhouding tot de overbodige kapruimte. De onderlinge groepeering der ruimten is goed, doch de ruimtevorming is niet in alle opzichten geslaagd, zoo o.a. de hall. De toegang voor ruimte publiek is te bekrompen en die naar de publieke tribune te gecompliceerd. De toiletten zijn ongunstig gelegen. Het souterrain is slecht van indeeling. Omtrent het uitwendige moet worden

FIG. 22. SIEDLUNG „AM RIEDHOF" ARCHITECT FRANZ ROECKLE B.D.A.

nadruk vermeld. Maar als men dan in Frankfort komt om al dat interessante dan eens werkelijk te zien, wat vindt men dan? .... BAKSTEEN! Gewone gemetselde muren, die men dan naderhand netjes wit pleistert. Wat is dat toch met die Neue Sachlichkeit?

Ik bemerk al schrijvende, dat ik het over de architectuur nog heelemaal niet gehad heb, alleen nog maar over de techniek. Maar ja, dat is tenslotte mijn schuld niet. Als men te doen heeft met een architectonische uiting, die zich steeds hevig laat voorstaan op zijn technisch besef, zal de kritiek niet heel veel anders kunnen doen dan juist dáár allereerst zijn maatstaf aan te leggen. En dan is het niet bijzonder vroolijk, als men zooveel aantreft, dat maar matig in orde blijkt. Het interesseert je dan tenslotte ook maar heel weinig meer, zoo'n genormaliseerde Sperrholztür of een inderdaad wel mooie deurkruk met een keurig sleutelplaatje, als dat wordt toegepast in huizen, waarin verder maar matig weinig te bemerken valt van de technische zorg bij de uitvoering, die men bij de toepassing van dergelijk geperfectionneerd materiaal toch zeker verwachten mag. In dit opzicht is deze massale demonstratie van Neue Sachlichkeit waarlijk hopeloos uit haar evenwicht gezakt. Wat kan het mij schelen, dat de brievenbus een keurig ijzeren kastje is, als ik het zie aangebracht in een slordig gat met 4 vurenhouten wiggetjes — als ik de wiggetjes eruit werk, kan ik de heele brievenbus meenemen. Zoo is het slag op slag, in Praunheim, in Römerstadt, in Niederrad, in Riederwald. . . . .

Als men zoo een paar dagen door de nieuwe wijken van Frankfort heeft geloopen en gekeken, dan bekruipt je een vrij katterig gevoel. Het heele geval is van een liefdelooze onsmakelijkheid in de uitvoering, die je tenslotte finaal blind maakt voor de toch werkelijk ook bestaande kwaliteiten. Maar het is wel een heel eigenaardig gevoel, als men uit Amsterdam komt, dat zoo gaarne wordt voorgesteld als het broeinest van de tegenvoeters der Neue Sachlichkeit, dat men tenslotte ervaren moet, dat Frankfort, waar het niet vervallen is in de volkomen geestdoodende herhaling van àl maar hetzelfde (en datzelfde dan waarlijk op zichzelf lang niet doorgestudeerd in zijn proporties, ja, zelfs schijnt het vaak opzettelijk verdord en verdroogd), dat het dàn zijn werking zoekt in accenten, opgehaalde hoekpartijen, om den hoek doorgehaalde raamreeksen, hoogspletige trapramen e.d., zooals wij die meer gezien hebben in Amsterdam-Zuid en -West. Niederrad heeft hiervan verschillende voorbeelden aan te wijzen; in Riederwald vinden wij een profusie van halfronde bakken van balkons, waarvan mij de zakelijkheid ontging en waarvan ik de bestaansreden uitsluitend in een behoefte aan. . . . architectuur meende te moeten zoeken. En dat is na Amsterdam-Zuid en -West tenslotte niet interessant meer, als het tenminste niet veel beter is (en dat is het niet), wanneer je de grens overgaat om iets heel nieuws te zien.

FIG. 23. SIEDLUNG „AM RIEDHOF". ARCHITECT FRANZ ROECKLE B.D.A.

Maar waar die „architectuur" dan ontbreekt, daar is het werkelijk een beetje naar. In Praunheim die drie verspringende bouwblokken aan een scheef er langs loopende weg, die hun buitengewoon leelijke zijkanten stomweg vertoonen, is dat nu zakelijkheid of ruwheid? In Römerstadt en in Praunheim lange woonstraten, met aan weerszijden een bebouwing, die als twee druppels water gelijk is, behalve dit zeer subtiele verschil, dat de rechterkant wit is en de linkerkant blauw, of rood of geel. Is dit Neues Farbgefühl of een hopelooze poging om interessant te maken, wat in het geheel niet interessant is, en door zoo'n machtelooze en smakelooze flauwigheid heelemaal hopeloos wordt? (Men onthoude hierbij, dat wanneer ik hier kleuren noem, men zich die alleen maar vuil moet denken, met een aanmerkelijk zwartgehalte volgens Ostwald).

Men heeft de Amsterdammers indertijd verweten, dat zij een architectuur maakten, die alleen maar buitenkant was, en dan een buitenkant van subjectief-romantischen aard, zonder werkelijken inhoud, naar den gril van het oogenblik. Dat er in dat verwijt veel waars zat, heb ik dezer dagen nog eens duidelijk ervaren bij een bezoek aan het park Meerwijk te Bergen. Maar men kan ook een andere fout maken. Men kan zich doodstaren op de normaliseering, en, met de beste bedoelingen bezield, genormaliseerde woningen bedenken, die het toppunt schijnen van zakelijke zuiverheid, en dat inderdaad ook kunnen zijn, wanneer daar dan ook het genormaliseerde gezin in komt te wonen, dat in die woning eigenlijk bijgebracht is. En als dat genormaliseerde gezin dan in de praktijk een beetje anders uitvalt, nu ja, dan schippert dat tot zekere hoogte nog wel, en het is altijd nog beter in zoo'n „Kleinstwohnung" dan in een smerig donker en benauwd wandluizenhol in de Altstadt. Maar men kan, zelfs aannemende, dat het genormaliseerde gezin in de genormaliseerde „Kleinstwohnung" zich gelukkig voelt, de fout maken van te vergeten, dat het huis ook nog een buitenkant heeft, en dat het gevoel voor, en de vreugde aan de goede woning, tenslotte nog kan bedorven worden door het deprimeerende besef, een nummer te zijn in een eindelooze reeks van gelijk- en gelijkvormige, onvriendelijke en groezelige cellen. Zelfs de bewoner, voor wien het uitwendige van zijn woning oneindig minder belangrijk is dan het inwendige, komt op straat, en ondergaat daar den invloed van zijn omgeving. Het schijnt mij, dat de bouwers van het nieuwe Frankfort dit stelselmatig vergeten hebben, tenzij zij de meening zijn toegedaan, dat de massa geen oogen heeft en geen gevoel voor verhoudingen, voor kleur, voor blijheid en voor warmte. De enkele stukjes oud doch schoon, die tusschen de nieuwe kolonies zijn overgebleven, zijn in hun op hun wijze zakelijken eenvoud het bewijs, dat men het vroeger anders gekund heeft. Het zou niet voor onzen tijd pleiten, als het nu op geen enkele manier meer zou kunnen, zonder te kort te doen aan de zakelijkheden van dezen tijd, dus mèt de Frank-

FIG. 24. SIEDLUNG „AM RIEDHOF". ARCHITECT FRANZ ROECKLE B.D.A.

INGANGSDETAIL AAN EEN DER BOUWBLOKKEN IN DE SIEDLUNG „AM RIEDHOF".

opgemerkt dat de aansluiting van de woning aan het hoofdgebouw gebrekkig en de raamplaatsing in sommige gevels onrustig is en de beëindigingsvormen van den gevel te grof zijn.

Motto A + M + H: Afgezien van het souterrain, hebben de platte gronden vele goede eigenschappen en geven een juiste groepeering der vertrekken te zien. Jammer dat de uitwendige architectuur niet belangrijk genoeg is. De voorgevel is weliswaar niet zonder eenige aantrekkelijkheid doch de overige gevels zijn onrustig en verward.

Motto H.M.R.: De ligging van het gebouw op het terrein is goed. De platte gronden zijn niet geslaagd, weliswaar is de totale groepeering der ruimten niet ongunstig, behoudens in het souterrain, doch er is te veel opgeofferd aan onnoodige gang-, portaal- en bergruimte. De dienstrap ligt ongunstig. De ruimte voor den hoofdambtenaar is

te geïsoleerd. Op de verdieping ligt de kamer van den bouwkundige niet op de juiste plaats. De ontwikkeling der conciergewoning is zonderling. Het uitwendige, ofschoon hier en daar met interessante partijen mist eenheid en karakter.

Motto Speravi: De platte grond is niet eenvoudig genoeg en de toren met slecht verlichte diensttrap is belemmerend voor de communicatie. Op de verdieping zijn sommige toiletten alleen door een wachtkamer bereikbaar. De bovenhal is niet aangenaam van vorm. De uitwendige massaverdeeling is bevredigend. In de gevels zijn de verschillende ruimten goed tot uitdrukking gebracht; zoo komt de raadzaal als hoofdmoment in den gevel goed tot haar recht.

Motto G.M.W.: De ligging van het gebouw is goed. De vestibule met hal en hoofdtrap is voor het gegeven geval te groot. De dienasttrap is ongunstig bereikbaar voor het publiek. Zij is ten opzichte van de ruimte publiek te veel geïsoleerd. De groepeering der dienstruimten op den beganen grond om de ruimte van het publiek is goed. Ook op de verdieping is de hal en trap te ruim, evenzoo de lift. De trouwkamer is niet gunstig bereikbaar. In het souterrain is de verbinding van de woning met het hoofdgebouw te omslachtig. De gevels hebben in hun prijzenswaardigen eenvoud wel eenige verdienste; de woning dringt zich echter te veel op den voorgrond.

Motto Mia: Bij dit ontwerp is een goed gebruik gemaakt van het terrein. De totale groepeering op den beganen grond is goed, doch de vestibule met hal is wat ruim en de ruimte voor het publiek ongunstig gevormd. Op de verdieping is geen voldoende scheiding tusschen representatieve en dienstruimte terwijl ook het voeren van publiek naar de tribune langs de leeskamer onjuist is. De trouwkamer is te ver verwijderd. De massawerking is goed. De gevels zijn verdienstelijk en vertoonen interessante partijen.

Motto Wapen: De situatie is niet organisch ontwikkeld en wat de toegangen betreft niet voldoende uitgewerkt. De platte grond is in hoofdzaak gunstig, zoowel wat vorm als ligging der ruimten betreft, behoudens enkele onderdeelen zooals de slecht verlichte ruimte voor den hoofdambtenaar. Bode- en wachtkamer zijn te ver van elkaar verwijderd. De leeszaal is niet voldoende opgenomen in het complex, waartoe deze behoort. De uitwendige architectuur is goed van massawerking en heeft aantrekkelijke partijen, doch is niet in alle opzichten geslaagd. Zoo is de verhouding van de woning niet gunstig. De raamplaatsing naast de hoofdingang is zwak. De toren is niet geheel geslaagd.

Motto Carillon: De groepeering der gebouwen om een voorhof heeft veel aantrekkelijks maar door deze opvatting is het plan te ruim geworden en kreeg de conciergewoning een uitbreiding die de gestelde bedoeling verre te boven gaat. De combinatie van hoofd- en bij-ingang gescheiden door de bodenkamer is goed gevonden en de groepeering der vertrekken juist. De bovenverdieping ontwikkelt zich zeer onorganisch uit den beganen grond. De representatieve ruimten op de verdieping zijn te royaal. De gevels zijn onsamenhangend en daardoor verward.

Motto Cos. Q.: De situatie is goed. De platte grond voldoet alleen op zakelijke wijze aan de eischen van het programma, behoudens dat de kamer van den wethouder niet is geprojecteerd waar deze

SIEDLUNG „HÖHENBLICK". ARCHITECT ERNST MAY MET C. H. RUDLOFF, B.D.A.

furter Küche, mèt de Fernheizung en de genormaliseerde deurkrukken. Vooralsnog geef ik die hoop nog niet op, al kan ik, wat Frankfort praesteerde, bij alle waardeering nog niet anders beschouwen dan als een maar zeer gedeeltelijk geslaagd experiment. En (maar dit tusschen haakjes) al heeft het mij eens en voor al geleerd, wantrouwend te staan tegenover alle foto's van vierkante witte huizen in fel zonlicht, met een effectvolle wolkenlucht en een of anderen mooien boom op den voorgrond, sinds ik weet, dat op alle foto's van Praunheim en Römerstadt steeds maar dezelfde mooie wilgenboom op de meest geraffineerde manier is uitgebuit om van den kalen boel een mooi prentje te kunnen maken.

DE GROSZMARKT-HALLE VAN FRANKFORT. Lengte van het gebouw 220 M., breedte 50 M. Totale oppervlakte 13000 M². Bouwkosten 14.500.000 M. Bouwtijd December 1926—October 1928.

SIEDLUNG „GAGFA". (GELEGEN TEN ZUIDEN VAN DE SIEDLUNG HÖHENBLICK). ARCHITECT ERNST MAY MET ARCH. BERNOUILLY.

SIEDLUNG „HÖHENBLICK". ARCHITECT ERNST MAY MET C. H. RUDLOFF B.D.A.

Groot aangepakt, gebouwd op een gunstig, ruim terrein aan de Main, ten Oosten van de stad, uitstekend opgenomen in het spoorwegnet. Langdurige overwegingen, steeds uitgesteld, toen flink aangepakt. Van buiten is het bouwwerk niet zeer belangrijk. In de gevelarchitectuur zit het niet, wel in hetgeen gij er binnen ziet! De halruimte inwendig is groot, ruim, organisch goed en logisch gebouwd. Technisch een meesterstuk. Welk een gecompliceerd bouwprogram aan dit eenvoudige geheel ten grondslag lag, wordt ons duidelijk uit een publicatie over dit gebouw, uitgegeven door Englert und Schlosser te Frankfurt a. M., waarin uitvoerige mededeelingen over de techniek van een Marktbedrijf met spoorwegvraagstuk daarbij, over de levensmiddelmarkt van Frankfort en omgeving, over de economische beteekenis van het Marktbedrijf voor de stad, over Frankfort als re-expeditieplaats in het levensmiddelenvervoer, alle factoren die de architect te „verwerken" had. Een

BLOKWBLOK VOOR „BERUFSTÄTIGE FRAUEN" AAN DE ADICKES ALLEE TE FRANKFORT. ARCH. DIPL. ING. BERNHARD HERMKES.

gevraagd werd en daardoor te ver verwijderd is van de kamer van den burgemeester en secretaris. Het gebruik maken van flauw hellende daken, een poging om tegemoet te komen aan de eischen van het programma, is onbevredigend. Bij een zakelijke architectuur als deze zou men consequent doorgedacht een plat dak verwachten. Bovendien moet worden opgemerkt dat een raadhuis niet uitsluitend een utiliteitsgebouw is.

Motto K.W. II (met grijzen rand): Terwille van de symmetrie zijn in de platte gronden die daardoor te uitgebreid werden verschillende verwrongen oplossingen ontstaan. Zoo zijn de trappen gemaskeerd door ondiepe ruimten, slecht gelegen en verlicht terwijl de hoofdtrap niet tot ontwikkeling is gekomen. De uitwendige architectuur heeft een voornaam allure en bezit goede details, vooral de achtergevel is fraai van verhouding.

Motto Duinrand: De platte grond is niet aangenaam opgelost, ofschoon de groepeering der ruimten niet slecht is. De benedenhal is wat groot en te zwak verlicht. De toiletten op de verdieping zijn ongunstig. De uitwendige architectuur geeft in totaalbeeld iets aantrekkelijks, doch stelt in details, door te groote gezochtheid, teleur.

Motto Op 't Noorden: De groepeering is goed, hoewel de wijze waarop de ruimte van het publiek wordt verlicht, niet prettig is. Ook de verdeelde vorm dezer ruimte doet niet aangenaam aan. De diensttrap ligt ongunstig; de bovenhal is onbelangrijk van vorm. De voorgevel heeft karakter doch de zijgevels zijn eenigszins verward, en de kapafdekking is gezocht, waardoor de massaverdeeling onrustig wordt.

Motto Groen: Op den beganen grond zoowel als op de verdieping is de scheiding tusschen representatief en dienstgedeelte, niet tot stand gebracht. Op den beganen grond is de diensttrap te ver verwijderd van de ruimte voor het publiek, terwijl de toegang naar de cellen, gecombineerd met een extra toegang voor de diensttrap, een niet toelaatbare oplossing geeft. De secretarie met ramen in den korten wand is niet ongunstig verlicht. Op de verdieping liggen de reserve vertrekken op een onjuiste plaats. De uitwendige architectuur, die wel een zekere aantrekkelijkheid bezit, is eenigszins tweeslachtig vooral in den voorgevel. De toren met hoofdtoegang is aardig gelegen. De bekapping is niet in alle deelen opgelost.

Motto Paul: De situatie geeft een goede indeeling van het terrein, alhoewel het rijverkeer eenige beletselen zal ondervinden. Ook de platte grond is bestudeerd en de onderlinge ligging der vertrekken is juist, behoudens de reserve vertrekken op de verdieping die onpractisch gelegen zijn, en eenige andere gebreken. Beter ware het geweest de reserve vertrekken bijeen te trekken in het administratieve gedeelte. De Kamers voor den Burgemeester en voor de Wethouders is niet fraai van vorm. De loketten van het kantoor van den ontvanger zijn ongunstig gelegen en te bekrompen. De raadzaal is met de hal niet tot een fraai geheel gebracht en is bovendien in den gevel niet op een voldoende wijze tot uitdrukking gekomen. De gevels hebben goede partijen, doch de aansluiting van de platten bij den toren is niet fraai opgelost.

Motto Je Maintiendrai: In het souterrain is teveel ruimteverlies en geeft meer dan noodig is. Op den beganen grond is de hal met aangrenzende gangen eveneens te ruim. Een gemeenschappelijke hoofd-

MARKTGEBOUW TE FRANKFURT AM MAIN. ARCHITECT PROF. M. ELSÄSSER.

MARKTGEBOUW TE FRANKFURT A.M. ARCHITECT PROF. M. ELSÄSSER.

Ingang voor het representatieve- en het dienstgedeelte is niet gewenscht. De secretarie is niet gunstig van indeeling. Op de verdieping is eveneens de scheiding van het verkeer onvoldoende en het doorklimmen van de diensttrap naar de teekenkamer is niet fraai en in den gevel niet tot uiting gebracht. Alhoewel het concentreeren van de raamgroepen in den gevel wel verdienste bezit, is dit niet steeds op logische wijze tot stand gekomen en hier en daar ten koste gegaan van indeeling en verlichting der ruimten.

Tenslotte restten nog 17 ontwerpen die de jury als de allerbeste van het ingezondene meent te moeten beschouwen en die haar aanleiding gaven tot de navolgende opmerkingen:

Motto Maken zoo: De situatie is goed. In het souterrain is de lange slecht verlichte gang niet fraai. De verbinding van archief met secretarie is niet gerieflijk en de kolenbergplaats te klein. De begane grond is overzichtelijk gegroepeerd. Evenwel bezit dit plan eenige fouten; zoo is de secretarie en de ruimte van het publiek onvoldoende verlicht, evenzoo de gangen en ruimten voor de cellen. Op de verdieping is de toegang naar de raadzaal, via een smalle en vrij donkere gang, niet mooi, doordat tusschen hal en raadzaal de trap naar de tribune met garderobe en toilet van het publiek is ingeschakeld, welke ruimten bovendien zoo goed als duister zijn. De reserve-vertrekken zijn niet voldoende van het representatieve gedeelte gescheiden. De trouwkamer is te klein, een afzonderlijke commissie-kamer niet gevraagd en de leeskamer te groot. Beide laatstgenoemde vertrekken zijn ongunstig gelegen, daar zij te ver verwijderd zijn van de hal met hoofdtrap. De gevels bezitten een ingetogen rustig, landelijk karakter, waarbij goede verhoudingen vallen te prijzen, jammer dat de schoorsteen voor de centrale verwarming, die in het plan niet is aangegeven, storend werkt. De inzender heeft geen inhoudsschema gegeven, doch bij narekening der gegeven begrooting, is gebleken dat een te lage eenheidsprijs per M³ is aangenomen.

(Wordt vervolgd).

MARKTGEBOUW TE FRANKFURT A.M. ARCHITECT PROF. M. ELSÄSSER.

lectuur, ook in het algemeen voor het begrijpen van een moderne bouw-opgave, het lezen waard. J. P. M.

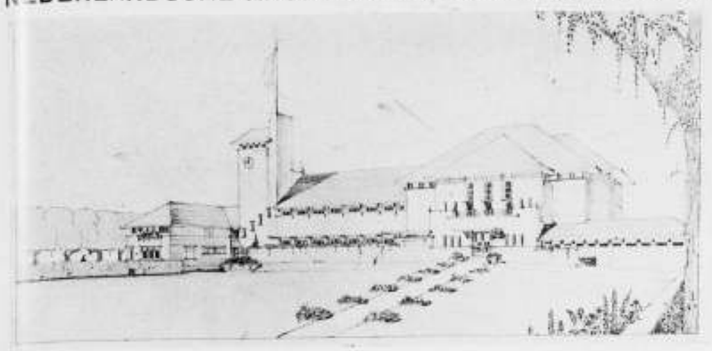
HUURHUIZEN VOOR „BERUFSTAETIGE FRAUEN". Een poëtische foto van dit woningblok met „Abendbeleuchtung" deed ons op een avond naar de Adickes Allee stappen. De berufstätige dames hadden echter de rolblinden laten zakken. Dat was natuurlijk niet in het voordeel van hun woningblok. Bovendien noodzaakte het ons den volgenden morgen ons bezoek te herhalen, wat nog minder in zijn voordeel was. Welk een gecompliceerd bouwprogram aan dit eenvoudig geheel ten grondslag lag, wordt ons duidelijk uit een lange en in details afdalende beschrijving, die Dr. W. Schürmeyer over dit werk in de Deutsche Bauzeitung van 3 Maart j.l. gaf, die wij gaarne aan de nieuwsgierige lezers overlaten. Lectuur overigens, ook in het algemeen voor het begrijpen van een moderne bouwopgave, het lezen waard. J. P. M.

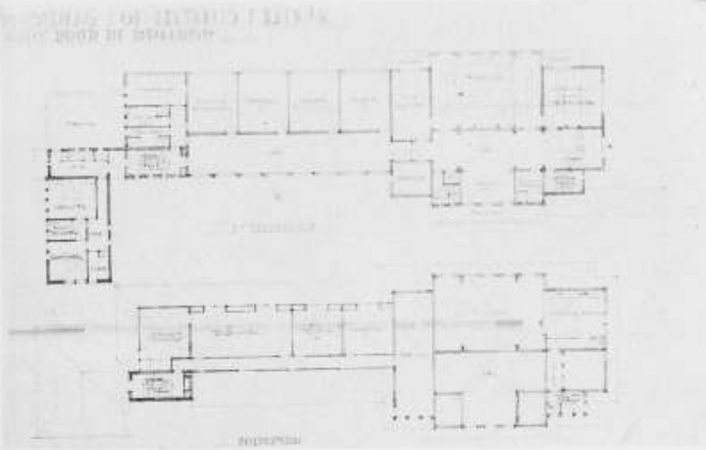
BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

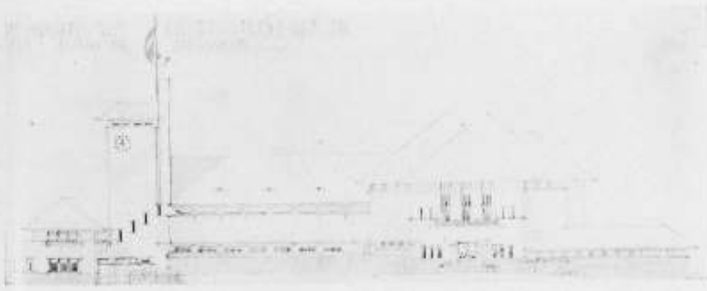
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

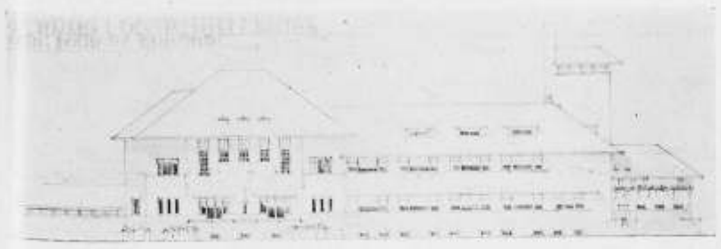
COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. V. D. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 24 AUGUSTUS Nº 34

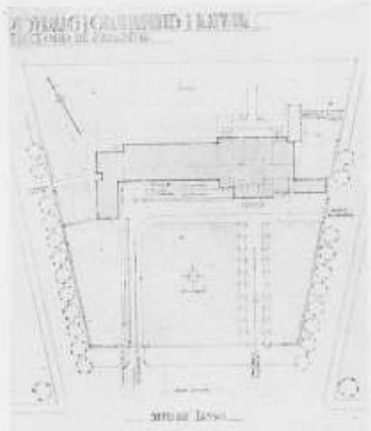

PRIJSVRAAG GEMEENTEHUIS KATWIJK. 1e PRIJS. ONTW. HOOYKAAS EN LOCKHORST. R'DAM.

PRIJSVRAAG GEMEENTEHUIS KATWIJK. 1e PRIJS. SITUATIE.

JURY-RAPPORT INZAKE DE PRIJSVRAAG VOOR EEN GEMEENTEHUIS TE KATWIJK. (Vervolg van blz. 264).

Motto Magistraat: Het voorterrein is niet op rijverkeer berekend, overigens is de ligging van het gebouw goed. Het souterrain is goed van indeeling, behoudens dat een gemakkelijke verbinding van de conciergewoning naar de centrale verwarming ontbreekt. De totale groepeering van den beganen grond voldoet aan de eischen, doch de oplossingen zijn niet in alle deelen geslaagd. Zoo is de hal goed gevormd, doch de hoofdingang wat bekrompen, terwijl de cirkelvormige uitbouw met terras, op zich zelf wel fraai, in het gegeven geval niet van pas is, omdat een element, wat niet gebruikt zal worden, geen waarde heeft. De gang is te donker, de toegang tot de cellen had beter aan den achter- of zijgevel gelegen kunnen zijn. De ruimte voor den hoofdambtenaar ligt ongunstig ten opzichte van de secretarie. De toegang naar de publieke tribune in combinatie met bode- en wachtkamer is aardig gevonden. Op de verdieping is de groepeering van raadzaal, trouwkamer en leeskamer aan de centrale hal behoorlijk. De ligging van de publieke tribune is niet fraai. Het ontbreken van een directe verbinding tusschen beide ruimtegroepen is niet praktisch. De toiletten zijn niet voldoende gescheiden. De voorgevel heeft in totaalbeeld iets aantrekkelijks, doch bij nadere beschouwing zijn enkele details niet geslaagd, zooals de ingangen en torenoplossing, de zijgevels zijn echter zwak en vertoonen gebreken.

Motto Len: De situatie is goed, doch de oprit is niet geslaagd van vorm. Het souterrain is goed

van indeeling ofschoon de lang gerekte vorm van archief en bergruimte niet fraai is. De indeeling van den beganen grond is goed geslaagd; als enkele opmerking moet gelden dat de wachtkamer wat ver verwijderd is van het vertrek van den bode. Eveneens is de indeeling van de verdieping verdienstelijk. De gevels, en vooral de voorgevel, bezitten een karakter dat voor een raadhuis van deze gemeente geëigend is. De massagroepeering is goed en juist van schaal. De verschillende ruimten zijn in de buitenarchitectuur behoorlijk tot uitdrukking gekomen. Jammer dat de lange gevel van de conciergewoning opgetrokken is ten behoeve van de badkamer en portaal; beter ware het geweest het dakschild te laten doorloopen. De beëindiging van den toren is gezocht en te veel gedetailleerd. Voor het uitgetrokken bedrag zal dit plan wel niet te maken zijn.

Motto 10 M.: De situatie is gunstig, ook ten opzichte van de windstreken. De indeeling van het souterrain is goed, evenzoo die van den beganen grond en verdieping. Op den beganen grond ligt echter de wachtkamer te ver verwijderd van het vertrek van den bode. De uitwendige architectuur heeft dezelfde verdienste als die van motto Len. Evenwel sluit de conciergewoning niet geheel bevredigend bij het hoofdgebouw aan, wat v.n.l. is toe te schrijven aan het gebruik van topgevels die bij het hoofdgebouw niet aanwezig zijn, waardoor een tweeslachtig karakter is ontstaan. Het is eenigszins twijfelachtig of het plan van het gestelde bedrag kan worden uitgevoerd.

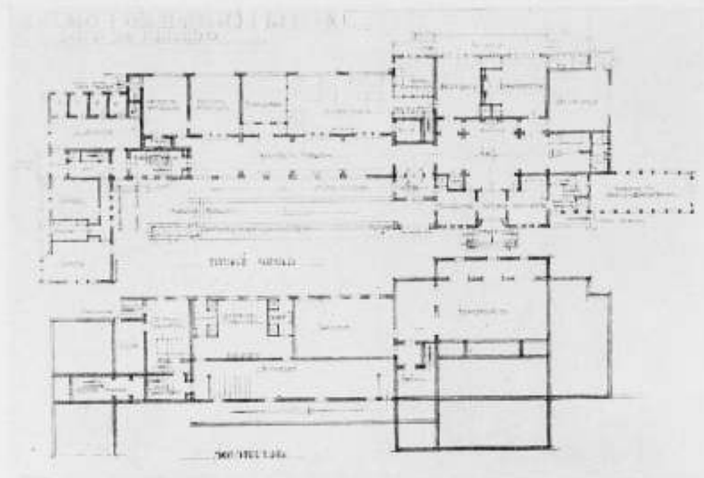
Motto Door de branding: De situatie is zeer goed: de scheiding tusschen voet- en rijverkeer is doordacht en de officieele toegang goed geaccentueerd. Ook de ligging ten opzichte van de windstreken is zeer gunstig. Het souterrain is practisch ingedeeld. Ook de begane grond is geslaagd en heeft vele goede kwaliteiten. Echter zou men de secretarie, alhoewel voldoende aan de minimum maten, iets ruimer wenschen. De verdieping is eveneens goed van indeeling en geslaagd van oplossing. De uitwendige architectuur is evenwichtelijk van massawerking en interessant van details. In den achtergevel echter stoort het overstekende dak ter weerszijden van de raadzaal.

De opgegeven prijs is aannemelijk.

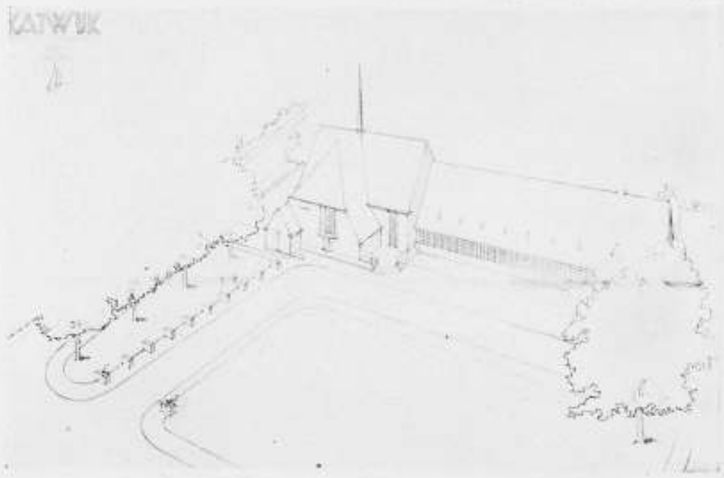
Motto H.T.H. De situatie met voortuin is niet voldoende op rijverkeer berekend, de variant is in dit opzicht beter en zou een fraai aspect opleveren indien het mogelijk ware den bouw van het plein in denzelfden geest te houden als de architectuur van het voorgesteld raadhuis.

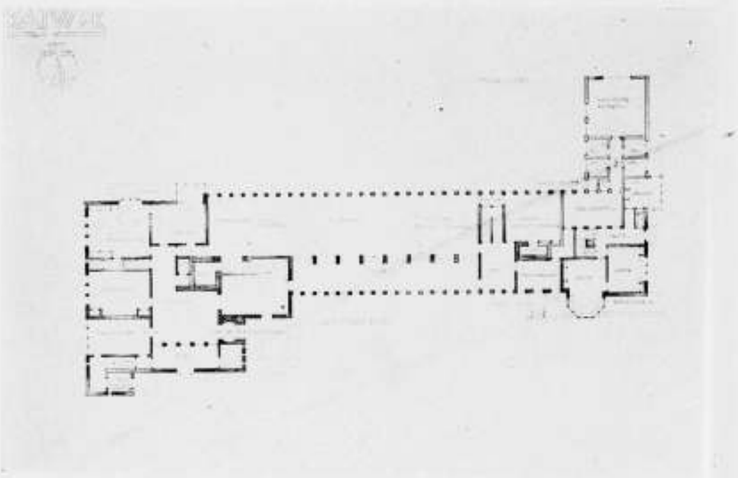
Het maken van een souterrain gelijkvloers heeft het bezwaar dat men voor het bereiken van den beganen grond te veel moet klimmen, hetgeen mede tot gevolg heeft dat het gebouw een te sterke hoogte-ontwikkeling krijgt hetgeen in deze niet gewenscht is.

Overigens is het souterrain goed van indeeling. Dit geldt ook voor den beganen grond. Echter is de kamer van den secretaris te ver van de secretarie verwijderd. De wachtkamer is te klein en evenals de bodenkamer, onvoldoende verlicht en voor het gebruik voor de publieke tribune ongeschikt, omdat de bezoekers de particuliere gang van den secretaris moeten kruisen. De lift ligt te excentrisch en woning van den concierge heeft niet de minste controle op de vele ingangen. De indeeling van de verdieping is goed. De uitwendige architectuur, van een voornaam karakter, is eenigszins verstard door het vasthouden aan de symmetrie hetgeen mede ten gevolge heeft gehad dat

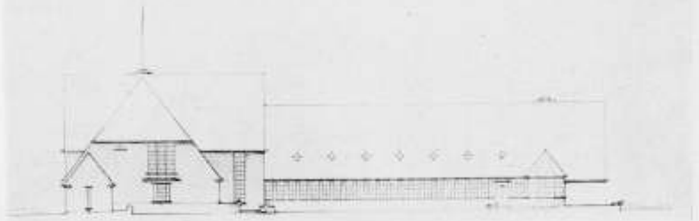

PRIJSVRAAG GEMEENTEHUIS KATWIJK. 1e PRIJS. ONTW. HOOYKAAS EN LOCKHORST. R'DAM.

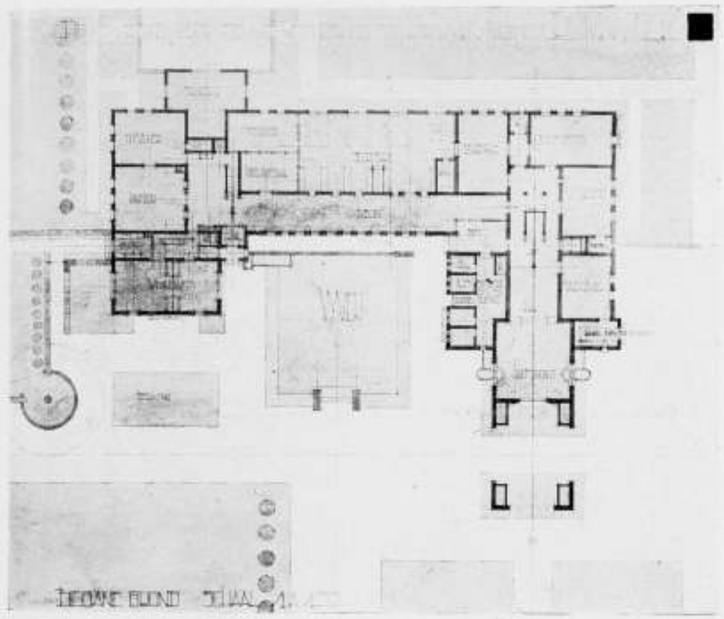

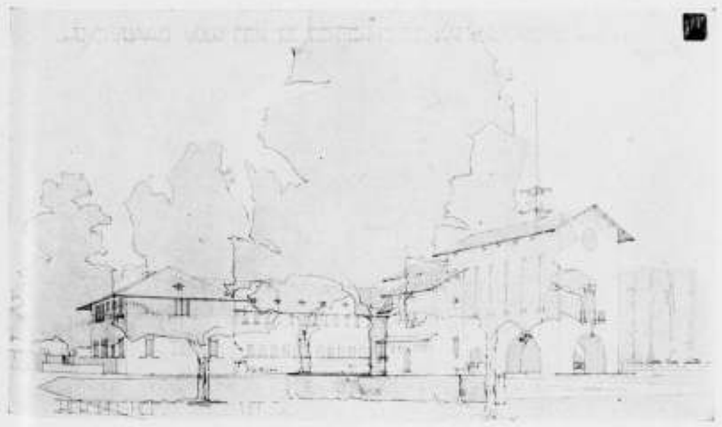

PRIJSVRAAG GEMEENTEHUIS KATWIJK. 2e PRIJS. ONTW. Ire. H. T. ZWIERS B.N.A. HAARLE

PRIJSVRAAG GEMEENTEHUIS KATWIJK. 2e PRIJS. ONTW. Ire. H. T. ZWIERS B.N.A. HAARLEM.

F JSVRAAG GEMEENTEHUIS KATWIJK. 3e PRIJS ONTW. JOS. DE JONGE. B.N.A. R'DAM.

ruimten van verschillende geaardheid nagenoeg gelijkvormig zijn uitgedrukt en belangrijke ruimten als de raadzaal niet tot uiting zijn gekomen. De in elkaar geschoven daken van de beide voorbouwen vormen geen gelukkige oplossing.

Motto Opus 7: De ligging van het gebouw op het terrein is goed, doch de indeeling van het voorterrein is eenigszins willekeurig. Het souterrain is iets verbrokkeld, v.n.l. de fietsenbergplaats, dienstingang en garderobe, terwijl de centrale verwarming alleen buitenom door den concierge is te bereiken. De hoofdingang op den beganen grond met dubbele portalen is te royaal. De bodenkamer is niet gunstig gelegen en te ver verwijderd van de hoofdingang en wachtkamer. De verbindingegang is vrij donker. De woning ligt te geïsoleerd. De indeeling der verdieping is behoorlijk, behoudens dat de garderobe voor heeren onvoldoende verlicht is. De uitwendige architectuur heeft veel aantrekkelijks; de massagroepeering is zeer geslaagd. Het geheel doet mede aangenaam aan door de goede verhouding van de gesloten gevelvlakken ten opzichte van de raamverdeeling, en drukt het karakter van een raadhuis voor een landelijke gemeente goed uit. Zwak is echter de detailleering van de hoofdingang en is de serie dakvensters, in het achterdakschild minder geslaagd. De bouwkosten zijn, gezien den kubieken inhoud, aan den hoogen kant.

Motto Hou Zee: De situatie is eenvoudig en logisch van opzet en gunstig ten opzichte van de windstreken georiënteerd. De indeeling van het souterrain is goed. Ook de begane grond is verdienstelijk opgelost evenzoo de verdieping waar een fraaie groepeering der representatieve ruimten is verkregen. Een zwak punt is echter de oplossing van de hoofdingang en boderuimte, waarvan de eerste wat bekrompen en de tweede te ruim is. De raadzaal muur ontwikkelt zich niet voldoende logisch uit den platten grond. De uitwendige architectuur is zeer eenvoudig en van een beschaafd, landelijk aanzien, doch bezit niet voldoende het karakter van een gemeentehuis en wekt eerder den indruk van een clubgebouw. Dit is des te meer te betreuren omdat de platte gronden zulke goede kwaliteiten bezitten. Het gebouw zou zeer zeker voor de gestelde som te maken zijn.

Motto R.K. II (met zilveren rand): De situatie is eenvoudig en voldoende. Het plan komt vrijwel overeen met het plan motto Cos. Q. alleen dat omtrent de wethouderskamer hier aan den gestelden eisch is voldaan. Evenwel is op de nagenoeg gelijkvormige indeeling een geheel andere gevelontwikkeling tot stand gebracht, die echter niet van een sterke overtuiging blijk geeft.

Verschillende raamvormen zijn niet aangenaam van proportie. De hoofdingang is bepaald zwak van oplossing.

Motto B.K.G.: De overhoeksche as van den dienstingang is in de situatie als toegang niet voldoende tot uitdrukking gekomen.

In het souterrain is de toegang voor het inbrengen van rijwielen onvoldoende. De toegang naar de bergruimte voldoet niet aan de bedoeling. De ruimte voor de centrale verwarming is veel te groot en de kolenbergplaats te ver van de ketels verwijderd. De hoofdgroepeering van den beganen grond is goed, doch er is te veel ruimte opgeofferd aan vestibule, hal, gangen, enz. De verdieping is niet fraai van indeeling en laat gezochte oplossingen zien.

De uitwendige architectuur wordt te zeer door den toren beheerscht en de bekapping met platte

gedeelten is niet opgelost. De inwendige hoekpartij met balcon boven de dienstingang, is niet geslaagd, evenmin de dienstingang. De bouwkosten zullen het gestelde bedrag overschrijden.

Motto J.A.: De situatie is beknopt, doch men zou in verband met den toegangsweg, een breedere frontontwikkeling wenschen.

Het souterrain is goed van indeeling en de begane grond in hoofzaak eveneens. De voorruimte van de cellen is echter te klein en een privaat ontbreekt. De ingang naar het souterrain is te smal. Het representatieve gedeelte, ook op de verdieping is geslaagd; ook de secretarie en de bijkomende ruimten zijn gunstig. De toiletten op de verdieping zijn te beperkt en die voor de publieke tribune ontbreekt.

De uitwendige architectuur, v.n.l. de Noord- en Westgevel, heeft wel karakter en is beschaafd doch de kleine flauw hellende dakschilden met platte gedeelten zullen te onbeduidend zijn. Overhoeks vanuit het Oosten gezien zal het geheel een vrij nuchteren indruk maken. De prijs is aannemelijk.

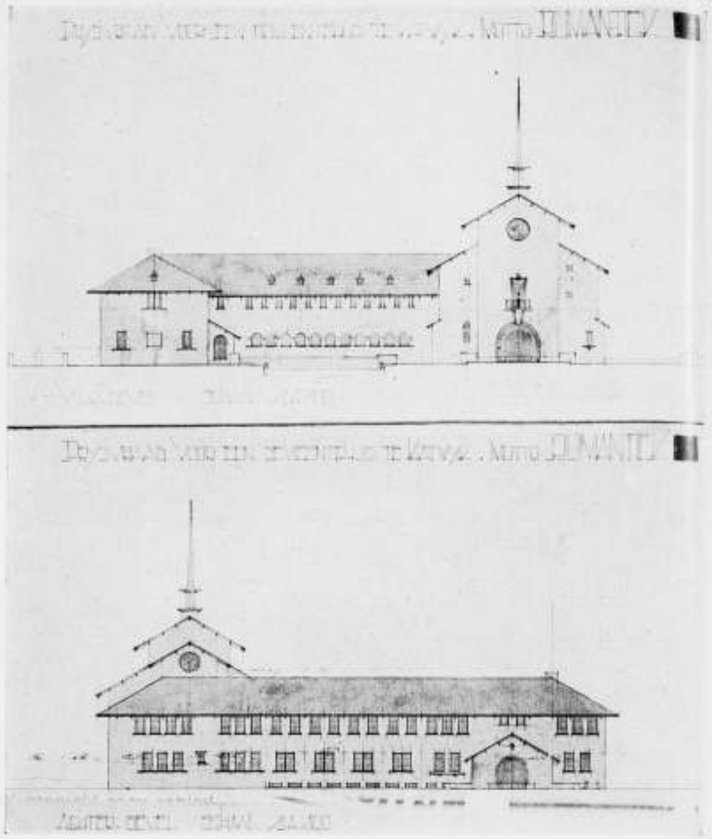
Motto Ind'as: De situatie is verbrokkeld; het plantsoen voor het gebouw vormt geen voldoende verband met het overige van het terrein. Het souterrain is goed ingedeeld. Op den beganen grond is te veel ruimte aan gangen, portalen, enz. verloren gegaan en de diensttrap is te ver van de ruimte van het publiek verwijderd. Overigens is de indeeling goed. Evenzoo de verdieping, doch ook hier is te veel ruimte aan gangen verloren gegaan, terwijl de muren boven de secretarie zich niet uit den beganen grond ontwikkelen. De woning van den concierge is te veel uiteengerukt.

De uitwendige architectuur van den voorgevel is eenvoudig en rustig. De aansluiting van verschillende partijen is echter niet geslaagd en de bekapping, vooral op den middenbouw, niet opgelost. Bovendien is het onlogisch dat de ramen van de slaapkamer van de conciergewoning, trouwkamer en leeskamer, tot één groep zijn vereenigd. De linker zij- en achtergevel vertoonen een gebrekkige raamverdeeling. De bouwsom zal worden overschreden.

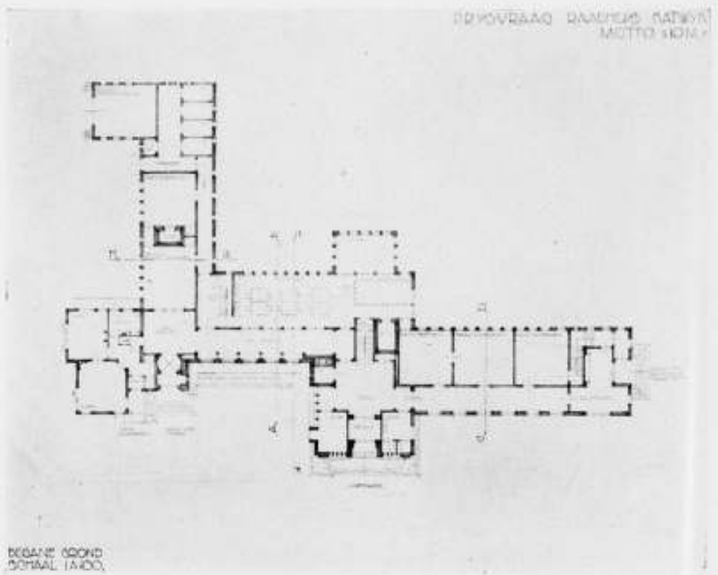
Motto Romantiek: De indeeling van het souterrain is verbrokkeld en willekeurig, doch de ligging van het gebouw is goed en aan de vraag van het rijverkeer is voldaan. Het souterrain is beknopt van indeeling. De begane grond is goed gevormd en geeft geen aanleiding tot aanmerkingen, behoudens dat de verlichting van de hal en hoofdtrap en vooral de toegang naar de kamer van den Burgemeester, onvoldoende is. De indeeling van de verdieping is eenvoudig doch het trappenhuis is wat smal en de raadzaal wat gerekt van vorm, doch overigens goed tot uitdrukking gebracht. De trouwkamer is echter wat klein en niet fraai van vorm. Het karakter van de architectuur is gevoelig. De voorbouw staat echter wat los van het geheel, en is niet mooi van verhouding terwijl de aansluiting in den inwendigen hoek van het hooge tot het lage gedeelte niet voldoende tot oplossing is gebracht. Met de beschikbare bouwsom is rekening gehouden.

Motto J.O.P.: De ligging van het gebouw is onjuist ten opzichte van de windstreken daar de voornaamste vertrekken op het Noorden zijn geprojecteerd; met het rijverkeer is geen rekening gehouden.

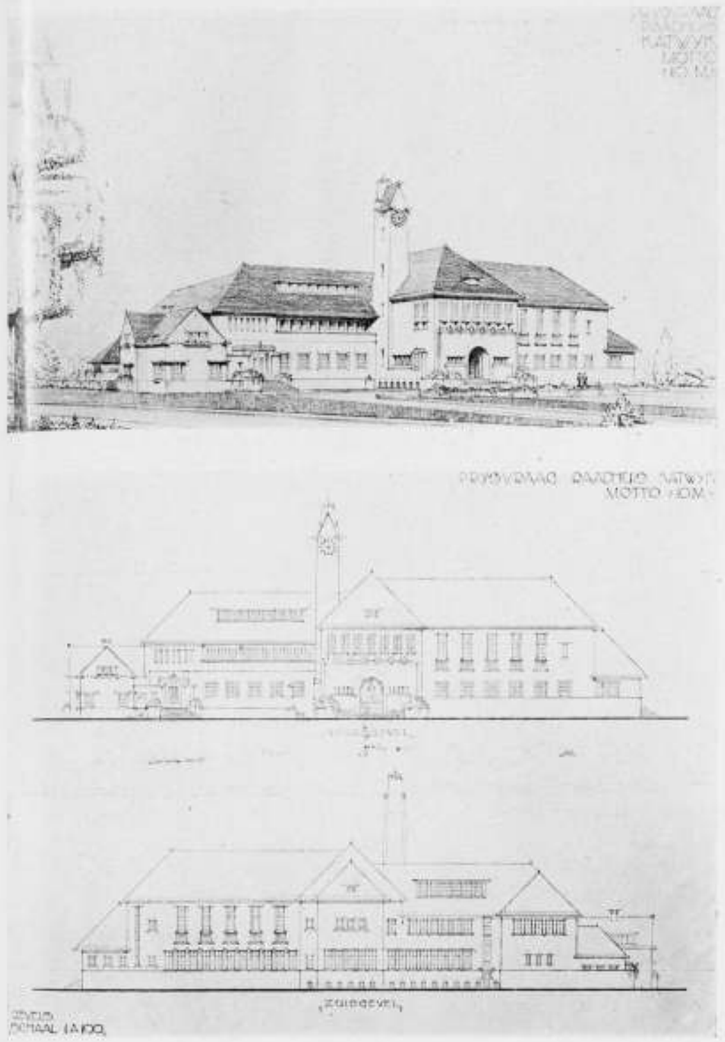
Het souterrain is te ruim van opvatting en garderobe en toiletten te ver verwijderd van dienstingang en diensttrap, terwijl de verbinding tusschen conciergewoning en verwarmingsruimte te om-

PRIJSVRAAG GEMEENTEHUIS KATWIJK. 3e PRIJS. ONTW. JOS. DE JONGE. B.N.A. R'DAM.

PRIJSVRAAG GEMEENTEHUIS KATWIJK. 4e PRIJS. ONTW. C. FELTKAMP. AMSTERDAM.

PRIJSVRAAG GEMEENTEHUIS KATWIJK. 4e PRIJS. ONTW. C. FELTKAMP. AMSTERDAM.

CSAKY, DOOR V. HUSZAR. In Holland is in den loop der laatste jaren de z.g. bouw-beeldhouwkunst zeer toegenomen, waardoor het mij de moeite waard leek werk te laten zien van een hedendaagschen, Hongaarschen bouw-beeldhouwer, wiens opvatting van die kunst echter eenigszins afwijkt van de Hollandsche.

Hoewel Csaky reeds jaren te Parijs leeft en werkt, zal zijn oeuvre hier te lande nog slechts weinig bekend zijn en laat ik hieronder een korte levensbeschrijving volgen van dezen modernen, Hongaarschen beeldhouwer.

Csaky werd den achtienden Maart 1888 te Szeged (Hongarije) geboren en bezocht in zijn jonge jaren eerst de school te Szombathely, later echter een te Budapest. Oorspronkelijk werd hij door zijn vader voor taalkundige studie bestemd, doch toen zijn neiging tot teekenen zoo dwingend bleek, dat deze al zijn denken en verlangen beheerschte, zond men hem naar de bekende Kunstnijverheidschool in Budapest, waar hij zich op de afdeeling beeldhouwwerk geplaatst zag. Nadat Csaky gedurende anderhalf jaar de lessen aan dit instituut gevolgd had, kwam hij tot de overtuiging, dat het ontvangen onderwijs hem niet bevredigde, waarom hij met eenige collega's deze school verliet, ten einde naar eigen vrije keuze naar de natuur te kunnen werken.

MEISJESKOP. MARMER. 1925. CSAKY.

slachtig is. De groepeering der ruimten op den beganen grond is, afgezien van de verkeerde ligging ten opzichte van de windstreken, goed.

Evenwel is de ruimte van de hoofdingang te gerekt en met de hal te groot van oppervlakte. De overbouwing van de vestibule door de toegang naar tribune, maakt deze ruimte te gedrukt. De scheiding tusschen kantoor en kamer van den ontvanger door een gang als communicatie met de cellen is minder gewenscht. De toiletten op den beganen grond zijn te uitgebreid. Ook op de verdieping is de hal wat ruim, doch is de indeeling overigens aannemelijk.

De uitwendige architectuur vertoont een tweeslachtig karakter. De ronde toren ontwikkelt zich niet logisch uit het plan. De bouwkosten zullen wat hoog blijken.

Motto 2: De situatie geeft geen aanleiding tot opmerkingen. De dienstingang in het souterrain is nogal royaal. Op den beganen grond is de buitentrap en de hal van ongeoorloofde afmeting voor het gevraagde gebouw. Ook de toegang naar de tribune is te ruim, doch overigens voldoet het plan wel aan de gestelde eischen. De wijze waarop de hoofdtrap overbouwd is door de trouwkamer is niet in overeenstemming met de weidsche opvatting van de benedenhal. De bovenhal is bovendien slecht verlicht en de toiletten zijn te ruim; de reserve vertrekken liggen gunstig. Het uitwendige heeft wel verdienste doch de kap is te overheerschend en de beide dakvensters, ontstaan in verband met de middenpartij van het trappenhuis, zijn gezocht. Gezien deze ruimteverkwisting valt het niet te verwonderen dat de bouwsom overschreden is.

Motto Vostro: De situatie is goed doch aan het rijverkeer is niet voldoende aandacht geschonken. Het plan van het souterrain vertoont gebreken; de ruimte voor rijwielen is onvoldoende, en de garderobe en toiletten niet goed ingedeeld en ten deele slecht verlicht. De kolenbergplaats is door een portaal van de ruimte van de centrale verwarming gescheiden. De hoofingang van den beganen grond voldoet aan de eischen van het program doch de ruimte voor de vestibule en hal is te groot, de hoofdentrée, om den hoek gaande niet fraai, de hoofdtrap niet gunstig gelegen en de

VROUW MET BOEK. STEEN. 1928. CSAKY.

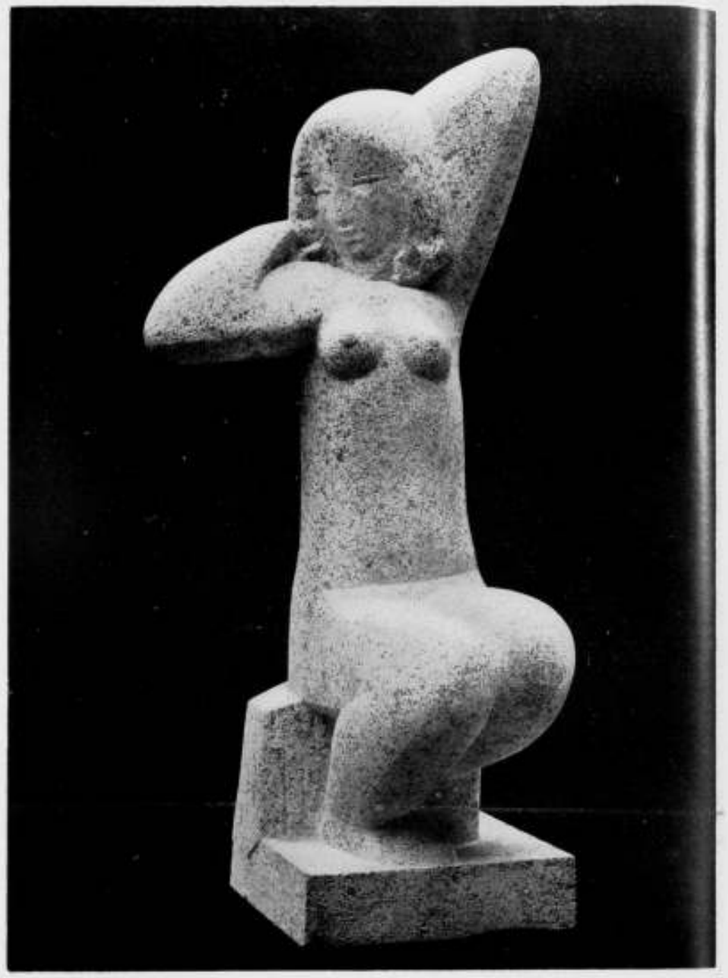
toegang en trap naar de publieke tribune te verkwist. De buitenarchitectuur bezit gedeeltelijk verdienste, doch is niet van gezochtheid vrij te pleiten. De achtergevel is eenigszins onrustig. Bovendien heeft de gelijktijdige toepassing van schilddaken en vlak afgedekte voorbouw, tot een zeker vormenconflict geleid. Door de te ruime opzet van het plan zal ook dit ontwerp voor het gestelde bedrag niet uitgevoerd kunnen worden.

Motto Alan: De situatie is eenvoudig en de ligging van het gebouw ten opzichte van de windstreken goed. De indeeling van het souterrain voldoet aan het programma, doch de ruimten zijn niet fraai gevormd en gegroepeerd. Ook de begane grond is, althans wat het representatieve gedeelte betreft, wat primitief van indeeling. Niettemin voldoet de groepeering aan de gestelde eischen. Echter ligt de kamer van den bode ten opzichte van den hoofdingang wat geïsoleerd, en de aanraking van de ruimte voor het publiek met de secretarie en de indeeling van laatstgenoemde ruimte, is niet gunstig.

De hal op de verdieping is vrij bekrompen, wat zich vooral bij feestelijke gelegenheden zal doen gevoelen. Van de uitwendige architectuur bevredigt de variant perspectief nog het meest. Niettegenstaande de betrekkelijke beknoptheid der ruimten is toch de kubieke inhoud vrij groot geworden.

Als resultaat van bovenstaande beschouwingen kwam de jury tot het besluit:

den eersten prijs toe te kennen aan het ontwerp motto „Door de branding" in de eerste plaats omdat de plattegrond-indeeling het best geslaagd

ZITTEND NAAKT. STEEN 1929. CSAKY.

Deze onafhankelijke daad echter wekte in zoo hooge mate verontwaardiging en afkeuring, dat de toenmaals slechts vijftienjarige kunstenaar geheel op eigen krachten werd aangewezen om te trachten zijn doel te bereiken en tevens in zijn levensonderhoud te voorzien.

Daar hij een groot bewonderaar was van Rodin, welke voor dien tijd zeer modern werk schiep, trok zijn hart naar Parijs, waar hij hoopte zijn kunst te kunnen ontwikkelen in een milieu van geestverwanten, die dezelfde idealen nastreefden als hijzelf.

Ten einde dit verlangen te verwezenlijken was geld noodig voor de reis, zoodat de zeer jonge Csaky gedwongen was in fabrieken te gaan werken, om zich de noodige middelen voor dit doel te verschaffen.

In 1908 vatte hij ten slotte het plan op te trachten Parijs vanuit Budapest te voet te bereiken, doch op zijn moeizamen tocht daarheen, arriveerde hij via Szeged te Szombathely (Hongarije), alwaar hij toevalligerwijze een vriend ontmoette, met wien hij in dienst trad bij een bouw-beeldhouwmeester. Na eenigen tijd in de werkplaats van dezen artist als assistent te hebben gearbeid, had Csaky zooveel geld verdiend en opgespaard, dat hij ten laatste zijn verlangen volgen kon om naar Parijs te reizen.

Doch ook hier wachtten den jongen beeldhouwer vele en groote teleurstellingen,

KINDERKOP. STEEN. 1928. CSAKY.

terwijl hij, ten einde in zijn hoogst noodige, dagelijksche behoeften te voorzien, verplicht was alle voorkomende ambachten aan te pakken.

Tijdens de opkomst van het Cubisme te Parijs, welke beweging, zooals bekend, een geweldige opschudding en beroering veroorzaakte, waren Csaky en Duchamps Villon de eerste cubistische beeldhouwers.

Door het uitbreken van den wereldoorlog werden Csaky's werkzaamheden, zooals dit met zoovele andere artisten het geval was, noodgedwongen onderbroken en moest hij naar zijn vaderland terugkeeren om onder Hongaarsche vlag te strijden.

Nadat in 1919 de vrede definitief gesloten was en hij zich wederom te Parijs bevond, moest Csaky echter ondervinden, dat hij in zijn kunst geheel geïsoleerd stond van zijn tijdgenooten: niemand wilde van zijn werk iets weten, niemand geloofde in zijn streven.

Door hardnekkig volhouden en onafgebroken arbeiden, steeds in moderne richting, gelukte het hem eindelijk de belangstelling op te wekken van den beroemden Parijschen kunsthandelaar Léonce Rozenberg, met wien hij ten slotte een officieel contract sloot. Zijn onafhankelijke geaardheid echter, wars van elken dwang of gerechtigheld terugkeerende verplichting, belette hem deze overeenkomst nauwkeurig na te komen, zoodat genoemde relatie wederom ontbonden werd.

Csaky's werken zijn inmiddels wereldbekend geworden, zoodat de meeste groote

„DE TRAP", VERZILVERD BRONS 1928. CSAKY.

is terwijl ook de uitwendige architectuur veel verdienste bezit, in aanmerking genomen dat het gebouw komt te staan in een toekomstige villa wijk, waarvan het karakter door dezen nieuwen raadhuisbouw kan worden beheerscht;

den tweeden prijs toe te kennen aan het ontwerp motto: „Hou Zee" omdat dit plan eveneens een goede planindeeling laat zien en een prijzenswaardige beknoptheid geeft die echter tot een te bescheiden uitwendige architectuur heeft geleid waardoor het karakter van een gemeentehuis niet voldoende tot uitdrukking is gekomen;

den derden prijs toe te kennen aan het ontwerp motto: „Romantiek" v.n.l. wegens goede planafloasing en beknoptheid gepaard aan een architectuur die een voornaam karakter draagt;

den vierden prijs toe te kennen aan het ontwerp motto „10 M." en

den vijfden prijs aan motto „Opus 7".

Opgemaakt te Katwijk Juli 1929.

De Jury:

W. VERSCHOOR, Voorzitter.
A. P. SMITS, Lid.
H. v. d. KLOOT MEIJBURG, Secretaris.

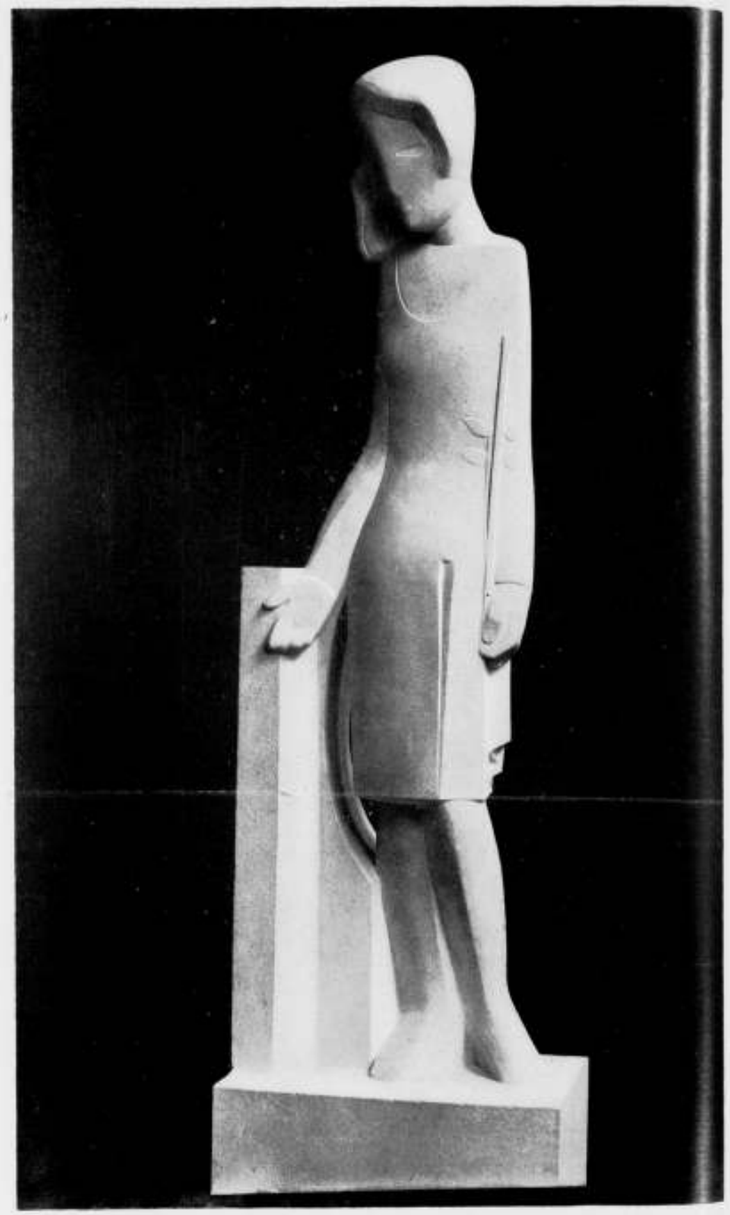

„NAAKT FIGUUR". BRONS. CSAKY.

HET UITBREIDINGSPLAN VAN MADRID. Er is een internationale prijsvraag uitgeschreven voor het ontwerp van een uitbreidingsplan van de stad Madrid volgens de modernste opvattingen van stedebouw. De inzendingen worden voor 21 Juli 1930 ingewacht. De stedelijke inlichtingendienst (Espada-straat 7) verschaft gegevens. Uitgeloofd worden een eerste prijs van 200,000 Pesetas en vier prijzen elk van 25,000 Pesetas. De bekroonde ontwerpen worden eigendom van de stad, die er naar goedvinden gebruik van zal mogen maken.

De burgemeester van Madrid is voorzitter der jury, die verder is samengesteld uit den voorzitter der gezondheidscommissie, den voorzitter van den bond van architecten, den directeur van de hoogeschool voor bouwkunst te Madrid, een architect aangewezen door de Academie van Schoone Kunsten van San Fernando, den voorzitter van het instituut van civiele ingenieurs, een ingenieur, een Spaansch architect gekozen door de deelnemers, een op gelijke wijze verkozen ingenieur en een buitenlandsch deskundige gekozen door deelnemers buiten Spanje.

(N.R.Ct.)

„ARCHITECTURA". STEEN. 1926. CSAKY.

verzamelingen stukken van hem bezitten. In Holland zijn producten van zijn vroegeren arbeid te vinden in de verzameling Kröller te 's-Gravenhage.
Csaky hakt zijn beelden zelf in steen, terwijl het zijn streven is zijn werk op bouwwerken toe te passen.

PRIJSVRAAG GEMEENTEHUIS TE KATWIJK. Door plaatsgebrek zijn wij gedwongen, de publicatie van het met den 5en prijs bekroonde ontwerp uit te stellen tot het volgende nummer.

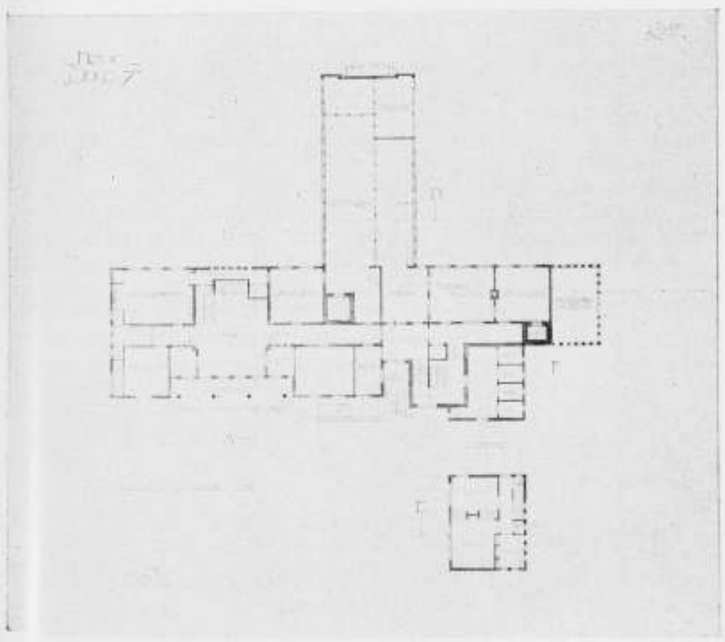
BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 31 AUGUSTUS Nº 35

PRIJSVRAAG GEMEENTEHUIS TE KATWIJK. 5e PR. ONTW. S. J. BOUMA. ARCH. TE GRONINGEN

JAARVERSLAG VAN HET GEMEENTELIJK BOUW- EN WONINGTOEZICHT, AMSTERDAM. Wij ontvingen het verslag van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht en ontleenen daaraan de volgende bijzonderheden.

Bouwaanvragen. In zake de ingekomen bouwaanvragen moest in 787 gevallen één verlengingsbeschikking en moesten in 938 gevallen twee verlengingsbeschikkingen worden genomen.

Het totale aantal door den Dienst behandelde bouwaanvragen bedroeg 2488 (v.j. 2532).

In het verslagjaar werden door Burgemeester en Wethouders 1927 bouwvergunningen verleend, waaronder 312 voor nieuwen bouw, 68 voor herbouw, 1067 voor verbouw, 468 voor lichten bouw en 12 beschikkingen voor loozingsinrichtingen.

In het verslagjaar werden door Burgemeester en Wethouders met toepassing van het bepaalde in art. 29 der Bouwverordening (eventueel art. 27 der Bouwverordening van 1905) 32 bouwvergunningen verleend, betreffende 49 perceelen, voor het wijzigen van den bouw, 555 cementijzerbeschikkingen, betreffende 1579 perceelen, 110 loozingsbeschikkingen, betreffende 130 perceelen en 30 brandveiligheidsbeschikkingen, betreffende 30 perceelen.

Op particulier terrein werden in 1928 404 perceelen met 850 woningen, op erfpachtsgrond 921 met 2989 woningen, totaal 1352 perceelen met 3839 woningen gebouwd. Voor 1927 waren dit resp. 1412 perceelen met 3350 woningen; 795 perceelen met 2649 woningen, totaal 2207 perceelen met 599 won.

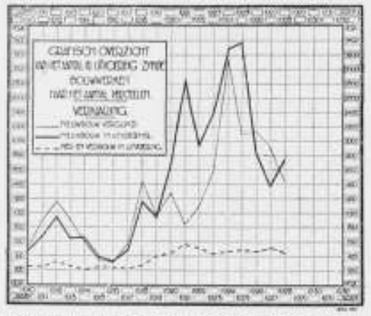
Toezicht op de uitvoering van bouwwerken. Zooals steeds, werd ook dit jaar aan het einde van elke maand nagegaan voor hoeveel bouwwerken een vergunning of een z.g. 19c liep en hoeveel bouwwerken in uitvoering waren, teneinde te kunnen beoordeelen hoe de arbeid tusschen de toezichthoudende ambtenaren was verdeeld.

Bouwbedrijvigheid. De bouwbedrijvigheid in plan-Zuid nam zeer belangrijk toe, in West (concessie Overtoom), belangrijk, en in den Watergraafsmeerpolder (Oost) in mindere mate.

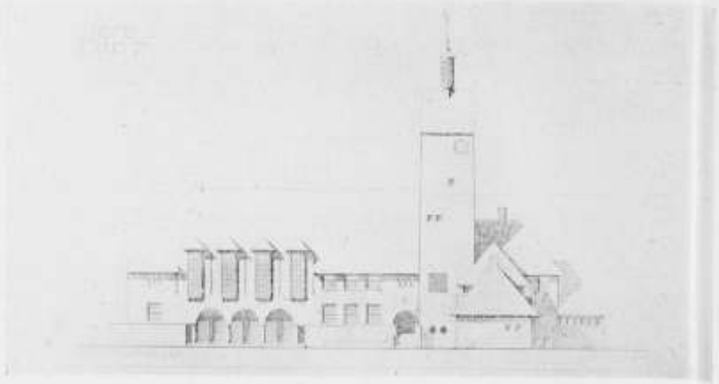
Langdurige ziekte van een hoofdinspecteur en van een inspecteur maakte het noodzakelijk, dat hun secties tijdelijk werden onderverdeeld en de dienst in die onderdeelen moest worden opgedragen aan de hoofdinspecteurs en inspecteurs der aangrenzende secties.

Het onderzoek naar zonder vergunning gebouwde keten, loodsen, enz., op binnenterreinen in de nieuwere stadsgedeelten werd voortgezet.

Sinds de instelling van deze systematische controle werden 1506 gevallen in behandeling genomen; in 396 werd het gebouwde geheel weggenomen, bouwvergunning werd verleend in 395 gevallen, in 407 gevallen werd door wijziging of ver-

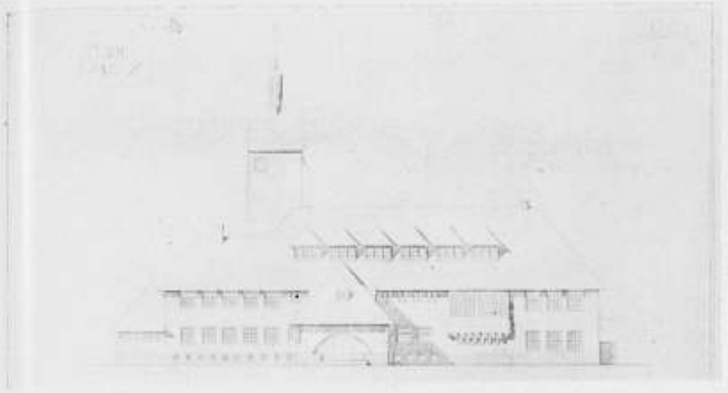

plaatsing aan de Bouwverordening voldaan, terwijl ultimo 1928 nog 308 gevallen in behandeling waren.
Op het einde van het verslagjaar waren in uitvoering 1783 perceelen, in te richten tot 5342 woningen, waarvan 1274 perceelen met 4327 woningen door particulieren, 45 perceelen met 126 woningen door woningbouwvereenigingen en 464 perceelen met 889 woningen door de Gemeente.
Het aantal woningen vermeerderde in de geheele stad met 5965, waarvan 3839 op nieuw terrein, terwijl een vermindering plaats had met 3544 woningen, waarvan 646 door sloping, 1056 ten gevolge van verbouw, waarvoor vergunning was verleend, 832 door onbewoonbaarverklaring en 1010 volgens maandelijksche gegevens door den Woningdienst, naar aanleiding van veranderd gebruik en samenvoeging.
De intensiteit der bouwbedrijvigheid kan overigens blijken uit het aantal arbeiders, werkzaam op bouwwerken voor rekening van de Gemeente, van woningbouwvereenigingen en particulieren, dat per maand (in het geheele jaar nagenoeg stationair) gemiddeld resp. 610, 275, 4550, totaal 5435 bedliep.
Garagevraagstuk. Het ontwerp voor een garageverordening werd aan den Wethouder voor de Volkshuisvesting doorgezonden. Op het einde van het verslagjaar was deze zaak nog in behandeling.
De verdiepingen-garage aan de Stadhouderskade (West) bij het Leidscheplein, kwam gereed. Besprekingen zijn gaande over het bouwen van uitgebreide garagecomplexen in plan-Zuid, nabij de kruising van den Stadionweg en de Minervalaan.
Normalisatie Bouwverordeningen. In de besprekingen der studiecommissie voor normaliseering van de bepalingen der Bouwverordeningen in de drie groote steden werd overeenstemming bereikt met betrekking tot de — zooals bleek slechts weinige — punten, die voor normalisatie vatbaar zijn. De concept-Rotterdamsche verordening wordt thans tegemoet gezien.
Gewapend beton. De toepassing daarvan nam in het verslagjaar eer toe dan af. Ten behoeve van den bouw van het gebouw van De Telegraaf werden proefnemingen verricht met gewapend-betonbalken, waarin gaten voorkomen, zooals thans herhaaldelijk het geval is voor doorgang van leidingen, enz. De proeven, bijgewoond door een vertegenwoordiger van het Bouw- en Woningtoezicht hadden ten doel een beter inzicht te verkrijgen in de juiste spanningsverdeeling, ten einde te komen tot de rationeelste wapeningswijze van dergelijke balken.
Nieuwe systemen werden in het verslagjaar niet aangeboden.
De heer Handl bracht een nieuw systeem van bodem-afsluitingen, tevens den begane-grondvloer dragende.
Vooraf gereedgemaakte gewapend-betonbalkjes

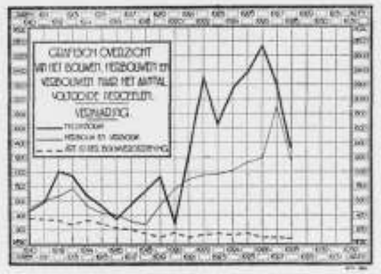
PRIJSVRAAG GEMEENTEHUIS TE KATWIJK. 5e PR. ONTW. S. J. BOUMA, ARCH. TE GRONINGEN.

DE OPDRACHT EN DE PRIJSVRAAG, DOOR Ir. A. J. VAN DER STEUR. Men kan als architect op verschillende wijzen een opdracht krijgen. Men kan een opdracht toegewezen krijgen, direct van een opdrachtgever, die in den betreffenden architect vertrouwen stelt en hem deswege met zijn opdracht belast. Dat is de eene, de meest gebruikelijke, de normale en de directe weg. Maar er is ook een abnormale, een indirecte weg: men kan zijn opdracht krijgen als gevolg van een prijskamp tusschen meerdere architecten, door middel van een open of besloten prijsvraag, ofwel door een meervoudige opdracht. Het schijnt mij nuttig, een enkel woord te wijden aan de normale en de abnormale wijze van opdrachtverleening.
Bij de normale, de enkelvoudige, de in-vertrouwen-van-mensch-tot-mensch gegeven opdracht groeit het ontwerp in een gestadige wisselwerking tusschen principaal en architect tot rijpheid uit. De principaal heeft doorgaans van zijn te stichten gebouw slechts een uiterst vage voorstelling: hij heeft een paar algemeene, maar gansch ongedefinieerde denkbeelden omtrent ruimteverdeeling en afmetingen, ja, vaak moet de architect hem zelfs omtrent zeer elementaire noodzakelijkheden van zijn gebouw een voorlichting verschaffen, die den vakman ongeloofelijk van vanzelfsprekendheid moet schijnen. En zoo is bij de normale, enkelvoudige opdracht de wisselwerking tusschen principaal en architect reeds aan den gang, wanneer nog nauwelijks van een ontwerp, maar nog slechts van een program van eischen sprake is. In normale omstandigheden bouwt de architect reeds hier actief mee aan zijn werk.
Dit gecompliceerde en vaak zeer subtiele contact tusschen architect en opdrachtgever is heel belangrijk. Want de architect is in diepsten aanleg, hoezeer hij zich zelfstandig kunstenaar moge voelen, een van de dienende krachten onzer samenleving: hij heeft in zijn werk zich te onderschikken aan soms zeer gecompliceerde materieele eischen, en zijn werk is tenslotte niet volmaakt, als het niet in de eerste plaats aan zijn materieele bestemming voldoet: deze immers was zijn eerste en vaak zijn eenige bestaansvoorwaarde.
De groei van program tot ontwerp is dan ook in de meeste gevallen een samengesteld proces, waarin nu eens het program het ontwerp, en dan weer het ontwerp het program beïnvloedt: vaak is een eerste schets niet veel meer dan een poging tot oriënteering, tot toetsing van mogelijkheden; is elk volgend stadium een stap in een langzaam, maar gestadig groeiproces, waaraan, wil het goed zijn, evenzeer de architect als de opdrachtgever deel hebben. Dit beteekent, dat zij elkander moeten leeren verstaan, dat de architect, zijn opdrachtgever leidend, langzaam erhand uit een veelheid van vaak tegenstrijdige en ongelijkwaardige verlangens, niet alleen zichzelf, maar ook zijn principaal, klaarheid moet verschaffen over het essentieele van zijn object en de relatie daarvan tot de secundaire elementen. Dit is belangrijk; ik zou haast zeggen: HET EENE NOODIGE in den groei van een architectonisch kunstwerk, wil het gaaf zijn.
Hieruit volgt tegelijk, dat de relatie tusschen principaal en opdrachtgever zeer subtiel is, en dat de ideale verhouding zeldzaam voorkomt. Maar ook daar, waar, zooals in onze onvolmaakte wereld nu eenmaal de regel is, de samenwerking van

PRIJSVRAAG GEMEENTEHUIS TE KATWIJK. 5e PR. ONTW. S. J. BOUMA, ARCH. TE GRONINGEN.

principaal en architect meestal resulteert in een min of meer aanvaardbaar compromis, daar blijft het geregelde contact een element van het hoogste gewicht, dat bij den groei van een bouwwerk noodzakelijk, ja, onmisbaar moet heeten.
Hoe is het nu daarmee gesteld bij de „abnormale", de meervoudige opdrachten, bij de prijsvragen? Wanneer ik de definitie zoek te bepalen, dan is deze voor mijn gevoel naar het uitwendige gelegen in het zoeken van de beste oplossing uit een grooter of kleiner aantal schetsontwerpen, maar naar het inwendige ligt het diepere onderscheid, dat ook een waardebepaling inhoudt: het directe, persoonlijke contact tusschen principaal en opdrachtgever ontbreekt; de groei, die in het normale geval begint bij het eerste begin: de kiem van het in samenwerking op te bouwen program-en-ontwerp, in hun natuurlijke en gestadige wisselwerking, begint nu, kunstmatig, ONnatuurlijk, eerst in een verder stadium. Aan den architect wordt een gereedgemaakt program verschaft, waarnaar hij te werken heeft, en dat vrijwel geheel onafhankelijk, geheel zonder contact met zijn bouwheer. En als hij klaar is, komt zijn plan te staan naast dat van anderen om te worden beoordeeld. En men zoekt er het beste uit.....
Denk niet, dat ik hier wil smalen. Elk architect, die het met zijn vak ernstig meent, heeft in zijn jongen tijd vaak de prijsvragen aangepakt met graagte als een mogelijkheid tot ontplooiing van een scheppingskracht, die op andere wijze de kansen daartoe zoo gemakkelijk niet krijgen kan, en, zelfs vaak zonder eenige hoop op een bekroning, die studie van een belangrijk prijsvraagobject om der wille van de studie zelf aanvaard. Maar het eigenaardige geval doet zich voor, dat men op later leeftijd — is het dan uit gebrek aan geestdrift, is het uit gebrek aan tijd, of is het uit hoofde van het inzicht, dat de werkwijze in zijn noodzakelijke kunstmatigheid het ontstaan van een gaaf kunstwerk eerder schaadt dan bevordert? — dat men op later leeftijd allengs sceptischer tegenover het prijsvraagstelsel gaat staan. En de resultaten zijn helaas maar al te dikwijls een rechtvaardiging van deze afzijdigheid, zelfs waar, zooals bij eenige recente prijsvragen in ons land, de deelname groot was.
Groote deelname aan een prijsvraag is in het algemeen geen teeken van gunstige materieele omstandigheden bij de architecten. Wie dik in zijn werk zit, heeft doorgaans den tijd en den lust niet zich te begeven in de kwade kansen van een groote hoeveelheid vergeefschen arbeid, als hij genoeg loonend werk voor zijn hand te doen vindt. Maar men zou kunnen meenen, dat, wanneer nu inderdaad de omstandigheden zoo zijn, dat tal van architecten zich meenen te moeten wagen aan die kwade kansen, er dan toch allicht een werk naar voren zou kunnen komen van meer dan middelmatig gehalte, zij het dan al niet gaaf en af, dan toch zeker in aanleg van belang. Maar dit is nu slechts zeer zelden bij openbare prijsvragen het geval, en ik meen — naast andere, op andere plaatsen en door anderen reeds aangeduide oorzaken — te moeten aannemen, dat de hoofdoorzaak hiervan ligt in het min of meer schematische dat elk prijsvraagprogramma uit den aard van zijn wezen aankleeft, en dat niet kan worden opgeheven door het levenwekkend contact tusschen bouwheer en architect.

worden gelegd, en op de onderflenzen betonplaten ter dikte van 4 c.M., waarna de naden met cementspecie worden dichtgestreken. Op de balkjes worden houten regels bevestigd welke de vloerdeelen dragen. De rioleering ligt hier onder in plaats van zooals gebruikelijk, boven de bodemafsluiting.
Herhaalde proefbelastingen leidden tot het maken van twee standaardbalktypen.
Het systeem is enkele malen toegepast; voorzoover thans kan worden beoordeeld, met gunstig resultaat. Oorspronkelijk lag het in de bedoeling het ook op de verdiepingen te gebruiken, doch vooralsnog is het slechts toegelaten voor de begane-grondvloeren.
Het aantal diameters der palen systeem-De Waal werd uitgebreid; zij worden thans vervaardigd in diameters van 20, 25, 30 en 40 c.M., waarvoor is aangenomen een toelaatbare belasting resp. van 10, 15, 20, 25 en 30 ton per paal. De palen met diameters van 20 en 25 cM. worden vooraf gereed gemaakt in stukken ter lengte van 2½ M., welke met ijzeren bussen in elkaar passen. Proeven in tegenwoordigheid van het Bouwtoezicht genomen, hadden een bevredigend resultaat.
Door de firma Bronwasser werd een nieuw syteem betonpalen gedemonstreerd, welke ter plaatse in den grond worden gestort.
De proefnemingen op het terrein te Breukelen zijn nog niet beëindigd. Van de resultaten zal afhangen of het systeem algemeen toegelaten zal worden. Bij wijze van proef zijn zes palen gemaakt in het gebouw van het Kankerinstituut (voorm. Militair Hospitaal) aan de Sarphatistraat (Centrum).
Toepassing van diverse materialen. Solomite, dat enkele malen is toegepast, is toelaatbaar gesteld voor wanden (niet balkdragend) in kantoren e.d.; niet voor den woonhuisbouw in het algemeen.
Een proefobject van Heraclith werd gemaakt van wanden met draadbespanning. De toepassing ervan is toelaatbaar gesteld als bij Solomite vermeld. Een aantal proefplafonds is in uitvoering.
Bijzondere eischen bij bebouwing van erfpachtsterreinen en concessiegrond. Bij schrijven van 12 December werd een voorstel gedaan om in den vervolge bij den bouw van woningen op erfpachtsterreinen en concessiegronden het maken van een voldoend aantal kasten, alsmede het oprichten van bergplaatsjes in den tuin, verplichtend te stellen. Op het einde van het verslagjaar was hieromtrent nog geen beslissing genomen.

HET FORUM MUSSOLINI. Op den rechteroever van de Tiber te Rome, aan de Viale Angelico, den weg die van de Ponte Milvio eerst langs de rivier loopt en dan recht op het plein van den St. Pieter aan, is men sinds geruimen tijd bezig een groote moderne sportschool te stichten. Bij die school komt een groot stadion, het Stadio Mussolini, of ook wel Forum Mussolini genaamd. Dit

ROB. MALLET-STEVENS. ARCHITECT.

TERRAS VAN EEN VILLA TE NEUILLY. GABRIEL GUÉVRÉKIAN. ARCH.

Forum moet als de oude keizersfora den naam van Mussolini en dien van het fascistische regime hooghouden. Naar men weet verrijst er voor het station een groote marmeren zuil, de grootste zuil uit één stuk, die ooit is opgericht, ter eere van Mussolini. De zuil, die uit de groeve van Carrara gehouwen is, is onlangs per schip in de Tibermonding aangekomen. Als de waterstand het toelaat wordt deze geweldige monoliet naar zijn plaats van bestemming gebracht. De Obelisk van Mussolini zal echter niet het eenige sieraad zijn van het stadion. Ricci, de voorzitter van de Balilla, de nationale jeugdbeweging, heeft beslist, dat het heele stadion, een groote elliptische ruimte, omgeven zal worden door marmeren beelden. Die beelden moeten uitdrukking geven aan de schoonheid en de kracht en tevens de provincies van Italië vertegenwoordigen, vereenigd in het ideaal van de poging tot lichamelijke en geestelijke wedergeboorte van land en volk. Alle 92 provinciale comité's van de Balilla hebben aanschrijving gekregen zich met een beeldhouwer in verbinding te stellen om een model te vervaardigen, dat voor 31 October moet worden ingezonden. Het beeld wordt, met voetstuk 4 M. hoog, de doorsnede aan den voet wordt 1.80 M. Het moet geïnspireerd zijn op de klassieke Grieksch-Romeinsche vormen en een athleet voorstellen in de houding van een der moderne sportverrichtingen. De modellen, in gips, moeten de halve grootte hebben van het beeld zelf. De goedgekeurde beelden worden te Carrara uit marmer gehouwen. De kosten moeten gedragen worden door de provinciale Balilla's, die daartoe den steun moeten inroepen van plaatselijke instellingen, omdat het een werk betreft, dat uit naam van de provincie op het Forum Mussolini wordt opgericht. Er moet haast achter de zaak gezet worden, want het stadion moet het volgend jaar geopend worden. Wordt dus een ontwerp afgekeurd, dan loopen de ontwerper en de provincie, die hem de opdracht verstrekte, de gelegenheid mis „mee te werken aan de verwezenlijking van het belangrijkste en belangwekkendste architecturale werk van onzen tijd." Aldus de circulaire, die tevens zegt, dat ook jonge kunstenaars, mits over de noodige ervaring beschikkende, in aanmerking kunnen komen, maar daarop deze waarschuwing laat volgen. Die waarschuwing en de eisch, dat de

Hierin ligt tevens de sleutel tot een waardeering van den tegenwoordig meer en meer in zwang komenden tusschenvorm tusschen prijsvraag en eenvoudige opdracht: de meervoudige opdracht. Hoewel zij uithoofde van haar prijsvraagachtig karakter om de boven uiteengezette redenen in wezen inferieur moet zijn aan de enkelvoudige opdracht, heeft zij boven de prijsvraag het voordeel, dat niet alleen de deelname van begin af beperkt wordt tot eenige architecten, van wie een goed begrip van de opgave direct mag worden verwacht, waardoor dus het werk van de jury aanmerkelijk dieper zal kunnen tasten en de enorme hoeveelheid noodeloos werk, ook voor de jury, wordt vermeden, maar bovendien, dat er een betere mogelijkheid tot contact tusschen bouwheer en architect wordt geschapen. Maar deze is dan ook alleen aanwezig, wanneer het prijsvraagachtige zooveel mogelijk wordt beperkt. Dit beteekent, dat het beste resultaat, zelfs een vrij nauwkeurige benadering van de voordeelen der enkelvoudige opdracht, mogelijk is, wanneer aan de deelnemers niet meer dan zeer voorloopige schetsontwerpen worden gevraagd. De meervoudige opdracht is dan op die wijze niet anders dan een toetsing van de mogelijkheden van het object en de keuze van den architect, die de greep deed, welke de beste mogelijkheid biedt voor een voldragen werk. Aan deze werkwijze danken wij Staal's Museumtheater en zijn beurs, Dudok's Bijenkorf. Het komt mij voor, dat deze staat van dienst voor de meervoudige opdracht trots haar nog kort bestaan meer belooft dan de openbare prijsvraag ooit heeft kunnen bieden.

BOEKBESPREKING, DOOR Ir. A. BOEKEN. L'art international d'aujourd'hui. Editions d'art Charles Moreau, Paris. Een mooie zeer verzorgde serie plaatwerken over hedendaagsche architectuur, interieurs, meubels, huisraad, affiches, enz. is verschenen bij Charles Moreau (15 albums à frs. 100.—) onder den verzamelnaam van L'art international d'aujourd'hui. Heel erg internationaal is deze serie wel niet, al worden er verscheidene niet-Fransche werken in gereproduceerd. Het woord „internationaal" heeft hier, zooals tegenwoordig zoo vaak, een klank van glas en metaal, beteekent, zoo het inderdaad een beteekenis heeft, wellicht functioneel, wellicht ook bezeten-van-licht-lucht-en-lichtheid, maar na den zondvloed van Duitsche „internationale" architectuurwerken, die ons den laatsten tijd pleegde te teisteren is het wel een prettige afwisseling kennis te maken met deze Fransche werken. „Epoche machend" zijn deze niet — werken zooals De drie evangeliën van Le Corbusier, Wie baut Amerika van Neutra of het laatste boek van Giedion zijn zeldzaamheden — maar ze spiegelen den geest van den tijd, die intusschen, helaas, alweer „Epoche" geworden is.

TERRAS VAN EEN VILLA TE NEUILLY. GABRIEL GUÉVRÉKIAN. ARCH.

AFFICHE VAN 1903.

Uit één der karakteristieke deelen nemen wij een paar afbeeldingen over, namelijk uit het album „Terrasses et Jardins", dat André Lurçat heeft samengesteld. Ook bij daktuinen en terrassen is het mode-element niet geheel vreemd, maar hierbij gaat het toch nooit om een formalisme dat den beschouwer even verrast, waaraan hij zich al heel gauw went, dat hij dan zocht en dat ten slotte — en o zoo spoedig al — hem verveelt. Daktuinen en terrassen vormen een element in het dagelijksch leven, dat de mensch kan aanvaarden en waarop hij dol kan zijn, en dat zijn leven — zijn heel gewone alledaagsche leven — verrijken kan, maar dat hij niet zoo maar door iets anders vervangen kan. Het is niet 't eene jaar „Valencia", dan een jaar „Trink Brüderlein", en dan „Sonny Boy", maar het is daktuinen of niets. Maar ik was aan een boekbespreking bezig.
Répertoire du Goût Moderne, Edition Albert Lévy (Librairie Centrale des Beaux Arts, Paris).
Voor den oppervlakkigen beschouwer is dit werk, eveneens een serie albums, voorloopig 5 stuks à frs. 200.—, zoo ongeveer hetzelfde als het bovenstaande, alleen door de gekleurde prentjes nog een beetje charmanter. Maar al doen aan deze uitgave menschen als Chareau, Guévrékian en Lurçat mee, de geest van deze is toch wel even anders. En die geest vindt zijn volkomen preciese uitdrukking in den titel „Répertoire du Goût Moderne". Hier is geen woord mis.
Ik noemde het vorige werk geen openbaring. Deze albums evenwel zijn openbaringen in den zin, dat al dengenen, die nog aarzelend experimenteeren of stoutmoedig jongleeren, met glas, nikkel, licht en wat er nog meer bij behoort, plotseling de oogen opengaan en dat ze hier gewaarworden hoe al die dingen reeds lang tot het gewone „répertoire du goût moderne" behooren. En daarom laten wij ook van deze uitgave een kleine keuze uit de afbeeldingen zien.

SCHEEPVAART-RECLAME, DOOR W. B. Al tientallen van jaren maakt de Batavierlijn door affiches reclame voor haar bedrijf. Helaas ontbreekt ons het oudste biljet, 't schilderijtje van een raderstoomboot omlijst door tekst en vlaggentropheeën en verdere franje. Daarop volgden de naieve affiches van 1903 en 1908 — waarbij zich dat van 1927 maar al te goed aansluit! — werk van habiele en sociale naamloozen, die in hun jeugd gehoopt zullen hebben schilder te worden. De reclame-wetenschap lag nog in de luren.
Dan komt de directie tot opdracht aan een kunstenaar, i.c. van der Leck, die een bijzonder construeerde, waar men raar tegen aankeek. Maar er werd naar gekeken en opgesmaald en zoo is op niet bedoelde wijze het doel misschien toch ten deele klassieke vormen gevolgd moeten worden, zijn waarborg genoeg tegen elke moderne nieuwlichterij, die zou mogen trachten het Forum Mussolini binnen te sluipen. (N. R. Cr.).

DE MUSEUMBOUW TE 'S-GRAVENHAGE. Nadat de Museumcommissie haar goedkeuring had gehecht aan het schetsontwerp voor den bouw van het nieuwe Gemeentemuseum, heeft het college van B. en W. zich daarmee thans ook vereenigd.
Aan dr. Berlage is thans de uitvoering van het ontwerp opgedragen. (Hbd.).

AFFICHE VAN 1908.

AFFICHE VAN 19...27?

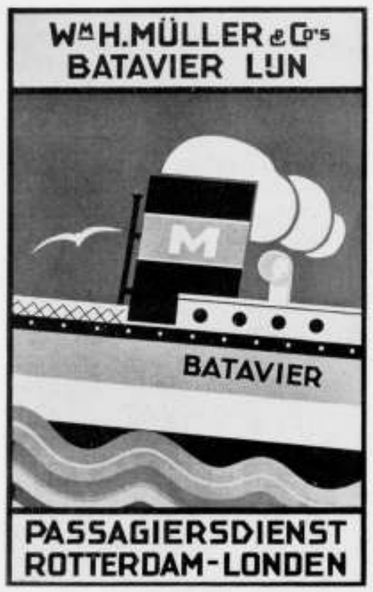
PRIJSVRAAG VOOR EEN WANDKALENDER, UITGESCHREVEN DOOR HET WEEKBLAD „VERF EN KLEUR".

Het weekblad „Verf en Kleur" heeft een prijsvraag uitgeschreven voor een wandkalender, waarvoor worden uitgeloofd:

Een eerste prijs, groot ƒ 100; een tweede prijs, groot ƒ 50.

De jury bestaat uit de heeren: J. Briedé, kunstschilder te Laren; A. Kleijn, Sierkunstenaar te Amsterdam; J. Por, directeur schildersschool te Utrecht.

Exemplaren van het programma zijn kosteloos verkrijgbaar aan het adres der Redactie van „Verf en Kleur", Prins Hendrikkade 159-160 te Amsterdam.

AFFICHE C. CLAUSSEN, 1929.

AFFICHE VAN B. VAN DER LECK.

bereikt. Maar als aanplakbiljet is het een mislukking te achten, daar het niet pakt en weinig tot de verbeelding spreekt. Dat doet op zijn wijze de honigzoete prent van 1927. (Men vergelijke met het echtpaar-met-kind bij van der Leck!) Geloofde de directie niet meer in reclame-succes van een kunstenaar? Meende zij een ander en ruimer publiek te bereiken met het zwaaiende span achter de reeling? Daarop volgt het affiche van 1929 dat stroef is als het biljet van van der Leck. Wel trekt het door kleur eer de aandacht en ook bereikt het een sneller indruk door slechts de middenmoot van een schip te geven, maar een diepen indruk maakt het niet; het heeft geen spanning en geeft geen spanning, het kan de aandacht geen moment vasthouden.

Dit jaar bracht ons ook affiches van de Mij. Zeeland en de N. A. S. M.

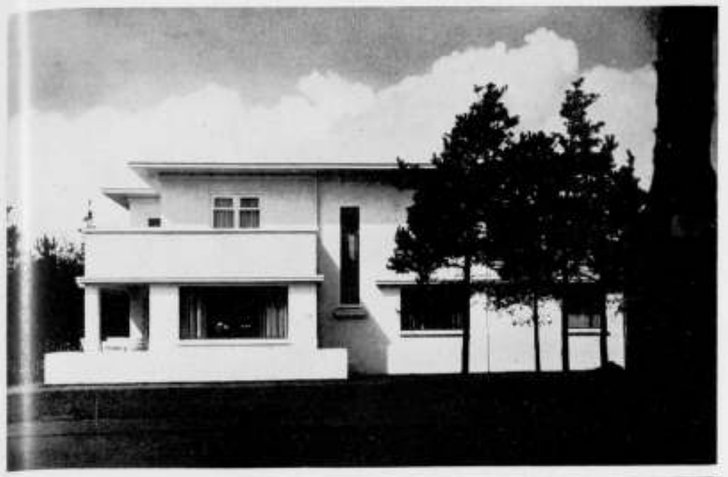
Van 't Hoff's affiche boeit wel met zijn spel van licht en donker en van versnijdingen, maar 't is niet sterk van kleur en belangrijke details van verschillende schaal breken de stuwing meer dan ze die steunen.

Tenslotte twee affiches van den grootmeester Cassandre.

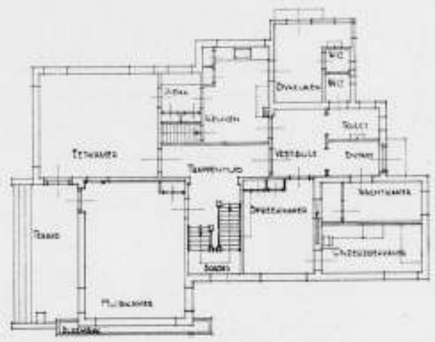
Voor de Statendam: een fascineerende close-up van een oceaanstoomer — is Cassandre denkbaar zonder film? — waarin heel het aan 't menschelijke ontheven eigen leven van zoo'n technisch wonder wordt gesuggereerd. Voor de Zeeland: de combinatie van boot en trein, opgebouwd uit geometrische motieven, in gloeiende kleuren voorzoover niet grijs en zwart. Ook hiermee doet hij een beroep op 's menschen domme bewondering voor de wonderen der techniek. Onder zijn handen worden technische details tot symbolen van kracht en snelheid. Zijn vondsten zijn brillant, maar de uitvoering geeft ze pas waarde. Dat groote Nederlandsche maatschappijen dezen buitenlander opdrachten geven, bewijst dat de werfkracht van zijn affiches hoog moet worden aangeslagen. Wordt hiermee niet tevens erkend dat het nog altijd de groote kunstenaar is die groote massa's weet te treffen? De kunst van het affiche is een nieuwe volkskunst.

Aan deze kleine reeks aanplakbiljetten is al te onderkennen hoe in een kwart eeuw de reclametechniek groeide, hoe de instelling der opdrachtgevers zich wijzigde, ook hoe het publiek veranderd is, en dat zich steeds meer doelbewust kunstenaars op reclame gingen toeleggen. Het causale verband tusschen die ontwikkelingsstroomingen is stellig wisselend; ze schuiven langs en over elkaar.

DOKTERSWONING TE EDE, DOOR G. FEENSTRA, B.N.A. Bij het bouwen van een huis voor velerlei principalen, was mij nog niet het voorrecht te beurt gevallen om voor een dokter te bouwen. Ik wachtte eerlijk gezegd hier heimelijk op, omdat ik hiervan wel iets verwachtte. Dit wil niet zeggen, dat er onder de doktoren in 't algemeen een verlangen naar meer moderne architectuur aanwezig is, maar wel voelde ik onbewust dat bij meerdere jongere doktoren inderdaad een kentering te bespeuren is. Het was dan ook met een gevoel van prettige onzekerheid toen mij

WONHUIS TE EDE, ARCHITECT G. FEENSTRA. B.N.A.

AFFICHE VAN A. J. VAN 'T HOFF, 1929.

BAUHAUS DESSAU. Wij ontvingen de aankondiging van de leergangen van het a.s. wintersemester aan het Bauhaus te Dessau.

De cursus, welke onder leiding staat van arch. Hannes Meyer, begint op 29 October a.s.

Leergangen: Vormgevingsleer, Bouwtechniek, Architectuur, Reclame en drukwerk, Fotografie, Meubelmakerij, Weverij, Wandschilderkunst, Metaalbewerking, Vrije schilderkunst en plastiek.

Als studeerenden worden toegelaten: vanaf den 17-jarigen leeftijd geschoolde arbeiders, technici en architecten.

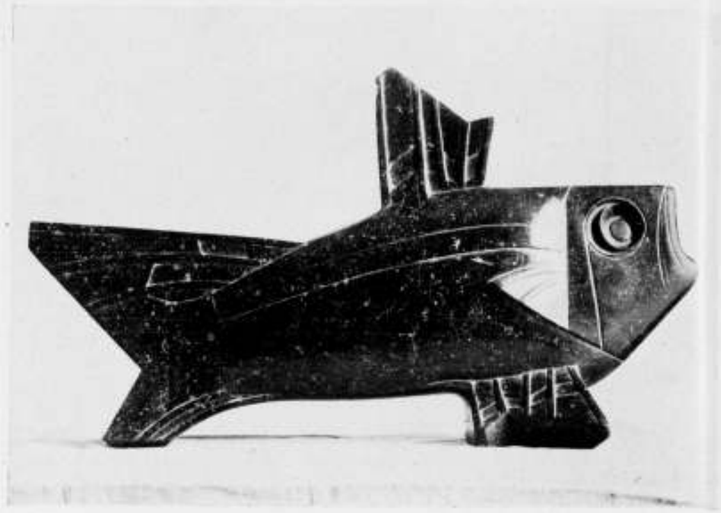
Inschrijvingen worden vanaf heden in ontvangst genomen.

Nadere bijzonderheden worden op aanvrage verstrekt door het Bauhaus-Sekretariat, Dessau.

AFFICHE VAN A. M. CASSANDRE, 1928.

„VISCH". GRANIET. 1925. CSAKY.

AFFICHE VAN A. MOVRON-CASSANDRE 1929.

RAAD VAN ARBITRAGE VOOR DE BOUWBEDRIJVEN.

Tot voorzitter van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland is benoemd de Heer Ir. A. H. W. van der Vegt, oud-Hoofdinspecteur-generaal der Spoor- en Tramwegen te 's-Gravenhage.

De Heer van der Vegt heeft deze benoeming aanvaard.

DR. BERLAGE. Dr. H. P. Berlage heeft zich aangesloten bij een reisgezelschap van leden van het Genootschap „Nederland—Nieuw-Rusland", dat Maandag l.l. naar Rusland is vertrokken voor een studiereis betreffende sociale en cultureele instellingen te Moskou, Leningrad en Nisjni-Novgorod. Dr. Berlage zal te Moskou een voordracht over bouwkunst houden.

J.P. MIERAS. Het is eigenlijk geen gebruik, dat de Redactie van een weekblad anders dan op zakelijke manier melding maakt van de ongesteldheid van een medewerker. Maar wie den heer Mieras kent en weet van zijn buitengewone toewijding aan het Bouwkundig Weekblad „Architectura", een van de belangrijkste onderdeelen van zijn veelsoortigen werkkring, en — dit mogen wij wel zeggen, min of meer zijn troetelkind, zal allicht kunnen billijken, dat de Redactie zich gedrongen voelt, in het openbaar uiting te geven aan haar leedwezen over de ongesteldheid, die haar secretaris noopte, een maand volstrekte rust te nemen. Het blad zal het gedurende die maand moeten doen zonder zijn haast onmisbare medewerking. De Redactie uit hare oprechte wenschen voor zijn spoedig en volledig herstel.

deze opdracht gewerd. Na eenige bespreking bleek mijn opdrachtgever in mijn gedachte om tot een zakelijke architectuur te komen reeds bezig te zijn geweest en kon ik doorgaan met een zakelijk huis te maken.
Hierbij is alle gevoel aan ongezonde romantiek op den achtergrond gesteld, maar toch de „menschelijkheid" gebleven. Met het oog op de vele regens in ons land (en ook als zonnewering voor de bovenkamers), ontwierp ik een sterk overstekend dak, enkele bloemenlijsten, meer niet. Onder den z.g. rationeelen bouw valt dit ontwerp dus geheel niet.
Hoofdzaak was voor ons eenvoudig zakelijke architectuur zonder hooge bouwkosten. Wij meenen hiernaar gestreefd te hebben. De plattegrond is geheel voortgekomen uit gestelde eischen en plaatselijke omstandigheden.
Arnhem, Juli 1929.

OVER PRIJSVRAGEN IN ONS LAND EN DAARBUITEN, DOOR v. d. S. De veel gehoorde klacht, die bij bijna elke prijsvraag, welke gehouden wordt, onze redactietafel bereikt, is die betreffende de zeer onvoldoende zorg, welke aan de expositie der ingezonden ontwerpen wordt besteed: de slechte lokalen, de onverzorgde ophanging, de gedachtelooze beschadiging van de teekeningen.
Deze klacht is internationaal. In „Das Werk" van April 1929 vinden wij:
„In den laatsten tijd zijn weer eenige groote prijsvragen gehouden en daarmee is de architect weer eens aan het tentoonstellen van zijn werk gegaan. Zonder buitengewoon succes. Hoe kon het ook anders: de plannen voor de Universiteit te Bern waren geëxposeerd in een naar naphtaline ruikend militair kleedingmagazijn; de tentoonstelling voor het kunstmuseum te Bazel, in de ruime jaarbeurshallen, was ongenietbaar, doordat de 107 projecten zonder de flauwste poging tot overzichtelijke groepeering door elkaar waren gehangen; die voor een kerk te Zürich was in twee groepen uit elkaar gehaald, waarvan de eene in een nauwelijks 2½ M. hoog lokaal hing. De tijdstippen van opening en sluiting waren precies zóó, dat alleen werkloozen en beroepsverslaggevers er aandacht aan konden wijden.... Blijkbaar hebben de prijsvraaguitschrijvers nog steeds niet begrepen, dat de geleverde arbeid vrijwillige arbeid is."
Wanneer wij de plaatsnamen eens veranderen in: Aula te Wageningen, bebouwing Reinkenstraat den Haag, gemeentehuis te Katwijk, zou deze klacht ook in ons land geschreven kunnen zijn. Kan dat nu werkelijk niet anders?

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA
COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS
102 AMSTERDAM TEL. Nº 36736
1929 7 SEPTEMBER Nº 36

Dr. Ir. J. H. PLANTENGA. LANDHUIS TE WASSENAAR.

BIJ HET WERK VAN Dr. Ir. J. H. PLANTENGA, DOOR Ir. A. J. VAN DER STEUR.
Het is een vreemd gevoel, wanneer men bij de aanschouwing van werk van een nog jong collega zeggen moet: „Dit is zijn laatste werk", en dat „laatste" dan in de beteekenis van „Er komt niets meer na dit." Er zou in deze overdenking iets weemoedigs liggen, wanneer niet de betrokken collega uit volkomen overtuiging en met volledig vrijen wil een weg had ingeslagen, die hem, voorloopig althans, uitschakelt van de praktische uitoefening van het architectenberoep; een weg, waarop hij — daarvan kan ieder, die hem kent, zeker zijn — de vervulling hoopt te vinden van veel openlijk en in stilte beleden wenschen en verlangens.
Historisch denkend en voelend, geneigd tot studie meer dan naar praktische werkzaamheid, en begiftigd met een sterken drang om het zelf verkregene aan anderen, jongeren, mede te deelen, is Plantenga een van die figuren, die, moge hun weg hen voorshands in andere richting schijnen te sturen, toch tenslotte, als bij voorbeschikking, bij het onderwijs belanden en daar a.h.w. hun natuurlijke bestemming vinden.

VERSLAG VAN DE GECOMMITTEERDEN BIJ DE IN 1929 AAN DE MIDDELBARE TECHNISCHE SCHOOL TE HAARLEM GEHOUDEN EINDEXAMENS.
Wij ontvingen afschrift van het verslag, over de eindexamens der M.T.S. te Haarlem aan den Minister van O. K. en W. uitgebracht, aan welk verslag wij het volgende ontleenen:
De examens, waarvan het mondeling gedeelte gehouden werd op 8, 9, 10, 11, 12, 13 en 15 Juli hadden een regelmatig verloop. Deze examens werden evenals de uitreiking der diploma's op 16 Juli door hem bijgewoond.
Dit jaar werden voor het eerst vrijstellingen ingevoerd voor het mondeling gedeelte van het examen, indien voor het practisch en schriftelijk gedeelte van de technische vakken het cijfer 7 verkregen was, met uitzondering van de Scheepsbouwkundige vakken, wegens het geringe aantal candidaten voor dit vak. Voor boekhouden, Staatsinrichting, Staathuishoudkunde, sociale wetgeving, Duitsch en Engelsch werden slechts mondelinge examens afgenomen, indien twijfel omtrent het cijfer bestond.
Door de invoering dezer vrijstellingen werd voorkomen, dat, zooals dit het vorig jaar het geval was, sommige vakken in één beurt moesten worden gecombineerd, waardoor meerendeels de ondervraging slechts zeer oppervlakkig kon geschieden.
Hoewel de samenstelling van den rooster voor de mondelinge examens niet eenvoudig is, was een en ander uitstekend geregeld, en wenschen de Gecommitteerden hiervoor te dezer plaatse hun bijzondere waardeering uit te spreken.
Behalve de op de schriftelijke, practische en mondelinge examens behaalde cijfers, werd het eindcijfer mede bepaald door het cijfer voor het gedurende den cursus vervaardigde werk.
Hoewel het onderwijs in de bouwkunde en in de weg- en waterbouwkunde in uitstekende handen is, meenen toch de Gecommitteerden voor de genoemde vakken, dat het onderwijs in de kennis der bouwmaterialen zeer waarschijnlijk nog betere resultaten zal kunnen geven, indien een splitsing gemaakt wordt tusschen de meest gebruikelijke bouwmaterialen en die, welke minder bij de gewone bouwconstructies worden toegepast. Bij de opstelling in het expositie-lokaal zou dan overeenkomstig deze splitsing een gedeelte kunnen worden ingericht voor de gewone, meest voorkomende soorten baksteen, mortelmaterialen, tegels, dakpannen, natuursteen, hout, metalen, hang- en sluitwerk, e.d., kortom voor de bouwmaterialen, waarvan de kennis voor den middelbaren technicus onontbeerlijk is. In een ander gedeelte zouden dan alle minder veelvuldig voorkomende, meer

kostbare, zeldzame of meer moderne, nog niet algemeen toegepaste materialen ondergebracht kunnen worden. De kennis van de eerste groep zou dan bij het examen verplicht gesteld kunnen worden, terwijl van de tweede groep een oppervlakkige kennis voldoende kan worden geacht. De verouderde bouwmaterialen en die met smakelooze versieringen zouden meer achter af zijn te plaatsen of ten deele wellicht geheel uit de verzameling verwijderd kunnen worden.

Bij het onderwijs in de kennis van het aanleggen van rioleering en centrale verwarming dient naar meer contact met de practijk gestreefd te worden, zoodat men meer critisch komt te staan tegenover sommige leerboeken, die blijk geven niet voldoende met de practijk rekening te houden.

Dat door de afdeeling Bouwkunde zulke goede resultaten worden verkregen, is voor een belangrijk deel toe te schrijven aan het feit, dat de betrokken leeraren in de gelegenheid gesteld zijn zich volop in de practijk van het bouwvak te blijven bewegen.

In het algemeen is de leerstof juist gekozen, en de wijze, waarop Directeur en leeraren hun taak opvatten, verdient groote waardeering.

Het komt den Gecommitteerden evenwel voor, dat het onderwijs nog meer tot zijn recht zou komen, indien bij verschillende vakken niet al te veel wordt ingegaan op bijzonderheden, doch nog meer stilgestaan wordt bij kennis der grondbeginselen, zoodat het algemeene inzicht meer versterkt wordt, waarop dan later zelfstandig kan worden voortgebouwd.

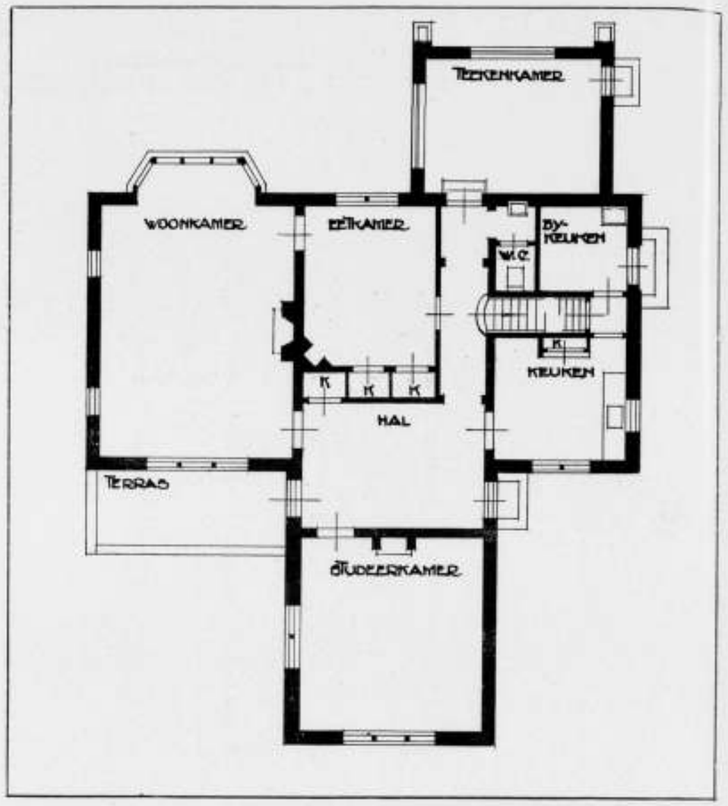
Ook zal het gewenscht zijn bij de leerlingen meer belangstelling te wekken voor de Nederlandsche Industrie, zoodat zij meer bekend worden met de namen van de leveranciers der meest toegepaste materialen.

Het in den loop van den cursus door de leerlingen vervaardigde teekenwerk zag er over het algemeen zeer goed verzorgd uit. Duidelijk blijkt, dat ook bij dit werk goede en geregelde leiding wordt gegeven.

De wijze, waarop de practische vorming der leerlingen is georganiseerd, is zeer te waardeeren, en kan niet genoeg worden aangemoedigd en gesteund. Door het geregeld inleveren van rapporten worden de leerlingen genoodzaakt hun practisch leerjaar ten volle te benutten. Sommige leerlingen hebben van deze rapporten bijzonder veel werk gemaakt en zoodoende een aanzienlijke hoeveelheid waardevol materiaal weten te verzamelen.

Met zeer veel genoegen hebben de Gecommitteerden mogen zien de buitengewoon tactvolle, bijna „vaderlijke" wijze, waarop de Directeur met de leerlingen weet om te gaan. Duidelijk merkbaar is de vaste leiding en de groote invloed die van hem op de jongelui uitgaat. Bijzonder werden de Gecommitteerden getroffen hoe bij de uitreiking der diploma's de Directeur van de omstandigheden en de karaktereigenschappen der geslaagde leerlingen zoo goed op de hoogte blesk te zijn, dat door hem ieder der leerlingen persoonlijk een hartelijk woord en een welgemeenden raad kon worden medegegeven, hetgeen op deze leerlingen merkbaren indruk maakte.

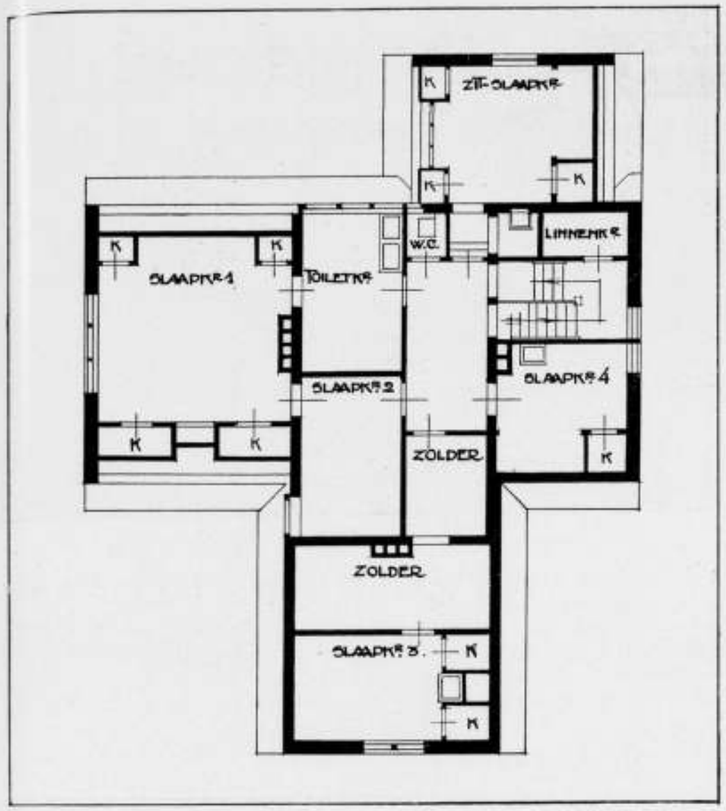
Dat de gediplomeerden reeds op den dag van de uitreiking der diploma's voor een zeer groot gedeelte verzekerd waren van een betrekking, getuigt zeer zeker van de groote zorg, welke de Directeur en leeraren aan de leerlingen ten koste leggen, maar ook voor de zeer goede bruikbaarheid der middelbare technici dezer school in de practijk.

DR. IR. J. H. PLANTENGA. LANDHUIS TE WASSENAAR. BEGANE GROND.

Om zich aan die bestemming geheel te kunnen geven, heeft Plantenga het offer moeten brengen van zijn architectenpraktijk. Het directeurschap van de Haagsche academie vraagt, vooral in de eerste, ongetwijfeld moeilijke, jaren de volkomen en onverdeelde aandacht van den geheelen mensch. Wanneer ik Plantenga goed ken, zal dit welbewuste afscheid van het architectenvak zeker niet zonder eenigen innerlijken strijd in zijn werk zijn gegaan; niettegenstaande de tegenspoeden van ons vak ook hem niet onbezocht lieten, was hij toch tè goed bekend ook met de schoone zijden van ons beroep om het niet van harte lief te hebben. Maar toen het oogenblik van de keuze kwam, heeft hij het zwaarst laten wegen, wat voor hem inderdaad het zwaarste was. Dat was zijn recht.

Het is Plantenga tot heden niet vergund geweest, in werk van grooten omvang te getuigen van een sterk en veelomvattend architectonisch kunnen. Al zijn werk was tot heden op bescheiden schaal, maar dit neemt niet weg, dat het op zijn bescheiden wijze van een niet geheel alledaagsch talent getuigt; landhuisjes bouwen is voor menigeen het dagelijksch brood en maar al te zelden komt men daarbij uit boven het banale — wel-aardige —, maar onbeteekenende, dat ons onberoerd laat, als wij er voorbij gaan. Ten slotte is deze kleinkunst-der-architectuur een heel moeilijk vak, dat maar bij enkelen wordt geciseleerd tot de sobere, maar sterke fijnheid, die nog uit het schijnbaar alledaagsche gegeven, uit de heel-gewone bouwelementen, iets eigens te voorschijn brengt. Plantenga houdt van het gewone, maar fijn doorgestudeerde, en daardoor toch van eigen leven bezielde — zijn werk is geen revolutionnair manifest en het stelt geen problemen ter diepzinnige overdenking. Maar zijn huizen zijn wel.... huizen, en in hun eenvoudige vormgeving vinden wij iets van een innerlijke noodzakelijkheid, die ze deed worden, zooals zij zijn, zonder opzettelijkheid en met een stil gebaar.

DR. IR. J. H. PLANTENGA. LANDHUIS TE WASSENAAR. VERDIEPING.

BEREKENING VAN HET DRAAGVERMOGEN VAN HEI-PALEN MET DE FORMULE VAN BRIX, DOOR PL. VAN DEN BERG. ARCH. B.N.A., VLAARDINGEN.

In „Vraag en Aanbod" kwam onlangs de volgende belangrijke mededeeling over de hei-formule van Brix voor:

„Bij den bouw van een brug over de Oder, waarbij de palen zouden worden belast met 30 en 25 ton, werd, ter contrôle van de hei-formule van Brix, een proefbelasting uitgevoerd. Hiertoe werd, dragend op de omringende palen, een plateau getimmerd, waarop een belasting van klinkers werd aangebracht. Vervolgens werd op den paal een hydraulische vijzel geplaatst en op deze wijze de paal naar beneden gedraaid.

Om de zakking te kunnen contrôleeren, werd aan den paal een wijzer bevestigd, die de zakking vijfmaal vergroot op een plaat liet zien. De wijzer draaide om een vaste spil.

Het resultaat van de onderzoekingen was, dat de hei-formule totaal onbetrouwbaar bleek. De paal droeg met de punt in grofkorrelig geel zand."

Jammer, dat de uitgevoerde berekening met de formule van Brix niet wordt medegedeeld, want dan konden we zelf eenig oordeel vormen. Nu komen verschillende vragen naar voren, b.v. waren de palen van hout of van beton, hoe lang en hoe zwaar waren de palen, wat was het gewicht van het heiblok en van den paal, wat was de zakking bij de laatste 30 slagen, door welke grondlagen werden de palen geheid en meer belangrijke vragen, die beslissend zijn om de gewichtige verklaring over de formule van Brix te kunnen beoordeelen.

Indien de palen van hout waren, kan het ons verwonderen, dat zij met 30 en 25 ton zouden worden belast. Een houten paal van de gebruikelijke zwaarte te heien, die op den duur veel meer dan 10 ton kan dragen, is praktisch gewoonlijk niet uitvoerbaar. Om den paal veilig met 30 ton te kunnen belasten, zou de uitkomst

De leerlingen te vormen tot ijverige, betrouwbare en plichtgetrouwe menschen is blijkbaar het loffelijk streven van Directeur en leeraren.

De heer G. Versteeg woonde als Regeeringsgecommitteerde voor de Bouwkundige vakken, benoemd op voordracht van het bestuur van den B.N.A., de examens bij.

TWEEDE PRIJSVRAAG. In overleg met de permanente prijsvraag-commissie hebben wij het wenschelijk geoordeeld in de wijze, waarop onze tweede prijsvraag is uitgeschreven enkele wijzigingen aan te brengen.

Het programma, zooals het thans geworden is, doen wij hieronder in zijn geheel volgen.

Wij bevelen mededingers(sters) voor deze prijsvraag dringend aan, van dit gewijzigde programma goede nota te nemen.

Zooals men voorts hieruit zien zal, is er tevens een tweede prijsvraag beschikbaar gesteld, terwijl ook de medewerking bij de uitvoering van het bekroonde ontwerp extra gehonoreerd zal worden.

Uitgever en Redactie.

„VERF EN KLEUR" schrijft een PRIJSVRAAG uit voor een „WANDKALENDER" onder de navolgende voorwaarden:

1o. De Kalender moet geschikt zijn om aan den wand van een woonkamer te worden opgehangen, weshalve hij tot versiering van den wand moet dienen en de dagcijfers duidelijk van vorm en op een afstand gemakkelijk leesbaar moeten zijn.

De kalender bestaat uit vier bladen, groot 20 × 30 c.M. elk bevattende de data voor drie maanden, benevens eene open ruimte van ongeveer 50 c.M². voor het plaatsen van een tekst, betrekking hebbende op den tijd van schilderen van verschillende voorwerpen.

De teekening moet als lijncliché kunnen worden gereproduceerd en mag in drie kleuren, die van het papier medegerekend, worden ontworpen.

Overigens is de ontwerper vrij in de keuze der versiering, de daarbij te gebruiken symbolen, enz.

2o. Gevraagd wordt de teekening van het eerste blad in kleur op eene grootte van 30 × 45 cM., waarop, om het ontwerp te completeeren ook een tekst in de open ruimte moet worden ingevuld.

3o. Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs van ..... ƒ 100.—.

Een tweede prijs van ..... ƒ 50.—.

Bij eventueele uitvoering van een ontwerp, zal omtrent het aanbrengen van de teksten en de kleurenkeuze, door den ontwerper van advies worden gediend, waarvoor deze een extra honorarium van ƒ 25.— zal genieten.

4o. De ontwerpen zullen worden beoordeeld door eene Jury bestaande uit de Heeren:

J. Briedé, kunstschilder te Laren;

A. Klijn, sierkunstenaar te Amsterdam;

J. Por, Directeur Schildersschool te Utrecht.

5o. Zij zal haar oordeel in een gemotiveerd rapport neerleggen, binnen twee weken na den datum, waarop de ontwerpen worden ingewacht.

De uitslag der bekroningen zal in eenige dagbladen worden gepubliceerd. De inzenders onderwerpen zich onvoorwaardelijk aan de uitspraak der Jury.

Indien de Jury geen volledige bekroningen kan toekennen, heeft zij het recht om ten minste de helft van het totaal bedrag der prijzen te verdeelen over ten hoogste twee ontwerpen, die zij daartoe waardig keurt. De prijzen of premiën worden binnen een maand na de uitspraak van de Jury aan de betrokkenen uitbetaald.

6o. Alle ontwerpen blijven het geestelijk eigendom van de ontwerpers. Het eerst bekroonde ontwerp blijft, na aanvaarding en uitbetaling van den prijs, het eigendom van de prijsvraaguitschrijfster, die het uitsluitend recht heeft op het gebruik daarvan, voor het doel waarvoor de prijsvraag is uitgeschreven, doch bij uitvoering zal de ontwerper het recht hebben om zijn naam, op niet storende wijze, op de reproductie aan te brengen. Wenscht de uitschrijfster het met tweeden prijs bekroonde ontwerp óók uit te voeren, dan wordt daarvoor een honorarium betaald van f 25,— boven den toegekenden prijs, zoodat in dit geval de tweede prijs-winner ontvangt een bedrag van f 75,—.

De prijsvraaguitschrijfster heeft het recht, tot twee weken na de uitspraak der Jury, respectievelijk de te houden tentoonstelling, de ontwerpen, die de Jury daarvoor geschikt acht, ter reproductie af te staan aan eenig vakblad of kunsttijdschrift zonder daarvoor aan de ontwerpers eenige schadevergoeding verschuldigd te zijn.

7o. Indien de Jury niet van een ander gevoelen is, zullen de ontwerpen worden tentoongesteld, waartoe den inzenders, over hun correspondentieadres, een kosteloos toegangsbewijs zal worden gezonden en waarbij het juryrapport ter inzage zal liggen.

8o. De ontwerpen worden ingewacht uiterlijk op 1 October 1929 aan het adres van de Redactie van Verf en Kleur, Prins Hendrikkade 159—160 te Amsterdam, Centrum.

Zij mogen niet opgerold of in lijsten gevat worden ingezonden doch moeten op carton van ten hoogste 2 mM. dikte worden opgezet en worden gemerkt met een, uit letters of cijfers samengesteld motto, welk motto op alle bijbehoorende stukken en op de emballage moet worden herhaald; op de emballage moeten tevens de woorden: „Prijsvraag Wandkalender" voorkomen.

Bij het ontwerp moeten worden gevoegd, in gesloten couverts:

1o. een naambrief, bevattende den naam, de kwaliteit en de woonplaats van den ontwerper, benevens de verklaring dat het ontwerp zijn geestelijk eigendom is, en buitenop voorzien van het woord: „Naambrief";

2o. een correspondentieadres, dat niet dat van den ontwerper mag zijn, buitenop gemerkt met het woord: „Correspondentieadres".

Eene inzending, die uit meerdere ontwerpen bestaat moet voor elk ontwerp een verschillend motto en afzonderlijken naambrief en correspondentieadres bevatten, doch wordt voor de, onder 9o. genoemde verzekering, als ééne inzending beschouwd.

9o. Alle onwterpen zullen van den dag der inzending tot aan de terugzending, tegen alle schade worden verzekerd voor een bedrag van f 25,— per inzending.

10o. Inlichtingen kunnen schriftelijk worden gevraagd aan het adres van „Verf en Kleur", Prins Hendrikkade 159—160, Amsterdam tot 1 September 1929 en zullen voor zooveel naar het oordeel der Jury noodig zal zijn, worden beantwoord in „Verf en Kleur".

11o. Na de in 6o genoemde tijdstippen zullen alle ontwerpen, die niet het eigendom van de prijsvraaguitschrijfster zijn geworden, met de ongeopende naambrieven, kosteloos aan de correspondentieadressen worden teruggezonden.

12o. Voor zoover niet reeds uit de bepalingen van het programma blijkt, zijn op deze prijsvraag van toepassing de Algemeene Nationale Prijsvraagregelen voor Bouw-Beeldhouw-Ambachts- en Nijverheidskunst (N.A.P.) van 1927.

13o. Exemplaren van dit programma zijn kosteloos verkrijgbaar aan het in 8o genoemde adres.

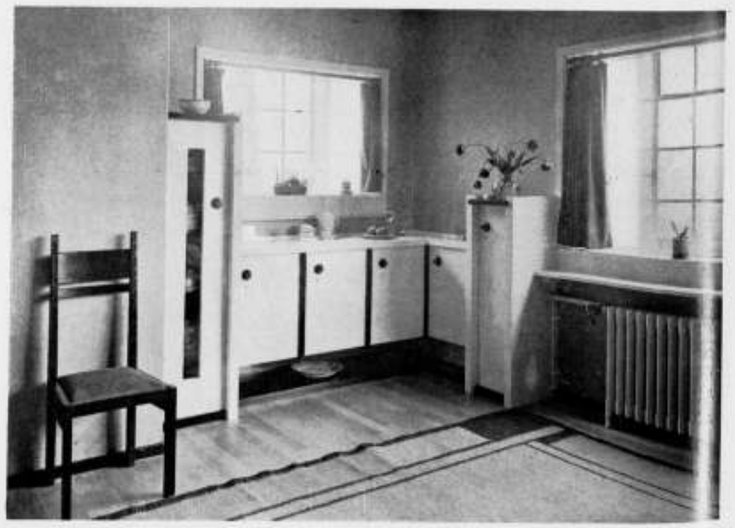

De Ir. J. H. PLANTENGA. LANDHUIS TE BERGEN (N.H.).

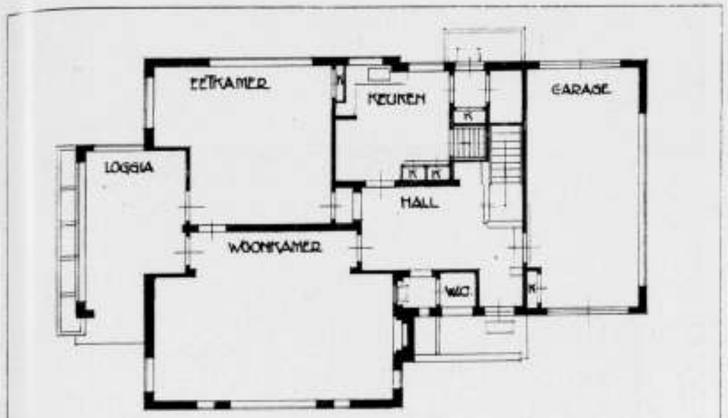
van de formule minstens 60 ton moeten bedragen, omdat minstens 2-voudige zekerheid gerekend moet worden.

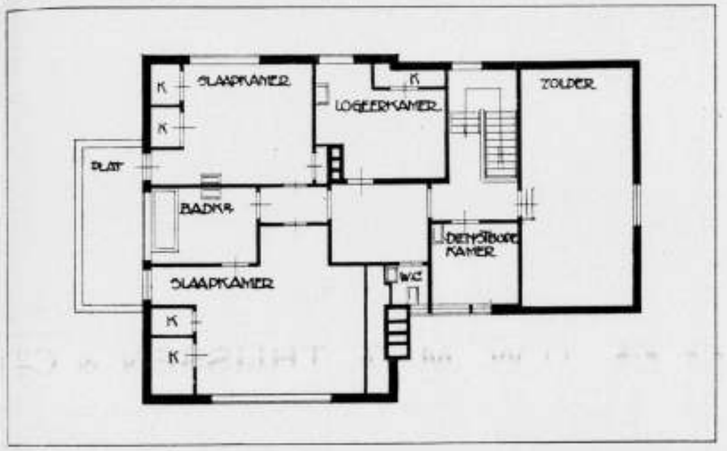
Ter bereiking van zoo'n hooge uitkomst met de formule, zou bij een valhoogte van 200 c.M. de zakking veel geringer dan 1 c.M. per slag moeten zijn, wanneer met een heiblok werd geheid van ongeveer 800 K.G. op een paal van ongeveer 400 K.G. Bij een veel geringere zakking dan 1 c.M. per slag is het gevaar groot, dat de punt verbrijzeld of de kop van den paal zoo murw geslagen wordt, dat het heiblok niet meer het gerekende arbeidsvermogen verricht, met gevolg, dat daardoor de zakking per slag geringer wordt en de formule geen juist beeld meer kan geven van het draagvermogen.

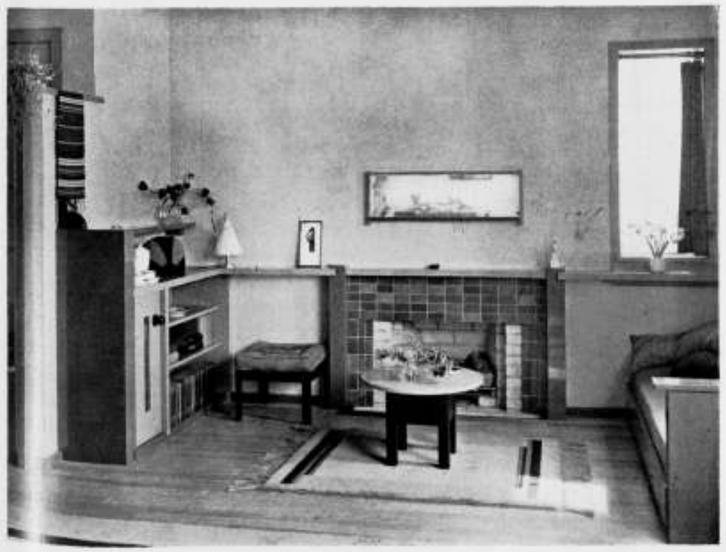
Mijn ervaring in Rotterdam en Amsterdam heeft mij geleerd, dat de formule van Brix en de in Holland veelal toegepaste formule van Eitelwyn bij een zakking van niet veel geringer dan 1 c.M. tamelijk betrouwbare uitkomsten geven, indien men in de formule van Brix minstens 2-voudige en in de formule van Eitelwyn minstens 6-voudige zekerheid opneemt.

De. Ir. J. H. PLANTENGA. LANDHUIS TE BERGEN (N.H.).
INTERIEUR, ONTWORPEN DOOR F. SPANJAARD.

De. Ir. J. H. PLANTENGA. LANDHUIS TE BERGEN (N.H.).
INTERIEUR, ONTWORPEN DOOR F. SPANJAARD.

Goedgekeurd door de
Permanente Prijsvraagcommissie:
C. N. VAN GOOR, Secretaris.

De Prijsvraaguitschrijfster:
„VERF EN KLEUR"
Uitgever A. H. KRUYT
Amsterdam
Pr. Hendr.kade 159—160.

De Jury:
J. BRIEDÉ, Kunstschilder, Laren;
A. KLIJN, Sierkunstenaar, Amsterdam;
J. POR, Directeur Schildersschool, Utrecht.
Amsterdam, Juli 1929.

12e INTERNATIONAAL ARCHITECTENCONGRES, BOEDAPEST 1930. Wij ontvingen de voorloopige aankondiging van het 12e Internationale Architectencongres, dat in 1930 zal worden gehouden te Boedapest. De organisatie van het congres is in handen van de Hongaarsche sectie van het C. P. I. A. in samenwerking met de geheele Hongaarsche architectenwereld. De zittingen worden op 8 September in Boedapest geopend en zullen de daaropvolgende dagen voortduren, aangevuld door de door het congrescomité georganiseerde excursies en de tegelijkertijd plaatsvindende tentoonstelling van architectonische ontwerpen. Op deze tentoonstelling zullen de architecten van 15 landen hun werken sinds het jaar 1920 exposeeren; zoodoende wordt een welkome gelegenheid geschapen tot bestudeering van de ontwikkeling der bouwkunst in den laatsten tijd.

De beraadslagingen van het congres worden in de schilderachtige Redoutenzaal gehouden, een bijzonder interessant stukje Hongaarsche romantiek. De ontvangsten en feestelijkheden van het congres zullen in een reeks van anders moeilijk toegankelijke, uit verschillende historische tijdperken dateerende zalen, plaats vinden.

De internationale tentoonstelling wordt gehouden in de grootsche hallen van het kunsttentoonstellingsgebouw.

Bij de afwikkeling van het programma zal den leden van het congres de architectonische ontwikkeling van Boedapest worden gedemonstreerd.

In verband met de onderwerpen der beraadslagingen zullen ook eenige industriegebouwen worden bezocht. Het zal voorts mogelijk gemaakt worden dat de deelnemers aan het congres volgens een bepaald programma de belangrijke musea kunnen bezichtigen, vooral de waardevolle verzamelingen van het museum van schoone kunsten, de moderne Hongaarsche verzameling, en vooral de ethnografische afdeeling van het Hongaarsche nationale museum, alwaar zij zich een samenvattend beeld van den vormen- en kleurenrijkdom der Hongaarsche volkskunst zullen kunnen vormen.

Het Comité Permanent International des Architectes heeft de volgende agenda vastgesteld:

1. De maatschappelijke ontwikkeling van den architect.
2. De tot heden bereikte resultaten inzake de wettelijke organisatie van het architectenberoep.
3. Het geestelijk eigendomarecht der architecten.
4. De rol der architecten op het gebied van den industrieelen bouw.
5. De acoustiek der groote zalen.

De met betrekking tot deze onderwerpen gegeven prae-adviezen evenals de woordelijke teksten der te houden voordrachten zullen aan de leden die zich tijdig aangemeld hebben, worden toegezonden. Er worden hoofdverslaggevers benoemd, die een algemeen verslag over de beraadslagingen zullen doen volgen.

De officieele uitnoodigingen tot deelname aan het congres zullen in het voorjaar van 1930 worden verzonden. Deze — ook door de Koninklijke Hongaarsche vertegenwoordigers gezonden — voorloopige aankondiging beoogt reeds thans de aandacht op het congres te vestigen, teneinde op die wijze een zoo groot mogelijke deelname aan het congres te bevorderen.

Het congresbureau (Budapest, IV. Réaltanoda utca 13-15.) stelt zich reeds thans beschikbaar om alle gewenschte inlichtingen naar mogelijkheid te verstrekken.

INSTITUUT VOOR SIER- EN NIJVERHEIDSKUNST, JAARVERSLAG 1928. De algemeene omstandigheden waaronder het Instituut werkt, en die in zijn vorige jaarverslagen zijn gekenschetst, geven geen aanleiding tot nieuwe opmerkingen. Zij zijn in 1928 onveranderd gebleven.

In de verschillende richtingen waarin onze werkzaamheden zich bewegen, werd getracht zooveel uitbreiding daaraan te geven als in den gegeven toestand maar eenigszins bereikbaar kon zijn. Helaas moesten enkele onderwerpen langer op afwerking wachten dan wenschelijk was: het natuurlijk en onvermijdelijk gevolg van het feit dat onze taak gestadig omvangrijker is geworden, terwijl arbeidskrachten en -middelen niet werden verstrekt. Ook doet zich gebrek aan ruimte voor behoorlijke berging en andere onderdeelen van ons dagelijksch werk allengs dringender gevoelen.

Onder de belangrijke lichamen die in het afgeloopen jaar advies hebben ingewonnen (dat voor het meerendeel tot opdrachten aan kunstenaars leidde) noemen wij, ook tot aanduiding van de onderscheidene maatschappelijke kringen (bestuurslichamen, industrieën, vereenigingen, handel, uitgevers, enz.) die het Instituut bereikt, o.a. de vereeniging tot bestrijding van de Tuberculoae; meubelfabriek Herwegh, Rotterdam; Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie; Electrotechnisch bureau v. h. Groeneveld en Co., Amsterdam; Commissie voor de reclame, gemeente 's-Gravenhage; Vereeniging tot steun aan Miliciens; Rijtuigenfabriek J. J. Beijnes; Rotterdamsche Kunstkring; Stadsdrukkerij van Amsterdam; Commissie tot aanbieding van huldeblijk aan H. M. de Koningin-Moeder, 's-Gravenhage; Van Rijmenam, fabriek van albums, enz.; S. F. Bowsen & Co. Ltd.; redactie van „Ons Eigen Tijdschrift"; Commissie tot aanbieding van herinnering aan den Heer Drooglever Fortuijn, burgemeester van Rotterdam; Departement van Koloniën; afdeeling Kunstzaken van de Gemeente Amsterdam, enz. Ook aan particulieren zijn weer talrijke inlichtingen verstrekt; dat dezen onmiddellijk contact verlangen met een kunstenaar is geen regel; nu meer en meer kunsthandels op het veelzijdig gebied der toegepaste kunsten in ons land goede artikelen aan te bieden hebben, laat men zich in het algemeen liever door ons naar een dier adressen verwijzen, terwijl trouwens ook langs dien weg tenslotte contact met den kunstenaar gevonden kan worden.

De adviezen hadden wederom betrekking op zeer verschillende gebieden en werken van toegepaste

DR. IR. J. H. PLANTENGA. LANDHUIS TE WASSENAAR.

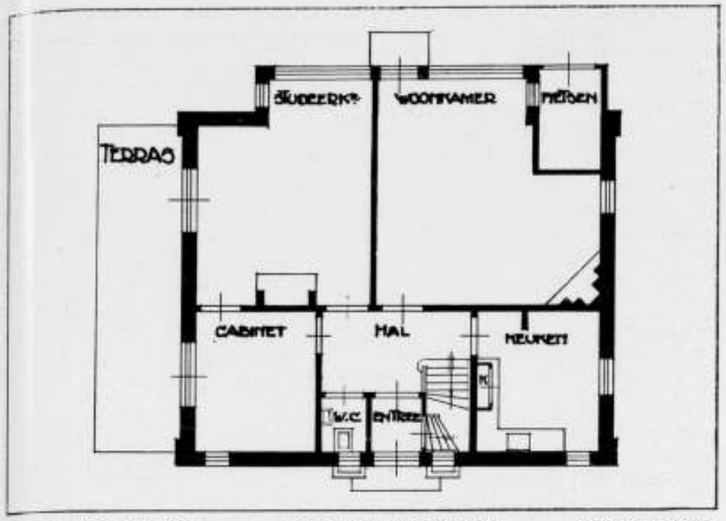
Het verschil in de zekerheid komt, doordat Brix voor de verliezen bij het heien de formule van Eitelwyn vermenigvuldigde met het gewicht van den paal en deelde door het gewicht van den paal en het heiblok.

Hieruit blijkt, dat men den zekerheidsgraad niet bepaald als zooveel-voudige zekerheid kan beschouwen; want in den zekerheidsgraad 6 zijn verschillende verliezen opgenomen, zooals: de wrijving van de rammelschijf, de stroefheid van het touw en de wrijving in de heimachine. In de formule van Brix zijn die verliezen op bovengenoemde wijze opgenomen, waardoor de zekerheidsgraad geringer kon zijn.

De betrouwbaarheid van de formule geldt, indien de bovengrondlagen, waardoor geheid wordt, later niet zakken; want de tegenstand door de wrijving of kleef van den grond om den paal, drukt zich tijdens het heien in de formule uit als weerstand tegen zakken, terwijl later die wrijving of kleef het zakken bevordert. Op deze neerwaarts werkende kleef bij zakkende grondlagen kan niet genoeg gewezen worden, want die neerwaarts werkende kleef heeft reeds veel teleurstellingen met paalfundeering veroorzaakt.

Een algemeen voorschrift is er in dergelijke gevallen niet te geven, elk geval moet op zichzelf beoordeeld worden, omdat de dikte van de zakkende grondlagen meer uiteen loopen kan.

In 't algemeen kan men zeggen, indien er maar eenigszins gevaar van neerwaarts werkende kleef is, is het gewenscht de zekerheid minstens tweemaal zoo groot te

DR. IR. J. H. PLANTENGA. LANDHUIS TE WASSENAAR. BEGANE GROND.

nemen, maar werkt de neerwaarts werkende kleef over een zeer groote lengte van den paal en staat de punt niet in een vaste zandlaag, dan kan ook deze zekerheid nog onvoldoende zijn.

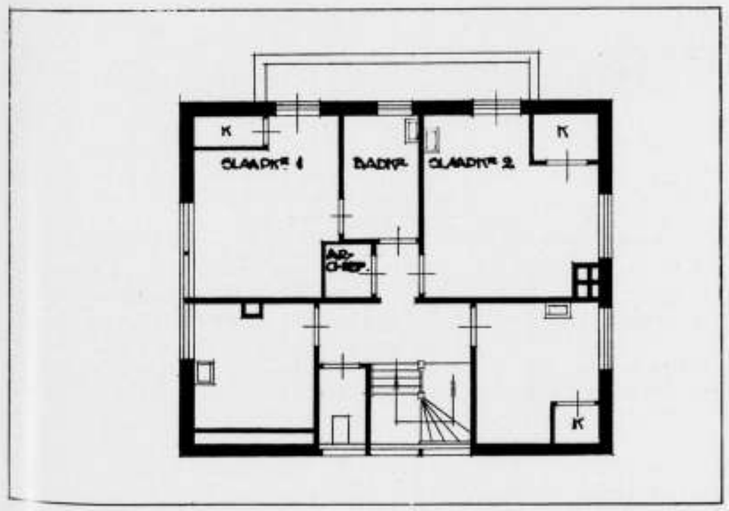
Men gevoelt, dat er naast theoretische kennis een ruime ervaring noodig is om een goed oordeel op dit gebied te kunnen vormen.

In Rotterdam en omgeving is op het gebied van paalfundeering reeds veel teleurstelling ondervonden, omdat de vaste zandlaag op sommige plaatsen 21 à 22 M. onder den beganen grond ligt en de bovengrondlagen zeer lang blijven zakken. In Amsterdam ligt de vaste zandlaag niet zoo diep, veelal 17 à 18 M.

In Rotterdam en in de opgespoten gronden langs den Nieuwe Waterweg moeten m.i. de palen zeer lang zijn en niet zwaarder dan met 10 ton worden belast.

De schade en de onaangenaamheden verbonden aan het zakken van paalfundeeringen zijn zoo groot, dat het wel van belang is bij vernieuwing de aandacht op het euvel te vestigen.

Een eerste vereischte is, dat men door grondboringen de diepte van den vasten zandgrond opspoort en door proefheiing de lengte van de palen bepaald.

DR. IR. J. H. PLANTENGA. LANDHUIS TE WASSENAAR. VERDIEPING.

kunst (interieur en meubelen, tentoonstellingsinrichting, grafisch werk waaronder de weldadigheidszegels van de P. en T.; de luchtzegels (Indië) voor het Departement van Koloniën; albums, reclamevoorwerpen en -drukwerken, waaronder affiches, kalenders, lichtbakken, benzinepomp, enz.; beeldhouwwerk; textiel.) Onder de lichamen en ondernemingen welke onze hulp of medewerking inriepen zonder dat deze in directen zin tot opdracht aan kunstenaars leidde, noemen wij nog: de school van Kunstnijverheid te Amsterdam, het Idanthren-huis, de N.V. Holl. Archipelvereeniging (inzake Indische meubelfabriek), de glasfabriek Leerdam, de fabriek L. O. V. te Oosterbeek; de Bond voor Kunst in Industrie; de Alg. Nederl. Bouwarbeidersbond; de Ultraphoon Maatschappij; de N.V. Vloerzeilenfabriek te Zwolle, enz.

Particulieren raadpleegden het Instituut over allerlei onderwerpen (i.z. exposities, afbeeldingen voor lezingen waartoe materiaal uit onze collecties in bruikleen werd gegeven; onderwijs in kunstnijverheidvakken; plaatsing op ateliers; demonstratie van technieken; gegevens voor bezichtiging van belangrijke werken in verschillende plaatsen van ons land; uitvoering door handwerkers en door fabrieken; mogelijkheden voor bedrijven als drukkerijen e.a. om tot samenwerking te komen met kunstenaars; prijzen-kwesties enz. enz.).

Aan het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen verschaften wij adressen van Nederlandsche kunstenaars en een beknopt rapport over den huidigen toestand in onze kunsten ten behoeve van het Arts & Crafts-bureau te Londen; de Afdeeling Handel en Nijverheid won inlichtingen in betreffende textiel en batiks naar aanleiding van een Amerikaansche aanvrage; de Associated merchandising Corporation vroeg gegevens; evenzoo de Württ. Staatl. Beratungsstelle für das Baugewerbe (Ausstellung „Der Stuhl"). Wij verleenden medewerking aan den Parijschen uitgever Moreau voor zijn: „L'art international d'aujourd'hui (bijeenbrengen van reproductie-materiaal e.d.).

De goede samenwerking met verschillende lichamen als: de 's-Gravenhaagsche Schoonheidscommissie, den B. K. I., de Permanente Prijsvraagcommissie, het College van advies der Nederl. vereeniging voor ambachts- en nijverheidskunst bleef voortduren.

Onder de bizondere gevallen waarin onze bijstand werd ingeroepen mogen genoemd worden: een procedure betreffende auteursrecht (reclamekunst) en de behandeling van een meervoudige opdracht ten behoeve van de Koningin-Wilhelmina-Jubileum-Stichting te Batavia.

Bij tentoonstellingen en prijsvragen bewees het Instituut evenals vorige jaren verschillende diensten: o.a. Nenijto, tentoonstelling van weefwerk in de Academie van Beeldende Kunst te Rotterdam; Exposition-vente de la chambre syndicale de la bijouterie te Parijs (in samenwerking met den Heer Begeer, voorzitter van het Bureau international des Sociétés de fabricants de bijouteries.) Ook scholen wendden zich weer tot ons om expositie-materiaal, bijv. H. B. S. te Woerden, waar tegelijkertijd ingevolge onze bemiddeling een collectie metaalwerken werd opgesteld. Hiertoe verleende de heer Dr. Brinkgreve van de Zilverfabriek te Voorschoten zijn zaakkundige medewerking.) Een tentoonstelling van kunstnijverheid te Geldermalsen waarvan de voorbereiding begonnen werd, moest uitgesteld worden tot een gunstiger tijdstip; terwijl wij aan een verzoek van het Kunstnijverheid-Museum te Haarlem om daadwer-

kelijke medewerking aan een Nederlandsche inzending van affiches naar een expositie te Wiesbaden tot onzen grooten spijt niet op bevredigende wijze hebben kunnen voldoen, door het samenvallen van te veel werk.

Tot de belangrijke prijsvragen waarvan wij de regeling mede tot stand brachten, door ontwerpen van program, en medewerking van anderen aard, behoort de prijsvraag van het Alg. Nederlandsch Verbond; voor een handelsmerk van de Zijdefabriek Enka te Arnhem; en een prijsvraag betreffende interieurs en meubelen van de fabriek L. O. V., terwijl als een teekenend feit vermeld moge worden dat naar aanleiding van ons initiatief van 1927 betreffend internationale regeling van prijsvragen het „Reichsverband Bildender Künstler Deutschlands" zich tot ons richtte met het oog op een mogelijk ingrijpen in zake een verkeerd opgezette prijsvraag te Madrid uitgeschreven. Wij mogen er met voldoening op wijzen dat onze eerste poging om tot internationale overeenstemming op dit gebied te geraken (intusschen verder ontwikkeld door de Permanente Prijsvraagcommissie), in het afgeloopen jaar onderwerp van beschouwing heeft uitgemaakt op het architecten-congres te Amsterdam, waar aan het Comité Permanent nadere bestudeering werd opgedragen. Terwijl dit samengaan met de architecten onzen bedoelingen slechts ten goede zal kunnen komen, blijft het Instituut door buitenlandsche contracten op het gebied der toegepaste kunsten, gegevens verzamelen ter bevordering van het zoo noodzakelijk internationaal overleg in deze.

Onze collecties werden in het afgeloopen jaar weer vermeerderd met een aanzienlijk aantal foto's (werk van Alons, de Koo, Wenckebach, Rüdeman, Buys, Schilling, Canta, Gidding, e.a.), afbeeldingen en drukken (Kalff, Weiland, van de Vecht, Wilmink, Ninaber van Eyben, P. Zwart, Planjer, Van Veen, Romein, Veterman, Wyga, Pieck, Wouters, Lebeau, Kuiler, Vegter, Clement, Koeman, W. Sluiter, Wijdeveld en vele anderen). De vereeniging voor Penningkunst schonk een penning van J. Kaas; Mevr. Nicola van Notten (Lausanne) een jaargang van l'Oeuvre; de uitg. Nijgh en van Ditmar een ex. van Nieuwe Nederl. Ruimtekunst (J. Lauweriks); T. Berg een paneeltje van gesleepen glas in lood; L. Bolle een penning (Olympiade); de N.V. Schmitz en Kemp een ex. van Carmina Matrimonalia; Tentoonstellingscomm. Ita: penning (Bolle); Enschede en Zonen: Jesu Christi Nativitas; Drukkersweekblad: Kerstnummer met bijlagen; Tampon: Kerstnummer; terwijl erkentelijk wordt vermeld dat de uitgevers en redacties welke ons hunne periodieken plachten toe te zenden, daarmede in 1928 op zeer voorkomende wijze voortgingen.

TENTOONSTELLING VOOR BOUWKUNST EN VERWANTE KUNSTEN. De Afdeeling 's-Gravenhage van het Algemeen Nederlandsch Verbond organiseert een tentoonstelling in het Kurhaus te Scheveningen van 4—15 September a.s.

De Tentoonstellingsraad heeft daarvoor uit zijn collectie beschikbaar gesteld een 250-tal foto's van architectuur, interieur en beeldhouwwerk. De aanwijzing der architectuurfoto's geschiedde door de Heeren Ir. J. Klijnen, A. P. Smits en J. F. Staal, die der interieurfoto's door de Heeren H. A. van Anrooy, W. F. Gouwe en F. Spanjaard.

Wanneer eenige proefpalen geheid worden is het raadzaam den paal, die de groo ste zakking aanwijst, als uitgangspunt voor de berekening te nemen, want verschille de omstandigheden kunnen oorzaak zijn van de geringe zakking per slag, b.v. iet gebogen door den grond gaan van den paal, of wat we reeds hebben genoemd, iet *murw* slaan van den kop; terwijl ook de veering of samendrukking van den tal tijdens den slag het effect daarvan vermindert.

Met het trekken van conclusies uit de uitkomsten der berekeningen moet daarm de terdege rekening gehouden worden.

Bij teleurstellingen met paalfundeeringen behoeft men niet altijd tot een ar ler kostbaarder systeem van fundeeren over te gaan, maar bij het heien van hou en palen, zooals dit met succes plaats had bij werken als het spoorweg-viaduct en het hooge „Witte huis" te Rotterdam, moet men niet willen bezuinigen, door de p len van te geringe lengte te nemen of te zwaar te belasten. Elk niet goed uitgev ord systeem geeft teleurstellingen.

Ter vergelijking van de uitkomsten van de drie meest gangbare formules, an Redtenbacher, Eitelwyn en Brix, geven we onderstaande tabel.

Lengte van den paal in M.	Omtrek aan den kop in c.M.	Omtrek aan de punt in c.M.	F Wortel uit het product van de doorsnede van kop en punt in c.M².	Gewicht van den paal in K.G.	Gewicht van het heiblok in K.G.	Zakking in c.M. in de laatste 30 slagen bij een valhoogte van 2 M.	Belasting in K.G. waarnaar de zakking met de formule van Redtenbacher is berekend met n = 2,5	Toe te laten belasting volgens de formule van Eitelwyn met n = 6	Toe te laten belasting volgens de formule van Brix met n = 2
12	78	34	240	250	600	68	8000	6229	5495
16	86	38	265	410	600	53	8000	6725	8190
12	78	34	240	250	600	47	10000	9911	7951
16	86	38	265	410	600	34	10000	10483	12766
12	78	34	240	250	700	86	8000	5998	4735
16	86	38	265	410	700	70	8000	6306	6989
12	78	34	240	250	700	62	10000	8319	6568
16	86	38	265	410	700	48	10000	9196	10191
16	86	38	265	410	700	32	12000	13796	15288
16	86	38	265	410	700	13	15000	33957	37631
18	86	32	257	400	800	40	12000	13333	13333
20	86	32	257	475	950	50	12000	12174	12174

De uitkomsten van de formule van Redtenbacher zijn uit de Amsterdamsche Bouwverordening en berekend door Ir. J. C. van Teijlingen, hoofdingenieur van Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, uitgezonderd van de twee laatste palen van 18 en 20 M. Bij de berekening van deze palen is aangenomen, dat het heiblok tweemaal zoo zwaar is als de paal, waardoor de uitkomsten van de formules van Eitelwyn en Brix gelijk zijn.

Deze formules luiden:

$$Q = \frac{B^2 \times H}{n \times (B + P) \times z} \quad \text{en} \quad Q = \frac{B^2 \times H \times P}{n \times (B + P)^2 \times z}$$

en die van Redtenbacher:

$$z = \frac{B^2 \times H}{n \times Q \times (B + P)} - \frac{n \times Q \times L}{2 \times E \times F}$$

Q is het draagvermogen in K.G., B het gewicht van het blok in K.G., P het gewicht van den paal in K.C., H de valhoogte van 200 c.M., die in de formule van Redtenbacher voor verschillende verliezen gereduceerd wordt tot $^2/_3$, dus tot 134 c.M., n is de zekerheidsgraad, z de zakking per slag in c.M., E de elasticiteitsmodulus (100000) en F de vierkantswortel uit het product der oppervlakten van de doorsneden aan den kop en aan de punt in c.M. en L is de lengte van de paal in M. Daar ik mij bijzonder interesseer voor het vraagstuk van het draagvermogen van hei-palen, omdat het van zoo'n groot belang is en mij nog al eens advies wordt gevraagd, houd ik mij aanbevolen voor verdere gegevens van de proefnemingen en berekeningen bij den bouw van den brug over de Oder.

Met vermelding van dit blad nadruk vrij.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 14 SEPTEMBER N° 37

ST. GEORG TE LIMBURG A/D. LAHN. VOORGEVEL.

EENIGE KUNSTHISTORISCHE GEGEVENS OMTRENT DE ST. GEORG TE LIMBURG AAN DE LAHN. De St. Georg te Limburg is gesticht door Graaf Hendrik van Nassau in de jaren tusschen 1214 en 1242. Het monumentale gebouw, met zijn zes torens en achthoekigen koepel is het schoonste voorbeeld van den overgangsstijl in Duitschland. De breedte van den voorgevel is 30 M., de lengte van de kerk 50 M. Vergeleken met de Fransche kathedralen, waaraan de bouw doet denken (b.v. de kathedraal van Noyon) is het bouwwerk betrekkelijk klein. Het schip heeft evenals de vroeggotische Fransche kathedralen het zesdeelige kruisgewelf. Zoowel in het interieur als aan de buitenzijde de puntboog overheerschend. In 1872 is begonnen met een herstelling van het bouwwerk, waarbij echter het oorspronkelijk karakter zoo goed als niet is aangetast.

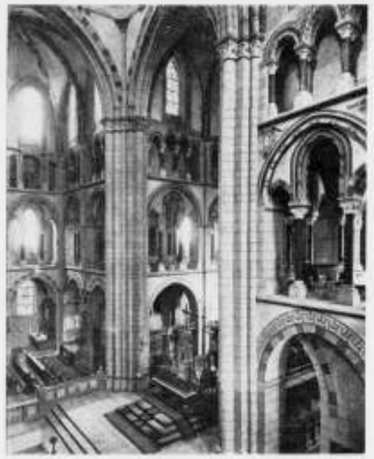
FUNDEERINGEN. Twee Departementsgebouwen gefundeerd op 21.500 Betonpalen. — De nieuwe gebouwen voor de Internal Revenue en het Department of Commerce te Washington D.C. moesten worden opgericht op een moerassigen grondslag, waarbij de oude rivierbedding eene complicatie vormde. De bodem bestond uit slappe grondlagen, terwijl men met heipalen de vaste, waterhoudende grindlaag kon bereiken. Het feit, dat men daarbij door een tot 1 m. dikke grindlaag moest heengaan vormde eene moeilijkheid bij de uitvoering. Het paalsysteem was geheel vrij gelaten; na aanbesteding koos men den Raymondpaal, waarvan er noodig waren 8000 + 13.000 stuks, lang 4.50—12.75, gemiddeld 8 m. Bij elkaar was dit honderd mijlen heipaal, welke in 8 maanden waren verwerkt.

De Raymond-paal bestaat uit een buis van gegalvaniseerd plaatijzer No. 20—24, samengesteld uit moten van 2.40 m. lang, welke met $^3/_8$" draad aan elkaar geweld worden. Deze van een punt voorziene buis wordt dan, met een doorn gevuld, in den bodem geheid, waarvoor een 2½ tons blok benut werd; vervolgens trekt men den zelfslossenden doorn, en vult de droge buis met beton. Tijdens de uitvoering had men evenwel met vele tegenslagen te kampen, zoodat voor 100 palen 132—149 buizen noodig waren.

In de eerste plaats scheurden de buizen vaak, zoodra zij het vaste grind bereikten; men trachtte dan het lek te dichten, of heide er een smallere mantel binnen. Voor inspectie had men veel gemak van een helioscoep. Er werd geen beton gestort, voordat de buis geheel droog was, doch ook dan volgde menigmaal een doorbraak, waardoor de paal verloren ging.

Een verdere moeilijkheid was het verloopen der reeds geplaatste maar nog niet gevulde vormen tijdens het heien van naburige palen, hetgeen vaak

NAAR AANLEIDING VAN EEN BEZOEK AAN DEN DOM TE LIMBURG AAN DE LAHN, DOOR H. C. VERKRUYSEN. De oude monumenten nemen in het moderne stadsbeeld dikwijls een merkwaardige plaats in, een plaats die het conflict tusschen oud en nieuw, tusschen oude schoonheid en nieuwe verlangens duidelijk demonstreert. De oude bouwwerken zijn er en dank zij voortdurende restauratie zullen zij nog wel voldoende lang stand houden om het bovenbedoelde conflict meer en meer te verscherpen. Men wil, in de meeste gevallen terecht, de prachtige voorbeelden van het machtige kunnen en den geestelijken welstand van vroeger tijden voor oogen blijven houden, maar tegelijk stelt onze tijd zijn bepaalde eischen, waaraan eenvoudig niet te ontkomen is en het ware dan ook dwaasheid zich te willen verzetten tegen veranderingen, die noodzakelijk zijn en in de rede liggen. We vinden het belangwekkend de nauwe straatjes te zien in de oude kernen der groote steden, waar men elkaar gemakkelijk de hand kan reiken uit ramen van tegenover elkaar liggende gevels en waar de waschlijntjes van huis tot huis gespannen, gemoedelijk de wasch dragen van over elkaar wonende families. We vinden die oude,

ST. GEORG TE LIMBURG. INTERIEUR.

meer dan 10 cm. bedroeg. Er mocht n.l. niet gebetonneerd worden, voordat alle binnen een cirkel met 1,50 m. straal gelegen buizen geheid waren. Het bleek in vele gevallen noodig, om de buizen door inbrengen van houten preppen tijdelijk tegen platdrukken te beschermen.

Ook kwamen de buizen vaak omhoog, hetgeen gevaar voor scheuren van het ijzer met zich bracht. Hier gaf eene bronbemaling hulp.

Tenslotte slaagde men erin, het werk tot een goed einde te brengen. De kosten der palen bedroegen $ 6—6,60 per m'. of $ 60—82 per paal van 30 ton draagvermogen (uit den stuit berekend met de Eng. News formule). Zij hadden een punt van 20 cm. diameter, terwijl de palen naar boven dikker werden volgens eene helling van 1 : 30.

Pol. Weekbl.

KAULBACHHUIS. Te München. Naar men weet komt binnenkort te München de artistieke nalatenschap van den schilder Von Kaulbach onder den hamer en werden er reeds pogingen aangewend om zijn woonhuis, de door Gabriel Seidl gebouwde villa met prachtige tuinen, in ongeschonden staat te bewaren, ten einde er een bibliotheek of iets dergelijks onder te brengen. Dit goede plan is echter mislukt; de villa wordt verhuurd en gaat daarmee een onzekere toekomst te gemoet. Men hoopt dat de staat den schoonen tuin zal koopen, ter vergrooting van dien der naburige staatsbibliotheek.

HET „PELLER-HAUS" te Neurenberg. Bezoekers van de schoone stad Neurenberg hebben er stellig het „Peller-Haus" gezien, een van de mooiste barok-gebouwen, dat bovendien een fraaien tuin bezit. Het stadsbestuur, zoo wordt aan het „Berl. Tagebl." geschreven, heeft het huis aangekocht om er het Stedelijk Archief in te vestigen.

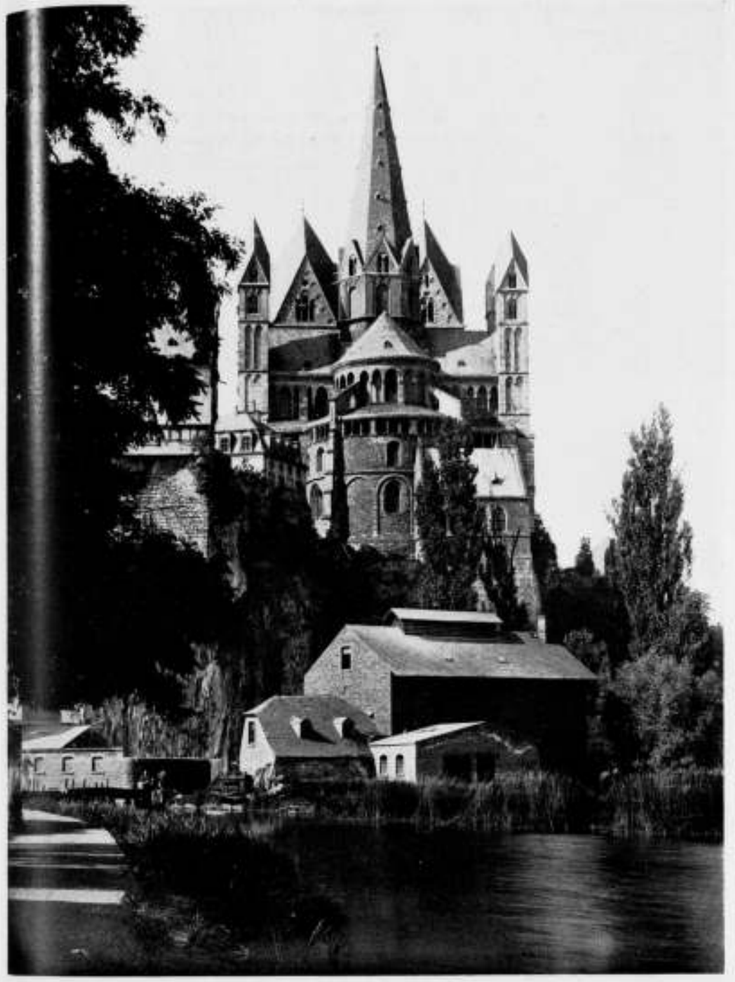
VUURVAST BETON. Reeds meermalen zijn met min of meer goed gevolg pogingen gedaan om vuurvaste betonsteenen te maken.

Ook bij de Fransche Domaniale mijnen heeft men proeven genomen om voor ovens of ketels vuurvaste steenen te maken, die goed geslaagd zijn. Fijngeklopt chamottepuin wordt vermengd met aluminium-cement in een verhouding van 2 à 3 puin op 1 cement en 20 procent water. De steenen,

ST. GEORG TE LIMBURG A.D. LAHN. NOORDWESTZIJDE.

bochtige straatjes met hunne hooge voorovervallende gevels en kleine raampjes zelfs mooi, maar toch wenschen wij als het erop aankomt in die sfeer niet te leven, en dat kan ook niet, omdat die sfeer de onze niet meer is. Bij die sfeer behoort wat betreft de uiterlijke omstandigheden dat men zijn vuilnis op straat werpt, op een straat, die niet geplaveid is en vol modderige kuilen en waar 's avonds de bewoners hier en daar een lantaarntje in de straat ontsteken en wat betreft het innerlijke leven behoort bij die straatjes het fel bewogen, rijk gekleurde, kinderlijke en wreede levensspel van die dagen. Dat is voorbij, al is het anders teruggekeerd; de bewogenheden, kleurigheid van het bestaan en de wreedheid hebben zich op andere wijze gehandhaafd. Maar die andere wijze is dan ook inderdaad een overwegende factor, en al blijft voor wie naar den achtergrond ziet, het leven in alle eeuwen steeds dezelfde problemen naar voren brengen, de vorm wijzigt zich en soms zoo sterk, dat nieuwe problemen, zijtakken van de oude stammen, uitschieten, en, om even bij dit voorbeeld te blijven, door het te luide ritselen der vele bladeren, die aan die takken ontluiken, de oude stammen uit de opmerkzaamheid of belangstelling trekken. Hoe het zij, de sfeer, waarin wij leven blijft verre van den inhoud der symbolen, die uit de oude monumenten spreekt en duizenden, ook toeristen, die plichtmatig de kunstwerken bezoeken, bewegen zich dagelijks langs en in monumentale bouwwerken uit een ver verleden, zonder zich dit conflict bewust te maken. Men „weet" wel, dat het oud en voorbij is, maar men „ondergaat" het

ST. GEORG TE LIMBURG A.D. LAHN. ABCIDE.

zelden. Wij zijn aan de tegenstelling van oud en nieuw in het stadsbeeld gewend en in veel gevallen is de contrastwerking ook weinig opvallend wanneer de oude monumenten niet al te zeer de in onzen tijd gebruikelijke afmetingen te buiten gaan en niet teveel in algemeene toonwaarde van de nieuwe werken afwijken. In sommige gevallen kan het echter duidelijk voelbaar worden, dat de oude werken als eilandjes staan in de woelige zee der nieuwere bebouwing en in den fellen stroom van het moderne verkeer: een stroom die de monumenten meer en meer nadert en hun rust verstoort. Een treffend geval is b.v. de Dom te Keulen, een der grootste kathedralen, die echter van welk standpunt men haar ook beziet, in het stadsbeeld vernietigd wordt door de opdringende huizenmassa's en door het vlak erachter gebouwde station met aansluitende enorme spoorbrug over den Rijn. Het autoverkeer suist den geheelen dag onafgebroken langs het hooge toegangsterras van de kathedraal en de treinen daveren er achter langs. Het met beeldhouwwerk overladen en in een web van traceeringen ingesponnen gothische bouwwerk staat als een vreemdeling in de koud gestemde omgeving, de leelijke groote hotels, het pompeuse station en de groote Rijnbrug, de wriemelende menigte haastige menschen, rammelende trams, toeterende auto's en files rijwielen. Een dergelijke toestand is in meer steden te vinden, en bijzonder opvallend is het dan ook wanneer men eens een kathedraal ziet, die nog harmonisch in de omgeving is opgenomen. Nu is aan die omgeving zeer verschillend zijn: de kathedraal kan bijvoorbeeld eenzaam

ST. GEORG TE LIMBURG. HOOFDINGANG.

die van dit beton gemaakt zijn, worden in 3 à 4 uur hard en kunnen, wanneer zij ingemetseld zijn, een temperatuur van 1400 graden verdragen, alvorens te smelten. (Vr. en Aanb.)

AANHECHTING TUSSCHEN PAALKOPPEN EN BETON. Het Amerikaansche bureau „Public Roads" heeft een serie proeven verricht, welke dienden om de aanhechting van ingebetonneerde paalkoppen te leeren kennen, hetgeen voor de constructie van sluisvloeren, droogdokken, keldervloeren en dergelijke constructies van belang kan zijn. De proeven geschiedden met Amerikaansch grenenhouten paalstukken, 20—27½ cm in diameter, welke over 50 cm lengte ingebetonneerd waren. De paaleinden werden getrokken na 7 en 21 d. verharding, waarbij parallelproeven werden verricht met verharding aan de lucht en onder water.

Het resultaat was, dat de sterkte der verbinding in hooge mate afhankelijk is van de krimp van het beton, alsmede van het goed droog zijn van het paalhout. De aanhechting van het kopvlak is volkomen te verwaarloozen, zooals uit proeven met tusschengelegde ijzeren platen bleek. Spijkers en hakkelbouten bleken zeer weinig effectief te zijn. Bij verharding onder water daalden de cijfers tot onder de helft. Zeer effectief bleek de maatregel, om het paalhout na verharding van het beton uiteen te drijven, hetgeen bereikt kon worden door door het beton heen een aangepunte ijzeren bout (spoorspijker) te slaan. Door deze uitvoeringswijze kan de toelaatbare vlaktedruk van 1½—2 kg/cm² tot ca. 7 kg/cm² worden opgevoerd.

Naast dit opwiggen kan het gebruik van beton met een groot krimpcijfer (vette beton, desnoods warm gestort) en van goed droog hout bijdragen, om den trekweerstand der verbinding te vergrooten. Pol. Weekbl.

BEPROEVING VAN HOUT. In de „Bauingenieur" 1929, no. 5 („Bauingenieur" 1929, no. 23), vinden wij een ontwerp-voorschrift voor houtonderzoek, afkomstig van de Duitsche Normalisatie-commissie. De volgende onderwerpen worden daarbij behandeld: gegevens omtrent oorsprong; keuze der proefstukken; beproevingen (drukproef, slijtproef, slagproef, trekproef, vochtigheidsgraad, krimpen en zwellen, soortelijk gewicht). Pol. Weekbl.

ANDRÉ LURÇAT. BAGNEUX (SEINE).

ANDRÉ LURÇAT. BAGNEUX (SEINE).

VIANINI BETON BUIZEN. Met dezen naam worden aangeduid al of niet bewapende betonnen buizen, welke worden gemaakt door plastische mortel of beton tegen een cylindrischen stalen vorm te centrifugeeren. Dit proces, dat aanvangt met een rotatiesnelheid van 8 m/sec, welk cijfer tot ongeveer 20 wordt opgevoerd, verloopt in 20—25 min. Men verkrijgt hierdoor eene afscheiding van het overtollige water, hetgeen aan de betonkwaliteit ten goede komt. Prof. Dr. M. Ros schrijft in de „Schweiz. Bauz.", 22 Juni '29, over door hem op dergelijke buizen in het laboratorium der T. H. te Zürich verrichte onderzoekingen.

Het P.C.-gehalte van het op deze wijze vervaardigde product bedraagt ca. 475 kg/m³, met uitzondering van de 2—5 mm dikke binnenlaag, waar het cement tot 1400 kg/m³ is opgevoerd.

De drukvastheid van het beton is op 400 kg/cm² te stellen, terwijl voor de buigtrekvastheid, berekend met de wet van Hooke met m = 1 werd gevonden 45 kg/cm²; de zuivere trekvastheid werd op 40 kg/cm² vastgesteld.

Uit elasticiteitsmetingen volgde, dat E ongeveer 280.000 kg/cm² bedraagt, terwijl voor n (= E ij : E beton) ongeveer 8 kan worden aangenomen.

Voor de berekening gaat men ervan uit, dat bij inwendigen overdruk, met in rekening stellen van het ijzer en n = 8, eene 2½ v zekerheid tegen breuk door overschrijding der trekvastheid van het beton aanwezig zal moeten zijn. Berekent men de buigende momenten in den wand, dan mag met 1½ v zekerheid ten opzichte van de buigtrekvastheid (Bb = 60 kg/cm²) worden gecijferd. Voorts mag de spanning in het wapeningsijzer 1200 kg/cm² niet overschrijden, daarbij het beton niet meerekenende, en 800 kg/cm² niet te boven gaan, indien men de betontrekspanningen wel in rekening stelt.

De waterdichtheid van het materiaal is zeer groot; bij persen werden aan de buitenzijde eerst watervlekken waargenomen in de buurt van de breukgrens. De wateropname bedroeg 2,66 gewichtsprocenten.

in de natuur liggen. Zoo ligt o.a. het klooster Arnstein a/d Lahn. Wanneer men met een bootje de bochtige Lahn stroomopwaarts bevaart in de richting Obernhof, dan ziet men plotseling bij de laatste kromming voor dit plaatsje, hoog op de zwaarbegroeide berghelling tusschen de donkere boomen de blanke kloosterkerk rijzen. Dan voorvoelt men reeds wat men na de beklimming van den berg zal beleven, de ongestoorde en eigen sfeer van het godshuis. Maar dat ligt dan ook te midden der natuurlijke rust van uitgestrekte bosschen. Veel belangwekkender is het dit te kunnen beleven in het centrum eener uitgebreide bebouwing, dus midden in een stad, daar is de indruk veel machtiger. Het is daarom waarlijk indrukwekkend den Dom te Limburg a/d Lahn te bezoeken. Deze prachtige kathedraal ligt als een burcht boven op een geweldige rotsmassa en verheft zich met haar zeven torens hoog boven de stad. Slechts door nauwe hellende straatjes en langs smalle trapjes in den berg aangelegd is dit bedehuis te bereiken. Beneden bruist het moderne leven, snellen de treinen voort en jagen de auto's stofwolken op, maar op het rotsplateau ligt in majestueuze rust de oude kerk, als een onaantastbaar heilig gebied hoog boven de woelige wereld der menschen. Het beeld van den Dom te Limburg a/d Lahn brengt een bijzondere emotie, temeer daar het werk zelf het schoonste voorbeeld is van den Duitschen overgangsstijl, waarin niettegenstaande enkele noodzakelijk gebleken herstelling, het oude karakter ongeschonden bewaard is. Zoowel vanaf de wegen beneden aan de rivier als vanaf een standpunt boven op het rotsplateau is het beeld zeer bijzonder en blijft als een exceptioneel schoon moment in de gedachte.

VAN DAKTUINEN GESPROKEN..... DOOR W. B. A. B. heeft in Nr. 35 wat verteld en laten zien van daktuinen, waaraan André Lurçat een album van het „Répertoire du Goût Moderne" heeft gewijd.

Lurçat, een fijne vent, is al jaren apostel van den daktuin. In zijn werkje „Architecture" — later te bespreken — schrijft hij: „Het mag een eenvoudige samenloop van omstandigheden lijken, maar op hetzelfde oogenblik dat het vliegtuig ons in staat gaat stellen de steden van een nieuw gezichtspunt te bewonderen, ruimen de daken het veld voor een nieuwe, groote orde: het platte dak verschijnt met zijn geordend rechthoekig voorkomen. Het platte dak is geboren en dit belangrijke technische succes brengt een nieuwe aesthetiek van het huis mee. Het huis heeft voortaan een gevel meer, niet een verticale maar een horizontale gevel." „Het lijkt wel of gedurende vele eeuwen de architecten ten doel gehad hebben, wat men zou kunnen noemen la marche vers la terrasse." Wat hij dan staaft met plaatjes.

't Platte dak wint het ook hier, maar de daktuin?.... Lurçat zit beneden 49° N.B., wij een eind boven den 52en breedtegraad. Tot nu toe lieten we de daken ter bewoning aan de katten (katers inbegrepen) en „zit op 't dak!" wordt niet als vriendelijkheid bedoeld. In Parijs moet dat anders zijn. 'k Heb hier wel eens hoog op een poging-tot-daktuin gezeten en 't werd me als een pretje aangerekend, maar binnen tien minuten moest ik beweging hebben, 'k moest eens over de verschansing kijken want 't liep me koud langs mijn rug: 't trok zoo om den schoorsteen. Diezelfde schoorsteen trok juist niet, maar dat is een wintersche kwestie. Toen was 't zomer, althans beneden; daarboven maar met voorbehoud. 't Trok er eigenlijk niet alleen om dien schoorsteen.

Maar in Parijs!! Le bon Dieu geve dat ik nog eens daaromtrent een zomer mag passeeren in en op een huis met daktuin. Want ik ben er eens op een daktuin geweest, daar in zuidelijker regionen waar het signaal Weest-op-uw-hoede onbekend is en het aantal zomeruren zooveel grooter. (Dit jaar anders geen klagen!) André Lurçat heeft er in Bagneux bij een bescheiden propriété een drie-hoog huis met woningen voor 't personeel gebouwd en bovenop een daktuin. U meent dat ik het woord „aangelegd" vergeten heb? Neenee, volstrekt niet: een daktuin wordt gebouwd. Wegen worden niet meer aangelegd, maar gebouwd; tuinen nog wel aangelegd, maar daktuinen gebouwd. Daarin zit'em juist het onderscheid. De principalen wilden eerst van een daktuin niets weten, maar lieten tenslotte den architect zijn gang gaan — verstandige principalen — en de daktuin kwam er. Hij werd van het heerenhuis toegankelijk en zie: Madame ging zweren bij haar daktuin. Besteeg ze geregeld haar tuindak om er visioenen te krijgen van Marakesch of Fez...., ter wille van de slanke lijn ('t was dienstig) of van dat nooit prozies

ANDRÉ LURÇAT. DAKTUIN OP EEN HUIS TE BAGNEUX (SEINE) 1924.

ontrafelde alpine gevoel van als je den top bereikt hebt: vergezicht, ijle lucht, es ist erreicht....? Wie zal 't zeggen. Internationaal als haar daktuin, „bezeten-van-licht-lucht-en-lichtheid" leek Madame mij niet. Maar wat doet het er toe? Zij voelde zich eenvoudig gelukkiger op haar daktuin dan in haar parterretuin en zoo zat zij daar in serene rust boven 't aardsch gewemel te handwerken, haar hond aan haar zij. Madame handwerkte aan een tafelkleedje, waaraan ik — een jaar na dato — even sterke herinneringen bewaar als aan den daktuin. De fond was beige en daarop werden rozen gestrooid, rose rozen ordelijk gestrooid en die zijden rose rozen kregen groene zijden blaadjes, olijfgroen met zeegroen genuanceerd. Ik heb het slechts in staat van wording gezien, maar deze tuin leek mij niet door Lurçat ontworpen. Misschien is dezen zomer zoo een pianolooper aan Lurçats daktuin ontbloeid. Of een shawl? Het doet er weinig toe. Bloemen verwelken en kleedjes vergaan, maar de daktuin blijft, a joy for ever.

Zoo hoffelijk mogelijk heb ik Madame bedankt voor haar bienveillance. De hond geleidde me uit. Voor een hond heeft een daktuin zijn bezwaren.

EEN GROOT WERK VAN LE CORBUSIER, DOOR H. T. ZWIERS. In de „Cahiers d'Art" van Mei j.l. vinden wij het ontwerp van le Corbusier en Jeanneret voor het Centrale Gebouw van de „Union des Coopératives de l' U. R. S. S.", te Moskou, een plan dat ons meer dan belangrijk genoeg voorkomt om te publiceeren.

Mij persoonlijk doet dit geheele projekt, temidden van den stroom van Neue Sachlichkeit, die van Germaansche zijde over onze hoofden golft, weldadig aan.

Zoo dikwijls bekruipt mij bij alle theoretische bespiegelingen, die de bouwkunst willen doen wortelen op louter zakelijke en materieele gronden, het gevoel, dat hier een laat en onbegrepen historisch materialisme aan het woord is, dat in wezen niet verder gevorderd is dan.... Violet-le-Duc.

Het is voor mij even onverdedigbaar een „nieuwe" architectuur bewust te willen opbouwen op zuiver materieele grondslagen, als b.v. de ontwikkeling van de Gothiek uit het Romaansch te willen verklaren louter uit zakelijke overwegingen van geveltechniek.

Als onze tijd inderdaad een „nieuwe" bouwkunst te voorschijn zal roepen, dan zal deze niet haar grondslagen vinden in nieuwe oftewel andere vormen voor raampjes, deurtjes, luifeltjes e.d., maar dan zullen inderdaad grootere problemen van maatschappelijken, technischen en geestelijken aard aan de orde moeten zijn. En die problemen zijn er, overal.

Maar veel van het werk, dat ons als Neue Sachlichkeit wordt voorgezet, heeft daarmee in de kern niets te maken en is, op den keper beschouwd, vaak niet

Tegen mechanische afslijting en de inwerking van agressieve vloeistoffen hielden de buizen zich zeer goed; ook tegen koolzuurhoudend water bleken zij bestand te zijn. Pol. Weekbl.

HOEVEEL GEBOUWEN ONTWERPT DE AMERIKAANSCHE ARCHITECT? De Amerikanen hebben een sterke voorliefde voor statistieken. Men mag aan het practische nut ervan twijfelen, dit neemt niet weg dat ze dikwijls een interessant beeld geven omtrent een of ander bedrijf of beroep. Onlangs heeft b.v. de F. W. Dodge Corporation een statistiek gepubliceerd waarin opgenomen zijn de in Amerika gestichte gebouwen, het doel waarvoor ze gesticht zijn, de bouwsom en in hoeverre er architecten bij waren betrokken. De cijfers over 1928 zijn in onderstaande tabel weergegeven:

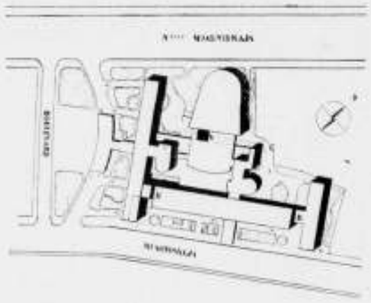
Groepen	Totaal aant. bouwplannen	
	aant. geb.	bouwsom in ƒ
Voor den handel	23.583	2.229.216.192
Opvoedingsinrichtingen	4.759	1.005.473.196
Ziekenhuizen	1.141	415.115.064
Industrie	6.067	1.601.183.556
Leger en Vloot	178	38.241.756
Openbare gebouwen	1.205	153.894.636
Kerken en monumenten	2.520	322.427.448
Woonhuizen	139.133	7.026.559.848
Sociale doeleinden Herstellingsoorden	2.657	5359.84.416
Bouwwerken totaal	181.243	13.331.696.112

Groepen	Volgens ontw. v. architecten		
	aant. geb.	bouwsom in ƒ	%
Voor den handel	10.331	1.729.343.448	78
Opvoedingsinrichtingen	3.825	966.928.284	96
Ziekenhuizen	827	390.705.336	94
Industrie	2.161	531.413.064	33
Leger en Vloot	61	16.729.776	44
Openbare gebouwen	751	138.696.012	90
Kerken en monumenten	1.852	295.879.752	92
Woonhuizen	38.109	4.476.695.580	64
Sociale doeleinden Herstellingsoorden	1.718	487.510.380	90
Bouwwerken totaal	59.635	9.339.016.320	681

Wij beschikken niet over dergelijke statistieken, doch ook zonder deze meenen we wel te kunnen aannemen dat de Nederlandsche architect een minder belangrijk aandeel heeft bij de totstandkoming van gebouwen dan zijn Amerikaansche collega.

AANTASTEN VAN BETON. Een voorbeeld van ernstige beton-aantasting vinden wij beschreven in de „Bautechnik" 1929, H. 28. Er is hier sprake van een kaaimuur aan het Rhein-Hernekanaal, welke bij afbraak in deplorabelen toestand bleek te zijn. De muur, van stampbeton met trastoevoeging vervaardigd, van achteren bepleisterd en met bitumen bestreken, was door het sulfaathoudend grondwater dermate aangetast, dat op sommige plekken het materiaal de consistentie van vette klei had verkregen en de muur dan ook gemakkelijk met een ijzeren staaf kon worden doorboord. Blijkbaar was het betonmengsel in hooge mate ondicht, zoodat niettegenstaande de beschermende lagen, op den duur voldoende gelegenheid voor het agressief water aanwezig was, om het beton binnen te dringen.

In het aangehaalde artikel worden de maatregelen

LE CORBUSIER EN JEANNERET. GROND-PLAN VEREENIGINGSGEBOUW TE MOSKOU.

besproken, welke bij het vastatellen van de mengverhouding moeten dienen om de dichtheid te beoordeelen. Pol. Weekbl.

PRODORIET. Prodoriet is een met beton vergelijkbaar materiaal, waarbij echter als bindmiddel een op speciale wijze behandeld bitumineus product wordt gebruikt. Omtrent dit voor vele doeleinden bruikbaar materiaal zijn aan de T. H. te Zürich proefnemingen verricht, waarover een mededeeling voorkomt in de „Schweizerische Bauzeitung" 1929, Bd 93, no. 18.

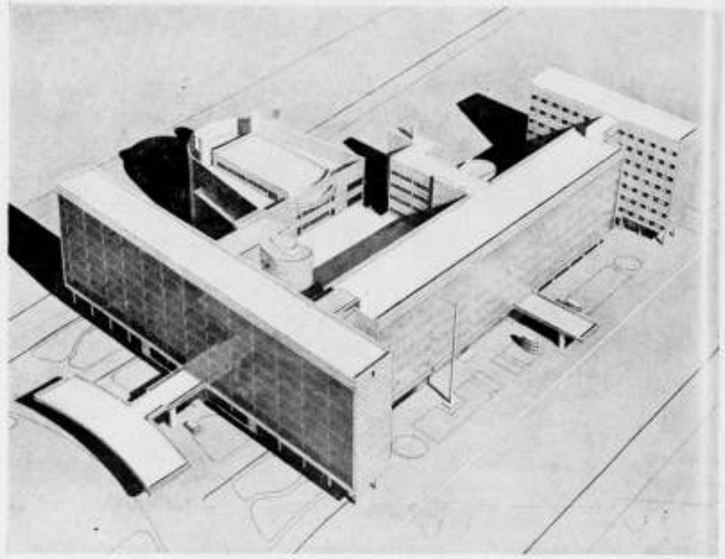
Deze proeven leverden het volgende cijfermateriaal: kubusvastheid 560 kg/cm²; prismavastheid 450 kg/cm²; trekvastheid (ring onder inwendigen druk) 40 kg/cm²; buigvastheid 80 kg/cm²; elasticiteitsmodulus 2 à 300.000 kg/cm² (buiging) en 3 à 400.000 kg/cm² (druk); soortelijk gewicht 2.24—2.36; uitzetcoëfficient 0,000,0124; hechtspanning ijzer-prodoriet 65 kg/cm².

Met ijzer gewapende constructies gedragen zich als gewapend betonconstructies; echter moet men bedenken, dat het materiaal warm wordt uitgegoten (270° C), en dus groote krimpspanningen op zullen treden. Bij gewapende balken werden dan ook de eerste scheuren bij 50 kg/cm² berekende trekspanning geconstateerd.

Het materiaal is zeer dicht, chemisch inactief in bijna alle omstandigheden en ook als isolatiemateriaal bruikbaar (warmtegeleidingscoëfficient 0,225 k cal/mh °C.) Pol. Weekbl.

VERSNELDE DROGING VAN VERF. In de „V. D.I.-Nachrichten" Bd. 9, No. 27, bespreekt Nettmann enkele maatregelen, welke genomen kunnen worden om het drogen van verf te bespoedigen. Dit is in de eerste plaats toevoegen van speciale stoffen bij het aanmaken; deze hebben echter het bezwaar, dat ze in de verflaag blijven en ook na het drogen nog verder inwerken, veelal tot schade van de verf. Beter is om verven samen te stellen uit minder lijnolie, maar dan met nitro-cellulose, hars, enz. Het juiste mengsel vormt hier het geheim van de zaak, en bij een goede uitvoering verkrijgt men de voordeelen van olieverf en nitrolak; men noemt deze verven dan ook combinatielakken.

Verder kan men door een bijzondere voorbehandeling van de lijnolie bereiken dat de verf van binnen naar buiten droogt; bij gewone lijnolie begint de verharsing door oxydatie natuurlijk aan de buitenzijde, maar de omgekeerde gang van zaken heeft met het oog op de houdbaarheid en dichtheid van het werk vele voordeelen. Hiertoe wordt de lijnolie aan een oxydatie onderworpen, waarbij ze echter vloeibaar blijft en voor de verharding nog maar weinig zuurstof méér noodig is (factis-

LE CORBUSIER EN JEANNERET. CENTRAAL VEREENIGINGSGEBOUW TE MOSKOU

anders en niet meer dan een nieuw, zakelijk aandoend kleed voor het oude probleem. Het lijkt mij zelfs niet moeilijk, talrijke „romantische" werken aan te wijzen, die in wezen heel wat beter aan de haar gestelde gebruiksfunctie materieel en ideëel beantwoorden, dan vele der in een „zakelijke" vormgeving gestoken z.g. moderne werken.

Ik geloof, dat wij in dit licht ook moeten beschouwen de onlangs in dit blad geleverde kritische beschouwingen op de architectuur van „das Neue Frankfurt", waar de zakelijkheid voor een groot deel slechts uiterlijke verschijningsvorm bleek te zijn.

De behoefte, om ondanks gebrek aan technische en practische volmaaktheid, tòch een zekere zakelijkheid te suggereeren, behoeft echter m.i. niet uitsluitend als een bedenkelijk verschijnsel te worden beschouwd. Het bewijst slechts, dat ook zij, die zich zelf van „aesthetica" en „vorm" vrij waanden, in werkelijkheid wel degelijk zich door middel van vormgevend werk trachten te uiten.

Ik herinner hier aan den brief van le Corbusier zelf in No. 14 van dezen jaargang, waarin hij zegt dat zijn opmerking „het huis is een machine om in te leven" opgang gemaakt heeft, maar dat hij daarna zelf hevige kritiek uitlokte door de aanvulling: „het huis moet zoowel het lichaam als den geest bevredigen".

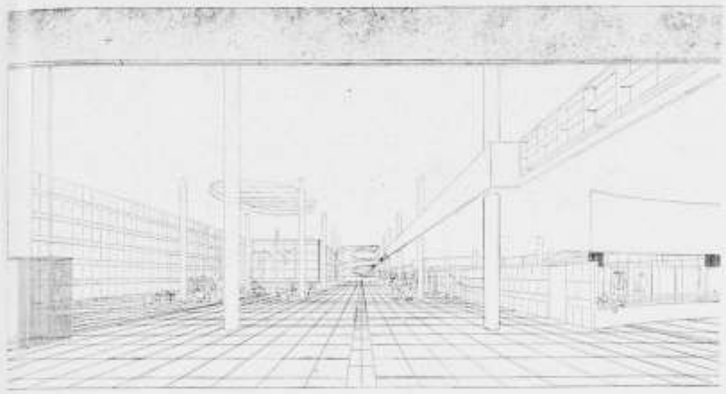
Daarin, in de principieele erkenning van andere dan weeg- en meetbare factoren, ligt m.i. de reden, waarom de figuur van le Corbusier vèr uitsteekt boven tal van zakelijkheidsapostelen, aan wie de groote vragen van het leven en het zijn voorbijgaan, al zweren zij bij het verwerpen van z.g. „oude" vormen, waar het tenslotte toch niet om gaat.

Het hier gereproduceerde plan is ontstaan naar aanleiding van een besloten prijsvraag, waartoe architecten uit Oostenrijk, Duitschland, Frankrijk en Engeland waren uitgenoodigd, als vervolg op een tevoren gehouden ruimer concours van Russische architecten. Het plan, dat in Februari van dit jaar definitief werd vastgesteld, is door le Corbusier na een bezoek ter plaatse tot dezen vorm omgewerkt. En het spijt mij alleen voor mijn eigen politieke overtuiging te moeten constateeren, dat Sovjet-Rusland wèl aandurft, wat West-Europa in Genève angstvallig verhinderde.

Technisch toont het ontworpen gebouw overeenkomst met de nieuwste Amerikaansche theorieën van het-huis-zonder-vensters, waarin de luchtverversching, ventilatie c.s. geheel langs mechanischen weg geschieden, terwijl het gebouw inwendig op een constante temperatuur van 18° Celsius is ingesteld. Dit mag voor onze Hollandsche ooren eenigszins vreemd klinken, dáár waar men totnog toe muren van kolossale dikte moest bouwen om tegen de enorme temperatuurver-

LE CORBUSIER EN JEANNERET. PERSPECTIEF VER.GEB. TE MOSKOU.

LE CORBUSIER EN JEANNERET. INTERIEUR VER.GEB. TE MOSKOU.

schillen ook maar eenigszins opgewassen te zijn, wordt de neiging om „isotherm" te bouwen, begrijpelijk.

Beweegbare vensters komen in het gebouw dan ook niet voor. De wanden zijn alle op het betongeraamte van vloeren en kolommen onbelast opgetrokken, dubbel, met isoleerende spouw en naar gelang van de behoeften geheel van steen, geheel van glas of gedeeltelijk van beide opgetrokken. Door deze spouwen circuleert een beperkt kwantum lucht, 's zomers gekoeld en 's winters verwarmd, dat geheel onafhankelijk van de inwendige luchtververschingsinstallatie feitelijk den strijd tegen de buitentemperatuur voert.

De beganegrond is voor een deel onbebouwd en gereserveerd voor verkeer en garage; bevat verder een enorme centrale vestibule, waar het verkeer voor het inwendige van het gebouw zich verdeelt naar de verschillende afdeelingen, bureaux, lokalen voor onderricht, voordrachtzaal enz. enz.

Blijkens de toelichting in de Cahiers d'Art zou monumentaal beeldhouwwerk een belangrijke, tevens schaalgevende, rol spelen in het geheel, dat voorzoover zich thans laat beoordeelen, een gaaf staaltje van le Corbusier's kunnen belooft te zullen worden.

JUBILEUMTENTOONSTELLING M. T. S. HAARLEM, DOOR H. T. ZWIERS. De Haarlemsche Middelbare Technische School heeft ter gelegenheid van haar 10-jarig bestaan een tentoonstelling van leermiddelen en van de jaarproductie harer leerlingen georganiseerd, die zeer veel belangstelling getrokken heeft. Op bouwkundig gebied is vooral het werk van het laatste studiejaar interessant, waar een aantal leerlingen tezamen bij wijze van architectenbureau een volledig plan uitwerkt en ten voeten uit detailleert, een systeem, dat goed blijkt te voldoen en waarbij de leerlingen het voordeel hebben van een direkt hieraan voorafgegaan „praktijkjaar", waarin zij buiten de school in de praktijk zijn werkzaam geweest. Het geheel geeft den indruk, dat de opleiding volkomen aan haar doel beantwoordt. Toch heeft mij bij het bezichtigen van het tentoongestelde werk één vraag niet

vernis). Deze verf dringt weinig in de poriën in, zoodat per gewichtseenheid een groot oppervlak behandeld kan worden, waarbij reeds na 20 minuten een water- en regenvaste laag ontstaat; zoo noodig kan dan de tweede verflaag onmiddellijk volgen (nat op nat).

Een ander belangrijk punt is de droogte van de omgevende lucht en haar temperatuur; soms wordt van droogstoven gebruik gemaakt. Pol. Weekbl.

GEWAPEND METSELWERK. Als een der groote nadeelen van gewapend beton mag in vele gevallen wel beschouwd worden het grauwe eentonige aanzien, dat onbekleede betonvlakken bieden.

Vaak gaat de architect er dan ook toe over het dragende beton te bekleeden met een zuiver versierende laag metselwerk, of het in het gezicht komende vlak op een andere, meestal kostbare en zelden bevredigende wijze te bewerken. In vele gevallen zou hier een goedkooper en logischer oplossing zijn te verkrijgen door het toepassen van „gewapend metselwerk". Evenals beton is metselwerk wel in staat drukspanningen op te nemen, doch minder geschikt voor het overbrengen van trekspanningen. De trekspanningen worden nu bij het gewapend metselwerk op de zelfde wijze als bij gewapend beton opgenomen door een rondijzer wapening. In „Eng. News Rec." van 21-2-'29 wordt deze, in Britsch-Indië reeds jarenlang met goed gevolg toegepaste, constructiemethode beschreven en met enkele voorbeelden toegelicht. Het wordt daar gebruikt voor vloeren, daken, trappen, balkons, lateien enz. Proeven in Amerika genomen bewezen, dat een vloer van steenen op z'n plat 5,6 cm dik met een 6 mm wapening h.o.h. 11 cm bij een overspanning van 2,40 m met 3-voudige zekerheid een last van 150 kg/m² droeg. Volgens deze proeven kan het gewapend metselwerk op dezelfde wijze worden berekend als gewapend betonwerk. Toe te laten spanningen zijn voor het ijzer 1200 kg/cm², druk in het metselwerk 50 kg/cm², schuif in het metselwerk 4,2 kg/cm², aanhechtingsspanning van ijzer en specie 6,3 kg/cm². Pol. Weekbl.

BESCHERMING TEGEN HOOGWATER. Om de stad Parijs tegen hoog water en overstroomingen van de Seine te beschermen, heeft men groote plannen ontworpen.

Men wil nl. het rivierwater door groote stuwdammen tegenhouden en daarbij groote krachtcentrales aanleggen, die door middel van waterturbines gedreven worden.

Op die wijze kan in het stroomgebruik van Parijs voorzien worden, zoodat van de 900 millioen francs, die het geheele werk zou kosten, nog een winst van 7 tot 8 pct. gemaakt kan worden.

Indien deze cijfers niet geflatteerd zijn, zou het een schitterende oplossing geven van het hoogwater-vraagstuk. (Vraag en Aanbod)

Uit: Dr. A. Pit, „Denken en beelden".

Ik hoop er in geslaagd te zijn te doen gevoelen, dat juist door het moment-zijn van eene doorloopende beweging — laten wij haar de beweging eener wereldgedachte, of eener goddelijke scheppingsgedachte noemen — alle gebeurtenissen noodzakelijk samenhangen, dat in het makrokosmische hetzelfde geldt als in het mikrokosmische. Wat wij, ten opzichte van de mikrokosmische intelligentie onder het geheugen verstaan, is ook toepasselijk op onze voorstelling eener makrokosmische éénheid van ononderbroken denken, als de redelijke grond van alle gebeuren, als de band die al het bestaande wezenlijk samenhoudt. Met deze voorstelling komt het mij voor, dat het begrijpen van gegeven mo-

menten, van historische feiten mogelijk wordt. Het langzaam voortwerken, gedurende de middeneeuwen van de laat-antieke en van de vroeg-christelijke gedachte, het weder opleven van het klassiek antieke schoonheidsgevoel in de Renaissance, ja sommige bestrevingen van den allerlaatsten tijd welke in de eerste eeuwen van onze jaartelling terug zijn te vinden, zijn alleen te verklaren wanneer men gevoelt, dat elke eenmaal geformuleerde, of zelfs als mogelijkheid aangegeven gedachte zich blijft laten gelden en telkens weer als moment in de continuïteit van het denken kan opduiken.

De voorstelling van eene doorloopende beweging als wereldgedachte brengt ook de verklaring voor de verschijnselen bij het zich verplaatsen van het centrum der kunstzinnige werkzaamheid. Wanneer de energie van een volk, werktuig waardoor de beweging zich uit, verslapt is, dan wordt de beweging voortgezet door jongere volken, door denkkrachtige individuën. Dat geschiedt dan in nieuwe vormen welke niettemin logisch verband houden met die in het oude centrum. Toen in het Byzantijnsche rijk het religieuze en het kunstzinnige leven verstarden, werd in West-Europa de vruchtbare intelligentie gevonden die de gedachte ontwikkelde, en toen aan het einde van de middeneeuwen, benoorden de Alpen, zekere formules waren gevonden waarboven de kunstenaar niet scheen te kunnen uitgaan, waarvan hij zich niet scheen te kunnen bevrijden, toen had Italië de elementen in zich om de gedachte verder te brengen. Later kwamen weer andere centra aan de beurt: Duitschland en Franrijk in de 16e eeuw, Frankrijk en de Nederlanden in de 17e eeuw; in de 18e en in de 19e eeuw blijft Frankrijk het belangrijkste centrum. Dat elk geographisch midden aan de wijze van uitdrukking der gedachte een eigen karakter geeft, dat bijvoorbeeld de Fransche kunst van de middeneeuwen, die van de 16e, van de 17e en die van de 18e eeuw, niettegenstaande de groote verschillen welke het anders-worden der gedachte meebrengt, toch zekere trekken gemeen hebben welke men zou kunnen beschouwen als eigenaardigheden van een ras, of als de gevolgen van bepaalde luchtgesteldheid, moge merkwaardig genoeg zijn om te worden aangeteekend, het mag toch onze aandacht niet afleiden van het veel grootere belang dat het wezen zelf der kunst raakt: van de logische beweging die met nationaliteiten en luchtgesteldheden geen rekening houdt en die maakt dat in bepaalde tijden de kunst van verschillende volken een zelfde streven openbaart, een zelfde verhouding van mensch tot buitenwereld.

Het is de taak van den geschiedschrijver de kunstwerken aan te wijzen waarin de gedachte zich het duidelijkst laat gevoelen. Dit klasseeren der kunstwerken als momenten van de beheerschende beweging, dit bepalen hunner algemeene beteekenis kan eerst geschieden wanneer de kritiek, bij het genieten en schatten der kunstwerken in hun bijzondere waarde, genoeg zelfbeheersching bezit om te kunnen inzien waar zij te maken heeft met de uitingen van bijkomstige stroomingen die wijzen op mogelijkheden van ontwikkeling, maar die niet tot ontwikkeling gekomen zijn en dan ook in het geschiedverhaal verwaarloosd kunnen worden. Bij al het subjectieve dat elken historischen arbeid aankleeft, zal, door de beperking tot datgeen wat in zich het kenmerk draagt van het grondig anders-worden der opvattingen, die arbeid toch kunnen bereiken een beeld te geven van het essentieele der gedachte, de beweging van een stadigen groei.

losgelaten: stellen de leerlingen van deze school zich wel het zelfde doel als haar docenten? N.l. opleiding tot middelbare technici. Ik weet het niet, maar twijfel er wel eens heel ernstig aan. Het kan m.i. niet anders, dan tot nog grooter werkelijken bloei van het Middelbaar Technisch Onderwijs leiden, dat behalve de docenten ook de leerlingen bij voortduring doordrongen blijven van het feit, dat zij met deze opleiding niet meer dan een bepaalden graad van kunnen bereiken. Waarboven dan alleen de werkelijk zeer begaafde zich behoort omhoog te werken tot de rangen der zelfstandig scheppende technici.

OPENBARE PRIJSVRAGEN, DOOR A. EIBINK. Behalve de vraag waarmede de Heer v. d. Steur zijn artikel „Over prijsvragen in ons land en daarbuiten" in No. 35 eindigt, lijkt het mij goed, dat wij ons weer eens afvragen of de ervaringen opgedaan met — en de resultaten verkregen van de openbare prijsvragen van dien aard zijn, dat we daarmede tevreden kunnen zijn; en zoo dat niet het geval is, of dit dan ligt aan het systeem „Openbare Prijsvraag" als zoodanig, of dat daarvoor andere oorzaken zijn aan te wijzen.

Ik hoop hierop terug te komen, doch misschien dat intusschen de leden, die dit lezen, hun meening eens willen geven.

DR. BERLAGE TE MOSKOU GEHULDIGD. Uit een telegrafisch bericht zullen de lezers reeds vernomen hebben, dat dr. H. Berlage, die thans met negen andere leden van het genootschap Nederland-Nieuw Rusland te Moskou vertoeft, gisteravond gehuldigd is. De naaste aanleiding daartoe was een voordracht, die hij voor het genootschap van Moskousche architecten hield in het gebouw van het centraal comité voor de verbetering van de positie der Russische geleerden. Deze voordracht werd bijgewoond door de voornaamste architecten te Moskou, door alle leden van het Nederlandsch gezelschap, waarbij prof. Frijda en prof. Burgers, die thans te Moskou woont, waar hij aan de universiteit doceert in de hydro-dynamica. De zaal was gevuld met ongeveer honderd personen. Als voorzitter trad op de heer Brazinsky, waarnemend voorzitter van het genootschap van Moskousche architecten. De heer Brazinsky leidde in uiterst hoffelijke en zeer hartelijke bewoordingen dr. Berlage bij het auditorium in, dat in langdurig applaus blijk gaf van zijn bewondering voor dr. Berlage. Hierna greep de heer A. Prins, voorzitter van het genootschap Nederland-Nieuw Rusland, de gelegenheid aan om de Woks, het departement voor de cultureele betrekkingen met het buitenland van het commissariaat voor Volksopvoeding, te danken voor de uitmuntende hulp aan het Nederlandsche reisgezelschap geboden, in het bijzonder madame Bjelostorzkaja, de correspondente voor West-Europa, die zich groote moeite heeft gegeven, en nog steeds geeft, om aan de vele wenschen der reizigers tegemoet te komen.

Dr. Berlage, die zeer getroffen bleek door de hartelijke ontvangst, hem bereid, hield daarna zijn voordracht. Deze voordracht was gelijk aan die, welke hij destijds te Parijs heeft gehouden. De inleiding was in verband met de lokale omstandigheden eenigszins gewijzigd en werd thans met het oog op de talenkennis van het auditorium, in het Duitsch uitgesproken. De voordracht was een beschouwing over het verband tusschen bouwkunst en samenleving. Zij maakte grooten indruk op de aanwezigen, evenals de lantaarnplaatjes, die van de ontwikkeling van de Hollandsche bouwkunst een duidelijk beeld gaven. De Russische architecten, die zeer groote belangstelling aan den dag leggen voor de moderne bouwkunst in het buitenland in verband met het feit, dat ze zelf voor enorme bouwproblemen in Rusland staan en thans met groote voortvarendheid vele plannen in uiterst modernen stijl uitvoeren, volgden inderdaad met gespannen aandacht het vertoonde. Zij hadden ook een fijnen smaak om, toen op het projectiedoek als vergelijkingsmateriaal de Amsterdamsche beurs verscheen, levendig te applaudiseeren, waaraan de Nederlandsche gasten van harte deelnamen.

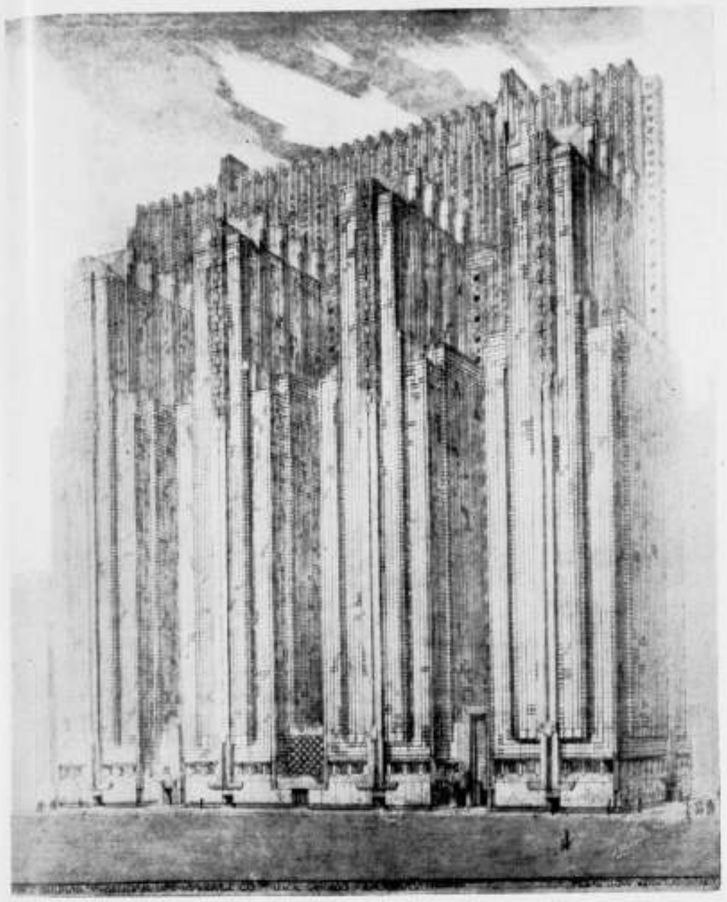
H. Bl.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

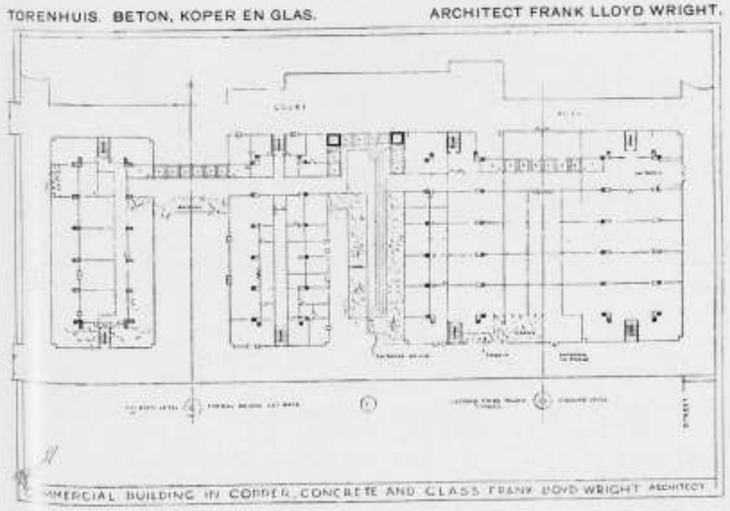
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 21 SEPTEMBER Nº 38

TORENHUIS. BETON, KOPER EN GLAS. ARCHITECT FRANK LLOYD WRIGHT.

RECTIFICATIE. In het no. van de vorige week laat de zetter mij zeggen dat hij het onverdedigbaar zou achten b.v. de ontwikkeling van de Gothiek uit het Romaansch te willen verklaren louter uit zakelijke overwegingen van „Gevel-techniek". Het zal duidelijk zijn, dat hier „Gewelftechniek" bedoeld is.

H. T. ZWIERS.

HET TWEEDE INTERNATIONAAL CONGRES VOOR MODERN BOUWEN TE FRANKFURT A/M. VAN 24—26 OCTOBER 1929. Van 24 tot 26 October a.s. zal te Frankfurt a. M. het tweede internationaal congres voor modern bouwen worden gehouden, waaraan vooraanstaande personen op het gebied van het modern bouwen uit 18 verschillende landen zullen deelnemen. Als onderwerp zal worden behandeld: „De woning voor de minstdraagkrachtigen".

Aangezien dit congres hoofdzakelijk technisch is, zullen alleen de leden, en zij, die de betreffende vraagpunten hebben voorbereid, hiertoe worden toegelaten.

Programma van het congres. Donderdag 24 October 1929. Openingswoord door den Heer May, Stadtrat, of een ander vertegenwoordiger van het gemeentebestuur. Hierna volgen toelichtingen op de te behandelen punten. Het thema voor den eersten dag, luidt: „De woning voor de minst draagkrachtigen". Behandeld zullen worden de biologische en technische eischen die aan de woning voor deze klasse van menschen moeten worden gesteld. Des namiddags debat.

Tweede dag. Vrijdag 25 October 1929. 10 uur. Aanvang behandeling 2e thema. „De nieuwe bouwwijze en zijn consequenties voor de nieuwe bouwwetgeving."

Des namiddags debat. De namen der referenten zullen later worden bekend gemaakt.

Derde dag. Zaterdag 26 October 1929. Naar aanleiding van de groote belangstelling waarin de te behandelen punten zich mogen verheugen, zullen de besprekingen op den derden dag voor een ieder toegankelijk zijn. Op dien dag zal een overzicht worden gegeven van het behandelde op de twee eerste dagen. In aansluiting hierop zal de aan het congres verbonden tentoonstelling „De woning voor de minstdraagkrachtigen" worden bezocht, terwijl des namiddags de nieuwe wijken van Frankfurt bezichtigd zullen worden. Des avonds zal er een samenkomst voor congresleden en introducees plaats hebben.

Het plaatselijk tentoonstellingscomité zal overeenkomstig het besluit van het Intern. Comité te Basel voor modern bouwen, worden gevormd door de Heeren Stadtrat May en Architect Stam.

Alle congresverhandelingen zullen in den palmentuin plaatsvinden.

Ter gelegenheid van het congres heeft het plaatselijke comité een tentoonstelling georganiseerd, ter nagedachtenis aan den overleden Architect Baurat Adolf Meyer. Deze tentoonstelling zoowel als de tentoonstelling „De woning voor de minstdraagkrachtigen" zullen in het „Haus Werkbund" (Messegelände) worden gehouden.

Verdere inlichtingen over het congres etc. kunnen worden ingewonnen bij het algemeen secretariaat van het Intern. Congres voor modern bouwen, Zurich VII, Doldertal 7. Het plaatselijk congresbureau is gevestigd bij de redactie van het tijdschrift „Das Neue Frankfurt", Neue Mainzerstrasse 37 te Frankfurt a. M.

In „Gewapenu Beton" van September 1929 vinden wij een artikel van „K." over het belangrijke onderwerp van het „Water in zand en grind".

„WATER IN ZAND EN GRIND". „Zand en grind bevatten wanneer ze voor mortel of beton worden verwerkt, altijd water. Grind wordt gewoonlijk vóór de verwerking gewasschen. Zand wordt meestal niet bevochtigd. Niettemin bevat het doorgaans niet minder vocht dan grind. Wordt grind of zand met water overgoten dan blijft dit, nadat het gelegenheid heeft gehad uit te druipen, gedeeltelijk in den hoop achter. Her blijft de oppervlakten van de deeltjes bevochtigen en tusschen de korrels hangen op de plaatsen waar deze elkaar raken of naderen.

Het vasthouden van de vloeistof door de korrels belet het volledig wegvloeien van het water. Het kan pas verdreven worden door het b.v. door verhitting in dampvorm te laten overgaan.

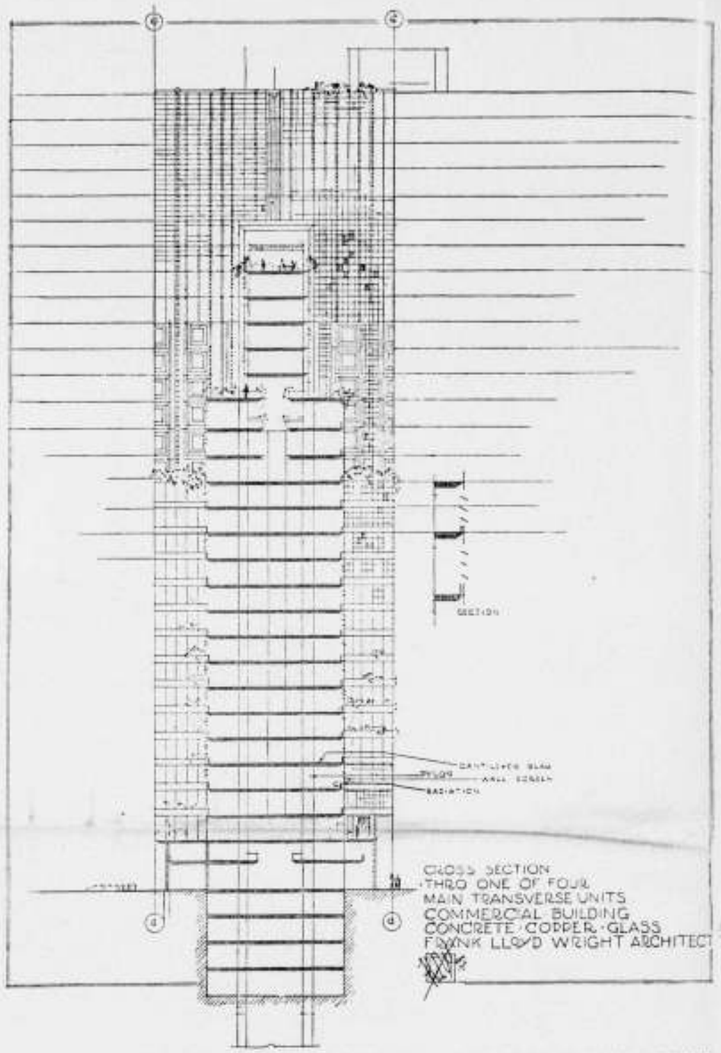
De hoeveelheid water die vast gehouden wordt, is afhankelijk van den vorm, de grootte en den aard van de korrels. Omdat de aard van het materiaal niet veel verschilt hebben voornamelijk invloed de vorm en de grootte. Naarmate de aantrekking grooter is, blijft meer vloeistof achter. Deze werking is grooter naarmate het zand of de grind grooter oppervlakte heeft. Hoe kleiner de korrels zijn des te grooter is het oppervlak dat in een bepaald volume voorkomt en des te kleiner zijn de holten tusschen de korrels, al is ook de totale holle ruimte in het volume onveranderd. Fijn materiaal houdt dus het water beter vast dan gref. De grooter aantrekking werkt daarbij gunstiger op het fijner verdeelde water.

Als zand of grindkorrels zoodanig door water omgeven zijn, dat het de holten tusschen de korrels geheel vult en het water vervolgens gelegenheid krijgt uit te druipen, dan blijkt bij beweging dat òf de korrels uit elkaar vallen òf dat ze aan elkaar blijven hechten z.g. pakken. Het laatste komt voor als de aantrekking groot genoeg is om de werking van de krachten, die den samenhang trachten verloren te doen gaan, te overwinnen.

Is de aantrekking te klein dan vloeit het water grootendeels uit en bestaat er geen verband meer tusschen de korrels. Ze vallen uiteen en zijn bedekt met het laagje water dat de korrels konden vasthouden. Het watergehalte is laag.

In geval de korrels bij elkaar blijven, dus wanneer het zand of de grind pakt, dan blijft meer water achter en kunnen de holten nog goeddeels met water gevuld zijn, dat dus beter wordt vastgehouden. Het watergehalte kan dan ook belangrijk grooter zijn.

De oorzaak van het pakken ligt in de moleculaire werking van de tusschen de korrels hangende waterresten, die een gedaante trachten aan te

DOORSNEDE TORENHUIS, ONTWERP ARCHITECT FRANK LLOYD WRIGHT.

ONTWERP VAN EEN SKY-SCRAPER VAN FRANK LLOYD WRIGHT, DOOR J. Z.

Van den grooten man uit het land van de sky-scrapers is wel van algemeene bekendheid een ontwerp voor een dusgenaamd object van meer massieve structuur, maar niet het hierbij afgebeelde dat is gedacht als een betonskelet bekleed met koper en glas. (Overgenomen uit Wasmuth's Monatsheft für Baukunst No. 8, 1929).

Is hij bekoord door de Europeesche voorbeelden van glas-architectuur?

Wat Wright zelf daarvan zegt, laten we hier gedeeltelijk volgen.

Een beschouwing van de eigenschappen van verschillende metalen en machinale bewerkingsmethoden leidt hem tot bevestiging van het feit dat koper het beste materiaal voor bouwmateriaal is.

Na verschillende historische voorbeelden aangehaald te hebben meent hij den tijd rijp een gebouw met koperbekleeding te bouwen. Hij heeft een zoodanig gebouw ontworpen en beschrijft dit in hoofdzaak als volgt:

„Het is een hoog gebouw en belichaamt de meest practische oplossing van het torenhuisprobleem. De voordeelen die materiaal en bouwmethode bieden komen er ten volle tot hun recht daar men ze mede door zoo intens mogelijke normalisatie tot het uiterste opvoeren kan.

ARCH. PAUL FLIETER. WONINGBOUW IN VELBERT.

De buitenwanden als massa met dikte en zwaarte houden op te bestaan en worden vervangen door een netwerk van koper en glas.

De loodrechte vensterstijlen zijn voldoende zwaar om den glaswand tusschen twee vloeren te dragen, en springen meer of minder vóór al naar de mate van de op het glas gewenschte schaduwwerking. De verticale lijnen worden om iedere tweede en vijfde lijn nog eens extra geaccentueerd. De horizontale lijnen treden niet op den voorgrond. De bovenkanten van de verdieping vloeren op zich zelf, liggen precies op de linie der twee-voet verdeeling. Door het schuin bijwerken van het plafond met daaromheen het koper en glas, krijgen de buitenkanten van het gebouw een schilderachtig en bont effect. Om deze lichtgevende vlakten in hare werking niet te hinderen worden de dragende hoofdpijlers achter de frontlinie geplaatst; de door deze pijlers gedragen plafonds worden dus overstekende konsols. Deze hoofdpijlers, waarin tevens de leidingen voor licht, water en verwarming zijn opgenomen, loopen tot de bovenste verdieping. De leidingen voor licht etc. liggen geheel vrij onder de plafonds, zoodat zij zonder tijds- en materiaalverlies te allen tijde kunnen worden verlegd.

Bij het ontworpen torenhuis is de oppervlakte van den glaswand in verhouding tot een normaal torenhuis slechts ongeveer 10 % meer. De verwarmingskosten zullen dus eenigszins hooger zijn. (De Redactie W. M.) Aangezien de koperen kozijnstijlen met isoleerend materiaal zijn opgevuld en de raamopeningen dichtmaken, omdat

nemen met een minimum vrij oppervlak. Dit kleinste oppervlak wordt bereikt als de afstand van de korrels zoo veel mogelijk wordt verkleind d.w.z. tot ze elkaar raken. De korrels worden naar elkaar toegetrokken. De krachten zijn slechts in staat de deeltjes bij elkaar te trekken en te houden wanneer het gewicht en de gedaante van de korrels in verhouding staan tot de grootte van de aantrekking. Waren de korrels zuiver bolvormig dan zou bepaald kunnen worden de grenswaarde voor de grootte van den bol die een hechting van de korrels onderling nog juist mogelijk zou maken. Deze aanhechting moet dan minstens gelijk zijn aan het gewicht van een korrel. Grindbiggels wijken van den bolvorm aanmerkelijk af. Toch blijkt dat ook voor biggels een grenswaarde voor het pakken bestaat. Deze komt overeer overeen met de korrelgrootte, die beschouwd wordt als de grens die zand van grind scheidt. Ze is bij 4—5 mm gelegen. Er kan dus gracht worden, tusschen deze materialen een physisch verschil te beetaan. Als zand kan het materiaal beschouwd worden dat de eigenschap heeft door water tot samenhang te kunnen worden gebracht, terwijl als grind dan gerekend moet worden het materiaal, dat dit vermogen niet heeft.

Uit de bepaling van de grootte van zand, dat nog door water hechtende korrels geeft, zou de aantrekkingskracht tengevolge van de oppervlaktewerking kunnen worden bepaald. Uit de cijfers valt af te leiden dat de aantrekkingsspanning niet meer dan enkele grammen per cm kan zijn. Het gehalte aan water dat in aanvankelijk verzadigd zand achterblijft nadat het gelegenheid heeft gehad uit te druipen, hangt eenigermate af van de behandeling, die het zand heeft ondergaan. Zand op gelijke wijze behandeld, zal meer water vasthouden naarmate het fijner is.

Zoo werd na gelijke behandeling gevonden een watergehalte in gewichtspercenten t.o.v. de droge stof voor:

duinzand	26 %
maaszand (≤ 1 mm)	24 %
grof rivierzand (2—3) mm) . .	20 %

In tegenstelling met deze cijfers voor materiaal dat pakt, werd een watergehalte gevonden bij:

grind van 5—7 mm	3 %

Het water loopt hierbij gemakkelijk uit en blijft in hoofdzaak zichtbaar als een bevochtigend huidje op de biggels.

Uit de cijfers blijkt, dat het watergehalte van fijn materiaal aanmerkelijk grooter is. Voor grof materiaal is de speling in het gehalte gering. Voor grind, die na het wasschen uit den kruiwagen wordt geschept, kan een watergehalte van 3—3.5 % worden gerekend. Het vochtgehalte van het zand, dat niet met een bepaalde verzadiging wordt verwerkt, is gewoonlijk hooger doch een getal hiervoor kan, zooals uit het voorafgaande duidelijk zal zijn, niet worden genoemd.

De invloed van het vochtgehalte van het zand bij de bereiding van specie is merkbaar door de verandering van het volume-gewicht. Dit neemt af van droog zand tot zand met een bepaalde hoeveelheid water; vervolgens neemt het weer toe. Deze verandering in het volume-gewicht is aanmerkelijk. In een figuur wordt dan het beloop weergegeven van zand van den Rijn met korrelgrootten van 1—7 mm. Bij 3—5 gewichtspercenten watergehalte is het volumegewicht van 1.7 gedaald tot 1.25. Vervolgens stijgt het weer en bereikt bij 15 % de oorspronkelijke waarde.

Het minimum van het volume-gewicht ligt bij een waterpercentage als dikwijls op het werk wordt aangetroffen. Daar het zand gewoonlijk naar volumedeelen wordt verwerkt, valt de specie vetter uit dan bij verwerking van droog zand".
De verandering blijkt nu ook praktisch van belang te zijn: „De oorzaak van die verandering kan slechts vermoed worden. Van zand met water verzadigd zullen de korrels door het gewichtsverlies in het water zich makkelijk voegen en schikken. Zoodra iets minder water aanwezig is gaan de oppervlakte-spanningen werken, die tengevolge hebben, dat de korrels zich dicht aansluiten. Aanvankelijk zal ook bij dalend vochtgehalte de structuur dicht zijn en het volumegewicht niet veel verschillen, Bij een verdere vermindering van de hoeveelheid water zullen de aantrekkende krachten wel blijven, doch wordt de hoeveelheid water gering, dan zullen de korrels bij het vullen van een vat zich in kleine groepen schikken, die voor de aansluiting van het geheel ook bij schudden een belemmering geven, tenzij het waterpercentage zeer gering is. Met een minimum vrij oppervlak van het water behoeft niet de dichtste schikking van de korrels overeen te komen. Wanneer het water geheel verwijderd is, valt ook die tegenwerking weg en kunnen de korrels zich weer onderling op regelmatige wijze schikken.
Het is dan droog zand geworden waarvan de geringe samenhang spreekwoordelijk is.
Uit de cijfers blijkt overigens nog, dat zand met eenige percenten water als aanvullingsmateriaal weinig geschikt is, omdat in het volume veel stof te kort komt. Hierin kan verbetering gebracht worden door het zand te drogen of, wat meer met de praktijk overeenkomt, door mede het ongunstige verband door aanstampen te veranderen of door toevoeging van water (inwateren) hetgeen overvloedig moet geschieden om beweeglijkheid in het zand te verkrijgen en de oppervlaktespanningen geheel op te heffen, waarna door trilling en onttrekking van het water de samenschikking weer verbeterd kan worden.
Bij fijn zand moet er op gelet worden dat de lucht kan ontwijken. Wordt duinzand onder water gezet dan zal tengevolge van de aantrekking van het water door het zand een luchtafsluiting ontstaan, die het inwateren tegenwerkt.
Een andere invloed van het wisselende vochtgehalte van het zand raakt de consistentie van de specie. Thans is het gebruik geworden op de consistentie nauwkeurig te letten en die door vastlegging van de water-cement-verhouding te regelen. Deze laatste kan niet opgegeven worden dan na vaststelling van het watergehalte van het zand. De opgave alleen van een bepaalde hoeveelheid toegevoegd water is onvoldoende. Zelfs een gering watergehalte b.v. van 3.5 % heeft een overwegenden invloed op de verhouding.
Voor beton 1 c : 2 z : 3 gr b.v. wordt bij een hoeveelheid van 40 l cement, 80 l zand en 120 l grind dus 240 l materiaal per bed, bij een vochtgehalte van 3.5 % zoowel voor het zand als voor de grind de hoeveelheid water in deze materialen 10,5 l. Is de watertoevoeging 20 l dan wordt de watercementfactor $\frac{30.5}{40}$ 0.76 tegenover een schijnbare waarde van $\frac{20}{40}$ 0.5 een verschil van meer dan 50 %, een onderscheid, dat vooral door een hooger vochtgehalte als zand kan hebben, nog veel grooter kan worden".
Het artikel eindigt met de waarschuwing:

ARCH. PAUL FLIETER. SANITÄTSKOLONNENHAUS TE OPLADEN.

zij technische eenheden zijn in een technisch geheel, heffen zij het meer-gebruik aan glas op.
De hoofdgedachte ligt volgens mijne meening hierin, dat het plan als een geheel, op zakelijke wijze de constructie van het bouwen vrijmaakt; al het benoodigde materiaal voor opbouw en afwerking kan op de fabrieken worden gemaakt en ter plaatse worden gemonteerd.

ARCH. PAUL FLIETER, SANITÄTSKOLONNENHAUS TE OPLADEN.

De fabriek is in ons tegenwoordig mechanisch tijdperk de bouwwerkplaats. De bet nconstructie van de hoofdpijlers op zich zelf, heeft niets te maken met een of anc r in- of uitwendig, en zij kan te allen tijde en overal worden toegepast. Zij sta t geheel onafhankelijk tegenover de hedendaagsche architectuur. Enz."
Hie zingt Frank Lloyd Wright een liedje met bekende klanken, maar toch op zee eigen wijs.

BU ENLANDSCHE TIJDSCHRIFTEN. ROMANTISCHE ZAKELIJKHEID EN ZA ELIJKE ROMANTIEK, DOOR J. Z. Snel evolueeren of revolteeren de inzichten en pvattingen op het gebied der Kunst en niet het minst op dat der Bouwkunst. Wa vandaag als nieuwe openbaring onder strijd wordt aanvaard, is morgen gen engoed en overmorgen veranderd. En het oude groeit soms plots tot nieuwe waarheid. Elk tiental jaren van dezen snellevenden tijd ziet een stijl opkomen en verdringen. De stroomingen zijn talloos en verwarrend.
Het moderne leven schept andere verhoudingen, nieuwe behoeften en nieuwe ongekende problemen, maar laat nauwelijks tijd tot bezinking, tot stijlwording. Hoeveel malen reeds hebben begeesterde Apostelen de komende nieuwere Bouwkunst hartstochtelijk gepredikt en juichend ingehaald.
En toch, met elke nieuwe beweging is er nieuwe vooruitgang. De bruisende oppervlakte wordt gedragen door een onderstroom die onweerstaanbaar voert in de richting van breeder bedding waar de woeling tot rust komt.
Ik ben op mijn beeldsprakerige rivier wat zwaarwichtig aan het varen geraakt en had slechts de bedoeling zoo nuchterweg wat op te merken over die tegenstrijdige woelingen. Wordt maar eens wijs uit die tegenstellingen romantiek en zakelijkheid. Die houden de gemoederen in binnen- en buitenland den laatsten tijd sterk bezig. Men heeft het zelfs over romantische zakelijkheid en zakelijke romantiek. Verboden liefde! Interessant. In een vorig nummer zegt H. T. Zwiers dat het hem niet moeilijk zal vallen voorbeelden te vinden waaruit de ongeoorloofde verhouding dezer beide begrippen zou kunnen blijken.
Wasmuth's Monatsheft für Baukunst komt hem hierbij te hulp of juister uitgedrukt, de Redacteur Werner Hegemann.
De Heer Hegemann is een ons Hollandschen Architecten in het algemeen weinig vriendelijk gezind man. Het gezicht waarmede deze uitvinder van woorden als „Amsterdamer Schreckenszimmer" en „Holländerei" ons vaak een spiegel voorhoudt is niet bepaald dat eens vriends die ons onze feilen toont, maar ik meen dat het zeker geen kwaad kan er desondanks toch in te kijken. Zijn landgenooten spaart hij overigens dit attribuut mitsgaders een grimmig gezicht en scherpe critiek al evenmin.
In het laatstverschenen nummer worden afbeeldingen gepubliceerd van recent werk van den Stuttgarter Architect Paul Schmitthenner en zijn leerlingen, waarvan Werner Hegemann ongeveer hetzelfde constateert als de Heer Zwiers wil aantoonen. (Wij plaatsen hierbij eenige uit het blad overgenomen afbeeldingen.)
Schmitthenner zelf zegt van zijn werk dat hij nimmer aan stijlnabootsing gedacht heeft maar uitsluitend eenvoud en doelmatigheid betracht heeft. Dat hij daarbij gebruik gemaakt heeft van eeuwen beproefde constructies en van ouds bekende materialen kan hem slechts als een zeer zakelijke deugd temeer worden aangerekend. Hetzelfde mag van het werk van zijn leerlingen en geestverwanten als Bonatz, Tessenoux, e.a. gezegd worden.
Blijkt uit dit werk niet inderdaad een superbe zakelijkheid, ondanks de toepassing van kappen, en ondanks de afwezigheid van beton, stalen ramen, bimswanden en wat dies meer zij? En getuigen verhouding en vormgeving niet van groote toewijding en zorg die aan de opgaven besteed is? Of zoudt U dat soms als een symptoom van onzakelijkheid willen aanmerken?
Laat ons dan van Bouw„kunst" zwijgen.

HET HEILIGE BLOED ALTAAR IN DE ST. JACOBSKERK TE ROTHENBURG BOVEN DE TAUBER, DOOR H. C. VERKRUYSEN. De naam Tilman Riemenschneider is voor allen, die ook maar eenigszins op de hoogte zijn van laat-middeleeuwsche plastiek, een bekende klank. Van dezen buitengewonen kunstenaar zijn een zeer groot aantal werken bewaard gebleven en ook zijn vele leerlingen hebben tal

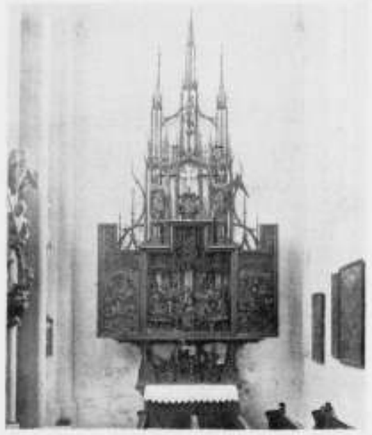
ARCH. PAUL SCHMITTHENNER STUTTGART.

ARCH. PAUL SCHMITTHENNER STUTTGART

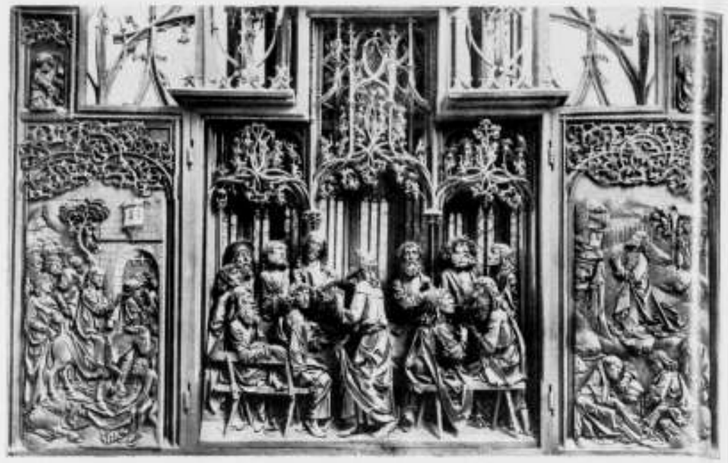

VAN DAKTUINEN GESPROKEN

HEILIG BLOED ALTAAR TE ROTHENBURG O.D TAUBER.

van stukken nagelaten. Het Heilige Bloed altaar in Rothenburg is in 1505 voltooid; Riemenschneider zal toen 37 jaar oud geweest zijn. In het ondergedeelte, waar thans een „doop van Christus" staat, schijnt vroeger een andere groep geweest te zijn; overigens heeft het altaar geheel den oorspronkelijken vorm behouden. Het groote middenstuk bevat het heilig avondmaal in vrijstaand snijwerk. Het ornamentale gedeelte hierboven en de geheele architectonische opbouw is van den meubelmaker Erhard. De beide zijpaneelen dragen in laag relief den intocht in Jeruzalem en het gebed in Getsemaneh; boven het avondmaal dragen twee engelfiguren den reliquiehouder in kruisvorm, die de droppels heilig bloed bevat; ter weerszijden staan twee groote figuren, Maria en de engel uit een annunciatiegroep. Boven in de ornamentale bekroning staat een Christusbeeld, de opstanding verbeeldend. Wanneer wij ons bij het bezien van het werk van dezen kunstenaar stellen op het plan van de laat-middeleeuwsche opvatting en wij dus niet gestoord worden door de eenigszins onrustige gewaadsplooiing en wij ons niet laten afleiden door het min of meer naturalistische ornament, dan zullen wij de bijzondere kwaliteiten van dit prachtige altaar tenvolle op ons kunnen laten inwerken. Het is met dit stuk zooals met alle kunstwerken, men moet de werkelijkheid zien, om volledig te kunnen genieten, en dan moet men daar nog rustig den tijd voor nemen. Hoe weinigen doen dat wanneer zij op een vacantie-uitstap trachten zooveél mogelijk te bereiken? Als men Rothenburg goed wil zien, moet men er den tijd voor nemen, niet omdat Rothenburg zoo'n groote stad is, want men loopt er in 10 minuten recht doorheen, zelfs niettegenstaande den aard der bestrating, die niet op de gladheid van asfalt kan bogen. Maar men moet er rustig zijn om de sfeer te beleven, om telkens met weer andere verrassende momenten kennis te maken.

Rothenburg is een der weinige kleine stadjes, dat werkelijk zijn middeleeuwsch karakter in alle opzichten bewaard heeft en binnen zijn hooge wallen en zware poorten een kleine wereld bergt, die een droom over een ver verleden lijkt. Langzaam bewegen zich de prachtige trekossen met hun lasten over de zware keien langs de oude vakwerkbouwen en rustig halen de vrouwen en meisjes het water aan de fraai gesmede pompen. Vooral des avonds is het er prachtig. Het stadje ligt hoog boven het Tauberdal op een bergplateau en sterk hellende wegen voeren door de oude stadspoorten naar den Taubergrund. Op die zigzag liggende, in het toenemende duister van den vallenden avond nauwelijks zichtbare wegen, komen groepen menschen zingend huiswaarts, uit het duister opdoemend in de groote poorten en even door de daar hangende lantaarns met een zwak licht vergoten om weer in het schemerduister van het stadje te verdwijnen. Op de stille pleintjes branden kleine electrische lampen in oude lantaarns, slechts nu en dan is even een zwak stemmengerucht hoorbaar of gaat langzaam iemand voorbij.

HEILIG BLOED ALTAAR TE ROTHENBURG O.D TAUBER.

In die stille sfeer ligt de Jacobskerk en in de koele gedempt verlichte ruimte staat het groote houtsnijwerk van Riemenschneider. Het aardige is, dat in een plaatsje als Rothenburg, er zijn er meer zoo in Duitschland, bij het verlaten van het kerkgebouw, de sfeer van het daar geziene kunstwerk niet verbroken wordt, en men vraagt zich af, hoe lang zal dat nog duren bij den niets ontzienden tijdgeest van heden?

VAN EEN GROOTEN DAKTUIN, DOOR A. O. In de Nos. 35 en 37 wordt door A. B. en W. B. wat verteld van daktuinen die in het milde Fransche klimaat voor hun bewoners zulk een aantrekkelijkheid vormen, dat zij erop verzot zijn. De afbeeldingen ervan toonen inderdaad een weelderigen boomen- en plantengroei die echter in lager gelegen tuinen wortelen; de eigenlijke daktuin bepaalt zich tot een aaneenschakeling van terrassen en de plantengroei is tot bakken van bescheiden afmeting beperkt.

Het nieuwe Warenhuis van „Karstadt" te Berlijn, waarvan men mededeelt dat het binnen één jaar voltooid en in gebruik genomen is, heeft boven zijn acht verdiepingen een lunchroom van grootsche afmetingen en een dakterras dat het karakter van een daktuin tracht te verkrijgen, door uit breuksteen opgetrokken muurtjes, waartusschen bloemen en planten zich kunnen ontwikkelen. Zeer merkwaardig is dit in een volkswijk gebouwde warenhuis, niet door zijn architectuur, maar door zijn zakelijke bruikbaarheid, voornamelijk verkregen door zijn ruime afmetingen. Het terrein heeft een oppervlakte van ± 12000 M²., het gezamenlijk oppervlak aan vloeren van het geheele gebouw, zijn dienstruimten inbegrepen zal niet ver beneden de 100.000 M². zijn, zoodat het aantal bezoekers des namiddags dat zich tegelijkertijd in het gebouw bevindt en normaal om tien duizend draait, zich zeer ruim kunnen bewegen.

Het dakterras geeft er een voorbeeld van. De breede paden geven de gelegenheid tot een gemakkelijke circulatie. De bediening geschiedt gelijkvloers van uit twee afzonderlijke dienstinrichtingen in de beide torens, geheel afgescheiden van de lunchrooms.

Op die hoogte is reeds een volkomen isolatie van het straatgewoel ingetreden en de Berlijnsche vrouwen en kinderen, ook zelfs de mannen schijnen die rust te waardeeren en verzot te zijn op hun daktuin.

Hoger in de torens bevinden zich de keurig ingerichte rustzalen voor het personeel met hun eigen dakterras, daar waren nog geen planten en bloemen.

„Wie zich rekenschap wil geven van de hoedanigheid van beton op grond van de water-cement-verhouding, dient vooral de bepaling van het watergehalte van het toeslag-materiaal niet te verzuimen." K.

INVLOED VAN KLEUR OP SNELHEID. In Amerika heeft men ontdekt, dat de kleur van invloed kan zijn op de snelheid van een individu.

Op de renplaats in Denver (Colorado) had men vastgesteld, dat aan den „Start"post voor den 1600 Meterloop iedere start zonder onderscheid mislukte. Deze post staat vlak voor een reclamewand, welke met roode letters druk beschilderd is. Een ingenieuze leider van de rennen kwam nu op het denkbeeld de roode letters door groene te vervangen en van dit oogenblik af gelukken alle starts volkomen.

Behalve het bovenstaande heeft men vastgesteld op de „Dirt-Track" baan in Edinburgh, dat de roodbeschilderde zijwanden van de renbaan de rijders verhinderden ten volle hun kracht te ontplooien. Men bereikte hier nooit de hooge snelheden, welke op andere banen van eenzelfde soort wel te halen waren. Door de roode kleur door een andere te vervangen, heeft men hier het euvel kunnen verhelpen.

Nadat ook op verschillende andere plaatsen (in Frankrijk, Spanje en Chili) deze snelheidsremmende werking van de roode kleur is vastgesteld, heeft zich een artsencollege van de Havard-Universiteit met deze kwestie bezig gehouden. Dit college heeft vastgesteld, dat de invloed van rood op het oog de activiteit der zenuwen tot op 50% kan terugbrengen.

Uit F. u. L. No. 31-'29.

VERLICHTING, VERWARMING EN VENTILATIE. Afstandsverwarming met Dieselmotoren. In Schwerin, waar men over een centrale met Dieselmotoren beschikt, heeft men het koelwater der motoren voor stadsverwarming toegepast; wanneer de machines onder druk gesmeerd worden, is er geen bezwaar tegen om de uittreetemperatuur van het koelwater op 80 à 90° C te brengen (intreetemperatuur 50 à 60° C). Alle vier de motoren van totaal 2180 kW kunnen op die manier 1.170.000 kgcal/h leveren, terwijl de geprojecteerde stadsverwarming bij een buitentemperatuur van -20° C 1.400.000 kgcal/h vraagt. Men is toen overgegaan tot het bijplaatsen van twee hulpketels van 40 m³ V.O., waarin het koelwater door de motoruitlaatgassen verder wordt verwarmd. 's Zomers gebruikt men den daarmede ontwikkelden stroom voor het voeden van een L.D. turbine.

Twee electromotoren van 7,5 en 12 kW drijven ieder twee pompen, welke het warme water in de stadsleiding persen (2,9 at inlaatdruk en 1,3 at in de retourleiding). Komt de inlaattemperatuur van het koelwater boven 60° C, dan laat men de uitlaatgassen rechtstreeks ontsnappen.

Deze installatie — welke in „la Revue des Combustibles liquides" 1929, p. 143 besproken wordt — De verkoopsprijs der warmte bedraagt ƒ 0,078 is reeds eenige jaren in bedrijf, en voldoet goed. à ƒ 0,093 per 1.000.000 kgcal.

HET WARENHAUS „KARSTADT" MET DAKTUIN TE BERLIJN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. Nº 36736

1929 28 SEPTEMBER Nº 39

ARCH. J. F. STAAL. GEBOUW DER CENTRALE AALSMEERSCHE VEILING.

AALSMEER, DOOR Ir. J. G. WIEBENGA, (Dir. Gem. Werken). Aalsmeer is internationaal bekend om zijn bloemenexport — per vliegtuig o.a. naar Moskou, Berlijn, Weenen, Madrid, Parijs, — afgekoeld door ijs of vaste koolzuurtabletten.

Aalsmeer is in ons land niet minder bekend om zijn schitterend natuurschoon — de Groote Westeinderplas — welke Amsterdammer bracht hier niet meerdere Zondagen door.

Aalsmeer is ook uit architectonisch oogpunt zeer belangwekkend — immers weinig dorpen met een zielenaantal van nog minder dan 10.000 inwoners zullen zoovele voorbeelden van goede architectuur kunnen aanwijzen als in Aalsmeer te vinden zijn en dit nog wel ondanks afwezigheid van schoonheidscommissies noch toezicht op de naleving van de in de bouwverordening aanwezige welstandsbepaling tot voor plm. anderhalf jaar geleden. Dit wijst op een hoog peil van beschaving onder velen van de achtduizend inwoners die Aalsmeer thans ongeveer telt, hetgeen ons niet behoeft te verwonderen gezien den buitengewonen omvang en de intensieve rationalisatie van de bloemen- en potplantenfabricatie — want het is haast kleinerend om te spreken van Aalsmeer's bloemencultuur — de organisatie van het veilingwezen en buitenlandsche export waardoor de Aalsmeerder niet meer is

PRIJSVRAAG BEGRAAFPLAATS TE ZWOLLE. De jury voor een prijsvraag, uitgeschreven door de Gemeente Zwolle, voor een ontwerp eener begraafplaats, tevens parkaanleg, op het landgoed „De Kranenburg" aan den Meppelerweg nabij Zwolle, heeft den eersten prijs toegekend aan het ontwerp onder het motto „Gravenpark", ingezonden door firma H. Copijn & Zoon te Groenekan, en de tweede prijs aan het ontwerp onder het motto „Opgang", ingezonden door den heer G. Bleeker, tuinarchitect te Santpoort.

Hoogachtend,
Mr. D. SANDERS,
Secretaris der jury.

HET SCHILDEREN VAN REEDS GESCHILDERD HOUTWERK. Wij lezen in „Verf en Kleur" in een artikel van J. A. P. Meere over dit onderwerp o.a.:

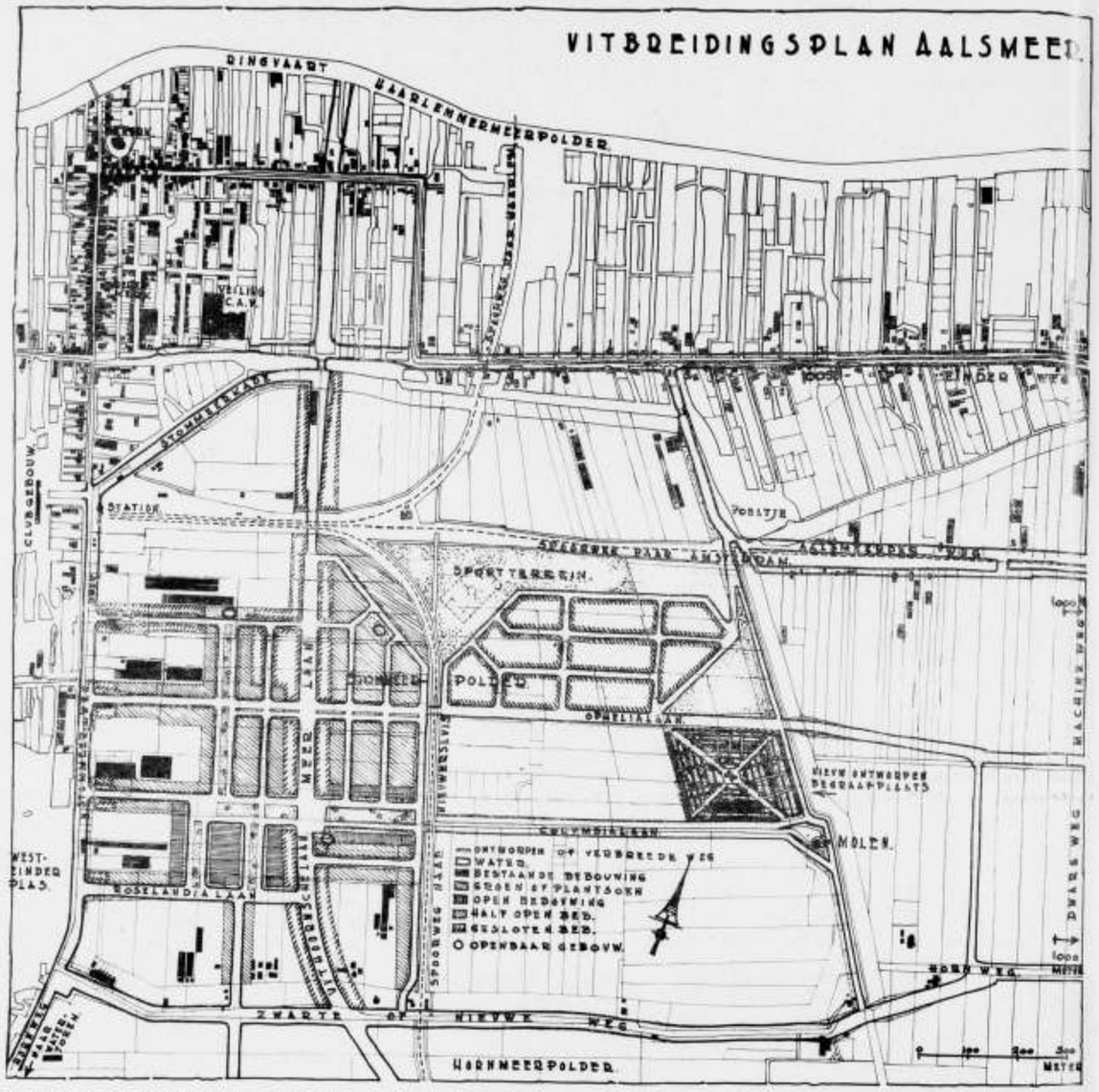
De manier, waarop oud buitenschilderwerk behandeld moet worden, is niet in een enkel voorschrift vast te leggen maar integendeel geheel afhankelijk van den toestand der oude verflagen en van den ondergrond, d.i. de houtsoort waarop zij zijn aangebracht.

De verflagen kunnen n.m. nog vrijwel intact zijn, d.w.z. weinig of niet gebladderd of gebarsten en over het geheel genomen nog goed met den ondergrond verbonden.

Ook echter kan een oude verflaag schijnbaar geheel intact zijn, maar integendeel slecht met den ondergrond verbonden. Verder kan zij min of meer sterk geblaard, gebladderd, — d.i. afgeschilferd —, gebarsten of gescheurd, geheel dor, ofwel nog tamelijk levend zijn. Van grooten invloed op de toestand der oude verflagen is de ondergrond; deze kan zijn min of meer vochtig, gedeeltelijk verstikt of door verwaarloozing verweerd. Hij kan bestaan uit vuren-, grenen-, eiken-, of teakhout, welke houtsoorten alle haar karakteristieke eigenschappen hebben, waarmede bij het schilderen rekening gehouden moet worden.

Wanneer de oude verflaag nog goed is, alleen wat verkleurd en afgesleten, dan heeft men wel het meest gunstige geval. Voordat wordt overgegaan, tot de noodige voorbereidende werkzaamheden als: bijschrappen, het verwijderen van losse stopverf, enz., verdient het aanbeveling, alle houtwerk met water en een borstel, desnoods met behulp van Brusselsche aarde, te reinigen. Vervolgens kan worden overgegaan tot het bijschrappen van zwakke plekken, dus daar, waar de verflaag niet goed meer met den ondergrond verbonden is, hetgeen doorgaans het geval is aan dorpels of onderregels der ramen.

De losse stopverf moet worden verwijderd en de overige stopverfkanten langs het glas z.g. worden „afgebraamd". Hieronder verstaat men eigenlijk een dubbele werkzaamheid; ten eerste het zoo

mogelijk verwijderen van het smalle verfzoompje op de ruit en ten tweede van de „braam", welke is ontstaan, doordat de stopverf niet meer op het glas aansluit. Het laatste vooral, mag niet worden nagelaten en dient ook plaats te hebben, waar de constructiedeelen van het houtwerk niet nauwkeurig meer aansluiten.

Het schrapen dient zóó te gebeuren, dat een geleidelijke overgang verkregen wordt tot de aangrenzende verflaag. Men kan nu op twee verschillende manieren te werk gaan, welke beide goed zijn, maar waarvan tenslotte toch één de beste moet zijn. Plaatselijke gebruiken echter geven voor de te volgen methode meestal den doorslag. Volgens de eene methode worden de bijgeschraapte gedeelten bijgegrond, vervolgens gestopt en bijgeplamuurd, in de verf geschuurd, waarna het geheele houtwerk wordt overgegrond eenigszins in de kleur, welke

de traditioneele boer op klompen, maar de koene internationale zakenman die geen enkel middel van moderne techniek en kunst versmaadt als het gaat om zijn bedrijf — zijn huis en hof. Want dit is typisch voor het bloemenkweekersbedrijf: de kweeker woont en leeft temidden van zijn kassen die hij overdag en vooral ook gedurende de koude nachturen moet bewaken en stoken!

Slechts een zeer klein deel van deze bevolking leeft in het dorpscentrum, uitoefenende allerlei nevenbedrijven zooals winkelnering, kolenhandel, ambtenarij enz.! Bloemen zijn een teer product; tijdens vervoer mogen zij niet schokken of althans zoo weinig mogelijk. Vandaar zoo lang mogelijk conservatief vastgehouden aan transport te water — maar aan het razende tempo van het moderne veilingwezen dat eischt bloemen te leveren tot in Malmö, voldoet vervoer te water hoe langer hoe minder. De Aalsmeersche wegen zijn voor een groot deel van een mooie vlakke bitumen deklaag voorzien ten gerieve van een makkelijk snelverkeer der bloemenauto's. Het hierboven geschetste is natuurlijk van invloed geweest op het geheele Aalsmeersche dorpsbeeld: in hoofdzaak rechte wegen aan elkaar evenwijdig loo-

ARCH. J. F. STAAL. GEREFORMEERDE KERK AAN DE ZIJDSTRAAT.

pende, gekruist door enkele loodrecht daarop. De belangrijkste hoofdweg is wel de Oosteinderweg vanaf Bovenkerk vrijwel parallel aan de Haarlemmermeerringvaart loopende tot in het centrum van het dorp; dan linksaf Zijdstraat, Stationsweg en Stommeerweg langs den Westeinderplas.

Het uitbreidingsplan van Aalsmeer, oorspronkelijk ontworpen door het Ingenieursbureau van Op ten Noort en Scheffer, is thans na de daarin aangebrachte wijzigingen in uitvoering. Het is gelegen aan den prachtigen Westplas waarlangs de Stommeerweg of -dijk zich slingert. Op dezen hoogen Stommeerdijk staande overziet men het geheele uitbreidingsplan op poldermaaiveld-diepte gelegen, welk plan bestaat uit een eenvoudig stelsel van elkaar rechthoekig kruisende straten: de breede parallel loopende hoofdwegen eveneens parallel ontworpen aan de bestaande hoofdwegen o.a. de Ophelialaan doorgetrokken tot aan Machineweg over pl.m. 3½ K.M. lengte.

De eigenlijke nieuwe dorpskern in dit uitbreidingsplan denke men zich voorloopig begrensd door Westplas, de spoorlijn Aalsmeer—Uithoorn en ter rechterzijde de Hornweg, terwijl langs de Ophelialaan, Aalsmeerderweg, Columbialaan, Hornweg en andere parallel loopende nieuwe en bestaande hoofdwegen zich op regelmatige wijze nieuwe kweekerijbedrijven zullen kunnen vestigen.

ARCH. M. DE KLERK. VEILINGZAAL DER VEREENIGING „BLOEMENLUST".

ARCH. J. F. STAAL. GEREFORMEERDE KERK.

het bij het afschilderen zal krijgen en vervolgens afgeschilderd.

Volgens de tweede werkwijze wordt na het bijschrapen, eerst al het houtwerk gegrond, vervolgens gestopt en bijgeplamuurd, bijgegrond, zoonoodig gedeeltelijk of geheel overgegrond en afgeschilderd.

Deze laatste werkwijze heeft m.i. wat vóór bij de eerstgenoemde. Niet alleen verkrijgt men hierdoor al dadelijk een goeden totaal indruk van den toestand der oude verflaag, men is er bovendien van verzekerd, dat geen enkele zwakke plek wordt overgeslagen met schrapen. Deze zijn dikwijls, voordat er verf ookomt, moeilijk te ontdekken, wat nadien altijd het geval is, althans voor den geoefenden en bekwamen schilder. Ook vind ik het nog een voordeel dat men door deze werkwijze te volgen, bij het afschilderen werkt op een harderen, in ieder geval reeds „bestorven" ondergrond — zooals de vakterm luidt.

Hoe moet nu het buitenwerk in de grondverf worden gezet? Ziedaar een vraag, welke velen, zoowel vaklieden als leeken als zeer eenvoudig voorkomt. Dat gronden lijkt nu toch warempel geen moeilijk werk! Om goed werk te maken, moet in de allereerste plaats een juist begrip aanwezig zijn van de eischen, welke daaraan gesteld moeten worden en het doel, hetwelk er mede beoogd wordt. Dat daaraan nog al eens wat mankeert, behoeft, gezien de mentaliteit der naoorlogsjaren, niet te verwonderen. Het is echter juist het minder oordeelkundig aanbrengen der grondlagen, waaraan een mindere duurzaamheid en tal van gebreken van het schilderwerk te wijten zijn.

Schilderwerk dient te worden opgebouwd volgens het beginsel, van onderaf schraal naar boven toe vetter, d.w.z. op een harde grondlaag een taaie weerstandkrachtige afdeklaag. Daarom is het zoo verkeerd, hetgeen men zoo dikwijls ziet, dat de eerste grondlaag, hetzij dan niet dik, dan toch reeds vrij dekkend wordt aangebracht. Wanneer dus, om een voorbeeld te geven, een gevel in lichte kleuren geschilderd moet worden en daarom met witte verf gegrond, is het niet noodig, maar in de meeste gevallen aftekeuren, deze verf zoodanig aan te brengen, dat men van de kleur der oude verf niets meer zien kan.

Een oude, harde, goed intact zijnde verflaag is meer betrouwbaar als ondergrond, dan een eventueel nieuwe zachte verflaag. Het moet dus in zoo'n geval van het begin af aan het streven zijn, om als tusschenschakel met de opnieuw aantebrengen afdeklaag, zoo min mogelijk verf aan te brengen. Men gebruikt dus een dunne, net even dekkende loodwitverf. Loodwit is ongetwijfeld hiervoor en in het algemeen voor buiten de beste verfstof. Het dik in olie gemalen loodwit wordt daartoe met rauwe lijn- en een weinig terpentijnolie, onder bijvoeging van een weinig siccatief

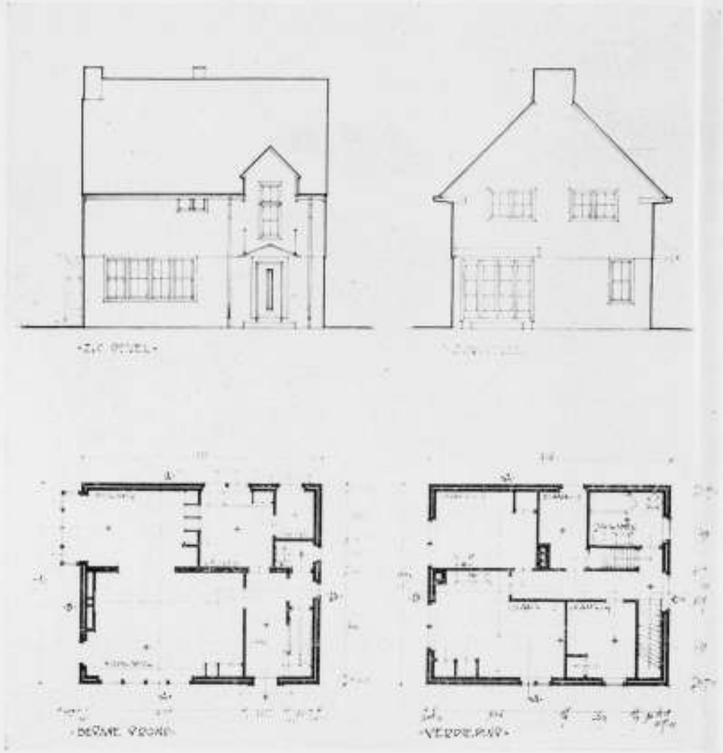
ARCH. J. F. BERGHOEF. WONING AAN DEN STOMMEERWEG.

verdund. De verf wordt schraal opgestreken en met een puimsteen doorgeschuurd, waarna met de zelfde kwast, waarmede is ingestreken — dus zonder daaraan weder verf te nemen — wordt opgestreken zonder kwaststrepen achter te laten. Het spreekt vanzelf, dat hierdoor het houtwerk weder eenigszins de kleur verkrijgt, welke het oorspronkelijk had. Men heeft dan echter een grond verkregen, welke goed in de oude verflaag verankerd is.

Bij deze eerste bewerking moet men er voor zorgen, dat alles goed geraakt en ook de smalle naadjes tusschen het glas en de oude stopverfzoom, dichtgeschilderd worden. Na droging — d.i. liefst niet binnen 2 à 3 × 24 uur — wordt droog afgepuimd en afgestoft, waar na kan worden gestopt en bijgeplamuurd. De slappe stopverf wordt hiertoe opgewerkt met droog loodwit. Hiermede worden de stopverfkanten langs de ruiten, diepe gaten en scheuren in het hout gestopt, waarna de weggeschraapte gedeelten schraal worden bijgeplamuurd met de gewone gebruikelijke plamuur.

ARCH. J. F. BERGHOEF. INTERIEUR WONING AAN DEN OOSTEINDERWEG.

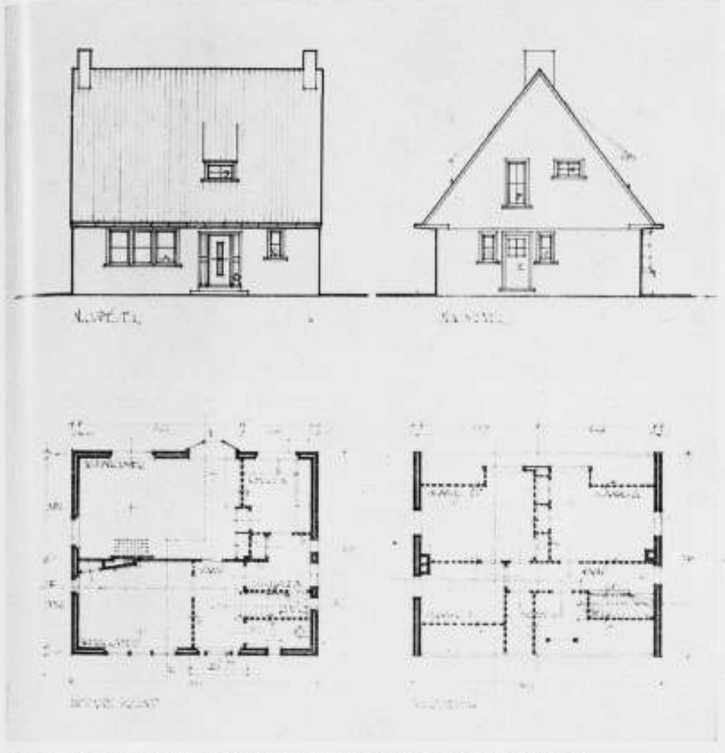
ARCH. J. F. BERGHOEF. CAND. B.I. ONTWERP WONING AAN DEN OOSTEINDERWEG.

Nog steeds in gedachte staande op den Stommeerweg met den rug gekeerd naar Westplas, overziet men beneden zich van Aalsmeer's uitbreidingsplan vlakbij de nieuwe dorpskern, naar den achtergrond zich dus projecteerende tegen een onafzienbare reeks van kassen met bijbehoorende schoorsteenen waardoor men tenslotte ertoe komt om te spreken van bloemenindustrie, bloemenfabrikatie op groote schaal.

Betreden wij de reeds aangelegde wegen in het uitbreidingsplan, dan blijken deze van zeer royale breedte, 23 Meter, 32 Meter en meer zelfs met groene trottoirs en

ARCH. J. F. BERGHOEF. WONING AAN DEN OOSTEINDERWEG.

ARCH. J. F. BERGHOEF. ONTWERP WONING AAN DEN STOMMEERWEG.

breede grastapijten tusschen linker en rechter wegverhardingen. Zeer weinig gesloten bebouwing — het grootste deel van Aalsmeer's bevolking is eigenaar van eigen woning met tuin rondom — huurwoningen zijn er hooge uitzondering!

Dit alles geeft aan het nieuwe uitbreidingsplan een beslist buitengewoon open landelijk karakter. Gelukkig beleeft de handhaving van de welstandsbepaling in alle opzichten de medewerking van het tegenwoordige bestuur — zoowel Burgemeester en Wethouders als Gemeenteraad.

Men meene nu niet dat alles op architectonisch gebied te Aalsmeer rozengeur en maneschijn is — vele bouwaanvragen, ook van importante bouwwerken, zooals

ARCH. J. F. BERGHOEF. WONING AAN DEN STOMMEERWEG.

ARCH. J. F. BERGHOEF. WONING AAN DEN STOMMEERWEG.

ARCH. J. F. BERGHOEF. WINKELHUIS AAN DE ZIJDSTRAAT.

ARCH. J. F. BERGHOEF. WONING AAN DEN STOMMEERWEG.

ARCH. J. F. BERGHOEF. WONING IN DEN STOMMEERPOLDER.

ARCH. J. F. BERGHOEF. WONING AAN DE DORPSTRAAT.

welke zeer dik met droog loodwit wordt opgewerkt en door toevoeging van een weinig mengvernis weder tot de gewone consistentie wordt teruggebracht.

Bij donkerder kleuren kan inplaats van loodwit, loodmenie eventueel met verder toevoeging van beenzwart voor de donkerste kleuren worden gebruikt, inplaats van gewone plamuur kan men ook vernisplamuur gebruiken, welke bereid wordt, door droog loodwit met mengvernis en een weinig dik in lijnolie gemalen verfstof, voor lichte kleuren loodwit, voor donkerder kleuren als reeds is aangegeven — zeer dik optewerken en met een weinig terpentijnolie op de dikte van gewone plamuur te brengen.

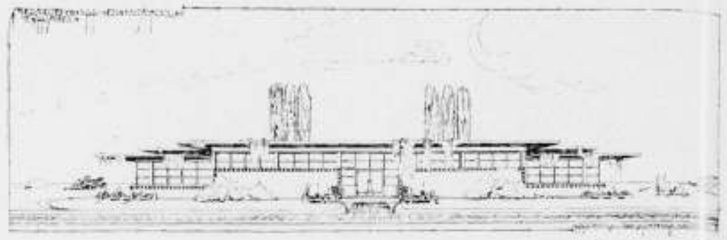
Wanneer de plamuur hard droog is, dus niet meer

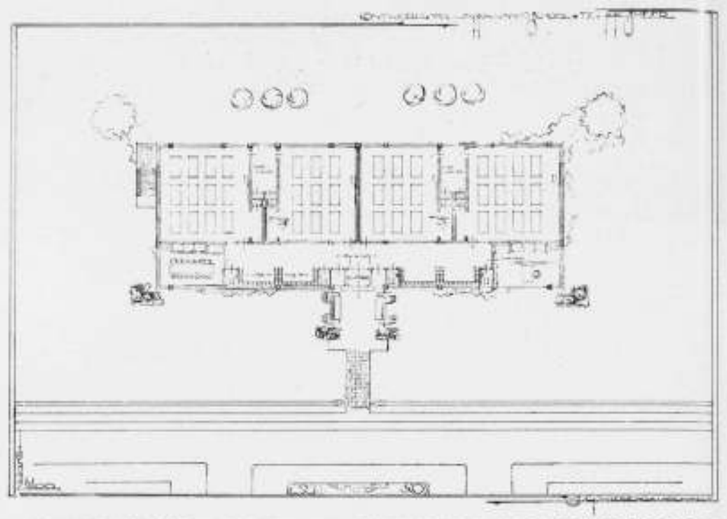

LANDHUISJES AAN DEN STOMMEERPOLDER.

ARCH. J. DUIKER. LANDHUIS IN DEN STOMMEERPOLDER.

IR. J. G. WIEBENGA. ONTW. VOOR EEN NAAI- EN KNIPSCHOOL IN DEN STOMMEERPOLDER.

b.v. een groot bootenhuis, worden ingeleverd, geteekend op vetvlekvrij boterhampapier door vereelte tuindershand. Aan de bestaande Bouwverordening was zeer weinig de hand gehouden en aan de Welstandsbepaling in het geheel niet. Waar er echter te Aalsmeer meerdere architecten gevestigd zijn, die waarlijk competent geoordeeld kunnen worden, is het slechts een kwestie van tijd of de bevolking zal er geheel aan gewend kunnen worden zich alvorens tot bouwen over te gaan te verzekeren van voldoende architectonische voorlichting. Ik zal er mij van onthouden meer te schrijven — in de hoop dat de Redactie de daardoor openvallende plaatsruimte zal willen gebruiken voor reproductie van vele photo's die voor zichzelf zullen kunnen verhalen pakkender en aangenamer dan mijn pen vermag.

AALSMEER, DOOR H. T. ZWIERS. Het is nog niet zoo lang geleden, dat wij het twijfelachtig genoegen hadden, de aandacht te vestigen op de stad Gouda, een stad met een groot verleden, wier recente uitbreidingen als een toonbeeld van wanstaltigheid en leelijkheid dreigden een prachtige oude stadskern te mismaken.

Ditmaal hebben wij een tegenvoorbeeld op het oog, een gemeente zonder verplichtingen aan een roemrijke geschiedenis, en van een uiterst bescheiden inwonertal, geen stad, maar een gewoon landelijk dorp, zooals wij er tallooze hebben, ook vele fraaie oude, waarvan dan geleidelijk aan de dorpskunstenaars, uit de vele werken over moderne architectuur (met details!) hun stof puttend, het karakter hebben bedorven of waar zij, onder invloed van schoonheidscommissies geleerd hebben een bepaald, nog juist aanvaardbaar, type te produceeren, dat uit den treure in vele-lei kleurendruk herhaald wordt; zoo zijn halve dorpen volgebouwd met het eenheidshuis-met-de-erker-en-de-bovenlichten-van-glas-in-lood-en-waarvan-het-kalf-stroekt-met-de-deurhoogte-en-enz.

Aalsmeer is ons echter gebleken een oase te zijn, een klein maar niet te versmaden centrum van een cultuur, die niet alleen van planten en bloemen is.

Maar al die leelijke kassen, die het landschap ontsieren! Wij hebben ze niet gezien, al waren ze er bij honderdtallen. Ze hebben ons niet in het minst gehinderd, eerder gaven ze ons den indruk dat zij er bij behooren: kassen, water, bloemen en Aalsmeer zijn één. Zeker komt dit in niet geringe mate door dat vrijwel alle groote g[l]as-

HET LAND VAN GLAS EN SCHOORSTEENEN. OOSTEINDE.

ARCH. ~~J. F. BERGHOEF~~ W. MAARSE Jr. WINKELHUIS AAN DE ZIJDSTRAAT.

GLASARCHITECTUUR 99%. ROZENKAS AAN DEN OOSTEINDERWEG.

complexen laag liggen, de wegen daarentegen dikwijls hooger, zoodat men over de kassen heenziende den indruk van een zekere grootschheid krijgt, terwijl toch tegelijkertijd het beeld tegen den horizont blijft afgesloten door de silhouetten der omliggende dorpen.

Nu ja, maar het blijft dan toch maar een dorp, niet waar, met een gebrekkig treintje er heen van enkele ouderwetsche wagentjes. Véél kan daar toch niet omgaan en voor den mensch der „Groszstadt" kan er weinig te zien of te leeren zijn, vol als hij is van de daverende hoeveelheden van de allernieuwste snufjes op zijn gebied, waarin hij angstvallig zorgt „bij" te blijven.

Toch vergist u zich; wel is hier nóch de drukte noch de uiterlijke bravoure van de groote stad, wel kan men niet de eigen belangrijkheid van de gevels der huizen aflezen, maar toch is er „something".....

Wie Aalsmeer per boemeltreintje binnenstoomt zij voorzichtig: dit is niet het hoofdstation, waar U aankomt, al lijkt dat zoo: Aalsmeer's voornaamste station is het vliegveld Schiphol.

Wan in deze landelijke sfeer, die zichzelf weet te blijven, leeft een machtig bedrijf, dat niet schroomt de diensten van de moderne techniek te aanvaarden ter bevordering van haar cultuur van levende en groeiende bloemen en planten. Maar het moet blijven en leven en blijven groeien. De techniek mag niet dooden.

Het is niet onmogelijk, dat juist door den haar eigen aard een dorp als Aalsmeer een plaats kán gaan innemen, die niet zonder beteekenis is, zeker niet voor zoover

ARCHITECTEN MAARSEN ~~EN POOL~~. WOONHUIS AAN DEN UITERWEG.

met den nagel kan worden ingekrast, wordt deze met de eerst gebruikte verf bijgeschuurd, waarbij men zorg draagt zoo min mogelijk op de reeds aangebrachte verf te strijken. Na eenige dagen kan met schuurpapier worden afgeschuurd en met een stevige verf in de tint van de aantebrengen kleur, worden overgegrond. Voor deze verf kan men weder loodwit nemen, afgedund met rauwe lijnolie, onder toevoeging van een weinig siccatief, van welke laatste de volume verhouding tot de

LANDHUIZEN AAN DEN WESTEINDERPLAS.

verf niet hooger mag zijn dan 6 %. Wordt met lak afgeschilderd, dan kan ook aan deze verf, welke zeer schraal moet worden opgestreken, een weinig terpentijnolie worden toegevoegd. Wordt daarentegen met standolieverf afgeschilderd en blijft het werk eenigen tijd in de grondverf staan, dan verdient het aanbeveling daarvoor in de plaats een weinig gekookte lijnolie te nemen.

Op grond van uitgebreide onderzoekingen is men tegenwoordig wel de meening toegedaan, dat toevoeging van ± 25 % zinkwit meer weerstand en dekkracht geeft, terwijl de verflaag tevens hard wordt.

In gevallen dat nagenoeg geen oude verflaag meer aanwezig is en dus meerdere lagen verf moeten worden aangebracht, verdient dit soms wel aanbeveling, mits men tevens aan iedere laag afzonderlijk een langeren tijd voor droging geeft, daar zinkwit den eersten tijd vrij zacht blijft, later echter veel harder wordt dan loodwit. De toevoeging van zinkwit zal dan ook voornamelijk tot haar recht komen in de afschilderverf.

Het overgronden behoeft slechts gedeeltelijk plaats te hebben, daar in dit geval de dunne ingeschuurde verflaag alleszins voldoende geacht kan worden om op afteschilderen. Een zeer oude methode is dan ook om alleen de ramen en kozijnen tot aan het bovenlicht over te gronden, voornamelijk met het oog op een goede dekking der afschildering en om bij afslijting hiervan nog eenigen tijd de kleur te behouden.

Vóór het afschilderen wordt afgeschuurd met schuurpapier, afgestoft en de ruiten met water gereinigd.

VERLICHTING, VERWARMING EN VENTILATIE. PANEELVERWARMING. (uit het Pol. Weekblad). Dit vraagstuk is onlangs ter sprake gekomen op een congres van „the Institution of Heating and Ventilating Engineers". De Voorzitter van dit Congres, Roger Priston, sprak over de vorderingen, welke gemaakt waren in de methoden om een zekere ruimte behoorlijk te verwarmen met een minimum toevoer van warmte. Had men vroeger steeds de neiging om door groote warmte-bronnen de verwarming te verzorgen, sinds eenigen tijd ziet men in, dat dit systeem zeer oneconomisch is en de verwarming meestal nog onbehagelijker wordt dan de koude buiten. Men is er nu dan ook meer op uit om de salons, verblijven, enz. te verwarmen door middel van een — desnoods grooter — aantal bronnen van minder capaciteit. Dàt systeem toepassende kan men dus meer gebruik maken van systemen, welke gericht zijn op de verwarming van vloeren, paneelen, enz. zonder dat de beschieting en decoratie wordt beschadigd.

Teneinde over meer gegevens te kunnen beschikken, zullen in Engeland vanwege het „Departm. of scientific and industrial Research" uitgebreide experimenten gehouden worden in kamers van een speciaal voor dit doel gebouwd huis. dR.

betreft de architectuur; gezonde vooruitstrevendheid, die zich niet door overleveri g laat remmen, maar zich evenmin door uiterlijke steedsche bravouren van de wijs laat brengen.

Vooral het werk van den jongen cand. b. i. Berghoef, die door drukke werkzaamheden zijn afstudeeren voortdurend moet uitstellen, treft door een gezonde en eerlijke soberheid. Het toont duidelijk verwantschap met het werk van Prof. Granpré Molière en is evenals dit wars van gewichtige monumentaliteit en heftig uiterlijk vertoon; de waardigheid van dit werk is eerder het besef van slechts betrekkelijke eigen belangrijkheid.

Toch leeft hier iets onder de oppervlakte, tegenover zooveel werk waarvan alleen de oppervlakte lééft, en wel tot een bepaalde in c.M. uit te drukken dikte. En niet een „is dat alles" komt men van dit uiterlijk zoo simpele werk niet af.

En die verwantschap met werk van anderen? Als de teekenen niet bedriegen, is de tijd niet ver meer, dat we ons daarvoor niet meer zullen schamen en dat het „ieder diertje zijn eigen maniertje" zal gaan wijken voor het besef dat vele kleintjes. . . .

Het is merkwaardig, dat ook het werk van andere plaatselijke vaklieden, die in vele en grootere dorpen in hun hoedanigheid van architect-aannemer-timmerman het platteland helpen bederven, of het met het „goedgekeurde" eenheidshuis helpen volbouwen, zich in menig opzicht naar dit werk van Berghoef e.a. gaat oriënteeren en dat hun arbeid blijk geeft van een voortdurende ontwikkeling in goede richting.

Aalsmeer zal het dan ook m.i. niet behoeven te betreuren, dat dit gaat ten koste van de veelgeprezen künstlerische „oorspronkelijkheid". Integendeel het zal t.z.t. deze onderlinge verwantschap zegenen, waarmee het blijk zou hebben gegeven het verloren geraakte onderscheid tusschen „oorspronkelijkheid" en „persoonlijkheid" weer te beseffen.

Naast de werken van eigen menschen heeft dit dorp van nauwelijks 8000 zielen nog belangrijke architectonische „import" gekend.

Het voornaamste daarvan is echter in den loop der laatste jaren reeds gepubliceerd.

Het uitbreidingsplan is in grondopzet van Op ten Noort en Scheffer, sindsdien echter gewijzigd. Typisch is op de hierbij gereproduceerde kaart te zien de enorme hoeveelheden water, die overal het oudere Aalsmeer in eilandjes verdeelen; tezamen met de verkaveling in zeer langwerpige perceelen geeft dit plan een typisch beeld van den plaatselijken toestand. Overigens laten wij over dit plan gaarne het woord aan den tegenwoordigen Directeur van Gemeentewerken, ir. J. G. Wiebenga.

Noemen wij van de gebouwen allereerst den watertoren. Eén uit velen, d.w.z. van een hinderlijke leelijkheid in ons mooie, vlakke land; en van een overladenheid, die wij kennen van oudere, maar helaas ook van zooveel nieuwe watertorens, al zijn deze laatste dan ook behangen met detailvormen, aan welke zelfs de schijn van „modern" te zijn niet onwelgevallig is. Eén van die torens, die je je doet afvragen, waarom toch in 's hemelsnaam architecten elkaar in de journalistieke haren vlogen omdat een subtiele toren ergens in Wassenaar niet principieel genoeg was. Déze toren is principieel on-subtiel.

Tegenover het station vinden wij het reeds eerder gepubliceerde clubgebouw van Greiner voor een roei- en zeilvereeniging.

Dan natuurlijk de veilinggebouwen. Dat van Staal is kort geleden in ons blad gepubliceerd. Ook een ander gebouw van de Klerk verscheen daarin. Thans is een zeer groote uitbreiding van deze laatste in aanbouw, waarin Berghoef kan toonen dat hij ook werk van dezen omvang aan kan.

Mij persoonlijk trekt het ietwat primitieve gebouw van de Klerk méér dan het dóór-gedetailleerde werk van Staal, waar b.v. de verlichting van enkele privévertrekken mij niet den indruk kon ontnemen, dat hier wel eenigszins op-de-buitenkant gewerkt is; wat niet wegneemt, dat de groote ruimten zélf een buitengewonen indruk op mij gemaakt hebben.

Toch, boven de „allure" van dit veilinggebouw lijkt mij te staan de Geref. Kerk in de Zijdstraat, eveneens van Staal. De op teekening misschien onregelmatig aandoende situatie met de teruggebouwde kerk, voor een deel verborgen achter een lagere voorbouw heeft een intiem en rustig voorpleintje doen ontstaan, van subliemen, door zijn ongedwongenheid verrassende werking.

Tenslotte een aantal landhuisjes van verschillende niet-Aalsmeersche architecten, waaronder helaas ook eenige typische staaltjes van „burgerlijke" bouwkunst, zooals bloeiende dorpen die niet schijnen te kunnen ontgaan, zelfs Aalsmeer niet. Kent U Heemstede? Nu, dàt soort!

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. Nº 36736

1929 5 OCTOBER Nº 40

ARCH. J. W. E. BUYS. WOONHUIS VAN DEN ARCHITECT.
MEUBELEN VAN MARCEL BREUER (BAUHAUS).

EEN PRAATJE OVER MEUBELEN, DOOR A. F. VAN DER WEY. Toen de redactie mijn medewerking verzocht voor een meubelnummer van ons weekblad en mij daarbij eenige foto's deed toekomen met de vraag om binnen enkele dagen een artikeltje over meubelen te schrijven, weigerde ik.

Ik achtte het materiaal waaruit een keuze moest worden gedaan niet volledig genoeg en den tijd te kort om anders dan oppervlakkig erover te kunnen schrijven. De lezer wijte het dus niet aan mij als ik voor m'n subjectieve beschouwing misschien niet het meest karakteristieke materiaal kan toonen en een beroep moet doen op zijn bekendheid met verschillende uitingen, waarvan niets in afbeelding gegeven is.

Ik mis b.v. noode een grooter aantal foto's van werk van Wouda en Bromberg, die m.i. ook daarom representatief zijn, omdat van hen, die in maatschappelijk verband werken, wel gebleken is, dat ze aan reëel in het publiek levende verlangens vorm kunnen geven.

Voor het werk van Wouda, verwijs ik verder naar het Interieur-nummer van

STICHTING VOOR MATERIAAL-ONDERZOEK.

Den 13en September l.l. is te 's-Gravenhage de actie gepasseerd, waarbij werd opgericht de „Stichting voor Materiaal-onderzoek."

Het initiatief daartoe is uitgegaan van den Bond voor Materialenkennis, die den 17 April 1928 een groot aantal mannen van beteekenis uit technische en wetenschappelijke kringen had bijeengeroepen, om van gedachten te wisselen over de wijze, waarop aan de wenschen tot oprichting van een Centraal-instituut voor materiaal-onderzoek kan worden voldaan.

Bij de overgroote meerderheid der sprekers bleek toen de wensch te bestaan, dat een centrale instelling zou tot stand komen, die het materiaal-onderzoek in den meest uitgebreiden zin, ten bate van industrie, handel en verbruiker, zou ter hand nemen.

In het bijzonder kon uit het ter vergadering gesprokene de conclusie worden getrokken, dat in de kringen der belanghebbenden en vooral in die der industrie groote ontevredenheid heerscht over den tegenwoordigen toestand van ongebondenheid en verwarring, waarin het materiaal-onderzoek ten onzent verkeert. Geen wonder trouwens. Het voor industrie en wetenschap zoo hoog noodige research-werk blijft achterwege; door de bestaande particuliere proefstations wordt het weinig of niet verricht; — men kan het van deze redelijkerwijs ook niet eischen. Bij de keuring van materialen door rijk, gemeenten en anderen voorgeschreven in verordeningen en bestekken, is industrie en handel gehouden zich te onderwerpen aan de uitspraak van particuliere proefstations, op welke uitspraak practisch geen hooger beroep bestaat. En ook het zoo nuttige normalisatie-werk ondervindt telkens stagnatie, door het ontbreken van gegevens, omdat een instelling gemist wordt, die licht verschaffen kan, dáár waar de normalisatie-commissies in het duister tasten.

Hoezeer ons land op het gebied van het materiaal-onderzoek ten achter is, is duidelijk gebleken op het in September 1927 gehouden internationale congres voor materialen-kennis.

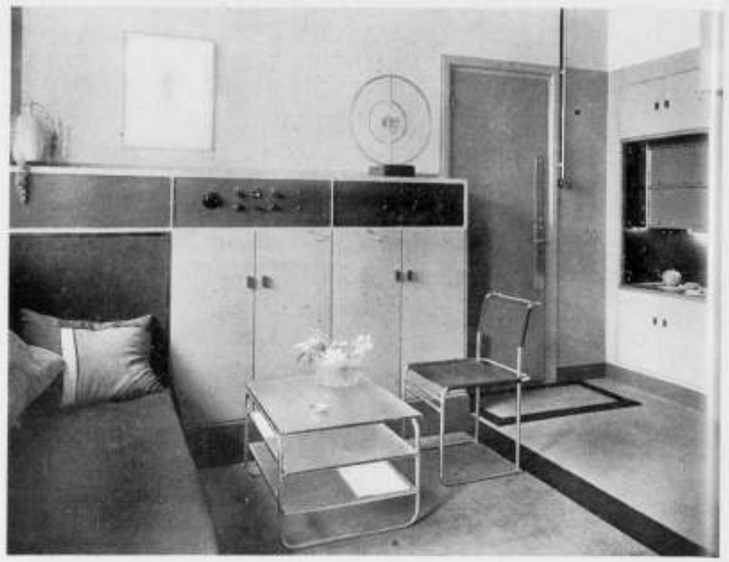
Heeft ons land toen met het wederopbouwen van de internationale samenwerking eer ingelegd, in schrijnende tegenstelling was daarmede het weinige, dat in ons land, in vergelijking met andere landen, op het gebied van materiaal-onderzoek aan pionierswerk wordt gepresteerd. Kan het ook anders, waar alle beschaafde landen ter wereld beschikken over centrale instituten voor materiaal-onderzoek, alleen Nederland niet?

De thans in het leven geroepen „Stichting voor Materiaal-onderzoek" zal, naar mag worden verondersteld, in dien toestand verbetering brengen. Het volkomen objectief karakter der Stichting wordt gewaarborgd door diegenen, die de personen

hebben aangewezen die als Raad van Bestuur de opperste leiding zullen hebben.
Maar behalve aan objectiviteit is er behoefte aan voortdurende voeling met de industrie en de verbruikers. Daartoe is eene Commissie van Bijstand ingesteld, gekozen in hoofdzaak uit de stichters, aan welke commissie de Raad van Bestuur bepaalde werkzaamheden kan opdragen. Terwijl de taak van den Raad van Bestuur in hoofdzaak regelend en wetgevend is gedacht, is de uitvoerende macht, onder verantwoordelijkheid aan den Raad van Bestuur, in handen gelegd van de Commissie van Bijstand, respectievelijk van haar bureau of van speciale commissies. De instelling der Commissie van Bijstand waarborgt dus aan de stichting een voortdurende en nauwe samenwerking met industrie en verbruiker, en de behandeling van vragen, die de praktijk stelt, zal hierdoor volkomen tot haar recht kunnen komen.
De Stichting is tot stand gekomen door de aamenwerking van de navolgende lichamen en vennootschappen: den Bond voor Materialenkennis; het Koninklijk Instituut van Ingenieurs; de Nederlandsche Chemische Vereeniging; de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel; de Hoofdcommissie voor de Normalisatie; het Technisch-Economisch Genootschap; de Vereeniging: Het Nederlandsch Wegencongres; de Bataafsche Petroleum Maatschappij; de N.V. Philips' Gloeilampenfabrieken; de Directie der Staatsmijnen in Limburg; de N.V. Koninklijke Hoogovens en Staalfabrieken; de Nederlandsche Vereeniging van Gieterij-Technici; de Bond van Nederlandsche Waalsteenfabrikanten; de N.V. de Vlamovenstraatklinker; de Betonvereeniging; de Kalkzandsteenvereeniging; de Vereeniging van Nederlandsche Schelpkalkfabrikanten; de N.V. Vereenigde Cementfabrieken; de N.V. Maatschappij tot Exploitatie van Limburgsche steenkolenmijnen, genaamd Oranje Nassau; de Vereeniging van Vernis- en Verffabrikanten en Handelaren in Nederland; de N.V. tot Keuring van Electrotechnische Materialen. Voor de eerste maal zijn als leden van den Raad van Bestuur benoemd: de heer F. K. J. Heringa, door den minister van Arbeid, Handel en Nijverheid; prof. dr. ir. C. J. van Nieuwenburg, door den Senaat van de Technische Hoogeschool; prof. dr. H. R. Kruijt, door de Afdeeling Natuurkunde van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen en ir. M. E. T. Tjaden, door den Bond van Materialenkennis, terwijl nog een vijfde lid zal worden benoemd door de hiervoor genoemde Commissie van Bijstand. Als secretaris is voorloopig aangewezen ir. P. F. van der Wallen in Den Briel. N.Rt.

TENTOONSTELLING „DIE GEBRAUCHSWOHNUNG" TE KARLSRUHE. Zaterdag 28 September j.l. is te Karlsruhe de tentoonstelling „Die Gebrauchswohnung" geopend. De „Siedlung Dammerstock" is speciaal voor deze tentoonstelling gebouwd. Deze omvat ruim tweehonderd woningen in verschillende typen, waarvan 30 geheel gemeubileerd en geoutilleerd zijn. Tien architecten, onder wie Gropius en Haesler, werkten aan deze woonwijk mede, die een omvangrijke studie- en demonstratiewijk geworden is, zoowel wat betreft den aanleg der wijk, als constructie en inrichting der woningen.
De tentoonstelling blijft tot 27 October geopend.

PROEVEN OP HOUT. Teneinde de „Vorläufige Bestimmungen für Holztragwerke" der Deutsche Reichsbahn nader aan proeven te toetsen, zijn door dit lichaam proeven verricht aan de Tech-

ARCH. J. W. E. BUYS. WOONHUIS VAN DEN ARCHITECT. MEUBELEN VAN MARCEL BREUER (BAUHAUS)

Wendingen, waarin ook van anderen als Dudok, Oud en Rietveld min of meer gelijkgezind werk voorkomt.
Hieruit spreekt vooral de architect, die zelfs het meest mobiele meubel nog als een bouwwerk opvat, met tegenzin voor plastiek of soepelheid in de details, waarmee de zoo plastische mensch toch in direkte aanraking komt.
Dezen meer plastischen kant vinden we echter wel in het werk van Bromberg, zooals enkele afbeeldingen hierbij doen zien en in nog sterker mate bij meubelen van Piet Kramer. Van dezen laatste geven we hierbij enkele afbeeldingen van werk, dat doet zien hoe hier de grens naar die zijde overschreden is en tot een zekere

PAUL BROMBERG. SCHRIJFBUREAU VOOR TWEE PERSONEN

PAUL BROMBERG.

grove zwoelheid heeft geleid, echter zonder de verfijning die Fransche meubelen van een zelfden geest aanvaardbaar deden zijn.
Nu is meubelen op zichzelf beschouwen maar een half beschouwen, daar ze gezien moeten worden in de ruimte waar ze functioneeren en beleefd worden. Dan zien we dat sommige interieurs vaak, ondanks zekere knapheid in het meubelontwerp, blijk geven van een slecht beheerschen van de ruimte. Zoo hebben in enkele van de interieurs van Piet Kramer de meubelen zulk een omvang en zijn zoo weinig in verhouding tot de ruimte (men zie zitkamer 1923 in Wendingen), dat we het gevoel krijgen dat de mensch er zich niet in kan bewegen.
Het tegenovergestelde zien we in het werk van Ir. Buys en Marcel Breuer, waarvan we hier verschillende interieurs geven. Hier geen gebrek aan ruimte maar nog haast de ruimte zonder meer, door platte vlakken begrensd, nauwelijks ingedeeld en als uit angst om iets van de ruimte te verliezen met meubelen voorzien, die meer ruimte dan lichaam zijn. Zelfs het tafelblad is doorzichtig en toont ons de ruimte er onder en er achter.
Men moge dit „waar" vinden, maar dan is het toch van een naakte waarheid, die cru is en als consequentie ons den mechanischen mensch doet verwachten.

PAUL BROMBERG.

nische Hoogeschool te Stuttgart, en wel hoofdzakelijk op dennen- en vurenhout.
De proeven strekten zich uit over de volgende onderwerpen: trekvastheid van groote staven, drukvastheid van groote en kleine staven, buigingsvastheid en elasticiteit van groote staven, knikvastheid van groote staven en drukvastheid bij verschillende richtingen van de drukkracht ten opzichte van de vezelrichting. Zoowel doornat als luchtdroog hout werd beproefd, bij tusschengelegen toestanden interpoleerde men waarden op grond van de aan de Technische Hoogeschool te Zürich verrichte proeven. Het materiaal was afkomstig uit verschillende Duitsche districten.
In het algemeen gaven de verkregen resultaten geen aanleiding, herzieningen van de „Bestimmungen" voor te stellen. Toch mogen enkele punten hier nog kort worden besproken.
Behalve vochtigheidsgraad is ook de afstand en vooral de structuur der jaarringen van grooten invloed op de houtkwaliteit. Hoe meer najaarshout de jaarringen bevatten, hoe beter de kwaliteit is. In verband hiermee bestaat ook een opvallend kwaliteitsverschil tusschen hout van het stameind en van het topeind, welk laatste gemiddeld slechts 70 % van de cijfers voor eerstgenoemd hout bereikt.
Ook kwasten zijn nadeelig, bij de beoordeeling van drukvastheid komt dit het minst tot uiting. Bij de bepaling van drukvastheid viel op, dat groote stukken geringer waarden leverden dan kleine.
De elasticiteitsmodulus werd gemiddeld bepaald bij nat hout op 118.000-108.000 kg/cm² (bij spanningen oploopend van 0-250 kg/cm²), bij droog hout op 139.000-133.000 kg/cm².
Bij het bepalen van de knikspanning bij centrische belasting viel op, dat tengevolge van de eenzijdige ligging van kernhout een zekere „natuurlijke" excentriciteit voorhanden kon zijn, waardoor de knikspanning tot 20 % lager uitviel dan die, welke kon worden verkregen door verschuiving van de belasting naar een in mathematischen zin excentrisch gelegen drukpunt.
Uit de proeven met meerdeelige drukstaven werd o.m. geconcludeerd, dat het traagheidsmoment bij tweedeelige staven om de materiaalvrije as meer moest bedragen dan om de materiaal-as en wel in de volgende mate:

λ =	60	ten minste	10 %
	80	„ „	50 %
	90	„ „	100 %
	100	„ „	150 %
	110	„ „	175 %

HOUT. Omdat hout een natuurproduct is, is de kwaliteit aan belangrijke schommelingen onderhevig. Dit maakt het moeilijk, van geval tot geval te beoordeelen, op welke kwaliteit men bij het uitvoeren van bouwconstructies mag rekenen. Deze onzekerheid leidt er toe, dat men zich er veelal mee vergenoegt, de bestaande voorschriften toe te passen, zonder zich verder met de materiaaltechnische vragen te bemoeien.
De bekende houtconstructeur Dr. Ing. Seitz wijst er in de „Bautechnik", 1929, No. 7, op, dat het ook bezwaarlijk is voor den buitenstaander, zich op grond van de bestaande publicaties een beeld te vormen omtrent verschillende houteigenschappen, waar deze elkaar dikwijls tegenspreken. De schrijver geeft een overzicht van de factoren, welke bij dit materiaal een rol spelen, en knoopt

daaraan, mede op grond van eigen ervaringen, verschillende beschouwingen vast.

Op de houtkwaliteit zijn van invloed de volgende factoren: groeiplaats, tijdstip van vellen, houtstructuur, aantasting en gebreken, ouderdom, vochtigheidsgehalte en volumegewicht. Verder is een invloed bemerkbaar van herhaalde be- en ontlasting. Deze veelheid van factoren maakt het onmogelijk, alle naar behooren in aanmerking te nemen; veeleer moet men zich ermee vergenoegen, ernstige gebreken op te sporen en het betreffende hout van gebruik uit te sluiten. Men is dan echter ook niet verantwoord, door bij het berekenen uit te gaan van gemiddelde waarden van de houtvastheid, doch is genoodzaakt, met de minimumwaarden te rekenen, waarvoor de schrijver, op grond van hem bekende gegevens, de volgende tabel geeft:

	Eiken	Beuken	Vuren, dennen	Grenen	
Trek, gemidd.	700	800	600	650	kg cM²
Min	300	400	280	280	„
Druk // vezel, gemidd.	350	400	320	360	„
Min	200	300	200	220	„
Buiging, gemidd.	600	800	520	550	„
Min	250	?	320	300	„
Afschuiving, gemidd.	80	120	65	70	„
Min	?	?	35	35	„

Deze waarden gelden voor een vochtigheidsgehalte van 17%, wat voor tegen vochtigheid beschutte constructies normaal is. Hoeveel in andere gevallen mag worden verwacht is nog onvoldoende bekend.

In verband met de gezichtspunten en op grond van eigen proeven meent de schrijver de „Vorläufige Bestimmungen für Holztragwerke" der Duitsche spoorwegen hier en daar te moeten amendeeren. Zoo schijnen hem daarin het verschil in toelaatbare spanning tusschen loof- en naaldhout te groot en de verhouding der voor trek en buiging opgegeven spanningen onjuist. Groote balken breken op trek soms belangrijk eerder, dan uit boven aangegeven waarden zou volgen; bij buiging daarentegen niet. De volgende toelaatbare spanningen worden daarom voorgesteld:

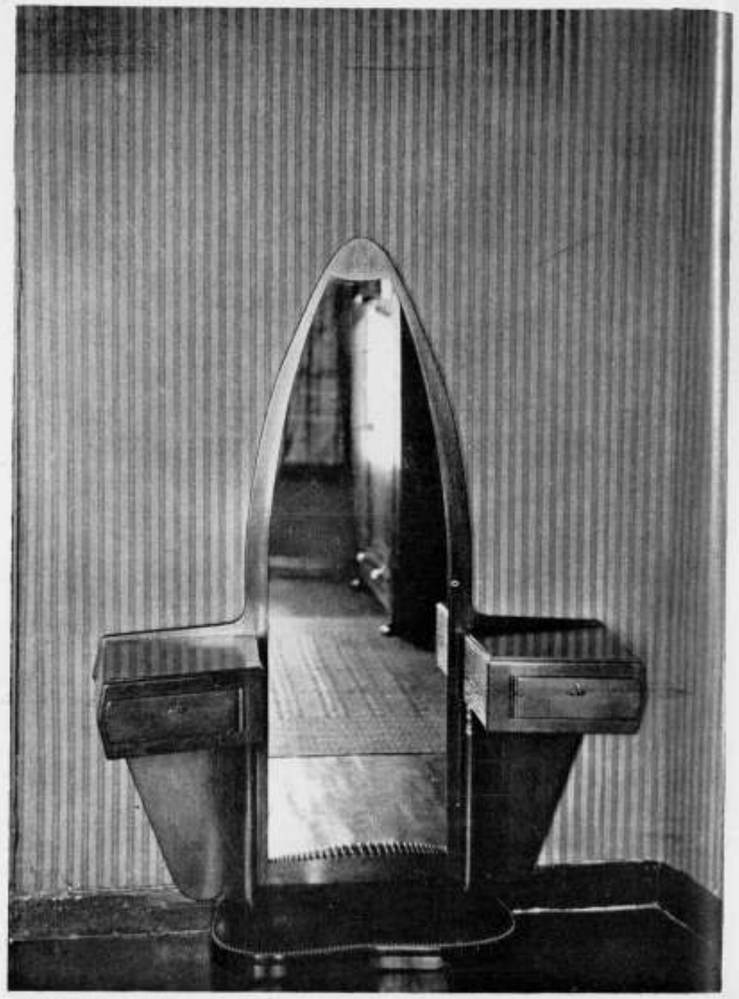
	Eiken en beuken	Naaldhout
Druk // vezel	90	80 kg/cm²
Trek // vezel	100	90 „
Buiging	110	110 „
Afschuiving // vezel	20	12 „
Druk ⊥ vezel	30–50	15–25 „

DE BAKELISATIE VAN HOUT. Dit interessant onderwerp werd besproken in een vergadering der „Société des Ingénieurs Civils" door Mr. Texier („Le Génie Civil", tome 94, No. 8).

Het verbeteren der houtkwaliteiten wordt sinds onheugelijke tijden bestudeerd, doch het is slechts in de laatste jaren dat men dank zij den vooruitgang der scheikunde en der plantenbiologie in die richting interessante resultaten heeft kunnen boeken.

Meestal liet men aan den tijd de zorg over om het hout te verouderen. Trouwens de verschijnselen welke de ouderdom in 't leven riep waren slecht bekend en de resultaten zeer uiteenloopend.

Langs wetenschappelijken weg is men er nu onlangs in geslaagd het hout kunstmatig te verouderen hetzij door inleiden van ozon in de houtvezels, hetzij door de passage van electrische stroomen.

ARCH. PIET KRAMER. SPIEGELKAST.

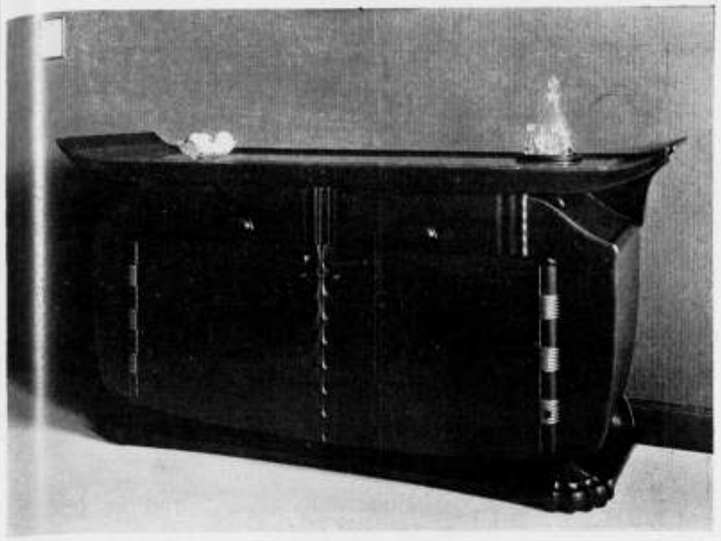
Vreemd doen ons dan ook hier de echte bloemen aan; hier zouden we een plastiek van blik of bloemen van parelmoer als décor verwachten.

De meubelen zijn een geïmporteerd industrieproduct „systeem Breuer" en waar deze richting graag spreekt over Kunst en Techniek en over de schoonheid van auto en vliegmachine valt het eigenaardige op te merken dat de industrie reeds weer een stap verder is en, na een naakten rationeelen vorm te hebben gevonden, zich haastig beijvert alles aan te wenden wat deze naaktheid bekleedt met comfort en daarmee tracht een organische eenheid te bereiken, die nog het sterkst tot uiting komt in het interieur.

Waar minder mobiele meubelen noodig zijn zien wij in sommige interieurs van Buys een tweeslachtigheid ontstaan tusschen gesloten kistachtige lichamen eenerzijds en nikkelen buisgeraamten anderzijds en er is, minder rationeel, van de ruimte desnoods een deel onproductief weggenomen om die lichamen een schijn van organisch verband te geven. Verder zijn ze niet minder nuchter met dreigende vangarmachtige lampen, timmermansachtige boekenwand enz. en waren er niet de sofa-achtige banken met kussens en kleeden, die tot op den vloer neerhangen, we zouden deze interieurs gerust „steriel" kunnen noemen.

Vooral geen romantiek, plastiek of iets dat tot het gevoel zou kunnen spreken.

Onbevredigd als het gevoel echter te midden van al die steriele verstandelijkheid wordt, zal het spoedig omslaan tot gevoeligheid en we zullen, als in Amerika, de

PIET KRAMER.

meest kinderachtige sentimentaliteit ernaast kunnen verwachten. Men denke slechts aan de mascotte op de auto en lette hier eens op de „aesthetische" geraffineerd gerangschikte bloemen als aanduiding, dat hier het natuurlijke al door de leer tot opzettelijkheid wordt. (Wordt vervolgd).

WETTELIJKE BESCHERMING VAN DEN ARCHITECTENTITEL. In aansluiting aan de vertalingen der Italiaansche en Hongaarsche wetten op de wettelijke bescherming van den titel en de beroepsuitoefening van den architect, die verschenen zijn in de Nos. 17, 22, 23 en 24 van de loopende jaargang wordt op verzoek van het Comité permanent international des architectes deze reeks voortgezet en gaat in de kleine kolom thans de vertaling volgen van de Portugeesche wet en enkele voorloopige gegevens betreffende de Spaansche wet. A. O.

INGEZONDEN. Mijne Heeren, Nu de Heer Eibink de leden uitnoodigt hun meening te zeggen over „Openbare prijsvragen" neem ik de gelegenheid waar een punt naar voren te schuiven, waarop ik tevergeefs gewacht heb te zien worden aangeroerd

PIET KRAMER.

Nu blijkt het dat men onlangs een flinken stap verder is gekomen, niet alleen op het gebied van de kunstmatige veroudering doch tevens op het gebied der systematische verbetering der houtkarakteristieken.

Die nieuwe behandeling berust op het gebruik van synthetische producten welke een groote gelijkenis vertoonen met zekere plantaardige afscheidingsvloeistoffen.

Die stoffen worden in het hout gebracht gedurende een gegeven stadium hunner scheikundige evolutie. Dan verwezenlijkt men door een doelmatige behandeling in het hout zelf de scheikundige reactie welke zijn transformatie bespoedigt. Die reactie verwekt in de cellen zelf en in de vezelstof de veranderingen welke men meestal aan den tijd overlaat. Langs kunstmatigen weg blijft men echter de situatie meester en men kan ze zoo wat naar goeddunken bespoedigen.

Een goed doseeren der ingespoten stoffen laat trouwens toe de mechanische eigenschappen grondig te wijzigen, bijv. den weerstand en de elasticiteitsgrens te verdubbelen en zelfs te verdriedubbelen, ook aan het hout diëlectrische eigenschappen te geven of het ongevoelig te maken voor bepaalde scheikundige reactieven.

Onder die interessante synthetische producten dient men de synthetische harsen, en meer speciaal het „bakeliet" te vermelden.

De aldus uitgevoerde behandeling zal toelaten de opgeslagen houtvoorraden te verminderen.

Voor de electrotechniek zijn de resultaten zeer interessant wegens de verhooging der oppervlakteisolatie wier veranderlijkheid ten gevolge der variatie van den vochtigheidstoestand van de lucht veel last veroorzaakte.

Een der leden der „Société des Ingénieurs Civils" vroeg of de bakelisatie ook invloed had op den vuurweerstand van hout.

Mr. Texier antwoordde daarop dat de verbranding met vlam twee condities eischte: een ontsnapping van brandbare gassen en de aanwezigheid van een brandbaar milieu.

Natuurlijk hout verwezenlijkt die voorwaarden. Wordt een punt van het hout tot branden gebracht, dan zal de temperatuurverhooging de koolwaterstoffen ontbinden in brandbare producten. Men verkrijgt aldus een vlam die zich vlug uitbreidt. Bij gebakeliseerd hout verwekt dezelfde temperatuur een geringere gasontwikkeling. Verder schijnt het dat de combinatie dezer gassen met de zuurstof der lucht een niet brandbaar milieu geven. Het gebakeliseerd hout aan een hooge electrische spanning onderworpen welke een boog verwekt gedurende een min of meer langen tijd zal per slot van rekening ontbranden, maar zoodra de electroboog verdwijnt, houdt de verbranding ook op.

Gebakeliseerd hout is heel wat duurder dan gewoon hout wegens den prijs der harsen en de groote nauwkeurigheid der behandeling, doch voor tal van toepassingen is die prijs niet overdreven.

Pol. Weekbl.

BEPERKING VAN WARMTEVERLIEZEN. Bij uiteenloopende processen der chemische industrieën wordt zeer veel warmte toegepast, men denke bijv. aan de kaarsenfabrikage en de verwerking van stearine: voor het smelten en reinigen van de ruwe grondstof, voor de nazuivering en de splitsing, voor het distilleeren en uitwasschen der

vetzuren, voor het indikken van het glycerinewater, enz. Hierbij vallen tallooze warmteverliezen te boeken, waarvan een deel door een doelmatige fabriekeprojectie vermeden kan worden. In vele gevallen wordt de warmte-economie nog niet te veel in het oog gehouden, en een analyse van de verschillende verliesposten door Skärblom in het „Archiv für Wärmewirtschaft und Dampfkesselwesen" verdient deswege de aandacht.

Pol. Weekbl.

WETTELIJKE BESCHOUWING VAN DEN TITEL VAN ARCHITECT IN SPANJE. In Spanje bestaat de titel van architect, als officieele titel, erkend door den Staat en beschermd bij de Wet.

Om dien te verkrijgen is het noodzakelijk dat men aan een der twee Hoogescholen van Architectuur te Madrid of Barcelona de studies gevolgd hebbe, die voorkomen in het door de Regeering goedgekeurde plan, en voldoende kennis bewezen hebbe, in alle leergangen, waaruit het plan bestaat, door middel van examens of proeven, daarbij bepaald. Het recht verkregen hebbende den titel van architect te voeren en de betreffende rechten betaald hebbende, kan men het beroep van architect uitoefenen.

Dit beroep omvat alle werken opgesomd in het tarief der honoraria, die de architecten het recht hebben te heffen voor de verschillende taken en opdrachten van hun beroep en vele andere dergelijke.

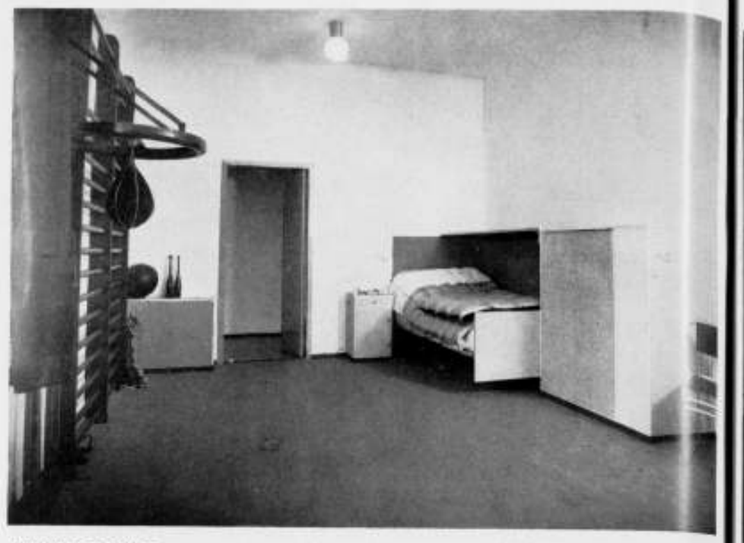
In het algemeen heeft de architect het recht te ontwerpen en te leiden alle werken van godsdienstig karakter en het meerendeel der zoodanige civiele, daaronder begrepen den bouw van putten, kanalen, bruggen, waterbewaarplaatsen, verlichting, geleiding en distributie van water aan de gemeenten, fonteinen (bronnen), buurtwegen, afwateringen, ontwateringen van gemeenten en ontginning tot stadsuitbreiding.

Hij treedt op als technicus of gespecialiseerd deskundige bij de diensten van provinciale gemeentelijke en gewestelijke besturen, bij de verschillende ministeries, bij de administratie van Justitie als expert, bij het behoud van nationale monumenten, bij de oudheidkundige opgravingen, bij de werken der arsenalen en bewaarplaatsen van de oorlogsmarine, bij de inwendige kolonisatie, bij Commissiën voor gezondheid, weldadigheid, goedkoope huizen, tooneelen, enz.

Ofschoon zijn beroepstitel hem ook het recht geeft op te treden bij werken van militair karakter of gebruik, zooals kazernes, militaire hospitalen, opslagplaatsen, enz. zal de Regeering aan de militaire ingenieurs het meerendeel dezer bouwwerken toevertrouwen.

In Spanje bestaat het ongerechtigd optreden in de uitoefening van de architectuur deels van eenige vreemdelingen met of zonder titel van hun land met of zonder wederkeerige geldigheid in het onze; deels van andere dergelijke beroepslieden (militaire en civiele ingenieurs, bouwkundigen met of zonder titel; deskundigen met of zonder titel, landmeters, enz.) maar de Centrale Bond van architecten en de vereenigingen, die werken in de Spaansche provinciën en gewesten, vervolgen deze onderkruiping door die ter kennis te brengen der autoriteiten, die de handteekening van een architect eischen, zoowel aan den voet der ontwerpen, in verband met de wettelijke bekwaamheid van den titel, als voor de directie der werken, vervat in hunne bevoegdheden.

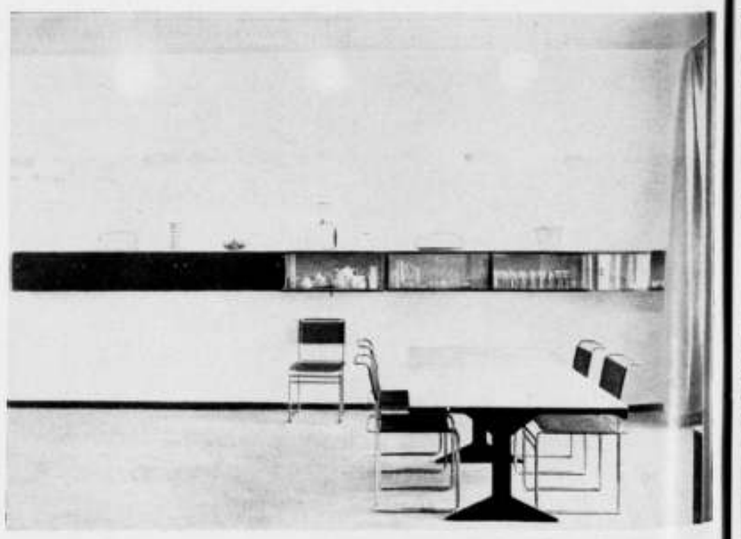
De vreemde architecten kunnen voor Spanje ont-

MARCEL BREUER. WOONHUIS VAN PISCATOR.

door hen, wier stem meer gezaghebbend is dan de mijne. Tot mijn spijt kan ik niet geheel in het algemeen spreken, maar moet als voorbeeld aanhalen de prijsvraag te Katwijk.

De inzenders waren ook hier gebonden aan de normen vastgesteld in een programma. Mijns inziens was ook de Jury hieraan geheel gebonden; hoewel de resultaten van de uitspraak daar niet geheel op wijzen. Een der bepalingen in het program van eischen was „de bouwsom". Deze mocht de 125 mille niet overschrijden. En bij de beoordeeling door de Jury heeft dit blijkbaar geen punt van doorslaande overweging uitgemaakt. In het rapport staat: „.... Er is blijkbaar .... aan de oplossing van het vraagstuk gewerkt, waarbij echter niet altijd voldoende rekening is gehouden met de beschikbare bouwsom. Meerdere ontwerpers hebben plannen ingezonden die voor het uitgetrokken bedrag stellig niet uit te voeren zijn. Teneinde herhaling te voorkomen zal hiervan niet bij ieder ontwerp afzonderlijk worden gewaagd, temeer omdat dit punt alleen voor die ontwerpen van belang is welke voor eene bekroning in aanmerking kun-

MARCEL BREUER.

MARCEL BREUER. WOONHUIS VAN PISCATOR.

nen komen."... (spatieering van mij). Men voelt onmiddellijk dat in deze regels het zwakke punt ligt. Heeft de Jury hier inderdaad al die ontwerpen getoetst aan de bouwsom? Blijkbaar niet. De prijsbekroonde ontwerpen ook niet. Ik geef hier geen critiek op de ontwerpen als zoodanig. Het is een feit dat het met de eerste prijs bekroonde ontwerp speciaal in de platte gronden ontegenzeggelijk knap werk is. Daarover zijn wij het eens. Maar.... de bouwsom? Als kubieke maat werd opgegeven naar ik meen 8700 M³. Een globale meting op de teekeningen gaf een zeer beduidend verschil, doch is dit natuurlijk mogelijk. Maar welke eenheidsprijs had de Jury wel voor oogen, die zóó'n gebouw voor 125 duizend gulden wil zien uitgevoerd? Dat de Jury het beste ontwerp koos was onjuist. Het gaat niet aan een Ford te vergelijken met een Dodge Brothers of Hispano of Chrysler. Schreef ik zelf niet als inzender in mijn toelichting „.....en draagt het ontwerp dan ook onmiskenbaar de sporen van de zuinigheid tot schade van de compositie"?

Waar de bouwsom eenmaal gesteld was hadden alle ontwerpen, die aan die bepaling van het programma niet voldeden bij eerste schifting moeten worden

MARCEL BREUER. WOONHUIS VAN PISCATOR.

werpen; maar zij kunnen niet de werken besturen zonder den Spaanschen titel te hebben.

Er is een tractaat van wederkeerigheid in de geldigheid van academische titels tusschen Spanje en Columbia en Spanje en Guatemala, Mexico, Nicaragua en Bolivia.

(DECREET).

BESLUIT No. 11089 VAN 17 SEPTEMBER 1925, GEPUBLICEERD IN HET „DIARIO DO GOVERNO" (Portugeesch Staatsblad) VAN 22 SEPTEMBER 1925.

Art. 1.

Niemand zal den titel van architect kunnen voeren noch het betrokken beroep kunnen uitoefenen zonder het bezit van het diploma van den officieelen cursus, gedoceerd aan een der twee Scholen voor Schoone Kunsten van het land, hetzij deze cursus werd gevolgd onder het oude bewind of onder het moderne.

Art. 2.

Gedurende een tijdperk, niet langer dan zes maanden, te rekenen van den datum der publicatie van dit decreet, zullen de Scholen voor Schoone Kunsten van Lissabon en Porto het diploma van architect uitreiken, onafhankelijk van nieuw schoolexamen:

a. aan de leerlingen die goedkeuring verkregen hebben in alle afdeelingen der leerstof, onderwezen in den cursus voor burgerlijke (civiele) architectuur aan de genoemde scholen vóór de laatste hervorming van Kunstonderwijs, van den 26 Mei 1911, en die het beroep van architect met eere en bekwaamheid hebben uitgeoefend;

b. aan de leerlingen derzelfde scholen, die onder vigueur van voormelde laatste hervorming hunne studie hebben voleindigd, en daarvan het certificaat verkregen hebben, op vertoon van attesten, afgegeven door deugdelijke architecten, op hun eer en verantwoordelijkheid, dat zij met ijver en profijt (vooruitgang) de beroepspractijk ten minste twee jaar hebben uitgeoefend, in werken van den Staat of van particulieren;

c. aan de leerlingen der vermelde scholen, die bij officieel concours, als Staatspensionnaires (Staatsleerlingen), hunne studiën zijn gaan voortzetten (voleindigen) in centra van hooge Kunstkultuur in het buitenland, aldaar voldaan hebben aan de gestelde voorwaarden en bovendien aantoonen voldoende beroepsondervinding te hebben verkregen.

Art. 3.

De Minister van Openbaar Onderwijs, zal op verzoek van de belanghebbenden, gunstig ingelicht door de school voor Schoone Kunsten te Lissabon en op gunstig advies van de Vereeniging van Portugeesche architecten, de uitoefening van het beroep van architect kunnen toestaan aan de architecten, die een vreemde school voor architectuur van erkende verdienste afgeloopen hebben, van de landen die wederkeerigheid van rechten toekennen aan architecten, gediplomeerd door de Portugeesche Scholen, onder verplichting dat gezegde belanghebbenden vooraf bewijzen hebben gegeven van hunne beroepsbekwaamheden.

Art. 4.

De diploma's van openbare functies der architecten thans voor den Staat werkzaam, die sedert meer dan vijftien jaar behooren tot het officieele technische kader (lijst), worden als voldoende beschouwd voor alle wettelijke doeleinden.

Art. 5.

Voor de leerlingen die thans den cursus voor Architectuur volgen aan de scholen voor Architectuur

ARCHITECT W. MAARSE Jn.
WOONHUIS A/D UITERWEG TE AALSMEER.

RECTIFICATIE. Op verzoek herplaatsen wij bijgaande foto's uit Aalsmeer, waarvan het onderschrift niet juist bleek te zijn.

te Lissabon en Porto of voor hen die zich het volgend leerjaar zullen laten inschrijven voor den vermelden specialen cursus zijn bij uitzondering toepasselijk, als overgangsmaatregel, de bepalingen van alinea B van art. 2, terwijl voor hen, die zich zullen doen inschrijven in de volgende jaren, verplichtend blijft het concours voor het diploma, onder de bepalingen van art. 47 van de wet van 26 Mei 1911.

Art. 6.

Bij overtreding van de bepaling van art. 1 zal worden toegepast de sanctie, vastgesteld bij art. 236 § 2 van het Wetboek van Strafrecht.

Art. 7.

De bepalingen van dit decreet zijn niet toepasselijk op de uitoefening van opbouw, die vrij blijft, binnen de in kracht zijnde wetten en reglementen.

Art. 8.

Herroepen wordt de wetgeving hiermede in strijd zijnde.

ARCH. W. MAARSE Jr. WINKELHUIS TE AALSMEER.

MARCEL BREUER. WOONHUIS VAN PISCATOR.

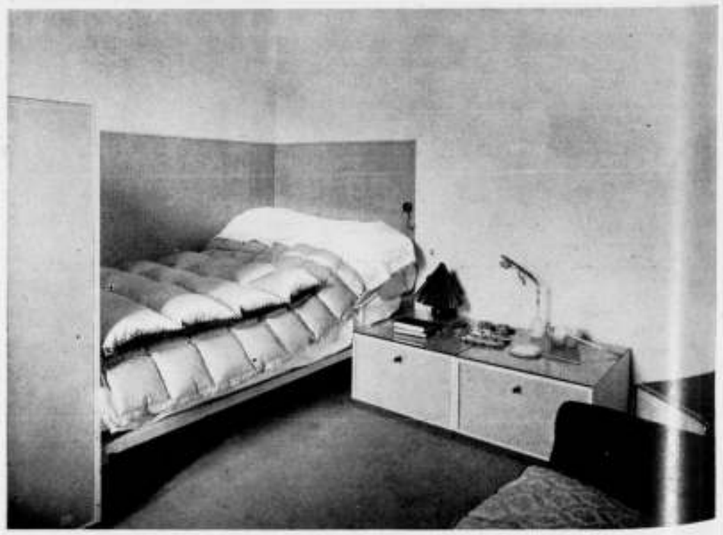
afgewezen, afgezien van alle andere kwaliteiten. Het was notabene de belangrijkste bepaling. Immers de opvatting bij het maken van het ontwerp stond of viel er mee. Daarom had keus gemaakt moeten worden uitsluitend uit die ontwerpen, die mogelijkheid boden den bouw voor de gestelde som te doen uitvoeren.

De persoonlijke inzichten van een Jury bij de beoordeeling van een prijsvraag is m.i. een der groote bezwaren aan een prijsvraag verbonden en geef ik dan ook het bestuur in overweging eens overleg te plegen met de P. P. C. of ook deze zijde van de prijsvraag niet meer omschreven gereglementeerd dient te worden, waardoor de Jury op dezelfde wijze aan het programma in haar uitspraak gebonden is als de inzenders bij hunne inzending.

Dit raakt niet de principieele zijde van de prijsvraag zooals waarschijnlijk door den Heer Eibink bedoeld, maar is wel zoo belangrijk, omdat ik meen dat veel ten nadeele van de prijsvraag wordt gezegd, dat feitelijk oorzaak vindt in den maatstaf naar het persoonlijk inzicht van de Jury waarmede de inzendingen worden beoordeeld.

Met meeste Hoogachting,

M. J. MUYLAERT.

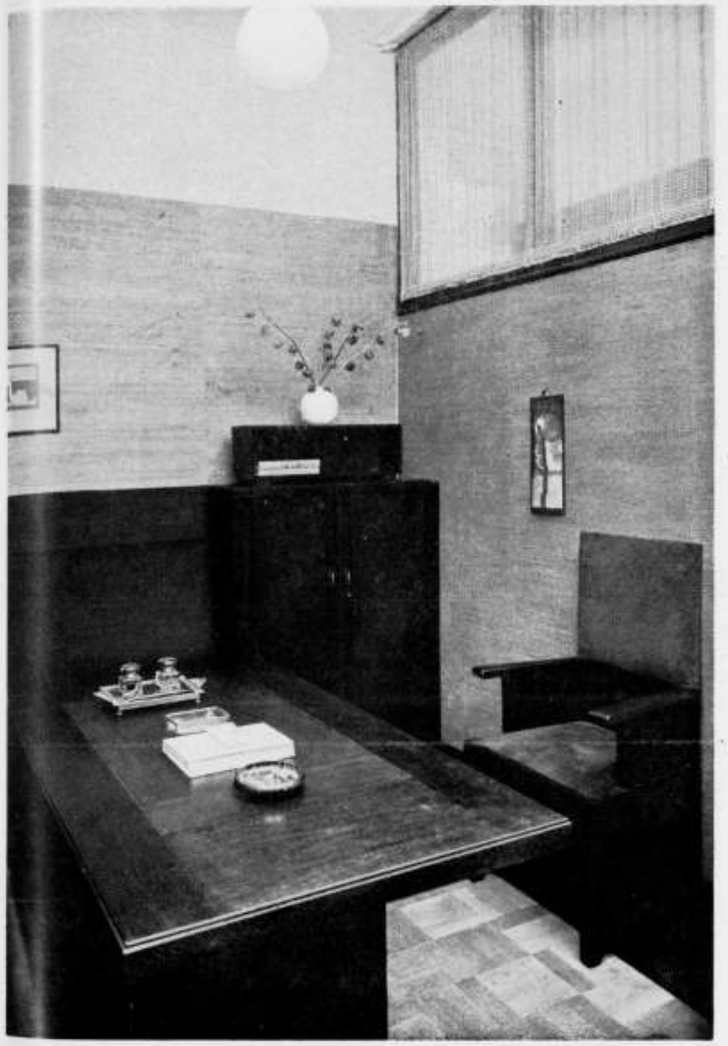
MARCEL BREUER. WOONHUIS VAN PISCATOR.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. V. D. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. Nº 36736

1929 12 OCTOBER Nº 41

W. PENAAT. 1928. Hoek Ontvangkamer in „Polaks Frutal Works" Amersfoort. Uitgevoerd in bruinzwart gebeitst eikenhout. Tafelblad van macassar palissander met rood marocco ledoren middenvlak. Bekleeding armstoel met gelijkkleurige peau de pêche. Vloer middenvak eikenparket met donkergebeitsten rand. Wand, hoog lambris van Japansch Gras Cloth, fries van wit Salubra. Giso lamp boven tafel.

EEN PRAATJE OVER MEUBELEN, DOOR A. F. VAN DER WEY. (Vervolg van pag. 317) Doet het werk van Dudok, Wouda, Penaat, Bromberg e.a. „Hollandsch" aan, dat van Buys, Oud, Rietveld, v. Ravensteyn en van hen, die de z.g.n. „Internationale Bouwkunst" beoefenen, zou evengoed in Berlijn, Parijs of Londen zijn ontstaan en toepassing gevonden kunnen hebben en zij streven daar dan ook bewust naar.

Klimaat, volksaard en begrenzing worden ontkend. Zooals in hun architectuur natuursteen en baksteen als te „romantisch" voor beton moet wijken, zoo past in hun interieurs geen hout of bekleeding meer doch slechts ijzer en staal, nikkel en leer of pitriet, onzen kouden winters ten spijt.

KATWIJK, GEMEENTERAAD. Bouw van een nieuw raadhuis voorloopig van de baan.

In de gisteravond gehouden vergadering van den gemeenteraad is ongeveer drie uur gedebatteerd over een adres, onderteekend door een groot aantal inwoners, waarbij den raad in overweging werd gegeven, terug te komen op het besluit tot den bouw van een nieuw raadhuis over te gaan.

In een breedvoerig prae-advies stelden B. en W. den raad voor, adressanten te melden dat er geen termen aanwezig zijn om op het genomen besluit terug te komen.

Reeds in 1918 werd de noodzakelijkheid van een nieuw gemeentehuis gevoeld; thans is de toestand nog veel nijpender. Voor bouw, installatie enz. zal ongeveer ƒ 175.000 noodig zijn, uit een leening te dekken. De financieele en economische toestand der gemeente laat uitvoering van de genomen besluiten tot bouwen over te gaan toe; bovendien wordt ook verbetering verwacht van de invoering van de herziene regeling tusschen rijk en gemeenten.

Verscheidene raadsleden drongen er bij B. en W. op aan, de plannen om tot bouwen over te gaan uit te stellen. De heer P. Meerburg kon zich niet voorstellen, dat B. en W. den moed hebben om de stemming, die er in de gemeente ten opzichte van de bouwplannen heerscht, te negeeren.

Na uitvoerige repliek van den voorzitter werd ten slotte het afwijzend prae-advies op het verzoek tot herziening van het genomen besluit in stemming gebracht en met 8 tegen 6 stemmen verworpen. (Groote beweging in den raad). De bouw van een nieuw stadhuis, waarvoor een prijsvraag was uitgeschreven, waarop tal van antwoorden waren binnengekomen, is thans voorloopig van de baan.

Toegestaan werd een crediet voor de havenwerken, bestemd voor het inwinnen van een deskundig advies. (Rt. Cour.).

COMMISSIE VOOR GEMEENTELEVEN UIT DE CENTRALE COMMISSIE VOOR HET VRIJZINNIG PROTESTANTISME. Op het tweede congres voor Religie en Bouwkunst, dat vanwege deze commissie in Juli j.l. te Arnhem werd gehouden, is met algemeene stemmen de wenschelijkheid uitgesproken van de uitgave der voordrachten. De Centrale Commissie heeft deze wenschelijkheid onderstreept.

Het boekje zal bevatten:

1. De gehouden referaten t.w.: Arch. G. Feenstra en Ds. G. J. Sirks over: Traditie en kerkbouw; Just Havelaar over: Toegepaste kunst en kerkbouw; Dr. H. P. Berlage en Ds. W. J. Wegerif over: Nieuwe strevingen in de kerkelijke bouwkunst.

W. PENAAT. Uitvoering in bruingebeitst eikenhout in de was, met palissander onderdeelen. Vloer warmgrijs moquette met zwarte randbekleeding, fauteuils met gestreepte groene wooltapistry. Staande lamp met kap ontworpen door Mej. J. Q. van Regteren Altena. Uitvoerder Metz & Co's meubelwerkplaatsen. 1927.

2. De beschrijvingen van het openluchtspel: „Het Godshuis in den loop der eeuwen."
3. Het juryrapport der gehouden prijsvraag voor kerkbouw.
4. De nadere omschrijving der vijf bekroonde ontwerpen.

Het werkje geeft derhalve een schat van waardevol materiaal voor godsdienstige organisaties, voor bouwmeesters, die zich op de hoogte willen stellen van 't geen op dit gebied gebeurt, voor ieder wien de groote vragen van onzen tijd ter harte gaan.

Moge de blijdschap over het feit, dat het Vrijzinnig Protestantisme dit werk heeft aangepakt haar uiting vinden in een flink aantal bestellingen. Alleen dan worden de kosten dezer uitgave bestreden. De prijs bedraagt ƒ 1.95. Bestellingen worden gaarne, liefst voor 30 October ingewacht bij den voorzitter der Commissie voor Gemeenteleven: Dr. R. Miedema, Regentesselaan 5, Amersfoort, liefst voor 30 October a.s.

DE NEDERLANDSCH ENGELSCHE UITGEVERSMAATSCHAPPIJ te 's-Gravenhage schrijft een prijsvraag uit voor een omslag voor haar luxe-uitgave in de Duitsche taal: „Die HAEFEN ROTTERDAMS" onder de volgende voorwaarden:

1e. De omslag moet op zinrijke wijze de beteekenis van Rotterdam als havenstad in beeld brengen: de ontwerper is vrij in de keuze der versiering van den omslag doch deze moet in duidelijk leesbare letters den inhoud van het boek aangeven.

2e. De boekmaat van het gesneden boek bedraagt 31 × 25 cM. Als reproductie-techniek moet clichédruk worden aangenomen en het ontwerp mag met inbegrip van de papierkleur ten hoogste 4 kleuren bevatten. De achterzijde van den omslag wordt niet versierd. Als materiaal voor den band is te bezigen omslag-carton.

3e. Verlangd wordt het ontwerp van den omslag op ware grootte en in kleuren, die de ontwerper zich heeft gedacht.

4e. Uitgeloofd worden: een eerste prijs van ƒ 150, een tweede prijs van ƒ 100. Indien tot uitvoering zal worden overgegaan zal de ontwerper zijn advies

W. PENAAT. 1928. Leeshoek van samenvoegbare meubelen. Bruinzwart gebeitst eikenhout in de was. Bekleeding bankje, tabouret en stoel met groen peau de pêche. Moquette karpet in grijs, groen en zwart. Wand met grijze bespanning. Uitvoerder Metz & Co's Meubelwerkplaatsen, Amsterdam.

Gezelligheid, vraagt ge? De „ruimte" zij uw gezel, de radio vult ze wel.
Van deze richting schijnt echter een zeer suggestieve invloed uit te gaan, dank zij een zekere „hartstochtelijke" verstandelijkheid. Dezer dagen deed het nikkelen meubel tenminste reeds zijn intrede op het tooneel en zal „louter nikkel en verder modernisme" zoowel tot de uitrusting van het moderne tooneel, als tot die van den modernen (en antieken) kunsthandel gaan behooren (Kunsthandel v. Lier). Laat ons hopen dat ze tot de uitrusting voor „het leven" geen ingang zullen vinden.
In het algemeen valt echter een sterke neiging tot rechthoekigheid te constateeren, waaraan slechts enkelen ontkomen.

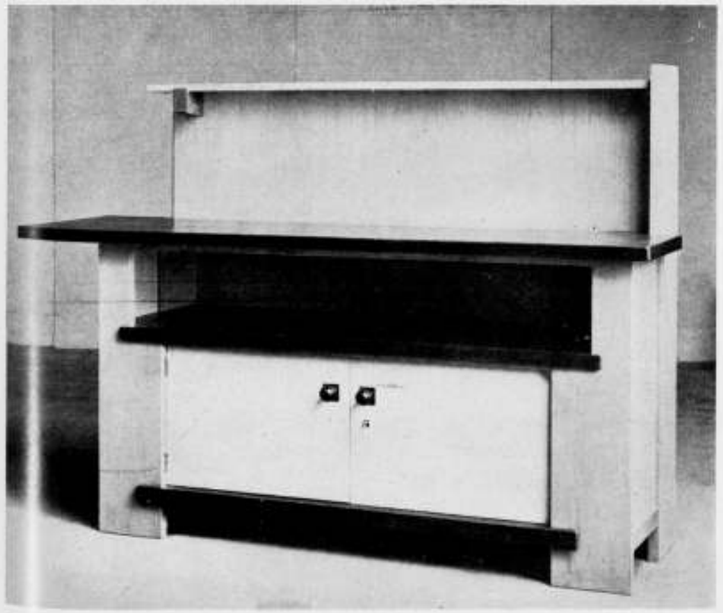

H. WOUDA. Zitkamer, landhuis „de Eik" te Wassenaar. Mahonie en ebbenhout met blauwe handgeweven stof. 1926.

W. PENAAT. Hoek huiskamer in een landhuis te Bussum. Eiken parketvloer, donkerbruin gebeitst. Wandbespanning van helgrijs linnen, fries en plafond in helder witte kleur gefrescoliet. Gordijnen in zilvergrijze Donia velvet. Meubelen bruingebeitst eiken met onderdeelen van cocospalm. Bekleeding zitmeubelen ten deele met beige velours d'Utrecht. Hanglamp W. H. Gispen. Vloer en tafelkleeden geweven door Geuer. Uitgevoerd in 1927 in de meubelwerkplaats van de Fa. Metz & Co. te Amsterdam.

Zonder de nuchterheid van bovengenoemde richting, zien we dit sterk in het werk van Wouda en Spanjaard. Bij Spanjaard, waarvan hier eenig werk gereproduceerd is, zien we, behalve gedraaide knoppen, slechts een enkel hoekje van uitstekende bladkanten van de haakschheid afwijken. Maar we vinden in dit werk toch onzen Hollandschen aard niet verloochend en alles doet menschelijk en in verhouding tot den mensch aan. Wat hier nog aan opzettelijks voorkomt wordt wel door de menschen, die deze interieurs zullen bewonen, geneutraliseerd door eigen beleven.

H. WOUDA. Buffet. Zwart en blanke eiken deuren, blauw gelakt. Console oranje.

W. PENAAT. Kast in Eikenhout. Uitvoerder Metz & Co's meubelwerkplaatsen Amsterdam. Ontworpen 1910.

betreffende kleurenkeuze enz. geven en daarvoor een honorarium van ƒ 50 genieten.

5e. De ontwerpen worden beoordeeld door een Jury, bestaande uit de Heeren: H. Dekking, journalist, Jaap Gidding, kunstschilder, Jac. Jongert Jz., Hoofdleeraar Academie v. Beeldende Kunsten en Techn. Wetenschappen, J. Verheul Dzn. en Arch. Witteveen.

6e. Zij zal haar oordeel in een gemotiveerd rapport neerleggen binnen 2 weken na den datum, waarop de inzendingen worden ingewacht. De uitslag der bekroning zal in de dagbladen worden gepubliceerd. De inzenders onderwerpen zich onvoorwaardelijk aan de uitspraak der Jury.

Indien de Jury geen volledige bekroningen kan toekennen, heeft zij het recht om ten minste de helft van het totaal bedrag der prijzen over ten hoogste twee ontwerpen, die zij daartoe waardig keurt, te verdeelen.

De prijzen of premiën worden binnen een maand na de uitspraak der Jury aan de betrokkenen uitbetaald.

7e. Alle ontwerpen blijven het geestelijk eigendom van de ontwerpers. De bekroonde of gepremieerde ontwerpen blijven na aanvaarding en uitbetaling der prijzen of premiën, het eigendom van de prijsvraaguitschrijfster, die het uitsluitend recht heeft op het gebruik daarvan, voor het doel, waarvoor de prijsvraag is uitgeschreven. Doch bij uitvoering zal de ontwerper het recht hebben om zijn naam, op niet storende wijze, op de reproductie aan te brengen. De prijsvraaguitschrijfster heeft tot twee weken na de uitspraak der Jury, respectievelijk de te houden tentoonstelling, de ontwerpen, die de Jury daarvoor geschikt acht, ter reproductie af te staan aan eenig vakblad of kunsttijdschrift, zonder daarvoor aan de ontwerpers eenige vergoeding schuldig te zijn.

8e. Indien de Jury niet van een ander gevoelen is, zullen de ontwerpen worden tentoongesteld, waartoe den inzenders, over hun correspondentieadres, een kosteloos toegangsbewijs zal worden toegezonden en waarbij het jury-rapport ter inzage zal liggen.

9e. De ontwerpen worden ingewacht voor 1 November aan het adres van de N.V. NEDERLANDSCH ENGELSCHE UITGEVERSMAAT-

SCHAPPIJ, Juliana van Stolberglaan 222, Den Haag. Zij mogen niet opgerold of in lijsten gevat worden ingezonden, doch moeten op carton van ten hoogste 2 mM. dikte worden opgezet en worden gemerkt met een, uit letters of cijfers samengesteld motto, welk motto op alle bijbehoorende stukken en op de emballage moet worden herhaald; op de emballage moeten tevens de woorden „Prijsvraag boekomslag", voorkomen.

Bij het ontwerp moeten worden gevoegd, in gesloten couverts, 1e. een naambrief, bevattende den naam, de kwaliteit en de woonplaats van den ontwerper, benevens de verklaring, dat het ontwerp zijn geestelijk eigendom is en buitenop voorzien van het woord: „NAAMBRIEF", 2e. een correspondentie-adres, dat niet dat van den ontwerper mag zijn, buitenop gemerkt met het woord „CORRESPONDENTIE-ADRES".

Eene inzending, die uit meerdere ontwerpen bestaat moet voor elk ontwerp een verschillend motto en afzonderlijken naambrief bevatten, doch wordt voor de onder 10e genoemde verzekering als één inzending beschouwd.

10e. Alle ontwerpen zullen, van den dag der inzending tot aan de terugzending, tegen alle schade worden verzekerd voor een bedrag van f 150 per inzending.

11e. Inlichtingen kunnen schriftelijk worden gevraagd aan het adres tot 7 October 1929 en zullen voor zooveel naar het oordeel der Jury noodig zal zijn, worden beantwoord in het Bouwkundig Weekblad „Architectura".

12e. Na de in 7e. bedoelde tijdstippen zullen de ontwerpen, die niet het eigendom van de prijsvraaguitschrijfster zijn geworden, met de ongeopende naambrieven, kosteloos aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden.

13e. Voor zoover niet reeds uit de bepalingen van het programma blijkt, zijn op deze prijsvraag van toepassing de Algemeene Nationale Prijsvraagregelen voor Bouw-, Beeldhouw-, Ambachts- en Nijverheidskunst (A.N.P.) van 1927.

14e. Exemplaren van dit programma zijn kosteloos verkrijgbaar aan het in 9e genoemde adres.

De Prijsvraaguitschrijfster,
N.V. NED. ENG. UITGEVERS MIJ.

's-Gravenhage, 26 September 1929.
Goedgekeurd door de
Permanente Prijsvraagcommissie.

STADHUIS TE 'S-GRAVENHAGE. Nog deze week zal het prae-advies van B. en W. verschijnen inzake het stadhuisvraagstuk.

Naar wij vernemen zullen B. en W. voorstellen om het stadhuis te bouwen op het Alexanderveld.
Hbld.

TRIPLEX-GLAS. Over de vervaardiging van ruiten, welke bij breuk niet versplinteren — hetgeen vooral voor het gebruik van auto's, e.d. van belang is — schrijft Lyttleton in de „Chemical Age". Zooals men weet betreft het hier een uitvinding van den Franschman Benedictus (1910), volgens welke twee glasplaten onder tusschenvoeging van celluloid tot één geheel samengekit worden. In wezen bestrijkt men de zorgvuldig gereinigde glasplaten eenzijdig met nitro-acetaatcellulose, waarna ze op elkaar gelegd worden met tusschenvoeging van een iets kleiner vel volkomen helder en doorzichtig celluloid; dit geheel — triplexglas — wordt onder een pers gedroogd, nadat het in een alcoholbad eenigszins verwarmd is. Soms wordt voor een betere hechting tusschen nitro-acetaatcellulose en celluloid nog een gelatine- en laklaag aangebracht. De voeg tusschen beide platen en het iets kleinere celluloid wordt met pek aangegoten om binnendringen van vocht te verhinderen. Daarna wordt het geheel als een enkelvoudige spiegelglasplaat geslepen.
Pol. Weekbl.

F. SPANJAARD. Slaap-speelkamer van een klein meisje. Betimmering: grijs en zacht oranje. Wanden: zacht-stroogeel. Meubelen: Blank beuken- en berkenhout in de was

Bij een interieur van Buys vroegen we ons af of we nu die veelgevloekte „mimitafeltjes" weer in gemoderniseerden vorm in onze interieurs zouden geïmporteerd krijgen en of dat eene tweetal als stoeltjes of krukjes moet dienst doen; al staat er nu een vaas met bloemen wel wat wankel op.

Dat zal ons niet overkomen bij afbeeldingen van interieurs van de Bazel of Penaat. De Bazel had de gave het mobiele meubel naar z'n bestemming te doen spreken en het toch geheel te doen aansluiten bij het karakter van de vaste meubelen en het geheele interieur. De ruimte is bij hem steeds beheerscht, door meubelen ingedeeld zonder dat het te leeg of te vol schijnt en alles is als organisch gegroeid en opgelost.

Bij Penaat een misschien wat afgemeten soberheid, maar de bijgaande afbeel-

F. SPANJAARD. Schoorsteenbetimmering voor open haardvuur in geschilderd multiplex, eterniet en metaal aan weerszijden thee-vitrine in spiegelglas en nikkel en zitbank. Zijkant schoorsteen bij zitbank open boekenr

F. SPANJAARD. Buffetwand van eetkamer. Betimmering: Donkerrood gebeitste Cuba mahonie en zwart gebeitste knoppen, ebben coromandel. Bespanning: paars. Decoratief paneel: Textielindustrie. Ontwerp: Roijer Stolk. Techniek: Lakwerk.

dingen toonen een degelijke overwogenheid met zin voor verzorgd detail en geen opzettelijkheid of buitenissigheid die den bewoner in het interieur tyranniseert. Zijn huiskamer is gezellig, zonder conventioneel te zijn; zijn meubelen leenen zich voor verschillende groepeering, zoodat zijn interieurs naar eigen aard beleefd kunnen worden. Het verwondert dan ook niet dat hij zelfs in samenvoegbare meubelen bij een zekere neutraliteit toch iets karakteristieks bereikte.

G. ROOBOL BUFFETKAST.

GRONDWATERSPIEGELVERLAGING. De techniek der grondwaterspiegelverlaging heeft in de laatste jaren weer een schrede voorwaarts gedaan door de ontwikkeling der „boorgatpompen" (Tiefbrunnenpumpen, Tauchpumpen), welke, gekoppeld aan een electromotor, in het boorgat worden neergelaten en dan voor afpompen tot op groote diepte kunnen dienen. De constructie dezer aggregaten, waarbij het verkrijgen van een betrouwbare waterdichte afsluiting in den motor eerst moeilijkheden opleverde, wordt nader beschreven in een artikel in de „Bautechnik", 1929, no. 25, waarin ook de beschrijving voorkomt van een aantal werken, waarbij deze pompen toepassing hebben gevonden. Bij gebruik van de boorgatpompen kunnen de verschillende etages, noodig voor het verkrijgen van groote verlagingen met de gebruikelijke bronbemalingsinstallaties, vervallen terwijl ook bij ondiepe afmalingen deze pompen voordeel kunnen leveren, omdat men niet gebonden is aan een bepaalde (lage) ligging van de zuigleiding; deze vervalt immers.
Pol. Weekbl.

BETON MET HOOGWAARDIG STAAL BEWAPEND. Waar de ijzerconstructeur in de laatste jaren meer en meer een hoogwaardig bouwstaal gaat gebruiken om de constructie lichter en meer economisch te maken, ligt het voor de hand, dat men ook is begonnen beton met hoogwaardig wapeningsstaal te voorzien.

In de „Bauing.", No. 7, 1929, worden proeven beschreven, die door Prof. Salinger hieromtrent zijn genomen.

De conclusies waartoe deze proeven leidden zijn:

a. De kwaliteit v.h. wapeningsijzer beïnvloedt zeer weinig de doorbuiging en de vorming van de eerste scheurtjes.

b. Voor de draagkracht is steeds de vloeigrens van het gebruikte wapeningsijzer maatgevend.

c. De eischen, die aan voldoend aanhechtingsoppervlak, haken, straal van afbuiging, enz. moeten worden gesteld zijn hooger naarmate de ijzerspanningen hooger worden.

d. Bij aanname van een zelfden zekerheidscoëfficient voor met hoogwaardig staal gewapende balken als voor balken met gewone bewapening kunnen de toe te laten ijzerspanningen in verhouding tot de hoogere vloeigrens verhoogd worden, waarbij bijzonder op de schuifspanningen en op het algeheele verband tusschen ijzer en beton moet worden gelet.
Pol. Weekbl.

KURK-ISOLATIE VOOR DAKEN VAN TEXTIELFABRIEKEN. Het condenseeren van vocht tegen de zoldering werd in een spinnerij geheel verholpen door een laag kurk van 2 inch dik over het dak. De kosten bedroegen jaarlijks 22 dollarcents per m² hoogstens.

Een beschrijving volgt dan van den opzet en inrichting van de fabriek (ruwe katoen tot ongebleekt katoenen weefsel). De meest moderne regeling wordt er aangetroffen, wat betreft vochtigheid van de atmosfeer, temperatuur en dergelijke, alles om eerste kwaliteit producten te ver-

krijgen en een minimum breuk van kettinggarens. 70—75° F en 65 % vocht.
In den eersten winter kreeg men last van condensatie in de spinnerij, 3de verdieping onder het dak met gevolg dat er zooveel water neerdroop dat de arbeiders rubberzolen moesten dragen. Veel garen werd bedorven en deelen van de spinmachines gingen roesten.
De schrijver geeft bijzonderheden over de constructie van het dak en hoe de kurklaag het best is aan te brengen. Vermeld wordt dat de kosten verre beneden de schade bleven, die het druipende condensatievocht aanbracht.
Een en ander betreft een fabriek in Amerika waardoor voor practijk in Holland de feiten allicht niet zoo'n groote beteekenis hebben, maar het is eigenaardig om te zien met welke bezwaren een zoo moderne installatie nog te kampen heeft.
Pol. Weekbl.

KOPERHOUDEND STAAL, door A. J. v. d. St. De N.V. „Nedeximpo" zendt ons eenige overdrukken van artikelen van Dr. Ir. Karl Daeves in het tijdschrift „Stahl und Eisen", waaruit wij het volgende overnemen:
De aanmerkelijk grootere weerstand tegen roestvorming welke staal bezit met een kopergehalte van 0.2-0.3 % is voor het eerst in Amerika op grootere schaal onderzocht en aangetoond. Nadat verschillende in Duitschland gehouden proeven in dezelfde richting hadden gewezen, werden door de Vereinigte Stahlwerke A.G. een reeks roestproeven van koperhoudende en niet-koperhoudende ijzersoorten in zwarten en gegalvaniseerden toestand gehouden.
De proeven zijn nu ongeveer twee jaar gaande en toonen nu reeds duidelijk den grooteren roestweerstand van het koperhoudende materiaal aan. Twee stukken in het vuur gegalvaniseerd prikkeldraad werden in de nabijheid van ververijen 2½ maand aan houten palen geïsoleerd van elkaar aangebracht. De sterk zuurhoudende lucht heeft bij beide draden de zinklaag doen verdwijnen. Terwijl de eene draad, met 0,23 % koper een gladde en dichte roestlaag heeft, vertoont de draad zonder koper sterke schubbenvorming en loszittend roest. Reeds in de kleur onderscheiden de beide draden zich daardoor, dat de koperhoudende draad blauwzwart roest heeft, terwijl de niet-koperhoudende draad de bekende bruine roestkleur vertoont.
Een dergelijk resultaat werd geconstateerd bij in overeenkomstige omstandigheden verkeerend hechtdraad. De gewichtsverliezen van het koperhoudend materiaal bleken in beide gevallen maar 60-70 % van die bij kopervrij materiaal.
Bij zwarte pijpen, die ongeveer twee jaar aan de buitenlucht waren blootgesteld, waren ook zeer belangrijke verschillen te constateeren. Bij het koperhoudende ijzer had zich een dichte, vastzittende, en zelfs aan vrij krachtig wrijven weerstand biedende roestlaag gevormd, terwijl zich bij het gewone ijzer veel los roest vertoonde, dat er reeds in groote schilfers was afgesprongen.
Belangrijk was ook het verschil in houdbaarheid van de zinklaag van gegalvaniseerde proefstukken. De bekende verkleuring treedt bij koperhoudend ijzer aanmerkelijk later op; de zinklaag blijkt een aanmerkelijk langeren levensduur te hebben. De invloed van het kopergehalte is dus niet eerst bemerkbaar, als de zinklaag door oxydatie reeds is vernietigd, maar spreekt zich reeds uit in een grootere duurzaamheid van de zinklaag zelf.

Tenslotte laat ik van het toevallig nog bereikbare iets van Roobol en mijzelf zien, wat maar voor zichzelf moet spreken.
Nog van meerderen zou werk te toonen zijn, dat zou kunnen doen zien hoe voor de ontwikkeling van het meubel en interieur nog verschillende krachten aanwezig zijn.
Deze misten echter nog de litteraire journalistiek als reclame, die den laatsten tijd zoo ruimschoots ten deel viel aan de vele excentrieke uitingen, waaraan diepzinnige en kwasi-diepzinnige beschouwingen konden worden gewijd bij prachtig fotomateriaal in alle week-, maand- en vaktijdschriften en die er een waarde en gewicht aan hebben verleend, die ze zelfs tot op de fotopagina der krant doet verschijnen.

INGEZONDEN DOOR Dr. G. TEN DOESSCHATE, Utrecht. In de boekbeoordeeling over Fritz Stark's „Netzhautbild" door Ir. H. T. Zwiers (Zie B. W. A. 19, '29) trof mij de volgende zinsnede: „Zelfs betwijfel ik of de gebogenheid van het netvlies wel het juiste argument is om het verschil tusschen het waargenomen beeld en de perspectivische teekening toe te lichten". Daar hier een kwestie wordt aangeroerd welke men in de literatuur over perspectief telkens ontmoet, zij 't mij vergund in dit blad eenige opmerkingen over het vraagstuk te schrijven. De twijfel van den recensent is m.i. volkomen gegrond. De vorm van het netvliesoppervlak speelt hier geen rol en de juistheid van deze bewering hoop ik in de volgende regels te kunnen aantoonen.
Bij het vervaardigen van een centraalperspectivische projectie tracht men een indruk in het oog van den toeschouwer teweeg te brengen die congruent is met den indruk dien het object dat men wil afbeelden zelf veroorzaakt. Men stelle zich het eenvoudige geval voor dat in Taf. I figuur 1 van de boekbeoordeeling weergegeven is. De waarnemer die zijn oog in F geplaatst heeft en door het doorzichtige tafereel B het object ab beschouwt, teekent op dit tafereel alle omtrekken van het voorwerp zoo nauwkeurig mogelijk na. De omtreklijnen van het model en de afbeelding vallen dan samen, en al moge de perspectivische projectie voor een beschouwer, wiens oog een ander punt in de ruimte inneemt dan F, verteekend schijnen, toch versmelten op het netvlies van den teekenaar de correspondeerende lijnen van voorwerp en projectie en in dit opzicht is de holle vorm van het netvliesoppervlak van geen belang. Men kan zich voorstellen dat dit oppervlak een andere gedaante zou vertoonen, toch zullen steeds de overeenkomstige lijnparen samenvallen. De bovengenoemde beschouwer die buiten F geplaatst is, krijgt een anderen indruk van het voorwerp zelf dan van de perspect. teekening die de teekenaar van uit het punt F ontwierp en voor den beschouwer zijn de netvliesafbeeldingen van voorwerp en projectie niet congruent waardoor de schijnbare verteekening verklaard wordt.
De vervorming van de perspectivische teekening verdwijnt wanneer men haar onder denzelfden gezichtshoek bekijkt als die waaronder de teekenaar het natuurvoorbeeld zag. Hiervoor is noodig dat men één oog in het juiste projectiecentrum plaatst.
Bij tweeoogig zien treedt verteekening op omdat het eene oog noodzakelijk buiten het projectiecentrum moet zijn geplaatst en het gevolg van deze excentriciteit is dat dit oog een onjuisten indruk krijgt, die met de goede afbeelding in het andere oog, dat wel op de geschikte plaats staat, tot tegenstrijdigheid voert. Bij groote teekeningen met overeenkomstige distantie valt de excentriciteit van het tweede oog weg in verhouding tot den grooten afstand van beschouwer tot afbeelding. Een tweede bezwaar dat verbonden is aan het bekijken van een perspect. teekening met twee oogen tegelijkertijd is hierin gelegen dat ons stereoscopisch zien ons aan leert dat alle détails in één vlak gelegen zijn en hierdoor verdwijnt het plastische effect.
De schijnbare verteekeningen die men waarneemt aan photographieën die met behulp van camera's van klein formaat vervaardigd zijn, zijn een gevolg van de onjuiste keuze van de plaats waar het beschouwende oog zich bevindt. De distantie toch is bij dergelijke afbeeldingen klein (= afstand van gevoelige plaat tot lens bij de opname). Men heeft echter de gewoonte afbeeldingen op een afstand te bezien die grooter is dan de juiste distantie der foto's. Zelfs schiet het accommodatievermogen van de oogen van vele volwassenen tekort om een nauwkeurig bekijken der afbeeldingen op juiste distantie mogelijk te maken. Men kan zich in dat geval

A. F. VAN DER WEY. GEDEELTE VAN SLAAPKAMER AMEUBLEMENT.

helpen met een geschikte Sphaerische positieve lens of nog beter met de speciaal voor dit doel vervaardigde Verantloupe van Zeiss. Na eenige oefening slaagt men er in alle afbeeldingen van architecturen, hoe vreemd deze aanvankelijk ook mogen schijnen, zelfs bij verschillende standen van het tafereel met één oog goed plastisch te zien. Zoodra men het tweede oog ook gebruikt verdwijnt het plastische effect om de bovengenoemde redenen.
De verteekeningen berusten dus niet op het holle netvliesoppervlak maar op de onjuiste keuze van het punt van beschouwing.
De hinderlijke verteekeningen die men aantreft op stadsaspecten en interieurs met grooten gezichtshoek ontstaan op dezelfde wijze. Bij grooten gezichtshoek toch wordt de distantie kleiner en aan de kleine distantie is het nadeel verbonden dat een zeer geringe excentriciteit van het oog groote verteekeningen tengevolge heeft en nu is het moeilijk het oog in het juiste centrum te blijven houden en toch het groote gezichtsveld door draaiing van het oog te overzien.
De verteekening tengevolge van excentriciteit is des te grooter naarmate de afgebeelde gebouwen meer op den voorgrond liggen. Voor interieurteekeningen die van een hoek van een zaal uit ontworpen worden is het van belang te weten, dat vervorming tengevolge van onjuiste keuze van de plaats van het beschouwende oog

A. F. VAN DER WEY. SPREEKKAMER VAN EEN KINDERARTS.

De tot heden beschikbare uitkomsten bevestigen volkomen de gunstige resultaten van de vroegere Amerikaansche proeven, zoodat ook voor onze streken mag worden aangenomen, dat op plaatsen, waar ijzer moet worden blootgesteld aan de weersinvloeden of aan gassen, de aanwending van koperhoudend ijzer voordeelig is.
Men moet zich de werking van de kopertoevoeging niet geheel denken als die van een legeering, maar meer als een middellijke werking ten aanzien van de vorming van een beschuttende roestlaag. Alle waarnemingen hebben tot de uitkomst geleid, dat op het koperhoudende ijzer zich een roest- en oxydelaag vormt, die dichter is en zich veel beter hecht aan den ondergrond dan bij gewoon ijzer. Koperhoudend ijzer voor kachelplaten gedraagt zich b.v. bijzonder goed, als een kunstmatige ijzeroxydelaag erop wordt aangebracht. Na regen droogt koperhoudend plaatijzer sneller en gladder op dan niet-koperhoudend. Alles wijst op een bepaalden beslissenden invloed van de beschuttende roestlaag, die reeds op het gezicht anders is dan de roestlaag van gewoon ijzer. Voorts blijkt uit de proeven, dat de gunstige invloed van het kopergehalte ook dan is aan te wijzen, als het ijzer is geverfd, gegalvaniseerd, vertind, geëmailleerd enz. De verven e.d. houden beter en blijken gladder. Men moet dus aannemen, dat het geringe kopergehalte aan de oppervlakte de eigenschap heeft, de zich steeds vormende oxydelaag en de verf- of metaalafdekking gezamenlijk aan het ijzer te hechten, en op de een of andere wijze bijzondere oxydelagen vormt, die zich onderscheiden door gunstige natuurkundige eigenschappen met betrekking tot dichtheid, rekbaarheid en vastheid. Talrijke onderzoekingen hebben tot de vaststaande overtuiging geleid, dat de kopertoevoeging tot 0.5 % geen invloed op de vastheidseigenschappen van het ijzer uitoefent en dat de verwerking van het ijzer, zoowel koud als warm, alsook de laschbaarheid niet ongunstiger worden.
Voorts leidden alle tot heden gehouden proeven tot de uitkomst, dat door een kopergehalte van 0,20 tot 0,25 % de levensduur van het ijzer tegenover de weersinvloeden en tegenover den invloed van rookgassen minstens met 50 % wordt verhoogd. Daar de kosten door deze zeer geringe kopertoevoeging niet zeer veel verhoogd worden, is koperhoudend staal, in het bijzonder Thomasstaal, de aangewezen bouwstof voor al die constructiedeelen, die met of zonder verf-, zink- of tinbescherming e.d. zijn blootgesteld aan de weerstoestanden en welker levensduur daarvan in de eerste plaats afhankelijk is.

FUNDEERINGSWETENSCHAP. Prof. Charles Terzaghi, de bekende fundeeringsspecialist van het Technological Institute te Cambridge (Massachusetts) hield voor de Am. Soc. of Civ. Eng. een zeer interessante lezing waarvan „La Technique des Travaux (Nov.-Dec. 1928) een volledig verslag geeft.
De voornaamste min of meer empirische methoden waartoe men gewoonlijk op het gebied van fundeeringen zijn toevlucht neemt zijn:
1e. De methode waarbij de toe te laten bodemdruk wordt aangenomen zonder rekening te houden met de oppervlakte van de geheele fundeering en zonder acht te slaan op de maximum zetting welke de constructie zonder gevaar kan dragen.
2e. De berekening van het draagvermogen der palen volgens de formule bekend als de Enginee-

ring News-Record Formule of F. van Wellington welke den aard van den bodem buiten beschouwing laat.

3e. De gewoonte om het draagvermogen van een geïsoleerden paal te beschouwen als een criterium voor de stabiliteit eener geheele fundeering.

Bij de discussie dezer vraagstukken tracht de schrijver de oorzaken op te sporen der tegenstrijdigheden welke men dikwijls ontmoet wanneer men de resultaten wil vergelijken der proefbelastingen.

Hij geeft eene reeks argumenten, waardoor hij bewijst dat voor zekere grondsoorten geen enkele heiformule zekere inlichtingen kan verschaffen aangaande het draagvermogen van een paal.

Daar waar die formulen wel toepasselijk zijn, vindt men dat de Eng. News-Rec. formule veel te kleine cijfers geeft wanneer men een vrij vallend heiblok gebruikt en het zakken per slag geen halven duim bereikt. De vooruitgang van de fundeeringstechniek wordt erg belemmerd door de afwezigheid van juiste gegevens aangaande de ingewonnen ervaring met bestaande constructies. Trouwens dat gebrek aan juiste gegevens is dikwijls een gevolg van onjuiste beschrijving der grondsoorten en van eene interpretatie der waargenomen feiten welke in tegenstrijd is met de wetten der natuurkunde en der mechanica. Dus, dringt een methodische classificatie der terreinen zich op.

Prof. Terzaghi onderzoekt dan in diverse hoofdstukken zijner studie de volgende vraagstukken: invloed van het type der constructie, verband tusschen het zetten, de oppervlakte van den belasten grond en de diepte der fundeeringen; distributie der bodemreacties op stijve platen; invloed van den permeabiliteitsgraad van den bodem en van den duur van het zetten; belastingvermogen van geïsoleerde palen; idem van een geheele paalfundeering; invloed van de vorst op de fundeeringen; classificatie van de grondsoorten gesteund op de elasticiteitsconstanten van den bodem.

In die studie waarin prof. Terzaghi een massa technisch materiaal verwerkte, concludeert hij dat een strikte toepassing der theorieën en berekeningen in de fundeeringstechniek practisch onmogelijk is; het is noodig de bestaande constructies zeer aandachtig te bestudeeren en er aanwijzingen en experimenteele coëfficienten uit af te leiden, waardoor aldus die techniek een halfempirisch karakter kan verkrijgen. Pol. Weekbl.

BOEKAANKONDIGING. Van het bekende werk van F. Vermeulen: Handboek tot de geschiedenis der Nederlandsche Bouwkunst verscheen de derde aflevering van het tweede deel, waarin de analyseerende beschouwing van het karakter der Hollandsche Renaissance wordt voortgezet en voltooid Voorts bevat de aflevering het begin van de beschrijving der bouwmeesters en scholen in deze periode.

Het belangrijke standaardwerk schiet nu langzamerhand aardig op. Wij hopen er t.z.t. nader op terug te komen.

PRIX DE ROME. Rijksacademie. Naar wij vernemen is de gouden medaille (Prix de Rome) in den wedstrijd voor de beeldhouwkunst ten deel gevallen aan mej. C. Heslenfeld. De zilveren medaille verwierf mej. Gerda Rueter. Hbld.

A. F. VAN DER WEY. SPIEGELKAST.

het grootst is wanneer de hoofdassen van de localiteit die moet worden geteekend een hoek van 45° met het tafereel maken.

Aan deze bezwaren, die vooral den architect hinderen, is de schilderkunst ontkomen door een gezichtshoek te kiezen die zelden grooter is dan 60°. Wanneer men echter een grooteren hoek gebruikt heeft, ziet men ook aan den rand gemakkelijk verteekeningen optreden. Een voorbeeld vindt men in de bekende ets van A. Dürer waar de H. Hieronymus in zijn cel afgebeeld is. In deze ets is het oogpunt bij den rechterrand gelegen (asymmetrische frontale wanblik) en het linker distantiepunt valt binnen de ets. Een ander voorbeeld is te vinden in de afbeelding van den schedel die voorkomt op Holbein's „gezanten" (London. Nat. Gal.) waar het oogpunt er buiten de schilderij genomen is bij een korte distantie. Terugkomende op de vraag die aanvankelijk besproken is, schijnt het mij toe dat de keuze van den naam „Netzhautbild" door Stark onjuist is. De verteekeningen die optreden bij de centraalperspectivische projectie zijn zeer hinderlijk, maar hiermede is de methode nog niet als onjuist gequalificeerd. Wanneer het gebruik van de „Projektionskurve" echter het gebonden zijn van het oog aan een projectiecentrum in groote mate kan opheffen moet dit als een practische verbetering beschouwd worden.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

OFGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. Nº 36736

1929 19 OCTOBER Nº 42

ARCHITECT B. J. KOLDEWEY. LANDHUIS BIJ NIJMEGEN.

EEN LANDHUIS VAN B. J. KOLDEWEY, DOOR JUST HAVELAAR. Bijna krijg ik het gevoel mij te moeten verontschuldigen aandacht te vragen voor een zoo zeer „gewone" uiting der moderne architectuur, als het landhuis is, dat Koldewey in de omstreken van Nijmegen bouwde. Maar het moment is aangebroken in de geschiedenis der moderne bouwkunst, dat juist het gewone bizonder wordt.

Koldewey heeft niet getracht dit huis in overeenstemming te brengen met de vaart en de gladheid van auto of vliegmachine, evenmin heeft hij de golvende lijn van heuvels en boomen in het dak-profiel willen doen continueeren; hij heeft de stoutmoedigheid gehad te denken aan..... de menschen die zijn huis zouden bewonen. Hij heeft gemeend, dat een huis den indruk moet geven van rustige bestendigheid, van eenvoudige intimiteit. De kamers moeten goed gerangschikt zijn, zuivere verhoudingen hebben en aangenaam zijn van licht. Het grondplan moet klaar en beknopt zijn, zoodat ook het uitwendig aspect van de gevelvlakken en het breede pannendak weldadig aandoet door overzichtelijkheid en evenwicht.

VOLKSUNIVERSITEIT-AMSTERDAM.

CEMENT EN BETON VOLGENS DEN TEGENWOORDIGEN STAND DER BETONTECHNIEK. Docent P. W. SCHARROO, Majoor der genie.

De cursus bevat 4 lessen, wordt gehouden op Donderdagavond en vangt aan 7 November, in de Gem. Universiteit, Oude Manhuispoort. Behandeld zal worden:

1. De cementsoorten en hare eigenschappen.
2. Samenstelling en eigenschappen van beton en gewapend beton.
3. De uitvoering van betonwerken.
4. De toepassing van gewapend beton.

De prijs bedraagt ƒ 1.60, ƒ 2.60, ƒ 3.60 en ƒ 5.10 naar draagkracht en keuze van den hoorder.

Kaarten zijn verkrijgbaar op het Secretariaat der Volksuniversiteit, Keizersgracht 708 van 10-5 uur, Zaterdags tot 12½ uur.

Geachte Redactie,

Naar aanleiding van het door den Heer Muylaert ingezonden artikel over de prijsvraag voor een Raadhuis te Katwijk verzoeken wij U beleefd eenige plaatsruimte voor onderstaande regelen.

De Heer M. schrijft: „Als kubieke maat werd opgegeven naar ik meen 8700 M³. Een globale meting op de teekeningen gaf een zeer beduidend verschil, doch is dit natuurlijk mogelijk." (spatieering van ons).

Uit bovenstaande aanhaling blijkt, dat de geachte schrijver op zeer lichtzinnige wijze de juistheid der inhoudsopgave van het met den eersten prijs bekroonde ontwerp in twijfel trekt en achten wij ons, als inzenders van dit ontwerp, verplicht hiertegen te protesteeren.

Waar de Heer M. niet zeker is van den kubieken inhoud en evenmin zijn eigen „globale" opmeting vertrouwt, ware het verstandiger geweest indien hij zijn epistel in de pen gehouden had. De inhoud van bovengenoemd ontwerp bedraagt 8345 M³. Bij een verdiepinghoogte van 3 M. voor den beganen grond en 4,50 M. voor de raadzaal slechts 7800 M³ en niet zooals de Heer M. meende 8700 M³. Beide hoeveelheden zijn op de schemateekening precies gespecificeerd.

De prijs per M³ bedraagt dus ƒ 15 of ƒ 16 per M³ waarvoor o.i. het ontwerp is uit te voeren.

Wij geven, na deze opheldering, den Heer M. in overweging voortaan zijn pennevrucht op vasteren bodem op te bouwen.

U voor de verleende plaatsruimte beleefd dankzeggend

Hoogachtend,

HOOYKAAS & LOCKHORST.

OFFICIEEL REISBUREAU DER ZWEEDSCHE STAATSSPOORWEGEN, Telefoon 45652, Amsterdam, Telegr. Hannellreis.

Mededeeling No. 1 met betrekking tot de GROOTE TENTOONSTELLING IN STOCKHOLM 1930 (Mei—September).

Het doel der Stockholmer tentoonstelling is om licht te doen werpen op de Zweedsche bijdrage aan het tegenwoordige streven naar woningen en alles, wat daartoe behoort en in het bijzonder ook om dat, wat voor de grootere categorie van het volk bestemd is, met medewerking van kunstzinnige krachten, goede kwaliteit en aesthetische waarde te verleenen. Tevens heeft men hierbij het doel om het beste op het gebied van de kunstindustrie en woningcultuur te maken, voornamelijk door werkelijk iets nieuws en practisch bruikbaars te toonen en door een zoo volledig mogelijk overzicht over alles te geven, wat moderne Zweedsche kunstnijverheid, techniek en handwerk voortbrengen kan om de woning en daardoor het dagelijksche menschelijke leven kunstzinniger, practischer en lichter te maken. Hoofddoel is het nuttige met het schoone te vereenigen en te trachten den prijs onder ieders bereik te brengen. Natuurlijk worden ook voorbeelden van zeer verfijnde kunstnijverheid op het gebied van weelde gegeven. Voornamelijk echter zal men trachten het ideale type van een woning, welke voor de meeste huisgezinnen bereikbaar zal zijn, ten toon te stellen en tevens de juiste kosten van zulk een woning bepalen.

De namen der personen van het uitvoerend cimité waarborgen de beste uitvoering dezer bedoelingen. De kroonprins van Zweden, zelf kunstkenner en man van verfijnden smaak en cultuur, is de ereepresident der tentoonstelling.

President is de minister van justitie en vroegere minister van buitenlandsche zaken J. Hellner. De directie en het uitvoerend comité worden door hoogstaande personen met grondige kennis en ervaring op technisch, zakelijk en kunstgebied gevormd. Als algemeen gevolmachtigde is Dr. Gregor Paulsson werkzaam. Dr. Paulsson is directeur der Zweedsche Maatschappij voor kunstnijverheid en handwerk, bekend als baanbreker en schepper van dezen vooruitgaanden tak van Zweedschen scheppenden geest. Hoofdarchitect is de Heer G. E. Asplund, een van de meest op den voorgrond tredende onder de jonge architecten van Zweden en toonaangever in de nieuwe Zweedsche school van moderne architectuur.

De ligging der tentoonstelling biedt buitengewone voordeelen zoowel wat natuurschoon als plaats betreft: n.l. in tien minuten uit het middelpunt van Stockholm bereikbaar en binnen de grenzen der stad. Zij zal langs de boorden van den schilderachtigen inham „Djurgärdsbrunnsviken" op een vroeger het oude Kon. Dierpark toebehoorend terrein gelegen zijn.

De tentoonstelling wordt in twee hoofdafdeelingen verdeeld. De eerste zal een overzicht over de verkeersmiddelen, huisraad, inrichtingsmateriaal, voortbrengselen van kunsthandwerk enz. geven. De tweede zal heele woningen, aparte kamers, tuinen, straten en daarbij behoorende voorwerpen omvatten.

Bijzondere attracties, lichteffecten enz. zullen in groote verscheidenheid geboden worden.

Kortom de Stockholmer tentoonstelling 1930 belooft een buitengewone attractie ook voor vreemdelingen, die op zoek zijn naar nieuwe en levendige indrukken van schoonheid en naar het vergaren van nieuwe kennis omtrent cultuur en de mogelijkheden voor het moderne leven, te worden. Geen moeite zal worden gespaard om vreemdelingen het bezoek aan de tentoonstelling te vergemakkelijken en aangenaam te maken.

Amsterdam, 28 September 1929.

ARCHITECT B. J. KOLDEWEY. LANDHUIS BIJ NIJMEGEN.

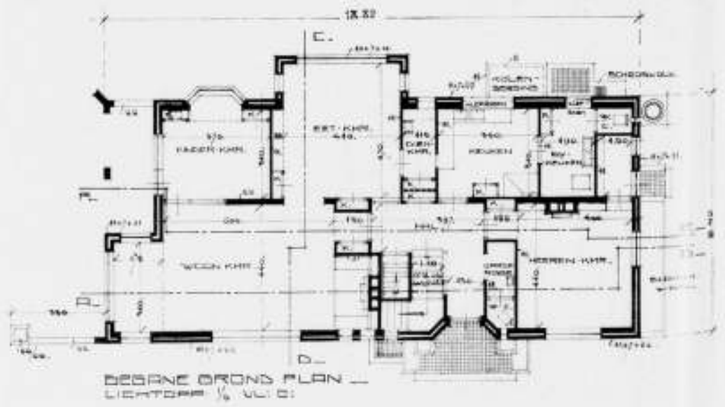
Kortom, het huis moet de schoonheid hebben van het organische en van het natuurlijke.

En zoo is „vanzelf" dit huis in een fijne harmonie komen te staan tot de omringende natuur, tot de grazige heide en de ranke berkjes en duizenden dennen van dat Geldersche landschap. Vanzelf: maar dit „vanzelf" is het geheim van elke gezonde kunst!

Dit huis toont de pretentielooze waardigheid van een oude boerenwoning uit den goeden tijd, toen nog geen steedsche schrielheid of steedsche mode die natuurlijke waardigheid aantastten. Toch is het ten eenenmale vreemd aan de romantische sentimentaliteit en aan de gewilde naïviteit van zooveel cottages, die de leugen der imitatie „op het gelaat" dragen en wier bloemzoete idylle een rechtschapen mensch een vloek op de lippen brengen! Men veronderstelt hier geen bewoners in luxe-pilo, die uit principe geen hoed dragen. Het blijft een huis voor beschaafde moderne menschen.

Hoe fijn werkt de witte kalk, die de bewegelijkheid der steenen laat dóórwerken: hoe zuiver gerythmeerd staan de ramen in den strakken gevel; hoe gevoelig en uitnoodend accentueert de rustige booglijn van de vóórdeur den toegang tot deze in den waren zin zoo „menschelijke" woning.....

In de buitenwijken, tuin-steden en villa-dorpen van Holland treft men ook pretentielooze landhuizen aan, die toch — min of meer — tot de moderne architectuur zijn te rekenen. Maar juist een vergelijking met deze producten doet de waarde van

ARCHITECT B. J. KOLDEWEY. LANDHUIS BIJ NIJMEGEN.

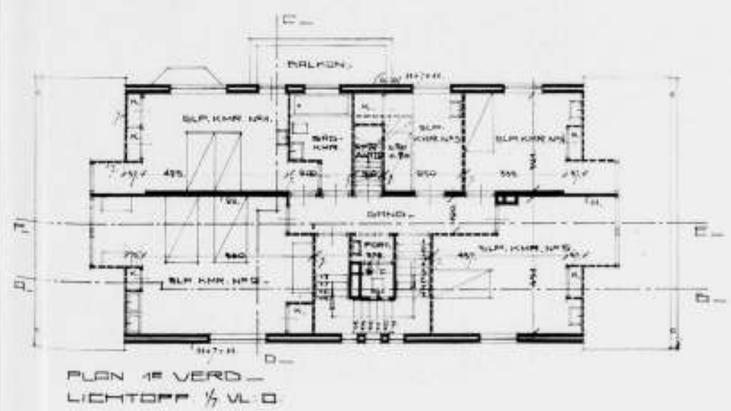
Koldewey's buitenhuis des te sterker uitkomen. Want men zal er tenslotte zeer weinige vinden, welker vorm zoo klaar is opgelost en die zoo karaktervol zijn.

HET „UNIVERSUM" VAN ERICH MENDELSOHN, DOOR ALB. OTTEN. Aan den Kurfürstendamm te Berlijn heeft Mendelsohn een bioscoop gebouwd voor de U.F.A., die in deze omgeving door zijn laagbouw sterk contrasteert, maar waardoor de lichtreclamen vooral van den centraal geplaatsten reclametoren te meer uitkomen. Weinig opvallend is het uiterlijk, het trekt de aandacht slechts door zijn halfcirkelvormigen voorgevel in harmonische aansluiting met de zijgevels en den daarboven in denzelfden hoofdvorm uitschietenden zaalvorm, maar het geheel is te eenvoudig om de aandacht niet spoedig te moeten afstaan aan de krachtige dag- en kunstlichtreclamen van den toren. Dit moet ook de bedoeling geweest zijn!

In den reclametoren bevindt zich de ventilatieinrichting van de zaal waardoor de vorm verklaard wordt en architectonisch verantwoord is.

De zaal heeft een horizontaal plafond en de hoogte is daardoor in verhouding tot haar overige afmetingen gering: zij mist daardoor het min of meer imposante karakter, waaraan wij tot heden voor een ruimte met achttienhonderd toeschouwers gewend zijn. Maar ook hier is bewust gehandeld en bepaalt de ruimte zich tot het strikt noodige.

Mooi van lijn is de balconafsluiting tegen het van boven verlichte plafond, hetwelk den indruk maakt te zweven, doordat het vrijgehouden is van de muren en de

VERTALING DER ARCHITECTS (REGISTRATION) ACT, 1929, DOOR Dr. J. F. OTTEN.

Artikel 1. Korte titel.
„ 2. Interpretatie.
„ 3. Raad tot het maken en in stand houden van een Register van Architecten.
„ 4. Aanstelling van ambtenaren.
„ 5. Personen gerechtigd ingeschreven te worden zonder onderzoek.
„ 6. Plicht van den Raad om voorwaarden op te stellen voor registratie in de toekomst.
„ 7. Verwijderen van een naam uit het Register.
„ 8. Hernieuwde inschrijving van een naam, geschrapt uit het Register.
„ 9. De Raad moet kennis geven van weigering tot inschrijving of het schrappen van een naam uit het Register.
„ 10. Appèl tegen weigering tot inschrijving of schrappen van den naam uit het Register.
„ 11. Gebruik van den titel.
„ 12. Adresverandering, enz.
„ 13. Boete wegens inschrijving op grond van valsche voorstellingen.
„ 14. Vervolging.
„ 15. Bevoegdheid tot het maken van bepalingen.
„ 16. Verstrekking van voorschriften en formulieren.
„ 17. Verzending van berichten per post.
„ 18. Voorziening voor vennootschappen.
„ 19. Voorziening voor andere lichamen.
„ 20. Toepassing van deze wet op Schotland.
„ 21. Toepassing van deze wet op Noord-Ierland.

Wet ter registratie van architecten en voor doeleinden daarmede verwant A. D. 1929.

Art. 1. Deze Wet kan worden geciteerd als de Architects (Registration) Act, 1929.

Interpretatie.

Art. 2. In deze wet bedoelt, tenzij de samenhang anders vereischt:

De uitdrukking „het Instituut" het Koninklijk Instituut van Engelsche Architecten (Royal Institute of British Architects);

De uitdrukking „de Raad", den Raad van het Instituut (Council of the Institute);

De uitdrukking „ingeschrevenen" iemand die onder deze wet ingeschreven is;

De uitdrukking „voorgeschreven", voorgeschreven bij de bepalingen van deze wet;

De uitdrukking „het Register", het Register van ingeschreven Architecten, gehouden volgens deze wet.

Raad tot het maken en in stand houden van een register van Architecten.

Art. 3. (1) Het zal de taak zijn van den Raad binnen 6 maanden na het aannemen van deze wet en daarna een register op te maken en bij te houden, genaamd „het Register van Architecten"

en ervoor zorg te dragen dat daarin geregistreerd worden de naam, het adres en de bevoegdheden van iederen ingeschrevene en te zorgen dat daaruit geschrapt worden de namen van de ingeschrevenen die overleden zijn of die door een bevoegde rechtbank ontoerekenbaar verklaard zijn, alsook die namen welke de Raad in overeenstemming met de bepalingen van deze wet uit het Register mag laten schrappen, zoomede eenigen naam of bijzonderheid welke onnauwkeurig daarin is genoteerd en er van tijd tot tijd voor zorg te dragen dat de noodige veranderingen daarin worden aangebracht.

(2). De Raad zal niet later dan twaalf maanden na het aannemen van deze wet en jaarlijks daarna publiceeren en ten verkoop aanbieden exemplaren van het Register, hetwelk de namen der ingeschrevenen in alphabetische volgorde naar hun familienaam aangeeft met hun respectievelijke, geregelde handelaadressen. Een exemplaar van Het Register, waarvan bij order van den Raad of door eenig beambte van den Raad daartoe gerechtigd, is verklaard dat het een juiste copie is, zal op het eerste gezicht bewijs zijn, dat ieder die daarin genoemd is, ingeschreven is in overeenstemming met de bepalingen van deze wet; onder voorbehoud altijd, dat in geval iemands naam niet voorkomt in zulk een exemplaar, een certificaat van inschrijving in het Register, opgemaakt door eenig daartoe behoorlijk gemachtigd ambtenaar, bevattende den naam van den betrokkene bewijs zal zijn, dat een dergelijk persoon is ingeschreven in overeenstemming met de bepalingen van deze wet.

Aanstelling van ambtenaren.

Art. 4. De Raad zal van tijd tot tijd de ambtenaren en bedienden aanwijzen die noodig zullen zijn voor de uitvoering van deze wet en kan dien ambtenaren en bedienden zoodanige plichten opleggen als de Raad wenschelijk zal achten voor het ten uitvoer brengen van deze wet, en ieder aldus benoemd persoon zal naar believen door den Raad kunnen worden afgezet en zal van den Raad een zoodanig salaris, emolumenten en gratificatiën ontvangen, als de Raad wenschelijk oordeelt.

Personen gerechtigd ingeschreven te worden zonder onderzoek.

Art. 5. (1). De volgende personen zullen bij aanvraag bij den Raad en tegen betaling van de vastgestelde som, zonder in het bezit te zijn van eenige andere bevoegdheid door deze wet verlangd, gerechtigd zijn te worden ingeschreven, en de Raad zal er voor zorg dragen dat hun namen in het Register ingeschreven worden:

(a) Architecten, leden van de Koninklijke Academie (Royal Academy) en van de Koninklijke Schotsche Academie (Royal Scottish Academy);

(b) Ieder die een graad of diploma in architectuur heeft behaald aan één der Universiteiten in Groot-Brittannië of Noord Ierland of van den Bond van Architecten (Architectural Association) te Londen;

(c) Ieder die bij de aanneming van deze wet bona fide zijn praktijk als architect uitoefende;

(d) Ieder die —

(i) gedurende vijf jaar onmiddellijk vóór en bij de aanneming van deze wet een bona fide teekenaar op een architectenbureau was; of

(ii) na de aanneming van deze wet gedurende vijf jaar (waarvan ten minste één jaar vóór de aanneming van deze wet zal moeten vallen) een bona fide teekenaar op een architectenbureau zal zijn geweest.

Iedere periode gedurende welke zulk een teekenaar in betrekking was als architectsleerling of op een erkende school voor architectuur studeerde, zal door den Raad beschouwd worden als deel uitmakende van zulk een periode van vijf jaar:

Onder voorbehoud evenwel dat aanvragen voor registratie van personen genoemd in de paragraphen (c) en (d) van deze onderafdeeling, zullen moeten geschieden binnen vijf jaar na de aanneming van deze wet.

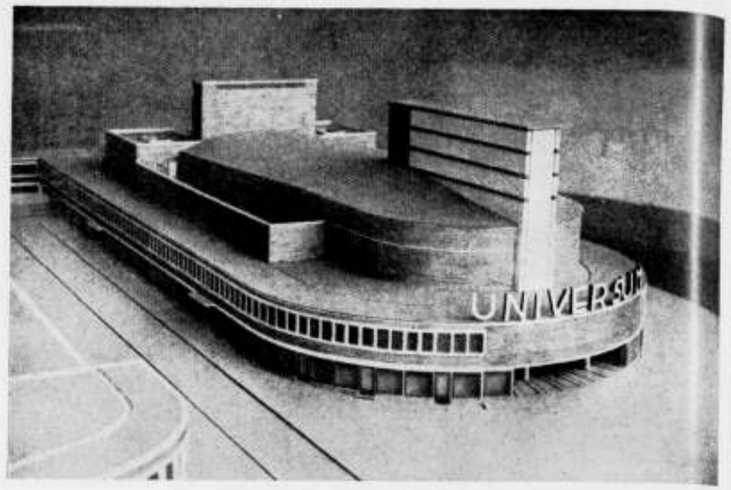
(2) Indien er een geschil ontstaat of iemand al dan niet gerechtigd is ingeschreven te worden volgens de paragraphen (c) en (d) van dit artikel, zal een dergelijk geschil in handen worden gegeven van en beslist worden door het Comité van Toelating (Admission Committee), hieronder genoemd, waardoor de persoon in kwestie gerechtigd zal zijn na aanvrage te worden gehoord en na ontvangst van het rapport van het Comité van Toelating aan den Raad betreffende de vraag of zulk een persoon gerechtigd is al of niet te worden ingeschreven, zal de Raad zulk een persoon schriftelijk in kennis stellen van het besluit van het Comité van Toelating en zal hem inschrijven of weigeren in te schrijven in het Register.

(3) Voor de uitvoering van dit artikel zal jaarlijks een Comité van Toelating benoemd worden bestaande uit 24 personen, waarvan één benoemd zal worden door ieder der elf lichamen, nader omschreven in de tweede lijst die bij deze wet is gevoegd, terwijl dertien personen zullen worden benoemd door den Raad, waarvan tien personen leden van het Instituut zullen zijn, één persoon benoemd zal worden door het Instituut van Opzichters (Surveyors' Institute), één persoon benoemd zal worden door den Bond van Architecten in Schotland (Incorporation of Architects in Scotland) en één persoon benoemd zal worden door den Bond van Architecten van Ulster (Ulster Society of Architects Inc.). Het Comité van Toelating zal zóó lang blijven bestaan als noodig zal zijn voor de behandeling van geschillen ontstaan volgens paragraaph 2 van dit artikel.

Plicht van den Raad om voorwaarden op te stellen voor registratie in de toekomst.

Art. 6. (1) De Raad zal van tijd tot tijd door regelingen voorschrijven welke bevoegdheden noodig zijn voor de registratie van diegenen, welke niet genoemd worden in het onmiddellijk voorafgaande artikel van deze wet en ieder die de voorgeschreven bevoegdheden bezit zal, bij aanvraag aan den Raad op de voorgeschreven wijze en na betaling van de voorgeschreven som, gerechtigd zijn in het Register te worden ingeschreven.

(2) Indien op advies van het College van Architectonische Opvoeding (Board of Architectural Education) (in deze wet „het College" genoemd) opgericht voor de uitvoering van deze wet op de in de eerste bij deze wet gevoegde lijst voorgeschreven wijze en jaarlijks door den Raad benoemd, de voorgeschreven bevoegdheden het afleggen van eenig examen in zich sluiten, dan zal de Raad er voor zorg dragen, dat door het College dergelijke examina gehouden worden, ten minste eens per jaar en op zulke tijden en

ARCH. ERICH MENDELSOHN. UFA FILMTHEATER „UNIVERSUM" TE BERLIJN. MAQUETTE.

lichtbronnen zich daarboven bevinden, waardoor de matvergulde wanden het ontvangen licht weer afstralen.

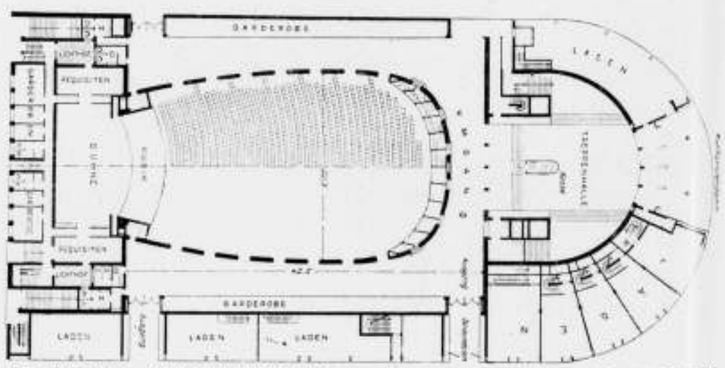
De plaatsen van den beganegrond in ononderbroken rijen van veertig zetels trekken de aandacht; het schijnt dat men daardoor voorkomen wil dat plotseling voor een zaaluitgang, zich een te groot menschenkluwen kan vormen, hetgeen met een middengang wel het geval kan zijn.

Imposanter dan de zaal is het samenstel van hoofdingang, vestibule, trappenhal en bovenwandelhal; hier is met een uitersten eenvoud van vorm en materialen een verrassende overzichtelijke architectonische werking verkregen, die door zijn ruime afmetingen een indruk van veiligheid geeft, waardoor aanwijzingen van richting en nooduitgangen overbodig zijn. Ook hier is de indirecte verlichting gevonden door het plafond van de muren los te houden, waardoor de wanden een glanzenden en de plafonds een matten indruk maken; de afbeeldingen ervan geven echter een te sterk contrast te zien.

Gangen, garderobes en verdere dienstruimten vervolgen in juiste verhouding de ruimteindrukken van den ingang en danken aan hun afmetingen en eenvoud hun aangenaam karakter.

De materialen van de gevels zijn donkerkleurige baksteen, de raamomlijstingen en borstweringafdekkingen beton. De zaalbetimmering is in donker mahonie uitgevoerd en verder zijn de muren en wanden vlak gehouden met een enkele rij tegels als plint en éénkleurige tapijten voor gangen en trapbekleeding.

Het groote terrein gaf gelegenheid aan de meest ruimgestelde eischen te voldoen, waaraan Mendelsohn op geniale wijze vorm heeft gegeven.

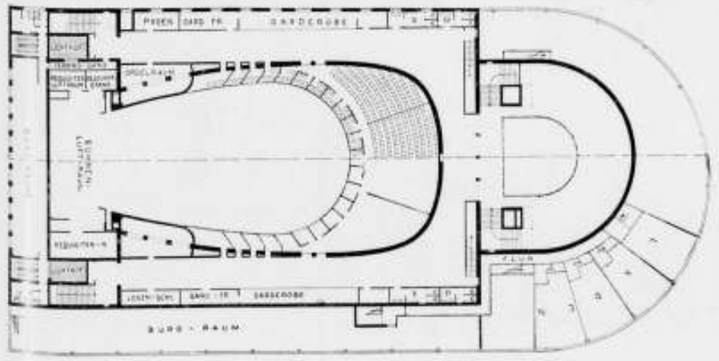

FILMTHEATER „UNIVERSUM" BERLIJN. BEGANE GROND.

ARCHITECT ERICH MENDELSOHN. UFA FILMTHEATER „UNIVERSUM" TE BERLIJN. HAL MET CASSA.

INGEZONDEN. Geachte redactie. Even een kort woord naar aanleiding van het „praatje" van den heer v. d. Wey over meubelen. Ik kan niet aan den indruk ontkomen dat dit niet is een praatje over meubelen doch over meubel p l a a t j e s. Heeft de heer v. d. Wey deze interieurs zelf gezien en is zijn oordeel dus gefundeerd? Ik betwijfel het zéér sterk. Eén interieur ervan, dat mij zeer goed bekend is, n.l. dat van den heer Buys geeft mij reden tot dezen twijfel. Ik ken in deze kamer geen enkel onproductief weggenomen deel, integendeel is hier inderdaad ongelooflijk vernuftig geprofiteerd van practische vondsten en details en is met de ruimte gewoekerd. In hoeverre dit interieur steriel of sterieler is dan andere doet aan de sfeer van het interieur niets af en deze sfeer is van de afbeeldingen n i e t te beoordeelen. Ik breek hier geen lans voor de één of andere richting, ik beweer, o.a. naar aanleiding van wat ik van d i t interieur weet, dat de richting n i e t s met schoonheid te maken heeft, doch dat het alleen aankomt op de capaciteit en de eerlijkheid of waarachtigheid van den ontwerper. Waar ik veel „stalen" interieurs zag met operatiekamersfeer, zoo zag ik veel „gezellige" interieurs met een keldersfeer: Omdat in beide gevallen de ontwerper gebrek aan capaciteiten had. Wanneer iemand liefde en toewijding voor zijn vak heeft en onbaatzuchtig werkt, wanneer deze zelfde persoon bovendien begaafd is, ontstaat, o n a f h a n k e l i j k v a n r i c h t i n g, i d e a l e n o f p r i n c i p e s, iets van waarde. Deze fijnere onderscheidingen zijn op plaatjes zeer moeilijk te ontdekken, daar zien we de richting, het ideaal of principe het beste; vooral bij interieurs, waar afbeeldingen s t e e d s zeer gebrekkig de r u i m t e weergeven. Ik moet dan ook protesteeren tegen de

FILMTHEATER „UNIVERSUM" BERLIJN. VERDIEPING PLAN.

plaatsen als voorgeschreven zal worden door het College. De Raad zal als examina, vallend onder dit artikel, erkennen die examina welke bij gunstigen uitslag erkend zijn of erkend zullen worden vrijstelling te geven van het eindexamen van het Instituut en op voorstel van den Raad zal het College als examina in den zin van dit artikel erkennen die examina welke alsdan georganiseerd en gehouden worden op eenige School voor Architecten; onder voorbehoud altijd, dat erkenning van examina, eens door den Raad toegelaten, niet zal worden vernietigd zonder de toestemming van den „Privy Council" *).

Verwijderen van een naam uit het Register.

Art. 7. (1) Indien iemand, volgens de voorschriften van deze wet ingeschreven, schuldig zal bevonden worden aan een misdrijf of aan wangedrag, of na gehouden onderzoek op de wijze als hieronder is voorgeschreven, veroordeeld wordt door het Disciplinaire Comité (Discipline Committee), hieronder in dit artikel vermeld, schuldig te zijn aan gedragingen den eerbied aan zijn beroep verschuldigd onwaardig, zoo zal de Raad, wanneer het Disciplinaire Comité zulks vraagt, er voor zorg dragen dat de naam van zulk een persoon uit het Register wordt verwijderd, hetzij blijvend, hetzij voor zulk een periode als het Disciplinaire Comité wenschelijk acht.

(2) Voor het houden van eenig onderzoek volgens dit artikel om vast te stellen of iemand, ingeschreven volgens deze wet, schuldig is aan gedragingen den eerbied aan zijn beroep verschuldigd onwaardig — tot welk onderzoek zulk een persoon gerechtigd zal zijn te worden gehoord — zal jaarlijks een comité benoemd worden, het Disciplinaire Comité geheeten, uit acht leden bestaande, waarvan drie leden, personen ingeschreven volgens deze wet, door den Raad, één lid door de Commissarissen van „His Majesty's Works & Public Buildings", één lid door den Minister van Gezondheid („Minister of Health"), één lid door den President van de „Law Society", één lid door den Bond van Architecten van Schotland, en één lid door den Bond van Architecten van Ulster zullen moeten benoemd worden. De Raad zal van tijd tot tijd een vergadering van het Disciplinaire Comité bijeenroepen, wanneer het noodig zal zijn zulk een onderzoek te houden.

Hernieuwde inschrijving van een naam, geschrapt uit het Register.

Art. 8. De Raad kan (behoudens goedkeuring van het Disciplinaire Comité, in geval personen volgens het onmiddellijk voorafgaande artikel uit het Register geschrapt zijn) te allen tijde in het Register eenigen naam of inschrijving daaruit geschrapt, weer doen opnemen.

Art. 9. In geval de Raad weigert iemand in te schrijven of den naam van iemand uit het Register schrapt, zal hij den persoon in kwestie schriftelijk daarvan in kennis stellen binnen een maand na ontvangst van de aanvrage tot inschrijving of na de schrapping van den naam uit het Register.

Art. 10. Ieder, benadeeld door de weigering van den Raad zijn naam in het Register in te schrijven of door het schrappen van zijn naam uit het Register, kan binnen drie maanden nadat hij schriftelijk bericht van den Raad dienaangaande heeft

*) Privy Council = Raad van State.

ARCH. ERICH MENDELSOHN. UFA FILMTHEATER „UNIVERSUM" TE BERLIJN. GEVEL

bewering dat deze kamer nuchter is en tweeslachtig. Ik meen zelfs dat hier meer en zuiverder gevoel in is dan in vele „gevoelige" interieurs.

Met dank voor de plaatsing, hoogachtend Uw dw. dn. T. FRIEDHOFF.

INGEZONDEN. Aan de redactie van het Bouwk. Weekbl. Architectura, Amsterdam.

Geachte Redactie, Bijgaande opmerkingen naar aanleiding van het artikel over meubelen van den Hr. A. F. v. d. Wey in Nr. 40 van 5 dezer zag ik gaarne geplaatst.

Zeer terecht oordeelde de Hr. v. d. Wey het bezwaarlijk, over „meubelen" te schrijven, waar de keuze van materiaal en tijd hem onvoldoende leken.

Jammer, dat hij, er tóch over schrijvende, eveneens overging tot bespreking van een bepaalde strooming in de moderne woninginrichting, waartegenover de Hr. v. d. W. blijkens zijn uitlatingen vreemd schijnt te staan.

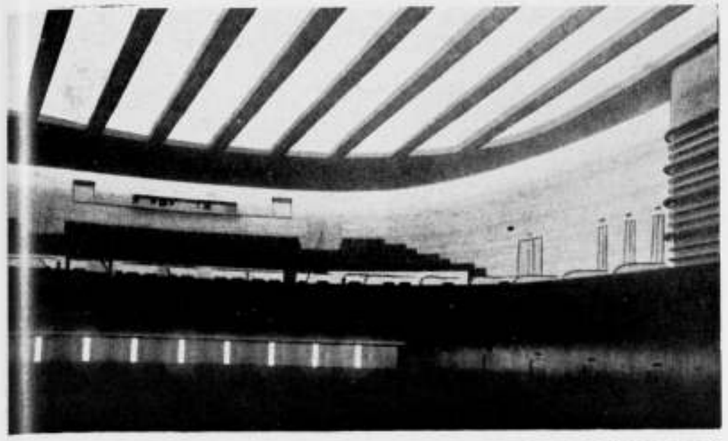
Dubbel jammer, daar men een interieur naar afbeeldingen slechts gedeeltelijk beoordeelen kan door gemis aan ruimte- en kleurwerking, belangrijke factoren voor het bepalen van de sfeer, de stemming van een ruimte.

Het interieur van Ir. Buys n.l., dat de Hr. v. d. W. als afschrikwekkend voorbeeld neemt van „naakte waarheid" en „steriele verstandelijkheid" dunkt me integendeel een geslaagd voorbeeld van een eenvoudige kamerinrichting, waarbij aan de gestelde eischen geheel werd voldaan. NI.: Een banale suite-kamer te veranderen in een ruimtelijk bevredigend werk-woonvertrek voor een vrijgezel. Door het wegwerken van een leelijken schoorsteenboezem, gebruik te maken van de ontstane looze ruimte voor allerlei berging (foto bl. 313).

Door op vernuftige wijze de porte-brisée-met-kasten te wijzigen in een doorgang naar het nevenvertrek, en een kleine, voldoende buffetruimte aan te brengen (foto

ARCHITECT ERICH MENDELSOHN. UFA FILMTHEATER „UNIVERSUM" TE BERLIJN. ZAAL MET TOONEEL.

ARCH. ERICH MENDELSOHN. UFA FILMTHEATER „UNIVERSUM" TE BERLIJN. DE LOGES.

bl. 314). Eenvoudig, niet „gezocht" of gewichtig van vorm, doch allerminst „timmermansachtig".

Door plaatsing van radiokast, rustbank met wandberging, en de „mobiele" meubelen — inderdaad, verplaatsbaar en ijl van volume — op logische en klare wijze in de ruimte. Het „tweeslachtige" en „onproductief wegnemen van de ruimte" is me niet duidelijk.

Ten leste dunkt me de woonsfeer in deze „heerenkamer", door ruimte, kleur en vorm bepaald, rustig en opwekkend.

De redactie dankende voor de verleende plaatsruimte, Hoogachtend

Wassenaar, 8 Oct. 1929. F. SPANJAARD.

ARCHITECT ERICH MENDELSOHN. UFA FILMTHEATER „UNIVERSUM" TE BERLIJN. HAL

ontvangen, in hooger beroep gaan tegen de weigering of schrapping, al naar het een of het ander het geval is, op een door het procesrecht voorgeschreven wijze, bij het „High Court" en bij ieder zulk een beroep kan het „High Court" zoodanige besluiten in de zaak nemen als het wenschelijk acht, zoomede betreffende de kosten van het appel beslissen. De uitspraak van het „High Court" zal beslissend en definitief zijn en niet onderworpen aan eenig appel bij eenig ander gerechtshof.

Gebruik van den titel.

Art. 11. Ieder ingeschrevene zal gerechtigd zijn aan te nemen en te gebruiken den naam of titel van „Registered Architect", maar niemand mag praktijk uitoefenen onder eenigen naam, titel of adres, de woorden „Registered Architect" inhoudende, zonder ingeschreven te zijn, en ieder die niet ingeschreven is en zoo handelt of het bewust doet voorkomen ingeschreven te zijn, of den naam of titel „Registered Architect" aanneemt of gebruikt, of eenigen naam, titel, adres of omschrijving waaruit zou kunnen worden opgemaakt dat hij ingeschreven is, aanneemt of gebruikt, zal, bij kort geding, een boete schuldig zijn vijftig Pond niet te boven gaande bij de eerste inbreuk en honderd Pond voor iedere volgende inbreuk; onder voorbehoud dat, volgens de bepalingen van dit artikel, niets in deze wet eenige plaatselijke autoriteit, corporatief lichaam of persoon zal weerhouden iets te verrichten in verband met het ontwerpen of de constructie van gebouwen van zoodanigen aard als de plaatselijke autoriteit, het corporatieve lichaam of de persoon gerechtigd was uit te voeren, vóór de aanneming dezer wet; eveneens onder voorbehoud dat niets van dit artikel de geldigheid zal aantasten tusschen de contracteerende partijen van eenige handelswijze, van eenig persoon, onder eenigen gebruikelijken vorm of voorwaarden van een bouwcontract.

Adresverandering, enz.

Art. 12. Voor het in stand houden van het Register kan de Raad zich te allen tijde schriftelijk wenden tot iederen volgens deze wet ingeschrevene, aan zijn adres volgens het Register, en navragen of de betrokkene zijn geregelde zaken-adres heeft veranderd en indien binnen zes maanden na het zenden van een dergelijk bericht geen antwoord ontvangen is, zal de Raad nogmaals per post een schrijven zenden als aangeteekend stuk, en indien binnen drie maanden na het zenden van dit schrijven geen antwoord ontvangen is, kan de Raad den naam van zulk een persoon uit het Register schrappen.

Boete wegens inschrijving op grond van valsche voorstellingen.

Art. 13. Indien iemand zich opzettelijk laat inschrijven of tracht zich te laten inschrijven volgens deze wet door het maken of toonen, of door het laten maken of laten toonen van eenige valsche of frauduleuze voorstelling of getuigenis, hetzij schriftelijk hetzij mondeling, zal degene die zoo handelt en ieder ander die hem daarbij helpt of ter zijde staat, blootstaan bij kort geding, tot een boete van ten hoogste 50 Pond te worden veroordeeld en zal, indien de betrokkene ingeschreven is, deze uit het Register worden geschrapt.

Vervolging.

Art. 14. Rechtsvervolging tegen iedere handeling

indruischend tegen deze wet, kan door den Raad worden ingesteld.

Bevoegdheid tot het maken van bepalingen.

Art. 15. (1) De Raad zal van tijd tot tijd bepalingen maken:

(a) Voorschrijvende de te heffen gelden voor inschrijving van eenigen naam of eenige bijzonderheden in het Register en voor het ingeschreven laten in eenig jaar van den naam van eenig persoon in het Register, de gelden te betalen door de candidaten voor eenig examen, gehouden volgens de voorschriften van deze wet, en de kosten voor copieën van het Register en van eenige regeling gemaakt volgens de voorschriften van deze wet, en van eenig formulier voorgeschreven door die regelingen; onder voorbehoud evenwel dat zulke gelden en kosten slechts zullen worden voorgeschreven in een mate die redelijk zal zijn om de onkosten van den Raad te dekken bij de uitvoering van deze wet, in zooverre de Raad deze onkosten kan schatten,

(b) de wijze voorschrijvende waarop aanvrage voor inschrijving volgens deze wet moet geschieden, zoo ook het formulier waarop deze aanvrage moet gesteld worden en de gegevens die daarin verstrekt moeten worden,

(c) in het algemeen voor het uitvoeren en vergemakkelijken van de doeleinden van deze wet:

onder voorbehoud evenwel dat geen regelingen vallende onder de bevoegdheden en de plichten van het College of van het Comité van Toelating door den Raad gemaakt zullen worden, zonder consultatie hetzij van het College, hetzij van het Comité van Toelating.

(2) Geen regelingen gemaakt volgens deze wet zullen van kracht of waarde zijn zonder dat zij en tot dat zij zijn goedgekeurd door den „Privy Council" en de „Privy Council" zal alvorens zijn toestemming te geven er voor zorgen dat de regelingen bekend zullen worden gemaakt en aan betrokken personen gelegenheid zal zijn gegeven daarover gehoord te worden.

Verstrekking van voorschriften en formulieren.

Art. 16. De Raad zal na betaling van de voorgeschreven kosten een exemplaar van alle voorschriften volgens deze wet gemaakt verschaffen, alsmede de door die voorschriften voorgeschreven formulieren, aan een ieder die deze aanvraagt.

Verzending van berichten per post.

Art. 17. (1) Eenig te verzenden bericht of document noodig voor de uitvoering van deze wet, kan per post verzonden worden. Wanneer het aan een volgens deze wet ingeschreven persoon verzonden wordt, zal het worden geacht juist te zijn geadresseerd indien het geadresseerd is aan zijn adres in het Register vermeld, en zal worden geacht juist te zijn behandeld, indien het aldus geadresseerd ter post is bezorgd.

(2) Eenig bericht betrekking hebbende op de weigering iemand in te schrijven of op schrapping uit het Register van den naam van een volgens deze wet geregistreerd persoon, of op de weigering van den Raad om den naam van iemand na schrapping uit het Register weer daarin toe te laten, zal per post verzonden worden als aangeteekend schrijven.

(Wordt vervolgd).

ARCHITECT ERICH MENDELSOHN. FILM THEATER „UNIVERSUM" TE BERLIJN. MIDDENDEEL MET LICHTRECLAMES BIJ AVOND

De redactie vraagt mij deze beide ingezonden stukjes, indien ik het wenschelijk acht, te willen beantwoorden.

Van deze gelegenheid maak ik gaarne gebruik om er de beide inzenders op te wijzen dat ik, ondanks m'n bezwaren, bij herhaald verzoek van de redactie gezwicht ben.

Ik kondigde mijn beschouwing bovendien nog als „subjectief" aan, overtuigd als ik ben dat m'n oordeel aanvechtbaar is en wellicht voor wijziging vatbaar.

Dat het interieur van Ir. Buys niet beoordeeld is naar de wetenschap dat het ontstaan is uit een banale suitekamer maakt echter het oordeel waarschijnlijk zuiverder, al erken ik natuurlijk het bezwaar van naar foto's te moeten oordeelen. Maar de fout daarvan ligt ook bij hen die deze toch daarvoor toezenden zonder eenige omschrijving, terwijl b.v. Penaat de moeite neemt met tekst over kleur, materiaal enz. aan te vullen, wat uit een foto niet blijken kan.

Uit het ingezondene van den Heer Friedhoff, die inderdaad gelijk heeft dat ik het interieur van Ir. Buys niet zelf gezien heb, krijg ik echter toch min of meer een bevestiging van m'n gevoel door deze foto's opgewekt, als hij vertelt dat „hier inderdaad ongelooflijk vernuftig geprofiteerd is van practische vondsten en details en met de ruimte gewoekerd is".

Ten slotte meen ik dat iedere richting met schoonheid te maken heeft en ik m'n oordeel daarover heb gezegd, zonder de capaciteit, eerlijkheid of waarachtigheid van de ontwerpers van eenige richting te hebben aangetast.

A. F. VAN DER WEY.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. V. D. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 26 OCTOBER Nº 43

DE VERBOUWING VAN DEN KONINKLIJKEN SCHOUWBURG TE 'S-GRAVENHAGE. In den afgeloopen zomer is het tooneel met bijbehoorende ruimten en installaties van den Haagschen Schouwburg voorwerp geweest van een zeer ingrijpende verbouwing en moderniseering. Het feit, dat in dezen Schouwburg het eerste draaitooneel in ons land werd gemaakt, was voor onze Redactie aanleiding zich tot den dienst van Gemeentewerken der gemeente 's-Gravenhage te wenden. De architect H. van Zeggeren, hoofd van de afdeeling IV van den dienst van Gemeentewerken, onder wiens leiding de werkzaamheden hebben plaats gehad, was zoo welwillend, eenige van de Redactieleden ter plaatse te ontvangen en ons de verbouwing te doen bezichtigen, terwijl hij ons tevens de hierbij gereproduceerde foto's ter publicatie afstond. Uit het te dezer zake door den dienst van Gemeentewerken aan de Schouwburgcommissie uitgebrachte rapport, waarin het project werd toegelicht, en dat een o.i. hoogst belangwekkende uiteenzetting bevat van de overwegingen welke tot het totstandkomen van het project hebben geleid, nemen wij met toestemming van den Heer van Zeggeren het volgende over:

Bij het ontwerpen van de verbouwing van het tooneel is allereerst rekening gehouden met den wensch de mogelijkheid te scheppen op eenvoudige wijze voor de verschillende tafereelen de décors te kunnen opbouwen, hetzij met of zonder gebruik van hijschinrichtingen en voorts deze tafereelen zoo spoedig mogelijk te kunnen verwisselen.

Bij den bestaanden toestand in den Kon. Schouwburg is dit onmogelijk.

Tooneelen, waar met verschillende hoogten, diepten en plastische décors de vereischte effecten bereikt moeten worden, kunnen alleen met vrij ingewikkelde stellages opgebouwd worden.

De beweegbare gedeelten in den bestaanden tooneelvloer, welke hiervoor dienst moeten doen, zijn reeds lang buiten werking gesteld. De diepte in den kelder is daarbij gering, terwijl de gelegenheid tot circulatie rondom de coulissenwagens zeer bezwaarlijk is. De zoo geringe diepte van den kelder houdt verband met het feit, dat de zaal bij den bouw ten opzichte van de straathoogte aan het Voorhout zeer diep, zelfs ten deele in het souterrain is gebouwd, zoodat om een kelder van voldoende diepte te krijgen, men tot voor dien tijd kostbaar waterdicht werk zou hebben moeten overgaan.

Het houtwerk, vooral van de coulissenwagens, is absoluut uitgesleten, zoodat de stijlen voor bevestiging van coulissen en verlichting, niet meer rechtstandig en onwrikbaar op hun plaats blijven.

Bij de exploitatie door de Fransche Opera zijn bovendien reeds versleten coulissenwagens nog gebruikt voor de stijlen waaraan te zware „portants" zijn gehangen. In vele gevallen is het zelfs noodig gebleken de stijlen met latten vast te spijkeren aan het schotwerk langs de zijwanden, waarbij het natuurlijk niet mogelijk was om changementen vlug uit te voeren.

Bij uitvoeringen met balletten en eenigszins uitgebreide figuratie, waarbij de vloer aan sterke trillingen onderhevig is, vertoonen de vakken van den tooneelvloer een uitwijking naar de zaalzijde, hetgeen het gevolg is van niet meer deugdelijke kelderconstructie.

De cabine van den electricien, waarin toestellen van de electrische installatie zijn opgesteld, rust ten deele op dezen keldervloer. Een verzakking van dezen vloer en de daarop rustende cabine, is door een noodconstructie zooveel mogelijk ondervangen, maar eischt een blijvende, solide, voorziening.

De tooneelvloer is — zooals dit bij de meeste oude schouwburgen het geval is — onder een helling gelegd.

Deze hellende vloer heeft het nadeel, dat de door verschillende gezelschappen meegebrachte décors welke zijn ontworpen en uitgevoerd voor toepassing op horizontale tooneelvloeren, welke vrij algemeen bij nieuwe schouwburgen zijn geconstrueerd, altijd onder een helling komen te staan, hetgeen vooral aan hekwerken, ramen en deuren van interieurs, een ongewenschte stand is, die lastig is te verhelpen, terwijl de slechte aansluiting van interieurs enz. aan de tooneelopening niet steeds is te verbergen.

VERTALING DER ARCHITECTS (REGISTRATION) ACT 1929 DOOR Dr. J. F. OTTEN (vervolg van pag. 336).

Voorziening voor vennootschappen.

Art. 18. Niets in deze wet zal een vennootschap of maatschap beletten de beroepsbezigheden van een ingeschreven architect te verrichten.

(a) Indien de zaken van de vennootschap of maatschap, voor zoo ver zij op architectuur betrekking hebben, onder de controle en het beheer van een directeur staan die zelf is ingeschreven en die niet tegelijkertijd in een dergelijke functie voor een andere vennootschap of maatschap werkzaam is,

(b) indien zulk een boven aangeduide zaak niet persoonlijk wordt beheerd door den directeur maar door een in het Register ingeschreven assistent, onder toezicht van den directeur.

Voorziening voor andere lichamen.

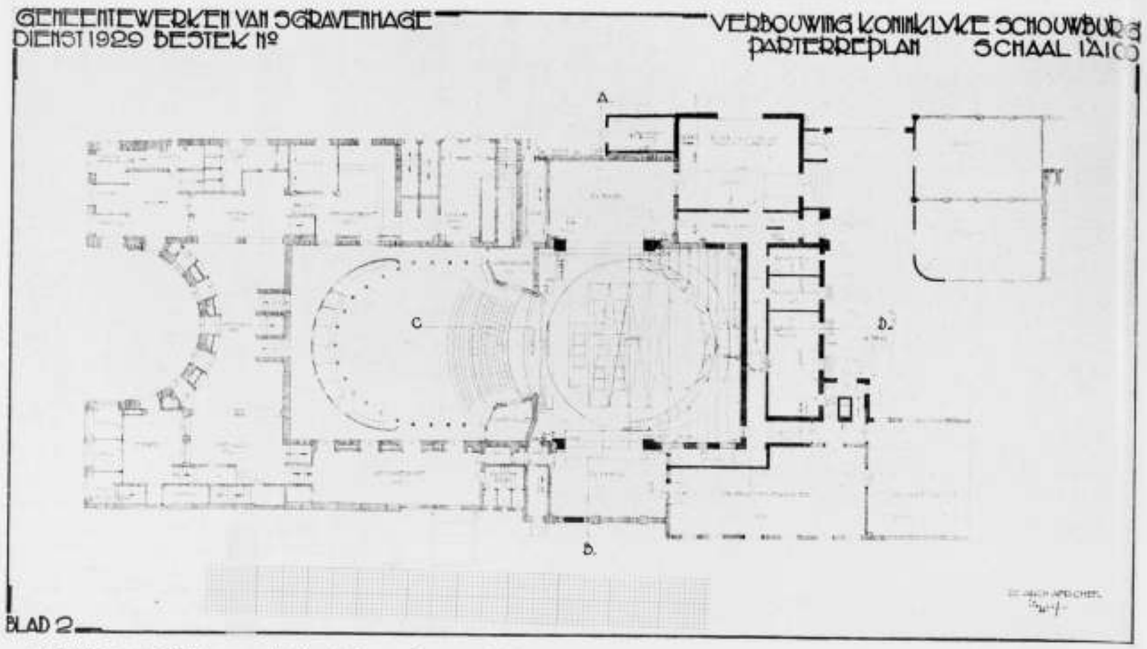
Art. 19. De bepalingen van deze wet, voor zooverre zij niet betrekking hebben op het artikel van deze wet, welks marginale aanduiding „Gebruik van den titel" is, zullen niet, tenzij hij ingeschreven is of aan den Raad heeft aangevraagd ingeschreven te worden, volgens artikel 5 van deze wet, betrekking hebben op hem, die lid is of eenigen tijd hierna lid mocht zijn van het Instituut van Civiel-ingenieurs, of de Vereeniging van Bouwkundige Opzichters of op hem die vanwege zijn beroep lid is van één der lichamen, vermeld in de tweede bij deze wet behoorende lijst, of van iedere andere beroepsvereeniging die in den loop van tijd door den Raad zal worden goedgekeurd. Noch zullen zij betrekking hebben op hem die één van de plichten of functies vervult, aan hem door eenige publieke of plaatselijke autoriteit opgedragen, noch op eenigen werkkring of onderneming wier leider een ingeschreven persoon is: met voorbehoud evenwel dat niets in dit artikel iemand die lid is of hierna zou kunnen zijn van de Vereeniging van Civiel-ingenieurs of van die der Opzichters of hem, die van beroepswege lid is van één van de lichamen genoemd in de vermelde lijst of van een andere beroepsvereeniging die van tijd tot tijd door den Raad zal kunnen worden goedgekeurd, zal kunnen beletten volgens de bepalingen van deze wet te worden ingeschreven, wanneer hij daarvoor volgens de bepalingen van deze wet in aanmerking komt.

Toepassing van deze wet op Schotland.

Art. 20. Voor zoover deze wet op Schotland betrekking heeft moet onder:

(a) de uitdrukking „High Court" worden verstaan het „Court of Session" *), terwijl de

*) Court of Session is hoogste civiele rechtbank in Schotland.

uitdrukking „sheriff" tevens „sheriff substitute" inhoudt, „Procurator Fiscal" beteekent „Procurator Fiscal" van het Sheriff Court.

(b) Alle vervolgingen, klachten of acties ten gevolge van deze wet kunnen in summieren vorm voor den Sheriff van het Graafschap worden gebracht, waarin de de oorzaak van zulk een vervolging, klacht of actie is gerezen of waar de overtreder of verdediger zich op dien tijd mocht bevinden. Zulke vervolgingen klachten of acties zullen kunnen worden ingesteld door den President en den Secretaris van het Instituut of door den Procurator Fiscal van zulk een graafschap. De Summary Jurisdiction (Scotland) Act 1908 zal voor zoover zij kan worden toegepast,

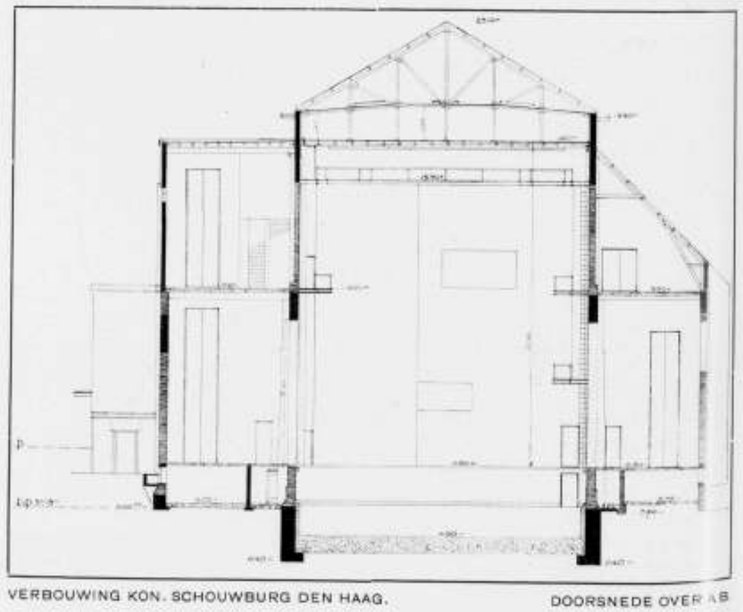
KON. SCHOUWBURG DEN HAAG
ACHTERGEVEL. KLEEDKAMERS.

De aansluiting van de zaalarchitectuur naar hetgeen op het tooneel wordt opgebouwd, wordt gevormd door den z.g. „manteau" die in den Kon. Schouwburg bestaat uit 2 zeer oude coulissen met een fries.

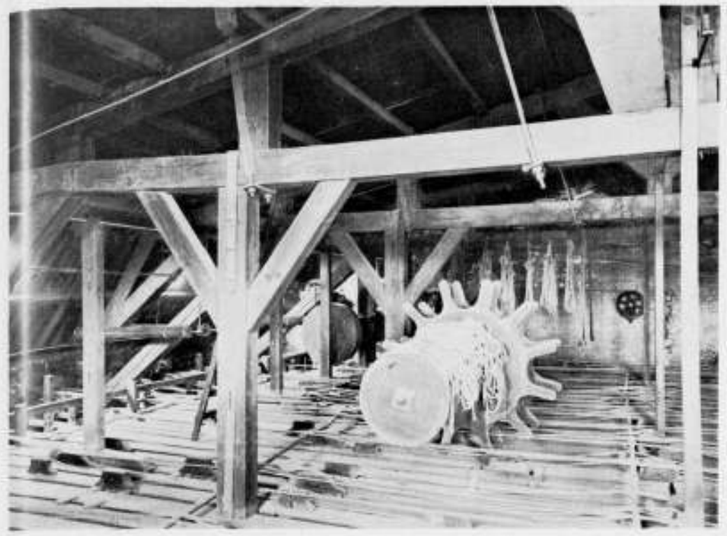
De bedoelde zijstukken van den manteau zijn geplaatst om den regisseur, inspicient, electricien en de brandweerlieden, die terzijde van de tooneelopening het tooneel moeten kunnen overzien, onzichtbaar te maken voor de toeschouwers in de zaal en in de prosceniumloges.

De vorm en de afmetingen en ook het feit dat er geen tooneelverlichting is aan te brengen, zijn oorzaak dat de manteau niet aan de eischen kan voldoen die aan een tooneelportaal gesteld mogen worden.

De verlichtingsinstallatie van het tooneel is berekend op een vrij beperkt aantal

VERBOUWING KON. SCHOUWBURG DEN HAAG. DOORSNEDE OVER AB

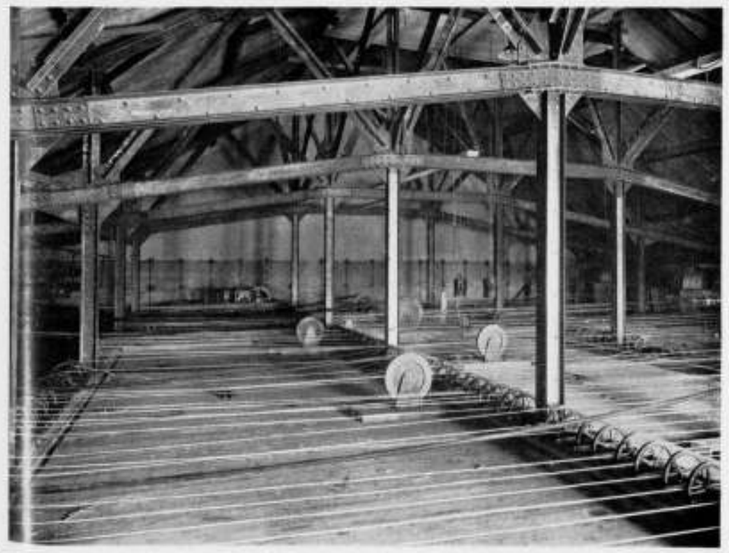
VERBOUWING KON. SCHOUWBURG DEN HAAG. DE OUDE ROLLENZOLDER.

verlichtingsmogelijkheden. Door de Directie is zelfs met eenige eenvoudige middelen getracht meer aan moderne eischen te voldoen door de verlichting van coulissen met portants, grootendeels te vervangen door schijnwerpers. Toch kunnen de gewenschte effecten van diffuze verlichting, voetlicht met direct en indirect licht, eventueel vereischte vervanging van voetlicht door nauwkeurig regelbare prosceniumverlichting, niet bereikt worden en zijn hinderlijke schaduwen niet altijd te vermijden.

De hijschinrichting met toebehooren, volgens het verouderd systeem van touwen met ten deele contragewichten die tot aan den tooneelvloer doorloopen, dateert grootendeels uit 1863.

Deze hijschinrichting kan alleen bediend worden vanaf 2 werkbruggen langs de zijmuren op ± 7 M. hoogte gelegen.

De houten kap met een spanning van ongeveer 17 M., is niet berekend voor de tegenwoordige belasting. Op verschillende plaatsen vormen de onderdeelen der

VERBOUWING KON. SCHOUWBURG DEN HAAG. DE NIEUWE ROLLENZOLDER.

worden toegepast op iedere actie volgens deze wet.

Toepassing van deze wet op Noord-Ierland.

Art. 21. (1) Deze wet zal niet van toepassing zijn op Noord-Ierland tenzij en totdat een Koninklijk Besluit, uitgevaardigd overeenkomstig een besluit genomen door beide Huizen van het Noord-Iersche Parlement zal zijn genomen. Een dergelijk Koninklijk Besluit zal voor de toepassing van deze wet op Noord-Ierland zulke veranderingen daarin mogen aanbrengen als het den Koning en zijn Ministers wenschelijk zal toeschijnen. (2) Voor het geval deze wet aldus op Noord-Ierland van toepassing wordt verklaard, zal in verband met artikel zes van de Government of Ireland Act 1920 deze wet worden beschouwd als een wet aangenomen vóór den daar aangegeven dag.

LIJSTEN.

EERSTE LIJST.

Samenstelling van het college voor Architectonische opvoeding („Board of Architectural Education").

Een vertegenwoordiger van ieder der Besturende Lichamen van de Universiteiten van Oxford, Cambridge en Londen, en drie andere te benoemen door het „Standing Committee of Vice-Chancellors and Principals of the Universities of Great Britain and Ireland".

Een vertegenwoordiger van iedere School voor Architecten in Groot Brittannië, wier examens bij gunstigen uitslag erkend zijn of zullen worden vrijstelling te geven van het eindexamen van het Instituut.

Vier vertegenwoordigers van de Scholen voor Architecten in Groot Brittannië, welker examens bij gunstigen uitslag erkend zijn of zullen worden vrijstelling te geven van het tusschentijdsche examen van het Instituut.

De „Director of Education" van de „School of Architecture of the Architectural Association" te Londen.

Twee vertegenwoordigers van Technische Instituten welke architectuur onderwijzen (één dezer vertegenwoordigers van een Londensch instituut en één van een buiten Londen gelegen instituut) te benoemen door de „Association of Technical Institutions" en één vertegenwoordiger van de „Art Schools" welke architectuur onderwijzen, te benoemen door de „National Society of Art Masters".

Een vertegenwoordiger van de „National Association of Principals of Technical Institutions".

Een vertegenwoordiger van de „Association of Teachers in Technical Institutions".

Een vertegenwoordiger van en te benoemen door ieder der volgende lichamen:

The Headmasters' Conference.
The Incorporated Association of Headmasters.
The Association of Architects, Surveyors and Technical Assistants.
The Institute of Builders.
The Royal Society of Arts.
The Incorporation of Architects in Scotland.
The Ulster Society of Architects (Incorporated).
The British School at Rome, Faculty of Architecture.
The Royal Academy of Arts.
The Incorporated Association of Architects and Surveyors.
The Faculty of Architects and Surveyors.

The National Federation of Building Trades Operatives.
The Union of Educational Institutions.
The Workers Educational Association.
The Central Education Committee of the Co-operative Union.
The Education Officer of the Londen County Council.
The Master of the Art Workers' Guild.
The President of the Town Planning Institute.
The President of the Institute.
The Honorary Secretary of the Institute.
The Chairman of the Allied Societies Conference.
The President of the Architectural Association.
Twaalf leden, ingeschreven in het Register, te benoemen door den Raad.

TWEEDE LIJST.

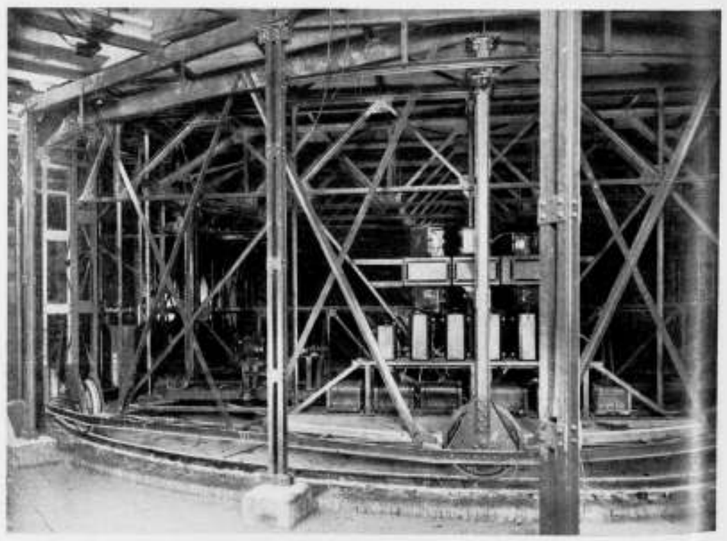
The Institution of Municipal and County Engineers.
The Society of Engineers.
The Institution of Structural Engineers.
The Incorporated Association of Architects and Surveyors.
The Association of Architects, Surveyors and Technical Assistants.
The Auctioneers and Estate Agents Institute of the United Kingdom.
The Incorporated Society of Auctioneers and Landed Property Agents.
The National Association of Auctioneers, House Agents, Rating Surveyors and Valuers.
The Land Agents' Society.
The Faculty of Architects and Surveyors.
The Scottish Estate Factors' Society.

EEN MIDDELBAAR TECHNISCHE SCHOOL IN TWENTHE. Maandag j.l. had te Hengelo een vergadering plaats van een comité van afgevaardigden van verschillende organisaties en Twentsche Gemeenten, welke belang hebben bij het stichten van een M.T.S. in Twenthe. Uit de aanwezigen werd een werk-commissie gekozen, bestaande uit de heeren: W. H. Kelderman (Afd. Enschede v/d Ned. Aannemersbond) Voorz., Ir. W. K. de Wijs (Bond v. Ned. Architecten) Secr., G. A. Schrakamp (Ned. Instituut v. Architecten) 2e Voorz., J. Blansjaar (Bond v. Technici) Penningm., J. G. M. Punte (Afd. Enschede Ned. R.K. Bond van Bouwpatroons), H. C. Sanders (Gem. Enschede), G. Krabbenbos (Gem. Hengelo), K. Atema (Gem. Almelo), J. J. Bunkers (Gem. Oldenzaal) en L. C. v. d. Steen van Ommeren (Gem. Hellendoorn). De vertegenwoordigers der verschillende Gemeenten namen hun benoeming aan onder voorbehoud van goedkeuring door de Gem. Besturen. Deze Commissie zal mogelijk nog uitgebreid worden. De vergadering was unaniem van overtuiging, dat in een voortdurend vooruitgaande industriestreek als Twenthe, waar tengevolge van de bloeiende nijverheid ook het bouwvak zich sterk ontwikkeld heeft, de behoefte aan een degelijke opleiding voor technici zich in sterke mate doet gevoelen. De oplossing van de voorziening in het bestaande tekort aan goed geschoolde technische werkkrachten kan alleen gevonden worden in de stichting van een M.T.S. in Twenthe, waardoor een groot aantal jongelui in de gelegenheid zullen zijn, een degelijke opleiding te bekomen. Een krachtige actie wordt begonnen om zoo spoedig mogelijk tot de stichting van de gewenschte onderwijsinrichting te geraken.

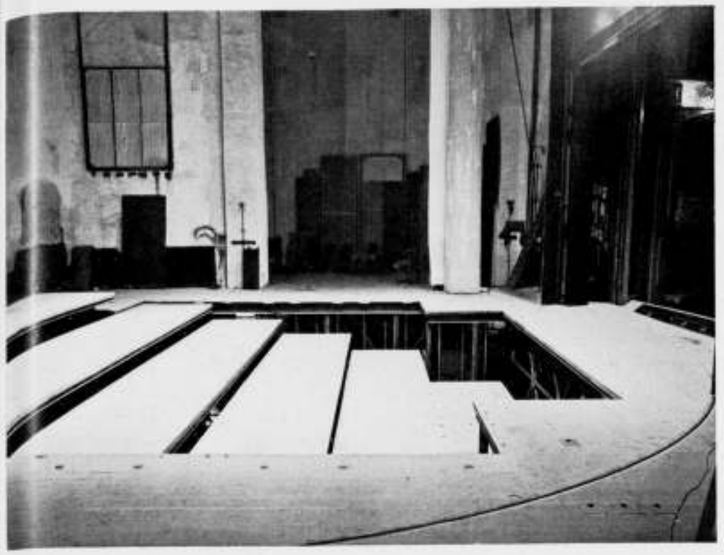

VERBOUWING KON. SCHOUWBURG DEN HAAG. PODIA IN VERSCHILLENDE STANDEN.

kapspanten geen sluitende constructie meer, hetgeen behalve door ouderdom, waarschijnlijk ook door trilling ontstaan is bij ophijschen van zware doeken en verlichtingstoestellen. Een ijzeren kap zal noodzakelijk zijn.
De hoogte van den zoldervloer, waarover de touwen loopen, is, vergeleken met die van den Stadsschouwburg te Amsterdam en die van den grooten Schouwburg te Rotterdam, gering.
Het gevolg hiervan is, dat de gezelschappen welke in die schouwburgen geregeld optreden, en hun décors in overeenstemming met de daar aanwezige tooneelhoogten lieten maken, bij voorstellingen in Den Haag genoodzaakt zijn de doeken minstens 2 M. in te korten, hetgeen bij toepassing groote moeilijkheden oplevert.
Coulissen welke niet omhoog worden getrokken, moeten, bij afwezigheid van zijtooneel en gebrek aan diepte van het tooneel, bij changeeren steeds door de hooge branddeuren van en naar de magazijnen gedragen worden.
Deze betrekkelijk nauwe doorgangen, waar tevens tusschen de bedrijven ook requisiten etc. door getransporteerd worden en waar koristen en figuranten moeten

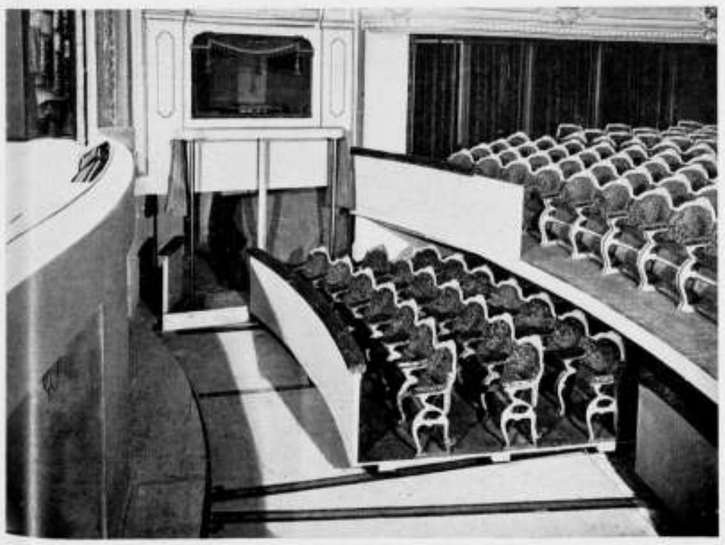

VERBOUWING KON. SCHOUWBURG DEN HAAG. AANZICHT ONDERBOUW DRAAITOONEEL.

VERBOUWING KON. SCHOUWBURG DEN HAAG. DRAAITOONEEL MET PODIA IN VERSCHILLENDE STANDEN.

circuleeren, belemmeren in hooge mate de vlugge changementen.
Bij het ontwerpen van een nieuwen tooneelvloer is uitgegaan van den wensch om mogelijk te maken dat op het tooneel opvoeringen van zeer uiteenloopend karakter plaats kunnen hebben.
Hiervoor is noodig de ruimte van het tooneel te vergrooten.
Dit kan allereerst gebeuren door de zich op het oogenblik aan beide zijden van het tooneel bevindende magazijnen bij het tooneel te trekken. Hierdoor zal het mogelijk zijn de breedte van het tooneel meer in overeenstemming te brengen met de eischen die hier in 't algemeen aan gesteld mogen worden. Afgezien van de mogelijkheid om décors en requisiten op gemakkelijke wijze zijdelings te verplaatsen, zal het na deze verandering mogelijk zijn om artisten, koristen en figuranten op te stellen in de door den regisseur gewenschte volgorde, hetgeen bij massaregie noodig is.

VERBOUWING KON. SCHOUWBURG DEN HAAG. ORKESTRUIMTE MET 3. LANGS SCHROEFSPILLEN BEWEEGBARE RIJEN ZITPLAATSEN.

UIT HET JAARVERSLAG VAN DEN HOOFDINSPECTEUR VOOR DE VOLKSHUISVESTING OVER 1928 NEMEN WIJ HET VOLGENDE OVER UIT DE ALGEMEENE BESCHOUWINGEN. Een verschijnsel, dat in het verslagjaar de aandacht trok, was de ongerustheid in vele gemeenten over den geringen voorraad bouwrijpen grond, geschikt voor den bouw van goedkoope woningen. In Amsterdam, Rotterdam en Utrecht werden in het verslag van het afdeelingsonderzoek van de gemeentebegrooting voor 1929 klachten geuit over gebrek aan grond voor den bouw van arbeiderswoningen.
In Amsterdam werd gewezen op het feit, dat particuliere bouwers, die arbeiderswoningen willen bouwen, soms na lang wachten en soms in het geheel niet een stukje grond toegewezen krijgen. In Utrecht werd o.m. de vraag gesteld of Burgemeester en Wethouders wel doordrongen zijn van het groote belang, dat gelegen is in het beschikbaar stellen van goedkoope bouwterreinen voor kleine woningwijken.
In alle drie de genoemde gemeenten gaven Burgemeester en Wethouders in de Memorie van Toelichting een overzicht van de voor bebouwing geschikte terreinen. Deze gegevens stemden niet geruststellend. In Amsterdam, waar de laatste 5 jaar de gemiddelde behoefte 24 H.A. per jaar bedroeg, was 53 H.A. beschikbaar. Hiervan kan 34½ H.A. ter beschikking van particulieren worden gesteld, van welke terreinen echter een deel gelegen is in de Watergraafsmeer, waar geen arbeiderswoningen worden gebouwd, en overigens in Zuid, waar de canon zoo hoog is, dat van den bouw van arbeiderswoningen geen sprake kan zijn. Geconstateerd kon dus worden, dat Amsterdam voor den particulieren arbeiderswoningbouw geen voldoenden grond beschikbaar had.
In Rotterdam was het beschikbare bouwterrein, geschikt voor bebouwing met arbeiderswoningen, eveneens uiterst beperkt, terwijl ook in 's-Gravenhage de hoeveelheid direct beschikbaar terrein niet geacht kan worden voldoende te zijn.
In Utrecht was de gemeente wel in het bezit van groote terreinen, doch hiervan was een deel zoo hoog in prijs, dat van den bouw van arbeiderswoningen geen sprake kan zijn. Voor laatstgenoemd doel beschikt de gemeente wel over groote terreinen, maar slechts een zeer geringe hoeveelheid bleek voor onmiddellijke bebouwing beschikbaar te zijn.
Burgemeester en Wethouders van Utrecht wezen op het feit, dat het niet gemakkelijk is terreinen te vinden, die wat kosten en ligging en verdere omstandigheden betreft, voor het stichten van kleine-woningwijken geschikt zijn. Bovendien is bij het stellen van lage grondprijzen bezwaarlijk zekerheid te verkrijgen, dat de prijsvermindering in het huurbedrag tot uitdrukking zal komen.

Ook in tal van andere gemeenten, groote zoowel als kleine, openbaarde zich een tekort aan voor bebouwing geschikte en beschikbare terreinen, althans was het moeilijk, dergelijke terreinen te verkrijgen. Hoewel op de oorzaken van dit verschijnsel nader zal worden teruggekomen, worde hier reeds geconstateerd, dat een normale woningvoorziening het best wordt verzekerd, wanneer er te allen tijde een behoorlijke voorraad bouwrijpe grond voor de verschillende doeleinden ter beschikking is.

Met betrekking tot de bouwkosten kan worden opgemerkt, dat deze sedert 1923 als gestabiliseerd

zijn te beschouwen. Zoowel de loonen als de arbeidsvoorwaarden zijn vrijwel dezelfde gebleven. Het weekloon van de bouwvakarbeiders bedraagt volgens de collectieve contracten in de grootere gemeenten 220 à 230 % van dat van 1914. Het uurloon, dat den invloed van het loon op de bouwkosten van een woning weergeeft, is ten gevolge van de verkorting van den werktijd meer gestegen. Het ligt thans in het algemeen tusschen 2½ en 3 maal dat van vóór den oorlog.

Tengevolge van den invloed van de prijzen der buitenlandsche bouwmaterialen en van de invoering van moderne bouwwijzen beweegt het indexcijfer van de bouwkosten zich ongeveer op hetzelfde peil als de kosten van levensonderhoud, n.l. ongeveer 165 % van 1914.

Verlaging van dit cijfer mag, hoezeer ook de behoefte aan goedkoope woningen dringt, niet worden verwacht. Veeleer staat nog een verhooging voor de deur. Ik wijs in dit verband op de reeds eenige jaren met volharding gevoerde actie voor vacantie voor de bouwvakarbeiders. Het argument, dat in het bouwbedrijf, waar de groote meerderheid der arbeiders niet een vol jaar onafgebroken werkt, geen behoefte zou bestaan aan vacantie, acht ik zeer kortzichtig. Al ben ik van meening, dat zorgvuldig gewaakt moet worden tegen elken maatregel, die de bouwkosten ongunstig kan beïnvloeden, het verlangen naar een vacantieregeling, die trouwens buiten de bouwbedrijven reeds bij 70 % der onder een collectief contract werkende arbeiders bestaat, is in mijn oog zoo redelijk, dat de inwilliging slechts een kwestie van tijd kan zijn.

Te betreuren valt slechts, dat de vacantie, die natuurlijk in de zomermaanden moet vallen, in het drukste en voor het bouwen meest gunstige seizoen voortdurend een aantal werkkrachten aan de productie zal onttrekken, hetgeen leiden moet tot tewerkstelling van een grooter aantal arbeiders, met als onafwendbaar gevolg: grooter werkeloosheid in den winter.

In verband met hetgeen boven over de bouwkosten werd opgemerkt is het een verontrustend verschijnsel, dat de exploitatiekosten van woningen (buiten rente en aflossing van de eigenlijke bouwkosten) langzamerhand tot een buitengewone hoogte zijn gestegen. In sommige gemeenten begint het bedrag dezer kosten te naderen tot de helft van de huuropbrengst van een arbeiderswoning.

In de gemeente Amsterdam werd een speciaal onderzoek dienaangaande ingesteld. Ingevolge een verzoek uit den gemeenteraad, werd door Burgemeester en Wethouders een nota overgelegd betreffende de exploitatiekosten van woningen. In deze nota werd geconstateerd, dat bij normale arbeiderswoningen deze kosten zeer weinig uiteenloopen, zoodat het, zonder van concrete bouwplannen uit te gaan, zeer wel mogelijk is algemeene lijnen aan te geven.

De nota gaf de volgende cijfers voor de exploitatiekosten per woning en per jaar.

Onderhoud	ƒ 41.50
Administratiekosten	„ 10.—
Brandverzekering	„ 1.—
Waterleiding	„ 19.—
Grond- en straatbelasting	„ 21.—
Totaal	ƒ 92.50

In tegenstelling met den ouden tooneelvloer, ligt het in de bedoeling den nieuwen tooneelvloer, ook dien van het zijtooneel, horizontaal te leggen.

Rekening houdende met het feit dat de aanwezige vloerconstructie geheel verwijderd en door nieuwe constructie vervangen moet worden, is nagegaan welk van de bestaande systemen het meest voor toepassing in den Kon. Schouwburg in aanmerking zou kunnen komen.

Om het mogelijk te kunnen maken dat voor een voorstelling verschillende tafereelen elkaar vlug kunnen opvolgen, zonder dat deze telkens geheel opnieuw opgebouwd behoeven te worden, wordt in moderne schouwburgen gebruik gemaakt van:

1°. een in zijn geheel verzinkbaren tooneelvloer;
2°. een verschuifbaren tooneelvloer;
3°. een draaitooneel.

De eerst vermelde constructie, waarbij de tafereelen achtereenvolgens in het souterrain van het achtertooneel worden opgebouwd, op wagens naar voren worden gerold en hydraulisch omhoog worden geheschen, is een constructie die te groote ruimte en te kostbare constructie vereischt dan dat deze hier goed zou kunnen worden toegepast.

Een verschuifbare tooneelvloer kan in dezen schouwburg zonder zeer kostbare uitbreiding in de breedte niet toegepast worden. Dit systeem vloer, dat bij perfectionneering ook zeer duur is, zou bij eventueele toepassing de verbinding tusschen souterrain achter en voor de toeschouwersruimte, waarin ook het orkest is ondergebracht, geheel afsluiten.

Bij sub 3°., draaitooneel, dient onderscheid gemaakt te worden tusschen een draaischijf welke als een tweede om een spil draaiende ronde vloer op den vlakken vloer wordt gemonteerd en een draaibaren vloer met onderconstructie.

De opgelegde draaischijf heeft dezelfde beperktheid van mogelijkheden als boven genoemde zijdelings schuifbare vloer.

Bij een draaitooneel met meedraaiende onderconstructie kan worden tegemoet gekomen aan een zeer groot aantal wenschen wat betreft vlugge verwisseling van elkaar opvolgende tafereelen.

Indien voor de verschillende tafereelen geen al te groote diepte vereischt wordt, zullen zelfs in vele gevallen 4 tafereelen tegelijk opgebouwd kunnen worden terwijl de mogelijkheid om het tooneel op gewone wijze over de volle breedte en diepte te gebruiken, toch bestaan blijft.

Behalve dat de geheele schijf met onderconstructie draaibaar is, zijn de in een goed ingerichte tooneelvloerconstructie noodzakelijke verstelbare podiums, met afneembare luiken, ingebouwd. Het is dus mogelijk den tooneelvloer te gebruiken al is het dan in beperkter vorm, op de wijze zooals in den Stadsschouwburg te Amsterdam en den Grooten Schouwburg te Rotterdam, waar het aantal zich in de vloerenconstructie bevindende podiums, coulissenwagens en andere inrichtingen echter meer uitgebreid is.

Het is om deze redenen dat aan het systeem van draaitooneel met onderconstructie de voorkeur dient gegeven te worden boven het systeem van een schuifbaar tooneel.

De z.g. practicables, waarmede in zeer veel tafereelen verschillende trappen, hoogten en dergelijke worden opgebouwd en welke op het tooneel en in de magazijnen vóór en tijdens de voorstelling veel ruimte innemen, kunnen hier van te voren reeds opgesteld worden.

De afstand tusschen de bestaande zijmuren is 17,32 M. Waar echter in het souterrain een ruimte tusschen de muren moet overblijven om machinerieën van de hijschinrichting aan te brengen en tevens om langs de draaiconstructie te kunnen circuleeren, is de doorsnede van het draaibaar gedeelte van den tooneelvloer op ± 15,50 M. aangehouden.

Een geringere afmeting zou de practische waarde van het draaitooneel wat betreft de diepte van de verschillende op te bouwen tafereelen, sterk doen verminderen. Bij deze afmetingen zal het echter noodig zijn den achterwand van den tooneelbouw weg te breken en hiervoor in de plaats te doen treden den bestaanden muur, welke ± 3,50 M. achterwaarts gelegen is en op het oogenblik ten deele dienst doet als buitenmuur van de aan de binnenplaats gelegen kleedkamers.

De bestaande tooneelkelder is voor het opnemen van de verstelbare podiumconstructies te gering van diepte. Een vergrooting van de diepte tot minstens 6,50 M. beneden den tooneelvloer, zal hier noodzakelijk blijken. Met een geringere diepte zou alleen kunnen volstaan worden, indien voor de verticale beweging hydraulische toestellen gebruikt zouden worden.

Deze toestellen moeten echter zelf tot op groote diepte worden aangebracht, zoodat ook om economische redenen een algeheele verdieping van den kelder tot ± 6 M. beneden den tooneelvloer te verkiezen is boven de verbouwing voor hydraulische beweging.

Behalve de 4 podiums is gerekend op railconstructie voor coulissenwagens zooals die bij vaste tooneelconstructies ook aanwezig zijn. Op de plaatsen zooals aan de voorzijde bij de tooneelopening waar de railconstructie de minste lengte heeft, is in het vaste gedeelte van den vloer gelegenheid tot het plaatsen van de standaarden voor coulissen.

Ingeval het noodzakelijk is voor verschijningen en dergelijke, een zinkluikconstructie te gebruiken, kan een dergelijk toestel altijd in een van de wegneembare luiken geplaatst worden.

Wat faciliteiten inzake beweegbare gedeelten betreft, behoeft de draaibare tooneelvloer dus niet achter te staan bij de meeste vaste vloerconstructies. Vooral bij opvoering van tooneelstukken waarvan de tafereelen verschillende afgesloten ruimten, interieurs, e.d., toonen, zal het draaitooneel van groote waarde blijken te zijn om vlugge changementen te bereiken.

Het zal mogelijk worden om tooneelstukken op te voeren welke door groote verscheidenheid van tafereelen tot nu toe onoverkomelijke technische moeilijkheden opleverden.

Door de aanwezigheid van den beweegbaren manteau is het mogelijk, de grootte van de tooneelopening in overeenstemming te brengen met de grootere of kleinere afmetingen van het tafereel.

Deze omlijsting of portaal bestaat uit 2 in horizontalen zin beweegbare zijstukken en 1 fries dat verticaal kan bewogen worden.

Behalve dat de manteau de vanuit de zaal zichtbare omlijsting vormt, dient de manteau tevens als portaal waar meer speciaal in de verticale zijstukken, zooals bij de beschrijving van de verlichtingsinstallatie vermeld, de plaats gevonden wordt voor den regisseur en het technisch personeel, terwijl aan beide zijden tevens gelegenheid moet zijn om brandweerlieden op te stellen zoodanig, dat deze vanuit de zaal onzichtbaar blijven.

De noodzakelijkheid van een nieuwen manteau is in den Kon. Schouwburg, waarin volgens thans verlaten beginselen nog dicht bij de tooneelopening gebouwde prosceniumloges aanwezig zijn, van waaruit de opstelling van bovengenoemd personeel terzijde van het tooneel, gemakkelijk het effect kan storen, sterk gevoeld.

De verticale zijstukken van den manteau, waarin zich 2 etages bevinden voor de bediening van schijnwerpers, bestaat uit een lichte ijzerconstructie welke opgehangen is aan de loopbrug welke boven de tooneelopening langs het brandscherm loopt. De horizontale beweging geschiedt door middel van rollen over een aan de loopbrug bevestigde rail, zoodat de zijstukken van den manteau niet op den vloer komen te rusten en er dus altijd gelegenheid is om vloerbedekkingen er onder door te schuiven indien dit noodig mocht blijken.

Het verticaal beweegbaar fries dient, behalve voor de verhooging of verlaging van de tooneelopening, in hoofdzaak om de daarachter gelegen verlichtingsapparaten voor de toeschouwers onzichtbaar te maken.

Behalve met coulissen en schermen welke op een of andere wijze aan den tooneelvloer bevestigd zijn, wordt niet alleen in de oudere, maar ook in nieuwe schouwburgen nog steeds gebruik gemaakt van de in verticale richting verplaatsbare doeken die, hetzij alleen of in combinatie met coulissen of schermen met een bepaalde belichting, de gewenschte omgeving voor het spel der artisten vormen. Bij het uitwerken van het ontwerp voor verbouwing, is dan ook ten volle rekening gehouden met den eisch deze zijde van den tooneelbouw ten volle tot zijn recht te doen komen.

Om de doeken, welke in Amsterdam, Rotterdam en in het buitenland gebruikt worden, tot de volle hoogte te kunnen ophangen zonder dat tot het inkorten behoeft te worden overgegaan, ligt het in de bedoeling de tooneelmuren te verhoogen en de transmissievloer op een zoodanige hoogte aan te brengen, dat de afmetingen der doeken geen oorzaak meer zijn dat voor elke voorstelling een zeer tijdroovende voorbereiding geëischt wordt.

De ontworpen nieuwe ijzeren kap heeft een vorm die het mogelijk maakt, dat de

Per week	ƒ 1.85
Erfpachtscanon	ƒ 1.10 à ƒ 1.30 per week
Totale kosten	ƒ 2.95 à ƒ 3.15 „ „

Stelt men de stichtingskosten van een arbeiderswoning zonder den grond op ƒ 3500, dan bedraagt de annuiteit bij de thans geldende regeling ƒ 184.34 of ƒ 3.69 per week. De huur komt dus ten slotte op ƒ 6.64 à ƒ 6.84 per week.

WARMWATERVOORZIENING ARBEIDERSWONINGEN. De Woninginrichting: „Zomers Buiten", die aan den Marathonweg 302 woningen gaat bouwen welke van warm water voor huishoudelijk gebruik zullen worden voorzien, heeft het initiatief genomen voor het tot stand brengen eener centrale warmwatervoorziening voor alle bouwblokken der woningbouworganisaties aan den Amstelveenscheweg. De bedoeling is om met medewerking van de G.E.W. of de gasfabrieken, tot een goede en billijke warmwatervoorziening te komen.

Voor dat doel heeft de Stichting: „Zomers Buiten" onlangs een bijeenkomst belegd waarin, behalve de vertegenwoordigers der woningbouwvereenigingen aan den Amstelveenscheweg, „Rochdale", „Ons Huis", „Algemeene Woningbouwvereeniging", „Zomers Buiten" en de Protestantsche Woningbouwvereeniging, ook aanwezig waren ir. A. Keppler, directeur van den Woningdienst, de chef van dien Dienst J. L. Flipse en vertegenwoordigers van de directies der G.E.W. en de Waterleiding, benevens de architecten Gulden en Gratama.

Na een uiteenzetting van het doel der conferentie door den voorzitter van „Zomers Buiten", den heer J. H. van der Sluis, is door den architect van „Zomers Buiten", den heer Z. Gulden nader verklaard, dat het de bedoeling was, al deze woningcomplexen gezamenlijk door de G.E.W. en de gemeente-waterleiding te doen beschouwen als grootverbruikers, zooals dat ook met particulieren geschiedt. Dan zou op die manier electrische stroom en water, tegen laag tarief kunnen worden geleverd. Na een geanimeerd debat waarbij „Ons Huis" verklaarde, zelfstandig de warmwatervoorziening voor haar eigen blokken tot stand te zullen brengen, werd uit de overige woningbouwvereenigingen eene commissie benoemd die, terzijde gestaan door genoemde architecten, een plan zal ontwerpen dat in eene nieuwe bijeenkomst der betreffende Bouwvereenigingen moet worden besproken. Daarna zal men zich tot B. en W. wenden om te trachten de gewenschte oplossing te verkrijgen. Hbld.

HET VRAAGSTUK VAN HET AFVALWATER. In de N. R. Courant van 15 Oct., ochtendblad C. komt een uitvoerig verslag voor van een belangrijke lezing van den heer H. P. J. Schut, directeur van gemeentewerken te Groningen over het afvalwatervraagstuk. Deze lezing werd gehouden voor de Gezondheidscommissie te Breda, het Departement Breda der Maatschappij voor Nijverheid en Handel en het Natuurkundig Genootschap.

Van groote beteekenis achtte spreker de rioleering uit een technisch-economisch oogpunt, daar zij de mogelijkheid schept, bouwterrein zonder ophooging bouwrijp te maken, hetgeen spreker vooral van belang achtte voor steden, waar ophooging duur moet worden betaald.

Dit beginsel is door den heer Schut als directeur van gemeentewerken te Vlaardingen ook toegepast en het moet gezegd worden, met succes. Een laag gelegen poldergedeelte, dat tot bouwterrein bouw-

rijp werd gemaakt, is niets opgehoogd, doch door de rioleering diep te laten uitmonden in een zandvanger of kelder, waaruit het rioolwater met automatisch in werking tredende centrifugaalpompen geperst wordt naar de rivier de Maas (Nieuwe Waterweg) werd een droog bouwterrein verkregen en de grondwaterstand in een nog lager gelegen oude wijk werd daardoor mede verlaagd, alleen bij hevigen regenval komt in deze wijk nog wel eens wat water op de straat te staan, doch door nooduitlaten in de riolen tracht men het water, dat niet door de pompen verwerkt kan worden naar noodvijvers te voeren en mocht dit voor deze lage wijk niet voldoende helpen dan kan door het bijplaatsen van een groote pomp ook daarin worden voorzien.

In een ander gedeelte van de gemeente Vlaardingen zal het volgende jaar een dergelijk gemaal met afvoer naar de Maas gemaakt worden, met kleine pomp voor droogweerafvoer en gewonen regenval en een groote pomp op een afzonderlijke leiding voor grooten regenval.

Voordat de heer Schut directeur van gemeentewerken was te Vlaardingen, was het door hem behandelde vraagstuk „Gezuiverd afvalwater loozende op een binnenwater of ongezuiverd loozende op de rivier" aan de orde, en de Gezondheidscommissie, waarvan ik reeds vele jaren deel uitmaak verklaarde zich voor afvoer naar de rivier, met gevolg, dat de heer Schut direct op den steun van deze Commissie kon rekenen.

Wanneer we het ophoogen van straten zien in verschillende steden, tot boven de vloeren der huizen, dan vragen we, indien het geen waterkeerende dijken betreft, ons dikwijls af, is dit nu bepaald noodig. De onaangenaamheden en de schade daaraan verbonden zijn menigmaal zeer groot, vooral wegens de waardevermindering der panden. Bovendien de bouwverordening bepaalt om gezondheidsredenen, dat de vloeren minstens 20 cM. boven de kruin van de straat moeten zijn gelegen.

De ernstige vraag is: kan in vele gevallen, waar geen gevaar bestaat voor het drooglegen van paalfundeeringen, de ophooging niet worden voorkomen door diepliggende riolen, die uitmonden in een zandvanger of kelder, waaruit het tijdens een stortbui laag weggepompt kan worden, waardoor voldoende verhang aanwezig blijft om veel water door de riolen te kunnen voeren.

PL. v. d. BERG, Architect B.N.A.

EEN GEWELDIGE SKYSCRAPER. Plannen zijn ontworpen voor een skyscraper in de benedenwijk van Broadway, die honderden meters hoog zal zijn, welks bouw meer dan 75.000.000 dollar zal kosten en die voor 50.000 personen kantoorruimte zal hebben. Het gebouw zal 150 verdiepingen tellen en neerzien op het in de nabijheid staande Woolworth Building, zooals dat thans neerziet op de straat. Op het dak van het gebouw zal een landingsplaats voor vliegmachines worden gebouwd. Het gebouw zal komen te staan op een stuk grond, dat wordt begrensd door Broadway en Readstreet, Churchstreet en Worthstreet. Het zal intusschen nog acht jaren duren voordat een begin kan worden gemaakt met den eigenlijken bouw, omdat dan eerst de laatste grondconcessie vervalt, doch de autoriteiten zullen zich voordien verplicht zien, in het verkeer ingrijpende wijzigingen aan te brengen, omdat anders de toevoeging van 50.000 personen aan bovengenoemde wijk het verkeer zou lamslaan. Hbld.

transmissievloer aan de kap komt te hangen door middel van doorloopende verticale stijlen, terwijl de overblijvende ruimte tusschen den transmissiezolder en het dakvlak overeenkomstig den eisch van de Brandweer, brandvrij afgesloten en van automatisch werkende en van gewone rookluiken en ventilatiekappen voorzien wordt.

Aangezien het bij verschillende tooneelstukken gewenscht is om het tooneel naar de zaal te verlengen of door trappen in den zaalvloer te doen overgaan en bij andere de geheele verdiepte orkestruimte overbodig is, is in het ontwerp een op gewenschte hoogte te brengen orkestpodium ontworpen.

Hiermede zal het ook mogelijk zijn om na vervanging van de vaste balustrade langs het orkest door een beweegbare, den zaalvloer ter plaatse van de orkestruimte voort te zetten en hierop nog 4 rijen met 54 stalles-plaatsen bij te zetten, hetgeen de exploitatie van het gebouw ten goede komt.

Verder is er op gerekend dat bij grootere bezetting van het orkest nog een gedeelte onder de zaal aan deze orkestruimte wordt toegevoegd.

De twee vloeren zullen ook electrisch verstelbaar zijn waarbij is gedacht de bovengenoemde 54 plaatsen aan een der vloeren te verbinden.

Om de illusie van vrije ruimte op het tooneel weer te geven, wordt gebruik gemaakt van een doek dat, in tegenstelling met de andere vlakhangende doeken, in gebogen vorm om de door artisten en décors ingenomen tooneelruimte gehangen wordt.

Om dit vrij omvangrijke doek zeer egaal en in alle kleurschakeeringen te kunnen verlichten, kan niet volstaan worden met de gewone hersen of schijnwerpers. Een speciaal horizonbelichtingsapparaat is hiervoor noodig.

Om op dit horizondoek beweegbare wolkeneffecten te projecteeren, kan gebruik gemaakt worden van een z.g. wolkenapparaat, dat evenals het belichtingsapparaat, in de as van het tooneel voor de toeschouwers onzichtbaar aan de kapconstructie wordt opgehangen.

Voor projectie op het achterdoek of verder naar voren geplaatste schermen, kan gebruik gemaakt worden van een filmapparaat. Waar deze projectie toch alleen van de achterzijde kan plaats hebben, is in de verbouwing de constructie van een brandvrije cabine opgenomen, die volgens de eischen van de brandweer, van buiten af te bereiken is.

Op de bestaande werkbruggen langs de zijmuren in den Kon. Schouwburg worden steeds aan beide zijden de doeken etc. omhoog en omlaag getrokken, waarvoor dus ook ruimte noodig is. Aangezien bij de nieuwe hijschinrichting alles van den tooneelvloer af geregeld wordt, kan bij de nieuwe bruggen langs de zijmuren met een geringe breedte volstaan worden.

Er zijn in het plan 2 van dergelijke werkbruggen opgenomen welke langs de tooneelmuren komen te liggen, namelijk één op ± 9 M. en één op ± 15 M. hoogte boven den tooneelvloer (de laatste alleen langs de zijmuren en den achtermuur). Op deze, op 15 M. hoogte gelegen brug, zullen bij het omhoog halen van de doeken, wanneer die op den tooneelvloer opgerold liggen, de contragewichten aan de snoeren bevestigd moeten worden, waarna de doeken over hunne volle hoogte kunnen worden opgehangen en vervolgens, in afwachting van het gebruik, in den tooneelzolder geheschen kunnen worden.

Een vaste rondhorizon vormt of een onderdeel van het gebouw, of is een constructie, die in een achtertooneel opgeborgen, bij gebruik over een rail in de richting van de tooneelopening wordt getransporteerd.

Zooals reeds bij de beschrijving van de loopbruggen is vermeld, zal het mogelijk zijn een rail aan de bovenste loopbrug aan te brengen, waaraan het doek van de rondhorizon bevestigd en ontrold kan worden.

Doordat deze railconstructie vrij ver achterwaarts gelegen is en ook de zijbruggen een geringe breedte hebben, zal de ligging van de rail geen bezwaren opleveren voor de goede functionneering van de hijschinrichting. Een 2de rail zal wellicht nog gewenscht worden voor tooneelen waarbij geen groote speelruimte gebruikt wordt.

De geheele, zeer ingrijpende en uiterst ingewikkelde verbouwing en installatie werd gedurende het afgeloopen zomerseizoen door den dienst van Gemeentewerken in eigen beheer uitgevoerd in den tijd van drie maanden. Behalve de Heer van Zeggeren was bij den bouw betrokken de architect 2e klasse bij den dienst van Gemeentewerken Ir. D. P. van der Vliet.

De complete installatie van het draaitooneel werd geleverd door de Maschinenfabrik Wiesbaden.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

OF GAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS
102 AMSTERDAM TEL. Nº 36736

1929 2 NOVEMBER Nº 44

DAMRAK TE AMSTERDAM, VANAF DE DAMZIJDE.

INDRUKKEN VAN DE EDISON LICHTWEEK TE AMSTERDAM, DOOR C. B. POSTHUMUS MEYJES. Als dit nummer van het B. W. A. verschijnt, behoort de Edison lichtweek alweer tot het verleden, is de normale avondrust van de groote stad weder teruggekeerd en hebben ook de vele harde werkers, die tot het bereiken van deze resultaten schier dag en nacht hebben gewerkt, aanspraak op een welverdiende rust.

Velen, die vol verwachting naar de hoofdstad zijn getrokken, hebben wellicht een geringe teleurstelling gevoeld, omdat zij gehoopt hadden vrijwel de geheele stad geïllumineerd te zien. Men moet echter niet uit het oog verliezen, dat het hier geenszins een nationale of Gemeentelijke herdenkingsweek gold, doch niet anders dan een technisch experiment, waartoe Edisons groote vinding van 1879 een gereede aanleiding was. Dat zoowel de Gemeente als de groote bank- en handelsinstellingen door het schenken van ruime geldelijke bijdragen hunne sympathie met dit streven betoonden, zal zeer zeker waardeering wekken en is een nieuw bewijs van de kracht en energie, die nog immer in de „koopstadt aan het Ye" aanwezig is.

Hoe kon het anders, of de staf van ingenieurs en overige technici van de N.V. Philips te Eindhoven, waarvan hier vooral de namen van Dr. Halbertsma en Ir. van de Werfhorst genoemd mogen worden, toog aan den arbeid, om met behulp van Gemeente-diensten, ambtelijke en particuliere kunstenaars, te trachten aan het groote publiek te toonen, waartoe de vergevorderde electrotechniek en electroaesthetiek, door Prof. Teichmüller uit Frankfort zoo kenmerkend als „lichtarchitectuur" bestempeld, thans in staat zijn. Men vergete bij de beoordeeling van de bereikte resultaten niet, dat de beschikbare geldmiddelen beperkt waren en dat vele grootsch opgezette plannen helaas nu en dan ten nadeele van het effect, sterk beschoeid moesten worden, hetgeen in het bizonder in de Kalverstraat (ontwerper der verlichting R. Kuipers) en in de Leidschestraat, waarvoor arch. Lansdorp de eerste verlichtingsschetsen maakte, tot uiting kwam. De aardige teekeningen, welke in de Militie-zaal een indruk gaven van de omvangrijke, voorbereidende studie, toonden b.v. ten aanzien van de Leidschestraat duidelijk aan, hoezeer vergrooting van den afstand der hangende lichtschermen en verkleining van de afmetingen, ter wille der kosten, aan het effect afbreuk deden.

INGEZONDEN. Mijne Heeren, Een ieder begrijpe, dat mijn stuk betreffende prijsvragen en die te Katwijk in het bijzonder niet zoo lichtvaardig is, als men wel zou willen doen gelooven.

De feiten hebben mij reeds achterhaald en de kern van mijn betoog gestaafd. Verzet is er ter plaatse gekomen, omdat men vreesde al te diep in de beurs te moeten tasten; dieper dan draagkracht toestond, uitgedrukt in de gemotiveerde 125 mille. De opdracht voor den bouw is hiermede van de baan en is het positieve feit aanwezig dat de prijsvraag mislukt is.

Tot verdere discussie geeft het artikel van de H.H. Hooykaas en Lockhorst mijnerzijds geen aanleiding.

Hoogachtend Uw. dw. M. J. MUYLAERT.

Wij meenen dat de heer M. den gang van zaken niet geheel juist heeft voorgesteld. Het verzet tegen den bouw in Katwijk is niet opgekomen door de bekroning; het was reeds lang aanwezig. Het crediet voor den bouw is door den Raad afgestemd, vrijwel ongeacht het resultaat der prijsvraag. Red.

VERSLAG VAN DEN THERMOTECHNISCHEN DIENST DER WARMTESTICHTING OVER HET JAAR 1928. (Eerste periode October 1927 t/m December 1928).

Aanvang en Stichting. Met den aanvang van 1928 zijn de wetenschappelijk-technische onderzoekingen van de Commissie voor Onderzoek van Warmte-isolatie, benoemd door het Technisch Economisch Genootschap, overgegaan op den „Thermotechnischen Dienst der Warmtestichting", nadat reeds een drietal maanden te voren de overgangstoestand was ingeleid.

Steunende op een breedere basis dan waarop de organisatie van genoemde Commissie zich wegens haar zeer beperkte financieele middelen kon stellen, heeft de dienst zich dit eerste jaar er in het bijzonder op kunnen toeleggen haar methoden van onderzoek af te werken en haar werkgebied uit te breiden.

Hoewel verschillende aangelegenheden nog niet ten einde konden worden gebracht, is toch veel bereikt en is de dienst daardoor in staat thans werk op zich te nemen, dat eertijds buiten zijn programma moest blijven wegens de bezwaren verbonden aan de noodige voorbereiding en de eigenlijke uitvoering. Ik noem o.a. in dit verband de onderzoekingen naar het thermisch effekt van toestellen voor lokaalverwarming.

Publicaties. Mededeelingen. Tevens kwam er nu meer gelegenheid de noodige aandacht te besteden aan het aamenstellen van „publicaties" en „mededeelingen" waarbij wij met „publicaties" de spe-

cifiek wetenschappelijk-technische verhandelingen onderscheiden van de „mededeelingen", welke van meer algemeenen aard zijn.

Door het uitgeven dezer geschriften, waarvoor een overeenkomst werd aangegaan met de firma Æ. E. Kluwer te Deventer, wordt het mogelijk bekendheid te geven aan het werk van den dienst en een zekere propaganda te voeren voor het nut, dat hij voor verschillende kringen van belanghebbenden kan hebben. Hier zij medegedeeld, dat bereids verschenen resp. successievelijk in druk verschijnen zullen:

Mededeeling. Richtsnoer voor het aanvragen, beoordeelen en leveren van warmte-isolatie voor pijpleidingen en dergelijke objecten.

Publicatie. Beschrijving van de methode voor onderzoek van pijpisolaties op monster volgens Dr. W. J. D. van Dyck, toegepast door den Thermotechnischen Dienst der Warmtestichting.

Mededeeling. De invloed van verflagen en dergelijke op de overdracht van warmte door matig verwarmde ijzeren pijpoppervlakken aan lucht.

Mededeeling. De invloed van de afwerking van het oppervlak op het isoleerend vermogen van pijpbekleedingen.

Publicatie. Beschrijving van de methode voor onderzoek van het warmtegeleidingsvermogen van plaatvormige materialen (lamellenmethode), toegepast door den Thermotechnischen Dienst der Warmtestichting, terwijl ik daaraan kan toevoegen dat o.a. nog in bewerking zijn „aanwijzingen voor het aanvragen van warmte-isolatie met tabellen voor het bepalen van de dikte der bekleeding en verdere mededeelingen.

De mededeelingen van den thermo-technischen dienst der Warmtestichting zijn verkrijgbaar in den boekhandel en bij den uitgever Æ. E. Kluwer te Deventer.

Aanvragen enz. pijpisolaties. Wat mededeeling No. 1, „Richtsnoer" voor het aanvragen, beoordeelen en leveren van warmte-isolatie voor pijpleidingen en dergelijke objecten betreft, merk ik op, dat wij met de aanwijzingen, die het boekje geeft beoogen er toe mede te werken, dat het aanbieden en leveren van isoleermaterialen o.a. zal geschieden op grond van de noodige technische waarborgen, door de fabrikanten resp. leveranciers in hun prijsopgaven te vermelden, opdat de besteller de zekerheid heeft isoleerende bekleedingen te verkrijgen zooals zij hem zijn aangeboden en zooals zij door hem zijn besteld.

Aangezien het hier een moeilijk te regelen en te normaliseeren aangelegenheid geldt, is de oorspronkelijk meer omvangrijke samenstelling van het geschrift belangrijk beperkt opdat de praktijk zal kunnen uitwijzen in hoeverre het mogelijk en wenschelijk is meer bepaalde aanwijzingen en voorschriften te geven.

De samenstelling vond plaats met medewerking van het bestuurslid der Stichting Dr. Ir. F. C. Huygen en het lid van de Commissie van Toezicht op den Thermotechnischen dienst, Ir. D. H. Stigter. Voor de verleende medewerking zij genoemden heeren hierbij onze erkentelijkheid betuigd.

Keuze methode onderzoek pijpisolaties. Hoewel het Jaarverslag niet de plaats is om op bijzonderheden van de methode van onderzoek van pijpisolaties, die de Thermotechnische Dienst volgt, in te gaan, moet ik er toch de aandacht op vestigen dat de aanvankelijke opzet dezer methode van eenvoudigen aard was, omdat men er o.a. slechts mede beoogde een basis van vergelijking te verkrijgen tusschen verschillende pijpbekleedingen onderling en wel zooals deze afgewerkt en al op een pijpleiding door den leverancier zijn aangebracht. Deze door de Commissie van Onderzoek van Warmte-isolatie ingerichte vergelijkingsproef ontwikkelde zich allengs door kleine verbeteringen in de opstellingen tot een methode voor het bepalen van een kwaliteitscijfer, dat een meer concrete beteekenis kreeg, nl. als gegeven voor het warmteverlies van een strekkende meter pijpleiding, inwendig wijd 57,5 mm, die op dezelfde wijze bekleed is als de monsterbuis. Dit cijfer werd de doorlaatbaarheidscoëfficiënt van de bekleeding genoemd.

Daar nl. waarde van methoden van onderzoek en van normen betreffende kwaliteit en doelmatigheid bepaald worden door de grootte van de toleranties, die men moet toestaan, is de keuze van het kwaliteitscijfer van veel belang teneinde tot zoo klein mogelijke toleranties te komen.

De laatste moeten n.l. omvatten:

1e de variaties in de hoedanigheid van de materialen;

2e den invloed van de wijze van vervaardigen, aanbrengen en afwerken;

3e de onbepaaldheid der oppervlakteverschijnselen, die noodzakelijk optreedt bij de berekening van het warmteverlies per strekkenden meter pijp uit den warmtegeleidingscoëfficiënt.

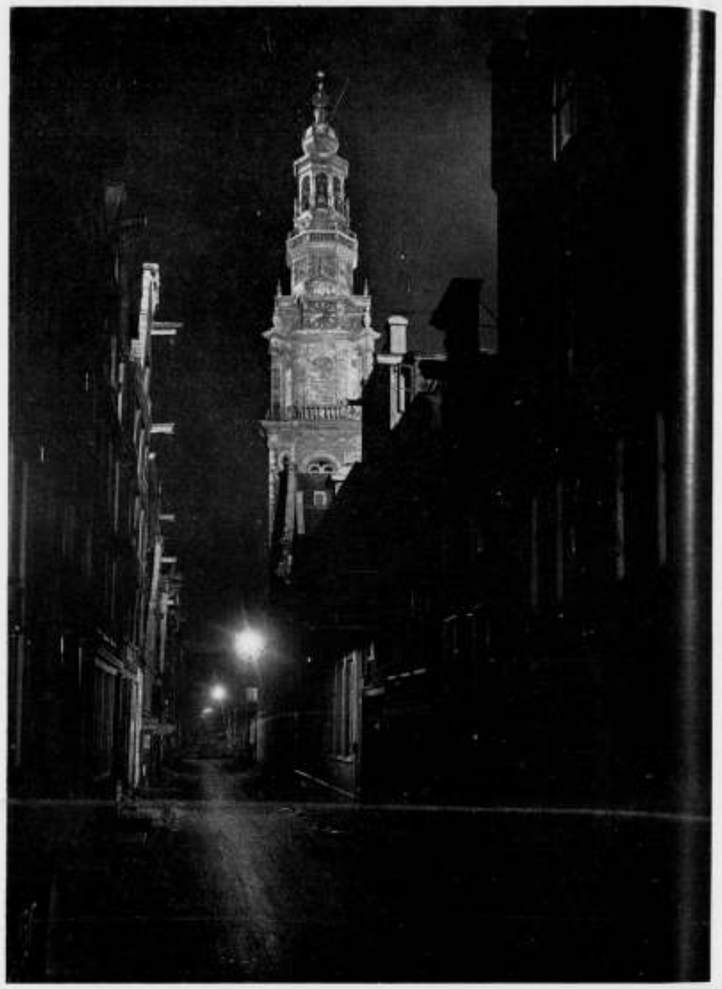
Het eerste punt moest uit den aard der zaak door den Thermotechnischen Dienst als onveranderlijk aanvaard worden. De keuringsmethode dient, wat het tweede punt betreft, gelijk boven gezegd, zooveel mogelijk aan de omstandigheden van de praktijk te beantwoorden, terwijl punt drie voor zichzelf spreekt.

Wij hebben daarom gemeend steeds de directe bepaling van den doorlaatbaarheidscoëfficiënt, reeds gepropageerd door de Commissie voor Onderzoek van Warmte-isolatie, te moeten aanhouden en in vakkringen bekendheid te geven aan de voordeelen die het gebruik van dezen coëfficiënt verschaft, immers daarbij vervalt de tolerantie onder 3e genoemd, voor het grootste gedeelte, aangezien men slechts den doorlaatbaarheidscoëfficiënt bij diverse pijpwijdten en isolatie-afmetingen uit een dergelijk cijfer berekent nl. uit hetgeen direct gemeten is aan een monster, waarvan de met voordacht gekozen afmetingen gemiddelden zijn van de in de praktijk voorkomende.

Uit de keuringsresultaten is natuurlijk ook de geleidingscoëfficiënt van het materiaal af te leiden, doch om de aandacht er op te vestigen, dat dit slechts als een schatting van de materiaalconstante opgevat moet worden, hebben wij deze waarde den aequivalenten geleidingscoëfficiënt genoemd. Hij is bruikbaar voor berekeningen, waarbij men geen of weinig rekening hoeft te houden met de oppervlakteverschijnselen van de bekleeding.

De variaties in de hoedanigheid van de materialen maken het overbodig, de nauwkeurigheid van de meetmethode hooger op te voeren, dan de reeds bereikte; bovendien is dit ongewenscht omdat zulks een sterke verhooging van de kosten medebrengt. Mocht in de toekomst blijken dat de variaties door fabricageverbetering kleiner worden, dan zou dit aanleiding zijn tot het verhoogen van de nauwkeurigheid der meetmethode.

Commissie van Toezicht. Met de Commissie van Toezicht vonden eenige inleidende besprekingen plaats. Zij nam kennis van de methode welke de Thermotechnische Dienst bij het onderzoek van isolatie van pijpbekleedingen toepast en zij kon zich geheel daarmede vereenigen.

ZUIDERKERK TE AMSTERDAM

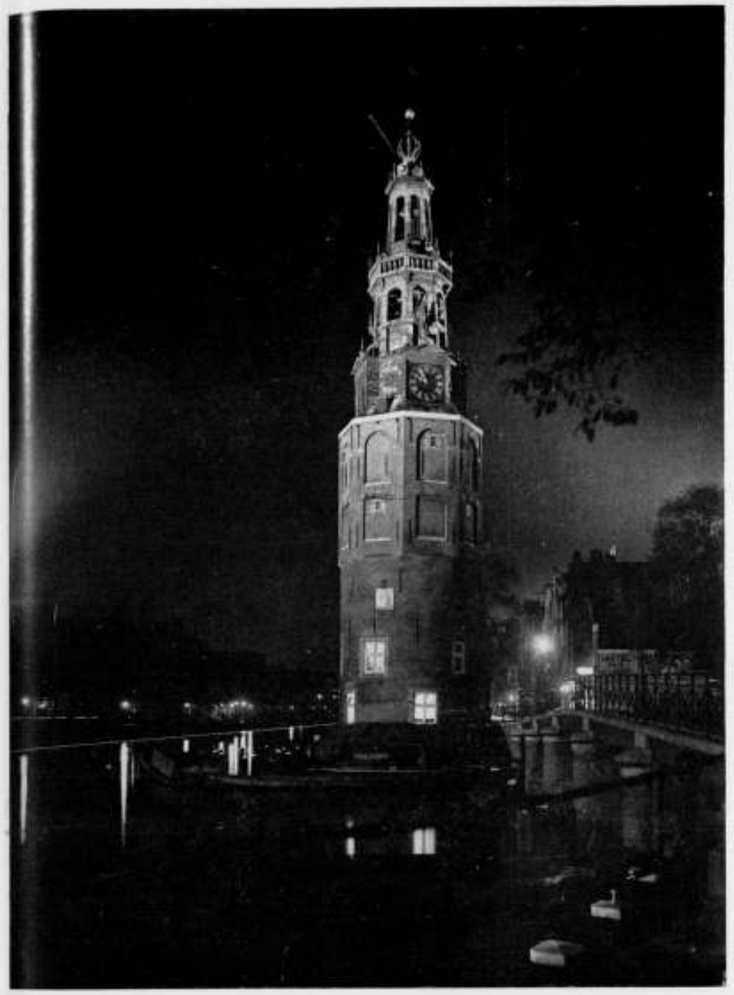
Bij een afstand van ongeveer 6 M. en een hoogte der schermen van circa 7 M. zouden de geheele rommelige gevelwanden tot één gesloten rythmisch geheel zijn omgetooverd, waarbij de nu zeer hinderlijke „gewone" lichtbak-reclames, beter geheel gedoofd hadden kunnen worden.

Dat ook geen meerdere aandacht kon worden geschonken aan een „illuminatie" van het heerlijke havenfront, valt zeer te betreuren, doch is mede een gevolg van finantieele overwegingen. Dat de in de haven verlichte kraan voor deze gelegenheid in een zwaan is omgetooverd, doet in den tegenwoordigen tijd wel even wat vreemd aan.

De ontwikkeling der techniek heeft altijd direct nieuwe en frissche kunst-uitingen tengevolge, hoewel het immer eenigen tijd vordert voor en aleer de zoekende en tastende kunstenaar het nieuwe op een zóódanige wijze weet te vertolken, dat door een juiste toepassing naar den aard van het nieuwe materiaal of de nieuwe construktie-wijze iets nieuws en zuivers geboren wordt.

En juist omdat deze lichtweek zoo duidelijk demonstreerde wat inzake licht en verlichtingstechniek al of niet bereikt kan worden, is zij o.i. zulk een bizonder geslaagd experiment geworden.

Er treden direct drie verlichtingswijzen op den voorgrond. Allereerst de in wezen eigenlijk ouderwetsche illuminatie, zooals die aan het Waaggebouw, de Munt en in

MONTELBAANSTOREN TE AMSTERDAM

haar erbarmelijkste uiting, aan een welbekend sigarenpand, waren aan te treffen. Dan is er het van binnen uit verlichte lichaam, dat zich zoo uitermate leent voor reclame-doeleinden, omdat zoowel in lichamelijke vormgeving als door de talrijke mogelijkheden van het aanbrengen van lumineuze letters het arbeidsveld van den kunstenaar en technicus hier onbeperkt is.

Als zoodanig trok vooral de aandacht de door den heer Perquin ontworpen lichtreclame van de N.V. Philips, aan het Leidscheboschje. Een zeker gemis aan doelbewustheid van vormgeving gaf aan dit monumentje even iets weifelends, terwijl het uitermate jammer was, dat de lichtende achtergrond van de pianozaak veel van het effect te loor deed gaan.

Als derde mogelijkheid vond de z.g. „floodlighting" of schijnwerperbelichting een ruime toepassing.

Hoezeer de toe te passen verlichtingstechniek van gebouwen ingrijpt in het begrippen van de architectonische conceptie van het onderhavige gebouw, was bij den rondrit door de verlichte stad buitengewoon goed te vergelijken.

Vraagt men zich af of de eigenlijke illuminatie, zooals wij die van vroeger kennen, binnenkort geheel zal hebben afgedaan, dan meen ik van niet. Want hoezeer de ietwat stomme ronde bolletjes op regelmatige afstanden op een kabel geprikt, ook te achter staan bij de flakkerende vlammetjes der oude vetpotjes, zoo geloof ik

Contact verbruiker en producent. Er zij in het bijzonder op gewezen, dat het doel der Warmtestichting eenerzijds is den gebruiker het inzicht en de gegevens te brengen, die hij behoeft voor de beoordeeling van hetgeen hem op thermotechnisch gebied wordt aangeboden en hem duidelijk te maken welke praktische en gegronde eischen hij kan stellen, anderzijds den leverancier de gelegenheid te geven de technische grondslagen voor zijn aanbiedingen te ontleenen aan door een onpartijdige instelling gesanctioneerde gegevens.

De Warmtestichting werkt er dus m.a.w. toe mede de verbruikers, die hun zaken behartigen en gegronde eischen aan het hun aangebodene stellen en de bona-fide leveranciers nader tot elkaar te brengen.

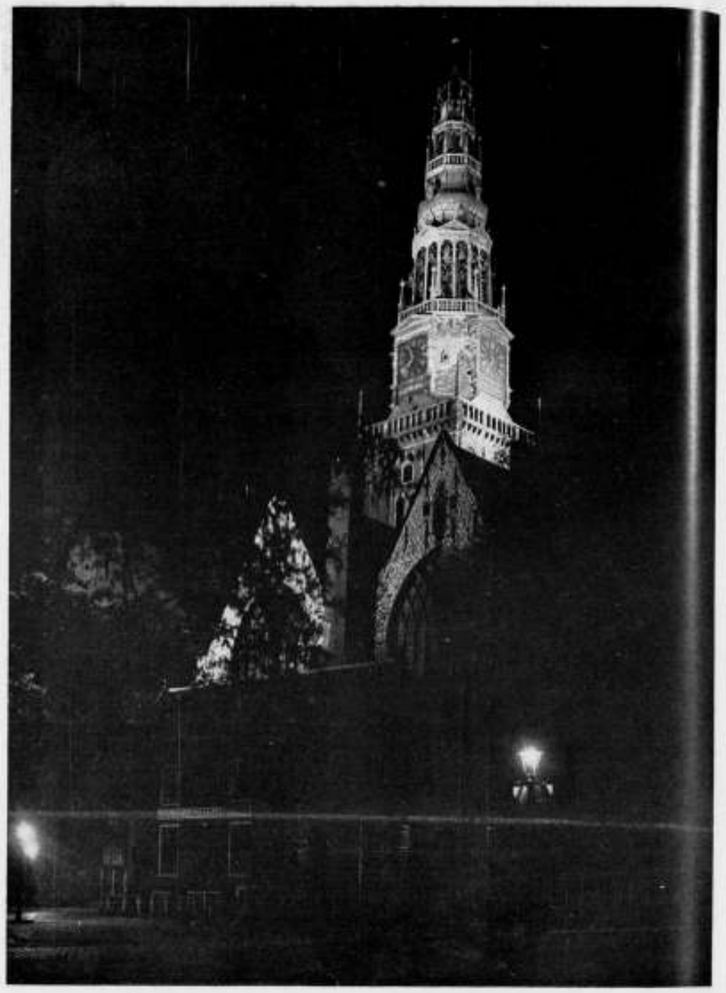
Thermisch bouwen een soc. economi. probleem. Zoo schenken b.v. het publiek zoowel als de bouwers veel te weinig aandacht aan de noodzakelijkheid en de mogelijkheid om het tot stand brengen van een bouwwerk op te vatten als een thermisch probleem uit hoofde van de klimatologische omstandigheden hier te lande. Men houdt er onvoldoende rekening mede, dat het hier gaat om een zeer belangrijke sociale en economische aangelegenheid. Het ligt dan ook op den weg van den Thermotechnischen Dienst het publiek bij te brengen dat het te dezer zake eischen stellen kan. In verband hiermede dient hij er toe mede te werken, dat de bouwer deugdelijke gegevens, getoetst aan de praktijk, kan toepassen.

Dat wij reede in dezen zin doende zijn moge o.a. blijken uit de mededeeling, dat bij een aantal woningen, afgedekt met platte daken van negen verschillende typen, een reeks doorloopende thermische metingen wordt gedaan van de temperaturen in de daaronder gelegen vertrekken, in de verschillende lagen, waaruit de daken bestaan, en buiten op het dak, terwijl tevens de warmtestroom, gaande door elk dak wordt bepaald.

Wie zich rekenschap geeft van het algemeen nut en economisch belang van dergelijke onderzoekingen, zal het betreuren, dat het zooveel moeite kost de overheid (Rijk en Gemeenten) tot dit inzicht te brengen en haar medewerking te verkrijgen. Dit is echter tot dusver niet te bereiken, zelfs niet in dien zin, dat zij objecten voor onderzoek ter beschikking stelt of opdrachten geeft tot het doen van bepaalde onderzoekingen. Een dergelijke houding zal slechts zijn te verklaren uit onwetendheid te dezer zake in de desbetreffende kringen.

Gelukkig, dat ook hier enkele uitzonderingen den regel bevestigen, zoodat o.a. de voormelde metingen bij platte daken kunnen geschieden met geldelijken steun van de gemeente Rotterdam.

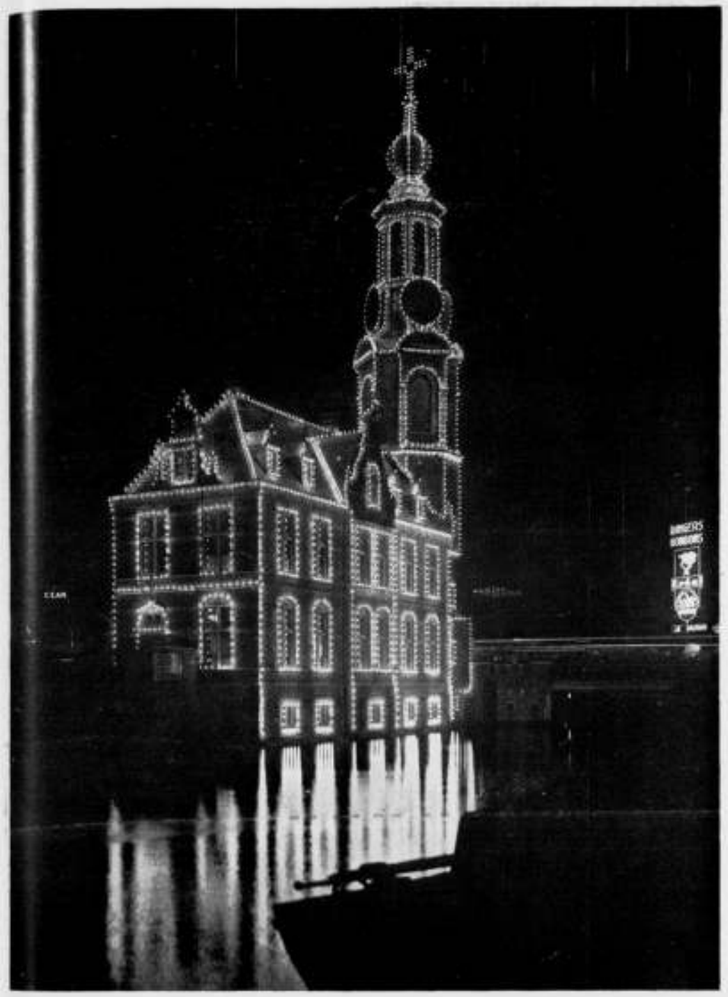
Transmissie-coëfficienten. Bij het berekenen van het warmteverbruik van te verwarmen lokalen stuit men bij herhaling op allerlei onzekerheden in de daarvoor benoodigde gegevens, in het bijzonder in verband met de bouwkundige uitvoering en afwerking van woningen en gebouwen en de klimatologische omstandigheden in ons land. Het meerendeel dezer gegevens berust nl. op buitenlandsche cijfers of is onvolledig op zich zelf. Tevens strekken zij zich niet ver genoeg uit over de talrijke moderne materialen en constructies, die met voordeel voor de thermische oplossing van het bouwvraagstuk aangewend kunnen worden. Het ligt dan ook op den weg der Warmtestichting er zooveel mogelijk toe mede te werken om de hier bestaande leemte in onze kennis aan te vullen. Terwijl aan den Thermotechnischen Dienst aanvankelijk een aantal vragen door de Nederl. Ver-

OUDEKERK TE AMSTERDAM

toch, dat voor het accentueeren van die gebouwen, waarbij met een enkelen contoer de meest karaktervolle lijn aangegeven wordt, deze illuminatie-methode zeker in zwang zal blijven. Vandaar, dat een Middeleeuwsch gebouw met zijn sober, doch typeerend, silhouet als het Waaggebouw o.i. zooveel effectvoller aandeed dan de hiertoe wegens haar detailleering veel te belangrijke Munttoren. Aan een dergelijk renaissance-bouwwerk als den Munttoren, waarbij naast het silhouet, juist de detailleering van zoo veel belang is te achten, doet naar onze meening een contoeraccentueering als hier toegepast werd afbreuk, omdat die voor een zoodanig werk te nuchter en te naïef is.

Hoeveel glorieuzer was echter de prikkabel-illuminatie eenige jaren geleden weer aan de Magere brug (sic transit gloria mundi) waar juist het simpele aangeven van den contoer het geheele object in het stadsbeeld vastlegde. Achteraf beschouwd ligt dit ook wel voor de hand, omdat men met een rij van lichtende bolletjes nooit anders zal kunnen bereiken dan het volgen en daardoor accentueeren van lijnen en hoofdverhoudingen. Hoe meer het bouwwerk dus door enkele hoofdlijnen in wezen gekarakteriseerd zal worden, des te gunstiger zal een prikkabel-illuminatie werken. Echter geloof ik, dat wat verlichtingstechniek aangaat, het oude vetje het door zijn beweeglijke flikkering dan nog steeds van den prikkabel blijft winnen, te meer, waar bij laatstgenoemde wijze altijd eenige verblinding optreedt, zoals

MUNTTOREN TE AMSTERDAM.

men naderbij komt. Ook was de destijds aangebrachte lijnverlichting van de grachten o.i. superieur boven de schijnwerper-verlichting, die thans in de bocht van de Heerengracht was aangebracht, omdat eerstgenoemde de buitengewoon mooie „doorsnede" verhouding van watervlak-breedte t.o.v. de gevel-afstanden, op zoo treffende wijze accentueerde.

Gelukkig echter heeft de techniek ons in den waren zin des woords nieuwe perspectieven geopend door de fabricatie der economische met gas gevulde lampen, waarbij in combinatie met allerlei spiegelende en weerkaatste oppervlakken, de schijnwerpers hun intrede in de verlichtingstechniek hebben gedaan. Taalkundig gesproken moet men hier eigenlijk van belichten spreken en komt het mij voor, dat de geheele huidige evolutie der lichttechniek kan worden samengevat als een overgang van v e r lichten naar b e lichten.

Als een van de meest geslaagde uitingen van door schijnwerpers belichte gebouwen, mag zeker het groote pand van Hirsch vermeld worden. De buitenlands-klassicistische vormgeving en de goed geproportionneerde detailleering van dit gebouw komen door deze belichting, met de mooie relief- en schaduwwerking, bizonder tot hun recht en het geheel geeft, door de indirecte terugkaatsing van het licht, een tot verachtigen en fijn-transparanten indruk, als ware het een wit-albasten paleis. De goed aangebrachte belichting demonstreert overigens duidelijk van hoeveel

eeniging v. Centrale Verwarmings-industrie over de zg. transmissiecoëfficiënten van bepaalde bouwconstructies was gesteld, zal thans deze aangelegenheid in grooteren omvang ter hand worden genomen en onderworpen aan een algemeene studie, voor zoover noodig gepaard aan onderzoekingen. Het behoeft wel geen nader betoog, dat hiertoe de medewerking van velen, buiten het eigenlijk verband der Warmtestichting staande personen vereischt wordt, wil men binnen niet al te langen tijd en met voldoende succes tot een resultaat komen en dat tevens belangrijke finantieele steun een vereischte is.

In beginsel geldt het bovenstaande, hoewel gegrond op andere overwegingen, ook voor koude-isolatie. Voorts zij opgemerkt dat de dienst ook voor bouwmaterialen certificaten van onderzoek afgeeft, waarvoor wat de hoofdzaken betreft, dezelfde regeling geldt als voor pijpbekleedingen.

Voorlichting verbruiker en producent van pijpisolaties. Zooals te begrijpen is, doet zich de noodzakelijkheid gevoelen zoowel den producent als den verbruiker van pijpbekleedingen zooveel mogelijk met voorlichting van dienst te zijn, opdat beiderzijds de waardeering der materialen op dezelfde basis zal plaats vinden.

De Thermotechnische Dienst gaat voor dit doel in hoofdzaak als volgt te werk.

Richtsnoer. Door het uitgeven van een richtsnoer, als vermeld op blz. 2 van dit jaarverslag, verstrekt hij aan producent en gebruiker een aantal aanwijzingen voor het doen van aanvragen en aanbiedingen en voor het beoordeelen daarvan. Hieraan ligt ten grondslag, dat de gebruiker een levering verwacht overeenkomstig het door hem te besteden geld en dat het de bedoeling van den producent of leverancier is daaraan geheel tegemoet te komen en den gebruiker bij de aanbieding de noodige betrouwbare gegevens te verstrekken.

Keuringscertificaten. Een volledig certificaat van onpartijdige zijde is daarvoor een eerste vereischte. De Thermotechnische Dienst verstrekt dan ook certificaten van de keuring van bekleedingen voor het tegengaan van warmteverliezen bij pijpleidingen en dergelijke objecten.

Deelnemers. Ten einde voorts te bevorderen dat ook de levering en uitvoering van warmte-isolatie aan redelijke eischen van deugdelijkheid voldoen, heeft de dienst voor fabrikanten en leveranciers van dergelijke materialen de gelegenheid geopend om deel te nemen aan het tot stand brengen en het invoeren van regels, welke hij samenstelt. De Thermotechnische Dienst geeft b.v. in dit verband geen certificaten zonder meer af aan een „deelnemer", d.i. aan een fabrikant of leverancier resp. uitvoerder van genoemde bekleedingen, die zich bereid heeft verklaard tot bedoelde medewerking en tot het handhaven der regelingen. Aan een deelnemer worden certificaten uitgereikt, indien deze vooraf verklaard heeft te zullen instaan voor de overeenstemming — onder inachtneming van een gepaste tolerantie — van de warmtegeleiding der van hem afkomstige materialen met die welke op het laboratorium onderzocht zijn, en bereid te zullen zijn steeds zijn materialen ter beschikking te stellen voor verificatie door genoemden dienst. Van de afgifte dezer verklaring wordt op zijn keuringscertificaten melding gemaakt.

Verificatie. Deze verificatie geschiedt met behulp van monsters welke de dienst bij leveranciers en uitvoerders op willekeurige tijdstippen en bij herhaling neemt of die de gebruikers hem toezenden. Wat in het bovenstaande omtrent de zg. warmte-

isolatie is gezegd, geldt in hoofdzaak ook voor koude-isolatie.

In het afgeloopen jaar deed zich o.a. bij een groote levering van materialen het geval voor, dat deze belangrijk in isoleerend vermogen afweek van de gegevens die bij de aanbieding verstrekt waren, zoodat de leverancier genoodzaakt was deze door beter materiaal te vervangen.

Isolatietabellen. Het moet den leverancier en gebruiker voorts mogelijk zijn met behulp van de gegevens der certificaten vast te stellen, welke bekleedingsdikten voor pijpen van bepaalde wijdten overeenkomen met de door hem verlangde waarde van het isoleerend vermogen gegeven door den doorlaatbaarheidscoëfficiënt. Voor dit doel zijn een aantal tabellen in bewerking waarin op overzichtelijke wijze die gegevens zijn gerangschikt, welke men behoeft om uit de in de certificaten genoemde cijfers de doorlaatbaarheidscoëfficiënten af te leiden voor alle andere pijpdiameters en isolatie-afmetingen.

In den loop van het jaar is aan eenige uitvoerders van isolatiewerk en leveranciers van isolatiematerialen voor pijpbekleedingen een uiteenzetting gegeven van het doel der Warmtestichting en de werkwijze van den Thermotechnischen Dienst. Bij het merendeel dezer firma's bleek veel instemming met ons streven te bestaan en men toonde zich in beginsel bereid den noodigen steun te verleenen om de verdere ontwikkeling der organisatie in voor de praktijk bruikbare banen te leiden.

Radiator-onderzoek. Dat het voor de wetenschappelijke ontwikkeling en praktische toepassing der verwarmings- en ventilatietechniek van belang is, dat haar beoefenaars beschikken kunnen over gegevens van betrouwbare onderzoekingen, bleek o.a. uit het onderzoek van eenige radiatoren van verschillend fabrikaat. Hoewel zij op het oog geheel gelijk type en gelijk vermogen schenen te hebben, leverde het onderzoek een belangrijk verschil op in de warmte-afgifte per kwadraatmeter verwarmend oppervlak, de eenheid waarmede men in de praktijk pleegt te rekenen. Dit verschil was zoo groot dat een onvoldoende werking van een met een dezer typen normaal berekende en geïnstalleerde verwarmingsinrichting als zeker moet worden aangenomen.

Het blijkt hierdoor hoe voorzichtig men moet zijn om een kwadraatmeter verwarmend oppervlak van oogenschijnlijk gelijksoortige radiatoren gelijkwaardig te stellen, zoodat de vraag opkomt in hoeverre een dergelijke eenheid gehandhaafd moet blijven. Daarnaast treedt het belang naar voren om te weten welk aandeel van de warmte-afgifte van het toestel het gevolg van de luchtconvectie is, welk van de straling, aangezien het zeker een punt van studie zal zijn of uit een oogpunt van economie en van behagelijkheid een dezer beide wijzen van warmte-afgeven op den voorgrond moet staan en welke toestellen het best aan de, uit het te vinden resultaat voortvloeiende, eischen beantwoorden.

Dat ook ribbenbuizen van giet- en smeedijzer en andere soorten van verwarmingstoestellen slechts op grond van goede, betrouwbare gegevens in toepassing mogen komen, behoeft na het bovenstaande wel geen nader betoog.

Contact buitenland. Van niet te onderschatten belang is voor onze Stichting een geregeld en breed contact met instellingen in het buitenland, die hetzelfde doel beoogen.

Wij verheugen ons er dan ook over met het bekende „Forschungsheim für Wärmeschutz" te

SCHEEPVAARTSHUIS TE AMSTERDAM.

propagandistische waarde een wel-verzorgd gevel-project, ook afgezien van de vraag van al- of niet het stempel van dezen tijd dragend, voor een firma kan zijn. Hoe opvallend verschillend het effect van „floodlighting" kan zijn op moderne gebouwen, bleek wel duidelijk bij vergelijking van de belichting van het A. M. V. J.-gebouw en het woonhuis van Ir. de Bie Leuveling Tjeenk. Aan laatstgenoemd gebouw toch was door het opzettelijk te voorschijn roepen van krachtige slagschaduwen een verhoogd effect bereikt, terwijl bij den belichten hoek van het A. M. V. J.-gebouw geenerlei speciale uitwerking viel te constateeren. Het Scheepvaarthuis doemde als een imposant geheel met zijn krachtige hoofdlijnen prachtig op tegen de pikzwarte avondlucht.

De warmgetinte, felle bestraling van „Maison de Vries" daarentegen liet een onbevredigenden indruk achter, wegens algeheel gemis aan krachtige schaduwwerking. Dit naar voren brengen van schaduwwerking door het op daartoe geschikte plaatsen aanbrengen van schijnwerpers, viel bizonder op bij het gebouw der „Kasvereeniging" aan het Singel, waar de, overdag vrijwel vlak aandoende gevel, een mooi relief had gekregen, daar de schijnwerpers zoodanig aangebracht waren, dat de lisenen en overige vrij vlakke gevelsprongen een maximum aan schaduw wierpen. Hoe fijn stak het late en teere najaarsloof tegen dezen verlichten gevelwand af. Als vanzelf wordt het oog getrokken naar den Westertoren, die met diverse kleuren bundellicht bestraald werd. In vrees van een te groote subjectiviteit te verraden, moet ik toch zeggen, dat deze kleurwerking mij tegenviel. Als men de sublieme beelden van de Zuider- en Oude Kerk's torens voor oogen heeft, dan doet het opzettelijke in de meervoudige kleureneffecten als bij den Westertoren toegepast, even als „gewild" aan en kan men zich aan een gewaarwording als van „overdecoratie" niet onttrekken.

Ik geloof dan ook, dat de in diverse kleuren uitgevoerde „floodlighting" bij oude gebouwen met historische waarde, het tegen de ongekleurde lichtbundels niet uithoudt. Want deze „floodlighting" dankt haar succes juist aan de geweldige contraststwerking tusschen den donkeren achtergrond eenerzijds en de krachtig-gereleveerde licht- en schaduwpartijen van het object zelve anderzijds.

Hoe buitengewoon sereen verhief zich als een flonkerend kristal de mooie Zuiderkerks-toren boven het zwarte water van het intieme grachtje, terwijl de Oude-kerks-toren, gezien vanaf den Schreierstoren, tusschen de donkere silhouetten van de uit het water oprijzende oude Amsterdamsche geveltjes, een indruk wekte van sublieme schoonheid.

STADION TE AMSTERDAM.

Deze schoone oude Amsterdamsche kerktorens, hoe welbegrepen waren ze verlicht en hoeveel mooier deden ze het door deze belichting nog dan overdag. Deze kerktorens, daags donker tegen lichten achtergrond evenals alle andere gebouwen en contoeren, maar nu vrijgemaakt van al het overige en a.h.w. oplichtend tegen den donkeren achtergrond. Juist het feit, dat 's avonds alle overige silhouetten en contoeren van de omringende gebouwen zich in het donker van den nacht oplossen en het object zelve zoo sterk belicht werd, gaf, mede door de sterke reliefwerking, zoo eigen aan de Renaissance- en laat-Gothische-detailleering met al haar profielen en kolommen, zulk een tooverachtig en aetherisch effect.

Ook op Frankendaal kon men zien hoezeer de oude schoonheid van onze glorierijke 17e en 18e eeuwsche bouwwerken door deze „floodlighting" tot ongekenden luister kan worden opgevoerd. Men kan zich moeilijk voorstellen, dat, wat dergelijke bouwwerken aangaat, in deze nog een hooger effect, dan het thans behaalde, is te bereiken.

Het gemeenschappelijk bezoek aan de verlichte zalen van het Rijksmuseum en vooral dat aan de groote zaal waar, in het bizonder door toedoen van den heer C. J. de Jager, electrotechnicus bij den Rijksgebouwendienst, gepoogd is Rembrandt's nachtwacht door een ingenieuze, technische verlichtings-installatie tot nieuwe schoonheid op te voeren, was even een verademing tusschen de straatdrukte. Zonder aan het buitengewoon knappe werk, dat hier verricht is, ook maar iets af te willen doen, zoude ik alleen de vraag willen stellen, of het ietwat stereoscopische effect, waardoor a.h.w. iets sentimenteels gaat ontstaan, niet ware weg te nemen door het donkere velum, dat zich zoo dreigend boven de hoofden uitstrekt, een zeer geringe oppervlakte helderheid te geven, waardoor het thans haast te sterke contrast tusschen zaal en doek wellicht iets verzacht zoude kunnen worden.

Wat bizonder trof, was de mooie verlichting der vitrines met porselein in de aangrenzende galerij. De mededeeling, dat Nederland in dit opzicht het buitenland ver vooruit is, verwekte dan ook geenerlei verwondering en strekt den vooruitzienden bli der Museum-directie en Rijksgebouwendienst tot alle eer.

Al schuifelende door de overdrukke straten bereiken wij de clou van deze verlichtingsweek, den Dam en het Damrak.

Va uit het ietwat duistere Rokin komend, wordt plots het oog omhoog getrokken do r de ijle lichtsubstantie, die Arch. van de Pauwert der Philips' fabrieken in sa enwerking met den technischen staf te Eindhoven ontwierp. Rank en aetherisch

München in aangename en geregelde relatie te staan, zoodat een onderlinge uitwisseling van gedachten en geschriften er toe bijdraagt op efficiënte wijze de kennis en het inzicht op het onderhavige gebied te vergrooten. In December 1928 herdacht genoemde instelling door een algemeene vergadering te Hannover haar tienjarig bestaan en wij gaven gevolg aan haar uitnoodiging om daarbij tegenwoordig te zijn. Ondergeteekende werd als leider van den Thermotechnischen Dienst hiertoe afgevaardigd. Over diverse aangelegenheden had hij voorts besprekingen te München met den leider van het „Forschungsheim".

Een tweede mogelijkheid om met het buitenland contact te verkrijgen wordt geboden door een internationaal congres te Zürich, dat in 1931 door den „Internationalen Bond voor Materialenkennis" wordt gehouden. Wij zijn doende ons met verschillende buitenlandsche instellingen in verbinding te stellen, ten einde aldaar het belang van de thermische eigenschappen van materialen, voor zoover dit de techniek der gebouwverwarming en dergelijke warmteproblemen betreft, onder de aandacht te brengen en een daarop betrekking hebbend praeadvies in te dienen.

Samenwerking met andere instellingen en personen. Het isolatie-onderzoek, bepaling van het warmteafgevend vermogen van verwarmingstoestellen als radiatoren en dergelijke omvatten enkele van de vele gebieden, waarop de Warmtestichting en vooral haar Thermotechnische Dienst met vrucht werkzaam kan zijn. Zoo is ook op het gebied van het doen van temperatuurmetingen op zich zelf een zeer belangrijk arbeidsveld gelegen. In dit verband noem ik o.a. metingen in gebouwen, in industrieele inrichtingen, in kweekruimten voor cultures en dergelijke. Het contact, dat in deze richting mogelijk en wenschelijk is tusschen de stichting en personen of instellingen, die op bedoeld gebied werkzaam zijn, is reeds op verschillende wijze ingeleid en wij hebben de verwachting dat dit allengs zal overgaan in daadwerkelijke samenwerking.

Meetinstrumenten. Hoewel het gebruik van geldmiddelen der Stichting voor bijzondere doeleinden veel voorzichtigheid vereischt, is het duidelijk dat voor een gestadige uitbreiding en de moderniseering van de verschillende instrumenten gelden noodig zijn.

Thermische onderzoekingen leveren in dit opzicht allerlei moeilijkheden, aangezien er vooral op dit gebied nog betrekkelijk weinig gewerkt is en veelal eerst door eigen studie en constructie doelmatige instrumenten kunnen worden verkregen. Hierbij moet men niet vergeten, dat het bij ons niet alleen onderzoekingen op het laboratorium geldt, doch evenzeer waarnemingen ter plaatse van gebruik en in de volle praktijk. Een duidelijk voorbeeld van hetgeen vereischt wordt om in de praktijk en onder alle wisselende omstandigheden, die aan de onderhavige thermische problemen eigen zijn, tijdens het normale gebruik der objecten betrouwbaar en volledig te meten, biedt wel het onderzoek der voornoemde daken.

In het afgeloopen jaar voegden wij aan ons instrumentarium en hulpmiddelen toe:

Een bandcalorimeter met millivoltmeter en weerstand voor het verifieeren van pijpbekleedingen, ter plaatse van gebruik.

Een inrichting voor het op het laboratorium vervaardigen van te onderzoeken pijpbekleedingsmonsters.

RECLAMEBILJET. ONTWERP: WALTER.

Een droogoven voor het drogen van bedoelde monsters pijpisolaties.

Aanvragen om inlichtingen over de bij onzen dienst in gebruik zijnde meetinstrumenten en over het doen van metingen op thermisch gebied kwamen van eenige zijden binnen. Met name gold dit den tastthermometer, een door ons geconstrueerd instrument, dat zijn ontstaan dankt aan de omstandigheid waarin wij herhaaldelijk verkeerden, nl., genoodzaakt te zijn door aftasting van een oppervlak in een korten tijd de temperaturen daarvan op verschillende plaatsen te meten. De meetwijdte loopt ongeveer tot 350° C. boven nul, onder nul is zij practisch onbegrensd.

Waar ik in dit verslag niet alleen een overzicht heb gegeven van hetgeen de Thermotechnische Dienst in het eerste jaar van zijn bestaan heeft bereikt, doch tevens een exposé van de beteekenis van zijn werkzaamheden en het uitzicht, dat hij heeft op de toekomst en op verwezenlijking der daarin sluimerende mogelijkheden, zoo mag ik deze mededeelingen niet besluiten zonder mijn erkentelijkheid te betoonen voor de gastvrijheid, die onze dienst voor het uitoefenen van zijn laboratoriumwerk in het physisch laboratorium te Utrecht geniet en waardoor het hem mogelijk is zich studieproblemen te stellen en onderzoekingen te ondernemen op een wijze, die zonder volle medewerking van den directeur van genoemd laboratorium zeker, althans voorloopig, nog achterwege zouden moeten blijven. Een woord van dank voor deze welwillendheid is hier dus zeker op zijn plaats.

Amersfoort, Februari 1929.

Ir. F. G. UNGER.
Leider van den Thermotechnischen Dienst.

Stedelijk Museum te Amsterdam, van 2 tot 24 November, tentoonstelling A.S.B. (Architecten, Schilders, Beeldhouwers): „Neues Bauen" (Deutsche Werkbund), architectonische ontwerpen van Nederlandsche architecten, schilderijen en beeldhouwwerken van Nederlandsche kunstenaars.

schiet deze lichtzuil omhoog, wonderlijk vrij van ieder begrip van stoffelijkheid. De vernuftige wijze, waarop deze, geheel van hout vervaardigde, obelisk zonder van binnenuit verlicht te zijn, toch als een lichtende bundel-minaret opwaarts schiet, is zoowel voor den kunstenaar als den lichttechnicus ongetwijfeld een succes te aanzien van hetgeen in deze bereikt kan worden.

Helaas viel op den Dam eenige „über-arbeitung" te constateeren en was het niet name jammer, dat zoowel aan den belichten paleiskoepel als aan Lansdorp's fijne gedachte, om het gedenkraam der Nieuwe Kerk in volle glorie naar buiten te doen spreken, door de geweldige uitwerking van den midden-obelisk eenigszins afbreuk werd gedaan. Ook de goed geslaagde belichting van „Industria" kwam hierdoor minder tot haar recht.

Tenslotte richten wij het oog van Dam naar Centraal-station of liever nog van het C. S. naar den Dam, teneinde het storende effect van de hinderlijke lichtbuis der „Bijenkorf" te ontgaan.

De wijze, waarop het Damrak tot een lichtend perspectief van ongekende waarde is omgetooverd, doet zoowel den aesthetischen leider, Arch. Lansdorp als de Philips' lichttechnici alle eer aan.

De overdag zoo eigenaardig aandoende holle parabolische houten vlakken gevend door de aan het oog onttrokken lichtbronnen, 's avonds den indruk van lumineuze vlakken en is juist hierdoor een effect van zoo ongekende aesthetische waarde verkregen, te meer, waar de voor een straat-illuminatie zoo gewenschte geslotenheid van de licht-elementen, contrasteerend tegen de donkere gevels, zoo volkomen bereikt werd. Er is hier afstand gedaan van iedere poging tot verlichten in een horizontale projectie, doch daarvoor in de plaats gesteld de meest moderne en o.i. aesthetisch ook superieure wijze van „illumineeren", het werken met rythmisch verdeelde verlichte achtergronden.

Moge deze welgeslaagde verlichtingsweek er toe bijdragen, om de samenwerking tusschen architect als aestheticus en den verlichtings-ingenieur als technicus steeds intensiever te doen worden, opdat ook in dit opzicht ons land een eerste en vooruitstrevende plaats in de rij der naties moge innemen.

Amsterdam, October 1929.

Aan de lichtweek hebben deelgenomen de architecten C. Feltkamp, R. Kuipers, N. Lansdorp, H. E. v. d. Pauwert en C. Perquin. Als verlichtings-technicus Ir. van de Werfhorst.

N.B. De bij dit artikel behoorende afbeeldingen, zijn vervaardigd naar foto's, door het fotobureau J. van Dijk te Amsterdam opgenomen en door de N.V. Philips te Eindhoven ter reproductie afgestaan.

DE BESLISSING IN ZAKE DE BEBOUWING VAN HET ALLEBÉ- EN MINERVAPLEIN. Indertijd heeft de Raad op voorstel van Burgemeester en Wethouders goedgekeurd, dat door architecten voor bouwondernemers plannen zouden worden ontworpen voor bebouwing van het Allebéplein en het Minervaplein. De ingekomen ontwerpen zouden worden beoordeeld door de bekende, destijds door B. en W. ingestelde, Commissie-Zuid.

De Commissie heeft in zake de ingekomen ontwerpen een beslissing genomen. Voor de bebouwing van het Minervaplein is het ontwerp aanvaard van architect C. J. Blaauw, en voor de bebouwing van het Allebéplein het ontwerp van architect J. Boterenbrood. Deze beslissingen zijn door de Commissie met eenstemmigheid genomen.

Vanaf Maandag 4 November a.s. zullen de bekroonde ontwerpen voor het publiek te bezichtigen zijn in het Panorama-gebouw.

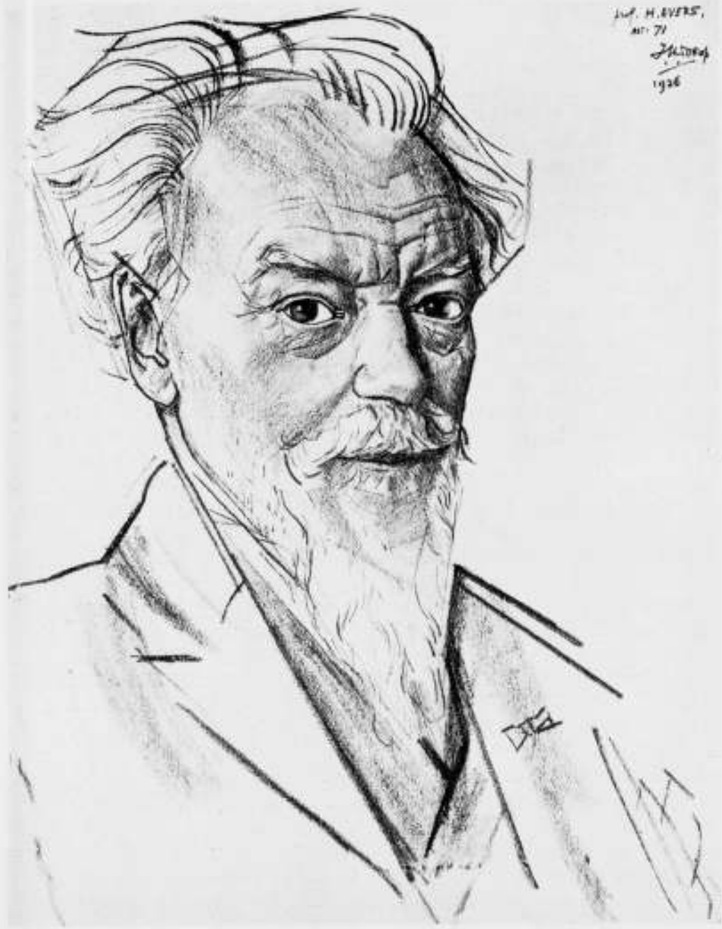
Het ligt in de bedoeling in het Bouwkundig Weekblad Architectura zoo spoedig mogelijk de ontwerpen te reproduceeren.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 9 NOVEMBER Nº 45

IN MEMORIAM PROF. HENRI EVERS, DOOR Ir. A. J. VAN DER STEUR.

De gelederen van de oude garde der T. H. zijn opnieuw, en gevoelig, verzwakt door het overlijden van Prof. Henri Evers. Verleden jaar had ik het droevige voorrecht, zijn collega Klinkhamer in de kolommen van ons blad de laatste eer te bewijzen, nu Evers..... Voor zijn vele oud-leerlingen moet in deze dagen het gevoel wel sterk leven, dat er een periode in het bestaan der T. H. is afgesloten. Evers en Klinkhamer waren daar, elk op hun eigen en sterk persoonlijke wijze, de dragers van: Klinkhamer, de fijne, stille en wat zwaartillende gemoedsnatuur, Evers de robuste, wiens gemakkelijke zwierigheid ongetwijfeld veel gemeen had met den aard van onze Zuidelijke naburen, wier kunst hem lief was, en waarvan hij met de hem eigen en heel typische welsprekendheid getuigen kon op zijn colleges.

Het is niet zoo heel gemakkelijk, voor de kenschetsing van Evers als verschijning in onze Nederlandsche architectuur de juiste woorden te vinden. In zijn scheppenden arbeid stond hij min of meer alleen en het gebrek aan weerklank, dat zijn belangrijkste werk: het Rotterdamsche stadhuis, onder zijn collega's-architecten moest ondervinden, zal hem ongetwijfeld sterker hebben vereenzaamd. In deze isolatie van een figuur, die toch waarlijk niet was van middelmatig kaliber, ligt heel de tragiek van een overgangstijd, wiens snelle wisseling van stemming en tendenz nauwelijks tijd laat, om over de uiterlijke veelheid der verschijnselen heen de diepere

STADHUISBOUW TE 'S-GRAVENHAGE. Op 6 November j.l. heeft de Gemeenteraad met 27 tegen 14 stemmen het voorstel van B. en W. aangenomen om het Raadhuis te bouwen op het Alexanderveld. Tevens werd besloten om het vroeger genomen raadsbesluit om het stadhuis te bouwen op het Spui, in te trekken.

De N.V. Houtindustrie Picus te Eindhoven zendt ons een brochure over „Picus" Triplex, waaruit wij het volgende overnemen:

HET VERWERKEN. Vele verbruikers zijn van meening, dat Triplex kan worden verwerkt in den toestand, waarin men het ontvangt. In een enkel geval moge dit zoo zijn, maar meestal is het noodzakelijk, dat het materiaal gelegenheid krijgt, om zich aan de temperatuur en den vochtigheidsgraad van werkplaats, of vertrek waarin het wordt aangebracht, aan te passen, alvorens men tot bewerking, respectievelijk aanbrengen, overgaat.

HET FINEEREN. Bij het fineeren van Triplex lette men er in het bijzonder op, dat de op te plakken fineeren goed droog zijn en dat de plaat na het verlijmen voldoende gelegenheid krijgt, om het door de lijm er in gebrachte vocht weer kwijt te raken. Zeer vele mislukkingen bij het fineeren van Triplex (die altijd geld kosten!) moeten aan een niet behoorlijk in acht nemen van deze eenvoudige voorzorgen worden toegeschreven.

BEITSEN. Om goede resultaten met het beitsen van Triplex te verkrijgen, verdient het aanbeveling, de oppervlakte eerst even vochtig te maken voordat de platen worden nageschuurd. Bij de daarop volgende behandeling met de beits heeft men dan van het opkomen der vezels zoo goed als geen last.

EENZIJDIGE BEHANDELING. De Triplexplaat mag nooit aan één zijde flink worden afgeschuurd of gefineerd, daar hierdoor het evenwicht in de plaat wordt verbroken.

Ook het aan één zijde verven van Triplex verdient in het algemeen geen aanbeveling, daar een onsymmetrische spanningverdeeling en dus „werken" van het Triplex hierdoor kan worden veroorzaakt. (Voor nadere bijzonderheden verwijzen wij naar onze brochure, getiteld „TRIPLEX").

BESCHERMING VAN TRIPLEX TEGEN VOCHT EN WEERSINVLOEDEN. Triplex, dat aan abnormale vochtigheidstoestanden wordt blootgelegd kan, ook al is het materiaal met een „watervaste" lijm verlijmd, op den duur niet standhouden. Bij een sterk wisselenden vochtigheidatoestand van het hout, die bijvoorbeeld bij het toepassen van Triplex voor buitenwerk kan worden verwacht, zal als gevolg van de steeds wisselende spanningen in de plaat, een mechanische ontleding (verweering) optreden, terwijl daarnaast slechts in geringe mate

cok een chemische ontleding plaats vindt door photochemische oxydatie van de houtvezel (d.w.z. onder den invloed van het licht) en hydrolyse van de lijm (ontbinding door het inwerken van vocht). Ook kan, naast deze verweering, tengevolge van aantasting door schimmels en bacteriën, een algeheele chemische vernietiging van hout en lijm ontstaan.

Ter bescherming van het Triplex moet men dus voorkomen, dat sterke wisselingen van het vochtgehalte plaatsgrijpen en dat het vochtgehalte abnormaal hoog wordt.

Een effectieve, maar zeer kostbare bescherming kan worden verkregen door het Triplex met dunne metaalplaten te belijmen.

Een veel eenvoudiger methode is echter het aanbrengen van een vocht-afsluitende verflaag. Een belangrijk punt hierbij is, dat de juiste verfsoort wordt toegepast.

In dit opzicht zijn de resultaten van de op dit gebied verrichte onderzoekingen, in het bijzonder de langdurige proefnemingen van het bekende Amerikaansche „Forest Products Laboratory", (het grootste laboratorium ter wereld speciaal voor houtonderzoek) zeer interessant.

Hierbij is in de eerste plaats gebleken, dat één enkele laag verf absoluut onvoldoende is. Het is gewenscht, minstens drie lagen aan te brengen.

Verder werd vastgesteld, dat van verschillende materialen de zoo hoog geprezen lijnolie totaal ongeschikt is.

Gewone olieverven zijn weliswaar beter, maar laten toch nog betrekkelijk veel vocht door.

De Bitumen-verven houden zich zeer goed, doch de beste resultaten werden verkregen met Aluminium-verven en in het bijzonder met die verven, welke uit Aluminium-poeder met Bitumen-verf zijn samengesteld. Onderstaande tabel geeft een aardig overzicht van het resultaat der verschillende proeven.

	Efficiency.
Onbehandeld	0
3 × was	7%
3 × lijnolie	17%
3 × terpentijnvernis	57%
3 × olieverf	70%
3 × celluloselak	76%
3 × schellak	88%
3 × lakverf	89%
3 × bitumenverf	90%
3 × aluminiumverf (aluminium met terpentijnvernis)	94%
3 × aluminiumverf (aluminium met bitumenverf)	98

Absolute vocht-afsluiting (100% efficiency) is practisch niet te bereiken, doch wordt ook niet vereischt, want in die gevallen waar Triplex wordt toegepast, heeft meestal het hout gelegenheid de kleine hoeveelheid vocht, die nog door de verflaag wordt toegelaten, weer af te geven.

Het is noodzakelijk, dat ook de dikte-kanten der platen afdoende worden beschermd, iets wat zeer dikwijls wordt nagelaten.

HET AANBRENGEN. Triplex mag nooit direct tegen den muur worden aangebracht. Dit moet steeds geschieden tegen tengels of een zwaarder stijf raamwerk. Verder moet men voor een behoorlijke ventilatie achter de plaat zorgdragen, hetgeen trouwens ook bij andere toepassingen van Triplex steeds aanbeveling verdient.

PERSBERICHT. HOOFDCOMMISSIE VOOR DE NORMALISATIE IN NEDERLAND. De Hoofdcommissie voor de Normalisatie in Nederland be-

eenheid, die aan dat alles de uiteindelijke richting geeft, te onderkennen.

Ik meen in dit verband van tragiek te mogen spreken, omdat ik met vele anderen het voorrecht heb gehad, tot hem te staan als leerling tot leermeester. En omdat ik heb kunnen ervaren, wat hij was als docent en wat hij daarvoor meebracht aan kennis en aan vermogen om die kennis over te dragen op anderen.

Men kan een goed, zelfs een uitnemend architect zijn zonder ook maar één druppel van het bloed in zijn aderen te hebben, dat van dien architect een bruikbaar docent maakt. Want daarvoor zijn een paar heel aparte eigenschappen meer noodig, welke Evers in hooge mate bezat. Ik zal het nooit vergeten, hoe hij op de teekenzaal met een imponeerende snelheid en gemakkelijkheid de zwakke punten in onze zwaar doorzwoegde projecten wist aan te wijzen; hoe hij de gave bezat om, met een enkel woord soms, hoofdzaken en bijzaken te scheiden en ons te doen gevoelen, dat voor een goed project inzicht in het program het eerste noodige is. Na acht korte jaren van praktijk voel ik dit als een principieel grondbeginsel van ons métier, en ik beschouw het als een eereplicht, bij mijn laatsten groet aan Evers te getuigen, dat hij het was, die dit inzicht bij ons wist te wekken tot iets levends.

Wat ons, jongeren en vaak andersdenkenden, van hem scheidde, en wat voor sommigen van ons wel eens een onoverkomelijke hindernis was voor onderling begrip, valt, op afstand gezien, in het niet tegenover het feit, dat hij ons leerde, klaar te denken en te ordenen. Deerde het hem tenslotte, dat wij wegliepen met Frank Lloyd Wright, als hij ons eerst naast Otto Wagner, Messel en Ludwig Hoffmann, Peter Behrens en Olbrich, ook de Grand Opéra van Garnier en den Dôme des Invalides kon voorhouden met het innerlijk besef, dat het tenslotte aan ons zelf was voorbehouden, in alle architectuur van heden of verleden het essentieele al of niet te leeren begrijpen door dieper inzicht der jaren? Voor de eenzijdige doordraverij van den jongen heethoofd had hij den wijzen glimlach over van wie weet, dat het wel terechtkomt, als het bloed goed is.

En daarom geloof ik tenslotte toch, dat Evers in zijn onderwijzenden arbeid, uit den aard van zijn persoonlijkheid, veel heeft kunnen terugwinnen van wat hem op ander gebied soms onthouden werd. Dit is een troostende gedachte, die ik gaarne meedraag bij de herdenking van wat hij mij en anderen wist te geven.

PROGRAMMA VAN EISCHEN VOOR DE BEBOUWING VAN HET ALLEBÉPLEIN EN HET PLEIN, DAT GEVORMD WORDT DOOR KRUISING VAN DEN STADIONWEG MET DE MINERVALAAN.

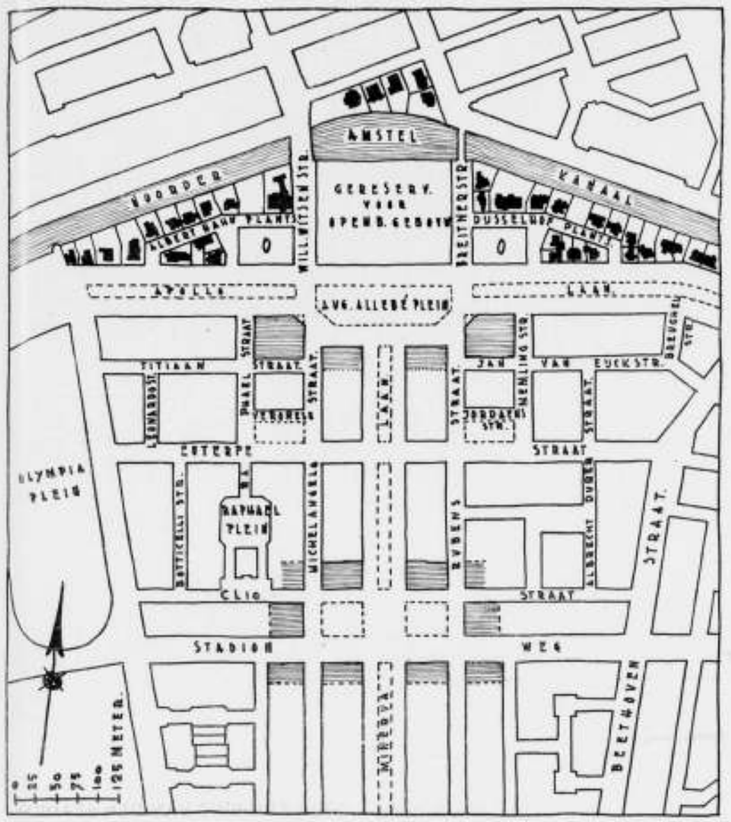
1 BIJLAGE.

1. Als gegadigden worden toegelaten personen of vennootschappen, die de aan elk dezer pleinen gelegen bouwterreinen, aangegeven met roode en blauwe kleur, in hun geheel of bij gedeelten in erfpacht wenschen te verkrijgen. In het laatste geval moeten gegadigden zich echter combineeren, om tezamen één der beide complexen te bebouwen. Het is dan noodig, dat vooraf door de combinatie wordt opgegeven, welke gegadigden deel ervan uitmaken en op welke bouwterreinen iedere gegadigde afzonderlijk reflecteert.

2. De bebouwing aan elk der pleinen zal moeten worden ontworpen door één, in overleg met Burgemeester en Wethouders aan te wijzen architect of architectenbureau. Volstaan kan voorloopig worden met een schetsontwerp, dat echter voldoende uitvoerig moet zijn, om de Commissie-Zuid in staat te stellen een oordeel over de architectonische waarde, de indeeling en de bestemming der gebouwen, enz. uit te spreken.

3. Elke gegadigde of combinatie van gegadigden kan voor de bebouwing van elk der hierboven genoemde pleinen hoogstens twee schetsontwerpen inzenden, waarvan één voor een hoogere dan de normale bebouwing. Zij zijn ten aanzien van hun architect als opdrachtgever te beschouwen, zoodat het honorarium van den architect voor hunne rekening komt. Een architect mag ten aanzien van elk plein slechts een opdracht aanvaarden tot het maken van één plan.

4. Aan den ontwerper wordt, in verband met de belangrijkheid van deze kernen van plan-Zuid, een groote mate van vrijheid gelaten wat betreft hoogte en aard der bebouwing, plaats en vorm van eventueele accenten, indeeling van het openblijvende deel van het plein, terwijl in beginsel meer woningen boven elkaar mogen worden gemaakt dan de Bouwverordening aangeeft. De Gemeenteraad heeft een hiertoe strekkende beslissing genomen, welke beslissing van algemeenen aard is. Voor iedere bijzondere plaats in de Gemeente is telkens goedkeuring van den

DE BIJ HET PROGRAMMA VERSTREKTE SITUATIE-TEEKENING VAN HET ALLEBÉPLEIN EN MINERVAPLEIN TE AMSTERDAM

Gemeenteraad noodig. Eventueele rooilijnwijzigingen zullen, indien daarmede een werkelijke architectonische winst is te behalen en indien daartegen geen verkeers- of andere bezwaren bestaan, aanvaard worden.

Ter nadere inlichting zij voorts medegedeeld:

a. dat het aan het Allebéplein gelegen terrein, vroeger bestemd voor een Academie voor Beeldende Kunsten, door de Gemeente is gereserveerd voor een openbaar gebouw, terwijl elk der terreinen, gemerkt O, bestemd is voor den bouw van één villa;

b. dat overbouwing van straten op meerdere punten niet a priori is uitgesloten;

c. dat aan het plein, gevormd door de kruising van den Stadionweg met de Minervalaan de Oost-West gerichte bouwblokken in hoofdzaak bestemd zijn voor autogarages. Alleen de aan het plein gelegen koppen van deze blokken kunnen voor andere doeleinden dienen.

5. De schetsontwerpen worden bij den secretaris van de Commissie-Zuid, Raadhuis kamer 110, ingewacht op 1 Juli 1929 en moeten vergezeld gaan van een toelichtende beschrijving betreffende aard en bestemming der te stichten bebouwing, alsmede de te gebruiken materialen. Vragen kunnen, alléén schriftelijk, worden gesteld en moeten vóór 1 Februari 1929 bij den secretaris zijn ingediend. Op een nader te bepalen dag en uur zullen de gestelde vragen mondeling beantwoord worden.

Gegadigden moeten hunne plannen vergezeld doen gaan van een voorstel inzake den canon, dien zij wenschen te betalen.

Na advies der Commissie beslissen Burgemeester en Wethouders, of een der schetsontwerpen voor elk der pleinen in beginsel aanvaard kan worden.

6. De gegadigde, wiens schetsontwerp aldus in beginsel is aanvaard, wordt beschouwd als aspirant-erfpachter. Hij is derhalve, alvorens verder te kunnen gaan, gehouden tot storting van de gebruikelijke waarborgsom, ten bedrage van tweemaal den jaarlijkschen canon en is voorts verplicht te zorgen, dat een uitgewerkt bouw-

sloot in haar vergadering van 25 October 1929 de volgende normaalbladen definitief vast te stellen; deze bladen worden binnenkort verkrijgbaar gesteld.

N 196. Kabeltoebehooren. Aftakmoffen voor laagspanningskabels, T-mof voor ongesneden kabel; lengte 610 mm.

N 288. Bewapende telefoon-grondkabel met lucht- en papier-isolatie. Sterkabel; geleiders 0.7 of 0.8 mm, middellijn. Algemeene voorschriften.

N 289. Idem, samenstelling.

N 350. Rioleeringsonderdeelen. Verzinkt ijzeren emmers voor straat- en trottoirkolken.

N 393. Stalen flesschen voor vloeibare of samengeperste gassen.

N 397. Stalen flesschen, vaten en cilinders. Afsluiters.

N 571. Beslagen hout.

N 572. Afmetingen van bezaagd hout. Ongeschaafd hout.

N 573. Idem, Geschaafd hout (dikten van plankhout). Lengtematen van hout (handelsmaten). Grootste afmetingen van hout (lengte en breedte).

(N 571 t/m N 573 zijn overdrukken van de par. 5 en 9 uit N 1012, Keuringsvoorschriften voor hout als bouwmateriaal en voorschriften voor houtbereiding (K. V. H. 1927)).

Voor gewijzigden herdruk is goedgekeurd het blad:

N 118. Kabeltoebehooren. Verbindings- en aftakmoffen voor draaistroomkabels voor lage spanning. Overzichtsblad.

De volgende ontwerp-normaalbladen werden goedgekeurd voor publicatie ter critiek en verschijnen binnenkort in „Mededeelingen".

V 390. Draad en kabel van electrolytisch hard koper A. Algemeene voorschriften en keuringsproeven.

V 411. Scheepsonderdeelen. Vloeijzeren kousen voor manilla touwwerk.

Van de „Mededeelingen van de Hoofdcommissie voor de Normalisatie in Nederland" is op aanvraag gratis een exemplaar verkrijgbaar bij het Centraal Normalisatie Bureau (C.N.B.), Koningskade 23, 's-Gravenhage; meerdere exemplaren voor 10 cent het stuk.

Normaalbladen zijn verkrijgbaar voor 15 cent het stuk bij het C. N. B. en den boekhandel.

DE UITGEHOLDE BINNENSTAD.

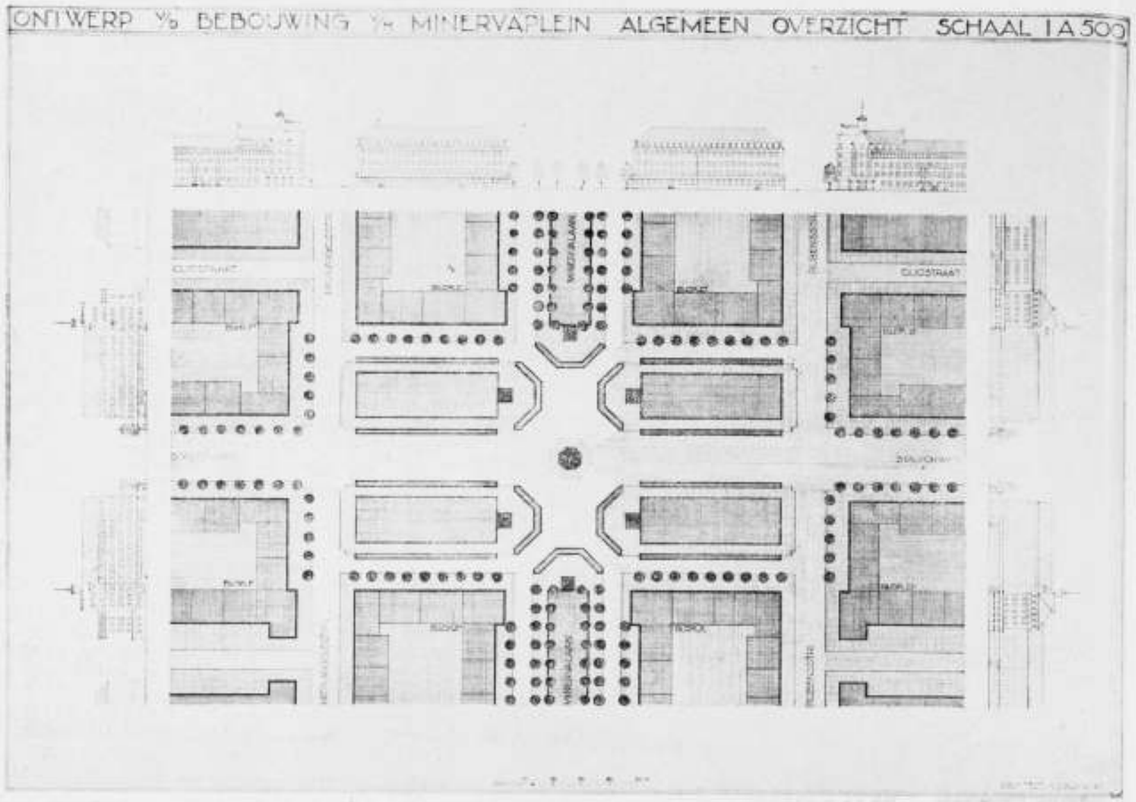
Nieuw Rotterdam!
En dat niet zonder reden:
Want overal waar dat men quam
Daer ziet men staen op heden
Nieuwe Gebouwen hoog en groot:
Niet één straat schier of men stoot
De oude Huizen neere
En timmert Nieuwe weere.

H. van Bezooyen, Uitbreiding van de Vernieuwde Koopstad Rotterdam. 1724.

ARCHITECTEN-KERN „DE 8" AMSTERDAM. Winterprogramma 1929-1930.

Voordrachten: GARAGE-BOUW, A. P. v. Vueren; THERMISCH BOUWEN, Ir. F. G. Unger; HOOGE LUCHT ONDERZOEK, Prof. Dr. W. Storm van Leeuwen; KOELTECHNIEK, Ir. A. Portisch; AKOESTIEK, Prof. A. D. Fokker; KEUKENINRICHTING, Grete Schutte Lizotsky; NORMALISATIE, WINDRICHTING REACTIES.

Excursies: KLEINSTWONINGEN ROTTERDAM, J. J. P. Oud; DEURENFABRIEK, C. Bruynzeel

BEBOUWING MINERVAPLEIN. SITUATIE-ONTWERP. ARCHITECT C. J. BLAAUW. B.N.A.

& Zn.: SPOORWAGENFABRIEK, SCHEEPSBOUWWERF.

Namens het Bestuur: B. Merkelbach, secretaris. Secretariaat: Amsterdam, Keizersgracht 574, Centrum.

TOT WELKE HOOGTE KUNNEN WOLKENKRABBERS GEBOUWD WORDEN? Het streven, om de z.g. wolkenkrabbers steeds hooger en hooger te bouwen is voor den voorzitter van de Amerikaansche ijzer- en staalmaatschappij een aanleiding geworden om eens iets te zeggen omtrent de kwestie, die reeds zoo vaak het onderwerp van vele besprekingen uitmaakte, n.l. tot welke hoogte deze gebouwen eigenlijk wel gebouwd kunnen worden. Eenigen tijd geleden hield hij te New York een lezing, waarin hij er vooral de aandacht op vestigde dat de bouw van huizen tot 200 verdiepingen geen technische moeilijkheden opleverde, maar dat de opbrengst van zulke huizen de kosten niet meer dekte. Want het bouwen en onderhouden van huizen met meer dan 75 verdiepingen eischt zulke groote kosten, dat er geen sprake van kan zijn, dat er een evenredige huur van opgebracht wordt. Huizen van 75 verdiepingen zijn nog als een gezonde kapitaalsbelegging te beschouwen, daar zelfs op zulk een groote hoogte iedere vierkante meter een waarde van 200 dollar vertegenwoordigt.

Bij de stijgende grondprijzen zullen daarom alle groote steden der Vereenigde Staten, vooral New York, Chicago en Detroit er toe over moeten gaan, huizen te bouwen met 75 verdiepingen. Maar daarmee zal dan een algemeene verandering in den

plan binnen zes maanden de definitieve goedkeuring van Burgemeester en Wethouders heeft verkregen, waarna een voorstel tot uitgifte aan den Raad zal worden gedaan.

7. Het definitieve ontwerp moet bij de Commissie worden ingediend op schaal 1 : 100, nadat daaromtrent overeenstemming met het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht is verkregen, terwijl later detailteekeningen op schaal 1 : 20 moeten worden overgelegd.

Bij de uitwerking van het schetsontwerp zijn wijzigingen, welke de hoofdgedachte raken, slechts toegelaten, wanneer deze de goedkeuring der Commissie verkrijgen.

8. De ontwerper van de plannen voor de gevels moet bij de uitvoering daarvan met de leiding worden belast.

De Directeur P. W.,
W. A. DE GRAAF.

ARCHITECTONISCHE TOELICHTING OP HET ONTWERP VOOR DE BEBOUWING VAN HET PLEIN, GEVORMD DOOR KRUISING VAN STADIONWEG EN MINERVALAAN, OP DE TEEKENINGEN GENOEMD: MINERVAPLEIN.

De gegeven situatie van dit kruisingsplein vertoont 10 kopblokken en 10 straatopeningen, welke tezamen een plein moeten vormen. Zelfs al neemt men aan dat het moderne plein geen gesloten plein kan zijn, dan toch vormt deze verzameling van kleine vaste factoren en groote openingen, geen gunstige voorwaarde voor een plein van zoo ruime afmeting. Meer nog dan het enkele gebouw (dat dikwijls karakter kan ontleenen aan onsymmetrischen vorm) zal een plein, wil het althans resultaat van architectonisch denken kunnen heeten, karakter ontleenen aan in groote lijnen doorgevoerde regelmaat. De regelmaat van het gegeven plein is slechts te ontleenen aan symmetrische groepeering ten opzichte van de as-Minervalaan. In de andere richting (Oost-West) is het gegeven plein niet symmetrisch. Dit nu zou geen bezwaar zijn, zoo de Noord- en Zuidzijde van het plein te onderscheiden zouden zijn in architectonische expressie (b.v. door openheid eenerzijds en geslotenheid anderzijds). Dit is evenwel niet mogelijk, daar de gegevens aan Noord- en Zuidzijde volkomen gelijk zijn (gelijke vaste factoren en gelijke openingen). Deze gelijkheid zoude tot ongelijkheid zijn te forceeren door het toepassen van straatoverbouwing aan de Zuidzijde van het plein. Ontwerper heeft echter gemeend dit middel te moeten verwerpen, omdat tegen straatoverbouwing te vele bezwaren bestaan, als:

1e. Ongewenschte woningtoestand (voor de woningen zelve).

2e. Ongewenschte afsluiting van de achterliggende straten (dit bezwaar maakt de straatoverbouwing tegenover bewoners van achterliggende straten moraliter ontoelaatbaar).

3e. Het niet aanvaarden van de zoogewenschte openheid van stadsaanleg, is een architectonische zwakheid.

4e. De Rubensstraat en de Michel-Angelostraat zijn verkeersstraten, de Minervalaan daarentegen een parklaan.

Straatoverbouwingen van verkeersstraten maken het verkeer moeilijk en onduidelijk. Ze danken hun ontstaan aan den wensch tot aaneensluiting van de verschillende blokken. Slaagt deze aaneensluiting, dan vindt men de verkeersstraten niet en wordt het verkeer getrokken naar de wijde parklaan, wat niet de bedoeling is. Om de uiteenliggende factoren door grooter regelmaat sterker te binden, heeft ontwerper verschillende situatieplannen ontworpen, waarbij het kruisingsplein een symmetrie over twee assen verkreeg en de gerekte grondvorm van het plein gewijzigd werd in een meer rechthoekige. Het bezwaar van deze plannen echter was dat de Rubensstraat en de Michel-Angelostraat niet meer rechtstreeks over het plein konden worden doorgevoerd. Na rijp overwegen heeft ontwerper, hoewel noode, deze oplossing los gelaten, omdat aangenomen moest worden, dat de verkeersverbinding Noord-Zuid, gevormd zou moeten worden door de Michel-Angelostraat en de Rubensstraat opdat de Minervalaan het karakter van parklaan zou kunnen behouden. Een oplossing, waarbij de beide genoemde verkeersstraten een rechtstreeksche doorvoering over het plein behielden, werd daardoor een vereischte.

De door ontwerper aangebrachte wijziging, heeft zich dus ten slotte bepaald tot het brengen van den Stadionweg in de as van dit kruisingsplein en wel door het naar voren schuiven van de Noordelijke kopblokken en het terugschuiven van de daartegenover liggende Zuidelijke middenblokken. Ontwerper ziet hierin een meer zuivere en meer monumentale oplossing van dit kruisingsplein dan de gegevene. Zorgvuldig is overwogen of tegen deze oplossing verkeers- of andere bezwaren zouden kunnen bestaan, doch ontwerper heeft er geen kunnen ontdekken.

Daartegenover stonden vele voordeelen:

De Stadionweg is bestemd de meest drukke verkeersweg van dit stratencomplex te worden (verbinding van de Oostelijke helft van Amsterdam met het Stadion) en het is logisch, dat de verruiming bij de kruisende wegen ontworpen zich naar twee zijden uitzet, opdat de kruisingen aan twee zijden ruimer overzicht voor het verkeer verkrijgen.

Een verbetering acht ontwerper het dat de Cliostraat niet op het plein de Rubens- en Michel-Angelostraat kruist, doch vóór het plein in de genoemde straten wordt opgenomen. De verkeersrichtingen op het plein worden daardoor gereduceerd.

De indeeling van het plein wordt verrijkt door de verdeeling van het geplantsoeneerde gedeelte in vier regelmatig gegroepeerde vakken van meer aangename verhouding dan de twee gegevene. De vier vakken zijn in het midden zóó om een punt gegroepeerd, dat de ordenende gedachte architectonisch sterk voelbaar wordt, en de vorm dezer groepeering legt nog eens de nadruk op de gedachte, dat de Minervalaan geen verkeersweg, doch een parklaan is.

Het aantal tot het plein betrokken blokken is door deze oplossing gereduceerd van 10 tot 8, welke 8 door regelmatige groepeering en sterke eenheid de ordening van de pleinruimte bevestigen.

De beide hoeken Cliostraat en Michel-Angelostraat en Cliostraat-Rubensstraat zijn in dit ontwerp buiten beschouwing gebleven. Ze behooren trouwens door hun ligging tot andere niet tot het plein behoorende bouwcomplexen (zoo is b.v. de hoek Cliostraat-Michel-Angelostraat uiterste van een symmetrisch complex, waarvan de as ligt in het Raphaelplein). Op de hierboven omschreven grondgedachte van het plein is de architectonische compositie a.h.w. gegroeid: de vier middenblokken zijn eenvoudige, ononderbroken eenheden, die hun oplossing en afsluiting vinden in de blokken van de korte pleinzijde.

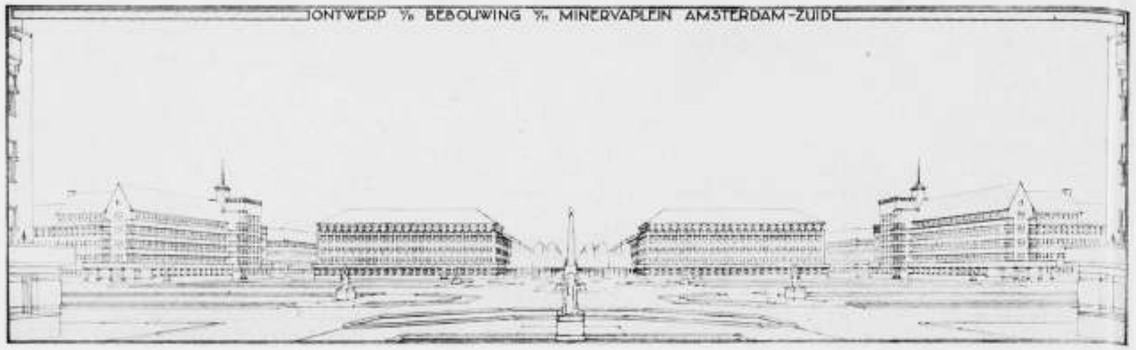
De vier hoeken van het plein, die door de situatiewijziging meer gesloten zijn ge-

stratenbouw gepaard gaan; de straten zullen vier hoog boven elkander gebouwd moeten worden met galerijen voor de voetgangers. Verlichting en ventilatie van zulke straten, die natuurlijk van alle licht en lucht verstoken zijn, zal langs kunstmatigen weg geschieden. Hoe echter deze verlichting en ventilatie aangebracht zal worden is thans nog niet te zeggen, want deze zal grootendeels afhankelijk zijn van uitvindingen, die nog gedaan moeten worden.

TWEEDE INTERNATIONAAL CONGRES VOOR HEDENDAAGSCHE ARCHITECTUUR. Het congres was zich bewust, dat er tot op heden nog geen definitieve resultaten betreffende dit moeilijke onderwerp mogelijk zijn geweest. Het bepaalde zich ertoe om, aan de hand van internationaal bijeengebracht feitenmateriaal, den tegenwoordigen toestand vast te stellen, de oorzaken der tekortkomingen bloot te leggen en vóór alles de ondertoekingen met behulp van deskundigen zoo te leiden, dat in bouwaangelegenheden wetenschappelijke zekerheid in de plaats komt van een tasten op het gevoel af. Daarom verklaart het congres zijn onderzoekingen nog niet voor geëindigd; het zal in breederen zin in October van het volgende jaar te Brussel hetzelfde thema behandelen. Tot voorzitter werd prof. dr. K. Moser te Zürich herkozen. Allereerst sprak prof. dr. Walter Gropius uit Berlijn uitvoerig over: „De maatschappelijke grondslagen van de minimum-woning". Zooals op elk levensgebied is ook in de maatschappij een groote differentieering te bemerken. Door de meer maatschappelijke organisatie van den arbeid verliest de familie haar beteekenis als economische eenheid, wat betreft het verkrijgen en verbruiken van goederen en verdeelt zich in meer en kleinere eenheden (vroegtijdig de familie verlaten van de kinderen, gecompliceerde levensvormen). Dit moet niet als een teeken van verval worden beschouwd, maar als een overgang op den weg naar een meer gedifferentieerde samenleving. En dit nu eischt, met betrekking tot het wonen, een toenemende vermeerdering en verkleining van de zelfstandige wooneenheden. Het kleiner worden der woning door bedoelde decentralisatie der familie mag niet als een gevolg van voorbijgaande maatschappelijke crises verklaard wdrden, maar heeft zijn grond in de arbeids-verdeeling, die als vanzelf met de ontwikkeling van de industrie is begonnen te ontstaan. De opschuiving der maatschappelijke grondslagen eischt een nieuw programma voor de minimumwoning. Door enkel de bestaande woningen te reduceeren, bereikt men geen oplossing.

In aansluiting hiermede ontwikkelde Victor Bourgeois, uit Brussel, het eigenlijke programma van de minimum-woning, waarbij hij van psysische grondslagen uitging, terwijl P. Jeanneret (Parijs) het congres een overzicht gaf van de elementen van de minimum-woning.

Schmidt (Basel) refereerde over den samenhang tusschen de bouwopgave van de minimum-woning en in de verschillende landen geldende bouwvoorschriften. De uitvoering van de gestelde opgave hangt niet alleen van de eigenlijke vaklieden van den woningbouw en woning-hygiëne af, zij eischt de medewerking van die openbare lichamen, die door hun bevoegdheid als bouwwetgevers een belangrijken invloed op het probleem van het congres oefenen. De onmogelijkheid om op zuiver economische basis nieuwe woningen te verschaffen voor het tegenwoordige minimum inkomen — een onmogelijkheid, die bij alle landen, die aan het congres deelnamen, aan den dag kwam — heeft daar-

toe geleid, dat óf door het ontbreken van aan de eischen voldoende bouwvoorschriften men onder het toelaatbare hygiënische minimum bleef, waardoor dus een te lage standaard ontstaat, óf dat aan den anderen kant door te hoog gestelde eischen een te hooge standaard ontstaat, die zelfs in de rijkste landen economisch niet te bereiken is. Om hieraan tegemoet te komen is het noodig, dat de bouwvoorschriften, in zoover ze de woning- en bouw-technische punten regelen, van hun star wettelijk karakter bevrijd worden en gewijzigd worden in meer soepele voorschriften, dit op grond van de erkenning van het feit, dat de architecten tegenwoordig bereid zijn de opgaven van den woningbouw als ten volle verantwoordelijke vaklieden te aanvaarden en daarom niet alleen reglementeering, maar daadwerkelijke medewerking van de overheid verwachten.

Voor de verschillende problemen heeft het congres werk-commissies ingesteld, die door internationale samenwerking met andere vaklieden de eischen voor de minimum-woning zullen onderzoeken.

Tot slot van het congres opende de Stadtrat May de zeer zakelijke tentoonstelling van de minimumwoning en werden onder diens leiding excursies naar de nieuwe buitenwijken van Frankfurt gemaakt.

worden, zijn uitgangs- en vereenigingspunten van de pleincompositie geworden. Zijn de lange pleinwanden met opzet vrij passief van houding (zij overspannen daardoor te meer de breede openingen van de Minervalaan) de korte wanden zijn meer actief in hun streving tot invatting in den verkeersweg (Stadionweg). De op het trottoir staande winkelgalerijen op de hoeken van den Stadionweg, dienen mede als versterking dezer insnoering.

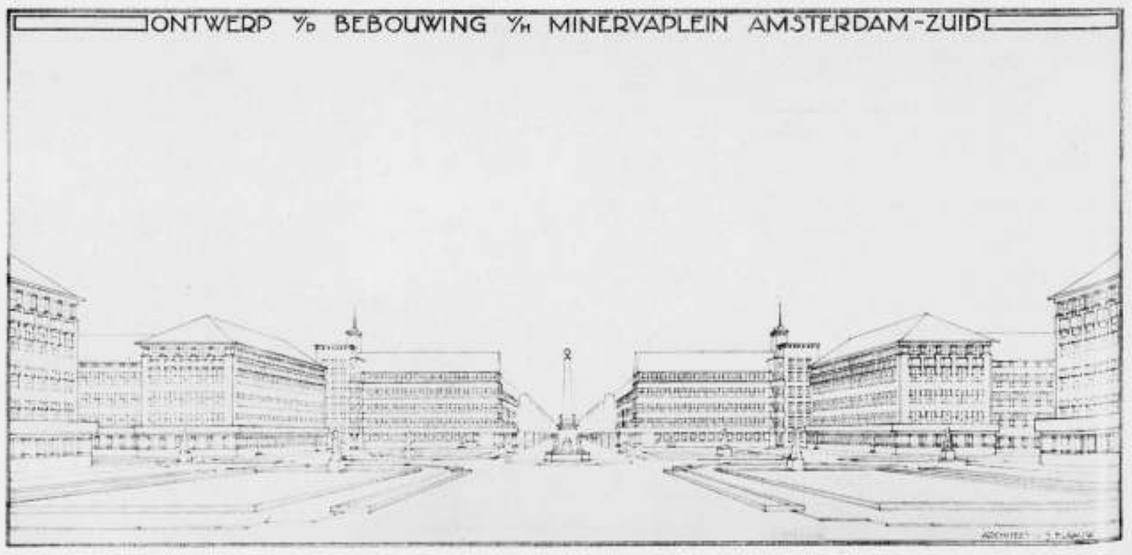
De vier hoeken van de Minervalaan aan het plein, worden gevormd door de rooilijnen van de Minervalaan overschrijdende voorsprongen. Deze hoeken worden hiermede eenvoudig geaccentueerd en tevens wordt een gezonde afsluiting van de architectuur aan de Minervalaan verkregen. De bestaande architectuur aan de Minervalaan wordt tot deze voorsprongen ook voor de te bouwen perceelen, in het vormkarakter en rhythme van de bestaande architectuur doorgevoerd. Dit „plagiaat" dient ter voorkoming van te vele architectuurverschillen en zal de bestaande architectuur, die deze verlenging zeer goed verdragen kan, ten goede komen.

De bestemming der huizen: goed geoutilleerde moderne flats. Op de hoeken Stadionweg zijn winkels ontworpen. Langs het plein zijn 5 woonlagen ontworpen, in de omgeving vier woonlagen, langs de 15 M. breede straten drie woonlagen.

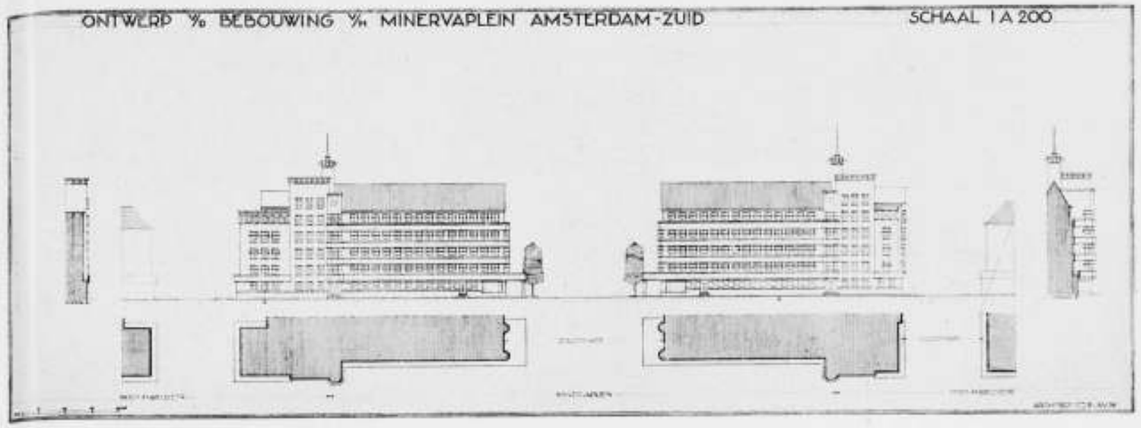
De te gebruiken materialen zijn: voor de plinten en pilasters beg.grond Fransche kalkzandsteen of graniet, voor de gevels baksteen in de kleur van het nieuwe gedeelte Raadhuis Amsterdam, en voor balken-arkade's vierde verdieping aan de middenblokken zandsteen. De daken worden gedekt met matzwart verglaasde pannen.

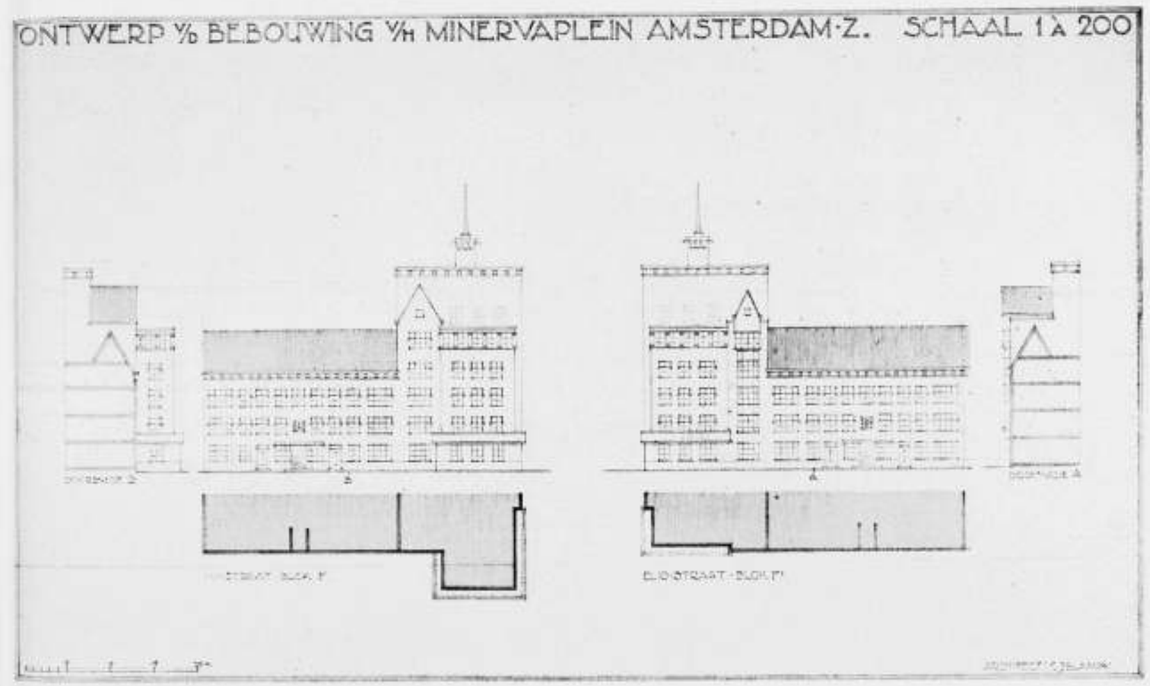
Met 10 teekeningen.

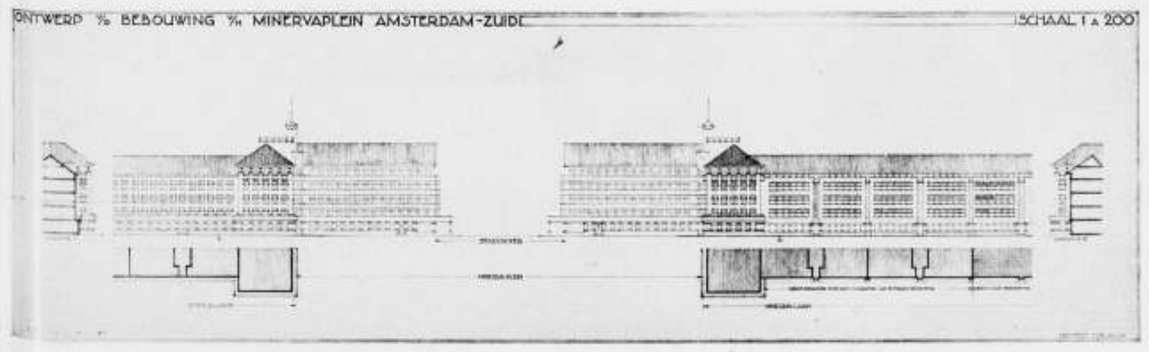
De Architect: C. J. BLAAUW.

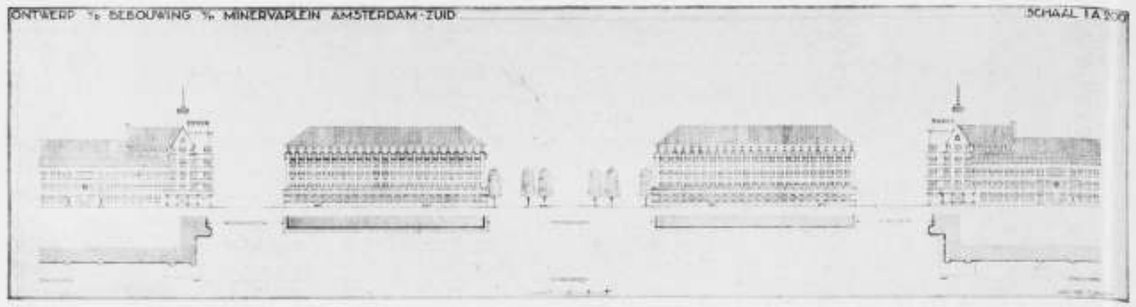
ONTWERP BEBOUWING MINERVAPLEIN. AMSTERDAM ZUID. C. J. BLAAUW. ARCHITECT. B.N.A.

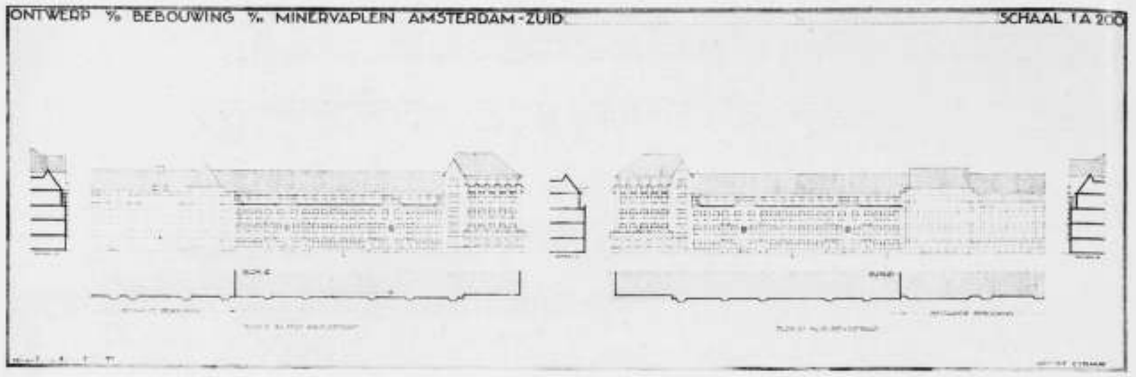

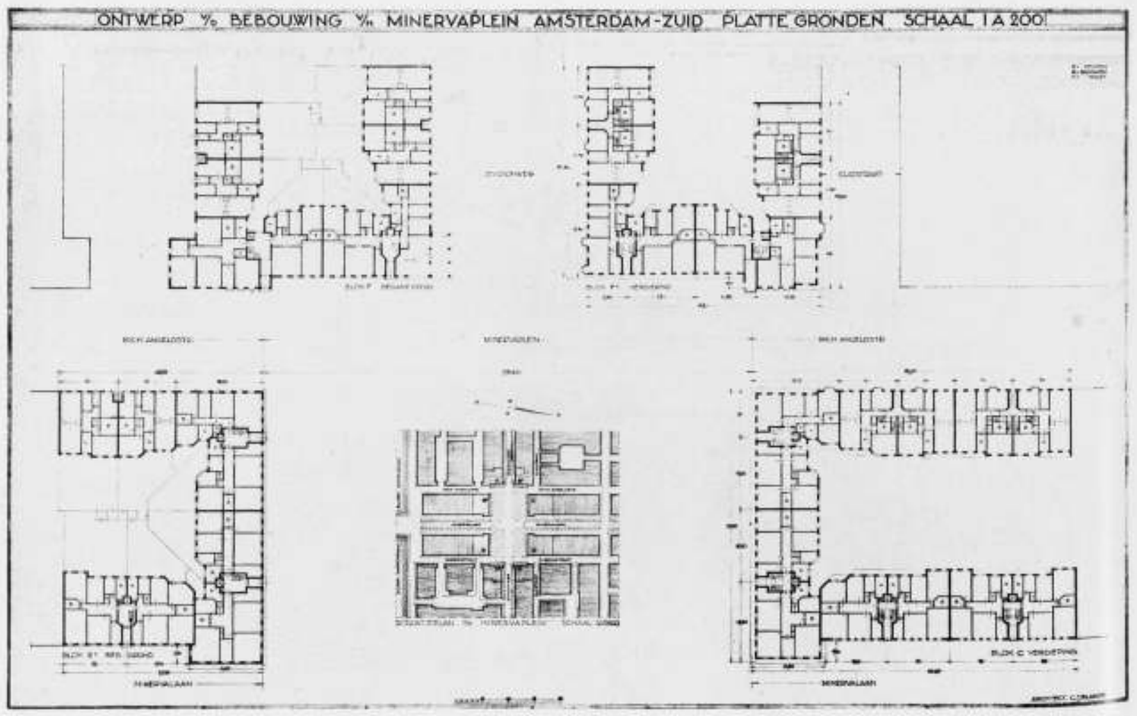

ONTWERP BEBOUWING MINERVAPLEIN. AMSTERDAM ZUID. C. J. BLAAUW. ARCHITECT B.N.A.

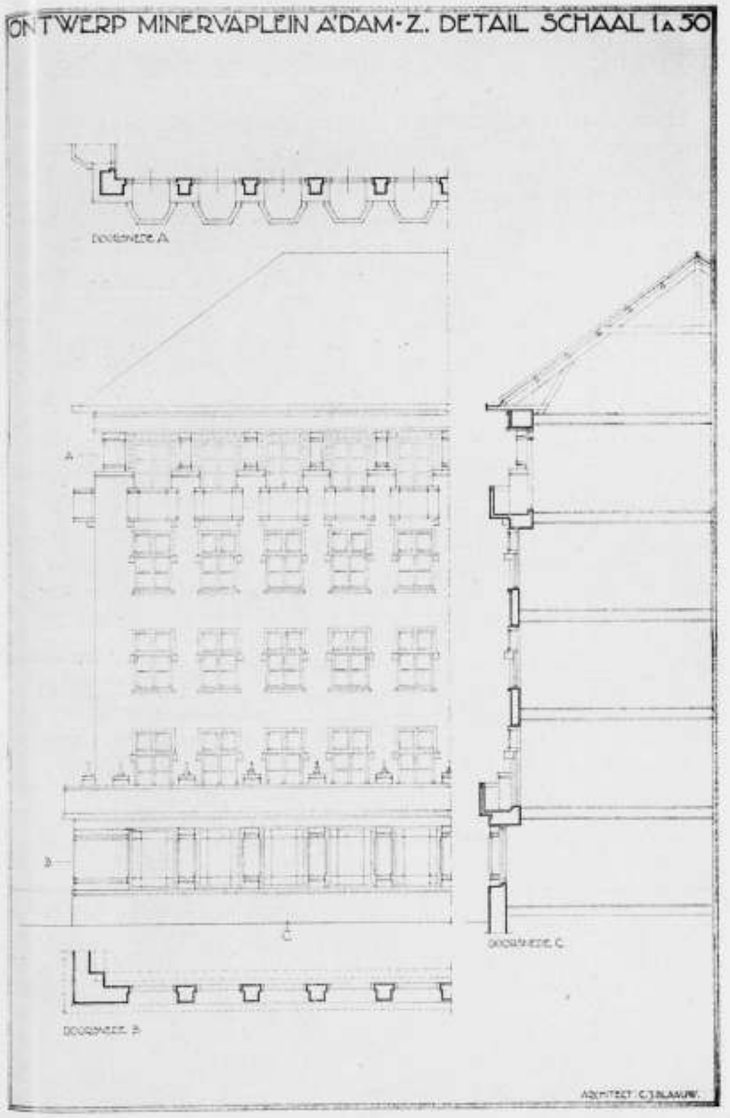
ONTWERP BEBOUWING MINERVAPLEIN, AMSTERDAM ZUID. C. J. BLAAUW, ARCHITECT B.N.A.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 16 NOVEMBER Nº 46

GEVELDETAIL ONTWERP MINERVAPLEIN AMSTERDAM. ARCHITECT C. J. BLAAUW. B.N.A.

PUBLICATIE ONTWERPEN BEBOUWING MINERVAPLEIN EN ALLEBÉPLEIN TE AMSTERDAM. Wij vervolgen in dit nummer de publicatie van de ontwerpen van bovengenoemde bebouwingen, in de eerste plaats met een afbeelding van een geveldetail voor de bebouwing van het Minervaplein (Arch. Blaauw), welke wegens plaatsgebrek in het vorig nummer niet kon worden opgenomen. Tevens wijzen wij er nog op dat het ontwerp van den heer C. J. Blaauw voor de bebouwing van het Minervaplein voor uitvoering is gekozen. Het zelfde is het geval met het hiervolgend ontwerp voor de bebouwing van het Allebéplein, ontwerp J. Boterenbrood, Architect B.N.A., dat vergezeld gaat van de door den architect bij zijn ontwerp gevoegde toelichting. RED.

LEZING M. LEON DESHAIRS. Voor het Genootschap Nederland-Frankrijk, Afd. Amsterdam, zal op Dinsdag 19 en Dinsdag 26 November 1929, telkens te 8¼ uur, in de Industrieele Club, Vijgendam, Amsterdam, M. Léon Deshairs voordrachten houden, opgeluisterd door lichtbeelden, over de volgende onderwerpen:

1. Le mobilier et les arts décoratifs en France à la fin du 19e siècle et au 20e.
2. Les tendances nouvelles de l'architecture en France.

M. Léon Deshairs is directeur van de Bibliothèque des Arts Décoratifs au Palais du Louvre, en hoofdredacteur van het tijdschrift „Art et Décoration".

Het bestuur van Nederland-Frankrijk noodigt de leden van den B.N.A. en van het Genootschap Architectura et Amicitia uit deze voordrachten met hun tegenwoordigheid te willen vereeren.

Namens het Bestuur,
Dr. J. FRANSEN, secr.

MONUMENT DR. CUYPERS. De onthulling van het Dr. Cuypers-monument, die in den herfst van dit jaar zou geschieden, is uitgesteld in verband met de plannen voor den nieuwen aanleg van het plantsoen in de omgeving van de plaats, waar het monument zal verrijzen.

Vermoedelijk zal de onthulling plaats hebben op 16 Mei, den geboortedatum van den bouwmeester. (Maasbode).

DE HERKOMST VAN DEN ROMAANSCHEN GEWELFBOUW IN LIMBURG. In de onlangs gehouden vergadering van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam heeft dr. Jan Kalf gesproken over: de herkomst van den Romaanschen gewelfbouw in Limburg.

Uit het verslag in de „Maasbode" ontleenen wij:

De romaansche bouwkunst in Nederland kenmerkt zich door vrees voor het gewelf en een groote soberheid, die beeldhouwwerk nagenoeg vermijdt. Als iets ongewoons treft daarom een groep van romaansche bouwwerken, die van een volkomen meesterschap in de gewelftechniek getuigen, terwijl de meeste ook rijk met beeldhouwwerk zijn versierd.

Het probleem, waarmede de romaansche bouwmeesters voortdurend hebben geworsteld en waarvoor eerst de Gothiek de definitieve oplossing bracht, is de steenen overkluizing van een basilicale kerk, op zoodanige wijze, dat het middenschip door hooge vensters eigen licht kan ontvangen, zonder dat het gevaar heeft te duchten van zijn gewelven. De bedoelde groep toont voor dit vraagstuk een geniale oplossing, die hieruit bestaat, dat de zijbeuktraveeën afwisselend laag en hoog worden opgetrokken, zoodat de middenschipemuren ter plaatse van de zijbeuktraveeën

vensters kunnen hebben, terwijl zij door de dwarsmuren der hooger opgehaalde gedeelten van de zijbeuken voldoende worden geschoord tegen den zijwaartschen druk der gewelven.

Men vindt dit aan de O. L. Vrouwekerk te Maastricht, de voormalige St. Mariakerk te Utrecht en de Abdijkerk van Rolduc. Voor het onderzoek naar de herkomst van dit systeem is het van belang de chronologie van deze kerken vast te stellen en met het oog hierop gaat spr. haar bouwgeschiedenis na.

Van de Maastrichtsche kerk is bekend, dat er in 1018 een crypt instortte. Men heeft dit steeds in verband gebracht met de oostelijke crypt, maar deze is uit den tijd van het choor erboven en dit vertoont vormen ten minste een eeuw jonger.

Er is echter ook een crypt onder het westchoor en deze kan uit het begin van de elfde eeuw zijn. De tegenwoordige kerk is dan later gebouwd en spr. toont aan, dat men daarbij halverwege een ouder plan met doorgaande lage zijbeuken heeft verlaten voor het systeem met afwisselende hoogte. Deze plotselinge verandering doet denken aan volgen van een voorbeeld en dit is blijkbaar de St.Mariakerk te Utrecht geweest,die in haar middenbeuk dezelfde kruisgewelven op primitieve ribben en dezelfde pijlers bezat als de kerk te Maastricht. De St. Mariakerk zou volgens de overlevering zijn gebouwd met den steun van Keizer Hendrik IV, uit berouw, dat hij te Milaan een aan de H. Maagd gewijde kerk had verwoest, en gewijd zijn in 1099. Het hier aangegeven verband met Milaan is van gewicht, omdat het de herkomst van de primitieve kruisribgewelven en andere Lombardische détails van de kerk verklaart. Maar Hendrik IV heeft nooit een kerk te Milaan verwoest en de ribgewelven zijn in Lombardije niet ouder dan het begin van de twaalfde eeuw. Leest men echter, voor Hendrik IV, Frederik I Barbarossa, dan is de overlevering volkomen met de feiten in overeenstemming, want deze heeft in 1162 S. Maria Maggiore, de kathedraal van Milaan, laten verwoesten en hij was bevriend met den toenmaligen bisschop van Utrecht, Godfried van Renen, van wien bekend is, dat hij in 1158 in N. Italië was om den Rijksdag op de Roncalische vlakte bij te wonen. Hij kan dus zeer goed de man zijn geweest, door wiens invloed de St. Mariakerk in Lombardischen stijl werd gebouwd. Hij is gestorven in 1178, zoodat de bouw der kerk tusschen 1162 en 1178 zou vallen.

De wijding van 1099 heeft dan betrekking op een oude kerk, waarvan wij kunnen aannemen, dat zij reeds zoo kort na hare wijding verbouwd moest worden, omdat wij weten, dat zij in 1131 door brand is geteisterd en in 1133 door de benden van Floris den Zwarten tot vesting versterkt en misbruikt als paardenstal en bordeel.

Op deze wijze zijn de Lombardische gewelven in Maastricht en Utrecht verklaard — waarbij Utrecht dan het voorbeeld gaf, zoodat Maastricht om deze reden moet worden gesteld ten minste na 1162 — maar de afwisselende hoogte der zijbeuken vindt men in Italië nergens.

Deze gedachte moet zijn overgenomen van de abdijkerk te Rolduc, welker bouwgeschiedenis tamelijk uitvoerig is verhaald in de Annales Rodenses, waaruit kan worden opgemaakt, dat het schip met de zijbeuken is gebouwd tusschen 1143 en 1153, dus vóór den tijd, die voor de Utrechtsche St. Maria werd aangenomen.

Ook te Rolduc kan men aan enkele bijzonderheden thans nog zien, dat de afwisselende hoogte

TOELICHTING. Behoort bij schetsontwerp bebouwing Allebéplein N.V. Bouw- en Handelsvereeniging „AMSTERDAM". Waar hieronder gesproken wordt van inzendster, wordt bedoeld de N.V. Bouw- en Handelsvereeniging „AMSTERDAM". Waar hieronder gesproken wordt van ontwerper, wordt bedoeld de mede-inzender architect J. Boterenbrood.

De bebouwing van het Allebéplein is een bijzondere opgave. Op zichzelf is die bebouwing niet alléén omvangrijk, het bijzondere is, dat ze later in harmonie zal moeten zijn met een gebouw, dat er thans nog niet is, en waarvan zelfs niets bekend is.

Toch zal reeds thans aan dit gebouw te denken zijn. De ligging is wel zoo belangrijk, dat het in de toekomst het karakter van het plein zal bepalen. Als object zal het wel zoo belangrijk zijn, dat het niet juist kan wezen, op het karakter ervan min of meer vooruit te loopen door de vormen van het thans te behandelen plein-gedeelte. De toekomstige ontwerper van dit hoofdgebouw zal dus zoo veel mogelijk vrij moeten zijn. Ondergeteekenden hebben getracht, de behandeling van het plein in die richting te moeten zoeken.

Het is mogelijk, dat het toekomstige hoofdgebouw straks in hoogbouw of in laagbouw zal worden uitgevoerd, het kan ook een combiniatie van beide mogelijkheden zijn. Het kan verder de heele breedte van het terrein in beslag nemen, of ook slechts een gedeelte daarvan. In al deze gevallen, behalve misschien in het laatste, zou hoogbouw op terreinen A en A¹ (op den hoek van de Apollolaan en verlengde Rubens- en Michel Angelo-straten) zich te veel opdringen in de richting van het toekomstige hoofdgebouw. In bovengenoemd laatste geval, (met een smal hoofdgebouw dus), zou er veel van de afsluitende werking verloren gaan, terwijl bovendien correcties noodig zouden zijn voor de inkijken terzijde in de Breitner- en Will. Witsen-straten.

De betrekkelijke evenwichtigheid van de geveloppervlakken der blokken A, B, A¹ en B¹ en de breedte der Minervalaan verzetten zich, naar de meening van ontwerper, eveneens tegen hoogbouw in de rooilijn van de Rubensstraat, terwijl bovendien een, ongeveer tot de rooilijn doorgevoerde hoogbouw, een afschuiving noodzakelijk maakt, die minder gunstig is voor de begrenzing van het plein. Verder zou een dergelijke hoogbouw zich eenigszins scheef posteeren vlak tegenover de open terreinen O., wat een onzekere afsluiting van de Breitner- en Will. Witsen-straten geeft, die voor dit monumentaal gedachte plein niet gewenscht is. Tegenover de open bebouwing O. heeft tenslotte op zichzelf reeds een massale, hoog-opgaande, bebouwing op het Noorden eveneens haar bezwaren.

Welke aantrekkelijke mogelijkheden voor hoogbouw de blokken A en A¹ op zichzelf door hun vorm mogelijk bieden, toch heeft ontwerper gemeend, om bovengenoemde redenen, daarvan af te moeten zien.

Aan het bezwaar van de evenwichtigheid heeft ontwerper gemeend tegemoet te kunnen komen door de voorzijden van de blokken B en B¹ (in A en A¹) door te voeren in tweede plan, en te laten eindigen tegen een hoogen bouw, loodrecht op de Apollolaan. Deze omloopende hoeken naar de Apollolaan bevinden zich op voldoenden afstand van het toekomstige hoofdgebouw, om met elken vorm daarvan te kunnen harmonieeren. De beide omgebogen hoogbouw-vleugels krijgen zóó in zekere mate een omvattende functie ten opzichte van dit gebouw. Ook dit is volgens de meening van ontwerper van waarde, daar juist dit omvatten van positieve waarde kan zijn voor het plein, wanneer dit straks gereed zal zijn. De laagbouw aan den voet van den omloopenden hoogbouw is bovendien de functie toegedacht, de Noordgevels, gezien vanaf de Breitner- en Will. Witsen-straat te verlevendigen en wisselende inkijken vanaf het plein mogelijk te maken. Een ligging van de villa op terrein O, als op situatie is aangegeven, zou aan te bevelen zijn.

Moest om bovengenoemde redenen afgezien worden van hoogbouw op de terreinen A en A¹, deze redenen bestaan niet voor terreinen B en B¹, al is de ruimte daar op zichzelf meer beperkt. De afstand van en tot het toekomstige hoofdgebouw verzet zich hier niet tegen een hooger accent.

De afmetingen van de Minervalaan zijn wel zóó belangrijk, dat bij aansluiting rekening gehouden moet worden met de bebouwing daarvan. Daar de straatwanden niet lang zijn, heeft ontwerper getracht, de beëindiging in een continueerend motief te moeten zoeken. Getracht werd, het rythme van de bestaande erkers door te zetten, doch met forscher motieven van topgevels, waartusschen dan ter weerzijden van de Minervalaan de sterk stijgende accenten van de torens. Daar verondersteld mag worden, dat de Beethovenstraat en de straten langs het Olympiaplein de belangrijkste radiale verkeerswegen in dit stadsgedeelte zijn, zullen de Michel Angelo- en de Rubens-straten niet zooveel verkeer trekken, dat poorten een bezwaar zijn. Niettemin zal het van het soort verkeer afhangen, wat voor poorten toegepast kunnen worden. Komt er geen tram door, dan zal er geen bezwaar bestaan tegen een dubbele poort; komt die er wel, zoo zal een enkele poort de aangewezen oplossing kunnen geven.

Bij verdere uitwerking is overwogen, dat het hoofdmotief een pleinwand op het Noorden is. Het scheen ontwerper gewenscht, de grootere tegenstellingen, die er bestaan tusschen hoog- en laagbouw, te bevestigen, door den eigenlijken pleinwand te doen eindigen met een, boven den bouw uitrijzende, verticale partij. Daar het zonlicht geen verlevendiging in het gevelvlak kan brengen, is een eenigszins bewogen oppervlak van het overige geveldeel eveneens gewenscht. Toch heeft ontwerper gemeend, die te moeten beperken, tot den hoek van de Minervalaan en den daarbij aansluitenden onderbouw, om de rustige omvattende functie van den geheelen pleinwand niet te storen. De vooruitspringende gedeelten van den onderbouw markeeren de beëindiging van het gazon. (Zie schetsblad 7).

Aan de Zuidzijde, aan van Eijck- en Titiaanstraat, ligt het voor de hand, dat zooveel mogelijk terrassen aangebracht worden.

Slechts aan één zijde van het plein is het op teekening aangegeven torenspitsje gedacht. Twee gevelgedeelten, die zonder meer elkaars spiegelbeeld zijn, zijn voor het plein zelf natuurlijk aangewezen, maar twee geheel gelijke doorkijken en vanuit de Breitner-, en vanuit de Will. Witsen-straat zijn toch niet gewenscht. Om in die beide doorkijken eenig verschil te brengen werd het spitsje aangebracht. Bovendien zal het, gezien vanaf het einde der Titiaanstraat, zijn werking niet missen; aan de andere zijde aangebracht, zou het, gezien over het Olympiaplein, te veel gestoord worden door de hooge torens.

Als boven reeds werd opgemerkt, zullen de Michel Angelo-straat en de Rubensstraat vermoedelijk geen druk verkeer trekken. Voor de kruising in de Apollolaan zullen zij dus zeker niet zoo belast worden, dat dit verkeer molenwieksgewijs geleid behoeft te worden, als volgens de groene pijl op plan 10¹ werd aangegeven, en zooals voorkomt op de verstrekte situatie. Voor het verkeer zal het dus geen bezwaar zijn, dit recht door te trekken over het plein (roode pijl); bovendien verhoogt dit de kans, dat de Minervalaan zelf zoo rustig mogelijk blijft. Uit een aesthetisch oogpunt heeft het maken van òf één breed, òf twee smalle gazons, vóór- en nadeelen, die vrijwel tegen elkaar opwegen. Is er bezwaar tegen verbrokkeling in twee velden, zoo staat daar tegenover, dat de weg, die de roode pijl aangeeft, de pleinwandgedeelten overzichtelijk doet zien, en deze dus zóó vermoedelijk interessanter zullen zijn. Niettemin zal dit een punt van nadere studie moeten blijven; zonder de verder strekkende verkeersoverwegingen te kennen, zal daar geen besluit in te nemen zijn. In het geval, dat een groot gazon noodig geoordeeld wordt, zal de afschuining van den hoek met 6 M. (als aangegeven op teek. 10), onvoldoende zijn. Blijkt er een grootere afschuining noodig, of zelfs een afronding, zoo kan dit bij den lagen bouw zonder eenig bezwaar voor de architectuur geschieden. Schets 10¹ licht deze opvatting toe, die verder is na te gaan op schets 15.

De fijnere verhoudingen tusschen horizontale en verticale massa's zijn uit den aard der zaak een quaestie van nadere studie. In het bijzonder geldt dit voor de eindiging van de hooggedachte omloopende gedeelten van de blokken A en A¹ met de aansluitende daken, en de preciese vorm van de torens ten opzichte van de verschillende omliggende straten.

De kleine helling in het terrein wordt op enkele teekeningen verwaarloosd.

Overwegende, dat het Allebéplein een belangrijk punt in Zuid is, zijn inzenders van meening, dat hier een bebouwing met ruime flats en heerenhuizen het meest op zijn plaats zal zijn.

Voor zoover het flats betreft, zijn die zóó ingedeeld, dat de vertrekken, bestemd voor wonen, slapen en dienst (keuken met bijvertrekken), voor elke groep een afgescheiden geheel vormen. Het woongedeelte bevat in het algemeen drie vertrekken, in verbinding met ruime hal of gang. Het slaapgedeelte drie, vier of meer vertrekken met badkamer en garderobe. Het keuken-gedeelte ligt in de nabijheid

der zijbeuken oorspronkelijk niet was bedoeld. Voor het antwoord op de vraag hoe men dan tot deze gedachte kwam, is een aanwijzing te vinden in het feit, dat in de drie besproken kerken zoowel de hooge zijbeuktraveeën als de transepten zijn overdekt met tongewelven. Dit wijst weer op Bourgondië en, eenmaal op dit spoor, meent spr. het prototype van Rolduc te hebben gevonden in het in 1095 voltooide choor der abdijkerk van Cluny, dat wordt doorsneden door twee transepten, waarvan men de constructieve beteekenis tot heden niet heeft ingezien.

Aan Bourgondischen invloed moet ook worden gedacht bij de zoo meesterlijk gecombineerde en gevarieerde overwelving van het westchoor der St. Servaaskerk te Maastricht, bepaaldelijk van de z.g. Keizerzaal, waar men een koepel vindt, niet op pendentifs, maar op de trompetgewelven, zoo kenmerkend voor Bourgondië en Auvergne.

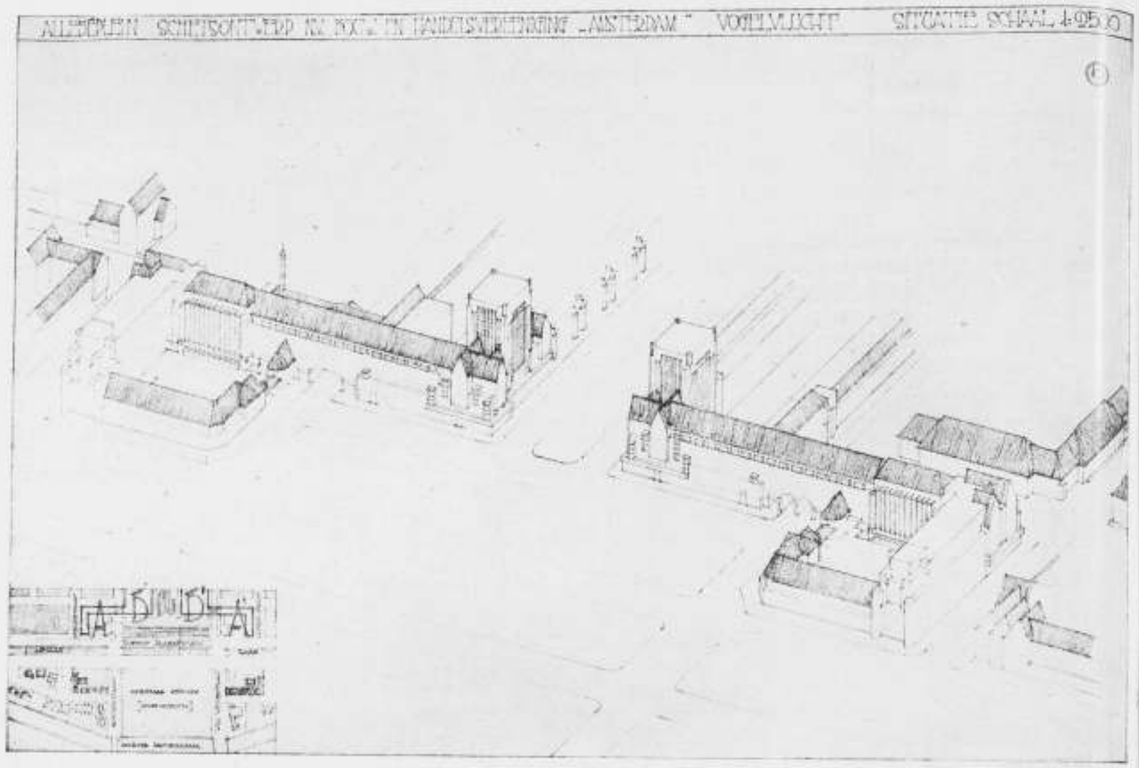
Zoowel in deze zaal als in het choor der O. L. Vrouwekerk vindt men nog een tweede bijzonderheid, die vooral in dezelfde streken inheemsch is: de toepassing van steensoorten van verschillende kleur in afwisselende lagen ter verkrijging van een decoratief effect.

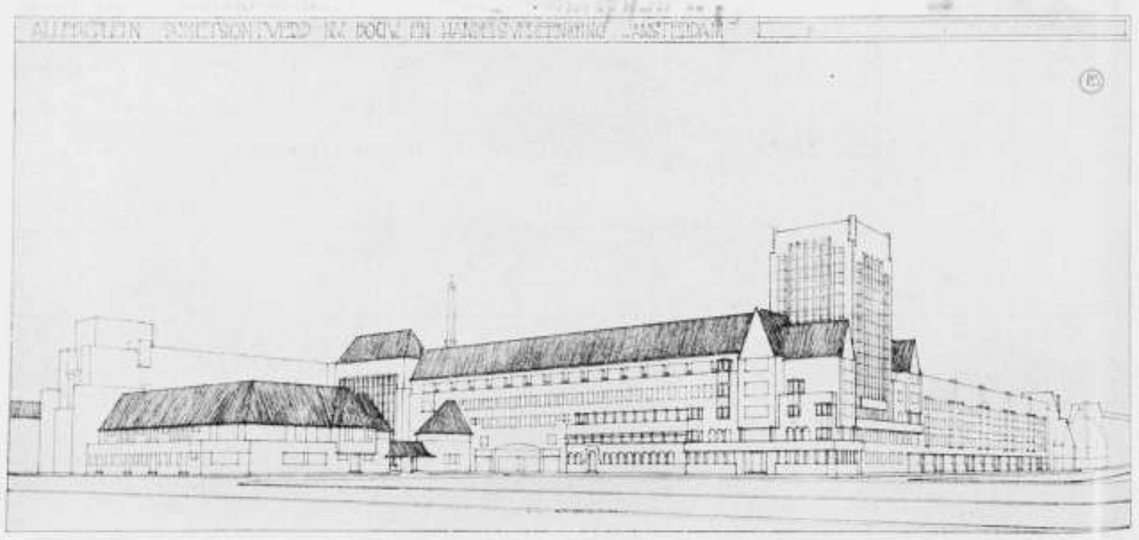
Ook de plattegrond van het choor van O. L. Vrouwe, die den zeer zeldzamen aanleg vertoont van een omgang zonder straalkapellen, wijst naar Bourgondië. Gall dacht aan invloed van Normandië, maar een overeenkomstige aanleg is daar niet te vinden, terwijl die wel valt aan te wijzen in Saint Saturnin, Langres en Bois-Sainte-Marie, in welke laatste plaats zelfs, evenals in Maastricht, gecombineerde zuilen, in plaats van enkele pijlers of kolommen, als dragers optreden.

De veronderstelling der Bourgondische herkomst van den Limburgschen gewelfbouw wordt nog bevestigd door de menigvuldigheid en het karakter van het beeldhouwwerk, dat men in de genoemde kerken vindt. Ligtenberg hield de sculptuur der kapiteelen voor autochthoon, en die van tympaans en verdere reliefs, op het voetspoor van Pit, voor Duitsch. Maar hij dateert deze werken zeker dertig jaar te laat. Het beeldhouwwerk der kapiteelen is zuiver Bourgondisch; men kan de ontwikkeling van deze levendige, populair vertellende kunst volgen van Dijon, Anzy-le-Duc en Charlieu over Vézelay, naar Saulieu en Autun en vindt dan vooral in deze laatste plaatsen de voorbeelden, waarop de Maastrichtsche werkplaats zich heeft geinspireerd. In de reliefs zijn twee groepen te onderscheiden, waarvan de eene bestaat uit stukken, die, niet alleen Bourgondischen, maar ook west-Franschen invloed hebben ondergaan, zelfs van Chartres, terwijl de andere zuiver Bourgondisch zijn geïnspireerd, en den stijl vertoonen van werken als het tympaan van St. Bénigne (museum Dijon) en het portaal van Semur-en-Brionnais.

Van uit Maastricht heeft de Bourgondische stijl zich verbreid naar oosten en westen. Onmiskenbare, schoon vergroofde, navolgingen der Maastrichtsche kapiteelen herkende Kästner in het Münster te Essen en van hieruit vond deze kunst haar weg naar Eisenach, Brauweiler en Schwarzheindorf. Op de verwantschap van kapiteelen uit de St.Baafsabdij te Gent met de Maastrichtsche heeft Goldschmidt reeds gewezen. Maastrichtsche reliefs wees Ligtenberg aan in Odiliënberg en Utrecht.

Zoo blijkt Maastricht in de twaalfde eeuw een waar brandpunt geweest te zijn van Bourgondischen invloed en reeds de geografische ligging van de stad maakt dat aannemelijk, omdat groote rivieren in de middeleeuwen bij uitstek de wegen zijn

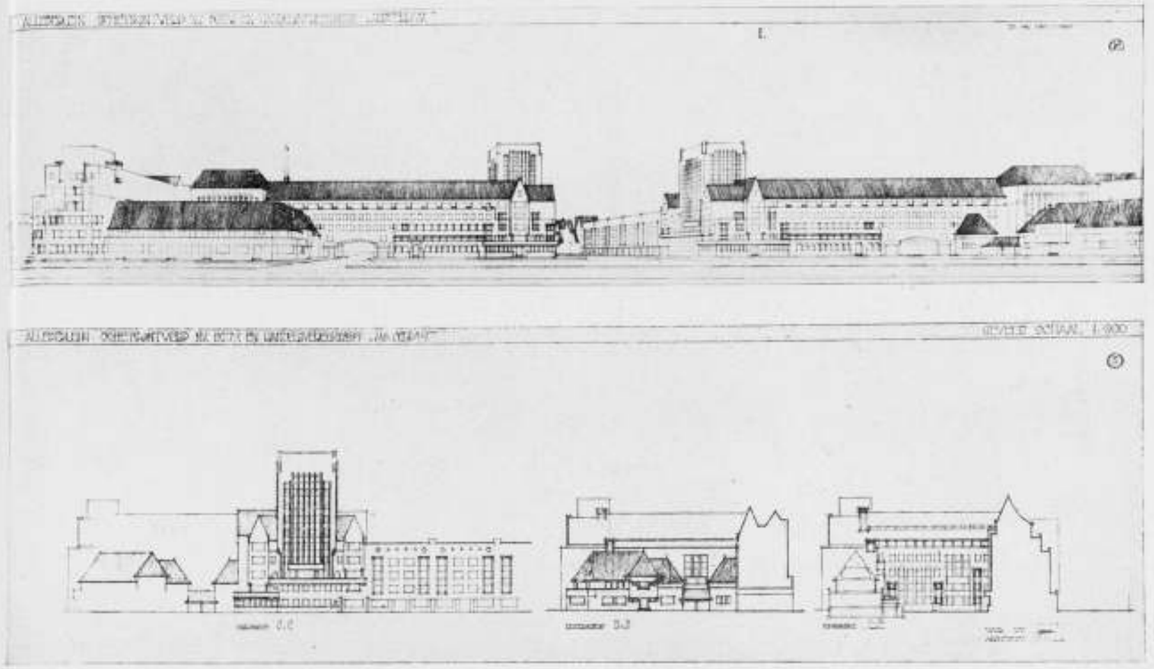

ONTWERP BEBOUWING VAN HET ALLEBEPLEIN TE AMSTERDAM. ARCHITECT J. BOTERENBROOD B.N.A.

geweest, waarlangs de kunstvormen zich verspreidden en de Maas ontspringt aan de grenzen van Bourgondië, slechts enkele uren ten noorden van Langres. Maar de stad was ook een waar internationaal centrum door de bedevaartgangers, die zij aantrok van heinde en ver. Uit Duitschland onderweg naar het noorden van Bourgondië, naar

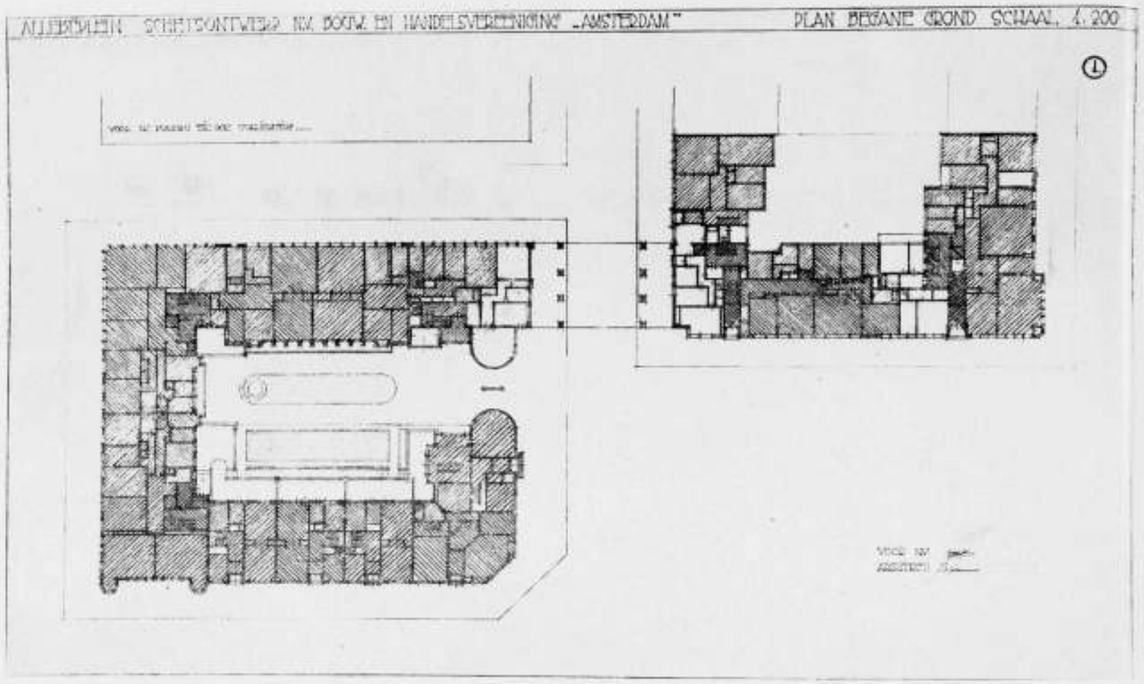
van het trappenhuis en bevat, naast keuken en bijkeuken, kamer voor dienstbode en idem badkamer. In de torenvormige verhoogingen zijn de slaap-, en de woon- en dienstvertrekken in twee verdiepingen boven elkaar aangebracht. Verder zijn alleen in de heerenhuizen, en in de, boven den beganegrond, woningen van de kopbebouwing in de Jan van Eijck- en Titiaanstraat afzonderlijke slaapkamerverdiepingen aangebracht.

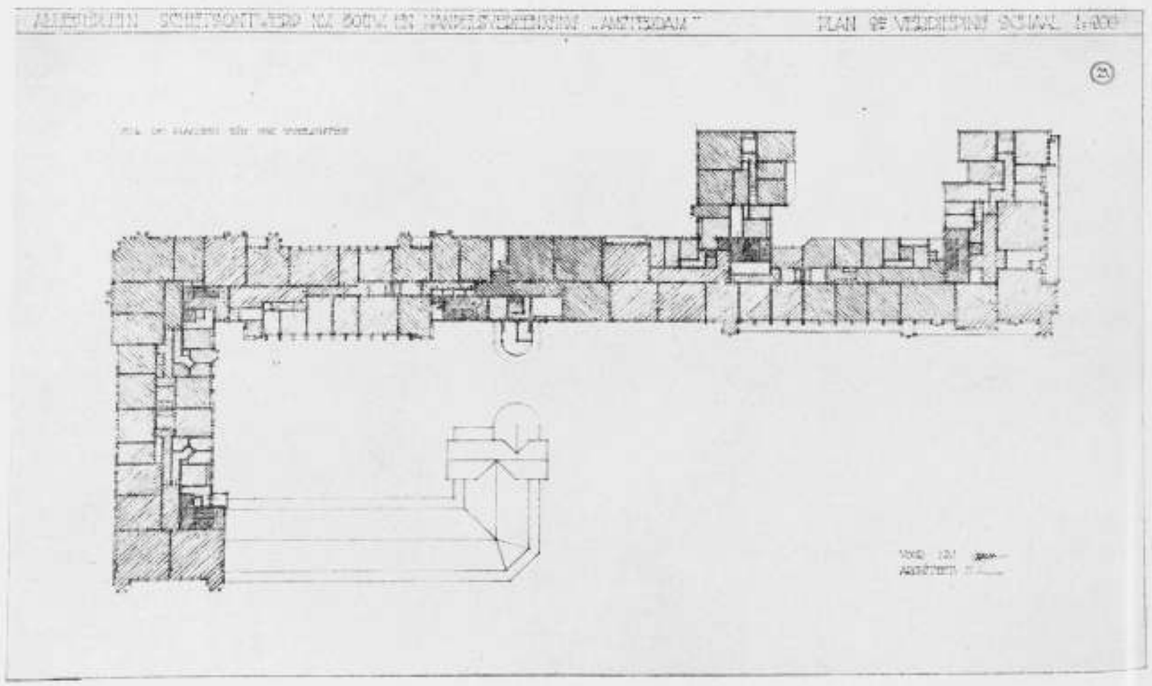

ONTWERP BEBOUWING VAN HET ALLEBEPLEIN TE AMSTERDAM. ARCHITECT J. BOTERENBROOD B.N.A.

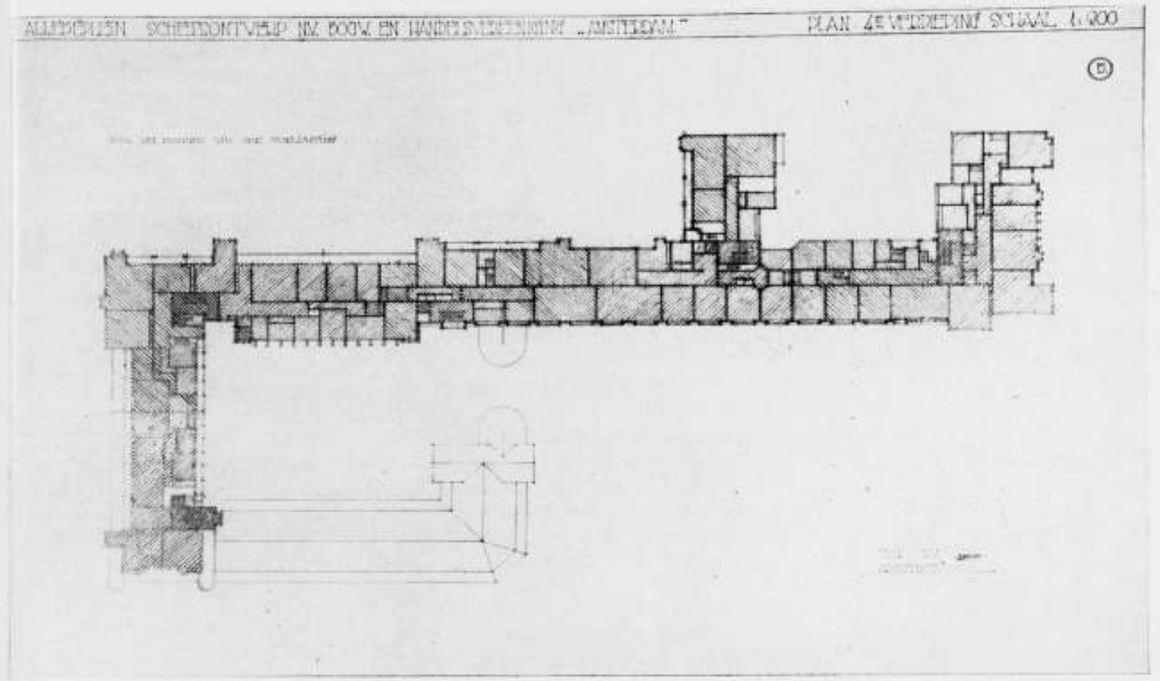
De flatwoningen zijn te bereiken met gemeenschappelijke liften en idem trappenhuizen, bij welke laatste in het algemeen portierswoningen zijn aangebracht.
De verwarming zal centraal zijn, met voor de lage woningen voor elke woning een

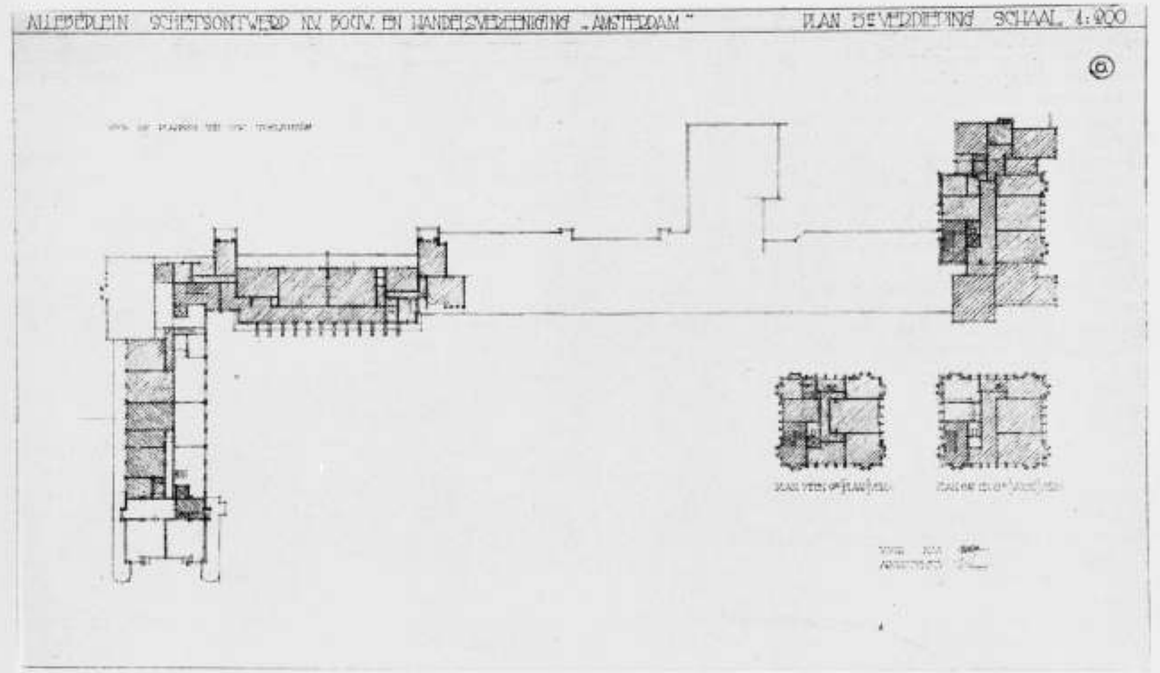
Clairvaux, vertoefde de H. Bernardus in 1147 een nacht en een dag te Maastricht. Omgekeerd trokken uit Maastricht tal van pelgrims naar het Zuiden — ook onvrijwillig, krachtens een vonnis —

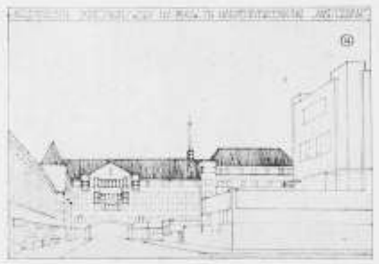
PLATTEGRONDEN BEHOORENDE BIJ HET ONTWERP TOT BEBOUWING VAN HET ALLEBÉPLEIN TE A'DAM. ARCH. J. BOTERENBROOD B.N.A.

PLATTEGRONDEN BEHOORENDE BIJ HET ONTWERP TOT BEBOUWING VAN HET ALLEBÉPLEIN TE A'DAM. ARCH. J. BOTERENBROOD B.N.A.

ONTWERP BEBOUWING ALLEBÉPLEIN TE AMSTERDAM. J. BOTERENBROOD ARCHITECT B.N.A.

naar het H. Land, Cyprus en St. Jacob van Compostela, en de weg ging dan over Dijon. Ook een onmiddellijke artistieke betrekking tusschen Limburg en Bourgondië kunnen wij nog achterhalen, want een der bouwmeesters der kerk van Cluny was de Luiksche kanunnik Hezelo, gest. na 1109. Spr. meent zelfs den man te kunnen aanwijzen, aan wien het te danken is, dat het systeem van Cluny te Rolduc werd overgenomen, want in 1137 stierf daar een abt, van wien de Annales Rodenses tot tweemaal toe vertellen, dat hij uit Bourgondië kwam en in 1138 werd, na twintigjarigen stilstand, de bouw van de kerk hervat, in een geheel nieuwen, in Bourgondischen trant.

BERICHT. DE LEIPZIGER MESSE. De groep voor het bouwbedrijf, die vooral in de laatste jaren een belangrijk onderdeel vormt van de Technische Messe, blijkt zich nog steeds verder te ontwikkelen. In het voorjaar van 1929 was de ruime hal 19 ter huisvesting van deze groep in gebruik genomen en men kreeg toen den indruk, dat hiermede aan de eischen van het oogenblik was voldaan. Maar reeds in het najaar ontstond gebrek aan ruimte en het bleek noodzakelijk te zijn, daarin ten spoedigste te voorzien. Want nu reeds zijn voor de eerstvolgende Leipziger Messe, welke op 2 Maart 1930 begint, de aanmeldingen van bouwvakexposanten talrijker dan de beschikbare plaatsen. Dientengevolge is besloten van een geprojecteerde hal No. 20, die na voltooiing een oppervlakte zal hebben van 12000 M², voorloopig 5000 M² in gereedheid te brengen, om gelijken tred te houden met den groei der afdeeling. Bij de constructie wordt in het bijzonder glas als bouwstof toegepast, zoodat er overvloedig licht zal zijn. Het is de bedoeling, dat mettertijd hal 20 verbonden zal worden met de hallen 19 en 21, om met deze één groot complex uit te maken.

afzonderlijke stookinrichting, voor de flats per groep woningen elk een stookinrichting. Inzender stelt zich voor, met olie gestookte inrichtingen, zoo veel mogelijk automatisch geregeld. Vertrekken, die daarvoor in aanmerking komen, zullen bovendien van kanalen voor de afzonderlijke verwarming van die vertrekken voorzien worden. Inzender stelt zich voor, daarvoor in het algemeen gasverwarming toe te passen. Onder de woningen zijn de niet afzonderlijk aangegeven kelders aangebracht voor berging en verwarming. De schoorsteenen en in het algemeen de kanalen van de bestaande woningen, grenzende aan hooger opstaande gebouwen, zullen opgenomen worden in de bebouwing en zoo hoog opgetrokken worden, als noodig geoordeeld wordt.

Voor brandbeveiliging zullen die inrichtingen ingebouwd worden, die noodig zijn. Voor elke groep woningen zal een hoog waterreservoir aangebracht worden, met in het souterrain een automatisch werkende pomp of persinrichting.

De hoogte van den bouw is in het algemeen niet zoo groot, dat bijzondere constructies noodig zijn. Op enkele punten, waar het niet mogelijk is, ondersteuning anders te maken, zullen ijzer- of betonconstructies worden toegepast. De torenvormige verhoogingen zullen opgebouwd worden met een frame van ijzer, omkleed met brand- en geluidisoleerende stoffen.

De isolatie van de vertrekken onderling voor het geluid luistert voor ruimen bouw als deze minder nauw dan voor dichter bewoonde blokken. Niettemin zijn de vertrekken in het algemeen zoo gegroepeerd, dat zij elkaar zoo min mogelijk hinderen, zijn spouwmuren aan te brengen, en is een enkelvoudige isolatie tusschen de plafonds gedacht. Op punten, waar het niet te vermijden is, dat ongelijksoortige vertrekken van verschillende woningen in elkaars nabijheid komen, kan een sterkere isolatie voor het geluid noodig zijn.

Het komt vaak voor, dat, overigens zeer goed verzorgde bouwwerken, na korten tijd ontsierd worden door het aanbrengen van zon-weer-middelen. In open toestand behoeven deze in het algemeen geen afbreuk te doen aan een gebouw. In gesloten toestand doen zij dat zooveel te meer. Er bestaat een constructie, die daarin voorziet. Daar de gebouwen naar de Jan van Eijckstraat toe een groot Zuidfront hebben, loont het wel de moeite, de noodige aandacht aan deze voorziening te schenken. De kozijnen aan dit gevelgedeelte zullen zoo behandeld worden, dat bedoelde constructie aangebracht kan worden. Hetzelfde geldt in het algemeen voor vertrekken, aan de straatzijde op den beganen grond gelegen. Voorzieningen zullen gemaakt worden, dat overal, waar dit noodig geoordeeld mocht worden, ruimten ingebouwd worden voor het opnemen van rolschermen. Hiermede wordt voorkomen, dat later onooglijke kasten tegen de gevels worden aangebracht, die weinig in harmonie zijn met de pogingen van een wèlverzorgde bebouwing.

Voor de toe te passen materialen voor de gevels zijn hier, daar het toch in hoofdzaak een ligging op het Noorden betreft, frissche, zooveel mogelijk levendige kleuren op hun plaats. Inzenders meenen, dat hiervoor een dunne, zoo licht mogelijke steen van voldoende hardheid gekozen moet worden. Aan de lichtheid van den steen zullen vermoedelijk grenzen gesteld worden door de aanwezige bebouwing van de Minervalaan, waarmee zekere harmonie zal moeten bestaan. Nadere studie zal uit moeten maken, hoe hier overgang en aansluiting gevonden moeten worden. Een ruime toepassing van banden natuursteen aan den voet, in het bijzonder op den hoek van Minervalaan en Allebéplein zal hier op zijn plaats zijn en die overgang vergemakkelijken.

De zeer betrekkelijke waarde van afzonderlijke tuintjes bij enkele woningen, heeft inzenders aanleiding gegeven, in plaats daarvan binnen de blokken A en A¹ een hof te maken, met slechts enkele doorloopende gazons, die dan zoo groot mogelijk gehouden kunnen worden.

Er zijn ruime paden, die den toegang vergemakkelijken. Overzicht is mogelijk vanuit de conciergewoning. De heerenhuizen zijn van terrassen voorzien, waarop ruim plantenbakken zijn in te bouwen.

De flatwoningen hebben voor dit gedeelte toegang over den hof. Een fontein van bescheiden afmetingen verlevendigt hier de binnenruimte en geeft mede aanleiding tot een aangenamen inkijk.

Ten opzichte van den canon deelt inzendster mede, dat zij bereid is, de voor de in dit gedeelte van Zuid gebruikelijke rente te betalen.

N.V. Bouw- en Handelsvereeniging „AMSTERDAM".
Directeur K. HILLE.

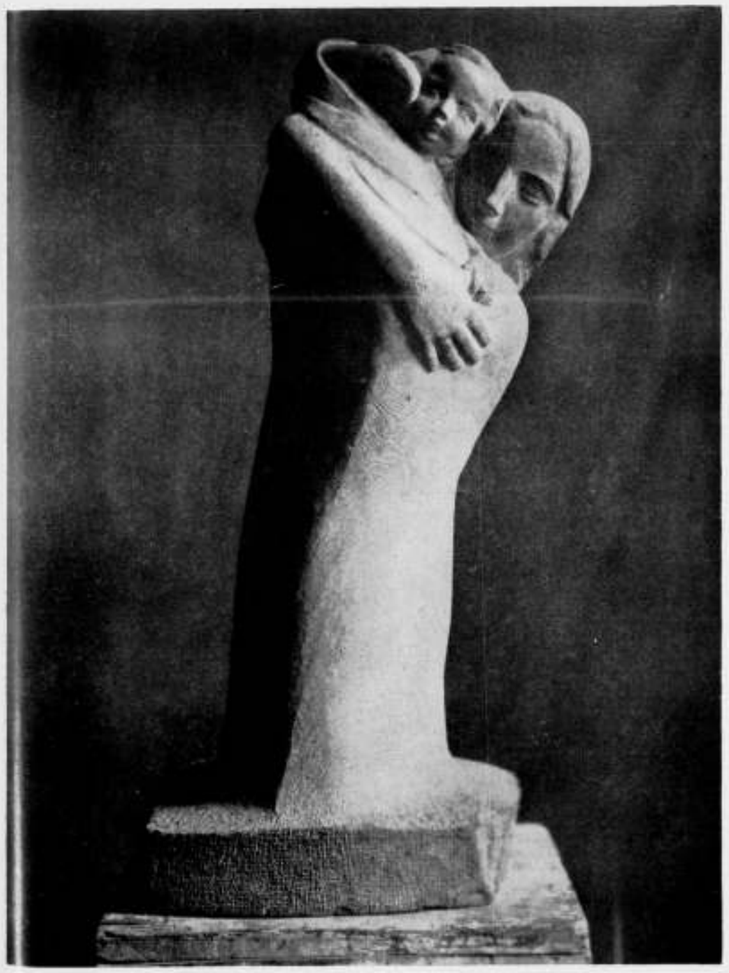
BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. Nº 36736

1929 23 NOVEMBER Nº 47

DE BOUW VAN HET LEIDSCHE STADHUIS. Burgemeester en Wethouders van de Gemeente Leiden geven den Raad dier Gemeente in overweging aan den heer W. M. Dudok, gemeente-architect te Hilversum, opdracht te verleenen tot het maken van plannen voor den bouw van een nieuw raadhuis, welke plannen, binnen zes maanden in te dienen, op den gebruikelijken voet zullen worden gehonoreerd, een en ander met dien verstande, dat als bouwterrein in algemeenen zin wordt aangewezen het terrein van het oude raadhuis, en twee plannen zullen worden gemaakt, een met en een zonder behoud van den ouden gevel, behoudende de Raad de vrije beoordeeling te zijner tijd en keuze, of en zoo ja welk der ingezonden plannen tot uitvoering zal worden gebracht.

GEORGE MINNE. MOEDER EN KIND. MUSÉE MODERNE. BRUSSEL.

PRIJSVRAAG UITBREIDINGSPLAN MADRID. Wij ontvingen het in 5 talen geredigeerde voorloopige programma van de prijsvraag voor een uitbreidingsplan van Madrid, dat voor belangstellenden ter inzage ligt op het Bureau van den B.N.A.

PROEVEN VAN VUURBESTENDIGHEID DER BOUWMATERIALEN IN HET RIJKSPROEFSTATION TE STOCKHOLM. Tot het Statens Provningsanstalt te Stockholm werden herhaalde malen door vele geïnteresseerden vragen gesteld aangaande de vuurbestendigheid van een groot aantal bouwmaterialen en constructiedeelen. In Zweden evenals elders had men trouwens al vlug erkend dat het wenschelijk is de vuurproeven op ware grootte uit te voeren en niet op kleine proefblokjes. Daartoe is echter een speciaal laboratorium noodig. Het Svenska Brandskyddsföreningen (Zweedsche vereeniging tegen brandgevaar) zette zich aan het werk en met behulp van diverse assurantiemaatschappijen werden 41.000 Kronen bijeengebracht om 't laboratorium te helpen oprichten.

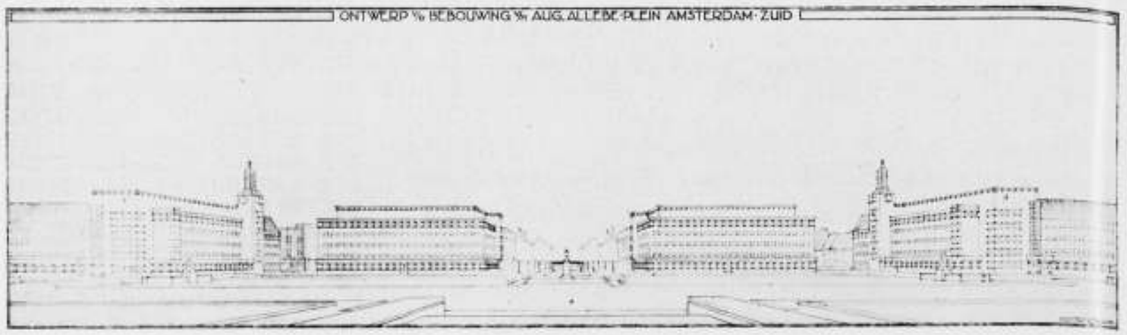
In „Le Génie Civil", 6-7-'29, zet R. Schlytter, Directeur van het Rijksproefstation de werking en de resultaten van het nieuwe laboratorium uiteen.

Methoden. Om de vuurbestendigheid van een materiaal te beoordeelen moet men uitgaan van de resultaten bekomen in een practische proef, waarbij de materialen aan dezelfde invloeden als in de werkelijkheid worden onderworpen. De proeven werden zóó geleid dat de temperatuur zoo vlug kan stijgen als zulks bij een werkelijken brand het geval is.

Na een uitgebreid onderzoek in de diverse landen waar vuurproefstations bestaan, construeerde men te Stockholm den specialen oven waarin men o.a. muren kan beproeven, hoog 3 m, breed 2 m, welke dan terzelfdertijd aan het vuur en aan belastingen zijn onderworpen. Men kan er ook deuren, ramen, brandkasten, enz. beproeven.

Directeur Schlytter geeft dan een gedétailleerde beschrijving der installatie, waaronder de gebouwen en de eigenlijke oven. Voor die détails verwijzen wij de geïnteresseerde lezers naar vorengenoemd tijdschrift. De oven, (een regeneratoroven) wordt met gas verwarmd. De oven werd gebouwd door de Gasmaatschappij te Stockholm in combinatie met de Höganäs-Billerholms Aktiebolag, welke laatste voor het metselwerk zorgde. De ventilatoren werden geleverd door Svenska Fläktfabriken te Stockholm.

Proefmethode. Een muur wordt als volgt beproefd. Een muur, hoog 3 m, breed 2 m, wordt in een raam gemonteerd. Een waterpers duwt onderaan het raam en verwekt een druk gelijk

ONTWERP VAN DE BEBOUWING VAN HET AUG. ALLEBÉPLEIN. AMSTERDAM ZUID. ARCHITECT C. J. BLAAUW B.N.A.

aan de in de werkelijkheid te dragen belasting. Het raam wordt dan voor den oven gebracht, waar de temperatuur zeer vlug stijgt. Daarna wordt de muur plotseling in een koelkamer gebracht en onmiddellijk met een waterstraal bespoten.

De duur der verwarming en de te bereiken temperatuur zijn bij voorbaat bepaald. Ziehier het verloop van de temperatuurkromme:

538° C = (1000° F) in 5 minuten,
704° C in 10 min.
843° C in 30 min.
927° C in 1 uur,
1010° C in 2 uur,
1093° C in 4 uur,
1260° C in 8 uur.

Men kan ook pijlers beproeven, hoog 3,50 m. onder druk en langs alle zijden verwarmd. Doelmatig aangebrachte openingen laten toe waarnemingen te doen en temperaturen te meten.

Op verzoek van het Zweedsche verkeersministerie, zullen eerstdaags een serie proeven genomen worden met diverse muurtypen, welke werden geacht eene voldoende zekerheid te leveren.

Die proeven zullen wellicht aanleiding geven tot het opmaken eener classificatie der materialen en bouworganen, volgens hunne vuurbestendigheid, dus een soort normalisatie welke alleszins voor het bouwbedrijf goede diensten kan bewijzen.

Pol. Weekbl.

VERVAARDIGING VAN GLAZEN PLATEN.

„Engineering" heeft in het begin van de tweede helft van 1929 een serie artikelen opgenomen over glasfabricage, en zoo komt in No. 3321 een beschrijving voor van het trekken van glasplaten en wel volgens Fourcault, waarbij een glasband getrokken wordt door een in den voorhaard drijvende „debiteuse" (een blok vuurvast materiaal met een gleuf welke even lang is als de glasplaat breed moet worden en waarvan de wijdte overeenkomt met de dikte van de glasplaat). De plaat wordt terwijl ze nog week is door walsen op haar weg naar boven gesteund, geleidelijk gekoeld en dan op lengte gesneden. Dit procédé wordt (sinds jaren) in Engeland, Frankrijk, Duitschland, Amerika en Japan gebezigd, en natuurlijk in België, daar het van Belgisch origine is (de machines worden gemaakt door de S. A. des Ateliers de Construction et Fonderies de Jeumont (Nord, N.-Frankrijk).

Daarnaast staat het Colburn-proces, waarbij de plaat tusschen de rollen getrokken wordt en dan onmiddellijk horizontaal buigt, gesteund, gekoeld en gesneden wordt. Het zijn beide continu-processen, welke een glasbaan van onbepaalde lengte kunnen leveren. Beide machines worden afgebeeld (de laatste vervaardigd door de Libbey Owens Sheet Glass Co., die de Colburn-patentrechten bezit).

We voegen hier aan toe dat een dergelijk bedrijf voor het trekken van een oneindigen glasband met een breedte van 5 m en zelfs meer, in hooge mate een zorgvuldige bediening der werktuigen en gelijkmatige omstandigheden vereischt, vooral een constante temperatuur in de smeltruimte, voorhaard, trekschacht en koelruimte; ook de samenstelling van de smelt in verband met de taai-vloeibaarheid en het juiste ontstaan van den glasband door de gleuf moet zeer zorgvuldig gecontroleerd worden.

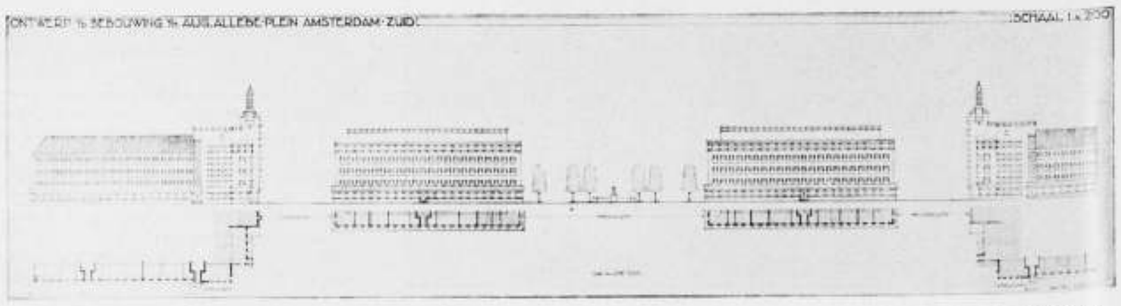
Pol. Weekbl.

De publicatie der ontwerpen voor de pleinbebouwing in Plan Zuid te Amsterdam wordt in dit nummer voortgezet met de ontwerpen voor het Allebéplein van architect C. J. Blaauw, voor het Minervaplein van architect Roodenburgh en voor het Allebé- en Minervaplein van architect Van Hardeveld. De volgorde der plaatsing is niet bepaald door voorkeur en is evenmin alfabetisch, maar wordt gekozen in verband met de volgorde van ontvangst der teekeningen of foto's bij de redactie.

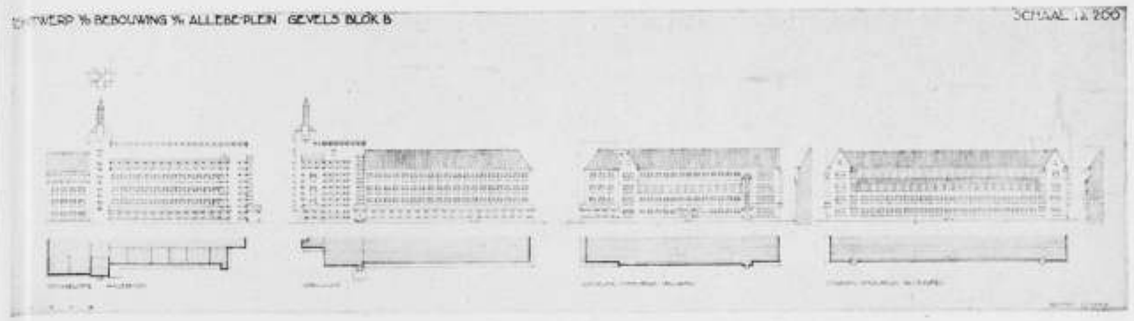
BIJ EENIGE WERKEN VAN GEORGE MINNE, DOOR THEO VAN REIJN.

Wie in het eenigszins luidruchtige, verfranschte Brussel komt uit een der kalmnuchtere plaatsjes van Holland — een dikwijls aangename gewaarwording — zal verrast zijn door de groote stille ernst, die hem omvangt te midden der sculpturen van George Minne in het Musée des Beaux Arts, welks ingang zich bevindt aan de Place du Musée. Deze tegenstelling zal hij nog sterker ervaren indien hij een bezoek brengt aan den heer Burthoul, Rue de Longue Vie 62, waar hij ontvangen wordt door een zeer enthousiast en levendig advokaat die den bezoeker overlaadt met zijn diepe en groote bewondering voor deze sculpturen en teekeningen, die in hun eigen leven een bijna oostersche stilte verwekken en nimmer gestoord kunnen worden door hun overdrukken bezitter, die voor, achter en om U heen met armen gebaart en in vloeiend Fransch, soms ter verduidelijking in een „Vlaamsch klappen" overgaande, niet moede wordt U deze enorme collectie te toonen en de schoonheid van deze werken als het ware wil afrukken om deze U mede te geven naar Uw vaderland. Het is niet denkbaar in Holland dat een advokaat reeds 's morgens om 9 uur gereed staat U, als onbekende, zoo te ontvangen, dat gij op slag U volkomen thuis gevoelt in zijn particuliere woning en gij als vriend afscheid neemt met de vriendelijk nageroepen woorden: „Au revoir, tous-les-jours ma maison est ouverte pour vous!".

Het is dan eigenlijk bijna niet mogelijk de vele beelden en teekeningen rustig te bezien, maar de kracht van dit werk is van dien aard, dat het overdenken dezer beelden eerst later geschiedt en ze langzaam maar zeker zich vasthechten aan Uw tot rust gekomen ziel, zoo, dat ze U klaar voor den geest komen te staan en voor goed in Uw hart verblijf houden. Men komt dan tot de overtuiging dat waar

ONTWERP VAN DE BEBOUWING VAN HET AUG. ALLEBÉPLEIN. AMSTERDAM ZUID. ARCHITECT C. J. BLAAUW B.N.A.

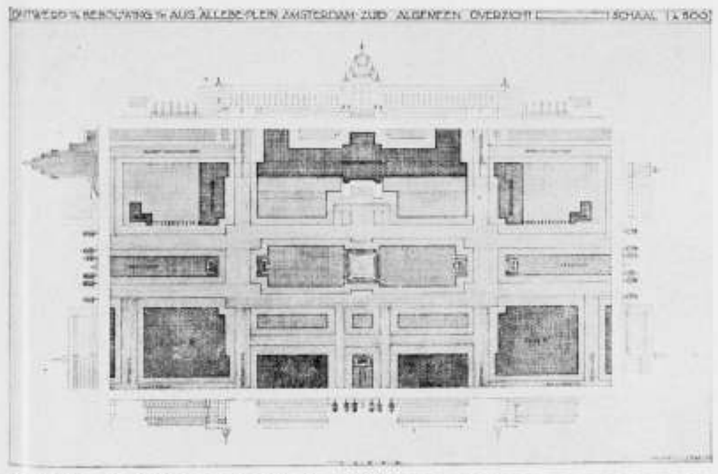

ONTWERP VAN DE BEBOUWING VAN HET ALLEBÉPLEIN. GEVELS BLOK B. ARCHITECT C. J. BLAAUW B.N.A.

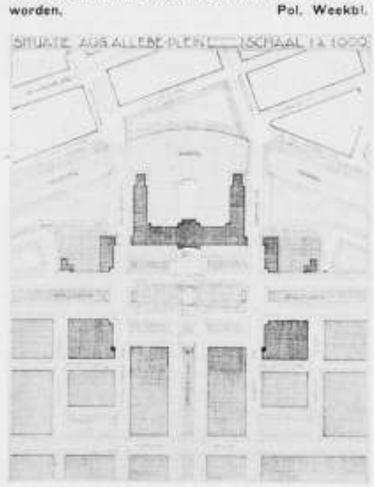
Frankrijk zijn beeldhouwer Aristide Maillol bezit, Duitschland Wilhelm Lehmbruck heeft gehad, België vooral den derden grooten beeldhouwer van dezen tijd in George Minne kan aantoonen, zoo internationaal een aaneengesloten groep vormend, in wier werken onze tijd zijn droom-verlangen ziet bevestigd, een verlangen naar betere tijden met meer verdieping. Ik noem hier noch Rodin, omdat zijn droom zwaarder, vaster en vermoeiender is dan die van Maillol, om van Despiau en vooral Bourdelle te zwijgen, die wel wat al te luidruchtig droomen. Ik noem ook niet dien Belgischen, grooten Constantin Meunier, waar vaak in vele figuren een psychische droom ontbreekt en ze soms wel eens al te pathetisch, ook wel eens leeg van menschelijkheid zijn (zie de kleine bronzen in het Palais des Beaux Arts) en daardoor droomloos zijn in vergelijking met den arbeid van George Minne, die mij een grooter figuur lijkt door zijn indringend vermogen in de ziel van den mensch bij een totale afwezigheid van een bepaalde tendentie, ondanks de groote domheid van sommigen die een socialistische kunst opzettelijk willen forceeren als de kunst van dezen tijd.

Een vergelijking laat U de verschillen spoedig zien.

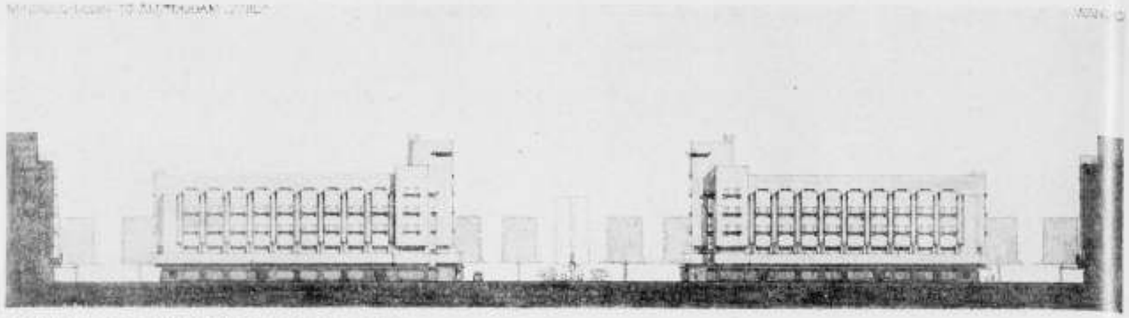
Meunier schept geen „menschen" maar geeft een apotheose van den arbeider, als klassieken God, gezond en sterk, en ziet niet den zieligen en zielvollen arbeider van Käthe Kolwitz of den tragischen landarbeider van Vincent van Gogh of van den beeldhouwer Joh. Polet. Daarom zijn al zijn figuren naar een en hetzelfde type gemaakt als het prototype van den arbeider. Daarom hebben zijn figuren weinig levensdrift en kunnen we alleen bewondering hebben voor deze uitzonderlijke helden van den arbeid, die niet in den zin der verdrukten zijn gebeeld, waarom dan toch de groote socialistische strijd is begonnen. Neen Meunier's arbeiders zijn niet tragisch. We gelooven er eigenlijk niets van als we zijn moederliefde zien, noch in

ONTWERP BEBOUWING ALLEBÉPLEIN. OVERZICHT. ARCHITECT C. J. BLAAUW B.N.A.

ALLEBÉPLEIN SITUATIE. ARCH. C. J. BLAAUW.

ONTWERP BEBOUWING MINERVAPLEIN AMSTERDAM. WAND C. ARCHITECT J. ROODENBURGH B.N.A.

MODERNE BRANDKASTEN EN HUNNE ELECTRISCHE BESCHERMING. Het altijd actueele vraagstuk der brandkastenbescherming werd behandeld door G. Pilon in een lezing gehouden voor de Société des Ingénieurs Civils te Parijs.

Moderne brandkasten moeten ook aan „moderne" inbrekers kunnen weerstaan, en men kan ze als degelijk beschouwen wanneer zij kunnen weerstaan aan de inbraakmiddelen welke practisch gesproken door wetenschappelijk aangelegde dieven kunnen aangewend worden.

Het fabricage programma van eene moderne brandkast kan aldus volgens een der drie volgende programma's opgevat worden.

1e. Gewone brandkast, welke kan weerstaan aan brand, doch niet aan thermische of mechanische inbraakmethoden.

2e. Gepantserde brandkast, weerstaat aan brand en aan mechanisch inbrekersgereedschap, doch niet aan thermisch gereedschap.

3e. Gepantserde brandkast welke aan brand, mechanisch en thermisch gereedschap weerstaat.

Brandbescherming wordt verkregen door het gebruik van eerste klas vuurvaste aarde, in intieme combinatie met zeer gehydrateerde materialen. Onder den invloed van de warmte ontwikkelen zij een flinke hoeveelheid waterdamp en beschermen aldus den inhoud van de kast tegen al te hooge temperatuur.

Tegen het aantasten met mechanische toestellen worden de dikke kofferwanden vervaardigd uit speciaal-staal, hetzij mangaan, hetzij chroomnikkelstaal.

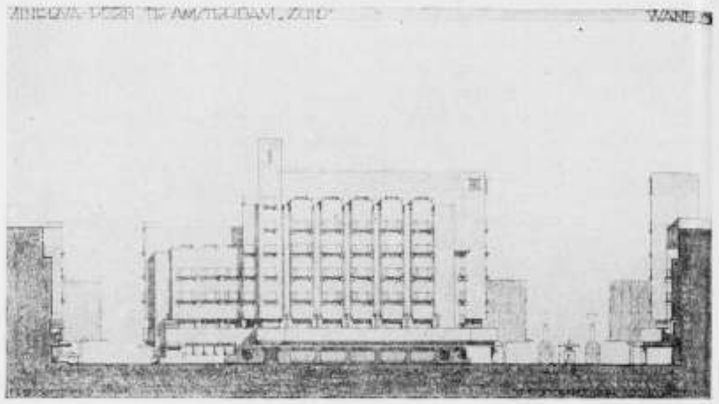
Tegen de aantasting door oxyacetyleenvlam worden de wanden beschermd door een krachtige gewapend betonbepantsering, welke voldoende weerstand biedt gedurende een normalen tijd overeenstemmende met de hoeveelheid zuurstof of acetyleen welke de inbreker met zich kan nemen, of met den tijd gedurende welke hij den electrischen boog of aluminothermie kan toepassen.

De moderne brandkastenconstructeurs hebben zich er ook op toegelegd om de sluitmiddelen zoodanig in te richten dat het nemen van afdrukken uitgesloten is en een maximum zekerheid bekomen worde.

M. Pilon spreekt dan over de electrische beschermming.

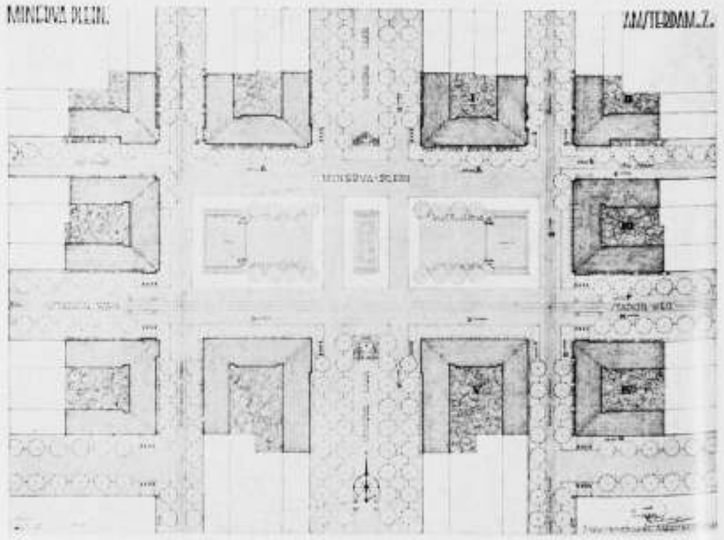
Een electrisch alarmsignaal is gekarakteriseerd door een in de wanden aangebrachte uitrusting en bestaande uit: eenerzijds, een scherm samengesteld uit geïsoleerde metaalplaten van de zelfde oppervlakte als de te beschermen koffer, anderzijds diverse organen, als een slotcontact, een oscillo-onderbreker, een thermo-onderbreker, enz.

Dit ensemble is electrisch verbonden met de

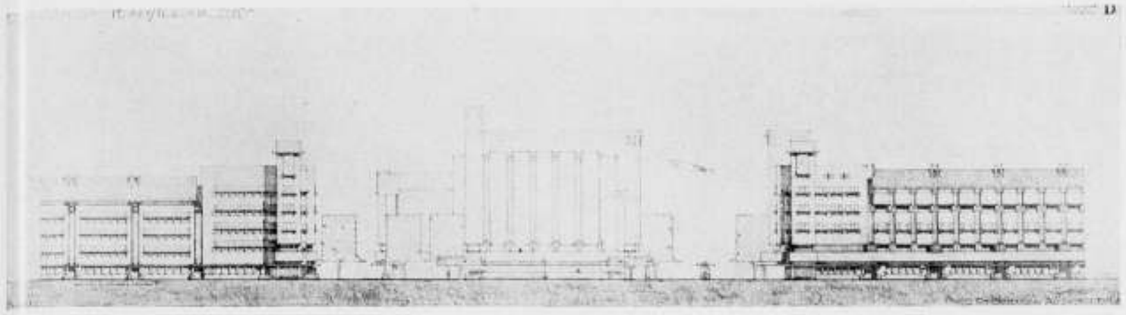

ONTWERP BEBOUWING MINERVAPLEIN. WAND B. ARCHITECT J. ROODENBURGH B.N.A.

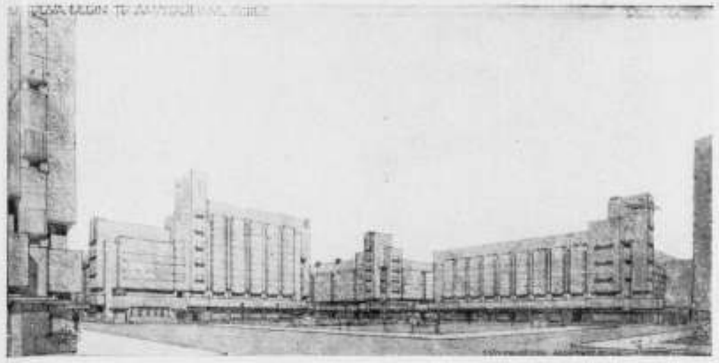
de afmattende hitte over het bewerkte korenveld, waarin geen vermoeide en afgetobde maaiers zijn als bij Vincent van Gogh, maar klassiek opgestelde figuren in pose. We gelooven niet in de verwonden, de dorstigen, de vermoeiden en de hongerigen. Ook niet in de psychologie zijner portretten, die juist bij Rodin zoo doordringend zijn. Zijn materiëele Zaaier legt het af bij dien geestelijken zaaier,

ONTWERP BEBOUWING MINERVAPLEIN. SITUATIE. ARCHITECT J. ROODENBURGH B.N.A.

ONTWERP BEBOUWING MINERVAPLEIN AMSTERDAM. WAND D. ARCHITECT J. ROODENBURGH B.N.A.

ONTW. BEBOUWING MINERVAPLEIN A'DAM. PERSPECTIEF. ARCH. J. ROODENBURGH B.N.A.

MAQUETTE BEBOUWING MINERVAPLEIN AMSTERDAM. ARCH. J. ROODENBURGH B.N.A.

diverse alarmsignalen: lichten, bellen enz, welke zich in het wachtershuis of alle andere uitgekozen ruimte bevinden.

Wanneer de beschermingsinstallatie ingeschakeld is, blijven de localen duister en de bellen stil. Wil men een sleutel op het koffer steken dan wordt een contact gesloten en de alarmsignalen werken. Wil de inbreker het koffer met gereedschap aantasten dan verwerkt de minste stoot, de minste trilling, het losslaan van den oscillo-onderbreker. De derde inbraakpoging met warmte-instrumenten zet den thermo-onderbreker in werking.

Wat de geleidingsdraden aangaat, welke het koffer met de wachtstations verbinden, zij kunnen niet doorgeknipt worden zonder de geheele installatie te desequilibreeren, en de zekerheidsposten in werking te zetten.

Elke poging tot inbraak doet aldus de lichten en de schellen werken.

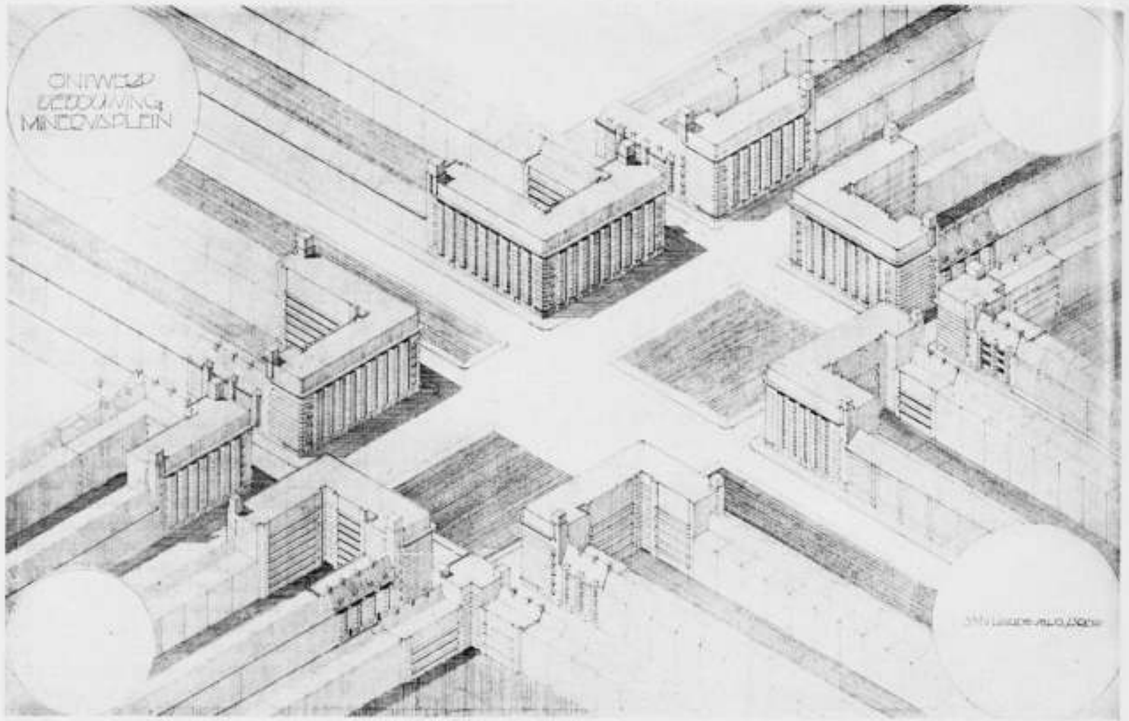
Het beschermingssysteem kan ook als „zekerheidskamer" uitgerust worden. Plafond, vloer, wanden, worden voor hunne voltooiing met een speciale electrische geleiding toegerust, waarbij de deur dan de eindschakel van de gesloten geleiding vormt. Pol. Weekbl.

TORENHUISGERAAMTE VAN STAAL OF BETON? Bij de beantwoording dezer vraag spelen zoowel de kosten als de bouwtijd een overwegende rol. Tot voor korten tijd was in Amerika het snelverhardende cement onbekend, en viel de keuze derhalve steeds op staal wegens de zooveel snellere opstelmogelijkheid. Thans weet men daar met beton ook eerbiedwaardige prestaties te bereiken. „Eng. News Rec", geeft na elkaar een interessant voorbeeld van elk dezer bouwwijzen.

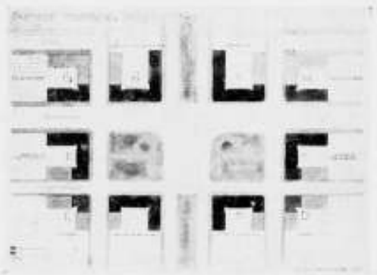
Het Whitehall Flat Hotel te Chicago werd van gewapend beton ontworpen. Het telt 21 verdiepingen, welke in 61 werkdagen volledig afgestort werden, waarbij 2700 m³ beton en 464 ton wapeningsijzer op hun plaats werden gebracht. Hierbij waren 24 arbeiders aan het werk. Men loste de bekisting niet, voordat uit drukproeven gebleken was, dat de cylinder 105—120 kg/cm² vastheid bezaten. Gedurende twee weken moest het bouwwerk wegens vorst met zeilen worden ingepakt.

In diezelfde stad werd gelijktijdig het Lawyers Building opgericht van staal, ook met ca 900 m² grondvlak, doch 25 verdiepingen hoog (87 m), waarvoor 1956 ton constructiewerk noodig was. Dit werd in 40 werkdagen gemonteerd, hetgeen zelfs voor Amerika een record-prestatie genoemd mag worden. Bij dit werk had men 50 man noodig. De montage geschiedde met behulp van een 15 tons dirkkraan, waaraan een 25 m lange boom en een 100 pk electromotor verbonden was.

Pol. Weekbl.

ONTWERP PLEINBEBOUWING PLAN ZUID AMSTERDAM. VOGELVLUCHT. ARCHITECT J. M. VAN HARDEVELD. B.N.A.

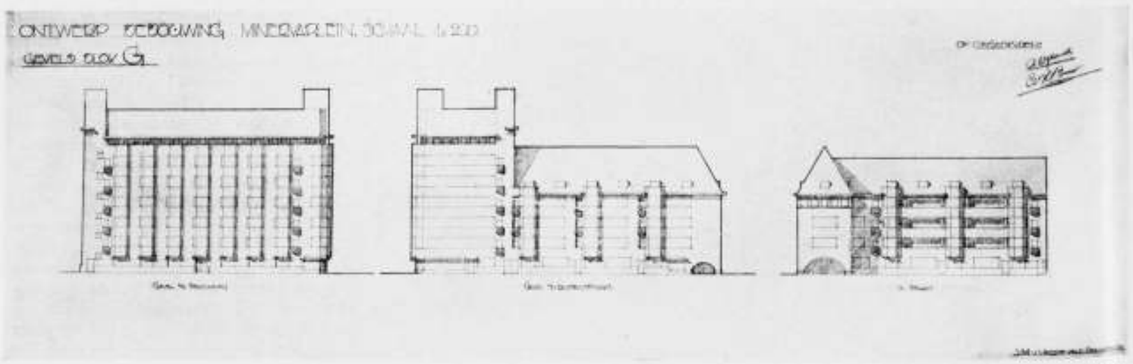

SITUATIE PLEINBEBOUWING AMSTERDAM ZUID. ARCH. J. M. VAN HARDEVELD. B.N.A.

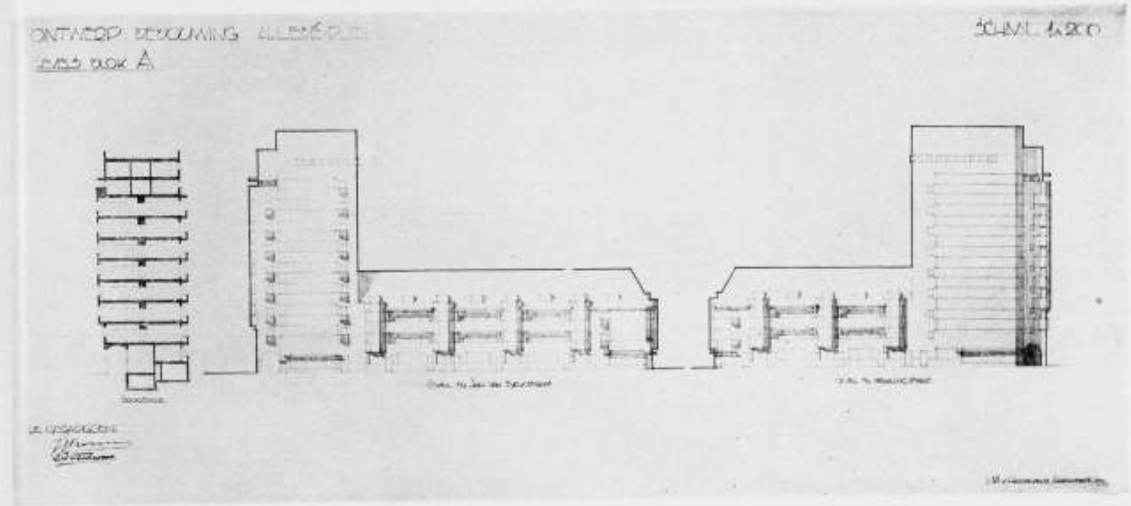
Johannes den Dooper van Rodin en eveneens bij de vol met tragiek, dus met leven, geladen Burgers van Calais. We moeten vooral Meunier ook niet vinden in de zielsconflicten of neerdrukkenden mysèrestrijd, maar in een klassiek heldendom van heden zijn grootheid zien. Dit moest eens gezegd worden, na vele vergissingen die men beging over dezen grooten beeldhouwer Constantin Meunier.

(Wordt vervolgd).

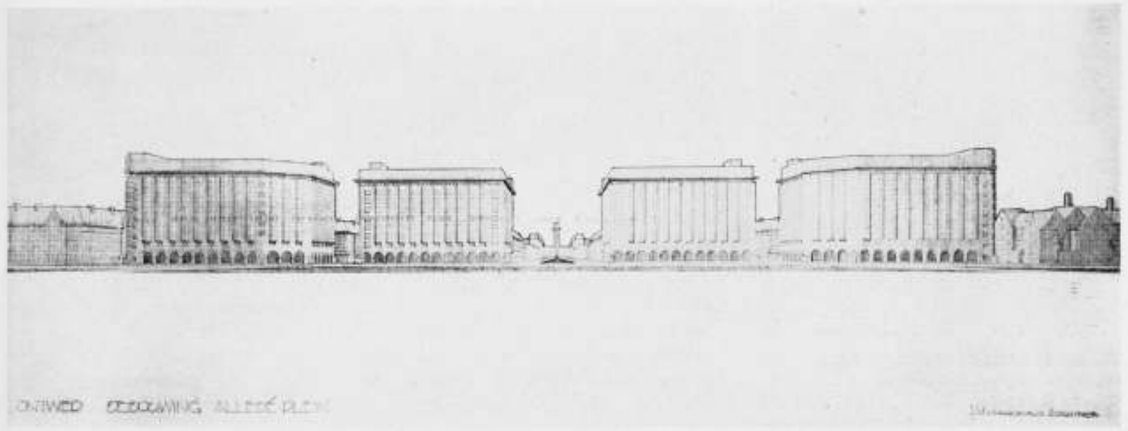
Op verzoek herhalen wij de lijst van architecten en verdere medewerkers aan de lichtweek te Amsterdam, nu aangevuld met de in No. 44 ontbrekende namen: Dr. Ing. N. A. Halbertsma, Ir. L. Kalff en Ir. van de Werfhorst, verlichtingstechnici. Als architecten hebben deelgenomen C. Feltkamp, R. Kuipers, N. Lansdorp, H. E. v. d. Pauwert en C. Perquin.

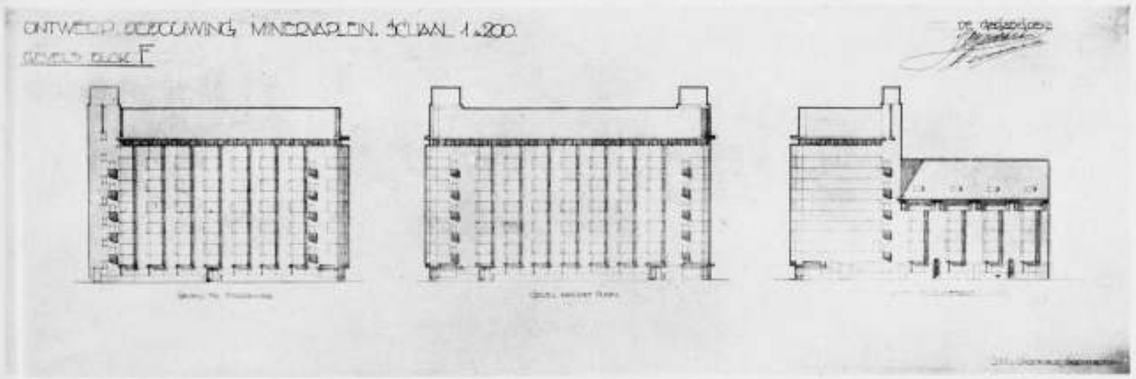
ONTWERP BEBOUWING MINERVAPLEIN AMSTERDAM ZUID. ARCHITECT J. M. VAN HARDEVELD. B.N.A.

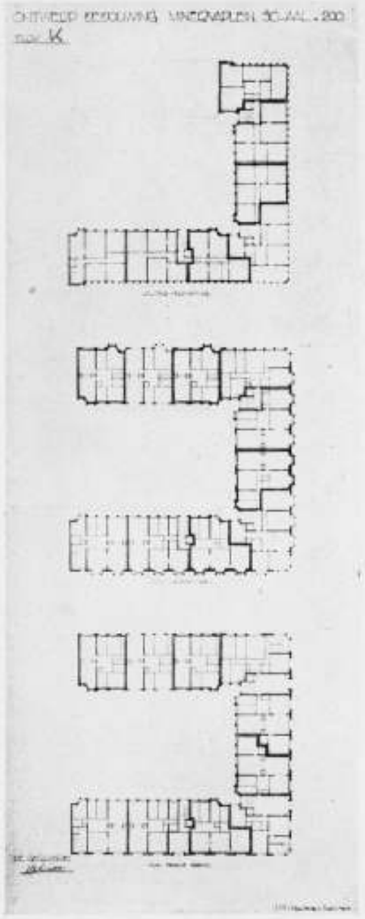
ONTWERP BEBOUWING ALLEBÉPLEIN AMSTERDAM. GEVELS BLOK A. ARCHITECT J. M. VAN HARDEVELD. B.N.A.

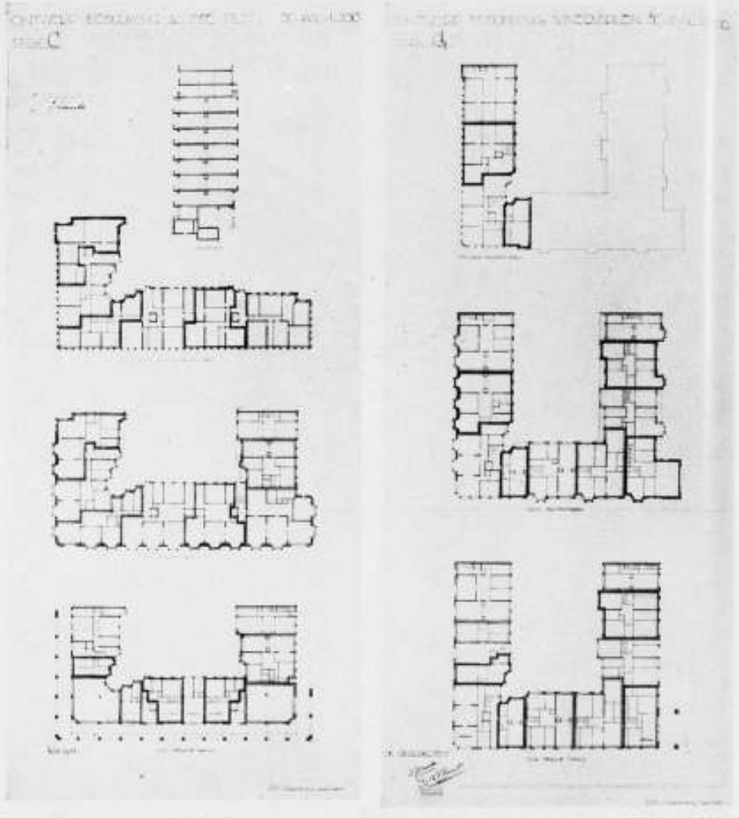
ONTWERP BEBOUWING ALLEBÉPLEIN. ARCHITECT J. M. VAN HARDEVELD. B.N.A.

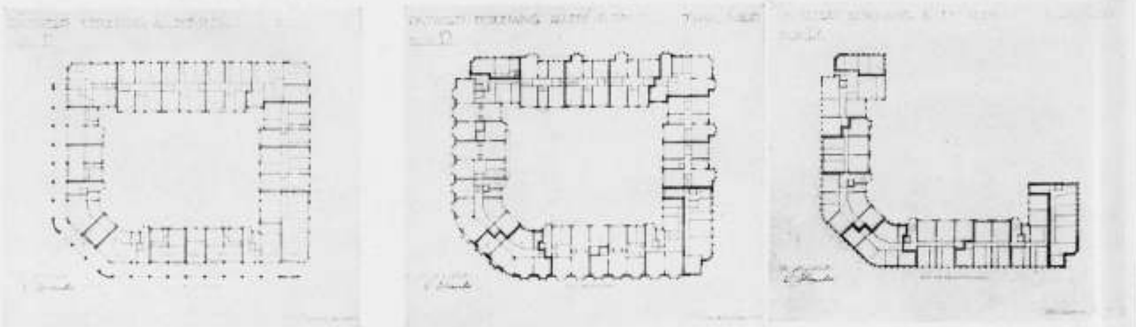
ONTWERP BEBOUWING MINERVAPLEIN AMSTERDAM. GEVELS BLOK F. ARCHITECT J. M. VAN HARDEVELD. B.N.A.

LEZING M. LEON DESHAIRS. Voor 't Genootsch. Nederl.-Frankrijk, Afd. A'dam, zal op 26 Nov. 1929, 8½ uur, in de Industr. Club, Vijgendam, A'dam, M. Léon Deshairs voordrachten houden, met lichtbeelden, over de onderwerpen: 1. Mobilier et arts décoratifs en France à la fin du 19e siècle et au 20e. 2. Tendances nouvelles de l'architecture en France. Het bestuur van Nederland-Frankrijk noodigt de leden van B.N.A. en van A. et A. uit deze voordrachten met hun tegenwoordigheid te vereeren.

MEERVOUDIGE OPDRACHT VOOR HET MAKEN VAN SCHETSONTWERPEN VOOR EEN TEHUIS VOOR OUDEN VAN DAGEN, TE ROTTERDAM. Door de Diaconie der Ned. Herv. Gem. te R'dam werd eene meervoudige opdracht uitgeschreven tot het maken van een ontwerp voor een tehuis voor Ouden van Dagen aan de Schiekade W.zijde, waartoe werden uitgenoodigd de Heeren Meischke en Schmidt, B. Hooykaas & Zn. en v. Bergen, N. Tinbergen & Zn., en Hooykaas en Lockhorst, allen alhier. De onder de motto's: „Economie", „Levensavond", „N. H. G." en „Op het Zuiden" ingezonden ontwerpen, werden beoordeeld door eene Comm. v. Advies, bestaande uit de H.H. Corns. Elffers, C. N. van Goor, J. Hartman, H. v. d. Kloot Meijburg en M. Neeleman, die het ontwerp onder motto „Economie" als het beste aanwees en voor uitvoering aanbeval. Bij opening van den naambrief bleek dit ontwerp ingezonden door de H.H. P. Hooykaas jr. en M. Lockhorst, architecten alhier.

ONTWERP PLEINBEBOUWING IN PLAN ZUID TE AMSTERDAM. ARCH. J. M. VAN HARDEVELD. B.N.A. PLATTEGRONDEN DER VERSCHILLENDE BLOKKEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. Nº 36736

1929 30 NOVEMBER Nº 48

DE OPDRACHT VOOR HET LEIDSCHE STADHUIS. De lange maanden van onzekerheid, welke na den brand verliepen, zijn ten einde: B. & W. stellen aan den Raad voor, opdracht te geven tot het maken van 2 plannen: één met, één zonder behoud van den gevel aan de Breestraat, aan den Heer W. M. Dudok.

Dit voorstel is interessant in meer dan één opzicht; in de eerste plaats omdat wij het mogen beschouwen als een erkenning van wat in onze architectuur van dezen tijd als uiting van levende kunst naar voren komt, en als zoodanig op zichzelf verheugend. De tallooze uitingen van verschillende zijden, welke schenen te duiden op het ontstaan van een openbare meening, welke drong naar een totalen herbouw in pseudo-historischen vorm, hadden ons reden gegeven om te vreezen, dat het Gemeentebestuur aan dezen drang wellicht zou gevolg geven. In zooverre hebben de architecten van dezen tijd reden tot vreugde.

Dit neemt overigens niet weg, dat er naar onze meening wel aanleiding bestaat, om aan de motiveering van de aanhangige voordracht eenige beschouwingen te wijden. Het is bekend, dat de B.N.A. zich in zijn Ledenvergadering van 13 Juli jl. te Leiden eenparig uitsprak ten gunste van een meervoudige opdracht voor dit geval. Het valt o.i. eenigszins te betreuren, dat B. & W. ons niet nader hebben gevraagd om een motiveering voor deze voorkeur. B. & W. geven in hun voordracht geen objectieve meening over enkelvoudige of meervoudige opdracht, maar maken de subjectieve meening van den Heer Dudok tot de hunne.

In vele gevallen is de enkelvoudige opdracht aangewezen. Wij kunnen in principe volkomen toegeven, dat dit de normale opdracht is, en in normale gevallen ook den besten waarborg geeft voor het ontstaan van een gaaf kunstwerk. Maar dit neemt niet weg, dat er redenen kunnen bestaan, welke het wenschelijk maken, van dezen normalen weg af te wijken. Volgens onze meening zijn deze hier ruimschoots aanwezig. Het geval, waarvoor de architect zich hier ziet gesteld, is uiterst gecompliceerd; het heeft tal van kanten, welke elk voor zich een probleem zijn: wat te doen met den gevel aan de Breestraat, de stedebouwkundige oplossing ten aanzien van het verkeer, den omvang welke het nieuwe stadhuis zal moeten beslaan, de principieele stellingname inzake den hoofdingang aan Breestraat of Vischmarkt, en dergelijke meer.

De oplossing van al deze principieele vragen is, in haar geheel beschouwd, ongelooflijk gecompliceerd en de architect, die zich belast ziet met de oplossing ervan, zal het relatieve belang van elk dezer overwegingen tegen elkander moeten afwegen tot een schoon harmonisch evenwicht. Is dit op zichzelf reeds een uiterst moeilijke en veelomvattende taak, zoo zien wij het bovendien geenszins als uitgesloten, dat dit complex van vraagstukken op meer dan één wijze kan worden opgelost, waarbij dan het zwaartepunt telkens op een ander element wordt gelegd. Het komt ons voor dat deze overweging wijst in de richting van een meervoudige opdracht.

De nadeelen van dit systeem worden in de voordracht van B. & W. met grooten nadruk uiteengezet. Maar het wil ons voorkomen, dat deze voorstelling uitgaat van een misvatting ten aanzien van den aard der meervoudige opdracht, welke zij geheel over één kam scheert met de besloten prijsvraag wat betreft de noodzakelijkheid van een gedetailleerd program en de onmogelijkheid van contact tusschen opdrachtgever en architect. Dit contact nl. bestaat bij de meervoudige opdracht wel degelijk, aangezien de mededingers de gelegenheid hebben, desgewenscht meerdere besprekingen met de Commissie van advies, waarin de opdrachtgever vertegenwoordigd is, te voeren. Wijziging van het programma van eischen als gevolg van deze besprekingen is zeer zeker denkbaar.

Op deze wijze is gewerkt bij een aantal zeer belangrijke meervoudige opdrachten van den laatsten tijd, t.w. het Museumtheater te Amsterdam, het Raadhuis te Enschedé, de Beurs te Rotterdam en de Rotterdamsche Bijenkorf; alle meervoudige opdrachten, waarvan de resultaten blijkens de uitspraken der Commissies van Advies, waarin ook de opdrachtgevers vertegenwoordigd waren, zeer bevredigend zijn geweest, en waarbij het overgroote meerendeel der mededingers niet geklaagd

GRONDWATER OORZAAK SCHEEFSTAAN V. TOREN V. PISA. De campanile van Pisa, gebouwd van 1147 tot 1350 schijnt reeds tijdens en na den bouw naar het Zuiden overgeheld te hebben. Dat overhellen nam echter geleidelijk toe. Zoo nam men waar dat sedert 1817 de zevende verdieping 2 mm per jaar vooruitkomt. Een deel van dat wegzakken is toe te schrijven aan de bemalingen welke in 1838-'39 werden uitgevoerd om de fundeeringen te bestudeeren. De bewegingen houden steeds aan en er bestaat dus vrees dat het beroemde bouwwerk op een goeden dag naar beneden zal storten. De Gemeenteraad van Pisa stelde daarom een commissie van deskundigen in om de oorzaken van het kwaad op te sporen en de middelen aan te geven om dat kwaad te keeren. Voor de Fransche Academie der Wetenschappen gaf Ing. Ed. Imbeaux een lezing waarin hij het eerste rapport der commissie bestudeert en een redmiddel aanwijst.

De toren van 8 verdiepingen is 57 m hoog. De binnenruimte heeft een doorsnede van ong. 7.65 m. Het metselwerk tusschen de 1e en 6e verdieping is ong. 2.47 m dik, terwijl die dikte tusschen de 1e verdieping en de fundeering 4.12 m bedraagt. Dit fundeeringsmassief dat naar binnen en buiten verbreedt, is 2.80 m hoog; de 40 onderste centimeters zijn opgetrokken in droge breuksteunen.

De fundeeringsgrond bestaat uit:

1e. Al of niet omgeroerde zandige of kleiachtige zandlagen, dik 4.50 à 5.50 m en de watermassa bovattende waarin de fundeeringsvoet rust.

2e. Een laag bruingele klei, dik 1 tot 2.50 m.

3e. Lagen kleiachtig zand tot 11 m. dik en waarin zich een artesische waterlaag bevindt.

4e. Vaste blauwe klei welke men eigenlijk als fundeeringsbodem had moeten kiezen, waarin men vasten grond niet uitgewasschen door het grondwater.

De druk op den fundeeringsbodem is hoog en bereikt volgens Cuppari 10 kg per cm2.

Men zou mogen aannemen dat de voornaamste reden van het vooroverhellen van den toren moet gezocht worden in de beweging van het grondwater. Daaruit valt te concludeeren dat men:

1e. elke grondwaterbeweging moet ophouden.

2e. den grond moet versterken bijv. door cementinjectie in het droge metselwerk en in den grond zelf.

Ing. Imbeaux meent dat de beste methode om zonder risico tot een succes te geraken bestaat in het bevriezen van den grond zooals dat reeds dikwijls bij den mijnbouw werd toegepast.

Geheel het fundeeringsmassief zou omgeven worden door twee cylindervormige ijsmuren, reikende tot de blauwe klei. Tusschen die twee muren zou men een betoncylinder bouwen ook reikende tot de klei en welke alle waterbeweging zou uitscha-

kelen. Is die betonmantel eenmaal klaar dan heeft men alle gemak om cementinjecties te verrichten. De binnenste bevriezingsbuizen zou men ter plaatse laten en betonneeren om elke holte te vermijden. De buitenste worden uitgetrokken.

Pol. Weekbl.

TORENHUISMUREN ZONDER KOLOMMEN. Onlangs werd te San Francisco een flatgebouw van tien verdiepingen voltooid, waarvan bij de constructie eenige nieuwe gezichtspunten naar voren werden gebracht. De buitenmuren waren van gewapend beton en voldoende sterk ontworpen, om zonder kolommen de oplegreacties der vloerbinten naar de fundeering te kunnen overbrengen. Verder is naar een groote zekerheid tegen aardbevingen gestreefd.

Het bouwwerk meet 16.50 × 17.50 m in grondvlak, en heeft aan vier zijden ramen. Van de fundeering loopt tot de tweede verdieping eene 35 cm dikke betonmuur omhoog, welke beneden het straatpeil grondkeerende is uitgevoerd. Daarboven zijn de muren in horizontale doorsnede gedacht als een 20 cm dikke plaat, met tusschen de raamopeningen tot 32 cm verdikte, 95 cm breede, penanten. De wapening bestaat voor het grootste gedeelte uit een dubbel net van 3/8" □ ijzer met 30 cm maaswijdte.

De winddruk werd op 400 kg/m² aangenomen, hetgeen overeenkwam met 1/15 van de zwaartekracht; deze hooge waarde werd aangehouden, om veilig tegen aardbevingen te zijn. De berekening van het gebouw geschiedde in overeenstemming met de onderzoekingen, door den Japanner Dr. Naito gepubliceerd.

Het betonwerk was zoo goed verzorgd, dat bijwerken of pleisteren na ontkisting onnoodig bleek te zijn, hetgeen in Amerika practisch nooit voorkomt; het uiterlijk werd door een verflaag wat aangenamer voor het oog gemaakt.

Pol. Weekbl.

CHEMISCHE FUNDEERING. Reeds eerder vestigden wij de aandacht op deze nieuwe fundeeringsmethode, welke ten doel heeft om slappe bodemlagen van kwartshoudend materiaal (bijv. drijfzand) een behoorlijk draagvermogen te verzekeren, door bepaalde chemicaliën in den bodem te persen. Een nieuwe, en geslaagde toepassing van deze methode wordt vermeld in de „Deutsche Bauz.".

Bij den bouw van een woonhuis te Spandau, dat gefundeerd zou worden op betonpalen systeem „Michaelis-Mast" bleek, dat de vaste grindlaag naar de rivier de Havel toe aanmerkelijk dieper lag, dan waarop gerekend was, zoodat de palen 15—17 m lang zouden moeten worden, hetgeen duur en moeilijk uitvoerbaar is. Men gaf er de voorkeur aan, korte palen te blijven gebruiken, en het drijfzand onder de paalpunten te solideeren door middel van het bovengenoemde proces. Het gelukte inderdaad, op 9 m diepte een vast blok te verkrijgen, dat 19 m lang, 5 m breed en 1.75—2 m dik was, waarbij belastingsproeven 120—190 kg/cm² drukvastheid aanwezen, tegenover 20—30 kg/cm² voor het onbewerkte zand. De grenzen der verharding werden door een groot aantal boringen nauwkeurig gecontroleerd. Hoewel het verbruik aan chemicaliën hooger bleek te zijn, dan volgens de raming, kwam de chemische fundeering hier goedkooper uit, dan het verlengen der palen.

Pol. Weekbl.

heeft over het gebrek aan contact, dat in de thans aanhangige voordracht zoo sterk op den voorgrond wordt gesteld.

Wat betreft het gedetailleerde programma: bij de overwegingen van den B.N.A. is steeds uitgegaan van de vooropgezette veronderstelling, dat het zou gaan om schetsontwerpen ter verkrijging van ideeën omtrent de richting, waarin de definitieve oplossing zou moeten worden gezocht. Voor het maken van een dergelijk voorloopig ontwerp zal het aantal besprekingen tusschen architect en opdrachtgever niet groot behoeven te zijn. En wanneer de B.N.A. dan ook in dit geval de meervoudige opdracht met zooveel klem meent te moeten voorstaan, houdt dit dan ook principieel in, dat deze meervoudige opdracht tot niets anders zal moeten dienen dan tot het vinden van den architect, die den goeden greep doet. Zelfs de meest bekwame architect kan minder goed gedisponeerd zijn en zich blijven blind staren op een bepaald aspect van het geval, terwijl wellicht een ander, die tot heden misschien minder dan hij de gelegenheid heeft gehad, van zijn talent te doen blijken, een beteren kijk op het geval kan hebben, die zijn meer beroemden collega ontgaat. Bij de meervoudige opdracht van het Museumtheater te Amsterdam, welke een program van eischen had, dat buitengewoon veel overliet aan het eigen inzicht der ontwerpers, was het resultaat dat een der deelnemers een zóó overtuigende oplossing naar voren bracht, dat er geen spoor van twijfel meer kon bestaan over de vraag, wie de aangewezen man zou zijn geweest om de definitieve opdracht voor dit belangrijke gebouwencomplex te krijgen. Wij vragen ons af of een zoo duidelijke beslissing zonder de voorafgaande meervoudige opdracht denkbaar zou zijn geweest.

Nog in één ander opzicht geeft de voordracht van B. & W. aanleiding tot kritiek, nl. de tweeledigheid ervan: één plan met, één plan zonder den bestaanden gevel. Immers het zal moeilijk anders kunnen, dan dat de architect bij zijn studie van het project zal moeten komen tot een gevestigde overtuiging betreffende de al- of niet wenschelijkheid van het behoud van den gevel. En het gevolg daarvan zal dan ook noodzakelijk wezen, dat hij aan één der plannen zijn volle aandacht en toewijding doet toekomen, terwijl de kans niet is uitgesloten, dat hij door een van zijn eigen overtuiging afwijkend Raadsbesluit gesteld wordt voor het moreele conflict, een ontwerp te moeten uitvoeren, dat hij in zijn diepste binnenste principieel fout acht. Indien de Raad werkelijk twee ontwerpen wenscht: één met, één zonder behoud van den gevel, is er naar de meening van ons Bestuur maar één gezonde oplossing mogelijk: men geve de opdracht voor deze plannen aan verschillende architecten.

Het is ons Bestuur met de uiteenzetting van het bovenstaande niet de bedoeling, B. & W. te verhinderen een voorstel door te voeren, dat in elk geval recht doet wedervaren aan het streven van de pioniers der moderne architectuur in de laatste 25 jaren.

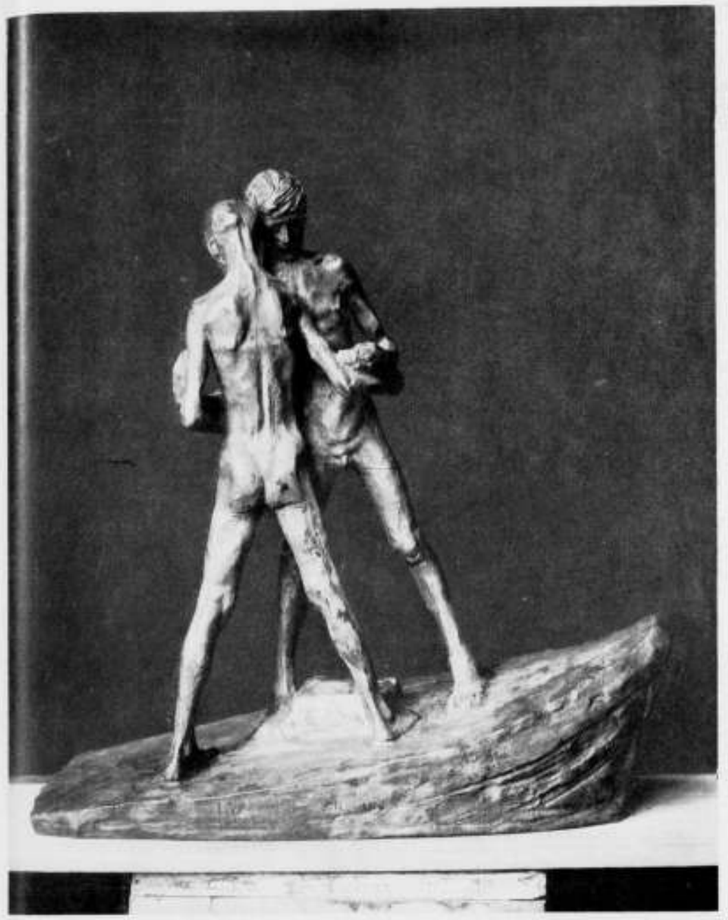
In warme waardeering voor het vele belangrijke werk, waarmede Dudok onze architectuur heeft verrijkt, wil het Bestuur van den B.N.A. bij niemand achter staan, hetgeen reeds moge blijken uit het feit, dat hij door den B.N.A. No. 1 op de voordracht werd geplaatst. Maar aangezien uit de motiveering van de voordracht van B. & W. blijkt, dat er betreffende het karakter van de meervoudige opdracht, zooals de B.N.A. die voorstaat, onjuiste opvattingen in het spel zijn, meent het Bestuur zijn opvatting nader te moeten argumenteeren, teneinde daardoor te bevorderen, dat de principieele beslissing betreffende de enkelvoudige of de meervoudige opdracht in elk geval geschiedt na alzijdige en zoo objectief mogelijke voorlichting.

HET BESTUUR VAN DEN B.N.A.

BIJ EENIGE WERKEN VAN GEORGE MINNE, DOOR THEO VAN REIJN. (Vervolg van pag. 374). De somber-bronzen arbeiders-tors met haar diep gepatineerde metalen huid van George Minne is heel wat menschelijker en tragischer en afschrikwekkender, ja zelfs socialistischer als men het zoo wil noemen, dan die van Meunier. Het gaat bij den eersten om de ziel van den mensch, bij den laatsten om de verheerlijking daarvan.

Wat is er grooter dan af te dalen in de menschelijke ziel! En daaruit de menschen te kneden en te vormen in de stof.

Minne's arbeider staart U bot en wezenloos aan, zijn groote grijphanden in zijn zijden gedrukt, trillen zijn doorleefde spiermassa's van leven, waardoor steeds de arbeidsdrift stuwt en deze in beweging brengt. De kop is tragisch van wezen met den wilskrachtigen onverzettelijken mond gegroefd in den van voren doorkerven

GEORGE MINNE. MONUMENT VOOR DEN VOLKSLEIDER VOLDERS.

GEORGE MINNE. ARBEIDER (BRONS)

GEORGE MINNE. TREURENDE VROUWEN (TEAKHOUT).

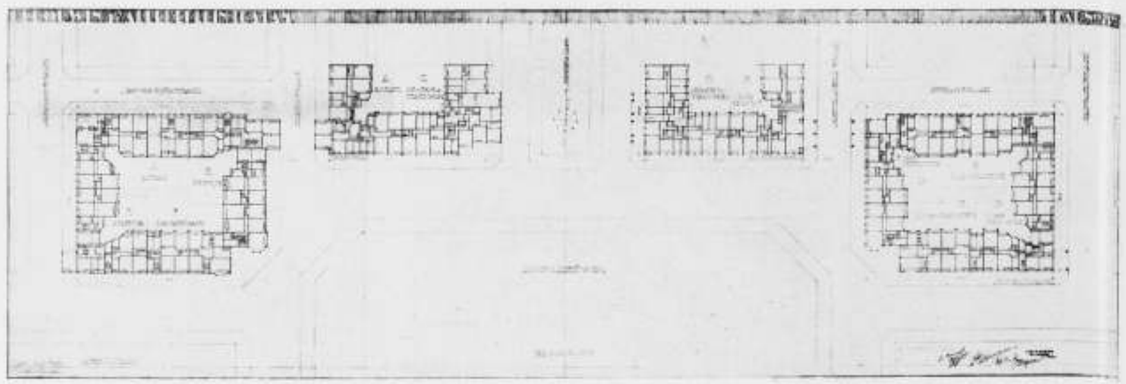

GEORGE MINNE. JEUDI-SAINT

kop. Menschelijke brute kracht voortgedreven om den zwaren tegenstand te overwinnen, tot ten leste deze kracht breekt en de mensch neerstort ter aarde.

Wanneer men over „verbroedering" zou willen spreken, een maar al te graag aangegrepen symbool voor dezen tijd, dan wordt dit meesterlijk weergegeven in de in beelding gebrachte hulpvaardige verbroederlijking, die de volksleider Volders predikte en waarvoor dit monument werd gesticht. Die beelding is treffend en raak gegeven. Twee slank gebouwde mannenfiguren steunen elkaar op een wankelend onzeker bewegend vaartuig en zoo is hier wel treffend het elkaar steunen, het in balans houden door de schrap gezette beenen van deze beide menschen prachtig gegeven. Men voelt dat hier het rustpunt gevonden is en ons dit evenwicht in ademlooze spanning geboeid houdt.

George Minne die een diep religieuze natuur is, maakte o.a. de Opstanding in een jonge marmer-blanke mannentors met het eene been reeds uittredend en met de hand vastgrijpend den steun om verder op te rijzen. Hier wordt een symbool gegeven van jonge kracht in de prachtig klassieke tors en in de fijn-nobele gelaatsexpressie. Deze is niet de held-mijnwerker, -maaier of andere werkman, maar de held-mensch, die in het daglicht treedt en hiermede toont Minne zich geestelijk eenwaardig aan Michel-Angelo, die zijn nieuwen mensch in den zes meter grooten David beeldhouwde voor het palazzo Vecchio te Florence, aan Donatello die den waren mensch bekrachtigde in zijn veel schooner jongen David, uittredend als het ware uit den omhullenden mantel en aan Rodin, die den toekomstmensch in brons liet stollen in zijn bekende „l'age d'airain", waarin als het ware de toekomst ont-

ONTWERP VAN DE BEBOUWING VAN HET ALLEBEPLEIN. ARCHITECT F. A. WARNERS N.I.V.A.

BEREKENING VAN GLAZEN PLATEN. Teneinde beter inzicht te krijgen in de sterkte van glazen platen, zooals die voor bovenlichten, serres etc. worden gebruikt, verrichtte Otto Graf eene serie proeven in het laboratorium der T. H. te Stuttgart, waarvan eene beschrijving gegeven wordt in „Zeitschr. d. V. D. Ing.".

De uitkomst van buigproeven op glas blijkt zeer afhankelijk te zijn van de afmetingen der proefstukken; 20 cm breede stippen, uit groote platen gesneden, bleken 1.7 × de buigvastheid te bezitten, en 5 cm breede strippen 2.2 × die van 40 cm breede platen. Dientengevolge is de vastheid van groote platen minder dan men gewoonlijk denkt, of in handboeken vindt opgegeven. Daarbij komt nog, dat afwijkingen in de dikte van plm. 10 als normaal te beschouwen zijn.

Allereerst werd het glas beproefd in stukken van 30 cm lang en 10 cm breed; bij 25 cm steunpuntafstand werd in de machine in het midden een last aangebracht. Daarbij bleek de buigvastheid te bedragen voor:

gewoon draadglas (6—8 mm dik) 274—473 gem. kg/cm².

dikker draadglas (8—10 mm dik) 338—422 gem. 377 kg/cm².

ruw glas (6—8 mm dik) 435—520 gem. 467 kg/cm².

Vervolgens werden de eigenschappen van de gewalste glasroeden onderzocht, waarvoor gevonden werd:

Profiel	Gewicht kg/m²	I cm⁴	Vloeigrens kg/mm²	Treksterkte kg/mm²
Wema I	2.05–2.14	4.7–5.5	48.5–49.0	53.9–54.8
Wema II[a]	2.27–2.43	4.1–4.7	—	—
Atlas II	2.63–2.65	7.9–8.6	—	—
Wema II[b]	3.16–3.36	9.4–10.3	41.7–44.5	47.2–52.2

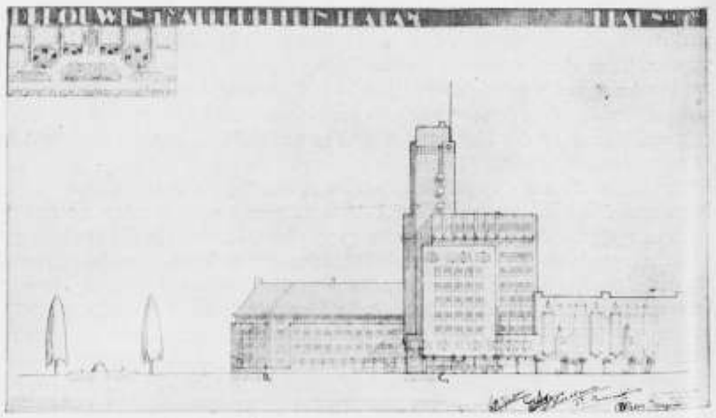
Daarna werden complete ramen beproefd door waterbelasting, waarbij ervan werd uitgegaan, dat in de practijk aan 100 kg/m² sneeuw moet kunnen worden weerstand geboden. Bij 88½ cm steunpuntsafstand ontstonden scheuren in het glas, welke tot het neervallen van scherven leidden; zulks geschiedde bij 6—8 mm draadglas bij 95—125 kg/m² waterdruk, bij 8—9 mm dik draadglas bij 113—158 kg/m² en bij 6—8 mm ruw glas bij 117—199 kg/m²; deze overspanning is voor 7 mm dik draadglas gebruikelijk.

De vastheidscijfers bleken te bedragen voor draadglas 100—197 gem. 149 kg/cm², en voor 6—8 mm ruw glas 128—207 gem. 173 kg/cm², dit is slechts 40 % van de bovenvermelde, uit 10 cm breede stippen gevonden cijfers! Graf stelt op grond hiersluierd wordt. Minne's werk is dus menschelijk bezield, verstild, gesloten, verdiept, dus naar binnen gekeerd.

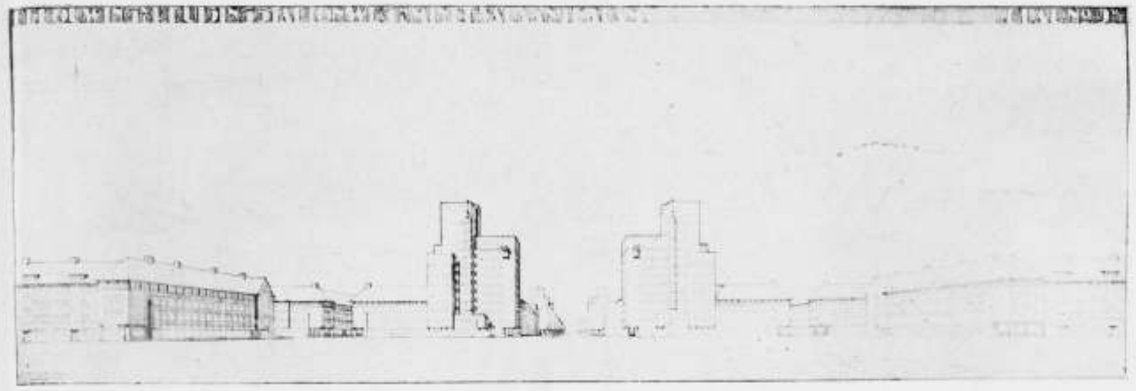
Eén groot gebaar valt bij hem op te merken, uitdrukking van het essentieële, de substantie vastgegrepen van onze menschelijkheid en hierdoor verklaart zich het groote gebaar van de omarming. Het is bij Minne steeds een vasthouden van het wondervolle kristal-heldere en puur-klare zieleleven als de mossel omsloten houdt de prachtig geronde edele parel. De beweging wordt heftiger waar het kostbaarste de omsluiting wil verlaten in de groepen van moeder en kind, die tot razernij overgaat in de vertwijfelde smart eener moeder, die het levenlooze kind uit haar armen laat wegglijden, ... maar het rustigste en innigste bij de stille Maria's om Christus zwevend, of in de in trance overgaande non, die onze aanwezigheid niet opneemt in den vreemden ons aanstarenden blik maar in gebed verzonken, in zielsovergave, in een verre wereld reikt, die niet meer van deze aarde is.

Expressief van leven bij het spartelend kind dat door de moeder hartstochtelijk gegrepen wordt om dit voor haar rijke bezit te houden; verstild van zieleleven bij den Christus als een onwezenlijke figuur, die in alle grootheid en rust tot de Moeder is weergekeerd als een stille held boven het vele lijden uitgestegen en gestreeld en geliefkoosd door de tot wijsheid uitgegroeide Moeder Maria.

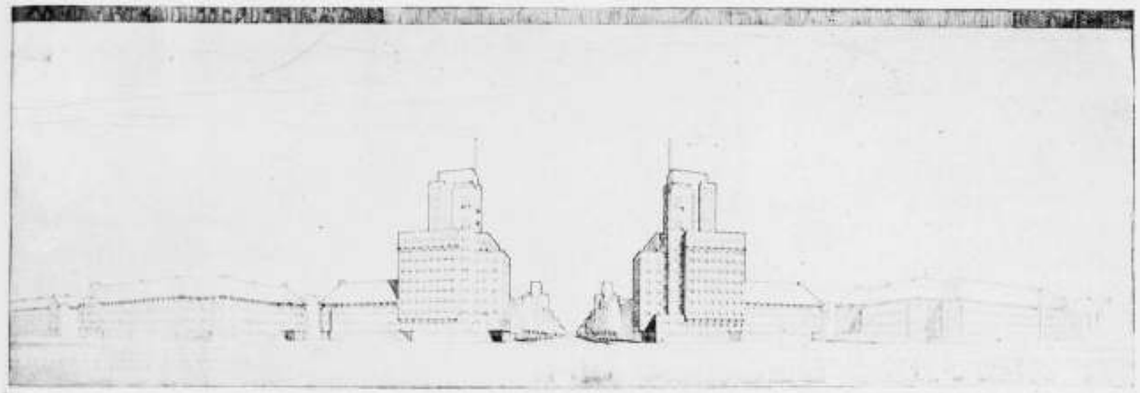
Gesloten is de in vele facetten gesneden teakhouten groep der drie treurende vrouwen, die hun innerlijke smart verborgen houden achter de geslotenheid der wijde gewaden en onder de overkapping van het gelaat gelijk de „pleureuses" met hun Capucijnermantels aan de graven van den Hertog van Berry en van Philipp Pot uit den Bourgondischen tijd. Wanneer men zou meenen dat de lichamen niet voldoende plastisch door de draperie heendringen, dan is dit juist de bedoeling van Minne om de figuren meer te raden dan wezenlijk plastisch aan te duiden, zoodat

ONTWERP BEBOUWING ALLEBEPLEIN. ARCHITECT F. A. WARNERS N.I.V.A.

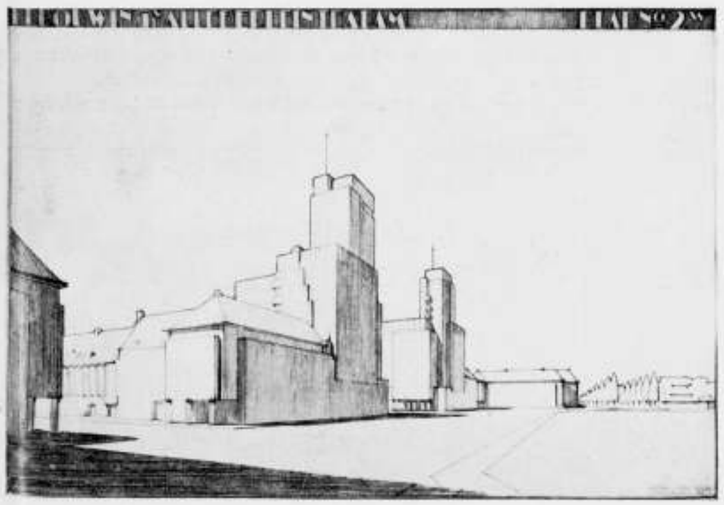

ONTWERP VAN DE BEBOUWING VAN HET ALLEBEPLEIN. ARCHITECT F. A. WARNERS N.I.V.A.

ONTWERP VAN DE BEBOUWING VAN HET ALLEBEPLEIN. ARCHITECT F. A. WARNERS N.I.V.A.

het naar binnen gekeerd zijn buitengewoon krachtig werkt als de vesting-ommuring van het Zuid-Fransche stedeke Garcon, die van de stad-zelve niets meer laat zien. Van Minne werd eens gezegd: „Seine figuren atmen den Geist der asketischen Zeit, in der die Körper nichts zu sein schienen, als die gebrechlichen Gefässe der Seelen".

ONTWERP BEBOUWING ALLEBEPLEIN. ARCHITECT F. A. WARNERS N.I.V.A.

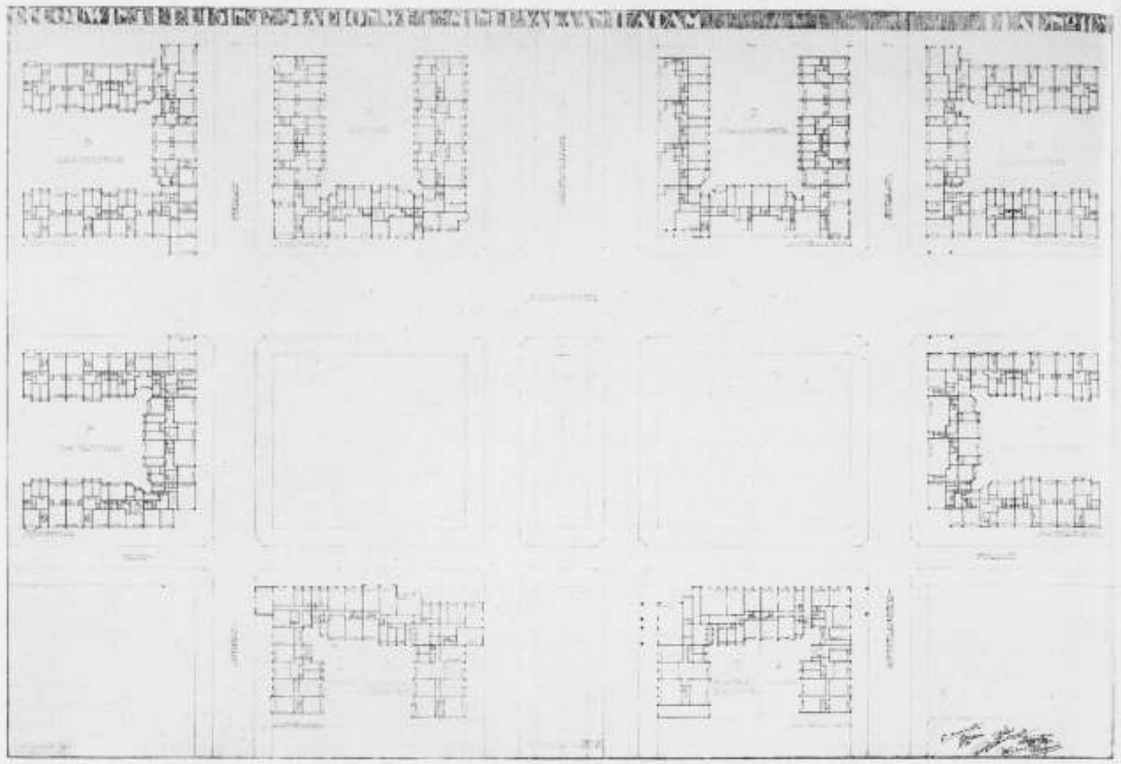
van voor, met ongeveer 1.67 v zekerheid 70 kg/cm² toe te laten, waarmede 62 cm overspanning correspondeert. Daarbij wordt de kromtestraal der roeden ca. 35 m, waaruit voortvloeit een benoodigd traagheidsmoment van 1.0—3.0—5.8—9.3 cm⁴ bij resp. 1, 1.50, 2 en 2.50 m steunpuntafstand.

Uit de metingen der doorbuigingen blijkt, dat men de werkelijkheid dicht benadert, door bij het traagheidamoment van een roe ½ van dat der aangrenzende glasplaat mede te laten werken.

Pol. Weekbl.

TRILLINGEN IN GEBOUWEN DOOR VRACHTAUTO'S. Het is algemeen bekend, dat vele aan drukke verkeerswegen gelegen huizen verzakkingen, scheuren of andere defecten vertoonen als gevolg van trillingen, door het verkeer veroorzaakt. Wordt deze schade groot, dan kan het economisch blijken, aan het verkeer zekere beperkingen op te leggen. In „Verkehrstechnik", wijst Dipl. Ing. H. Wittig den weg, om tot een basis voor dergelijke voorschriften te komen.

De trillingsverschijnselen vertoonen veel overeenkomst met die bij aardbevingen; men zal dus overeenkomstige meetmethoden kunnen toepassen, waarbij vooral de verticale seismograaf goede diensten zal kunnen bewijzen. Vergelijking met de door Sieberg voor aardbevingen vastgestelde schalen (1—12) leerde, dat de bewegingen meestal tusschen schaal 4 en 7 gelegen zijn. Bij eerstgenoemde schaal (versnelling 11—25 mm per sec²) beginnen meubels te trillen, in de kast

ONTWERP BEBOUWING MINERVAPLEIN. ARCHITECT F. A. WARNERS N.I.V.A.

staande glazen tikken tegen elkaar, ruiten kletteren, etc., terwijl bij schaal 7 (versnelling 101—250 mm/sec²) reede de baksteenvulling uit vakwerkgebouwen bezwijkt.

De geregistreerde krommen toonen duidelijk aan, dat de tram, alsmede de zich langs de tramrails voortbewegende vracht auto's, weinig gevaarlijk zijn. Van veel invloed is de vlakke ligging der wegverharding; met name zijn putten nadeelig. Duidelijk treedt daarbij ook het verschil tusschen ijzeren wielbanden en massieve rubberbanden tegenover cushion- en luchtbanden aan het licht. Zelfs nemen bij luchtbanden de trillingen boven een bepaalde kritische snelheid weer af, zoodat het geen zin heeft, de snelheid van met deze banden uitgeruste voertuigen te limiteeren.

Pol. Weekbl.

Op verzoek van de Ned. Nat. Hist. Vereeniging, afd. Haarlem en omstr., plaatsen we onderstaand adres:

BEBOUWING VAN DEN ZEEWEG TE BLOEMENDAAL. Haarlem, 20 November 1929.

Aan den Raad der Gemeente Bloemendaal.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen

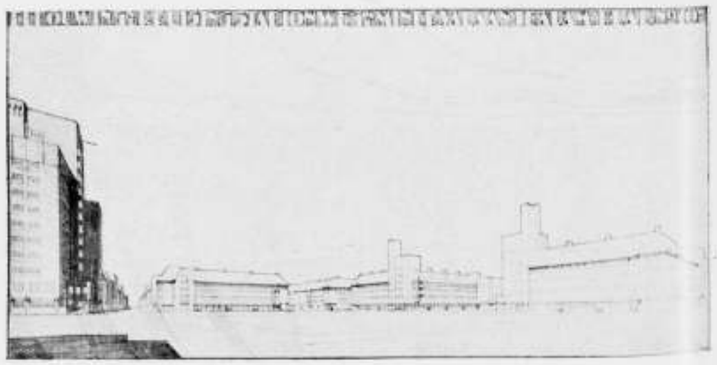
de Afdeeling Haarlem en Omstreken der Nederlandsche Natuurhistorische Vereeniging

dat zij met groote belangstelling heeft kennis genomen van het besluit van Uw college in de vergadering van 31 October j.l. om langs den Zeeweg terreinen te verkrijgen, teneinde zoodoende in staat te zijn het natuurschoon aldaar zooveel mogelijk te beschermen.

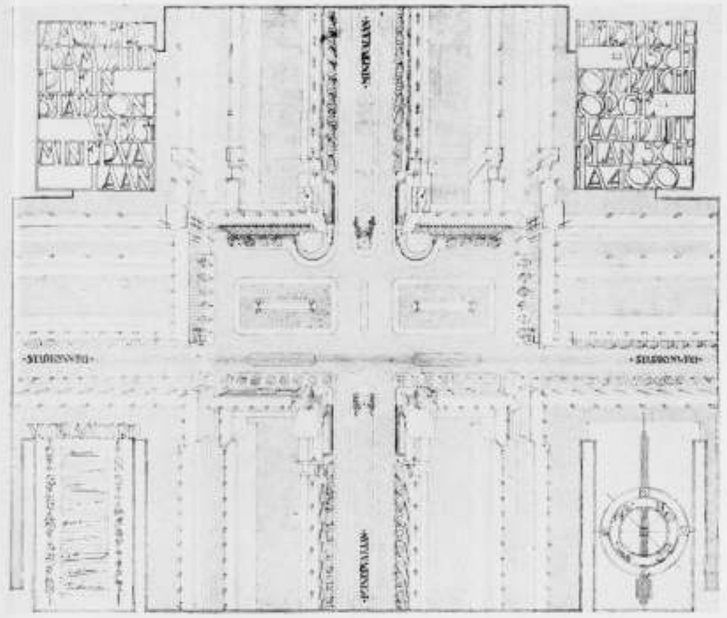
Waar de considerans van Uw besluit als eenige

Het is wel verklaarbaar, dat Minne het teekenen lief heeft, waarin het beter mogelijk is de wel eens zoo genoemde „voordroom" vast te leggen. Zoo begrijpt men ook dat hij speciaal het godsdienstig gevoelsleven of de mystiek en de liefde in moeder en kind, in de pietà's, Christus bij het laatste avondmaal, kruisdragende Christus, Christus opstaande uit den dood en Christus aan het kruis alleen in wezen kon benaderen met het fluweelige houtskool op het papier, eternit of doorgezaagde boomplank en schijnt hij terug te schrikken deze teedere en schuchtere gevoelens in sterker materiaal te verbeelden, beangstigd anders zijn droom te verscheuren. En zoo schiep hij al teekenend figuren, zooals Leo van Puyvelde zeide: „waaraan men de tilbaarheid van het grofwerkelijke kan ontnemen; vormen, die hun zwaartekracht verliezen en willen gaan zweven of verzwinden".

Spreek mij niet van een voorbijen tijd van het werk van dezen 63 jarigen als van

ONTWERP BEBOUWING MINERVAPLEIN. ARCHITECT F. A. WARNERS N.I.V.A.

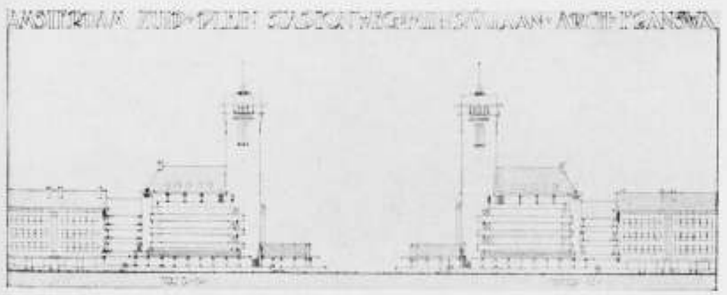

ONTWERP BEBOUWING MINERVAPLEIN. ARCHITECT J. J. B. FRANSWA.

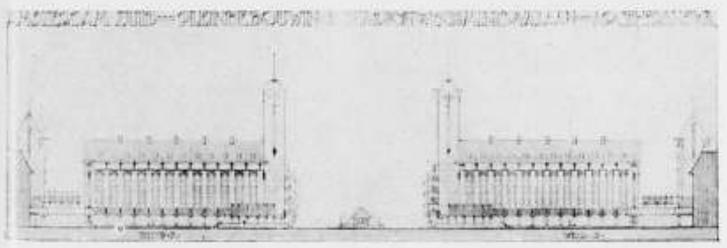
een vieux jeu, want moge de vorm zich al wijzigen in dezen tijd door een intenser verdiept of bewuster levensinzicht, het levensraadsel door Minne achterhaald en in zijn beelden begrepen is van allen tijd en óók omdat hij, nog levend in ons midden, waarlijk wel het beste ons toont, daardoor den weg wijzend naar het meer ontsluieren van het mysterie dat alleen geniale menschen weten.

Zoo heeft Minne zijn kunst wijd uitgedragen boven den alles neerhalenden en vernietigenden strijd des levens en haar onbevlekt, gerijpt in dorpsche eenzaamheid, rein gehouden.

Brussel, 9 November 1929.

ONTWERP BEBOUWING MINERVAPLEIN. ARCHITECT J. J. B. FRANSWA.

ONTWERP BEBOUWING MINERVAPLEIN. ARCHITECT J. J. B. FRANSWA.

reden voor den aankoop van de gronden aangeeft: bescherming van het natuurschoon, daar zoude ons deze daad met groote blijdschap vervullen, ware het niet, dat verder besloten werd, deze terreinen als bouwterreinen uit te geven in stukken van tenminste 3 H.A.

Het wil ons voorkomen, dat hier motief van aankoop (bescherming van natuurschoon) en uitwerking van het besluit (uitgifte van bouwterrein) met elkaar in flagranten strijd zijn.

Hoe toch zal het mogelijk zijn het natuurschoon te bewaren, wanneer op geregelde afstanden villa's verrijzen?

Is het noodig, U te wijzen op de mislukking der bebouwing aan den Hoogen Duin- en Daalschen Weg, op de ontsiering van het Russenterrein te Bergen aan Zee en meer dergelijke, om U te overtuigen dat men een duinlandschap ontsiert door op de toppen of in de dalen huizen te plaatsen.

Hiermede is allerminst bedoeld, een kleineerend oordeel uit te spreken over de aangeduide buiten huizen; alleen het landschapsbeeld wordt door ons beoordeeld.

Onze Hollandsche duinen zijn aan het verdwijnen! Ziet naar den Haag, dat zich Noord- en Zuidwaarts uitbreidt ten koste van het natuurschoon.

Ziet naar IJmuiden, dat zich steeds meer in de duinen invreet.

De Breesaap met zijn zeldzame flora is opgeofferd aan het Hoogovenbedrijf; het duinterrein tusschen IJmuiden en Wijk aan Zee is één troostelooze vlakte geworden.

Wat rest hier nog in den omtrek?

Het prachtige Duin- en Kruidberg en de zuidelijk daarvan gelegen terreinen, welke laatste toebehooren aan de Erven van der Vliet.

Wat zullen de vermoedelijke gevolgen zijn van het uitgeven van bouwterreinen aan den Zeeweg?

Dat na verloop van jaren, als de meest gegadigde stukken zijn verkocht, meer naar het Noorden de duinen als villaparken zullen worden verkaveld en bezet met allerlei soort van huizen. De eens zoo prachtige natuur zal dan tot het verleden behooren, onherroepelijk!

Gij, Raad van Bloemendaal, kunt dat verhinderen door een daad, waarvoor het late nageslacht U eeuwig dankbaar zal blijven.

Die daad is: laat den Zeeweg onbebouwd.

Wij beseffen, dat wij U eene opoffering vragen, doch de door Uw college gevoteerde aankoopsom staat niet in verhouding tot het nadeel dat Holland en speciaal Kennemerland zal ondervinden, voor nu en voor altijd, wanneer ook deze duinen verdwijnen.

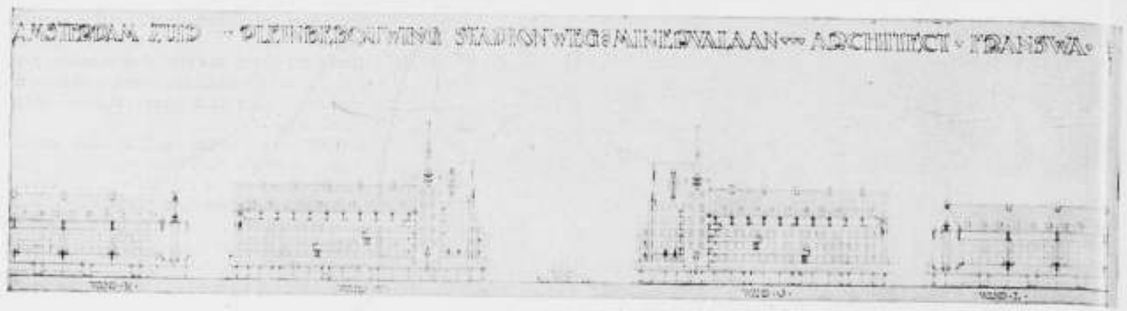
Hopende, dat ons adres de waardeering bij Uw college zal ondervinden, welke wij daaraan toekennen, teekent namens de Afd. Haarlem der Ned. Natuurhistorische Vereeniging

(w.g.) van der Plaats (voorzitter).
Geijl (secretaris).

TEGEN NOODELOOS GEBEL. Aardige uitvinding van een handig Amsterdammer. Een uitkomst voor huismoeders.

Iedere huismoeder kent de kwelling van het noodelooze gebel aan haar huisdeur. Duizend-en-één maal op een dag reit die treiterige bel en noodzaakt haar, een dikwijls zorg-eischend huishoudelijk werk in den steek te laten. En maar heel enkele keeren is dat bellen werkelijk noodig.

Meestal — wanneer het geen kwajongens zijn — is het een venter met potlooden, veters of andere marskramerij, vaak ook is het een bedelpartij.

ONTWERP BEBOUWING MINERVAPLEIN. ARCHITECT J. J. B. FRANSWA.

Maar iederen keer, dat de bel luidt, moet zij als gehoorzame slavin van elken willekeurling die haar huis passeert, haar werk onderbreken en de deur opendoen.

Onze stadgenoot de heer G. L. van Gink, van Breestraat 110, heeft tegen dit bellende kwelduiveltje een middel bedacht en het ons in keurig model getoond. Het is het ei van Columbus. Niets anders dan naast den belknop een apaarpotgleufje, waarin men een cent moet werpen, wil de bel overgaan. De heer van Gink meent, dat dit middel allen „beldeurtjes" zal beletten hun snood bedrijf voort te zetten. Voor een straatjongen zoowel als voor een bedelaar of een venter is een cent per deur een te groote bedrijfslast om plezier in het vak te houden.

Leveranciers en gasten kunnen onmiddellijk na het opendoen der deur hun cent weer terugkrijgen. Het inwerpautomaatje, dat gemakkelijk op iedere deur bevestigd kan worden, kan met een hefboompje buitendien nog zóó gesteld worden, dat of de bel buiten dienst is (bij „niet thuis") of dat zij ook zonder inworp van een cent blijft functionneeren (bij „nacht en avond").

De inderdaad handige uitvinding is gepatenteerd als Ned. Octrooi No. 19775.

Bovenstaand artikel verscheen op 31 Mei l.l. in „De Telegraaf".

Met den verkoop van de automaat werd 1 Oct. l.l. aangevangen en was het succes al spoedig van dien aard, dat de Ned. Posterijen zich lieten voorzien van penningen, welke de bestellers gebruiken om aan te bellen.

De verkoop, welke nu eerst sedert een maand gaande is, toont zulk een accres, dat de heer van Gink meent, dat het noodzakelijk is onze leden met een en ander in kennis te stellen, opdat zij bij nieuwbouw met de automaat rekening kunnen houden, zoodat deze direct of later kan worden aangebracht, daar het publiek de vinding zeer op prijs stelt en het te voorzien is, dat in de naaste toekomst alle woningen er mede uitgerust zullen worden.

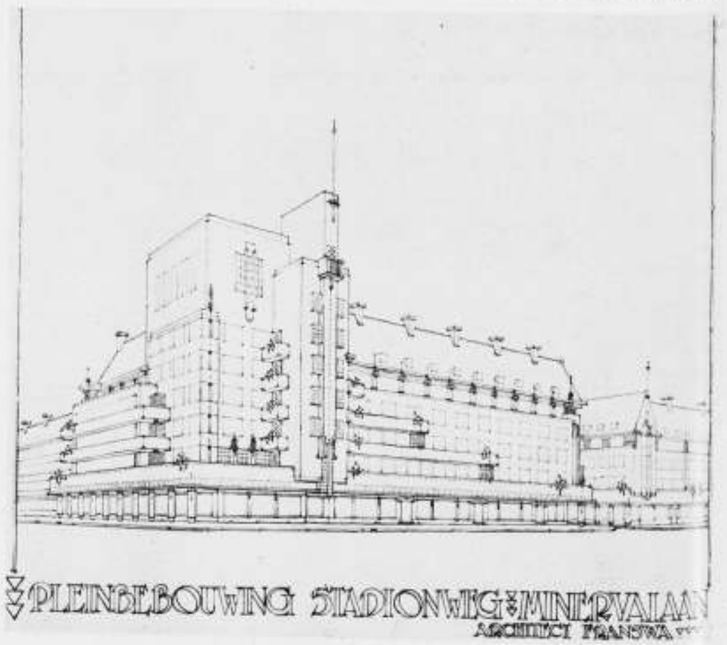
De werking van de automaat komt hoofdzakelijk hierop neer, dat deze in de stroomkring van de electrische bel wordt opgenomen, welke dan de in te gooien munt of penning doorverbindt.

Voor het gemakkelijk aanbrengen van het automaatje is het dan ook noodig, dat de electrische schel aangebracht wordt op de kozijnstijl aan de draaikant van de deur en de stroomdraden van de schel te bereiken zijn.

De heer Gink is gaarne bereid uitvoerige inlichtingen aan belangstellenden aangaande zijn vinding te verstrekken.

ONTWERP BEBOUWING MINERVAPLEIN. ARCHITECT J. J. B. FRANSWA.

ONTWERP BEBOUWING MINERVAPLEIN. ARCHITECT J. J. B. FRANSWA.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 4 DECEMBER Nº 49

MAQUETTE WANDELGANG IN HET RIJKSDAGGEBOUW TE HELSINGFORS. ARCH. J. S. SIRÉN.

FINSCHE INDRUKKEN, DOOR Ir. G. FRIEDHOFF. De redactie van dit weekblad verzocht me om wat plaatjes uit Finland en er tevens wat bij te willen schrijven. Met genoegen heb ik daaraan gehoor gegeven. [1]) En Finland is te ver weg om er een lang bezoek aan te brengen! Je bent al een heelen tijd van huis vóór je er bent, als je tenminste niet aan één stuk door wilt reizen en alles wat je voorbijgaat laat schieten.

Als je eenmaal zoo ver bent wil je ook wat van het land zien en zoo blijft er voor de steden een te korte tijd over om dieper op oorzaken en gevolgen in te gaan. Den korten tijd dat we er waren zijn we wel in contact gekomen met eenige collega's, die ons bereidwillig inlichtingen hebben gegeven en ook hebben rondgeleid. Na een tocht door Zweden nog vol van de indrukken welke de grootsche architectuur op ons gemaakt had stapten we te Turku aan wal. Het Zweedsch dat ons eerst als een vreemde en moeilijk te begrijpen taal had aangedaan bleek ons nu, in vergelijking met het Finsch, een oude bekende. Het is ten eenenmale onmogelijk uit het Finsch iets wijs te worden en het Zweedsch was nu soms een redder in den nood! Officieel tweetalig wordt in Finland overwegend Finsch gesproken. Alleen in Helsingfors, Turku en Viipuri (Viborg) spreekt een percentage Zweedsch. Het landschap toont eenige overeenkomst met midden-Zweden. 't Is armer en eenzamer. Dit weerspiegelt zich ook in de architectuur, welke niet die bravour heeft van de Zweedsche. Noch de oude, noch de nieuwe architectuur is van zoo'n enorme allure als de oude en de nieuwe Zweedsche bouwkunst. Daardoor staat de Finsche ons nader.

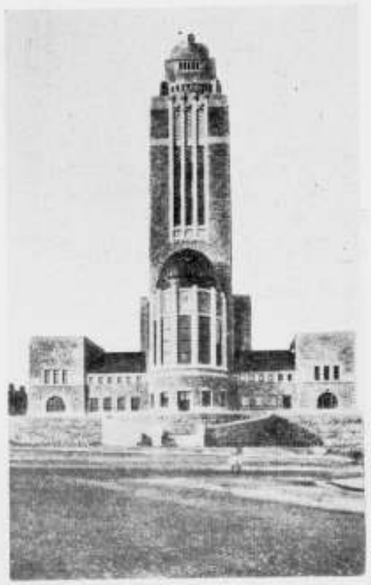
De oude architectuur, die we zagen, is zeer sober maar daarom niet minder indrukwekkend. De Domkerk in Turku maakte op ons een zeer grooten indruk door zijn grooten eenvoud en zeer fraaien lichtinval. Door latere aanbouwen zijn de groote lichtramen dichtgebouwd en wordt het schip alleen verlicht door zeer hoog geplaatste kleine vensters. Mooie doorkijkjes in zijgangen en kapellen welke eveneens spaarzaam verlicht zijn, geven dit sobere bouwwerk toch een interessant karakter. De nieuwe bouwwerken schijnen alle in handen van architecten. Van een prutserigen eigenbouw bleek ons niets. Naast de nog primitieve houten bouwwerken verrijzen huurkazernes van vele verdiepingen hoog.

Drie groote nieuwe hotels zijn juist geopend. Een merkwaardige combinatie van zakelijke architectuur met klassieken inslag geeft de jongere Finsche architectuur

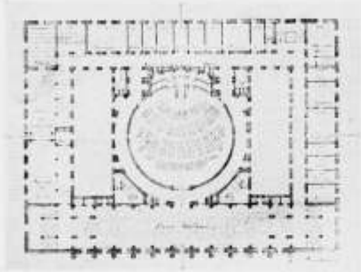
[1]) Wel ben ik mij bewust daarbij geenszins volledig te kunnen zijn, daar mijn bezoek aan het land betrekkelijk kort is geweest.

TYPISCH FINSCH LANDSCHAP.

HELSINGFORS: KERKGEBOUW VAN ARCHITECT LARSSON.

HOOFDPLATTEGROND VAN HET BEKROONDE ONTWERP VAN HET RIJKSDAGGEBOUW TE HELSINGFORS VAN DE ARCHITECTEN BORG, SIRÉN EN ABERG. HET PLAN WORDT DOOR SIRÉN UITGEVOERD.

HELSINGFORS: UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK ARCHITECT C. L. ENGEL 1832.

HELSINGFORS: ST. NICOLAASKERK. ARCH. C. L. ENGEL. GEBOUWD 1832, GEWIJZIGD 1852.

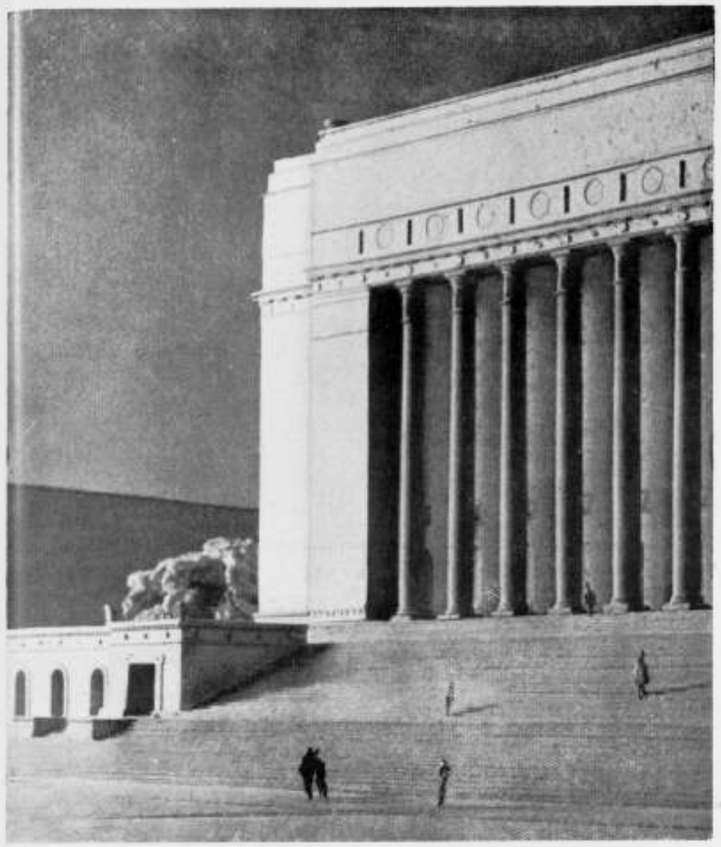

MAQUETTE VAN DE VERGADERZAAL IN HET RIJKSDAGGEBOUW TE HELSINGFORS. ARCH. J. S. SIRÉN.

een eigen karakter. De meer klassieke sfeer lijkt me een erfenis van Zweden. Goddank wordt er weinig geleuterd. Er wordt gebouwd. Te veel zelfs. In Helsingfors schieten de bouwwerken als onkruid omhoog en verscheiden Finnen die we spraken schudden bedenkelijk het hoofd. De handelsbalans schijnt niet in overeenstemming te zijn met deze weelderige bouwneigingen. Voor de architecten is het daardoor een gulden tijd, ze kunnen hun ideeën verwezenlijken en het zij ter hunner eere gezegd: ze houden hierbij hun hoofd koel. Goed doorvoeld en ernstig werk wordt geleverd. Gezocht wordt naar het treffen van de juiste sfeer, woningen zijn menschelijke woonruimten, winkels lokken den voorbijganger tot binnentreden, bankgebouwen hebben een zekere weelde, die een afspiegeling is van hun (vermoedelijke!) credietwaardigheid enz. Zakelijk van opzet wordt het detail verzorgd

HELSINGFORS: HET BEKENDE STATIONSGEBOUW VAN ARCHITECT EL SAARINEN.

MAQUETTE VAN HET RIJKSDAGGEBOUW TE HELSINGFORS.

en verfijnd, naar gelang van de bestemming meer rustig of feestelijk. Een zaal in het hotel Seurahuone te Turku was van een feestelijke stemming als ik er nog weinig zag. En met de middelen om dit te verkrijgen wordt dankbaar gebruik gemaakt van de ervaring der vorige eeuwen.

Geen principieele afwijzing van wat vroeger eeuwen leerden, evenmin een slaafsche navolging van het oude, doch een levend voortbouwen met gebruikmaking der nieuwe materialen en ideeën. Men bouwt zooals men het voelt dat in het speciale

NATIONAAL MUSEUM HELSINGFORS VAN ARCH. GESELLIUS, LINDGREN EN SAARINEN.

HELSINGFORS: GEDENKTEEKEN VAN DE IN DEN VRIJHEIDSOORLOG GEVALLEN FINNEN, ARCH. J. S. SIRÉN, BEELDHOUWER INSO SAVELIN.

HELSINGFORS: KIOSK ONTWERP BUREAU VAN DEN STADSARCHITECT.

HELSINGFORS: WONINGBOUW.

HELSINGFORS: WONINGBOUW.
ARCHITECT K. BORG.

ARBEIDERSWONINGBOUW TE HELSINGFORS. ARCH. BUREAU VAN DEN STADSARCHITECT.

HELSINGFORS: BANKGEBOUW MET ANNEXEN. ARCH. P. E. BLOMSTEDT.

geval gewenscht is, zonder daaraan „konsekwenties" vast te knoopen of zich verantwoordelijk te voelen om uitleg en explicatie te geven van elk onderdeel. Hierdoor wordt de bouwkunst soepel en levend; vrij van ieder demonstratief gebaar. Een enkel gebouw van de „neue Sachlichkeit" is in aanbouw, maar dit vormt daar minder een probleem dan in West-Europa, omdat men de vormgeving daar niet scheidt van de architectuur zooals dat in Holland en Duitschland door allerlei uiterste richtingen wordt gedaan. Een gebouw met uiterst tendentieuze vormgeving b.v. wordt niet naar die vormgeving maar wel naar zijn innerlijke waarde als architectonische schepping beoordeeld. Daardoor staat men dichter naast elkaar en wordt meer samengewerkt om tot een groot geheel te komen.

Althans.... dit zijn enkele vluchtig opgedane indrukken, verzameld uit gesprekken en eigen opmerkingen. Al hebben ze dus eenige basis, zoo wil ik niet ontkennen dat vergissen mogelijk is.

In Helsingfors wordt voor de nieuwe woonwijken een gevelschema opgesteld door den stadsarchitect. Deze geeft tevens de materialen in hoofdzaken aan. Hierdoor ontstaat een groote eenheid die toch verlevendigd wordt door fijne persoonlijke accenten. Deze eenheid is wel wettelijk vastgelegd doch naar ik vernam passen de

SAVOULINNA: DE OLOGSBURG, HET OUDSTE FINSCHE SLOT.

HELSINGFORS: BANKGEBOUW. ARCHITECT EL. SAARINEN.

TURKU: HET OUDE SLOT.

architecten zich hier ook geheel vrijwillig aan, wanneer voor een of andere wijk geen bindende regels zijn gegeven.

Het is heel moeilijk om aan de hand van bijgaande foto's een juist beeld te vormen van hetgeen in Finland te zien is. Het zijn slechts de buitenste velletjes die ik kan laten zien. U moet echter niet denken dat als men b.v. de trap van 't flatgebouw van arch. Borg bestijgt, men een eigenbouwerstrap opklautert. In- en uitwendig vormen een geheel en menige interessante interieuroplossing hebben we kunnen bewonderen. Het plan dezer gebouwen is de voornaamste zorg voor den architect, die dit zoo economisch en geriefelijk mogelijk tracht op te lossen.

Natuurlijk is op de afbeeldingen ook de kleur niet te waardeeren. Hiervan is moeilijk een beschrijving te geven. In 't algemeen zijn ze rustig en evenwichtig van kleur met een enkel detail van meer pittige tegenstelling.

Wie er meer van wil weten, ga er zelf heen. De reis is lang maar het loont zeker de moeite!

De kerkelijke organisatie in Finland dateert van het midden der 12e eeuw. De Engelsche bisschop Henry van Upsala stierf in Finland als martelaar en werd later de schutspatroon van het land, terwijl de domkerk van Turku aan zijn naam verbonden bleef. In 1920 werd de bisschopszetel naar deze stad verplaatst, hoewel de

HELSINGFORS: STUDENTENHUIS. ARCHITECT A. LINDGREN.

HELSINGFORS: WONINGBOUW.

HELSINGFORS: WONINGBOUW.

HELSINGFORS: WONINGBOUW VAN ARCHITECT K. BORG.

HELSINGFORS: PAKHUISBOUW VAN VÄRNÖ VÄHÄ KALLIO.

TURKU (ABO). INTERIEUR DOMKERK.

pauselijke beschikking dienaangaande toen reeds 60 jaren oud was. Het oorspronkelijke gebouw sluit zich aan bij een rechthoekige ruimte van ouderen datum en wordt uitgebreid met een driehoekig kerkruim, terwijl nà 1290 een gedeeltelijke herbouw plaats vindt. De toren is van het begin der 14e eeuw. In 1318 vernieling door de Russen, waarna groote uitbreiding met koor ter vervanging van vroegere veelhoekige absis. Eind 14e eeuw rondom dit koor kapellenkrans. De toren is in 1681 en 1827 herbouwd. Sinds het midden der 19e eeuw vonden belangrijke restauraties plaats, waarbij tal van verschillende projekten voor den opbouw van den toren gemaakt werden. In haar ontstaan uit een oude rechthoekige enkelvoudige ruimte welke in de vele verdere uitbreidingen behouden bleef, toont deze kerk een historische ontwikkeling die wij ook in onze streken kennen. Ook het karakter van deze Gothiek in haar sobere geledingen toont verwantschap met onzen bekenden Noordelijken kerkbouw. RED.

Om eenigen indruk te geven van den omvang van bovenstaand gebouw in een betrekkelijk kleine stad Turku (Zweedsch Abo) vermelden wij dat de inhoud daarvan 53000 M³. is. Het bevat een theaterzaal van 500 toeschouwers met prosceniu[m], verder een restaurant, hotel, vereenigings- en kantoorlokalen. Tenslotte winke[ls]. Merkwaardig voor de algemeene toepassing in het Noorden, is de vermelding in het tijdschrift „Architekten", dat de stalen ramen en deuren betrokken werden v[an]

TURKU: LOUNAIS-SUOMEN MAALAISTENTALO. ARCHITECT ALVAR AALTO.

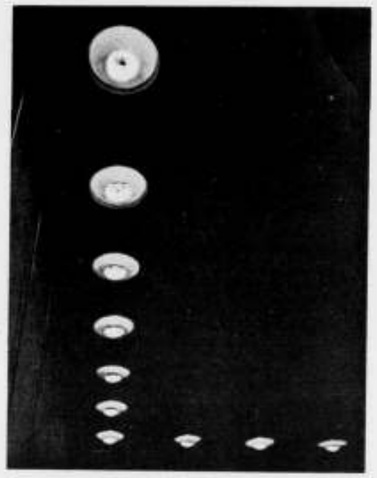
de Crittal-Braat-fabrieken Holland. Voor de verlichting werd een ruim gebruik gemaakt van P. H. lampen; de electrische leidingen werden in het zicht gelaten, men ziet ze, op nevenstaande foto even los van den muur verwerkt als muurindeelingsmotief.

Op de laatste pagina van dit nummer vindt men een werk van dergelijken omvang in dezelfde stad, vrijwel uitsluitend als flatgebouw ingericht. Het oprichten van groote gebouwen als deze bewijst dat hier een groote bedrijvigheid op bouwgebied wordt ontwikkeld en dat in dat opzicht een voor ons schijnbaar afgelegen land ten volle aan de ontwikkeling van West-Europa deelneemt. RED.

NIEUWE NEDERLANDSCHE BOUWKUNST. Een verzameling van fotografische afbeeldingen van Nederlandsche moderne bouwwerken met plattegronden door Prof. Ir. J. G. Wattjes. Derde druk. N.V. Uitgeversmaatschappij „Kosmos" Amsterdam. Bij dit, in zijn blauwen met goud bewerkten stempelband thans waarlijk fraai uitgegeven, zeer bekende boekwerk, denken wij onwillekeurig: alles went. Het is immers nog slechts luttele jaren geleden dat deze uitgaaf en soortgelijke aanleiding gaven

TURKU: APOTHEEK. ARCHITECT ERIK BRYGGMAN.

VERLICHTING MET P.H.LAMPEN IN DE THEATERZAAL IN NEVENSTAAND GEBOUW.

IMATRA: KRACHTWERK BIJ DE WATERVALLEN. ARCHITECT K. S. EN OLIVA KALLIO.

WIBORG. OUDE STADSTOREN VERBOUWD TOT RESTAURANT MET VERGADERZALEN.

TURKU: WONINGBOUW AAN HET ASUMTO-OSAKEYHTIÖ ASTRIUM UAO ARCHITECT ERIK BRYGGMAN.

TURKU: ALS BOVEN, GEZIEN VAN DE ANDERE ZIJDE.

TURKU: GEDEELTE V.H. KANTOOR EN WONINGBLOK ZIE BREEDE KOLOM HIERBOVEN.

TURKU: WONINGBOUW 1927-'28 ARCHITECT GUNNAR H: SON WAHLROOS. DIT BLOK BEVAT 13 WINKELS MET KANTOORTJE EN ANNEXEN, BENEVENS 28 FLATS VAN 2-7 KAMERS MET KEUKEN.

tot heftige opmerkingen over het nut, dat twijfelachtig zou zijn, het gevaar, dat er voor de architectuur ernstig aan verbonden was, enz. enz. Thans, nu de markt overstroomd is met dergelijke boeken, nu de beweegredenen tot het uitgeven van zulk een boek slechts ingegeven schijnen te worden door de gewone wet van vraag en aanbod, nu zijn zelfs de wezenlijke bezwaren, die inderdaad zulk een uitgaaf werden aangeschreven, op den achtergrond geraakt. We zijn er aan gewend, en we moeten erkennen dat we indertijd de beteekenis, die zoo vreeselijk geweldig zou zijn, wat hebben overschat.

De beteekenis van zulke boeken is niet geweldig en heeft geen invloed op de ontwikkeling van de bouwkunst. De beteekenis is precies de beteekenis die ze hebben. En in de betrekkelijkheid van die beteekenis mogen we erkennen, dat het werk van Prof. Wattjes recht heeft op onze waardeering, al zal lang niet alles in het uitgebreide platenmateriaal met onzen persoonlijken smaak overeenkomen. Een enkele opmerking meenen wij te mogen plaatsen ten aanzien van het in een nieuwen druk her-reproduceeren van bouwwerken die in de vorige editie waren opgenomen, zonder nochtans geheel voltooid te zijn.

Zoo vinden we het kantoorgebouw van „De Nederlanden" van Dr. Berlage nog afgebeeld met den steiger in het portiek, het Scheepvaarthuis nog in halven toestand en van Nelle's fabrieksgebouw behoefde ook niet zoo in statu nascendi te worden opgenomen.

De bekende inleiding van Prof. Wattjes is thans in 4 talen afgedrukt. De vernienstelijk ontworpen band is van Ir. J. E. Wiersma B. I.

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 14 DECEMBER Nº 50

RAADHUIS TE SCHOONHOVEN. TEEKENING VAN C. PRONK VAN 1733.

HET RAADHUIS TE SCHOONHOVEN, DOOR G. DE HOOG Hz., Architect B.N.A., Onderdirecteur van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg.

Van het stichtingsjaar en den bouwmeester van het Raadhuis is niets bekend, alleen vinden wij bij Van Berkum [1]) „In de Vroedschaps Kamer, voor de Schoorsteen, is tegenwoordig een Schildery, afbeeldende Vrouw Jacoba, naar het Leeven, en zeer Fraai Geschildert; naast dezelve staat te Leezen, op den 7 April 1452, leyde Heer Gerrit van Poelgeest den eersten Steen van het Stadhuys".

Van dit opschrift — zoo het ooit bestaan heeft — is thans niets meer te vinden, evenwel kan — naar hetgeen ons van het oude Raadhuis is overgebleven — veilig worden aangenomen dat omstreeks het midden van de XVe eeuw, het stichtingsjaar kan worden gesteld.

Het eigenlijke Raadhuis, zonder het daarneven, in de Raadhuisstraat, gelegen Waeckhuys, heeft een vierzijdig scheefhoekig grondplan, groot uitwendig 14.80 bij 10.80 M., bij een hoogte van 12.25 M. tot aan den bovenkant der balustrade. De windvaan van den dakruiter ligt op pl.m. 36 M. boven de straat.

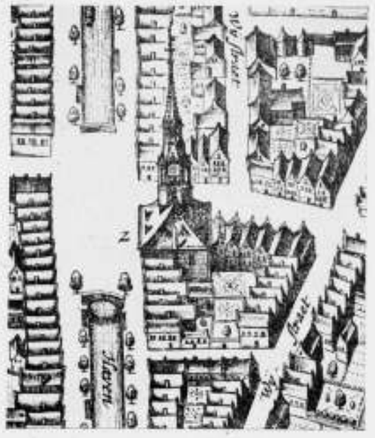
Gelijkstraats geeft een breede, spitsbogig gesloten ingang, in de Raadhuisstraat, toegang tot een groote zaal, de voormalige markthal, die de geheele oppervlakte van het gebouw inneemt. In deze zaal zijn vier vrije, van tufsteen opgetrokken, zuilen geplaatst, terwijl langs de vier wanden halfzuilen zijn gemaakt die, evenals de wanden, in gevoegd metselwerk van roode baksteen zijn opgebouwd. Ter hoogte van den aanzet van het sierlijke netgewelf, is zoowel in de wand- als vrije zuilen, een blok trachiet geplaatst, waaraan de aanloopen der geprofileerde gordelbogen, ribben en muraalbogen gekapt zijn, die zonder toepassing van een kapiteel, naar omhoog buigen. De ribben, gordels en muraalbogen zijn overigens van tufsteen, de gewelfvelden van roode baksteen en gevoegd. Alle zuilen staan op een uit trachiet gehouwen achtzijdig basement (zie afb. pag. 398).

De verdieping bestond eertijds eveneens uit slechts een groote zaal, waarin zich de vierschaar bevond. De toegang was aan de zijde van de Haven, dicht bij den hoek van de Raadhuisstraat, waar zij zich thans nog bevindt. Zij werd bereikt door een buitentrap.

Deze zaal was overdekt door een vlakke zoldering, bestaande uit twee strijk- en twee zware moerbalken, waartusschen kinderbintjes lagen en waarop een houten vloer bevestigd was. De balken liggend in de richting Oost-West, werden aan de einden ondersteund door sleutelstukken op muurstijlen, versterkt door karbeels [2])

[1]) Beschryving der Stadt Schoonhoven door Henricus van Berkum. Nader Overzien en merkelijk Vermeerdert, door J. A. B. M. D. Te Gouda. Gedrukt By Gysbert en Willem de Vry, 1762.

[2]) Deze constructie werd gevonden in den, in dit artikel later genoemden muur van 1694.

AFBEELDING VAN HET RAADHUIS TE SCHOONHOVEN IN 1613.

PRIJSVRAAG NEDERLANDSCH JACK LONDON VERBOND. Het Nederlandsch Jack London Verbond heeft een prijsvraag uitgeschreven voor een „Aanplakbiljet". De Permanente Prijsvraagcommissie heeft het programma van deze prijsvraag onderzocht en bevonden dat dit geen waarborgen geeft voor eene juiste behartiging van de belangen der mededingers, in t bijzonder ten aanzien van de beoordeeling van hun werk, de eerbiediging van hunne auteursrechten en de honoreering, bij eventueele uitvoering hunner ontwerpen.

Waar het de P.P.C. niet gelukt is, verbetering in de voorwaarden van het programma te verkrijgen, moet zij den kunstenaars ten ernstigste de medewerking aan deze prijsvraag ontraden.

STUDIE PRIJSVRAGEN 1929 „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP". De Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam heeft wederom haar bekende jaarlijksche prijsvragen uitgeschreven. De 1e prijsvraag betreft het ontwerp van een vacantiekoloniehuis, waarvoor worden uitgeloofd een 1e prijs: Zilveren Medaille met ƒ 75, een 2e prijs: Bronzen Medaille met ƒ 40 en een eervolle vermelding. De tweede prijsvraag betreft het ontwerp voor een klein stationsgebouw bij een spoorhalte aan de grens eener stad, waarvoor worden uitgeloofd een bronzen medaille en ƒ 25 als 1e prijs, een eervolle vermelding met ƒ 10 als 2e prijs en een eervolle. Tenslotte de gebruikelijke prijsvraag op decoratief gebied, dit jaar betrekking hebbende op een ontwerp voor een glas in loodraam ter oppervlakte van ± 2.50 M² en uitbeeldende het be-

grip „arbeid". Prijzen: de zilveren medaille met ƒ 10, de bronzen medaille en een eervolle vermelding. De Jury bestaat uit de H.H.: Ir. A. J. van der Steur, b. i. Ir. J. Duiker, Ir. J. H. v. d. Broek, Ir. E. H. Kraayvanger en Corn. Elffers. Inlichtingen kunnen schriftelijk worden gevraagd tot 1 Febr. 1930 aan het adres van het Jurylid Corn. Elffers, Schieweg 56, Rotterdam en zullen door de Jury worden beantwoord in het „Bouwkundig Weekblad Architectura". Inzendingen moeten plaats vinden tusschen 7-9 April 1930 en voorzien zijn van de officieele adresstrook, aangezien ze anders geweigerd worden.

Het volledige programma met de aangehechte adresstrook is tegen betaling van 1 gulden (bijdrage in de kosten van tentoonstelling en terugzending) verkrijgbaar bij den secretaris van „Bouwkunst en Vriendschap", Schieweg 5b te Rotterdam.

PRIJSVRAAG BETREFFENDE BOERDERIJBOUW, UITGESCHREVEN DOOR „DE FRIESCHE BOUWKRING". Deze prijsvraag, waarvan het volledige programma (goedgekeurd bij den P.P.C.) verkrijgbaar is aan het adres van den heer J. Zuidema, Lijsterstraat 3 te Leeuwarden tegen betaling van ƒ 1.—, betreft het verkrijgen van studie's betreffende boerderijbouw, speciaal in verband met het voorkomen en verminderen van brandgevaar (niet bedoeld wordt methoden te ontvangen voor het snel losmaken van vee e.d.). Hoofdzaak en meest meetellend zal zijn de meest goede oplossing ten behoeve van de beveiliging van het vee bij een eventueelen brand.

De Jury bestaat uit de Heeren H. v. d. Kloot Meijburg, Architect B.N.A., A. H. Veenbaas, Directeur Gezondheidsdienst voor vee in Friesland, R. D. Jensma, Veehouder te Minnertsga, H. v. d. Sloot, Verzekeringsdeskundige te Leeuwarden en J. Zuidema, Architect B.N.A. te Leeuwarden, Secretaris der Jury. Uitgeloofd worden een 1e prijs groot ƒ 600, een tweede prijs ƒ 300 en een 3e prijs ƒ 200. Termijn van inzending eindigt 1 Mei 1930, die van het aanvragen van inlichtingen 15 Januari 1930. Beantwoording van vragen heeft plaats in het „Bouwkundig Weekblad Architectura".

De deelname aan deze prijsvaag staat voor een ieder hier te lande open, al of niet in samenwerking met anderen.

TENTOONSTELLING TE STOCKHOLM IN 1930. Van het Off. Reisbureau der Zweedsche Staatsspoorwegen ontvingen wij onderstaand communiqué:

De plannen voor de Stockholmsche Tentoonstelling 1930 zijn nu zoo ver gevorderd, dat de leiders een definitief program opstellen kunnen. Het is gelukt een vertegenwoordiging van alle leidende krachten in Zweden op het gebied van woninginrichting tot gemeenschappelijken arbeid voor de tentoonstelling te vereenigen.

„De ideale woning voor iedereen" is het motto, waaronder de exposanten hun veel-omvattend doel naar voren brengen en van nu af aan reeds wenscht men er den nadruk op te leggen, dat het op de oplossing van het probleem aankomt: goedkoop, doelmatig en zakelijk te zijn en toch tegelijk ook weer aan artistiek mooie vormen uitdrukking te geven. Indien zich artistieke vormen en zakelijke doelmatigheid vereenigen moeten, dan is het echter ook altijd een van de moeilijk oplosbare vragen, hoe aan de massaproductie een kunstwaarde te geven, welke toch op het oogenblik tot de eischen der moderne huishouding behoort. Tegenwoordig is het niet meer noodig dure luxe woninginrichtingen te scheppen, welke steeds meer tot de uitzon-

HET RAADHUIS TE SCHOONHOVEN VOOR DE RESTAURATIE.

(zie afb. pag. 396). Op de twee zware moerbalken was de dakruiter gebouwd. De verlichting geschiedde door vijf vensters en een bovenlicht boven den ingang, welke spitsbogig waren gesloten.

Tegen den zuidelijken wand bevond zich de schouw. Uitwendig waren de aan de straat gelegen gevels van het Raadhuis geheel met bergsteen bekleed, voor het vlakke werk voornamelijk bestaande uit Ledesteen en Gobertange, voor de uitspringende deelen, als lijsten, enz., uit trachiet. De rijk geprofileerde dagzijden van den ingang der markthal waren van den meer gemakkelijk te bewerken tufsteen opgetrokken. [1])

De gevels hadden voorts rijk behandelde steunbeeren, die zich oplosten in een pinakelvormige bekroning. Deze contreforten waren aan den voorgevel van rechthoekigen grondvorm, terwijl die van den zijgevel in doorsnede driehoekig waren.

[1]) De profileering is later, waarschijnlijk doordat zij door verweering te veel geleden had, tot een vlakken kant bekapt, hieraan waren echter nog duidelijk de plaatsen der holprofielen te onderscheiden.

HET RAADHUIS TE SCHOONHOVEN NA DE RESTAURATIE VAN 1927-1929.

Boven de daklijst, in de plaats van de thans aanwezige balustrade, bevond zich een schijnweergangsmuur met kanteeling [1]) met op den noordoost- en noordwesthoek een achtzijdig hangtorentje.

Een hoog, met leien gedekt dak, doorbroken door tal van dakvensters en waaruit een sierlijke dakruiter opsteeg, vormde een rijke en waardige bekroning van het eertijds zoo sierlijke laatgothische Raadhuis.

Afbeeldingen van den oorspronkelijken toestand zijn mij niet bekend; de oudste, bij Guicciardini, geeft er een van 1613, waarop echter weinig meer te zien is dan de toren (zie afb. pag. 393), terwijl uit de duidelijke en mooie teekening van C. Pronk van 1733 [2]) (zie afb. pag. 393), blijkt dat er toen aan de gevels reeds tal van wijzigingen van beteekenis hadden plaats gehad. De contreforten rijzen niet meer uit den grond op, doch worden ter hoogte van ongeveer 2.50 M. uit de straat opgevangen door een kraagsteen; de bekroning, benevens de muur der weergang, met de beide hoektorentjes, zijn gesloopt en in de plaats van de gekanteelde bekroningsmuur is er een open balustrade gekomen, die het jaartal 1604 draagt. Geen

[1]) Deze bestaat nog in baksteen aan den oostgevel en is te zien op den zolder van het voormalige Waakhuis.

[2]) O.I. Inktteekening, groot 18 × 11 c.m., in het bezit van den heer E. L. M. van Willemswaard te Schoonhoven.

deringen behooren, maar een weliswaar eenvoudige doch mooie woninginrichting, verbonden met een verscheidenheid aan vorm en kleur, in de dorre gelijkheid van de massabehoefte te brengen, welke voor de woning van den werkman bestemd is. Om dit doel te bereiken is een nauwe samenwerking van den kunstenaar met de industrie noodig en dit is dan ook een van de hoofdmotieven, welke deze tentoonstelling bevorderen wil, waarbij echter steeds weer het typisch Zweedsche naar voren komt.

De tentoonstellingsruimten en het ten toon te stellen materiaal.

De eerste indruk van de hallen der hoofdtentoonstelling wordt door de direct herkenbare doelmatigheid en de mooie, eenvoudige lijnen beheerscht. De heldere kleur van het exterieur brengt reeds in het uiterlijk een eenvoudige harmonie. Breede glazen vensters zullen den voorbijganger reeds een overzichtelijken blik in het binnenste gedeelte geven, dat 's avonds, wanneer alles verlicht is, nog bijzonder goed zal uitkomen.

De decoratie en beschildering van het interieur is zooveel mogelijk in feestelijken toon gehouden.

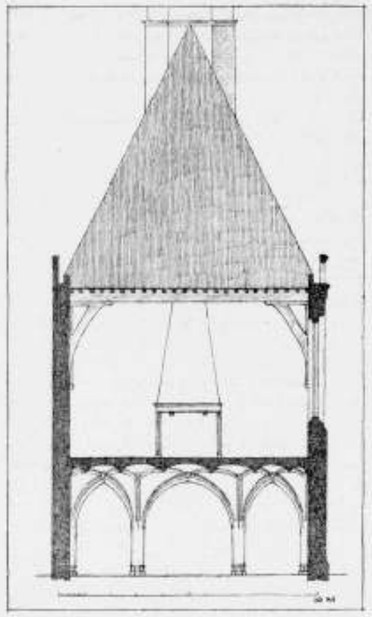
Kunst en kunstnijverheid zijn in een groote ruimte ondergebracht. De voortreffelijkste prestatie's van Zweedsche kunstglastechniek en van de Zweedsche ceramiek, van giet- en smeedijzer, van zilver en juweelen, van de grafische- en de boekbinderskunst zullen hier tentoongesteld worden. Bij de met de hand geweven voortbrengselen der textielindustrie zal men de lange geschiedkundige ontwikkeling toonen en tevens de tapijten, geweven voorwerpen en de met de machine vervaardigde decoratieve stoffen, welke tot de moderne tegenwoordige woninginrichting behooren. In een kleine „kapel" zullen kerkelijke kleedingstukken te zien zijn, waarbij men door orgelmuziek voor de noodige stemming zal zorgen.

Tevens valt hier nog te vermelden, dat in den zomer van 1930 in Stockholm een kunsttentoonstelling zal plaats hebben, waarop de toonaangevende Zweedsche kunstenaars der meest moderne richting vertegenwoordigd zullen zijn.

Op de industrieele afdeeling der tentoonstelling zal alles getoond worden, wat onder het architectuur- en woningontwerp gerekend kan worden, waartoe ook heele woninginrichtingen te rekenen zijn. Men zal o.a. ook allerlei wandbekleedingen en vloerbedekkingen zien, heele keukeninrichtingen enz. Tevens echter zal men te zien krijgen het versieren van ruimten, welke het openbare leven dienen, zooals hotelkamers, kantoren, winkels, scholen en ten slotte ook een ziekenhuisinrichting, welke laatste met behulp van het Zweedsche Roode Kruis zal worden ingericht. De decoratie der verkeersmiddelen heeft zich in Zweden zeer sterk ontwikkeld en derhalve zal men ook de nieuwste inrichtingen van spoorwegwagons en slaapwagens, van omnibus en auto, van motorbooten en stoomschepen tot de luxe hut toe toonen. Hierbij zal zich nog een tentoonstelling van toeristen- en reisverkeer aansluiten.

„BAUHAUS" BEHANGSELPAPIER.

In samenwerking met het Bauhaus Dessau brengt de Hannoversche behangselpapierfabriek van de firma Gebrs. Rasch & Co. een speciaal soort behangselpapier onder den naam van „Bauhaus" op de markt. Bij het ontwerpen van dit papier ging het Bauhaus van de gedachte uit dit papier aan de hoogst mogelijke eischen te laten voldoen terwijl de prijzen niet hoog mochten zijn. Zelfs onder ongunstige omstandigheden werd slechts goed, on-

DOORSNEDE OOST-WEST.

doorzichtig papier gebruikt, van onverschietbare kleur, hetgeen van groot belang is, omdat dit soort behangselpapier voor het grootste deel voor den nieuwbouw is bestemd, en de daaraan gestelde eischen met het oog op de vochtigheid der nieuwe muren zeer groot zijn. De billijke prijzen van dit papier werden verkregen door de kleuren-verscheidenheid te beperken. Dit bracht tegelijkertijd mede, dat de uitvoering van dit behangselpapier overeenstemde met de zakelijkheid en doelmatigheid van den overigen bouw. Hierdoor past dit papier bij alle meubelen, zoodat de architect zich niet bezorgd behoeft te maken of de meubileering van den toekomstigen bewoner hierbij zou passen. De kleuren van het papier zijn als een gamma, hetgeen de bekleeding der verschillende kamers vergemakkelijkt. Een harmonisch geheel is door het gebruik van deze behangselpapieren gewaarborgd. Hoewel het papier slechts twee maanden geleden op de markt werd gebracht, heeft het reeds zeer veel opgang gemaakt. In de nieuwe wijken, zooals bijv. Dammerstock in Karlsruhe, worden de Bauhaus behangselpapieren gebruikt. Vooraanstaande architecten, speciaal op het gebied van woningbouw werkzaam hebben een gunstig oordeel over het papier uitgesproken, en geven daaraan hun voorkeur boven ander papier, ook omdat het tegen een stootje kan.

Het Bauhaus behangselpapier stalenboek in D.I.N. formaat is zeer smaakvol samengesteld en is voor belangstellenden kosteloos verkrijgbaar op aanvrage bij de behangselpapierfabriek Gebrs. Rasch & Co. G. m. b. H. Bramsche. Het boek omvat ca. 140 moderne kleuruitvoeringen. Het behangselpapier is alleen in den handel verkrijgbaar.

PRIJSVRAAG VOOR EEN OMSLAG VOOR „DIE HAEFEN ROTTERDAMS".

De prijsvraag is uitgeschreven door de Nederlandsch-Engelsche Uitgeversmaatschappij te 's-Gravenhage, Juliana van Stolberglaan 155.

De jury is samengesteld uit de Heeren: J. Verheul Dzn., W. G. Witteveen, Jaap Gidding, Henri Dekking en Jac. Jongert.

Op de prijsvraag zijn ingekomen 124 inzendingen.

In de voorwaarden tot de prijsvraag is er nadrukkelijk op gewezen, dat in de eerste plaats het karakter van de Rotterdamsche haven, haar drukte en beweeglijkheid door den ontwerper tot uiting gebracht zal moeten worden.

Na langdurige vergelijking werd besloten 105 ontwerpen van de inzending direct te doen afvallen, welke niet voldoende bleken te beantwoorden aan de hierbovengestelden eisch.

De overgebleven ontwerpen werden nu achtereenvolgend besproken.

In Motto I is werkelijk getracht de drukte van het havenbedrijf weer te geven. Het ontwerp heeft, als vrije studie bezien, zeker zijn verdienste. Als boekband is het niet aannemelijk.

Motto „The Largest Port." Door het vele herhalen van eenzelfde motief komt in dit werk wel kracht tot uitdrukking, maar het is van een te groote eentonigheid geworden.

Motto „Centrum". Deze teekenaar is uitgegaan van het zeer juiste idee, dat vele schepen vanuit de Noordzee (als een waaier) de haven van Rotterdam binnenvaren en van hieruit de goederen weer diep in het achterland doordringen.

De geheele verdeeling van den omslag en de detailleering van dezen goeden opzet is te veel een niets zeggend ornament geworden.

Motto „Patria". Het is een ontwerp van 20 jaar terug en niet voldoende boeiend.

Motto „Groen". Dit is van uitvoering eenvoudig en keurig en heel goed verdeeld. Alles, zoowel letters als golfstyleering, is prettig. Het is alleen niet sterk genoeg in de uitbeelding van het karakter van de Rotterdamsche haven.

Motto „Ster". Dit is van alle de best verzorgde inzending. De teekening is smakelijk, de letters zijn mooi, de kleur is goed. Bezwaar is, dat al deze goede eigenschappen, niet het bewegelijke, het drukke van Rotterdam weergeven.

Motto „Staal". Deze inzender heeft geprobeerd de geweldigheid van den oceaanstoomer weer te geven. De linker benedenhoek van het ontwerp, waarop de meeste details neerkomen is niet belangrijk genoeg geteekend.

Motto „Overslag". Dit is een aardig plaatje

PLATTEGRONDEN VAN HET RAADHUIS TE SCHOONHOVEN VOOR DE RESTAURATIE.

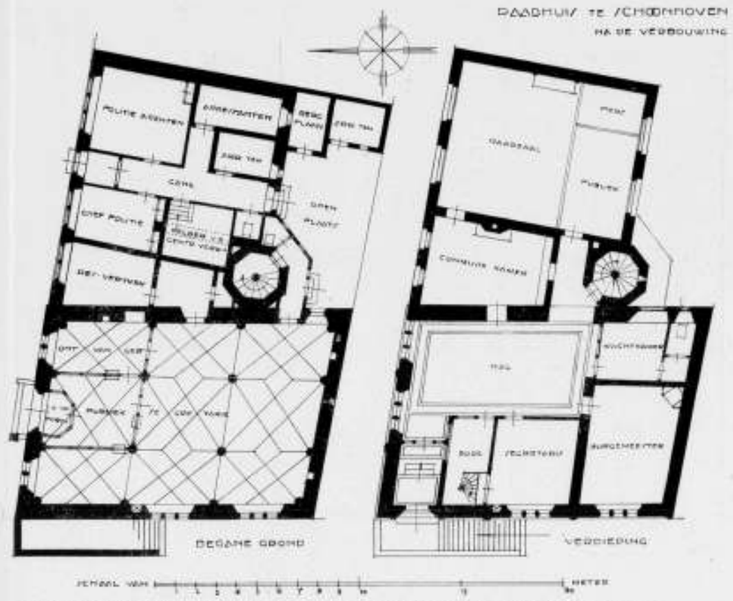
der vensters is meer oorspronkelijk en de steenen stoep is een vernieuwing van 1612. In hoeverre eenige dezer wijzigingen verband houden met den grooten brand van 1518, die de stad zoozeer heeft geteisterd, is niet na te gaan. Wat op Pronk's teekening niet is te zien, daar het slechts vernieuwingen van kleine details betreft, was aan het bouwwerk zelf waar te nemen. Het trof mij dan ook dat vele van de looden sierende deelen van den dakruiter blijkens hun vormgeving niet meer van den stichtingstijd afkomstig konden zijn en later moeten zijn aangebracht. Van den oorspronkelijken bouw zou nog kunnen zijn overgebleven de kleine versiering, geplaatst tusschen de hogels op de hoekkepers van de spits. De hogels zelf meen ik als XVIIe eeuwsch werk te moeten dateeren. De kammen, die als een kantwerk op de kepers van het vlakker gelegen dak onder het open gedeelte van den ruiter liggen, benevens de balustervormige pinakels zouden op omstreeks 1600 te dateeren zijn. Mogelijk zijn ze van 1591, toen de toren ook van een nieuwe windvaan is voorzien.

In 1694 werd onder een der moerbalken een 58 c.M. dikke muur gebouwd, omdat „de zuiderbalk op het pleyn van 't stadshuys niet in staet was om het gewicht van den toren daeropstaende langer te draegen, door een dwarsscheur daer onlangs ingekomen, weshalve ze adviseeren om de balk met een steenen muyr te onderstutten en met het oprichten van die muyr 2 kamers gemaec zouden konnen worden, om de heeren van de Regeeringe en dat met het verplaetsen van die vierschaer het pleyn op dezelfde groote zou konnen blyven" [1]).

Het is mij gebleken, dat aan voornoemde voorziening ook nog op een andere en eveneens afdoende wijze is tegemoet gekomen door namelijk, ter weerszijden van den balk — een weinig hooger — een nieuw zwaar bint te leggen, met dwars daarover een kesp, waarop toen de, een weinig ingekorte, stijl haar steun vond. Dezelfde maatregel is toen eveneens bij den anderen moerbalk toegepast.

In de eerste helft der XVIIIe eeuw werd de in 1612 gebouwde stoep weer gesloopt, om vervangen te worden door een nieuwe van hardsteenen platen. Tusschen de daarbij toegepaste pilasters zijn toen als trapbalustrade ijzeren vullingen geplaatst en als bekroning van de pilasters werden de leeuwen van het bordes van 1612 weer gebruikt. Ook alle oude dakvensters zijn toen gesloopt geworden en deels vervangen door andere, in de vormgeving van dien tijd. Zeer waarschijnlijk heeft ter

[1]) Uit het Gemeentearchief van Schoonhoven, mij welwillend verstrekt door den archivaris, den heer Lugard.

PLATTEGRONDEN VAN HET RAADHUIS TE SCHOONHOVEN NA DE RESTAURATIE.

zelfder tijd ook de verminking van den toren plaats gehad, door het wegnemen van de wimbergen.

In de XIXe eeuw werd het stadhuis zoowel uit- als inwendig jammerlijk verknoeid, en is de totale ontluistering tot stand gekomen. De reeds vroeger opgevangen beeren zijn toen gesloopt tot op de hoogte van de uitkraging der hoektorentjes waar ze weer van een kraagsteen voorzien werden, die echter tevens omhuld is geworden met een met acanthusbladen voorzienen mantel van terra-cotta. De uitkraging onder het noordoostelijk hoektorentje werd tegelijkertijd van een dergelijk kleedje voorzien.

Het fijne boogfriesje met driepassen onder de daklijst, dat door den tijd vermoedelijk wat gehavend was geworden, werd weggekapt en vervangen door een nieuw boogfries van ijselsteen gemetseld. De gevels kregen voorts verscheidene deur- en lichtkozijnen. Zij werden willekeurig in den gevel geplaatst naar gelang de behoefte, ontstaan door het scheppen van allerlei nieuwe ruimten, waarmede het inwendige tevens verknoeid werd.

Ten overvloede is de voorgevel, na een voorafgegane bewerking, door het inslaan van putten, nog met cementspecie bepleisterd.

Van het flamboyante raadhuis was nu zoowat niets meer overgebleven dat de herinnering levendig hield aan zijne voormalige voornaamheid, dan het altijd nog statig aandoende hooge dak met den daaruit oprijzenden toren.

Het Waakhuis, een baksteenbouw, verlevendigd door banden van Ledesteen en vermoedelijk dagteekenend uit de eerste helft der XVIe eeuw, heeft zooals op de teekeningen duidelijk valt waar te nemen, ongeveer hetzelfde lot ondergaan als het oude Raadhuis. Uitwendig zeer gehavend, was er van binnen van het oude niets meer overgebleven.

De verdieping, waarin zich de raadzaal en de commissiekamer bevinden is in het eerste kwartaal der XVIIIe eeuw grondig verbouwd in den geest van dien tijd, waarbij ook de gevels, voor zoover de verdieping betreft, geheel zijn gewijzigd, zelfs de baksteen werd door nieuwe vervangen, met weglating van de bergsteenen banden.

Het voor de stad onwaardige huis is, dank zij het krachtig initiatief van het Gemeentebestuur, met subsidie van Rijk en Provincie in de jaren 1927—1929 geheel verbouwd en gerestaureerd en thans voor ingebruikname gereed gekomen. Zooals uit de plattegrondteekeningen weergevend den toestand van vóór en na de verbouwing (zie pag. 396 en 397) wel genoegzaam blijkt, heeft het inwendige een

INGANG IN DE RAADHUISSTRAAT.

van haven en stad, mooi van zwart, grijs en wit. Het gedeelte dat de haven geeft is te ondergeschikt aan het geheel.

Motto „Aphra". Ornamentaal zijn de groote werktuigen van de haven en de letters van den tekst dooreen geweven. Mooi is de toepassing van alleen zwart en wit. Jammer is de onduidelijkheid van het opschrift.

Motto „Roka 13". Het is een sterke verdeeling van tekst en plattegrond van de haven. De kleur is stil en mooi.

Motto „Te Water". Mooi van verdeeling, duidelijk van tekst, goed van groepeering van de motieven onderling. De kleur is goed en de verwerking van het wapen groen wit groen uitstekend. Het is echter niet sterk genoeg om den indruk van bedrijvigheid te geven.

Motto „Maas". Dit probeert door hardheid van kleur en raadselachtig dooreen teekenen van haven-motieven een illusie van drukte te geven. Jammer dat de totaal-indruk banaal wordt.

Motto „Grijper". Duidelijke letters. Verschillende machines in de haven gefotografeerd zijn stuk geknipt, uit hun natuurlijk verband gehaald en tot een compositie binnen de maat van 13 bij 24 gemaakt.

Het kleine onbegrijpelijke havenplan rechts onder, maakt dit vierkant van minder waarde.

Motto „R". Ook hier zijn de fotografische opnamen gebruikt met stadsplan en havenoverzicht, waardoorheen in wit, de tekst. Het alles op en door elkaar brengen wekt wel even den indruk van beweging maar vermindert zeer de overzichtelijkheid van het geheel.

In „Motto 6" is een sterke sfeer van romantiek ontstaan door het over elkaar en door elkaar afdrukken van prachtige negatieven, opgenomen in de havens. Storend is in dit mooie ontwerp, het hier niets zeggende havenplan.

Motto Meeuwen. Een goed opgezet geheel. Een gedeelte van den plattegrond van Rotterdam met overzicht van de verschillende havens. Verder een grijper, een paar meeuwen en duidelijke tekst. Het is alles goed tegen elkaar afgewogen, maar geeft geen beeld van het leven in de haven.

Motto „Rook en Stoom". Hoewel het prijsvraagprogramma geen richting aangeeft, van den boekband, zal deze zeker in de hoogte bedoeld zijn. Dit ontwerp is in de breedte gemaakt. Het geeft voortreffelijk weer de drukte in de haven. Jammer dat de tekst te veel wegvalt en te weinig bij het maken van het ontwerp een rol heeft gespeeld.

Motto „Stempel 1 en 2". Deze beide ontwerpen zijn met fotografische middelen opgebouwd en te beschouwen als één ontwerp. De idee van welke de ontwerper is uitgegaan is werkelijk de eisch, die wij aan deze opgaaf mogen stellen. Het fotografeeren van machines in den een of anderen stand en deze afdrukken over een willekeurigen plattegrond is echter alleen maar theoretisch juist. Het vertolkt als beeld niet de gedachte.

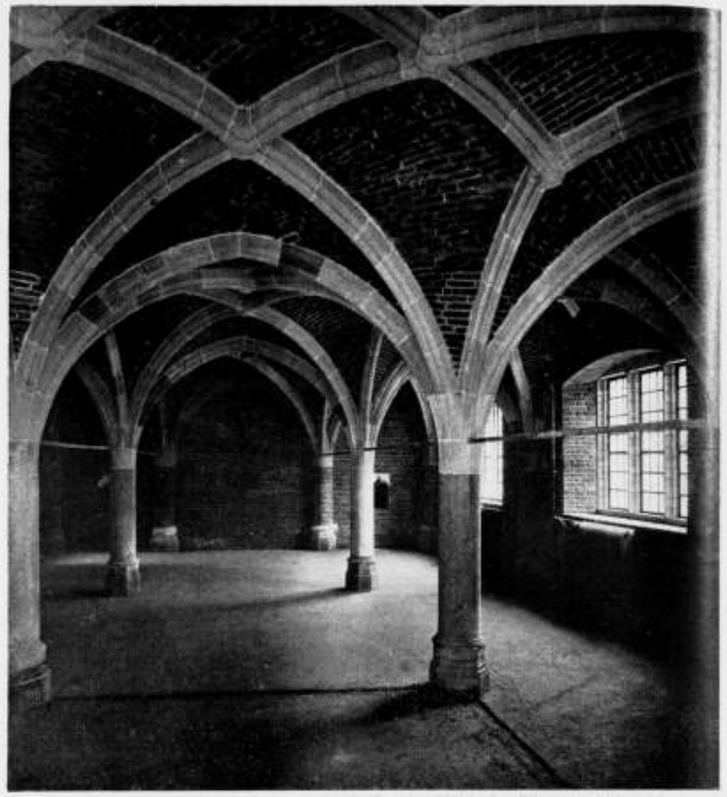
Als 2e prijs wijst de jury aan: Motto „Stroom", en wel met 4 van de 5 stemmen.

Als 1e prijs wordt met 3 van de 5 stemmen gekozen: Motto „Anti Motto".

De jury is van oordeel dat deze prijsvraag in alle opzichten is geslaagd, zoowel wat groote belangstelling der kunstenaars betreft alswel het artistiek vermogen, waarover de vele mededingers beschikken.

Rotterdam, November 1929.

1e Prijs: Dick Elffers, Overschie.
2e „ : J. F. Helbers, Rotterdam.

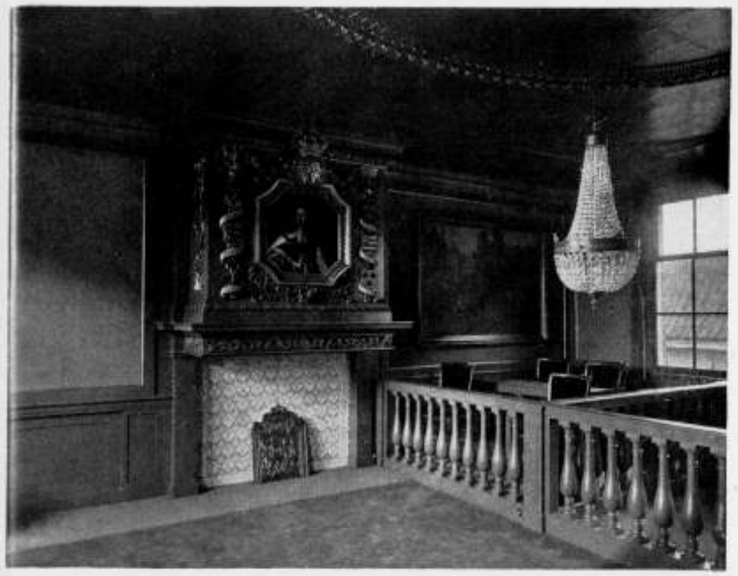
DE MARKTHAL NA DE RESTAURATIE, VOOR HET LEGGEN VAN DEN VLOER.

groote verandering ondergaan. Thans zijn op den beganegrond, in de voormalige markthal, de secretarie en het kantoor voor den ontvanger ondergebracht; de hiervoor noodzakelijke afscheidingen zijn grootendeels doorzichtig en zeer laag gehouden om de ruimtewerking zoo weinig mogelijk te schaden.

In 't voormalig Waakhuis zijn de noodige lokaliteiten voor de politie gevonden, benevens de kelder voor de centrale verwarming. De oude spiltrap in het torentje geeft binnendoor communicatie met de verdieping, waar zich de kamer van den burgemeester en den secretaris bevinden, evenals een spreek- en een wachtkamer. Op deze etage, boven de politie, zijn ook de raadzaal en de commissiekamer, welke laatste tevens als vergaderkamer voor het dagelijksch bestuur gebruikt zal worden. In de bodekamer is een spiltrap gemaakt naar een tusschenverdieping, die reeds vóór de restauratie aanwezig was en vermoedelijk al tot stand kwam in 1694 voor het verkrijgen van een goede verhouding der kamers, die ontstaan waren door het bouwen van den dwarsmuur.

De binnen-architectuur is zoo goed als geheel nieuw geworden, alleen eenige deuren zijn, na met weinig kosten gewijzigd te zijn, weer gebruikt. De beschikbare gelden maakten dezen zuinigen maatregel noodzakelijk en waren tevens oorzaak dat de geheele afwerking sober moest worden gehouden.

De raadzaal en de commissiekamer die het deftige cachet der XVIIIe eeuw, niettegenstaande de latere minderwaardige wijzigingen aan deuren en lambris, nog grootendeels hadden bewaard, zijn zoo goed als ongewijzigd gebleven, alleen het in de raadzaal al te leelijk schotwerk tot afscheiding van publiek en Raad, is door een waardiger balustrade vervangen. Beide zalen zijn van een nieuwe wandbekleeding voorzien en opnieuw geschilderd in de oorspronkelijke kleur, welke gevonden is onder latere opgebrachte verflagen van den schoorsteen in de commissiekamer [1]) (zie afb. pag. 399).

RAADHUIS TE SCHOONHOVEN. DE RAADZAAL.

Hoe het uitwendige er vóór de restauratie uitzag en wat het geworden is, blijkt genoegzaam uit de afbeeldingen op pag. 394, 395 en 397. Er is niet getracht aan de gevels, noch aan het inwendige weer het oude middeleeuwsche aanzien te geven, maar met behoud van het oude, is er naar gestreefd voor de vernieuwing oplossingen te vinden, die harmonisch aansluiten aan hetgeen behouden bleef.

De achttiende-eeuwsche hardsteenen buitentrap was te slecht om behouden te kunnen worden; ze werd daarom gesloopt en vervangen door een nieuwe, die nu van hetzelfde materiaal is opgetrokken als voor de gevels is gebruikt. De treden zijn van zwarte basalt lava.

De dakruiter bleek na verwijdering van de looden bekleeding zoover vergaan te zijn, dat er aan herstelling niet viel te denken, zoodat tot een geheele vernieuwing moest worden overgegaan. Geheel gelijk aan de oude is de nieuwe weer opgebouwd, waarbij de oude bekleeding van het zoo mooi aandoende gestreken lood weer is toegepast. De looden versieringen, voor zoover ze nog aanwezig waren, zijn hierbij ook weder gebruikt, het ontbrekende is naar de oude modellen nagemaakt.

Ten slotte zij hier nog vermeld, dat de verbouwings- en restauratiewerken door den aannemer H. Boel te Voorburg tot mijn groote tevredenheid zijn uitgevoerd, het dagelijksch toezicht werd aan den heer G. Wisse toevertrouwd, die mij een groote steun is geweest bij de vaak moeilijke en soms wel gevaarlijke uitvoering.

Het goed geslaagde beeldhouwwerk van de kraagsteenen aan de buitengevels is van de hand van den heer J. C. Altorf te 's-Gravenhage, de mooie gebrandschilderde ramen in de hal, de burgemeester- en secretariskamer zijn ontworpen en uitgevoerd door den heer G. A. H. Van der Stok te 's-Gravenhage.

BOEKBESPREKING. BEFREITES WOHNEN, Siegfried Giedion; Schaubücher 14; Orell Füssli-Verlag; Zürich-Leipzig 1929. Siegfried Giedion heeft weer een aardig boekje samengesteld: Befreites Wohnen, een serie afbeeldingen met een tekst, die zoo kort en zoo kernachtig geschreven is, dat men niet anders doen kan dan dezen geheel te lezen. Dit boekje brengt den lezer — den ontvankelijken en vooroordeelsvrijen lezer althans — precies datgene, wat hij noodig heeft om te begrijpen, wat de jongere architecten in dezen tijd willen, waarom ze maling hebben aan het heele gedoe van „aesthetische architectuur" en waaruit ze de kracht van hun

[1]) Het houtwerk in de raadzaal was ongeveer tien jaren geleden blank gemaakt zoodat daar van het vinden van de origineele kleur geen sprake was.

VEREENIGING VOOR VOORTGEZET- EN HOOGER BOUWKUNST-ONDERWIJS. XXe Jaarverslag 1928-'29.

De Cursus 1928-'29 geeft aanleiding tot de volgende mededeelingen:

Het aantal deelnemers bedroeg 38, verdeeld als volgt: 1e jaar 10, 2e jaar 8, 3e jaar 9, tezamen 27; bovendien namen 11 bouwkundigen deel aan het studieproject, overeenkomstig het gewijzigde huishoudelijk reglement; totaal 38 deelnemers.

Het einddiploma over den cursus 1927-'28 werd uitgereikt aan de heeren W. de Gooyer en H. M. Martens; tegelijk met de gebruikelijke tentoonstelling van het studiewerk, de leiding hiervan was in handen van den Architect Ir. Gratama.

Doordat dit jaar kon gezorgd worden voor een vroegere beoordeeling, werd reeds op 8 November 1929 de uitslag der keuring van het werk over den cursus 1928-'29 voorzoover dit betrekking had op het studieproject, bekend gemaakt; aan de heeren J. C. W. Carmiggelt, W. B. Hos, Mart. Jansen, R. K. Mijnarends, E. Nijsten, J. Plas, C. Veeter Czn. en K. de Wolff werd het diploma toegekend. De leiding bij dit studieproject was in handen van den Architect J. Luthman.

Toegelaten tot het studieproject 1929-'30, na het volgen der lessen van het 3e studiejaar, werden de heeren Rorijs, van der Linge, Voskuyl, Dunnebier en Aanstoot; 2 candidaten werden afgewezen. Naamlijst. Op 1 Nov. 1929 werden de verschillende functies bekleed zooals hierna is vermeld:

a) Raad van Toezicht. Dr. H. P. Berlage Nzn., Prof. R. N. Roland Holst, Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk.

b) Aangewezen door de gemeente Amsterdam. De Inspecteur van het Nijverheidsonderwijs A. Hollaar.

c) Algemeen Bestuur: x + o Jan de Meijer, Voorzitter, x + o W. J. M. van de Wijnpersse, Secretaris, o Prof. W. A. E. van der Pluym, C. J. Blaauw (voor A. et A.), B. T. Boeijenga (idem), Ir. G. Friedhoff (voor B.N.A.), N. Lansdorp (idem), W. Kromhout, J. L. M. Lauweriks, A. P. Smits.

d) Dagelijksch Bestuur: De namen zijn hierboven met o gemerkt.

e) Toelatingscommissie: De namen zijn hierboven met + gemerkt, bovendien de heer N. Lansdorp.

f) Overgangscommissie: De namen zijn hierboven met x gemerkt, bovendien de heeren Ir. G. Friedhoff en Ir. A. W. C. Dwars.

g) Aangewezen Architecten, ingevolge art. 2, punt 15 van het Huishoudelijk Reglement:
P. Vorkink (B.N.A.), C. J. Blaauw (A. et A.), F. B. Jantzen F. Gzn. (Club).

h) Beambte: P. Maas, Administrateur.

j) Docenten: J. Boterenbrood (3, stadsuitbreiding), Ir. A. W. C. Dwars (gewapend beton 1, 2, 3), Ir. M. F. H. Gebhard (verlichting 2), J. H. de Groot (practische schoonheidsleer 2 en 3), Ir. A. Keppler (3, sociale en administratieve zijden van het woningvraagstuk), N. Lansdorp (klein ontwerp 1 en 2), H. Luns (1, 2, 3 schetslessen buiten), J. de Meyer (1, 2, 3 klein ontwerp; groot ontwerp 3, karakteristiek van verschillende stijlen), W. A. E. van der Pluym (karakteristiek van verschillende stijlen en hedendaagsche bouwkunst), I. I. P. Oud (stijl), A. P. Smits (2, verband huis en tuin), H. Th. Wijdeveld, (2, interieur), W. J. M. van de Wijnpersse (1, 2, 3 statica).

Tenslotte rust op ons de taak de heeren Gratama en Luthmann dank en hulde te brengen voor de hoogst verdienstelijke wijze waarop zij zich hebben gekweten van de moeilijke en veel omvattende taak, die het leiderschap van het werk, te maken

DE VERLOREN GEGANE MONUMENTALE TRAP IN HOTEL VERSEPUT TE MIDDELBURG.

door het oudste jaar met zich brengt; resp. voor den cursus 1927-'28 en 1928-'29, zooals in het begin van dit verslag is vermeld.

Eveneens brengen wij dank aan den Ir. W. A. de Graaff die wegens zijne benoeming tot Directeur der Publieke Werken afscheid van onzen Cursus heeft genomen, — aan de heeren Jac. Jongert en J. B. Heukelom die wegens reorganisatie van het onderwijs in den afgeloopen cursus niet meer les hebben gegeven.

In het bijzonder maken wij melding van de ziekte waardoor de heer Kl. van Leeuwen tijdens den afgeloopen cursus verhinderd werd zijne lessen voort te zetten. Van de oprichting van onzen Cursus in 1909 af, was de heer van Leeuwen daaraan verbonden en het is door de opvolgende geslachten van leerlingen als een groote verdienste erkend van den heer van Leeuwen leiding bij hunne teekenstudies te hebben ontvangen. Dit algemeen erkende feit wenschen wij hier in dankbaarheid te gedenken.

Deze lessen werden voortgezet onder leiding van den heer Huib Luns.

Ter vervanging van den heer Oud, wien rust was voorgeschreven, sprak Prof. Ir. M. J. Granpré Molière vier avonden over „Kunst en Techniek".

Voor deze zeer gewaardeerde voordrachten brengen wij hier onzen oprechten dank.

Nog een andere storing in onze werkzaamheden tengevolge van ziekte moeten wij betreuren in den persoon van onzen Administrateur P. Maas en wel sedert Juli 1929.

Zijn werk wordt waargenomen door den Voorzitter.

Leermiddelen. De eigendommen der Vereeniging t.w. de boekerij, lantaarnplaatjes, gipsafgietsels en verschillende leeringrediënten bevinden zich in goeden staat.

Duur vd Cursus. De eerste cursusavond werd gegeven 5 Nov. 1928; de laatste 30 Mei 1929.

Lokalen. De lessen werden gegeven voor het 1e en 2e jaar in de Hoogere Burgerschool Weteringschans, hoek Vijzelgracht; teekenlessen in het Rijksinstituut voor Teekenleeraren, de lessen voor het 3e en 4e jaar in de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten, alwaar met vriendelijke toestemming van den Hoogleeraar-Directeur ook het Archief der Vereeniging is ondergebracht.

HET BIJ DEN BRAND VAN 7 DECEMBER 1929 TOTAAL VERWOESTE GRAND HOTEL VERSEPUT AAN DE LANGE DELFT TE MIDDELBURG. (AFB. UIT Dr. W. S. UNGER „MIDDELBURG").

overtuiging putten. Dit is veel; maar er staat niet minder in; ook niet meer, bijvoorbeeld geen gezeur over „neue Sachlichkeit" of over „Internationale Architektur".

Giedion is altijd sterk in het vinden van treffende citaten, zoo bijvoorbeeld dit van Jobard, anno 1849, „Wie bei Pflanzen und Tieren, so erscheint auch in der Architektur eine neue Rasse erst nach dem Verschwinden der alten. Die Rasse der Hohenpriester der Steinarchitektur wird, wie die vorsündflutlichen Tiere, verschwinden müssen, um einem neuen konstruktiven Geschlecht Platz zu machen." Maar hij schrijft zelf ook zijn betoog-in-zakeditie zóó dat het een genoegen is hieruit citaten te halen als: „Wäre die Umwandlung, die heute im Bauen, im Wohnbau vor sich geht, eine blosse Formangelegenheit, so wäre sie wahrscheinlich rasch durchgedrungen und rasch erledigt. So aber verlangt sie Eingriffe in die Wirtschaft und den ganzen Menschen nicht bloss in seine ästhetischen Ueberreste. Heute vollzieht sich im Bauen wenn auch in kleinerem Umfang, jene Wandlung, die vor ungefähr 100 Jahren Wirtschaft und Technik total veränderte", of het vertrouwende, waarin eigenlijk het fundament van het „geloof" van den hedendaagschen architect als „kunstenaar" wordt aangeraakt: „Bei aller Erkenntnis unseres Anfangsstadiums dürfen wir doch seit langem wieder zum erstenmal konstatieren, dass die Möglichkeiten, die die Realität enthält, mit unsern innern Wünschen im Gleichklang stehen. Nur ausgebildet müssen sie werden". A. E.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. Nº 36736

1929 21 DECEMBER Nº 51

DE DOMTOREN TE UTRECHT, GETEEKEND DOOR P. SAENREDAM IN 1636.

BOEKBESPREKING, DOOR W. B. Geschiedenis en herstellingswerken van den Domtoren te Utrecht tot 1929. Toen in 't begin van dit jaar de voltooiïng der restauratie van den toren feestelijk werd bezegeld, verscheen van de hand van een van hen, die in die moeizame herstelling een belangrijk aandeel hadden, bovengenoemd boekje, waarop wij alsnog de aandacht vestigen. Zelden of nooit is in ons land een restauratie-arbeid van zoo grooten omvang uitgevoerd en deze was zeker waard dat het verloop ervan en de eeuwenlange voorgeschiedenis van bouw, verval en lapwerk, werden geboekstaafd en gepubliceerd, zooals Ir. G. W. van Heukelom dat deed. Hoe beknopt ook gesteld, is het toch, ruim geïllustreerd, een boekje van een goede vijftig bladzijden geworden. Sympathiek is de bescheidenheid van den schrijver, die slechts aan 't slot zijn naam vermeldt. Dit is in overeenstemming met de verhouding van den restaureerenden architect tot het monument aan welks herstel hij zich wijdt. Hij heeft het werk van voorgangers in eere te herstellen en treedt achter deze terug. Aan een goed gerestaureerd bouwwerk komt ook weinig uit van de krachten die aan de restauratie gegeven zijn. Maar men heeft daarom niet te vergeten welk een studie en technische kunde, begrip en energie besteed zijn aan een werk als dit, dat een kwart eeuw tijd vorderde en een bedrag van meer dan een millioen.

Het boekje begint met het begin van den bouw in 1321 van den „toren, die voorloopig alleen — vrij — zou staan en door zijne afmetingen — zijne hoogte, zijne samenstelling — spreken zou van de geestelijke en wereldlijke macht van den bisschop". In den Franschen tijd bleek grondige restauratie noodig, maar pas in

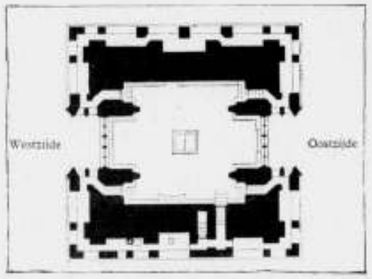

DE DOM TE UTRECHT

RECTIFICATIE. De naam R. K. Mijnarends, welke voorkomt in het verslag over 1929 van den Cursus H.B.O. in de smalle kolom op pag. 399 moet zijn K. J. Mijnarends.

HET XIIe ARCHITECTENCONGRES. Wij ontvingen onderstaande kennisgeving.

Wij veroorloven ons mede te deelen dat het Comité Permanent International des Architectes, gevolg gevende aan de vriendelijke uitnoodiging van de Kon. Hong. Regeering en van de Hoofdstad Budapest het XIIe Intern. Architectencongres in September 1930 in Budapest zal houden. De organisatie van het congres heeft de Hongaarsche afdeeling van het Intern. Comité met medewerking van de vereenigde Hongaarsche architectenbonden op zich genomen. De onderhandelingen worden den 7den September in Budapest geopend, en zullen ook de daarop volgende dagen in beslag nemen. De door het Congres-comité voorbereide uitstapjes en de gelijktijdig plaats vindende tentoonstelling van architectonische ontwerpen, zullen deze aanvullen. De tentoonstelling, waarop 15 nationaliteiten hun bouwkundige prestaties sedert 1920 zullen toonen, zal aan de con-

PLAN VAN DE ST. MICHAËLSKAPEL. SCHAAL 1 : 400.

gresleden een welkome gelegenheid bieden om de ontwikkeling van de bouwkunst in de laatste 10 jaren te bestudeeren.

Budapest, de hoofdstad en residentie van Hongarije met zijn heerlijke ligging aan de beide oevers van de Donau, met de verrassende architectonische ontwikkeling van de laatste eeuw, met zijn ontelbare wereldberoemde warme baden en badinrichtingen, die voor een deel vele honderden jaren oud zijn, de smaragd-groene krans van het Ofner gebergte bieden allen wereldreizigers een onvergetelijk schouwspel.

De beraadslagingen van het Congres worden gehouden in de schilderachtige Redouten-Zaal, een hoogst interessant werk van Hongaarsche Romantiek. De ontvangsten en gezellige bijeenkomsten van het Congres zullen plaats vinden in een reeks gebouwen uit verschillende historische tijdvakken stammende, die doorgaans bij hooge uitzondering zijn te bezichtigen. De internationale tentoonstelling der plannen zal de groote zalen van het Kunst-Tentoonstellingsgebouw vullen.

Voorts zal aan de congresleden de architectonische ontwikkeling van Budapest worden getoond, zoowel wat de openbare als de andere belangrijke gebouwen betreft; tevens zullen er eenige fabrieken worden bezocht. Ook zal het mogelijk zijn dat de congresleden een bezoek kunnen brengen aan eenige belangrijke musea, bijv. aan het museum van Schoone Kunsten, waarin waardevolle verzamelingen zijn ondergebracht; bijv. de moderne Hongaarsche verzameling. Zeer bezienswaardig is ook de ethnografische afdeeling in het Hong. Nationaal-museum waar men zich een beeld kan vormen van de beteekenis der Hongaarsche volkskunst.

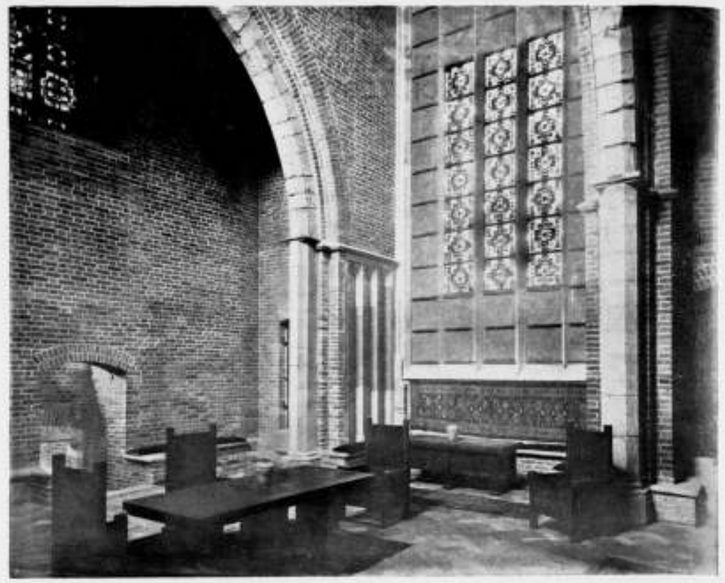
Het Comité Permanent International des Architectes heeft de volgende agendapunten vastgesteld:

1. De economische ontwikkeling van de architecten.
2. De huidige resultaten van de architectenkamers.
3. Het geestelijk eigendomsrecht van de architecten.
4. De rol van de architecten in den industriebouw.
5. De acoustiek van groote zalen.

Verdere mededeelingen betreffende het bovenstaande zullen den deelnemers tijdig van te voren worden gedaan.

OFFICIEELE UITNOODIGING. De off. uitnoodiging tot deelname aan het congres zal in het voorjaar van 1930 worden gezonden. Deze mededeeling betreft alleen om belangstellenden zoo spoedig mogelijk met een en ander in kennis te stellen, opdat vele collega's het congres zullen bezoeken. Voor nadere inlichtingen gelieve men zich te wenden tot het Congresbureau. (Budapest, IV. Reáltanodautca 13—15).

ROBERT K. KERTESZ m.p.
Architect, Staatssecretaris
Voorzitter Uitvoerend Comité.

DE ST. MICHAËLSKAPEL IN DEN DOMTOREN TE UTRECHT NA DE RESTAURATIE.

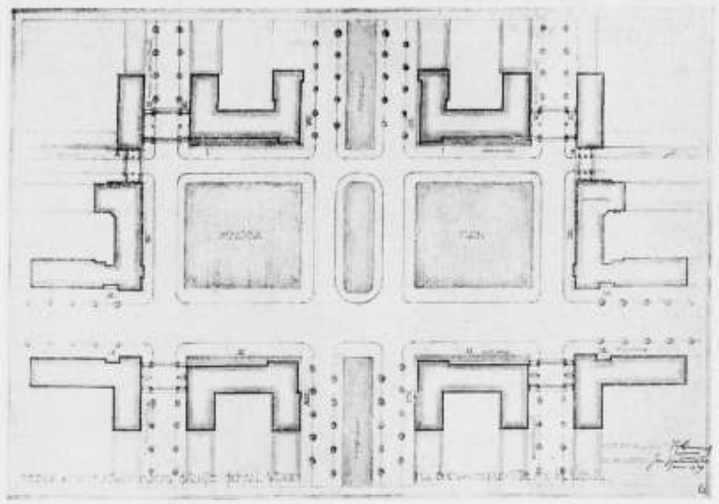
1825, toen de toren eigendom der gemeente was geworden, werd daarmee aangevangen. Het Rijk dat den Domtoren aan de gemeente overdroeg, hield daarbij nog rekening met de mogelijkheid van slooping. Over de wijze waarop de toren in de 19e eeuw behandeld is, heeft Ir. van Heukelom niet veel goeds te vertellen; in verschillend opzicht werd hij verminkt, na 1840 werd hij verwaarloosd. In 1898 eindelijk begint een actie voor grondig herstel; de directeur van Gemeentewerken schrijft een uitvoerig rapport aan het Gemeentebestuur, Mr. S. Muller Fzn. spant zich ervoor en in 1901 installeert de Burgemeester de Commissie belast met de herstellingswerken: Dr. P. J. H. Cuypers, Voorzitter, C. Muijsken en F. J. Nieuwenhuis, Secretaris. Geen van deze drie beleefde de voltooiïng der restauratie. L. N. Holsboer, C. B. Posthumus Meijjes, Ir. G. W. van Heukelom en Prof. Ir. J. A. G. van der Steur namen achtereenvolgens opengevallen plaatsen in.

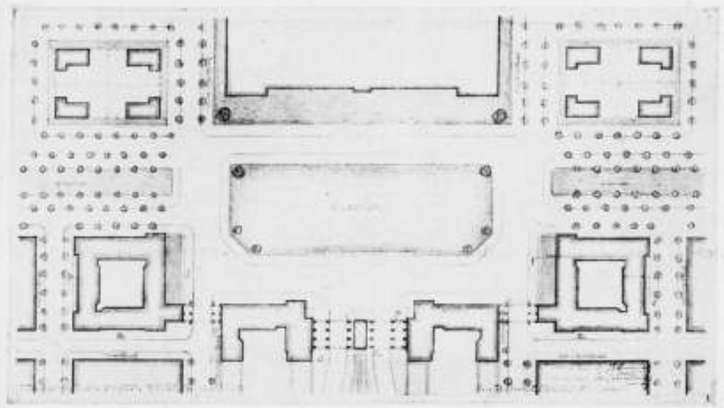
Dan lezen we hoe van boven naar beneden de restauratie werd uitgevoerd en hoe ver-gaand zij moest zijn. Grondig onderzoek bracht steeds weer ernstige gebreken aan 't licht — verwering, ontzetting, scheuren zoowel van het oorspronkelijk bouwwerk als van de ondoeltreffende herstellingswerken — en diep moest worden ingegrepen. Zoo moest van het achtkant twee derde deel worden vernieuwd! Getrouwelijk wordt verslag gedaan van bevindingen en herstellingen. Foto's doen den lezer den deplorabelen toestand van het monument beseffen, maar de technicus — voor wie dit boekje niet in de eerste plaats geschreven lijkt — zou er wel teekeningen bij willen zien.

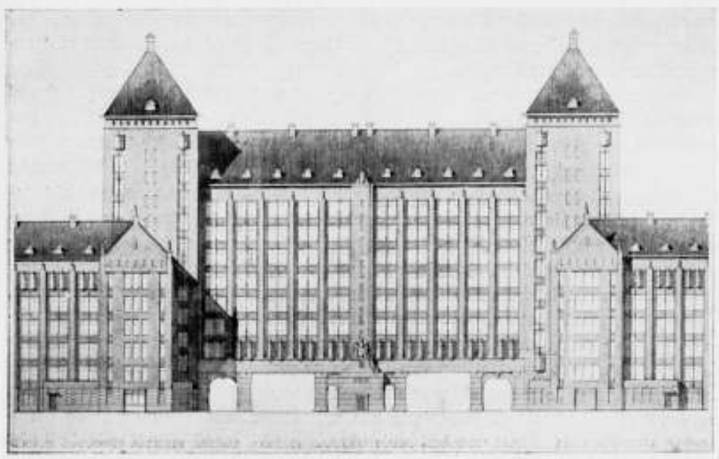
Ook kunsthistorische en architectonische vraagstukken, die zich voordeden, worden kort behandeld; zoo wordt de behandeling der ramen van de beide kapellen verantwoord.

Stappen we hiermee van het lezenswaardige boekje af om nog even aandacht te geven aan het architectonisch resultaat der restauratie. Wie zich den toren in den ouden toestand weet te herinneren kan slechts goed de winst waardeeren, die vooral verkregen is door het weer aanbrengen van geheel of gedeeltelijk verloren gegane details, in de allereerste plaats van de hooge balustrades op de omgangen en de bekroning van het geheel, waardoor het driedeelige gevaarte weer één is geworden en gratie herkreeg. Ook de vervanging van de groote wijzerplaten door open cijfer-ringen deed veel goed.

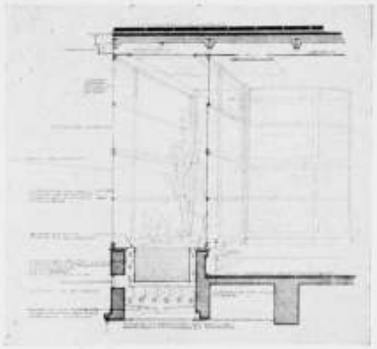
Wij laten hierbij den toren zien zooals Saenredam in 1636 hem teekende en in herstelden toestand, van de tegenovergestelde zijde gezien. Onherstelbaar is het karakter van de omgeving. Een foto van het standpunt van Saenredam ontbreekt ons, maar men behoeft slechts in gedachten de bestaande bebouwing aan den voet

BEBOUWINGSPLANNEN VOOR HET MINERVA- EN HET ALLEBEPLEIN TE AMSTERDAM. ARCHITECT Ir. J. GRATAMA B.N.A.

PERSPECTIVISCHE DOORSNEDE OVER EEN PLANTENKAS EN VENSTER IN HET NIEUWE RESTAURANT VAN DEN PALMENGARTEN. UIT „DAS NEUE FRANKFURT".

MINDER VRAAG NAAR SPIEGELGLAS. Wie, die Frankfort bezocht, kent niet de beroemde Palmengarten. Een der laatste nummers van „das Neue Frankfurt" behandelt de uitbreidingen van de glasterrassen van het restaurant van dezen Palmengarten. Daarin wordt de opmerking gemaakt dat men voor het glas van al deze groote glaswanden 1e soort gewoon vensterglas (cylinderglas) gekozen heeft. Hieruit blijkt dat de opvatting, als zou voor dergelijke wanden en in dergelijke ruimten alleen spiegelglas in aanmerking komen, haar recht van bestaan gaat verliezen, door de technische voor-uitgang van het gewone vensterglas. De eerste soort van dit glas — te verkrijgen tot een grootte van 3 M² — verdringt meer en meer het spiegelglas, ook bij ruiten van etalages, e.d.

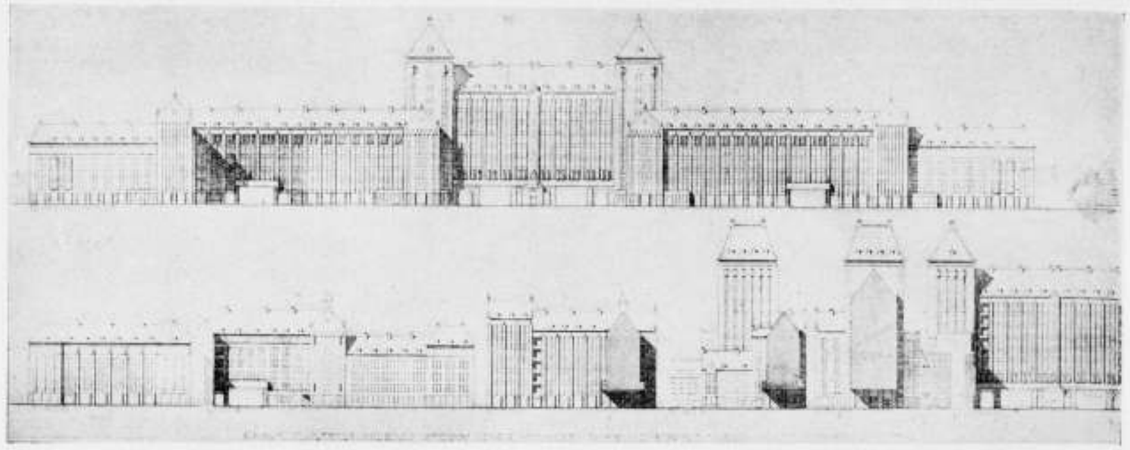
De voornaamste eigenschappen van het machinaal getrokken glas, zijn de glans van de oppervlakte en vlekkelooze doorzichtigheid. In de nieuwbouw van den Palmengarten is er een resultaat mee bereikt, dat nauwelijks overtroffen kan worden.

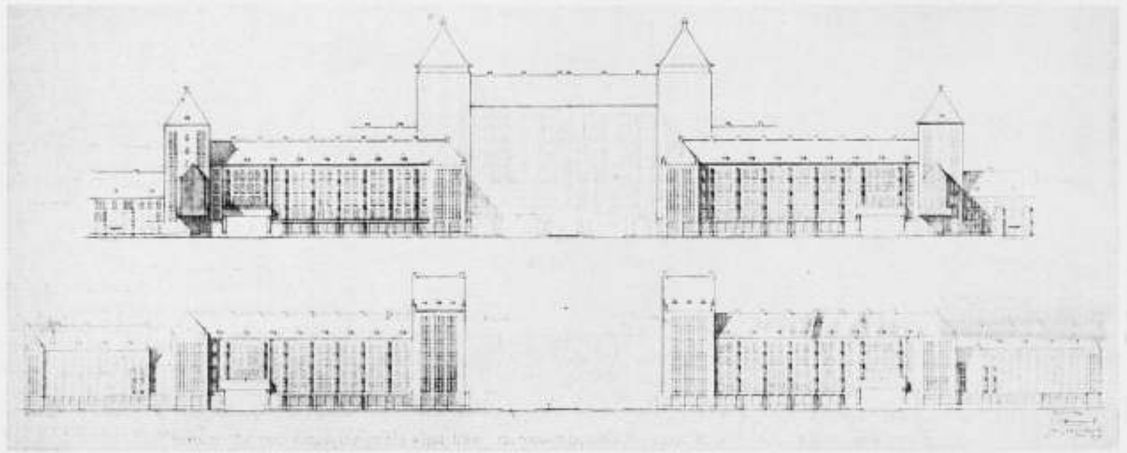
PERSONALIA. Met ingang van 1 Februari 1930 is aan de Middelbare Technische School te Haarlem benoemd tot Leeraar in de Bouwkunde de Heer Ir. J. Witteveen te Leeuwarden.

„HET OVERSTICHT". Genootschap tot bevordering en instandhouding van het landelijk en stedelijk schoon in de provincie Overijssel.

De Heer ir. W. M. Vink is door zijn vertrek naar elders afgetreden als secretaris-penningmeester van bovengenoemd Genootschap. Het Bestuur benoemde den Heer ir. J. Nysingh, wonende Veerallee 35 te Zwolle tot zijn opvolger. Waar de Heer Nysingh deze benoeming aanvaard heeft is het secretariaat van het Genootschap voortaan Veerallee 35 te Zwolle gevestigd.

Voor zooveel noodig en ter voorkoming van misverstand brengt het Bestuur nog onder de aandacht, dat het secretariaat van hare schoonheidscommissie gevestigd blijft per adres Mr. D. Sanders, Koestraat 42 te Zwolle.

BEBOUWINGSPLANNEN VOOR HET ALLEBÉPLEIN TE AMSTERDAM. ARCHITECT Ir. JAN GRATAMA B.N.A.

W. M. DUDOK ZAL ONTWERPEN MAKEN VOOR HET STADHUIS TE LEIDEN. Na veel vieren en vijven is op Maandag j.l. door den Leidschen Gemeenteraad het volgende besluit genomen:

a. den heer W. M. Dudok, gemeentearchitect te Hilversum, opdracht te verleenen tot het maken van plannen voor een nieuw Raadhuis, welke plannen op den gebruikelijken voet zullen worden gehonoreerd, met dien verstande, dat twee plannen zullen worden gemaakt, een met en een zonder behoud van den ouden gevel;

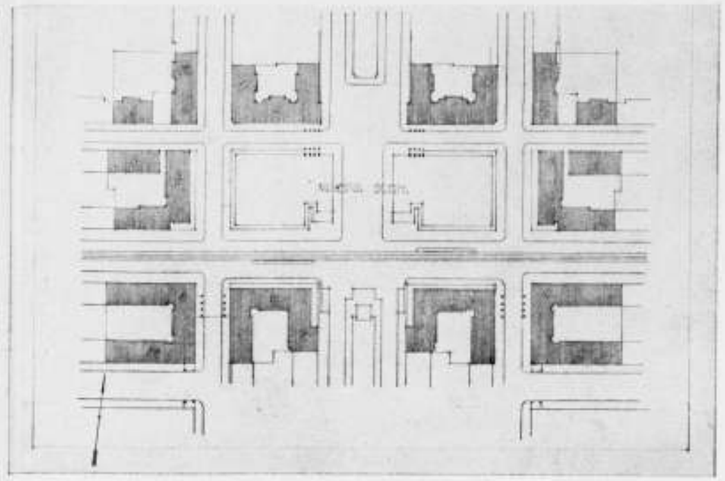
b. voor het maken van het plan met behoud van den ouden gevel als bouwterrein in algemeenen zin aan te wijzen het terrein van het oude Raadhuis;

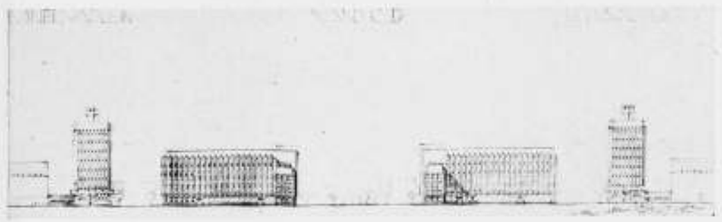
c. den heer Dudok op te dragen, voor het maken van het plan zonder behoud van den ouden gevel een nadere aanwijzing van het bouwterrein door den Raad af te wachten, doch inmiddels zoo spoedig mogelijk met betrekking tot die aanwijzing van advies te dienen;

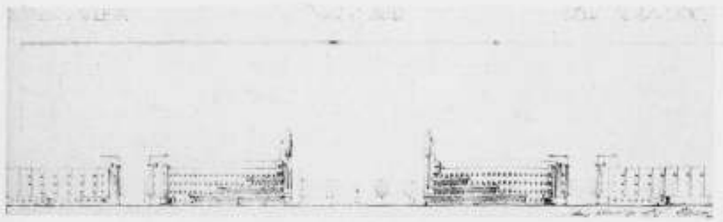
een en ander onder behoud van 's Raads vrije beoordeeling en keuze, of en zoo ja welk der ingezonden plannen tot uitvoering zal worden gebracht.

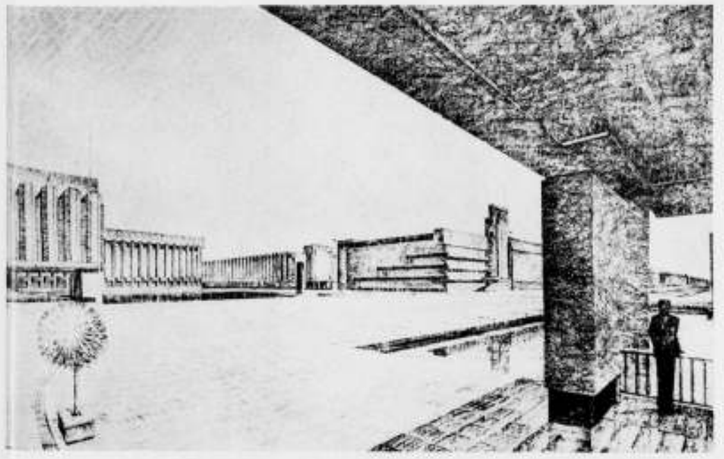
van den Domtoren te vergelijken met dit beeld van den toestand in de 17e eeuw om nog eens te beseffen hoe onze steden architectonisch achteruitgeboerd zijn. We kunnen slechts hopen dat geleidelijk de omgeving van den toren weer eenigermate zijner waardig zal worden.

Tenslotte meen ik te mogen en te moeten wijzen op één m.i. hoogst onbevredigend onderdeel der restauratie: de behandeling der ramen van de beide merkwaardige „kapellen", die zich in het onderste vierkant boven den doorgang bevinden. Men heeft den toestand die reeds eeuwen bestond, bestendigd, de groote boogramen grootendeels dichtgemetseld en daarin slechts bescheiden, rechthoekige lichtopeningen gespaard. Voor de sobere wandarchitectuur werd een teveel aan licht gevreesd. Maar vastgesteld kan worden dat er nu een aanmerkelijk tekort is — door de trapopeningen treedt sterker licht binnen dan door de glazen — en dat vooral van de ongemeen interessante Sint Michaëlkapel niet de ruimtewerking uitgaat, die de plattegrond doet vermoeden en die bedoeld moet zijn. Bovendien werd uitwendig geen gunstig effect verkregen. De diepe boognis boven den doorgang vraagt nu als opwaartsche voortzetting van de donker werkende poort donkere vensteropeningen. Moest „een mogelijke misleidende oplossing in gotischen stijl" geduchte worden? Terecht heeft de commissie een architectonische correctie in de borstwering tusschen de pijlers van het onderste vierkant aangedurfd; hier had zij niet behoeven terug te deinzen voor een wijziging, die een belangrijke verbetering zou hebben beteekend. Met allen eerbied voor het werk der commissie belast met het

BEBOUWINGSPLAN VAN HET MINERVAPLEIN TE AMSTERDAM. ARCH. G. J. RUTGERS B.N.A.

BEPALINGEN VOOR DE INSCHRIJVING VAN DEN BOUW VAN HET NIEUWE VOLKENBONDSPALEIS. De correspondent te Genève van het Alg. Hbd. meldt, dat personen en firma's, die in aanmerking wenschen te komen voor deelneming aan de inschrijvingen en de werkzaamheden voor den bouw van het Volkenbondspaleis, de bibliotheek en de vergaderzaal verzocht worden hun namen en referenties zoo spoedig mogelijk aan het Volkenbondssecretariaat mee te deelen onder nauwkeurige opgave voor welke werkzaamheden zij wenschen in te schrijven.

Voor iedere groep der werkzaamheden zullen op nader te bepalen tijdstippen afzonderlijke inschrijvingen geopend worden. De deelnemerslijsten worden gesloten twee maanden vóór den datum der verzending van de uitnoodigingen tot inschrijving. Deelnemers buiten Europa moeten een Europeesch vertegenwoordiger aanwijzen. De inschrijvers moeten een garantie storten, die voor iedere groep afzonderlijk in het bestek wordt aangegeven en die een à twee percent van de waarde bedraagt. Vijftien dagen na verzending der uitnoodigingen tot inschrijving kunnen deelnemers aan het agentschap der architecten inzage krijgen van de voorwaarden enz. of tegen betaling kunnen zij afschriften bekomen.

RAADHUISBOUW TE BLOEMENDAAL. De Haarlemsche correspondent van het Alg. Handelsblad schrijft in dit blad:

De commissie uit den Raad van Bloemendaal, die de meest geschikte plaats voor den bouw van een Raadhuis zou zoeken, heeft, zooals wij meldden, met algemeene stemmen het door de gemeente ten geschenke ontvangen terrein aan den Zeeweg aangewezen.

B. en W. adviseeren nu den Raad te besluiten voor den bouw van het Raadhuis c.a. en van andere openbare gebouwen aan te wijzen de aan den Zeeweg gelegen terreinen ten oosten van die der Haarlemsche Waterleiding en de commissie op te dragen de plannen voor dien bouw verder uit te werken.

Dit advies van B. en W. is o.a. gebaseerd op het rapport van den heer ir. A. R. Hulshoff, stadsarchitect te Amsterdam. In dit rapport wordt ook het vroeger aangewezen terrein aan den Bloemendaalscheweg minder geschikt genoemd. De heer Hulshoff acht het wel mogelijk, een goed architectonisch centrum te scheppen met den Raadhuisbouw en andere openbare gebouwen aan den Zeeweg. Dan zal echter den ontwerper groote vrijheid moeten worden gegeven, niet alleen ten opzichte van de groepeering der gebouwen, maar ook ten opzichte van het bij de wegenkruising te verkrijgen plein met zijn naaste omgeving.

M.i. is het toelaatbaar, zegt de heer Hulshoff, dat aan deze wegenkruising in een thans reeds voor een belangrijk deel afgegraven duin, waar reeds bebouwing (watertoren, emplacement gem. werken) is tot stand gekomen, een architectonisch goed Raadhuis-complex gebouwd wordt, indien in de plannen tevens worde vastgelegd, de uiterste beperking aan dezen bouw te stellen, opdat het natuurschoon van het direct daaraan grenzende duinlandschap niet geschaad worde.

EEN SIEDLUNG TE WEENEN IN DEN GEEST VAN DIE TE STUTTGART. We lezen in de N.R.Cr.: De Oesterreichische Werkbund organiseert tegen het volgend jaar te Weenen een „Siedlung" in den geest van wat de Deutsche Werkbund twee jaren geleden te Stuttgart heeft gedaan. Het

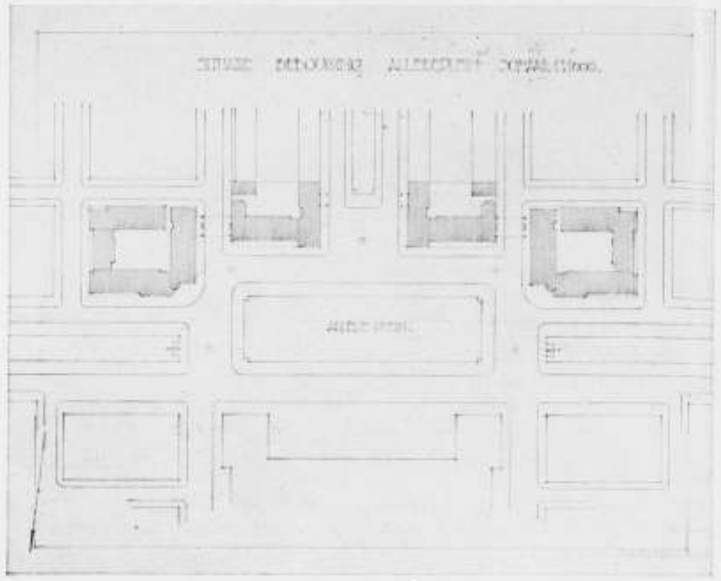
plan omvat tachtig aaneengebouwde huizen en vijftig huizen in gesloten bebouwing. De Weensche architect dr. Frank heeft het hoofdplan gemaakt. Tot de uitgenoodigde architecten behoort onze landgenoot Rietveld.

BEHANGSEL VAN HOUT. De Société Française de papiers peints, 137 Faubourg St. Dénis, Parijs, levert „Esseff"-behang, dat het uiterlijk heeft van hout. Inderdaad is het ook hout, maar zeer, zeer dun en geplakt op papier. Wij hebben, aldus lezen wij in „Binnenhuis", het materiaal reeds vroeger toegepast gezien, maar de moelijkheid was, dat het slechts bij groote kwantiteiten was te bestellen. De bovengenoemde firma houdt echter zelf voorraad, zoodat men het nu kamergewijs kan betrekken. Het wordt als onverschietbaar verkocht, voelt zeer stevig aan, is afwaschbaar, kan als hout in de was worden gezet. Wij meenen, dat „Esseff" toekomst heeft, en prettig te verwerken is. Voor ervaringen in de praktijk hiermede opgedaan, als van elk nieuw materiaal, houden wij ons zeer aanbevolen. (Het Volk).

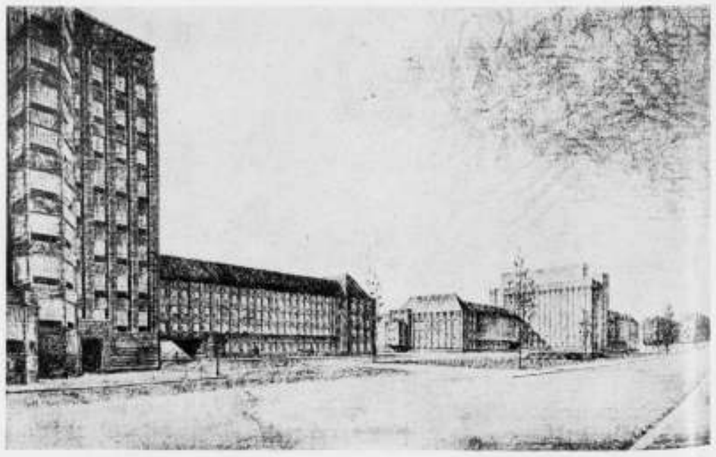
DE AANTREKKINGSKRACHT VAN DE BOUWWERKEN. Op 11 December heeft voor het Genootschap „Spanje—Spaansch Amerika" de heer J. H. H. Ross, consul van Mexico te 's-Gravenhage, een voordracht gehouden over „De cultuur en architectuur van het oude Mexico". De voorzitter van het genootschap, mr. dr. W. Dijckmeester, begroette in zijn openingswoord in het bijzonder den gezant van Mexico, die uit Den Haag was overgekomen, den heer Max Garschagen, pasbenoemd consul van Mexico te Amsterdam, en den voorzitter van het genootschap „Spanje—Spaansch Amerika" te Utrecht, prof. mr. dr. J. H. W. Verzijl. Daarna kwam de heer Ross aan het woord. Aan zijn voordracht ontleenen wij het volgende:
Mexico is over de geheele uitgestrektheid van zijn grondgebied bezaaid met ruïnes van pyramiden en tempels, de één nog interessanter dan de ander. Buitengewoon merkwaardig is de staat Yucatán, waar de zeer terecht zoo beroemde Maya's hun imposante bouwwerken hebben gezet. Deze ruïnes van Yucatán toonen, dat de oude Maya's architecten zijn geweest van een buitengewoon hooge ontwikkeling.
Voortdurend werden in Mexico nieuwe ontdekkingen gedaan ten gevolge van opgravingen en onderzoekingen, die o.m. met medewerking van de Mexicaansche regeering door het Carnegie-instituut worden uitgevoerd. Het werk van dit Amerikaansche instituut kan niet hoog genoeg worden geprezen. Spr. toont een mooi gebeelden slangenkop, die bij grondwerken in de hoofdstad van Mexico voor den dag kwam. De slang speelt in de oude Mexicaansche cultuur een bijzondere rol. Men had voor de slang den grootsten eerbied als het symbool van wijsheid en tooverkunst; de slang draagt bij tot het succes in den oorlog; de slang verpersoonlijkt eveneens den bliksem. (Tel.).

HET STADHUIS TE SCHOONHOVEN. Donderdag was het feest in Schoonhoven ter eere van de weder in gebruikneming van het door Monumentenzorg gerestaureerde stadhuis. Tal van bewoners hadden gevlagd en natuurlijk wapperde de driekleur ook van het laat-gotisch bouwwerk dat thans, gedeeltelijk in modernen stijl, weer is opgetrokken. Philips had in de nabijheid eenige luidsprekers opgesteld, zoodat heel den dag muziek weerklonk langs de Haven, waar zich tegen twee uur vele inwoners hadden verzameld.

BEBOUWINGSPLAN VOOR HET ALLEBÉPLEIN TE AMSTERDAM. ARCH. G. J. RUTGERS B.N.A.

herstel meen ik toch dat zij op dit punt den geest van het bouwwerk niet heeft erkend. Moge nog eens op herstel van den toren herstel van deze misvatting volgen.

NEUE VILLEN. Herausgegeben von den „Modernen Bauformen" bearbeitet von Herbert Hoffmann. Verlag Julius Hoffmann, Stuttgart.
Een verzameling van 124 groote en kleine villa's van 84 Deutsche en „ausländische" Architecten, waartoe helaas — of gelukkig — geen Hollanders behooren.
Een boek van het soort, waar we evenals dat van Prof. Wattjes, al aan gewend zijn. Trouwens het soort is van dezelfde soort, alleen op beperkt gebied: villabouw. Het verschil met het vorige boek is dat dit werk naast afbeeldingen, uitvoerige plattegronden, opgaaf van bouwsom en kubiek inhoud, ook een korte opgaaf van het bouwprogramma geeft. Bij het individueele karakter van de villa is deze opgaaf zeer op haar plaats. Waarschijnlijk om ongelukken en narigheid te voorkomen geeft de samensteller in de inleiding allerlei vriendelijke waarschuwingen en raadgevingen, bij het lezen en verwerken van de stof in acht te nemen. Ontegenzeggelijk bevat dit boek een schat van gegevens die voor architecten en ook voor opdrachtgevers van groot nut kunnen zijn.
Bovendien een schat van gegevens voor dien onderzoeker, die alles wat in steen en beton in den laatsten tijd overeind is gezet, eens wil toetsen aan de evangeliën, die over het wezen (arme wezen!) van de bouwkunst zoo hier en daar wel eens zijn verkondigd. Aannemende, dat er iemand is die zulk een onderzoek nog noodig acht, om het leven eens oprecht van den prettigen kant te zien. J. P. M.

KLAAS VAN LEEUWEN, DOOR HUIB LUNS. Nu Klaas van Leeuwen, gewaarschuwd in zijn gezondheid, een paar jaar voor den vastgestelden leeftijd, eervol ontslag heeft aangevraagd uit zijn betrekking aan het Rijks-Instituut voor Teekenleeraren, volgt daaruit vanzelf dat de Vereeniging voor voortgezet en Hooger bouwkunstonderwijs hem eveneens als leerkracht zal moeten missen.
Waar van Leeuwen in de eerste moeilijke jaren van deze vereeniging zoo hartelijk heeft meegeholpen om haar door dien zwaren tijd heen te brengen past in dit tijdschrift zeker een herdenking speciaal voor wat deze schilder voor de versieringskunst en de bouwkunst heeft gedaan, niet alleen als leeraar maar ook als kunstenaar.
Want ook toen het leeraarschap van Leeuwen in zijn greep had, wist hij zich als kunstenaar te handhaven door een innerlijk gloeiend vuur voor de kunst en door een kernachtig karakter, 't welk niet dat van den wereldling is. 't Is niet een soepele en beminnelijke omgang geweest die hem vrienden bezorgd heeft, maar vooral het respect dat zijne bekwaamheden en zijn niets ontziende toewijding wisten af te dwingen bij ieder die met hem in aanraking kwam.
Zeker van Leeuwen is vóór alles — dóór alles en tot nú toe schilder gebleven en mogelijk geeft 't gedenken van wat v. Leeuwen op ander terrein gegeven heeft bij sommigen aanleiding nog eens te overdenken wat de beweging in de nijverheidskunsten en zelfs in de architectuur, vooral in den aanvang, te danken heeft gehad aan schilders. Groote begaving voor die kunst heeft Klaas van Leeuwen reeds zeer jong getoond. De teekenleeraar die aan de H.B.S. te Leeuwarden hem heeft lesgegeven kan daar nog overtuigend van vertellen. Daarna studeerde hij aan de toenmalige Rijks Normaalschool te Amsterdam waar hij zich voor het leeraarschap bekwaamde.
Middelerwijl was ook het kunstenaarschap in hem gegroeid. Wij zagen nog dezer dagen in zijn atelier te Aalsmeer een prachtige studie uit dien tijd. Loopende langs de Stadhouderskade zag hij een hond overrijden. Hij nam het gestorven dier mede naar de klasse en schilderde in machtige peinture het doode dier, tot groote tevredenheid van den eenvoudigen en toegewijden leeraar Allebé, die een evengroot kunstenaar als leider van 's Rijks Hoogere Schilderschool geweest is.
En toen naar Parijs, waar Klaas van Leeuwen gewerkt heeft zooals alleen de behoeftige kunstenaar dat vermag, met opoffering van alles ontstond er werk van groote allure. Toen zijn levensgroote „Zandkruiers aan de Seinekade" naar Amsterdam gezonden werd om op een „driejaarlijksche" uit te komen was het weer Allebé die zich op bijzondere wijze interesseerde voor het stoute stuk, dat ieder kunstenaar met trots zou willen aanduiden als het resultaat van hooggoelende jeugdpogingen.

Het aantal genoodigden was zóó groot, dat men de gasten over verschillende vertrekken in het stadhuis moest verspreiden, maar ook hier kon men de redevoeringen volgen door geluidsversterkers, die in het gebouw waren aangebracht.
Onder de aanwezigen merkten wij op de leden van Ged. Staten van Zuid-Holland, mr. A. C. Crena de Jongh, H. van Boeyen en den griffier der Staten jhr. Sandberg. Voorts waren tegenwoordig de burgemeesters de heeren Gaarland, Uilkens, Van Hemert tot Lingshof, Van Kempen, Oldenhof, Gantier en Slob; de oud-burgemeesters van Schoonhoven, de heeren F. F. baron De Smeth en Van Kempen, benevens de directeur en adj.-directeur van de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg: dr. J. Kalf en architect De Hoogh. Onder leiding van laatstgenoemde zijn de herstellingswerken, waarmee men twee jaar bezig is geweest, voltooid.
De burgemeester van Schoonhoven, F. Z. J. E. Rambonnet, die met zijn echtgenoote de gasten verwelkomde in de hal van het stadhuis en later in de raadzaal de rij der sprekers opende, gaf een uitvoerig historisch overzicht van de geschiedenis van het herstelde gebouw. Hij herinnerde aan de verminkingen, die het in de 19e eeuw had ondergaan als gevolg van onkunde en gebrek aan piëteit. Voorts besprak hij de huidige restauratie, die evenmin algemeene waardeering bij de burgerij heeft ontmoet, omdat de restaurateurs gemeend hebben, de gotische spitsboog te moeten vervangen door moderne ramen.
De pers, aldus spr., heeft zich de vorige week over dit stadhuis uitgesproken: bij veel waardeering vernamen wij veel afkeuring, veel felle critiek. Ons, het gemeentebestuur, laat deze critiek koud: als bij den vrede van Rijswijk is in de meeste gevallen ten deze beslist „sur nous, chez nous, sans nous", met dit verschil, dat de beslissende partij ook het leeuwenaandeel van de kosten betaalde. Spr. gaf als zijn persoonlijk oordeel, dat uit schoonheidsoogpunt het geheel hem niet is meegevallen. „Speciaal spreek ik den wensch uit", aldus de burgemeester, „dat de adviseur van Monumentenzorg voor het onderdeel verf, kleuren en behangsels ons verder van zijn niet gewaardeerde adviezen zal verschoonen. Het is een geluk, dat juist deze onderdeelen misschien in een latere periode het gemakkelijkst voor wijziging vatbaar zullen zijn." Echter: ook het goede verdient waardeering, lof en dank. Een uiterst moeilijk en kranig werk is het herstel der beneden-secretarie-ruimte met haar gewelvenpracht; op dit bewaarde monument kan Schoonhoven steeds met recht trotsch blijven. „Wat zouden wij", aldus spr., „dankbaar zijn geweest, wanneer de raadzaal door ons op dezelfde wijze had kunnen worden gevormd!
„Schoonhoven stelt heden officieel het nieuwe stadhuis in gebruik!"
Vervolgens bracht de burgemeester dank aan de restaurateurs, aan den gemeenteraad, die een royaal en ruim standpunt heeft ingenomen, aan het rijk en de provincie en aan al de velen, die tot de restauratie hebben medegewerkt.
Mr. Crena de Jongh, lid van Ged. Staten van Zuid-Holland herinnerde aan de historie van Schoonhoven en aan de liefde en gehechtheid der inwoners ten aanzien der stedelijke bouwwerken. Het Rijk en de provincie hebben aan Schoonhoven's roepstem gevolg gegeven, toen de nood aan den man kwam en Schoonhoven kan zeker niet klagen over Zuid-Holland.
Nadat vervolgens de burgemeester van Gouda, de heer Gaarland, de voortvarendheid van Schoon-

hoven's gemeenteraad, o.a. wat betreft de verkeersbeteringen over de Lek, had geprezen, voerden het woord de oud-burgemeester van Schoonhoven, de heer Van Kempen, thans burgemeester te Hillegersberg; de heer Oldenhof, burgemeester van Willige Langerak, Lopik en Jaarsveld; mr. Bouman, voorzitter van de Gezondheidscommissie, en anderen.

Des avonds werd het stadhuis fantastisch met schijnwerpers verlicht.

(Handelsblad).

WONINGBOUW EN ALLERGISCHE ZIEKTEN.

Hoe te bouwen voor menschen, vatbaar voor allergische ziekten?

Prof. dr. W. Storm van Leeuwen sprak gisteravond voor de leden van de Ver. Architecten Kern „De 8" over de vraag hoe zij moeten bouwen om allergische aandoeningen daar zooveel mogelijk uit te bannen.

Spr. gaf de volgende eigenschappen aan voor een ideaal huis voor de voor allergene stoffen overgevoeligen.

Het huis moet staan op een drogen bodem, dus bijv. op zand (doch de ophooging van bijv. veengrond door zand helpt meestal niet voldoende, tenzij er heel veel zand op den ondergrond gebracht wordt; en „opgespoten" grond is juist heel slecht voor asthmalijders).

De wanden van het huis moeten zoo water- en luchtdicht mogelijk zijn, bijv. van beton.

Het geheele huis moet droog gestookt, maar vooral de slaapkamers dienen zeer goed droog gestookt te worden.

De luchtverversching moet zeer goed zijn en beter naarmate de muren minder vocht en lucht doorlaten (en hoe minder hoe beter) en de lucht moet bij voorkeur van boven af worden toegevoerd.

Tegels, steen, ijzer enz. gaan stofvorming tegen en het gebruik van dergelijk materiaal is dus in dit verband boven hout te verkiezen, natuurlijk ook wat betreft gebruiksvoorwerpen. Vooral het slaapvertrek benadere dan ook in zijn inrichting die van de anti-allergische inrichtingen.

Tegen de opmerking „een architect bouwt voor „normale menschen" wilde spreker bij voorbaat nog dit opmerken:

Het aantal abnormale menschen in Nederland, in den zin van voor allergische stoffen gevoelige menschen, is vrij groot. Zeer velen zouden zich beter gevoelen in beter van de buitenlucht afgesloten, beter geventileerde en beter te verwarmen huizen, dan thans.

Wat betreft de asthmalijders, van hen voelt 80 % zich beter zoodra zij in Zwitserland zijn, maar ook zoodra in hun huis de noodige afweermaatregelen worden getroffen.

Van de t.b.c.lijders geldt bijna precies hetzelfde. En voor de rheumatisch aangelegden, van wie Nederland een groot aantal herbergt en aankweekt o.a. doordat hier de huizen onvoldoende droog gestookt worden, zou het zonder twijfel veel goeds kunnen beteekenen, indien de Nederlandsche architecten hun aandacht aan het thans behandelde onderwerp wilden schenken. Hoe zij anti-allergische huizen willen bouwen, laat spreker gaarne aan hen over.

(Handelsblad).

De Seinekaden en de paarden hadden, zooals dat ook bij zijn zwager Dupont het geval was, zijn bijzondere belangstelling en ook bij hem heeft het Parijsche milieu stimuleerend gewerkt en heeft het van Leeuwen's beste kwaliteiten losgeslagen. Die beste kwaliteiten waren de beste kwaliteiten van den Nederlander — en hij ging daar prat op. Zijn sterk realisme heeft hij in het Stilleven, de Hollandsche kunstvorm bij uitnemendheid, bijzonder kunnen ontplooien. Zijn forsch gebouwde en krachtige stillevens hingen, hoewel te schaars, ook in latere jaren op onze tentoonstellingen. In zijn, eerder als een stilleven behandelde, „Huisnaaister" leefde een „zakelijkheid" die misschien niet „nieuw" was, maar eerder constant is voor onze school en onze begaving.

Eén schilderij van Klaas van Leeuwen kennen in ons land alle schilders: dat is het doek waarin het wit van geiten aan de rand van 'n weidesloot strijdt tegen reflexen in het zonverlichte water. Levendig van opstelling, sterk van kleuren, heeft dit werk groote waardeering gevonden en wij hoorden nog dezer dagen van een onzer scherpzinnigste critici dat het groote doek, dat hij op de Hollandsche tentoonstelling te Weenen zag hangen, het zoo „goed deed". Als het Stedelijk Museum te Amsterdam vergroot is zal het schilderij, sterk overtuigend van effect en door-en-door Hollandsch, dáár moeten hangen. Wij houden ons overtuigd dat ook bouw- en sierkunstenaars dàn zullen willen helpen om het werk „door vrienden en vereerders" dáár te krijgen.

Van Leeuwen, het schilderij met de geiten alleen reeds zou 't bewijzen, was een vakman en letterlijk de antipode van een dillettant. Hij was een vakman ook toen hij door den tijdgeest van '80 meegesleept, zich op het kunstambacht toelegde en als ontwerper van zeer principieele meubelen meewerkte aan eene beweging, die, niet 't minst om haar dogmatische zijde, zijn liefde had, en die hij verliet toen zij, wat men zou kunnen noemen uit haar heroïsche phase getreden was. Een Dijsselhof en anderen deden desgelijks.

Het leerstellige dat in de vernieuwing van het toenmalige kunstambacht aan den dag trad was geheel naar den aard van den realistischen meester en in de lijn van zijn onverzettelijk karakter.

Zeker, hij heeft de gemeenschap gediend toen hij in de V.A.N.K. een rol heeft gespeeld van beteekenis, toen hij bestuursfuncties in Arti et Amicitiae bekleedde, toen methodevraagstukken in het teekenonderwijs hem bezighielden en hij van zijn opvattingen blijk gaf door zijn serie „wandplaten" ten dienste van dat onderwijs, of toen hij zijn „Letterboek" samenstelde, maar van Leeuwen's werkelijke macht ontwikkelde zich in het individueele onderwijs.

Sterker in het vinden van het scherpe, dan van het beminnelijke woord, wierp hij door zijn persoonlijkheid zijn leerlingen in de studie. Nooit was hem iets te veel als hij bij studeerenden ernst ontdekte die hij zich alleen met niets ontziende toewijding in verband kon denken.

Jonge ambachtslieden heeft hij jarenlang lesgegeven aan de Avondschool van de Werkende Stand. Aan de Kunstnijverheidsschool te Haarlem heeft hij behoord tot de eerste ploeg uiterst bekwame leeraren die deze instelling heeft gehad en met de jonge architecten van het hoogere bouwkunstonderricht ging hij naar Monnickendam om hen in de kerk te leeren schetsen.... En altijd vergde hij van anderen het uiterste.... zooals hij het ook van zich zelf gevergd heeft.

Allen die van hem hebben les gehad zullen, mogelijk naar de mate dat zij de beteekenis van zijn vaak bijtend sarcasme zullen hebben leeren verstaan, altijd als 't meest kenmerkende van dat onderwijs onthouden dat van Leeuwen hen zoo'n hoog denkbeeld van het teekenen als kunstvak heeft gegeven. Hij verloor zich nooit in „algemeene beschouwingen" maar bleef bewonderenswaardig in de „eigen categorie". Voor wie hem in de witte jas, als van 'n chirurg, met zijn typische figuur en karakteristieken kop (louter essentieele vormen, zou van Deyssel van v. Leeuwen's glimmend schedeldak hebben kunnen opmerken) voor den ezel of het teekenbordje hebben zien zitten, — voor hen zal hij onvergetelijk zijn.

Zij zullen vaak en waarschijnlijk hoe langer hoe meer aan hem denken als aan een heelmeester die geen zachte geweest is maar dan ook geen stinkende wonden liet en met scherpe woorden, in brandend kenmerk uitgedrukt, hard had aangepakt, maar hen voor het leven bijbracht 'n heilig ontzag voor het vak en een diep gevoel dat de kunst niet is een spel, een genoeglijk tijdverdrijf, 'n „liefhebberij", maar dat zij met de waarachtige liefde gemeen heeft dat ze alles eischend is.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD ARCHITECTURA

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST - BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

COMMISSIE VAN REDACTIE
IR. A. J. v. d. STEUR, VOORZITTER
J. P. MIERAS, SECR.-REDACTEUR
H. C. VERKRUYSEN, REDACTEUR
WIEGER BRUIN, A. EIBINK, A. OTTEN,
J. ZIETSMA, IR. H. T. ZWIERS.
RED.-ADRES: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM TEL. N° 36736

1929 28 DECEMBER N° 52

DE SPIEGEL, DOOR Ir. A. J. VAN DER STEUR, Opgedragen aan Kees v. Bruggen.

In dit ons architectenblad hebben wij de voor de hand liggende hebbelijkheid, de zaken te zien vanuit ons eigen architectengezichtspunt; wij schrijven, al of niet gewichtig, over de Bouwkunst, over onze vakbelangen, over de noodzakelijkheid van derzelver overeenstemming, over het eigenaardige van onze eigenaardige samenleving, welke de onontbeerlijkheid van bovengenoemde overeenstemming nog maar al te vaak niet pleegt in te zien — en wij hebben maar al te zelden de gelegenheid, eens melding te maken van uitingen uit het groote, bonte kamp van al diegenen, die in elk geval ons de gelegenheid bieden — hoe dan ook — om onze voorstellingen van bouwen en bouwkunst, van stedebouwkundige en landschappelijke verantwoording, van schoone en deugdelijke, van nog-maar-juist-toelaatbare materialen, van omgang met aannemers, leveranciers van materialen, en.... — last not least, onzen opdrachtgever — in praktijk te brengen, en — uit die praktijk — dan het materiaal te putten voor verdere publicatie van werken en overpeinzingen. Onze opdrachtgevers zijn — als geheel gezien — een vormelooze massa, een veelheid, en voor den architect de bron van groot menschkundig inzicht; wie van ons heeft bij elke nieuwe opdracht zich niet opnieuw afgevraagd, welke zijde van den menschelijken geest dit nieuwe stuk arbeid hem nu weer zou te zien geven, en hoe ver ditmaal het geestelijk contact met den bouwheer hem zou voeren in de richting van een goed en gaaf stuk werk, àf en doorwerkt in één geest tot het laatste?

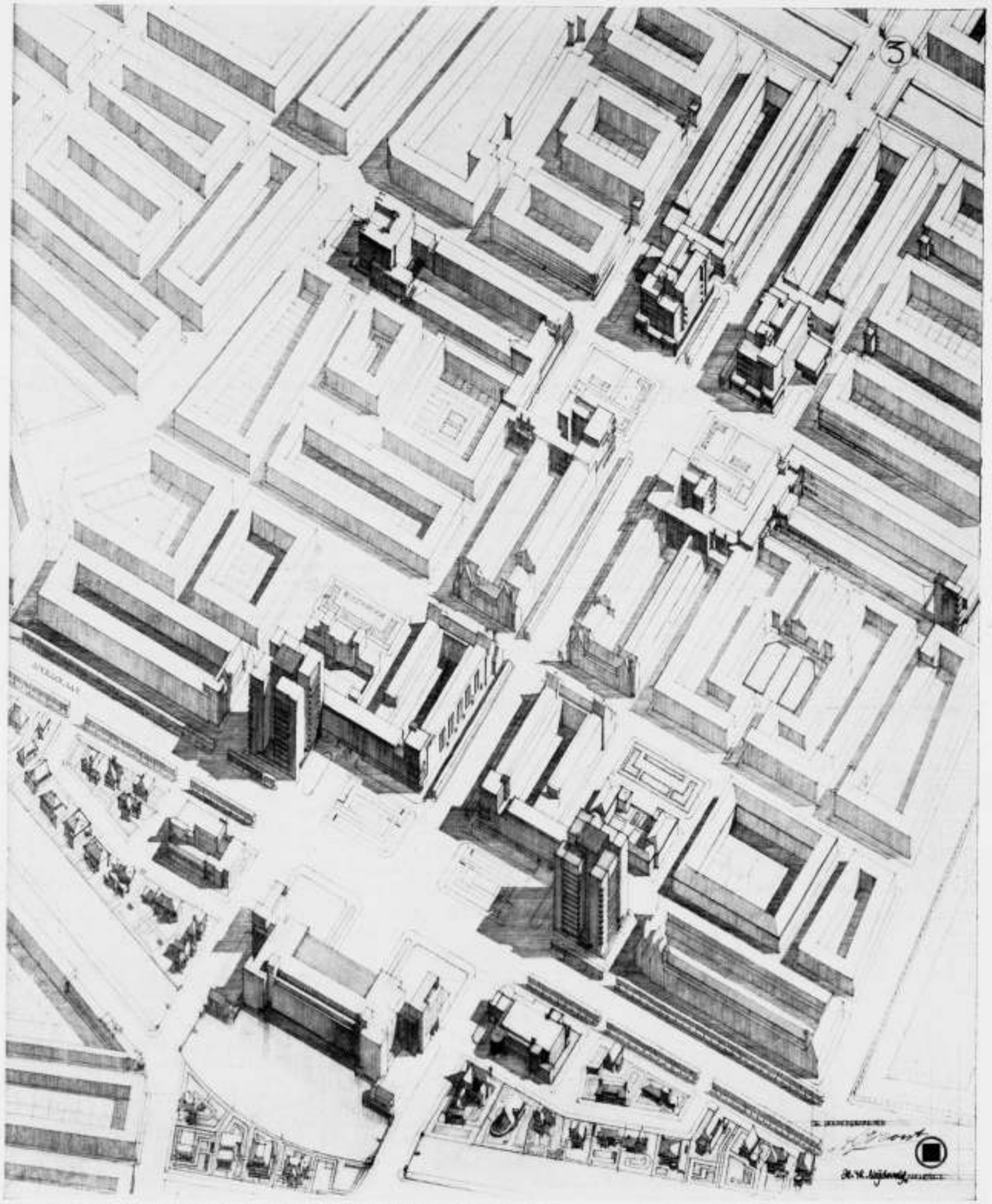
In onze verhouding tot de maatschappij van dezen tijd is het wanbegrip omtrent onze positie en den aard van ons werk — ik trap een open deur in — het groote zwakke punt. En wanneer ik over onze opdrachtgevers spreek als over een massa, dan is ook dit betrekkelijk. Want wij weten maar al te goed, dat tot ons, architecten, zich maar een gedeelte — en zelfs niet eens een overwegend groot gedeelte — van wie bouwen wil, wendt. Alhoewel ik het voorbehoud moet maken, dat er wel eens een opdrachtgever tot ons komt, die omtrent den architect en zijn werk zóó vage en onbestemde begrippen koestert, dat het feit van zijn opdracht berust op een blind en wonderlijk toeval (aan U, architect, die hiermede gezegend wordt, om te zorgen, dat de man naderhand volmondig erkenne, dat hij — niet wetend wat hij deed, den besten weg bewandeld heeft, en dan ook weet, waarom dit de beste weg was!) zoo zal toch het meerendeel van onze opdrachtgevers in elk geval niet geheel verstoken zijn van het begrip, dat een architect bij den bouw van een huis een eigen en zeer eigenlijke functie heeft, en dat hij een onmisbare schakel is in den keten van gebeurtenissen, als welker resultaat dan tenslotte het voltooide gebouw aan zijn eigenaar wordt overgedragen. In zooverre schijnt de architect bij een groot deel van zijn opdrachtgevers van begin af gewonnen spel te hebben. Maar wij weten ook, dat dit spel lang niet altijd inderdaad gewonnen is. Elk geval van minder geslaagde samenwerking, het moge voorkomen uit het blijkbaar menschelijke, maar niet zoo heel groot-menschelijke — verlangen om vijf pooten aan een schaap te hebben, voor een minimale bouwsom, het moge gevolg zijn van de sommigen onzer collega's eigene hoogmoedige afwijzing van elk ingrijpen in een conceptie, ofwel uit de onmacht van den bouwheer, de bedoelingen van den architect, niettegenstaande duidelijke teekeningen, perspectieven, nauwkeurige, maar voor een leek altijd wat abacadabra-achtige beschrijvingen in het bestek, te vatten, elk geval van onbevredigend arbeiden aan een werk, hetzij van de eene of van de andere zijde (maar meestal is dit toch ook waderzijdsch), doet aan het aanzien van onzen architectenstand des te meer schade, naarmate de zich benadeeld of bekocht voelende principaal aan zijn misnoegen meer in het openbaar uiting geeft. En dit is voor den architectenstand als geheel des te noodlottiger, omdat de misnoegde principaal, die zich luidkeels beklaagt, doorgaans op schromelijke wijze generaliseert. Hoeveel schade vaak ongerechtvaardigde, generaliseerende klachten aan het aanzien van den architectenstand hebben berokkend, is nauwelijks te schatten, en, dat is het merkwaardige en het onaangename van de zaak: het gaat doorgaans achter den rug van den architect om, het kwaad wordt gedaan buiten zijn medeweten en

MINISTERIEEL SCHRIJVEN AAN DE COMMISSARISSEN DER KONINGIN INZAKE BESTRIJDING VAN BRANDGEVAAR. 's-Gravenhage, 26 Dec. — Als resultaat van een ter zake met vertegenwoordigers der Koninklijke Nederlandsche Brandweervereeniging gehouden overleg, heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw o.a. aan de Commissarissen der Koningin in de onderscheiden provinciën een schrijven gericht, waarvan de inhoud in hoofdzaak is als volgt:

„In het afgeloopen jaar zijn, zoowel op het platteland als in eenige groote steden, branden voorgekomen, welke van grooten omvang en in hun gevolgen buitengewoon noodlottig waren. Deze omstandigheid heeft mij opnieuw klemmend de noodzakelijkheid voor oogen gesteld van het bestaan in de onderscheiden provinciën van een provincialen brandweerbond, als afdeeling der Kon. Ned. Brandweervereeniging, gevestigd te Utrecht. Doel en streven van de vereeniging en van de reorganisatie met die oprichting beoogd, werden bereids uitvoerig uiteengezet in mijn circulaire aan heeren Commissarissen der Koningin dd. 27 October 1923 No. 7934, afd. B.B. Op het groote openbaar nut, hetwelk ontegenzeggelijk aan het bestaan van een dergelijken provincialen bond in Uw gewest en aan krachtige werkzaamheid van die instelling is verbonden behoef ik te dezer plaatse zeker wel niet nader te wijzen".

Verder noodigt de Minister bij bedoeld schrijven de Commissarissen der Koningin der provinciën, waarin een provinciale brandweerbond reeds bestaat, uit, thans nader met het bestuur van dien bond in verbinding te willen treden en ook bij voortduring te blijven, opdat onverhoopte verslapping van zijn werkzaamheid worde weggenomen of voorkomen en opdat de bond in zijn nuttig werk zooveel mogelijk worde aangemoedigd en gerugsteund. Den Commissarissen der Koningin in de provincie, alwaar een dergelijke bond nog niet bestaat, verzoekt de minister thans nadere stappen te doen ten einde de oprichting daarvan te verzekeren en, bij de totstandkoming, op gelijke wijze den bond te steunen als hierboven is aangegeven.

RECLAME EN RAADSELS. Dat men, als men reclame voor bijv. een nieuw meubel wenscht te maken, het niet noodig acht de aandacht te vestigen op meubels, maar bijv. wel op konijnen, lijkt vreemder dan het is. Zoo kregen wij laatst een reclame in handen, geheel gewijd aan den brand van het Leidsche Stadhuis. Het was reclame voor een nieuw merk handschoenen, die even warm zitten, als het warm was in het stadhuis tijdens den brand. Thans een kleurig stukje drukwerk met foto's van kerktorens, electrisch verlicht in de Edison-lichtweek. Het is reclame voor een verwarmingssysteem.

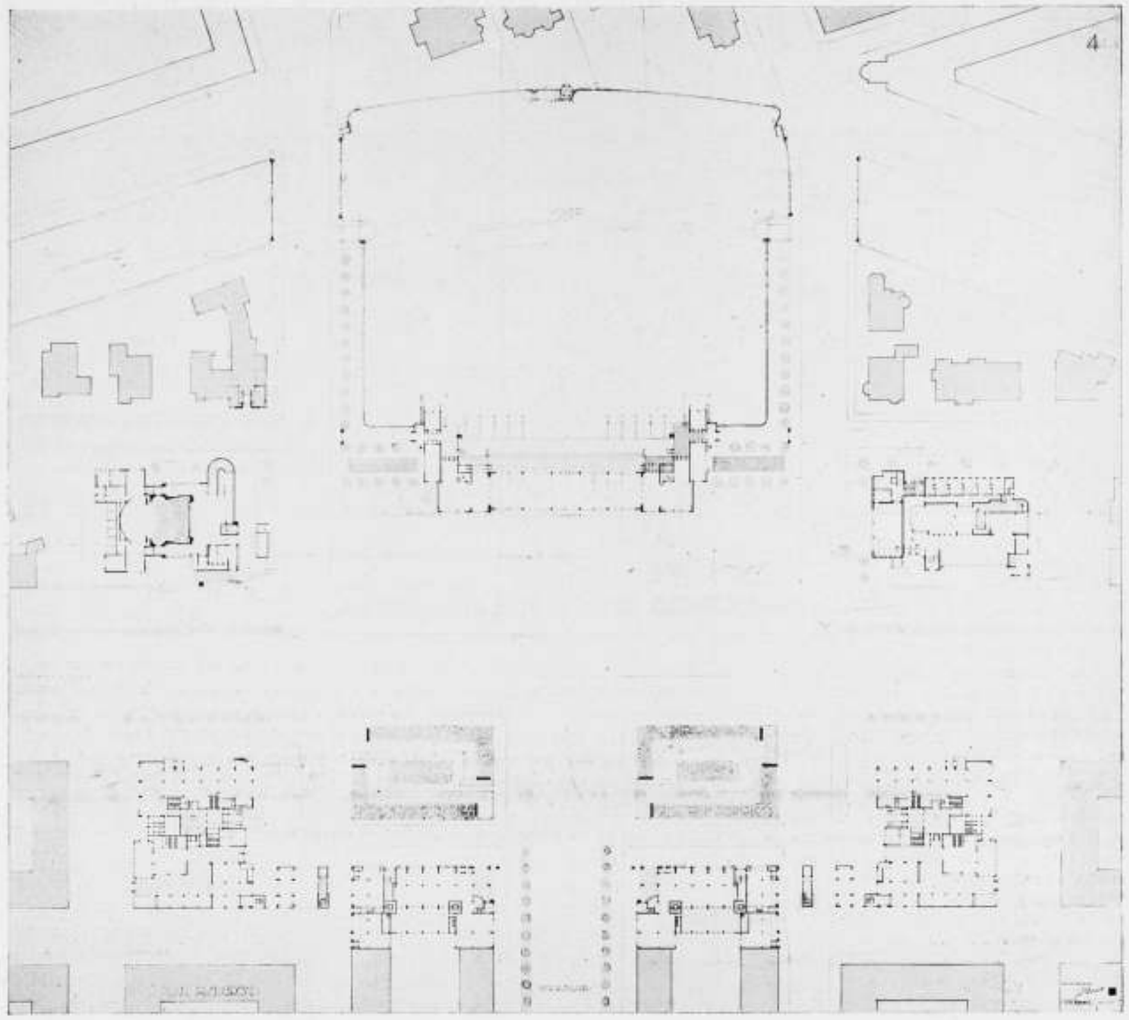

BEBOUWINGSPLANNEN VAN HET ALLEBÉ- EN MINERVAPLEIN TE AMSTERDAM. ONTWERP ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD B.N.A.

NEDERLANDSCH CEMENT-SYNDICAAT. Op 1 Jan. a.s. zal de N.V. Nederlandsch Cement Syndicaat 25 jaar bestaan. De Directie houdt in verband daarmede op 3 Januari van 2-3 uur receptie in haar Kantoor, Raamweg 15, Den Haag.

voorkennis en hij is buiten staat het aangerichte kwaad te bestrijden, omdat hij niet kan constateeren, waar en hoe het wordt aangericht.

Vanuit het groote, bonte kamp onzer opdrachtgevers komt het oordeel over ons werk doorgaans maar broksgewijze en onvolledig tot ons bewustzijn.

BEBOUWINGSPLAN VOOR HET ALLEBÉPLEIN TE AMSTERDAM. ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD B.N.A.

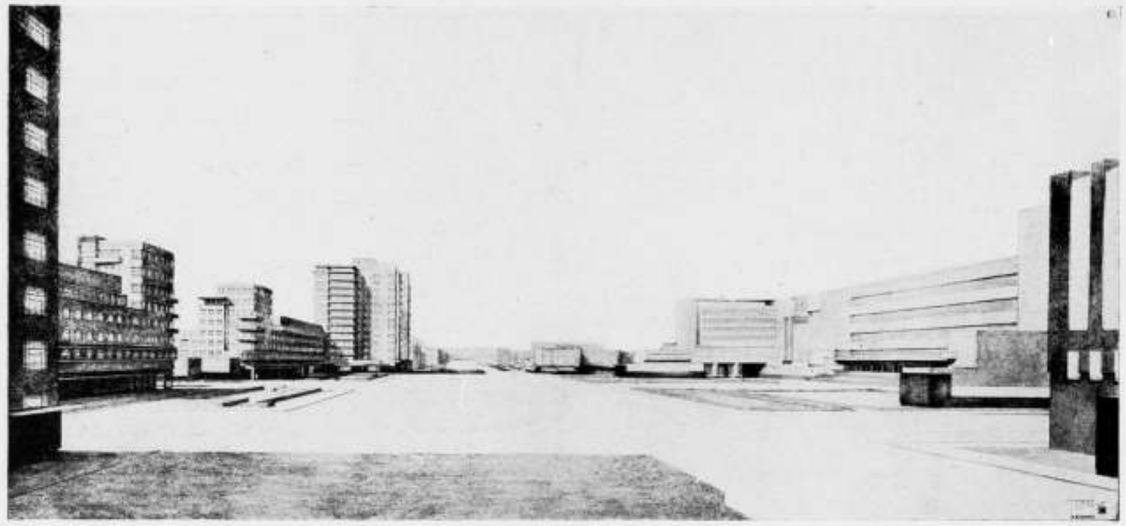
Al deze overwegingen zijn mij door het hoofd gegaan na de herlezing van Kees van Bruggen's Handelsblad feuilletons, welke onlangs bij de firma C. A. J. van Dishoeck te Bussum in boekvorm zijn verschenen onder den titel „De geschiedenis van het huis". Het is de getrouwe weergave van wat den schrijver wedervoer bij het bouwen van zijn eigen huis en de overpeinzingen en overwegingen, waartoe deze hem aanleiding hebben gegeven.

Wie het Handelsblad geregeld leest, en zich deze, en zoovele andere Zaterdagavondoverpeinzingen van dezen auteur voor den geest haalt, kent den trant, waarin dit gebeurt: een luchtige badinage, die gemoedelijk keuvelt over alles en nog wat, wat er maar bij zijn toevallig gekozen onderwerp kàn worden te pas gebracht — zet hij zich, op een vast uur, Vrijdagavond of Zaterdagmorgen, voor zijn schrijfmachine, en bepaalt hij eerst dàn, waarover hij het hebben zal, naar het toeval van het oogenblik, en naar de gedachten op het moment zelf hem invallen?

De humor van Kees van Bruggen is van een heel eigene, in Holland zeldzame soort: zijn houding is als die van een buiten het geval staande beschouwer, die ook zichzelf en de zijnen betrekt in een ironie die glimlachend zegt: „ook wij hebben onze zwakheden". En dat maakt juist zijn boekje, als uiting van den blijkbaar toch niet

PLAN DER FLATWONINGEN. HOOGBOUW AAN HET ALLEBÉPLEIN. ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD B.N.A.

BEBOUWINGSPLAN VOOR HET ALLEBÉPLEIN TE AMSTERDAM. ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD B.N.A.

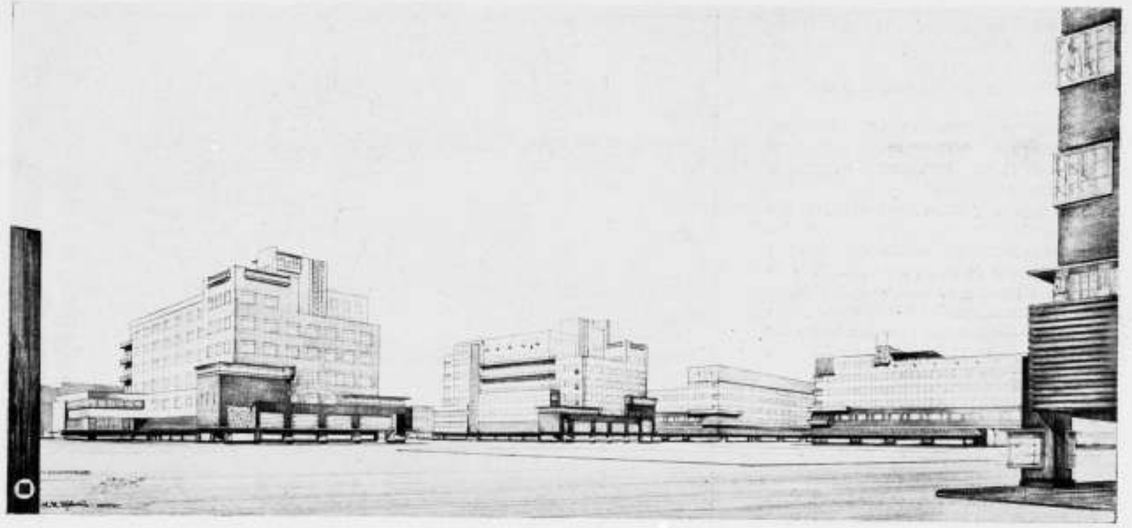
VIERDE PRIJSVRAAG VAN VERF EN KLEUR.
De Redactie van het tijdschrift „Verf en Kleur" schrijft ten verzoeke van de Firma H. Vettewinkel & Zonen te Amsterdam, een Prijsvraag uit voor het ontwerp van een Stand voor een Tentoonstelling, onder de navolgende voorwaarden:

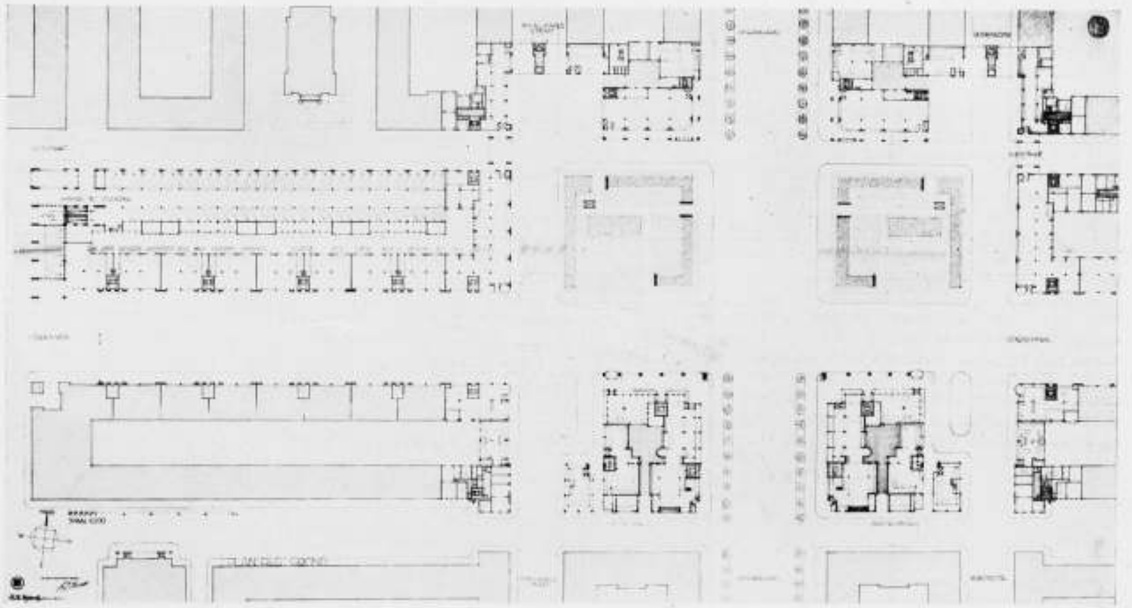
1°. De Stand is in hoofdzaak bedoeld op zichzelf te worden een model van mooi werk, uitgevoerd met Vettewinkels Japanlak „Chinol", Vettewinkels Lakken en andere daarvoor in aanmerking komende producten van de fabriek van H. Vettewinkel en Zonen, en moet verder in het algemeen kunnen dienen voor het exposeeren van geschilderde en gelakte paneelen, verpakte verfstoffen en andere op de fabrikaten verf en vernis betrekking hebbende zaken.
Hij moet een frontbreedte van 6 M. en een grootste diepte van 3 M. bij een hoogte van ten hoogste 3½ M. hebben en moet voorzien zijn van een verhoogden vloer van 0.20 M.

2°. De Stand moet in hout, of uit hout vervaardigde materialen als triplex enz. of uit een samenvoeging daarvan, worden uitgevoerd, dat bedoeld is om op voorbeeldige wijze met Japanlak „Chinol" e.a. Vettewinkels producten geschilderd te worden, en dus krimpvrij moet zijn, terwijl de constructie zoodanig moet zijn dat zij uitneembaar is en de deelen in daarvoor te construeeren kisten, zoo beknopt mogelijk, kunnen worden opgeborgen.
Bovendien moet het ook mogelijk zijn om de frontlengte van den Stand tot b.v. 4 à 5 M. terug te brengen, zonder aan den welstand te kort te doen.

3°. De inrichting van den Stand met uitstalplanken, vitrine's, tafels, enz. wordt aan den ontwerper overgelaten, doch moet zoo worden gekozen dat een aantrekkelijke en overzichtelijke expositie der voorwerpen mogelijk is, en in het algemeen wordt voldaan aan Art. I 1e alinea.
Daarbij moet gerekend worden op een doelmatige kunstverlichting, van voldoende capaciteit om den inhoud van den Stand behoorlijk tot zijn recht te doen komen.

geheel tevreden principaal, zoo aardig, en het verzoent tenslotte elken architect, die weet te lezen, met de vegen uit de pan, die ook hij op zijn beurt van den schrijver krijgt te incasseeren.
Ons wordt niet te vaak de spiegel voorgehouden, waarin wij onszelf en ons bedrijf zien met den onbevangen blik van den buitenstaander. En wat onszelf in onze binnenkamer, of onder collega's, soms met een gelaten schouderophalen, soms met een verbeten gramschap, wel eens zeggen: over de ietwat pijnlijke operatie van het overhandigen der honorariumtabel, over het vaak zoo wonderlijke gebrek aan organisatie op het bouwwerk, over de zonderlinge conflicten welke soms kunnen ontstaan, wanneer bouwheer of bouwdame een of ander uitgevoerd stuk werk, dat soms uit en te na besproken, gewijzigd en weer besproken, eindelijk afgesproken is, toch afkeuren en weer andere willen hebben, omdat zij onmachtig waren gebleken om zich van de zaak ook maar een flauwe voorstelling te maken (zie het schoone verhaal van de keukenkast), dat vinden wij hier met een ironischen glimlach van de andere zijde verteld, van de zijde van den bouwheer, die het heele geval van zijn bouwerij onderging als een soort natuurramp, op zijn bevel ontketend, maar waarvan hij nòch den loop, nòch de gevolgen vooruit kon bevroeden, laat staan in de hand houden, en dat hem over het hoofd groeide — brave, arme goeierd, die hij is! — met een veelheid van onbekende verschijnselen en gebeurtenissen, die hem hoofdschuddend en met open mond deden staan over zooveel gemoedelijke onzakelijkheid, gebrek aan samenhang en samenwerking, zooveel lieden, die maling hebben aan eigen werk en dat van anderen.
Ik zou dit aan Kees van Bruggen toch willen zeggen: „Je hebt dubbel en dwars gelijk, man; en je bent niet de eenige die den architect de armzalige organisatie van het bouwvak voor de voeten gooit. Alleen doe jij het hier in een gedrukt boekje en dat dwingt ons om er onze aandacht aan te wijden en ons af te vragen, hoeveel daarvan onze eigen schuld is. Ik kan uit je boekje niet precies lezen, hoeveel van de schuld voor de armzaligheden van je huizenbouwerij je aan den architect verwijt, maar ik geloof, dat wie uit je boekje een generaliseerende afkeuring over het werk van den architect wil lezen, het naar mijn meening niet goed leest. Er zijn er onder ons, die door gebrek aan organiseerend besef, door slap optreden of door onvoldoende aandacht aan deze zijde van het vak fouten begaan, die in hun gevolgen op het aanzien van onzen stand terugslaan — dit moge elk van onze collega's na de lezing van je boekje overdenken en voor zich zelf tot zijn juiste verhouding terugbrengen. Maar geloof mij ook, wanneer ik zeg, dat de chaos, die menig bouwwerk doet zien, den architect een evengroote gruwel is, wanneer hij vergeefs worstelt om in de weeke, kleverige brij van onverschilligheid — „maak je 'n aap, dan heb je 'n aap"; „'t ken toch zoo even goed"; „wat maakje je dik

BEBOUWINGSPLAN VOOR HET MINERVAPLEIN TE AMSTERDAM. ARCHITECT H. TH. WIJDEVELD B.N.A.

om zoo'n kleinigheid"; „'n ongelukkie", — het hoofd boven water te houden.
Maar overigens, al was het alleen omdat het voor elk architect noodig is, van tijd tot tijd aan eigen doen en laten den spiegel te zien voorgehouden tot zelfinkeer en bepeinzing, meen ik, dat „de Geschiedenis van het Huis" een nuttig boekje is om aan het begin van het jaar ter hand te nemen, voor elk architect. Dat het vermakelijk is, is een bijkomstige maar hoogst aantrekkelijke eigenschap.

GRAFIEKEN VOOR HET BEHANDELEN VAN VERKAVELINGSVRAAGSTUKKEN, DOOR J. B. Niet alleen als practische gids en als nuttig stuk gereedschap is deze uitgave al de aandacht waard, maar ook als verschijnsel.
Het is vaak grotesk, zooals dingen, vèr àf, betrekkelijk bekend zijn, terwijl het nabije over het hoofd gezien wordt.

4°. De kosten van den stand mogen met inbegrip der lichtinstallatie, (zonder lampen en ornamenten) en zonder het schilderwerk, niet meer dan f 2000.— bedragen en hij moet in een tijdsverloop van 4 weken, eveneens het schilderen uitgezonderd, geheel compleet opgeleverd kunnen worden.

5°. Gevraagd worden:
a. de teekening van plattegrond, opstand en dieptedoorsnede van den stand op eene schaal van 1 à 20.
b. eenige details, waaruit de constructie en de afmetingen van het gebruikte materiaal is af te leiden, op eene schaal van 1 à 5.
c. eene nauwkeurige omschrijving van de samen-

stelling van den stand en de daarbij gebruikte materialen, waaruit, met behulp der details, de waarde van het te leveren werk in verhouding tot den begrootingsprijs van den aannemer kan worden nagegaan.
De bewerking der teekeningen is vrij, doch de opstandteekening moet worden bewerkt in de kleuren, zooals de ontwerper zich die heeft gedacht.
6°. Er worden uitgeloofd:
Een eerste prijs van ƒ 200.—. Een tweede prijs van ƒ 150.—. Bij uitvoering van eenig ontwerp, zal den ontwerper een honorarium worden uitbetaald van ƒ 150.— waarvoor de ontwerper verplicht is de leiding der uitvoering op zich te nemen en, in overleg met den uitvoerder, alle daarvoor gevorderde gegevens, teekeningen en andere bescheiden te verschaffen, ook wat betreft het schilderwerk, na de opstelling van den stand.

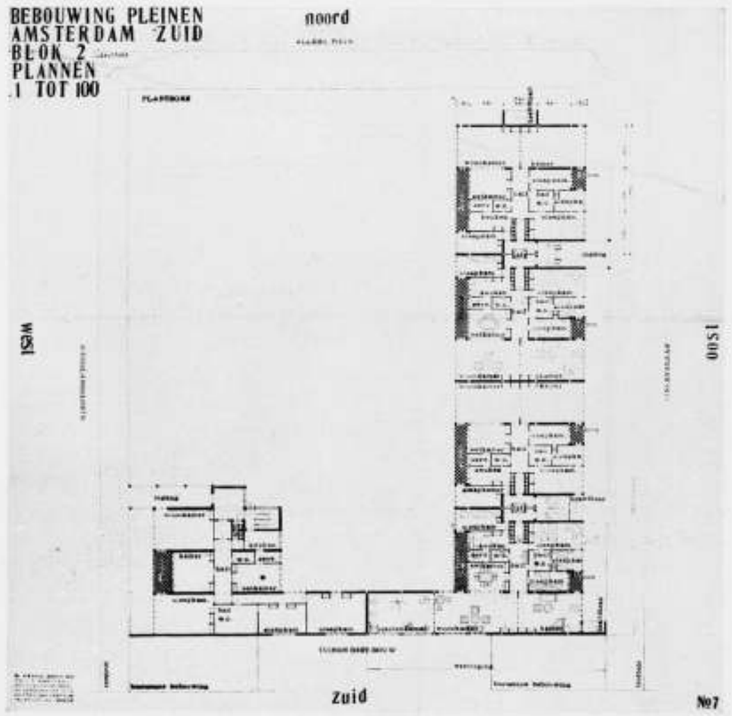
7°. De ontwerpen zullen worden beoordeeld door eene Jury bestaande uit de Heeren:
H. Th. Wijdeveld, architect;
P. Kramer, architect;
J. C. van Dijk, procuratiehouder der Fa. H. V. Z.
Zij zal haar oordeel in een gemotiveerd rapport neerleggen binnen twee weken na den datum, waarop de ontwerpen worden ingewacht.
De uitslag der bekroningen zal in eenige dagbladen worden gepubliceerd. De inzenders onderwerpen zich onvoorwaardelijk aan de uitspraak van de Jury.
Indien de Jury geen volledige bekroningen kan toekennen, heeft zij het recht om ten minste de helft van het totaal bedrag der prijzen te verdeelen over ten hoogste twee ontwerpen, die zij daartoe waardig keurt. De prijzen of premiën worden binnen een maand na de uitspraak van de Jury aan de betrokkenen uitbetaald.

8°. Alle ontwerpen blijven het geestelijk eigendom van de ontwerpers. De bekroonde of gepremieerde ontwerpen, blijven, na aanvaarding en uitbetaling der prijzen of premiën, het eigendom van de prijsvraaguitschrijfster, die het uitsluitend recht heeft op het gebruik daarvan, voor het doel waarvoor de prijsvraag is uitgeschreven. De prijsvraaguitschrijfster heeft het recht, tot twee weken na de uitspraak der Jury, respectievelijk de te houden tentoonstelling, de ontwerpen, die, de Jury daarvoor geschikt acht, ter reproductie af te staan aan eenig vakblad of kunsttijdschrift, zonder daarvoor aan de ontwerpers eenige schadevergoeding verschuldigd te zijn.

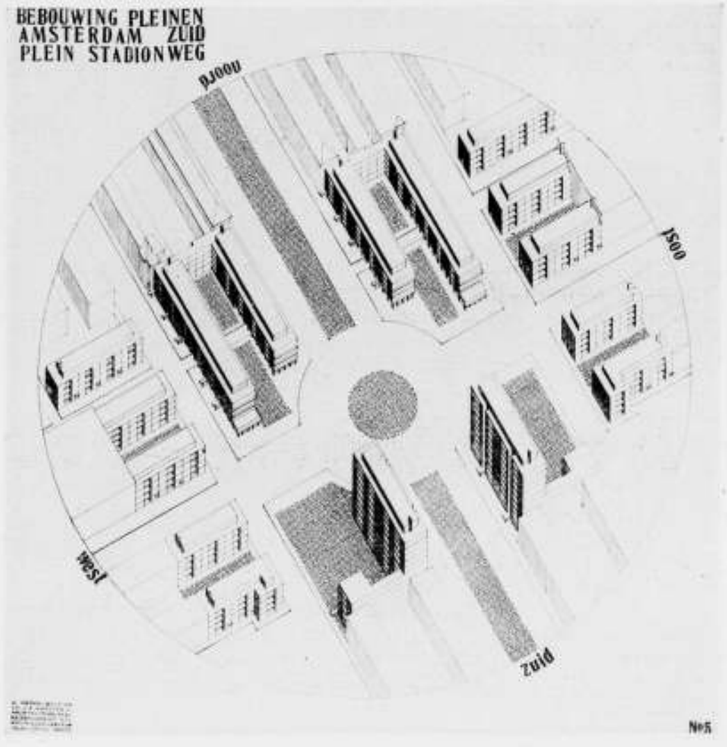
9°. Indien de Jury niet van eene andere meening is, zullen de ontwerpen worden tentoongesteld, waartoe den inzenders, over hun correspondentieadres, een kosteloos toegangsbewijs zal worden gezonden en waarbij het juryrapport ter lezing zal liggen.

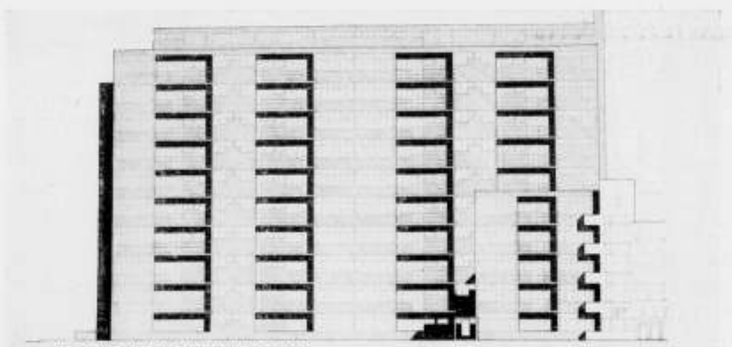
10°. De ontwerpen worden ingewacht uiterlijk op 15 Februari 1929 aan het adres van de Administratie van Verf en Kleur, Prins Hendrikkade 160 te Amsterdam Centrum.
Zij mogen niet opgerold of in lijsten gevat worden ingezonden, doch moeten op carton van ten hoogste 2 m.M. dikte worden opgezet en worden gemerkt met een uit letters of cijfers samengesteld motto, welk motto op alle bijbehoorende stukken en op de emballage moet worden herhaald; op de emballage moeten tevens de woorden „Prijsvraag Tentoonstellingsstand" voorkomen.

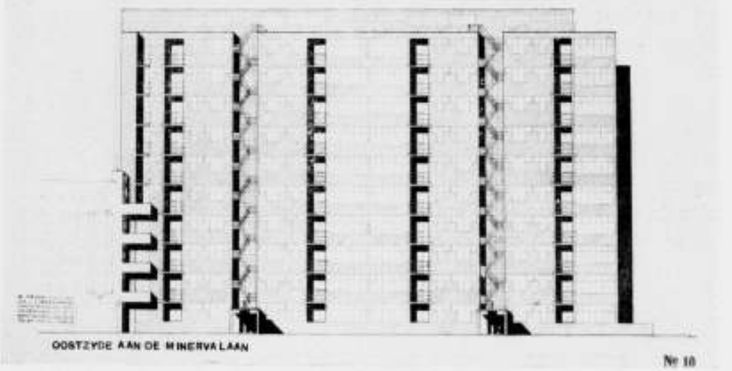

BEBOUWINGSPLANNEN ALLEBÉPLEIN EN MINERVAPLEIN TE AMSTERDAM.
ARCHITECTEN B. MERKELBACH EN Ch. J. F. KARSTEN Jr.

Bij het ontwerp moeten worden gevoegd, in gesloten couverts:

1°. een naambrief bevattende den naam, de kwaliteit en de woonplaats van den ontwerper, benevens de verklaring dat het ontwerp zijn geestelijk eigendom is en eene verklaring van een te goeder naam en faam bekend staand aannemer, die zich bereid verklaart dit werk voor ten hoogste twee duizend gulden of minder zonder bijrekening, te maken, en buitenop voorzien van het woord „Naambrief".

2°. een correspondentieadres, dat niet dat van den ontwerper mag zijn, buitenop gemerkt met het woord: „Correspondentieadres".

Eene inzending die uit meerdere ontwerpen bestaat moet voor elk ontwerp een verschillend motto en afzonderlijken naambrief en correspondentieadres bevatten, doch wordt voor de onder 11°. genoemde verzekering, als één inzending beschouwd.

11°. Alle inzendingen zullen, van den dag der inzending tot aan de terugzending, tegen alle schade worden verzekerd voor een bedrag van ƒ 200.— per inzending.

12°. Inlichtingen kunnen worden gevraagd aan het adres van H. Vettewinkel & Zonen, Amsterdam, tot 15 Januari 1929.

13°. Na de in 8° genoemde tijdstippen zullen alle ontwerpen, die niet het eigendom van de prijsvraaguitschrijfster zijn geworden, met de ongeopende naambrieven, kosteloos aan de correspondentieadressen worden teruggezonden.

14°. Voor zoover niet reeds uit de bepalingen van het programma blijkt, zijn op deze prijsvraag van toepassing de Algemeene Nationale Prijsvraagregelen voor Bouw-, Beeldhouw-, Ambachts- en Nijverheidskunst (N.A.P.) van 1927.

15°. Exemplaren van dit programma zijn kosteloos verkrijgbaar aan het in 10° genoemd adres.

De Prijsvraaguitschrijfster.
De Jury.

Goedgekeurd door de
Permanente Prijsvraagcommissie.
Secretaris.

Amsterdam, December 1929.

BIJ DE PLATEN OP PAG. 414 en 415. De architecten B. Merkelbach en Ch. J. F. Karsten Jr., waarvan hierbij een project gaat van de bebouwing van het Allebéplein en het Minervaplein, waren niet toegelaten tot mededinging bij de bekende prijsvraag. Op verzoek van de architecten wordt hun plan gereproduceerd.

INDISCHE EDELMETAALKUNST. In de toonkamers van de vereeniging „Boeatan" aan de Heulstraat wordt tot en met 2 Januari a.s. een tentoonstelling van Indische edelmetaalkunst en andere takken van kunstnijverheid en handwerken gehouden. Daaronder zijn de laataangekomen Indische geschenken, die de Koninginmoeder bij haar gouden jubileum heeft ontvangen, o.m. een ivoren steunstok, met gouden ringband van den Sultan van Sole, een uitgesneden houten scherm van den Sultan van Djokja, verschillende batikwerken enz.

AANBRENGEN VAN ELECTRISCHE GELEIDINGEN. Het hakken van sleuven in muren, om electrische geleidingen aan te leggen, is een kostbaar en tijdroovend werk.

Heel wat muren worden door het inhakken van de sleuven totaal vernield.

Als dan de buizen in de muren gelegd zijn, worden de sleuven dikwijls met raapspecie, met gips erin, dichtgesmeerd. In de natte muren roesten de buizen snel en zijn verteerd voor den tijd.

Om dit euvel te verhelpen heeft de industrie in Duitschland vormsteenen bedacht, die in verschillende formaten worden vervaardigd. In deze steenen is een groef uitgespaard, die met een deksel gesloten is. Door een tik met den hamer springt het dekseltje los. Als dan de buis of de buizen in de sleuf gelegd zijn, worden de dekseltjes met gips vastgezet en is de muur weder vlak.

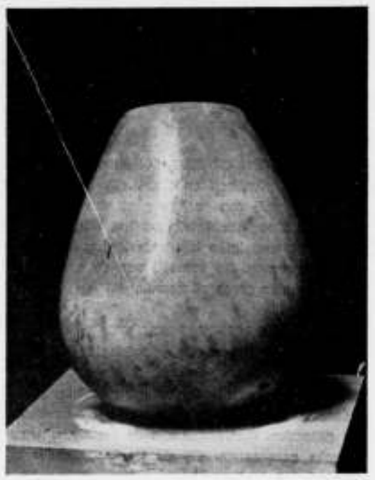
Door deze groefsteenen in verschillend formaat te maken, dienen ze zoowel voor electrische leidingen als verwarmingsbuizen, telefoonleidingen enz.

De steenen worden ook gemaakt voor het plaatsen van de doozen, voor stijgleidingen en liggende leidingen en verschillende andere gevallen. Als bezwaar tegen het gebruik kan opgeworpen worden, dat de loop der leidingen vooraf moet bepaald en vastgesteld zijn.

Inderdaad zou dat een bezwaar kunnen zijn, wanneer het niet een dringende eisch was, dat bij een bouwwerk van eenige importantie de loop van alle leidingen vooraf werd vastgelegd.

Over het algemeen wordt daarmede nog niet voldoende rekening gehouden, doch bij een goed doorwrocht ontwerp dienen zeer zeker alle leidingen tijdig en vooraf, zoowel wat hun beloop als hun afmetingen aangaat, door de verschillende specialiteiten op elk gebied, in overleg met den ontwerper van het gebouw, vastgelegd te worden.

(Vraag en Aanbod).

CONSTANTIN BRANCUSI: TORSO VAN EEN JONG MEISJE. ONYX 1923. (DAS KUNSTBLATT: DECEMBERNUMMER).

Van de satellieten van Jupiter bestaan al eeuwenlang tafels, die, en dit ter voorkoming van onnoodig zoeken, bijkans van dag tot dag gegevens verschaffen.

Voor het eerste, wat wij buitenshuis noodig hebben, onze straten, bestonden, tot voor kort geleden, dergelijke gegevens, althans voor ontwerpers, nog niet.

Men zal tegenwerpen, dat bestaande manen en nog te ontwerpen straten al heel slecht vergelijkbare grootheden zijn. Toegegeven, maar makkelijk te gebruiken cijfergegevens voor die uiteenloopende zaken hebben toch op zichzelf overeenkomst genoeg. En dan, past niet wat meer belangstelling voor onze trouwe dienaars van elken dag. Zeker, ze worden met den dag geruischloozer en minder opvallend, ze daarom te negeeren en achter te stellen bij wat manen is toch minstens een wat vèrgaande onbeleefdheid.

Bovendien is zóó een op zichzelf achtenswaardige bescheidenheid wel wat al te slecht beloond.

Intusschen teekent het wel heel scherp dat de stedebouw en alles wat daar aan vastzit een heel jonge wetenschap is die nog maar heel matig is toegerust, eigenlijk wat verwaarloosd is en misschien zelfs niet eens geheel voor vol wordt aangezien. O zeker, geschreven is er genoeg over. Hornes en Zierks gaan wel verder op dergelijke zaken in. Tot een groepeering van gegevens, bruikbaar voor elken dag, groeide dit echter niet.

Het lijkt mij de groote verdienste van de heeren van Tyen en van Lohuizen dat ze wèl tot een dergelijke samenvatting gekomen zijn: Een deugdelijke maatstaf om afmetingen van straten en bouwblokken, plus veel dingen die daarmee samenhangen, onderling met elkaar te kunnen vergelijken. Ongetwijfeld zal dit nakomertje zijn weg wel vinden. Intusschen is het terrein op dit gebied nog weinig ontgonnen. Met dergelijk, op zichzelf eenvoudig werk, wordt de gemeenschap een groote dienst bewezen, veel tijdroovende arbeid kan er door vermeden worden. Het is te hopen, dat de auteurs tijd en gelegenheid vinden om op den ingeslagen weg voor te gaan.

Een paar opmerkingen:

De uitvoerige toelichting is gedrukt met breeden spiegel, de regels zijn wat lang voor het gebruikte corpus, het lezen is daardoor minder aangenaam. Op zichzelf niet erg, natuurlijk — maar als inleiding tot een nieuw onderwerp toch minder gewenscht. Sommige verwijzingen zijn in de toelichting met kleine, in de grafieken met hoofdletters aangegeven, wat bij een eerste kennismaking eveneens stoort. De in grafieken gegeven bloklengte loopt van 75 M. tot 200 M. Dit is zeker niet ver genoeg. In de oude stad kennen wij reeds blokken van meer dan 300 M. Het is in het algemeen wel aan te nemen, dat met het toenemende auto-verkeer de blokken onder bepaalde omstandigheden zelfs véél langer kunnen zijn.

A. R. VEENSTRA †. Juist vóór het afdrukken van ons blad ontvingen wij het bericht, dat de Heer A. R. Veenstra, Directeur van de Nederlandsche Vereeniging voor Centrale Verwarmingsindustrie te Amersfoort, op den 1sten Kerstdag, plotseling is overleden. Dit overlijden beteekent voor de nog jonge Vereeniging ongetwijfeld een zeer groot verlies, want wie den Heer Veenstra in zijn streven heeft werkzaam gezien, kreeg de overtuiging dat hij zich met hart en ziel aan het belang van deze vereeniging gaf. Zijn optreden kenmerkte zich door groote bezadigdheid en welwillendheid, en in de vele conferenties die hij met het Bestuur van den B.N.A. heeft gehouden, maakte de helderheid en de zakelijkheid van zijn betoogtrant altijd indruk. Ook toen hij destijds eens op een ledenvergadering van den B.N.A. de bedoelingen van en het streven naar samenwerking van de Ned. Ver. v. Centr. Verw. Industrie en den B.N.A. uiteenzette, wist hij direct de sfeer van sympathie te scheppen, die den grondslag moest vormen voor een doeltreffende behandeling van de concrete onderwerpen.

Dat de uitvoering van centrale verwarmingsinstallaties thans niet meer geïsoleerd staat in het bouwvak, maar als technisch vak zich ook kan doen gelden bij de bepaling der onderlinge verhoudingen, is het werk van den Heer Veenstra.

Zijn verscheiden laat een leegte achter, die ook buiten de vereeniging, waarin hij werkzaam was, zal worden gevoeld.

J. P. M.